

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXVIII

STEFANO MARIA CINGOLANI

HISTORIOGRAFIA, PROPAGANDA
I COMUNICACIÓ AL SEGLE XIII:
BERNAT DESCLOT
I LES DUES REDACCIONS
DE LA SEVA CRÒNICA

BARCELONA
2006

HISTORIOGRAFIA, PROPAGANDA
I COMUNICACIÓ AL SEGLE XIII:
BERNAT DESCLOT
I LES DUES REDACCIONS
DE LA SEVA CRÒNICA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXVIII

STEFANO MARIA CINGOLANI

HISTORIOGRAFIA, PROPAGANDA
I COMUNICACIÓ AL SEGLE XIII:
BERNAT DESCLOT
I LES DUES REDACCIIONS
DE LA SEVA CRÒNICA

BARCELONA
2006

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Cingolani, Stefano Maria

Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII : Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica. — (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 68)

Bibliografia

ISBN 84-7283-841-2

I. Martínez Romero, Tomàs, 1961-, ed. II. Institut d'Estudis Catalans

III. Títol IV. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 68

1. Desclot, Bernat. Llibre del rei En Pere 2. Historiografia — Catalunya — Història —

Fins al 1500 3. Cròniques catalanes — Història i crítica

849.9Desclot, Bernat7Llibre del rei En Pere.06

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de Tomàs Martínez,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© 2006, Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juny de 2006
Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics
de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL
Carrer del Peu de la Creu, 5. 08001 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL
Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 84-7283-841-2

Dipòsit Legal: B. 25293-2006

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Ad magistros
Ramon d'Abadal i Vinyals (1888-1970),
Ferran Soldevila (1894-1971),
Miquel Coll i Alentorn (1904-1990),
in memoriam

The one duty we owe to history is to re-write it.

OSCAR WILDE, *The Critic as Artist*

TAULA

SIGLES	9
1. INTRODUCCIÓ	11
2. EL PRÒLEG	23
3. EL BON COMTE, EL GRAN SENESCAL I LA UNIÓ AMB ARAGÓ (CAPÍTOLS 1-3)	51
4. EL REI PERE I «ARMES I AMORS» (CAPÍTOLS 4-6)	75
5. EL BON COMTE I L'EMPERADRIU (CAPÍTOLS 7-10)	121
6. «EL REY EN JACME, AQUEL QUI CONQUÈS MALORQUES E VALÈNCIA» (CAPÍTOLS 11-51)	175
7. CARLES D'ANJOU «ONDE PUGLIA E PROENZA GIÀ SI DOLE» (CAPÍTOLS 51a-64)	223
8. L'INFANT PERE I EL FINAL DEL REGNE DE JAUME I (CAPÍTOLS 65-73)	255
9. DE DRACS I FARAONS: EL REI PERE, LES LLEGENDES I LA PROPAGANDA	291
10. EL REI PERE II: DE VALÈNCIA A CAMPILLO (CAPÍTOLS 74-76)	317
11. DELS PREPARATIUS DE GUERRA A L'ANADA AL NORD D'ÀFRICA (CAPÍTOLS 77-82)	343
12. EL REI PERE II: D'ALCOLL A TRAPANI, PASSANT PER ROMA (CAPÍTOLS 83-90)	381
13. EL REI PERE II: DES DE PALERM FINS A MESSINA (CAPÍTOLS 91-98, 101-103)	411
14. EL DESAFIAMENT DE BORDEUS (CAPÍTOLS 99-100, 104-105)	453
15. ENTRE BORDEUS I LA INVASIÓ DE CATALUNYA (CAPÍTOLS 105-130)	491
16. ELS PREPARATIUS DE LA INVASIÓ DE CATALUNYA (CAPÍTOLS 131-136)	525
17. ELS FRANCOSOS AL ROSSELLÓ (CAPÍTOLS 137-145)	553
18. ELS FRANCOSOS AL PRINCIPAT: L'ATAC I LA DEFENSA (CAPÍTOLS 146-156)	581
19. ELS FRANCOSOS AL PRINCIPAT: LA DERROTA I LA VICTÒRIA (CAPÍTOLS 157-167)	599
20. ELS PREPARATIUS PER A LA MORT (CAPÍTOL 148)	659
APÈNDIXS	677
BIBLIOGRAFIA	759
ÍNDIX GENERAL	775

SIGLES

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó	CODOIN	Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón
AHCB	Arxiu d'Història de la Ciutat de Barcelona	ENC	Els Nostres Clàssics
BAE	Biblioteca de Autores Españoles	GCB	<i>Gesta Comitum Barcinonensium</i>
BC	Biblioteca de Catalunya	LFM	<i>Liber Feudorum Maior</i>
BN	Bibliothèque Nationale de París	MGH	<i>Monumenta Germaniae Historica</i>
BNE	Biblioteca Nacional de España	MNAC	Museu Nacional d'Art de Catalunya
BSC	Biblioteca del Seminari Conciliar de Barcelona	RHC	<i>Recueil des Historiens des Croisades</i>
BUB	Biblioteca Universitària de Barcelona	RHF	<i>Recueil des Historiens des Gaules et de la France</i>
CCCM	Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis	RIS	Rerum Italicarum Scriptores
CHCA	Colloqui d'Història de la Corona d'Aragó	TJC	Textos Jurídics Catalans

1. INTRODUCCIÓ

Escriure història vol dir interpretar-la, i qualsevol interpretació és subjectiva. Del simple annalista es pot esperar un cert nivell d'«objectivitat»: en principi es limita a donar les notícies, aïllades, amb sequedat i sense intervencions. És difícil que un annalista doni una interpretació o un sentit global als esdeveniments que recorda i fixa sobre el pergamí. Tanmateix, també l'annalista pot tenir, a vegades, un criteri de selecció en escriure els fets que pensa que són dignes de memòria, tot i que sovint és difícil decidir si una omisió es deu a ignorància o a censura. En el moment, però, que ens trobem davant d'una història de caràcter orgànic, unitari i narratiu, també si relata esdeveniments contemporanis a l'autor, parlar d'objectivitat ja és quasi un absurd. L'historiador pot estar molt ben informat, amb testimonis de primera mà, i fins i tot ser ell mateix un testimoni ocular; pot presentar una refinada consciència de selecció de les fonts, com els més celebrats entre els historiadors antics —com ara Tucídides, Polibi o Tàcit—, i medievals —com Beda—; pot tenir accés a documentació oficial, de manera que el seu escrit és teixit de dades «vertaderes» i fidedignes,¹ ple d'elements històrics que fan d'ell una font de primera mà per al modern historiador dels fets del passat.

Però un historiador, i sobretot a l'edat mitjana, també quan relata fets *grosso modo* contemporanis, i pels quals disposa de bona i abundant informació, és influenciat per tants i tan forts condicionants, implícits i explícits, de caràcter bé emocional bé ideològic, que la història que relata és «la seva» i ja no del tot «la història». El nivell de manipulació pot ser molt subtil, amb intervencions de cirurgia, o més grosser, estil escorxadador; pot inventar molt o

1. Aquesta pràctica és prou comuna a l'edat mitjana, per la qual cosa Desclot es troba en bona companyia, vg. Guenéé, 1991, p. 115-128, i Hlaváček, 1991.

poc; pot modificar a diferents nivells, a vegades simplement amb omissions; pot respondre a raons personals, a exigències oficials o a motivacions retòriques. Tot i declarar que vol explicar la veritat dels fets ocorreguts i ser molt ben informat, amb una documentació rica i variada, la presumpció d'objectivitat d'un historiador és una melusina, perquè, de forma més o menys voluntària, els fets que relata es correspondran als fets històrics, quan és possible reconstruir-los, sempre que aquests convinguin als pressupòsits i a les intencions de la seva narració.

Sobretot quan es tracta d'històries que parlen de reis, en el fons necessàriament elogioses, l'historiador serà «objectiu», per sort de l'historiador modern dels fets, quan els fets mateixos s'ajusten als seus propòsits eulògics, sense necessitat de ser manipulats amb omissions, transformacions o exageracions.

La consciència del fet que qualsevol historiador antic pot relatar els esdeveniments de manera, diguem-ne, «inexacta», sense voler caracteritzar ara el tipus d'inexactitud, duu el modern historiador a comprovar les dades que li són ofertes sobre altres fonts, possiblement documentals, a fi de determinar-ne el nivell de fiabilitat. Tanmateix, hem de fer un pas endavant, i no només perquè el meu interès primari no és tant el de reconstruir els fets en si, cosa que en unes ocasions hauré de fer, sinó més aviat, aclarir la manera com aquests fets varen ser explicats. Hem de fer aquest pas perquè, d'altra manera, és sovint impossible determinar el nivell mateix de credibilitat del relat de l'historiador. Com recorda John Ward (1985, p. 148): «the modern scholar must treat the sources as texts, not as potential facts», i, amb més matisos, Joan Pau Rubiés i Josep Maria Salrach (1985-1986, p. 490):

En els límits inconscients de l'autor medieval hi ha la nostra font de coneixements sobre la seva mentalitat i la nostra font de desconeixement directe de la realitat (social, política, econòmica) reflectida per la font. Del que diem es desprèn que cal anar molt en compte en usar Cròniques com a font documental directa, la qual cosa no nega el seu valor i utilitat com a tal.

Sempre, i més quan es tracta de cròniques o històries i no d'annals, ens enfrontem a un text, i un text és construït a partir d'exigències retòriques, que s'han de valorar, com a condicionants, al costat de les influències emotives, ètiques o ideològiques de l'autor. Aquesta consciència ha de portar, com veurem més d'un cop, a la idea que el control sobre una notícia donada per un historiador no es pot fer només comprovant i confrontant, de manera puntual, la documentació existent, perquè, a vegades, el significat d'una notícia, sobretot si aquesta no té suport documental, es pot aclarir i determinar només

analitzant més extensament tota la crònica. Com explica el mateix Ward (1985, p. 105-106):

one must approach medieval historiography with caution, be prepared to endure gross partiality and omission, winnow loads of chaff for a few grains, or, at best, approach it on its own terms, or label it “rhetorical” and make various resultant allowances, one of which is to admit and attempt to measure a perceived distance between “rhetoric” and “reality”. [...] modern writing on subjects for which twelfth century historians are a major source is vitiated by the assumption that what such historians say is likely to be factual unless there are clear grounds for suspicion arising out of the facts themselves (as they are inferred from a variety of evidence) or from some alternative source for these facts that is preferred by the modern inquirer. In truth, any assessment of the factual basis of a learned twelfth century narrative can only proceed from a firm grasp of the rhetorical purpose and techniques of the medieval historian in question, and, thus, much modern scholarship on important aspects of the first crusade, for example, is built upon sand.

Això que Ward afirma per als historiadors, i bàsicament els que escriuen en llatí, del segle XII, és igual de vàlid per als del segle XIII, i potser ho és encara més quan estudiem historiadors que utilitzen una llengua vulgar. El nivell cultural i la llengua d'un autor s'han de considerar a l'hora de definir les capacitats i les intencions, teòriques i pràctiques, de com construeix la seva obra, també perquè introdueixen la imitació de diferents models retòrics i literaris.

Tanmateix, la qüestió de fons no canvia i, doncs, la cautela amb la qual hem de llegir i analitzar la seva obra, que ha de ser analitzada primerament com una construcció retòrica que respon a exigències que són literàries i ideològiques abans que estrictament històriques. En segon lloc, la confrontació amb altres fonts, sobretot si són narratives, ha de servir per determinar, o descobrir, les raons i els principis als quals respon aquesta construcció, abans de poder-nos assegurar de la «realitat» del relat.

L'objectiu inicial d'aquest estudi és el d'estudiar a fons els mecanismes que presideixen la construcció de la *Crònica* de Bernat Desclot, procés en el qual es pot profunditzar encara més ara que he descobert que n'existeixen dues redaccions diferents (vg. Cingolani, en premsa *a*). Desclot és un cas exemplar per posar a prova el valor i l'eficàcia d'aquestes premisses teòriques, ja que és un cronista per fama «objectiu» i font molt important, a vegades única, de molts dels esdeveniments que narra. És potser per aquesta raó que ha atret l'atenció dels historiadors per a la reconstrucció dels fets històrics que relata, i dels filòlegs per la influència que ha tingut en la literatura posterior.

Però mai, a part l'admirable i fonamental, tot i que per molts aspectes superat, estudi de Miquel Coll i Alentorn de 1949 (reimprès a Coll, 1991, p. 174-214), no li ha estat dedicada, per part dels historiadors de la historiografia, l'atenció que mereix per tal d'explicar la factura del seu text.²

Aquesta tasca és important, no només per conèixer més en profunditat i precisió la seva manera de treballar, sinó perquè ens permet d'entendre millor, i amb més riquesa, alguns aspectes determinants dels esdeveniments d'aquells vint anys, 1266-1285, tan moguts i excepcionals de la història europea, esdeveniments que són de debò europeus perquè afecten, entre teatre físic i diplomàtic, gairebé tota l'Europa occidental.

Bernat Desclot, i en un segon moment Ramon Muntaner, són els narradors dels anys que veuen, finalment, l'entrada de la monarquia catalanoaragonesa en el gran escenari mediterrani i europeu. El període que va des de l'ascensió al tron de Pere II el Gran, el 1276, fins a la mort de Jaume II, el 1327, és el període en què, després del fracàs final de la política occitana, causat per la mort de Pere I a la batalla de Muret el 1213, assistim a una renovada, i molt més complexa, política exterior per part dels reis de la Corona d'Aragó, política que excedeix, i de molt, els confins de la península Ibèrica i la lluita amb els musulmans: és l'època de l'enfrontament amb potències com el papat, les monarquies dels Anjou i dels Capets i, encara més lluny, amb l'embolicat món de l'Orient mediterrani dels estats llatins, l'Imperi bizantí i els turcs.

Per poder entendre i avaluar correctament l'obra de Desclot, l'hem de situar en relació amb dos tipus de coordenades, que anirà detallant al llarg de l'estudi, que afecten la situació política i historiogràfica, tant europea com catalana. La convulsionada història europea del segle XIII està marcada, quant a impacte general, sobretot per tres esdeveniments polítics nous i, d'alguna manera, excepcionals, esdeveniments que s'han vist àmpliament reflectits en l'atenció dels historiadors de l'època: la presa de Constantinoble el 1204; la invasió del regne de Sicília per part de Carles d'Anjou el 1266, amb la successiva i tràgica mort de Conradí el 1268; la rebel·lió de les Vespres Sicilianes el 1282, seguida per la invasió de Sicília organitzada per Pere II, pel desafiament de Bordeus el 1283, per la invasió de Catalunya per part dels francesos el 1285 i la mort dels quatre actors principals dels esdeveniments d'aquells anys, els reis Carles I d'Anjou, Felip III de França i Pere II, i el papa Martí IV, tots el mateix 1285.

2. S'ha de dir que després de l'obra encara avui dia imprescindible de Miquel Coll i Alentorn, recollida a Coll, 1991 i 1993, l'estudi de la historiografia catalana, dut a terme amb els presupòsits teòrics i metodològics de la història de la historiografia, ha estat, amb poquíssimes excepcions, lamentablement negligit. D'altra banda, l'absoluta manca d'instruments de treball imprescindibles, com són bons i complets reculls de fonts —reculls dels quals disposen la majoria dels països europeus ja a partir del segle XVIII—, és senyal d'una certa falta d'atenció, i és causa de les enormes dificultats a l'hora de realitzar aquest tipus d'estudis.

El primer d'aquests tres crucials esdeveniments va ser d'enorme impacte —una croada dirigida contra cristians, tot i que cismàtics, i ja no contra musulmans—, tant, que queda reflectit pràcticament a tots els annals i cròniques que tracten de l'època (vg. Housley, 1982). Tot i així, sent un esdeveniment llunyà i que afectà sobretot francesos i venecians, fora de cròniques específiques, com les de Geoffroi de Villehardouin, de Robert de Clari, o d'altres que parlaven dels estats llatins d'Orient com la de Henry de Valenciennes o la *Chronique de Morée*, no té gaire desenvolupament narratiu als altres textos europeus.

Els altres esdeveniments, tots estrictament lligats entre si, que van provocar les úniques guerres de conquesta entre estats cristians del segle XIII, amb conseqüents canvis de dinasties regnants, van ser precedits, acompanyats i seguits per unes enormes campanyes diplomàtiques i de propaganda.³ Les forces en joc ja no afectaven senzillament la lluita per la supremacia política entre papat i Imperi, o el control de la Itàlia centrosetentrional, perquè les intervencions de França, abans, i de la Corona d'Aragó, després, van moure i condicionar directament i indirectament els equilibris de gairebé totes les potències europees, i van acabar amb una nova definició dels seus equilibris polítics, inclòs el paper que, d'aquell moment endavant, tindria el papat en l'escenari continental.

Les implicacions polítiques i ideològiques d'aquestes lluites —el predomini del poder temporal dels papes contra l'autoritat de l'emperador; la consolidació definitiva de França com a potència europea determinant i alternativa; les lluites a Itàlia entre els güelfs, lligats al papa i als Capets, i els gibellins, lligats a l'Imperi, bàndol en el qual, tot i amb ambivalències, es va col·locar la Corona d'Aragó de forma sempre més declarada a partir del matrimoni de Pere II amb Constança el 1262—⁴ tenen com a conseqüència el fet que qualsevol historiadore de l'època que els relata no pot amagar les seves simpaties i la defensa, més o menys oberta, de les exigències del seu partit.

Mantenir les distàncies es feia gairebé impossible, i també qui ho intenta, com per exemple el sicilià i funcionari de la cúria papal Saba Malaspina, que escriu el 1284-1285,⁵ acaba per moure's amb notables dificultats entre la ne-

3. En part diferent és el cas de la guerra entre Joan Sense Terra, per una banda, i Felip II August i Lluís VIII, per l'altra, que portà al control directe, per part dels reis de França, de bona part dels dominis continentals dels Plantagenets, pels quals eren vassalls dels reis Capets, ja que, almenys formalment, es tractava d'una guerra jurídicament emparada rere el dret feudal, i que, com veurem cap al final del llibre, és possible comparar amb la (re)conquesta de Mallorca per part d'Alfons II, a causa de la traïció del seu rei, Jaume II, que devia fidelitat al germà com a *overlord*.

4. Vg. una esplèndida síntesi a Falco, 1973, p. 304-354.

5. «Explicit liber gestorum regum Sycilie a nativitate Manfredi usque ad obitum regis Karoli, compositus a magistro Saba de Malaspina de urbe, decano Militensi et domini pape scriptori, quem incepit anno III pontificatus Martini pape IIII. et finivit ipsum in die obitus sui anno domini MCCLXXXV, die XXVIII martii apud Peruxium».

cessària fidelitat a la línia papal i güelfa, i la seva simpatia, i fidelitat, per la casa de Hohenstaufen, no podent amagar la seva admiració pel rei Manfred (vg. el seu elogi a I 1).

D'aquesta manera és quasi il·lògic no pensar, ja com a necessària hipòtesi de partença, que Desclot no defensi sempre que pot, i de manera més o menys descarada o objectiva, més enllà d'una senzilla i evident celebració, el punt de vista català i monàrquic, fent-se ressò sovint de les típiques argumentacions gibelines en contra dels Anjou, i organitzant tota la narració com a promoció i defensa de les actuacions del casal de Barcelona, tot i que amb estratègies a vegades diferents d'una redacció a l'altra.

Serà, evidentment, només al final d'aquesta anàlisi que podrem comprovar amb més exactitud les intencions propagandístiques de l'obra de Desclot i, doncs, a quin públic, almenys en teoria, era destinada.

Per altra banda, Desclot ha d'expressar una visió política i historiogràfica, i veurem en quina mesura la podrem definir com a oficial, relativa a la configuració de la Confederació Catalanoaragonesa, fet que el porta inevitablement a confrontar-se, des dels dos aspectes polític i historiogràfic, amb l'obra, per alguns aspectes força criticada, de Jaume I. La crònica de Desclot la podem també veure, en bona mesura, com una resposta als valors polítics, ètics i historiogràfics defensats pel rei Jaume.⁶

L'anàlisi de la *Crònica*, o millor *Libre del Rey En Pere de Aragó e dels seus antecessors passats*, la duré a terme analitzant i confrontant, per blocs argumentals, el relat de Desclot amb altres de precedents i contemporanis, amb especial atenció al contingut de la primera redacció de la mateixa crònica, per comprovar com el cronista opera, i en diferents etapes, en la construcció del seu text, seleccionant les fonts, manipulant les dades de què disposava i modificant-ne, en part, la mateixa estructura. Gràcies a aquestes comparacions podrem apreciar una elaboració textual molt més sofisticada del que es podia sospitar, sobretot a la segona redacció, tot i que a primera vista menys original, amb unes modificacions de l'estructura del relat a conseqüència d'un canvi de plantejament.

El meu interès primari, com ja he dit, no és la reconstrucció dels fets com realment varen ocórrer, excepte en uns casos comptats, sobretot referents als últims anys del regnat de Pere II pels quals falta l'obra de Soldevila, sinó que més aviat és la manera com uns historiadors contemporanis o no gaire posteriors els van narrar. D'aquesta anàlisi es despendran, confio, també molts elements de política del temps, de la propaganda de l'època, vista com a eina po-

6. A Cingolani, 2000, p. 135-139, ja suggeria alguns elements d'anàlisi sobre les relacions entre Desclot i el *Libre dels fets*, i també la possible difusió d'aquest ja a l'últim quart del segle XIII, tots aquests arguments més endavant seran repesos i profunditzats, i vg. Cingolani, 2006c.

lítica i historiogràfica, i de la circulació i creació de «mites» polítics i literaris, amb la possibilitat de destacar —i la necessitat d'estudiar més a fons— el determinant paper desenvolupat per la comunicació política oficial, de la qual el rei Pere sembla haver intuït, més que altres contemporanis seus, la importància determinant.

Seràn aspectes centrals d'aquesta anàlisi la caracterització cavalleresca de la crònica, moltes vegades notada, però mai explicada i posada en context, que s'ha d'acompanyar, més en general, de la configuració social que es desprèn de la narració, sobretot pel que fa a la definició de la monarquia en les seves relacions amb la noblesa. Serà un punt d'extrema importància, també per determinar l'eventual finalitat de propaganda de l'obra, veure com Desclot defineix les relacions dels monarques, sobretot les de Pere II, amb França i amb l'Església i com les descriu.⁷

S'hauran d'analitzar les tècniques i la consciència historiogràfica de Desclot, juntament amb les seves fonts, fonts molt més determinants i contínuament presents del que s'imaginava, puix aquests són elements de primària importància per poder determinar la dimensió de subtil i meditada manipulació retòrica del seu treball. A fi de poder esprémer el màxim d'aquesta anàlisi, s'hauran de confrontar, pel que permet la bibliografia existent, les dades extretes de Desclot —també a propòsit de la teoria monàrquica, la consciència del llinatge, els models de poder i de la seva representació— amb la situació contemporània i amb el testimoni d'altres cròniques, en concret les *Gesta Comitum Barcinonensium*, a les seves quatre redaccions, el *Libre dels fets* de Jaume I i, per la part en comú, amb la *Crònica* de Ramon Muntaner.

La continuada comparació amb cròniques d'altres països, contemporànies als esdeveniments tractats o un xic posteriors, fins a la meitat *circa* del segle XIV, permetrà d'estudiar i resseguir la diferent manera com circularen les notícies i com eren interpretades, en una mena d'estudi de la recepció de la història en un món al qual, tot i les limitades possibilitats pràctiques, l'elaboració i la difusió de les notícies, i de la propaganda, amb la necessària formació d'una «opinió pública», havien adquirit una importància capital. Això que duré a terme serà també, podríem dir, una «història retòrica» del segle XIII, sobretot català, que motiva el recurs constant a extenses citacions de cròniques i documents de l'època.

7. Per exemple, aquesta notació de Carme Batlle (1999, p. 168): «En canvi, escassegen les manifestacions de pietat i de sentiments íntims o simplement de trets curiosos, descrits o emprats en gran nombre per Jaume I i Muntaner» —i el fet és notat també a Rubiés i Salrach, 1985, p. 496— té molt més relleu del que pot semblar, ja que aquesta escassetat respon ara a categories historiogràfiques, ara a models ideològics i polèmics antipapals, ben precisos, puix no s'ha d'oblidar la col·laboració que prestà part del clercat català a la invasió francesa del 1285 com tindrem oportunitat de veure als últims capítols.

Com es veurà, la major part de les fonts utilitzades varen ser publicades al segle XIX, unes a la primera meitat del XX i no poques al segle XVIII, a més de les inèdites que aquí publico. Els historiadors que han fet història política, fins a si fa no fa la meitat del segle XX, les han fetes servir extensivament com a suport a les seves reconstruccions, extraient-ne les dades que més els interessaven, i a través de les citacions que en varen fer se solen mencionar, quan es fa, en èpoques més modernes. Però, la dispersió de les publicacions, la poca familiaritat del públic contemporani amb aquestes fonts, la no extensiva exploració i publicació dels registres de la Cancelleria Reial conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i, sobretot, el fet que, pel meu discurs, se'n poden i se n'han d'extreure moltes més indicacions, que justament afecten la qualitat retòrica del relat històric, tots aquests factors m'han dut a tornar-les a llegir i a citar-les llargament, reproduint fragments sencers de cròniques i documents, fins a editar-ne uns quants, als apèndixs. Aquestes llargues citacions, tot i alentir la lectura, són absolutament fonamentals per poder copsar uns aspectes de la comunicació en el món medieval que mereixerien un estudi detallat.

Una de les característiques de la crònica de Desclot, compartida com hem vist amb altres historiadors, és la de la inclusió textual de la documentació com a font del seu relat. Quan parlem de documentació, tanmateix, no hem de pensar només en la jurídica i legal, que hi és present, i no hem d'interpretar aquest procediment exclusivament com un element de precisió erudita per part de l'historiador. Com veurem, la documentació oficial en qüestió inclou cartes, proclames, relacions d'esdeveniments i batalles, convocatòries, etc., és a dir una sèrie de textos que, més enllà del formulari tècnic i jurídic, empen recursos retòrics oratoris i, sovint, narratius, i que s'han conservat en bon nombre al segle XIII. Aquesta abundant producció documental forma part, i, diria, constitueix el complex sistema de la comunicació pública i política de la baixa edat mitjana, extremadament variat, ric i efectiu.

La inclusió d'aquests materials no l'hem de llegir pas com a falta de fantasia, o com a excés de rigor històric, per part de l'historiador medieval, Desclot en concret, vist en comparació d'això que feien celebrats historiadors clàssics, com Tucídides o Sallusti per exemple, a l'hora d'inventar, de manera creïble, les oracions dels principals homes polítics de l'època. Més aviat, al meu entendre, l'hem d'interpretar com a expressió de la voluntat de l'historiador de pertànyer al mateix horitzó retòric de la comunicació política.⁸ Un element de mimesi que, defugint la sequedat annalística o l'excessiva càrrega, sobretot classicitzant, de molta historiografia en llatí, serveix per reforçar la cre-

8. A part de ser el mitjà utilitzat per dur a terme, des d'un punt de vista de la retòrica històrica, una força probable imitació justament de models clàssics, com ara el mateix Sallusti.

dibilitat de l'obra, la força del seu missatge, ja que no crea fissures estilístiques entre el nivell de la comunicació pública oficial contemporània als fets i el del seu posterior relat historiogràfic.

Aquest ampli recorregut per les fonts permetrà també d'apreciar com, allunyant-se dels fets i canviant el món, en canvia l'apreciació, i com la distància amorteix la passionalitat intrínseca a la contemporaneïtat. Un món, el del segle XIV, que havia anat perdent totes les il·lusions i els entusiasmes amb els quals encara vivia, en bona mesura, l'home del segle XIII. La pèrdua sempre més definitiva dels orientes cristians, a mans dels mamelucs egipcis i dels turcs otomans; la ineficàcia declarada, en termes d'universalitat, de l'Imperi germànic o del papat, ara empresonat en la Babilònia d'Avinyó; les greus crisis econòmiques dels banquers italians, la pesta negra o la devastadora Guerra dels Cent Anys, tots aquests successos i conjuntures donen un fort sentiment d'enyorança i d'idealisme pel segle passat, viscut a la literatura, i, a vegades, de cinisme històric. Tal sentiment emergeix de manera contundent, per exemple, en un anònim historiador francès que escriu després de la pesta negra, i de les sagnants derrotes de Crécy, el 1346, i de Poitiers, el 1356, el qual relata així la fracassada invasió francesa de Catalunya el 1285, invasió que, als cronistes contemporanis, i encara fins als anys trenta del segle XIV, havia estat narrada amb gran riquesa de detalls i curiosa atenció a la justificació i a la propaganda:

En celuy an, à la saison nouvelle, mourut le roy Charles et le pape Martin; et à la Pasque après, vint le roy Philippe pour aller en Arragon vengier ses amys qui estoient en prison. Mais la chose ala en telle manière qu'il en fut apporté en bière (*Chronique anonyme* 138C).

També podem llegir l'entrada als *Annals de Tortosa I*, una sèrie d'annals amb una última entrada el 1323:

En l'any MCCLXXXIV anà lo rey de Fransa en Aragó, et non tornà.

A part d'un historiador molt útil, per les informacions que dona, Desclot és un gran historiador. És summament difícil definir què és un gran historiador, o per què un historiador és gran, sempre que sortim del cànon dels clàssics, donada la gran varietat de gustos, criteris o interessos. Desclot no és gran com, per exemple, Tucídides i Tàcit que uneixen a l'enorme riquesa i precisió de detalls una increïble capacitat literària, que forma en imatges la interpretació d'una època. Desclot té un estil acurat, això sí, que tanmateix no excedeix l'estil mitjà de la prosa de l'època, i no mostra gran profunditat ni ideològica ni social en expressar les tensions del seu temps.

No és gran com Orderic Vital, per la curiositat i capacitat d'aplegar notícies des dels quatre punts del món conegut, ni, com Jaume I o Giovanni Villani, per la capacitat d'historiar la concretesa del dia a dia. Desclot té, tot plegat, un horitzó limitat i ens ofereix una representació tot sovint molt esquemàtica dels esdeveniments.

No té com Sal·lusti, Guillaume de Poitiers o Dino Compagni, la capacitat de sintetitzar, amb profunditat d'anàlisi política i social a més de retòrica, les característiques d'un moment en el relat d'un episodi concret. Desclot redueix el ventall de la seva informació a una perspectiva molt limitada, centrant-se sobre els reis. En part ho fa voluntàriament i en part per falta de penetració, així que, també un episodi important de lluites socials com el de Berenguer Oller, queda del tot aïllat.

Però podem dir que Desclot, més enllà de la seva imprescindibilitat com a informador de fets, sobretot és gran, com Beda o Pau Diaca, per la seva capacitat de crear mites. Tot i no tenir una perspectiva teòrica «universal», com un Otó de Frisinga, o no mostrar sempre afinades dosis de perspicàcia política —des d'aquest punt de vista és més agut Ramon Muntaner—, Desclot supera el model acumulatiu i simplement dinàstic de les *Gesta Comitum Barcinonensium* o l'egocentrisme, políticament personalista, del *Libre dels fets* de Jaume I, per crear un mite monàrquic i, diria, nacional, en el sentit d'estrictament català, amb una visió heroica i política alhora, en què la dimensió feudal de la nissaga és absorbida i superada en direcció d'una visió més romanitzada, on el rei és el representant d'un estat i per l'estat —entenem les Corts en general, la noblesa en particular— és ajudat, estimulat i confirmat en la seva acció política. Rei, a més a més, per al qual, en una accentuada sensibilitat retòrica de la personalitat, crea innombrables frases cèlebres, moltes de les quals entraran a formar part del patrimoni anecdòtic nacional. Desclot és gran, en conclusió, per la seva capacitat literària, abans encara que per la seva capacitat de testimoni o relator d'uns esdeveniments.

Aquest llibre va dedicat a totes les persones que m'han suportat al llarg de la seva redacció o m'hi han ajudat, que són moltes i no les podré recordar totes. En primer lloc, doncs, a les bibliotecàries de la Biblioteca de Catalunya, com que no puc esmentar-les totes, vull destacar les que més he molestat: la Viqui i la Marta de la sala de reserva, la Pilar i la Vanessa de la sala de lectura general, que més llibres m'han entregat i en més consultes i dificultats m'han ajudat. Era un plaer arribar al matí, o a la tarda, i trobar-se amb un somriure i un intercanvi de paraules, ara amables ara iròniques. Sense Jaume Riera i Sans la malauradament massa reduïda secció documental, amb revisions i noves edicions, ni existiria. A l'amic Tomàs Martínez, gràcies per haver cregut en el projecte i haver-ne concretat la publicació en la seu més adequada, l'Institut d'Estudis Catalans, al qual dirigeixo el meu més profund agraïment. A la Laia

Moreno que, amb molta saviesa i sensibilitat, ha sabut compaginar el respecte per les meves idiosincràcies estilístiques amb una concepció intel·ligent de la llengua. La memòria corre al meu difunt mestre, Gustavo Vinay, i al meu difunt pare, Pier Luigi Cingolani, els quals, sense poder-ho saber, em van afeccionar a la història i que, per molts anys el primer, per molt pocs el segon, no poden veure aquest llibre. Als meus fills, Camillo i Bruno, habituals a les dedicatòries de les meves fatigues, que els obliguen a moltes hores a casa i a poca companyia. Sobretot, però, aquest llibre va dedicat a una persona que, model d'amistat, tota impuls, més que ningú —ella ho ha de saber— ha fet per ell, i per mi.

2. EL PRÒLEG

2.1. El primer passatge per analitzar en profunditat del *Libre del Rey En Pere de Aragó e dels seus antecessors passats* és el mateix pròleg de l'obra, el qual, pel que em sembla, no ha cridat l'atenció de cap estudiós i que, al contrari, ofereix nombrosos punts d'interès, i ben determinants, per copsar el plantejament historiogràfic del treball de Desclot.⁹ Els pròlegs tenen tot sovint un especial significat ideològic, i les afirmacions que contenen poden presentar un relleu ben especial, de manera que no debades és necessari analitzar-los en detall. Com escriu John Ward (1985, p.106):

The obvious starting point for an analysis of what twelfth century historians thought they were doing is recognized to be the *exordium* prefaced to most histories. Recent research suggests that these *exordia* were meant as quite precise guides to contemporary historical ideas.

A aquesta afirmació s'ha d'afegir que les idees expressades per l'*exordium* poden ser tant historiogràfiques com polítiques, i no s'ha de deixar d'avaluar quin és el possible significat, com veurem al final d'aquest apartat, de la presència o de l'absència d'afirmacions de teoria explícitament historiogràfica.

Desclot comença escrivint:

Assí comensa lo libre qu'En Bernat Desclot dictà e escriví dels grans feyts e de les conquestes que feeren sobre sarayns e sobre altres gens los nobles reys que hac en Aragó qui foren del alt linyatge del comte de Barcelona (II, pròleg).¹⁰

9. Com que no ens ha arribat cap pròleg de la primera redacció no es pot saber què hi deia.

10. A les citacions de la crònica assenyalaré amb números romans a quina redacció pertany i amb xifres aràbigues, el capítol.

El primer element que s'ha de destacar de l'encapçalament de l'obra, és que Desclot declara d'haver compost, *dictà*, i transcrit personalment, *escriví*, la seva obra.¹¹ També s'ha de notar com ell marca amb claredat els que seran els seus arguments i les directrius de la seva narració: *fets*, *conquestes* i *reis*. Fets, o, en llatí, *gesta*, és un terme normal, sobretot als títols, de les narracions històriques i no assenyala cap element especial (vg. Guinée, 1991, p. 26-31, i Cingolani, 2000, p. 112-114). Desclot ja el trobava utilitzat a la tradició autòctona, de manera més o menys explícita, bé al *Libre dels fets* de Jaume I, bé a les *Gesta Comitum Barcinonensium*. Conquestes, al contrari, ja és, com a subjecte de la narració, molt més determinant amb vista a l'estructuració i a la perspectiva de tot el llibre, i va estrictament lligat a l'altre argument declarat: els reis.¹² Desclot vol subratllar les grans ampliacions territorials de la Corona que són exactament les conquestes de Mallorca, de València, de Múrcia i de Sicília, totes fetes pels monarques del casal de Barcelona quan eren reis d'Aragó, i no quan eren només comtes. M'explico amb més claredat i precisió.

Desclot posa en boca de Ramon Berenguer IV les paraules següents:

aytant con viva, no vul éser apelat rey; que yo són ara ·I· dels melors chomtes del món, e si era apelat rey, no seria gens dels majors (II, 3).

L'orgull pel valor de la nissaga comtal, que expressen Ramon Berenguer IV,¹³ i el mateix Desclot, el seu *alt linyatge*, no treu que, senzillament com a comtes, el casal de Barcelona, i com a reis, els d'Aragó *ante unionem*, havien tingut un paper només secundari a la història europea. El que Desclot vol, és posar la dinastia a l'alçada dels altres grans casals europeus, i aquests són reials o imperials, no pas comtals.

11. Els manuscrits D, BNE 647, i V, BC 943, presenten una doble lliçó, que podria ser la resta d'una variant redaccional, força interessant: «lo qual compós e hordenà en Bernat Desclot, que dictà e scriví lo dit Bernat Desclot» (Rubió, 1987, p. 185), ja que compondre i ordenar fa referència a la fase d'escollir entre les seves fonts i ordenar-ne les dades, abans de redactar i transcriure.

12. Aquest plantejament de Desclot sembla que va tenir èxit sobretot a finals del segle XIV, i és recollit pel futur rei Martí I en una carta que envià al seu germà, Joan I, el 1392, vg. Coll, 1991, p. 310-312 i, en menor mesura, al seu parlament a les Corts de Perpinyà de 1406 (Albert i Gasiot, 1928, p. 58-72).

13. Sembla que es pot entendre que aquesta idea que Desclot presta al comte es correspon a això que creia el mateix Ramon Berenguer IV, tal com ens ho mostra la tria dels noms dels seus fills, puix el primer s'havia de dir exactament Ramon Berenguer, com ell i els seus antecessors, i només el secundogènit transmetia el nom aragonès de Pere (vg. el testament del comte a Udina, 2001, p. 104). És evident, doncs, que pel príncep d'Aragó l'adquisició del nou domini, amb la corona reial que comportava, no era sentida superior als dominis del llinatge. A la mort del comte, Peronella va arreglar les coses segons el seu sentit dinàstic: el primogènit va adquirir el nom familiar d'Alfons (vg. LFM, doc. 17), i el secundogènit és va adequar a la seva dignitat de comte de Provença, assumint el nom dinàstic de Ramon Berenguer, vg. Cingolani, 2006a, en premsa.

Aquesta declarada voluntat d'exaltació dinàstica presenta també un vesant específicament historiogràfic, ja que els fets i les conquestes permeten de sortir, des de tots els punts de vista, de l'estricta dimensió local i familiar presentada per la redacció primitiva de les *Gesta Comitum*, que d'alguna manera Desclot dóna com a conegudes —ja n'existia també la versió en català, corresponent a la versió llatina intermèdia, així que també el seu potencial públic laic les podia conèixer.¹⁴ Explicar la recentment aconseguida dimensió europea de la monarquia es podia fer, doncs, gràcies a la narració sobretot de les conquestes, que són virtualment absents de les *Gesta Comitum* —primera i segona redacció— i que al *Libre dels fets* tenen tota una altra perspectiva.¹⁵ Conquestes, a més, que permetran de superar l'objecció del comte Ramon Berenguer IV, perquè gràcies a elles es pot compaginar el sentiment de l'antiguitat del llinatge amb un títol monàrquic, ara sí, de primer nivell.

Tanmateix, Desclot treballa exactament a partir de les mateixes *Gesta Comitum*,¹⁶ perquè, com ja trobem al pròleg de la versió intermèdia i al de la versió definitiva:

14. Potser no és per casualitat que almenys a quatre manuscrits antics (D, BNE 647; H, BUB 759; N, ACA, Mercè 90 i V, BC 943) la crònica de Desclot és precedida per la versió catalana de les *Gesta Comitum*, i n'hi ha d'altres que són compilacions a les quals aquestes dues obres estan integrades l'una a l'altra, a més d'afegir materials provinents de Muntaner i d'altres fonts, com ara la compilació continguda al ms. O, BC 152 (vg. Rubió, 1987, p. 192-255, i Cingolani, 2004) i S, BC 487, conegut com a *Libre de les nobleses dels reis* de Francesc (vg. Coll, 1991, p. 314-346), o el BNE 1814 que no és altra cosa que una versió al castellà d'un primer estadi de la compilació de Francesc. Aquestes tres darreres compilacions transmeten, també, una redacció de les *Gesta* en català que no ens ha pervingut en tradició autònoma, redacció que Coll (1991, p. 331) defineix com a redacció ampliada i que jo indicaré com a GCB IV, redacció que és de la màxima importància perquè és font directa de Desclot. Coll i Rubió l'havien suggerit però ni demostrat ni posat en pràctica, ja que el primer estudiós en parla al treball sobre el llibre de Francesc, però no l'esmenta al de les fonts de Desclot (vg. Cingolani, 2005-2006, en premsa).

15. Evidentment és present, sense ser gaire desenvolupat, el nucli lligat a Ramon Berenguer IV, amb l'expedició a Almeria i les conquestes de Tortosa, Lleida, Fraga i Siurana, és a dir, la compleció de la reconquesta de la Catalunya Nova, nucli present a tots els reculls d'annals catalans i que gairebé existeix com a grup de notícies aïllat i compacte, com mostren els «cronicons», millor annals, de Sant Cugat i de Skokloster (vg. Coll, 1991, p. 65-92). Aquestes, juntament amb les de Jaume I, formen el nucli de les sèries d'annals, també les més escasses d'informació com, per exemple, la *Cronica Comunia*. És possible pensar que, aquesta estructura, sigui remotament a la base de la de Desclot?

16. Les citacions de les *Gesta Comitum* les faré de la manera següent: GCB I, correspon a la versió primitiva; GCB II, a la intermèdia només transmesa pel text català; GCB III, correspon a la versió definitiva; GCB IV, a l'ampliada de la qual edito uns fragments d'interès per al present estudi a Cingolani, 2004, i de la qual estic preparant l'edició completa. GCB I i GCB II són citades segons la meua edició, GCB III segons la de Barrau Dihigo. De GCB IV, transmesa de forma fragmentària, és difícil determinar-ne exactament l'extensió, ja que a partir del regnat de Pere I és en part, o completament, substituïda pel text de Desclot, primera redacció a BC 152, i segona a BC 487 i BNE 1814. Desclot segurament coneix la redacció GCB IV, tanmateix,

Aquest libre mostra veritat [...] dels fets recaptoses e grans e nobles que han estats fets per reys e per comtes en lur temps (GCB II, [I])

Iste liber ostendit ueritatem [...] Item ponuntur in eo facta et gesta nobilia quae fuerunt facta per reges Aragoniae suis temporibus et per nobiles comites Barchinonae (GCB III, 23).

L'exordi de Desclot pareix ésser una variació amplificada del de les *Gesta Comitum*, sobretot tal com el transmet la versió llatina, amb l'especificació que les *gesta* són *conquestes*, que és un dels aspectes que, com veurem ara, més li interessa destacar en la seva imatge de la reialesa catalana, i amb la variació del doble *gesta nobilia / nobiles comites* del text llatí en *nobles reys* i *alt llinyatge*. Desclot posa en primer lloc el títol reial, per raons de protocol i de prestigi evidentment, però destaca, més enllà de les fórmules cerimonials, i d'acord amb les paraules de Ramon Berenguer IV suara citades, la força de l'antiguitat del llinatge.

Aquesta l'hem d'entendre com a sentiment genealògic de l'origen llunyà de la família i de la continuïtat en la transmissió del poder. Aquest sentiment, més enllà del fet senzill de la permanència, al llarg de les generacions, del títol honorífic dintre d'una mateixa línia de descendència patrilínea, és el producte d'una vertadera consciència aristocràtica més que política.¹⁷ D'altra banda, em sembla possible veure un eco de les *Gesta Comitum* ja al títol mateix de l'obra de Desclot, tot just acabat de citar, en voler-se centrada sobre el rei Pere i els seus predecessors, definits com a *seus antecessors passats*, que són antecessors en tant que pertanyen al mateix llinatge, i no, senzillament, com a reis d'Aragó. Però sobre aquest important element tornaré en breu, puix podria correspondre a un aspecte recurrent de la ideologia reial.

2.2. Per entendre de la manera més exacta possible el significat i el valor de la titulació nobiliària, en especial a Desclot, amb l'èmfasi posat en el llinatge, i, sobretot, per aclarir l'exacte valor i la implicació ideològica de l'adjectiu *nobilis*, n'haurem d'estudiar la utilització en altres textos, tot i que a

considerant que en uns casos les referències sembla que són, a falta del text de GCB IV, al de GCB III, hauríem de pensar: bé que GCB IV presentés també els capítols presents a GCB III i que Desclot fa mostra de conèixer, bé, i millor, que conegués les dues versions.

17. No sé si en aquesta insistència en el llinatge del comte de Barcelona hi hem de veure un reflex de les Corts de Barcelona de 1283 a les quals Pere II «es veié obligat a ratificar l'oficialitat del títol de Comte de Barcelona» (Abadal, 1987, p. 64) davant l'ambigüitat del títol de príncep a vegades utilitzat pels comtes (vg. també Soldevila, 1985, p. 132): «XXIX. Item volumus et concedimus quod deinceps tam in litteris quam cartis et sigillis nostris scribamus nos et successores nostri Comitum Barchinone», més endavant trobarem altres referències a aquestes mateixes Corts.

l'alçada de finals del segle XIII *nobilis* ja no té la mateixa densitat semàntica que tenia als segles X-XII.¹⁸ Ja he dedicat un estudi a una primera anàlisi del tema a Catalunya als segles XII-XIII, així que em limitaré a resumir-ne les conclusions.¹⁹

A partir de la documentació catalana examinada, i d'acord amb el que emergeix d'altres estudis, es pot destacar com a partir del principi del segle XIII *nobilis* assenyala una condició de preeminència social, sobretot pel seu aspecte moral, més que per una condició de classe establerta, mentre que amb anterioritat el terme no era gaire utilitzat, i sobretot, quan ho era, no tenia un significat específic. Per exemple, el primer redactor de les GCB I, que escriu entre el 1180 i 1184, fa servir *miles*, en general, quan es parla de cavallers o dels fundadors d'una dinastia, com és el cas de Guifré el Pilós, mentre que, quan es refereix a l'aristocràcia en sentit general, parla de *magnates, proceres o optimates*, i mai no empra *nobilis*.

Noble, al contrari, és utilitzat sovint pels altres redactors de les GCB I, i pel de les GCB II, però amb un significat imprecís i fluctuant. És a la redacció definitiva, a les GCB III, que *nobilis* estén, quant a significats i implicacions, la seva utilització. Al pròleg, l'autor ja parla de *Barchinonensium nobilium principum* (GCB III, 22) i de *nobiles comites Barchinonae* (GCB III, 23). Però el fet significatiu és que a partir de Ramon Berenguer III, *nobilis* apareix de manera estable ja a les rúbriques dels capítols: GCB III, 37 (i a 38), i per a Ramon Berenguer IV (GCB III, 38 i 41). Aquest canvi en la denominació dels comtes coincideix amb l'ambigua figura del Bon Comte de Barcelona, creat per Desclot com a fusió de Ramon Berenguer III i Ramon Berenguer IV, element que es correspon, molt possiblement, a la posició predominant que ja havien assolit pare i fill, no només a la memòria històrica del Principat, sinó també a la col·lectiva.²⁰ S'ha de notar, i no serà pas per casualitat, que els reis d'Aragó *ante unionem* no són mai denominats com a *nobiles*, mentre que tornem a trobar el títol a les rúbriques d'Alfons I (GCB III, 45), de Pere I (GCB III, 50), de Jaume I (GCB III, 56), i Pere II, heroi central també de les GCB III, és *nobili ac strenuissimo* (GCB III, 61). De tal manera que, pel que sembla, el títol de *nobilis* assumeix de forma estable un valor honorífic distintiu del llinatge dominant del casal de Barcelona, i li re-

18. Ens ha d'inspirar una certa cautela l'observació de Barbero (1987, p. 21) a propòsit de *nobilis*: «il cui uso, come vedremo, è troppo legato a variabili anche soltanto stilistiche per poter essere considerato realmente determinante».

19. Vg. en general Barbero, 1987, p. 15-69 amb àmplia bibliografia; per a la Catalunya comtal, vg. Bonassie, 1988, p. 120-127 i 383-394, i Cingolani, 2006a, en premsa.

20. Aquest és un fet que emergeix també d'annals com els inèdits *Annals de Ripoll II*, conservats al ms. BUB 588 —dels quals tinc cura de l'edició crítica, en què els dos Ramon Berenguer són els primers regnants que són destacats per un llarg epitafi.

coneix un estatus de superioritat també respecte als reis d'Aragó abans de la unió.²¹

Per tornar a Desclot, podem comprovar que aquest coincideix només parcialment amb l'ús que en fan les *Gesta Comitum*. Desclot, en efecte, manté *nobilis* com a títol honorífic, que ve de la monarquia, i pertany a la monarquia, de manera que la presència de l'expressió *nobles reys* l'hem d'entendre com a conscient reproducció del significat de *nobilis* acabat de precisar, i no pas com una neutra expressió de formulari. Però, un element que diferencia Desclot és que ell destaca en perspectiva feudal la importància determinant de l'*alt lynatge*.

21. En canvi, *nobilis* no apareix a les rúbriques d'Alfons II (GCB III, 94) i de Jaume II (GCB III, 102). Alfons II, tanmateix, com els primers dos Ramon Berenguer, al text és caracteritzat com *rex iuuenis et nobilis* (GCB III, 95), i *nobilis regis nostri* (GCB III, 97 i 102), Jaume II és *nobilis* a GCB III, 102, que correspon a l'últim capítol de la vida d'Alfons II, però mai a la seva secció, on, al contrari, són *nobilis* els germans Pere *nobilis infans Petrus* (GCB III, 110) i Frederic (GCB III, 113) mentre que Jaume és sempre *dominus rex noster*. Ja Barrau Dihigo (1925, xlix) havia notat diferències en el to de la narració dels últims dos reis presents a la crònica, Alfons II i Jaume II; la meua pregunta és: només hem de veure una certa insatisfacció amb el regnat d'aquests dos monarques, que possiblement portà a una brusca interrupció en la composició de l'obra?, o hi hem de veure també un canvi d'autoria? Els estudis sobre la redacció definitiva de les *Gesta Comitum* encara no permeten d'aclarir si el meu dubte és encertat o no, i ha de quedar com a tal. Com anirem veient, a la redacció definitiva hi ha un primer redactor que la corregeix fins al regnat de Pere II i un segon, més aviat un autor, que narra el seu regnat. Tinc la impressió, sense cap certesa, que aquest anònim acabés la seva feina justament amb el regnat de Pere II, i que almenys la vida de Jaume II es deu a un autor diferent. En acabar el relat del regnat de Pere II hi ha una fórmula absolutament diferent de totes les altres, i que sembla com un acabament de l'obra, coincidint en tot amb el plantejament narratiu de Desclot: «Regnauit iste rex nobilis et illustris moribus annis IX, et fuit in monasterio Santarum Crucum Cisterciensis ordinis honorifice tumulatus, cuius anima requiescat in pace. Amen» (GCB III, 93). A més, les fórmules d'inici dels regnats sembla que canvien a la segona de les etapes de redacció: el primer bloc, fins a Pere I, tot i les mutacions operades respecte a la redacció primitiva, manté una certa coherència, diferent és la de Jaume I i especialment retòrica la de Pere II, però per a Alfons II no s'utilitza la formulació típica amb el *successit* i sembla quasi un seguiment del precedent relat. Mentre que la que és totalment diferent, i mostra un estil retòric, diria nou i més carregat, és la fórmula d'inici del regnat de Jaume II: «Postquam igitur uiam uniuersae carnis ingressus est rex nobilis Ildefonsus» (GCB III, 102). Així que la continuació de la versió definitiva, per tal d'actualitzar-la, no es deu només a un autor, sinó com a mínim a dos, el primer dels quals, com he dit, narra el regnat de Pere II i el d'Alfons II, ja que hi ha una fórmula de mort de Pere i Alfons que sembla pròpia i mai utilitzada en cap altre lloc: per a Pere escriu «praecisa tela uitae» (GCB III, 92) i per a Alfons «telam [...] est praecisa» (GCB III, 102). Autor que és absolutament contemporani de Desclot i no un escriptor del regnat de Jaume II, en tot cas escriu entre el 1288 i el 1295, que seria només aquell qui relata la vida d'aquest monarca fins al 1299 —i ens hem de preguntar per quina raó acaba exactament a aquesta data. A més, com notava ràpidament també Jordi Rubió (1987, p. 157), el responsable del regnat de Pere II podria haver estat testimoni almenys d'alguns esdeveniments, ja que escriu: «qui vidit testimonium perhibuit veritati» (GCB III, 86), vg. Cingolani, 2006c.

No sé si ens trobem davant d'una resposta al debat que hi havia respecte a l'origen i la justificació de la noblesa, si per la superioritat de les seves virtuts morals o per l'antiguitat de la seva sang (vg. Murray, 1986, p. 281-290 i 331-342, i Barbero, 1987, p. 283-311). Els dos conceptes són, al cap i a la fi, d'origen clerical, tanmateix el primer, el del privilegi de la noblesa a causa de les seves virtuts morals, és el que més arrelarà en ambients no nobiliaris. És segons aquest concepte que Desclot interpreta la monarquia per tenir unes tradicions, abans a l'Aragó i després al casal de Barcelona, més recents i que s'ha de justificar per les seves virtuts ètiques. Mentre que el segon concepte, el de l'antiguitat de la sang, reconstruïble i demostrable gràcies a una genealogia, és exactament el que més èxit tenia a l'interior de la mateixa noblesa. I és seguint aquesta segona concepció que Desclot presenta el casal comtal de Barcelona, que pot demostrar, gràcies a les *Gesta Comitum*, una continuïtat al poder que remunta als temps fundadors i mítics dels carolingis —tot i que aquest element no és mai utilitzat explícitament. D'aquesta forma, la monarquia catalana compleix amb tots els requisits, virtut i antiguitat, tot i que diferenciant els dos aspectes que legitimen el domini de la nissaga, com a reis i com a comtes.

2.3. El concepte de *nobilitas*, que hem pogut definir com de caràcter principalment ètic, tot i ser lligat a les virtuts cavalleresques, assoleix, a les *Gesta Comitum*, respecte a Desclot, una dimensió més complexa i ideològicament marcada en sentit culturalment clerical. Perquè va acompanyada de la dimensió dels *antecessores* com a objecte d'imitació, concepte clau a totes les redaccions de les *Gesta Comitum*, i al qual respon el títol complet de l'obra de Desclot, amb l'èmfasi posat en els *antecessors passats*.

Potser no és pas casualitat, considerada la seva cavallerositat, que la idea comenci a ser expressada tot just al començament del regnat del rei Pere I, deixant de banda el primer rei Alfons I —de manera coherent amb això que farà el mateix Desclot. Tot i així, com mostra la documentació, és molt possible que el mateix Alfons I el creador del concepte, ell o, millor, els clergues que per a ell treballaven. Puix que és justament aquest rei qui manà fixar les bases de la legitimitat dinàstica, qui ordenà posar sobre pergamí els actes dels predecessors que havien fonamentat aquesta legitimitat i, per això mateix, s'havien d'imitar. Puix és durant el regnat del rei Alfons que es redacten el monument historiogràfic de la dinastia, les *Gesta Comitum Barcinonensium*, i el monument burocràtic de la seva legitimitat en titular-se amb els seus *honores*, el *Liber Feudorum maior*.²²

22. Vegeu en detall Cingolani, 2006a, en premsa.

GCB I escriu de Pere I que:

virtus nobilitatis ipsius nunquam esset contenta, antecessores suos largitate, fama, dignitate cupiens superare (GCB I, [xiv, 4]).

S'ha de destacar que aquesta sembla que és una idea clau de la ideologia reial,²³ juntament amb les conquestes, puix que els diferents autors/revisors de les *Gesta Comitum* l'atribueixen també a Jaume I i a Pere II, a Alfons II i, finalment, a Jaume II.

No em sembla que el concepte de la imitació de les virtuts familiars per part dels nous reis hagi estat estudiat en la seva evolució i difusió. Així que em limitaré a apuntar algunes dades al meu abast, almenys per plantejar el problema i intentar emmarcar-lo en unes coordenades històriques i culturals. El concepte de la *imitatio moris maiorum*, és sens dubte d'origen clerical, sigui pel mateix plantejament, l'adequació d'una successió patrilínea en el marc d'una dignitat moral, sigui per les seves fonts remotes, ja que es pot relacionar almenys a Sallusti —a aquesta època més lectura de clergues que de laics—, entre les obres de més àmplia difusió:

saepe ego audivi Q. Maximum, P. Scipione, praeterea civitatis nostrae praeclaros viros solitos ita dicere, cum maiorum imagines intuerentur, vehementissime sibi animum ad virtutem accendi. Scilicet non ceram illam neque figuram tantam vim in sese habere, sed memoria rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere neque prius sedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adaequaverit (*Bel Iug* IV 5-6).

La possibilitat de la imitació va, doncs, estrictament lligada a la memòria de les gestes passades, justificant i motivant la necessitat del seu record. El passatge, des de la idea d'una senzilla memòria de les empreses dels *ancestors* —també en textos en vulgar (vg. Cingolani, 1999)—, fins a la necessària imitació de les mateixes gestes per part de la reialesa, és breu. I és el necessari complement de la justificació sobre bases ètiques de la continuïtat del privilegi del poder.

Em sembla digne d'assenyalar que aquest concepte apareix emprat també per la monarquia francesa, i sempre procedeix d'ambients clericals, aproximadament a la mateixa època en què el trobem utilitzat per la monarquia ca-

23. Aquesta hipòtesi diria que és confirmada per la presència d'una fórmula que apareix pràcticament a totes les constitucions de pau i treva, i a altres constitucions i confirmacions de privilegis, a partir del regnat d'Alfons I i de les constitucions de pau i treva de Fontaldara de 1173, repetida a les de Girona de 1188: «In primis igitur, parentum meorum sequens exempla» (I, 77). Per a més exemples, vg. Cingolani, 2006a, en premsa, citat.

talana en la figura de Pere I (vg. Lewis, 1986, p. 165-177). En l'àmbit català la idea, pel que sembla, es va estenent i estabilitzant com a valor característic de la monarquia, també recuperant el valor genèric de la memòria.

Aquest fet, de consciència historiogràfica acompanyada de la imatge del poder, conduí a inserir un pròleg a la redacció definitiva de les *Gesta Comitum* manllevat de pes, amb petites variacions, del pròleg de la *Historia Gothica* de Rodrigo Jiménez de Rada:

gesta etiam principum, quorum aliquos ignavia fecit uiles, alios sapientia, strenuitas, largitas et iustitia futuris seculis commendauit, ut quanta sit differentia utrorumque exitu comprobetur, et discant posteri bonorum exemplis inniti et a malorum semitis declinare; [...] Gloriosa etiam gesta et proelia aliorum mundi principum et gentilium, quae in mundo uarietate mirabili claruerunt, sine scriptura a memoria excidissent; igitur ne origo Barchinonensium nobilium principum praesentibus ualeat obliuisci et posteris ignorari, scriptura uolumus declarare (GCB III, 22).

Considerada la regularitat amb la qual és expressat el concepte de la imitació de les gestes dels avantpassats, també amb l'aspecte de l'ampliació dels dominis, trobo extremadament interessant, per tal de confirmar que havia de pertànyer a la ideologia monàrquica oficial, el fet que retrobem aquesta mateixa idea aplicada als monarques catalans en altres cròniques que no provenen de Catalunya.²⁴ A la *Chronica* de Saba Malaspina, aquest mateix argument és utilitzat per part dels ambaixadors catalans, que des d'Alcoll van a la cort del papa, amb l'objectiu de demanar suport per a la pretesa croada, abans d'iniciar l'expedició siciliana:

Ecce, pater sanctissime, dompnus Petrus rex noster merita cupiens adequare parentum et eorum per omnia vestigia laudabilia prosequi (IX 10).

Ja tornarem a analitzar aquest episodi més endavant, però val la pena de notar com a Desclot al text de la mateixa missatgeria, reportada al capítol II, 85, aquesta imatge és absent. Saba Malaspina treballava a la Cúria i és possible que relati, si fa no fa, el text autèntic del missatge.²⁵ La idea és també pre-

24. Com demostra la presència d'aquesta idea a la *Historia Gothica*, VI v, referida a Jaume I.

25. Es pot relacionar, d'alguna manera, aquesta idea també amb el que escriu el papa Urbà IV a Jaume I a l'hora del plantejat, i després realitzat, casament de l'infant Pere amb Constança de Sicília, en una carta del 26 d'abril de 1262: «Sane, fili charissime, tuam tuorumque progenitorum devotionem ad memoratam ecclesiam frequenter operis exhibitione probatam, fratrum nostrorum et communi testimonio novimus, ipsamque ac tuam, et eorumdem progenitorum facta magnifica, quae ad exaltationem sui nominis, et Christiani cultus ampliationem dignata est dextera

sent a la *Historia Sicula* de Nicola Speciale. En un episodi que tractaré més endavant, comentant la guerra de les Vespres, l'historiador narra que, després de la revolta, als sicilians se'ls apareix un vell desconegut que els aconsella de demanar ajuda al rei Pere:

Nam illustris Petrus Rex Aragonum, vir utique magnanimus & bellis assuetus, gloriosi genitoris sui regis Jacobi sequens vestigia, contra infideles Christi cum magna classe profectus apud Ancollem, ut fama refert, prospera bella gerit (929E).

Em sembla, doncs, que es pot afirmar que la idea de la imitació dels avantpassats, més enllà d'un *topos* històric d'origen clerical tantes vegades expressat a les *Gesta Comitum*, no és senzillament una idea historiogràfica d'aquell anònim cronista, mantinguda pels seus continuadors. Al contrari, hem de pensar que, almenys a la darrereria del segle XIII i molt possiblement ja al començament del mateix segle, era un dels elements que formaven la ideologia reial i era utilitzat com a element de propaganda.²⁶

Domini, tuo et ipsorum ministerio, misericorditer operari, habentes in apostolicae mentis conscripta sacratio; [...]. Considera, igitur, fili, considera tui generis claritatem, quantaque diebus antiquis, quorum memoriam non existit, generositate illustris claruit domus tua: quanta tibi dederit Dominus potentia, et persone strenuitate vigere: quot et quanti regiae dignitatis participes, tibi proxima consanguinitatis et affinitatis linea conjunguntur» (Girona, 1909, p. 269-271). Em semblen dignes de ser remarcats dos fets: primer, que les fonts sobre la història de la família han de ser orals, *communi testimonio novimus*, i han de formar part de la presentació que els mateixos ambaixadors van fer al papa, a part d'altres testimonis del seu entorn, *fratrum nostrorum*, així que les idees de la presentació van sorgir de la mateixa casa reial; segon, que el papa afirma que *memoriam non existit*, i amb *memoria* es refereix sens dubte a la memòria escrita, no a l'oral que manté tradicions. Ara bé, que fora de la Península es tinguessin poques i confuses notícies, no suportades per cap text escrit, sobre la història catalana és un fet indubtable, només faré dos exemples: a la *vida* d'Alfons I (XCII 1) es diu que Ramon Berenguer «conques lo regisme d'Arragon e'l tolc a Sarrazins», i una *razo* (XI L, 24-28) és encara més fantasiosa perquè diu que els comtes de Barcelona descendien dels vescomtes de Carlat. Mentre que Giovanni Villani així resumeix la història de la Corona d'Aragó —cal remarcar que, per la grafia dels noms, ha de tenir fonts provençals o catalanes—: «Quelli della casa d'Araona non furono anticamente di legnaggio reale, ma grandi conti furono, cioè conte di Barzellona e di Valenza; e come dicemmo addietro, l'antico loro, cioè fu il conte Anfuso, fu sconfitto e morto da' Franceschi a l'oste a Carcasciona al tempo del re Filippo il Borno re di Francia. E dicesi ch'anticamente quelli d'Araona furono d'uno legnaggio col conte di Tolosa e del buono conte Ramondo di Proenza, ma poi il buono conte Giammo figliolo del detto Anfuso e padre che fu del re Pietro che prese Cicilia, onde tanto avemo parlato, per sua prodezza e valore prese sopra i Saracini di Spagna il reame d'Araona e uccise il loro re, e del loro reame si coronò, e popolò de' suoi Catalani, e fecelo uno colla Catalogna, e fu egli e sue rede confermato re d'Araona per la Chiesa di Roma» (VIII lxxvi).

26. I, com a tal, sembla que té continuïtat dintre de la ideologia reial. Pere III, juntament amb la citació de Sallusti, la fa servir al document de donació dels seus llibres al monestir de Poblet (Rubió, 1987, p. 447) o, per exemple, al parlament de les Corts de Montsó el 1363: «E jas-

Per concloure, doncs, podem notar com Desclot, tot i ser coherent amb la visió tradicional dels antecessors en la formulació del títol de la seva obra, es diferencia de la ideologia oficial en veure la continuïtat dels fets heroics des d'un altre punt de vista, utilitzant un concepte més laic i no tan curial com el de la *imitatio*, que descansa més en el concepte ètic de la noblesa que en el de la sang. L'única aparent excepció la retrobem al discurs en què l'arquebisbe de Tarragona es dirigeix al rei Jaume, a les Corts preparatòries a l'expedició a Mallorca, quan diu:

e par bé del linyatge hon vós movets del prous chomte de Barcelona e de sos hereus, qui són estats de gran cor e de grans feyts e de nobleses, e vós, sènyer, volets éls ressemblar (II, 15).

El concepte d'imitació prové, és clar, de les *Gesta*, una de les fonts de Desclot, i potser no és pas per casualitat que està posat a la boca d'un eclesiàstic. Tanmateix, Desclot estableix primer la continuïtat del llinatge amb el Bon Comte, l'ancestre, com veurem, gairebé mític, del qual Jaume I fa clara mostra de descendir, així que, la voluntat de ressemblar-hi, esdevé un acte intrínsec a les qualitats del llinatge al qual el rei vol mostrar de pertànyer, com li diu el comte d'Empúries: «fets atreyt al bon linyatge d'on vós sòts exit» (II, 24).

2.4. El testimoni de Desclot s'ha d'analitzar també com un moment, i ben significatiu, de l'evolució de la consciència del llinatge del casal de Barcelona, i del lloc que prengué en aquesta consciència el fet d'haver esdevingut reis. Investigació aquesta que, també, és encara tota per fer, i per a la qual ara només podré assenyalar uns elements i unes etapes que em semblen significatius. Aquesta és una qüestió extremadament complexa, perquè, per a poder analitzar les representacions de la concepció del poder, s'hauria de poder comptar sobre un estudi de què era, a la teoria i a la pràctica política del temps, aques-

sia Déus no ens haja fets gran de persona, emperò la volentat e lo cor havem aitant gran e aitant bastant com negun cavaller qui sia e'l món, de morir o viure per defendre nostra corona e lo nostre regisme, lo qual, los nostres predecessors ab ajuda dels vostres e nós seguints les llurs petjades ab ajuda vostra, hi havem treballat en conquerir e guanyar» (Albert i Gassiot, 1928, p. 24-25) o encara a les de Montsó de 1383: «Que sien estats a llurs enemics, en defensió de llurs sotsmeses, ardots cavallers e triumfals, guardats les cròniques [...] e trobarets que [...] tot ho han conquest e guanyat d'infeels. Per què nós, volent seguir llurs petjades, havem volgut semblar en cascuna de les dites coses, nostres predecessors» (Albert i Gassiot, 1928, p. 55). És un concepte que regeix també el llarg parlament de Martí I a les Corts de Perpinyà de 1406 (Albert i Gassiot, 1928, p. 58-72) o el de Pere Ferrer a les Corts de Tortosa de 1411 (Albert i Gassiot, 1928, p. 101-107) on es defensa la legítima successió de Jaume d'Urgell fonamentant-se exactament en el principi de continuïtat amb els avantpassats, i d'imitació seva.

ta mateixa concepció. Però, a part unes poques, il·luminades, denses, sintètiques i estimulants pàgines de Ramon d'Abadal (1987, p. 63-80), no hi ha res d'exhaustiu ni de sistemàtic.

Sembla que hem de fixar aquest moment d'autoconsciència entre el segon i el tercer quart del segle XII, època a la qual remunten la primera redacció dels *Usatges de Barcelona* i de les *Gesta Comitum Barcinonensium*.²⁷ Perquè aquesta consciència del llinatge, estrictament lligada al sentiment genealògic com hem vist, s'expressi en una narració, s'ha d'esperar fins al 1162/1184 ca., quan s'elabora i es posa per escrit la primera part de la redacció primitiva de les *Gesta Comitum*. La llegenda que dóna origen al lligam entre la família i la terra (vg. Cingolani, 1992-1993, i 2006a, en premsa) hi és elaborada i creada expressament per trobar i fixar l'inici del llinatge —amb un procediment mític que Desclot aplicarà per l'adquisició dels *honores* de Provença i, a la segona redacció, també de l'Aragó:

Ecce quomodo *de* potestate regali in manus nostrorum comitum Barchinonensium honor ipse Barchinonensis devenit (GCB I, [II, 4]).

Però no és fins als temps, altre cop, de Ramon Berenguer I (1035-1076) i sobretot del seu fill Ramon Berenguer II Cap d'Estopes (1076-1082), que no es noten canvis substancials en una narració que és poc més que una genealogia de la família, alhora que del llinatge, encapçalada per un relat mític de fundació. Tanmateix, la narració, que a partir d'ara es fa sempre més detallada i que no manca de donar-nos la descripció, sobretot de les qualitats morals més que físiques, dels monarques, no expressa cap sentiment explícit del llinatge, més enllà del simple fet de narrar-ne la continuïtat, i encara es mou en una dimensió de família, parlant de totes les branques col·laterals. És a partir del relat de la vida de Pere I (1196-1213) que s'aprecia el primer canvi profund en la ideologia i representació de la reialesa, que ja hem notat, quan es fa referència a la voluntat d'imitar els avantpassats.

Des del punt de vista historiogràfic el *Libre dels fets* de Jaume I representa un trencament d'aquesta construcció de la continuïtat del llinatge, tot i el sentiment que el rei té de la dimensió familiar, ja que proposa una visió centrada en l'obra del monarca com a nou creador, d'alguna manera deslligat dels avantpassats (vg. Cingolani, 2000 i 2006c). És just a finals del segle XIII, amb Desclot,

27. L'únic text precedent que se li podria comparar és el poema de l'abat Oliba, d'*ante* 1018, els *Disticha epitaphia comitum Rivipullo quiescentium* (Junyent, 1992, p. 304-307) que, tanmateix, no mostra cap concepció del llinatge com a línia de descendència vertical, sinó que encara expressa el sentiment horitzontal de la *família* i del grup, concepció que encara es troba molt activa a la primera part de GCB I; vg. Cingolani, 2006a, en premsa.

i amb la segona i tercera redacció de les *Gesta Comitum*, on els comtes són també, de forma estable i assumida en categories historiogràfiques, reis d'Aragó, que el sentiment del llinatge i de la importància política de la reialesa, per damunt de l'antiguitat del comtat, sembla que s'afirma amb més precisió.

2.5. Tot i que l'anirem desenvolupant al llarg del llibre, s'ha d'esmentar ja ara un dels trets amb el qual Desclot caracteritza la seva narració: l'aspecte cavalleresc, i doncs laic, de la seva representació de la història. Aspecte que ja ha estat notat, per Riquer per exemple (1964, vol. 1, p. 434-436) o més recentment per Rubiés i Salrach (1985, p. 503-504), però no analitzat a fons, sobretot perquè amb el terme cavalleresc podem entendre fenòmens i representacions força diferents, tot i que lligades entre si mateixes, com són l'estrictament literària o la de la representació feudal del poder.²⁸ La ideologia cavalleresca s'oposa a la ideologia més aviat religiosa de Jaume I, i servirà també en part per justificar els silencis sobre l'Església, que analitzaré més detingudament quan es parlarà d'aquest rei. L'òptica cavalleresca permet, per això mateix, de no entretenir-se, tot i la importància central de les conquestes, en els relats de les de Tortosa, Lleida o Fraga, operades per Ramon Berenguer IV, i, al contrari, dedicar molta més atenció a les annexions d'Aragó i de Provença, inserides en l'esquema genealògic-literari de l'adquisició d'*honores* gràcies a gestes i matrimonis.

Tant l'adquisició de Provença com la d'Aragó són ambigüament atribuïdes al mateix comte, i no a pare i fill, com a moments clau de la creació de la figura del Bon Comte, i totes dues narracions són marcades per un fort caràcter feudal i cavalleresc, elements que li confereixen un especial relleu narratiu, tot i que no són esmentades al pròleg, que insisteix només en les conquestes. L'anàlisi d'aquest concepte d'interpretació historiogràfica és important, amb vista a la caracterització fonamental del rei Pere II, per poder determinar bé el valor que ja tenia a l'interior de les tradicions reials, bé el nivell d'intervenció directa de Desclot, bé la caracterització de Pere II, dintre i fora de Catalunya, com a antiCarles d'Anjou, rei cavalleresc per excel·lència al segle XIII i encara al XIV (vg. Barbero, 1983).

2.6. Després de les paraules introductòries citades al començament i comentades fins ara, Desclot explicita l'àmbit cronològic de la seva narració la

28. Palacios, 1996, p. 202-203, destaca els elements de la representació del rei com a cavaller, que són principalment la representació eqüestre amb armes, l'exaltació de virtuts i valors militars en un teixit ideològic al servei de la cristiandat, i l'atribució d'aquestes virtuts a la protecció divina. Totes aquestes imatges amb les quals s'autorepresentava el poder no tenen necessàriament a veure amb la imatge cavalleresca d'ascendència literària —al contrari—, tot i que en el marc expressiu i retòric d'una crònica, poden conviure.

qual, arrancant de Ramon Berenguer IV, que no és rei, però sí el fonament ideal de la monarquia, tractarà amb diferent atenció i extensió d'Alfons I, de Pere I, de Jaume I i de Pere II. Però aquesta breu introducció genealògica presenta uns elements que la fan ideològicament molt definida i que mereixen de ser explicats en detall. El primer element que sobta és relatiu a Ramon Berenguer IV, sempre ambigüament anomenat com a Comte o Bon Comte, com he dit, en una voluntària confusió amb el seu pare. Escriu Desclot:

Aquest comte de Barcelona havia ·I^a germana molt bela e de gran valor, e donà-la per muler a l'emperador de Castela; de la qual dona hac ·II· fils, e la ·I· hac nom don Sanxo, qui fo rey de Castela, e l'altre hac nom don Ferrando, qui fo rey de Leon. A cap d'un temps murí la germana del comte de Barcelona, emperadrits de Castela, e l'emperador pres altra muler, ·I^a dona cusina germana del emperador d'Alamania, e hac d'ela ·I^a fila qui hac nom dona Sanxa, e donaren-la a muler al rey don Alfonso d'Aragó, qui fo fil del comte de Barcelona. E d'aquest rey don Alfonso fo fil lo rey En Pere d'Aragó, e el comte de Proensa, e En Ferrando, qui era abat de Muntaragon, e ·III· files. Del rey En Pere fo fil lo rey En Jacme, aquel qui conquès Malorques e València ab tot lo regisme. E d'aquest rey En Jacme e mado-na la reyna, qui fo fila del rey d'Ungria, exí lo rey En Pere d'Aragó, qui fo lo segon Alexandri per cavaleria e per conquesta (II, pròleg).

He citat el paràgraf sencer perquè necessita una explicació, per les informacions que dóna, seleccionant entre les que té i referirà més extensament a la tractació de cada monarca, i les que calla. Hi ha, ja d'entrada, un element que sobta: la presentació normal és, com esdevé sempre al final dels regnats a les *Gesta Comitum*: A es casa amb B, filla de C, i té X fills i Z filles, afegint, algun cop, les dignitats i els matrimonis de fills i filles. Desclot, tanmateix, comença de manera totalment diferent, ja que, pel que fa a Ramon Berenguer IV, omet el nom de la seva esposa, i no és pas d'importància secundària, el del segon fill, Sanç, comte de Rosselló, i de la filla Dolça. Al contrari, explica les relacions del seu casal amb els emperadors de Castella: el matrimoni de la seva germana, Berenguera, amb Alfons VII, de qui ens diu fins i tot els noms dels fills; després parla del matrimoni d'Alfons I, i aquí tornem als reis d'Aragó, amb Sança, filla que Alfons VII tingué de Riquilda, neboda de l'emperador Frederic I Barba-roja —sense dir-nos que la mateixa Riquilda es va casar en segon matrimoni amb el cosí segon del mateix Alfons I, Ramon Berenguer III de Provença.

Aquesta insistència en les relacions del casal d'Aragó amb dos dels llinatges imperials europeus, el de Castella i els Hohenstaufen d'Alemanya, en si prou eloqüent, adquireix un significat especial si la relacionem amb el silenci sobre els altres dos lligams imperials que va tenir el mateix casal de Barce-

lona: amb els emperadors de Bizanci, com a conseqüència del matrimoni de Pere I amb Maria de Montpeller, neboda de l'emperador Manuel Comnè, i amb els emperadors llatins de Constantinoble, arran del casament de Jaume I amb Violant d'Hongria, neboda de Pere de Courtenay, lligam el primer, sobre el qual insisteix molt el mateix Jaume al *Libre dels fets*.

A les *Gesta Comitum* (III, 37, per al matrimoni de Berenguera, i III, 46 per a Sança), en cap redacció s'esmenta el doble origen imperial de Sança. El fet de recordar aquesta doble relació té, sens dubte, implicacions polítiques, ja que pretén reafirmar, i en un moment força complicat, les sempre difícils relacions amb Castella, sobretot amb vista a les qüestions successòries lligades a la presa de poder de Sanç IV i el fet que els reis d'Aragó tenien en hostatge els infants de La Cerda, fills de Ferran, germà de Sanç. D'altra banda, vol també declarar l'antiguitat dels lligams familiars del casal de Barcelona amb els Hohenstaufen, quant a emperadors i quant a nissaga, la sang dels quals corria per les venes dels reis d'Aragó.

Però, no sembla que la seva intenció sigui la de legitimar i reforçar el dret a la successió d'aquests a reis de Sicília, ja que no li interessa recordar els lligams senzillament polítics amb la reialesa siciliana i amb els mateixos Hohenstaufen, perquè no es parla del matrimoni de Ramon Berenguer II amb Mafalda, filla de Robert el Guiscard, ni del de la filla d'Alfons I, Constança, amb l'emperador Frederic II —d'aquesta Desclot en parla més endavant al capítol II, 4 quan torna a tractar, amb més detalls, dels descendents d'Alfons. Lligams que, tanmateix, reforçarien, evidentment, el paper de Pere II com a legítim hereu de Sicília i que podia aprofitar per fer-se un lloc en l'àmbit del gibel·linisme italià i europeu.

Comprovat el possible significat de les presències, és a dir de les relacions familiars declarades, s'ha d'analitzar el sentit de les absències, és a dir, per què Desclot no parla d'uns altres lligams familiars existents, fet que pot tenir un valor especial, si tenim en compte que aquest tipus de silencis són molt més significatius quan els trobem en un pròleg. Del segon lligam, amb els Courtenay —Pere de Courtenay, primer de la família que va ser emperador de Constantinoble, era l'avi de la reina Violant, mare de Pere II—, en parlen les *Gesta Comitum* I [xv, 8]; II [xxiv, 7] i III, 59 més marcadament per una certa completesa i oficialitat de la memòria, però no el *Libre dels fets*:

Iacobus rex [...] dominam Yoles, filiam regis Vngariae Andreae nomine, sibi matrimonialiter copulavit; cuius mater fuit domina Yoles regina, uxor dicti regis Vngariae, quae regina fuit filia imperatoris Constantinopolitani et dominae Yoles Constantinopolitanae imperatricis, qui de genere regis Franciae descenderunt.

El cas de Desclot és més complex, i la comparació entre les dues redaccions és extremadament interessant per veure com, a la segona redacció, perfila i matisa la seva ideologia d'acord amb la diferent situació política. En presentar el text del capítol en què parla de la reina Violant, destacaré en negreta allò que és exclusiu de la primera redacció, i entre parèntesis els afegits de la segona:

Sí pres puyz altra muller, ço és la filla del rey **Andreu** d'Ongria, la qual havia nom dona Avioles, **axí com sa mara, qui fou muller del rey d'Ongria.** La qual (fo regina d'Aragó, e) fou molt bella dona, (e bona) e agradabla a Déu e a son poble, **e la sua mara, si fou filla d'En Pere emperador de Constantinoble e de la emperadriu sa muller, qui fou filla del rey de Ffrança** (I, 48).

Com resulta evident, Desclot coneix i esmenta, ja que copia de les *Gesta*, les relacions familiars de la reina, però n'elimina la menció a la segona redacció. El perquè és força evident. Recordem que la redacció d'aquest capítol de la primera redacció hauria de ser precedent a l'esclat de la guerra, mentre que Desclot escriu la segona redacció entre el 1286 i el 1288, quan, considerada la situació del moment, no anava pas a glòria de la nissaga, ni hi veia cap raó política d'alguna utilitat, en el fet de tenir l'odiada sang dels Capets a les venes. Sense oblidar pas els lligams que els Courtenay tenien amb els reis de França, tant que l'hereva titular a l'Imperi, Caterina, es casarà amb Carles de Valois, pel papa titulat rei d'Aragó abans de la invasió de Catalunya.

També pot ser curiós el silenci inicial de Desclot sobre Maria de Montpeller, de la qual parla més endavant (II, 4). És ben possible que en aquells moments una relació de sang amb els cismàtics emperadors bizantins, i tenint en compte totes les veus que circulaven sobre la conspiració antiangevina encapçalada per l'emperador Manuel Paleòleg, de la qual Pere hauria estat el braç armat, no interessaven. Però és també possible que hi hagi una mena de censura respecte a tota la narració que Jaume fa del casament dels seus pares i del lloc privilegiat i «providencial» que dóna a uns esdeveniments bastant tèrbols i dels quals no s'havien de gloriejar gaire, esdeveniments dels quals el mateix Desclot farà una narració prou diferent, com per canviar-li el sentit.

Finalment, podem notar com no s'esmenta cap altre fill de Jaume I, es calla la infausta separació del regne de Mallorca, amb Jaume II de Mallorca, i el casament de la filla Isabel, justament amb el rei de França Felip III, l'invasor de Catalunya.

També s'ha de notar com en la presentació de Ramon Berenguer IV no es fa cap esment a l'adquisició d'Aragó,²⁹ ja que no és cap conquesta, i el silenci,

29. Pel que sembla, a la primera redacció no era present la llegenda de Guillem Ramon el Gran Senescal, que analitzaré al proper capítol, i no es pot determinar què hi havia al seu lloc.

al pròleg i al text, sobre Alfons I. Silenci que pot ser fàcilment motivat, perquè res va conquerir ni es va assenyalar per cap fet heroic. Pot ser un fet no pas casual que, a les *Gesta Comitum*, aquest rei no és encara assenyalat com un imitador dels fets dels antecessors, ja que, com hem vist, es comença amb Pere I, com per marcar, amb aquest monarca, un punt d'inflexió en direcció cavalleresca i militar.

Jaume I és l'únic rei del qual s'esmenten fets acompanyats durant el regnat, fets cabdals i centrals per a l'enfocament de la crònica, ja que el rei és «aquell qui conquès Mallorca e València ab tot lo regisme».³⁰ Jaume és el rei conqueridor, tanmateix, en el relat, el seu regnat és sintetitzat molt breument a les tres versions de les *Gesta Comitum* que no li dediquen excessiu espai. Per GCB I, [xv] i GCB II, [xxiv] es pot pensar que es manté un cert equilibri amb la resta de l'obra, pel qual s'esmenta, però no es narra. A GCB III, 56-61, considerant l'amplitud dels relats dels reis posteriors, s'ha de pensar en tres possibles causes d'aquesta brevetat, que poden actuar alternativament o en conjunt. La primera la podem veure en la dificultat de narrar un regnat llarg, i difícil de concentrar al voltant d'episodis significatius —com intentarà de fer Desclot—, regnat que és fragmentat en milers d'esdeveniments, sobretot si ens referim a la conquesta de València i a l'última part de la seva vida. Una segona causa pot ser la presència del *Libre dels fets*, que ja donava per extensament explicat el regnat de Jaume. Finalment, no es pot excloure una certa censura de la seva obra, ja que el cronista no s'està de criticar-lo, sobretot per la divisió de l'heretat, i les seqüeles que tindrà al moment de la invasió:

Hic cum per totam uitam suam pluribus claruisset, in uno solo offendit totum dominium regni sui. [...] orta fuit per istam regni diuisionem dissensio inter fratres (GCB III, 61).

L'espai que al regnat de Jaume I li donaven les GCB IV, pel seu estat fragmentari, es fa difícil de determinar, mentre que sobre el tema de la successió insisteix molt, i amb detalls propis, la *Crònica del rei Pere*, capítols XIV-XVI.

2.7. El pròleg escrit per Desclot es conclou amb la menció de Pere II «qui fo lo segon Alexandri per cavaleria e per conquesta». En aquesta comparació hi ha moltes coses per comentar. D'entrada s'ha de notar com el fet de subratllar la *cavaleria* de Pere correspon a un model de reialesa, i de sistema de valors, ambdós laics, que aniré analitzant i aclarint al llarg de l'anàlisi de la

Hem de pensar que el pròleg, tal com ens ha arribat, ja era present a la primera redacció, i que l'absència de qualsevol llegenda especial determina la manca d'allusions a l'esdeveniment?

30. Vg. a GCB III, 58: «subiugauit suo dominio totam terram, castra et uillas».

crònica, també en relació amb textos d'altra procedència i a les figures de Manfred i de Carles d'Anjou.

Aquest és un model laic que s'ha de contrastar amb un altre de reialesa santa que triomfava a l'Europa del segle XIII, amb Ferran III de Castella, Lluís IX de França —i els biògrafs destacaven aspectes de gran pietat també per a Felip III (vg. Lewis, 1986, p. 165-196)— o amb el mateix Jaume I, que ja insisteix molt sobre aquest aspecte al seu *Libre*. És possible, fins i tot, que bé en el seu autoretrat piados, bé en l'afany final d'organitzar una croada, entre dos fracassos del contemporani rei francès, hi hagués una certa voluntat d'emulació o equiparació amb Lluís IX.

Les *Gesta Comitum*, tot i llur origen monàstic, mantenen una certa visió laica de la reialesa, i en subratllen sobretot les virtuts civils: hi són definits com a «benignus [...] pius» només Ramon Berenguer II, (GCB III, 36) i el mateix Jaume I, (GCB III, 57). Tanmateix, aquest de la imatge i concepció de la figura reial és un tema que s'anirà desenvolupant al llarg de la tractació, sobretot per les diferents, i només en part coincidents, presentacions del rei Pere II. Es pot anticipar que, en el cas del rei Pere, això que es tractarà d'esbrinar és quins tipus de models de reialesa s'havien elaborat, i si el que presenta Desclot emana directament de la casa reial, i de la seva propaganda, o, eventualment, de quina part de la ideologia oficial, si és que n'hi havia, es fa ressò.

Es pot notar, per exemple, que el fet de subratllar les conquestes de Pere II, a més de la coherència interna a la narració de Desclot centrada sobre aquest tema, sembla que depèn del que s'escriu a l'epitafi del rei a Santes Creus «Petrus quem petra tegit gentes et regna subegit» (Bofarull, 1988, vol. II, p. 245) o a un poema dedicat al rei, per uns versos iguals a l'epitafi, copiat al marge d'un manuscrit de les *Gesta Comitum* (B, París, BN lat., 5941, f. 85r): «Petrus, quem petra tegit, reges et regna subegit» (Nicolau, 1915-1920, p. 40, i Martínez, 1991, p. 48), i possiblement també, com argumenta al final del novè capítol, del perdut *Libre de l'infant En Pere* i de la seva especial visió de les actuacions de Pere quan era infant.

La redacció definitiva de les *Gesta Comitum* presenta un notable nombre de problemes que no estan solucionats i que fan en part difícil tractar-ne, entre aquests el de les seves fonts, que en part són també les de la segona, ja que només en coneixem algunes, com ara la *Historia Gothica* de Rodrigo Jiménez de Rada, els *Annals de Tortosa II* o altres materials procedents de Ripoll com, possiblement, els *Annals de Ripoll II*. Coneixia el seu autor a Desclot, tant com per ressentir del seu tractament de Pere? Coll i Alentorn creu que sí (1991, p. 244) mentre que jo, com argumentaré al seu moment, crec que no. Tot i els dubtes que poden quedar, s'ha de destacar que, per la manera com parla del rei i pel que en diu, es pot afirmar que la visió de l'anònim redactor

de la secció de les GCB III dedicada a Pere II és independent de la de Desclot per a la seva constitució, i respon a unes concepcions més generals de la reialesa que provenen, de forma directa o indirecta, del mateix rei.

De les caracteritzacions del personatge Pere a les diferents cròniques en parlaré al seu moment, sobretot per veure com aquestes descripcions historiogràfiques responen ara a problemes polítics, d'imatge del rei i de les seves justificacions, autònomament operades pels historiadors, ara a possibles elements de propaganda que emanaven de la mateixa cort. Però és ara el moment almenys de plantejar un problema a propòsit de la constitució de la imatge del rei i de l'eventual propaganda reial, problema que ara es posa, i que podrà trobar resposta més conclusiva quan es tinguin més dades i més elaborades, com serà el cas al capítol 9.

Aquí al pròleg, i només aquí, Desclot compara Pere II amb Alexandre el Gran. És un paral·lelisme que pot semblar, i potser és, tòpic. Tot i així, hi ha dos elements que s'han de notar: primer, la imatge, que podia ser retòricament aprofitada més endavant i més d'un cop, apareix només al pròleg com si fos una fórmula, més que la rendible individuació d'un model de confrontació. Segon, tot i ser possiblement tòpica, em sobta de trobar la mateixa comparació amb Alexandre repetida en altres contextos, i sempre de forma així formulada i no retòricament amplificada, perquè torna a aparèixer a Ramon Muntaner i a Salimbene da Parma. S'ha de creure, tot i que em sembla que no sigui demostrat, que Muntaner coneixia Desclot,³¹ però ni l'un ni l'altre coneixien el franciscà italià, el qual escriu la seva obra entre el 1282 i el 1288 i va morir cap al 1288-1289, sense que la seva crònica hagi gaudit de gaire difusió.

Per Desclot, Pere és, com hem vist, «lo segon Alexandri per cavalleria e per conquesta». Muntaner utilitza el símil amb el rei de Macedònia quatre vegades, una primera quan el papa Martí IV, assabentat dels preparatius de l'expedició del rei Pere, li envia una missatgeria per saber on pensava dirigir-se, per poder-li enviar «secors de moneda e de perdonança». A la negativa del rei de fer-li saber, Martí IV exclama: «Per cert ma fe és que aquest, Alexandri serà altre qui és vengut e'l món» (XLVII). Una segona vegada, és el mateix Carles d'Anjou el qual, després d'haver-se retirat de Sicília i veient-se en perill, quan se li acudeix la idea de desafiar-lo a duel, reconeix que: «lo rei d'Aragó és lo pus alt hom de cor qui anc nasqués, d'Alexandri a ençà» (LXXII). La tercera, és un comentari fet a propòsit de l'empresa de Bordeus, quan és un cardenal que exclama: «aquest és altre Aleixandri qui és nat e'l món» (XCI), i l'última, és un coment directe de l'autor per plorar la mort del rei: «mort és aquell qui altre

31. El problema de les fonts està tot per plantejar, tanmateix estic segur que coneixia Desclot, i justament en coneixia la primera redacció, a la qual possiblement no apareixia la comparació si és que hi era absent el pròleg.

Aleixandri fóra estat e'l món, si sol deu anys hagués més viscut» (CXLVI). Muntaner treu més partit al símil, ja que el fa servir quatre cops, i tres vegades el posa en boca dels seus enemics, d'aquesta manera troba un reconeixement extern a l'afirmació, dissimulant un elogi excessivament partisà o propagandístic. Tot i que deixa com a irrealitzada aquesta possibilitat de completa superposició entre els dos monarques amb l'afirmació: només que hagués viscut deu anys més!

Tanmateix, s'ha de notar la coherència amb la fórmula de Desclot, ja que l'afirmació del papa es refereix a la faceta de conqueridor, tot considerant els preparatius d'una armada, mentre que les paraules de Carles fan més referència a l'aspecte cavalleresc, ja que serveixen per introduir la idea del duel i la certesa que Pere, com a bon cavaller, l'acceptarà.

Potser es podria restar significat a la utilització que Muntaner fa del símil, pensant que el va trobar en Desclot, com suggereix Riquer (1964, vol. I, p. 432) i que senzillament, amb força habilitat retòrica i propagandística, el reprèn per treure-li un profit més gran. Però, ha de ser absolutament independent de Desclot la menció que també en fa el frare cronista, tot i que referint-se a un altre aspecte d'Alexandre, el de les empreses meravelloses, un dels elements més típicament lligats, a l'edat mitjana, a la figura del rei de Macedònia.

Salimbene, després d'haver narrat l'ascensió de Pere al Canigó on es trobà amb un drac, episodi que tornarem a analitzar al capítol 9, escriu:

Videtur michi quod hoc opus Petri Aragonum possit connumerari cum operibus Alexandri, qui in multis terribilibus negotiis et operibus voluit experiri, ut laudem in posterum mereretur (II, 869).

Em sembla difícil creure que Salimbene es va inventar la comparació, i que la coincidència en la utilització del símil amb Desclot i Muntaner és purament casual. Sobretot si pensem que, com mostraré més endavant, el relat de l'ascensió al Canigó és, amb tota seguretat, un relat simbòlic i propagandístic que prové de la mateixa cort aragonesa. D'aquesta manera, l'única conclusió raonable és que Desclot, al pròleg, es fa ressò, com altres vegades, d'elements de la propaganda reial, i potser per aquesta raó, perquè no és un element retòric de la seva invenció, no l'aprofita més i es limita a enunciar-lo al començament de l'obra.

2.8. Queda, al meu entendre, un últim aspecte del pròleg encara per comentar. Així com destacava John Ward, citat més amunt, l'*exordium* d'una obra és el lloc on, tot sovint, l'autor expressa les seves idees sobre la història i la seva manera de treballar. Hem pogut comprovar l'alt pes específic de les paraules utilitzades per Desclot al seu pròleg, amb la deliberada profunditat

de les implicacions polítiques, i de relacions amb la historiografia precedent, que aquestes comporten. És remarcable, doncs, que un autor amb tanta consciència de la seva feina, com posa encara més en evidència la doble redacció de la crònica, no parli de la seva obra. Desclot només descriu la part més «mecànica» de la seva feina, *dictà e escriví*, però res ens explica de com pensa fer-ho, seguint quins criteris i patrons, lligant-se amb quines tradicions o obres.

Les declaracions d'intencions historiogràfiques, tot i poder ser banals, senzilles, copiades o discordants de la pràctica efectiva de l'escriptura, són un tòpic de l'exordí gairebé obligatori, per què falten a Desclot?, de què depèn? És difícil contestar al significat d'un silenci, i encara més quan no es disposa d'estudis que poden donar sòlids elements de reflexió. Molt poc se sap al voltant de la consciència historiogràfica dels historiadors catalans que van escriure entre el segle XII i el XIV,³² tenint també en compte que apareixen, en el millor dels casos, només marginalment als grans estudis de síntesi, com el de Bernard Guenée, i encara menys sabem sobre la difusió de textos historiogràfics d'altres èpoques i llengües a la Corona d'Aragó. Així que, en les condicions actuals, l'única cosa que podré fer serà recopilar dades proporcionades per les històries escrites a Catalunya, des de la primera redacció de les *Gesta Comitum*, 1180-1184 ca., fins al *Libre* de Pere III, 1375-1385 ca., a fi de poder, com a mínim, plantejar unes hipòtesis i unes línies de lectura (vg. Cingolani, 2006c).

El primer redactor de la versió primitiva de les *Gesta Comitum* esmenta algunes de les seves fonts, escrites o orals, per fonamentar la credibilitat del seu relat, com per exemple: «antiquorum nobis relatione compertum est» (GCB I, [I, 1]) —frase amb la qual comença l'obra—, «in antiquis cartarum» (GCB I, [III]), «ut fertur» (GCB I, [X, 1 i 4]), «ut legitur» (GCB I, [XII, 1]), «cuius belli memoria uel traditio propter nimiam sui antiquitatem longe a nobis est» (GCB I, [XII, 1]), «ut aiunt» (GCB I, [XII, 5]), i és conscient d'escriure una obra unitària, feta per ser llegida: «sinamus autem loqui [...] et exponamur primitus» (GCB I, [VI, 4]), «nunc [...] redeamus» (GCB I, [IX, 10] i [XI, 5]), «ut supra apparet» (GCB I, [X, 5]), «ut me superius scripsisse memini» (GCB I, [XII, 1]), mentre que res trobem en les parts afegides pels altres redactors. Tanmateix, res ens explica dels seus criteris ni justifica el perquè de la seva narració.³³

Tampoc la redacció intermèdia és gaire eloqüent, però com a mínim introdueix breument el *topos* de la veritat de la narració (vg. Beer, 1981): «aquest libre mostra veritat» (GCB II, [I]).

32. Hauf, 1986, és molt introductori i necessita ser posat al dia, per dades i mètodes.

33. Només al final de la llegenda de Guifré el Pilós, a tall d'explicació, escriu, com ja s'ha vist: «Ecce quomodo de potestate regali in manus nostrorum comitum Barchinonensium honor ipse Barchinonensis deuenit», vg. Cingolani, 2006a, en premsa.

Seguint amb aquest recorregut en ordre aproximadament cronològic, trobem el *Libre dels fets*. Aquí sí que el rei Jaume insereix un llarg pròleg (1) on introdueix un altre dels tòpics de l'exordi, el de la memòria: «Per tal que·ls hòmens coneguessen e sabessen [...] lexiam aquest libre per memòria». Tot i així, em sembla que s'han de destacar uns fets: Jaume no explica, al pròleg, què és això que pensa fer ni com actua en la seva composició.³⁴ El fet de voler deixar memòria, i per aconseguir-ho escriure un llibre, li ve de la profunda consciència d'ell i de la seva obra. I és sobre si mateix, i la protecció divina de la qual va gaudir, que s'entreté tot al llarg del pròleg, així que l'escriptura del llibre, més que una tasca historiogràfica inserida en unes tradicions, és una extensió de la seva personalitat, un monument autoelogiador i autojustificatiu que a ella erigeix, movent-se, tot plegat, fora dels cànons típics del gènere.

Després de Desclot, ja que, des d'aquest punt de vista, molt poc es pot dir dels fragmentaris *Crònica del rei En Pere* i del *Libre de l'infant En Pere*, trobem la redacció definitiva de les *Gesta Comitum*. Per confirmar el més alt nivell cultural de l'anònim redactor, i doncs d'autoconsciència de la pròpia feina, nivell en què se situa la cultura en llatí, aquest, tot i mantenir la breu declaració del seu predecessor, «iste liber ostendit ueritatem» (GCB III, 22), decideix fer-la precedir per un llarg pròleg teòric, en part citat més amunt, sobre la necessitat i les finalitats de la memòria històrica, i els instruments culturals que n'han permès la conservació. Poc importa que no és original i que és extret de pes de l'obra de l'arquebisbe de Toledo. No és tant l'originalitat dels plantejaments i de les raons la que interessa, sinó el fet de percebre la necessitat de justificar l'obra historiogràfica, donant-li d'aquesta manera un elevat paper cultural, i la voluntat d'inserir-se en unes tradicions, que afecten el text mateix i el seu contingut.

En un nivell encara més complex, i en línia amb la pràctica corrent a Europa, ens posa el *Liber gestarum* de Pere Marsili, *ante* 1314, traducció llatina del *Libre dels fets* de Jaume I. Marsili que, no ho oblidem, és un dominicà, i per tant, amb un elevat nivell de cultura escolar, té perfecta consciència, fins i tot pràctica, de com és feta una obra històrica: «per capitulis iuxta conclusionem varietatem distincta, unum ystorialem et cronicum redderet codicem». S'ha de destacar el fet que, a l'igual del redactor de la versió definitiva de les *Gesta Comitum*, l'impuls a l'escriptura, tot i que es tracta d'una traducció, i el model de referència vénen un altre cop de l'obra de l'arquebisbe de Toledo, al qual vol connectar la crònica del rei Jaume, ja que, a l'obra del castellà, troba que hi falta exactament la narració de les empreses d'aquest monarca. Que les expectatives de Marsili, i del rei Jaume II que li va encarregar

34. Només hi ha unes al·lusions escampades al llarg de la narració, per a les quals vg. Cinfolani, 2000.

la traducció, s'hagin complert és força dubtós, considerada l'extrema escassetat de la difusió de la seva obra (vg. en general Pujol, 1996, del qual cito), ni tampoc no es pot dir que el seu model historiogràfic hagi procurat un augment de les qualitats teòriques de la historiografia catalana.

En efecte, aquesta maduresa historiogràfica, no gaire profunda, però igualment remarcable com a punt de teòric progrés intel·lectual, no sembla que hagi tingut gaires seqüeles, sobretot fora del registre expressiu llatí. Ja que el text successiu, la *Crònica* de Ramon Muntaner (1325-1328), torna a situar-se fora dels cànons més típics de l'escriptura de la història. Muntaner té la necessitat d'escriure un pròleg i en fer-ho utilitza alguns tòpics, com el de la veritat i de la memòria, i ho fa amb notable subtileza, sobretot si tenim en compte el seu elevadíssim nivell d'invenció en la història que relata. Tanmateix, ell també se situa fora dels esquemes més típics, bé com a models d'inspiració, bé com a formulació i arguments.

Igual que Jaume I, el qual possiblement coneix (vg. Cingolani, 2000), necessita muntar tot un embolcall religiós com a motivació de l'escriptura històrica: «per ço que cascun entena que en tants perills negú no poria escapar sens l'ajuda e la gràcia de Déu» (pròleg). La subtileza en la manipulació de l'argument religiós és aprofitada, per una banda, per exaltar el casal d'Aragó, protegit per a la divinitat, i, per l'altra, per reforçar el típic argument de veridicitat: «prec a cascuns qui l'oïran que creguen per cert tot és així veritat com ho oïran, e no hi posen dubte negun» (I) ja que Muntaner rep l'encàrrec d'escriure aquesta veritat des de l'exterior, i per fer-ho emprà el recurs de l'autoencàrrec.

És aquest un model fictici que, arrancant del *Somnium Scipionis* de Ciceró i el *De consolatione Philosophiae* de Boeci, ambdós desconeguts per Muntaner, va tenir una llarga tradició, a la baixa edat mitjana, sobretot en textos de contingut didacticofilosòfic o religiós i, tot i que se'ns escapa la font directa de Muntaner, és a aquesta tipologia cultural que ens hem de dirigir. Tot al llarg del seu pròleg Muntaner delata la presència de models d'escriptura i de pensament que són més aviat religiosos, i, diria, mostra en concret la influència de Ramon Llull. Muntaner explica que —la cursiva és meva—:

dorment en mon llit, a mi venc en visió un prohóm vell vestit de blanc qui em dix: -Muntaner, lleva sus e pensa de fer un *llibre de les grans meravelles que has vistes* que Déus ha fetes en les guerres on tu és estat, com a Déu plau que *per tu sia manifestat*. E vull que sàpies que per quatre coses senyaladament *t'ha Déus allongada vida* e t'ha aportat en bon estament e *t'aportarà a bona fin* (I).

L'aparició, repetida, en aquest cas d'un vell noble, *prohóm*, podria venir-li de la *Vita coetanea* o d'alguna de les vides de sant Francesc, el qual també té repetides visions en somni, però el que em sembla remarcable textualment és el

paral·lel amb el final del *Libre de meravelles*. Explica Lull que Fèlix, un cop adoctrinat per l'ermità, se'n va tot un dia a un bosc a cercar aventures. Arribat a un monestir, a l'abat que li pregunta sobre la seva condició, li contesta que:

són pare li havia donat offici que anàs per lo món enserquant meraveyllles, e que aquelles *meraveyllles anàs recomptar* per les corts dels prínceps [...] *De aquestes meraveyllles* —dix Fèlix—, sènyer abat, *he jo moltes vistes* [...] L'abat e tot lo covent pregaren Fèlix que presés lur àbit, e que en lur àbit anàs per lo món recomptant lo *Libre de meraveyllles*. [...] ¡A, sènyer Déus gloriós! [...] meraveyllare'm de tu per què *no'm has allongada la vida tant de temps que jo pogués venir a la fi* (IV, 313-315).

És també força probable veure-hi el record de la Bíblia, ja que el concepte de narrar les meravelles operades per Déu hi és prou freqüent, per exemple:

narrate omnia mirabilia eius. [...] recordamini mirabilium eius quae fecit [...] Narrate in gentibus gloriam eius; in cunctis populis mirabilia eius (1 *Par* 16 9-24);

narrate omnia mirabilia eius. [...] mementote mirabilium eius quae fecit (*Ps* 104 2-5);

Hunc Deus suscitavit tertia die, et dedit eum manifestum fieri (*Act* 10 40).

Ara no és el moment ni el lloc per entrar en detallades anàlisis de l'obra de Muntaner, així que em sembla suficient subratllar el fet de com l'exigència d'escriure un pròleg no sembla que li vingui a Muntaner de la imitació d'esquemes historiogràfics, sinó, més aviat, de les necessitats personals de justificar i muntar la pròpia narració. Tot i tenir alguns coneixements d'històries, ja que repetidament cita altres textos,³⁵ de les quals agafa la idea del pròleg i uns pocs tòpics, el tractament que en fa, els conceptes que utilitza, les fonts que emprà, el situen fora dels esquemes més típics, en una situació de poca tradició i d'extrema fluïdesa de models, tant com per poder construir-ne un d'absolutament atípic. La presència de literatura religiosa, i també dels seus esquemes de pensament, d'una manera tan predominant també en una obra d'història, és tot menys sorprenent, en un burgès de finals del segle XIII —començament del XIV, si tenim en compte el tarannà cultural del regnat de Jaume II (vg. Martí, 1990). Que Muntaner conegui també *chansons de geste* i *romans courtois* és força possible, tot i que no n'exageraria la presència (vg. Cingolani, 1990-1991, p. 43-46), però no sembla que, al capdavant, actuïn amb

35. Per exemple al capítol VII, on podria referir-se al *Libre dels fets* i a Desclot; al capítol IX on sembla que es refereix al *Libre del repartiment* de València (vg. Soldevila, 1971, p. 950); al capítol XI, on possiblement esmenta el *Libre de l'infant En Pere* (vg. Cingolani, en premsa a), etc.

igual força al moment d'estructurar-li les categories mentals i els barems d'interpretació.

Pot semblar una paradoxa, però en el fons això que mou Muntaner a escriure és allò mateix que va moure Jaume I i que mourà Pere III: justificar-se, trobar un sentit a la pròpia vida, a la pròpia obra i fer-ho públic, expressant sempre, d'aquesta manera, un punt de vista i una perspectiva d'interpretació dels esdeveniments que són més aviat personals i subjectius. Tot el contrari, doncs, del que fa Desclot. Sabem, quan tenim altres fonts per comparar i controlar, que Muntaner manipula el seu relat, omet uns fets, uns altres els transforma, per altres, encara, s'equivoca: elements que fan difícil individuar-ne amb seguretat les fonts. Res ens assegura, doncs, que, quan és l'únic testimoni d'uns esdeveniments, sense possibilitat de comprovar-los amb altra documentació, no faci el mateix. Però no és aquest el punt, no vull ara qüestionar la fiabilitat, molt escassa, de Muntaner com a testimoni històric, ni m'interessa, de moment, discutir fins a quin punt manipula, m'interessa notar-ho i demanar-me per què ho fa. Muntaner ens proporciona una visió de l'imperialisme catalanoaragonès, i de les relacions entre els diferents monarques del casal, que és falsa. Tanmateix, el fet que sigui falsa històricament no vol pas dir que no fos vera per ell, per la seva experiència, per la seva percepció de la realitat, així com nota sovint amb notable intuïció Soldevila (vg. Soldevila, 1963). Amb bones probabilitats la manipulació a la qual Muntaner sotmet els fets no és del tot voluntària, en el sentit que no respon a raons oficials d'ideologia i de propaganda, com s'esdevé a molts altres historiadors i com, almenys en part, a Desclot. La seva manipulació, quan és voluntària, i em penso que tot sovint sigui involuntària, respon principalment a raons personals, a la necessitat del tot autobiogràfica de fer comptes de la seva vida, i ho fa amb els recursos intel·lectuals que té —i el providencialisme n'és un—, recursos que són parcials i limitats, com a persona i com a època.

Muntaner va viatjar d'una punta a l'altra de la Mediterrània; va servir, sense problemes de fronteres o enemistats, sota tots els monarques de les diferents dinasties catalanes; va participar activament de molts esdeveniments, recobrint també càrrecs oficials; i en un d'aquests esdeveniments va ser un dels protagonistes destacats: l'expedició a Orient, amb Roger de Flor i els almogàvers. Des del nostre punt de vista no va ser, potser, una gesta de què gloriar-se, els resultats polítics van ser més aviat escassos —però això ell no ho podia saber—, i sobretot va ser una expedició caracteritzada per un elevadíssim nivell de brutalitat i ferotgia, ràtzies, saquejos, devastacions i morts. Potser ell no la va percebre d'aquesta manera —tot i que el seu moralisme religiós ens hauria de fer sospitar que sí, almenys en part. La cosa fonamental és que va ser la seva gran aventura, li agradés o no, i ell i tots els participants n'havien de sortir bé, com a herois i no com a depredadors.

Muntaner té notables capacitats d'anàlisi política en els comentaris de sengles episodis, però la seva percepció global és limitada, parcial i, podríem dir, desviada. Desviada per les seves vivències, per les seves possibilitats d'assabentar-se dels esdeveniments, i de les decisions que els motiven; i per la seva percepció —popular—, la percepció de l'home de baix estament que es troba al costat dels grans, dels poderosos i dels famosos. I tot ha de ser bonic, meravellós, a tot arreu ha de regnar la concòrdia. Si no fos així, com m'ho hauria fet jo, Ramon Muntaner nadiu de la vila de Peralada, per viure tot això?, per fer tot el que he fet?, a més, com s'hauria guanyat tantes vegades contra enemics més poderosos, en condicions tan difícils, si no fos per la providència? La providència ha estat des de sempre la panacea per explicar l'inexplicable, inexplicable segons la raó i, també, segons la moral, l'últim recurs de la interpretació, mai el primer, quan tota l'altra raó falta.

Si llegim amb atenció la crònica, podem veure com és el mateix Muntaner qui ens desvela les seves intencions i els seus recorreguts mentals, perquè és ell qui ens diu (CXCIII) que el motiu que el va impulsar a escriure, de debò, va ser la necessitat de recontar l'expedició a Orient, la qual, tanmateix, no es podia explicar per si sola, sense trobar-li un entorn i un sentit més general. A més, ja que es pot parlar de si mateix només quan el que s'ha fet afecta els senyors (CCLV), heus aquí per què Muntaner, per explicar-se a si mateix, va necessitar recontar la història dels reis d'Aragó, sempre protegits per Déu i la providència. I la manera com ho va fer està estrictament condicionada a la necessitat de justificar i motivar el protagonisme que decideix atribuir als qui normalment no el tenen, aquelles figures importants que, com que no són els líders, sempre queden desdibuixades en un segon pla, com ara ell o els almogàvers. Un acte de consciència de si mateix que, per poder-se expressar per complet, necessita, tanmateix, el suport d'un ordre i una dimensió exteriors que el tornin a englotir, un engranatge que, tot i declarar-ne la importància central, tot i així, no es pot fer autònom del tot perquè, d'aquesta manera, perdria tot sentit i possibilitat d'existir (vg. Cingolani, 2006c).

La gran afició que el rei Pere III tenia per la història no es va transformar en consciència de les seves problemàtiques a l'hora de la composició de textos (vg., en general, Hillgarth, 1992-1993, i, sobretot, Cingolani, 2006c). La *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona, 1359 ca.* en la primera versió en llatí, no presenta cap pròleg, mentre que el seu *Libre, 1375-1385*, reprèn el tipus de pròleg de caràcter religiós que trobava al *Libre dels fets*, centrant-se sobretot en el paper protector de Déu a la seva obra³⁶ i, d'aquesta forma, de-

36. És un concepte propagandístic, i potser una manera efectiva d'interpretar-se, que Pere III fa servir sovint, ja que el tornem a trobar, per exemple, al començament del parlament a les Corts de Montsó de 1363 citat més amunt.

fineix implícitament l'escriptura històrica com a autojustificativa. Pot estranyar que les continuades cures i preocupacions que van acompanyar la llarga gestació de l'obra (vg. Cingolani, 2006c) no s'hagin traslladat al pròleg en forma de declaracions de mètode i d'intencions. Pot estranyar, però segueix demostrant, al meu entendre, com, sobretot en el registre vulgar, l'acte de composició d'una història és vist, almenys teòricament, com un acte aïllat i que, en aquesta mateixa dimensió, no troba mai, encara per tot el segle XIV, una justificació en si mateixa com a obra de memòria que pertany a una tradició. És a dir, mai no sembla que es presenta la consciència de l'autonomia, com a gènere i com a funció, de l'obra historiogràfica, i les justificacions i explicacions que s'hi aporten són sempre de caràcter extrahistòric i, més aviat, personal i autojustificatiu, més o menys disfressades amb sentiments i motivacions religioses.

Mancaça de consciència històrica, i no d'actituds i capacitats a l'hora d'escriure que trobem, i no és doncs cap meravella, també a l'obra de Desclot. Història que és més un suport de l'acció política, sobretot per ser escrita en català, que un acte de reflexió i fixació de la memòria a l'interior d'una tradició, temporal i literària.

Un altre motiu es podria aportar a aquesta mancaça. Si mirem la historiografia en francès de la mateixa època podem comprovar com hi falta, per exemple, qualsevol mena de pròleg a les cròniques de no professionals de la història com Geoffroi de Villehardouin, Robert de Clari o Henri de Valenciennes. Em sembla que es poden aportar dues possibles explicacions per aquest fet, que també ens pot aclarir el comportament de Desclot. Villehardouin i Clari no són historiadors professionals, però tenen una notable, tot i que força diferent, consciència i capacitat d'observació política. Ells presenten un marcat caràcter autojustificatiu, i és un fet prou comprensible, ja que parlen d'un esdeveniment tan fora del normal, i tan discutit, com va ser la IV croada. A més, escriuen molt a prop dels esdeveniments, sense que hi hagi hagut una pausa de reflexió prou llarga com per poder-los fer encaixar en una perspectiva històrica de més àmplia volada.

Tot i així, sembla com si Desclot volgués voluntàriament reduir al màxim qualsevol al·lusió a la seva feina d'historiador. Com hem vist més amunt, alguns manuscrits presenten una variant, al pròleg, que podria ser una variant redaccional, «lo qual compós e hordenà en Bernat Desclot, que dictà e scrívi lo dit Bernat Desclot», i la supressió justament de la primera part, afecta l'explicitació del mètode de treball de l'historiador. Desclot, a més, a la segona redacció no fa cap esment de les seves fonts, i elimina, semblaria que voluntàriament, una al·lusió a les *Gesta Comitum* present a la primera redacció. Quan, després dels parlaments per organitzar l'expedició a Mallorca es recorda la primera conquesta de l'illa, duta a terme per Ramon Berenguer III, a la primera redacció trobem, com a encapçalament: «diu lo compte e-l libre dels

reys» (I, 29) i el *Libre dels reys* són justament les GCB IV de les quals copia l'episodi, com veurem més endavant. Sembla com si Desclot volgués desaparèixer del seu text, per fer-ne com una entitat objectiva que viu de la seva pròpia evidència, sense necessitat d'apel·lacions a fonts o testimonis. Haurem d'explicar amb aquests motius el fet que també el seu nom, a l'encapçalament, apareix d'una forma diferent de la corrent amb la qual era conegut?, Bernat Desclot, i no Bernat Escrivà?

S'ha de notar també un altre aspecte de la manera de treballar de Desclot, que va evolucionant de la primera a la segona redacció. La primera encara té molt forta la influència de les *Gesta* i d'una certa organització cronològica dels esdeveniments, que es manifesta en la precisió amb la qual, al començament dels capítols, Desclot fixa les dates. A la segona redacció, aquestes especificacions desapareixen en la major part, de manera que la crònica, sobretot per la part que precedeix l'expedició a Sicília, perd en precisió històrica, però guanya en fluïdesa narrativa. Es pot dir, doncs, que l'aspecte retòric de la cura estilística del discurs s'avança, d'aquesta manera, a l'objectivitat del professional de l'escriptura històrica. I Desclot es col·loca, així, com un punt d'inflexió fonamental en l'evolució dels models historiogràfics en terres catalanes.

3. EL BON COMTE, EL GRAN SENESCAL I LA UNIÓ AMB ARAGÓ (CAPÍTOLS 1-3)

3.1. Vivian H. Galbraith, profund coneixedor de la historiografia medieval anglesa, el 1944 deia que (1982, II, p. 126):

medieval history was always slowly turning into Romance, and on the whole we do wisely in suspecting any testimony that is no contemporary.

Més d'un cop ens haurem de recordar d'aquesta afirmació, l'abast de la qual podríem estendre notant que aquesta tendència a la novellització de la història —de la qual no són exempts tampoc historiadors més moderns, sobretot dels segles XIX i començament del XX—, pot actuar també en historiadors que relaten esdeveniments si fa no fa contemporanis. Encara més, però no exclusivament, si s'expressen en vulgar. La interpretació «popular», la motivació anecdòtica i no política, el toc literari que és *ipso facto* novellesc, els trobem sovint aplicats per comentar o explicar fets que molt van cridar l'atenció pública, puix foren de gran ressonància, i per això objecte de la *vox populi*, i que van excedir així la investigació erudita de l'historiador o la freda i eixuta recordació de noms i fets de l'annalista. Dos exemples molt clars d'aquesta manera de recontar la història a Catalunya els tenim, per exemple, en l'anònim autor del *Libre de l'infant En Pere* i en Ramon Muntaner.

Encara més, aquesta tendència opera quan ens trobem amb relats dels orígens. Aquí, més que mai, això que sobretot importa és la veritat moral del relat, no tant la històrica. Un relat d'orígens serveix exactament per establir els valors, els patrons, el significat de la història que es narrarà després. De manera que l'historiador no té cap inconvenient, que vagi en contra de la seva possible consciència d'objectivitat, a recollir un relat palesament fantàstic o a fer-se ell mateix creador d'un, amb diferents capacitats de cenyir-se a una certa plausibilitat històrica, novel·lant a partir d'una o més dades relativament

«fidedignes», o fonamentant-se sobre unes mínimes nocions de l'època a la qual s'atribueix el fet. Aquest és el cas, per exemple, de la llegenda de Guifré el Pilós, tal com la reporten les *Gesta Comitum* (vg. Abadal, 1989, i Coll, 1993, p. 51-135) de la qual emergeixen certs coneixements bàsics del tarannà polític del govern carolíngi de final del segle IX. I és també el cas del relat que Desclot utilitza, i estic convençut que crea, per encapçalar la seva narració.

El relat en qüestió és el prou conegut del paper que presumptament va tenir Guillem Ramon el Gran Senescal en la unió del regne d'Aragó amb el comtat de Barcelona en temps de Ramon Berenguer IV. Aquest relat ha estat objecte d'un llarg i admirable estudi per part de Coll i Alentorn (1993, p. 193-242) i d'unes observacions literàries d'Alison G. Elliott (1984). Tanmateix, s'ha d'analitzar de bell nou, perquè la demostració de la no-existència de les cançons de gesta en català (vg. Asperti, 1993, i Cingolani, 1992-1993) obliga a reconsiderar el problema de les fonts del relat, com de moltes altres parts d'aquesta i d'altres cròniques. En segon lloc, em sembla que s'ha de revisar l'entitat «llegendària» del relat, com a narració autònoma i estructurada, al moment en què Desclot el va incloure a la seva crònica, amb la finalitat de poder comprovar el seu nivell d'intervenció en la creació o utilització de «llegendes» —Shideler, per exemple, diu que és inventada per Desclot sense argumentar-ho (1987, p. 101). En tercer, i últim lloc, el relat mereix atenció i un comentari més detallat, més enllà de la senyalització de les fonts, per destacar-ne el significat en si mateix i, més important, amb vista a la crònica sencera.

És a dir, que s'han d'individuair i aïllar exactament els motius que van dur Desclot a posar aquest episodi com a exordi narratiu de la seva obra. El seu valor i la seva connotació ideològica resulten encara més meditats si considerem que, pel que sembla, a la primera redacció de la crònica els tres capítols que relaten la llegenda eren absents, sense que es pugui determinar si Desclot narrava, i com, la unió amb Aragó. Aquest element, és a dir la incorporació en un segon moment del relat, permet de profunditzar en les idees historiogràfiques de Desclot i en la seva manera de construir la història dels reis d'Aragó del casal de Barcelona.

Per poder avaluar amb una mínima objectivitat el primer i el segon aspecte, lligats a l'origen de la llegenda i al paper que hi té Desclot, serà més convenient analitzar-la primer detingudament, ignorant la seva possible existència precedent a Desclot, per veure'n l'exacte funcionament, bé des del punt de vista de les motivacions narratives, bé des del punt de vista de la ideologia subjacent al relat, bé d'elements que es troben en altres narracions, inclosa la seva mateixa crònica, i que Desclot pot haver utilitzat per construir la seva versió, i extreure'n així tots els possibles indicis per a una avaluació global.

Convindrà, així, començar a parlar de la primera redacció, ja que els elements que se'n poden extreure seran força útils bé per poder contestar amb

una mica més de precisió a les preguntes que acabo de formular, bé perquè ens aclarirà encara més el valor ideològic i mític de la llegenda tal com és contada a la segona redacció.

3.2. Al ms. O, BC 152, la compilació que transmet la primera redacció de la crònica, el text que segurament correspon a Desclot comença amb el capítol 5, el que relata la invasió dels almohades i la batalla de Las Navas de Tolosa. Pel que fa a la matèria que correspon a la dels primers quatre capítols, al ms. O trobem copiat el text de les GCB IV (vg. Cingolani, 2004). En el cas del capítol II, 4, el que narra la llegenda de l'engendrament de Jaume I, es fa senzill pensar que hagués d'aparèixer també a Desclot, i que el copista transcriu el de les GCB IV, que com veurem és molt semblant a la versió de Desclot, perquè de les *Gesta Comitum* estava copiant també els capítols, relatius a Pere I, que el precedeixen i que ofereixen moltes notícies que falten a Desclot, de manera que no va creure necessari canviar de model. En el cas de II, 1-3, els capítols que ens ocupen en aquest moment, estic convençut que a la primera redacció no hi eren originàriament, tot i que no sé què hi devia haver en lloc dels tres capítols que apareixen a les edicions impreses.

Hi ha almenys dos elements que em porten a formular aquest dubte. Un element és extern: el ms. O no és l'única compilació que barreja el text de les GCB IV amb Desclot, però a les altres dues compilacions que operen de la mateixa manera, les contingudes als ms. BC 487 i BNE 1814 (vg. Cingolani, 2004 i en premsa *a*), i que utilitzen el text de la segona redacció de Desclot, la versió de la història aragonesa, tal com la donaven les GCB IV, és integrada amb la versió de Desclot, els capítols II, 1-3. Així que l'absència d'aquests tres capítols a O, es deu bé a la seva absència del seu model, bé a un diferent comportament del compilador. No havent-hi proves d'aquesta diferència de manera de compilar, tot i la mancança d'un estudi detallat del ms. BC 152, s'ha de creure que la solució bona és la primera. És a dir, que aquests tres capítols eren absents del text de Desclot que el compilador tenia davant seu.

El segon motiu és intern: en correspondència de II, 11, quan Desclot parla de la rebel·lió de Ferran, abat de Montaragó, i de Guillem de Montcada, la primera redacció explica que el jove rei Jaume, un cop havent-los fet presoners, els volia negar, però, a pres dels comtes Sanç i Nunó Sanç, accedeix a exiliar-los. Al capítol següent, corresponent a II, 12, el capítol en què parla de les faïçons de Jaume I i del seu matrimoni amb Elionor de Castella, el text de la primera redacció segueix sent força diferent del de la segona, i, després d'haver presentat la descripció del rei, comuna, amb mínimes variants, a les dues redaccions, a la primera trobem l'apartat següent:

E En Guillem de Muncada, com lo dit rey en Jacme l'ach exellat, sí se'n anà en Castella e aquí ell estech. E stant aquí, a ell vench al cor, per ço com era hom ben tractant, que parlàs matrimoni de la sor d'En Ferrando rey de Castella ab lo dit senyor En Jacme rey d'Aragó. La qual sor del dit rey de Castella havia nom dona Alienor. Per què lo dit en Guillem de Muncada si tramès ·I· correu ab letra sua e del rey de Castella de prechs al senyor rey En Jacme d'Aragó, que degués perdonar al dit Guillem de Muncada, per tal que li pogués venir davant, e parlaria ab ell de coses que li seria gran proffit. E·l dit rey En Jacme, vista la letra e·ls prechs del rey de Castella, respòs-li que li plahia molt, e que li perdonava, e que pensàs de venir sau e segur. Perquè lo dit Guillem de Muncada vench aytantost com poch davant lo rey En Jacme, e com li fou davant parlà-li lo dit matrimoni, lo qual vench a acabament. E·l senyor rey En Jacme pres per muller dona Alienor, germana del rey de Castella En Ferrando (I, 12).

És a dir, que Desclot també a la primera redacció emprà, tot i que en una situació diversa, el recurs d'un Guillem Ramon de Montcada exiliat el qual, en exili estant, procura un matrimoni a un monarca català. Els dos capítols, I, 11 i 12, resumeixen, de manera força confusa, els esdeveniments dels primers anys del regnat del jove Jaume I, anys que són narrats molt més extensament, i és l'únic relat que en tenim, al *Libre dels fets* (10-33). El rei Jaume explica que es casà amb Elionor «per conseyl de nostres hòmens» (18), entre els quals hi ha Guillem Ramon de Montcada, el qual, tanmateix, no havia estat exiliat (vg. Shideler, 1987, p. 135-152). El relat de Desclot és tan condensat i tan imprecís que es fa gairebé impossible determinar-ne les fonts, i podem també creure que, en la qüestió de l'exili, ha confós dos Guillem Ramon de Montcada diferents, el pare i el fill.

Tot i així l'episodi que narra no correspon a la realitat, tal com la podem reconstruir, i presenta un elevat nivell de reelaboració. És Desclot mateix qui va inventar l'episodi? O es va basar en altres relats, possiblement orals? No estic en condició de poder-ho aclarir. L'única cosa segura, i determinant per a l'anàlisi de la llegenda en qüestió, és que a la primera redacció de la crònica ja era present una situació semblant a la que trobarem aplicada per motivar l'obteniment de la Corona d'Aragó, però relacionada amb un altre episodi. Com a corollari d'aquesta tesi hem de creure que molt difícilment Desclot empraria dues vegades, gairebé seguides, el mateix recurs i que, doncs, a la primera redacció la llegenda de l'exili del Gran Senescal i el Bon Comte hi era absent.

A la segona redacció Desclot va decidir de suprimir bona part d'aquests dos capítols I, 11-12, com a conseqüència d'un complex replantejament de tota la presentació del regnat de Jaume I i de les relacions de Catalunya amb Castella. Però va fer servir la història de l'exili d'un Guillem Ramon i de la seva intervenció per procurar un matrimoni d'una altra manera, a fi de cons-

truir de bell nou un relat, el del Gran Senescal exiliat a la cort dels últims reis d'Aragó, molt més important, per a la història de la Corona d'Aragó i per a les característiques de la seva crònica, que el del breu i infructuós matrimoni amb Elionor de Castella.

Encara es pot afegir un ulterior argument, intern també en aquest cas, que duu a la mateixa conclusió. Les dues compilacions de «Francesc», les contingudes en castellà al ms. BNE 1814 i en català al BC 487, que utilitzen el text de la segona redacció de Desclot, presenten una redacció molt ampliada de la llegenda del Gran Senescal, assassí de l'arquebisbe de Tarragona, Berenguer de Vilademuls i per això exiliat, llegenda analitzada en profunditat per Coll (1993, p. 212-218). La compilació continguda a O, BC 152, al contrari, no només no presenta cap relat llegendari de l'homicidi, sinó que recull una entrada annalística correcta, just abans de començar a copiar el text de Desclot, entrada que és la següent:

Com en Guillem Ramon de Montcada ocís en Berenguer archibisbe de Terragona

En l'any de Mil ·CXCII· a ·XIII· kalendas en maig, En Guillem Ramon de Muncada si aguaytà, per mala voluntat que li havia, e ocís lo senyor En Berenguer de Vilamur, archibisbe de Terragona, lo qual venia de l'apostoli. E açò fou en Vallès, après del castell de Muncada, com se'n venia en Barcelona, lo qual fou aportat o sebullit a Terragona (BC 152, f. 42 *rv*).

A part d'una única possible excepció, el compilador no repeteix notícies: quan es tracta d'història catalana segueix les seves dues fonts principals, Desclot i les GCB IV, només a falta d'aquestes introdueix notícies extretes d'uns annals, que han de pertànyer a la sèrie *Barcinonense*. De manera que la mancança, al ms. O, de qualsevol element llegendari relatiu a Guillem Ramon de Montcada ens confirma que podem estar raonablement segurs que ni a les GCB IV ni, sobretot, a la primera redacció de la crònica de Desclot hi devia haver cap llegenda referida al Gran Senescal.

Un cop argumentada aquesta important premissa, podem passar a l'anàlisi del text de la segona redacció, la qual presenta, segons escriu Coll, la primera versió literària d'una llegenda que ja s'havia anat formant oralment.

3.3. Desclot conclou el pròleg de la redacció definitiva escrivint:

Ara lexarem a parlar de tots lor reys qui foren après lo comte de Barcelona e parlarem en que manera lo bon comte de Barcelona gasanyà lo regisme d'Aragó (II, pròleg).

L'adquisició del regne d'Aragó, tot i no ser una conquesta, és, com hem pogut comprovar més amunt, fonamental per a la seva perspectiva historiogràfica, ja que Desclot vol parlar dels reis d'Aragó del casal de Barcelona. Així que, l'obtenció de la corona reial, és un moment clau de la seva presentació i, per això mateix, assoleix el paper de relat dels orígens, amb totes les manipulacions i invencions que aquest tipus d'històries comporten. El primer capítol de la secció comença de la manera següent:

Diu lo comte que quan lo bon comte de Barcelona hac conquesta tota la forts terra de Catalunya per gran efforts e per gran proea, e n hac gitats e morts tots los sarraïns tro a Leyda e tro en les muntanyes de Prades e de Ciurana, qui és molt forts terra, anà assetgar Leyda, qui és ·l'· richa ciutat qui adonchs era de saraïns (II, 1).³⁷

El moment de l'acció és situat, teòricament, el 1149, just abans de l'acte gairebé definitiu de la conquesta de la Catalunya Nova amb la presa de Lleida —els últims reductes, justament Prades i Siurana, cauran entre el 1152 i el 1153. Però hem de considerar que, en realitat, Desclot retrodata la conquesta de Lleida, per anticipar-la just abans de l'aconseguitment de la corona. D'aquesta manera el futur príncep d'Aragó, Ramon Berenguer IV, ens és presentat com a conqueridor a l'acte de rebre l'hereu al regne. La manipulació de les dades és evident, ja que l'acció següent a l'inici del setge de Lleida, i presentada com a contemporània, ens porta al 1134 per narrar els fets que precediren la mort d'Alfons I el Bataller. Així mateix aquesta manipulació no pot ser atribuïda senzillament a ignorància, i s'ha de creure que va ser voluntària.

Desclot vol presentar-nos Ramon Berenguer IV a l'apogeu del seu poder com a comte a l'hora d'adquirir la corona, i en vol destacar les conquestes, vertader *leit motiv* de la reialesa catalana. Ja veurem com aquesta manipulació servirà, per una banda, per motivar el matrimoni amb Urraca/Peronella —de la qual no es diu mai el nom— com un fet merescut gràcies a la seva proesa, i per l'altra, per plantejar una comparació entre Catalunya i Aragó, que, com moltes altres vegades, es resol en total favor de Catalunya. Notem també que Desclot no anomena mai Ramon Berenguer, sempre en parla com el Comte o el Bon Comte. D'aquesta manera ara, i més endavant, juga amb la identitat de nom amb el seu pare, i així pot atribuir-li un paper emblemàtic i gairebé mític.

Abans que comencés el setge de Lleida, hi havia un senescal, Guillem Ramon de Montcada «de molt gran linyatge»:

37. Vg. GCB II, [II, 4].

E fo ventura que, per alcuna raó que yo no vul ara comtar, que'l comte de Barcelona lo gità de la sua terra e el exilà, e aquest senescal, Guillem Ramon de Muncada, anà-sse'n en Aragó, e presentà's denant lo rey (II, 1).

Al discurs que Guillem Ramon dirigeix al rei, que és Alfons I el Bataller, tot i no ser anomenat, ell declara que ha estat exiliat «per falses lausengers» que l'han acusat; es presenta com un «honrat hom [...] d'aut linyatge» i declara que, si el rei l'acull, el servirà «axí com bon vassal deu servir noble senyor». Quan el rei entén qui és, s'aixeca «e pres-lo per la mà e assec-lo prop si». Després declara que és benvingut «com a bon cavaler e d'onrat linyatge» i li diu que moltes vegades havia desitjat poder-lo tenir a la seva cort «per la gran nobleza de linyatge e de cavaleria que és en ell».³⁸

Notem d'entrada, coherentment amb això que he comentat al primer capítol, el gran valor del llinatge, sobre el qual s'insisteix tres vegades, amb variacions d'adjectius, en molt poc espai, acompanyat del valor conferit a la condició de cavaller. És tan elevat el valor d'aquest llinatge que un rei, amb un gest absolutament atípic, no s'està d'aixecar-se per conduir el senescal a seure's al seu costat. El gest del rei, ple de nobleza i dignitat, no és descrit sense un profund significat. Aquí, com en altres llocs, Desclot representa un model de comportament del monarca, *noble senyor*, i de les seves relacions amb els seus vassalls, *bon vassal*, que val com a model ideal de la societat, la que retrata, evidentment, composta en bona substància per reis, nobles i, en molta menor mesura, bisbes i alts prelats. En segon lloc, el fet de ressaltar tant el llinatge de Guillem Ramon fa honor al Bon Comte: si és tan noble un vassall, com ha de ser de noble el seu senyor? Notem també que Alfons, que Desclot manté en un exemplar anònim com si fos més una funció que un personatge històric, és *noble* només a les cerimònies i correctes paraules de Guillem Ramon, mentre que per Desclot, com pels autors de les *Gesta Comitum*, és senzillament el rei, sense atribucions d'honor ni nom que el distingeixin. La Corona d'Aragó se'ns presenta com un títol que els descendents del Bon Comte hauran d'omplir de valors i significats, però que amb els reis *ante unionem* no era evidenciada per cap virtut especial, tant que manté els reis en el més absolut anonimat.³⁹

38. Hi hem de veure un eco del judici que apareix al *Libre dels fets*, a propòsit del Guillem Ramon que morí a Mallorca, el protagonista del relat de la primera redacció, definit en aquests termes: «rey d'Espanya no ha tan honrat vassall, com vós havets d'ell, ne qui tant lo pusca servir» (II, 33)?

39. Hem d'entendre aquest tractament d'Aragó com una mena de «venjança» per aquella que va ser interpretada per alguns com a no-col·laboració en la lluita contra els francesos al moment de la invasió de Catalunya, a l'estiu de 1285? A més de voler seguir destacant el privilegi del valor de la titulació comtal, almenys des d'un punt de vista honorífic, ja que a la titulació ofi-

Per al nostre propòsit, el d'entendre el significat i l'origen de l'episodi, no és tan important notar la confusió històrica de fer pertànyer el senescal al casal de Montcada, quan només investigacions recents han demostrat que és a partir del matrimoni del mateix senescal Guillem Ramon amb Beatriu de Montcada que, aquelles que en realitat eren dues famílies diferents, s'uneixen (vg. Shideler, 1987). Ho és molt més la presumida confusió entre Guillem Ramon, el Gran Senescal, i el seu nét, Guillem Ramon de Montcada, que el 1194 va assassinar l'arquebisbe de Tarragona, Berenguer de Vilademuls, episodi que, segons Coll i Alentorn, seria a l'origen de la llegenda.

Desclot escriu que Guillem Ramon va ser exiliat, i el mateix senescal en culpa els *falses lausengers*, però no en vol explicar la raó.⁴⁰ Si, almenys de moment, no ens deixem influenciar per posteriors versions, i modernes reconstruccions, em sembla més senzill i prudent notar que: Desclot necessita un noble personatge a la cort d'Aragó per gestionar la successió a la corona amb formes més cavalleresques que polítiques, i també per treure el mèrit de la unió als aragonesos (vg. Aurell, 1998, p. 349); i que, com veurem, el gest d'aquest personatge ha de ser caracteritzat per la més gran noblesa de caràcter. Així, doncs, una bona manera per solucionar aquests dos aspectes del protagonista és fer-ne un exiliat, recuperant una funció ja utilitzada a la primera redacció, com hem vist més amunt.⁴¹ I possiblement algú exiliat injustament, per salvar la dignitat tant del baró com del rei, inculpan de l'exili els *lausengers*, calumniadors i envejosos omnipresents en tota representació literària de la vida de cort —de la lírica i de la novel·la més que de l'èpica, sigui dit de passada. I, finalment, no voler dir el motiu de l'exili és un recurs literari típic, i no necessàriament una «declaració de coneixement de la dita raó» (Coll, 1993, p. 210), recurs que respon ara a la voluntat de no donar relleu a l'eventual culpa, ara al fet de no voler-se inventar, fingint que existeix, una història inútil i que des-

cial es trobava sempre més devaluat, atès que havia de seguir darrere de totes les titulacions com a rei (vg. Soldevila, 1985, p. 132).

40. L'expressió de Desclot: «E fo ventura que, per alcuna raó que yo no vull ara comtar» (II, 1) es pot comparar amb algunes de Muntaner, com per exemple: «Ara d'aquí avant no pertany a la matèria d'aquest llibre que jo deja d'ells parlar» (XXIII), «E així mateix vos dic que no sabrets la colpa d'esta guerra, de mi, per què venc ne per qui» (XXXII), «D'açò no vull pus dir com ne en qual manera» (XXXIV).

41. És difícil dir si Desclot, en imaginar l'existència de problemes entre Guillem Ramon i el comte, i el seu posterior exili, tenia o no tenia coneixença de dades reals, extretes de la documentació, que confirmen unes certes desavinences entre els dos, i d'altres que deixen sospitar la possible intervenció del Senescal en les gestions de la unió de les dues corones (vg. Shideler, 1987, p. 102). Malgrat els seus coneixements de documents d'arxiu, se'm fa difícil de pensar-ho, tot i així, és possible que en sabés alguna cosa, tot i que vaga, que l'ajudés a imaginar-se la història novel·lant unes dades aproximadament reals, o presumidament reals, així com fa per a altres detalls de la mateixa història.

viaria l'atenció de l'element principal: el caràcter noble i cavalleresc, a causa de l'alt llinatge, de Guillem Ramon, i la seva funció, determinant veurem, com a donador de la corona al seu senyor.

Tota aquesta remodelació de l'episodi, respecte a l'episodi paral·lel present a la primera redacció, respon, com és força evident, a raons ideològiques i també, o més, a raons retòriques. Retòrica que hem de veure bé en el marc de la construcció literària de l'episodi en si, bé en el marc de la macroestructura que és el text en el seu complex. Res, diria, deixa entendre ni sospitar que la culpa de Guillem Ramon pugui ser alguna cosa tan greu com l'homicidi del qual va ser culpable el seu nét, o la suposada traïció del seu besnét, el protagonista del relat de la primera redacció. És possible, només possible però no necessari, que Desclot jugui amb l'ambigüitat que li oferia una memòria vaga, una *vox populi* al voltant dels esdeveniments i els personatges, però res, repetixo, de moment deixa pensar en l'existència de cap llegenda, i encara menys d'una llegenda estructurada. Sobretot si pensem que, al moment d'escriure la primera redacció, semblava que no en sabia res, i que el relat de la segona és una prou evident remanipulació d'aquell de la primera redacció, més breu, insignificant i, tanmateix, una mica més fonamentat en fets.

3.4. Al capítol següent Desclot relata el dissortat setge de Fraga i la mort del rei Alfons. Nota justament Coll i Alentorn (1991, p. 177) que aquest episodi era potser inicialment independent de la llegenda. Però, si pensem com a hipòtesi que encara no hi havia cap llegenda, podríem veure com, en realitat, és justament aquest episodi el moment central i determinant del relat, al voltant del qual es va muntar tota la resta de la narració, sobretot amb la necessitat d'inventar-se l'exili de Guillem Ramon. Consideració aquesta que, diria, es veu reforçada exactament per la presència del relat de la primera redacció en el qual Guillem Ramon no té res a veure amb la història aragonesa *ante unionem*. El rei mana Corts a Saragossa per Sant Joan:

e aquí vengren tots los barons de tota la terra, e el rey aquel jorn féu molt gran festa, e féu cavalers, e donà grans dons a cavalers e a jutglars (II, 2).

Desclot inicia d'aquesta manera el retrat d'una cort ideal i modèlica amb ressons literaris,⁴² que haurem de comparar, per uns aspectes, amb successives

42. Espadaler (1999-2000, p. 331-332) apunta la possible dependència del *Jaufré* i de la *Flamenca* a propòsit d'un episodi successiu (II, 51) en el qual, tanmateix, s'utilitzen les mateixes fórmules que en aquest, i que es repeteixen també quan parla d'Alfons X (II, 50). Tot i així, no hem d'emfatitzar aquesta dependència com a única o principal, i l'hem de veure com a utilització d'expressions formulars, ja que a les *Gesta Comitum* trobem, al relat de la coronació de Pere II:

corts dels comtes de Barcelona, sobretot amb les de Jaume I abans de la conquesta de Mallorca. El rei es vol venjar dels danys que els sarraïns li «fan cas-cun jorn». Així com passarà a les Corts de Barcelona, primer contesta el clergat i després la noblesa per expressar el seu acord. El rei, tanmateix, no sap com pot portar a terme aquesta idea, i un cavaller li suggereix de conquerir la ciutat de Fraga. L'acord entre el rei i els seus vassalls, amb la col·laboració d'aquests, és total, fins al punt de ser els vassalls els qui suggereixen les línies d'acció del mateix rei, en la definició d'un model de relacions estatals absolutament ideal, en el qual s'ha de destacar el paper actiu, i no senzillament de suport, per part de la noblesa. Element aquest que sembla d'un cert pes en la ideologia política de Desclot, com podrem comprovar altres vegades. Tot és ideal a la cort d'Aragó, però, a diferència del que passa a Catalunya:

esdevenç-se que en Aragó avia ·I· cavaler qui era molt gran malfeytor, que robava camins e feÿa gran mal, E el rey cassà-lo tant, tro que·l pres e tolc-li tota sa terra; e tenc-lo grans temps en presó, e puy lexà-lo anar per prechs d'honrats hòmens qui·l demanaren al rey, mas no li reté res de so que li avia tolt (II, 2).

Però hi ha un traïdor. Aquest cavaller és l'altre en negatiu de Guillem Ramon, al qual també el rei havia *tolt tot quant avia*. Desclot inventa, potser, la figura d'aquest cavaller exactament per a contraposar-la a la de Guillem Ramon i definir, així, diferents patrons de comportament cavalleresc i remarcar la superioritat catalana envers dels aragonesos. Aquest cavaller, assabentat de la projectada expedició, se'n va a Fraga i avisa el senyor musulmà de la ciutat del perill que corre.⁴³ Gràcies a aquesta traïció l'empresa del rei es transforma en un desastre i el «rey se perdé, que no·l trobà hom, ne viu ne mort» (II, 2).

De tot aquest episodi, titllat de tenir «uns trets èpics marcadíssims», s'han notat uns quants errors històrics i sobretot la seva unicitat, ja assenyalada, com recorda Coll i Alentorn (1991, p. 177), per Zurita, el qual, en una nota al marge del ms. V, BC 943, 24r, que havia estat de la seva propietat, escriu:

«plures et nobiles nouos milites ibi fecit [...] munera magna dedit, magnis maiora, maioribus maxima largiendo» (GCB III, 65), al de la coronació d'Alfons II: «multos et nobiles milites fecit nouos, quibus magna munera est largitus» (GCB III, 94) i al de la coronació a Saragossa de Jaume II (GCB III, 103). En aquest model ideal, la literatura, per a la qual s'hauria de profunditzar i detallar la possible dependència, i la historiografia, acompanyen amb l'exemple modèlic, i mític, establert pels *Usatges* com retraten els *us. 3 Cum Dominus* i *4 Hec sunt Vsualia*, en què es tracta de la seva promulgació, o els *us. 34 Qui seniore*, en què es tracta de la lleialtat del vassall en batalla, i *us. 60 Quoniam per iniquum*, sobre els deures de lleialtat del senyor.

43. El seu discurs (II, 2) és molt semblant al de Guillem Ramon (II, 1) però en un nivell de propietat de comportament cavalleresc molt més baix, com escau a la categoria moral del personatge.

«Es esto mucho de notar porque en ningun otro autor se haze mencion».⁴⁴ Caldrà, doncs, comentar-ho amb atenció, perquè, si és veritat que Desclot manipula les dades, i potser s'equivoca en algun detall, és evident que ho fa amb un propòsit ben clar i, sobretot, em sembla que es pot demostrar que no del tot «és l'únic a donar-ho en aquesta forma» sinó que, per muntar la seva ficció, es va recolzar, potser no directament en fonts històriques, però sí en *voces populi* que circulaven i que queden testimoniades per altres tradicions.

Desclot no ens dona el nom del rei i el retrata mort en un frustrat intent de conquesta. Diria que ho fa voluntàriament, ja que no només ha de conèixer el seu nom, sinó que ha de saber que gaudia de fama de conqueridor,⁴⁵ puix, com escriuen les *Gesta Comitum*: «hic (*scil.* Ildefonsus) mirabilis Sarracenorum ac aliorum nituit debellator» (GCB III, 44).⁴⁶ A més ens diu que morí al setge de Fraga, tot i que ningú en trobà el cos. Sabem que, en realitat, morí més tard i fou enterrat a Montaragó, tanmateix hi havia confusió sobre el lloc i la data de la seva mort (vg. Sanz Arizmendi, 1909, i Ubieto Arteta, 1987, p. 76-81), confusió causada, o reflectida, per formulacions com la de les *Gesta Comitum* i dels *Annals de Ripoll II*: «obiit apud Fragam [...] quiescit apud Monte Aragonem» (GCB III, 44).⁴⁷

Però Desclot ens diu també que no se'n va trobar el cos, i aquí es fa ressò, o utilitza, una veu popular que havia de ser bastant difosa, ja que la reporten

44. Aquesta notació ha de remuntar-se als primers temps en què Zurita preparava la redacció dels *Anales*, perquè veurem més endavant que sí que va trobar altres testimoniances. Tot i així, als annals que encapçalen el mateix manuscrit, hi ha una notícia que, tot i ambigua, apunta en la mateixa direcció: «En l'any de ·MCXXXIII[I]· N'Anffós rey d'Aragó se perdé a la batayla de Fraga, e aquest rey pres Saragossa e Teressona e Tudela e d'altres lochs, e son frare en Remiro qui era monge hisqué del monestir e ffo rey d'Aragó, per què ffo appellat rey Cuguy-la» (*Annals de 1285*).

45. El coneixement que Desclot mostra de la història d'Aragó *ante unionem*, i que la seva font sigui el relat prou confús de les GCB IV (vg. Cingolani, 2004) i no el de les GCB III, o a través d'altres textos, ens garanteix que sabia perfectament qui era el rei del qual estava parlant.

46. Al seu torn, possiblement el revisor de les GCB III depèn dels *Annals de Ripoll II*: «Era MCLXXII, anno MCXXXIII. Obiit Ildefonsus rex Aragonensis apud Fragam, ubi et Centullus de Bien, Aymericus de Narbona ac multi alii christiani perierunt. Hic mirabilis Sarracenorum debellator nituit, nam Saragustam urbem opinatissimam, et civitatem Tirassonam, et mirabile opidum Tudelam cepit, preter alia opida plura que regno suo adiecit. Quiescit apud Montem Arogonensem. Huius ffrater Rainimirus monachus in regnum sublimatur, quia nulla eius proles remanserat. Qui Raynimirus uxorem accipiens, filiam ex ea suscipiens, cum foret in utiles regno, ipsam filiam Raymundo comiti Barchinone cum regno tradidit, et ipse in monachatum finivit vitam» (ms. BUB 588, f. 38v).

47. En una carta del 20.8.1274, dirigida a l'infant Ferran de La Cerda, que li demanava ajuda respecte als seus drets successoris al regne de Navarra, Jaume I li respon que no el pot ajudar, perquè aquests drets li pertanyen a ell des de «quando el Rey Don Alfonso murió ala batala de Fraga» (Memorial 1851, doc. cxxxvi).

també els *Annals de 1285*, citats amb anterioritat, o la *Crònica de Sant Joan de la Penya*: «e perdé's aquí [...] que no fon trobat null temps» (cap. XIX), i, amb molts més detalls llegendaris, Zurita mateix (*Anales* I lli: 1, p. 167):

Era el emperador de gran edad, pero siempre tan ejercitado en las armas y hechos de la guerra que nunca cesó de perseguir a los moros de los cuales fue siempre vencedor. Y por esto escriben algunos autores que era fama que no fue muerto en esta batalla pero que, viéndose vencido habiendo sido siempre vencedor, no quiso más parecer en su reino y se fue a Hierusalem y nunca fue visto ni se halló su cuerpo entre los muertos.

I Zurita, aquí, bé depèn de la *Primera Crònica General*, bé poua de la seva mateixa font, perquè en aquesta crònica trobem el relat següent, amb una curiosa confusió entre Alfons I d'Aragó i Alfons I de Catalunya pel que fa al lloc d'enterrament:

Despues lidio el en Fraga con los moros; et uençiolos siete uezes, et a la ochaua fue uençudo. Et con uerguenna de aquello fuesse perder que nunca del sopieron en toda su uida fasta la muerte; et uisco en guisa de omne desconnosçudo seys annos en Acre con un cauallero a sueldo quel daua por seruicio quel fazie. Et quando ouo a morir, contol toda su fazienda en confession, et rrogol que por amor de Dios quel metiesse en el abito de Çistel en que prometiera de morir, et quel leuassen al monesterio de Poblete a ssoterrar. Et el cauallero fizolo assi (I, 476).

Hem de creure que moltes havien d'haver estat les *voces populi* al voltant de la derrota d'Alfons,⁴⁸ amb un imaginari popular impactat també pels successius esdeveniments, només que pensem en això que ens diu la *Crònica latina de los reyes de Castilla*, de 1224-1236 ca., que per unes dades concorda amb això que sabia Zurita i que en dóna també d'altres noves i interessants. Alfons:

dicitur a mauris fuisse interfectus. Aliorum vero fuit opinio, quia tunc evarerat de infortunio illo, maiori parte sui exercitus hostili gladio tunc consumpta, sicut ossuum multitudo testatur, que usque hodie in quadam ec-

48. És possible veure lentes transformacions en clau llegendària de fets recordats, per escrit o oralment, de manera, bé confusa, bé suggeridora. Per exemple, un document aragonès datat el 16 d'agost de 1134, abans doncs de la mort del rei, relaciona la datació, com és habitual a la documentació aragonesa dels segles XI i XII, amb un esdeveniment i escriu: «post illam multam et malam mactationem christianorum in Fraga, in qua fere omnes gladio ceciderunt, perpauci uero uix inermes per fugam euaserunt cum rege» (Lacarra, 1947-1948, p. 574). La fuga de la batalla es transformarà, successivament, en desaparició o en presonia. Efectivament la veu de la derrota es difongué prou, la trobem recordada al *Thalamus parvus* de Montpeller on apareix d'aquesta forma: «En lan de M e C e XXXIII, fon lo desbarat de Fraga, e fon pres lo rei d'Aragon» (329).

clesia in predicta villa scilicet Fraga oculis intuentium apparent. Qui post multa annorum curricula temporibus nostris venisse dicebatur in Aragoniam, ubi in principio adventus sui honorifice receptus fuit a nobilibus et a rege Alfonso, filio comitis Barcinone, tamquam vere cognitus esset ab eis per multa signa et occulta, que antiquis hominibus quibus fuerat cognitus, indicabant. Eodem tempore surrexit alius in Castella, qui se finxit falso tertium regem Sancium, filium Imperatoris, patrem illustrissimi regis Alfonso domini nostri; sed tam iste in Castella quam ille in Aragonia, miserabilem mortem vitam finivit (18-19).

Les mateixes veus van arribar també a Rodrigo Jiménez, que escriu:

in loco qui Fraga dicitur cum Arabibus decertavit, et qui alias fere semper inuictus fuerat, strenuitate Aragonum frigescente, sacrilegii quod Legione comiserat soluit penas, nam uictus occiditur, et si occisus inuentus fuerit, dubitatur; ab aliquibus enim dicitur corpus eius in Montis Aragonis monasterio tumulatum, a Mauris tamen ante redemptum; ab aliis dicitur uiuus prelio euasisse, et confusionem prelii nequiens tolerare peregrinum se exhibuit huic mundo effigie et habitu immutatus; et annis aliquot interpositis quispiam se ostendit qui se eundem publice fatebatur, et multorum Castellae et Aragonie id ipsum testimonia affirmabant, qui cum eo in utroque regno fuerant familiariter conuersati, et ad memoriam reducebant secreta plurima, que ipse olim cum eis habita recolebat; et antiquorum assercio ipsum esse firmiter asserebat. Demum tamen, quia eum ex regno plurimi secabantur et de die in diem eorum numerus augebatur, Aldefonsus rex Aragonie fecit eum suspendio interire (VII 3).⁴⁹

Així que, com tants altres reis i emperadors del passat, també Alfons I d'Aragó va tenir un doble, un impostor que, aprofitant-se de veus, dubtes i, possiblement, insatisfaccions, va intentar fer-se passar pel rei autèntic ja mort.⁵⁰ En les explicacions que havia de donar aquest fals rei, respecte a què havia fet durant tots aquests anys, haurem de veure possiblement part dels detalls llegendaris posteriorment entrats a la historiografia. És a dir, que si el fals rei va aprofitar una bretxa en el record per fingir-se Alfons I, aquesta mateixa bretxa allargada va proporcionar materials, tot i dubtosos, als posteriors cronistes i en va arribar fins a Desclot un eco confús i afeblit, però clar.

49. I de l'arribada d'aquest pseudo-Alfons i de les reaccions al regne en fa un llarg relat Zurita, *Anales* II xxii; 1, p. 243-244.

50. Per a aquest cas de sebastianisme i els seus ressons literaris, vg. Ubieto, 1958, i Riquer, 1964, vol. I, p. 53-54. També hi va haver dobles de Manfred, com recorda Salimbene de Adam: «Et nota quod rex Karolus successive plures fecit occidi, qui se Manfredum esse dicebant. Fingunt enim, qui eiusmodi sunt, talia ad lucrum et se mortis periculo exponunt» (II, 686) i també Bartolomeo de Neocastro (VII), mentre que per a Conradí, vg. Léonard, 1954, p. 71.

La *Crónica latina de los reyes de Castilla* ens dóna també unes altres notícies que són molt interessants per a l'avaluació del relat de Desclot i de les seves pressuposades invencions o inexactituds, com de les seves possibles fonts. Tot just abans del passatge suara citat, l'anònim autor castellà⁵¹ escriu:

Erat autem rex iste vir bellicosus et magnanimus, qui prelia multa comisit et in eis victor extitit, et multa mala intulit sarracenis.⁵² Tandem obse-
dit villam que dicitur Fraga, iuxta Ilerdam, ubi non virtute sarracenorum
sed fraude potius eorum et permissione Dei, cum ex inesperto multitudine
sarracenorum exisset de predicta villa, que se receperat in eadem ignorante
rege et exercitu eius, dicitur a mauris fuisse interfectus (18).

L'anònim, sense especificar, parla de *fraude eorum*, i la inesperada sortida d'innombrables enemics de la ciutat pot correspondre perfectament, com a estratègia, al consell que el cavaller traïdor va donar al senyor musulmà de Fraga per tal de desbaratar el rei d'Aragó.⁵³ Em sembla, doncs, que s'ha de pensar que Desclot només va afegir ulteriors elements novel·lescós a la construcció d'un episodi que no es va inventar del tot. Ja que, sigui veritat o no, no és el que ens importa ara, la seva versió queda parcialment reflectida per altres fonts, que no són la seva desconeguda font directa, i que tanmateix són més antigues, i bé estan relacionades amb la mateixa que va tenir Desclot, bé mostren que a Castella circulaven les mateixes veus que va fer servir Desclot, i sabem que Desclot tenia fonts castellanques (vg. Coll, 1991, p. 179-180). És possible que Bernat, a part de la coloració literària, hagi afegit el personatge del traïdor, o simplement hagi estirat elements que li proporcionava la seva font, oral o escrita, lligats a la *fraude*, a més de les raons de la derrota, per tal de construir un relat ideal del qual, al final d'aquests comentaris, podem copsar tot el significat.

51. La crítica ha pensat en el bisbe Juan de Osma, canceller del rei Ferran III, vg. Lomax, 1963.

52. Cal comparar-ho amb el que escriu a la segona redacció de les *Gesta Comitum*: «Alfons [...] qui féu molt de mal ha sarrayns. [...] foren-hi moltes mescles, però de totes ha victòria» (GCB II, [xx, 5]).

53. La caiguda de l'exèrcit cristià en una emboscada formava part dels primers relats de la batalla, esdeveniment que va tenir ressò a Europa. Ja el 1137 el recorda l'historiador normand Orderic Vital, el qual també parla de la sortida de tropes de la ciutat, de manera que l'exèrcit aragonès es va trobar al mig de dos cossos de tropes musulmanes (vg. Chibnall, 1984, p. 204-206). El mateix trobem a la *Chronica Adefonsi Imperatoris*, en què la derrota es deu, a part d'una justa punició pels seus pecats, tal com a Rodrigo de Toledo, a la sortida d'«acies paganorum ex adverso, quae erant in occulto» (I, 56).

3.5. Un cop mort el rei Alfons sense hereus, els nobles aragonesos decideixen treure de l'abadia el seu germà monjo, Ramir, que tampoc no és anomenat, i fer-lo rei:

E donaren-li muler ·I^a· dona qui era fila del rey de Leó, e d'aquesta dona hac ·I^a· fila. E a poc de temps que la fila fo nada, la reyna murí, e puy lo rey desemparà lo regisme e, a poc, de temps que fo en la abadia, murí. E axí la terra romàs sens rey gran temps (II, 2).

Nota Coll i Alentorn que és «inexplicable l'afirmació de Desclot en dir que la muller de Ramir fou una filla del rei de Lleó. Tampoc és cert que Ramir abandonés el govern del regne abans de concertar el matrimoni de la seva filla». A la primera observació, exacta evidentment, es pot contestar que potser Bernat no coneixia el nom de la muller de Ramir i es va equivocar amb l'esposa del seu germà Alfons, Urraca de Lleó, o hem de pensar que és una altra manipulació dirigida a estrènyer els antics lligams dinàstics entre Catalunya i Castella, lligams que tant havia destacat al pròleg. Pel que fa a la segona observació, que també és històricament exacta, es pot aportar un altre cop el testimoni de la *Crónica de los reyes de Castilla* que diu:

Post illam miserabilem cedem iuxta Fragam, et post mortem ipsius regi, si tamen ibi mortuus est, cum nullam prolem reliquisset, aragonenses destituiti solatio regis et regimine extraxerunt de monasterio quendam Ramirium, fratrem ipsius regis, monachum et sacerdotem ut fama reffert, quem compelerunt ut uxorem duceret, quod et fecit: de qua suscepit filiam quam accepit postea in uxorem comes Barcinonensis, unde comitatus ipse unitus est regno Aragonum usque in presente die. Idem vero Ramirus, suscepta filia, tamquam inutilis regni regimini, reversus est in monasterium suum (19).

També pel cronista castellà, que no dóna el nom de la seva esposa, Ramir tornà al monestir tot just després d'haver tingut una filla. Així que, diria que l'error no s'ha d'atribuir a Desclot, sinó, més aviat, a la seva font per a tot aquest episodi, font que no ha de ser les *Gesta Comitum*, que donen el nom exacte de l'esposa de Ramir, i que, tanmateix, ens presenten la successió dels esdeveniments amb una formulació que pot dur a l'equivocació:

Suscepit autem filiam nomine Vrracam, quae Raimundo Barchinonensi comiti fuit nupta. Post haec Raimirus fuit monasterio restitutus, et recuperato habitu finiuit ibidem in Domino dies suos (GCB III, 45 i GCB II, [xx, 6]).

Per nosaltres és impossible equivocar-se, però un lector de l'època, i tenint en compte que les notícies al voltant del regne d'Aragó *ante unionem* sembla que a Catalunya eren més aviat escasses i confuses, un lector de l'època podia ben creure que el *post haec fuit restitutus* es referís al *suscepit* i no a l'impersonal *fuit nupta*, i que la mort fos poc temps després d'haver *recuperato habitu*, ja que no s'especifica de cap manera el temps que va transcórrer entre el retorn al monestir i la seva mort. També hem de tenir en compte el fet que el matrimoni de Ramir amb Agnès de Poiteu, a finals de 1135, el naixement de la filla Peronella, un any després, l'acord de matrimoni d'aquesta amb Ramon Berenguer, a l'agost de 1137, i la renúncia al tron de Ramir per tornar al monestir, al novembre del mateix any, van ser esdeveniments tots tan propers l'un a l'altre com per poder engendrar confusió a distància d'un segle o més (vg. en general, Ubieto, 1987, p. 137-173, i Aurell, 1998, p. 340-359).

Tanmateix, sempre hem de pensar, més que en inexplicables equivocacions, en el fet que ens trobem bé davant de la capacitat, per part de Desclot, d'escollir la notícia en la forma que més li convé, bé amb la seva voluntat de manipular les dades per a la seva conveniència, bé amb els dos fets alhora. Perquè l'absència del rei Ramir al moment de les negociacions del matrimoni li permet de caracteritzar aquest esdeveniment d'una manera molt especial. De fet, la unió amb Aragó ja no és, al relat de Desclot, el resultat d'un pacte entre monarques amb el suport de la noblesa, al contrari, capgirant la direcció de les decisions, és el resultat de la lliure elecció dels *rics hòmens d'Aragó*,⁵⁴ els barons aragonesos, amb el suport i el consell de Guillem Ramon. Perquè és ell, com el seu homònim pel que féu al casament d'Elionor de Castella amb Jaume I, qui, davant el dubte sobre el possible candidat, apunta a Ramon Berenguer IV, és a dir al:

chomte de Barcelona, lo melor cavaler, e'l pus prous e del pus alt linyatge qui sia e'l món (II, 3).

Em sembla inútil tornar a cridar l'atenció sobre la insistència amb la qual Desclot assenyala la importància central de la cavalleria i del llinatge, sobretot l'*alt linyatge* del casal de Barcelona. Els barons estan d'acord i envien el mateix Guillem Ramon a presentar l'oferta al comte de Barcelona, el

54. En aquest conferiment «popular» del poder reial, hi hem de veure, altre cop, una mitització de les instàncies de les Corts de Barcelona de 1283 i de les relacions que Pere va tenir amb Catalunya després de les mateixes Corts, i, també dels problemes que va tenir Alfons II per haver-se titulat rei d'Aragó abans de la coronació? És un recurs sovint utilitzat per Desclot del qual tornaré a parlar.

qual —paral·lel positiu del rei d'Aragó— tot just acaba de conquerir la seva ciutat.⁵⁵ «El chomte reebé'l molt gint» i li demana «per qual affer li era tornat denant». Guillem Ramon, com a bon i noble vassall, li respon:

Sènyer [...] yo són vengut denant vos axí com a sel qui us percassa vostre profit e vostra honor, e en altre tayl yo no us vendria denant sinó claman mercè. Sènyer, los rics hòmens d'Aragó m'an tramès a vós per so cor tenen per lo pus honrat comte e el pus prous qui sia e'l món e cel qui més ha conquès; e presenten-vos lo regisme d'Aragó e que prenats la donzella per muler, de qui és lo regisme; e els tots pregunen-vos que siats lur senyor e lur rey (II, 3).

El comportament de Guillem Ramon segueix essent modèlic i informat al més alt sentit de noblesa cavalleresca. Notem, també, com aquí insereix el detall de les conquestes, que ja hem vist com a determinant a la crònica, detall que justifica i explica el perquè de les manipulacions cronològiques, a fi de poder concedir la corona a Ramon Berenguer IV just al moment del seu apogeu com a conqueridor. El comte accepta l'oferta, tot i que, com ja hem vist més amunt, refusa el títol de rei. És aquesta una manera, jo diria, amb la qual Desclot confereix a la no-assumpció del títol reial per part del comte, una interpretació de caire cavalleresc que res té a veure amb les problemàtiques polítiques i jurídiques de la qüestió (vg. Abadal, 1987, p. 66-68). El capítol s'acaba amb la menció del producte d'aquest matrimoni: el naixement del nou rei d'Aragó i comte de Barcelona, el primer de la nova línia, Alfons I el Cast, del qual tanmateix no parlarà, i de Sanç, comte de Rosselló.

És aquest el primer cas de conferiment «popular» d'un *honor*, fet sobre el qual Desclot insisteix sovint. La teoria política de Desclot, relacionada amb les teories de l'època, mereixeria un estudi a part, tanmateix, ja es pot notar que un aspecte que tindrem més d'una oportunitat per comprovar és el següent: tot i la fidelitat a la monarquia, i el seu agut sentiment del llinatge, Desclot sembla que és contrari a l'autoritarisme monàrquic. Hem de veure en aquesta entrega de poder des de baix, i en les successives, una resposta a l'autoinvestidura monàrquica? Concepció per la qual el rei rebia el poder directament de Déu, i la noblesa derivava el seu poder al del rei sense participar-hi.⁵⁶ A falta d'estudis detallats sobre la teoria i la pràctica del poder, és difícil poder contestar-ho. El que sí que es pot dir és que aquesta concepció és co-

55. És evident, doncs, que per raons de coherència narrativa Desclot ha de callar el fet prou notable, i que totes les cròniques i els annals recorden, que Lleida va ser conquerida el mateix dia que Fraga. La historiografia catalana medieval no ens ha transmès cap relació de les conquestes de Tortosa i de Lleida, vg. Iglésies, 1961, i Lladonosa, 1961.

56. Vg. Palacios, 1996, p. 208-209, i Palacios, 1975.

muna a la historiografia del regnat de Pere II, puix es retroba sovint a les GCB IV, font de Desclot, redactades entre el 1277 i el 1282, i en uns casos també a GCB III.

Per exemple a GCB III, [III, 24] i, independentment, a GCB IV (BC 152, f. 10v) són els barons els que accepten com a senyor Guifré el Pilós, un cop comprovada la identitat, mentre que a les dues redaccions precedents aquest és instal·lat en el poder per sa mare sense més ni més. I a GCB IV són els mateixos barons els quals:

com saberen tot lo fait e'l sagrament que Giffre Pelós havia fait a la comp-
tessa de Flandres, ço és que si recobrava lo comptat de Barchelona que de-
gués pendre sa filla per muller, e com l'avia nodrit e la privadesa que havia
haüda ab sa filla, plach-los molt que la presés per muller (BC 152, f. 11r).

Més endavant, sempre a les GCB IV trobem que, un cop mort el comte Seniofré:

romàs lo comptat de Barchelona sens hereu, perquè los pròmens e los cap-
dals de Cathalunya no volgren levar compte de Barchelona N'Oliba Ca-
breta, frare que era de Sengiffre damunt dit, per ço com no era bé catòlich.
E En Mir bisbe de Gerona e N'Oliba Cabreta, ab voluntat dels capdals e
cavallers de Cathalunya hagueren d'acort que levassen compte de Barche-
lona En Ramon Borrell, fill major del compte d'Urgell, cosí germà seu e del
dit Sengiffre, per ço com era bò, prous e valent e de bell tayll e complit de
tots bons abtes. E axí ho faheren (BC 152, f. 13v-14r).

Aquests són només dos exemples, i n'hi ha d'altres al llarg de les GCB IV, en què la decisió dels barons de Catalunya és fonamental per regular una succeció dubtosa o un canvi de poder.

3.6. Ha arribat, així, el moment de treure unes conclusions d'aquesta llarga anàlisi i veure de quina manera es pot contestar a les preguntes i als objectius plantejats al començament de capítol. Pel que fa a les fonts, un cop descartades les cançons de gesta, hi hem de veure o una crònica castellana, propera a la citada *Crònica latina de los reyes de Castilla*, o *vozes populi* i tradicions que, tanmateix, no crec en absolut que fossin estructurades en narracions. La significació política i mítica de l'episodi és evident, i ho és encara més si el confrontem amb el paral·lel relat de la primera redacció. Hem de creure, doncs, que és aquesta mateixa significació la que atreu elements històrics juntament amb d'altres de narratius, i en condiciona l'estructuració i la manipulació.

La cadena d'esdeveniments històrics és clara i incontrovertible: la mort en batalla d'Alfons I el Bataller, la successió momentània per part de Ramir II el

Monjo, el naixement d'Urraca/Peronella, el seu casament amb Ramon Berenguer IV i el passatge de la Corona d'Aragó al casal de Barcelona. Desclot en vol fer un element fundacional i mític, lligat als valors de proesa, cavalleria, conquestes i llinatge que caracteritzen tota la seva narració, i de forma encara més marcada a la segona redacció. D'aquesta manera s'ha d'anticipar en quinze anys la conquesta de Lleida i reduir al màxim el paper de Ramir II per poder fer de l'oferiment de la corona un acte de decisió «popular». La voluntat de ressaltar Catalunya a costa d'Aragó porta a unir cronològicament la desfeta d'Alfons I a Fraga amb la victòria de Ramon Berenguer IV a Lleida, i a la mateixa Fraga. A més, les notícies que tenia que parlaven d'una *fraude*, traduïda en traïció, li anaven bé per caracteritzar negativament l'actitud dels vassalls aragonesos envers els catalans, així que aquí introdueix per especificar el tipus de *fraude*, si ja no apareixia a la seva font, oral o escrita, la figura del cavaller traïdor.

Tanmateix, es troba amb uns forats narratius perquè tota aquesta construcció quedi ben lligada i simètrica: així, que tingués coneixença de les seves possibles implicacions en les negociacions, o no, no importa gaire, aquí introdueix el Gran Senescal. Guillem Ramon és fonamental per poder elogiar el llinatge dels comtes de Barcelona, per caracteritzar, de manera simètrica, la noblesa de la cavalleria catalana respecte a l'aragonesa, per poder introduir, amb un gest honrat i desinteressat de noble vassall, una participació directa de la noblesa catalana en l'assignació del títol. Per poder obtenir tot això, Desclot necessitava poder situar Guillem Ramon a la cort aragonesa i, a més, per tal de poder-ne destacar el caràcter noble i abnegat, aquest havia de tenir desavinences amb el mateix comte. La solució més senzilla era la de convertir-lo en un exiliat, i injustament, no ho oblidem, perquè no en quedi tacada la personalitat. Són tots elements aquests que havia fet servir, com hem vist, per a un altre episodi a la primera redacció, i que a la segona utilitza de manera molt més caracteritzada i significativa, bé ideològicament bé literàriament.

És necessari pensar en l'existència d'una llegenda, i tan fosca, per poder conferir a Guillem Ramon aquesta funció? Jo diria que no. Només amb el record de la important part per aquest jugada a les corts de Ramon Berenguer III i IV en tenia prou per fer-ne el candidat ideal per assumir aquest paper, només que l'havia d'exiliar. A banda d'això, les dades extretes d'aquest comentari, ens permeten de creure l'existència d'una llegenda ja formada en aquesta època? Ara també respondria que no. Res en la reconstrucció de la vida de Guillem Ramon de Montcada, assassí de l'arquebisbe de Tarragona, tal com la presenta Shideler (1987, p. 123-127), tot i deixar molts punts foscos, com l'autoexili del mateix Guillem Ramon, no hi ha res que permeti creure que al voltant d'aquest episodi s'hagués creat un clima especial, propici a la creació d'una llegenda. També recordant que aquest crim acomplert per Guillem Ra-

mon de Montcada no va ser ni el primer ni l'últim assassinat de bisbes o arquebisbes a terres catalanes, ja que el 1171 ja havia mort un altre arquebisbe de Tarragona, Hug de Cervelló.

Miquel Coll i Alentorn, per demostrar la primerenca existència d'una llegenda, utilitza la butlla de condemna papal, que poc èxit sembla que va tenir,⁵⁷ i una notícia extreta dels *Annals de Barcelona de 1291*, que data poc després de 1213 (Coll, 1991, p. 175-176, i 1993, p. 207). Però aquesta notícia es limita a dir que, a causa de l'assassinat de l'arquebisbe:

fuit factum multum malum: primo fuit destructus et arsus totus Vales, et Ausonia, et Ampuriis et plus tantum. Et non pluit, neque nevavit, de tres annis, neque per ·VII· annos nisi parum, et fuit magna mortalitas, fames, et percusiones et guerre in terra ista, quod fuit mirum (AHCB, L-5, f. 36v).

No em sembla que s'hagi d'exagerar, sobretot en direcció llegendària, el significat d'aquest testimoni.⁵⁸ L'anònim annalista, amb un procediment típic de la memòria oral, posa com a conseqüències de l'assassinat els disturbis i les lluites feudals que l'havien precedit, i, com tot sovint es feia, amb una mentalitat de religiositat popular, busca en els pecats dels homes les causes de les desgràcies naturals, vistes com a càstigs pels pecats, i l'assassinat n'era una bona raó. Com recorden uns altres annals, ja citats: «En l'any de ·MCXCIII· fo gran fam e mortaldat» (*Annals de 1285*) i Santiago Sobrequés (1980, p. 13) recorda que aquell any, sobretot a l'Empordà: «devastadores inundacions, seguides de fam i de pesta, varen assolir el comtat, i hom deia si s'havia arribat a la fi del món». Fou una fam de llarga durada que recorden també, possible-

57. Com nota Shideler: «no es conserva cap registre de reaccions a Catalunya a l'assassinat de l'arquebisbe Berenguer, llevat de la carta del papa Celestí» (1987, p. 126).

58. La notícia forma part d'una sèrie molt desordenada d'annals, tant en català com en llatí, continguda als f. 34r-36v i que Coll havia anomenat *Cronicó Barceloní I*. El ms. és factici i mereixeria un estudi detingut, tanmateix es pot dir que els annals en qüestió precedien les *Consuetudines Cataloniae*. A la primera sèrie d'annals en català és present l'entrada següent: «Anno domini ·MCXIII·, ·XIII· dies a la exida [de] febrer, murí lo senyor En Berenguer arcabisbe de Tarragona, lo qual aucís en Guillem Ramon de Muncada en Valès» (f. 34r). L'entrada que acabo de citar comença el 1193 amb la mort de l'arquebisbe i acaba el 1213, any de la mort de Pere I. Que la notícia, doncs, esmenti les dates de 1193 i 1213 no vol dir, necessàriament, que remunti a poc després de l'última data, a més és impossible determinar-ne l'origen, ja que es presenta com una entrada aïllada entre altres de la mateixa categoria. Només es pot dir que és posterior al 1213 i anterior a la data de còpia del manuscrit, s. XIV in. S'ha d'afegir, a més, que sovint, com aquí, la mort de Berenguer és erròniament datada el 1093, com per exemple també a Mascaró (BC 485, f. 247r), que depèn de la mateixa sèrie d'annals que acabo de citar: «De interfectione archiepiscopi Tarrachonensi. Anno domini ·M°XCIII·, ·XIII· kalendas marci fuit interfectus Berengarius Tarrachonensis archiepiscopus a Guillelmo Raymundi de Montechateno in Valensii».

ment per l'any 1195, les *Gesta Comitum*: «in ipso anno fames valida per univ-ersum orbem erat» (GCB I, [XIII, 11]).⁵⁹

Una ulterior raó de dubte, respecte a l'existència d'una llegenda al moment d'escriure Desclot, és que després d'ell, les altres fonts que relaten la llegenda, i ara ben desenvolupada i amb notables variacions l'una de l'altra, remunten totes a final del segle XIV o al segle XV: la versió del *Flos mundi* de 1407 (vg. Coll, 1993, p. 218-220), la de Bernat Mallol d'entre el 1413 i el 1428 (vg. Coll, 1993, p. 220-228), la continguda al *Llibre de les nobleses dels reis* de Francesc de mitjan segle XV (vg. Coll, 1993, p. 212-216) i d'altres encara posteriors.⁶⁰ A propòsit de la versió de Francesc, Coll i Alentorn afirma que s'ha de remuntar, com a molt tard, a la primera meitat del segle XIV (Coll, 1993, p. 212). No sé sobre quina base exactament argumenta, però hem de considerar que Francesc, tal com mostren els dos manuscrits que el conserven, el BC 487 i el BNE 1814, utilitza en part i en part transcriu, Desclot, en la segona versió (Coll, 1991, p. 334 i *passim*). A mi em fa tot l'efecte que aquesta versió tampoc no és tan vella, i que ha de remuntar-se a la segona meitat del segle XIV, època que sembla que va ser de notable elaboració de la història en clau llegendària.

59. Per a la data de 1195, de tornada d'un pelegrinatge d'Alfons I a Santiago de Compostella, vg. Bagué, Cabestany i Schramm, 1980, p. 87.

60. S'ha d'afegir una altra testimoniança que no he trobat mai esmentada per la crítica, ja que podem trobar la història, molt resumida, als annals inèdits de Mascaró continguts al ms. BC 485 (vg. Coll, 1991, p. 38-39, i Bagué, Cabestany i Schramm, 1980). Després d'un llistat dels reis de França fins a Lluís VII (f. 242r), segueix un capítol titulat *De obitu comitum Barchinonensium*, que és un obituari dels quatre comtes de nom Ramon Berenguer —no n'hi ha cap altre de cap altre comte— que acaba: «Ultimo loco venit Raymundus Berengarius ejus filius, qui fuit postea pater Alfonsi regis Aragonum. Obiit vero dictus Raymundus Berengarius, ultimus comes Barchinone, princeps Aragonum et marchio Provincie anno domini ·M^oCLX^oII·. Et iste claustra Hispanie fregit ac civitates Almarie, Dartusse, Ilerde et Frage atque Siuranam et omnia opida que sunt citra flumen Yberii cepit». El capítol següent és *De obitu et temporibus regum Aragonie* on aplega poques notícies sobre els reis d'Aragó *ante unionem*, fins a donar aquest resum del regnat d'Alfons I: «*De obitu Ildefonsi*. Anno Domini ·M^oCXXXIII^o· obiit Ildefonsus rex Aragonum, frater dicti Petri, sine liberis, apud Fraguam, ubi fuit interfectus per sarracenos Frage. Et iste ceperat Cessaragustam et Tirasonam ac opidum Tutele. Et successit ei in regno Aragonie Remirus, ejus frater qui erat tunch monachus monasterii Sancti Poncii de Thomariis, et ad instanciam gencium Aragonie et mediante Guillelmo de Montechateno, exivit monasterium et duxit in uxorem quandam filiam Ferdinandi regis de Leone, de qua habuit quandam filiam Urracam nominem. Et ea habita uxoreque mortua ad dictum monasterium remeavit, ubi post aliquanto tempus decessit monachus. Et iste fuit ex tunc vocatus Rex Cuculle. Et obiit anno ·M^oCXXXVII^o·» (BC 485, f. 242v). La notícia no apareix en cap altre annal de la sèrie *Barchinonense* a la qual pertany aquesta sèrie d'annals, ni a la *Cronica comunia*, mentre que és evident la seva dependència de Desclot, dependència que Coll sospitava per altres notícies sobre Pere II, en una curiosa barreja en la qual dades extretes d'una crònica en vulgar són traduïdes al llatí i encastades en d'altres procedents d'annals, ulterior prova de la notable difusió i influència del text de Desclot a finals del segle XIV i començament del XV.

Tanmateix, no és gaire important, perquè queda clar que la versió més antiga conservada, i de molt, és la de la segona redacció de la crònica de Desclot, amb tots els dubtes que he aixecat a propòsit de la seva formació, i amb tota l'ambigüitat i reticències sobre les causes de l'exili. Fins al punt que es podria pensar, com és també el cas de les llegendes al voltant de l'engendrament de Jaume I, que fou precisament la porta oberta pel relat de Desclot la que va estimular la fixació d'un rerefons llegendari a les al·lusions mancades de consistència que havia fet el cronista. És a dir que, al contrari del que pensava la tradició, el relat de Desclot no reflecteix una llegenda, sinó que la crea.

Ens hem de plantejar la qüestió de la creació de llegendes historiogràfiques en termes força diferents i no tan romàntics com van fer molts mestres del passat, i Coll i Alentorn n'és un, perquè això que ens hem de preguntar és el següent: com és que l'inventor d'una llegenda no és mai l'autor que ens la transmet i és sempre un anònim creador del qual s'ha perdut l'obra?, de debò aquest tipus de llegendes es creaven, circulaven i existien fora dels llibres? En primer lloc, vull reivindicar doncs, davant de tants milers de versions perdudes —pràctica a la qual és especialment addicta la crítica castellana—, el paper creador dels escriptors, en bona part historiadors, que ens han conservat aquestes mateixes versions de les llegendes, i no conferir sempre les capacitats creadores a sèries infinites d'anònims desapareguts i desconeguts. En segon lloc, em sembla que hem de pensar que aquest tipus d'històries neixen i viuen en els llibres, com veurem que s'ha de pensar que és el cas del conte del naixement de Jaume I i, en bona mesura, de la llegenda del Bon Comte de Barcelona.

La història que narra Desclot, com la que explica Jaume I per al seu naixement (vg. Cingolani, 2000), a causa de la seva ambigua brevetat, obre les portes, com apuntava Galbraith, a la recreació en clau novel·lesca del mateix episodi, alhora que un historiador molt posterior es troba amb l'obligació i la possibilitat d'omplir els forats que li deixa la tradició, responent a les suggeriments que la mateixa tradició li ofereix. Presentar-nos un personatge exiliat, personatge que és el protagonista d'una història políticament tan important i narrativament tan suggeridora, i no voler explicar quines són les raons que n'han determinat l'exili és una temptació massa forta per resistir-s'hi. Sobretot quan, rastrejant cartes i cròniques, o parant l'orella a altres veus, podia ser senzill omplir el buit i aconseguir una història més rodona i impressionant. I cada redactor farà servir el seu gust i la seva moral, a més de la seva memòria per a fets i personatges, per canviar-la i adaptar-la a les seves exigències.

No és aquest ni el moment ni el lloc per recórrer aquest itinerari de transformació d'una llegenda, com n'hi ha moltes altres, transformació que, a més, s'ha de situar en un moment precís d'elaboració historiogràfica i a

prou distància dels fets hipotèticament ocorreguts. Això que més m'interessa destacar és el paper creador de Desclot de mites historiogràfics i amb quines finalitats ho va fer. Em sembla que és important, per a l'apreciació de Desclot com a historiador, poder saber si senzillament va recollir i adaptar llegendes o les va crear. Perquè d'aquesta manera podem valorar amb més precisió les seves capacitats de definició i transformació, quan sigui el cas, del relat i també comprovar, com farem més endavant, quin és el camp de la invenció, quin el de la modificació i quin el de cenyir-se a una realitat factual més o menys exacta, perquè la invenció no seria creïble i obtindria l'efecte contrari del desitjat.

4. EL REI PERE I «ARMES I AMORS» (CAPÍTOLS 4-6)

4.1. Un cop acabada la narració de la unió del comtat de Barcelona a l'Aragó, Desclot hauria de parlar d'Alfons I, primer rei d'Aragó de l'*alt linyatge del comte de Barcelona*, però el seu relat, si així es pot definir, és absolutament reticent. Desclot comença el capítol parlant dels fills del rei⁶¹ i sobretot dels matrimonis de les filles. Notem de passada que, si al pròleg ens havia parlat del matrimoni d'Alfons I amb Sança de Castella, amb la finalitat de destacar el lligam familiar amb els emperadors castellans, aquí, moment en què hauria d'entrar en més detalls històrics, no ens en diu res, mentre que es deté a parlar dels matrimonis de les filles: de Constança, casada en segones núpcies amb Frederic II Hohenstaufen, d'Elionor i Sança, casades respectivament amb Ramon VI i VII, pare i fill, comtes de Tolosa, i de les posteriors relacions familiars amb la monarquia francesa. Com nota justament Coll i Alentorn, tot aquest passatge (II, 19) manifesta un cert to reivindicatiu respecte al comtat de Tolosa.⁶²

Tanmateix, si recordem la precisió i la motivació amb les quals Desclot assenyala els lligams familiars, crec que podem anar més enllà en copsar les seves intencions i particularitzar-les respecte a la tradició historiogràfica catalana contemporània, tal com és transmesa per les *Gesta Comitum* a les seves tres redaccions. La redacció primitiva només parla de dues filles:

una filia quam regi Ungrie matrimonio copulaverat, et alia quam Tolosano comiti a Pedro predicto rege fratre suo in matrimonio postea tradita fuit

61. A propòsit de l'error de definir Sanç de Rosselló ara germà, ara fill d'Alfons, vg. Rubió, 1987, p. 206-210.

62. Per a les reivindicacions del casal d'Aragó respecte als dominis del sud de França, i en general a la política meridional, vg. una reconsideració a Lewis, 1990, i Alvira Cabrer, 2002, p. 509-580.

[...] sororem suam, que primo regi Ungrie in uxorem fuerat data, regi Siciliae matrimonio copulavit [...] aliam sororem suam Raimundo filio comitis Tolosani in matrimonio copulavit (GCB I, [XIII, 12] i [XIV, 7, 9]).

La redacció primitiva ens mostra aquí les diferents etapes de la seva composició: el redactor de la vida d'Alfons I, responsable de la primera notícia, escriu un cop començat el regnat de Pere I, entre el 1200 i el 1208, i és per això que no recorda la tercera filla, perquè, seguint el tarannà normal, només esmenta les casades. Mentre que el redactor de la vida de Pere I, que escriu cap al 1214, pot recordar el matrimoni, celebrat el 1209, amb Frederic II, qui, tot i ser elegit emperador, fins al 1220, any de la coronació a Sant Pere, només és rei de Sicília.

La redacció intermèdia, conservada per la traducció catalana (GCB II, [XXI, 8]), i la redacció definitiva⁶³ corregeixen l'error de recordar només dues filles i transmeten els noms de les tres, però ometen la menció del lligam amb els comtes de Tolosa i introdueixen l'error de l'absència de descendència de Constança i Eimerich d'Hongria, no recordant Ladislau III, ja que deuen aquest passatge a Rodrigo Jiménez (*Hist Goth*, VI 3):

Prima filiarum, uocata Constantia, fuit nupta regi Vngariae; quo mortuo, reuersa est in Aragoniam sine prole. Secunda filia uocata fuit Elienor et tertia dicta Sanxa [...] Constantiam sororem suam Frederico regi Siciliae, postea imperatori, tradidit in uxorem (GCB III, 50).

Veiem que Desclot, per la seva banda, calla tota relació amb la casa d'Hongria i emfatitza la reivindicació sobre Tolosa. Ja hem pogut considerar més amunt les reticències de Desclot respecte al matrimoni de Jaume I amb Violant d'Hongria, i a les raons més amunt aportades, s'ha d'afegir també, per explicar aquesta censura, el fet que, a l'època en què Desclot escriu, la monarquia hongaresa està doblement lligada amb els angevins pels matrimonis dels fills de Carles d'Anjou, Carles II amb Maria i d'Isabel amb Ladislau IV, mentre que li interessa, és ben evident, destacar les relacions amb els Hohenstaufen en tant que eren emperadors, oposats als reis de França, i legítims reis de Sicília.

D'aquesta manera podem ulteriorment comprovar el control ideològic ben estricte al qual Desclot sotmet la seva narració, mostrant, al meu entendre, unes clares intencions propagandístiques. Intencions, molt precises i determinants, que recorren i vertebren tota la crònica des del començament, i

63. Les GCB IV, f. 38r, només recorden el nom de les tres filles sense parlar de cap matrimoni.

que són absents, o almenys, no amb tanta meticulositat dutes a terme, ni a la primera redacció de la crònica ni pels diferents redactors de les *Gesta Comitum*, tot i llurs aversions pels francesos i el suport que donen a la monarquia.

Un cop Desclot ha parlat de tots aquests matrimonis, passa directament al regnat de Pere I. La censura, doncs, sobre Alfons I no es limita a no entrar en els detalls de les seves relacions matrimonials, sinó que afecta tot el seu regnat. I això pot semblar força estrany si posem esment en l'espai que li donen a la primera qüestió el *Libre dels fets* i a la segona les *Gesta Comitum*. Pel que fa a aquestes s'ha de notar que, malgrat que la primera redacció parli d'ell com a «nobilissimus, et armis strenuissimus, et acri ingenii» (GCB I, [XIII, 5]), al cap i a la fi, el relat de la seva vida no justifica l'afirmació, ja que a la seva acció de govern, sobretot dedicada a una obscura tasca de reorganització, li falten episodis clarament definibles com de caràcter militar o cavalleresc, que són els que més li interessin a Desclot, i es limita a petites guerres de tipus feudal. A la redacció definitiva (i cfr. GCB II, [XXI, 1]) Alfons I només és «strenuus et liberalitatis plurimum amator» (GCB III, 45) i, tot i parlar dels seus triomfs amb els reis d'Espanya (GCB III, 47), hi ha com una mena de re-dimensionament de la seva figura, potser per la comparació amb els seus successors, emfatitzant l'aspecte de la qualitat cortesana de la llarguesa.⁶⁴ I, no ho oblidem, a cap versió de les *Gesta Comitum*, com tampoc a Desclot, es fa la més mínima al·lusió a Eudòxia Comnè.

Aquest era un tema respecte al qual el casal de Barcelona sembla que no s'havia de gloriejar gaire i que possiblement era millor silenciar. Tot i que la crítica recent ha contribuït a aclarir-ne molts aspectes, al meu entendre el de la vinculació d'Eudòxia amb el comtes-reis encara presenta aspectes dubtosos. En primer lloc, s'ha demostrat que Eudòxia no era filla de l'emperador Manuel, sinó de Joan Comnè Dukas, fill del germà de Manuel (vg. Vajay, 1980). També s'ha dit, a partir del testimoni dels *Annales Pisani*, que no s'havia de casar amb Alfons I, sinó amb el seu germà Ramon Berenguer IV de Provença;⁶⁵ d'altra banda, Ruth Harvey (Harvey, 2001) revisa també les pres-

64. Per als aspectes més culturals del regnat d'Alfons I, vg. Cingolani, 2006a, en premsa amb bibliografia.

65. Els *Annales Pisani* de Bernardo Maragone porten la notícia següent: «L'anno 1180, indictio XI, l'Imperatore Emanuel mando per sua numptii, cioè Comuniano, et il conte Alex° Raynieri Strambo et Balduino Guercio, una sua nepote per darla per donna al fratello del Re d'Aragona, el quale la recuso per timor dello Impera. di Alemania, et per questo di poi la denno per donna à Guglielmo homo bello del monte Pezolano» (68), i, per l'any precedent, ja havien parlat del matrimoni d'una altra noble bizantina. També Aurell (1998, p. 380-381) accepta la lectura dels esdeveniments segons el testimoni del cronista pisà. Tot i estar prou informats sobre temes de Bizanci, no em sé avenir de donar total crèdit als *Annales Pisani*. Aquest és l'únic cop en què s'hi parla de la Corona d'Aragó en tots els annals, ja que ni és esmentat el comte de

suposades al·lusions dels trobadors als fets. Tot i així, alguns trobadors insistiren molt sobre el tema, vinculant-hi el rei Alfons, i ho feren no de manera que anés a glòria dels comtes-reis. Recorda una *razo* preposada a un poema del trobador Bertran de Born, *Puois lo gens terminis floritz* (Riquer, 1975, p. 712-715), que Alfons:

avia traïda la filla de l'emperador Manuel, que l'empeaire l'avia mandada per moiller ab grant tresor et ab grant aver et ab molt honrada compaignia, e los raubet de tot l'aver que la domna e·ill Grec avian; e com los enviet per mar, marritz e consiros e desconseillatz (XI L, 29).

Mentre que Bertran conclou el seu poema dient, amb tintes encara més crues que la *razo* (v. 55-63):

Mout trait lait l'emperairitz
com fals reis prejurs e savais,
quan pres a quintals et a fais
l'aver que Manuels trames
e la rauba et tot l'arnes;
puois ab cor dur,
quan n'ac trach lo vert e·l madur,
el n'enviet per mar marritz
la domna e·ls grecs que ac traitz.

Igualment, si de debò haguéssim de donar crèdit als *Annales Pisani*, quedaria totalment per explicar això que diu Jaume I, puix el seu relat seria massa allunyat de la realitat per injustificable. Que l'amor que el rei sentia per la seva mare, i la seva voluntat autoelogiadora i exculpatòria, podien fer d'aquest afer fosc, i força conegut, un moment més de la providencialitat que envoltava i dirigia la seva vida (Cingolani, 2000, p. 127, i vg. 2006a, p. 101) encara es pot entendre, però com podem explicar-ne la total invenció?, a partir de

Barcelona a propòsit de l'expedició a Mallorca del 1115, que hi figura només a càrrec dels pisans. Així que, si podia ser bona la informació bizantina, ho és molt menys la catalana, si no hi hem de veure fins i tot censura. De totes maneres, tant en un cas com en l'altre, el testimoni dels annals no sembla del tot per refiar. Si li haguéssim de donar crèdit, no sé si la idea de casar Eudòxia amb el seu germà Ramon Berenguer era un primer desviament d'intencions per part d'Alfons, un cop va haver renunciat a casar-s'hi ell, per abandonar definitivament l'aliança bizantina de la família i casar-la amb un fidel seu com era Guillem VIII de Montpeller. No hauria de sorprendre. Al llibre de Martí Aurell són esmentats innumerable casos de projectes matrimonials acabats en no-res i sobtadament canviats —com havia estat el cas del seu mateix pare, Ramon Berenguer IV, vg. Aurell, 1998, p. 352—, en aquest cas la diferència rau en la durada de les negociacions a distància i en la dificultat, o impossibilitat, de resoldre la qüestió d'altra manera que no fos amb desviacions progressives.

quines veus, que circulaven a l'interior de la mateixa casa reial, s'havia de basar el rei per crear la seva versió de la història? I si, en realitat, la notícia dels annals pisans, de matrimoni amb Ramon Berenguer IV de Provença no fos més que una veu escampada justament per Alfons I per encobrir la seva actuació i contrarestar les crítiques com les de Bertran de Born? O, com he apuntat a la nota, una segona idea d'Alfons? Malgrat això que s'ha escrit en els últims anys, per mi el problema encara queda obert.

Amb aquestes premisses, i tenint en compte els criteris cavallerescos i de conquestes que regeixen la seva crònica, Desclot no té gaires problemes per silenciar del tot el regnat d'Alfons I,⁶⁶ i fer-ne un pur tràmit de transmissió dels *honores* i de les reivindicacions territorials del llinatge, per poder-se centrar en la figura del seu fill, Pere I. Podem començar, així, a apreciar com, rere l'aparent objectivitat del Desclot historiador, hi ha una voluntat ideològica i retòrica que determina l'organització del relat, sobretot per tota la part, que precedeix l'època del rei Pere II, que ja disposa d'una tradició historiogràfica escrita. A diferència de les *Gesta Comitum*, per exemple, que recorden, d'una forma breu i sintètica, tot tipus de notícies que són a l'abast dels autors, Desclot selecciona, i ho veurem repetides vegades, això que vol narrar, i tot allò que sobresurt de les coordenades de cavalleries i conquestes queda fora del seu relat. I, si és el cas, l'omissió pot afectar un regnat sencer, com ocorre amb Alfons I.

4.2. Pere I és un rei de personalitat i actuació complicades i ambigües⁶⁷ i que, tanmateix, amb una certa cautela, i seguint en part el plantejament de

66. També Rodrigo Jiménez, una de les fonts de les GCB II i III, resol el capítol sobre Alfons I (VI 3) en un llistat genealògic i de casaments.

67. La interpretació que en van donar els historiadors antics és molt oscil·lant i, a vegades, obertament negativa com és el cas, a part del *Libre dels fets*, d'un capítol interpolat a tres manuscrits de la crònica de Desclot per als quals vg. Rubió, 1987, p. 196-206, i que analitzaré al capítol 5. Sembla que palesen una crítica silenciosa però evident també els *Annals de Tortosa I*, d'origen llenguadocià (vg. Coll, 1991, p. 40) en els quals no és mai esmentat. El 1196 és recordada la mort d'Alfons I, el 1200 la de Guillem de Montpeller, el 1207 (*sic*) el naixement de Jaume I, el 1212 la mort de la reina Maria i així és entrat el record de la batalla de Las Navas de Tolosa: «En l'any mil CCXII. fo bataya entre Mirmamolin, el rey de Castela, el rey de Navarra, et fo desbaratat, et presa Calatrava, et Ubeda». El tan celebrat guanyador no és ni esmentat! Semblant és el cas dels *Annals de Ripoll II*, als quals una mà posterior afegeix la notícia de la victòria de Las Navas com a única entrada a ell dedicada, i única entrada per aquest copista: «Era ·MCCL·, anno ·MCCXII·. Anno domini ·M^oCC^oXII^a· capta fuit Ubeda per regem Castelle, Aragonie et Navarre, et rex de Marrocas devictus cum omni exercitu suo in campali bell[um], et facta strages ipsorum magna. Per totam illam die, lune que fuit in augusto, in hore gladii fugerunt» (ms. BUB 588, f. 40r). El mateix trobem a la *Cronica Comunia* i als *Annals de Barcelona de 1291*, que del model d'aquella depenen: «Anno Domini Millesimo CC^oXII^o, XVII° kalendas augusti, factum fuit prelium inter paganos et christianos apud Ubedam, et eodem anno, XII° kalendas augusti, fuit capta civitas Ubede» (AHC B 1 G-9, f. 28v; AHC B, 1 G-10, f. 34r). Mentre

les *Gesta Comitum*, es podia ben posar, al costat del Bon Comte de Barcelona, per marcar les pautes directrius de la monarquia catalana, tal com Desclot l'enfoca a la seva obra. Desclot rebia de la tradició unes biografies del rei Pere I organitzades, o que es podien organitzar, bàsicament en tríptics: per una banda el retrat que li oferien les *Gesta Comitum*, cortès i cavalleresc, centrat, com a moments importants però no narrativitzats, en les dues batalles, d'èxit divers, d'Úbeda i de Muret i en la coronació per part del papa Innocenci III, a més d'un cert nombre de notícies de menor importància. Aquest retrat, tanmateix, ja s'havia anat articulant a la versió ampliada de les *Gesta Comitum*, ja que a les GCB IV trobem per primera vegada un relat ampli de l'episodi de l'engendrament de Jaume I i una notable novel·lització de l'episodi de la coronació amb la llegenda de la corona de pa (vg. Cingolani, 2004, p. 27-29).

D'altra banda, Desclot tenia el retrat estereotipat, reticent i, al capdavant, negatiu que n'havia deixat el fill al *Libre dels fets*, molt simplificat i articulat en les dues escenes de l'engendrament de Jaume i de la mort a Muret. Desclot, doncs, privilegia, és evident, el model que li proporcionaven les *Gesta Comitum*, i el desenvolupa, perquè no es deixa escapar les possibilitats en direcció novel·lesca que li oferien les GCB IV, ja que anava d'acord amb estímuls, en aquesta direcció, presents al *Libre dels fets*, i ens ofereix, així, simplificat i emfatitzat, un tríptic que manté l'ordre cronològic dels esdeveniments, encapçalat per la novel·leta de l'engendrament, conclòs amb les dues batalles i del qual n'és silenciada la coronació.⁶⁸

Abans d'analitzar i motivar el relat de Desclot, serà necessari entretenir-se sobre els retrats presents a les diferents redaccions de les *Gesta Comitum*, també per poder-ne apreciar l'evolució, i del *Libre dels fets* per poder copsar amb precisió quins elements agafa Desclot, quins transforma i a quins s'oposa, ja que sense acomplir aquesta operació preventiva se'ns escaparien no poques raons del seu quefer historiogràfic.

que, al contrari, les cròniques castellanes són molt elogiadores i posen èmfasi en el seu comportament cavalleresc i la fidel amistat amb el rei Alfons VIII, com escriu Rodrigo Jiménez: «Hic fuit semper regi Castelle Aldefonso nobili fidei amicitia federatus et cum eo in famosissimo bello Vbete fuit uictor» (*Hist Goth*, VI 4). Rodrigo elogia també, i molt, els barons catalans que acompanyaven Pere I: «Aderat in urbe regia cum nobili rege magnatum suorum generosa societas nobilitate et strenuitate et multitudine aprobanda, quos sic et morum elegancia et curialitates prerogatiua et strenuitas supereminencia uenistauerat, ut etiam in oculis hostium non solum terribiles, uerum digni honoribus apparerent». Sobre el rei Pere I, vg. Alvira Cabrer, 2006.

68. Aquest silenci s'ha de relacionar, amb tota seguretat, amb el fet que, gràcies a aquest vassallatge, el papa es va atribuir el dret de desposseir el rei Pere II de la corona per conferir-la a Carles de Valois, com recorda expressament Martí IV a la butlla del 18 de novembre de 1282 (*Registres* 276) i a tota la documentació successiva.

El relat de la versió primitiva de les *Gesta Comitum* és molt sintètic i essencial i, com suggereix Barrau Dihigo (1925, xxv) sembla la transcripció d'unes notes annalístiques. S'hi recorda l'ajuda donada al rei de Castella en les accions bèliques contra almohades i lleonesos successives a la derrota d'Alarcos (de l'any 1195, vg. Salrach, 1998, p. 371 i 377) i el matrimoni amb Maria de Montpeller. Especial relleu és donat a la coronació per part del papa el dia 11 de novembre de 1204:

Et cum virtus nobilitatis ipsius nunquam esset contenta, antecessores suos largitate, fama, dignitate cupiens superare, cum magno apparatu apud Romam ad dominum papam Innocencium accessit. Qui dicti regis nobilitatem commendans et formam pulcritudinis circumspiciens, in regem unguendo regium diadema ei imposuit. Et sic cum magno honore ad propria remeasit (GCB I, [XIV, 4]).

Fos quina fos la raó exacta que motivà Pere I a fer-se coronar pel papa, la interpretació que en donen les *Gesta Comitum* és força clara.⁶⁹ És en aquest indret on, per primera vegada, és presentada la idea de la imitació i superació dels predecessors, i l'acte de coronació és interpretat pel cronista, sense explicitar amb claredat la voluntat reial, com un acte de consagració en el marc europeu de la seva fama i de la seva noblesa, amb la voluntat, doncs, de sortir d'una dimensió estrictament peninsular. De passada, aquest breu relat li permet d'expressar la seva satisfeta admiració, a través de l'elogi del papa, per la *nobilitas* del rei, que no hem d'entendre com a qualitat lligada al llinatge sinó com a virtut ètica, en aquest cas de tipus cortès, i per la seva bellesa.

Cap de les relacions de les *Gesta Comitum* dona compte exacte de les conseqüències de la coronació, per la qual el rei jurava que: «Semper ero fide-

69. Saba Malaspina, a la seva crònica, per tal de justificar l'excomunió de Pere II i el dret papal en la successiva atribució del regne d'Aragó a Carles de Valois, transcriu la relació de la coronació de Pere I, amb la qual es feia vassall del papa, tal com l'havia trobada als arxius vaticans: «Habent enim in se registra dicte sedis, ut aiunt, qualiter sancte memorie Innocentius papa III. Quondam dictum Petrum avum, associatum multorum procerum comitiva suorum per mare ad sedem apostolica venientem, ut inibi ab eodem Innocentio papa militare cingulum et regium accipere dyadema, honoravit multipliciter et honorifice ac benigne recepit et eum in ecclesia Sancti Pancracii prope Transiberim per episcopum Portuensem faciens in regem inungi deinde propriis manibus coronavit, et regalia insignia universa, mantum videlicet et colobium, sceptrum et pomum, coronam et mitram, que ad opus ipsius non solum speciosa, sed et pretiosa parari fecerat ex more in regum coronationibus observando» (IX 31), i la mateixa acta és citada a la butlla de Martí IV acabada d'esmentar (*Registres* 276); l'*ordo coronationis* a Palacios, 1975, p. 300-301. La interpretació del gest ha estat prou debatuda: vg. Bagué, Cabestany i Schramm, 1980, p. 119-122; Bisson, 1988, p. 49; Ventura, 1996, p. 63; Salrach, 1998, p. 398, i sobretot Palacios, 1975, p. 22-58, amb una àmplia i detallada contextualització i història de les relacions polítiques d'Aragó amb l'Església i l'Imperi; vg. ara Smith, 2000, i Alvira Cabrer, 2002, p. 94-98, que dona una lectura molt més satisfactòria.

lis et obediens domino meo pape Innocentio eiusque catholicis successoribus» (Vinke, 1936, doc. 4) i es comprometia a pagar un cens al papa, a canvi del qual esperava protecció: «offerō regnum meum [...] quia spero firmiter et confido, quod tu et successores tui me ac successores meos et regnum meum predictum auctoritate apostolica defendetis» (Vinke, 1936, doc. 5).

El naixement de Jaume I i el projecte de divorci de Maria són explicats breument i sense entrar en detalls,⁷⁰ que potser no haurien estat honorables, mentre que són recordats com a fets *commendandum memorie* el matrimoni de la germana Constança amb Frederic II, l'homenatge rebut per Simó de Montfort per la senyoria de Carcassona i el matrimoni de l'altra germana, Sança, amb Ramon VII de Tolosa, «postea totam intencionem suam ad subiugandam terram sarracenorum direxit» (GCB I, [xiv, 10]). El relat de la batalla de Las Navas de Tolosa és breu i absolutament parcial —i ha de correspondre, com veurem, a la versió oficial i propagandística del casal d'Aragó— ja que el cronista diu que «cum omni uirtute sua progrediens [...] regem Maurorum in campo deuicit» i subratlla que «de preda in campo non curauit [...] et sic cum magna et inaudita uictoria, quisque regum Deo grates referens remeauit ad propria».⁷¹ Que el rei Pere va tenir un paper destacat en el desenllaç victoriós de la batalla, és un fet bastant segur, i en parlaré més endavant tractant del relat que en fa Desclot, tot i així, segons el testimoni de les *Gesta Comitum* sembla que va guanyar la batalla ell tot sol. La glòria conferida per la victòria, i l'evident satisfacció i l'orgull provats pel cronista, es delaten en el comentari següent:

Et dominus Petrus rex Aragonensis temporibus illis cunctis aliis qui in mundo erant regibus, forma, probitate, largitate, militicia, laude, liberalitate prepollebat (GCB I, [xiv, 13]).

L'essencial biografia de Pere I s'acaba amb un encara més reticent⁷² relat de la batalla de Muret, on el rei:

70. Sobre aquest argument, vg. Vinke, 1935, i Aurell, 1998, p. 419-435.

71. El detall del desinterès del rei pels aspectes monetaris, cuidant-se només de la glòria, no és sense significat, si recordem com, al contrari, l'anònim autor de la *Crònica latina de los reyes de Castilla* més d'un cop destaca la pobresa de Pere «qui paupertate laborauerat aliquanta, multam sumam pecunie dono recepit a rege Castelle» (28), i recorda amb claredat que, després de les conquestes de Baeza i Úbeda, «omnia mobilia que preciosa fuerunt inventa data fuerunt regi Aragonum et illis qui venerant cum ipso ad bellum; de mauris et multos secum duxit captivos» (40).

72. Alvira Cabrer (2000, p. 960-962) parla de «versión oficial» per la de les GCB I producte de la «solidaridad hispánica» ja que es troba també en altres textos castellans dels primers vint anys del segle XIII.

in bello campali ab ipso comite sive a crucitis, suis deficientibus, interfectus est, pro dolor, anno Domini M^oCCXIII^o. Et maluit mori in bello quam si vivus victus exiret de campo (GCB I, [xiv, 14]).⁷³

Escrit quan la memòria de la tràgica mort del rei era encara fresca, aquest escair i essencial retrat del rei Pere I és totalment positiu, gairebé entusiasta. No n'ergeix cap de les crítiques que aniran apareixent en els successius relats del seu regnat, de forma explícita en el de Jaume I, i més velada en els de la segona i tercera redacció de les *Gesta Comitum* i en el de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, que d'aquestes depèn. De la relació descurada d'uns fets sense cap interpretació unitària, emergeix el retrat d'un rei cavaller i valerós que, als ulls del cronista, aportà prestigi a la dinastia. Difícil de dir si això és senzill enlluernament del cronista, a part de la inevitable falta de perspectiva històrica, a causa del breu lapsus temporal en què escriu, o si aquest és un fidel reproductor d'una propaganda i d'una ideologia reials que sembla que es pot apreciar que es comencen a construir per primer cop justament durant el regnat de Pere I.

Com hem pogut veure al primer capítol, Catalunya segueix les mateixes pautes, tot i que més tímidament, que es donaven a la monarquia francesa, on justament durant el regnat del contemporani de Pere I, Felip II August, poetes àulics i historiadors donaven cos a la nova ideologia reial dels Capets (vg. Baldwin, 1986, p. 359-393). També s'ha de notar com, a primers del segle XIII, la historiografia catalana encara no ha superat el nivell que podríem definir dels annals en forma continuada: breus, esquemàtics relats de regnats, escassos en notícies, sense cap elaboració retòrica ni intencions de valoració historiogràfica que, quan hi és, com podem apreciar pel regnat de Pere I, no arriba a una visió complexa i es limita a expressar ara la propaganda, ara l'elogi sense cap construcció més elaborada.⁷⁴

73. Afirmació tòpica que els historiadors atribueixen com a motivació als herois del relat, sobretot si moren en batalla. A part d'altres exemples trets de Desclot, per exemple és atribuïda —com també per Jaume I al *Libre dels fets* (9)—, als croats assetjats dintre de Muret (I i II, 6), la trobem utilitzada a propòsit d'Alfons VIII a la batalla d'Alarcos el qual: «malebat gloriosa morte vitam finire quam victus de bello recedere» (*Crònica latina* 26) tot i així l'acaben de convèncer que fugi. A Bartolomeo de Neocastro és «Manfredi cum magis mori quam ingloriosus vivere cupiat» (VII, i també a Desclot, II, 58) mentre que a Saba Malaspina és Carles que diu a les seves tropes, abans de la mateixa batalla de Benevent: «Tolerabilis est enim mori quam fugere» (III 6, i vg. el continuador de Nicola de Jamsilla: «Tolerabilis enim est mori, quam fugere», 603D). Totes aquestes són més aviat variacions sobre els conceptes clàssics d'*honestas mors turpi vita potior* (Tàcit) i *dulce et decorum est pro patria mori* (Horaci) barrejats amb el sentit cavalleresc de l'honor, tot i que, en certa mesura, estridents amb el comportament normal, vg. Contamine, 1984, p. 255.

74. Vg., en general, Rubiés i Salrach, 1985-1986; Salrach, 1995 i el que diu Bisson, 1990, que, tot i necessitar matisos i aprofundiments, supera la tradicional visió massa optimista, mentre que per a la contemporània historiografia castellana, i les seves diferències de la catalana, vg. West,

Això que s'hauria de valorar més detingudament és la influència, possiblement determinant, de l'obra de l'arquebisbe de Toledo en el desenvolupament de la historiografia catalana, ja que bona part de les notícies que la segona i tercera redacció de les *Gesta Comitum* afegeixen a la primera, pel que fa als regnes d'Alfons I, Pere I i Jaume I, a més de la mateixa idea del pròleg, depenen de l'obra de Rodrigo.⁷⁵

Ja la segona i la tercera redacció de les *Gesta Comitum*, entre les quals no hi ha gaires diferències, introdueixen canvis i mínims reajustaments al retrat aquí presentat. Són callades les primeres col·laboracions amb Castella i s'insisteix més en les relacions matrimonials de la família. La presentació inicial és més detallada i s'hi introdueix, de manera ambigua, el fet dels continuats endeutaments:⁷⁶

Hic fuit armis strenuus, probitate clarus, in tantum quod ciuitates, uillas et castra et quidquid potuit obligauit, et nobilis in omnibus factis suis (GCB III, 50).

El relat de la coronació, a part de presentar una major cura retòrica, ressalta més el sentit de la fama i de les qualitats morals del rei, i, amb uns lleugers retocs lexicals, resol les ambigüitats del primer relat i deixa entendre que el rei només va anar a Roma, *uisitauit*, per deixar-se veure, i que fou el papa

1985. Un tema que s'hauria d'estudiar en profunditat és el de la relació entre l'escassetat del record històric i la presència d'elements narratius i referències a esdeveniments presents a la documentació catalana i aragonesa (vg. per exemple Zimmermann, 1989, p. 71-96, i Aurell, 1998, p. 13). És l'escassa fixació escrita del record històric, la que obliga els notaris a confeccionar pròlegs narratius o amplis relats d'esdeveniments, per tal de col·locar en el temps l'acte redactat? O, al contrari, és aquest ús documental de la fixació de la memòria històrica, el que retardà en el temps i limità en la qualitat la redacció d'annals i cròniques més amplis i detallats que els que ens han arribat?

75. Les dades de la seva difusió són recollides a Badia, 1995, però el tema mereix un estudi en profunditat, vegeu també Cingolani, 2006c i 2006a, en premsa.

76. Encara més explícita, tot i que exempta de crítiques, és la *Crònica de Sant Joan de la Penya*: «tot quant podia haver en qualque manera, tot ho donava, en tant que obligà e més penyora castells, viles e rendes sues per ço que pogués complir ço que havia en cor e en volentat» (XXXIV); mentre que la versió catalana de les *Gesta Comitum*, bé per la presència d'un error en el seu model, bé per una incomprensió del llatí que, tot sigui dit, és bastant ambigu en la seva formulació, racionalitza l'endeutament a fi de fer el dot per a la germana Constança: «En Pere, [...], fo rey [...], bon d'armes, cortés e larch, en tant que ciutats, castels e viles, e tot ço que podia, obligava per tal que pogués la ·I^a· de ses sors donar, dona Costança, a Frederich en muyler» (GCB II, [XXII, 1]). La segona i tercera versió de les *Gesta* depenen de Rodrigo Jiménez, el qual escriu: «Hic fuit strenuus, curialis et largus, et undecumque pecunias habere poterat, liberaliter erogabat, adeo quod interdum castra et municipia creditoribus obligabat, ne manus solita semper dare inueniretur a largitionis aliena» (VI 4). L'origen social de Rodrigo, membre de l'alta noblesa i emparentat amb els reis de Navarra, es nota en l'admiració pel cavalleresc rei Pere I, al qual no escatimarà els més grans elogis en ocasió de la batalla de Las Navas de Tolosa (*Hist Goth*, VIII 3).

qui, a causa de les seves qualitats, «cernens [...] bonorum omnium complementum», va decidir de coronar-lo rei.⁷⁷ En el relat de la batalla de Las Navas de Tolosa, abans encara d'explicar-la, declara que:

Iste dominus rex fuit in magna amicitia cum nobili Ildefonso rege Castellae, et fuerunt ambo in magno proelio d'Vbeda; cui domino Petro fuit dicti proelii victoria attribuita, qui totum animum ad deuincendos et subiugandos Sarracenos continue dirigebat⁷⁸ (GCB III, 52).

Afirmació aquesta que, a banda de la propaganda reial, ve d'una lleu manipulació del text de l'arquebisbe de Toledo, el qual escriu: «Hic fuit semper regi Castelle Aldefonso nobili fidei amicitia federatus et cum eo in famosissimo bello Vbete fuit victor» (*Hist Goth*, VI 4). Però elimina el detall, potser perquè el va trobar exagerat i a Rodrigo trobava notícies diferents, que no va carregar amb el botí de la victòria. La descripció del rei també denota canvis:

dominus Petrus rex erat dotatus et honoratus super alios reges omnes pulchritudine, probitate, militia, et breuiter omni laude (GCB III, 53).

Es pot notar que va afegir el detall de la bellesa, tret de les paraules del papa a la redacció primitiva, i omès al seu moment, per eliminar qualsevol esment de la *largitas* i de la *liberalitas*, virtuts que, per l'excés amb el qual les va practicar, s'havien transformat en vicis, i que ja no es podia deixar de notar.⁷⁹ Tot i així el retrat és encara extremadament positiu, amb voluntat d'eliminar o no destacar, els possibles elements de crítica. Tot i no explicar-nos com va anar exactament la batalla de Muret, tanmateix entra en més detall de noms de morts i dels que el van abandonar (vg. Alvira Cabrer, 2000, p. 964-966):

Dominus rex Petrus cum suis tantum mortus est ibi; quam mortem prius elegit antequam uerteret terga fugae. Comites Tolosae et Fuxi fuge-

77. «Et quia predictus dominus rex Petrus noluit probitate et nobilitate inferior praecessoribus sui esse, immo antecellere eos cupiens fama et dignitate, Apostolorum limina cum multis sumptibus et comitatu nobili uisitauit. Verum Innocentius papa tertius, cernens in dicto rege bonorum omnium complementum, eum in ecclesia Sancti Pancratii unxit et coronauit in regem» (GCB III, 51). Aquesta visió és feta encara més explícita a la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, on es diu: «Aquest rei En Pere, cobejant exalçar la sua fama visitant los santuaris dels apòstols, molt devotament anà honradament a Roma [...]. E lo Sant Pare, veent la noblea del dit rei, coronà e untà aquell ab gran honor» (XXXIV).

78. Aquí també la versió catalana racionalitza, ja que explica com va poder obtenir la victòria, amb una afirmació totalment contrària a la de Desclot: «al qual rey En Pere fo donada la de-ventera e la vençó e la victoria de la batayla; lo qual avia tot són cor e tot són enteniment en sub- jugar los sarrahins» (GCB II, 140).

79. Sobre aquest aspecte, vg. Alvira Cabrer, 2002, p. 422-428.

runt cum suis, et dimiserunt regem, militiae florem, in campo cum multo uituperio et dedecore illorum qui eum dimiserant sic in campus (GCB III, 53-54).

Més complicat de valorar amb precisió és el relat que en feien les *Gesta Comitum* amplificades, les GCB IV. Les tres compilacions que les transmeten parcialment reprenen de Desclot els relats de les dues batalles, la de Las Navas de Tolosa i la de Muret, que hem de sospitar, doncs, que eren encara poc desenvolupats a les *Gesta Comitum* i que, en la forma en què els coneixem, són exclusiva responsabilitat de Desclot mateix quant a evolució narrativa. D'altra banda, introdueixen el relat de l'engendrament de Jaume I, i amplifiquen, a partir del text de les GCB II i amb un notable canvi de sentit, el de la coronació a Roma (vg. Cingolani, 2004, p. 27-29). Un dels elements més rellevants d'aquest relat, ple d'inexactituds històriques, és el de la progressiva novellització de la figura del rei, més enllà encara del retrat de Desclot, amb l'expedient i la corona de pa a què ha de recórrer Pere I per poder-se coronar.⁸⁰ Em sembla notable el fet que l'element altrament criticat de la pobresa del rei, és aquí utilitzat en sentit contrari per mostrar l'agudesia de Pere I, i com, al cap i a la fi, l'expedient es transforma, d'una manera ben folklòrica, en un mitjà per aconseguir més honor i prestigi.

Des d'un punt de vista polític, em sembla digne de relleu el capgirament efectuat pel que fa a les llibertats eclesiàstiques. A les precedents relacions de les *Gesta Comitum*, és el rei Pere qui cedeix a l'Església la llibertat d'administrar els seus càrrecs a les terres del rei sense la seva supervisió. A la versió de les GCB IV, que recordem-ho s'ha de datar entre el 1277 i el 1282, s'esdevé tot el contrari: és el papa qui honora el rei amb el privilegi de controlar tota elecció de càrrecs eclesiàstics, bé masculins, bé femenins. És una reacció a l'excomunió del novembre de 1282? O respon a altres problemàtiques en l'equilibri de poder entre l'Església catalana i la monarquia?

4.3. La narració del regnat de Pere I, tanmateix, s'obre, a les GCB IV, amb el més antic relat, després del narrat pel mateix rei, de l'engendrament del rei Jaume, relat que era conegut a la crítica, però era encara inèdit, i no havia estat mai valorat en la seva importància i en les seves implicacions. En redactar un índex de capítols del ms. O, Jordi Rubió i Balaguer el 1912 (1987, p. 243) ja assenyalava els contactes que aquesta versió tenia amb les de Jaume I, pel detall de la casa dels Tornamira com a lloc del part, i amb les de Desclot i de Mun-

80. Schmidt-Chazan, 1991, p. 313-314, recorda altres casos de coronació «amb els peus» en textos del segle XIV, així que l'exemple de les GCB IV seria, a falta d'un estudi sobre l'origen del motiu, l'exemple més antic.

taner. Uns anys més tard, el 1928, Miquel Coll i Alentorn en trobar-ne un altre testimoni, amb petites variacions, al ms. S, la compilació de Francesc, nota més les semblances amb Muntaner i pensa que l'autor del capítol de les GCB IV va barrejar els relats dels dos cronistes per confeccionar el seu (Coll, 1991, p. 338). Així que, al moment de parlar de les fonts de l'episodi en Desclot, pot fer referència només a un pressuposat poema joglaresc. Però, Coll no s'atura a pensar que, almenys per a un altre episodi transmès per les GCB IV, el de la presa de Mallorca per part de Ramon Berenguer III, episodi que analitzaré més endavant, havia proposat un tipus de relació contrària, és a dir, que fos Desclot qui coneixia el relat de les GCB IV. De tal manera que aquest relat, com que és considerat posterior i derivat d'altres ja coneguts, no ha estat mai ni editat ni pres en seriosa consideració. Tot i haver-lo ja publicat (a Cingolani, 2004, p. 23-26) el reproduiré sencer a l'apèndix 1 perquè és força interessant, i perquè facilitarà la comparació amb la versió de Desclot.⁸¹

El redactor de les GCB IV empelta el seu relat en aquell escarit de les GCB II,⁸² en què, després d'haver parlat just dels matrimonis de les germanes del rei, trobem:

Lo davant dit senyor rey Pere pres a muyler dona Maria, filla del noble príncep En Guillem, senyor de Monpesler, la qual era filla de la fila del noble emperador de Constantinoble; e hac-ne ·I· fill, per nom En Jacme (GCB II, [XXII, 2]).

Quines fonts tenia l'anònim redactor? Tot i que l'autor / els autors de les precedents versions de les *Gesta Comitum* no donen cap importància a l'estranya ocasió de l'engendrament, potser perquè se cenyien més en la seva narració a una certa essencialitat annalística, i perquè podien no conèixer el *Libre dels fets*; és tanmateix segur que notícies n'havien circulat, ja que les desavinences entre els dos cònjuges havien de ser argument prou conegut, també per la seva posició social, com perquè se'n parlés. És possible que un focus de notícies fos

81. La versió de Francesc, a S, f. 125r-126r, és bàsicament igual, i presenta uns pocs detalls narratius més, com per exemple que el rei, en saber que serà pare «si n'ach en si mateix molt gran plaer, he llavors lo rey perdonà als cambres», això i el que sobretot li falta són els diàlegs, ja que és tot en estil indirecte.

82. Possiblement d'aquestes mateixes prové el relat de Mascaró, exemple de les diferents fonts de la seva compilació: «*De tempore domini regis Petri antiqui. Postea vero rex Petrus filiusque dicti domini Alfonsi, qui successit sibi in regno Aragonum et in comitatu Barchinonensi, duxit in uxorem dominam Mariam de Muntpayler, filiam Guillelmi de Muntpayler et eius uxoris, qui fuit filia Constantinopolitanis inperatoris, et ex ea genuit quendam filium, scilicet Jacobum regem Aragonum qui fuit dominus Montispessulani. Et dictus Petrus rex decessit apud Morellum pridie idus septembris anno ·M^oCC^oXIII^o· et fuit sepultus in monasterio de Sexena*» (BC 485, f. 243r).

la mateixa Montpeller, com apuntava Delpech (1993), tot i que amb notables confusions i carències metodològiques. No podem saber el nivell de novellització d'aquestes notícies, però està garantida la seva circulació per l'existència d'una versió totalment autònoma de les catalanes, prou antiga i, podríem dir, rigorosament històrica. Ja que una versió «raonable» arriba a Guillaume de Puylaurens, que la relata a la seva *Historia Albigensis*, el 1270 ca., de la manera següent:

Cumque dictus Rex eam aliquandiu tenuisset, nec prolem haberet, dimisit, sed processu temporis, hortantibus eum praelatis, eam sibi reconciliavit, et cognitam prima nocte qua in castris ubi venerat, de isto Jacobo qui modo regnat, gravidavit et reversa ad Montempessulanum peperit ipsum Regem (XI).

La interpretació de l'historiador és raonable en presentar-nos, sense afaïonaments literaris, el rei que vol separar-se de la reina Maria per manca d'hereus. És raonable perquè de diferents maneres veurem reaparèixer l'argument de la presència d'un hereu en totes les altres versions. L'element que es destaca, sense miracles tanmateix, és el de la concepció la mateixa nit que es retrobaren, així que, fora de cap tipus de llegenda, ens prova que havia d'haver circulat la notícia de la concepció de Jaume en unes circumstàncies tan excepcionals.

Però, a part d'una possible narració oral, l'anònim autor de les GCB IV fa mostra de conèixer també el relat de Jaume I, i potser fou exactament aquest coneixement el que l'estimulà a desenvolupar-ne els gèrmens literaris que hi eren continguts, ja que la menció de la casa dels Tornamira com a lloc de l'engendrament només apareix al *Libre dels fets* i també allà trobem la definició de Maria com a *bona*. També l'estructura bàsica de la motivació de les accions és la mateixa: és una intervenció externa la que empeny i causa la trobada entre els esposos: és un *ric hom* al *Libre dels fets*, a Guillaume de Puylaurens són *prelatis*, mentre que són *consols* i *prohòmens* de Montpeller a les GCB IV i a Muntaner.⁸³

Ara, tanmateix, el cronista es troba en la necessitat de justificar l'allunyament existent entre el rei i la reina. Bé perquè no coneixia els projectes de croada del rei i les raons polítiques per a aquest allunyament, bé perquè no eren interessants i vàlides per a l'horitzó mental d'un cronista medieval, i que, a més, escriu en vulgar, l'anònim ha de trobar una altra raó. I la solució que s'inventa, creïble tenint en compte el caràcter *massa cortés* del rei Pere I, però

83. Aurell, 1998, p. 414 proposa la hipòtesi que aquest reapropament fos un acte formal que havia de precedir la sentència de divorci; la seva anàlisi de la qüestió és molt interessant i documentada, tanmateix, a vegades fa una lectura de les fonts historiogràfiques massa literal.

d'escàs èxit amb vista a futures versions, és que Maria «no era gayre bella en ses faysons».⁸⁴ És evident que la preocupació engendrada per aquesta situació no era, en una òptica gens romàntica i molt medieval, la de la felicitat dels esposos, sinó la falta d'un hereu. Ja sabem que, per molta literatura que se n'hagi fet i per totes les possibles excepcions admissibles, la principal raó de matrimoni per la noblesa, a banda d'establir relacions d'aliança, era la necessitat de continuació del llinatge i l'exigència de la transmissió dels dominis, exigència que és política i que, per això mateix, afecta la seguretat i tranquil·litat dels súbdits.

Aquesta preocupació és latent, com a motivació, també al relat del *Libre dels fets*. Però, al relat del rei Jaume, no s'entén per què una preocupació col·lectiva es transforma en intervenció d'una sola persona, a més absolutament estranya a l'ambient de Montpeller, el *ric hom* aragonès que gestionà la trobada. Així que, sigui veritat històrica o senzillament narrativa, la responsabilitat de tota l'acció és atribuïda als «consols e·ls prohòmens» de Montpeller, i el *ric hom* aragonès, Guillem d'Alcalà, és transformat en els cambriers del rei.

Però, si el rei Pere no vol veure Maria perquè, no sent atractiva, «no se'n altava» i per això no es «volia acostar a ella», difícilment es deixarà convèncer per trobar-s'hi, així que la solució narrativa més senzilla és aquella de l'engany. Amb aquesta petita, gran invenció narrativa, potser senzillament recollida de la tradició, l'anònim soluciona diversos problemes: primer, oferint les raons de la negativa del rei a veure la seva esposa i recollint, del *Libre dels fets*, l'element de les aventures extramatrimonials, troba també una solució lògica i acceptable a com obtenir que els dos esposos es trobin, tot i que per una sola nit. Segon, el mitjancer és transformat en els seus cambriers i els que motiven l'engany són de Montpeller, i ja no un *ric hom* aragonès, element que fa més matisada, detallada i, tot plegat, acceptable la narració. Tercer, tenim la situació per construir l'engany. Utilitzant el tema folklòric i literari de la substitució de l'amant (vg. Delpech, 1993, p. 131-140) s'insereix, i es justifica, en un context ideològic laic i cortesà un esdeveniment que, per la seva qualitat d'atarzós, necessitava d'una explicació, i la que havia rebut pel mateix Jaume I era excessivament religiosa i lligada a raons miraculoses. El naixement de l'heroi fundador, que és Jaume I també per tota la tradició historiogràfica posterior, havia de rebre els crismes tradicionals lligats a tals llegendes.

En aquesta versió, el recurs literari del truc de l'engany és acompanyat per un altre motiu típic de la literatura: el de la veritat que no sembla que hi correspongui. L'engany dels cònsuls i prohòmens de Montpeller consisteix sen-

84. És possible que fos veritat o, més aviat, que així s'interpretés el comportament de «menyspreu», com el defineix Aurell, que envers ella havien tingut el precedent marit, Bernat de Comminges, i el rei d'Aragó, vg. Aurell, 1998, p. 426.

zillament a no dir qui és la dona que pensaven portar al rei, però no menteixen perquè és absoluta veritat que ella és «la pus honorada e la pus richa e la millor de tot Muntpesler» i que és casada amb l'home «lo pus honorat de tot Muntpesler». La realització del pla, tot i ser secreta, sembla que ho és només per al rei, ja que hi ha una notable participació de nombroses persones en un cerimonial que té totes les característiques d'un acte d'interès públic —element aquest que recollirà i desenvoluparà Muntaner al seu relat— amb la presència de torxes i d'un notari que, amb vista a possibles dubtes aixecats en l'esdevenidor, havia de garantir la legitimitat del fruit de la trobada.

La dependència de les GCB IV del *Libre dels fets*, ulterior prova de la seva difusió en una data molt més antiga de la que la tradició crítica creia, tot just acabat de redactar, és també demostrada pel fet que només aquí, a les GCB IV ultra de la narració del rei Jaume, trobem la llegenda de l'establiment del nom del rei, llegenda que no és present ni a Desclot ni a Muntaner.⁸⁵

En bona substància, doncs, a totes les redaccions de les *Gesta Comitum* es manté un retrat del rei plenament positiu, s'evidencien amb satisfacció totes aquelles virtuts, ètiques, físiques i militars, que l'havien fet, o es creia que l'havien fet, un personatge destacat i un punt de partida modèlic per a la reialesa, imatge aquesta que, com veurem, accepta al capdavant Desclot al seu retrat, més elaborat i ideològicament més marcat.

4.4. Abans de terminar l'anàlisi de les diferents visions que les *Gesta Comitum* donen del regnat de Pere I, em sembla que val la pena destacar un detall, dels afegits per la segona i tercera redacció respecte a la primera, entre els que deriven de Rodrigo Jiménez (*Hist Goth*, VI 4), detall que és el següent: a tall de conclusió les GCB II i III reprenen i matisen una afirmació anterior, aquesta present també a la primera redacció, en què es declara que el rei Pere havia intervingut per ajudar les seves germanes, i escriuen:

Dominus rex Petrus uenerat ad partes illas causa prestandi auxilium tantum suis sororibus, ut praedicitur, et comiti Tolosano, non ut daret auxilium alicui infideli seu christianae fidei inimico, in qua ipse fidelis multum extiterat et sine omni scrupulo apud Deum (GCB III, 54 i II, [xxii, 10]).

Pensem que les dues redaccions en vulgar de les *Gesta Comitum*, GCB II i GCB IV, s'escriuen en un moment indeterminat entre els últims anys del regnat del rei Jaume I i abans de la composició de la *Crònica* de Desclot, men-

85. En el cas d'aquesta llegenda hi ha una divergència entre els dos testimonis que ens han transmès parcialment les GCB IV. O, en més d'un cas, sembla que segueix el model de Desclot, i no transcriu el que no és present a Desclot, com és el cas de la llegenda de la corona de pa, així que la llegenda de l'elecció del nom la trobem només a S; la reproduïxo a l'apèndix 1.

tre que la definitiva, almenys pel que fa aquesta part de text, hauria de ser contemporània a les altres o, en tot cas, poc posterior al 1299. Com és que, tot just després de la croada contra els albigesos, ningú a Catalunya sembla que dubti de la catolicitat del rei Pere I o, almenys, el seu cronista no va creure necessari remarcar-la? I, tot i això, malgrat que ja a l'època havien circulat versions que acusaven el rei Pere I d'haver ajudat els heretges.⁸⁶

La derivació d'aquest passatge de les *Gesta Comitum* de Rodrigo Jiménez,⁸⁷ una de les fonts per a la revisió de la crònica, en pot explicar la inserció. Però, és suficient per explicar tanta insistència a l'últim quart del segle XIII? Al meu entendre, a més de les raons historiogràfiques que van induir a modificar

86. Pierre des Vaux-de-Cernay, cronista oficial de la croada, a la seva *Historia Albigensis*, escrita els anys 1213-1218, insisteix sobre l'ajuda prestada als heretges i reporta unes pressuposades paraules de Simó de Montfort que demana al rei Pere que «ab haereticorum auxilio desisteret, nec christianitatem impugnaret» (LXX); la mateixa història continuà circulant, ja que és present també a la tercera continuació de la *Chronica Regia Coloniensis*, de 1237 ca., a la qual es diu que: «Anno Domini 1213. Symon de Monte-forti cum christianis, qui ei in auxilium venerant, Tolosam civitatem contra comitem Sancti Egedii et Begginis profectus, bellum instituit. Ubi congressione facta, rex Arragone, qui Begginis in auxilium venerat, occiditur, et christiani victoriam consequuntur» (234), el cronista havia fins i tot, i contradictòriament, relacionat la invasió almohade amb els albigesos: «Anno Domini 1211 [...] Ipso anno multitudo nobilium superiorum partium et innumerabilis turba ex Suevia et Alemannia ad Begginos iterum profecta, plurimas civitates et castella ceperunt et magnam multitudinem illorum incendio et suspendio necaverunt, Tolosanam etiam civitatem rursus obsederunt. Sed cum ibidem nichil proficerent, recesserunt, terram quam subegerant comiti Symoni de Monte-forti tuendam commendantes. Post quorum recessum Tolosenses cum ceteris Begginis Massamutum regem Marroch petentes, contra catholicos eius implorabant auxilium. Qui votis eorum annuens, congregata mox innumerabili multitudine Sarracenorum, ad expugnandam et subdendam sibi terram christianorum transmisit» (231); sobre aquesta assimilació, vg. García Fitz, 2005, p. 144. Per a les diferents interpretacions de la croada contra els albigesos, i la batalla de Muret, a la historiografia ibèrica, vg. Alvira Cabrer, 2000, el qual interpreta aquest primerenc silenci com una censura, i, en general, Alvira Cabrer, 2002, que fa una anàlisi completíssima de la batalla i de tots els seus aspectes i protagonistes.

87. La voluntat de defensa de la vera fe per part dels monarques catalans era indiscutible, com mostren, per exemple, un diploma del 15.4.1226 on el rei Jaume havia ordenat «mandamus, quatinus non receptetis, nec recipi sustineatis hereticis et inimicos Ecclesie, aut fautores seu coadjutores eorum, in posse vestro aut dominio, nec eis consilium vel auxilium impendatis» (Layettes, 2, 1758, i Huici, 1976-1988, doc. 80), en la mateixa línia, dues setmanes després Nunó Sanç, comte de Rosselló, en una carta al rei de França, es comprometia que «personam nostram, terram et homines servicio nostro vestro exponimus ad extirpandos fidei inimicos et ad vindicandas Salvatoris injurias et ejus negocium promovendum» (Layettes, 2, 1768). La mateixa voluntat de lluita és reafirmada al tractat d'aliança entre Jaume I i Ramon VII de Tolosa, firmat el 18.4.1241, on s'escriu: «facimus inter nos pacem et concordiam et firmatam confederacionem, ut simus ad invicem adiutores e convalitores in omnibus et specialiter ad defensionem fidei catholice et sancte romane ecclesie, quam semper totis viribus promittimus defendere et iuvare contra omnes impugnatores suos et contra omnes hereticos de terris et locis nobis subiecti» (Layettes, 2, 2905, i Huici, 1976-1988, doc. 326). Per a la importància de la interpretació de Rodrigo Jiménez, vg. Alvira Cabrer, 2000, p. 962-964.

el relat de les GCB I a partir de la *Historia Gothica*, així com en altres indrets, n'hi ha també d'històriques. Recordem que el matrimoni de l'infant Pere amb Constança, filla de Manfred, havia estat violentament hostatjat per l'Església, pel rei de França i, fins i tot, per Alfons X de Castella, que va desaconsellar Jaume amb tons vibrants (vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 90-106).

L'enllaç matrimonial no significava només una estricta relació política amb el partit gibel·lí d'Itàlia, filoimperial i antipapal, perquè la propaganda antisueva sempre havia acusat Manfred, i abans el seu pare, l'emperador Frederic II, d'heretgia.⁸⁸ A la *Chronica* de Saba Malaspina, no oblidem que era un cronista contemporani actiu a la cort papal, trobem que al moment inicial de la revolta de les Vespres els francesos exclamen: «Non potest esse, quod isti mali patareni arma non deferant» (VIII 4). Amb l'acusació de ser patarins,⁸⁹ els francesos toquen alhora l'aspecte polític del gibel·linisme i el religiós de l'heretgia, que es veien com vinculats, i contra els quals eren autoritzats a lluitar pel paper de defensor de l'Església que havia assumit Carles d'Anjou (vg. Barbero, 1983). El detall potser no seria del tot significatiu si no trobéssim a la *Crònica del rei En Pere* (Cingolani, 2003-2004, i més endavant al capítol 17), que els francesos acusaven també els catalans, que envaïen i dels quals destruïen esglésies i imatges sagrades, de ser *paterins*, que tant se valia com a càtars.⁹⁰ I la mateixa acusació la podem retrobar en un violent sirventès anònim

88. La figura del rei Manfred és una de les que més van posar a prova els contemporanis pel seu gran atractiu personal, tot i les diferències polítiques, fins a transformar-se gairebé en un mite. Malgrat els *orribili peccati*, per Dante és l'inoblidable «biondo era e bello e di gentile aspetto» (*Purg.*, III, 107). També per altres autors de part güelfa la figura de Manfred era atractiva, vegeu el retrat que en fa Adam de la Halle, entre el 1283 i el 1285, al seu poema elogiador de Carles d'Anjou *Le Roi de Sicilie*: «Biaus chevaliers, et preus, et sages fu Mainfrois | de toutes bonnes tèches entechiés et courtois; | en lui ne faloit riens fors que seulement fois; | mais ceste faite est laide en contes et en roys» (291, 8-11). Més variat i explícit, en totes les seves contradiccions, tot i que elaborat a partir dels mateixos *topois*, el retrat que en va fer Giovanni Villani, uns setanta anys després de la mort: «fu bello del corpo, e come il padre, e più, dissoluto in ogni lussuria; sonatore e cantatore era, volentieri si vedea intorno giocolari e uomini di corte, e belle concubine, e sempre si vestio di drappi verdi; molto fue largo e cortese e di buon'aire, sì che egli era molto amato e grazioso; ma tutta sua vita fue epicuria, non curando quasi Idio né santi, se non al diletto del corpo» (VII xlvi). Villani segueix un lloc comú de la baixa edat mitjana i l'heretgia es transforma i es cristallitza en epicureisme, vg. també què en diu Desclot a II, 51.

89. Sobre els orígens del *patarisme*, vg. Manselli, 1983, p. 315-319, tanmateix, al segle XIII, *patari* és sinònim de *càtar*; per a les implicacions polítiques del terme, vg. *Enciclopedia dantesca*, vol. IV, p. 438, per als lligams entre el patarisme i l'oposició marsellesa a Carles d'Anjou, vg. Aurell, 1994, amb bibliografia.

90. «E tench tota la terra a sa voluntat, sí que destruhien e guastaven tota la terra, e masseren foch a esglèyas e les enderrocaven, e prenien les ymages de Santa Maria e dels crucifixes e trencaven-les, e dehien que allò eran ymatges de paterins, e desonraven-les molt» (XX).

(Riquer, 1975, vol. III, p. 1599-1600), que es remunta a poc abans de l'expedició francesa,⁹¹ en què l'anònim trobador filofrancès escriu (v. 97-108):

Frances, que de cor non an par
 devon forzar
 e borgoingnon
 los patarins a Rom'anar,
 e qui clamar
 s'an d'Aragon
 al gran foc seran menat pres,
 com rason es,
 e gitad'al ven lor cenes;
 e quan seran de vostr'obediensa
 faran tal fin qu'al mar per lo sablon
 s'aviaran, com l'arma a perdison.

De manera que la notació final de la redacció definitiva de les *Gesta Comitum* adquireix, a la llum d'aquestes qüestions, el caràcter d'una força interessada obra de propaganda per alliberar-se de la imputació d'heretgia, de la qual amb tota probabilitat s'havien vist acusats a l'època de les Vespres, i que havia de ser una de les justificacions per a la croada dirigida per Felip III.⁹²

4.5. En el context historiogràfic suara analitzat, la presentació que Jaume I fa del seu pare, al *Libre dels fets*, sobta per la seva profunda diversitat. Un aspecte determinant d'aquesta diversitat és, evidentment, que el relat de Jaume I és tot muntat en perspectiva personal (vg. Cingolani, 2000 i 2006c). Primer, el rei comença explicant l'embolic del pacte de matrimoni entre el seu avi i Eudòxia, com aquesta acabà casant-se amb Guillem de Montpeller i com

91. Aquest sirventès forma part d'un grup de poemes propagandístics intercanviats entre poetes dels dos bàndols tot just al moment dels preparatius de l'expedició, i no durant l'expedició, com afirma Riquer, quan els francesos són al Rosselló, on hi participaren de part francesa: Bernat d'Auriac de Béziers, Roger Bernat III comte de Foix i l'anònim; i de part catalana: Pere Selvatge i el mateix rei Pere II, vg. Riquer, 1975, vol. III, p. 1590-1600.

92. El papa Martí IV a la butlla del 13.5.1284 (*Registres* 583) qualifica Pere II com a «infideles suos persecutores» i parla d'«adhuc paganorum cecitate detentos», mentre que a la del 4.6.1284 (*Registres* 591) enviada a Gerard, bisbe de la Sabina, «Super predicatione crucis», escriu «Propter notorios excessus detestabiles et culpas horrenda Petri, quondam regis Aragonum, Dei et Ecclesie persecutoris infesti», i repeteix la mateixa terminologia en unes butlles enviades a Carles d'Anjou sobre el mateix tema (vg. també *Registres* 587, 588 i 589). I Salimbene de Adam reporta que una de les quatre causes per què el papa volia la croada contra els catalans era la següent: «Tertia, quia ibi multiplicabantur heretici, usque adeo quod inquisitores heretice pravitatis illuc ire non poterant occasione hominum Petri Aragonum, quos ibidem tenebat» (II, 820).

pactà que els fills que nasquessin del matrimoni serien hereus de la senyoria de Montpeller. Així és com va néixer Maria (2) —de la qual s'omet el record del precedent matrimoni—, i, en casar-se ella amb Pere I, totes les pertinençes passaren, encara en vida de Guillem, al rei d'Aragó (3). El capítol 4 parla dels fills que Guillem va tenir, sense haver-se divorciat d'Eudòxia, d'una altra dona i dels plets que va posar per intentar de desheretar Maria, però el papa «jutjà que Montpesler fos de la reyna Dona Maria e de nós, qui érem són fiyl». Arribats aquí, segueix el famós relat de l'engendrament de Jaume, que ja he comentat en part en un altre estudi (Cingolani, 2000, p. 128-130) i que és el germen del relat de les GCB IV acabat d'analitzar.

Jaume I, que al seu relat no havia justificat el perquè de les desavinences entre els seus pares, explica la raó de la trobada entre ells, com de costum, de manera reticent, tot i proporcionar detalls, i deixant intuir les causes. Sigui veritat o no, no és aquest ara el problema, el rei Jaume conta que:

esdevench-se que ·I^a· vegada lo rey, nostre pare, fo en Lates, e la reyna, nostra mare, fo en Miravals. E vench al rey ·I· rich hom, per nom En Guillem d'Alcalà, e pregà'l tant que·l féu venir a Miravals, on era la reyna, nostra mare. E aquela nuyt que abdós foren a Miravals volch nostre Seyor que nós fóssem engenrats. E quan la reyna, nostra mare, se sentí prenys, entrà-se'n a Montpesler (5).

Per què un noble aragonès s'havia d'interposar en les qüestions familiars del rei?, com el va convèncer?, per què la reina es contentà amb una nit? Jaume no ho diu, però és evident, i ho certifiquen les altres testimoniances, que el problema de l'engendrament d'un hereu era sentit com a determinant. Tot i la seva sequedat, el relat de Jaume I conté, com ja he apuntat, un «embryon de mythification» (Delpech, 1993, p. 20) i aquest embrió s'havia de desenvolupar, seguint la tendència a la novel·lització de la qual parlava al començament del capítol. Tendència que es fa més clara a mesura que augmenta la distància temporal de l'esdeveniment i, sobretot, en un context historiogràfic de tipus retòric i, a més, «popular» com és el determinat per la llengua vulgar, tal com ens el presenten les GCB IV, Desclot i Muntaner.

El que s'ha de notar aquí són principalment dos fets. Primer: després de la de Jaume I, trobem la versió, més novel·litzada, a les GCB IV, en les dues versions dels ms. O i S, a Desclot i a Muntaner, que depenen de les GCB IV. Així doncs, és present només a cròniques o compilacions, totes en vulgar, que l'una de l'altra depenen, fins a arribar a les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell (II, 42-43), i això per no sortir dels límits del segle xv. És a dir que, pel que sembla, la llegenda no sortí d'uns quants llibres que la transmeten de l'un a l'altre, i no hi ha rastres, fora de les cròniques, de cap versió autò-

noma —a banda d'excloure les fantasioses cançons de gesta. Estic absolutament convençut que al començament d'aquesta cadena s'ha de posar exactament i única la versió, reduïda i reticent, que en dóna Jaume I,⁹³ tot i la presència de notícies de caràcter oral no literari com són les que veiem, amb tota probabilitat, rere els relats de Guillaume de Puylaurens i de les GCB IV. Segon: la figura del rei Pere queda, pel bé i pel mal, absolutament desdibuixada, ja que Jaume I només diu que «no volia veure nostra mare» i que finalment accedí a veure-la una nit per intercessió d'un «ric hom, per nom En Guillem d'Alcalà». El centre del relat són Maria i Jaume I mateix, el qual, potser per no noure la mare, calla en aquest moment totes les acusacions, que apareixen en les versions posteriors, d'altres amors del rei Pere.⁹⁴

93. Les coses no s'han plantejat mai des d'aquest punt de vista per l'existència de dues hipòtesis, diferents, autònomes i, d'alguna manera, oposades i, tanmateix, convergents a l'hora de descartar una línia de dependència directa de la versió del rei. Per una banda, tenim les velles hipòtesis de les cançons de gesta (vg. Soldevila, 1957), per l'altra, el fet de la memòria del rei i de la no-circulació del *Libre dels fets* fins ben entrat el segle XIV (vg. Asperti, 1985, i Pujol, 1996), demostrada la inviabilitat de l'una (vg. Asperti, 1993) i de l'altra hipòtesi (vg. Cingolani, 2000 i 2006c, i vg. més endavant) només queda per considerar la que acabo de proposar, la d'una cadena continuada de textos, sense altres testimonis desapareguts entremig dels quals no queden rastres, sinó molt hipotètics, encetada pel relat, en part ja fantasios, del mateix rei Jaume I (vg. també Delpech, 1993).

94. És possible que també la qüestió del nom sigui una indirecta censura a la figura de Pere I. Jaume explica que el seu nom va ser escollit perquè, havent encès una espelma amb el nom de cada apòstol, les *sortes apostolorum*, la que va durar més va ser la de sant Jaume. I així es va escollir un nom absolutament nou, tant al llinatge dels comtes de Barcelona com al dels reis d'Aragó, i també nou respecte a totes les nissagues amb les quals, gràcies a matrimonis, s'havien creat lligams familiars. Tanmateix, el testimoni de dos documents de 1210 i 1211 deixa pensar que el seu nom originari fos Pere (vg. Miret, 1907-1908, p. 17, i Soldevila, 1985, 1 i 69, n. 3), i les *Gesta Comitum* (I, 16, 18 i 19) li diuen Petrus Iacobi. No vull creure que l'episodi narrat per Jaume de les espelmes sigui completament fals, però o no va esdevenir quan ell diu, o, si és així, el nom de Jaume el va decidir Maria i només ella, tal com apareix al seu testament (Layettes, 1, 1044) i va ser el mateix rei Jaume qui el va escollir com a únic anys més tard, ja que el 1211, en línia amb la nominació tradicional aragonesa, es deia Pere, seguint també els patrons d'elecció de noms del casal de Barcelona, al qual, al llarg dels dos últims segles el primogènit portava el nom del pare o, com a molt, el de l'avi, mentre que el 1214, any de la redacció de les notícies de les *Gesta Comitum*, encara, o ja, portava els dos noms. No és aquest el primer cas de doble nominació a l'interior de les dinasties catalana i aragonesa, només cal pensar que Peronella es deia Urraca, com la seva mare, i sobretot que el mateix Alfons I va canviar el nom per adequar-se a la dignitat de rei d'Aragó i no descontentar la noblesa aragonesa, ja que havia estat batejat com Ramon Berenguer, igual que el seu pare, i només després va canviar de nom, per prendre el del germà de l'avi. Pot ser interessant notar que el rei Alfons, al testament del seu pare, Ramon Berenguer, del 1162, encara es diu Ramon Berenguer, mentre que al de la mare, de 1163, ja ha adquirit el nom definitiu d'Alfons (vg. Udina, 2001, p. 104; LFM, doc. 17; Cabestany, 1980, p. 64-65, i Ubieto, 1987, p. 177-186). Un altre cop és la mare qui canvia el nom i el fill accepta la voluntat materna (vg. Soldevila, 1985, p. 2)? Segons Zurita (*Anales* II xx; 1, 240) el canvi de nom fou per voluntat expressa de la reina un cop mort Ramon Berenguer. Semblaria el mateix cas de

No vull fer psicologia fàcil i barata, però aquí sembla que el rei Jaume I, ja gran, per una banda segueix tenint més afecte a la mare, amb la qual va estar no més de tres anys abans de separar-se'n per sempre —Burns parla de: «ambivalència hacia su padre, héroe y malvado», i de «sacral reverencia a su madre santa» (Burns, 1990a, p. 32). Per altra banda, recerca la manera de lligar els caps de la seva vida; trobar raons i motius a les casualitats, i la religiositat, sobretot la dels últims anys, li proporciona els instruments, o les justificacions, per fer-ho. És potser per aquest motiu, a més de per elogiar la seva mare i compensar, d'alguna manera, el fracàs del seu matrimoni, que introdueix, únic a fer-ho, la voluntat de Déu que va reunir les dues dinasties, l'aragonesa i la bizantina, la generació següent al pactat i no realitzat matrimoni entre el rei Alfons i Eudòxia, a part del fet, celebrador pel seu llinatge, de maquillar l'escàndol causat pel comportament del seu avi.

Arribat a aquest punt Jaume, que no ha parlat de precedents fets d'armes del rei Pere, així com no en parlen ni Desclot ni la segona i tercera redacció de les *Gesta Comitum*, tampoc no parla de la coronació papal, igual que Desclot, ja que del vassallatge que comportava volia alliberar-se, i presenta un retrat del rei:

Nostre pare, lo rey En Pere, fo lo pus franch rey que anch fos en Espanya e el pus cortès e el pus avinent, sí que tant donava, que ses rendes e ses terres ne valien menys. E era bon cavaler d'armes, si bo n'avia e'l món. De les altres bones custumes que él havia no volem parlar per alongament de l'escrit (6).

És una presentació força contradictòria, ja que l'evident satisfacció per les seves excel·lències, puix ell també en destaca la bellesa física, és compensada per una velada crítica a la seva administració, i pel silenci sobre altres qualitats i empreses. En concret, i és el fet que més sobta, hi ha el silenci sobre la batalla de Las Navas de Tolosa. L'afirmació de ser *bon cavaller d'armes* queda en dubte, o injustificada, ja que l'únic fet militar que relata és la seva mort a Muret, en la qual, segons el relat de Jaume I, no mostrà exactament aquesta qualitat. Sobta encara més, si pensem que el paper victoriós del rei en la batalla era paradigmàtic de la seva figura, encara més al Principat on, per la memòria —tot i unes quantes excepcions examinades en una nota anterior— s'havia erigit en únic guanyador de la batalla.⁹⁵ Fet que Jaume, altre

Jaume I, ja que aquest nom es va acostar al de Pere un cop mort el pare i més tard va quedar l'únic. També el germà d'Alfons I, que a l'origen es deia Pere, en obsequi a la nominació aragonesa, va canviar de nom en Ramon Berenguer IV en esdevenir comte de Provença, per adquirir així el nom tradicional del casat.

95. Una confirmació d'aquesta lectura la podem trobar en la manera com la notícia arriba a ser recordada a Montpeller, ja part de la Corona d'Aragó, tal com és recordada al *Thalamus parvus*: «En lan de M eCC e XII, fo presa Calatrava, lo primer jorn de jull: et apres tres setma-

cop ambigüament, no s'està de relatar, quan ens conta que un missatger enviat al «rei de Mallorca» li havia dit que qui l'enviava era «fiyl d'aquel qui vençé la batayla a la ost d'Úbeda» (77) —que consti, tanmateix, que Jaume I senzillament es refereix a les paraules de Nunó Sanç, que esmenta aquesta precedent missatgeria, així que el sentiment d'orgull no és directament atribuïble al rei. Es pot creure, doncs, que l'afirmació de Pere com a guanyador de la batalla d'Úbeda, és potser més lligada al sentit del llinatge,⁹⁶ i com a propaganda, que estrictament a l'orgull per la memòria del pare.

Aquest retrat, però, presenta encara més aspectes ambigus. Tot i creure que Jaume no podia tenir un record personal del rei Pere, i tot i conèixer el pes que sempre té la tradició literària com a condicionant a l'hora d'escriure, la descripció de Pere I sobta per no presentar cap element que es pugui atribuir a la imatge personal, tot i borrosa, que podia tenir-ne el rei Jaume, ja que està muntat a partir de detalls i fórmules que li vénen d'altres textos. Per una banda, sembla que depèn d'això que diuen les *Gesta Comitum*, també per acostar la descripció físicomoral a l'endeutament:

fuit armis strenuus, probitate clarus, in tantum quod ciuitates, uillas et castra et quidquid potuit obligauit [...] Petrus rex erat dotatus et honoratus super alios reges omnes pulchritudine, probitate, militia, et breuiter omni laude (GCB III, 50 i 53).

Per altra banda, el breu retrat està construït a partir de l'esquema típic d'una *vida* de trobador, de la qual sembla que utilitza també el llenguatge. Per exemple:

Lo coms de Peiteus si fo uns dels majors (I, 1);
Lo Dalfins d'Alverne si fo coms d'Alverne, uns dels plus savis cavallers, e dels plus cortes del mon, e dels larcs, e-l meiller d'armas (XLII A, 1);
cortes e bons d'armas (XXXVII, 1);
bons cavalliers d'armas [...] e molt cortes (XLI A, 2);
fo cortes hom et avinenz de la persona (XLV, 2);

nas fon facha la batalha d'Espanha: e fes la lo rei d'Aragon el rei de Castela el rei de Navarra e lurs hosts» (331).

96. Llinatge del qual Jaume té una consciència molt forta, el terme apareix 53 vegades al *Libre dels fets*, 15 d'aquestes referit al seu, vg. capítols 9, 30, 31, 33, 51, 127, 165, 234, 240, 242, 278, 281, 364, 388 («nós haviem a deffendre ço que nós haviem conquest e ço que nostre linatge nos havia lexat») i 437. Jaume I torna a esmentar la batalla, com a precedent, per convèncer els barons catalans de seguir-lo en ajuda d'Alfons X en una guerra contra Granada: «Prout tenentur de usu praedecessores facere consueverunt nostris antecessoribus in facto Ubedae, Almeriae, Proventiae, et nobis in Navarra, Maiorica, Valentia, Murcia, et pluribus aliis locis» (20.3.1272, Memorial, 1851, doc. cxxv).

cortes hom e ben avinenz (LXVI, 1);
 fon avinens e larcs e bos d'armas (XVII A, 1);
 bons cavalliers d'armas (XI G, 1);
 bons cavalliers fo d'armes e bels de la persona (XVI A, 2);
 Bels cavaliers fo e cortes [...] qui ac plus en si d'umelitat e de merce e de
 franquesa (XXVIII A, 3 i 9).

La brevetat i el convencionalisme d'aquest capítol contrasten amb el seüent, en què Jaume parla més difusament de les virtuts de la seva *sancta* mare:

E guarex malaltes molts, can beuen ab vi o ab aygua de la pera que raen del seu vas. E jau en Roma, en la esglesia de Sent Pere, prop de Sancta Petronilla, que fo fiyla de sent Pere (7).⁹⁷

El relat de la batalla de Muret, amb la mort del rei Pere, és precedit per un capítol al qual Jaume I parla de les dificultats que el seu pare tenia per controlar la situació al sud de França, notícies que no tenen cap correspondència amb això que contenen les *Gesta Comitum*. Aquí el rei Pere I tampoc no en surt beneficiat, perquè, tot i dir que ell era «franch e piadós», el que més es destaca, al cap i a la fi, és que era un ingenu, ja que «enganaven-lo ab beles paraules», i es recolzaven en el fet que «era hom de fempnes» per mostrar-li «lurs muylers e lurs fiyles e lurs parents» per així treure-li «són bon propòsit e feÿen-lo mudar en ço que éls volien» (8). Un home dèbil, en bona substància, i a la mercè dels seus instints sexuals, instints que, segons la visió del seu fill, el duran a la mort a Muret.⁹⁸ És un detall important, aquest, ja que, en la interpretació de Jaume, va ser exactament la incontinença sexual la causa principal de la derrota i de la seva mort.

El seu relat és, altre cop, imprecís i reticent, ja que impedeix d'entendre els motius que portaren el rei Pere davant de Muret i deixa sense explicar moltes fases del setge i de la batalla. Jaume I, que no parla de la intervenció en

97. És bastant evident que a la versió primitiva de les *Gesta Comitum* no es trobi cap menció de la santedat de la reina, però val la pena confrontar això que escriu Jaume amb el text de les altres dues redaccions, ja que podria haver-hi contactes, sobretot amb la versió catalana: «honradament fo sebollida en l'esgleya de Sent Pere costa Sancta Petronilla, filla de Sent Pere. [...] la sanctitat de la qual regina se manifestà per moltes virtuts e miracles que Deu feu per ella» (GCB II, 140), «fuit sepulta honorifice in ecclesia Sancti Petri iuxta altare Sanctae Petronillae, ubi Dominus multa miracula per eius merita operatur» (GCB III, 52) i vg. Desclot «ela és soterada molt honradament, laÿns en la esgleya de Sen Pere» (II, 4).

98. La insistència de Jaume sobre aquest aspecte de la vida del seu pare és molt parcial, i causada possiblement per la rancor de la memòria de la mare, ja que ell tampoc no va tenir una vida sexualment moderada i exempta de crítiques, fins al punt que el durà, fins i tot, a enfrontar-se amb el papa. Per a una reconstrucció de la batalla, vg. Alvira Cabrer, 2002.

favor de les germanes del rei, ens presenta el rei Pere I ja davant de Muret, així com farà també Desclot, acompanyat per molts nobles de la seva *maynade*, uns dels quals moriren en la batalla i uns altres «lo desempararen». Després conta que la nit abans «havia jagut amb una dona» així que, com li van explicar: «anch a l'evangeli no poc estar en peus, ans s'asech en són seti mentre's deya» (9). La batalla es fa «contra natura d'armes», i «per lo mal ordonament e per lo peccat que era en ells» aquesta es perdé i morí el rei Pere.⁹⁹ Quasi per corregir aquesta tan negativa presentació, Jaume conclou el relat escrivint:

E aquí morí nostre pare. Car així ho ha usat nostre lynatge tots temps, que en les batayles qu'èls han feytes ne nós farem de vençre o morir (9).

Tanmateix, aquesta afirmació, amb el lloc comú de la victòria o mort, abans analitzat i ja atribuït al rei Pere I a la batalla de Muret per les *Gesta Co-*

99. D'alguna manera sembla que la idea de la mort de Pere I a Muret a causa del seu pecat va circular també fora del *Libre dels fets*, cal mostrar que la versió del fill es recolza, d'una forma o altra, en tradicions, ja que als *Annales Sancti Victoris Massiliensis* trobem l'entrada següent: «1213 Noscant presentes et futuri, quod anno dominice incarnationis 1213 Petrus illustris rex Aragonensis apud Tolossam, in bello quod habuit cum Francigenis, peccatis exigentibus, interfectus fuit. De cuius morte tota christianitas lugere debet et tristari» (4). La interpretació que en fa Alvira Cabrer (2000, p. 968-970), com a producte de la propaganda i d'una interpretació oficial, no té en compte el caràcter global del *Libre dels fets* i, per tant, és una mica reductiva; vg. també Alvira Cabrer, 2002, p. 370-399. Val la pena recordar aquí un episodi de la *Chronica* dita del Pseudo-Turpí, obra difosa a Catalunya ja des del 1173, de la qual hi havia traducció i que tornarem a trobar com una de les possibles fonts de Desclot. Abans de la batalla de Roncevaux, Marsili envia a la host dels francs, a més de vi i or, «mille Sarracenas formosas ad faciendum stuprum» (XXI, 4), i és gràcies a aquests regals, dels quals s'aprofiten molts cavallers, que es consumeix la traïció de Ganeló. A la batalla següent «quia precedentibus noctibus vino sarraceno ebrii quidam cum mulieribus paganis et christianis etiam feminis, quas secum multi de Gallia adduxerant, fornicati sunt, mortem incurrerunt» (XXI, 12). Més endavant l'anònim autor explica: «Hoc in loco interrogandum est cur illos, qui minime cum mulieribus fornicati sunt, Dominus mortem incurrere permisit cum hys qui inebriati et fornicati sunt. Idcirco illos profecto, qui inebriati et fornicati minime fuere, Dominus mortem incurrere permisit, quia noluit ut ad propriam patriam amplius redirent, ne forte in aliquibus delictis incurrerent. [...] Illos vero, qui fornicati sunt, mortem permisit incurrere, quia per gladii passionem voluit peccata illorum delere. [...] Quidam enim terreni principes, Darius scilicet et Antonius, olim cum uxorem comitatu perrexerunt ad bellum et ambo ibi corruerunt, Darius superatus ab Alexandro, Antonius vero ab Octaviano Augusto. Quapropter nulli licet mulierem in exercitu ducere, quia impedimentum animarum et corporum est» (XXI, 22-29). Coneixia Jaume I aquesta obra? És possible, ja que era text al seu abast i coherent, pel seu moralisme clerical, amb els aparents gustos i formes de pensament del rei. S'hi inspira per construir la seva versió de la batalla de Muret, o almenys la recorda, al moment d'insistir, com a causa de la derrota, sobre l'element del pecat i de la luxúria? És probable, tot i que indemostrable. Si fos així podríem llegir, doncs, la mort del rei com a volguda per la providència divina justament per poder purgar els seus pecats.

mitum, sembla una expressió de satisfacció per l'heroisme del llinatge represa de la tradició, i una manera de limitar l'impacte negatiu de la derrota, més que una objectiva i personal apreciació del coratge del rei Pere.¹⁰⁰

Al primer capítol he mostrat com, tot just a partir del regnat de Pere I, sembla que es comença a elaborar una ideologia reial centrada en unes característiques de noblesa, valor i imitació dels avantpassats, que es mantindrà bàsicament estable tot al llarg del segle XIII. Podem ara comprovar com Jaume I, d'alguna manera, trenca aquesta continuïtat. D'acord amb la imatge que té d'ell mateix, com a nou fundador de l'Estat i amb el seu egocentrisme autojustificatiu (vg. Cingolani, 2000 i 2006c), el rei Jaume ens deixa una presentació del regnat, i de la figura, del seu pare que és molt influenciada pels seus sentiments personals i que, més enllà d'una genèrica fidelitat als valors del llinatge, revela la seva profunda voluntat d'erigir-se en model i iniciador, paper que Desclot està en bona part disposat a acceptar, com veurem més endavant.¹⁰¹

4.6. Després d'aquest llarg recorregut pels precedents historiogràfics de Desclot, podem veure com, a l'hora d'escriure, aquest es trobava davant dos tipus d'estructures compositives per a la presentació del regnat del rei Pere I: una, la de les *Gesta Comitum*, positiva, elogiadora però molt eixuta, i que, tanmateix, en la versió de les GCB IV, li oferia uns episodis, el ben novel·lesc de la corona de pa que no reprèn, i l'altre, el de l'engendrament de Jaume I, suggeridors de desenvolupaments narratius, en línia amb el to novel·lesc dels primers capítols. L'altra estructura, la del *Libre dels fets*, més rica per uns particulars, i que li confirmava les suggestions novel·lesques de les GCB IV, però, en el fons, negativa, i que contrasta amb la seva presentació de reis nobles i cavallerosos. Es tracta, ara, d'analitzar en detall la seva versió d'aquest no gaire

100. La visió que el rei Jaume transmet de l'episodi, i que coincideix amb versions franceses, queda reflectida en les paraules de dos successors, que molt n'han estat influenciats, almenys com a imatge de la reialesa i com a visió historiogràfica, Jaume II i Pere III. El rei Pere reporta a la seva *Crònica* el discurs que tingué Jaume II amb el seu fill Alfons III abans de l'expedició a Sardenya, en què li diu que: «la bandera de la Casa reial d'Aragó null temps fon vençuda ne arrencada de camp, salvant que fon ver que se'n perdé una per sa follia, e volc-ho dir per lo rei En Pere, rei d'Aragó e senyor de Montpeller, qui per sa follia fon mort a Morell» (I, 12). És bastant evident que el judici de Jaume II/Pere III depèn del format per Jaume I al *Libre dels fets*, i és interessant de notar que són considerats com a reis d'Aragó només els del casal de Barcelona, ja que s'hauria de considerar també Alfons I el Bataller derrotat, i suposadament mort, al setge de Fraga.

101. Em sembla poc justificable, i foraviat, explicar la parcialitat del relat i les seves reticències amb la fallàcia i la subjectivitat de la memòria del rei. Als meus estudis he pogut demostrar bé la coherència ideològica en la construcció del *Libre dels fets*, bé la capacitat del rei de fer literatura, integrant i inventant, quan això li convenia. Així que hem d'atribuir les característiques del relat a la precisa voluntat del narrador.

llarg i prou conflictiu regnat, per veure com el tracta, quina imatge ens dóna del rei Pere i, també, per esbrinar si coneixia el relat de Jaume I. Fet important, aquest, bé per reforçar i matisar la meua hipòtesi d'una ja primerenca circulació del *Libre dels fets*, bé per comprovar les intencions historiogràfiques de Desclot en relació amb els plantejaments, i l'obra, del rei Jaume I (vg. Cingolani, 2000, p. 135-140, i 2006c).

Com ja hem vist més amunt, Desclot obre el quart capítol, seguint el model de les *Gesta Comitum*, amb un detallat repàs de les relacions familiars del rei Pere, esquema narratiu que li permet de saltar-se el regnat del seu pare, Alfons I. Després, sempre seguint esquemes tradicionals, ens fa una presentació del mateix rei, presentació que és alhora ètica, «fo molt noble rey, e bon cavalier e prous d'armes», i política, «e era senyor de tot Carcassès e de Bederès tro a Muntpesler, e marquès de Proensa» (II, 4). Aquesta presentació no és gens casual: ja hem vist que l'adjectiu *noble* pertany al llinatge, i és gairebé exclusiu de la reialesa, mentre que distingir entre *bon cavalier* i *prou d'armes* serveix per remarcar l'aspecte del comportament, cortesà, i estrictament militar, de la cavalleria com a sistema de valors. Tampoc és casual l'especificació dels dominis occitans, ja que és preàmbul, i justificació política, al matrimoni amb Maria de Montpeller i forma part de les reivindicacions a les terres meridionals, que Desclot escampa al llarg de la crònica, i que reprendrà al final de la secció per motivar l'episodi del Bon Comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya.

Ni al *Libre dels fets*, com tampoc a les *Gesta Comitum*, no trobem qui va suggerir i gestionar el matrimoni entre Pere I i Maria, ni per què el rei es va voler casar amb ella; així com Jaume I no explica per què el seu pare no volia veure la seva mare. Desclot, al contrari de tots aquests, dóna molts detalls i explicacions, i alguns potser són encertats i veritables, a més de versemblants. D'entrada, després d'haver presentat l'origen familiar de Maria i la seva condició, munta una escena semblant a la que havia portat al matrimoni de Peronella i Ramon Berenguer IV:

Los rics hòmens de Montpesler agren lur conseyl e dixeren que bon seria que donasen marit a la dona (II, 4).¹⁰²

El rei accepta, perquè «abelí-li Montpesler» i perquè «aquí puria tenir frontera a ssos enemics». Com ja havia passat amb Aragó, també Montpeller s'uneix a Catalunya per voluntat del grup aristocràtic, *rics hòmens*, que deté el poder. No és el rei Pere, doncs, qui recerca el matrimoni per raons polítiques, sinó que, per les mateixes raons, l'accepta, amb un acte de submissió

102. Cfr. amb «los rics hòmens d'Aragó tengren conseyl a Ssaragossa en qual manera purien ben maridar aquela infanta qui era lur dona» (II, 3).

«popular», una concessió del poder des de baix equivalent, com a funció, a la que havia portat a la unió amb Aragó. D'aquesta manera Desclot desplaça la participació col·lectiva, de la maquinació per aconseguir l'engendrament de l'hereu, a un moment precedent, és a dir a l'obteniment de l'*honor* de Montpeller, i podrà reconduir la maquinació a una dimensió més privada, consonant a la condició de secret que havia demanat la reina Maria.

És aquest un element narratiu molt important i, em sembla, determinant per poder aclarir sense dubtes la direcció de les relacions evidents i indubtables entre la versió de les GCB IV i la de Desclot. Com he notat amb anterioritat, totes les versions de la llegenda, inclosa la no literària de Guillaume de Puylaurens, atribueixen la responsabilitat de la trobada entre els esposos a un/uns personatge/s extern/s a la parella. I totes aquestes versions tenen evidents lligams les unes amb les altres. Només la de Desclot ens presenta la reina com a provocadora de la momentània reunió. Em sembla molt difícil justificar el fet que Desclot inventi, respecte a Jaume I, aquesta nova dinàmica narrativa i presentar la reina com a impulsora de la trobada amb el rei Pere, i que l'anònim redactor de les GCB IV torni a la versió primitiva, d'una intervenció externa, per ser seguit per Muntaner. És molt més senzill i econòmic pensar que va ser Desclot l'únic que va variar, per raons que veurem, la trama que li presentava la tradició, fet que no ha de meravellar si recordem les capacitats inventives i creatives de l'historiador.

Però el sentiment del llinatge és molt fort, i ho és també per Desclot, que ens explica a través d'aquest sentiment, i d'una manera absolutament personal, el perquè de la separació entre els cònjuges:

E quant veng a poc de temps, él lexà la dona, que no volc ésser ab ela ne volc venir enloc hon ela fos, que penedí-sse cor la avia presa a muler, que él era ·I· dels pus altius reys del món e dix que molt s'era baxat en ela, com per sol Montpesler avia presa dona qui no era fila de rey. Mas aquesta dona era molt de bona vida, e honesta e plasent a Déu e al segle (II, 4).¹⁰³

103. Muntaner, més conciliador, exaltador i patètic com sempre, utilitza els tres relats precedents, el de Jaume I i el de Desclot, i també el de les GCB IV, per fer-ne una versió més honorable, més edulcorada i més moralista: «la sua (*scil.* de Jaume) neixença fo miracle senyaladament de Déu e per obra sua. [...]. Veritat és que el dit senyor rei En Pere pres per muller e per reina l'alta madona Maria de Montpestller, per la gran noblea que havia de llinatge e per la sua noblea, e per ço com se'n creixia de Montpestller e de la baronia la qual havia en franc alou. E per temps avant, lo dit senyor rei En Pere, qui era jove con la pres, per escalfament que hac d'altres gentils dones, estec que no tornà ab la dita dona Maria» (III). La filigrana del relat de Desclot, com també la de les GCB IV, és evident en les coincidències, en els desplaçaments de motius —efectes per causes— per omissions i correccions forçades, com el tema de la noblesa, i la del de Jaume I en els judicis, positius i negatius, del rei i de la reina. A Cingolani, 2004, p. 24-26 assenyalo els deutes de Muntaner amb la versió de les GCB IV.

És possible que aquesta sigui només una interpretació de Desclot, construïda a partir del necessari sentiment del llinatge del rei, perfectament coherent amb el sentiment expressat amb anterioritat per Ramon Berenguer IV, element que mostra, també, un notable coneixement per part de Desclot de les estratègies matrimonials del casal d'Aragó.¹⁰⁴ És també possible, tanmateix, que ell tingué coneixença, tot i que no l'esmenti, del projecte de casament de Pere I amb Maria de Montferrat, que duia amb si mateix l'enlluernador, tot i que inútil, títol de reina de Jerusalem.¹⁰⁵ De fet, tot i ser possiblement una interpretació de Desclot, sembla força raonable, i no pas incongruent amb la proporcionada per Guillaume de Puylaurens esmentada més amunt, mentre que les versions de les GCB IV i de Muntaner posen més èmfasi en la qüestió de l'atracció sexual. És probable que l'argument del llinatge de Maria fos un argument de pes i sentit durant molt de temps. D'aquesta manera ens explicaríem les insistències de Jaume I, per una banda en destacar la importància del lligam amb els emperadors de Bizanci —«l'emperador Manuel, que era en aquell temps lo meylor hom de christians»¹⁰⁶ (2)—, i per l'altra l'afirmació que, amb el matrimoni, «fo lo seu nom crescut, que hac nom la reyna Dona Maria» (3).

Notem que Desclot, i no em sembla desproveït d'importància, tot i destacar les seves virtuts, tanmateix sempre es refereix a Maria, en certa manera despectivament, com a *la dona* i mai no la defineix com a reina, com insistint ell també en la indignitat del seu llinatge, perquè no era filla de rei.

Desclot, doncs, en absoluta coherència amb els seus pressupòsits ideològics, segueix utilitzant i transformant els elements narratius que podia extreure dels relats de Jaume I i de les GCB IV, i els elabora seguint els patrons d'una mínima lògica narrativa, qualitat que té molt desenvolupada, lògica sempre fundada sobre la ideologia cavalleresca i feudal. D'aquesta manera, Desclot accepta, en bona substància, la versió que li proporcionaven les GCB IV, bé en el fons narratiu bé en molts elements textuais, com ara els diàlegs, per profunditzar-ne alguns aspectes i canviar-ne radicalment altres. Tot i que no en parla, Desclot sap, també pel testimoni de Jaume I, que Pere I és *hom de fempnes*, però resol la qüestió, matisant i emfatitzant el llenguatge, en uns

104. Aurell, 1998, p. 442, a set-cents anys de distància, nota que «la hipogàmia del matrimoni entre Pere I i Maria desentona en el context matrimonial de la dinastia barcelonessa, l'hereu de la qual esposava sistemàticament, des de principis del segle XII, una comtessa o, cada cop més, una reina».

105. Maria accepta de casar-se amb el rei en un document del 21 de setembre de 1206 (Vinke, 1935, doc. 1).

106. Judici amb el qual concorda una *razo* de Folquet de Marsella segons la qual «l'emperador Emanuel, [...] fo caps e guida de tota valor e de tota cortezia e de totz enseñamens» (LXXI B, 7).

termes d'encara més alegre moralitat cortesa. Com era cosa normal en l'imaginar trobadoresc,¹⁰⁷ a més de la vida real, el rei:

amava ·I^a· dona de gran paratge molt bela, e fôu tant que la hac per amiga. E en aquel castel él la's feiya venir a ·I· seu majordom del rey qui era de Montpesler, qui era són privat d'aytals coses; esters era hom bo e leyal (II, 4).

D'aquesta manera, la *mulierositas* del rei és ara traslladada, gràcies a la literatura, a una esfera moral més acceptable i integrada a la dimensió cavalleresca, la de l'amor extramatrimonial eix de l'ètica dels trobadors. Al contrari del que havien fet les GCB IV, torna a reduir, d'acord amb el *Libre dels fets*, el nombre de les persones que intervenen en l'engany, però en manté la condició social. Per això, ja no són els cambrers, al contrari torna a ser, de manera més lògica i racional, el seu majordom, el qual és de Montpeller, i ja no aragonès com al *Libre dels fets*, cosa que fa més creïble la narració, estant aquest relacionat amb els dos protagonistes i gaudint de la plena confiança de tots dos. Tot i així, Desclot mostra, al meu entendre, que està seguint els dos relats, perquè aquell que al començament és un majordom, en coherència amb les GCB IV, al moment de parlar amb la reina esdevé un *ric hom*, igual que al *Libre dels fets*.

A més, la utilització del tema folklòric i literari de la substitució de l'amant, contrari a la dimensió tan miraculosa de Jaume I, li permet de seguir amb el seu plantejament bàsicament laic de la història. Això no vol dir que un acte mític, com és el naixement de l'heroi fundador, no havia de ser tractat de manera adient i, doncs, llegendària. En fer això, Desclot mostra de conèixer, i d'haver entès el significat historiogràfic del *Libre dels fets*, i el canvia per adequar-lo a les seves idees, bé historiogràfiques, bé ètiques i ideològiques, respecte al significat de la reialesa. Desclot manté els elements que motivaven la història tal com l'havien explicada Jaume I i les GCB IV, el de la necessitat de procrear

107. Una *razo* de Raimon de Miraval explica l'episodi següent: «Raimons de Miraval si s'enamoret de N'Alazais de Boisazo, qu'era jove e gentils e bela, e fort volontoza de pretz e d'onor e de lauzor [...] et el la enanset en cantan et en contan [...] e mes la en si gran honor que tuit li valen baro d'aquela encontrada entendion en ela: lo vescoms de Bezers e·l coms de Toloza e·l reis Peire d'Arago, als cals Miraval l'avia tan lauzada que·l reis, senes vezer, n'era fort enamortatz e l'avia mandat sos mesatges e sas letras e sas joias; et el reis moria de voluntat de leis vezer. [...] Don lo reis s'en venc en Albuges et a Lombertz per ma dona N'Alazais [...]. Fort fo ereubutz et onratz lo reis e vegutz volentiers per ma dona N'Alazais. E·l reis, ades que fo asetatz apres d'ela, si la preguet d'amor; et ella li dis ades de far tot so qu'el volia. Si que la nueit ac lo reis tot so que·ill plac de leis. E l'endema fo saubut per tota la gent de castel e per tota la cort del rei» (LVIII D, 4-11). És la mateixa dama de la qual parla Desclot? I serà casualitat que, segons Jaume I, la trobada entre Maria i Pere I va ocórrer a Miraval? Més endavant trobarem unes lletres que el rei enviava a una dama.

un hereu i el de la voluntat de Déu en l'esdeveniment, però, amb l'hàbil truc literari, posa aquests arguments en boca de la mateixa reina Maria, com per treure's la responsabilitat de les afirmacions, mantenir-ne les distàncies i que siguin, tanmateix, acceptables gràcies a la pietat i profunda moralitat de la reina, pietat que poques ratlles abans havia procurat de destacar.

Així que és ella qui diu al majordom que vol aquesta trobada, perquè «d'él ne de mi no ha exit infant qui fos hereu de Montpesler», i al rei «per tal que de vós e de mi exís fruit qui [...] fos hereu de vostre regne».¹⁰⁸ Desclot, així, transforma en profunditat el relat de les GCB IV: perquè transfereix la responsabilitat de la intervenció popular, com ja he dit, a l'aconseguint per part de Pere de l'*honor* de Montpeller, mentre que l'acte de la prolongació del llinatge, i del transferiment del mateix *honor* a un hereu, ja és una qüestió més privada, interna al llinatge, i que no depèn, i és just que no ho faci, de la intervenció externa. En segon lloc, crea una història més conforme a la secretesa necessària per a una aventura, sense tanta gent, i coherent amb el que havia dit la reina. Reina que, d'altra banda, deixa de ser un titella a mans dels cortesans o de l'aristocràcia ciutadana, per esdevenir un personatge responsable i actiu. Ja que és altre cop ella qui té «fe en Déu que en aquella nuyt» engendrarà un fill «qui plagués a Déu». I el «miracle» és, en aquesta forma, la convicció de la reina de quedar embarassada, i el fet que «era molt sàvia e certa, e sempre conec que era prenys e descubrí's al rey». I n'és tan segura, que ara és ella qui suggereix al rei de posar per escrit dia i hora per confirmar-ho. Seny femení i necessitat narrativa perquè, un cop descoberta per ella mateixa la seva identitat, que no podia romandre amagada per sempre, havia de donar al rei les raons de la trobada. El rei a la notícia es comporta, podríem dir, com un gentilhome, perquè no desapareix immediatament, com a les altres versions, ja que quan:

entès assò que era la dona sa muler, tenc-se molt per sobreprès, mas no ho féu semblant, e fó de beles paraules a la dona tro al matý. E al maytí levaren-se e estegren ensems aquel jorn, e puys lo rey cavalcà e anà-se'n en Catalunya (II, 4).

El relat de Desclot, doncs, tot i mantenir les línies fonamentals dels dos que tenia al davant, i és fàcil de comprovar confrontant els préstecs que assenyalo a Cingolani, 2004, p. 23-26, es fa més humà i gentil. Els dos personatges adquireixen més relleu i profunditat, sobretot la reina, mentre que s'a-

108. Pujol, 2002, p. 412, reprement una precedent hipòtesi de Pere Bohigas, mostra com aquesta frase, i alguns altres detalls, li vénen a Desclot del *Lancelot* en prosa francès, i són tots elements amb els quals el cronista corregeix en clau de literatura cortesa el relat de les GCB IV.

tenua el caràcter un xic desagradable del rei, sense caure en la dolçor conciliadora de Muntaner.

Desclot es troba davant d'un problema que és eminentment retòric: hi ha successos que tenen una gran rellevància històrica per les seves conseqüències, i per a la narració dels quals, a més a més, té poques o gens notícies, i aquest és el cas de tots els episodis precedents al regnat de Jaume I, per als quals disposa només de les escarides notícies d'annals, de les *Gesta Comitum*, de documents i de possibles memòries orals, fossin de la qualitat que fossin. Tanmateix, aquests successos necessiten d'una explicació més àmplia i detallada, perquè assoleixin tota la rellevància que Desclot hi veu, i que objectivament tenen, i també perquè puguin funcionar com a patrons ideològics bàsics per a la seva idea historiogràfica del passat de la Corona d'Aragó, especialment per emmarcar i definir la figura de Pere II, el centre de la seva tasca d'historiador. Com a conseqüència d'aquestes premisses i d'aquestes necessitats, Desclot es veu obligat a augmentar el caràcter literari el seu relat introduint, o acceptant quan en disposa, elements novellescos, amb moderació d'historiògraf i saviesa narrativa de qui vol i sap crear mites sense aixecar sospites. Elements que serveixen per situar els esdeveniments en uns patrons ideològics i de comportament adients.

El marc fonamental d'inserció del relat del Gran Senescal era el de l'ideal polític i feudal de llinatge i de les relacions entre senyors i vassalls. Ara, en el cas de Pere I, el marc més adient, i tampoc gaire lluny de la versemblança, si el considerem des d'un punt de vista de la mentalitat, és el de la cortesia i de la cavalleria de marca trobadoresca, més que de novel·la artúrica o de cançó de gesta, i, d'acord amb la descripció inicial del rei, aquest aspecte s'haurà de conjuminar amb els necessaris complements com a rei i home d'armes. Altre cop, sense exagerar en la direcció de les idealitzacions literàries que provenen del nord de França, l'operació de literaturització es fa compatible amb uns ideals polítics i militars, de bon rei i de bon cavaller, assenyats, versemblants i acceptables des d'un punt de vista de la veritat històrica i de l'ideal cavalleresc que és més ètic, a l'estil del *Libre de l'ordre de cavalleria* de Lull, que fantàstic; laic i curial, procedent de la mateixa *mainade* reial, més que estrictament literari.¹⁰⁹

D'acord amb aquestes premisses, de concepcions historiogràfiques i de laïcitat del plantejament, Desclot manté el sentiment de voluntat de Déu en l'engendrament del rei Jaume, tot i haver-lo relativitzat en ser posat en boca

109. Com anirem veient, s'ha de redimensionar el paper de les cançons de gesta en la construcció de la crònica, tal com el descrivia Coll, 1993, p. 136-151 i 182-192 —però vg. Cingolani, 1990-1991 i 1992-1993— si no és que l'hem de negar per complet, com estic més disposat a creure.

de la reina. Però elimina, com també fan les GCB IV i Muntaner, l'excessiva sacralització que el rei Jaume mateix s'havia atorgat amb l'escena dels cants religiosos que van acompanyar la seva entrada en dues esglésies de Montpeller.¹¹⁰ La idea de reialesa que té Desclot és laica, i en suprimeix, sempre que sigui possible, qualsevol element religiós i providencial. A més, el personatge central d'aquest grup de capítols és Pere I, i no pas el seu fill, com era al *Libre dels fets*, així que tota exaltació de la figura de Jaume I s'ha de desplaçar a la secció de text que li pertany.

Finalment, Desclot respon, amb bones possibilitats, també al sentit comú i de versemblança. Aquell episodi li havia de semblar francament excessiu i que res aportava a la *virtus* del rei Jaume, virtut de conqueridor i soldat que més li interessa subratllar. En últim lloc, es pot adduir un altre indicatiu per demostrar la meua tesi que Desclot segueix el relat del *Libre dels fets*, puix que ell és l'únic que reporta, a més del rei Jaume, la notícia de l'atemptat a la vida de l'infant mentre dormia en un bressol, detall que, evidentment, Jaume I relata com un ulterior senyal de la protecció divina i anunci de les dificultats que haurà de superar per fer-se amb el govern, i que Desclot reproduïx, perquè el troba al final de l'episodi que acaba de narrar, tot i ser absent a les altres fonts.¹¹¹

4.7. Un cop terminat de contar aquest primer element del tríptic, Desclot passa al següent moment important de la vida del rei Pere I, decisiu per evidenciar-ne les virtuts de cavaller i, sobretot, de conduïdor d'exèrcits: el de la batalla de Las Navas de Tolosa, episodi que, possiblement per aquestes mateixes raons, Jaume I silencià. Aquí Desclot ens deixa entreveure, d'una forma que podríem dir més professional, la seva manera de treballar i d'aplegar notícies i fonts. Com precisa Coll i Alentorn: «Desclot no va treure en bloc el seu relat de cap dels textos anteriors a ell avui coneguts, ni va idear per altra banda una narració únicament ni predominantment imaginativa: en realitat, molts dels seus trets poden retrobar-se sigui en l'una sigui en l'altra de les millors fonts historiogràfiques de què avui disposem per a l'estudi de la famosa batalla, cosa que li dóna un gran valor» (Coll, 1991, p. 178).

110. Per a les implicacions messiàniques d'aquesta escena, vg. Renedo, en premsa.

111. Una comparació dels dos fragments mostra fins i tot la proximitat textual que existeix, a més de la temàtica, entre les dues obres, tot i la major fluïdesa sintàctica de Desclot i la introducció de consideracions polítiques sobre els possibles autors de l'atemptat i les seves motivacions: «E aenant, nós jaén en lo breçol, tiraren per ·I^a· trapa sobre nós ·I· cantal, e caech prop del breçol, mas nostre Seyor nos volgué estorçre que no moríssem» (5); «E ·I· jorn mentre que l'enfant durmia e l bressol en ·I· casa, ac hom feyta ·I^a· trapa endret del bressol, e tramès-li hom daval, sobre l bressol, ·I^a· gran péra per tal que murís. E plac a Déu que no l tocà, mas donà tal al copol del bressol que l trençà» (II, 4).

Si, fins a aquest moment, s'havia servit bàsicament de les *Gesta Comitum*, del *Libre dels fets*, potser d'uns annals —que podrien ser de la sèrie *Barcinonense*— i de genealogies, a més de notícies orals i de la seva capacitat literària, per a aquest episodi s'eixampla el seu radi d'investigació. Tot i el valor paradigmàtic atribuït per les fonts catalanes a la batalla, com hem pogut comprovar més amunt, tanmateix, aquestes no en presenten cap relat detallat. A part del fet de la victòria cristiana i del paper preponderant desenvolupat pel rei Pere I, i podríem pensar que ell mateix es va encarregar d'exaltar-lo amb una bona maniobra propagandística, sembla que poc o res fos conegut a Catalunya de la batalla, i ningú va creure necessari deixar-ne un record escrit, que es podia obtenir del testimoni dels que hi havien participat.¹¹² Desclot, així, ha de recórrer a fonts castellanes, cosa que potser ja havia fet en ocasió de la mort d'Alfons I el Bataller, en concret, pel que sembla, almenys als *Annales toledanos primeros* i a Rodrigo Jiménez de Rada, al qual, segons Coll, deu el pla general de la narració (vg. Coll, 1991, p. 178), a més de recollir també el testimoni sarraí, com suggereix el mateix Coll i Alentorn, possiblement de la veu de musulmans valencians.¹¹³ Desclot, com fa altres vegades, ho remodela tot

112. Cosa que, al contrari, van fer els castellans i altres participants a l'expedició, com ara l'arquebisbe de Narbona, com era normal en aquest tipus d'esdeveniments, o el mateix rei de Castella, com recorda Riccardo de San Germano a la seva *Chronica*: «rex Castelle de tanta christianis principibus celitus concessa victoria dicto Innocentio pape litteras mittit» (32). Ens han arribat molts testimonis de l'existència de *reportationes* de batalles, i, en uns casos, el mateix text de la notícia. A més d'aquestes de la batalla de Las Navas de Tolosa, es poden citar, per exemple, les de Carles d'Anjou després de les batalles de Benevent i Tagliacozzo (vg. Runciman, 1976, p. 127, n. 26, i p. 150, n. 25), i en queden també nombroses de catalanes (vg. Coll, 1991, p. 206) i d'altres de les quals parlaré més endavant. L'absència de qualsevol *reportationem* o relat català de la batalla de Las Navas de Tolosa, em sembla una prova més del desinterès de la monarquia catalano-aragonesa per la memòria històrica, desinterès que sembla que canvia de sentit tot just gràcies a Jaume I, el qual sí que n'envià, de reports, ja que successivament a ell, Pere II, possiblement Alfons II, i segurament Jaume II i Pere III fan mostra de tenir-ne la més gran consideració. És un tret característic almenys de la primera part de les *Gesta Comitum*, fins al regnat de Pere I inclòs, aquella part que amb bona certesa prové de Ripoll, que els seus compiladors tot i reflectir la ideologia comtal i reial, quan n'hi ha hagut, no en depenen directament, i, d'altra banda, el caràcter eminentment annalístic de tota aquesta secció va dur a relatar notícies sense desenvolupar-les més extensament i sense, doncs, necessitar una recerca d'informacions i detalls. Cosa que tampoc no han fet els redactors de la segona i tercera versió, ja que fins al regnat de Jaume I basen la seva ampliació fonamentalment en l'escarida narració de Rodrigo Jiménez, com si a Catalunya no fos possible trobar més i més detallades notícies de les poques que dona l'arquebisbe de Toledo.

113. A l'època en què escriu Desclot, l'obra de Rodrigo Jiménez era ja coneguda a Catalunya, com ho demostren les *Gesta Comitum*, tanmateix no he pogut trobar proves del tot concrets que n'assegurin el coneixement per part de Desclot, tot i ser molt possible. Coll apunta a uns possibles contactes, que tanmateix podrien provenir també d'altres fonts, contactes que no excedeixen d'aquesta secció. Vg. una anàlisi detallada i precisa de les fonts de l'episodi a Coll, 1991, p. 178-182; per a un estudi de la batalla i els seus precedents, vg. Alvira Cabrer, 1994, i l'exhaus-

plegat amb una forta voluntat sintètica, i en fer això, al contrari del que diu Coll, s'allunya força del plantejament narratiu de l'arquebisbe de Toledo. La seva narració té més com a finalitat despertar una impressió paradigmàtica, que no proporcionar un relat exhaustiu i completament fidedigne, fins al punt que hi introdueix les seves manipulacions i invencions per acabar d'arrodonir-ho en la direcció que ell desitja.

També des del punt de vista retòric, com als capítols precedents, Desclot decideix donar vivacitat al relat, passant de la freda objectivitat de la narració impersonal, a una trencada per diàlegs, amb una relliscada de la dimensió de la història annalística a la d'obra retòrica.¹¹⁴

La narració, idèntica a les dues redaccions, comença amb una detallada descripció de l'amplitud de l'armada del rei almohade, dels seus dominis i del temps que va trigar a aplegar tota la seva host. A part de lluir uns molt bons coneixements de geografia del nord d'Àfrica, més detallats que els de les fonts que emprà per a aquest passatge, la finalitat retòrica de la llarga introducció és la de donar una clara idea de la magnitud del perill i, de retruc, de l'enorme mèrit d'haver guanyat la batalla.¹¹⁵ Les hosts cristianes, i sobretot les d'Es-

tiu García Fitz, 2005. La llarga estada de Desclot a València li devia proporcionar aquests contactes amb el món islàmic, tanmateix és complicat definir-ne més exactament les formes i les maneres, si considerem les importants llacunes que sembla que té respecte a les rebel·lions dels anys cinquanta-setanta i l'absoluta simplificació que fa en la seva descripció de la realitat valenciana al moment de la conquesta i l'immediatament posterior.

114. Per aquesta concepció, més que parlar d'influència de la novella, possible però no demostrada amb certesa, a part el detall més amunt esmentat relatiu a la procreació de Jaume I —i vg. les meves consideracions a Cingolani, 1990-1991— s'haurien de conèixer els manuals de retòrica sobre els quals va estudiar i quines obres històriques, possiblement clàssiques, coneixia.

115. «E Miramamoni tramès sos missatges al rey de Castela e als altres reys d'Espaya, que's aparellassen de deseparar la terra, o si no que manava batala a éls e a tots cels qui la crou adorrassen» (II, 5). És possible que la magnitud del perill fos realment sentida pels castellans, després de la derrota d'Alarcos, i també podia ser un element de propaganda dels mateixos castellans per atreure croats que els ajudessin, vg. García Fitz, 2005, p. 133-154, i Alvira Cabrer, 1997. M'ho fa creure el fet que, a partir del 1218, trobem aquesta notícia, més o menys completa, a diferents anuals i cròniques italianes. La primera menció que n'he trobat és a la *Cronica* de Sicardo, bisbe de Cremona, que escriu: «Eodem anno, scilicet MCCXII, Almiramomelin rex Mauritaniae veniens in Yspaniam cum infinita multitudine Saracenorum minitabatur non solum Yspaniam, set et Romam, immo Europam capere universam. Set auxiliante gratia et misericordia domini nostri Ihesu Christi et sollertia domini pape Innocentii reges Arragonum et Navarre et Castelle occurrunt paganis et eos de finibus Esperie fugaverunt XVII. Kalendas Augusti» (180). La tornem a trobar, ja que els uns copien dels altres, a la *Cronica Imperatorum* (656-657) i en forma més breu al *Liber de Temporibus* (453) del notari de Reggio de l'Emília, Alberto Miliolo, el qual esmenta també els miraculosos ajudants «ecce duo Christicole sub specie venatorum», i tres quarts de segle després de la batalla, a Salimbene de Adam (I, 40). És interessant notar com, normalment, el primer rei esmentat és justament Pere I. Més amunt hem vist com uns cronistes vinculaven aquest desafiament amb l'heretgia càtara.

panya, es reuneixen i es troben davant de l'exèrcit africà. Aquí Desclot salta uns episodis, per brevetat potser, i perquè no aporten cap mèrit a Pere I. No parla de la primera defecció, després de les operacions inicials de la campanya, de tropes ultramuntanes les quals, com escriu la *Crónica latina de los reyes de Castilla*:

quod ad bellum venerant contra regem Marroquitanum, sicut eis fuerat predicatum; quem, cum non inveniebant, volebant modis omnibus repariare (36).¹¹⁶

Tampoc explica, sempre defugint dels miracles, que abans de poder arribar a Muredal la host cristiana troba els passos controlats pels moros i, davant del dubte de què fer «misit Deus quendam in specie pastoris», el qual «non purus homo sed aliqua divina virtus extitit», que els fa passar les muntanyes per un pas desconegut i els porta davant del campament dels moros, que en veure'ls «stupore repleti sunt pariter et timore» (38; vg. també *Hist Goth*, VIII 7; Huici, 1916, p. 44-45, i García Fitz, 2005, p. 47-49).

Aquí hi ha la primera innovació, i determinant, de Desclot. Diria que el seu problema era el següent: primer, com podia expressar narrativament el paper determinant que el rei Pere havia tingut en la batalla? Les fonts catalanes només li deien que «regem Maurorum in campo deuicit» (GCB I, 17) mentre que les castellanen n'elogiaven el protagonisme, el valor i la fidelitat sense entrar, però, en més detalls de la possible actuació del rei. Segon, com podia fer-ho, respectant el correcte comportament per a un rei conductor d'exèrcit al qual ha d'anar el mèrit sense, tanmateix, exposar-se a cap perill directe, doncs, col·locant-se correctament a les últimes files del seu exèrcit? Segons ens explica Desclot, els tres reis:

establiren lurs batales en aquesta manera: que cascú dels ·III· reys vulia aver la davantera, mas acordaren-se entre éls que per honrament, cor los sarraïns eren venguts en la terra del rey de Castela e cor la batala seria en sa terra, que él agués la devantera, e el rey de Navarra la segona escala, e el rey En Pere d'Aragó fos reregarda ab la cavaleria de Catalunya e d'Aragó; sí que·l rey En Pere fo molt agreujat cor no hac haüda la davantera. [...] Quant lo rey En Pere d'Aragó viu que·l convenia ésser en la reregarda, pensà ab si metex com ho puria fer que agués la denantera e la reregarda (II, 5).

116. Fet del qual s'alegra l'anònim cronista que diu: «Mirabilis Deus in factis suis, qui tam mirabiliter providit Yspanie et precipue Castelle, ut, recedentibus ultra montanis, gloria victorie belli famosi Yspanis non ultra montanis atribueretur», per a aquesta defecció, vg. també *Hist Goth*, VIII 6; Huici, 1916, p. 39-41; Ventura, 1996, p. 170-171, i, sobretot, García Fitz, 2005, p. 218-224.

I aquí al rei Pere se li acudeix de fer servir un estratagema: fer passar, sense que ningú ho sàpiga, darrere les línies enemigues 300 cavallers i 200 balles-ters a cavall, que s'amaguin i esperin un senyal per entrar de sorpresa en la batalla. Evidentment els altres relats de la batalla no parlen d'aquest estratagema, que ha de ser, amb tota seguretat, un invent de Desclot.

Per poder-ho introduir ha d'operar uns canvis en la disposició de l'exèrcit cristià, així, ha de posar Pere I a la rereguarda amb tot el seu exèrcit i motivar-lo a trobar aquesta solució. Com explica la *Crónica de los reyes de Castilla*, la disposició de l'exèrcit cristià era la següent, d'acord també amb els criteris normals de disposició d'un exèrcit (vg. Contamine, 1984, p. 229-230): l'avantguarda era formada per tropes castellanques i aragoneses, encapçalades les unes per Dídac Llop i les altres per Garcia Romero, «alie vero acies disposite sunt dextra leuaque, sicut ordo bellorum exigit» (39), és a dir amb un cos central, format per les tropes castellanques, i dues ales, en què «Petrus rex Aragonum exercitum suum disposuit in totidem aciebus» (*Hist Goth*, VIII 9), mentre que el rei de Navarra «speciali prerogatiua strenuitas perspicuus» ocupava l'ala dreta; tots tres cossos formats de diferents línies o batalles, «ultima verum acies reges dirigebant, uterque suam separatam ab altera», com és normal, perquè els reis, tots els reis, per seguretat estan a la rereguarda.

Si Desclot hagués reproduït aquesta disposició, li hagués estat molt difícil d'atribuir al rei un paper especial, ja que la seva glòria reverberaria del comportament especial dels seus cavallers, els quals, tot i poder-ne destacar el valeros comportament, eren entremesclats amb les tropes castellanques a peu.¹¹⁷ Així que canvia la disposició de l'exèrcit, i ho fa seguint patrons més literaris que reals, per tal de posicionar les diverses batalles una rere l'altra, cadascuna encapçalada pel seu rei i sense la presència d'ales que fessin maniobres envoltants. Com se li acudeix a Desclot d'elaborar aquest estratagema?, d'on l'extreu? És possible que aprofiti, amb alguna mala interpretació, elements que li proporcionaven les fonts castellanques, ja que, per exemple, sempre la *Crónica latina de los reyes de Castilla* escriu:

117. Per als detalls de la disposició dels exèrcits, vg. Huci, 1916, p. 47-48, i per a la importància de la maniobra de la cavalleria, p. 95-96; vg. també Ventura, 1996, p. 167-176, i García Fitz, 2005, p. 475-536. Pere I conduïa un cos d'expedició d'uns 3.000 cavallers, el nombre de cavallers, molt superior al del rei de Navarra i gairebé equiparable al dels cavallers castellanques, i la importància de l'acció de les ales, portava necessàriament a un elogi de la intervenció aragonesa, però no directament del rei, és clar, així com resulta del relat de Rodrigo: «nemo potuerit omnia particulariter intueri, scilicet, qualiter Aragonensium audax strenuitas operam dedit stragi, qualiter agilitate facili preuenerint fugientes, quam uiriliter Eximinus Corneli cum turba suorum aduenerit agentibus primus ictus; qualiter Garsias Romerii et Aznarius Pardi cum aliis magnatibus Aragonie et Catalonie belli dubia magnifice peregerunt» (VIII 11).

Audito feriali clamore, rex Castelle, gloriosus et nobilis, qui paratus est magis mori quam vinci, precepit illi qui vexillum eius ante ipsum gestabat ut urgeret equum calcaribus et properaret concito montem, ubi erat impetus belli, conscendere, quod et statim factum est. Quo cum ascenderunt christiani videntes mauri sibi quasi novas acies imminere cedunt, virtute Domini nostri Ihesu Christi superati. Rex autem Marroquitanus, qui sedebat in medio suorum, stipatus satellitibus electis ad pugnam, surrexit, equum vel equam ascendit, terga fuge dedit, ceduntur sui, ruuntque catervatim (39).

Això recorda la manera com Desclot descriu la intervenció dels cavallers amagats i les conseqüències:

E cant la bada que·l rey d'Aragó avia feyta estar el puyg damunt dit viu que les hosts eren ensems justades e que la batayla era molt gran, féu són senyal als cavalers del aguayt qu·l rey d'Aragó hi avia trameses, que deguessen ferir en la reregarda. E aytantost aquels eixiren del aguait ab lurs senyeres esteses e anaren ferir en la reregarda de la host dels sarraÿns, hon era Miramamuní. E feriren sí poderosament que tota la escala de la rereguarda en què era Miramamuní, romperen e menaren a mal. Quant Miramamuní e l'altra gent veeren assò, cuydaren-se que aquels cavalers aguessen esvaÿda tota la host e que fossen passats per mig, que lurs gents fossen desbaratades. E el Miramamuní comensà a fugir, e totes ses gens ab él (II, 5).

Desclot pot haver treballat sobre notícies de dinàmiques de la batalla per tal de transformar-les, ja que una ala que derrota els seus oponents i avança amb maniobra envoltant es trobarà davant a la rereguarda enemiga. Tot i així, la idea mateixa d'imaginar un estratagema, i aquest en concret, li ve, jo diria, d'una altra batalla, que ell mateix relatarà més endavant, aquella que el gran enemic del rei Pere II, el rei Carles d'Anjou, lliurà a Tagliacozzo contra Conradí el 1268. Aquí, Carles, també en inferioritat numèrica, tot i lleugera, reserva i amaga un grup de cavallers, perquè intervinguin, si escau. El nombre de cavallers que els dos reis reserven és el mateix, 300, al qual Pere I afegeix 200 ballesters, i s'amaguen «detràs ·I· puig» (II, 5 i 62) i al senyal del rei «exí detràs lo pug ab sa gent ab lurs senyeres, comensà a ferir en la host» (II, 62).¹¹⁸

118. És possible que, al contrari, un element descriptiu de la batalla de Las Navas de Tolosa es traslladi a la de Tagliacozzo, tot i que podia ser present a la seva font, de moment desconeguda, de la batalla, perquè escriu: «e aytantost la host dels crestians girà sobre·ls sarraÿns e comensaren de ferir en éls si fortment que lurs cavals eren afaenats de passar sobre·ls sarraÿns morts» (II, 5) i repeteix, a la de Tagliacozzo, que els: «cavals no podien anar sinó sobre cavalers morts» (II, 62), com assenyalava Coll (1991, p. 179), aquest detall podria derivar de Rodrigo Jiménez: «sic strage Agarenorum plenus erat, ut etiam in robustissimis equis uix super eorum cadauera absque periculo transiremus» (VIII 10). Es pot també pensar que transformés detalls que li oferia la seva font ita-

Per a la resta de la descripció del desenvolupament de la batalla i de les estratègies dels diferents exèrcits, Desclot recull elements que trobava a les seves fonts, tant castellanques com possiblement àrabs, i munta un relat coherent també amb la seva invenció, tot i que força reduït en la narració, i destaca els elements més exòtics com la presència de «sarraïns negres, grans e forts e ben armats ab lanses grans e longues ab ferres luent e trencans» o d'«escales de camels encadenats e armats la ·I· ab l'altre ab cadenes de ferre». D'aquesta manera Desclot pot explicar per què, com només enuncien les altres fonts catalanes, el «rey d'Aragó hac lo preu de feyt d'armes e de cavaleria d'aquela batayla». Notem que tampoc Desclot, com les *Gesta Comitum*, no fa cap al·lusió ni a la pobresa de Pere I ni a l'enorme botí que s'endugué de la batalla. Les qüestions monetàries no entren en l'òptica del món cavalleresc i és millor callar-les.

A tall de conclusió, només a la segona redacció, Desclot desenvolupa la notícia de la tardana arribada de cavallers ultramuntans (*Hist Goth*, VIII 12), per fer-ne un *gab*, una ostentació del rei Pere que afegeix un ulterior detall a la caracterització del monarca com a alegre i despreocupat, un cavaller que, amb igual lleugeresa, passa d'aventures amoroses a altres de militars sense perdre el sentit de l'humor i de la falsa humilitat del poderós conscient del seu valor.¹¹⁹

El capítol es conclou, sempre a la segona redacció, amb un llarg *excursus* de notícies d'argument castellà, especialment centrat sobre Alfons X,¹²⁰ que li

liana, ja que al relat de Saba Malaspina de la batalla trobem la descripció següent: «Facta est igitur pugnancia tanta strages, quod in campo pugne, quem omnino tegebant corpora occisorum, aliquid vacuum non remansit. Equorum corpora super hominum cadavera quiescebant. Vix cadaver integrum poterat inveniri, cum iacerent singula magnorum ictuum violencia mutilata starent-que sine figura propria indistincta corpora diversorum» (III, 173), descripció idèntica a la del continuador de Nicola de Jamsilla: «Facta est igitur tanta strages, quod nihil in campo remansit. Undique corpora occisorum equorum super cadavera hominum quiescebant; vix cadaver integrum, immo mutilatum diversimode, poterat inveniri; omnia in desertum, & sine prima figura, jacebant impie sic tractata» (608A). A la seva carta al papa, en què l'informa de la victòria, Carles no parla de l'estratagema, vg. *Chronicon Siciliae* XXXVI.

119. Coll i Alentorn (1991, 179) diu que la burla «té tot l'aire d'un *gab* de cançó de gesta», tanmateix, si pensem en l'humor de grans barons com ara Guillem IX d'Aquitània, no es fa necessari pensar en una font èpica, tan insegurament a l'abast de Desclot, perquè la burla, si no li arriba d'alguna font oral, forma perfectament part del possible perfil psicològic d'un rei cavaller com és Pere I.

120. El relat que Desclot fa de qüestions castellanques, fins al 1283 *ca.*, no és gens afalagador per a la monarquia castellana. Es pot notar que el retrat que Desclot fa d'Alfons X és especialment negatiu, puix diu d'ell que: «fo lo pus larc hom de donar qui hanc fos per nuyl temps, que no fo hanc nuyl hom, fos cavaler ne jutglar, qui demanar li vengés, que-n anàs fadigós; per què la sua terra ne valia molt menys» (II, 5) i aquestes observacions, també en la seva formulació lexical, s'assemblen molt a les crítiques que Jaume I dirigia al seu pare a causa de la seva llarguesia; per a les possibles fonts, vg. Coll, 1991, p. 187.

serveixen per acabar de parlar de temes espanyols i poder, així, tornar a les altres directrius de la política catalana.

4.8. Recordem uns fets importants: Desclot està escrivint un llibre d'història, i un llibre l'objecte principal del qual és el de relatar fets gairebé contemporanis. A conseqüència d'això ha de respondre a dues condicions: la primera és una d'equilibris temàtics, és a dir que la major part de l'espai, i la major quantitat de detalls, és reservada al relat dels esdeveniments del tot contemporanis, dels quals l'autor és testimoni directe i, a vegades, ocular. Tot el que precedeix pot ser de diversa extensió, però sempre serà prou breu en relació amb el centre del relat, sobretot si les èpoques tractades ja han estat objecte d'altres històries. La segona condició és una qüestió d'equilibris narratius: Desclot és un historiador i un historiador «seriós», lluny, amb comptades excepcions, de tendències excessivament fabulistes i narratives, que caracteritzen narracions de gènere més «popular» i divulgador, d'aquelles que, a Catalunya, triomfaran a partir de finals del segle XIV i de les quals ja es poden percebre els gèrmens en les GCB IV, en el *Libre de l'infant En Pere* i en el mateix Muntaner.

Per aquestes dues raons el relat del regnat de Pere I ha de mantenir un cert caràcter de sobrietat, en la temptativa d'extreure'n tot el significat que es podia, i que per a ell fos útil, però sense exagerar fent del rei un personatge de novella. És força probable que Desclot no tingués gaires materials disponibles, i hem vist, també, que, sobretot per les èpoques més remotes, no està interessat a narrar fets de menuderies polítiques, i que no es deixin emmarcar segons criteris estrictament retòrics en un gran o eloqüent esdeveniment. Hem vist la reducció del regnat de Ramon Berenguer IV i la supressió del d'Alfons I, que no donava pas oportunitats d'elaborar cap episodi emblemàtic al voltant del qual organitzar la presentació del monarca. D'aquesta manera, pel que fa al regnat de Pere I, és senzill de veure, amb una ràpida comparació amb això que relaten les *Gesta Comitum*, que ha eliminat molts episodis, i d'altres, com la coronació a Roma, els ha censurat.

Això que volia, com era el cas per a Ramon Berenguer IV, sobretot en la seva mitització antològica com a Bon Comte, i com ho serà també per a Jaume I, era definir una figura del monarca d'acord amb els criteris ideològics expressats al pròleg, i fer-ho organitzant-la al voltant d'uns pocs episodis clau, expressius de tots els valors que recerca en la monarquia catalana i en cada rei. Fer-ho per a Pere I podia no ser senzill, vistes les crítiques presents, en diferent mesura, a les fonts a la seva disposició, sobretot al *Libre dels fets*, i tenint en compte el final tràgic del regnat: el rei mort en batalla que deixa un hereu encara infant, el qual s'ha d'enfrontar a un regne desorganitzat, dividit entre forces feudals centrípetes, amb altres aspirants a la

corona i amb les arque buides. No era fàcil, però ho ha aconseguit. Potser no és un retrat rodó i completament reeixit, no és un rei que es fixi a la memòria de forma indeleble, potser aquestes no eren tampoc les seves intencions, però és un rei del tot positiu, el qual, tot i no conquerir res per als seus estats, s'ha comportat en línia amb les exigències d'una nissaga de reis d'alt llinatge i de conqueridors, nobles i cavallers, que van acomplir grans fets sobre sarraïns.¹²¹

Així que, el relat de la tràgica batalla de Muret, que tant eco va tenir pertot arreu,¹²² s'havia d'ajustar forçosament a aquestes premisses i consegüentment havia de manipular el relat que tenia a disposició. Relat que és, bàsicament el del *Libre dels fets*, tot i que no s'ha d'excloure, al contrari, la presència almenys d'una altra font, que més endavant intentaré precisar. Com per donar menys importància i relleu possible al fet, Desclot no explica per quines raons Pere I va anar a posar el setge a Muret, no parla de l'ajuda que havia de portar a les seves germanes, no diu res de Simó de Montfort, que és senzillament *comte de Muntfort*, no dóna els noms d'aquells que l'acompanyaven, noms que en diferent mesura trobava al *Libre dels fets* i a les *Gesta Comitum*, ni, finalment, parla de la fuga d'uns aliats —element que donaria la idea d'una batalla i no d'un petit encontre, que és la manera com Desclot presenta l'episodi. Senzillament, ens presenta el rei Pere atendant entorn del castell de Muret, així com havia fet Jaume I, «e assetjà-lo».¹²³ Aquí explica:

121. L'anònim autor de la *Crònica de los reyes de Castilla*, gran admirador del rei Pere, després d'un breu relat de la batalla de Muret, en la qual Simó de Montfort: «Videns igitur periculum sibi et suis imminere in virtute Domini nostri Ihesu Christi, exeuntes de castro obsessio, irruerunt in castra et eos, per virtutem Christi, verterunt in fugam», comenta: «Felix fuisset rex ille si vitam finisset statim post nobile triumphum belli commissi in Navas de Tolosa contra regem Marroquitanum» (44).

122. Per a la difusió ibèrica del record de la batalla, i per a les diferents estructures interpretatives presents a les cròniques, vg. Alvira Cabrer, 2000, en concret per la seva interpretació de Desclot, p. 970-973, i 2002, per a tots els detalls de la batalla. Amb algunes imprecisions i fantasies, encara trobem la batalla relatada per Giovanni Villani cap al 1330: «E in quello giorno medesimo essendo il conte di Barzellona e di Valenza, onde furono poi i suoi discendenti re d'Aragona, ad assedio de la città di Carcasciona che vi cosava ragione, la quale tenea il detto re di Francia e eravi dentro in conte di Monforte con buona gente, il quale uscì fuori vigorosamente, e assali improvviso e sconfisse l'oste de' Catalani, e fu preso il conte di Barzellona, e per gli Franceschi tagliatagli la testa» (VI xxxv), sembla que, després de l'execució de Conradí a Nàpols el 1268 els francesos sempre tallen caps.

123. Les diferències entre la primera i la segona redacció són limitades a la primera part del relat. Hi podem trobar unes certes confusions, en part potser a causa del copista, com la de Gui per Simó, confusió entre el besavi i el besnet, capturat per les tropes aragoneses el 1289 i mort a la presó el 1291, però sobretot, a la segona, hi ha una ulterior reducció de les dimensions de la batalla: «En l'any de Mil ·CCXIII·, ço és quant lo rey En Pere fou vengut de la batalla de Úbeda, si començà de haver guerra ab En Gui comta de Muntfort, qui era del realme de Ffrança,

E cels del castel volgren-se retre a mercè e el rey no'ls volc pendre a mercè sinó per fer sa volentat. Sobr'assò aquels del castel agren lur consel e dixeren que més lur valia murir combatent que si aquí murien vilment (II, 6).

Com nota amb encert Coll i Alentorn (1991, p. 187-188), aquesta manera de presentar les gestions de pau, i també el successiu consell tingut pels croats, la trobem només al *Libre dels fets*, i em sembla un element més per a la demostració que Desclot el coneixia, ja que la coincidència no és només en les notícies, sinó també en la seva formulació, tot i una major claredat i lògica en la formulació de Desclot, a més de la sòlita eliminació de l'element religiós present a Jaume I:

E, ans que fos la batayla, volie's metre En Simon de Monfort en són poder per fer sa volentat, e volia's avenir ab él. E nostre pare no u volc pendre. E, quan viren açò lo comte Simon e aquels de dins, preseren penitència e reeberen lo cors de Jhesuchrist e dixeren que més amaven morir al camp que en la vila (9).

Que és així, que de Jaume I agafa aquest fragment, em sembla confirmat per un fet: ara els croats prefereixen morir combatent, a perdre la vida vilment quedant-se dintre la ciutat —i cap dels dos historiadors no ens diu que la vil mort dins la ciutat seria de fam per la falta de provisions. Però, a l'arenga següent de Simó a les seves tropes, a la qual explica el seu pla d'operacions, diu que el que pensa fer és fugir, per això els cavalls han d'anar desarmats per ser més ràpids per a la fuga, i «abans que éls se sien armats ne sien muntats a caval, serem nós luny».

L'altre element que em sembla que reafirma la dependència del relat de Jaume I, és el fet que en aquests dos historiadors trobem el *topos* de la mort en batalla referit als croats, mentre que a les *Gesta Comitum*, com hem vist més amunt, era referit al mateix Pere I. És evident que la idea de morir en ba-

lo qual era senyor d'un castell lo qual havia nom Moreill. E lo rey de Ffrança e lo comte de Tolosa ajudaven al dit comta Gui contre'l rey En Pere. E'l rey En Pere damunt dit ajustà sos cavallers e sos servents per anar vers Tolosa, e encontrà's ab lo dit comte Gui e ab sos cavallers. E com lo dit comte vahé que aquest era lo rey En Pere qui li venia dessús, si començà a ffugir, e'l rey e sos cavallers hagren-ne ·I· bell encalç e faheren-lo recullir en lo dit castell de Morell, qui era seu. E'l rey En Pere d'Aragó assetjà'l aquí, ab ses hosts que puys hi féu venir, e assetjave'l tant fort que negun no podia exir que no fos mort ho pres. E com aquells del castell veheren que lo rey axí los assetjava tant fort, e que tanta de gent se ajustava aquí, e que tot lo dia lo rey hi crexia de gent e de poder, volien-se retre al rey a bona mercè. Mas lo rey no'ls volch pendre a mercè, sinó per fer ses voluntats» (I, 6). Cal notar com el comte de Tolosa, d'aliat és transformat en enemic.

talla o vèncer és contrària a la de la fuga, de manera que Desclot mostra com agafa les notícies de dues fonts diferents i les acosta.

No sabria dir amb tota seguretat si les que presentaré ara són coincidències —unes ja havien estat notades per Coll, 1991, p. 188— o si, com sembla gairebé segur, Desclot tenia també una altra font per a la batalla, perquè a la *Cansó de la cruzada* trobem una situació que, també retòricament, és semblant a la presentada per Desclot. Davant de l'amenaça de la batalla, Simó de Montfort reuneix les seves tropes i «pres se a sermonar», explica en discurs directe el seu pla, que és el de (139. 41-51):

anar dreit a las tendas com per batalha dar;
e si eison deforas, que·ns vulhan asaltar,
e si nos de las tendas no·ls podem alunhar,
no i a mas que fugam tot dreit a Autvilar.

El pla sembla, doncs, considerada la inferioritat numèrica, que consistia a agafar per sorpresa els aliats i desordenar-ne les files —cosa que van aconseguir— i si no s'aconseguia, fugir. I Baldoví de Tolosa l'accepta i comenta «que mais val mortz ondrada que vius mendiguejar» (139. 54).¹²⁴ També les altres fonts franceses parlen de la sortida dels croats de manera encoberta, fet que, manipulant la narració, es podia fàcilment transformar en una fuga.

A l'anònima *Histoire de la guerre des Albigeois*, trobem el relat següent que té uns punts de contacte amb el de Desclot. Simó de Montfort, després de la missa:

incontinen a faict armar totas sas gens sans far degun bruit [...] aysso al plus couver que an pogut afin que los d'eldit sety no s'en prenguessen garda [...] Lo dit Conte Ramon et lo Rey d'Araguo són estats grandamen esbayts, quand ainsin an vistés los enemics venir sur els (XIX).

Desclot necessita muntar una situació en la qual siguin exclusivament la sorpresa i les presses les que determinin l'acció, i troba aquests elements a les històries que vénen de França, sigui quina sigui la seva font concreta. De manera que el comportament de Pere I resulta determinat per aquesta contingència, i no pas per follia o desconsideració, per excés d'ambició o esgotat-

124. És possible que Desclot conegués la *Cansó*, tot i que amb el relat de Jaume I en podia tenir prou per muntar el seu, a més ell parla obertament de fuga. Tanmateix no em sembla que puguem descartar la hipòtesi que Desclot tingués un coneixement, tot i superficial, de la *Cansó* —o d'un altre text, no individuat però, amb una versió semblant de la batalla—, de la qual agafa uns detalls per muntar al damunt de l'esquelet proporcionat per Jaume I, que li convé pel fet de reduir al màxim la importància de la batalla.

ment, causes diferentment aportades per historiadors antics i moderns, sinó senzillament pel valor i l'ardiment.¹²⁵

Els croats, amb un exèrcit prou reduït, ja que estava format, segons Desclot només per 300 cavallers, «comensaren a exir del castel tots plegats en lurs cavals».¹²⁶ Es dóna l'alarma, «a armes, cavalers», i el rei «va pendre ses armes, e muntà a caval e comensà a córrer après d'èls». El seu és ardiment, la presteza de reaccions davant de l'emergència i l'imprevist —impossible per algú que a la missa no s'aguantava dret!— impulsen la resposta a la sortida dels croats, però ell és més ràpid, millor que els altres. Només 20 cavallers el segueixen, mentre que la resta de la host encara s'està preparant:

El rey era molt bon cavaler e coratgós e era molt bé encavalquat, sí que ls altres cavalers no podien tant córrer com él; sí que l rey fo molt a davant de tota sa companya e conseguia en aquels qui se'n fugien (II, 6).

Els croats, en sentir-se perseguits, es giren i s'adonen que només hi ha el rei Pere que els persegueix. Malgrat això s'espanten. Simó de Montfort diu que «és molt prou e coratgós», i fugint no podran salvar-se, l'única solució que tenen, aprofitant-se de l'enorme superioritat, és «tornem a él, que axí sí som morts».¹²⁷ Es produeix una situació absolutament anticavalleresca, de

125. Els judicis sobre el comportament de Pere són molt diversos i oposats, i els examina detalladament Alvira Cabrer, 2002. L'acusació de follia que li feia Jaume II troba resposta en el judici de l'anònim autor de la *Histoire* que li retreu la «gran folia» (XXVIII) d'haver deixat entrar Simon de Montfort dintre Muret. Pierre des Vaux-de-Cernay parla de *superbia* i l'acusa d'*obstinatus* (LXVII), ell també li retreu d'ajudar els heretges, ja que escriu que «Rex Aragonensis congregabat exercitos suos, ut intraret cum superbia terram nostram militesque Christi de terra illa penitus extirparet» (LXX) i conclou «ipse enim, utpote superbissimus, in secunda acie se posuerat, cum reges semper esse soleant in extrema» (LXXII). Curiosament, el judici de Jaume I respecte a les dones troba una mena de paral·lel, que podrien també explicar els annals de Marsella, en una notícia que dóna Guillaume de Puylaurens, el qual relata que un informador seu, que havia estat present als esdeveniments, havia vist una carta del rei Pere dirigida a una noble dama de Tolosa en què deia que intervenia per ajudar-la, i Simó de Montfort comenta «ego regem non vereor, qui pro una venit contra Dei negotium meretrice» (XXI). És la dama de la qual parlava la *razo* de Ramon de Miraval? El cronista s'equivoca per les germanes del rei, casades amb el comte de Tolosa i el seu fill, dames que, segons el testimoni de les *Gesta Comitum*, el rei Pere anava a ajudar? Vg. també Alvira Cabrer, 2002, p. 451-452.

126. Vg. Jaume I que diu: «e sobre açò, exiren combatre ensemps en una», també el desordre i el combat individual de què parla el rei, «ferien cada rich hom per si», poden ser elements que porten Desclot a la seva solució narrativa, amb les presses i el combat singular del rei Pere. El desordre és remarcat també per l'anònim autor de la *Histoire* que escriu que el rei Pere: «és se prestamen armat et montat à caval an totas sas gens, cridan, *Arago* [...] et sans tenir ordre ny regla, qui may es pogut anar és anat à l'estorn et bruit» (XXIX).

127. Baudouin d'Avesnes també parla de la idea de matar el rei per salvar-se: «entre les chevaliers qui avec le conte Simon estoient, en y avoit II moult renommés de grant chevalerie; li uns

tants contra un, i aquest, un rei. Pere I no s'immuta, i ataca: en mata un, deixa la llança, que no serveix al mig de tanta multitud de gent que l'envolta, agafa l'espasa i en mata tres més. Un heroi, i els seus encara no arriben. Li vénen al damunt 10 cavallers més, i aquests «l'abateren a terra e aquí murí». Finalment els croats poden fugir.¹²⁸

El comportament dels croats no ha estat exactament ni noble ni cavalleresc, tants contra un, i en la pressa i la por s'han oblidat també d'una de les conductes més freqüents en una batalla, la de prendre presoners per demanar un rescat.¹²⁹ Per tal de solemnitzar l'escena, Pierre des Vaux-de-Cernay imagina que Simó de Montfort «super corpus defuncti plantum fecit, alterum David super Saül alterum repraesentans» (LXXII).

Així mor un rei en batalla, un dels poquíssims que va trobar aquesta sort, sobretot en guerres entre cristians. Els altres dos reis morts del segle XIII són Manfred, mort sense que ningú sabés que era ell, i Conradí, successivament executat per donar exemple, tots tres matats pels francesos. I, com veurem, aquesta coincidència no serà pas oblidada en la memòria dinàstica dels reis d'Aragó. Així que, la batalla que per altres fonts havia estat extremadament

estoit messire Alains de Roucy & messire Flourens de Ville. Cilz & aucuns d'autres s'acorderent, qu'ilz occiroient le Roi d'Arragonne; car s'il estoit mors, li autre seroient plus legierement desconfis» (Devic i Vaissete, 1879, vol. VII, p. 53).

128. L'ocasió de la mort del rei Pere havia d'atreure solucions literàries, a banda de la de Desclot. Guillaume le Breton, al seu poema *Philippide*, escrit entre el 1220 i el 1225, imagina un combat entre Simó de Montfort i Pere I com a causa de la mort. Baudouin d'Avesnes explica que el rei Pere va donar els seus vestits a un «povre chevalier» i, quan els dos cavallers que havien decidit de matar el rei es troben amb ell intuïxen que no pot ser Pere I, que és molt millor cavaller, Pere sent la conversa i en veu alta crida «voirement ce n'est-il mie, mais veés le cy» i així és mort després d'un valorós combat superat pel nombre d'enemics. Parlen d'haver assumit un aspecte no reial, deixant el seus vestits també els *Anales de Waverly* (203); vg. Alvira Cabrer, 2002, p. 330-352. També Manfred a la batalla de Benevent, segons Giovanni Villani: «si mise alla battaglia, non con sopransigne reali per non essere conosciuto per lo re, ma come un altro barone, lui fedendo francamente nel mezzo della battaglia» (VIII ix). Aquí també, com moltes altres vegades, es reproduïx aquesta barreja entre possibles fets reals i aplicació de llocs comuns narratius, sense que sigui mai possible precisar d'on neixen els *topoi* i quan ens trobem davant d'un fet.

129. A més de les ja assenyalades per Coll i Alentorn, es poden rastrejar més semblances amb el relat de la *Cansó*, relat que ofereix elements que es podien emprar o transformar lleugerament: «E:l bos reis d'Arago, cant les ag percebutz, l ab petits companhos es vas lor atentutz; l [...] (els croats) van trastuit en la on fo:l reis conogutz» (140. 5-6 i 10), el comportament anormal dels croats envers del rei hi és més clarament assenyalat que en Desclot, que el deixa a la interpretació del lector, ja que quan Pere I veu que tots els enemics es dirigeixen en contra d'ell «escrida: 'Eu so:l reis!' mas no i es entendutz l e fo si malament e nafrazt e ferutz l que per meja la terra s'es lo sancs estendutz» (140. 11-13), el rei crida qui és perquè està convençut que, en reconèixer-lo, no el mataran i el prendran presoner —com va fer, per exemple, l'esquadra naval catalana amb Carles II després de la batalla del golf de Nàpols (II, 127).

sangonosa,¹³⁰ es conclou per Desclot amb només 5 morts, quatre croats i el rei Pere I.

La importància de la batalla, en si mateixa, per les sorts de la croada, i, en perspectiva, per les de tot el Migdia francès, a més de l'impacte que va provocar en el món de l'època, és provada pel record dels historiadors i, també, per la llibertat amb la qual, amb el pas del temps, n'és modificat el relat per conformar-lo a criteris retòrics, ideològics o nacionals. N'és un exemple eloqüent l'entrada present en unes continuacions dels annals de Sigebert de Gembloux, les continuacions de «Mortui Maris», i l'ampli espai que li dedica en relació amb altres esdeveniments no eclesiàstics:

1213. In Provincia iuxta castrum quod Murellum dicitur, gestum est bellum eterna memoria dignum. Cum comes Symon de Monteforti multas hereticorum strages faciens, plures Provincie urbes et oppida sibi subiugasset, rex Arragonie, comes Tolosanus, comes Conuensis, comes Fuxensis, collecto exercitu copioso supradictum castrum obsederunt, erectisque machinis oppugnare ceperunt. Res vero comiti Symoni innotuit, qui mox paucis admodum viris collectis, regi Arragonie audacter occurrit; legionibusque dispositis, conserta est pugna 2. Idus Septembris, in qua rex Arragonie cum pluribus de suo exercitu occubuit. Reliqui vero fuga elapsi sunt, et confusi ad propria remearunt. De sociis autem comitis Symonis unus tantum miles cum paucis clientibus in illo conflictu cecidit. A diebus Iude Machabei usque in presens tempus tantam multitudinem tam mirabilem a paucissimis tam mirabiliter victam, cesam atque fugatam nunquam et nusquam legimus (467).

130. Una *razo* de Ramon de Miraval diu que: «lo reis fo mortz per los Frances denan Murel, ab totz los mil cavaliers c'avia ab se; que nuils non escapet» (LVIII E, 6), mentre que la *vida* de Perdigon encareix encara les pèrdues perquè diu que fou: «mortz lo reis Peire d'Aragó ab mil cavaliers davan Murel, e ·XX· milia d'autres homes en foron mortz» (LIX Bb, 2), Pierre des Vaux-de-Cernay i Guillaume de Puylaurens parlen de desenes de milers de morts. Sens dubte les pèrdues foren nombroses.

5. EL BON COMTE I L'EMPERADRIU (CAPÍTOLS 7-10)

5.1. La llegenda del Bon Comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya ha atret l'atenció dels estudiosos de la crònica de Desclot des de bell antuvi. Tanmateix, ha engendrat moltes perplexitats a causa de la seva col·locació, que trenca l'ordre cronològic del relat, de les seves exagerades dimensions, i del seu obert caràcter llegendari, tant que Rubió i Balaguer, després d'altres, havia arribat a plantejar-se si aquesta llegenda ja formava part del text original de Desclot (Rubio, 1987, p. 268).¹³¹ L'interès principal s'ha centrat a relacionar-la amb altres llegendes del mateix tema (vg. Rubió, 1987, p. 268-316; Ferrando, 1996, i Aurell, 1998, p. 489-496) o a descobrir-ne la «necessària» font poètica i el seu possible autor (vg. Coll, 1991, p. 182-186). Només de passada, i amb referència a aquesta pressuposada font, Coll i Alentorn n'ha remarcat el seu probable caràcter reivindicatiu de la possessió de Provença per part del casal de Barcelona (vg. Coll, 1991, p. 183).

El primer objectiu de la meua anàlisi serà, doncs, estudiar-ne la composició i el significat, també en relació amb possibles fonts, tornant a plantejar l'eventual paper de Desclot com a creador de llegendes, i no sols com a passiu receptor, tal

131. S'ha de dir que tots els testimonis manuscrits de la *Crònica* la reporten. Podrien engendrar dubtes les compilacions contingudes a O, S i a BNE 1814, que en canvien la col·locació i la transcriuen a l'interior del regnat de Ramon Berenguer III, de manera que podríem pensar que originàriament pertanyés a les GCB IV, també copiades a les compilacions. Un ulterior dubte podria venir del fet que a O, que copia la primera redacció, falten el final del capítol 6, que la introdueix, i la menció que Desclot en fa a II, 76. Tanmateix, tant la falta de la introducció al final del capítol 6 com la referència al capítol 76 semblen decididament formar part dels canvis i dels aprofundiments que apareixen a la segona redacció. L'element que em fa creure que pertanyés des de l'origen a la *Crònica* és, entre altres de coherència interna, el fet de referir-se a Ramon Berenguer com a Bon Comte, fet típic de Desclot, i que retrobem també a la versió de les compilacions tot i haver estat identificat amb Ramon Berenguer III.

com s'ha fet fins ara. Un segon objectiu és el de copsar-ne l'exacte significat historiogràfic i, doncs, caracteritzar amb més precisió en referència a quin context històric s'ha de situar el seu probable valor reivindicatiu i propagandístic. Coll i Alentorn sembla que atribueix, com acabo de dir, aquest paper només a la hipotètica versió model de la de Desclot, que relaciona amb esdeveniments del final del segle XII relatius a una «pugna» amb l'Imperi per la possessió de Provença.¹³² Però no s'interroga sobre quines raons podia tenir el mateix Desclot per incloure el conte a la seva història, a part de les seves suggestions literàries.

Deixem de banda, per un moment, la qüestió d'aquesta hipotètica font i de les seves eventuais implicacions polítiques, per centrar-nos sobre els possibles propòsits de Desclot. I em sembla que aquests són prou evidents: així com havia reivindicat, d'alguna manera, el dret de successió al comtat de Tolosa per part dels monarques catalans, fet que hem vist més amunt, es tractava ara de reivindicar també, i amb més raons encara, la successió al comtat, o marquesat, de Provença que, per més d'un segle, havia format part dels dominis del casal de Barcelona, ara directament a les dependències del rei, ara d'un parent seu. La pèrdua era prou recent, uns quaranta anys abans que Desclot escrigués, i era a mans de l'adversari, el comte d'Anjou i rei de Nàpols i, indirectament, del rei de França. Si aquesta és la raó per a la inclusió d'un relat reivindicatiu, també ens hem de preguntar com és que Desclot decideix utilitzar una forma de reivindicació tan indirecta i llegendària.¹³³ Com a primer pas serà, doncs, necessari resumir breument els esdeveniments que van portar a la pèrdua de Provença i veure quin tipus de tractament van rebre en altres textos. Només després d'haver fet això podrem tenir més elements per emmarcar i explicar el perquè del relat llegendari de Desclot.

5.2. La mort sobtada de Ramon Berenguer V de Provença el 19 d'agost del 1245 portà al matrimoni de Carles d'Anjou amb Beatriu, filla més petita

132. D'alguna manera hi està d'acord Ferrando, 1996, p. 199 el qual data la versió catalana de la llegenda entre el 1162, mort de Ramon Berenguer IV, i el 1258, tractat de Corbeil, però, al contrari del que diu Ferrando, Jaume I al tractat amb Lluís IX (vg. Layettes, 3, 4411, 4433, i Huici, 1976-1988, doc. 1003, de l'11.5.1258, i la confirmació del tractat doc. 1018, del 16.7.1258) no renuncià als drets sobre Provença, ja que aquesta no formava part del regne de França, senzillament cedí els seus, que no afectaven l'infant Pere, a la reina Margarida (vg. Layettes, 3, 4453, i Huici, 1976-1988, doc. 1019, del 17.7.1258), possiblement per obstaculitzar Carles d'Anjou, com notava també Zurita (*Anales* III lvi; 1, 592), considerades les males relacions de Margarida amb el mateix Carles, cunyat seu.

133. També Aurell, 1998, p. 489-496 destaca l'«afirmació d'identitat, patriòtica i àdhuc nacional» (p. 495) que representa la llegenda i el seu caràcter reivindicatiu; l'anàlisi d'Aurell és interessant perquè aporta el testimoni de nombrosos altres combats judicials per adulteri, gairebé tots miticoliteraris, però és confús i imprecís ja que dóna encara crèdit a poemes, balades, joglars i continuïtats carolíngies.

de Ramon Berenguer i hereva del comtat de Provença. La pèrdua del comtat de Provença per part del casal de Barcelona, tot i la pertinença a una branca lateral, semblava que havia estat passada per alt a la historiografia catalana del segle XIII: la primera redacció de les *Gesta Comitum* ni esmenta Ramon Berenguer V, la segona (GCB II, [XXI, 8]) i la definitiva (GCB III, 49) només recorden els matrimonis de les filles del comte, sense, tanmateix, al·ludir al conseqüent passatge de Provença a mans de Carles d'Anjou, ni tampoc no en parlen el *Libre dels fets* i la segona redacció de la *Crònica* de Desclot.

Hi ha com una censura sobre la qüestió, en tant que és poc honorable, jo diria, ja que amb el silenci sobre la pèrdua del comtat, es callen totalment, és evident, les infructuoses temptatives que dugué a terme el rei Jaume I per evitar que aquest sortís de la seva esfera de poder. Tan complet ha estat a Catalunya el silenci, trencat només per un parell de testimonis, un dels quals fins ara inèdit i que analitzaré més endavant, que fins fa poc els historiadors catalans no eren en condicions de reconstruir els esdeveniments, ni estaven segurs de si Jaume I, més enllà de les intencions, havia actuat per tal d'intentar prevenir aquesta greu pèrdua. Com ha pogut darrerament demostrar el pare Burns (Burns, 1987a i 1987b, p. 383-390) tota la història va ser molt complicada i objecte de debat, crítiques i propaganda, almenys diplomàtica. Resumim ràpidament els esdeveniments, remetent als estudis de Burns per a més detalls i anàlisis (vg. també Soldevila, 1995, vol. I, p. 86-87, i Villacañas, 2003, p. 375-378).

A la mort inesperada de Ramon Berenguer V, que deixava la filla més jove, Beatriu, com a única hereva del comtat, i després de les complicacions per casar-la amb el comte de Tolosa, a causa de la consanguinitat entre els nuvis, Jaume I abandona el regne de València, on encara era ocupat en la seva completa submissió. Entre el final d'octubre i els primers dies de novembre, es dirigeix ràpidament amb una reduïda host cap a Provença per fer-se amb el control de l'hereva i del comtat. Un cop arribat a prop d'Arles es troba el pas barrat per un exèrcit francès de dimensions molt superiors al seu. El rei s'atura i, el 9 o 10 de novembre, envia una missió diplomàtica al papa Innocenci IV, que era a Lió, per queixar-se.

El papa, d'entrada, es decanta per protegir els drets feudals de Jaume I, i l'11 de novembre li escriu que farà tot el possible «ut tua iura valeant illesa servari» i declara que actuarà perquè «illis, qui terram ipsam intraverunt armati» en surtin aviat (Burns, 1987a, doc. xv). Al cap d'un parell de dies, el 13 de novembre, una altra carta del papa sembla que confirma el seu suport al rei Jaume, davant de les temptatives dels francesos d'obstaculitzar-ne la intervenció (Burns, 1987a, doc. xvi). Les coses queden aparentment estancades fins al gener del 1246. Hem d'imaginar que durant aquest lapse de temps van ocórrer les diferents negociacions diplomàtiques que, en uns casos, ens deixen entreveure altres fonts. Per part catalana aquestes sembla que consistie-

xen en la definitiva renúncia al matrimoni de Beatriu amb el comte de Tolosa, per fer-la casar amb un fill del rei Jaume.

El 24 de gener el papa torna a escriure a Jaume, en resposta a una carta del rei en què li presentava el seu nou projecte matrimonial, per dir-li que (Burns, 1987a, doc. xvii):

Celsitudinis tue litteras et nuntium affectione paterna recepimus; et spe de contrahendo matrimonio inter natum tuum et nobilem mulierem natam clare memorie comitis Provincie, ex ipsarum tenore concepta, multa fuimus exultatione gavisi. Sed quia postmodum intelleximus quod nobilis vir Karolus, carissimi in Christo filii nostri (Ludovici) regis Francie illustris germanus, in Provinciam ad eandem mulierem desponsandam accedit (quod non creditur fieri sine ipsius mulieris beneplacito et assensu), dubitamus ne per hoc eiusdem nati tui impediatur negotium, cum eidem Karolo posset super hoc de facili contradici.

Ens alegrem molt de les teves cartes, del teu missatger i del teu pla de matrimoni, però... Carles ja va de camí cap a la núvia —i això mentre Jaume esperava resposta del papa. Tota una obra mestra d'escriptura diplomàtica. Notable, també per successives evolucions, l'incís del papa quan, per reforçar la posició de Carles, i eliminar qualsevol sospita de coacció, diu que «non creditur» que el casament es faci «sine ipsius mulieris beneplacito et assensu». El matrimoni se celebrà, amb presses, una setmana més tard, el 31 de gener del 1246, sense, aparentment, més intervencions per part de Jaume I.

Però el papa, i amb ell, Carles d'Anjou, no s'hagué de defensar només de Jaume I, perquè hi ha unes altres cartes, que Burns no cita, que mostren com hi havia més interessats en l'heretat de Provença a fi que aquesta no caigués a mans de Carles i, indirectament, de Lluís IX. En efecte, l'1 de març de 1246, sempre des de Lió, Innocenci IV respon a una missatgeria conjunta que li havia estat enviada per Enric III d'Anglaterra i el seu germà Ricard de Cornualla, marits d'altres dues germanes de Beatriu, Elionor i Sança (Berger, 1884-1911, p. 1967). Els dos li demanaven que el papa protegís llurs drets al comtat de Provença, que «a latere suo aliquem mitteret qui Caroli Andegavensi prohiberet ne civitates, villas, castra Provincie ulterius occuparet» i que no donés total confiança al testament del comte Ramon Berenguer V. Innocenci IV respon que cuidarà de llurs drets, «ius tuum [...] illesa servare [...] intendimus et optamus», així com havia promès a Jaume I, i afegeix que no creu en l'existència d'un altre testament.¹³⁴

134. Hi havia un fals testament de Ramon Berenguer V en què s'establí que, a falta de fills mascles de Beatriu, Provença aniria a Margarida i als seus fills (Benoit, 1925, doc. 383), malauradament és impossible dir a quan remunta. Té a veure amb el testament esmentat per Enric III i Ricard?, en circulaven més d'un?

Mentre que, a propòsit de la segona requesta d'arrestar la presa de possessió per part de Carles, respon que (MGH *Epistulae saeculi XIII*, vol. 2, 114-115):

secundo, ut e latere nostro aliquem mitteremus, qui ex parte nostra nobili viro Carolo, germano carissimi in Christo filii nostri (Ludovici) illustris regis Franciae, prohiberet, ne civitates, villas et castra comitatus Provinciae ulterius occuparet, donec de iure illo plena fieret discussio coram nobis et huiusmodi negotium finem debitum sortiretur, quatinus tu et idem frater tuus reappropinquari posses per nostre prohibitionis gratiam ipsi iuri, a quo, sicut nuntii prelibati dicebant, per aliam, dispensationis videlicet nostre Carolo nominato concessam, estis gratiam elongati.

El dia 6 de març el papa despatxa altres dues cartes, a les quals declara que pren Beatriu sota la seva protecció (Berger, 1884-1911, p. 1739) i que ho fa perquè a ningú li sigui permès de molestar-la (Berger, 1884-1911, p. 1740). És a dir que el matrimoni de Beatriu amb Carles, ara comte de Provença i en breu, a l'agost del mateix 1246, també d'Anjou i del Maine, no havia del tot resolt la qüestió de l'heretat, puix havia estat fins i tot necessària una intervenció directa del papa per protegir la núvia davant de possibles pressions externes.

El testament que Ramon Berenguer havia dictat a l'estiu de 1238 establí que Beatriu era l'única hereva del comtat, i que aquest aniria als seus fills mascles, a falta d'aquests als fills mascles de Sança, si tampoc n'hi havia, als fills de la filla de Beatriu, a exclusió de Margarida, la primogènita esposa de Lluís IX de França, i de qualsevol altra dona.¹³⁵ En cas que no hi hagués cap supervivent mascle de cap de les tres filles esmentades, només en aquest cas, l'hereu seria Jaume I o un seu fill i, en presència de més d'un fill, del que no fos hereu dels seus dominis.¹³⁶ Així que les protestes dels dos, Enric i Ricard,

135. No he vist mai citat aquest testament pels historiadors de la Corona d'Aragó contemporanis, fet que ha pogut engendrar unes confusions «reivindicatives» respecte als drets del rei Jaume I.

136. «Item Beatricem filiam nostram heredem generalem instituimus in totis comitatibus nostris Prouincia et Folcalcherii, et eorum iuribus et pertinenciis et in omnibus bonis nostris aliis. Si vero dicta filia nostra B. filium masculum unum vel plures habuerit, primogenitum ei substituimus. Si vero primogenitus premoriatur, sequens masculus frater ei succedat, et sic deinceps de filiis masculis dicte filie nostre B. secundum ordinem supradictum, aliis omnibus filiis et filiabus, tam ipsius B. quam praedictarum filiarum nostrarum, exclusis. Si vero contingeret supradictam filiam nostram B. quandocumque decedere sine filiis masculis, substituimus ei filium masculum primogenitum supradicte filie nostre SANCIE, si ipsum habuerit. Qui dictus filius dicte SANCIE det filie dicte B. V. millia marcharum argenti, et eis eam volumus contentam de omnibus bonis nostris. Si tamen prenomintas filias nostras B. et S. quandocumque mori contingeret absque filiis masculis, et dicta B. filiam habuerit, illam ei substituimus, sub hac tamen conditione: si dicta SANCIA filium masculum non habuerit. Illum enim filium masculum dicte nepti nostre, scilicet [filie] filie nostre Beatricis preferimus. Si autem dicta filia nostra Beatrix

eren improcedents ja que, en tot cas, s'havia d'esperar i veure si Beatriu tenia fills. Si de debò hi havia un altre testament, com ells deien, que anul·lés el precedent, aquest no s'ha conservat, ni a l'època va ser mai produït. Tampoc els drets que reclamava Jaume I, i sobre els quals ha posat sempre molta èmfasi la historiografia catalana, tampoc aquests no tenien el suport del testament de Ramon Berenguer V, puix ell també havia d'esperar si Beatriu o Sança tenien fills. Més aviat es fonamentaven en la *consuetudo* a la successió al comtat de Provença, per la qual, en el passat, a falta d'hereus mascles el comtat tornava a la branca principal del casal. En aquest cas, com efectivament fou, la *consuetudo* podia no ser prou, així que l'única i més evident possibilitat del rei Jaume era la d'assegurar-se la possessió física de l'hereva i casar-la amb un seu fill.

5.3. Davant el silenci aparentment absolut de les fonts catalanes, i abans que Burns descobrís l'intercanvi de cartes entre Jaume I i el papa Innocenci IV, l'únic cronista citat pels historiadors contemporanis que fes menció d'aquest episodi més enllà d'esmentar els projectes de Jaume I era Guillaume de Nangis, «ecclesiae Sancti Dionysi in Francia indignus monachus» (*Gesta Philippi*, 510). Guillaume, autor d'una *Vita Sancti Ludovici*, i de les *Gesta Philippi*, és, com tindrem l'oportunitat de veure més endavant, un historiador d'intencions propagandístiques de les més descarades, tot i resultar en part frustrades per l'escàs èxit de la seva obra. I Guillaume, evidentment, narrant tot l'episodi des del punt de vista francès, jutja Jaume I d'actuar *impudenter*.

Tanmateix, malgrat l'aparent silenci de les fonts del segle XIII,¹³⁷ tot l'as-

non habuerit filium vel filiam, vel dicta filia nostra Sancia decesserit sine filio masculino, tunc dominum Jacobum illustrem regem Aragonum substituimus. Ipso vero dicto domino rege tempore dicte substitutionis non superstito, filium ejus, si unicum habuit, substituimus; sed si plures haberet, sequentem, post illum qui esset rex, substituimus. Si autem postumum post masculinum contingeret nos habere, illum generalem heredem in totis comitatibus, et iuribus, et rebus nostris, instituimus, cassata institutione generali B. in dicta postumi agnitione. [...] Item constituimus Romeum et Guillelmus de Cotinaco, tutores, baiulos, et defensores et ordinatores totius terre nostre, filiabus nostris praesentibus et futuris, et filiis, si quos habuerimus. Et volumus quod praedicti non teneantur facere inventarium, vel reddere rationem, ut tutores. Et volumus et mandamus quod predicti Romeus et Guillelmus de Cotinaco teneant et statuunt totam terram nostram, et heredum nostrorum; et milites et homines teneantur ei iurare, et eam teneant quousque aliqua de filiabus nostris que remanserit heres in comitatibus nostris, prout superius est ordinatum, collocetur in matrimonium alicui per quem terram possit gubernari» (Layettes, 2, 2719, i en precedència Ruffi, 1655, p. 105-114).

137. Burns només recorda (1987a, p. 197) un relat semblant a aquest que, tot i ser molt transformat i canviat en els personatges, és inserit per Matthew Paris (1200-1259 ca.) a la seva *Chronica majora*. És difícil dir les causes i raons de les manipulacions, ja que la història és transformada en anònima. Tanmateix, és un testimoni de la immediata circulació i del ressò que va tenir l'esdeveniment, i potser de les dificultats per relatar-lo amb noms i cognoms. Tot seguit es veurà com, al contrari, a partir de finals del segle XIII i a la primera meitat del XIV la qüestió suscità notable interès.

sumpte devia haver aixecat d'immediat una notable polèmica, polèmica que més tard havia de ser revifada pels successius enfrontaments entre la monarquia catalana i la francesa, i altre cop després de la mort de Carles d'Anjou, en un moment en què ell era tot menys a l'àpex de la glòria. Tot l'assumpte va tenir, de primer, escassa o nul·la atestació als historiadors medievals, en ser prova de gestions no exactament límpides, i com a possible causa de tensions entre les dues monarquies, innecessàries després del tractat de Corbeil de 1258. Això, fins al moment en què recordar l'episodi podia esdevenir un element de propaganda davant de les mai completament abandonades reivindicacions catalanes a Provença. Reivindicacions que ja havien portat a accions el 1257 i el 1262-1263 (vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 177-206), a més d'uns aldarulls el mateix 1246, segons el papa promoguts per Frederic II. Aquestes reivindicacions encoratjaven els provençals, més d'un cop rebels, a alliberar-se del tot del dur govern de l'angeví.

Una pastorella del trobador Paulet de Marsella, *L'autrier m'anav'ab cor pensiu* (Riquer, 1975, vol. III, p. 1449-1454), per exemple, comentada també per Soldevila, i que remunta al 1265-1266, recita (v. 57-62):

Senher, ara·m digatz chantan
del gentil enfan d'Aragó
si·us par que ja nulh temps deman
so que de són linhatge fo,
pos que ric, jove, fort e gran
lo troba hom, e bel e bo.

Una de les moltes conseqüències d'aquest fracàs de Jaume I va ser a llarg termini, tal com assenyala Burns (1987a, p. 204-205), un canvi radical de la seva política d'aliances. Jaume I havia tingut relació amb els güelfs italians i pel papa n'havia estat designat com a líder en la lluita contra Frederic II (vegeu Villacañas, 2003, p. 520-529). Però, un cop que Carles d'Anjou, ja als anys cinquanta, havia assolit la mateixa posició (vg. Barbero, 1983), Jaume I decideix de no compartir una situació que li devia ser desagradable, a més de poc rendible, i s'aproxima a l'hereu italià de Frederic II, i cap dels gibellins, el rei Manfred, amb el qual pactà el matrimoni de Pere II amb Constança. I si Jaume I manté una posició de política exterior independent i equilibrada, tot al llarg de l'última dècada del seu regnat, és, al contrari, l'infant Pere qui perpetua més estretes relacions amb els adversaris italians de Carles (vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 207-239, i més endavant al capítol 11). És molt possible que el silenci de la historiografia catalana, inclòs del rei Jaume, sobre l'assumpte provençal depengui també, a més del fet de voler callar un fracàs, d'un canvi d'interpretació, i de justificació, dels mateixos esdeveniments per part del rei.

En una carta dirigida a Carles d'Anjou que remunta al 1262 (citada a Soldevila, 1995, vol. 1, p. 183-184), escrita en ocasió de la revolta de la ciutat de Marsella, Jaume I li diu:

Satis et enim debeatis esse peccati a nobis de Comitatu Provincie quem nos habere potuimus eo quod fuerat de genere nostro, et propter amorem et propinquitatem quos cum Illustri Rege Francie, fratre vestro, et vobiscum habemus, ipse recipere noluimus.

No sé si interpretar aquesta afirmació com un reajustament de la memòria, que transformava un «no vaig poder» en un «no vaig voler», o si és que fa referència sobretot al fet de no haver prestat mai ajuda als rebels provençals ni d'haver afavorit les escomeses dels infants Pere i Jaume per recuperar el comtat (vg. Soldevila, 1995, vol. 1, p. 177-206). Sigui com sigui, la situació aconsellava el silenci.

5.4. Un dels elements en què s'havia de recolzar la propaganda angevina, com ja ensenyava la carta del papa, era exactament el consentiment de la núvia. Com escriu Guillaume de Nangis, cap al 1276, Lluís havia anat al concili de Lió amb un exèrcit per acollir-hi el papa:

Sed dum vellet regredi, misit partem militiae suae copiosam, quae Beatricem, sororem juniorem reginae Franciae Margaretae, quam orbatam patre, scilicet comite Provinciae, rex Aragoniae armato circumvenerat exercitu, et obsederat impudenter, ut eam suo, sicut dicebatur, filio traderet in uxorem, de manu ipsius in gladii fortitudine liberaret. Redeunte iterea illustri rege Franciae ad propria, negotio pro quo milites praedicti destinati fuerant, contra regem Aragoniae potenter et celeriter consummato, idem excellentissimus rex Francorum consilio inde habito, inquisita prius predictae filiae comitis Provinciae voluntate, misit Carolum fratrem suum cum innumerabilis militiae venustate, ut eidem puellae nobili coram ipsius famosissimis avunculis, comite scilicet Sabaudiae, et Thoma quondam Flandrensi comite, nec non archiepiscopo Lugdunensi, aliaque ejus inclyta parentela, in ejusdem matris praesentia solemniter matrimonio jungeretur. Quantus honor, quantave laetitia, quantaque festivitas illic sit habita, non est meae possibilitatis evolvere vel referre (*Vita Ludovici* 354).¹³⁸

138. Com tradueix la versió en francès de la *Vita*: «par la volenté et lasentement de la pucelle» (p. 355). Tenint en compte que les primeres versions que expliquen la història, i també les més difoses, són de provenença ara francesa ara güelfa, es podria aplicar el famós proverbi medieval *excusatio non petita acusatio manifesta*.

El relat de Guillaume és, no obstant això, un dels més fidels als fets, amb poques omissions determinants, un cert triomfalisme i un bon toc de retòrica, però sense gaires manipulacions ni errors, i sembla que és el que ha suportat les reconstruccions dels historiadors francesos dels segles XVII-XIX.

Tots els historiadors que han parlat del tema han treballat només amb una font historiogràfica, el relat de Guillaume de Nangis, a part de Burns que ha fet servir l'intercanvi de cartes entre el rei Jaume I i el papa, fent així entendre que va ser un esdeveniment que cap rastre va deixar a les cròniques de l'època, no sols les catalanes. Però, no és aquest el cas, perquè si és veritat que no va ser, com he dit, un dels esdeveniments més recordats a les històries, ni les que donen àmplia atenció, bé en positiu bé en negatiu, a les gestes de Carles d'Anjou, tanmateix és un fet que va ser molt més recordat del que podia semblar, tot i que, sigui dit de passada, en formes no gaire precises ni exactes.

El primer historiador que el relata, abans de Guillaume de Nangis, és Guillaume de Puylaurens, a la seva *Historia Albigensis*, completada abans de 1274. El seu és un relat a vegades confús, i marcadament filofrancès, però digne d'atenció, ja que algunes de les dades que proporciona han estat completament ignorades per la historiografia moderna, mentre que, al contrari, les tornarem a trobar a la historiografia medieval i, diria, tenen el seu notable pes al moment d'intentar una nova reconstrucció dels esdeveniments. Sent un relat, pel que em sembla, del tot desconegut als historiadors de la Corona d'Aragó, el reproduiré sencer:

Et sequenti anno Domini M° CC° XL° V°, circa principium estatis domini Papa suum concilium celebravit ibidem cum prelatiſ cisalpinis et ceteris de regno Francie et Hyſpanis, et ibi deposuit dominum Federicum ab imperio per ſententiam diffinitivam, cui interfuerunt dominus Baudoy-nus imperator constantinopolitanus, et Tholosanus et Provincie comites, qui ibi coram Papa tractaverunt de conjugio inter ipsum comitem Tholoſanum et filiam ultimam ejusdem comitis Provincie contrahendo, Papa dispensaturo super eo propter affinitatis impedimentum. Reversis autem eis ad propria infra paucos dies comes Provincie moritur, dicto conjugio imperacto, potuitque tunc addiscere comes Tholosanus quoniam nocuit differre paratis. Quod cum innotuiſſet per celerem nuntium miſſum a domino Gauſcelini, tantum interposito uno die, festinus recessit cum paucis, nullam ſecum vel post ſe manum trahens armatam, ſicut ei a dicto viro fuerat perſuaſum non oportere eum venire manu armata aut multitudine, prout et ei per Romeum et Albertum domesticos milites olim comitis Provincie fuerat perſuaſum, ut ſub tali ſimulatione agerent, ne ipſe Comes interim vim inferret; donec ipſi quod ſecus tractabant potuiſſent ducere ad effectum: agebatur enim ſecreto quod domino Karolo fratri Regis in uxo-

rem daretur puella, sicut effectus postea demonstravit. Quot vero occur-
sus, quotve colloquia cum comite Sabaudie avunculo puelle et baronibus
terre intervenerint, loquentibus in corde et corde Provincialibus cum co-
mite Tholosano, longa retro series, donec fere transierunt V menses,
quando nec regi Aragonum quem suspicabantur favorabilem eidem Co-
miti cum esset Aquis, eum permiserint ut videret; nec summus pontifex,
ad dispensationem processit, regni Francie et Alamanie et Anglie, missis
ad hoc contradicioribus impeditus. Et, ut breviter concludam, nuncius
quem mittebat dictus comes domine regine Francie, ut placerat ei fieri
quod cum patre puelle fuerat pertractatum, ac etiam promoveret, invenit
in via dominum Carolum ad contrahendum cum ea matrimonium festi-
nantem. Quid hic dicam? Jam quidem per hec antecedentia presumi poterat
quod Domino non placeret quod ultimus Comes contraheret aut plus
haberet sobolem quam habebat: nam de Hyspania procurabatur sibi con-
jugium quod non fuisset sibi honorificum nec efficax ad propositum quod
habebat, de quo per terras quandoque sonus exivit; sed cum esset de ni-
chilo, conquievit. Cujus quidem soni fuit occasio non parva, quod cum
ipse profectus esset in Hyspaniam post recessum de Provincia, accidit una
die quod ipse intravit ecclesiam beati Jacobi ut audiret missam, eratque ibi
quedam mulier nobilis peregrina quam suspicati sunt qui ibi de Francia et
terris aliis peregrini aderant, esse illam cum qua dicebatur sponsalia con-
traxisse, unde et qui venirent per terras, quod solempnitatem nuptialem
viderant divulgabant (47).

La relació del cronista francès es correspon en molts elements a fets do-
cumentables i documentats (vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 86-87) com ara l'a-
cord entre els comtes de Provença i de Tolosa, amb el no esmentat consenti-
ment de Jaume I, perquè la filla menor de Ramon Berenguer V es casés amb
el vidu comte de Tolosa; o la necessitat d'esperar la dispensació papal, dis-
pensació que no va arribar per intervenció del rei de França, casat amb Mar-
garida, primera filla de Ramon Berenguer V. Guillaume afegeix, únic que ho
fa, també la intervenció dels marits de les altres dues germanes, Enric III i Ri-
card de Cornualla, que efectivament hem vist actuar, tot i que més tard. Al
mig d'aquestes negociacions el comte de Provença mor sobtadament i, co-
menta Guillaume, «potuitque tunc addiscere comes Tholosanus quoniam no-
cuit differre paratis». La intervenció del comte de Tolosa per anar a fer-se
amb el control de la futura esposa, intervenció que trobarem en el proper re-
lat, el d'Adam de la Halle, és obstaculitzada per les maniobres de «Romeum
et Albertum», que tramen, amb el consentiment del comte de Savoia, avi de
Beatriu, i altres barons provençals, en favor de Carles d'Anjou. Aquest *Ro-
meum* no és altre sinó Romeu de Vilanova, senescal del difunt comte i tutor
de l'hereva, tal com el nomenava el testament de Ramon Berenguer, i que tro-
barem com a protagonista en més d'un relat medieval. Així com tornarem a

trobar, als historiadors medievals, el comte de Savoia, sogre de Ramon Berenguer V, i els barons provençals, els quals són completament ignorats per la historiografia moderna.¹³⁹

Guillaume de Puylaurens no entra en gaires detalls quant a les negociacions secretes entre el rei de França, el senescal i el papa, tot i deixar-les entendre, ni parla de cap intervenció directa de Lluís IX, però esmenta que tant el comte de Tolosa com el rei d'Aragó, Jaume I, que es trobava a Ais, es van trobar el pas barrat, perquè «invenit in via dominum Carolum ad contrahendum cum ea matrimonium festinantem», quan això ocorregué amb posterioritat, com ja s'ha vist. Guillaume, favorable als reis de França, conclou dient que va ser voluntat divina que el matrimoni no es dugués a terme, i rebaixa al màxim els tons de l'eventual polèmica i de l'escàndol.

El relat de Guillaume de Puylaurens, que, d'haver estat examinat abans pels historiadors, podia haver reduït les sospites respecte al de Guillaume de Nangis, és important, perquè, primer en ordre de temps, ja deixa en clar alguns elements que tornarem a trobar en altres relats, més o menys fantasiosos, i que permetran, en el futur, de reconstruir encara amb més detalls i precisió, respecte al pare Burns, tota la intrincada qüestió. És també important, perquè la parcialitat de Guillaume, la falta d'informacions i la seva voluntat de normalitzar, apagant qualsevol possible polèmica, el duen a confeccionar un relat que, tot i ser partidista, és però exempt d'exagerats tons propagandístics o de justificacions, per mantenir-se a un nivell acceptablement neutral i objectiu, al contrari d'això que hem vist en Guillaume de Nangis i veurem, per exemple, en Adam de la Halle.

5.5. Pocs anys després de la *Vita* de Guillaume de Nangis, l'element del consentiment de la núvia, central des del començament per a la propaganda francesa, va ser transformat en una història d'amor al més pur estil novel·lesc per Adam de la Halle al seu cèlebre *Le roi de Sicile*, composta pel que sembla entre el 1282 i el 1283.¹⁴⁰ Carles, canta Adam, ja és famós per les seves virtuts cavalleresques i les futures promeses de glòria (286, 5-21):

Com plus vint en avant, plus crut sa renommée,
et parole est tantost en divers lieux volée.
S'avint que en Provenche ert li nouvele alée
tant que chele l'oï qu'il eut puis espousée

139. Dunbabin, 1998, p. 52, parla de la col·laboració de Tomàs de Savoia, sense, tanmateix, explicitar de quines fonts treu la informació; qui al contrari, també sense explicitar les fonts, destacava el paper de l'esposa de Ramon Berenguer, Beatriu de Savoia, de Romeu de Vilanova i de la noblesa provençal, era Saint-Priest, 1847, vol. 2, p. 17-25.

140. Vg. els comentaris de Barbero, 1983, p. 62-67.

qui demoisele estoit et hoirs de la contrée,
 [...] qui n'estoit encor pas mariée,
 du bon renon Charlon ne fust ja saoulée,
 ains s'est tant de bon cuer en l'oïr delitée
 qu'ele se sent aussi que toute enfantosmée.
 De gai cuer, d'oeil riant, de legière pensée,
 et amours, qui trouva le porte deffremée,
 saut ens, adont fu-ele de s'amour embrasée.

La donzella vol saber «se li personne estoit concordans au renon», i quan finalment el veu de persona, se n'enamora encara més, però, així són els cors de les dones, no en diu res. Fins que la volen donar en esposa a «un riche conte [...] qui Ramons ot à non» al qual «ses cuers disoit non». Davant el perill d'haver-se de casar amb el vell comte de Tolosa, ella envia un missatger a Carles per dir-li que si la salva de l'indesitjat matrimoni ella «li faisoit don de són cors» (287, 12-27).

Quant il eut par loisir la lettre pourvée,
 vit que chele dansele voloit estre sa drue;
 amours li entre ou cuer et li sans li remue;
 de désirrier frémist et d'espoir s'esvertue:
 pris gent, vint en Prouvenche et chele ert ja méue
 pour mener espouser dolante et irascue.
 Et quant li enfés ot la novele entendue
 et le route des gens à plains cans connéue
 et vit en milieu d'aus le puchele en sambue,
 et chelui qui le nuit le cuidoit tenir nue,
 les chevaus ont restrains et l'enfès premier hue.
 De lonc lanche seur fautre et sans atendre aieüe
 les escrie et chil ont se vois reconnéue:
 se fuient comme aloe fait esprevier de mue:
 la puchele remest, et chieux l'a retenue
 envers cui el fust à envis desfendue.

Quan, finalment, estan sols, s'abracen, es fan petons i es van secretament a casar a un monestir d'Ais. Només a fets acomplerts avisen els germans, el rei Lluís IX i la reina Margarida, feliç que la seva germana s'hagi casat amb el cunyat. No hi ha paraula de Jaume I, tot i que la donzella ja estava en mans dels adversaris, que la volien forçar a casar-se. I, només al final, després de l'aventurosa i coratjosa intervenció del «cavaller» Carles, s'avisava el rei de França.

La manipulació dels fets, tot i basar-se sobre dades certes, és més que evident, així com l'intent d'enaltir Carles. Allò que em sembla més important és el fet que Adam de la Halle va decidir de desenvolupar l'episodi en un poema

a mitges entre un *roman* d'amor i una *chanson* heroica. Perquè el bonic idilli —la donzella que s'enamora del cavaller per les seves virtuts, i aquest, de retruc, que obre el cor a la passió en saber que una donzella, que és enamorada d'ell, és en perill i s'ha de rescatar—, és alguna cosa més que un innocent ingredient típic de la literatura de cort, amb els senyors i mecenes que gaudeixen de veure transformada la seva vida en una ficció literària. Adam no està relatant fets ni privats o al·legòrics ni d'un passat remot, el tema és contemporani, públic i polític, i és tractat, possiblement, quan ja ha esclatat la guerra de les Vespres contra Pere II.

Aquest poema palesa un tipus de relació entre la història, la ficció literària i l'elogi del poder, que mereix un estudi a part, i que excedeix les meves intencions i la senzilla anàlisi de les diferents versions d'aquesta història. Però, em sembla un tret notable de la personalitat de Carles, el fet que no va oficialitzar mai la seva persona, el seu paper i les seves gestes en termes historiogràfics —puix hi ha historiografia filoangevina però no directament angevina—, mentre que ho va fer utilitzant els recursos de la literatura, ja que és difícil pensar que Carles fos a les fosques de les intencions del *trouvère* picard. Que Adam hagi acabat o no el seu text —la qüestió és dubtosa—, i fossin quines fossin les seves esperances de difusió, el poema s'escriu, pel que sembla, com ja he recordat, un cop esclatada, o just a punt de començar, la guerra de les Vespres. Reafirmar, en aquest moment, el dret a la possessió de Provença, i d'una manera tan novel·lesca, potser no era del tot sense sentit.

Veurem, més endavant, com els preparatius de guerra del rei Pere II van engendrar notable inquietud, perquè no se sabia on pensava dirigir-se, i el papa i la corona de França temien que correria en ajut dels revoltosos sicilians. Però, una de les fonts contemporànies ens fa saber que la preocupació no era només aquella, perquè també es va témer una intervenció a Provença, cosa *a priori* no del tot absurda, tenint en compte les precedents temptatives d'afavorir els rebels provençals acabdillades per Pere II quan era infant. Saba Malaspina, que, recordem-ho, treballava a la cort papal, per tant havia d'estar força informat de les veus que hi corrien, escriu que, al moment de circular les notícies sobre la preparació de l'estol naval català, Carles no es preocupa de res per *cordis altitudo*, perquè se sent segur de la seva força militar, estat d'ànim que tornarem a trobar en altres fonts com, per exemple, Giovanni Villani.¹⁴¹ Tanmateix:

141. Possiblement podem llegir la mateixa sospita també en el discurs que els sicilians fan quan, un cop rebel·lats, busquen qui els ajudi, que així sona a la ploma del mateix Saba: «dompno Petro regi Aragonum, genero quondam nostri regis Manfredi; sed credendum est magis, quod dompnus Petrus nos pro suis recipiat, ut defendat, quia quodammodo ad uxorem et filios suos regnum ex successione regis Manfredi pertinet, cui heredes alii non supersunt. Audivi

Nichilominus tamen velud per sompnum quid vanum vidisset, quaedam non attenta, sed potius parvipensa dubietate recepta, non de regno Syccilie, sed de Provincia tantum, que quondam regno Aragonum dicebatur fuisse subiecta et ad regnum ipsum Aragonum pertinere, curiosa meditatione timescit, verens, ne Provincia ipsam, quam dictus dompnus Petrus aliquando suam dixit, per mare impetat et invadat (VII 2).

Abans de deixar els dominis dels Capets, i sense endinsar-se gaire en el segle XIV, cap al 1306 en trobem una altra versió poètica en francès, aquesta més moderada i propera a la de Guillaume de Nangis, que incorpora Guillaume Guiart al seu *Branche des royaus Lingnages* (v. 9636-9650):

Après eslit li rois messages
 Qu'en Prouvence querre destine
 Biatriz la suer la reyne,
 Qui, esbahie et entreprise,
 Iert dou roi d'Arragon assise;
 Car il vouloit qu'il li pleust
 C'un sien fil à fame l'eust,
 Tout n'i fust ele consentant.
 Mès enz en l'eure que qu'il entant
 Du roi saint Loïs la prière,
 S'en reva en sa terre arrière;
 et li mès, qui d'errer se painent,
 la damoisèle en France amainent,
 de tost ariver i alouse,
 Challes, le frère au roi, l'espouse;

5.6. La magnitud d'un escàndol es pot comprovar, també, per la quantitat d'històries que es creen per tal d'amagar-lo i transformar-lo. Aquesta de l'amor entre Carles i Beatriu no és l'única versió que es va crear per tal de modificar-ne la realitat. Dante Alighieri, al *Paradiso*, es fa ressò d'un altre muntatge historiogràfic que, tot i ser de signe prou diferent, apunta a la mateixa finalitat: legitimar sense cap possibilitat de dubte la successió de Carles a la corona comtal de Provença (*Paradiso* VI, v. 133-135):

etiam, quod rex Karolus vehementer de ipso dubitat, precipue occasione Provincia, quam ad se dicit rex Aragonum pertinere. Preterea intellexi, quod ingentem paravit armatam et copiosum gentis Catalane congregavit exercitum. Forsitan, si audiat Sycciliam contra Gallicos rebellionis dure suscepisse cervicem et quod Syculi volunt eum ad salvandum nos; est enim homo in armis strenuus et cupidus terre, qui forte armatam non fecisset, nisi ut terram aliquam subagere valeat regno suo» (VIII 10).

Quattro figlie ebbe, e ciascuna reina,
 Ramondo Berlinghiere, e ciò li fece
 Romeo, persona umile e peregrina.

La història devia ser prou coneguda, ja que Dante només en fa una ràpida al·lusió, explicitada per tots els seus comentadors, i més detalladament relatada per Giovanni Villani. Aquest explica que Romeu de Vilanova, en efecte senescal del comte, era un pelegrí el qual, tornant de Santiago de Compostella, «udendo la bontà de conte Ramondo, ristette in sua corte». Gràcies a la seva honestetat i religiositat obté el càrrec de senescal i, per la seva sàvia administració, «raddoppiò la rendita» del comte.¹⁴² És gràcies a la seva oculada política que tres filles de Ramon Berenguer es casen amb Lluís, rei de França, amb Enric III, rei d'Anglaterra, i amb el seu germà, Ricard de Cornualla, rei dels romans:

la quarta rimanendo a maritare, disse il buon romeo: «Di questa voglio che abbi uno valente uomo per figliuolo, che rimanga tua rede»; e così fece. Trovando Carlo conte d'Angiò, fratello del re Luis di Francia, disse: «A costui la da', ch'è per esser il migliore uomo del mondo», profetando di lui, e così fu fatto (VII xc).

Però, per l'obra envejosa dels barons de Provença, Romeu va perdre la confiança del comte i, tenint-se per menystingut, diu que, ja que no és apreciat, ell se n'anirà:

«Io venni in tua corte povero romeo, e onestamente del tuo sono vivuto. fammi dare il mio muletto, e'l mio bordone, e scarsella, com'io ci venni, e quetoti ogni servigio». Il conte non volea si partisse; per nulla volle rimanere, e com'era venuto, così se n'andò, che mai non si seppe onde si fosse, né dove s'andasse: avisossi per molti che fosse santa anima sua.

És difícil concretar l'origen de la història, l'època i l'ambient de formació, amb la seva barreja de veritat i imaginació.¹⁴³ Els fets i els personatges són profundament manipulats per tal de fer-ne un *exemplum*, i així ho recull Dante, per exemplificar la ingratitude dels poderosos, davant la profunda morali-

142. En un document del 25.5.1241 Ramon Berenguer V es dirigeix a Romeu de Vilanova «bajulo dilecto et fideli nostro» i reconeix «te fideliter computasse nobiscum et reddidisse plenarie calculum rationis de omnino eo quod tu, prefatus Romeus, egisti seu administrasti in tota Provincia [...] et que reliqua dicte administrationis et gestionis sine diminutione aliqua intulisti et restituisti nobis et erario nostro» (Benoit, 1925, doc. 333).

143. Els moderns comentadors de Dante parlen d'un antic conte provençal, sense especificar, però se'm fa complicat pensar en una font literària. Segurament s'origina en ambients güelfs, possiblement directament angevins, a les acaballes del segle XIII.

tat de l'home, i les dificultats de l'exili. De fet el personatge principal, misteriós a la ficció, *santa anima* vinguda no se sap d'on d'una forma quasi providencial, és l'històric Romeu de Vilanova, senescal i executor testamentari del comte a la realitat, que bona part tingué en el matrimoni de Carles i Beatriu. Un caràcter del relat que es pot notar és el d'un cert enyorament pels temps feliços del bon comte Ramon Berenguer V, malgrat que la representació de Carles d'Anjou és positiva i perfectament coherent amb la proposada per la propaganda eclesiàstica i güelfa (vg. Barbero, 1983).

El relat de com s'arribà al matrimoni de Beatriu i Carles d'Anjou és important, des del punt de vista de la propaganda i la transformació de l'episodi que estem comentant, perquè retrocedeix en el temps el mateix matrimoni, en vida encara del comte Ramon Berenguer. Així que el passatge del domini, sense necessitar justificacions sentimentals, es transforma en un acte de la voluntat del mateix comte, sàviament aconsellat pel seu senescal. No hi ha enamoraments, que no fan mai al cas a la realitat, però tampoc raids ni coaccions, és un fet senzill de política matrimonial i de passatge d'un *honor* per via de matrimoni a falta d'hereus mascles, com tants altres n'hi ha hagut, com ja havia estat per la mateixa Provença, com havia estat per Aragó, com serà per Tolosa i com es reivindicarà per Sicília.

Abans d'acabar amb l'anàlisi de les versions proangevines, en queda una altra per examinar. Puix em sembla que a aquest mateix grup llegendari ha de remuntar, també, el relat present a la *Chronique de la Morée*,¹⁴⁴ tot i que no es fa menció de Romeu de Vilanova. A part de la introducció d'unes confusions, com la d'anticipar la unió entre Anjou i Provença ja en Ramon Berenguer, la proximitat entre els dos relats és evidenciada pel fet que el matrimoni entre Carles i Beatriu és concertat ja en vida de Ramon Berenguer, per tal de legitimar-lo sense cap mena de dubte, i per l'elogi de Carles com un dels homes més valents del món:

A cellui temps que nous vous contons, le conte d'Anjo, qui sires estoit de Provence, si avoit troyz filles, mais enfant mascle n'avoit mie. Si ques, pour ce que messire Charles, le second frere dou roy de France, si estoit

144. L'anomenada *Chronique de Morée* és, a la pràctica, un conjunt de cròniques diferents que tornarem a veure també més endavant. Tal com Longnon va reconstruir la relació entre les diferents versions, es pressuposa l'existència d'un original en italià, possiblement en venecià, compost entre el 1305 i el 1331, d'aquest original va ser feta una versió en francès, entre el 1341 i el 1346, que és la que ens ocupa, d'aquesta depenen una versió grega i una traducció, abreuçada, a l'italià fetes al mateix segle XIV. Possiblement de l'original italià, continuat fins al 1377, depèn la versió aragonesa encomanada per Juan Fernández de Heredia, que, com tindrem l'oportunitat de veure, presenta notables diferències de la francesa. Com Villani, la versió francesa, i amb ella la grega i la italiana, presenten una versió de l'adquisició de Provença i de Sicília molt semblants.

adonc .j. des plus vaillans et entreprenans chevaliers dou monde et de plus gran renommée, si s'acorda le conte d'Anjo avec lui et lui donna sa aînée fille pour moullier et le fist son hoir. Apres yce .j. temps, si prist le roy de France meisme la seconde fille; après ce, si prist le bon roy Edouart de Engleterre la tierce suer, qui estoit adonc .j. des plus vaillans et prodrommes rois du monde.

Et après que ces .iiij. dames furent mariées ainxi comme vous oyés, le conte d'Anjo si trespasa, leurs peres, de cest siecle en autre. De quoi per-vint sa conté a monseignor Charle de France qui sa premiere fille avoit a femme et fu sires de Provence (416-417).

Un interessant element de transformació és el fet que, per fer tot l'assumpté més lògic, Beatriu esdevé la primogènita del comte de Provença i no la filla més petita. Aquesta modificació deu haver-se originat evidentment en ambients angevins, com mostra el fet que Morea, d'on ve la crònica, era possessió angevina.

I als mateixos ambients es deu remuntar un exemple llatí d'origen francès, que tornarem a examinar més tard, que relata la llegenda de les raons que van conduir Carles a la conquesta de Sicília, al qual, també, Carles es casà amb la primogènita de Ramon Berenguer V.¹⁴⁵

5.7. Com he dit al començament del capítol, de l'examen de la historiografia contemporània, semblava que la Corona d'Aragó no s'havia preocupat de difondre la seva versió dels fets, ni havia elaborat, aparentment, cap història propagandística. Però, no és veritat, perquè la veu de la discòrdia, aquella contra la qual operava la propaganda dels Anjou, al contrari, quedà ben reflectida a unes cròniques. Una primera testimoniança a analitzar la trobem, fora del Principat, a Bartolomeo de Neocastro. El cronista sicilià de part aragonesa, que escriu cap al 1293 (vg. Guglielmi, 2003, i Pispisa, 2002), fa aquest comentari a propòsit de Carles d'Anjou:

Ecce ipse (*scil.* Carles d'Anjou) scelera duo contextuit, quorum primum fuit, quod Raymundus Comes Provinciae duos habuit filios ex legitimo thoro susceptos, videlicet Johannem et Belingerium, et tunc temporis Barcinonia cum Catalonia et Provincia erant unus Comitatus, quibus per medium terram ipsius Comitatus testatus est. Joanni cessit Catalonia a Monte Pessulano, Belingerio vero Provincia, adjectis conditionibus istis, quod quis eorum sine filiis legitimis maribus praemoreretur, terra praemortui superstiti filios vel filium marem habenti revolveretur omnino. Et scriptis publicis inde factis, Comes Barcinoniae filios procreavit, bonum regem Ja-

145. París, BN lat. 6271, f. 17, vg. la traducció a Lecoy de la Marche, 1992, p. 65.

cobum; Belingerius vero dominam Blancam, quae cum praedicto Comitatu Provinciae ad eundem Joannem secundum pacta praedicta rationabiliter fuerat devolvenda. Belingerio vero praemortuo, cum tardaret ad testatum Comitatum et sobolem fratris recipiendam, dominus Carolus, velociori passu se conferens, dominam Blancam vi potius quam sponte suscepit in conjugem, rupto foedere Comitatus (VI, 6).

La història és extremadament confusa, amb notables errors de noms i de temps, i no sembla que depengui d'informacions de primera mà directament arribades de Catalunya. Podria ser originària del sud de França, on sovint hem pogut apreciar incerteses i confusions al voltant de la història catalana, malgrat les estretes relacions feudals i humanes, també a través dels trobadors; el sud de França, on residien molts exiliats güelfs i gibel·lins, com Brunetto Latini, i on Carles tenia molts enemics. O podia venir de la mateixa Itàlia gibel·lina, i d'aquí, o d'allà, per camins difícils de concretar, havia arribat fins a Sicília. En tot cas sembla que depèn d'alguna relació oral, única, font que podria justificar la barreja d'elements correctes i equivocats.

Un element, tanmateix, emergeix clarament per testimoniar que el primer difusor de la notícia, com tots els de part antiangevina, sabia amb claredat de què s'estava parlant, malgrat les confusions genealògiques i de noms. És a dir, el pacte que hi havia entre el comte de Barcelona i el de Provença que, a la mort d'aquest últim, a falta d'hereus mascles, la corona comtal tornaria al regent del casal de Barcelona. Ja s'havia donat aquest cas quan, a la mort de Ramon Berenguer III de Provença, el 1166, el comtat havia tornat a mans d'Alfons I d'Aragó, que n'havia enfeudat el seu germà, Ramon Berenguer IV, i, a la mort d'aquest, el 1181, el mateix Alfons s'havia quedat amb el comtat per anar a la seva mort al seu fill secundogènit, Alfons II de Provença.

És aquest succés que, molt transformat, queda reflectit a la notícia de Bartolomeo de Neocastro. Aquest pacte havia de ser oral, i per aquesta última successió, a falta d'hereus mascles, l'hem vist desmentit pel text del testament de Ramon Berenguer V. Així que, repropostrar aquests precedents per a la present ocasió, fa tot l'efecte de ser un dels elements centrals de la propaganda catalana, que transformava la *consuetudo* del passat en un pacte formal, pacte que Carles no havia respectat. També s'ha de notar com el relat parla explícitament del fet que el matrimoni s'havia produït «vi potius quam sponte», cosa, possiblement, bastant propera a la realitat dels fets, i sobre la qual havien d'insistir els que n'estaven insatisfets, així com la propaganda contrària, que arrenca del mateix papa, insistia sobre el consentiment de la donzella i, fins i tot, l'amor passional entre els nuvis.

Tanmateix, com deia més amunt, no és del tot cert que les cròniques catalanes no s'hagin fet de cap de les maneres ressò de l'esdeveniment. És veritat,

però, que ho han fet, com gairebé tots els altres testimonis, tardanament i de manera confusa; confusió, voluntària o involuntària, que sembla que és la característica principal de totes les narracions de l'episodi. El 1912, Jordi Rubió i Balaguer estudiava una interpolació present en alguns manuscrits de la crònica de Desclot,¹⁴⁶ que reportaré íntegrament:

Assí ausirets con lo rey en Pere d'Aragó, aquel qui morí a Moreyl, perdé lo comtat de Proensa per sa cobdicia.

Aquest rey en Pere era prous e valent e destrenya molt gran terra, so és a saber: Aragó e Cathalunya e Rosseyló e tot Carcassés e Bedarrès e Montpesler, e tot aytant com és de l'emperi en sà, e marquès de Proensa, mas perde Proensa per sa cobdicia e dir-vos-he com. Lo rey en Pere, el comte de Proensa e-l comte de Rosseyló eren ffrares, e era covinensa entre eyls que, qual que primer morís sens infants, que degués leyxar la terra a qual se volgués dels ·II· que romandrien. E lo comte de Proensa morí primer, e no hac mas una fiyla, e layxà la terra al rey en Pere d'Aragó, e que li maridàs aquela fiyla, e comanà-la a ·I· seu senescal que la tengués en guarda amb tot lo comdat. E lo rey en Pere d'Aragó, qui sabé que son ffrare lo comte de Proensa era mort, apareylà's ab ·II· gualeres sens pus, e, com fo en Proensa, lo senescal se'n meravèylà molt, com tant pobrament vench. Emperò si'l conech e dix que, sa li donava ·I· noble loch del comdat, que ell li liuraria lo comtat e la donzela. E lo rey no'n volch rés, e-l senescal dix-li que se'n tornàs, que no'l coneyxia per senyor, que no era vengut com senyor. E dementre, lo senescal tramès misatge al rey de Ffransa, si volia pendre per muylar la fiyla del comte de Proensa ab tot lo comdat, que el la li daria, e que li donàs vida honrada. E-l rey de Ffransa féu tot so que'l senescal volc, e pres per muylar la fiyla del comte de Proensa. E lo rey en Pere tornà-sse'n molt irat, com les gents de la terra no'l volgren reebre per senyor, car no coneyxen que ell fos rey d'Aragó quan tant sotilment era vengut. E per aquesta raó el comensà guerra ab lo rey de Ffransa, que volia cobrar la terra e-l comdat de Proensa, ab lo comte de Tholosa qui li n'ajudava. Mas, per sa duresa e per son erguyl, eyl morí a Mureyl segons que ausirets adevant. E lo rey de Ffransa hac d'aqueyla dona ·I· fiyl qui hac nom Felip, e fo net del rey N'Amfós, lo qual Felip vench a avant per temps en Cathalunya ab les franceses a setga Gerona.

146. En concret els ms. C, BSC 150, s. xiv ex.; G, BC 1, s. xiv ex.-xvin., i L, BC 241, s. xiv ex.-xvin, el primer i el tercer d'aquests presenten també interpolats els capítols 32 i 33 de Muntaner, que relaten les motivacions de l'aventura siciliana de Carles d'Anjou. S'ha de dir, tanmateix, i com veurem més endavant, que la font d'aquests dos capítols de Muntaner és la primera redacció de la crònica de Desclot; i que els dos capítols de Muntaner són presents també, cosa que inexplicablement se li havia escapat a Rubió, a C juntament amb molts d'altres. C, en la seva part antiga, s'atura al capítol II, 109 de Desclot i, sempre que a Muntaner troba una notícia absent a Desclot, n'interpol·la el capítol. La interpolació havia estat publicada per Jordi Rubió (1987, p. 198-200), reproduceixo la seva edició que ortografia.

La interpolació reprèn, com a encapçalament, les mateixes paraules amb les quals Desclot introdueix l'episodi del Bon Comte i l'emperadriu,¹⁴⁷ i és de debò impressionant la quantitat d'equivocacions que conté, sobre les quals no em detindré, perquè ja són assenyalades per Rubió i Balaguer i perquè són força evidents.¹⁴⁸ Això que a mi em sobta més, tanmateix, és la quantitat d'elements interessants, que es corresponen amb moltes històries ja analitzades, els quals són barrejats amb les equivocacions, a més del fet de centrar-se, en última instància, en el mateix episodi del relat de Bartolomeo de Neocastro, amb la relació familiar entre els dos comtes i el pacte de successió a falta de fills barons. La copresència de les dues característiques l'haurem d'atribuir bé al pas del temps, ja que es va posar per escrit, en aquesta forma, aproximadament un segle després dels mateixos esdeveniments, bé la provenença de la notícia, que podria no ser directament catalana, almenys en la formulació que arriba al copista del model del qual la copien els tres manuscrits que la reporten.

Un primer element que em crida l'atenció és el de la caracterització del rei Pere I, descrit com a cobdiciós,¹⁴⁹ el qual, per no haver volgut ser generós amb el senescal, provoca que aquest es giri cap al rei de França. Pere I qui, al contrari, havia estat acusat de ser massa llarg o, en paraules del seu fill, de no saber mantenir l'autoritat sobre els seus vassalls, és aquí retratat amb un vici

147. Aquesta relació ja va ser assenyalada per Rubió i Balaguer: «Aquest rey En Pere destrenya gran terra, so és saber lo regne d'Aragó, e tota Catalunya, e Carchacès, e Bedarès, e Montpesler et tota Prohensa aytant com del Emperi era» (II, 6). Però, l'adaptació al text de Desclot és encara més profunda i hàbil, perquè el redactor de la interpolació copia literalment altres passatges. Als ms. la interpolació és inserida a la meitat del capítol 4, després del repàs genealògic dels fills d'Alfons I i abans del matrimoni de Pere I amb Maria de Montpeller. Ara bé, l'interpolador reprèn de la descripció de Pere els detalls de *prou*, de *tot Carcachès* i de *marques de Proensa*, i també la notícia genealògica del final sobre la monarquia francesa és represa de Desclot, ja que és tot just el fragment de text que precedeix la interpolació: «E el rey de Fransa pres per muler la fila del chomte de Proensa, neboda del rey En Pere d'Aragó, de la qual dona hac ·I· fil qui hac nom Felip» (II, 4). Finalment, l'interpolador també aprofita un passatge del capítol en què Desclot narra la batalla de Muret: «e el rey comensà guerra ab francès, ab lo comte de Tolosa qui li'n ajudà» (II, 6).

148. Rubió no s'adonà que d'un Desclot amb aquesta interpolació depenia Pere Tomic, f. 42r-v, amb mínimes necessàries adaptacions, i d'aquí passa al *Recort* de Gabriel Turell (72). Sent-hi present també la llegenda de les motivacions que induïren Carles a la conquesta del regne de Sicília, aquest manuscrit havia de ser semblant a C, o al model de L, és a dir un Desclot segona redacció que contenia només la part de text refeta, és a dir els primers 130 capítols.

149. També es fa ressò, d'alguna manera, de les dificultats financeres del rei, que ja hem vist notades pels cronistes castellans, i podria donar una visió «francesa» de l'arribada de Jaume I a Provença, que no havia de ser acompanyat d'un exèrcit prou nombrós —res en comparació de l'armada enllestida per Lluís IX—, ja que destaca el fet que, arribat només amb dues galeres, «lo senescal se'n meraueylà molt com tant pobrament vench» ni tampoc els provençals no el varen voler reconèixer com a senyor «quant tant sotilment era vengut».

que semblaria més adient a Carles d'Anjou, a causa del seu rigorós domini del comtat de Provença. Però aquesta estranya consideració sobre el rei és acompanyada de la versió «oficial» dels croats de la causa de la derrota de Muret: el seu *erguyl*, la *superbia*.

L'interpolador o l'autor de la notícia, tot i les confusions de noms, està perfectament al cas de les normes de successió del comtat de Provença i dels pactes dinàstics entre les diferents branques del casal de Barcelona, però els manipula, sembla, segons la seva conveniència, o, més probablement, seguint la versió oficial, com ja hem vist que era el cas de Bartolomeo de Neocastro.

Tot i així, és digne de comentari un altre detall, que correspon a la veritat, ja que apareix al testament del comte: al punt de morir, Ramon Berenguer V confia la terra al seu senescal, i li dona l'encàrrec de maridar la seva filla, cosa que farà, i que va intentar de fer també Jaume I. Aquest fet mostra com el redactor original de la notícia disposava de bona informació, o fins i tot va poder llegir el testament del comte. Aquest senescal, com s'ha vist, no és altra persona que Romeu de Vilanova el qual, tot i anònimament i d'altra forma, torna a adquirir altre cop protagonisme en tot l'assumpte. Romeu era un dels executors testamentaris del difunt comte,¹⁵⁰ i com estableix el testament, més amunt esmentat:

Et volumus et mandamus quod predicti Romeus et Guillelmus de Cotinaco teneant et statuunt totam terram nostram, et heredum nostrorum; et milites et homines teneantur ei iurare, et eam teneant quousque aliqua de filiabus nostris quae remanserit heres in comitatibus nostris, prout superius est ordinatum, collocetur in matrimonium alicui per quem terram possit gubernari.

150. Tot i que Burns no l'esmenta mai, aquesta afirmació correspon a la veritat, a testimoniança, com ja escrivia Guillaume de Puylaurens, que d'influència n'havia tinguda i força, de manera que la posterior llegenda italiana l'hem de veure com una transformació duta a terme per donar a la seva acció l'*imprimatur* del comte. Cal confrontar, també, una notícia, neutra i essencial, com la que donen els *Annales Iannuenses*: «Item ipso anno mense augusti, sicut Deo placuit, dominus Raymundus Berengarius comes et marchio Prouincie et comes Fulcalcherii diem clausit extremum et heredem sibi instituit filiam suam dominam Beatricem et terram suam totam subditam, sub protectione Romane Ecclesie esse debere precepit et dominum Romeum de Villanoua baiulum totius terre sue et filie dimisit quousque maritaretur; quam postmodum dominus Karolus illustris Francorum regis frater assumpsit in uxorem, de morte cuius domini comitis tota ciuitas Ianue turbata fuit, dolentes ceteri de morte sua a minimo usque ad maximum» (III, 162-163). Aquí és el senescal, i no el rei Jaume, com a la interpolació precedentment analitzada, que ha de maridar Beatriu, d'alguna manera com a la versió de Dante-Giovanni Villani, i en absoluta correspondència amb això que establia el testament del comte. Tot i no ser formalitzat pel testament, a la pràctica es reservava algun dret en l'assumpte també la comtessa vídua, Beatriu de Savoia, ja que en un jurament del batlle d'Ais, del 7.9.1245, és continguda l'afirmació següent: «promitto [...] quod dominam B. filiam vestram non maritabimus, nec maritari patiemur, quin vestrum consiliu primitus requiramus» (Papon, 1777-1786: vol. II, apèndix lxxxi).

A aquesta notícia vertadera, l'interpolador n'afegeix una de falsa, testimoni de la versió catalana dels fets, dient que, abans de Romeu, és al rei d'Aragó que el comte de Provença havia confiat la seva terra i deixat l'encàrrec de maridar Beatriu. D'aquesta manera s'exculpa Ramon Berenguer V d'haver deliberadament maridat la seva filla amb Carles, es reivindica la legitimitat dels comtes de Barcelona, i es destaca l'abús de poder del senescal, al qual és altre cop atribuïda la principal responsabilitat.

També correspon a la veritat l'anada del rei, que fou Jaume I, i no pas Pere I, per fer-se càrrec de Beatriu, el qual, però, no hi va anar en vaixell sinó per via terrestre. Tot i així, sí que hi havia una flota que velejava al llarg de les costes provençals en aquells moments: era la que havia enviat l'emperador Frederic II, que volia casar l'hereva de Provença amb el seu fill Conrad, el futur Conrad IV, pare de Conradí. També podria correspondre a una certa veritat la ira del rei, per la falta de suport, contra «les gents de la terra», ja que és possible que Jaume I rebés poca ajuda en la seva expedició. Recordem que el papa Innocenci IV, a la carta suara citada, després d'haver-li comunicat la propera realització del matrimoni de Beatriu amb Carles d'Anjou, diu al rei Jaume que: «licet id tibi forsan non placeat, non tamen ostendas ex hoc adeo te turbatum ut inconsulte in iracundie calore procedas» (Burns, 1987a, doc. xvii). Que Jaume I es podia deixar portar per la ira és demostrat almenys per un episodi ocorregut pocs mesos després, quan va fer tallar la llengua al bisbe de Girona¹⁵¹ (vg. Burns, 1987a, p. 206, i Villacañas, 2003, p. 379-382).

A veure si en podem treure més informacions. L'anònim interpolador sembla que extreu el capítol en qüestió d'alguna font que té el seu origen en un medi transpirinenc. Aquesta consideració em sembla que es pot argumentar a partir dels elements següents: una certa precisió, almenys remota, en els detalls d'història occitana i, al contrari, la confusió en els d'història catalana, tot i l'error sobre quina filla de Ramon Berenguer es va casar amb Lluís IX —Margarida—, i quina amb Carles d'Anjou, que no esmenta, de manera que sembla que el nou comte de Provença fou el rei de França. Als manuscrits que transmeten la interpolació, aquesta és seguida d'una notícia correcta sobre la successió del comtat de Rosselló. Els judicis sobre la figura del rei Pere I, orgullós i pobre, encaixen millor amb els perfils d'ell dibuixats fora de Catalunya. Sembla que també es poden entreveure uns certs punts de contacte amb el relat transmès per Villani.

Per terminar, un últim detall genealògic: com hem pogut veure, la notícia relata la parentela que el rei Lluís IX tenia amb els reis de Castella, com a fill de Blanca, filla d'Alfons VIII. Per donar aquest detall varia el text de Desclot

151. En la carta en què demana disculpes per l'acte, del 5.8.1246, el rei Jaume escrivia que «animum nostrum ira et indignacio maxima perturbat» (Huici, 1976-1988, doc. 433).

que havia reprès, en què, al contrari, es parla de les relacions amb la família reial catalana. L'anònim que primer va redactar o interpolar aquesta i altres notícies a la crònica de Desclot que anava copiant no es limita, doncs, a transcriure un text tal com el tenia davant, sinó que fa una feina més aviat «editorial», com tants altres compiladors de final de segle XIV i segle XV, per integrar-les amb altres textos que anava transcrivint, com ara la crònica de Muntaner, i pensa que aquest sigui un bon lloc per fer-ho, ja que completa tota una sèrie de notícies genealògiques i de relacions de dominis de la casa reial d'Aragó.

Que el judici sobre Pere I no és pas positiu, i es contradiu amb el posterior que emet el mateix Desclot, no el preocupa en excés, puix, a l'època en què copia, aproximadament primera meitat del segle XIV, eren presents altres valoracions, no tan positives, del mateix regnat. Finalment, la presència d'aquest relat en un manuscrit de Desclot no contradia l'afirmació de l'aparent silenci de la historiografia catalana sobre aquest episodi, tot plegat un notable fracàs polític de Jaume I, ja que la seva incorporació és prou tardana i mostra, al contrari, com el record de l'episodi s'ha mantingut, tot sigui dit no gaire sovint i en maneres força transformades, fora dels territoris, estrictament parlant, de la Corona d'Aragó, ja que Bartolomeo de Neocastro escriu en la recentment adquirida Sicília, i l'interpolador extreu de fonts aparentment occitanes, tot i la possible última provenença rossellonesa.

Una consideració final: l'interpolador es troba amb l'atribució dels fets a un rei Pere d'Aragó i, considerant que Pere I és l'únic rei català que mor en batalla i derrotat, i no troba a la crònica de Desclot cap explicació satisfactiva per a la seva intervenció militar al sud de França, li sembla que aquesta sigui una bona raó, així que no té cap inconvenient a copiar-la en aquest indret. Però, per què ens trobem amb un canvi de nom, entre Jaume i Pere? Potser el capítol que ara analitzaré ens ajudarà a aclarir el dubte.

5.8. Després d'haver analitzat totes aquestes versions del passatge de Provença del casal d'Aragó a Carles d'Anjou, totes versions, si fa no fa, conegudes, però, amb una única excepció, la de Guillaume de Nangis, mai utilitzades pels historiadors, ara n'editaré una altra que ha de tornar a cridar l'atenció sobre un fet: no tot el que es va escriure al segle XIII, o primers dels XIV, es va conservar en la seva forma original. És gairebé segur que es van escriure més textos, i d'aquesta producció historiogràfica perduda queden rastres a les grans compilacions de finals del segle XIV i del segle XV o en unes interpolacions als mateixos manuscrits de Desclot.¹⁵² Ara bé, fer l'estudi d'aquestes tradicions és extremadament complicat per falta d'edicions, en el cas de les

152. Vg. Cingolani, 2003-2004, i en premsa *a*; per a una aproximació a l'estudi de les compilacions i del seu significat, vg. Melville, 1991, i Martin, 1991.

compilacions, o de collacions completes en el cas dels manuscrits de Desclot. Arran d'aquesta situació és possible que es descobreixin més rastres a la historiografia d'aquest i d'altres esdeveniments que els historiadors del segle XIII, conservats íntegrament i publicats, callen en tot o en part.

Efectivament, al ms. O de la crònica de Desclot, la gran compilació històrica parcialment estudiada per Rubió i Balaguer, i que ja hem considerat més d'un cop, és present en un capítol que relata una altra versió de la pèrdua de Provença, capítol notat per Rubió a l'índex del manuscrit, però fins ara inèdit i mai citat pels estudiosos (vg. Rubió, 1987, p. 250). Aquest capítol, i el següent, pertanyen a la primera redacció de la crònica de Desclot, i s'han de datar, doncs, el 1283-1285. Per a la comoditat del comentari, els transcribo sencers:

Lla. Com vench lo Comtat de Proença a Carles comte d'Enjou

Devets saber que N'Amfós comte de Proença, lo qual era frare de l'infant En Pere, fill del rey d'Aragó e comte de Barchelona, tenent lo dit comtat de Proença, vench-li malaltia de la qual morí, e tench lo comtat ·XLII· anys. So fou en l'any de Mil ·CCXXVIII·, lo qual fou sebullit en l'espital de Sant Johan des Ahix en Proença. E après del pare, N'Amfós comte de Proença damunt dit, fou comte de Proença En Ramon Berenguer son fill. Lo qual Ramon Berenguer era bo, e prous, e valent d'armes, e molt bell de persona e de tots bons aptes ple, lo qual pres muller, ço és la filla del comte de Mariya la qual havia nom dona Beatriu, de la qual muller hac ·IIII· filles. E'l dit Ramon Berenguer comte de Proença, quant la major fou de edat de maridar, donà-la per muller al fill del rey de Ffrança Lohis, lo qual, a poch de temps fou rey de Ffrança. E puys visch lo dit Ramon Berenguer al dit comtat ·XXXVII· anys, e morí en l'any de Mil ·CCLXII·, lo qual fou sebullit en l'espital de Sant Johan des Aix en Proença, lo qual és deboxat en vida e en mort.

E'l dit Ramon Berenguer féu testament e lexà hereu l'infant En Pere, fill del rey En Jacme d'Aragó, e jaquí sa filla menor en poder dels marmessors e de son cosí germà, l'infant En Pere. E'ls dits marmassors juraren en poder del dit comte de Proença, En Ramon Berenguer, davant l'escrivà qui féu lo testament, e li faheren homanatge que deguessen liurar la dita donzella filla sua al rey d'Aragó En Pere, e que ell la maridàs a ssa voluntat, e que'l comtat de Proença fos seu e de sa filla, qui romania donzella.

Mas lo rey de Ffrança, quant sabé la mort del dit comte En Ramon Berenguer, son sogre, e que'l comtat romania a l'infant En Pere, qui puys fou rey d'Aragó, tractà e pregà lo comte de Miraya, qui era pare de la comtessa sa sogre, muller qui fou del dit comte En Ramon Berenguer, ab los marmessors del dit En Ramon Berenguer, e ab los prínceps de la terra. E dix-los axí:

—Senyors, prech-vos que Carles, mon frare, comte d'Enjou, hage per muller ma cunyada, filla d'En Ramon Berenguer sa enrere, e sia heretat del comtat de Proença, e d'assò farets gran plaer a mi e a mon frare. E yo promet-vos en bona fe que, si l'infant d'Aragó En Pere se mou en res contra vosaltres, que yo encontinent vos deffena ab tot mon poder—.

E'l comte de Miraya, e'ls marmessors del dit Ramon Berenguer, e tots los prínceps de la terra, resposeren-li que assò no's podia fer per res menys de voluntat e de sabuda del dit infant d'Aragó En Pere, car axí n'avien ells fet sacrament e homanatge a llur senyor, En Ramon Berenguer, com féu son testament. E axí ho havia ell lexat manat, per tal que'l comtat no exís de linatge d'Aragó. E'l rey de Ffrança dix-los:

—Senyors, d'aqueix sacrament e homanatge, que vosaltres havets feit al dit Ramon Berenguer, mon sogre, jo us en faré absolre a l'apostoli, qui és mon gran amich—.

Com ells enteseren qu'ell los faria absolre a l'apostoli del dit sacrament, sobre assò ells hagren lur acort, e, haüt acort, consentiren al matrimoni aquest. E axí, Carles comte d'Enjou, frare del dit rey de Ffrança, hac lo comdat de Proença ab la filla del dit En Ramon Berenguer, en gran perjudici e tort que'n faheren a l'infant d'Aragó En Pere. Perquè, com lo dit infant En Pere d'Aragó sabé de cert que'ls hòmens del comtat de Proença havien feit e consentit aquest matrimoni, menys de voluntat e de sabuda sua, fo'n fort despagat, mas no y poch àls fer aquella sahó.

En aquesta manera que havets hoïda vench e hac lo comtat de Proença Carles comte d'Enjou. E assò fou en l'any de Mil ·CCLXII·.

Llib. Com Carles comte d'Enjou vench sobre la ciutat de Marsella

En l'any de Mil ·CCLXIII· Carles, comte d'Enjou e de Proença, vench a la ciutat de Marsella, e no li lexaren entrar, perquè ell se'n tornà as Aix. E assò faheren los hòmens de Marsella per ço com més amaven la senyoria de la casa d'Aragó que no la sua. Mas a poch de temps, per tal com no podien haver hajuda del rey d'Aragó, feren pau ab Carles e liuraren-li la ciutat.

El relat presenta, com tots, una certa barreja entre confusions i elements certs. La primera confusió per notar, o falta de clara distinció, és entre el rei Pere I, germà d'Alfons II de Provença, i Pere II, ja que indica els dos com el mateix infant, confusió que ens apropa a la del relat precedent, i que es troba sovint a O, on Pere I és a vegades nomenat *infant Pere*. Curiosos són també les precisions cronològiques, ja que els anys de regnat de Ramon Berenguer V són correctes, mentre que hi ha un error en els anys del comte Alfons II: o s'ha equivocat i en lloc de llegir ·XIII· ha llegit ·XLII· o sembla que ha sumat els d'Alfons I d'Aragó amb els d'Alfons II de Provença, cosa que el duu a fixar la mort d'aquest darrer el 1228, i no el 1209, i la mort del comte Ramon Berenguer el 1262 i no el 1245.

L'origen del relat es pot datar al regnat de Pere II, ja que, si Desclot no n'és directament l'autor i en modifica les dades de manera conscient, no sols atribueix la responsabilitat dels esdeveniments a ell, i no a Jaume I com va ser a la realitat, sinó que en un passatge defineix Pere com a rei d'Aragó, després d'haver-lo sempre indicat com a infant, i en un altre diu d'ell que després *fou*

rey. Sembla com si els enfrontaments que hi va haver entre el rei Pere II i França atreguin la responsabilitat de qualsevol altre enfrontament, de manera que el seu nom va substituir el de Jaume I. És també possible que es confongui la intervenció del 1245 amb les successives, efectivament liderades per Pere encara infant, en concret la del 1262, i que aquest fet hagi condicionat, de retruc, la datació de la mort de Ramon Berenguer V i els altres reajustaments cronològics. Aquestes consideracions, tanmateix, no exclouen, al contrari, la voluntària manipulació de les dades per part de Desclot.

Aquest presenta la història com si ens trobéssim davant de la primera injusta apropiació d'un domini que pertany a l'infant Pere o a la seva família, per part de Carles d'Anjou. Ja que Desclot escriu al seu relat, en contradicció amb altres testimonis i amb això que sabem dels fets, que el comte Ramon Berenguer V «féu testament e lexà hereu l'infant En Pere».¹⁵³ D'aquesta forma l'acusació que es podia fer, i es va fer, contra Carles d'haver trencat les normes del dret successori, es fa encara més contundent en presència d'un presuposat testament, que, a la pràctica, no existia.¹⁵⁴ I es reforça la reivindicació per la possessió del comtat: si Jaume I havia renunciat, el 1258, als seus drets en favor de Margarida, filla primogènita i esposa de Lluís IX,¹⁵⁵ a aquests mateixos drets no hi havia pas renunciat Pere. Aquests drets es veurien intensificats si, en lloc de *pacta* o de *covinencias* com havia estat el cas fins aleshores, i com diuen altres fonts, parlem d'un testament, amb tota la força legal que aquest comporta. Desclot, doncs, ja projecta en aquest primer enfrontament entre Pere II i Carles d'Anjou els futurs enfrontaments, ja que conclou dient que Pere «no-y poch àls fer *aquella sabó*» al contrari del que passarà, segons el seu còmput, vint anys més tard.

153. Hem vist que, a falta de qualsevol fill mascle de Beatriu i de Sança, el comtat tornaria al casal de Barcelona, però no a l'hereu a la corona, de manera que, en tot cas, li hauria tocat a Jaume, futur rei de Mallorca. Si hem d'acceptar que l'hereu havia de ser l'infant Pere, hem de datar el relat abans de 1260, quan encara era en vida el fill primogènit del rei Jaume, l'infant Alfons, fill del primer matrimoni amb Elionor de Castella.

154. Es fa referència a un segon testament, així con deien Enric III i el seu germà Ricard? O es transforma el projecte de casament de Beatriu amb un fill de Jaume I, en un llegat testamentari?

155. Jaume I als acords de Corbeil, evidentment, no pot renunciar als seus drets sobre Provença en favor de Lluís IX, no pertanyent aquesta a la corona de França. Però no em sembla que haver-ho fet en favor de la seva esposa sigui senzillament un acte formal de protocol legal. Al contrari, com ja he apuntat més amunt, em sembla que es pot entendre com una hàbil, si no reeixida, jugada política. Jaume I, recolzat en la insatisfacció de Margarida, deguda al fet de ser la primogènita però no l'hereva del comtat, i en l'odi d'aquesta pel cunyat Carles d'Anjou, intentava possiblement d'introduir un element de discòrdia entre Lluís i el seu germà petit, Carles, per tal de frenar els possibles efectes de l'aliança entre els dos en perjudici dels interessos del casal de Barcelona.

Des del punt de vista dels elements narratius, aquest relat presenta elements de contacte amb alguns dels altres, bàsicament tots els que no s'originen en medis capetians o angevins, elements que podrien remotament correspondre a la realitat dels fets, tot i no aparèixer a la reconstrucció que en va fer Burns. El retrat de Ramon Berenguer V, «bo e prous e valent d'armes e molt bell de persona e de tots bon aptes ple», és força semblant al positiu retrat que en fa Giovanni Villani: «buono [...] savio e cortese, e di nobile stato, e virtuoso, e al suo tempo fece onorate cose» (VII xc), i d'igual manera expressa un cert enyorament pels temps del comte.

Així com al relat precedent, i al de Bartolomeo de Neocastro, es fa menció d'un testament de Ramon Berenguer V on es deixa el comtat al rei d'Aragó i li és confiada la filla, perquè li doni un marit. Com als relats de Guillaume de Puylaurens, de Giovanni Villani i el de l'anònim interpolador dels ms. C, G, L, desenrotllen un paper preponderant els marmessors: a Villani era només Romeu de Vilanova, i encara en vida del comte; al de l'interpolador és el senescal, val a dir el mateix personatge; a Desclot la responsabilitat és compartida entre el sogre de Lluís IX, el comte de Savoia —que apareix també als relats de Guillaume de Puylaurens i de Guillaume de Nangis—, els marmessors i els nobles, que hem vist intervenir també a Guillaume de Puylaurens. Canvien els noms, però la funció és la mateixa: la fallida catalana, i la reeixida francesa es deuen a una acció des de l'interior de la mateixa administració provençal. Que fos només responsabilitat de Romeu de Vilanova o també d'un grup de nobles filofrancesos, el fet és que, a la reconstrucció a tres bandes feta per Burns —rei de França, rei d'Aragó i papa—, és ben segur que s'hi ha d'afegir una quarta banda: la col·laboració que Lluís IX, activament present també al relat de l'anònim interpolador dels ms. C, G, L, va trobar en uns ambients provençals.

Tanmateix, en aquest relat trobem un element absent a tots els altres i que només emergeix explícitament a la documentació d'arxiu recuperada per Burns: la participació papal. L'acció del rei de França rep el suport de l'ajuda del papa, que només pot absoldre els nobles del jurament que havien fet al difunt comte Ramon Berenguer.¹⁵⁶ Finalment, davant de la situació ja resolta amb què es troba, es diu que el rei Pere II ja no va poder fer res, detall que pot correspondre's amb el retard en l'acció del qual parlava Bartolomeo de Neocastro. Així que, no és difícil de comprovar que totes les versions de l'esdeveniment tenen punts en comú entre si i amb la realitat, tot i ser totes parcials i totes més o menys modificades segons les exigències, ja que es transforma

156. La mateixa absolució preventiva pel trencament d'un jurament, la tornarem a trobar al capítol II, 140, quan el cardenal Jean Cholet absol Felip III pel trencament de la paraula donada als ciutadans de Perpinyà.

l'escac patit per Jaume I en una impossibilitat a l'acció per la rapidesa de la maniobra del rei de França.

Després de totes les consideracions fetes, es pot determinar quin és l'origen remot d'aquest relat? I quina funció té? Tenint en compte la datació, i la major precisió de dades que fan referència a Catalunya, diria que es devia originar al Principat. Tot i així, o Desclot té un obituari dels comtes de Provença, o coneix Ais, perquè és l'únic a donar-nos correctament el lloc d'enterrament dels últims comtes de Provença. Confirma, al meu entendre, l'origen català, i no només la seva transmissió, l'estructura que es dona a la narració per la qual, i no ens trobem gaire lluny de la realitat, tal com es pot avui reconstruir, s'atribueix la pèrdua del comtat a les maniobres del rei de França, a la traïció de la noblesa provençal i a la col·laboració important del papa amb el rei de França. Papa del qual Lluís IX diu que «és mon gran amich», cosa potser no del tot certa el 1245-1246, però segura a partir dels anys seixanta del segle XIII.

Tanmateix, a banda de tots aquests elements que el fan, tot considerat, un dels més fidedignes, es calla del tot la intervenció activa dels catalans, ja que no reporta la fallida expedició de Jaume I, cosa que, al contrari, feien Guillaume de Puylaurens, Guillaume de Nangis, l'anònim interpolador dels ms. C, G, L i, indirectament, Adam de la Halle i Bartolomeo de Neocastro. El rei Pere es queda *despagat*, però l'honor és protegit, ja que davant de la traïció i la intriga, així com va ser, «no y poch àls fer». I afegeix *aquella sabó*, sabent com anirà la història, i lligant, doncs, aquest esdeveniment a la successiva política dels reis d'Aragó envers dels angevins i de França.

Tot considerat, doncs, aquest relat presenta una equilibrada versió reivindicativa dels fets que podríem definir com a oficiosa, si no com a oficial. Però, es pot anar una mica més enllà en la temptativa d'establir les fonts remotes d'aquest capítol. En efecte forma part d'un bloc compacte en què, després de l'adquisició per part de Carles del comtat de Provença i la rebel·lió de Marsella, es relata la llegenda de les raons familiars que van moure Carles a la conquesta del regne de Sicília, llegenda seguida pel relat de les guerres contra Manfred i Conradí. El relat d'aquestes guerres a la primera redacció és més reduït respecte al de la segona, i presenta uns quants errors que a la segona esmenarà, com veurem més endavant. Hem de pensar que les correccions aportades al text de la segona redacció són fetes a partir de notícies que, juntament amb altres sobre la revolta i primeres fases de la guerra, li venien directament de Sicília. Mentre que tot aquest bloc de capítols, en bona part presents només a la primera redacció, han de tenir el seu origen remot en una font d'altra procedència, la qual, considerada l'atenció a esdeveniments occitans i la imprecisió respecte a fets italians, podria ser d'origen provençal, o en general del sud de França, per mitjà d'ambients de l'oposició a Carles que havien trobat

refugi a la cort catalana.¹⁵⁷ M'ho fa pensar també el fet que la llegenda relativa als motius remots de la invasió de les terres del rei Manfred, a aquest capítol lligada a la primera redacció, la tornem a trobar en historiadors d'ambients güelfs, com ara Tolomeo da Lucca i Giovanni Villani, o a la versió francesa de la *Chronique de la Morée*.

Com hem pogut veure, doncs, l'adquisició del comtat de Provença per part de Carles d'Anjou va engendrar notables polèmiques, reflectides per la historiografia de forma només parcial i, a part del cas especial de Matthew Paris i dels *Annales Ianuenses*, relativament tardana ja que les versions de Guillaume de Puylaurens, de Guillaume de Nangis i de Desclot remunten entre trenta i quaranta anys després dels fets. Tanmateix, la presència d'unes relacions, més o menys fantasioses, prou escampades en el temps i en l'espai, ens deixa sospitar la magnitud i la importància de l'incident, parcialment silenciats per qüestions de conveniència política i també, potser, perquè superat per altres esdeveniments més aclaparadors, esdeveniments que, al seu torn, van tornar a cridar l'atenció sobre aquell primer enfrontament entre catalans i angevins. De manera que és prou raonable conjecturar una certa intenció propagandística i reivindicativa, igual i contrària a la de marca francesa, en el relat de Desclot, intenció dirigida cap a la conjuntura del present, ja que ell, pel que sembla, comença a escriure poc abans que esclatés la guerra de les Vespres i acaba la primera redacció tot just després de la mort del rei, entre finals del 1285 i primers del 1286, mentre que la segona l'acaba entre el 1286 i final del 1288, quan les conseqüències internacionals de la guerra de les Vespres, tot i haver canviat parcialment de perspectives, estan encara lluny de ser solucionades.

5.9. Després d'haver resseguit un bon grapat de versions, totes a la seva manera reivindicatives, que expliquen el canvi de dinastia comtal a la Provença, ara el problema que ens hem de plantejar és estrictament historiogràfic, és a dir: per què Desclot decideix relatar-nos la llegendària història del Bon Comte de Barcelona i no es limita a cenyir-se, tal com en part havia fet a la primera redacció de la crònica, als esdeveniments contemporanis? Fins al

157. No ens hem de deixar enganyar per l'aparent caràcter amable de la llegenda relativa al paper desenvolupat per Beatriu en la conquesta del regne de Sicília. Aquest tipus de llegendes podien tenir diferents funcions i lectures segons com eren situades dins de la crònica i els valors ideològics que aquesta propugnava. Així que, com veurem més endavant, aquesta història podia revestir un significat negatiu per Desclot, genèricament novellesc per Muntaner i positiu per Villani. És el mateix que passà amb *Lu Rebellamentu de Sichilia*, del qual tornarem a parlar més detalladament: el text que s'origina en ambients sicilians antiangevins magnifica les capacitats conspiradores de Joan de Pròixida, però aquest mateix caràcter conspirador podia ser regirat en contra dels interessos aragonesos, així que el text, traduït dues vegades a l'italià, serví igualment per a la propaganda antiaragonesa.

punt que a la segona redacció deixarà tot el pes de la reivindicació a la llegenda eliminant el capítol més històric. Si no estava convençut de la força del seu relat, no li devia costar gaire informar-se més exactament de què havia passat i fornir-nos una narració encara més antifrancesa, que emfatitzés la il·legimitat de l'acció de Lluís IX, la traïció del papa, l'aliança entre els dos —que bé li funcionaria a la llum dels esdeveniments posteriors—, els drets de Jaume I, la violència de l'amenaça de l'exèrcit francès, i, finalment, la coacció a la núvia. Per què, en lloc de fer servir una peça d'historiografia reivindicativa efectiva i directa, empra a la primera redacció també el suport d'un relat llegendari, i a la segona exclusivament aquest?

Una primera resposta la podem formular arran de les seves directrius historiogràfiques, i que pot correspondre a un motiu remot, o àdhuc principal, de la seva elecció de suprimir tot l'episodi, és a dir, que havia de relatar un fracàs i una pèrdua. Tanmateix, per copsar tot el valor i les implicacions del seu relat serà més adient ampliar les perspectives i interrogar-nos, d'entrada, sobre el possible significat de la presència de reivindicacions propagandístiques en textos historiogràfics, sobretot quan són de caràcter tan paradigmàtic, com ho són els relats continguts als primers capítols de l'obra de Desclot.

L'aspecte que més importa per analitzar és el valor i significat de la conservació de la memòria escrita més que el de la propaganda. Aquesta última «can have only a very limited application for most of the Middle Ages»¹⁵⁸ i, com veurem més d'un cop, fa servir altres mitjans més ràpids i directes que un text d'història. La historiografia s'encarrega, més aviat, de transmetre un relat en el futur, en la forma de memòria escrita, a la qual acudir en cerca de proves i de drets davant d'alguna contesa política o administrativa. El passatge de la memòria oral a l'escrita, tot i no eliminar el recurs al record o a la tradició,¹⁵⁹ privilegia la producció de proves que es podien extreure ara de la documentació, ara de les cròniques. El testimoni de les cròniques, que a la seva manera desenrotllaven l'aspecte mític de la prova amb relats fantàstics sobre els orígens, tenia la seva importància a l'hora d'aclarir drets feudals, com, per exemple, quan Eduard I d'Anglaterra el 1291 va ordenar una enquesta que demostrés els seus drets a la corona d'Escòcia recorrent també al testimoni de les cròniques (vg. Clanchy, 1993, p. 40-43 i 101). El mateix Pere II, a les Corts de Barcelona

158. Gransden, 1975, p. 364; per a la propaganda, vg. també Cingolani, 1991, amb àmplia bibliografia.

159. Per exemple, en la gran enquesta duta a terme pel rei d'Anglaterra, Eduard I, a final del segle XIII, sobre els drets feudals de la noblesa, l'anomenada enquesta del *quo warranto*, l'Earl de Warenne va produir com a prova dels seus drets ancestrals, una espasa en possessió de la seva família des dels temps de la conquesta de Guillem I el 1066, prova que tenia la seva força en la continuïtat de la tradició familiar i el significat mític i simbòlic de la mateixa espasa, per a aquest i altres casos, vg. Clanchy, 1993, p. 35-40.

de 1283, estableix, en relació amb el pagament del bovatge, que serà pagat només per qui ja antigament tenia l'obligació de pagar-lo, i pel que fa a les proves que corroborin l'obligació, o l'exempció, del pagament es diu:

V. Ultra vero terminum predictum non possumus probare aliquid de forma nec locis non probatis, sic tamen quod dictum bovatium probemus, sicut facta antiquitus possunt et debent probari, scilicet per instrumenta libros et scripturas alias et per famam.

La historiografia s'encarrega, així, de manera oficial o, millor, com apunta Bernard Guenée, oficiosa, de transmetre relats, que a vegades arranquen directament de la propaganda, amb la finalitat de defensar, en un possible futur, els drets d'una o altra monarquia (vg. Guenée, 1991, p. 399-429).

La importància de la prova escrita, bé sigui document o bé crònica, és mostrada pel relleu que adquireix ara la recerca de fonts que mereixin confiança a causa de la seva autoritat, ara la continuada i renovada creació de falsos de tot gènere per tal de fonamentar la reclamació o la defensa d'uns drets (vg. Guenée, 1991, p. 159-184), falsos que segueixen l'exemple, tot i no tenir-ne les mateixes implicacions, de la famosíssima *donatione Constantini* que, tot i ser molt més antiga, determinà gran part de la vida política medieval i que Lorenzo Valla va demostrar que era falsa el 1440 (vg. Valla, 1994).

La invenció de relats i llegendes, sobretot relatius als orígens, bé d'un *honor* bé d'un poble sencer,¹⁶⁰ i llur inserció en els llibres d'història forma part, doncs, d'una pràctica antiga, força comuna i absolutament acceptada. El caràcter mític i llegendari dels relats els feia especialment valuosos per llur significat paradigmàtic, i perquè, més enrere en el temps es fonamenta un dret, mes aquest mateix dret té força i pes. La historiografia s'encarrega, així, de formar la memòria del futur, més que de difondre la propaganda del present. Tot i així, s'ha de destacar que aquesta memòria, que comporta legitimitat, pel futur pot ser basada sobre la «història» o sobre la «llegenda», i Desclot, més radicalment encara a la segona redacció, seguirà justament la llegenda.

La legitimitat de la «història», aquella de la qual parlen Eduard I i Pere II, és aquella que, per exemple, es va forjar en el *Doomesday Book*, el «llibre del dia del judici», de la cancelleria anglesa de Guillem I. S'havia de fer un cens de la propietat fondària a l'Anglaterra de després de la conquesta i el resultat es va transformar en un llibre simbòlic, com mostra el seu mateix nom (vg. Clanchy, 1993, p. 32-35). Una voluntat de fixació de la legitimitat semblant la devem, com ja he dit més amunt, al rei Alfons, I com a comte de Barcelona, II com a rei d'Aragó, i primer rei de la nova confederació. No debades és al seu

160. Per al significat dels relats d'orígens, sobretot altmedievals, vg. Cingolani, 1995.

regnat, sinó a la seva influència directa, que devem la redacció del fonament de la legitimitat historicodinàstica del llinatge i del seu dret a governar tal com ho estableixen les *Gesta Comitum Barcinonensium*. Tanmateix, la licitud diríem feudal al govern, la que ve d'un acte mític i del passatge de pare a fill de les terres amb les noves incorporacions, és acompanyada per la licitud diríem burocràtica, legitimista, al mateix govern amb la redacció del *Liber Feudorum Maior*, cartolari que recull tota la documentació que legitima el govern i la possessió de tots els *honores* que pertanyen al casal de Barcelona.¹⁶¹ I que aquest llibre revesteix un significat també simbòlic, a més de pràctic, és demostrat per les nombroses miniatures que el decoren, per il·lustrar figurativament el poder dels comtes i el seu legítim eixamplament.¹⁶²

Per tornar, així, a examinar la situació que trobem a Desclot i copsar, doncs, el valor real de la llegenda del Bon Comte i l'emperadriu, ens haurem de preguntar una cosa: al moment en què Desclot vol inserir un relat que demostrí i confirmi, amb vista a un possible futur, els drets feudals que sobre Provença tenien els reis d'Aragó, de quins materials disposava i amb què podia treballar per a confeccionar la seva història? Evidentment tenia entre mans, bé pel testimoni de les *Gesta Comitum* bé per documents que podia haver trobat a l'arxiu reial, en concret al *Liber Feudorum Maior*, els esdeveniments mateixos que van portar l'*honor* de Provença a mans dels comtes de Barcelona: el fet que el 1112 Ramon Berenguer III «qui ex uxore quam accepit, nomine Dulcia, filiam videlicet Giberti comitis Provincie, ipsum comitatum Provincie et Amiliani adquisivit» (GCB I, [VIII, 1]) i el matrimoni, el 1158, de Ramon Berenguer III de Provença amb Riquilda «neptim imperatoris Alamannici»,¹⁶³ pel fet que, a conseqüència d'aquest matrimoni, «Provincie ducatum [...] ab eodem imperatore perpetuo adquisivit» (GCB I, [IX, 7]) possessió confirmada per Frederic I el 18.8.1162: «Imperator concedit et dat in feodum comitatum Provincie sicut tenet comes Barchinonensis et predecessores eius tenerunt» (LFM, doc. 901, i vg. doc. 902).

La primera notícia no serviria de gaire per als seus propòsits, ja que justifica el passatge del comtat d'una dinastia a l'altra per via matrimonial, legiti-

161. La simbologia del dret feudal és un tema que s'hauria d'estudiar, almenys com ha anat variant i com s'ha anat transformant en una concepció més moderna d'arxiu. Ni Pere I ni Jaume I segueixen amb la concepció del *Liber Feudorum* en afegir-hi els documents justificatius dels *honores* per ells adquirits i pels quals podien reivindicar la possessió. Per a una primera aproximació a aquesta temàtica, vg. Cingolani, 2006a, en premsa.

162. Vg., per a les miniatures, Ruiz Domènec, 1996, p. 118-123.

163. I vídua d'Alfons VII de Castella, però les cròniques recorden o aquest matrimoni, com fa Desclot (II, pròleg), tot i definir-la com a *cusina germana* de l'emperador, o el de Ramon Berenguer III de Provença, com fan les *Gesta Comitum* que, a la versió catalana, la transformen en *filla* (GCB II, [XVIII, 8]).

mant-ne així també l'adquisició angevina, mentre que el que més importaria subratllar, com fan Bartolomeo de Neocastro i l'anònim interpolador dels ms. C, G, L, és el costum del retorn del comtat de Provença als reis d'Aragó a falta d'hereus barons. La segona notícia també té un valor molt relatiu perquè, si bé reafirma la importància de la infeudació imperial, determinant ja que la Provença formava part nominal de l'Imperi, era tanmateix limitada, puix infeudava *in perpetuo* la branca secundària dels comtes de Provença, sense tenir en compte els drets dels reis d'Aragó, i justificava d'igual manera el passatge del domini per via matrimonial. És a dir, que la història oficial i la memòria històrica de la legitimitat no proporcionaven elements de pes inequívocables que poguessin suportar una reclamació de drets dinàstics, reclamació que, de fet, no va ser duta mai a terme.

Hi ha una altra qüestió per tenir en compte, al meu entendre, com a rerefons que motiva l'especial configuració de la història de Desclot. Entre el 1273 i el 1278 hi va haver una llarga pugna entre l'emperador Rodolf I d'Habsburg i el mateix Carles d'Anjou per la possessió de Provença, ja que l'emperador en reclamava els drets. Pugna que finalment es va resoldre amb l'acceptació dels drets de Carles i la consegüent infeudació imperial. És contra aquesta nova concessió imperial que s'havien de fer valdre els drets d'una precedent infeudació (vg. Léonard, 1954, p. 117-128).

Desclot, doncs, havia de fer servir una estratègia diferent, crear una història que, a més de remuntar el més enllà possible en el temps, compaginés la infeudació imperial del comtat al casal de Barcelona, element que s'havia de posar en relleu per raons de dret feudal i polítiques, amb l'obteniment de la Provença per vies diferents, i míticament més efectives, de les matrimonials. I tan efectiva li va semblar la llegenda del Bon Comte i l'emperadriu, que a la segona redacció es va quedar amb l'única responsabilitat de la reivindicació, sense ni l'esment de les traïcions i de les maniobres diplomàtiques que van dur a la pèrdua del comtat de Provença.

5.10. La figura clau per Desclot, en la seva elaboració historiogràfica d'un passat mític ben disfressat d'històric, és la del Bon Comte de Barcelona, hàbil mescla de pare i fill, Ramon Berenguer III i IV, figura que és el capítol conclusiu de la història comtal —de la qual no parla mai—, i el digne fundador de la història reial. Aquí no es tracta de possible confusió entre l'un o l'altre Ramon Berenguer, com sovint s'ha dit, o d'escollir a quin dels dos es refereix hipotèticament Desclot a cada relat, cosa que s'han encarregat de fer els historiadors ja a partir del segle XIV. El cronista ha creat en plena consciència un personatge de fundador mític a partir d'una atenta barreja dels dos comtes. El Bon Comte apareix a tres episodis: el primer és el que té com a tema l'adquisició d'Aragó, que ja he analitzat, en què es tracta de Ramon Beren-

guer IV, que es configura com un notable aprofundiment i arrodoniment del paper desenvolupat pel Bon Comte en la història del casal de Barcelona, en ser aquest el primer episodi narrat i l'únic que veu com a protagonista Ramon Berenguer IV. El segon és justament el de l'emperadriu d'Alemanya, que estudiaré tot seguit. Finalment n'hi ha un tercer en què l'insereix quan, parlant dels preparatius de l'expedició a Mallorca de Jaume I, es recorda la precedent conquesta de l'illa sempre per part del «bon chomte de Barcelona» (II, 29),¹⁶⁴ que ara és Ramon Berenguer III, que fou qui efectivament ocupà Mallorca el 1114-1115.

Hi ha un detall en aquest relat que no ha estat notat i que, al contrari, em sembla molt eloqüent de la cura meticulosa amb la qual Desclot elabora la seva narració. Ara bé, Desclot explica que el Bon Comte «passà ab sa host a Malorcha e conquès la ciutat per gran esforços d'armes», però ha de tornar ràpidament a Barcelona, i deixa la ciutat als genovesos que acabaran per perdre-la, perquè:

·I· missatge li venc de Barcelona que tots los sarraïns de les montanyes de Prades e de Ciurana e de tota la tera eren venguts assetgar la ciutat de Barcelona (II, 29).

Per què especificar la provinença dels «sarraïns de les montanyes de Prades e de Ciurana»? La notació és pròpia de Desclot, ja que a les GCB IV, font de l'episodi, aquest detall no hi és (vg. Cingolani, 2004, p. 11-16). Però, el 1114-1115, dels que seran dominis de la Corona d'Aragó —i són molt més importants dels esmentats—, encara quedaven per reconquerir Saragossa, caiguda el 1118, Tortosa, el 1148, Fraga i Lleida, el 1149. Totes ciutats, aquestes, que a primers del segle XII acabaven de caure sota el control dels almoràvits. I foren justament aquests, encapçalats pel valí de Saragossa, els que varen atacar Barcelona, i no els de les muntanyes de Prades i Siurana (vg. Sobrequés, 1985, p. 150-155). Al meu entendre, Desclot aquí ha disfressat, amb notable subtileza, Ramon Berenguer III de Ramon Berenguer IV, del qual ens diu que, al moment de posar el setge a Lleida:

hac conquesta tota la forts terra de Catalunya per gran esforços e per gran proea, e·n hac gitats e morts tots los sarraïns tro a Leyda e tro en les muntanyes de Prades e de Ciurana, qui és molt forts terra (II, 1).

164. En un document del 8.9.1233, al qual Jaume I confirma als pisans els privilegis per Mallorca que havien rebut de Ramon Berenguer III, recorda l'expedició, amb l'arribada de l'estol pisà a Sant Feliu, la firma dels pactes i l'elecció de Ramon Berenguer com a «vexillifer atque guidator» de l'empresa, de la qual, tanmateix, es calla el final fracàs (Huici, 1976-1988, doc. 186).

Desclot, doncs, col·locaria la fallida conquesta de l'illa de Mallorca, fallida que consti no per culpa del Bon Comte, en el moment més alt del seu poder, després de la conquesta de Lleida, i abans de l'adquisició de l'Aragó, quan només quedaven per reconquerir els reductes de les muntanyes de Prades, que havien de caure el 1153. Admirable precisió per a un relat tan voluntàriament ambigu.¹⁶⁵ Precisió cronològica que és extremadament important, perquè ens mostra com Desclot, que no és l'autor d'aquesta notícia, sinó que la reprèn, com ja he dit, de les GCB IV, l'adapta a les seves necessitats.

A la primera redacció de la *Crònica* el capítol és absolutament idèntic, tret d'un detall, és a dir quan Desclot cita la seva font, perquè escriu: «Car diu lo compte e-l *Libre dels reys*» (I, 29). Efectivament ja trobem un relat de la pri-

165. S'ha de dir, però no és cap excusa per una possible involuntarietat de Desclot, que als annals catalans és present a vegades una certa confusió de dates, sobretot pel que fa al setge de Barcelona i a la batalla de Martorell, també tenint en compte que hi va haver dues expedicions i dues batalles. Per exemple, els *Annals de Ripoll I* reporten l'entrada següent per l'any 1113: «Hoc anno intravit comes Raymundus cum Pisis Maioricas. Pisani magna vi navium Hispania intrant», per l'any 1139: «Raymundus comes Barchinonesium suscepit regnum Aragonensium» (notable la casual successió d'esdeveniments com, al meu entendre, a Desclot) i l'entrada següent, la del 1140 és: «Comiti Barchinonensi Provinciae ducatus datur et Bisulduni comitatus, et regi Aragonensis imperium Tolete. [...] Raymundus dux Provinciae et comes Barchinonensis cum Pisis Majoricas intrat. Moabitae indignati hujus rei causa Barchinonam venerunt. A Cervaria usque ad pefatam civitatem cuncta perderunt et vastarunt. Post hoc de a paucis devicti proelio occiduntur in loco qui dicitur Martorell». Mentre que els *Annals de 1285*, a més de la correcta per l'any 1115, reporten l'entrada següent: «En l'any de ·MCXC· vengueren los Marabis en Barchinona e assetyaren lo burch e foren desconffits per lo comte de Barchinona en Ramon Berenguer» (f. 1v). Per a l'explicació del fet que Desclot acusa de traïció els genovesos, que no varen participar en l'expedició, i no els pisans, vg. Coll, 1991, p. 193-195. És possible, tanmateix, que aquesta pressuposada participació es pugui deure a una confusió que arrenca de la documentació. En efecte, al moment de la preparació de l'expedició contra Tortosa, en la qual havien de participar els genovesos, es pensava també en una altra incursió a les Balears, com revela un document no datat però d'aquests anys: «Nos januenses promitimus facere exercitum pro comuni in primo reditu nostro post expeditionem imperatoris antequam Januam redeamus ut eamus primitus ad obsidendam et expugnandam Tortosam deinde ad Baleares insulas, videlicet Maioricam Minoricam Evizam Fromenteram et de Ibero usque ad Almariam non obsidebimus aliquam urbem vel castrum cum aliqua gente sine licentia vel parabola comitis barchinonensis» (CODOIN IV, 144). Un cop assabentats d'aquest acord, els pisans escriuen al comte per dir-li que com: «vestro cum patre nos Maioricam cepimus que licet a sarracenis incolitur sub vestri tamen nostrique tutelam remansit» (CODOIN IV, 154) i doncs de no fer pactes amb els genovesos. És possible que aquesta planejada participació s'hagi superposat a l'altra, a més de les raons que aporta Coll i Alentorn. Sembla com si els genovesos s'haguessin transformat en els únics aliats possibles per a una expedició naval i en els necessaris traïdors per a explicar-ne el posterior fracàs. Al ms. S, 120v, hi ha una versió molt narrativa de la presa d'Almeria, el 1147, en la qual s'acusa els genovesos d'haver-la venuda successivament als moros i d'haver estat enganyats per aquests. Al ms. O, 62v-63r, la mateixa empresa és atribuïda a Jaume I l'any 1216! (vg. Cingolani, 2004, p. 16-18). D'altra banda, al model del capítol de Desclot, les GCB IV, són ja presents tant els pisans com els genovesos.

mera conquesta de l'illa de Mallorca a les GCB IV, i és el primer i més llarg que ens transmet la tradició historiogràfica catalana —també Rubió, 1987, p. 240 i Coll, 1991, p. 335-336 estaven convençuts, amb algun recel, que aquest relat fos la font de Desclot, que l'abreuja, i no al revés. El relat és present als ms. O, i, amb petites variacions, a S. Ja he publicat les dues versions, ara reproduiré per comoditat, i per ser la més propera a l'original, la de O:

I. Com fou presa la ciutat de Mallorca per lo comte En Ramon Berenguer, ne com tenien assetjada la ciutat de Barcelona sarrahins

En l'any de Mil [·C]XV· e ·VIII· kalendas de ffabrer, lo molt alt, noble e coratjós En Ramon Berenguer comte de Barchelona e marquès de Proença, ab gran companya de barons e de cavallers de Cathalunya e de pisans e de genovesos, féu passatge en la illa de Mallorques, e hac aquí moltes bataylles e mescles ab los sarrahins de Mallorques e de tots hac victoria. Puy assetjà la dita ciutat de Mallorques e la près e la destrohí, tota la terra, e·ls tolch molts castells.

Estant lo dit comte en la ciutat de Mallorques, hac ardit e letra de la ciutat de Barchelona que sarrahins la tenien assetjada, e que havien destrouida tota la terra. Per què lo comte se féu venir davant tots los pisans els genovesos qui aquí eren. E com li foren denant dix-los axí:

—Barons, jo he haüt missatge e letra, com ja u sabets, que sarrahins tenen assetjada la ciutat de Barcelona e han fait gran mal en la terra, per què m'i cové anar. E axí prech-vos que vosaltres, axí com m'avets aydada a conquerir Mallorca e la illa, que le'm guardets e la'm salvets, en guisa que·ls sarrahins no y puxen mal fer. E yo promet-vos que, encontinent que hage gitats los sarrahins de la mia terra, tornaré assí a vosaltres—.

E·ls pisans e·ls genovesos resposeren al comte:

—Senyor, anats en bona ventura, que nós vos guardarem e us salvarem la ciutat de Mallorca ab voluntat de Déu, e no us cal tembre de res-.

E açò fait, lo dit comte En Ramon Berenguer, ab tot son estol, vench-se'n en Cathalunya, e pres terra entre·l cap de Lobregat e Castell de Feels. E aquí ell exí en terra.

E com los sarrahins, qui tenien assetjada Barchelona, saberen que·l comte havia presa terra, de pahor que hagueren, decontinent desatendaren e·s levaren del setge e fugiren vers lur terra. E·l dit comte sabé que·ls dits sarrahins s'erén desatendats e que se'n tornaven, e que havien a passar per Martorell, va'ls exir davant ab tota sa host, e fou abans al pas, ço és al congost de Martorell, que ells, e va's mesclar e combatre ab ells. E aquells de la ciutat, qui·ls encalçaven, van-los aconseguir e van ferir en ells axí mateix, e tengren los sarrahins al mig, sí que no·ls calia si no ferir e tallar, e ocierenne tants que tota l'aygua de Lobregat era vermella de sanch fins a la mar.

E quant la bataylla fo fenida, lo dit comte En Ramon Berenguer, ab tota sa host, ab gran alegre se'n entrà en la ciutat de Barchelona. E axí com ell endreçava sos affers per tornar a la ciutat de Mallorca, ardit li vench de

Mallorcha que ls pisans e ls genovesos, a qui ell la havia fiada, per diners que n'havien haüts, havien trahida la ciutat de Mallorcha, e la havien liurada als sarrahins. E com lo comte sabé açò fou molt despagat, mas no y poch àls fer aquella sahó.¹⁶⁶

E devets saber que aquest dit comte En Ramon Berenguer havia trahut del rey de València e del rey de Tortosa e del rey de Leyda, qui eren sarrahins. E aquest Ramon Berenguer comte hac de sa muller ·II· fills, lo primer hac nom En Ramon Berenguer, e·l segon hac nom En Berenguer Ramon, lo qual Ramon Berenguer, comte de Barcelona e marquès de Proença, visch en lo comtat ·XXIX· anys e morí. Lo qual fou sebullit al monastir de Ripoll. E jaquí e·N Ramon son fill lo comtat de Barchelona e de Serdanya, e En Ramon Berenguer, son frare, jaquí lo comtat de Proença.

5.11. A Ramon Berenguer III, com a part integrant de la figura del Bon Comte de Barcelona, vertader primer antecessor del rei Pere II, es pot seguir atribuïnt l'obteniment de l'*honor* de Provença. Però el relat d'aquesta adquisició s'ha d'ajustar a unes quantes condicions, perquè sigui efectiu i encaixi amb els pressupòsits ideològics de la seva obra, que són els grans fets, les conquestes, el coratge i el llinatge. A més, s'han d'estrènyer i reforçar els lligams amb l'emperador. Que sigui ell, doncs, qui concedeix el comtat. Que no sigui pas la conseqüència d'un matrimoni, que no serviria al seu propòsit, sinó el premi per un acte de valor desinteressat, un acte profundament cavalleresc que apropa la llegenda a altres, típiques de la literatura i dels relats d'orígens de nissagues feudals, com a moment de l'obteniment d'un feu hereditari.

Per totes aquestes raons Desclot decideix inserir el relat llegendari del Bon Comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya que, tot i trencar l'ordre cronològic de la narració, i haver semblat a més d'un crític fora de lloc, troba aquí una prou lògica sistematització. Per una banda, era convenient, per raons de credibilitat històrica, no posar-ho juntament amb els primers capítols, perquè li hauria costat de fer-ho encaixar en el regnat de Ramon Berenguer IV, havent de produir més enllaços històrics, mentre que d'aquesta manera es pot mantenir en l'ambigüitat. Per l'altra, i també en compensació per la mort de Pere I, conclou la narració de l'època fundacional amb un relat que posa de manifest, i n'exalça amb nous matisos, tots aquells valors que havia anat destacant com a centrals per a la seva visió de la monarquia catalana.

166. Les acusacions eren mútues, i podien venir d'incomprensions, ja que les fonts pisanes, el poema *De Bello Maioricano* (VII, 218-227) i, sobretot, els *Gesta Triumphalia per Pisanos facta* (92-93) acusen Ramon Berenguer d'haver volgut pactar amb el rei de Mallorca, i així aturar la conquesta de l'illa, mentre que els pisans, per la seva banda, capturen el seu successor, Burabe, que s'escapava amb el tresor sense dir res als catalans i, un cop han alliberat els presoners, saquejat i depredat la ciutat, se'n van sense mencionar el comte de Barcelona ni manifestar cap intenció de quedar-se a l'illa, com si només d'un saqueig s'hagués de tractar.

Abans de poder analitzar el relat de Desclot ens trobem davant del problema de la seva font: quin tipus de relat tenia al davant?, un poema?, de qui?, en quina llengua?, si no era un poema, què era?, i quin lloc ocupa en les evolucions de la llegenda? No és aquest el moment de posar-se a refer l'estudi de les diferents versions i, encara menys, de qüestionar el possible fonament històric que donà origen a la llegenda. És aquest el tipus d'investigació en la qual els mestres positivistes estaven molt més vessats.¹⁶⁷

Tot i que les conclusions dels diferents estudiosos no són del tot concordants entre si, per a les meves finalitats se'n poden extreure unes quantes consideracions i dades útils. La primera és el fet que, al moment d'escriure Desclot, segurament existia un nucli llegendari ja format, de què l'historiador es va inspirar per muntar el seu relat. Aquest fet encaixa perfectament amb les dinàmiques creatives de Desclot, com ja hem comprovat. Les seves invencions no són mai invencions completes, com hem vist, és el cas del relat del Gran Senescal, i també de les històries referides al rei Pere I, l'engendrament de Jaume I, o les batalles de Las Navas de Tolosa i de Muret. Ell sempre comença a treballar a partir d'unes dades ja existents, bé notícies històriques, bé tradicions orals, que no importa que siguin fidedignes o no —no és aquest el seu problema—, i sobre aquests elements munta i crea la seva pròpia versió. El cas de la llegenda del Bon Comte i de l'emperadriu és ben semblant, tot i que, a diferència dels altres, aquí Desclot es troba amb una narració molt més estructurada i que haurem de comprovar com adapta al motlle de la seva crònica. Ara, això que no sabem és quina forma tenia exactament la llegenda en la qual es va inspirar, així que és difícil poder apreciar detalladament quines modificacions hi va aportar, tot i que algunes, que veurem més endavant, es deixen detectar amb bones possibilitats.

Un segon problema és el de la forma que havia de tenir la llegenda que va ser model de la versió Desclot, i el seu possible autor, puix se n'ha proposat un. Coll i Alentorn (Coll, 1991, p. 182-186) no trobava rastres de versificació «èpica» a la llegenda, tal com la reporta Desclot, i així va creure que el poema

167. A les versions i al·lusions fins ara conegudes (vg. Rubió, 1987; Ferrando, 1996) s'ha d'afegir la present al *Cronicó* de Mascaró, contingut al ms. BC 485 que, com ja hem comprovat per la llegenda de Guillem Ramon de Montcada, depèn de Desclot i l'atribueix a Ramon Berenguer IV —potser induït per la posició del relat a l'interior de la narració—: «*De tempore Raymundi Berengarii qui contraxit matrimonium cum filia regis Aragonum. Anno domini ·M^o·XXX°·VII°· dominus Raymundus Berengarius, comes Barchinone et marchio Provincie, qui ipsum marchionatum habuit ex donacione Inperatoris Alamannie sibi facta -eo quare de adulterio excussavit inperatricem eius uxorem, filiamque regis Boemie, in campo duelli, de quo fuerat acussata per duos milites-, fecit matrimonium cum predicta filia regis Cuculle et suscepit regnum Aragonie cum eadem, sed numquam voluit vocari rex Aragonum, sed tamen princeps Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, et ipse ex dicta uxore procreavit in filium Alfunsum*» (BC 485, f. 242v).

que era la seva font —perquè necessàriament havia de ser un poema—, era en noves rimades. I, notant semblances amb l'obra de Ramon Vidal de Besalú va suggerir, sense dir-ho obertament, que es pogués tractar d'una obra del mateix Ramon Vidal. Hugh Field (Field, 1989, vol. 1, p. 33-42) demostra la manca de fonaments de la hipòtesi, de la qual hem de retenir, tanmateix, la presència d'unes quantes semblances lèxiques entre l'obra de Ramon Vidal i la de Desclot. Semblances que, és clar, no serveixen per demostrar qui fou l'autor del pressuposat poema originari, però sí que són útils per tal de mostrar el rerefons literari de la llegenda tal com la relata Desclot.

Un altre punt de debat és el de la data d'introducció a Catalunya de la llegenda i de quan es va formar la variant narrativa que correspon a la de Desclot. Difícil de poder establir, però hem de raonar a partir, almenys, de dos elements. Primer, als territoris de parla catalana no hi ha cap rastre de versions autònomes de la llegenda fora de les cròniques.¹⁶⁸ Segon, entre la versió de Desclot i les posteriors, totes transmises en cròniques i compilacions, passa si fa no fa almenys un segle, i és el mateix cas de la llegenda del Gran Senescal. És a dir, sembla que un altre cop Desclot és el primer que introdueix una llegenda a la seva història «objectiva». Llegenda que, tot i la notable i ràpida difusió de la seva obra, no és recollida per altres historiadors abans de finals del segle XIV, quan es comencen a difondre les grans compilacions que acullen, i podríem dir privilegien, gran quantitat de materials de tipus llegendari.¹⁶⁹

168. La presència en un document de 1365 d'un *Romanç del Comte de Barcelona e rey d'Aragó en cathalà* (Rubió, 1987, p. 281) al meu entendre no demostra res, al contrari del que pensaven Rubió i Balaguer, Coll i Alentorn o Ferrando. *Romanç* no assenyalava necessàriament una forma literària, més aviat, com resulta de molts inventaris, és senzillament una indicació per un text en vulgar, i en aquest cas s'especifica que és en català, i no en francès o en castellà. A més, ni a Desclot el Bon Comte, ni enlloc Ramon Berenguer IV, no és rei d'Aragó, com tampoc en cap de les altres versions. Així que, tot i el singular, es tractarà més versemblantment d'una versió de les *Gesta Comitum* o, fins i tot, de la versió catalana de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, segurament acabada el 1366.

169. Rubió i Balaguer l'estableix amb rotunda claredat: «Les versions antigues que es conserven de la llegenda de l'Emperadriu en la literatura catalana es troben totes en el camp de la historiografia, i la *Crònica* de Desclot és el més antic monument on avui podem llegir-la» (Rubió, 1987, p. 304). Amb anterioritat havia notat com «no en coneixem cap record en la nostra literatura popular» (p. 268) i que després de Desclot hem d'esperar al segle XV per trobar més versions. Zurita (*Anales*, I xl; 1, p. 129), hi estava d'acord, perquè escriu que no creu que sigui veritat, ja que la troba només a Pere Tomic i en cap autor antic (s'oblida que l'havia llegida a Desclot?, o ho calla perquè aquesta és una font antiga i bona?). Les temptatives de Rubió de demostrar l'existència d'altres versions, ja que les diferències entre les redaccions que posseïm, segons ell, no es poden atribuir a l'obra dels cronistes que les reporten, no tenen més fonament que la creença, sobre la qual ja m'he entretingut més d'un cop, que les modificacions d'una llegenda sempre són responsabilitat d'un anònim desconegut i desaparegut, i mai d'un escriptor conservat, com si l'autor històric no tingués mai les capacitats creatives de l'altre, el fantàstic.

Imaginar, com s'ha fet, una dada de composició de la versió catalana cap al tercer quart del segle XII no té cap fonament segur, ni és demostrable. Almenys un fet hauria de ser clar: perquè es pugui atribuir un fet tan llegendari, i lluny de qualsevol versemblança, a un comte històric, que sigui Ramon Berenguer III o el seu fill, ha d'haver passat prou temps com perquè la memòria històrica pugui ser suplantada per la llegendària.¹⁷⁰ A més, considerat el fet del significat reivindicatiu i propagandístic de la llegenda, aquesta no té cap sentit abans que es creessin les condicions històriques per a la reivindicació, de manera que se'm fa força difícil pensar que s'originés abans de la pèrdua de Provença. Aquesta consideració porta, com a conseqüència, a la necessitat de pensar que aquesta particular versió de la llegenda, amb l'atribució de l'empresa a un comte de Barcelona, la devem justament al mateix Desclot.¹⁷¹ Malauradament, és difícil precisar quina forma tenia, bé com a mitjà expressiu bé com a narració, la llegenda que Desclot va modificar i ajustar a les seves necessitats. Podria ser un poema i podria senzillament ser una llegenda en una forma encara no literària i oral, llegenda que Desclot adapta i canvia, ara tallant ara introduint elements, perquè encaixés en el motlle ideològic de la seva història.

En analitzar la llegenda em detindré a destacar per una banda els motius que la lliguen amb la resta de l'obra, i per l'altra tots els elements de canvi en els quals em sembla que es pot detectar la intervenció de Desclot, utilitzant altres fonts narratives per tal de donar-li un context o intentar justificar-los.

5.12. La presentació del Bon Comte al relat està perfectament en línia amb les precedents.¹⁷² Quan l'emperadriu desvela a l'emperador qui és el cavaller que l'havia ajudada diu:

170. Tot i que no determinant, es pot fer també un altre raonament, que afecta la història literària: la narrativa francesa, perquè en francès ha de ser el relat original, l'*ur*-conte, no presenta narracions de tipus historicorealista fins al començament del segle XIII i la narrativa en provençal, ja que hem de pressuposar una font en aquesta llengua per a Desclot, és encara posterior, en tot cas mai abans de la meitat del mateix segle (vg. Cingolani, 1992-1993), així que el pressuposat poema provençal, si d'un poema es tracta, que va arribar a mans de Desclot havia de ser gairebé una novetat a la seva època.

171. Si és així, es fa complicat encara pensar que la versió catalana sigui la més arcaica: la que tenim la devem a Desclot, ja que és de cap al 1283, i és obra de les seves manipulacions. Veurem tota una sèrie d'incongruències narratives, algunes de les quals ja van ser notades per Rubió i Balaguer, però no sempre degudament considerades, que porten a imaginar la versió que li va fer de model molt més propera a les del grup francoanglès. Així que la versió catalana derivaria d'una d'aquestes, i no seria pas la més arcaica ni formaria un grup per si mateixa. L'aparent arcaisme deriva, al meu entendre, tant de l'afaiçament històric que li dona Desclot, lluny d'exagerats desenvolupaments narratius, com per la data extremadament tardana de totes les altres versions conservades que, a part de l'anglesa del segle XIV, són totes del segle XV ben entrat i encara posteriors.

172. Les úniques variants que trobem a la primera redacció són el fet que sempre s'especifica el nom del comte Ramon Berenguer.

és lo bon chomte de Barcelona, de qui moltes vegades avets oït paralar, de la gran noblea e del gran ardiment que en él és, e dels grans feyts e de les grans conquestes que ha feytes sobre sarayns (II, 9).

Desclot recorda precedents judicis i s'autocita a la lletra:

dels grans feyts e de les conquestes que feeren sobre sarayns [...] los nobles reys (II, pròleg); és lo chomte de Barcelona, lo melor cavaler, e'l pus prous e del pus alt lynatge (II, 3).

Així que la noble empresa cavalleresca sembla que s'ha de situar com a moment culminant de la seva carrera, després de les grans conquestes, tot i haver de ser anterior al matrimoni amb l'hereva d'Aragó per òbvies raons de plausibilitat, com també pensava Mascaró suara citat. Però hi ha un detall d'escrupolositat (pseudo)històrica que, tot i les evidents invencions, em crida l'atenció. Desclot introdueix la llegenda amb un to que, com és habitual en ell, disfressa la invenció d'història gràcies a la precisió i versemblança dels detalls:

Diu lo comde que ·I· rey avia en Alamaya qui era molt noble, e prous de ses armes e larc hom de donar. E·ls ·III· prínceps d'Alamaya, per manament del apostoli, elegeren-lo emperador; e'l apostoli confirmà-lo e'l coronà. E puys pres muller, la fila del rey de Boèmia (II, 7).

A part dels tòpics de la noblesa, la proesa i la llarguesa, per caracteritzar l'emperador, hi ha també elements d'una certa exactitud aparent. Desclot sap de l'elecció de l'emperador per part dels prínceps electors —tot i que aquí conta tan sols els laics—, i de la necessària coronació papal. El fet que el digui rei pot ser senzillament un element folklòric, o una confusió amb la precedent titulació a rei dels Romans, o, en última hipòtesi, podria ser un senyal de la interferència d'un personatge històric.

No penso pas, com al contrari ha estat fet en altres ocasions, ni que sigui possible ni correcte donar un nom històric als personatges de la llegenda. És una llegenda i com a tal només molt remotament connectada amb la història als seus orígens, si és que hi era connectada, fet del qual dubto molt. Però a Desclot li agrada barrejar les invencions amb elements i detalls que no desentonin amb la realitat i la puguin recordar, a fi de reforçar la credibilitat del seu relat. Ara, Desclot pot recordar, o conèixer, tres eleccions d'emperadors de les quals es podia dir que van ser per manament del papa: la d'Otó IV de Baviera el 1209, la de Frederic II Hohenstaufen el 1215 i, sobretot, la de Rodolf I d'Habsburg el 1273. Tots esdeveniments prou llunyans en l'espai, i dos també en el temps, perquè a Catalunya se'n pogués tenir un coneixement bastant aproximatiu o, fins i tot, nul.

Hi ha un ulterior element que em crida l'atenció: l'emperador es casa amb la filla del rei de Bohèmia, i el joglar que reporta al Bon Comte la notícia de l'acusació diu que els dos «falsos lausengers» ho han fet «per enveja e per mal que volen al rei de Boèmia» (II, 7), mentre que en paraules de l'emperadriu només ho fan «per enveja» (II, 7).¹⁷³ El motiu de l'enveja sembla un rastre del que trobem a les altres versions, en què els acusadors havien estat rebutjats per l'emperadriu, i que ara queda com a raó encara entenedora, tot i no ser gaire justificada. Tanmateix, l'element que pot tenir més significat és el de l'enemistat amb el rei de Bohèmia. Ara bé, al moment de l'elecció de Rodolf I, l'altre candidat a la corona imperial, i durant un temps candidat papal, era justament el rei de Bohèmia, Otakar II, el qual havia promès la seva filla en esposa a Felip de Turíngia, nét de Frederic II, durant un temps, un altre dels possibles candidats a la corona imperial (vg. Runciman, 1976, p. 200-204). També el fet que el duel tingui lloc a Colònia, i no a Aquisgrà com en les versions posteriors, respon a concretesa històrica: Aquisgrà és una ciutat només míticament representativa per a l'Imperi, mentre que Colònia era una ciutat políticament important.

Hem de veure en l'encapçalament (pseudo)històric de Desclot un eco d'aquests esdeveniments, més o menys volgudament barrejats, per tal de no correspondre a cap realitat, però de sonar com a tals? Un afaïonament de confuses notícies sobre reis de Bohèmia, tensions amb l'Imperi, eleccions i matrimonis entre filles de reis i aspirants a emperadors —que pot valer per emperadors—, tot per donar versemblança, que és un element fonamental perquè una invenció adquireixi pes històric? Impossible estar-ne segurs, però la sospita em sembla raonable.

A la cort hi havia un jove, ric de totes les necessàries virtuts, del qual l'emperadriu s'enamora,¹⁷⁴ però dos honrats hòmens del consell de l'emperador

173. A la primera redacció l'emperadriu explica a Ramon Berenguer que l'acusaren: «per enveja e per mal que volen a mon pare e a mi», no sé, però, si és una variant redaccional o tradicional perquè els aparats de l'edició Coll no són fiables. Pel que fa als lausengers, l'emperadriu contesta a l'emperador que l'acusa dient: «aquests falsos lausegners m'acusen ab vós» (II, 7) i Guillem Ramon havia dit al rei d'Aragó: «per falsos lausengers qui m'an acusat ab él» (II, 1), mateixa fórmula i mateixa funció. També el rei Jaume I, en punt de mort, diu al fill, l'infant Pere: «Yo-us é fets mouts mals a gran tort, per falsos lausengers qui-us acusaven ab mi» (II, 73).

174. La primera redacció específica, al moment de descriure l'enamorament de l'emperadriu que: «la dita Emperadriu anamorà's d'aquest cavaller de bona amor, no per nagun mal enteniment, mas per la gran bonea qui era en ell. E ·II· honrats comtes del consell de l'Emperador hagren d'assò enveja» (I, 7). Tampoc en aquest cas puc establir si és variant redaccional o tradicional. La caracterització del tipus d'amor és interessant, i significativa per definir la innocència de l'emperadriu, i si l'absència a la segona redacció es deu a la mà de Desclot, l'únic motiu que puc pensar és, com ocorre altres vegades, que a la segona canvia de lloc passatges i afirmacions, o elimina repeticions com podria ser el nostre cas, ja que la mateixa frase la trobem repetida en el moment en què l'emperadriu s'explica al Bon Comte.

(II, 7) se n'assabenten i decideixen informar-ne l'emperador, tot i que no saben si aquest amor ja s'ha consumat. Tal situació és típica de molta narrativa, des del *Tristan e Iseut* fins a *Guiscardo e Ghismonda* de Boccaccio, amb la presència dels delators, els lausengers, que en tants poemes i narracions atreuen la ira de tots els fins amants. No és important notar-ho per descobrir fonts de Desclot, ja que hem de presumir que tenia al davant una llegenda que ell no crea, però transforma, ho és exactament per copsar el sentit de les transformacions. És important, perquè l'acusació d'infidelitat té sentit fora del sistema de valors cortesos, al qual sempre pertanyen els falsos lausengers acusadors, i sovint també el marit, però no pels amants, i pel mateix sentit dels relats, que en defensen la innocència just en resposta a la concepció de la diferència entre amor i matrimoni (vg. Cingolani, 1984). I, com és el cas del *Tristan e Iseut*, és el mateix amant qui, eventualment amb un truc, s'encarrega de demostrar l'honestetat de la seva estimada.

Al relat de Desclot, com ja notava Rubió i Balaguer, l'amant és com una resta atrofiada d'un personatge present al relat original, que només té la funció de posar l'emperadriu en una difícil situació, per després desaparèixer i deixar lloc al defensor, que necessàriament ha de ser el Bon Comte, a fi de poder ser guardonat amb el marquesat de Provença. A les altres versions és el mateix amant —o un antic amant—, qui defensa l'emperadriu i, pel fet que estava en lluita amb l'emperador, aconsegueix fer les paus amb ell. Així que, per un cantó no hi ha cap guardó amb una infeudació, i per l'altre els personatges es mouen perfectament en l'esfera de valors cortesos. A Desclot, la necessitat de justificar l'adquisició de la Provença ha portat a desdoblar l'amant i el defensor. A més Desclot, amb un moralisme que és cavalleresc, però del tot fora del sistema de valors cortesos, ha de demostrar la innocència absoluta de l'emperadriu que sí que amava el jove «per la proea que en él era», tanmateix «sens mal enteniment e sens nuyl altre fet que no-y ha aüt ne parlat» (II, 7). Un amor, doncs, absolutament platònic i, per aquesta raó, del tot cast.

La formulació lingüística del relat de Desclot —també en les reaccions de l'emperador que la posa ara en «I^a cambra e féu-la ben gardar» (II, 7) ara «ha-la mesa en presó»—, s'assembla molt, fins a fer pensar que en depèn, a semblants situacions narrades a *vidas* i *razos* de trobadors. En aquests textos occitans en uns casos l'amor era real i no només platònic, en d'altres les relacions estretes entre dama i trobador/cavaller engendren sospites. Per exemple, a la *vida* de Bernart de Ventadorn trobem que:

E·l vescons de Ventadorn si avia moiller, joven e gentil e gaia. E si s'abelli d'En Bernart e de soas chansos e s'enamora de lui et el de la dompna [...] Lonc temps duret lor amors anz que·l vescons ni l'autra gens s'en aper-

ceubes. E quant lo vescoms s'en aperceup, si s'estranej de lui, et la moiller fet serar e gardar (VI A, 5-8).

La *vida* de Peire Roger també ens duu a una semblant situació, el trobador:

s'enamoret d'ella e fetz sos vers e sas cansos d'ella. Et ella los pres en grat. [...] Lonc temps estet ab ela en cort e si fo crezut qu'el agues joi d'amor d'ella; don ella-n fo blasmada per la gen d'aquella encontrada (XL, 4-8)

Com, amb altres matisos, la de Guillem de Saint Leidier amb la comtessa de Rosselló:

molt la lauzava e molt la prezava e molt la vezia volontier; e tan se deleitava en parlar d'ela que totas gens crezion qu'el fos sos cavaliers. E la dona si-l vezia plus volontiers que negun cavalier del mon e plus se deleitava de lui; et el se deleitava tan d'ela qu'el n'estava de vezer la marquesa. E la marqueza s'en engelozit e crezet veramen qu'el fos sos drutz, e totas las gens ho dizion (XLI B, 4-6).

És impossible afirmar si aquestes i altres semblances entre el relat de Desclot i les *vidas* provençals —que eren conegudes a Catalunya— es deuen al fons narratiu i estilístic comú a la narrativa meridional, o si, al contrari, Desclot se n'ha servit per donar caràcter literari a un relat oral. Per la meua part estic més d'acord amb la segona hipòtesi, també considerant els canvis estructurals que ja ha dut a terme a la llegenda. Tanmateix, els elements de què disposem no em deixen estar-ne més segur.

L'emperador no creu la no-culpabilitat de la dona i la condemna a mort si, en el terme d'un any i un dia, no troba qui la defensi. I ella, en un primer moment, no troba ningú, ni el seu «amant», a diferència de les altres versions. Aquí entra en escena un joglar, «molt avinent hom», qui «anà de terra en terra», difonent la notícia de la injusta acusació, fins a arribar a «la nobla ciutat de Barcelona». Coll i Alentorn (Coll, 1991, p. 185-186) crida aquí l'atenció sobre possibles semblances amb l'obra de Ramon Vidal. Tot i així, em sembla que les *vidas* ens ofereixen, un altre cop, similituds encara més significatives, també per definir uns aspectes típics de la condició del joglar, i considerar la seva importància, puix és ell qui ha de portar la notícia al comte:

N'Elias de Barjols [...] fetz se joglars et acompaingnet se com un autre joglar [...] et aneron lonc temps ensems per cortz (XXIV, 1-3);
N'Elias Fonssalada [...] bels hom fo molt de la persona [...] fo joglar (XXXI, 1-3);

Elias Cairel [...] fetz se joglars e anet gran temps per lo mon (XXXV, 1-2);
 Peire Rogiers [...] fo bels et avinenz [...] e fetz se joglars (XL, 1);
 Peirols si fo [...] avinenz de la persona [...] e venc joglars, et anet per cortz
 et receup dels barons e draps e deniers e cavals (XLV, 1-6);
 Cadenez si fo [...] bels [...] fez se joglars [...] lonc temps anet a pe desastrucs
 per lo mon. E venc s'en en Proensa (LXXX 1-7).

A una *razo* de Savaric de Mauleon, és Uc de Saint Circ qui va ser *lo mesatje* de la dama a la cort del cavaller (XXVIII B, 11). Recordem també una altra llegenda que es va posar per escrit just cap al 1260 i que es va fer extremadament famosa, la que relata el *Récit du Menestrel de Reims*, de com el *trouvère* Blondel de Nesle va anar de terra en terra cercant el bon rei Ricard d'Anglaterra que era presoner del duc d'Àustria (vg. Brossard-Dandré i Beson, 1989, p. 251-254).

El joglar, que lamenta el comportament dels falsos lausengers, moguts per l'enveja que tenen al pare de l'emperadriu, confessa que està molt irat perquè ella:

molt és bela, e franca, e cuvinent e de gran linyatge [...] e cela qui ha feyt gran honor a molts cavalers, e a dones e a juglars (II, 7).

Altre cop Desclot fa servir expressions molt comunes a les *vidas*, en el retrat de la dona, «franca e valen e leial e gentil» (XVIII B, 17), que «fetz li gran honor» (VII A, 11) al poeta o al cavaller.

En oir el relat del joglar, el cavallerós comte accepta de seguida de batre's per ella i, sent el combat de dos contra dos, elegeix un company. Però els altres cavallers que són amb ell li diuen:

molt volets comensar fol assag, que axí ab ·I· companyó solament; que nós vos seguirem ab ·D· o ab ·M· cavalers, a nostra mesió, e farem la batayla ·II· per ·II·, o ·X· per ·X·, o ·C· per ·C·, o axí com vós manets (II, 7).

El significat del suggeriment dels cavallers no és clar: volen acompanyarlo per fer-li honor, com pertoca? com pertany a un comte d'alt llinatge, o perquè hi pot haver perill? El primer motiu, seria sensat, i ho veurem efectiu en el viatge de l'emperadriu i en la tornada del Bon Comte a la cort, però és contradit pel text: els cavallers diuen que seria un *fol assag*, i, a més, s'ofereixen de combatre en més nombre, com si hi hagués perill, en contra de les condicions del duel judiciari. El Bon Comte es nega, perquè «si a Déu plau, yo seré al jorn de la batala [...] e no vul que hi sia conegut».

Hi ha un altre duel, a la crònica de Desclot, que presenta algunes semblances amb aquest. El rei Pere, de camí cap a Bordeus diu a Ramon Marquet

que: «ne per res que yo pusca fer, no romandrà que yo no sia al jorn de la batayla» (II, 104), i més tard, emprén el viatge només amb quatre companys «per tal que no fos conegut». Tanmateix, pel desafiament de Bordeus no hi ha dubtes sobre el nombre de combatents, que és de cent. Aquest detall de la variació el trobem a una altra obra que, com he suggerit més amunt, i com veurem altres vegades, és una font gairebé certa de Desclot: la *Crònica* del Pseudo-Turpí. Agoland ordena a Carles que la batalla s'haurà de fer:

secundum vellem suum, vel viginti contra viginti, vel quadraginta contra quadraginta, vel centum contra centum, vel mille contra mille, vel duos contra duos, vel unum contra unum (VIII, 3).

Em sembla inútil entretenir-me massa a notar com els números de possibles combatents —i els efectius— presentats per Desclot surten en aquest passatge, i que aquest, més el desafiament de Bordeus, ajuda a explicar el significat de l'observació dels cavallers, i mostren a partir de quins materials Desclot ha muntat el particular. És possible que Desclot hagi senzillament elaborat aquest passatge, que dubto que fos al pressuposat poema original, per enriquir el seu text, i adequar la situació que estava desenvolupant al que li semblava el necessari cerimonial i honor per a un comte tan noble i d'alt llinatge. Tanmateix, se'm fa més senzill pensar que recorri a altres fonts, entre les quals hi ha altres parts de la seva mateixa obra, perquè al davant no té un text, sinó un relat oral que li deixa tota la llibertat, i l'obligació, de fer literatura. Si és així, no es pot deixar de destacar la minuciositat amb la qual Desclot treballa per elaborar els seus relats.

El comte parla amb l'emperadriu, i a ella, al contrari del que passa a les altres versions, revela la seva identitat, fet necessari per al desenllaç final, ja que d'altra manera es trenquen totes les possibilitats de connectar el defensor i la cort imperial. Després d'haver-se certificat de la seva innocència, el Bon Comte prega a l'emperadriu que «tenga algunes yoies vostres per tal que yo sia vostre cavaller» (II, 7). En resposta l'emperadriu es treu un anell del dit i l'hi dóna.

Aquest element també, tot i que mínim, sembla la resta d'un altre que a la versió original tenia tot un altre significat, i que Desclot manté, perquè allà el troba, però sense tenir, ara, cap funció que no sigui purament decorativa i cerimonial. A les altres versions l'anell és un element fonamental, perquè és un anell que l'acusada havia regalat feia temps al defensor/amant, i és gràcies a aquest anell que ella el pot finalment reconèixer, sense fer falta la presentació. És veritat que rebre un anell de la dama podia significar ser el cavaller de la dama, però aquest senyal de possessió anava acompanyat amb la correspondència amorosa, ja que l'anell era símbol bé de la unió matrimonial, bé de

la sentimental. Hi ha un passatge d'una *vida* de Ramon Jordan que ho explica clarament i que sembla que és a l'origen de les expressions de Desclot, tot i que aquest en redueixi el significat, fet que en fa un clar senyal de manipulació:

ella lo pres per són cavallier e receup són homenatge, et ella det si a lui per domna, baisan et abrasan, e ill det són anel de són det per fermansa e per segurtat (XVII B, 17).

El duel es desenrotlla com és conegut: el company del Bon Comte l'abandona, i semblaria com si Desclot hagués introduït el motiu del combat de dos contra dos només per poder, seguidament, destacar el valor del Bon Comte, respecte al cavaller provençal, i fer-lo batre ell sol contra els dos acusadors. Com és obvi, guanya sense gaire esforç i, com és igual d'evident, un cop acomplida la seva missió s'escapa d'amagat, perquè ningú sàpiga qui és. Però, a diferència de les altres versions, aquí sí que el coneix algú, perquè ja s'havia revelat a l'emperadriu.

Ara, altre cop, hi ha uns detalls de desenvolupament narratiu que em criden l'atenció. Un cop acabat el combat, l'emperador diu a l'emperadriu que no se separi del seu defensor i que li faci «aytanta d'onor» com pugui (II, 9). Fer honor a un cavaller, o a un trobador, forma part del cerimonial cortesà, un moment de privilegi en què l'home rep totes les atencions de la dama, sense més conseqüències, i que representa tot el guardó que es pot desitjar, juntament amb altres regals adients com armes, cavalls o vestits.

Però, al dia següent l'emperador, que vol aparentment seguir amb les celebracions, torna a convidar el Bon Comte, mes «no sabia gens que él fos lo chomte de Barcelona, mas que fos ·l· altre cavaler estrany» (II, 9). Aquesta observació sembla que no té gaire sentit: en què havia de canviar les coses saber qui era el cavaller? Però adquireix significat a la llum de les successives paraules de l'emperador. Ell sembla que s'enfada pel seu secret departiment, perquè se n'ha «anat menys de ma sabuda, e no sé si ha pres cumiat de vós». És a dir, que hi veu senzillament un incompliment del cerimonial i de l'observació de les normes del respecte social. Però la situació en realitat es capgirarà, perquè l'emperadriu ja ho té clar, i l'emperador també, un cop la seva dona li ha revelat qui era el cavaller, que l'incompliment en el cerimonial és per part d'ells, i no del misteriós cavaller. Pel fet de ser «lo bon chomte de Barcelona», i que «nuyl temps la corona del Emperi no pres tan gran honor com és aquesta», ells li havien de retre més honors i més destacats. I és justament en aquest moment que es parla d'un «gasardó», més enllà de fer-li honor i dels eventuals típics regals.

S'ha capgirat la situació: si hagués estat un simple cavaller, era l'emperadriu qui li feia honor dedicant-li totes les seves atencions. Sent, al contrari,

el Bon Comte que ha intervingut en el combat, tan noble i que tan grans fets ha acomplert, és ell qui ha fet honor «a la corona del Emperi» (II, 10), com li diu la mateixa emperadriu, i doncs el guardó ha de canviar de forma corresponent. I és aquí que apareix l'última alteració respecte a la possible forma original de la llegenda, perquè diu l'emperador:

E és obs que yo-us fassa tal gasardó que a mi sia honrat per donar e a vós de pendre. Yo he ·I^a· terra, qui marcha assats pres de vós, qui és nostra e de nostre Emperi; e yo dón-la a vós e als vostres, e siats marquès de Proença. E yo fas-vos-en bona carta jurada e fermada de nós e dels prínceps d'Alamania (II, 10).

La infeudació de la Provença emana del mateix emperador, que és qui té l'autoritat feudal sobre el marquesat, i no ve d'un enllaç matrimonial. A més, és una recompensa al valor i al llinatge, coherentment amb totes les altres conquestes i adquisicions del casal de Barcelona. És aquesta la raó propagandística, la de reivindicar una possessió més antiga i amb drets més forts. I una possessió dotada de tot el valor mític que li podia atorgar, com en molts altres relats, exactament el context llegendari, distingit pel valor i la cavalleria, elements que veurem que tenen una gran importància, a l'obra de Desclot i fora, per caracteritzar tant les figures dels dos reis, Carles d'Anjou i Pere II, com molts dels esdeveniments que els veuen com a protagonistes. Són, doncs, un barem d'avaluació, respecte a una part de la ideologia de l'època, molt més important i determinat del que ens podria semblar si l'examinem amb els ulls de la història i del dret. La Provença no va tornar a mans dels comtes de Barcelona, però la llegenda s'instal·la, malgrat les seves evidents contradiccions, a tots els historiadors posteriors.

La conclusió d'aquesta anàlisi és, al meu entendre, haver de creure que la versió que Desclot relata de la llegenda és la «seva» versió i que, en la forma que ell li dóna, no és una variant tradicional. La primera redacció catalana conservada, doncs, no és testimoni de la més antiga versió de la llegenda, sinó una variant, amb nom d'autor, de la versió francoanglesa, ja que, pel que es pot apreciar, la versió que tenia al davant Desclot correspon a grans trets amb les d'aquest grup, i totes les variacions significatives en l'estructuració del relat les hem d'atribuir a Desclot mateix i no pas a la tradició precedent a ell.

5.13. Com ja hem pogut comprovar, Desclot cuida a l'extrem els detalls de la seva composició, tant des del punt de vista històric com des del narratiu, i, amb un toc de genialitat literària, posa una altra pedra a la «historicitat» exemplar del relat, i de retruc ens ajuda a descobrir-ne les seves motivacions profundes. A II, 76, Desclot relata unes entrevistes, que comentaré al capítol 11,

que Pere II tingué al gener de 1281 a Tolosa amb el rei de França, Felip III, i al març del mateix any a Campillo amb Alfons X de Castella, a les quals es tractà, entre d'altres temes, de la qüestió dels infants de La Cerda i de les possibilitats que, tenint-los sota la seva custòdia, donaven al rei Pere de mantenir-se entre els dos poderosos veïns i de tenir un paper equilibrador. És evident que Pere II, tot i que Desclot no ho diu, però ho deixa entendre clarament,¹⁷⁵ estava preparant el terreny per a l'expedició siciliana. Un afegit, posat a tall de conclusió de l'episodi, present només a la segona redacció, permet a Desclot una de les seves rares intervencions personals. El cronista escriu:

E axí el rey d'Aragó està e-l mig de ·II· reys qui són los pus poderosos del món; per què·l cové estar axí con cel qui·s combat en ·I· camp ab ·II· cavalers, que mentre fér la ·I·, se prena guarda del altre; e si l'altre le ve requerir, que·s sàpia gent partir de són compayó e que·s men tan sàviament que sàpia venir a fi de la ·I·, e màgerment d'aquel hon més de dan li pot esdevenir, que puys del altre vén leugerament a fi. Axí com fóu lo bon comte de Barcelona, qui·s combaté ab ·II· cavalers alamays, e quant hac mort aqueyl qui meylor e pus valent era, l'altre venc a sa mercè e dix-li que no·s vulia combatre ab eyl e que feés d'eyl so que li plagués (II, 76).

Les al·lusions polítiques del fragment són prou clares,¹⁷⁶ i les tornaré a analitzar al seu moment. El fragment demostra, també, l'absoluta voluntarietat de les posteriors omissions de Desclot en el relat dels preparatius de la guerra de Sicília. I també és clar el significat reivindicatiu de la llegenda, que és cridada a la memòria just abans del moment de l'enfrontament amb Carles d'Anjou, comte de Provença. El seu simbolisme exemplar és evident, com a patró mític de comportament quan de la llegenda passem a la història, i de com tots els capítols inicials serveixen per establir els models d'interpretació i explicació de l'actuació monàrquica als temps de Jaume I i, sobretot, de Pere II.

Els lligams amb els primers capítols de la crònica, a destacar-ne un cop més el valor emblemàtic, són reforçats per un petit tractat de política cons-

175. Coll i Alentorn (1991, p. 203), al contrari, interpreta l'hàbil i voluntari silenci del cronista com «no sembla haver penetrat molt endins en el secret d'aquelles negociacions». Però, com veurem més endavant, la primera redacció ho deixava ben clar.

176. Podríem arribar a pensar que la introducció d'un company, i provençal, del Bon Comte, que després l'abandonarà, simbolitza la traïció dels provençals en passar-se a Carles d'Anjou? O el pressuposat abandonament per part d'Aragó a l'època de la invasió francesa? Les implicacions amb el futur continuen quan escriu que «nuyl hom, per gran poder que aja de tresor, ne de gens, ne de forts casteyls, no deu en vil tenir són enamic, ans li dou ésser semblant tota via que sia pus forts de si, e que meta tot són poder en deffendre contra eyl e que li estia apareylat en tal guisa que no pogués ésser sobreprès per eyl» (II, 76), jutjant, d'aquesta manera, el comportament de Felip III en ocasió de la invasió del Principat.

truït a partir de referències jurídiques i bíbliques. Tractadet que era absent a la primera redacció i que ens mostra com, entre els diferents motius que l'han portat a una refundició global, hi havia també el de fer del seu llibre un *speculum principum*. És a dir que la remanipulació no estava només dirigida cap a l'exterior de Catalunya, per tal de fer propaganda i difondre una versió exculpatorià, diguem-ne, dels fets de Sicília i proposar una imatge de la monarquia catalanoaragonesa a l'alçada dels altres grans casals monàrquics europeus. Sinó que, amb la seva crònica, volia transmetre, també, una imatge del poder i de la monarquia, en si i en les seves relacions amb els súbdits, complexa i elaborada. Una teoria política que anés més enllà de la simple relació de fets i gestes, i que servís per emmarcar-los, explicar-los i dirigir-los. A més, una visió prou, o profundament, oposada a l'oferida per Jaume I, i que serà prolegomen, tot i que en un altre nivell, del *speculum* popular que produirà Muntaner uns quaranta anys més tard.

Després d'un apartat en què Desclot aconsella al rei de «guardar que tots aqueyls que ab eyl seran sien sos amics», a fi de poder protegir el país, amb ecos de l'*us*. 68, *Princeps namque*, que traduirà extensament al capítol II, 139,¹⁷⁷ Desclot es deté a descriure els deures del rei:

Perquè tot rey e tot senyor de terra se dou gardar que no tola a sos barons terres, ne castels, ne franquees, ne res que ayen possyt ne haüt de lurs ancessors, si per sentència general no-u feya que fos condempnat per algun malefici; e encara, donada sentència si doncs lo meysfet no era trop gran, sí li dou aver mercè tro a la terça, levà tració de són seyor (II, 76).

Aquí és evident, amb una citació gairebé literal, l'al·lusió a les constitucions de Barcelona de 1283:

considerantes quod ad Regium pertinet solum ut subiectorum invigilet comodis et placatam teneat terram suam et subiectos suos fideles et bene meritos immunitatibus libertatibus et franchitatibus predotare et privilegia eorum inconcusse facere observari [...] suis subditis libertates et immunitates concedere et privilegia per antecessores suos eis indulta, et consuetudines, usus et bonas observancias approbare et inviolabiliter observare.

177. Escriu Desclot «que'l major tresor ne'l major enfortiment que rey ne negun senyor pusca aver, són leyls gens qui'l amen de cor e de volentat, sens nuyl partiment; que d'altramén no puria fer negun bon fet, ne puria venir a fi de sos enamics», vegeu l'encapçalament d'una carta dirigida per Pere II a Joan de Pròixida el 12.12.1282: «Decet principem munificentie prestitis radiare et subiectis semper intenta profutura disponere. Regnantis enim gloria est subiectos comoda sub eius nancisci imperio maxime dum ex comodis subiectorum utilitatis principi procuratur augmentum» (Carini, 1882, doc. cclxvi).

Igualment hi podem notar reclams als *us. 37 Qui seniozem*, *38 Qui ira ductus*, *39 Qui seniozem*, *45 Et si a potestate* i *95 Mulieribus*:

Qui seniozem suum uiuum in bello reliquerit dum eum adiuuare poterit, aut malo ingenio ei de pugna defecerit, perdere debet omnia, que per illum habuerit (*us. 37*).

Qui ira ductus seniozem suum diffidauerit uel ei suum feuum reliquerit, imparet ei senior suus cuncta que per eum habuerit et teneat tantum donec in suum hominiaticum reuertatur, et firmet ei directum et emendet illi per sacramentum deshonorem quem illi fecerit et postea recuperet feuum quem reliquerit (*us. 38*).

Qui seniozem suum despexerit et per superbiam eum pensabiliter diffidauerit, perdere debet in perpetuum cuncta que per illum habuerit, et illi reddere, si aliquid de suo mobili habuerit quod ei non seruiuerit (*us. 39*). Et si a potestate fuerit reptatus, debet se in manu sua mittere, et per iudicium ipsius curie redirigere et emendare dampnum et malum atque deshonorem quod ei factum habuerit, aut expiare se de bauzia per sacramentum et per bataiam ad suum parem, qui de genere et de honore sit de suo ualore, cum dampno et prodo quod per hoc debuerit habere (*us. 45*).

[...] Et quia terra sine iusticia non potest uiuere, ideo datur potestatibus iusticiam facere; et sicut datum est eis iusticiam facere, sic licitum erit eis cui placuerit dimittere et perdonare (*us. 95*).

La perspectiva de Desclot, tanmateix, és nobiliària més que monàrquica, ja que destaca els deures que tot bon governant té envers els seus súbdits, més que les obligacions dels súbdits envers el monarca, i insisteix sobre la generositat i *pietas* del rei com a mitjans de justícia i de bon govern:

e dou-lur ésser larch e abandonat de donar, e majorment a aqueyls qui mester ho han, e que sia a tots de beyl semblant e de beyl aculiment, e que aja tals officials e tals batlius qui n fassen desmesura ni tort a les gens, per tal que les gens no sien irades ves lur senyor.

Aquí també trobem ecos dels *Usatges*, amb una perspectiva capgirada, però, ja que són llegits no tant des del punt de vista d'un codi que determina el comportament del súbdit envers el senyor, si més no al contrari: ha de ser una garantia que empari el súbdit del possible mal comportament de qui governa i dels seus funcionaris:

Alium namque supradicti principes nobilem et honestum et utilem miserunt usaticum quem illi tenuerunt et successoribus eorum tenere in perpetuum mandauerunt: scilicet ut tenuissent curiam et magnam familiam, et fecissent conductum, et dedissent sollatas et fecissent emendas, et tenuis-

sent iusticiam et iudicassent per directum, et manutenuissent oppressum et occurrissent obsesso; et quando uellent edere, fecissent cornare ut nobiles et ignobiles uenissent prandere et ibi distribuissent palias quas haberent, in magnatibus et in eorum familia, et ibi mandassent hostes cum quibus issent ad destruendam Yspaniam et ibi fecissent nouellos milites (*us.* 124).

La perspectiva en la qual es posa Desclot sembla que és la de les Corts del 1283 que s'enfrontaren a Pere II (vg. Soldevila 1985, p. 121-138, i Abadal, 1987, p. 123-128), aspecte que ja hem pogut notar per altres temàtiques i que tornaré a examinar amb les informacions que es podran extreure del relat dels regnats de Jaume I i, sobretot, de Pere II.

L'últim apartat finalment, una mena de *regimine principum*, és una sàvia barreja, lliurement remodelada, d'*Usatges*, constitucions i Bíblia:

E assò dou ésser molt fort esquivat, que molts reys n'an estats deseretats e exilats de lur regne per ço cor eren desamats e venguts en ira de lurs gens per los grans mals que eyls e lur batlius lur feïyen («Quoniam per iniquum principem et sine ueritate et sine iustitia periit omni tempore terra et habitatores eius», *us.* 64; «Rex iustus erigit terram: vir avarus destruet eam», *Prov* 29, 4; Codicil d'Alzira: «per pravam dominacionem regnum destruitur et perditur»).

que Déus no ha posats los reys ne els prínceps sobre ls pobles ne sobre les gens («ecce dedit vobis Dominus regem», 1 *Reg* 12, 13; «non est enim potestas nisi a Deo», *Rom* 13, 1).

que ls degen devorar ne menar a mal («qui devorant plebem meam sicut escam panis?» *Ps* 13, 4 i 52, 5; «et oves meae in devorationem omnium bestiarum agri», *Ez* 34, 8).

ans los hi à posats axí com lo pastor és posat sobre les oveles («David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum», *Ez* 37, 24).

que les deu guardar de lops e de males bèsties¹⁷⁸ («Mercenarius autem, et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriae, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit: et lupus rapit, et dispergit oves», *Io* 10, 12).

e atressí les deu guardar que no entren e'l blat de són vesí ne d'altre, ne isquen de bona carrera (*Pau i treva* 1173, VI-VII; 1228, VII; Corts de Tarra-gona de 1235, Constitucions: «IX. Item quod nullus vicarius cavalcatam

178. Aquestes afirmacions, Desclot les havia fetes servir ja a la primera versió, i les mantindrà a la segona, al capítol 87, quan comenta als missatgers sicilians la maldat de Carles d'Anjou.

facere valeat vel presumat super honores vel homines ecclesiarum et monasteriorum, vel super castrum vel honorem de feudo ecclesie vel militis, nisi in domino feudi prius inventa fuerit fatica de directo racione illius qui pacem dicitur violasse»).

Atressí lo rey dou gardar e deffendre són poble, que nuyl hom no·ls fassa mal ne tort e que·ls tenga en justeyà e en dretura («et inter cetera custodiatur ab eis pax et securitas», *us.* 64, «quia iustitiam facere de malefactoribus datum est solummodo potestatibus», *us.* 93; Corts de Tarragona de 1235, Constitucions: «XII. Item nichilominus precipimus observari quod vicarii nostri justiciam non vendat, nec aliquid ab aliquo accipiant unde justiciam non faciant, [...] XIII. Denique inviolabili constitucione sancimus quod vicarii nostri non incipiant a questionibus vel a tormentis sine cognicione iudicis vel precepto principis»; Codicil d'Alzira: «Nec non etiam et quod ament, honorent, deffendant atque custodiant cum de hoc teneantur suos ricos homines et milites qui sunt in terris cuiusque ipsorum ipsis eis bene servientibus sicut debent; sed nichilominus faciendo eis honores illos volumus quod in justicia teneant ipsos»).

en tal gissa que tota hora que·l vouran ne·l oiran parlar, sien escalfats de la sua amor, tot axí com les oveles, qui conoxen la vou de lur bon pastor e volenters vénen a eyl («et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem eius», *Io* 10, 4; «Oves meae vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me», *Io* 10, 27).

Aquestes són tan sols unes consideracions introductòries, perquè s'haurien d'estudiar més detalladament les relacions d'aquest passatge amb la teoria jurídica i política de l'època, i les relacions entre exigències de les Corts i del rei. Això és necessari per a un estudi més profunditzat de la teoria política, i de la vida constitucional, al segle XIII, i, també, per poder aclarir i definir amb exactitud la posició de Desclot respecte al dret i a la concepció del *regnum*, amb els consegüents papers de monarques i súbdits.¹⁷⁹ Tanmateix, espero que aquestes breus notacions siguin suficients per a cridar l'atenció bé sobre la densitat política de l'obra de Desclot, ulteriorment profunditzada a la segona redacció, i que no és tan clara i unívoca com pot semblar a primer cop d'ull, bé de les profundes implicacions que té la «romàntica» llegenda del Bon Comte i l'emperadriu, i que és absolutament necessari tenir-les en compte a l'hora de fer-ne una avaluació, també respecte als seus orígens i a la tradició precedent al cronista.

179. Es poden fer unes comparacions amb la contemporània teoria castellana, sobretot com emergeix als historiadors, vg. Martin, 1991, i Vones, 1991; els dos amb àmplia bibliografia.

6. «EL REY EN JACME, AQUEL QUI CONQUÈS MALORQUES E VALÈNCIA» (CAPÍTOLS 11-51)

6.1. Amb l'ampli relat del regnat de Jaume I s'obre una altra secció de la crònica, menys llegendària, segurament, però no menys objecte d'un acurat tractament retòric, ara del conjunt, ara de les parts, de què es compon. Els primers capítols de la crònica tractaven de l'època fundacional, històrica i ètica, de la monarquia, ara s'entra en el ple del seu desenvolupament, sobretot pel que fa a les conquestes, i es posen les bases del que ocorrerà en el regnat de Pere II. La problemàtica que es planteja Desclot davant del regnat de Jaume I és primàriament retòrica, a més d'ideològica, abans i tot de proposar-se una relació històricament exhaustiva i fidedigna. Desclot té el problema de confeccionar retòricament la narració, perquè expressi els seus propòsits ideològics, ara que té una època llarga, plena d'esdeveniments entre els quals seleccionar, i amb més fonts de les quals extreure materials.

També per a aquesta secció tenim el problema de definir-ne amb claredat les fonts, entre les conservades i les possibles tot i que perdudes, treball que s'ha de fer de bell nou, ara que han desaparegut les útils i fantàstiques cançons de gesta. En principi sabem que Desclot segueix utilitzant les *Gesta Comitum*,¹⁸⁰ possiblement uns annals —encara per determinar, però que haurien de pertànyer a la sèrie *Barcinonense*—, i documents d'arxiu. A aquestes fonts s'hi haurà d'afegir, com ja he proposat, el *Libre dels fets*, coneixement ambigüament sospitat per Coll, però mai demostrat, i negat per crítics més recents (vg. Cingolani, 2000). Serà el moment, doncs, de confirmar la utilització de l'obra del rei Jaume, com ja he suggerit que va fer per a la seqüència del naixement de Jaume i l'atemptat a la seva vida. Tot i així aquestes fonts no ho ex-

180. No es pot comparar extensivament amb el text de les GCB IV, perquè els ms. que les relaten, per aquesta part, copien el text de Desclot, així que hauré de fer les comparacions amb el text de les GCB II i GCB III.

pliquen o justifiquen tot, de manera que n'hem de sospitar altres que intentarem definir més endavant.

D'entrada serà útil, com ja he fet als altres capítols, examinar com el regnat de Jaume I és tractat a les diferents versions de les *Gesta Comitum*, per tal de poder comprovar com Desclot va acceptar i modificar la tradició historiogràfica precedent, en la qual hem d'incloure, és clar, també el *Libre dels fets*.

La primera redacció de les *Gesta* presenta un relat que, tot i ser degut a tres redactors diferents, està perfectament en línia amb els principis esquemàtics de la resta de la crònica; és a dir, no gaire cosa més que uns annals escrits en forma continuada. Sense donar-li més espai o més relleu que a altres comtes-reis, es recorda breument, per part del redactor que escriu cap al 1214, la menor edat i el confinament a Montsó amb els Templers. El segon redactor de la secció dedicada al rei Jaume, de 1218-1219, es limita a fixar el moment de la coronació —i recordem que aquests dos cronistes encara li diuen Pere Jaume. L'últim, que escriu, tot just després de 1270, i que ja depèn de Rodrigo Jiménez (VI 5), i de GCB II, [xxiv], fixa la seqüència estàndard amb el matrimoni amb Elionor de Castella, el retrat físic i moral del rei, la conquesta de Mallorca, la de València —mentre que no es recorda de la de Múrcia—, per concloure amb un repàs del segon matrimoni del rei, dels fills que en van néixer, amb la divisió dels regnes, i de les filles amb llurs matrimonis (GCB I, [xv]), repàs amb el qual es conclou la primera redacció de les *Gesta Comitum*.

El rei hi assolix un especial relleu per dos aspectes. El primer, explícit, és en el to de satisfacció amb el qual l'autor posa fi a la relació de la conquesta del regne de València:

Sancta itaque Romana et universalis Ecclesia debet congratulari et Deo laudes redere debitas qui talem voluit esse regem cui dedit gratiam velle et posse ut de inimicis fidei victoriam obtineret et terram rest[it]ueret cultui christiano (GCB I, [xv, 7]).

És digne de comentari que, en un text amb poques propensions a recórrer a la divinitat, tot i la seva procedència monàstica, aquí és tan netament destacada la intervenció divina en conferir a Jaume la voluntat, *velle*, i la capacitat, *posse*, de lluitar contra els enemics de la fe. I, amb semblant plantejament, es fa ressò de posicions oficials, ja que aquesta èmfasi la retrobem tant al *Libre dels fets*, del qual és una característica, com a Desclot, per exemple a II, 14.

El fet que aquí queda interrompuda la redacció em sembla que s'ha de veure com un element més de la importància conferida al rei Jaume, perquè la figura del rei marca un abans i un després també per a la historiografia, i no només per a la història. A falta d'estudis profunditzats sobre les *Gesta Comitum*, es fa

difícil de dir a quines raons devem aquest fet: si l'hem d'endossar a una certa crisi i esgotament de Ripoll com a centre cultural i historiogràfic; si hi hem de veure una pausa de reflexió, acompanyada de la sortida del text del monestir, amb la versió de les GCB II; o, en fi, si hi hem de percebre, juntament amb aquests, també un motiu de crisi de models historiogràfics. És a dir, el patró d'escriptura històrica plantejat i seguit pels redactors de la primera versió s'havia quedat curt amb el relat del regnat de Jaume I, com efectivament va ser, i un replantejament global de models era possible només fora de l'àmbit monàstic, ara aïllat, bé dels nous corrents culturals, bé de les noves exigències polítiques lligades a la historiografia (vg. Cingolani, 2006*b*, en premsa).

A la segona redacció de les *Gesta Comitum* no trobem gaire diferències respecte a la primera, ja que el relat és el mateix per plantejament i informació, tan sols hi ha poques qüestions de detalls i de noms, i algun possible malentès pel que fa a la minoria d'edat. La característica més notable és que hi trobem sempre menys atenció a les lluites internes, així com veurem fer a Desclot. Tot i així, es poden destacar algunes modificacions al text que poden tenir el seu precís significat. La primera afecta el passatge que acabo de citar, on, a més d'una formulació retòricament més elaborada, podem copsar també un mínim, però important, canvi:

E axí complidament conquestes totes les fronteres dels sarrayns, roman a tant noble senyor e rey de fer tostemps e laors e gràcies a Déu lo pare e a Jhesuchrist fill seu e al Sant Esperit e a la verge dolça madona sancta Maria e a tota la cort celestial, qui horolonaren e volgren tan bon rey ésser, e li donaren cor e volentat e poder de comensar, continuar e acabar tans de bons fets com dessús són dits e molts d'altres qui serien molt lonchs d'escriure (GCB II, [XXIV, 6]).

Tot i que l'últim redactor de la primera redacció de les *Gesta* i el de la segona són, si fa no fa, contemporanis, el de la segona potser reflecteix unes relacions amb l'Església de Roma ja no del tot idíl·liques, com, també, el protagonisme capital del rei i, per això, decideix escriure que és el mateix rei Jaume qui ha d'agrair a Déu de ser tal com és, i no l'Església, romana i universal. A més, les conquestes són vistes més des del punt de vista del crescut poder i prestigi monàrquic, que des de l'eixamplament dels confins de la cristiandat.

En segon lloc, tot i no voler canviar el model historiogràfic rebut de Rodrigo Jiménez, que es limita a modificar sense refundicions de relleu, el redactor de la versió intermèdia, o el seu traductor, és perfectament conscient que tan breu relat no és suficient, de manera que el lloc comú del «seria massa llarg per escriure» correspon a un real sentiment d'insuficiència.

En últim lloc, s'ha de notar com, al repàs final de la descendència del rei Jaume, és del tot tàcita la divisió dels regnes, fet que, tot i haver de pensar que el rei encara no havia mort al moment de completar la versió i traduir-la al català, no deixa de manifestar una certa disconformitat amb la mateixa divisió.

També el revisor de la redacció definitiva, que escriu abans de 1285, moment en què comença a escriure l'anònim redactor de la secció sobre Pere II, manté l'estructura tradicional, limitant-se a afegir la conquesta de Múrcia i la repressió de les revoltes valencianes. Les modificacions són més aviat de caràcter retòric, tot i que l'enriquiment de l'*ornatus* no l'hem de veure senzillament com un element estilístic, separat de qualsevol recerca de significat historiogràfic. Es carreguen més les tintes de la catolicitat del rei, s'afegeixen més descripcions¹⁸¹ i es critica obertament la divisió dels regnes, ja que l'autor té coneixença de les seves conseqüències:¹⁸²

Hic cum per totam uitam suam pluribus claruisset, in uno solo offendit totum dominium regni sui. [...] orta fuit per istam regni diuisionem dissensio inter fratres [...]. Sed quae prouenerit eis talio pro meritis, dante Domino, clarius inferius elucescet (III, 61).

És possible que la més oberta i carregada exaltació del rei Jaume serveixi també per compensar aquesta dura crítica. Tot i així, l'elogi de Jaume I és la clara derivació de la progressiva santificació de la seva figura, resultat directe o indirecte de la difusió del *Libre dels fets*, ja que, com he insinuat més amunt, aquesta temptativa de sacralització reial la devem al mateix rei Jaume, en probable imitació de Ferran III el Sant de Castella i de sant Lluís IX de França, sacralització que es va profunditzar en els anys successius, com testimonia, per exemple, Muntaner, que l'anomena «el sant rei En Jacme» (XXXVI).

L'última obra per considerar és la redacció ampliada de les *Gesta Comitum*, que, per les condicions en les quals ens ha arribat, és difícil de jutjar (vg. Cingolani, 2005-2006, en premsa). Si les meves deduccions són exactes, el seu redactor, a més d'augmentar i enriquir de llegendes la secció inicial de la crònica, ha igualment augmentat la secció dedicada a Jaume I. Sense modificar, pel que sembla, el plantejament general, ha anat inserint-hi nombroses notícies, com, per exemple, les relatives al naixement i nominació del rei i, possible-

181. «Hic nobilis Iacobus rex ab aetatis suae flore usque ad uitae terminum persecutus est continue Christianae fidei inimicos; iudicio iustus, consilio prouidus, probitate conspicuus, statura procerus, armis strenuus, Sarraceni per omnia odiosus, christianae fidei, ut praedicitur, propagator, Deo et suis amabilis, gratus omnibus» (III, 60).

182. És possible que aquesta consideració sigui un dels afegits que el redactor de la secció del rei Pere insereix a la primera part de la crònica.

ment, s'ha inventat una conquesta d'Almeria l'any 1216.¹⁸³ És un fet important, perquè mostra que s'estava trencant el model estricte de les tres primeres redaccions de les *Gesta*, i que, a diferència dels redactors de les seccions sobre el rei Pere II, Alfons II i Jaume II, els quals adopten un nou model d'escriptura, amb un seguiment més detallat dels esdeveniments, el compilador de la versió ampliada veu el mateix text tradicional de les *Gesta* com una obra en moviment en totes les seves parts; totes, quan pugui, mereixedores d'ampliació. Ens presenta, d'aquesta manera, el model remot de les compilacions historiogràfiques que es van començar a produir cap a la segona meitat del segle XIV, en manuscrits com C, BSC 150, en què s'integra Muntaner dins de Desclot, o en un pla molt més ampli a O, BC 152, al BNE 1814 i, més tard encara, a S, BC 487, el *Libre de les nobleses dels reys* de Francesc, en què es compilen i es mesclen diferents cròniques, entre les quals les mateixes GCB IV, per confeccionar el nou text. Finalment, no hem d'oblidar que les GCB IV són font de Desclot, i doncs, és a la concepció expressada per aquestes que Desclot deu, en uns casos, la seva estructura compositiva i les dades històriques.

6.2. El primer i principal problema amb el qual es troba Desclot, com ja li havia ocorregut en part per al regnat de Pere I, i que ara és encara més complex, és el de com organitzar la seqüència dels esdeveniments i de quins seleccionar. Abans de poder-nos fer una idea global, haurem d'analitzar-ne la composició per segments tematicoargumentals. Desclot presenta, en un primer bloc, al capítol II, 11 la menor edat del rei i la seva coronació, al II, 12 el retrat del rei, al II, 13 el setge de Peníscola, mentre que al II, 14 ja comença la preparació de la conquesta de Mallorca, que representa també la transició cap a la segona secció. Aquesta seqüència la trobem igual a les *Gesta Comitum*, i podem anticipar que, bàsicament, Desclot organitzarà el seu relat seguint exactament la macroestructura de les *Gesta*, això que canvia, veurem, és la quantitat d'esdeveniments explicats i l'organització a l'interior de les seqüències de la seva narració.

183. Com que les GCB IV, en la seva totalitat, són inèdites, és difícil determinar-ne exactament el contingut, si no es pensa que n'hi havia dues redaccions diferents. En el cas de la conquesta d'Almeria, acompanyada d'una llegenda de la traïció, altre cop, del genovesos, la versió transmesa per S, l'atribueix correctament a Ramon Berenguer IV i s'integra al capítol de les GCB II, [xviii, 3], però relata un text que sembla escurçat i que no s'entén del tot. La versió transmesa per O, al contrari, manté el capítol de les GCB II tal qual i, amb modificacions, desplaça la notícia al regnat de Jaume I, per explicar les dinàmiques de la traïció de manera molt més entenedora, el capítol és reproduït a l'apèndix 2 a. Aquesta llegenda mostra l'hostilitat contra els genovesos que hi havia a Catalunya, ja que no és altra cosa que una maliciosa transformació d'un fet real. L'any precedent a la conquesta d'Almeria, els genovesos ja hi havien fet una sagnant incursió, i la ciutat s'havia salvat només pagant un fort tribut; tribut, que, tanmateix els genovesos no van rebre en la seva integritat, com relata Caffaro als *Annales Ianuenses* I, 34.

El primer capítol, el II, 11, és extremadament confús, com destaca també Coll i Alentorn a la nota relativa (II, 63-64), tot i que em sembla equivocat dir que això depèn dels coneixements del cronista. Només utilitzant les *Gesta Comitum* ja podia fer un relat més organitzat. Però veiem que Desclot evita esmentar la tutoria de Simó de Montfort, del qual a la segona redacció no és mai recordat el nom, i del cardenal Pietro di Benevento, un altre cop, diria, per limitar al màxim qualsevol intervenció de l'Església.¹⁸⁴ També amb el relat més detallat, tot i que a vegades difícil de seguir i el·líptic, del *Libre dels fets* podia haver afaiçonat una narració més organitzada i coherent.

En realitat, aquest és un capítol estrany, amb una necessitat més narrativa que històrica, i la seva confusió no ve de les fonts, o d'una informació aproximativa, sinó que, diria, és el resultat d'haver volgut condensar molta informació en poc espai, informació que sembla que li interessa més per la idea que ha de donar, que no per la seva precisió i comprensibilitat. Ha d'explicar alguna cosa de la difícil minoria del rei, amb l'anarquia interna al país, i les temptatives de fer-se amb tot o part del poder de part de parents i barons, però ho vol fer amb el menor nombre de detalls possibles, com per reduir-ne tot el que pot la importància. Que això és veritat ho podem comprovar si confrontem el mateix capítol de la segona amb la primera redacció, ja que aquesta ofereix més informació i és una mica més coherent —en negreta destacaré les frases exclusives de la primera redacció:

XI. Com l'abat de Muntaragó exí de l'orde e tractava que pogués desheretar son nabot, l'infant En Jacme

Devets saber que dementre que aquest infant se nodria en Aragó, lo qual tenia en poder En Sanxo son avunclo, l'abat de Muntaragó, qui havia nom En Fferrando, lo qual era avunclo del dit infant En Jacme e frare del dit En Sanxo, si li vench en cor que s'exís de la abadia. E quant ne fou exit si li començà a parlar e tractar ab en Guillem de Muncada e ab alguns capdals de Cathalunya e d'Eragó, que's partissen entre ells tota la terra e que desheretassen l'infant En Jacme, qui encara era poch. Los quals dixerren que aquell assats havia de Muntpesler, qui fou de sa mara, e que d'aquell fos senyor. E axí u faheren, que's partiren entre ells tota la terra e's faheren sagrament e homanatge que nangun no contestàs contra la part de la ·I· a l'altra per envege ne per altra cosa, e que quescun se tengués per pagat de la sua part. E aquell qui contra açò faria, que romanqués bare e traydor.

En aquest endemig aquest infant En Jacme fou crescut, e hac pres de ·XX· anys, e, Déus qui ho volch, sentí lo dit tractament que En Fferran-

184. Les diferències entre els dos capítols paral·lels de Desclot i de les GCB IV són tals que el compilador de O els copia un darrere l'altre.

do son avunco, ab En Guillem de Muncada e ab los altres capdals, havia feit. Perquè ell se coronà e s'levà rey e senyor de tota la terra, e encontinent començà a garrajar ab En Sanxo, [ab En Fferrando] son fratre, e ab En Guillem de Muncada e ab aquells qui desheretar lo volien, los quals per pahor del rey En Jacme se reculliren tots al castell de Monçó, qui era dels Templers, e que aquí fossen saus. Mas lo rey assetjà lo dit castell, e tench-lo tant assetjat que'l pres ab tots aquells qui dins eren, ço és ab En Fferrando son avunco, e ab En Guillem de Muncada, e ab d'altres molts, e com los hac presos volch-los fer tots negar. Mas per prechs del comta de Rosselló, appellat en Nuno, qui era son cosí, e d'En Sanxo son avunco, e de tot son consell, donà'ls sentència que fossen axellats de tota la sua terra, ço és de Cathalunya e de Aragó. E açò feit, lo dit rey En Jacme romàs en poder del dit en Nuno, comte de Rosselló, e d'En Sanxo son avunco, e aquests eren los seus majors consellers (I, 11).

El relat és igual d'imprecís i, tot i interpretar-lo com un resum, es fa difícil llegir-lo com una reducció directa del de Jaume I, tot i que aquí, respecte a la redacció definitiva, hi ha més elements, com ara la participació a la revolta també de Sanç de Rosselló i la seva efectiva tutoria del jove rei, juntament amb la no documentada de Nunó Sanç. Hi ha també detalls, com destacar la poca edat del rei, que fan pensar en una condensació de les continuades i detallades afirmacions del rei Jaume sobre la seva edat.

És també possible que, a més d'invençions personals, Desclot recorregués a altres narracions, potser records orals, ja que cap de les fonts parla de la voluntat de Jaume I de voler negar els conspiradors, sentència després transformada en exili. Sobretot, perquè aquest exili serveix per muntar una notícia del capítol següent, ja comentada precedentment, la de la participació de Guillem de Montcada en el matrimoni amb Elionor de Castella, participació que hi va ser, ho diu també Jaume I, però no va ser de cap de les maneres tan exclusiva ni a conseqüència d'un exili.

Tanmateix, es pot apreciar com a la segona redacció, la sensació de confusió es veu augmentada per la ulterior reducció narrativa, com si hagués de reduir, i volgués reduir al mínim la informació, sempre més mínima, tan sols per a donar una idea, i saltar-se ràpidament una etapa de la història del rei, i de la monarquia, que no podia aportar res de bo ni d'útil, per utilitzar el capítol senzillament com a pont necessari entre el naixement i l'efectiva acció de govern, que és, i no pot ser d'altra manera, una acció de conquesta. No ens hem d'estranyar per aquesta manera de fer de Desclot, amb la progressiva reducció d'informació per aquests primers anys del rei, ja que l'hem poguda apreciar, tot i que en menor mesura, també en les diferents etapes d'elaboració de les *Gesta Comitum*, i, possiblement, a causa de les mateixes raons.

Que al *Libre dels fets* aquests primers anys de regnat de Jaume I tenen molt més relleu, es deu, al meu entendre, a dos motius que no corresponen, és evident, als que dirigien l'escriptura dels anònims redactors de les *Gesta* ni els de Desclot. En primer lloc, el rei està explicant la seva vida, que és objecte principal i gairebé únic del llibre, com un moment de la història, de manera que el seu relat és forçosament sempre més detallat, així com podem també veure als redactors de les últimes parts de les *Gesta*, a Desclot o a Muntaner quan narren fets contemporanis que són l'eix de les seves cròniques. Les úniques ocasions en què el relat de Jaume I és més reticent, a vegades fins al silenci, són quan això que hauria de narrar no és honorable o profitós ni per a ell ni per a la imatge que vol donar de si mateix.¹⁸⁵

I aquesta consideració ens porta a la segona raó del relleu que tenen aquests primers anys al *Libre dels fets*. Aquella que podia ser considerada com una època no gens daurada és, d'altra banda, tot un èxit per al mateix rei, que, tot i la jove edat, amb penes i habilitat aconseguí pacificar i reorganitzar els seus dominis, deixats en precàries condicions polítiques i econòmiques pel seu pare,¹⁸⁶ de manera que aquests mateixos anys esdevenen el primer esglaió de la seva obra, i de la seva autoconcepció, com a nou fundador de la monarquia (vg. Cingolani, 2000).

6.3. Com a Desclot i a les *Gesta Comitum*, també al *Libre dels fets* al primer període d'anarquia, i d'un sens fi de petites accions de recuperació del control polític del país, segueix la notícia del matrimoni amb Elionor de Castella. Però a les *Gesta* és inserida, precedint el mateix capítol, una breu descripció del rei. Descripció que Desclot reprèn, com a col·locació en la seqüència narrativa, i transforma profundament. És necessari aturar-s'hi amb atenció,

185. Un exemple: el rei no parla de la intervenció papal de 1215-1216 amb Ferran abat de Muntaragó perquè deixés la rebel·lió: «Undi sine causa miramur quod cum karissimus in Christo filius noster Rex Aragonum te Patruum suum haberet pro Patre, tu quasi naturalis affectionis oblitus, et ceco dominandi amore devictus ipsum presequeris tamquam hostem abjecto etenim habitu clericali ad Regnum inhianter anhelans, una cum civibus Cesaraugustanis, Oscensis, et Iacensis et aliquibus nobilibus Regni etc. Discretionem tuam monemus per apostolica tibi consulens ab ipsius Regis persecutione omnino desistas conjurationis hujusmodi penitus abjurando etc. Alioquis usque ad festum omnium sanctorum proximo venturum te nostro conspectui representes exhibiturus super hiis dicto regi quod ordo dictaverit rationis» (Palacios, 1975, p. 302). Innocenci III vetllava per Jaume I tal com havia vetllat per Frederic II (vg. Villacañas, 2003, p. 62-117).

186. «Et sic rege mortuo multiplicata sunt mala in terris, et ceperunt esse inaudite confederationes et conspirationes villarum» (GCB I, [xv, 1]); «E tota la renda que nostre pare havia en Aragó e en Catalunya era empenyorada tro als juheus e als sarraïns; e encara les honors, que eren ·DCC· cavalleries en aquels temps; e nostre pare, lo rey Don Pedro, havia-les totes donades a venudes de ·CXXX· emfora. E no havíem a ·I· dia, quant nós entram en Monsó, què menjar: sí era la terra destroyda e empenyorada!» (11).

perquè la descripció del rei Jaume és absolutament especial. En primer lloc, perquè, tot i haver-hi a les *Gesta* descripcions de més d'un comte —de relleu la de Ramon Berenguer IV— i més d'un rei, aquesta de Desclot és molt més llarga i detallada, una autèntica *descriptio* de manual de retòrica. En segon lloc, perquè és l'única present a la mateixa crònica de Desclot, de manera que destaca i adquireix un significat especial, que ha de correspondre a la inqüestionable i central col·locació històrica i historiogràfica del mateix rei.

Desclot es troba, com veurem, amb la difícil tasca d'acceptar el seu paper fonamental com a nou creador, com a vertader heroi del casal, i com a tal autoexaltat pel *Libre dels fets*. Però, i al mateix moment, ha de reduir-lo a les coordenades més laiques i cavalleresques de la seva de crònica. Insinua, així, de passada i amb silencis, la turbulenta, criticada i criticable fase final del regnat, amb la nefasta divisió dels regnes, això sense crítiques obertes, sense les justificacions del mateix Jaume I o les remanipulacions de Muntaner.

Finalment, pel que fa a la descripció del rei, s'ha de tornar a analitzar-ne les fonts, corregint i reconsiderant velles afirmacions i integrant les noves aportacions. La crítica havia relacionat aquesta descripció amb la de Carlemany present a la *Vita Karoli* d'Eginhard (Soldevila, 1971, p. 601). Coll i Alentorn havia proposat, en un primer moment, un altre model, però, com a vegades li passava, no desenvolupà la primera intuïció i acabà canviant d'idea. En efecte, a l'estudi de les fonts de Desclot, deia que aquest passatge «està potser inspirat en l'elogi que fa de Carlemany la crònica del Pseudo-Turpí» (Coll, 1991, p. 189-190), mentre que uns anys més tard va escriure que Desclot «ens dona aquella descripció, sens dubte traient-la d'un text preexistent, escrit probablement poc després del 1230» (Coll, 1976, p. 2).

En un estudi recent Anton Espadaler justament nega la dependència d'Eginhard, i subratlla que Desclot «podia embellir la figura del monarca i que en fer el retrat pretengués d'ajustar-lo a una matriu prestigiosa, més exactament literària» (1997, p. 64). De manera molt encertada proposa de relacionar aquesta amb paraleles descripcions presents al *Jaufré* i a *Flamenca*. La proposta és rellevant, perquè en justifica en haver aportat possibles relacions, en precedents episodis, amb altra literatura occitana.¹⁸⁷

Però, aquesta caracterització literària es pot profunditzar i matisar, ja que les novel·les que cita Espadaler expliquen molts dels elements de la descripció que Desclot fa del rei Jaume, sobretot els que podríem definir com a més cortesos i cavallerescos, però no tots, en especial no donen del tot compte dels detalls de l'extrema puixança física del rei, així que aquests trets s'hauran de

187. I, si no són senzillament accidents de la *varia lectio* que l'aparat de Coll no ajuda a resoldre, podria haver-ho fet en dos temps, ja que hi ha elements que no apareixen a la primera redacció, com els *huyls vays* (II, 12) que al contrari són *bells hulls negres* (I, 12).

retrobar en una altra font. S'ha de reconsiderar, al meu entendre, la sospita avançada per Coll i Alentorn, i per ell mateix abandonada, d'una possible influència de la crònica del Pseudo-Turpí, text que ja he assenyalat més d'un cop, i desenvolupar-la.

Per tal de facilitar la ràpida individuació dels elements descriptius, reproduiré el text de Desclot, al qual integraré detall per detall les fonts ja conegudes i les noves:

Aquest rey En Jacme d'Aragó fo lo pus bel hom del món (GCB III, 53: erat dotatus et honoratus super alios reges omnes pulchritudine; i vg. *Mascaró*: Iacobus uero rex predictus fuit de pulcrioribus hominibus hujus mundi, BC 485, 243r); que él era major que altre hom ·I· palm,¹⁸⁸ e era molt bé format e cumplit de tots sos membres (GCB III, 39: membris aptus), que él havia molt gran cara¹⁸⁹ e vermella (*PsT XX 1*: facie rubeus; *J 545*: la cara vermells) e flamenca, e el nas long e ben dret (*Fl 1588-9*: le naz [...] loncs e dreitz), e gran boca e ben feyta, e gran dents beles e blanques (*Fl 1601-2*: las dens [...] blancas) que semblaven perles, e·ls huyls vayrs (*Fl 1587*: oils [...] vars; *PsT XX 4*: oculis [...] scintillantes), e bels cabeyls rossos (*Fl 1583*: lo pel ac blon; *J 532*: cabels saurs) semblant de fil d'aur, e grans espatles (*PsT XX 2*: humeris suis erat amplissimus; *Fl 1607*: amples [...] espatlas), e lonc cors e delgat (*J 535-6*: fon delgats per la sentura e ben lars per la forcadura), e·ls brasses grossos e ben feyts (*PsT XX 2*: brachiis [...] grossus; *J 533*: brases grosses), e beles mans (*J 534*: belas mans), e lonc dits (*Fl 1612*: los detz loncs), e les cuxes grosses (*PsT XX 2*: cruribus grossus), e les comes longues e dretes (*Fl 1617-8*: las cambas [...] longas e dreitas; *J 538*: la cambas drechas) e grosses per lur mesura, e·ls peus loncs (*PsT XX 2*: longissimis pedibus) e ben feyts e gint causans. E fo molt ardit e prous de ses armes (GCB III, 36, 50, 57: armis strenuissimus), e forts, e valent, e larch de donar (*PsT XX 13*: donis largissimus), e agradable a tota gent e molt misericordiós (GCB III, 36, 57: benignus, dulcis, pius); e hac tot son cor e tota ça volentat de garreyar ab sarraïns (GCB III, 52: totum animum ad deuincendos et subiugandos Saracenos continue dirigebat; GCB II, [XXII, 7]: tot son cor e tot son enteniement) (II, 12).¹⁹⁰

188. *PsT XX 2*: «Statura vero eius erat in longitudine octo pedibus».

189. *PsT XX 3*: «habebat in longitudine facies eius unum palmum et dimidium, et barba unum et nasus circiter dimidium».

190. La primera redacció presenta unes diferències que sembla que mostren una reconsideració del passatge: «Devets saber que aquest rey en Jacme era lo pus bell hom del món, e era major que altre hom un gran palm, e era ben format e cumplit de tots sos membres, e havia gran cara e vermella e fresca, e·l nas lonch e bé dret, e gran bocha e fresca, e belles dents e blanques, e blancs [...], e beylls hulls negres, e belles seyilles, e grans spatles, e lonch cos e delgat, e·ls brassos grossos e ben feits, e belles mans, e lonchs dits. E era molt ardit, e prous de ses armes, e larch de donar, e agradable a tota gent e molt misericordiós, e era tot son cor e sa volentat de garreyar tots temps ab sarrahins» (I, 12).

Jaume I és un popurri de cavallers, comtes i reis, i entre aquests em sembla el cas de destacar Carlemany i el seu pare, Pere I, al qual és dirigida a les *Gesta* l'última frase. Sembla evident que Desclot no inventa del tot les faïçons del rei, pel que podem jutjar de les seves restes, i va adaptant els elements literaris de la descripció a la imatge real, tenint en compte que ell i els seus lectors més immediats en podien tenir memòria directa. Tot i així, vol que es vegi la filigrana literària del seu retrat, i que el rei real assumeixi també el significat històric i simbòlic dels reis, comtes i cavallers que li han proporcionat els elements de la descripció. I és evident que no podem menystenir la profunda significació de Carlemany com a conqueridor i creador d'un imperi, tot i ser conegut només per les pseudocròniques llatines.

Una manera, aquesta de Desclot, d'atorgar a Jaume I el paper preeminent que efectivament tenia, a més d'haver-s'ho atribuït al *Libre dels fets*, utilitzant la retòrica i els models literaris, és a dir ideals, laics, cavallerescos i tradicionals, més que les afirmacions explícites i directes. Res, en conclusió, ni de la religiositat que el mateix Jaume s'atribueix ni de la seva posició, diguem-ne, antitradicional d'aixecador del nou estat des del no-res (vg. Cingolani, 2006c). Al contrari, un rei ben laic i cortès, i anella, històrica i ideal, d'una llarga i il·lustre cadena.

El capítol es clou amb el record del casament amb Elionor de Castella, i, també en aquest cas, podem trobar una reducció d'informació a la segona redacció respecte a la primera. Aquesta s'entreté més, com ja hem vist més amunt, sobre la intervenció de Guillem Ramon de Montcada en el matrimoni, i també en les pràctiques de la separació, atribuint-ne la responsabilitat a uns barons d'Aragó, fet que sembla que va contra l'evidència històrica:

E·l senyor rey En Jacme pres per muller dona Alienor, germana del rey de Castella En Ferrando, de la qual hac ·I· fill qui hac nom N'Amfós, e puys partiren-los per lo parentesch qui era entre ells gran, e assò feu fer lo apostoli a requesta d'alcuns rics hòmens d'Aragó a qui no plahia lo dit matrimoni. E aquests rics hòmens d'Aragó, tot secretament, faheren assaber al Papa lo gran parentesch qui era entre·l rey d'Aragó e la regina sa muller, per ço que y poguessen metre tot destorp. E quant lo Papa hac hoit açò, maravallà's molt com ell no era estat demanat en aquest matrimoni a ffer, per lo parentesch qui hi era, e que ell hagués dispensat si's podia fer o no. E dix que, pus en primer no l'havian demanat de consell, ja no sofferria aytal matrimoni, si ben se havia haüt infant. Perquè hi tramès lo senyor En Jacme, bisbe de Sabinal, cardenal de Roma, lo qual los departí. E l'infant N'Amfós romàs ab lo pare lo rey En Jacme, e la dita dona Alienor anà-sse'n en Castella (I, 12).

No sé d'on li vénen aquestes notícies, però és senzill de comprovar com la més breu relació que en fa a la segona redacció se cenyeix a la lletra al relat

de les *Gesta Comitum*, ulterior prova que les està utilitzant com a esquelet, i a les quals torna a l'hora de la remanipulació amb vista a preparar la segona redacció.¹⁹¹

6.4. La narració de Desclot segueix amb la seqüència de les *Gesta Comitum* i no del *Libre dels fets*, que parla de la situació interna i de la qüestió del comtat d'Urgell abans d'introduir els preparatius de la conquesta de Mallorca, amb l'única diferència que Desclot substitueix l'equivocada menció de la presa de Borriana, derivada de Rodrigo Jiménez —que serveix per obrir positivament la sèrie de conquestes—, amb el correcte i fracassat setge de Peníscola (II, 13). Recordar aquest infructuós setge, que com a tal no hauria d'entrar en el relat, té el seu significat. Perquè, al capítol següent, el II, 14, un mercader genovès aconsella al rei de Mallorca de no fer cas de les amenaces del rei Jaume perquè «és rei de poc poder» —tal com serà el cas, en altre moment, per al seu fill—, i en dóna com a prova justament l'episodi de Peníscola. És aquesta la primera vegada, i ho tornarà a fer, en què Desclot utilitza el menyspreu dels adversaris per exaltar, al contrari, les capacitats i el valor militar dels catalans.¹⁹²

Ara comença una secció extremadament llarga, capítols II, 14-47, desproporcionada, a la crònica de Desclot, respecte a totes les altres narracions precedents al regnat de Pere II, fet que resulta evident si comparem el relat de la presa de Mallorca amb el de la conquesta de València, resolt en un sol llarg capítol, el II, 49. Si considerem la situació des d'un punt de vista retòric es fa senzill explicar com l'expedició a les Balears es podia condensar en un únic relat sense cap dificultat, ja que és una sola empresa, i la conquesta de la capital representa la rendició de l'illa sencera. Al contrari, la lenta i progressiva conquesta del regne de València és reduïda, seguint d'alguna manera les *Gesta Comitum*,¹⁹³ en el tríptic de la batalla del Puig, la rendició de la capital i la de Xàtiva, callant totes les altres operacions minuciosament descrites al *Libre dels fets*.

També s'ha de dir que el protagonisme directe del rei és superior a la primera empresa que a la segona, sobretot en la narració que en fa Desclot. Tot i

191. «Lo rey En Jacme pres per muler la germana del rey En Ferrando de Castela, e hac-ne ·I· fil qui hac nom N'Amfós. E sempre departí'ls hom, per ço car eren parents» (II, 12), «filiam nobilis regis Castellae, dominam Elienor, duxit matrimonialiter in uxorem, et genuit ex ea filium nomine Ildefonsum. Quod matrimonium separavit Iohannes episcopus Sabinensis, sacrosantae Romanae ecclesiae cardinalis, quia attinebat sibi ad inuicem proxima parentelae» (GCB III, 57).

192. Hi hem de veure com una al·lusió a les insistències que trobem al *Libre dels fets* sobre la necessitat de netejar i rescatar la mala fama de la qual gaudiem els catalans?

193. «Post habito consilio prelatorum, baronum ac aliorum nobilium regni sui, obsedit ciuitatem Valentiae» (GCB III, 58).

així, el relat de la primera gran conquesta del rei Jaume no s'explica només amb aquestes consideracions, ja que les seves característiques, amb la detallada narració de les Corts de Barcelona i del cos expedicionari, plantegen més problemes, ara de fonts, ara d'iconografia, ara de significat.

Comencem analitzant breument el relat de Jaume I, que, al meu parer, influència directament i profunda el de Desclot. Possiblement a causa de les divergències d'interessos entre catalans i aragonesos, el mateix Jaume presenta una reconstrucció dels esdeveniments i de les motivacions prou diferent de la realitat. Això que el rei vol, sobretot, és, per una banda, callar justament totes les desavinences entre catalans i aragonesos, i per l'altra, presentar l'expedició com el resultat de la voluntat popular i divina.¹⁹⁴ De manera que no diu que el projecte de conquesta ja era en marxa abans de la famosa reunió de Tarragona a casa de Pere Martell, i només molt més tard, al capítol 77, parla de l'acte de pirateria que va donar, segons diu també Desclot, l'excusa per a l'atac. Jaume I ens presenta, com per casualitat i voluntat de Déu, la reunió a casa de Pere Martell a la qual «menys de cort, que nós no havíem manada, foren ab nós la major partida dels nobles de Catalunya» (47). Són justament aquests nobles els que demanen informacions sobre les Balears a Pere Martell i després es presenten al rei per suggerir-li una empresa:

E ço que Déus vol no pot negú desviar ni tolre, e plaer-vos ha, e tindrem per bo que vós aquela yla conquirats per dues raons: la primera, que vós ne valrets més e nós; l'altra, que serà cosa maraveylosa a les gents que oyran aquesta conquesta que prengats terra e regne dins en la mar, on Déus lo volch formar (47).

El rei Jaume no s'atribueix cap mèrit en la ideació de l'empresa: és Déu que ho vol. De les raons que l'empenyen per dur-la a terme, la primera recorda la ideologia reial, abans comentada, de la imitació i superació dels avantpassats, mentre que la segona traeix el desig, aconseguit, de Jaume I d'internacionalitzar la monarquia catalanoaragonesa, desig que ja projecta en la ideació en aquesta primera escomesa. Tanmateix, és evident que Jaume I, d'acord amb els seus plantejaments, no parla dels seus predecessors, ni recorda la precedent i efímera conquesta de Ramon Berenguer III, justament per no treure mèrit, meravella i novetat a la seva. Tot just al contrari de Desclot, el qual recerca continuïtats sobretot amb l'esperit del «seu» fundador, el mític Bon Comte.

A la informal reunió de Tarragona, segueix l'ampli i detallat relat de les Corts de Barcelona, desenvolupades en dos successius moments, capítols 49-54, mentre que no es parla de l'anada a Lleida i de la negativa dels aragonesos a

194. Per al rerefons de l'expedició, sobretot la posició de genovesos i pisans, vg. Doxey, 1996.

participar en l'expedició. El precedent del *Libre dels fets* és important, per més d'una raó, en relació amb el tractament que en farà Desclot: indirectament, perquè ens mostra com la ideació i organització de l'empresa podien ser sotmeses a manipulació ideològica, i perquè fa mostra de la importància de l'escena de les Corts com a moment bé retòric, bé ideològic rellevant. Directament, perquè intentaré demostrar que és font del relat de Desclot.

Abans d'analitzar-ho serà el cas, però, d'aturar-se breument a considerar la importància iconogràfica, i doncs altre cop ideològica, de l'escena de les Corts, és a dir de la reunió del monarca amb els súbdits a l'acte de deliberar. L'expressivitat modèlica d'aquesta situació és clarament assenyalada per les nombroses miniatures que il·lustren unes Corts presents als manuscrits jurídics (vg. Coll i Rosell, 1995). Però és també important, com a moment central, precisament pels cicles il·lustratius de la conquesta de Mallorca, ja que trobem exactament la reunió de Tarragona representada al ms. de Poblet del *Libre dels fets*, BUB 1, f. 27r. I una reunió enceta també el cicle de frescos del Palau Aguilar, ara al MNAC de Barcelona, difícil de definir quina, donat el seu estat fragmentari, tot i que Ainaud es decanta justament per les Corts de Barcelona (vg. Ainaud, 1969).

Aquest cicle de frescos és del màxim interès, com ja vaig assenyalar a Cingolani, 2000, per més d'una raó. D'entrada, la consecució dels episodis —corts, viatge per mar, batalla de Portopí, campament croat i assalt a la ciutat de Mallorca— mostra la dependència tant del *Libre dels fets* com de la *Crònica* de Desclot. En segon lloc, n'hem de considerar el caràcter propagandístic i reivindicatiu. Els frescos del Palau Aguilar són contemporanis al cicle de frescos del Saló del Tinell, que també celebra la conquesta de Mallorca (vg. Blasco, 1993), i varen ser pintats després de la presa de Menorca i de la temporània reincorporació del regne de Mallorca als dominis de la branca principal del casal de Barcelona. No em sembla casual la consecució temporal dels esdeveniments —recuperació, conquesta, pintures—, que evidencia, al meu entendre, justament una intenció reivindicativa; d'altra manera per què celebrar a Barcelona la conquesta d'un reialme que als comtes de Barcelona ja no els pertany? Aquests fets diríem que contribueixen a explicar amb un semblant rerefons ideològic i reivindicatiu també el relat de Desclot.¹⁹⁵

S'ha de dir que, molt possiblement, no són aquests els únics cicles figuratius que havien d'il·lustrar l'empresa. El ms. A, BC 486 de Desclot havia estat

195. Als mateixos anys remunta també el fresc de l'atri de Sant Vicenç de Cardona, ara al MNAC de Barcelona, que representa el setge de Girona, el 1285, per part dels francesos. Pot ser interessant recordar que justament els mateixos anys, cap al 1298, al castell de La Tour Ferrande (Valclusa), castell dels cavallers de l'orde de l'Hospital, es van pintar dos cicles de frescos que tenen per subjecte les batalles de Benevent i de Tagliacozzo (vg. Dunbabin, 1998, p. 209).

preparat per presentar un minucios acompanyament iconogràfic de la crònica, malauradament mai dut a terme, amb l'excepció de dos dibuixos al f. 15v que il·lustren els capítols II, 8-9, amb el combat del Bon Comte, i un altre al f. 56r que il·lustra el setge d'Antillón, esmentat al capítol II, 69. Però hi havia un altre manuscrit de la crònica de Desclot, al meu entendre, que havia de presentar un important cicle de miniatures: el ms. O, BC 152, relator de la primera redacció, presenta nombroses pàgines en blanc que només es poden explicar amb el fet que a l'original eren miniades, i que han estat deixades buides a la còpia per tal de, potser, reproduir-ne algun dia les miniatures. El fet interessant és que, pel que fa a aquesta secció de la crònica, sembla que presenta exactament la mateixa seqüència dels frescos del Palau Aguilar: ja que hi havia unes Corts, sembla que s'entén, però, les de Lleida, el viatge per mar, la batalla de Portopí —mentre que és difícil de dir si hi era també la reunió a la tenda del rei, ja que correspon a uns capítols que no varen ser copiats—, i l'assalt final a la ciutat.

D'aquesta manera, tot i que encara no s'ha definit cap font o model segur, trobem que la solució retòrica de Desclot, com ja hem trobat a Jaume I, potser a una altra font de la qual parlaré més endavant, amb l'àmplia representació de les Corts de Barcelona de 1228, correspon a una significació iconogràfica elevada, generalment atribuïda a aquest acte de govern, i en especial a les Corts preparatòries de l'expedició. Això que s'ha de fer ara, analitzant detingudament el relat de Desclot, és bé comprovar-ne les fonts, bé el peculiar significat polític que hi atribueix el cronista.

6.5. Desclot recorda, en correcte ordre cronològic, els actes de pirateria entre catalans i mallorquins, les amenaces que el rei Jaume va dirigir al valí de Mallorca, la negativa d'aquest a acceptar les condicions del rei —en fer això incitat per mercaders genovesos, pisans i provençals—, i la decisió final de Jaume de venjar-se «que no volia haver nom de rey si no-l prenia per la barba».¹⁹⁶ Desclot elimina, però —potser perquè li sembla una inútil duplicació—, la reunió de Tarragona, i atribueix tota la voluntat de l'acte al rei Jaume, com possiblement va ser, i com s'escau a un conqueridor, quan convoca Corts a Barcelona. El rei, com també fa al *Libre dels fets* (48), obre la reunió amb un discurs al qual recorda això que ha passat i fa la seva proposició:

196. El detall de prendre el rei sarraí per la barba el tornarem a trobar a Muntaner (VII) i apareix també, en una altra situació, al *Libre de l'infant En Pere*, on és al-Azraq qui amenaça de prendre Jaume per la barba i al final «l'infant En Pere tolch la testa a N'Aladrach e portà-la a sson pare, lo rey En Jachme. He cant l'infant li fo devant, tench lo cap penjat per la barba e dix: -Senyor, veus assí aquell qui us tramès a dir que us pendria per la barbe dins lo vostra Real, he axí, senyor, vós hi podets pendre la sua-» (Cingolani, en premsa a).

Barons: ben sabets lo mal e·l dan que·l rey malorquí fa tots jorns a les mies gens; e jo he·li'n tramès missatge e él à·m'o tengut en vil; per què jo he en cor e en volentat que, a plaer de Déu e per tal que son serviy hic sia encara feyt, que si vosaltres m'í volets ajudar, que vaja pendre la ciutat de Malorques ab tota la yla. E d'assò prec-vos tuit que ajats bon cor e que·m retats tal respost que Déu ne sia pagat, e jo e tots vosaltres (II, 14).

Pensem que aquí, com ja havia fet per a les Corts aragoneses precedents a la derrota de Fraga, Desclot, abans de voler relatar els fets històrics, vol construir unes Corts modèliques, així que la realitat hi tindrà cabuda només quan concordi amb l'entramat retòric que és prioritari. Observem que, en muntar l'oració del rei, Desclot reproduceix expressions ja utilitzades, per un costat per Alfons I el Bataller,¹⁹⁷ i per l'altre en la descripció que havia fet del mateix rei Jaume dos capítols abans.¹⁹⁸

També es poden percebre ecos, diria, de la mateixa proposició del rei, sobretot en la insistència religiosa molt poc comuna a Desclot, tal com la relata el *Libre dels fets*:

per volentat de Déu que·ns endreç en nostres affers, e que començem tals coses, e vós e nós, que a él vinga de plaer [...] nós vos pregam molt caramente [...] que vós que·ns donets conseyl e ajuda [...] que nós puscam servir a nostre Seyor en est viatge que volem fer sobre·l regne de Maylorques (48).

Com notava Coll, Desclot presenta una descripció de les Corts sintetitzada i amb un ordre d'intervencions normals, primer el braç eclesiàstic i després els nobles —com havia estat també a les Corts aragoneses acabades d'esmentar. Respecte al relat de Jaume I, tanmateix, no menciona la intervenció de les ciutats. Serà per casualitat? Si tenim en compte el significat modèlic d'aquestes corts, hi hem de veure una crítica a les ciutats? No hem d'oblidar l'ampli relleu que més endavant Desclot donarà a la rebel·lió de Berenguer Oller (II, 133). És només una sospita, que tanmateix sembla que encaixa amb la ideologia monàrquica i nobiliària de Desclot i que s'hauria de profunditzar en altres estudis, més de caràcter institucional i social.

No es pot analitzar en detall aquesta llarga porció de texts, capítols II, 15-28, per això només destacaré uns aspectes que em semblen més importants. Des

197. «Barons [...] per tal vos hic he feyt ajustar que·us vulria dir paraules qui seran a honor de Déu e a profit de mí e de tots vosaltres. [...] Ben sabets que totes aquestes encontrades entorn d'aquesta terra són de saraïns, e fan-nos cascun jorn gran dan» (II, 2), ja Soldevila (1971, p. 604) notava semblances entre els relats d'aquestes dues Corts.

198. «Hac tot son cor e tota ça volentat», expressió que prové de les *Gesta Comitum* com ja he mostrat; l'arquebisbe de Tarragona diu, al *Libre dels fets*: «aquest regne que havets en cor de conquerir» (52).

del punt de vista de les fonts, a part el *Libre dels fets*, com intentaré demostrar, hem de creure que Desclot recorregué a fonts documentals, com apunten Coll i Soldevila, tot i que algunes discordances de noms i dades deixen pensar que la font exacta que va utilitzar, potser el report de les mateixes Corts, no se'ns ha conservat. Però, no totes aquestes discordances s'han d'atribuir a les fonts, conservades o perdudes.

M'indueix a aquesta consideració un cas concret: l'arquebisbe de Tarraçona, que enceta les respostes al rei, promet que «menarà ·C· cavallers e bons ·M· sirvens» (II, 15), és a dir que, com tots els altres membres de l'estament eclesiàstic promet acompanyar personalment el rei, mentre que, de fet, no va ser així. La meua impressió és que aquest no sigui un error, sinó una declarada voluntat de presentar-nos tot l'estament eclesiàstic, al complet, suportant les iniciatives reials i, sobretot, en la faceta, que podríem definir com a pregregoriana, de bisbe guerrer, que sembla que és la més adient a la dimensió laica de Desclot, i la més acceptada per ell. Desclot presenta, ara, la manera ideal de conducta de l'Església, en termes de fidelitat feudal i de col·laboració civil amb la monarquia, en oposició al que passarà a l'hora de la invasió francesa.

És possiblement en aquesta mateixa direcció que hem d'interpretar la distorsionada versió que les GCB IV donen dels privilegis concedits al rei Pere I pel papa, dels quals he parlat més amunt.¹⁹⁹ I també hem de tenir en compte, i ho veurem en detall més endavant, que la monarquia catalanoaragonesa havia tingut prou topades, força contràries als seus interessos, amb el poder diplomàtic i polític dels papes, ara independents ara coajutors de la monarquia francesa: des de la pèrdua de Provença i l'oposició al matrimoni entre l'infant Pere i Constança de Sicília, fins a la conquesta angevina del regne de Sicília, des de la negativa papal a finançar la croada al nord d'Àfrica, fins a l'excomunió, la proclamació de la croada i la invasió francesa de Catalunya, com a conseqüència de la guerra de les Vespres. De manera que Desclot pot estar molt interessat a definir clarament quin és el lloc i quin paper ha de tenir una Església «nacional» en relació amb el monarca.

De tots els elements que emergeixen d'aquest episodi, em sembla que es poden destacar l'ordre estrictament jeràrquic i el respecte de les formalitats amb què Desclot presenta la reunió, contràriament al més mogut relat que en

199. «E cant lo dit rey En Pere ach presa la dita coronació, lo senyor Papa, per sa plena voluntat e franquesa e per honor de Déu e per la santa Esgleya de Roma, si donà franquesa e especial privilegi al dit rey En Pere, e a tots los seus sochseydors, que totes les esgleyes, e tots los monestirs de son regna e de sa senyoria, que sens atorgament e consentiment d'ell, neguns no pusquen fer elechsió, axí com de arcabisbes, bisbes, abats, prihors, abadeses e prioresses e rectories. He lo dit rey En Pere més aquest privilegi en la sua terra, que neguna elechsió no s'i gosave fer en naguna esgley[a] sens lo seu consentiment, d'ell ho de son lochtinent» (Cingolani, 2004, p. 29).

fa Jaume I, amb els dos braços encapçalats per l'arquebisbe de Tarragona i pel comte Nunó, principals exponents de l'Església i de la noblesa. També es pot destacar la continuada insistència sobre la joventut del rei, que mou a les llàgrimes l'arquebisbe i reclama la protecció dels nobles. Joventut que emocionarà també el cardenal de Santa Sabina que el rei Jaume troba més tard a Lleida (II, 30). No em sembla un element retòric de secundària importància, a part del fet que era veritat, ja que serveix bé per mostrar la relació de protecció dels súbdits envers el monarca, bé per magnificar encara més l'empresa, bé perquè afegeix un ulterior toc literari al retrat del rei, només que recordem la importància del jovent en la caracterització del cavaller —i pensem que no especificarà mai l'edat de Pere II, que ja no era jove, potser exactament per aquesta raó.

De sengles discursos em sembla que s'ha de destacar la utilització que l'arquebisbe de Tarragona fa del *topos*, com hem vist típic de les *Gesta Comitum* i de la ideologia reial i d'aquí reprès, però mai directament formulat per Desclot, de la imitació dels avantpassats:

e par bé del linyatge hon vós movets del prous chomte de Barcelona e de sos hereus, qui són estats de gran cor e de grans feyts e de nobleses, e vós, sènyer, volets éls ressemblar (II, 15).

Aquest concepte de la imitació i continuació de les virtuts del llinatge el torna a expressar també el comte d'Empúries —«fets atreyt al bon linyatge d'on vós sòts exit» (II, 24)—, i és evidentment la raó que porta Desclot a introduir el relat de la precedent conquesta de Mallorca per part de Ramon Berenguer III, ja que això que més li interessa no és tant l'originalitat i novetat de l'acte, aquella que al contrari volia destacar el rei Jaume, com la continuïtat amb les característiques fundacionals de la nissaga, tal com les havia definides el Bon Comte, que manifesta, als tres episodis als quals apareix, les tres virtuts fonamentals del monarca: la de bon governador, la de conqueridor i la de cavaller, que són els eixos ideològics de la crònica de Desclot com a *speculum principum*.

L'últim detall que voldria notar és la insistència, en el discurs de Guillem de Montcada, sobre el fet d'haver-se de fer perdonar pel rei, de la gràcia del qual «hom m'avie gitat a gran desleyaltat» (II, 25), insistència que em sembla que és justificada, més que per cap altra cosa, per l'episodi de l'exili present a I, 11-12 i suprimit a la segona redacció, i que mostra també, al meu parer, com la figura del Gran Senescal deriva de la de Guillem de Montcada de la primera redacció, ja que ambdós donen la culpa a altres d'haver sortit de les gràcies del rei, puix el Senescal l'havia donada als lausengers (II, 1) i, tal com va la ficció pot ser justificat, mentre que en cap cas sembla que ho sigui Guillem, qui, tanmateix, ha de representar el paper de l'injustament acusat.

Abans d'arribar a unes conclusions i valoració global d'aquesta secció, l'aspecte que queda per analitzar és el de la possible relació amb el *Libre dels fets*. Tot i les diferències entre el to general dels discursos en l'una i l'altra versió, en l'ordre i nombre dels interventors, hi ha molts arguments, conceptes i expressions presents al relat del rei Jaume I que es tornen a trobar a Desclot i que, al meu entendre, del primer relat depenen. Potser no és casualitat que l'arquebisbe de Tarragona, qui «plorà molt tendrament de pietat del rey, qui tant jove era» (II, 15) enceti el seu primer discurs al *Libre dels fets* tot just dient: «Seyor, bé conexem que vós sots vengut jove entre nós e que havets ops conseyl gran» (49). I tota la seva intervenció sembla muntada a partir de conceptes trets de les *Gesta*, com ja hem vist, i justament del *Libre dels fets*, a part de dades documentals. El to religiós que regeix la intervenció als dos textos pot ser el resultat independent de la mimesi de com parlaria un arquebisbe, tot i que hi ha nombroses expressions d'agraïment a Déu, per haver donat al rei la idea, que es repeteixen als dos textos i que a Desclot semblen variacions del que escriu Jaume I.

Però hi ha unes frases del text de Desclot que semblen amb més seguretat citació de paral·leles al text de Jaume I, en concret a Desclot trobem:

E sia plaer de Déu, que aquest tan ric ardit vos ha mès en cor de comensar, que Él lo-us lex acabar a honor sua e a profit vostre e nostre e de tota crestiantat (II, 15).

I al *Libre dels fets*:

E Déus [...] vos leix fenir aquest feyt e ls altres a la voluntat vostra e nostra (52), serà a honor de Déu e de vós e de nós (49), sia al servici d'él e a prou de vós e de tots los nobles (52).

I les mateixes semblances podem trobar al discurs del bisbe de Barcelona:

e no me'n vendré tro que Déus vula que ajam la terra conquesta (II, 16) entrò que Déus vos do a conquerir aqueles illes de Maylorques (53)

D'en Nunó Sanç:

tan bon ardit e tan noble feyt vos ha Déus mès en cor [...] e no me'n torna-ré entrò que vós ho vulats²⁰⁰ (II, 23)

La obra és bona per aquesta raó, car és obra de Déu [...] e servir-vos é en aquela terra tro que Déus la us do a goanyar (51)

200. Una proposta semblant es troba també al discurs de Guillem de Montcada a Desclot (II, 25) i a Jaume I (50).

Del comte d'Empúries:

Quant hac parlat lo chomte En Nuno, tornà seser, e levà-sse lo chomte d'Empúries e dix: -Sènyer En rey: so que vós avets comensat (II, 24)

E, quan Don Nuno ach fenida sa paraula, levà's lo comte d'Empúries e dix: -Seyor, aquest feyt que vós volets començar (51).

Potser són més indicis que proves indubtables, tot i així el dossier de contactes s'amplia i s'ampliarà, i la conclusió més probable que en puc treure és que Desclot coneix el *Libre dels fets*, i l'utilitza amb la llibertat que li hem vist per a unes altres fonts. A més, tant Desclot com Jaume I fan servir, per muntar els seus respectius relats, unes mateixes fonts, fonts que cadascú reelabora al seu gust i a la seva manera, i que haurien de ser les mateixes actes de les Corts, a més d'altra documentació relativa a l'organització de l'expedició i al successiu repartiment del territori. I per moltes llibertats que es pren Desclot, segueix aquesta documentació de manera més fidel, sembla, i continuada que Jaume I, com demostren les coincidències de dades, de noms i tots els participants que Desclot esmenta i Jaume I, no.²⁰¹

Absents al relat del rei són els capítols que Desclot dedica a explicar com aragonesos i lleidatans es van negar a participar, volent girar la guerra cap a València, i com Jaume va proclamar la croada (II, 30), capítol en què anomena uns quants nobles que participaren a la conquesta. És possible que el rei no en parlés, perquè no volia recordar més desavinences amb els barons aragonesos, sobretot en relatar un fet al qual havia donat un fort caràcter de decisió i participació unitària. Mentre que Desclot, al contrari, sembla que ho fa no només per «objectivitat», ja que sabem que quan no li convé se n'oblida, sinó perquè, com ja hem comprovat amb anterioritat, vol destacar la col·laboració que el rei rep de Catalunya i contrastar-la amb la negativa aragonesa, a la llum del que passà amb la invasió francesa, per no deixar-la com un fet aïllat, i, al contrari, trobar-li una continuïtat històrica. De la mateixa manera vol destacar el valor i l'èxit de la croada contra els sarraïns, en comparació de croades contra cristians, i altres empreses fallides, en particular la temptativa de croada organitzada per Jaume I que el rei recordarà i a la qual Desclot només farà una breu al·lusió.

Tot i així, no crec pas, com suggeria més amunt, que aquesta llarga descripció de les Corts de Barcelona de 1228, desmesurada respecte a la resta de la crònica, sigui només el producte de fidelitat històrica i de precisió documental. Podia haver estat igual de precís i més concentrat. No oblidem, ja n'he parlat més d'un cop, que la historiografia és primàriament retòrica, i bon

201. Es poden veure les notes relatives als capítols a les edicions de Coll i de Soldevila.

rètor s'ha mostrat —i més es mostrarà— Desclot, molt atent a l'element literari i narratiu, com també a l'ideològic i al simbòlic. Per copsar-ne més exactament el significat hem de tenir en compte l'època en què Desclot està possiblement escrivint aquesta secció, entre el 1280 i el 1283, i la representació modèlica que dóna dels procediments d'unes Corts, amb complet acord i col·laboració, sense oblidar el valor simbòlic de «bon govern» que hem vist atribuït a la iconografia de les Corts. El fet és que, just el 1283, Pere II va convocar Corts a Catalunya per primera vegada en tot el seu regnat, i varen ser Corts prou mogudes i difícils. Em sembla, així, força probable que hi hagi una estreta relació entre els dos esdeveniments, el contemporani i el modèlic relatat a la crònica. Malauradament, els meus coneixements de dret no em permeten d'avaluar en profunditat les possibles implicacions d'aquesta connexió. Això que sí puc notar, i ja he notat abans, és l'interès en la teoria política que mostra Desclot, notablement profunditzat a la segona redacció, i que la seva posició és més aviat al costat del braç nobiliari que al d'un rei que governa absolutament, així com havia fet bàsicament Pere II fins al moment de veure's obligat a convocar aquelles Corts (vg. Soldevila, 1985, p. 121-132, i Carrasco, 2002, p. 229), Corts que varen ser de gran importància constitucional pel desenvolupament de les relacions entre aquestes i el rei. De manera que no em sembla gens casual que davant d'aquesta situació, Desclot decideixi d'aprofitar materials a la seva disposició per construir aquesta gran escena modèlica de vida civil i de bon govern, bé del rei, bé dels altres estaments.

6.6. També la relació de la conquesta de Mallorca presenta, a l'anàlisi, el problema de l'establiment de les fonts de Desclot i de llur valor ideològic i reivindicatiu, donada la presència dels dos cicles de frescos, gairebé contemporanis, suara esmentats. El de les fonts és un problema especialment complicat, perquè, d'aquesta gesta, només ens han arribat dues narracions extenses: la de Desclot i la que en va fer el mateix Jaume I.²⁰² Tot i que estic convençut, i ho aniré detallant, que Desclot coneixia el *Libre dels fets* i el va fer servir també per a aquesta secció, les moltes diferències que hi ha entre les dues narracions, no totes atribuïbles a racionalització narrativa o a censura

202. Muntaner afirma que «ja se'n són fets molts llibres de la sua vida e de les sues conquestes e de la sua bonea, e cavalleries, e assaigs e proeses [...] en lo libre que es féu de la presó de Mallorca» (VII). Ara bé, Muntaner coneixia el *Libre dels fets*, la *Crònica* de Desclot, en la primera redacció, les GCB IV, tot i que no sabem com tractaven el regnat de Jaume I, el *Libre del repartiment* de València, potser també el de Mallorca, el *Libre de l'infant En Pere* (vg. Cingolani, en premsa a, i més endavant), i la *Crònica del rei Pere* (vg. Cingolani, 2003-2004), tot i que aquesta última possiblement no parlava de Jaume I. Hem de pensar que els «molts llibres» dels quals parla Muntaner són més? Potser no, ja que no en tenim proves segures; podria ser, tanmateix, que el cronista inclogui al seu llistat també la *reportationem* de la qual parlaré més endavant.

per part de Desclot, obliguen a creure que aquest ha utilitzat també una altra narració²⁰³ —narració que no crec pas que sigui una altra crònica avui perduda— que, per molts aspectes, és més precisa que el mateix record del rei Jaume. Al meu entendre, hi hem de veure una o més *reportationes* de les activitats bèl·liques que van arribar a Barcelona en el curs de les mateixes operacions, i que havien de ser conservades als registres reials, i sabem ja, i encara més veurem, que Desclot utilitzà aquesta mena de fonts en altres indrets (vg. Coll, 1991, p. 205-206, i més endavant *passim*).

Que va existir un text semblant, que hem de veure com a relat únic o conjunt de cartes, em sembla segur per més d'una raó: primer, era un fet prou normal enviar relacions de fets ocorreguts lluny del centre de govern, tot i que, per a Catalunya, no en tenim cap altra atestació precedent, com ja he mostrat més amunt a propòsit de la batalla de Las Navas de Tolosa. Segon, el rei Jaume fa mostra d'una consciència de si i de la seva activitat de govern tal, que no és improbable de creure, tot al contrari, que ja la tingués al moment de projectar i dur a terme l'expedició. Tercer, sabem que, almenys en un cas, i molt possiblement en dos com ara mostraré, el rei Jaume va informar un altre monarca de la seva conquesta justament amb una *reportationem* d'aquest gènere, tot i que no en sabem amb precisió l'extensió real i la quantitat de detalls que hi eren reportats.

És el cas ara de citar la testimoniança en la seva totalitat, ja que, tot i ser breu, és el relat més antic que ens ha arribat d'aquest esdeveniment i ens l'ofereix un text que, tot i haver-lo ja citat més d'un cop, no he vist mai esmentat a propòsit de la història catalana: es tracta de la *Crònica latina de los reyes de Castilla*, escrita per un eclesiàstic, potser el bisbe d'Osma, entre el 1226 i el 1236 i que, per aquesta secció, sembla que remunta al 1230, és a dir, tot just després de la conquesta de l'illa:

Memoratus autem rex Aragonum, primordia iuventutis sue volens Domino consecrare, congregavit exercitum de Cathalonia, nobiles et populos et quosdam prelatos ecclesiarum, circa festum Nativitatis beate Marie, navigio insule que Maiorca dicitur aplicavit. Exeuntibus vero de navibus, obviverunt sibi mauri Maioricenses cum quibus congressi sunt: et virtute divina, mauri prima die cesserunt christianis. Sequenti vero die, cum Guillelmus de Montcada, vir strenuus et prudens, cum parentela sua regem Aragonum versus Maioricam prederet, inciderunt in insidias maurorum, et tunc occubuit et multi nobiles de Catalonia cum eodem. Rex autem et qui cum eo erant, licet a longe sequerentur, audientes strepitum armorum et confligencium tumultum festinantes, pervenerunt ad locum; et, invenientes predictum nobilem cum multis aliis interfectum, congressi sunt cum mauris,

203. No podem excloure que també Jaume I n'ha tret profit per refrescar la seva memòria.

de quibus multos cum Dei adiutorio interfecerunt. Alios vero fugantes, in civitate Maiorica concluderunt. Obsidione vero firmata, post innumeros labores et intollerabiles angustias defectus victualium et asperitatis yemis que plus solito inorrerat, dictam civitatem cum rege proprio et rege Almarie qui casu supervenerat et cum omni populo suo captivaverunt, interfectis in ipso ingressu multis milibus maurorum. Laudetur Deus excelsus, cui eque facile est in paucis vincere ut in multis. Sicut enim ex litteris illustris regis predicti cognovimus (74).

Aquest testimoni, tot i ser, com és evident, un resum, és extremadament interessant, ja que la seva font prové directament de la cúria reial —*ex litteris illustris regis*— i van ser escrites, les cartes i la secció de la crònica, gairebé mig segle abans que Jaume I dictés la seva crònica. Així que ens deixa percebre amb força claredat quins eren considerats, al moment mateix de la conquesta, els moments i els aspectes principals dels esdeveniments, i quins eren els motius de propaganda sobre els quals s'havia de posar més èmfasi.

Aquesta pot semblar una observació innecessària, com superflu entretenir-se sobre un relat breu i de segona mà, ja que, combinant els relats de Jaume I de Desclot, podem presumir de reconstruir amb prou fidelitat totes les fases de la guerra. Així que, el relat de la crònica castellana, com que no afegeix gairebé cap detall desconegut a aquestes fonts, puix només relata fets notoris, seria, per això mateix, redundant. Però vull recordar que l'objectiu d'aquest estudi no és primàriament el de reconstruir els fets, sinó el d'analitzar com es van narrar, de manera que qualsevol relat és un moment d'una tradició, i per això significatiu d'uns ambients i d'unes ideologies pel que explica, per com ho explica i pel que deixa d'explicar.

Comparem-ho, d'entrada, amb la breu notícia que en donen les *Gesta Comitum*:

Deinde habita cum suis baronibus deliberacione atque consilio, et magno navigio congregato, ad insulas Maioricarum transivit, ubi post multa prelia cum Sarracenis habita, in quibus multi nobiles viri de Catalonia et Aragonia mortui fuerunt, et post multas strages et diversas cedas paganorum, cum adiutorio Dei civitatem nobilem et opulentam Maioricarum, et regem Sarracenorum, et totam ipsius gentem et insulam, necnon et insulas Manorche et Evice suo dominio subiugavit²⁰⁴ (GCB I, 19).

204. La redacció de les GCB II és igual, mentre que la de les GCB III, a part de lleugeres modificacions de caràcter retòric, comença d'una forma significativament diferent: «deliberato et communicato consilio Barchinonae suorum nobilium et baronum, necnon episcoporum et aliorum prelatorum» (GCB III, 58).

El redactor de la primera versió depèn de Rodrigo Jiménez i ens dóna la mateixa versió dels fets de l'arquebisbe, sense canvis ni afegits, molt genèrica, ràpida i sintètica, si pensem que la subjugació de les altres illes és d'uns anys posteriors, i els únics elements que retrobem també als altres relats són la menció dels molts nobles morts i de l'ajut diví per a la definitiva conquesta de la ciutat. Mentre que el redactor de la tercera versió es limita a especificar més la intervenció reial, *deliberato et communicato*, i afegeix la participació clerical a l'empresa, detall que el primer redactor bé desconeixia, bé va voler ometre.

És com a mínim notable que un monjo de Ripoll, monestir que havia estat el bressol de la memòria dinàstica, per un esdeveniment tan transcendent per a la història del casal de Barcelona es limità a reproduir un relat forà i fredament superficial, bé perquè no tenia accés a més documentació, signe doncs de profund aïllament, bé perquè no estava interessat a donar-li més relleu, signe en aquest cas, d'allunyament de la cort com a centre historiogràfic «oficial», d'una total pèrdua de significat de l'escriptura històrica i de falta absoluta de reflexió sobre els models historiogràfics i el seu valor. També és significatiu que el revisor de la versió definitiva, que tot i ser un monjo de Ripoll és, possiblement, més proper a la cort i es va moure fora del monestir, decidís de no canviar el text rebut, sinó per petits detalls sobretot de caràcter retòric, i no volgués, o no pogués, complir amb una recerca de fonts que li consentís d'enriquir i millorar el relat (vg. Cingolani, 2006*b*, en premsa).

Aquesta reflexió confirma, per una banda, les consideracions fetes al primer capítol a propòsit de l'escassetat, com a qualitat i quantitat, de les tradicions històriques i de la reflexió historiogràfica al Principat abans de l'últim quart del segle XIII. I per altra banda, permet destacar, al contrari, el valor i la novetat de la feina de Desclot, a més d'evidenciar les dificultats amb les quals es va trobar per recollir informacions per l'època precedent a Jaume I. En canvi, l'anònim castellà, tot i la seva brevetat, resumeix el report reial i en manté, amb força claredat, elements que sembla que són els principals i més destacats, i que, evidentment, tornarem a trobar als relats de Jaume I de Desclot, fet que, al meu entendre, confirma la presència de les *reportationes* al darrere de les narracions dels dos historiadors, i ens permet de copsar com aquests elements històrics i propagandístics han estat reproduïts i manipulats.

Al relat de l'anònim castellà trobem destacats, per exemple, bé la joventut del rei, bé la vinculació de la seva acció al servei diví, doncs, una conquesta per motius religiosos més que polítics. El primer motiu, l'hem vist diferentment reproduït tant pel mateix Jaume I com per Desclot, i és clar que havia de ser, des de bell antuvi, un fet per gloriar-se i per subratllar. Al contrari, el motiu religiós, que, per raons evidents, trobem més present al relat del rei que al de Desclot, i que contrasta amb l'esperit feudal i laic de la *imitatio morum* de les

Gesta, podem pensar que, més enllà de possibles parcialitats de l'autor castellà, un eclesiàstic, ja devia formar part de la primerenca propaganda de Jaume, concretada en l'acte de fer-se croat a Lleida.

Ja hem vist com, tanmateix, els dos historiadors van resoldre diferentment el tema, Jaume oblidant el fet de la croada i mencionant molt més, també en el relat de les operacions, l'ajuda divina i l'esperit religiós de l'empresa; Desclot, al contrari, recordant la croada i reduint, tant com li era possible en aquest cas, l'element religiós. La *Crònica latina* especifica, al contrari de les *Gesta*, les dues batalles terrestres, la primera a Santa Ponça tot just havent desembarcat, i la de Portopí.²⁰⁵ Notable és el relat d'aquesta batalla, per la qual es recorda el fet que Guillem de Montcada tenia la davantera,²⁰⁶ relat que, per uns aspectes, concorda més amb el de Jaume I que amb el de Desclot. Ja que al relat del rei trobem l'afirmació «que no és mester que la devantera sia tan luny de la rereguarda» (63) que es correspon «a longe sequerentur». També l'afirmació que «audientes strepitem armorum et confligencium tumultum festinantes, pervenerunt ad locum» troba correspondència al relat de Jaume I: «oim los colps e ls crits [...] per amor de Déu, coytem-nos [...] que pensassen de coytar, que la batayla era» (64), mentre que a Desclot mai no es nota l'excés de distàncies ni les presses per a intervenir. Més endavant podrem treure conclusions a propòsit del significat de les diferències en els relats, diferències que són bé narratives bé d'imatge de conjunt de la batalla.²⁰⁷

Encara un element s'ha de destacar de la relació del cronista castellà, element que trobarem també en el cronista francès que analitzaré tot seguit: aquest diu que l'avantguarda va caure en «insidias maurorum», mentre que ni el rei ni Desclot parlen d'una emboscada. Hem de pensar que de debò va ser

205. S'ha de notar que el cronista està d'acord amb la cronologia proposada per Desclot, *sequenti vero die*, i no amb la de Jaume I, que deixa passar dos dies entre una batalla i l'altra, vg. II, 36, nota.

206. La mort de Guillem devia haver estat un fet destacable, tanmateix em sembla interessant notar el detall en què es diu amb *parentela sua*, ja que la participació dels Montcada com a llinatge, i la consciència que en devien tenir, apareix clarament també al *Libre dels fets*, on Guillem diu, al moment d'oferir col·laboració i ajuda, «yo e mon linyatge» (50), mentre que Desclot, com el relat castellà, escriu que Guillem, un cop obtinguda la davantera, «ajustà sos cavallers, e sos parents e tots aquells qui sos tenguts eren» (II, 36). És força notable com el sentiment de família dels Montcada, únics en tota la host, es manté ferm i destacable d'un relat a l'altre. Per a aquest tipus de sentiment i les seves conseqüències al moment de la batalla, vg. García Fitz, 2005, p. 206.

207. Es pot notar com el cronista castellà diu que a la batalla van morir «multi nobiles» juntament amb Guillem de Montcada, les *Gesta* també diuen, en general, que moriren «multi nobiles», al contrari, les cròniques posteriors redueixen, de molt, aquest nombre presentant-nos una guerra amb molt poques baixes: Jaume I només recorda els dos Montcada i, a operacions acabades, quatre nobles més morts per malaltia, vg. capítol 92; mentre que Desclot recorda catorze cavallers morts a la batalla de Portopí, i n'esmenta, a part els dos Montcada, Huguet de Far i Hug de Mataplana.

així, i que al moment de descriure els fets van decidir esmenar l'error? No hi ha elements per decidir, però em sembla que cal tenir en compte aquesta possibilitat, sobretot considerada la coincidència que hi ha entre aquest relat castellà i el francès, ja que provenen els dos de fora del Principat, i que aquella que pel rei va ser presentada com una falta normal de coordinació,²⁰⁸ i per Desclot com una acció de la batalla sense més, fos una jugada d'estratègia, parcialment aconseguida, per part dels sarraïns.

El cronista castellà destaca també el fet que les operacions del setge a la ciutat varen ser dificultades per «intollerabiles angustias defectus victualium et asperitatis yemis que plus solito inorruerat», mentre que Jaume I i Desclot, tot i parlar-ne no assenyalen la fam i el fred com a punts centrals del llarg setge a Mallorca.²⁰⁹ La crònica castellana presenta també una altra dada, única a fer-ho juntament potser amb la francesa, com és la participació del rei d'Almeria en ajut del valí de Mallorca. Si és veritat que va intervenir, la seva ajuda no va ser gaire efectiva, tanmateix, si hem de donar crèdit a la notícia, s'ha de matisar almenys en part l'afirmació tradicional que els mallorquins no van rebre cap ajuda del món musulmà.

Preocupats més per reconstruir els fets històrics que la seva recepció, els historiadors contemporanis han passat per alt el ressò que les conquestes dels regnes de Mallorca i de València van tenir en altres països europeus, i concretament a França. Al *Flores Chronicum* de l'inquisidor dominicà Bernat Gui, compost al segon quart del segle XIV, trobem la notícia següent:

Eodem anno, in festo sancti Silvestri, Jacobus rex Aragonum cepit Majoricam, ibique mortuus fuit in bello Guillelmus de Monte Cathano, pater Gastonis de Bearnio (695D).

No és més que una notícia annalística, tanmateix s'ha de destacar el record de la mort de Guillem de Montcada, fet que pot assumir una certa significació si el llegim a la llum de la relació castellana.²¹⁰

208. No hauríem d'oblidar, a l'hora d'avaluar la dinàmica d'una batalla «literària», les dificultats i les casualitats d'una batalla real, així com amb tanta èmfasi recordava Tolstoi a *Guerra i pau*.

209. Muntaner també sintetitza aquestes dificultats gairebé amb les mateixes paraules: «ab molt d'afany [...] per desaire de viandes [...] hac tengut llong de temps ab freds e ab calors e ab destrets de viandes lo setge» (VII).

210. Que fou un dels fets més dignes de recordar ho prova també la notícia de la conquesta de Mallorca tal com és present al *Cronicó* de Mascaró: «*De secunda capcione Majoricarum*. Anno domini ·M^oCC^oXXIX^o, sexto idus septembris illustris dominus Jacobus rex Aragonum et come Barchinone cum comitibus et aliis multis nobilibus de terra sua applicuerunt ad insula Majoricarum cum ·CC·tis ·XXXIII· velis, et factum fuit bellum campestre ibi inter christianos et saracenos, et fuit ibi interfectus Guillelmus de Montechateno cum ·XX· quatuor militibus, et eodem anno pridie kalendas januarii capta fuit predicta civitas» (BC 485, f. 247v).

També Guillaume de Nangis recorda breument aquest fet, donant en una única notícia les conquestes de Mallorca, Eivissa i València (*Vita Ludovici* 318C i *Chronicon* 545D). Aquestes ràpides notacions no tindrien més relleu si no ens trobéssim també amb una relació, diguem-ne, completa i detallada de la conquesta de Mallorca i de València present en alguns manuscrits de les *Chroniques de Saint Denis*.

La presència en aquest relat tant de la mort destacada de Guillem de Montcada com de la mateixa seqüència de conquestes, deixa entendre que els dos cronistes francesos depenien de la mateixa font, font que l'anònim de les *Chroniques* ens ha donat més extensament, tot i que en una lliure interpretació amb notables confusions. Això que és més difícil de determinar és la natura exacta d'aquesta font i la seva data. La presència aïllada d'aquest únic record de la història catalana deixa pensar, i n'estic convençut, que l'origen de la font és altre cop un report, en aquest cas enviat al jove rei Lluís IX, l'altre poderós veí de Jaume I. Tot i així, l'anònim cronista que escriu més d'un segle després dels fets, considerades les seves imprecisions, no devia dependre directament del report o, com a mínim, i al contrari del que va fer el cronista castellà, no sembla que el tingués al davant per resumir-lo al moment d'afaiçonar el seu relat.

El fet que a les *Chronique de Saint Denis* i a Guillaume de Nangis la història és relatada com si les conquestes fossin tres actes d'una única expedició, portaria a pensar que Jaume I hagués enviat una sola relació, després de 1238, en la qual es contaven les conquestes dels dos regnes, de manera que els superficials cronistes es podien equivocar pensant que fos una de sola. Tanmateix, el fet que Bernat Gui només esmenti, i amb precisió, la conquesta de Mallorca m'indueix a pensar que els reports varen ser dos, un després de cada empresa, i que l'equivocació, en veure'ls com un, es deu a la poca atenció prestada per l'anònim i per Guillaume de Nangis o, en última instància, que aquests dos depenien d'un altre relat, que no he pogut individuar si encara es conserva, en què ja s'havia dut a terme la fusió. Sigui com sigui, n'emergeix un primer element d'extrema importància, com és la confirmació de la idea, que apuntava més amunt, de la precoç consciència propagandística del rei Jaume I, que es cuidà personalment de difondre arreu d'Europa, o almenys a prop dels seus poderosos veïns, la notícia de les seves gestes. És a dir que podem apreciar, ja des de bell antuvi, bé les capacitats polítiques internacionals del rei Jaume, bé la seva voluntat autocelebradora, aquella voluntat que deixarà memòria definitiva i es concretarà en la composició del *Libre dels fets*.

El relat de l'anònim cronista és massa llarg i confús per poder-lo analitzar en detall, però no havent-lo vist mai citat i pel fet de ser, tot plegat, interessant, el transcriuré sencer en l'apèndix 2 c. Tanmateix, val la pena destacar-ne uns aspectes, interessants en si mateixos, i amb vista a l'anàlisi de la difusió ori-

ginària del relat de la conquesta de Mallorca i de la seva elaboració retòrica, que ara comentaré.

El primer element digne d'esment és el fet que l'anònim cronista comença la seva narració justament amb les Corts de Barcelona i amb el discurs que el rei hi va tenir per tal d'organitzar l'expedició i demanar l'ajuda dels tres estaments que a les Corts eren representats. En el discurs del rei a més podem percebre, tot i les possibles invencions del cronista, conceptes i frases, de protecció divina i de difusió de la fe cristiana, que ja hem trobat als altres relats i que, tot i la possible invenció monàstica, considerada l'origen del text, no crec equivocar-me en pensar que devien formar part, com a important element de propaganda, del relat original. Hem de pensar, doncs, que al report de l'empresa fos present també l'escena de les Corts? Si hem de creure que sí, també podem notar, així, que el valor ideològic d'aquest moment va ser percebut en una època que és, de molt, precedent a la dels altres relats, bé escrits, bé iconogràfics.

Al moment de començar el relat de la conquesta, el cronista fa mostra de tenir les idees prou confuses: no sap que Mallorca és una illa, així s'imagina una expedició terrestre. A més confon aquesta conquesta amb la de València i fa refugiar els sarraïns, després de la primera derrota, al castell de Borriana. Igualment podem apreciar que, més enllà de confusions i invencions, el cronista, o la seva font, tenia al davant un relat que es correspon als ja analitzats, perquè tot seguit de la batalla de Santa Ponça, relata la de Portopí.

I aquí també trobem l'especial relleu donat a la mort de Guillem i Ramon de Montcada. Com ja havia sospitat parlant de la relació del cronista castellà, la mort dels dos nobles era un fet digne de comentari també fora dels confins del Principat i un dels principals elements narratius de la relació. L'anònim francès en parla, sense dir-ne el nom, com de «II. frères, les meilleurs chevaliers de son ost», però l'omissió del nom ha de ser responsabilitat seva, com ens ho confirma el fet que Bernat Gui també cita la mort de Guillem de Montcada, i la destaca, recordant-ne el nom. Al darrere de la refundició novel·lesca, s'aprecia amb precisió el fet que els dos Montcada eren cabdills de l'avantguarda i que d'aquesta, a més, es van avançar fins a quedar-se sols.

Aquí apareix un detall notable, perquè, com a la *Crónica latina de los reyes de Castilla*, i a diferència de Jaume I i de Desclot, també aquí els dos barons cauen en una emboscada. Escriu l'anònim:

Les II. frères s'armèrent et s'en alèrent devant, ne n'attendirent pas leur compaignie, comme cil qui ne cuidoiert pas être si près de leur anemis. Si ne furent pas esloigné de leur ost plus du quart d'une mille, que Sarrasin, qui estoit muciez és roches, leur coururent sus et les avironnèrent de toutes pars. Cil qui se virent soupris, se mistrent à deffense, et avoient espé-

rance qu'il fuissent tost secouru de leur gent, avant qu'il feussent pris ne ocis; mais les Sarrazins se hastèrent mout d'euls empirier; si les boutèrent jus de leur chevaus, et puis leur boutèrent les glaives ès cors; si les ocistrent.

El relat, com es pot fàcilment comprovar, segueix de manera molt fantàstica i confusa, com si l'autor seguís més la memòria que un text escrit, i hi anés integrant llocs comuns de la narrativa cavalleresca. Tot i així em sembla que s'ha de notar la requesta feta al rei d'Almeria, considerada la coincidència amb el relat castellà, i el detall de quan, un cop entrats dins la ciutat, «li roy fist mètre sa bannière haut en la plus maistre tour», ja que coincideix amb una escena dels frescos del Palau Aguilar i del capítol II, 47 de Desclot.

L'anònim, a continuació, proporciona una narració continuada en què a la presa de Mallorca segueix la d'Eivissa, *Vicenne*, i la de València, com si fossin castells i ciutats pròximes en l'espai i conquestes properes en el temps. Tot i així, és ben informat sobre les condicions de la rendició de València. En fi, tot i que és difícil reconstruir amb seguretat les etapes de transmissió i transformació d'aquest relat, per tal d'arribar a la forma present a les *Chroniques de Saint Denis*, si fa no fa un segle després dels fets, em sembla prou segur que el seu origen remot l'hem de veure en un, o més, reports reials.

L'anàlisi del testimoni de la *Crónica latina de los reyes de Castilla*, amb el seu relat malauradament massa breu, i de les *Chroniques de Saint Denis*, amb el seu massa confús, permet, tanmateix, de confirmar-me en la idea de la presència, al darrere dels relats del rei i de Desclot, del text de les *reportationes* contemporànies a les operacions militars, que els dos cronistes han tingut en compte i de les quals s'han distanciat; el rei per privilegiar també el seu record personal, les sensacions que n'havia derivat i, sobretot, per destacar la importància central de la seva persona a l'hora d'elaborar retòricament el relat (vg. Cingolani, 2000 i 2006c), Desclot per donar la seva particular versió dels esdeveniments. D'aquesta manera podem, també, sospitar que davant de l'acord dels dos testimonis ens trobem davant del contingut del report. Però, hi ha uns casos de coincidències, en particulars mínims entre Jaume I i Desclot, sobretot diàlegs, que al meu entendre s'han de veure com a elements específics de la narració del rei i és d'aquí que els treu Desclot.²¹¹

211. És difícil determinar amb seguretat les fonts d'un text històric, sobretot quan hi pot haver fortes diferències estilístiques entre els textos. En el cas de Desclot, hi ha uns passatges en què, tot i la remanipulació, és senzill de distingir el préstec, com hem comprovat en més d'un exemple tret de les *Gesta Comitum*. Pel que fa a les relacions amb el *Libre dels fets*, les dificultats rauen bé en les diferències estilístiques, bé en les característiques mateixes de la narració. D'altra banda, la seguretat de la presència d'una altra font, possiblement comuna, impedeix determinar quan un particular, una xifra o un nom presents a Desclot i a Jaume I, li vénen d'aquest últim o de la font compartida. El problema de determinar el coneixement per part de Desclot

6.7. Arribats, finalment, a analitzar el relat que Desclot va fer de la conquesta de Mallorca, l'hem de col·locar a l'interior d'unes coordenades que ens permetin de copsar-ne més exactament el significat. Un element que hem de considerar és el de la seva àmplia i detallada narració, fet excepcional a la crònica abans d'arribar a l'època de Pere II en general, i en especial abans dels fets de Sicília i de la invasió francesa. No crec pas que aquesta particularitat la deguem només a la presència de fonts de molt bona qualitat. Tan sols comparant-la amb la successiva conquesta de València podem pensar que hi ha d'haver també altres raons.

Una d'aquestes, al meu entendre, és, com ja he suggerit, el caràcter de reivindicació del regne insular a la branca principal del casal de Barcelona. Sabem que la divisió dels regnes per part de Jaume I entre els fills, Pere i Jaume, no va gaudir de l'aprovació gairebé de ningú, sobretot al Principat. I, si Desclot va començar a escriure quan ja s'havien palesat les intencions de Jaume II de Mallorca de col·laborar amb el rei de França, aquest caràcter reivindicatiu es fa encara més determinant.²¹² La detallada narració de Desclot, a més, l'hem de veure en relació amb els cicles de frescos, ja recordats, el del Palau Aguilar, i el del Saló del Tinell. És veritat que al castell d'Alcanyís és conservat un altre cicle de frescos que celebra la conquesta de València, de manera que podríem pensar senzillament en una celebració «nacional» de les conquestes, cada component de la confederació celebrant la conquesta en què va tenir més participació, o també regional, si considerem també el fresc de Cardona. Però no deixa de ser notable el fet que es decidís de celebrar aquestes conquestes en un moment històric tan especial.

del *Libre dels fets* no seria tan important si no s'hagués parlat tant, en el passat, de les cançons de gesta, i en el present de la no-circulació de l'obra del rei. Aportaré aquí alguns detalls narratius que em sembla difícil que fossin presents al report i que, mirats sense prejudicis i conjuntament amb els altres ja aportats, deixen creure amb prou seguretat en el coneixement per part de Desclot de la crònica reial. Desclot II, 34: «anaren tant per la mar, ab ·I· vent e ab altre», *Libre dels fets* 56: «mudà's lo vent a lebeg»; D II, 35: «-Barons- so dix En Ramon de Montcada -yo·ls iré escosir tot sol, e la ·I·a partida de la gent romandrà e·l pug e l'altra devalarà e·l pla. Per res que veéssets, no·us moguéssets d'aquí tro que yo sia tornat a vosaltres-. [...] dix [...] firam en éls ardidament-», *LdF* 60: «E vench En Ramon de Muntcada e dix que los estimaria. E anà-sse'n sol e dix: -No vaja negú ab mi-. [...] dix: -Firam en éls, que no són re!-»; D II, 35: «foren-ne molt irats cor éls no·y eran estats», *LdF* 61: «pus axí s'enfeloní cant no fo a la batayla»; D II, 45: «que si volen nuyl temps tornar en lurs terres, cové que per la ciutat de Malorques passen», *LdF* 75: «car negun temps no passaríem en Cathalunya, si per Maylorques no passàvem primer» (aquest últim ja assenyalat per Coll).

212. Ja el 1281, en ocasió de les entrevistes de Tolosa, Jaume II de Mallorca havia mostrat gran amistat per Carles II, fill de Carles d'Anjou, i les primeres segures trobades entre els reis de França i de Mallorca remunten a l'agost de 1283 (vg. Martínez, 1960, p. 54-67, i més endavant al capítol 16).

Tot i la impossibilitat de precisar més la cronologia dels frescos, tanmateix hi ha acord en pensar que remunten tots als últims quinze anys del segle XIII, en un moment difícil per a la monarquia, al qual podia ser útil reafirmar els orígens del seu caràcter triomfador, després de la conquesta de Sicília i la victòria sobre els francesos, i quan s'havia tornat a incorporar a la corona el regne de Mallorca, s'havia conquerit Menorca, amb Alfons II, i, a la mort d'aquest, també en tornava a formar part el regne de Sicília, regne que Jaume II, juntament amb el de Mallorca, es va veure obligat a deixar només després del tractat d'Anagni de 1295. Em sembla, doncs, que és necessari veure la narració de Desclot a l'interior d'aquestes polifòniques instàncies de celebració i reivindicació.

Celebracions que identifiquen i exalcen, també, amb força claredat, el moment d'inflexió en la història de la monarquia, amb la represa de les conquestes de dominis islàmics i amb la definitiva entrada de la Corona d'Aragó en el gran escenari europeu. Com ja he suggerit, Desclot accepta, tot plegat, aquesta visió de Jaume I com a impulsor de les noves glòries de la monarquia, l'aspecte que en rebutja, tanmateix, és el de nou fundador difós pel *Libre dels fets*, per seguir una visió més acostada al sentiment de tradicionalisme dinàstic propugnat per les *Gesta Comitum*, com hem vist més amunt, sentiment especificat i determinat a través de la seva elecció historiconarrativa de crear la figura gairebé mítica del Bon Comte de Barcelona, com a avantpassat que funda i estableix les característiques ètiques i polítiques de la monarquia, i que per això mateix s'ha d'imitar i continuar.

A conseqüència d'aquestes premisses, la figura del rei Jaume i les seves gestes són acceptades com a centrals i de la més gran importància, a més d'assumir unes característiques de privilegi, com ara el retrat i la narració molt detallada d'uns episodis del seu regnat, però, és així mateix subtilment redimensionada i avaluada segons uns barems polítics i retòrics més «professionals», per eliminar l'excés de participació personal amb la qual Jaume I havia caracteritzat el seu llibre, i que és, sens dubte, un dels aspectes de més rellevant vivacitat literària.

Una de les diferències que més crida l'atenció entre el relat del rei Jaume i el de Desclot rau en la profunda diversitat narrativa. La narració de Jaume I és més rica i variada, plena de veus i personatges, més detallista i més caòtica, bé per les capacitats narratives del mateix rei —no oblidem que es tracta d'un text amb una forta dimensió oral (vg. Pujol, 1991)—, bé per la seva voluntat de transmetre les seves impressions i la pràctica d'una guerra, plena de moments incerts i de dubtes. Tot i així, a la narració del rei sempre destaca la seva figura, a vegades amb ingènua autocomplaença, en les diferents facetes de guerrer i conductor de l'expedició intuïtiu i sagaç. És aquest fet que el duu, com en la relació dels seus primers anys, a no silenciar les diferències in-

ternes,²¹³ els dubtes i els eventuais errors, com en la batalla de Portopí on l'excessiva distància entre els diferents cossos de l'exèrcit va portar a la mort dels Montcada.

Desclot, al contrari, té altres models retòrics i altres finalitats. Ell té una escriptura molt més pausada i «racional», amb un notable equilibri entre narració i diàlegs, on es noten la seva cultura i la lectura de textos en llatí. Aquest aspecte d'equilibri es pot apreciar també en la revisió a la qual va sotmetre la primera redacció, revisió que no és només ideològica i d'enriquiment dels materials, sinó també estilística, amb reconsideració de la tècnica dels diàlegs, i una més profunda llatinització de l'estructura de la frase. I aquest ordre es transmet també als continguts de la narració: sense infravalorar la importància de la conquesta i les dificultats de les operacions, sobretot del llarg i aspre setge, Desclot presenta una expedició gairebé triomfal, ordenada, coordinada²¹⁴ i amb poques baixes, amb una participació del rei decisiva però moderada, ben adient a un rei i lluny del complagut exhibicionisme del *Libre dels fets*.

La superioritat de les tropes cristianes sobre les musulmanes és sempre aclaparadora, així com mostra el primer episodi de topada entre els dos exèrcits, episodi del qual Jaume I no parla. Arribats a l'illot de Pantaleu es troben davant deu mil sarraïns, tot i així una barqueta amb vuit soldats pren terra, set d'aquests s'enfronten amb quaranta enemics, en maten tres, en fereixen quatre i, amb tota calma i només amb un soldat «que fo ·I· poc nafrat en la cama» (II, 34) se'n tornen.

Un exemple clar d'aquesta voluntària falta de tensió el trobem en el primer episodi que mostra les dissensions que hi havia a l'interior de l'illa entre els diferents components de pobladors i que en facilitaren la definitiva conquesta. Es tracta de quan, el 9 de setembre, Jaume és visitat per un sarraí anomenat Alí. Jaume I només diu:

lo digmenge a hora de mig dia vench ·I· sarrahí qui havia nom Alí, de la Palomera, nadan a nós, e comtà'ns noves de la yla e del rey e de la ciutat (59).

Desclot, al contrari, transforma aquest episodi en un fet molt més significatiu. Alí fa la travessia nedant, arriba a terra, s'agenolla davant el rei i «saludà-lo en son latí» (II, 35). El rei, amb un gest profundament cortès, li fa

213. Com per exemple les diferències entre Nunó Sanç i els Montcada per qui havia de guiar l'avantguarda (63), les dissensions sobre si acceptar o no les propostes de pau del valí mallorquí (76-80) i la negativa del comte d'Empúries de participar en la reunió (78), detall reproduït als frescos del Palau Aguilar.

214. L'única descoordinació que reporta, i lamenta molt (II, 35 i 36), és la divisió de l'estol, una part a Santa Ponça i l'altra a la Porrassa «d'on fo gran dan e gran minva al rey e a tota la host», sense que aquest dan sigui clarament especificat.

donar uns vestits nous, s'informa de la situació de l'illa i rep aquesta resposta:

Sènyer, sàpies per cert que aquesta terra és tua e a ton manament; que ma mare me dix e'm pregà que yo que vengués a tu e t'o dixés. Que ela és molt sàvia femna e ha conegut en la sua art d'estronomia que aquesta terra deus tu conquerir.

A més, Alí, que per Desclot és el majordom del valí, detall que li confeireix més pes i que atorga més credibilitat narrativa a la seva informació, li dóna informacions precises sobre la situació de les forces que defensen l'illa, i consells sobre la millor estratègia a seguir. El rei li respon:

Amic [...] ben sies vengut, e sàpies que yo't faré gran bé, a tu, e a ta mare e a tos fils; sí que te'n tindràs per pagat.

El significat narratiu i ideològic d'aquesta escena, que hem de creure és en bona mesura invent del mateix Desclot, és evident. Tot i que hem d'imaginar que el lector ja coneix el final de la història, tanmateix, des del punt de vista de la tensió narrativa, la certesa de la conquesta, obtinguda a través d'un horòscop,²¹⁵ contribueix a donar seguretat i tranquil·litat al cos d'expedició, i sobretot al lector. D'altra banda ens dóna la idea que la col·laboració de part de la població local no va ser conseqüència dels inicials èxits cristians, sinó que hi havia com una expectació, i també a alt nivell, dels mateixos musulmans. Element, aquest, que transforma l'expedició, en certa manera, en una guerra d'alliberament i no de conquesta, o almenys que no s'ha de veure únicament com una imposició violenta amb les armes, ja que uns nadius van col·laborar espontàniament i, fins i tot, eren a l'expectativa.

En últim lloc, Desclot, sempre molt atent al cerimonial de cort, ens presenta un Jaume I perfectament cortès i magnànim, amb voluntat de tractar amb justícia i liberalitat tots els seus súbdits, de qualsevol origen, sempre que li siguin fidels i lleials. És clar que aquí Desclot segueix construint el seu príncep ideal, ara amb la teoria política, ara amb la praxi narrativa. Però, em pregunto, hi hem de veure també alguna referència a les rebel·lions dels musulmans valencians, continuades fins als primers anys de regnat de Pere II? Si fos

215. A les cròniques trobem un altre horòscop, quan, al *Libre de l'infant En Pere*, Mossè Ravaya s'assegura, gràcies a aquest mitjà, que serà Pere qui succeirà el seu pare. No em sembla inútil subratllar l'origen dels dos astròlegs, una sarraina i un jueu, com marcar bé la provenença d'aquesta art, situada al llindar de la màgia i doncs sospitosa, i per confinar-ne la utilització en ambients no cristians; per a la utilització de l'astrologia, bàsicament d'origen àrab, a l'edat mitjana per a pronòstics polítics, vg. Kieckhefer, 1989, p. 120-125, i North, 1986, p. 96-107.

així, aquesta escena assoliria el valor d'exposició d'un model de comportament ara per a governants, ara per a súbdits, així com farà també en el relat de la rendició del castell de Xàtiva.

En aquest retrat modèlic, hem de posar també el caràcter coratjós i moderadament impetuós del rei, com quan, després de la batalla de Santa Ponça, es llença a perseguir l'enemic ja derrotat, juntament amb Guillem de Montcada, en Nunó Sanç i «molts altres barons [...] que foren molt irats» (II, 35) perquè no havien participat a la primera topada amb els sarraïns. O quan, a la batalla de Portopí, veient que les posicions cristianes eren en perill:

lo rey puny lo caval dels esperons, e més l'escut denant e montà-sse'n per la costa e amont. E els cavalers, que viuren que no li ho podien vedar, brocaren a avant e meseren-se al seu dós (II, 37).

És impossible fer un comentari minuciós de tot el relat de la conquesta, que tampoc no aportaria gaire més dades a aquesta proposta meua de lectura. Només voldria afegir una última consideració, que és més aviat un dubte: hem pogut constatar la notable presència a la crònica de Desclot de la família dels Montcada en totes les seves branques, i sobretot l'especial relleu que té la branca principal, la dels vescomtes de Bearn, a la inicial llegenda del Gran Senescal, per la seva determinant influència en el matrimoni de Jaume I amb Elionor de Castella —això només a la primera redacció—, i també a l'expedició de conquesta de Mallorca, amb més protagonisme que al relat del *Libre dels fets*. Ara bé el meu dubte és, tenia Desclot alguna vinculació amb aquesta branca del casal de Montcada? Malauradament la documentació exhumada per Coll no permet de contestar, així que l'interrogant, de moment, ha de quedar com a tal. Un dubte semblant serà formulat, més endavant, igualment sense resposta, per possibles relacions amb Ramon Folc de Cardona.

6.8. Conclòs el relat de la primera gran conquesta del rei Jaume I, Desclot insereix el capítol que fa referència al nou enllaç matrimonial del rei i a la seva descendència, capítol que a les *Gesta* era situat després de la conquesta de València, i no abans, i que a les GCB I i GCB II tanca la crònica, mentre que a les GCB III, fent mostra evident de com aquesta és directa continuació de l'altra, és seguit de la conquesta de Múrcia i de la mort del rei. Aquest capítol, que és un tràmit narratiu entre les dues grans conquestes, i prova de la fidelitat als esquemes genealògics de les *Gesta*, com hem vist al segon capítol, és un petit interessantíssim exemple de la feina redaccional de Desclot, de com va treballar les fonts i de com va remanipular la primera redacció. En aquesta, el capítol es presenta en la forma següent:

En l'any de Mil ·CCXXX·, lo senyor rey En Jacme d'Aragó e comte de Barchelona si fou vengut de Mallorques en Cathalunya, e sa muller, dona Alienor de Castella, la qual havia hom partida d'ell per parentesch, fou morta, de la qual romàs ·I· fill qui hac nom Amfós, lo qual féu jurar a tota la sua terra quant passà a Mallorques. Sí pres puys altra muller, ço és la filla del rey Andreu d'Ongria, la qual havia nom dona Avioles, axí com sa mara, qui fou muller del rey d'Ongria. La qual fou molt bella dona, e agradable a Déu e a son poble, e la sua mara, si fou filla d'En Pere emperador de Constantinoble e de la emperadriu sa muller, qui fou filla del rey de Ffrança. E d'aquest linatge exí aquesta dona Avioles, muller del rey En Jacme d'Aragó, e hac-ne ·III· fills e ·III· filles, ell primer hac nom En Pere, el segons Jacme, el terç En Sanxo, qui fou archibisbe de Toledo, e les ·III· filles, la primera hac nom Costança e fou muller d'En Emanuel, frare del rey de Castella, e la segona hac nom dona Elitzabet, e aquesta fou muller d'En Phelip fill de Ludovich rey de Ffrança, e la terça hac nom dona Maria qui morí donzella, la qual fou molt planta, car era molt bella dona, e gran, e agradable a tota gent, e de molt bona vida e honesta (I, 48).

Aquí Desclot copia mot a mot el text de les GCB IV, text que podem reconstruir integrant el de les GCB II amb el de les GCB III,²¹⁶ com mostra, per exemple, el nom de la reina: Avioles, a Desclot primera redacció, Yoles/Hioles a les *Gesta*, contra el Violant de la segona redacció. Però les diferències entre les dues redaccions són més i molt més notables.

A la segona redacció desapareix el nom del pare de la reina, de la qual es declara, com a les GCB III, que «fo regina d'Aragó», i, sobretot, com he comentat més amunt, s'elimina qualsevol menció dels seus avantpassats, ja que, pel rei Pere, portar més d'una línia de sang Capet a les venes, entre el 1286 i el 1288, ja no semblava un títol de mèrit i, al contrari, semblava millor, fins i tot, amagar-ho.²¹⁷ Després podem notar, a la primera redacció, un error, ja que no-

216. Per exemple: «pres de puis dona Hioles, filla del rey d'Ongria per nom Andreu, e de dompna Hioles muyler sua, qui fo filla de l'Emperador Pere de Constantinoble e de la dona Hioles emperadriu de Constantinoble, qui foren del linyatge de reys de França» (GCB II, 144); «dominam Yoles, filiam regis Vngariae Andreae nomine, sibi matrimonialiter copulavit; cuius mater fuit domina Yoles regina, uxor dicti regis Vngariae, quae regina fuit filia imperatoris Constantinopolitani et dominae Yoles Constantinopolitanae imperatricis, quae de genere regis Franciae descenderunt» (GCB III, 59). Vegeu també: «E hac-ne encara III. fills: Pere, Jacme e Sanxo, qui fo clergue e archabisbe de Tolèdol; e III. filles: dona Costança, qui fo muyler d'En Manuel, frare del davant dit rey de Castella; e Helisabeth, qui fo muyler d'En Phelip, fill de Ledohic, rey de França; e dona Maria qui morí sens infants».

217. L'error de definir l'emperadriu Violant com a filla del rei de França no sabia dir si és de Desclot o del copista: Pere de Courtenay sí que era fill del rei de França Lluís VI, però Violant era la germana dels emperadors Balduí I i Enric, el primer, en precedència, Balduí VI d'Hainaut, VIII comte de Flandes, de remota descendència carolíngia, el llinatge del qual va te-

més esmenta tres filles de Jaume I, error parcialment esmenat a la segona amb un no del tot correcte quatre, així com a les tres redaccions de les *Gesta*. Tanmateix, aquest error em sembla que es pot explicar exactament amb una desatenció en la lectura de les GCB IV, ja que a les GCB II i III, la primera filla, Violant, és esmentada abans, i a continuació trobem: «III. fills [...] e III. filles».

El text de la primera redacció segueix mantenint-se fidel al de les *Gesta* ja que ni a les GCB II ni a les GCB III trobem cap al·lusió a la divisió dels regnes, mentre que hi apareixen els noms de les filles. Al contrari, a la segona redacció, després d'haver corregit el nombre d'aquestes, trobem que esmenta les possessions deixades a Pere i a Jaume, així com ocorria a les GCB I, mentre que deixa anònimes les filles, així com el pare de la reina, ja que els lligams contemporanis amb la família reial de Castella i els reis de França, com ja he notat, convé fer-los com menys explícits millor. De manera que podem comprovar com, a la segona redacció, per una banda corregeix en els detalls, àdhuc mínims, el seu plantejament ideològic, i per l'altra esmena una desatenció, potser tornant a compulsar la seva font directa.

6.9. El següent, llarg capítol (II, 49), està dedicat tot a la conquesta del regne de València. Notava Coll i Alentorn que aquest relat és molt diferent del de la presa de Mallorca, que és afaiçonat sovint amb «tòpics», i que només per la presa de la ciutat sembla que es basa en un relat precedent, per concloure dient que la diferència fonamental entre els dos relats és que, en el cas del de la conquesta de València, no «va disposar [...] d'un text historiogràfic que li donés la feina ja quasi totalment feta» (Coll, 1991, p. 197-198). Les consideracions de Coll són absolutament compatibles, tanmateix s'han d'ampliar i profunditzar. És veritat que, per a la conquesta de Mallorca, Desclot disposava tant de fonts narratives coherents, que hem vist que han de ser les actes de les Corts i el report reial de l'expedició, com d'un text, el *Libre dels fets*, que li suggeria aquest tipus d'organització narrativa de la matèria. Però s'ha de dir, també, que era senzill donar una forma narrativa unitària a aquesta empresa resolta en una única expedició.²¹⁸

Cosa que, al contrari, era impossible de fer per a la submissió del regne de València, la qual es va estendre al llarg d'uns deu anys. De manera que, bé havia d'explicar la presa i rendició d'innombrables castells i forces, i presentar, així, una narració fragmentada, cosa que, evidentment, no l'interessava, per-

nir nombrosos enllaços matrimonials amb els reis de França; per a altres consideracions de detall, vg. Coll, 1991, p. 197.

218. Que Desclot simplifica ulteriorment donant-la per acabada amb la presa de la capital, ometent de relatar bé les operacions que portaren al complet control de l'illa, bé les de la submissió de Menorca, bé les de la conquesta d'Eivissa.

què no ho va fer, bé havia de seleccionar un o més episodis significatius i organitzar-los en un relat que fos tan coherent com fos possible, tot i que enormement simplificat en les seves implicacions històriques i socials. S'ha de dir que, a les *Gesta Comitum*, ja trobava un relat estructurat només al voltant de la conquesta de la capital, com a primer acte, i l'esment dels nombrosos castells que va haver de conquerir després, per tal de fer-se amb el domini de tot el regne.²¹⁹

Tanmateix, penso que hi ha també altres raons que ajuden a explicar tan aclaparadora diferència narrativa entre les dues empreses del rei Jaume I. En el cas de la conquesta de Mallorca hem pogut comprovar el valor reivindicatiu de la unió del regne de Mallorca als dominis de la branca principal del casal de Barcelona, a fi de criticar la divisió dels regnes, i per justificar-ne la momentània reincorporació. Mentre que, pel que fa al regne de València aquestes raons no tenien importància, ja que formava part inalienada i inalienable dels dominis de Pere II i d'Alfons II, reis sota el regnat dels quals escriu Desclot.

Hem vist, també, com Desclot intenta establir unes característiques de continuïtat entre els diferents monarques pel que fa als valors ètics, als models polítics i a les empreses, sobretot les conquestes, i ho fa, diria, fonamentalment per donar un rerefons ancestral a les actuacions de Pere II. Els dos pilars modèlics del passat són justament els dos comtes-reis conqueridors: Ramon Berenguer III/IV —el Bon Comte— i Jaume I. En el cas del primer, veiem com és atorgat més ampli espai a la faceta de conqueridor, diguem-ne, marítim i a la de cavaller, mentre que poc o cap n'és prestat a la de conqueridor terrestre, amb la gairebé nul·la atenció dedicada a l'adquisició, importantíssima, de la Catalunya Nova. Si pensem que l'activitat conqueridora d'aquell «segon Alexandre» que fou Pere II és justament transmarina, i no terrestre, em sembla que podem pensar que l'ampli relleu donat a la conquesta de Mallorca és motivat, a més de tot això ja comentat, per aquesta voluntat de crear una cadena d'imitació de comportaments que portà a empreses transmarines, mentre que, en el cas de València, no creant cap precedent per al rei Pere II, se li pot concedir menys relleu.

Es pot adduir una última raó, relativa a la recepció i revisió, per part de Desclot, de la figura del rei Jaume I, revisió que actua sigui en la reducció d'espai concedit a aquesta segona empresa, sigui en la manera en què, com veurem, la relata.

El *Libre dels fets* presenta una relació, principal i gairebé única font narrativa catalana conservada, de la conquesta que sembla que és molt més a prop de la realitat dels fets tal com van ocórrer (vg. Font i Rius, 1989; Burns, 1990b,

219. GCB I, [xv, 7]; GCB II, [xxiv, 6]; GCB III, 58-59.

i Villacañas, 2003, p. 183-244), a la qual es relaten totes les operacions que, castell rere castell, varen portar a la definitiva conquesta del regne. A banda d'això, Jaume I caracteritza el seu relat tot centrant-se, a vegades exagerant, sobre la seva figura i les seves actuacions.²²⁰ L'únic acte que, podríem dir, no emana directament del rei és tot just la decisió d'emprendre la conquesta. També en aquest cas, com ja havia fet per a Mallorca, Jaume decideix dir-nos que la idea de la conquesta ve dels seus nobles, en aquest cas Blasco d'Alagó i el mestre de l'Hospital, Hug de Forcalquier (127).²²¹

Desclot, al contrari, omet qualsevol operació prèvia als preparatius de conquesta de la capital²²² per transformar una lenta penetració, amb avançades i control del territori deixat al darrere de l'avantguarda de la conquesta, en una única expedició des de Catalunya i Aragó fins al cor mateix del regne, empresa logísticament molt més complicada, per no dir impossible, i narrativament més ràpida i més brillant. Ja es pot dir que l'episodi de la batalla del Puig de Santa Maria, de la qual s'havia de parlar, a causa de les decisives conseqüències que va tenir, és ara del tot inventat ara profundament modificat.

Així ens trobem que, transcorreguts deu anys de la conquesta de Mallorca, a Jaume I li «venc en cor» de conquerir València, terra de frontera amb els seus dominis, als qual feia «molt gran dan» (II, 49).²²³ Decideix, doncs, d'enviar un cos d'expedició, dirigit per Bernat Guillem d'Entença i Guillem d'Aguiló a «·II· legües de la ciutat de València en establiment a ·I· puyg que hom apelava lo Puyg de la Cebola e ara és apelat lo Puyg de Sancta Maria».²²⁴ Desclot no diu que en aquesta expedició, dirigida a ocupar i fortificar el Puig de Santa Maria, hi va participar també el mateix rei, que va arribar primer i va esperar

220. I ho fa fins a tal punt que la batalla del Puig de Santa Maria ens és explicada mitjançant el relat que un missatger en fa al rei (217) i no de forma directa, detall aquest que, a primera vista, pot semblar realista i correcte des d'un punt de vista historiogràfic, ja que el rei no hi era present, mentre que a la pràctica és un moment més de la gran construcció retòrica «reicèntrica» que configura el llibre tal com havia fet per a la batalla de Portopí (vg. Cingolani, 2000, p. 132, i 2006 per a altres exemples).

221. «No començarets vós ni nós deçà, en aquel regne de València, qui ha estat de cara tots temps e de frontera a vostre liynatge [...]?» (127); «a él venc en cor que conquesés la ciutat de València ab tot lo regisme, per ço cor marchava ab Cataluya e ab Aragó» (II, 49).

222. Omet de recordar, per exemple, les conquestes de Morella (1231), Borriana (1233), Peníscola i Castelló (1234), o les d'Almenara, Castro o Bufilla i Bétera, el 1238 successives a la instal·lació al Puig i precedents a les operacions de setge a València.

223. Compareu-ho amb la decisió d'Alfons I el Bataller de conquerir Fraga perquè els sarraïns que la regien «fan-nos cascun jorn gran dan» (II, 2); o el mateix Jaume I, el qual ha «en cor e en voluntat» de conquerir Mallorca per «lo mal e·l dan que·l rey malorquí fa tots jorns» (II, 14) a les *sues gents*.

224. «·I· loch que dien los christians lo Pug de Sebola e és prop de València ·II· legües» (131), «lo Puyg de Sebola e ara à nom lo Puyg de Sancta Maria» (206).

«·III· meses» (213) Bernat Guillem d'Entença. Al contrari, ens deixa entendre que va ser una escomesa únicament nobiliària. Per una banda, així, Jaume I, que ja té trenta anys, es comporta més com un rei, que organitza, mana i no s'exposa al perill participant a la guerra, sinó en els moments determinants. Per l'altra redueix el seu protagonisme, que al *Libre dels fets* és màxim, a nivells absolutament secundaris i més aviat polítics, com veurem més endavant, i no estrictament militars, bé en l'elaboració de l'estratègia a seguir bé en la participació directa als esdeveniments.

D'aquesta manera, l'episodi de l'ocupació del Puig de Santa Maria i de la batalla amb el rei de València assoleix un lloc central i un ampli desenvolupament narratiu, mentre que al *Libre dels fets* havia estat fragmentat en diferents capítols, i adquiria importància narrativa, com a ideació reial, sempre que el rei tingués intervenció directa en els esdeveniments.

Continuem amb l'anàlisi: el rei Zayyān, preocupat pel perill que el cos expedicionari representa, aplega un gran exèrcit —de què Desclot procura no especificar les dimensions per poder-les magnificar més endavant—, amb sarraïns dels regnes de València i de Múrcia.²²⁵ A partir d'aquest punt el relat de Desclot és gairebé inventat del tot. Al *Libre dels fets* els cristians són avisats de l'imminent atac de Zayyān per deu cavallers que havien sortit del Puig per anar a córrer. Els cristians decideixen de no quedar-se tancats a la fortalesa, perquè no sobreviurien i decideixen atacar. La batalla és indecisa, amb alternes avançades cristianes i sarraïnes, quan:

vench ·I· vots lessús del castell dels que u miraven: «Van-se'n, van-se'n e vençen-se!» E a açò los cavallers nostres hoïren-ho e cridaren: «Vergonya, cavallers, vergonya!» E cridaren tots a ·I^a· vou: «Sancta Maria, sancta Maria!»

Així impulsats els cristians, els sarraïns comencen a retirar-se i fugen. La batalla és vençuda, tot i amb pèrdues importants d'homes i cavalls que el rei haurà de reintegrar (219).

Al contrari, Desclot escriu que els cristians van ser avisats per un presoner que s'havia escapat de València, el qual diu a Bernat Guillem d'Entença que els musulmans són *sens nombre* i estan convençuts de vèncer «menys de contrast». Els expedicionaris es reuneixen per decidir què fer. Guillem d'Agui-ló els exhorta, dient que han vingut per la fe contra els infidels, i que Déu els multiplicarà, a més:

225. Jaume I escriu: «Çaèn, ab tot lo poder de Xàtiva tro en Onda, e que eren bé ·DC· cavallers e bé ·XI· mília hòmens de peu» (217), mentre que Desclot dirà que per «·I· crestià hi havia ·M· serraïns».

anc la senyera d'Aragó no tornà atràs, e ja aquesta no farà, que molt més val murir a honor que viure a desonor. Que si murim, les ànimes nostres iran a Déu; e si vivim a desonor, la ànima e'l cors auríem perdut.²²⁶

Tot i l'ajut de Déu, feia falta un pla estratègic, i Bernat Guillem d'Entença s'encarrega d'elaborar-lo. Com que són pocs, fingiran que hi ha més cavallers, utilitzant també muls i rossins cavalcats per homes a peu. A més, una part de les tropes s'amagarà al darrere d'un puig amb les senyeres reials preses dels vaixells de suport i les trompetes. D'aquesta manera els enemics, en entrar en batalla aquest segon grup, pensaran que ha arribat la host reial, creuran que els enemics són, de molt, superiors «e desbaratar-se'n e comensaran a fugir». I així es féu.

Com és evident, a Desclot li agraden les batalles amb estratagemes, les victòries amb intel·ligència i sagacitat militar, més que per la força, i aquí n'introdueix un altre, que serveix, també, per presentar la victòria com més creïble, vista l'enorme superioritat numèrica dels musulmans, i més moguda i espectacular, la batalla. No he pogut individuar la font de la qual Desclot extreu l'estratagema, ja que, tot i ser un lloc comú, el fet de fingir amb un truc de ser més soldats dels que són en realitat, aquest en concret ha de venir d'una batalla relatada en algun llibre d'històries, mentre que uns detalls que caracteritzen el relat es deixen individuar amb més seguretat.

El primer grup, encapçalat per Guillem Bernat, davalla del puig per enfrontar-se als sarraïns que eren «tants que·ls plans e les montanyes n'eren cubertes, que gran feredat era del veure».²²⁷ El primer grup de croats ataca i els sarraïns resisteixen amb valor, però en veure'n un segon grup, i pensant que és el rei amb un altre exèrcit, com s'havia previst, es desordenen i fugen «en tal guysa que los uns quaiyen morts sobre·ls altres». Els cristians empaiten i maten, els cavalls «no podien anar sinó sobre hòmens morts», i a la massacre de sarraïns «hac-n'í ben ·X· mília que muriren senes colp, qui·s gitaven los morts de sobre e murien de paor».²²⁸

226. Per a aquests llocs comuns, del viure o morir amb honor i de la senyera, vg. el capítol 3, Desclot ho fa servir altres vegades, per exemple amb una formulació semblant, l'atribueix a Manfred (II, 58), la present formulació és idèntica a la de Bartolomeo de Neocastro, sempre referida a Manfred: «cum magis mori quam ingloriosus vivere cupiat» (VII).

227. I vegeu què diu per a la batalla de Las Navas de Tolosa: «que·ls plans e les montanyes n'eren tots cuberts; sí que·l veure era gran feredat» (II, 5).

228. Al *Libre dels fets* trobem el mateix detall: «E moriren-ne molts qui foren ferits de glay e altres que no havien negun colp» (218). Ara, el rei Jaume deu haver refrescat la seva memòria de la batalla, a la qual no va participar, gràcies al report que en feren els mateixos expedicionaris, «veus aquí les cartes dels rics hòmens e dels cavallers que vós lexàs al Pug» (217), de manera que es fa difícil saber d'on extreu Desclot el detall, si del report, o de la crònica reial, ja que sembla que se'n distancia per a tota la resta de la descripció de la batalla. Per al detall de cavalcar sobre morts, vg. el capítol 3, ja que apareix també a les batalles de Las Navas de Tolosa i de Tagliacozzo (II, 62).

La batalla és guanyada, amb mínimes baixes, tan sols tres homes a cavall i set a peu, amb un gran botí de riqueses, armes, i, sobretot, cavalls, muls i rossins. Amb la batalla perduda, els sarraïns estan tan espantats que es tanquen dins la ciutat murant totes les portes menys una. Mentrestant la notícia arriba al rei Jaume, el qual «mantinent aparelà-sse ab molt gran host e anà assetjar la ciutat de València». Però sabem que les coses no van anar exactament així. Les baixes van ser més importants del que diu Desclot, tot i que també el *Libre dels fets* esmenta només tres cavallers,²²⁹ i el rei va haver d'enviar cavalls i cavallers per reforçar la posició (219).

Ni l'atac a la ciutat va ser tan immediat: la batalla s'esdevé a l'agost de 1237 i, poc després, el mateix rei va en ajut dels expedicionaris, més endavant circula la notícia que Zayyān intentarà un altre atac, no realitzant-se, el rei Jaume se'n va a Aragó, per retornar definitivament al gener de 1238, després de la mort de Bernat Guillem —de la qual Desclot no parla—, per tal d'iniciar el setge de València a final d'abril del mateix any. És a dir que Desclot redueix, simplifica i modifica. Així com havia fet per a la conquesta de Mallorca, i més encara, elabora un relat coherent i, en aquest cas, amb poca informació, del qual no es desprèn res de l'efectiva lentitud i dificultat de les operacions; mentre que, al contrari, sembla que hagi estat una victòria ràpida i fulminant, amb una aclaparadora superioritat militar per part dels croats. S'omet tota notícia luctuosa i es transforma el rei en un gran coordinador darrere les línies de combat, traient-li tot el protagonisme.

Transformació amb la qual segueix també pel que fa a les operacions de setge a la ciutat de València. Jaume no va al setge «ab molt gran host», sinó que amb ell van uns 140 cavallers, 150 almogàvers i uns mil homes a peu (vg. *LdF* 255). El rei espera més tropes, perquè els sarraïns eren molts i «sol en lo regisme de València ha ·CCC· castels de rocha que no temen nuyl hom, sol que hajen què menjar». Quan, a la fi, les hosts arriben, la de Barcelona «assetjà-sse molt prop de la ciutat».²³⁰ De totes les operacions del setge, que durà de finals d'abril al 28 de setembre de 1238, només es recorden les escaramusses amb els assetjats que sortien per fer justes i tornejos, a les quals sempre guanyaven els cristians.²³¹ Desclot no recorda l'ajuda enviada pel rei de Tunis (*LdF* 264), l'abundància de menjar, malgrat les grans dimensions de l'exèr-

229. Com nota Soldevila, 1971, p. 295, el text del rei aquí presenta un error als manuscrits, ja que no s'entén exactament; tanmateix, és clar que Jaume I va reforçar les posicions tant de cavalls, per a substituir els morts, que no van ser agafats als vençuts, com de cavallers.

230. «Bé n'i à ·XL· o ·L· que, mentre que menjar aguessen, vós ni tot vostre poder no·ls porriets pendre» (*LdF* 128); «e la ciutat que més s'acostà en l'alberga fo Barcelona» (*LdF* 260).

231. També Jaume I les recorda però escriu que «ells no s'acostaven el tal guisa a nós, que nós los posquésem aconseguir» (*LdF* 260), mentre que això que aquí escriu Desclot recorda el que escriurà a propòsit de l'estada a Alcoll (II, 89).

cit (*LdF* 265), ni la ferida que el rei va rebre al cap per un cairell de ballesta (*LdF* 266), i arriba directament a la rendició de la ciutat al «bon rey En Jacme» on, un cop entrat i establida pels conqueridors, el «noble rey En Jacme» es dedica a ultimar la conquesta del regne.

Aquestes operacions també, enumerades amb no poca confusió de dates, semblen ràpides i triomfals, quan al contrari ocuparan bastants anys, i només s'atura a la rendició de Xàtiva. Aquest és l'únic altre episodi detallat de la conquesta del regne de València, a part de la batalla del Puig i el setge de la capital, i és l'únic en el qual el rei assoleix protagonisme. Però no per les seves capacitats militars, sinó per la seva sagacitat política i el seu recte comportament com a conqueridor, modèlic en les relacions entre cristians i musulmans com ho havien estat episodis, ja comentats, de la conquesta de Mallorca.

Desclot elabora el seu relat a partir del de Jaume I, però el modifica tant que en fa tota una altra cosa, una peça de literatura exemplar amb tocs exòtics de notable qualitat. Tot és reduït a un únic llarg setge, quan en realitat les operacions van durar uns quatre anys amb diverses negociacions amb l'alcaid del castell. Desclot diu que el rei «anà assetjar Exàtiva, ·l· castel que·l món no·n ha tan forts ne tan reyal»,²³² castell del qual, com suggereix Coll (1991, p. 198) molt possiblement té coneixement directe. El setge és llarg, i el rei «com a hom savi» adquireix protagonisme gràcies a la seva sagacitat i capacitat per a les negociacions, concentrant d'aquesta manera en la presa d'un sol castell el tarannà típic de bona part de l'ocupació del regne de València.

Desclot inventa que els dos castells que formen les fortificacions de Xàtiva són regits per dos germans, i ens mostra el rei que decideix d'obrir negociacions amb el que tenia el castell més gran, quan en realitat la fortificació que va ocupar primer va ser la petita. La presentació del senyor del castell i del seu seguici, que també sembla presa d'un coneixement directe del món àrab, és un altre exemple, després de les descripcions de l'exèrcit almohade a Las Navas de Tolosa, del gust de Desclot pel detallisme exòtic.

L'escena que segueix és molt semblant a la de la trobada, a Mallorca, amb Alí: el sarraí arribà i «donà dels jonols en terra, e besà-li la mà e saludà-lo. "Amic" dix lo rei "ben siats vós vengut"».²³³ El discurs que el rei li dirigeix, al

232. La regina, del tot absent a Desclot on les dones, si no representen el paper cortès de l'emperadriu, gairebé no apareixen ni actuen, li aconsella de conquerir Xàtiva «que·l pus bell castell és del món e·l pus rich que jo anch veés ne nuyl hom» (*LdF* 353), vg. també Muntaner «Lo castell de Xàtiva és lo pus reial castell que null hom haja, ço és, negun rei» (IX).

233. Possiblement el text correcte hauria de ser, com a la primera redacció: «saludà'l en son latí», vg. «agenolà's a él e saludà-lo en son latí [...] 'Amic' dix lo rey 'ben sies vengut'» (II, 35), mentre que al *Libre dels fets*, per a una altra entrevista, Jaume I escriu que «él e·ls altres moros besaren-nos la mà» (*LdF* 335).

contrari, s'acosta més a la realitat, ja que sembla muntat a partir de fragments del *Libre dels fets*:

-Vós sabets que yo é presa la ciutat de València e la major forsa dels castels e de les viles d'aquest regne; e vós tenits aquest castel e conexets que longament no-us podets tenir a mi. Mas per ço cor yo-us tenc per gentil hom e he hoÿt gran bé dir de vós, no vulria que de tot fóssets exiliat d'aquesta regió. Yo-us donaré a vostra volentat, a vós e als vostres, la vila de Muntesa, tan solament que tingats mi per senyor e que'm retats lo castel que vós tenits d'Exàtiva, e donar-vos he per messions ·X· mília morabatins-.

-Sènyer- dix lo sarraÿ, qui era senyor de castels -donat-me acort d'un dia, e après yo-us respondré- (II, 49).²³⁴

L'alcaid, com al *Libre dels fets*, demana un dia abans de donar-li la resposta, que és afirmativa. En conseqüència, també l'altre castell es rendeix i Jaume I s'apodera de Xàtiva. Així que un episodi de la forçosa convivència amb els musulmans conquerits, per falta de repobladors durant els primers anys, i de les pràctiques de rendicions de castells i viles (vg. Burns, 1990b, vol. 1, p. 207-287), és transformat en una escena cortesa amb el cavalleresc i noble comportament de l'anònim alcaid de Xàtiva, i el magnànim i cavalleresc rei Jaume.

6.10. La secció de la conquesta de València es tanca amb la notícia de la primera revolta sarraïna, acabdillada per Albocor, de la qual no tenim més notícies, i de la primera d'Al-Azrach, que també al *Libre del fets* és relatada després de l'ocupació de Xàtiva (361 i següents) i que tractaré més extensament al capítol 8.

Per concloure la secció dedicada a la primera part del regnat de Jaume I, trobem dos capítols que no tenen correspondència al *Libre dels fets*, el primer (II, 50) dedicat a la guerra entre Jaume I i Alfons X de Castella relativa al control del regne de Navarra, i l'altre (II, 51), al matrimoni de l'infant Pere amb Constança de Sicília. Els dos capítols resulten bastant deslligats de la resta de la narració, i ho són tant que a la primera redacció figuraven en ordre invers. Ara es tracta tant de preguntar-nos com és que Jaume I no va recordar aquests esdeveniments al seu llibre, com per què els va incloure Desclot.

234. «Pus nós havem la major partida del regne de València, e Xàtiva és del regne, volem-la cobrar, pus vós la tenits» (*LdF* 334); «li poríem nós fer be, sí que él e son linatge ne porien viure honradament» (*LdF* 350); «Don-nos lo castel, e nós heretar l'em, ell e son linyatge» (*LdF* 351); «e ell demanà Montea e Vallada [...] e nós dixem que hauríem nostre acort» (*LdF* 353); «e no volem que·ns responats aquí, mas que tornets là e que hajats vostre acort ab los veyls e ab aquels que us semblarà» (*LdF* 335).

El fet de recordar el matrimoni amb l'hereva de Sicília no presenta gaires dubtes, quant a la seva motivació, només pensant en la resta de la crònica, però sí que en presenta respecte a la manera de fer-ho, com veurem. Més complex, en un primer moment, és explicar el relat de l'enfrontament entre Jaume I i Alfons X pel control de Navarra. Al meu entendre, no l'hem de veure senzillament com el record d'un fet històric, perquè ja hem comprovat com, almenys per a tot el llarg segle d'història catalana precedent al regnat de Pere II, Desclot selecciona amb molta atenció quines notícies donarà i quines no, prescindint de la disponibilitat d'informacions al seu abast, i tria les que li convenen o que poden tenir un significat ideològic precís.

El rei de Navarra, Teobald I, mor el 1253 i deixa dos fills petits sota la tutela del rei d'Aragó, tot i així Alfons X entra a Navarra per fer-se amb el control del regne. La intervenció de Jaume I es fa necessària, i està disposat a donar batalla al seu gendre, perquè, tot i tenir un exèrcit molt més reduït, «avia tan bona cavaleria e tan bona gent d'armes [...], sí li era semblant que tots los degués desbaratar e gitar de camp» (II, 50). Nombrosos eclesiàstics intenten, inútilment, de portar la pau, quan intervé Bernat Vidal de Besalú, «ric hom molt savi» al servei del rei de Castella.²³⁵ Aquí, al meu entendre, ens trobem al centre de l'episodi i amb la raó que va dur Desclot a introduir-lo a la crònica, tot i que no tenim manera de saber si això que ens narra és cert o no (vg. Villacañas, 2003, p. 412-413).

Les negociacions de pau dutes a terme per Bernat Vidal tenen èxit positiu. Ell havia basat els seus arguments sobre els vincles familiars que existien entre els dos reis, recordant a Jaume que en derrotar el seu gendre perdria la filla i els néts. Mentre que a Alfons, a part de posar èmfasi en el fet que Jaume «era axí com son pare», li fa notar que el rei d'Aragó està en el dret i, a més a més, que al seu exèrcit hi ha gran carestia d'avituallaments, mentre que el del rei d'Aragó està plenament abastat. Un cop haver estat convençuts, els dos reis es troben, s'abracen, es besen en la boca i, plorant, es demanen perdó mútuament, Alfons, a més, s'humilia davant de Jaume i li demana que vingui a la seva tenda a veure la filla i els néts. El capítol s'acaba amb la celebració de les paus i la sort futura dels dos reis fills de Teobald I, Teobald II i Enric I.

En síntesi, em sembla que les raons que motiven l'escriptura d'aquest capítol són tres, o potser quatre: la primera l'hem de veure en la voluntat de fer un retrat parcialment negatiu d'Alfons X, ja hem vist comentant el final del capítol II, 5 que no ens el presenta amb un retrat del tot positiu, i hem de pensar que va profunditzar en aquestes intencions negatives envers la monarquia

235. Coll en nota documenta un, o més, Bernat Vidal de Besalú, un és un jurista que potser apareix també al *Libre dels fets* com «hom savi» (231).

castellana, ja que aquest apartat és afegit a la segona redacció. La segona raó és una de moral i exemplarisme polític i reial. No oblidem que, en teoria, aquests enllaços matrimonials entre dinasties regnants servien exactament per crear aliances i reforçar vincles que havien de portar pau i estabilitat, tot i que, evidentment, no sempre funcionaven (vg. Aurell, 1998). En aquest cas concret em sembla que Desclot no està oferint res més que un *exemplum* de com superar una crisi i de quins valors —familiars— han de cimentar de debò aquest tipus d'aliances.

En tercer lloc, diria que es pot llegir també en clau de crítica a la monarquia francesa, ja que Felip III, justament casat amb l'altra filla de Jaume I, va desatendre, al contrari, tot tipus de vincle familiar, evidentment amb la família adquirida i no amb la de sang, per atacar Catalunya el 1285. En últim lloc, no sé si hi hem de veure algun intent elogiador, no tant de Bernat Vidal en si, que ja devia ser mort quan escriu Desclot, sinó de la categoria social que representa, un jurista.

6.11. L'últim capítol, el que tracta del matrimoni de l'infant Pere i Constança, relata un esdeveniment de capital importància per a la monarquia catalanoaragonesa, del qual ja hem vist en precedència les primeres conseqüències polítiques i les hostilitats que provocà, en el papat, i en els reis de França i de Castella. Desclot, evidentment d'aquestes no en parla, i ens proporciona un relat aparentment neutre, com si no comportés cap problema l'enllaç matrimonial amb el tan discutit fill il·legítim de Frederic II, amb fama d'heretge, com el seu pare, i cap del partit gibel·lí, enemic de l'Església (vg. Villacañas, 2003, p. 520-529). Tot i així, podem notar unes diferències entre la primera i la segona redacció que no són del tot sense significat.

Al moment d'introduir-nos el rei Manfred, a la segona redacció, i no a la primera, en trobem un breu retrat:

Aquest rey Metfré tenia la major cort e la pus honrada de negun rey que'l món fos, e era molt savi, e prous, e molt bel home e agradable (II, 51).²³⁶

Com ja hem pogut veure al capítol 4, el rei Manfred de Sicília era una de les figures més contradictòries de l'època: reprovat pels seus vicis i pecats, de diferent natura, segons el context polític d'on venia la crítica, tanmateix no podia deixar d'aixecar la més gran admiració per la seva bellesa, la riquesa,

236. Vegeu què en diu Muntaner: «E lo dit senyor rei Manfré vivia pus honradament que rei que en aquell temps fos e'l món, e ab major fets e messions» (XI), «E con morí lleixà tres fills, los pus savis e los mellors» (XXXII), «un dels grans senyors del món e qui pus honradament viu e ab molta bona cavalleria» (XXXIII), «era dels valents reis que'l món fos» (XXXIV).

l'esplendor cortesà, i les qualitats cavalleresques i militars. Per què Desclot insereix aquesta ràpida, però molt significativa, descripció a la segona redacció de la crònica? Una primera raó és, potser, bastant evident: a l'època de redactar la primera redacció no tenia prou notícies sobre el rei com per donar-ne un retrat, ni d'inventat. Com podrem veure al pròxim capítol, hem de creure que Desclot, entre la composició de la primera i de la segona redacció, va rebre més notícies sobre el regne de Sicília relatives a l'època de la conquesta de Carles d'Anjou, a Manfred i a Conradí. És possible, doncs, que entre aquestes hi hagués també una descripció del rei. Descripció que, tot i ser tòpica, té notables coincidències amb la d'Adam de la Halle, ja citada, que diu «Biaus chevaliers, et preus, et sages fu Manfrois | de toutes bonnes tèches entechiés et courtois» o la de Giovanni Villani: «fu bello del corpo [...] molto fue largo e cortese e di buon'aire, sí che egli era molto amato e grazioso».

La segona raó és, diria, més propagandística, i és difícil d'argumentar ara, fins que no hauré il·lustrat totes les diferències entre les dues redaccions i l'especial direcció ideològica i de propaganda que dona Desclot a la seva crònica. Tot i així, em sembla que es pot apreciar ja d'entrada com aquest retrat permet de fer-nos una idea molt més positiva del sogre del rei Pere.

La tercera raó és un ulterior aprofundiment de la dimensió cortesana i cavalleresca amb la qual Desclot descriu els seus reis, i d'aquesta manera Manfred n'emergeix com un campió, creant també una continuïtat, aquelles continuïtats que sempre més recerca Desclot, entre Manfred i el seu legítim hereu, el rei Pere.

Però les diferències entre les dues redaccions, pel que fa a aquest capítol, no les hem de veure només en afegits a la segona, ja que aquesta presenta també talls. Per exemple, Desclot no esmenta mai el nom de Constança fins al moment que és coronada reina (II, 73), mentre que a la primera redacció l'anomena des del primer moment, amb una frase que a la segona redacció desapareix: «la qual havia nom dona Costança, e l'infant En Pere hac-ne gran goig e plach-li molt lo matrimoni» (I, 51). Així com escurça la descripció de les celebracions del matrimoni²³⁷ —en negreta el text propi de la primera redacció:

Puys anaren-se'n a Muntpesler, e aquí fou lo senyor En Jacme rey d'Aragó ab gran cavallaria, e l'infant En Pere, e l'infant En Jacme e lur germa-

237. Aquelles de les quals diu Muntaner: «E pogra-us dir los grans fets qui en aquelles nocces se faeren, mas qui ho volrà saber vaja-se'n e'l libre que és féu de l'infant En Pere depuis que fo rei, e lla trobarets les grans noblees e dons que en aquelles nocces se faeren, e d'altres llongues raons que jo lleix d'escriure per ço com ja està en escrit» (XI). Es tracta del *Libre de l'infant En Pere?* (Vg. Cingolani, en premsa a i el cap. 8.)

na dona Maria, qui era donzella fort bella e gint nodrida.²³⁸ E la dita donzella dona Costança, filla del rey Mamfré, fou molt honradament acuyllida ab tota sa companya per lo rey En Jacme, e per tots sos barons e per los hòmens de Muntpesler, e faheren molt gran festa e tengren honrada cort.²³⁹ E l'infant En Pere pres per muller dona Costança, filla del rey Mamfré de Sicilia, nupcialment en la esglesia major de Muntpesler, que hom appella Nostra Dona de les Taules (I, 51).

Se'm fa difícil explicar aquestes reduccions presents a la segona redacció que, tot i ser mínimes, deuen tenir el seu significat. Puc presentar hipòtesis més que certeses. Ja hem pogut comprovar l'escassa presència femenina a la crònica de Desclot, també en casos en què la intervenció de les reines en qüestió havia estat efectiva i podia ser esmentada sense problemes. Recordem, també, com a Maria de Montpeller mai no li donava el títol de reina. Les dones poden ser molt atractives, l'emperadriu i la infanta Maria ho són, i a més bones, pies i estimades pel poble, però no han de tenir protagonisme, mentre que Constança, en especial, en va tenir molt, de manera directa i indirecta.

Potser són, també, les moltes crítiques, que veurem més endavant, que van rebre la reina i Pere II a propòsit de la guerra de les Vespres, en què s'acusava el rei d'haver estat instigat justament per Constança a intervenir en les qüestions sicilianes, juntament amb la necessitat de Desclot de justificar la manera d'operar de Pere II, sobretot a la segona redacció, a induir-lo a fer més esmunyedissa la figura de la reina i a reduir-ne tot tipus de protagonisme al màxim.

Finalment, és possible que el canvi d'ordre en aquests dos capítols, entre la primera redacció i la segona, a més de per motius cronològics, sigui també induït per motius estructurals, perquè d'aquesta manera l'entrada en escena del rei Manfred permet a Desclot d'obrir-se a esdeveniments externs a la confederació catalanoaragonesa i parlar de Carles d'Anjou i de la seva conquesta del regne de Sicília, tots esdeveniments que s'havien de narrar ja que eren pròdroms a les gestes de Pere II.

238. A la segona redacció canvia la descripció de Maria «qui era donzela e qui era ·I^a· de les plus beles dona del món», i de la qual en precedència havia escrit, a les dues redaccions, que «era molt bela dona, e gran, e agradable a tota gent e de molt bona vida e honesta» (II, 48).

239. Canviat a la segona en «Les corts foren molts grans e riches».

7. CARLES D'ANJOU «ONDE PUGLIA E PROENZA GIÀ SI DOLE» (CAPÍTOLS 51_a-64)

7.1. Aquesta secció de la crònica de Desclot, dedicada a narrar l'ascens al poder de Carles d'Anjou, el gran enemic de Pere II, és una de les seccions de la crònica en què assistim a les més radicals divergències entre les seves dues redaccions, i és de les més innovadores des d'un punt de vista historiogràfic. A les sèries d'annals era bastant normal trobar notícies d'arreu d'Europa, tot i que poques, sempre que arribessin a l'oïda de l'annalista. Però les *Gesta Comitum*, a les seves quatre versions, i el *Libre dels fets* mantenen gairebé una rigorosa argumentació local, les *Gesta* per la seva dimensió d'història dinàstica i familiar, el *Libre dels fets* pel seu plantejament personalista. La *Crònica* de Desclot és, doncs, el primer llibre d'història escrit a Catalunya que s'obre, tot i limitadament, a notícies d'esdeveniments que van ocórrer fora dels seus confins. Pot semblar raonable que Desclot parli de Carles d'Anjou, si tenim en compte la importància que la seva figura va tenir per a Catalunya durant el regnat de Pere II, tanmateix no era estrictament necessari dedicar-hi tanta atenció, fins al punt de redactar-ne, a la primera redacció, gairebé una petita biografia.

Això és demostrat, per exemple, per la redacció definitiva de les *Gesta Comitum* —possiblement en els dos casos a través del redactor de la secció sobre Pere II—, on és present només una breu notícia, de tipus annalístic, que recorda la mort de Manfred i de Conradí, després de la notícia del matrimoni de les filles de Ramon Berenguer V (GCB III, 49), i, més endavant, és repetida, amb lleugeres diferències, després de l'expedició a Alcoll per introduir l'anada a Sicília (GCB III, 68-69). Parlar extensament de Carles d'Anjou correspon, així, a una decisió historiogràfica força precisa, en la qual hem de veure un d'aquells elements de maduració de l'escriptura històrica que ja s'havien pogut notar en Desclot. I també un altre anell de la seva atenta construcció, tot i que aquesta va patir forts canvis entre la primera redacció i la segona.

Presentar-nos les gestes de Carles, comte d'Anjou i de Provença i rei de Sicília, tenia un significat ben precís amb vista a construir Pere II com a contrincant seu, ja que li serveix, a Desclot, per dibuixar un contramodel al rei Pere, i per justificar moltes de les seves accions, de manera explícita o implícita. Els esdeveniments que l'historiador relata són prou llunyans en els temps, i la font, o, millor, les seves fonts d'informació són prou esquemàtiques, perquè el relat sigui essencial i no entri en molts detalls, ni en l'extrema complexitat del període que tracta. Tot i així, o justament per aquesta raó, és prou precís i treballat com per servir a les seves intencions i mantenir-se coherent, quant a estil i riquesa d'informació, amb els capítols que precedeixen. L'anàlisi d'aquesta obertura, funcional però clara, a la història europea per part de Desclot, ens permet, també, de perfilar amb més precisió les característiques de la seva manera d'entendre l'escriptura històrica.

7.2. Carles d'Anjou és un dels homes polítics que més protagonisme va tenir al llarg del segle XIII, juntament amb Frederic II Hohenstaufen i, potser, més que el seu germà Lluís IX de França, i que es va convertir en personatge d'un mite, construït per la propaganda a ell favorable o contrària, ara campió de l'Església i millor cavaller de l'època, ara tirà violent i cobdiciós, explotador dels seus súbdits.²⁴⁰ En l'escenari polític del segle XIII, el de les lluites entre papat i Imperi pel control d'Itàlia i de l'autoritat suprema a l'Europa de l'època, Carles va ser un dels actors principals i dels que més ressò historiogràfic va tenir. És en els anys de l'auge de Carles que la política exterior de la Corona d'Aragó dona un salt encara més endavant, després d'Occitània i de les reconquestes de territoris islàmics, perquè és en aquest escenari europeu que el casal de Barcelona entra, abans amb el matrimoni de Pere II i Constança Hohenstaufen, i després, i encara més, amb la conquesta de Sicília.

L'origen i evolució del «mite» de Carles d'Anjou a Itàlia és un tema que va ser ben estudiat per Alessandro Barbero (Barbero, 1983), i a la seva anàlisi podem fer-hi referència bé per entendre l'origen de la visió que en dona Desclot, bé per comprovar les seves concepcions històriques. Per a la historiografia eclesiàstica, Carles representa el perfecte rei piados, el campió de la lluita de l'Església contra el poder oposat i herètic dels Hohenstaufen, i el representant de l'altre gran poder polític de l'època, la monarquia francesa. La

240. Sobre Carles vegeu la recent biografia de Dunbabin, 1998, per llegir amb cautela: l'estudiosa presenta un retrat de Carles excessivament elogiador i conciliador, hi arriba amagant dades, ignorant-les, i amb un ús escàs, i una lectura superficial, de les fonts antigues, i amb força contradiccions amb si mateixa. A més, el llibre presenta prou errors i imprecisions. Els aspectes sobre els quals està millor informada són l'econòmic i l'administratiu, gràcies a un buidatge exhaustiu dels registres de la cancelleria angevina.

fidel protectora del papat, com als bons temps de Pipí i de Carlemany, acabava de constituir-se com el gran poder contrari a l'antagònic Imperi germànic, i Carles catalitza, en la seva complexa figura, totes les tensions polítiques i ideològiques del papat del segle XIII.

La historiografia i la literatura d'extracció güelfa segueixen bàsicament el mateix model, amb un notable i important lliscament cap a la dimensió laica i cavalleresca de la reialesa (vg. Barbero, 1983, p. 59). És aquesta dimensió la que més arrelarà a la literatura, com ja hem vist en Adam de la Halle, i veurem en més autors sobretot italians, per la qual cosa Carles, juntament amb Pere II, serà un dels campions d'un mític i enyorat temps perdut del noble comportament cavalleresc. D'altra banda, la propaganda gibellina, històrica i literària, defensava Manfred com a model de perfecte rei cortès i cavalleresc, i en una violenta lluita contra el predomini polític del papat, que es tenyirà sovint d'heretgia o almenys d'espiritualitat extrema (vg. Barbero, 1983, p. 77-92), posarà èmfasi, pel que fa a Carles d'Anjou, sobre la seva violència, l'explotació dels súbdits, la recerca del benefici personal i la satisfacció d'una ambició desenfrenada contra tota justícia, amb la invasió il·legítima del regne de Sicília, o la utilització privada de conceptes públics com la croada, bé en l'expedició contra Manfred, bé a la croada al nord d'Àfrica, bé en els seus projectes de reconquesta de l'Imperi llatí d'Orient.

Com podrem apreciar, el relat de Desclot depèn de la visió gibellina, especialment centrada sobre la violència i el mal govern, però no té gairebé res de l'extrema complexitat, ni política ni simbòlica, que atenyia la figura del comte d'Anjou. La concepció historiogràfica de Desclot, per molt que fos més madura i elaborada que la de les *Gesta* o de Jaume I, tanmateix depèn molt d'una visió que és alhora monàrquica, familiar i local.

La història europea entra en la perspectiva d'observació de Desclot en tant que és necessària per comprendre i justificar la conducta del rei Pere II, i la lluita entre aquest i Carles és sobretot una lluita entre reis, o llinatges, percebuts des de l'òptica cavalleresca, més que una lluita entre poders o idees.²⁴¹ Els triomfs de Pere II són l'actuació d'una tradició familiar que encara no té una projecció internacional de confrontació amb altres poders, amb la reivindicació d'un paper de primer pla. Com ja he dit més amunt, s'hauria d'estudiar més en profunditat el rerefons de la teoria política de Desclot, i els models que regeixen la seva imatge del príncep ideal. Tanmateix, la impressió que sorgeix en una primera anàlisi és que la dimensió de la reflexió de Desclot no sobresurt del marc constitucional del dret català, bàsicament els *Usatges de*

241. I abans, a les fonts no eclesiàstiques «la guerra di Carlo con Manfredi non è altro che un grande scontro cavalleresco, occasione per stimolare la generosità dei baroni, con speranza di profitti e di bei fatti d'arme» (Barbero, 1983, p. 49).

Barcelona, i els necessaris equilibris entre el príncep i el poder de les Corts. Des del punt de vista de la reflexió de política internacional i d'anàlisi dels esdeveniments és molt més madur i conscient Muntaner, tot i les exagerades manipulacions, amb la seva llarga experiència internacional, que no el jurista Desclot, que sembla que no ha sortit mai dels confins de la Corona d'Aragó.

7.3. Com acabo de dir, les diferències entre la primera redacció i la segona, causades per un radical reajustament de la perspectiva ideològica, són en aquest indret espectaculars. Pel que ja hem pogut veure, la «biografia» de Carles d'Anjou comença amb la primera acció d'aquest que va tenir un notable ressò internacional, i un mínim record historiogràfic, a part de ser el primer enfrontament directe del casal de Barcelona amb la casa reial francesa. És el primer enfrontament directe, tot i que, com veurem més endavant, la historiografia de l'època, i, sobretot, la propaganda, responsabilitzaren els monarques francesos també de la mort de Pere I a Muret, primer rei mort de la família, entesa en sentit ampli, a mans dels Capets, abans de Manfred i de Conradí. El relat de la pèrdua de Provença estableix amb claredat com aquesta es va produir a causa de l'aliança entre la monarquia francesa i el papat, aliança que serà vista, amb encert, com a causa fonamental també de les invasions del regne de Sicília i, posteriorment, de la croada contra la mateixa Catalunya.²⁴² Es defineixen així, amb claredat, quines són les forces enemigues de la Corona d'Aragó, com actuen amb la traïció en contra de la legalitat, i s'estableix, també, un precedent en els enfrontaments entre aquest bloc de poder i Catalunya, ja que Pere II només «aquella saho» (I, 51a) no hi va poder fer res. D'aquesta manera, Desclot retrodata el sentiment de venjança de Pere II contra Carles ja a aquesta època, sentiment que altres fonts, com podem veure, fixen a conseqüència de la mort de Manfred o de la de Conradí, com escriuen les *Gesta Comitum*: «dominus Petrus cum existeret adhuc infans, concepit ilico et bibit in pueritia quod postea contra Karolum ructuauit» (GCB III, 69).

Després del curt capítol sobre la rebel·lió de Marsella (I, 51b), Desclot relata el conegut episodi de les causes que van dur Carles a emprendre la conquesta del regne de Sicília, és a dir el disgust que va patir la seva esposa, Beatriu, en veure's menystinguda per part de les seves germanes reïnes i la promesa del seu marit que ben aviat ella també serà reina. La de Desclot és la més antiga testi-

242. Aquesta afirmació pot semblar en contradicció amb la precedent, que Desclot no rona per abstraccions de poders —la monarquia francesa, el papat— sinó per persones; però no, perquè per a Desclot es tracta d'una sèrie de reis, un llinatge, o de papes, tots esdevinguts enemics a partir d'un cert moment i per elecció personal, com a persones, i no per part del poder, abstracte, dels Capets o del papat, com ens podria semblar a nosaltres.

moniança d'aquesta novel·leta, bona per diferents finalitats, que només coneixíem relatada uns cinquanta anys més tard per textos italians i francesos, dels primers trenta/quaranta anys del segle XIV, i per Muntaner.²⁴³ La seva presència a Desclot pot estranyar ja que, a part Muntaner que d'ell depèn, tots els altres autors són d'ambients bé güelfs, bé francesos, i són tots prou posteriors.

Aquest fet planteja problemes d'origen i de datació. Si no fos pel testimoni de Desclot es podria pensar que aquesta novel·leta és bastant tardana, però la presència a la primera redacció de la seva crònica ens obliga a fixar-ne l'origen abans de 1285, és a dir encara en vida de Carles d'Anjou. Juntament amb les versions de l'obteniment del comtat de Provença, forma part, doncs, del mite propagandístic de Carles, amb forts ressos literaris, més que estrictament polítics. Pel que fa als orígens i els canals a través dels quals va arribar a Desclot, és més difícil concretar-ho de manera segura. Tres dels autors que la reporten, Tolomeo da Lucca, Giovanni Villani i Ricordano Malispini, són tots tres toscans de part güelfa; un altre, l'anònim autor de la versió francesa de la *Chronique de la Morée*, de la qual depenen les posteriors versions grega i italiana, és un francès, possiblement d'origen napolità o en contacte amb el regne de Nàpols, que vivia a Grècia, i també l'*exemplum* francès remet a una relació directa amb els Anjou. Desclot és l'únic autor gibel·lí que la recorda abans de Muntaner. Si tenim en compte el més que probable origen italià de l'anècdota, hem de pensar que d'aquí li va arribar.

Aquesta consideració introdueix, globalment, el problema de la provenença de totes les notícies que Desclot relata sobre Carles d'Anjou. Però, almenys pel que fa a aquesta novel·leta, em sembla que s'ha de descartar una provenença siciliana: per molt que Desclot la utilitzi de manera negativa, en si mateixa és una història marcada positivament, i dubto que vingués de la insatisfeta o ja rebel·lada Sicília. Més aviat hauríem de pensar en Roma: durant el pontificat de Niccolò III (1277-1280), les relacions entre la casa d'Aragó i el papat van ser, per única vegada en molt de temps, positives i estretes. O, també, podem pensar en el nord d'Itàlia o, millor, en la Toscana mateixa, d'on provenen els tres autors italians, regió amb la qual Pere II havia mantingut contactes des de després de la mort de Conradí, com veurem més endavant. Però, a banda d'aquestes hipòtesis, és el cas d'examinar els relats i comprovar-ne característiques i significats.

7.4. Al segon capítol de la història novel·lada de Carles i Beatriu, després de llur casament, on s'expliquen els motius que empenyeren Carles a la con-

243. I des de Muntaner va ser agafada per ser interpolada als ms. de Desclot L, BC 241, i C, BSC 150, vg. Rubió, 1987, p. 210-229. Rubió, tanmateix, no va individuar C i pensa que també la versió de O depèn de Muntaner, no coneixent la primera redacció de Desclot.

questa de Sicília, hi fa un ràpid esment el dominicà Tolomeo da Lucca. Ell és el primer, a banda de Desclot, a recordar-la a la seva *Historia Ecclesiastica*, escrita abans de 1327, quan explica les causes per les quals Lluís IX, tot i no estar-ne del tot d'acord, acceptà la corona de Sicília per al seu germà Carles:

Una fuit reverentia dicti Principis ad Romanam Ecclesiam. Secunda fuit amor sui generis circa honoris augmentum, cujus appetitus etiam suae conjugii inerat, videlicet Caroli, ut cum suis sororibus nomen sortiretur Reginae. Tertia causa fuit quies sui Regni, quod perturbabat Carolus in torneamentis, & aliis (1154E).

Tolomeo, teòleg rigorosament teocràtic, fa mostra d'una posició per la qual el mite de Carles està ja del tot conclòs (vg. Barbero, 1983, p. 34-37), com es pot comprovar per la importància central assignada a Lluís IX, més que al mateix Carles, com a responsable principal del que ocorregué. Tolomeo, a més, no està disposat a cedir a tendències novel·lesques, més aviat pròpies de la historiografia en vulgar, i cita tan sols de passada l'episodi de la frustració de l'ambiciosa Beatriu, episodi que, almenys com a *vox populi* devia haver circulat prou com per poder ser copsat a la primera. Molt notable és la seva posició anticavalleresca, ja que la tercera raó que, segons ell, va induir el rei Lluís a acceptar la candidatura del seu germà al tron sicilià és la «quies sui Regni» que «perturbabat Carolus in torneamentis». És també notable, i per subratllar, la segona raó aportada per l'historiador dominic, la constatació que el rei de França fou estimulat per «amor sui generis circa honoris augmentum», ja que aquesta afirmació posa el relat del dominic en relació amb la versió transmesa per la *Chronique de la Morée*.

L'origen de la novel·leta, si no tan sols de la veu, en ambients güelfs sembla, com ja he dit, assegurat per raó de la seva presència en dos altres cronistes florentins que pertanyien a aquest partit: Giovanni Villani i Ricordano Malispini (*Storia Fiorentina* 181), que de Villani depèn. A la *Nuova Cronica* de Villani, tanmateix, la consecució i concatenació dels esdeveniments és prou diferent de la que trobem a Desclot, mentre que té punts de contacte amb la de la *Chronique de la Morée*. El florentí escriu que, considerat el fet que els emperadors elegits, Alfons X de Castella i Ricard de Cornualla, no podien intervenir contra Manfred, i que Conradí encara era «sì piccolo garzone» (VII lxxxviii), el papa decideix dirigir-se, amb l'acord de tots els cardenals, precisament a Carles d'Anjou perquè salvi l'Església de Manfred. Un cop elegit Carles rei de Sicília, i havent-li enviat el decret d'elecció, el seu germà Lluís i tots els barons de França li profereixen ajuda d'homes i diners.

Cal notar com, a la versió de Villani, no hi ha cap gestió directa ni del rei de França ni de Carles per obtenir la investidura, sinó que és una idea que

emana del papa; com Carles rep l'immediat suport del seu germà, cosa que no era certa; i cal notar també que, finalment, no es parla de cap ajuda financera a Carles per part de l'Església. Segueix Villani, i Malispini amb les mateixes paraules:

E la donna sua, ch'era figliuola minore del buono conte Ramondo Berlinghieri di Proenza, per la quale ebbe in retaggio la detta contea di Proenza, come sentí la elezione del conte Carlo suo marito, per essere reina s'impegnò tutti i suoi gioegli, e richiese tutti i baccellieri d'arme di Francia e di Proenza, che fossono alla sua bandiera, e a farla reina. E ciò fece maggiormente per uno dispetto e sdegno, che poco dinanzi le sue tre maggiori serrocchie, che tutte erano reine, l'aveano fatto, di farla sedere uno grado più bassa di loro, onde con grande duolo se ne richiamò a Carlo suo marito, il quale le rispuose: «Datti pace, ch'io ti farò tosto maggiore reina di loro»; per la qual cosa ella procacciò e ebbe la migliore baronia di Francia al suo servizio, e quegli che più adoperarono nella detta impresa (VII lxxxix).

És possible que, també a la història, a més de la llegenda, Carles es trobés davant de la inquietud engendrada per l'ambició humiliada de Beatriu, inquietud que va ser narrativament cristallitzada en el seu no poder seure al mateix nivell de les seves germanes. En aquest com en molts altres episodis «romàntics» hi hem de veure l'afirmació de la historiografia novel·lada que, ja hem notat, privilegia les raons personals i emotives a les polítiques, i emfatitza el gest cavalleresc pel damunt de l'ideològic. Tanmateix, pels diferents historiadors, aquest episodi paradigmàtic influeix de manera diversa en els esdeveniments. Per Tolomeo da Lucca, només indueix Lluís a acceptar la candidatura del seu germà, en la qual cosa hem de veure un acte de difícil política familiar, en la temptativa de compaginar l'orgull per la glòria del seu llinatge, la frustració de la cunyada i la difidència de la seva esposa, Margarida, que era germana de Beatriu i molt hostil a Carles, per raó del comtat de Provença.²⁴⁴

Villani —i Malispini amb ell— és més ambigu, perquè, per un costat, ens deixa entendre que l'ambició de Beatriu només la duu a col·laborar activament a l'empresa, amb diners i amb el foment del comportament cavalleresc dels joves no casats, *baccellieri d'arme*, que s'erigeixen en seus cavallers. Per l'altre, però, Villani deixa també entreveure que Beatriu havia prèviament sol·licitat la resposta amorosa del seu espòs, que li promet un regne. Ens revela, així, els projectes personals de Carles, i les seves ambicions, que, tanmateix, no són expressats explícitament, considerat que la idea de la conquesta del regne de Sicília sembla que prové exclusivament i directa del papa. Villani,

244. Hem vist, al capítol 5, que hi havia un fals testament de Ramon Berenguer V que afavoria els pressuposats drets de Margarida i els seus fills (Benoit, 1925, doc. 383).

d'aquesta manera, acomoda l'explicació que veia una primària responsabilitat papal en l'empresa, amb la versió que hi trobava en el disgust de Beatriu el motiu remot, qui sap si per confluència de dues interpretacions diferents, o per elecció personal de justificar la conquesta siciliana amb uns motius no tan privats.

Les versions franceses, les de la *Chronique de la Morée* i de l'*exemplum* anònim, mostren, al seu torn, tenir una font comuna perquè, com ja hem vist més amunt, ambdues fan de Beatriu la germana gran i no la petita, i eliminen Sança, esposa de Ricard de Cornualla. Allò que canvia, tot i que les dinàmiques de la historieta són bàsicament iguals, són les ocasions que generaren el disgust de Beatriu. A l'*exemplum* (Lecoy de la Marche, 1992, p. 65) trobem que:

Il arriva qu'un jour les tres soeurs se trouvèrent réunies et durent dîner ensemble. Lorsqu'on fut pour aller se laver les mains, suivant l'usage, les deux plus jeunes s'y rendirent de compagnie, mais n'appelèrent point avec elles leur soeur aînée. «Il ne sied point, se dirent-elles l'une à l'autre, qu'une simple comtesse vienne se laver avec des reines».

Evidentment, a l'hora de descriure una situació festiva de reunió familiar, cada redactor podia escollir l'acció que més li convenia per construir l'episodi de discriminació. A les versions franceses, Beatriu és la primogènita, cosa que devia ser més convenient per justificar l'heretat de Provença, com ja hem vist. Però, en aquest cas, la discriminació es fa encara més forta, ja que el respecte que s'havia de dur a la germana gran és superat pel rang social de reina, rang que s'eleva encara més pel damunt dels vincles familiars. També s'ha de dir com, amb aquesta versió, Beatriu pateix encara més de la injustícia, ja que de norma és la primogènita la qui fa millor matrimoni. La sort, i Carles, s'en carregaran de redreçar el rumb de la seva vida.

Quant a la versió de la *Chronique de la Morée*, que és possiblement la més tardana de totes, ja que és, amb bones possibilitats, un afegitó de la versió francesa, puix no trobant-la a l'autònoma traducció aragonesa hem de creure que no apareixia a la redacció original en italià i, per això, s'ha de remuntar al 1341-1346. Aquesta versió presenta molts punts de contacte bé amb la de Villani, bé amb la de Desclot, bé amb la de l'*exemplum* a testimoniar que, més enllà de les petites variacions dutes a terme al seu gust per cadascú dels historiadors, la novel·leta era una narració força organitzada i és probable que tots els que la van narrar depenguessin d'un mateix text escrit. L'analitzaré breument, ja que la reporto íntegra en l'apèndix 3. Aquesta versió, que és la més detallada, presenta una consecució dels fets i de les accions perfectament raonable, fet que podríem atribuir a una posterior racionalització del seu autor, i

que tanmateix permet explicar, i reunir, elements no sempre clars i a vegades aïllats, de les altres versions.

Una de les variacions més interessant és el fet que, a l'oferta papal a Carles de donar-li el regne de Sicília aquest, en un primer moment, es negà perquè «se il entreprenoit celle guerre, que il metteroit en guerre le roy de France son frere et l'empire d'Alemaigne, de quoy porroit entrevenir grans maulx». Aquí també el primer a moure fitxa és el papa, com a la versió de Villani, però la seva presentació dels esdeveniments permet entendre, millor que al cronista toscà, com el primer rebuig per part de Carles és seguit per l'acceptació justament a causa de l'insult fet a la seva esposa per part de les seves germanes reines. Les quals, aquí també com a l'*exemplum*, són només tres, i Beatriu n'és la més gran.

Això que ocorre és que les tres s'asseuen al mateix nivell, i, aleshores, les dues reines renyen la germana gran de falta de respecte, ja que ella és d'un rang social més baix. Beatriu, disgustada, corre a la seva habitació i es posa a plorar. Quan Carles no la veu la va a cercar, i, ell que és, aquí també, un marit amorós, i que «sages et appercevans estoit», s'adona de seguida que havia plorat, de manera que obliga Beatriu a confessar la raó del seu patiment. Carles, adolorit i enfadat, pronuncia, com a les altres versions, però amb més color, el famós jurament: «Par le paterne Dieu, que est mon serement, je ne seray jamais aise ne repos fin a tant que vous serés roïne couronnée». Carles, doncs, es dirigeix a comunicar la seva intenció al germà, Lluís IX, que adquireix protagonisme com a Tolomeo da Lucca, i a demanar-li ajuda. I, per poder-lo convèncer, afegeix aquesta raó, que ja hem trobat al dominic: «car j'ay esperance en Dieu que je seray accroissemens de vostre couronne et de nostre lignage». En el cas d'aquesta versió, respecte a altres, s'ha de notar la immediata acceptació per part del rei de França. En conclusió, doncs, tot i ser la més tardana, la versió de la *Chronique de la Morée*, pareix respondre més fidelment a la versió base de la novel·leta, versió que els altres autors van variar o reduir segons llurs necessitats o idees, o introduint-hi elements que li eren absolutament contraris, com ara l'observació anticavalleresca de Tolomeo da Lucca, fins i tot fent al·lusió a un tipus d'historiografia estrictament cavalleresca i novel·lada.

7.5. La versió de Desclot, de la qual depèn gairebé mot per mot la de Muntaner (XXXII-XXXIII), tot i fonamentar-se en la mateixa *vox populi* i en la mateixa novel·leta, té un caràcter prou diferent, cosa que ens demostra com els fets o les històries podien adquirir valors i significats diversos, fins i tot oposats, segons com eren relatats, només aportant-hi lleugeres modificacions. La historieta que, tal com la narra Desclot és la versió més desenvolupada narrativament, només superada per la de la *Chronique de la Morée*, segueix els mateixos patrons, i, en uns casos, amb els mateixos detalls.

La comtessa de Provença és humiliada perquè la seva germana —aquí n'hi ha només una—, la reina de França, en una reunió familiar la fa seure més avall amb les altres comtesses. La pobra, disgustada, fingeix un mal de cap i surt de la sala:

E quant fou a la posada gità's al lit, e aquí plorà e féu gran dol. E Carles, com sabé assò, fou fort dolent, axí com aquell qui la amava molt. E tantost anà-sse'n a ella e trobà-la al lit plorant, e tantost ell fo irat de gran fellonia e cuydà's que alcun li hagués fait desplaer, e besà-la e dix-li:

—Amiga, digat-me que és assò que havets, ha-us fait naguna persona res que us desplaia? Si u ha, digats-m'o, car per cert jo us en venjaré encontinent, e sia ella qui's vulla, si fer se pot per res—.

E la comtessa, qui sabia que ell la amava molt, dix-li axí:

—Senyor, pus axí ho volets saber, dir-vos-ho-he, car yo a vós no us poria res tenir celat. Qual dona à'l món, qui tan dolenta dege ésser com yo? Car huy he presa la major deshonor que hanc nulla dona pogués fer null temps. Que ver és e cert que vós sòts frare de pare e de mare del rey de Ffrança, e yo axí mateix de la regina, e huy, com tota la cort era plena, la regina siguié alt en son siti, e yo ab les altres comtesses seguí als seus peus. Perquè d'assò són fort dolenta e despagada, e me'n tench fort per deshonorada. Per què us prech e us deman en do que encontinent nós en tornem en Proença, que si gayre hic aturava gran pahor he que'l cor no m'ich sclatàs— (I, 51c).

Carles, fet que delata l'origen proangeví del conte, és aquí també representat com un marit amorós i sol·lícit, perfectament en línia amb la figuració literària d'Adam de la Halle, de la *Chronique de la Morée* o amb la que trobarem al segle següent al *Novellino* LX i al *Decameron* X, 6. Carles, doncs, per consolar-la li diu, com a les altres versions:

confortats-vos bé, que jur-vos per lo sacrament de Sancta Sgleya e per la bona amor que jo us he, que, si yo són viu, ans que sia ·I· any passat vós seurets regina, e lavors porets seure en lo siti de vostra sor. E d'assò us fas sacrament e encara vos en bes en la boca.

La construcció de l'episodi per part de Desclot prossegueix amb notable subtilesa. Evidentment el judici sobre l'empresa de Carles era molt senzill de formular a l'època: si s'acceptava la idea de l'Església que Manfred era l'enemic, rei tirànic i il·legítim, heretge i excomunicat, la conquesta del seu regne per part de Carles era perfectament justificada, també per raons religioses, així que el comte d'Anjou s'erigia com a defensor de Roma i de l'ortodòxia. Si, al contrari, Manfred era vist com un rei legítim noble i just, espill de cavalleries i de totes les nobles virtuts, la mateixa empresa s'havia de veure inevi-

tablement com una injusta prevaricació. Desclot, de qui és evident la posició política, decideix no fer proclames i, senzillament, dirigir l'opinió del lector amb una sàvia organització de les dades.

Sense fer cap defensa ultrada del rei Manfred —que a la segona redacció presentarà com «molt savi, e prous, e molt bel home e agradable» (II, 51)—, el descriu com un personatge absolutament positiu, sense taques de cap tipus. Al contrari, la representació de Carles d'Anjou va per passos, i deixant que parlin els fets: amb l'episodi de la pèrdua de Provença, on el comte no té una participació activa, qui és desqualificat per les seves injustes maquinacions és el rei de França, amb el suport de l'Església de Roma (I, 51a). La negativa dels marselesos a deixar entrar Carles en la seva ciutat, perquè s'estimaven més la dominació aragonesa que la seva (I, 51b), ja deixa sospitar la futura duresa del seu governament.

A la primera aparició com a protagonista el veiem, en aparença, com un marit devot i que es cuida del benestar de la seva dona (I, 51c). Que aquesta preocupació sigui, tanmateix, per interpretar com una excusa per a l'ambició emergeix al capítol següent (I, 51d), quan Carles, sense que ningú ho sàpiga, es dirigeix a Roma, on, reunits en concili el papa i els cardenals, ofereix «a honor vostra e de Sancta Sglesia Romana e de la sancta fe catholica» d'assumir la conquesta del regne de Sicília. Carles és representat en el paper típic que li havien conferit la historiografia eclesiàstica i la francesa: el de defensor de l'Església i de la fe —i el papa li diu «Ffill de la Sancta Sglésia Romana». Però les raons que el condueixen a assumir aquest paper no són, com a aquestes historiografies, les de la *pietas*, sinó les de l'interès privat, i la temptació derivada de la voluntat de satisfer una dona. A més, Desclot elimina la primitiva oferta papal, i la decisió d'enfrontar-se a Manfred per treure-li el regne cau tota sobre l'esquena de Carles, i per fer això rep empenta del dolor i les queixes d'una dona. No oblidem que Pere II va ser sovint acusat d'iniciar la conquesta de Sicília per raons molt semblants.

Desclot, o la seva font, tot i sintetitzar, és bastant informat dels continguts de les negociacions entre Carles i el papa, i no deixa d'esmentar-ne l'aspecte econòmic, aquell aspecte que Villani havia callat per motius evidents. Carles no té prou diners per a tanta empresa i per lluitar contra un senyor tan poderós, així que necessita suport econòmic. I el papa, un cop coronat, li promet que li donarà «de moneda aytanta com obs n'ages, e del tresor de sant Pere, tro la dita conquesta hages feyta». Un altre cop, el papa s'entremet en una qüestió política utilitzant els recursos de la cristiandat per a una finalitat personal. Sense cap èmfasi, sense cap declaració oberta, Desclot desqualifica els futurs enemics del rei Pere II. L'únic comentari explícit que no pot estar-se de fer és que «aquesta donació fou feyta a gran dan de tota cristiandat, segons que hoïrets» (I, 51d). És evident com, tot i involucrar l'Església en la

guerra contra Manfred, Església que ja havia cercat altres candidats, en vol responsabilitzar directament Carles.²⁴⁵

Carles torna a Provença, fa coronar també Beatriu i tots són, finalment, contents. Però Lluís no n'estava del tot d'acord (vg. Runciman, 1976, p. 91-106) i:

hac gran desplaer d'assò que Carles hac feit contra lo rey Mamfré, enaxí que si ho pogués destolre faera-ho volenters, mas no poch deffallir a son frare, ans li donà secors e ajuda, aquella que poch, atressí tots los barons de Ffrança li faheren ajuda qui d'aver qui de persones, en tal manera que ell se ajustà ab gran poder per venir contra Mamfré (I, 51e).

Aquí s'acaba la part de la secció dedicada a Carles d'Anjou que, a la segona redacció, Desclot decidí eliminar. Per què ho va fer? És evident que aquesta operació es degué al canvi de perspectiva ideològica de la seva obra, canvi del qual ja he parlat i que s'anirà perfilant a mesura que analitzaré els passatges més problemàtics i sobre els que més va intervenir. Per poder contestar a aquesta pregunta s'ha d'entendre, abans, què volia significar Desclot amb aquest grup de capítols, que veurem relacionats amb altres parts censurades. Només aleshores es podrà copsar el significat precís del canvi.

Així com havien fet la redacció definitiva de les *Gesta Comitum* i altres historiadors, que més endavant detallaré, també Desclot està reconstruint les arrels de l'oposició entre Carles d'Anjou i Pere II per tal de justificar-ne i legitimar-ne la invasió de Sicília en reclamació d'un dret hereditari, a més de l'ajuda oferida als sicilians oprimits. I això passava per una detallada, i subtilment argumentada, narració de les gestes de Carles des del començament. A més, el rei Pere havia estat acusat sovint d'haver actuat per instigació de Constança, fet que era senyal de *pietas* familiar en els cronistes proaragonesos, i de debi-

245. Carles s'havia dirigit al papa i als cardenals dient: «Pare sant, jo he entès que vós havets emprats tots los reys e fills de reys de christians, que ells que deguessen pendre la conquesta de la terra del rey Mamfré, e tots han-vos-en dit de no. D'on yo, a honor vostra e de Sancta Sglésia Romana e de la sancta fe cathòlica, prenc la dita conquesta en aquella manera que vós la prometíets als altres reys o fills de reys. E per ço són ací vengut, que sol no n'é demanat mon frare lo rey de Ffrança de conseyll ne degun altre, ne sol no saben que hic sia vengut» (I, 51d). Al contrari, les *Gesta Comitum* mantenen més obertament la idea de la responsabilitat directa de Roma: «Karolus postea per papam Vrbanum IV fuit in regem Siciliae ac Calabrie sublimatus, quod regnum auxilio Ecclesiae adquisiuit» (GCB III, 49), «Karolus [...] contra praedictum Manfredum per Romanos pontifices inuocatus» (GCB III, 69). No ens hem d'estranyar de notícies tan breus, ja que a vegades no arribava més que això. Per exemple un napolità, Messer Matteo di Giovenazzo, escrivia de manera molt essencial als seus *Diurnali*: «173. Allo mese d'Ottufro papa Urbano quarto mandao in Franza per lo frate de re de Franza, che venisse ala conquista di quisto riame. Et se sappe subito, perché li forasciuti de lo riame, che stevano aprieso lo papa, scrissero ali parenti suoi» (490).

litat en els proangevins, pel fet mateix de cedir a les temptacions diabòliques de la dona, i una de nissaga maldita, amb la inevitable crida a Eva. Amb la seva versió de la novel·leta de Carles i Beatriu, Desclot porta el comte d'Anjou al mateix terreny, ja que és induït a una conquesta per raons semblants. Sense utilitzar el llenguatge dels moralistes, qui volia entendre podia fer-ho perfectament. En últim lloc, Desclot anava perfilant un retrat polèmic i negatiu de Carles d'Anjou, amb la utilització de les típiques acusacions gibel·lines, i anava posant subtilment en dubte també les raons de la propaganda eclesiàstica i güelfa, en desvetllar, darrere les mateixes paraules de la propaganda, les vertaderes raons de les seves actuacions.

Però, al moment de redactar la segona redacció, intervenen diferents motius que l'indueixen a modificar radicalment el seu relat. Podem segurament imaginar raons formals: Desclot s'està apropant de la contemporaneïtat i, si el marge de modificació dels fets encara és ampli, el d'invenció novel·lesca es va reduint, com hem pogut també notar en la narració d'història catalana. A més, aquesta és l'única obertura narrativa que no té com a protagonista un membre del casal de Barcelona. Així que, per motius d'equilibri historiogràfic i narratiu li devien aconsellar d'eliminar aquests capítols.

Des d'un punt de vista ideològic i propagandístic, segurament encara més important, semblava oportú, per una banda, callar la pèrdua de Provença, d'acord amb l'altra historiografia del país, en tant que va ser un fracàs, i per l'altra, com anirem veient, presentar l'absoluta mancança de premeditació en la conquesta de Sicília. Desclot, entre el 1285 i el 1288, anys en què revisa la seva obra per ultimar-ne la segona redacció, va decidir, molt possiblement per raons de pressió internacional, promoure una visió totalment oposada dels fets que dugueren a la guerra de les Vespres. De manera que es feia absolutament necessari silenciar qualsevol possible anticipació de les raons de la guerra, i era aconsellable insistir com menys millor, exactament en les arrels i causes de l'enfrontament, que tan acuradament havia establert a la primera redacció.

7.6. Com a conseqüència d'aquest complex replantejament, Desclot talla tota aquesta secció (I, 51a-e), canvia l'ordre dels capítols 50 i 51, que a la primera redacció hem vist que era el contrari, i lliga la menció de Manfred, en ocasió del matrimoni de la seva filla Constança amb l'infant Pere, amb la successiva expedició de Carles. Per polir aquesta profunda remanipulació, va haver de reajustar els capítols que, a la segona redacció, obren la secció dedicada a Carles d'Anjou per integrar-hi informacions i consideracions que pertanyien a la primera, a més de modificar-ne en part el pes ideològic. El text d'aquests primers dos capítols a la primera redacció era el següent:

E quant lo apostoli ha depositat lo rey Mamffré de son regne e l'hac donat al rey Carles, comte d'Enjou e de Proença, [que era frare del rey de França] lo qual per temps morí a Tuniç, aquest rey Carles se apparellà en la ciutat de Marsella, hon atrobà lo cardenal damunt dit, e aquí ajustà grans gents per anar contra lo rey Mamffré e sa terra, axí com és Poylla e Principat e Secília e tota la Calabria. E féu gran pertret en lo qual despès molt tresor del Papa e seu, e encara si'n manlevà e'n treffegava per les grans mesions que n'havia a ffer (I, 52-53).

A la segona, apareixen en aquesta forma:

Esdevenç-se que en aquela saó avia ·I· apostoli en Roma qui era gran amic del comte Carles, qui era comte d'Angou e de Proença e era frare del rey de França, aquel qui murí a Tunis. E depòs lo rey Matfré de son regne e donà-lo al comte Karles, e fôu-lo senador de Roma; e'l comte Carles pres aquest do, a gran dan de tota crestiantat.

Lo comte Carles s'aparelà en Proença e ajustà grans gens per anar contra la terra del rey Matfré; e él no era gens ben aparelat de tresor axí com mester li era, mas que manlevava e baratava so que podia (II, 52-53).

Els canvis són mínims i evidents: ha de modificar els temps verbals, ja que està introduint una nova narració i no n'està seguint una de vella, però hi integra, provenint de la primera redacció, el detall, erroni, de l'elecció a senador de Carles per part del papa, i la consideració que «pres aquest do, a gran dan de tota crestiantat», consideració que a la primera redacció, com hem vist, apareixia en un capítol anterior. També ha d'introduir l'afirmació que no tenia prou diners i que els havia de prendre a préstec, mentre que a la primera redacció, on ja havia explicat els problemes de finançament del comte d'Anjou, pot qualificar millor els seus malbarataments. Cal notar com, a la segona redacció, és reduïda, de molt, la intervenció papal, i és feta més neutra, el papa «era amic» de Carles així com ho era de Lluís al capítol I, 51*a*, i no es fa menció del tresor del Vaticà, com tampoc no en farà al capítol II, 55, quan a I, 55 havia escrit que: «ab ajuda de l'apostoli apparellà's molt richament per terra e per mar». Tot i declarar-se contrari a l'Església de Roma, a la segona redacció Desclot perfila les seves crítiques més aviat en termes de silenci, també de l'element eclesial i religiós, que d'obertes declaracions.

Notem també com l'aspecte econòmic, tan poc cavalleresc, no havia aparegut mai en relació amb les guerres dirigides pels reis catalans, mentre que és un aspecte molt remarcat en relació amb Carles, justament per desautoritzar, des de la mateixa perspectiva cavalleresca, el mite de Carles, i per presentar-lo repetidament com un cobdiciós. Si hem pogut comprovar ja moltes vegades la precisió i la cura amb la qual Desclot cuida les implicacions ideològiques de

la seva crònica, no podem no apreciar com, sobretot a partir d'aquest moment, a la segona redacció aquesta cura és encara més meticulosa i atenta. Són notacions aquestes que, un cop arribats a les conclusions, podem interpretar amb més precisió i per a les quals podem suggerir una sèrie de raons.

Abans de seguir ens hem d'interrogar sobre quines són les fonts de Desclot per a tota aquesta secció. Malauradament, com ja hem comprovat amb anterioritat, és molt difícil de concretar. Pel que fa als primers capítols relatius a Provença i a la novel·leta, ja he aportat les meves consideracions. Pel que fa a la novel·leta es pot afegir que, en el seu cas, bé podria ser un relat oral muntat sobre dades extretes d'alguna crònica, o bé provenir tot d'una crònica, tot i així, sent Desclot el més antic testimoni no es pot individuar amb seguretat aquesta font. Pel que fa a la resta de la secció, Coll declarava no haver pogut identificar la seva font, i concloïa escrivint que «un bon coneixedor de la historiografia italiana trescentista podria, si no trobar el model seguit per Desclot, almenys filiar-lo amb una relativa aproximació dins el conjunt d'aquella» (Coll, 1991, p. 199).

He de confessar que no he pogut individuar aquest model, a part el fet de constatar que Desclot es mou seguint les línies de la historiografia antiangevina. Els relats de les dues batalles, de Benevent i de Tagliacozzo, són moltíssims i apareixen a gairebé totes les cròniques i annals contemporanis i posteriors. Tot i així la majoria de relats que he pogut llegir són en textos bé contemporanis bé posteriors al mateix Desclot. A més s'ha de dir que, tot i la suficient precisió del seu relat, aquest és tan essencial i tòpic, puix es nota que són fets llunyans dels quals Desclot no té coneixements ni precisos ni de primera mà, que la possible font es fa encara més difícil d'individuar. Tampoc les particularitats de la seva narració, les que l'allunyen de la *vulgata*, no ens ajuden, puix no troben confirmació a la historiografia italiana.

Tot i així, tinc la impressió que, més que cercar models cronístics, de difícil determinació, és sobre relats orals, directament o indirecta provinents de la cort, que ens hem d'apuntar. Com notava Soldevila (1995, vol. I, p. 216-218) la reina Constança va rebre notícies de la derrota i de la mort del seu pare pocs dies després dels fets. La documentada sospita de Soldevila és confirmada, amb tocs literaris, per Bartolomeo de Neocastro que escriu que:

Post triginta vero dies interitus Manfredi regis funestus rumor in partem occidentalem advolat. Constantia nobilis casum patris deflet; Petrum virum aliosque proceres conjugis carae lugubritas movet ad lacrymas (XVI, 13).

Se n'havia conservat el record, oral o escrit, a la cort? És evident que en el cercle restringit dels reis i dels refugiats italians s'havia de conservar. Però, si

ensem que, per exemple, Desclot no fa cap esment de les relacions entre l'infant Pere i Conradí —si no és que les silencia, perquè no van dur cap ajuda per part catalana a l'aspirant a la corona de Sicília—, o del mateix Pere amb gibel·lins del nord d'Itàlia (Soldevila, 1995, vol. I, p. 222-224 i 230); hem de pensar que una de les seves fonts no fos de cap manera el possible record que dels esdeveniments es podia encara tenir a la cort i, també, que Desclot no era tan a prop dels ambients de la cort com per poder-se'n servir directament com a informadors.²⁴⁶

Això que resulta clar és que Desclot va tenir dues fonts d'informació diferents, com s'aprecia per molts detalls. Com anirem veient, la segona redacció aporta nombroses variants, i correccions, al text de la primera, totes aquestes variacions aproximem més el seu relat al relat estàndard dels esdeveniments. Ara bé, entre la primera redacció i la segona, Desclot va rebre informació nova directament de Sicília: bé havien de ser reports, o bé notícies orals. És possible que entre aquestes hi hagués algun text, extret d'alguna crònica aparentment perduda i que havia de ser proper a les fonts d'historiadors com ara Bartolomeo de Neocastro, Saba Malaspina o el continuador de Nicola de Jamsilla. Però a la primera redacció fa mostra d'haver tingut també una altra font que, com testimonien molts elements que aniré detallant, era diferent i més «llegendària». Aquesta, exactament per la presència de nombrosos elements no típics, hauria de ser de més senzilla identificació.

Però, malauradament, encara no l'he poguda individuar ja que no he trobat cap d'aquests detalls o històries en cap altre historiador. Hem de pensar que es tractés d'algun relat oral? Si tenim en compte les estretes relacions que hi va haver entre Catalunya i Sicília després del matrimoni de Pere II amb Constança i també els refugiats que van arribar a Barcelona després de la derrota de Manfred i la de Conradí,²⁴⁷ o, com he apuntat més amunt, durant un temps, tot i curt, els contactes amb la cort papal, aquesta hipòtesi no és pas in-

246. Trobem una confirmació de la circulació, tot i mínima, de la notícia de la mort de Manfred i la conquesta del regne de Sicília, al mateix manuscrit O que ens ha conservat la primera redacció de Desclot. Entre els diferents textos que el compilador aplega hi ha una sèrie d'annals, els *Annals de Barcelona de 1278*, que duen aquesta entrada, que el compilador copia després del text de Desclot: «Com fou presa Sicília e Calabria En aquell any mateix damunt dit (scil. 1266) Carles, frare del rey de Ffrança e del duch [...] pres Poylla e Calabria e Sicília, e vencé lo camp ab cremament de foch» (BC 152, f. 97v). Un annal molt semblant el trobem al *Croníco* de Mascaró: «De capione Ampulie, Calabrie et Cicilie. Anno domini M^oCC^oLXVI cepit Karolus frater Ludovici regis Franchorum Ampuliam, Calabriam, Ciciliam et devicit in campo apud Beneventanum» (BC 485, f. 248v), el mateix annal es troba també als *Annals de Barcelona de 1291* i a la *Cronica Comunia* que afegeix: «Matfredum regem Cicilie».

247. Vg. Soldevila 1995, vol. I, p. 158-160 i 230-232; hi ha uns annals italians, els *Annales s. Iustine Patavini*, que recorden com a Benevent hi havia «Catelanos» (188), si fos veritat podríem pensar que algun d'aquests fos l'informador.

versemblant, i explicaria també el fet de no haver-los trobat recordats en cap altre text historiogràfic.²⁴⁸

7.7. Seguim, doncs, amb el comentari del text. Les dues redaccions segueixen iguals, a part de molts canvis de tipus retòric i ampliacions a la segona redacció, en relatar-nos el copiós préstec de diner que l'infant Enric de Castella va fer a Carles i com aquest, acabada d'organitzar l'expedició, entra a les terres de Manfred. El relat es presenta molt reduït i sintètic, elimina moltes fases de la guerra, des de la difícil marxa de l'exèrcit per Itàlia fins a les primeres operacions militars, per arribar directament a la batalla conclusiva, la de Benevent. Hi podem notar la mateixa reducció i simplificació que Desclot havia presentat per a altres esdeveniments, bé quan les seves fonts no donaven per més, bé quan no estava especialment interessat a proporcionar una narració complexa i detallada. En aquest cas, em sembla que es donen conjuntament les dues causes, ara perquè no havia de tenir fonts de gran qualitat, ni prou coneixements personals dels fets i de les seves implicacions, ara perquè només està explicant els precedents a la futura gran conquesta de Pere II, precedents que en si, des del seu punt de vista, no tenen gaire relleu i no mereixen una explicació més detallada i rigorosa.

No és el cas de fer comentaris precisos sobre les reduccions o imprecisions del relat, que possiblement depenen ja de les fonts de Desclot. Això que m'interessa més, amb vista a la valoració de la seva feina, és notar i copsar les diferències entre les dues redaccions, i confrontar-les amb altres versions, per notar-ne els aspectes de propaganda deguts a la diferent procedència de par-

248. Com ja hem vist, a les *Gesta Comitum* apareix dos cops una breu notícia de les dues batalles de Benevent i de Tagliacozzo. Tanmateix la forma i la data no permeten de deduir res respecte a les fonts, i no contradiuen el meu raonament. Com he esmentat més amunt, les dues notícies s'ha de creure que remunten al mateix revisor-autor, el de la secció de Pere II, posterior, doncs, a Desclot. La primera vegada és esmentat al capítol dedicat als comtes de Provença, Alfons II i Ramon Berenguer V. La primera part del capítol és igual al de les GCB II, que només recorden tres filles de Ramon Berenguer V, per seguir parlant dels altres fills i filles d'Alfons I (GCB II, [xxi, 8]), mentre que a les GCB III, al contrari, s'esmenta també el matrimoni de Beatriu amb Carles, es recorda l'adquisició del regne de Sicília gràcies a la intervenció del papa, la victòria sobre Manfred, «dolo suorum», la de Conradí i la mort d'aquest. La notícia ha de ser no gaire posterior al 1285, i precedent al 1294 com es veurà de seguida, ja que el redactor escriu «sed in senectute sua illustrissimus dominus Petrus rex Aragonum eo fortior superueniens, eum uicit; et regno priuatus Siciliae, clausit opprobriosissime exitus sui diem» (GCB III, 49). Cal destacar el fet que el cronista recorda que a Tagliacozzo, el 1268, fou fet presoner Enric de Castella del qual diu que «captum tenuit usque ad exitum uitae suae». El germà d'Alfons X havia passat tant de temps a la presó que el donaven per mort. Aquesta afirmació fixa un terme *ante quem* per a la revisió de la primera part del text, perquè, de fet, va ser alliberat el 1294 i va morir el 1303. La segona vegada que se'n parla és a l'interior de la secció de Pere II, per introduir i motivar l'expedició a Sicília (GCB III, 68-69).

tit polític de les relacions, i per col·locar Desclot en una tradició, més que per individualar la seva font exacta.

En el relat que segueix, Desclot tendeix a disminuir tant com pot l'impacte de l'avançada de Carles fins a Benevent, deixant-nos creure que el van deixar entrar, amb una interpretació de diferents comportaments de tipus cavalleresc per tal d'amagar, fins al desenllaç final, els primers èxits de Carles i la insegura situació de Manfred. Perquè, al moment en què Manfred demana consell als seus barons:

En assò respòs lo comte Gualvany, e parlà per tots los altres e dix axí: —Senyor, bo és que tuyt nós apparelem e anem contra nostres enemichs. Mas yo tendria en bo que·ls lexássem entrar en la terra, e puys que·ls axíssem a bataylla, car si·ls vedávem l'entrar, semblaria que u fahéssem per pahor, e que [no] haguéssem poder de combatre·ns ab éls en ·I· camp (I, 56).²⁴⁹

És justament en aquest punt que, més enllà de modificacions de caràcter retòric, trobem la primera prova de la presència de dues fonts diferents. A la primera redacció, Desclot ens presenta així la disposició de l'exèrcit de Manfred i les primeres fases de la batalla:

E·l rey Mamfré donà la davantera al comte Gasart e al comte d'Esera, e ell fou en la segona scala, e·l comte Barthomeu en la terça, e·l comte Galvany en la ·IIII·, e·l comte Almarich en la ·V^a·, e·l comte Jordà en la ·VI^a·. En assò abdues les hosts se mesclaren e s'ajustaren, e·l comte Gasart e·l comte d'Esera, qui havien la davantera e que deguessen fer les primeres ferides, van se'n passar a la host del rey Carles, e van trahir e lexar al camp lo rey Mamfré llur senyor, e venir contra ell. D'on foren tuyt smayats, mas lo rey Mamfré gens, per assò no·s perdé, ans anà ferir primer en los francesos e en los proençals (I, 57-58).

Mentre que a la segona, deixant intacta la resta de la descripció de la batalla, canvia de la següent manera:

E·l rey Matfré fo en la mijana escala; e·l comte Jordà fo en la primera escala, e·l comte Bertholomeu en la segona, e·l comte Galvay en la quarta escala, e·l comte camerlenc en la reregarda. Sobr'assò les hosts s'ajustaren d'amb-

249. El text de la segona redacció presenta el mateix contingut amb una diferent formulació retòrica: «Mas gran volpelatge seria e gran minva si nós vedávem l'entrar al comte Carles en nostra terra, e semblaria que nós no aguéssim poder de combatre ab él» (II, 56), i a continuació elimina una intervenció directa de Manfred, com sovint passa a la segona redacció, en què transforma discursos directes en indirectes, i anticipa l'anunci de la futura traïció.

dues les parts, e'l comte Jordà, qui avia la devantera, anà ferir en la primera escala dels picarts, e rompé-la e la desbaratà tro a la segona escala dels proensals (II, 57-58).

Tot i que ni l'una ni l'altra descripció de la disposició de l'exèrcit de Manfred es corresponen, pel que podem reconstruir, a la realitat, la de la segona redacció s'hi apropa més, ja que Giordano i Bartolomeo Lancia eren a la davantera i el comte camarlenc, Riccardo da Caserta, a la rereguarda juntament amb Manfred.

També les dinàmiques de la batalla s'hi corresponen més, amb un primer èxit de la cavalleria alemanya, i, un cop aquesta és derrotada i la intervenció de Manfred tarda, la rereguarda, formada per tropes italianes poc fiables, inicia la retirada, de manera que Carles pot guanyar la batalla (vg. Runciman, 1976, p. 124-127). Desclot, però, havia iniciat el seu relat de manera diferent: darrere els noms de *comte Gasart* i *comte d'Esera* hem de veure el comte camarlenc, Riccardo da Caserta, i Tommaso d'Acerra, tots dos, en realitat a la rereguarda i només el primer esmentat a la segona redacció, mentre que el *comte Almarich* podria ser Federico (Frederic) Lancia, aquest també desaparegut a la segona redacció i substituït pel comte camarlenc.²⁵⁰ És a dir que a la primera redacció la batalla presenta una doble traïció: una al començament i una cap al final. Això, gràcies a la confrontació amb un relat diferent, potser li va semblar exagerat i ho va eliminar. Tanmateix aquest relat, barreja d'elements exactes i d'errors, sembla que vol destacar amb aquest fet el paper traïdor dels dos comtes, reduint així encara més les responsabilitats de Manfred per la derrota, al contrari, posant-hi encara més en evidència el coratge i el valor. Perquè, després de la primera traïció, intervé i, en efecte, aixeca les sorts de la batalla. Però, quan ho torna a intentar després de la segona traïció, la de la rereguarda, ja és tard:

E quant lo rey Mamfré viu e conech que·ls seus li fugien e que axí lo havien trahit, punyí son cavayll dels sperons tot armat, e mès-se l'escut davant e sa lança, e va ferir en la pressa dels cavallers francesos e dix, entre ssi, que més amava morir estant rey que viure desheretat. E aquí lo rey Mamfré morí ab la major partida de la sua gent, per ço com los seus li falliren, so és aquells comtes qui li foren traydors (I, 58).

250. Si encara hi podia haver dubtes sobre la dependència de Muntaner de la primera redacció de Desclot, la presència de la mateixa disposició de l'exèrcit els ha de fer desaparèixer definitivament: «E segurament que el rei Manfré haguera vençuda la batalla, si no fos lo comte de Caserta, e el comte de la Serra e d'altres barons seus, que al ferir que havien la davantera, se'n passaren al rei Carles e vengueren contra llur senyor lo rei Manfré: axí que les gents del rei Manfré ne foren tots esmaiats» (XXXIV).

Després de la batalla, Carles compta els morts i, trobat el cadàver de Manfred «lo féu soterrar ab gran honor dins al camp mateix». En acabat, termina la conquesta del regne amb gran rigor i crueltat, posant a mort els traïdors del rei Manfred i apoderant-se de llurs propietats.

Com ja he dit, el relat de Desclot, i segurament el de la seva font, és extremadament parcial i incomplet, tot i així presenta alguns fets particulars que retrobem en altres relats. La meua impressió és que les seves fonts siguin ambdues sicilianes, i que la segona sigui no gaire més detallada que la primera, i a penes més exacta pel que fa a la qüestió de la disposició de l'exèrcit i l'inici de la batalla.²⁵¹ Els elements que m'indueixen a creure que sigui, almenys remotament, siciliana, i no de zones güelfes, són els següents: primer, el fet que la descripció de la batalla —com la disposició de les tropes i les seves dinàmiques—, només dóna compte de les tropes de Manfred, mentre que, per exemple, fonts güelfes com Villani, tot i ser molt més informat, donen més relleu a les tropes de Carles, i només d'aquestes especifiquen la disposició sobre el camp. Segon, es dóna especial èmfasi als traïdors, tots d'origen continental, i al valor de Manfred, rei molt estimat a Sicília. Tercer, i fonamental per definir-la no només gibellina sinó siciliana, és el fet que està molt mal informada sobre el després de la batalla, per entretenir-se, al contrari, sobre les conseqüències de la conquesta, sobretot parlant de «la major partida de les gents de Sicília», que hem d'entendre com la població de l'illa i no del regne en general.

Tot i ser un *topos*, podria tenir també la seva importància, per dirigir-nos cap a Sicília, el fet que a Desclot trobem l'afirmació que Manfred «dix que més amava murir rey que viure deseretat» (II, 58), i també a Bartolomeo de Neo-

251. Queda per determinar quina és la font de les *Gesta Comitum* relativa a les notícies sobre Manfred i Conradí. D'entrada s'ha de dir que les dues mencions apareixen només a les GCB III però, són obra del mateix redactor? O el que modifica la primera part, com he suggerit més d'un cop, és diferent del que afegeix el relat del regnat de Pere II? A falta d'un estudi profunditzat em sembla que hem de creure, com ja he proposat, la segona hipòtesi. Coll sospitava el coneixement de Desclot per part de l'anònim compilador de la part sobre Pere II (Coll, 1991, p. 244-245). Si fos així, ell seria una de les fonts. Tot i així hi ha elements que deixen pensar que, si coneixia Desclot, cosa que em sembla que podem excloure, també hi havia com a mínim una altra font, fet que confirma la presència d'almenys dos relats dels esdeveniments, podria ser una de les de Desclot mateix? A la primera menció de la història siciliana es dóna el nom del papa que coronà Carles, Urbà IV, nom que Desclot no especifica a cap de les dues redaccions; de Manfred es diu que «dolo suorum apud Beneuentum in campestri proelio interfecit» i de Conradí s'escriu que «apud Neapolim» fou executat (GCB III, 49). Mentre que la segona vegada que se'n parla, i el fet en si que es repeteixi la narració és inusual, no s'anomena el papa i només s'escriu «per Romanos pontifices inuocatus»; de la batalla es diu que «attamen prodicione suorum dictus Manfredus dicitur interemptus» mentre que de la mort de Conradí «Neapolim innoxie decollatus publice in platea» (GCB III, 69).

castro Manfred: «cum magis mori quam ingloriosus vivere cupiat» (VI, 6).²⁵² Mentre que, al contrari, mostra la capacitat de penetració de la propaganda angevina —i porta altre cop lluny de l'escenari els fets—, a més de ser un tòpic de bon comportament cavalleresc, la declaració de Desclot que «Karles féu soterar lo rey Matfré a gran honor». Com nota justament Coll no és veritat, però això va declarar el mateix Carles a la carta dirigida al papa, escrita tres dies després de la batalla.²⁵³

La batalla, cosa que Desclot no sap o no diu, fou extremadament sangonosa i el comportament dels francesos marcat per ferotgia, com clarament relata Saba Malaspina:

Invalescit ergo violencia Gallicorum. Circueunt agmina totum campum, nulli parcat Gallicus, sed singulos necat et trucidat immaniter Gallica promptitudo. *Lavat* sevicia manus victrices in sanguine occisorum. verum quamplures quidem attendentes tantam in Gallicis inhumanitatem, que nec prostratis parcebat nec miserabatur captis, demergi potius eligentes in flumine quam sic sine misericordia trucidari, armati cum equis in ipsius fluvialis ripe precipicium promergebant. Propter quod eos, quos non attingit gladius, flumen absorbit et submersit (III 10).

L'horror augmentà un cop acabada la batalla amb l'espectacle dels morts, com relata altre cop Saba:

Facta est igitur pugnancium tanta strages, quod in campo pugne, quem omnino tegebant corpora occisorum, aliquid vacuum non remansit. Equorum corpora super hominum cadavera quiescebant. Vix cadaver integrum poterat inveniri, cum iacerent singula magorum ictuum violencia mutilata starentque sine figura propria indistincta corpora diversorum (III 11).

I la violència va seguir encara, perquè Carles no pogué evitar que les seves tropes saquegessin, amb una gran carnisseria, la ciutat mateixa de Benevent, feu papal, i sabem que va ser asprament criticat pel mateix papa (vg. Barbero, 1983, p. 96). Empresa, aquesta, que el propagandista Guillaume de Nançis, amb la seva típica mala consciència, nega, dient que la ciutat va ser: «captam absque suorum expensa sanguinis» (*Vita Ludovici* 426). Tampoc recorda

252. Potser no té gaire significat, perquè sembla atribuïda al combatent que, en un moment o altre, s'havia de sentir més dèbil, ja que la trobem també a Villani, i amb una formulació encara més semblant a la de Desclot: «Manfredi rimaso con pochi, fece come valente signore, che innanzi volle in battaglia morire re, che fuggire con vergogna» (VIII ix), mentre que a Saba la frase és prestada a Carles: «Tolerabilius est enim mori quam fugere» (III 6).

253. Transcrita al *Chronicon Siciliae* XXXII, el mateix Carles destaca que «factaque est in ipso praelio hostium tanta strages, quod celant campum oculis superjacentia corpora occisorum».

Desclot que els primers dos anys de dominació angevina van atreure a Carles greus crítiques, fins i tot del papa, pels abusos i la violència de la seva dominació, i que la situació es va tornar a tranquil·litzar només davant el perill representat per la invasió guiada per Conradí (vg. Barbero, 1983, p. 16).

Desclot doncs, potser també ajudat per la insuficiència de les seves fonts, no està fent història, en el sentit propi de relatar els fets tan complets com sigui possible, sinó que, com gairebé sempre ha fet fins a aquest punt en què relata una història de la qual no és testimoni ni contemporani ni directe, escull i selecciona això que més li convé per donar una representació dels fets, bé paradigmàtica, bé ideològica. I en aquest indret, potser li convenia no mostrar esquerdes en la delictiva aliança entre papat i comte d'Anjou, més que contar tot allò ocorregut amb completesa. En aquesta secció Desclot, a part del fet de voler informar un públic català sobre esdeveniments que li devien ser poc o gens familiars, això que sobretot recerca és dibuixar un equilibrat retrat modèlic en negatiu, tot i sense exagerar, de l'enemic, així com condicionar l'opinió del lector, i per poder treure, com altres vegades, la seva moral al voltant del bon comportament del príncep.

7.8. La conquesta de Carles d'Anjou no fou del tot segura, perquè, al cap de dos anys, els gibel·lins es reorganitzaren entorn del jove nebot de Frederic II: Conradí. Com apuntava *messer Matteo di Giovenazzo* als seus *Diurnali*:

186. Chella state lo re dette favore ale cose delo papa et de Fiorentini et abbasciao la parte Gebellina; et si tirao una mala roгна sopra, perche li gebellini mandaro a sollecitare Corradino de la Magna.

191 Alli 19. Ottubro scese Corradino in Italia (491).

Per a aquest bloc de capítols, els que parlen de l'inici de l'expedició de Conradí fins a la seva captura, la font de Desclot sembla que està molt més informada que abans, i la narració és més detallada i àmplia.²⁵⁴ O hem de pensar

254. A part la narració de la mort de Conradí, que examinaré més endavant, és difícil indiduar amb seguretat possibles correccions al text de la primera redacció, segurament a causa de la segona font. Hi ha diferències no gaire importants entre les dues redaccions, però, a falta d'una edició crítica fiable de la segona, és impossible de dir si unes diferències són degudes a Desclot, i per quina raó, o si són intervencions del copista. Per exemple: a I, 62 escriu de Carles que «ordonà aquí ses hosts e ·III· tires de gents» mentre que a II, 62 el text és «ordonà ses batales e ac bé tres tans de gent que Corralí» quan sabem que l'exèrcit de Carles estava format per un nombre menor de soldats i estava disposat en tres línies, així doncs, era correcta la lliçó de la primera redacció. Sempre al mateix capítol, així trobem descrit, i justificat, l'estratagema que donà la victòria final a Carles: «e partí's de la sua ost ab ·CCC· cavallers e mès-se detràs ·I· puig en aguayt, e si vehia que·ls seus fossen desconfits, que ell pogués scapar o dar·los, si obs hi fos» mentre que a la segona redacció no es parla de fuga «per tal que si la sua host fos desbaratada, que él se'n retornàs

que fos Desclot, aquí, més interessat a desenvolupar-la? Les dues hipòtesis no es contradiuen, al contrari, poden ser complementàries.

Una cosa em sembla segura, fossin les que fossin les característiques de les fonts de Desclot, la figura del jove Conradí, les seves peripècies abans de ser capturat i executat, i la mateixa execució pública, amb l'enorme ressò que va tenir a tot Europa, eren tots ells elements que ben bé es prestaven a un tractament narratiu més detingut, a part del fet de proporcionar encara més ingredients per a la desqualificació del rei Carles d'Anjou.²⁵⁵

Hi ha una particularitat d'aquesta narració que s'ha de notar: la falta absoluta de tot element patètic. És possible que Desclot no tingués una informació del tot correcta, però em sembla digne de menció el fet que, al seu relat, no traspu cap dels elements que més havien atret l'atenció pública de l'època, que podien potenciar les crítiques a Carles per a l'execució del jove príncep, i que més havien contribuït a fer de Conradí un personatge amb forta connotació literària. Per Desclot, Conradí no és l'adolescent ros i noble, és senzillament un legítim pretendent a la corona de Sicília i res més. Posar èmfasi sobre l'aspecte del desafortunat últim descendent de la casa de Hohenstaufen li podia permetre de reforçar la dimensió cavalleresca de la seva obra, i, amb una adequada empena en direcció patètica, podia portar encara més aigua al molí de qui volia desacreditar Carles. Però no ho fa i, diria que per raons molt clares.²⁵⁶

en la batalla ab los seus cavalers». A I, 63 els fugitius es difressen de mercaders, mentre que a II, 63 no s'especifica; o, sempre a I, 63, escriu que «certa cosa era que tota la terra que'l rey Carles tenia era estada de l'avi de Corralí e de son avonclo», mentre que a II, 63 canvia *avonclo* per *pare*. L'avi de Conradí era Frederic II i és veritat que, a la seva mort, deixà el regne de Sicília al seu fill Conrad IV, el pare de Conradí, però és també veritat que aquest no hi va exercir mai un domini efectiu ni hi va entrar mai, mentre que sí que en va ser rei Manfred, l'oncle. És un canvi degut a la il·legimitat de Manfred, i al fet de privilegiar la descendència, i doncs la reclamació, per via patrilínea? O és senzillament una variant? D'aquesta manera, és difícil decidir si les diferències que hi ha, en els itineraris de Conradí i d'Enric de Castella als capítols 59 i 61, pels quals les dues redaccions presenten unes dades en el fons correctes però diferents i parcials, es deuen a la intervenció de la segona font, a una racionalització de Desclot o a variants dels copistes.

255. L'episodi és recordat a moltíssimes cròniques fins ben entrat el segle XIV. Com recorda Muntaner «tots los prínceps del món e les altres gents li'n donaren gran blasme» (XXXV), o el *Chronicon* d'Ellenhard, de 1299: «De cuius morte tota dolet Germania» (122). La majoria dels cronistes s'afanyen ara a jutjar, ara a justificar Carles, o bé a exculpar el papa, com és el cas de Giovanni Villani (VIII xxix). N'hi ha d'altres, tanmateix, que, a meitat entre fredor annalística i cinisme, no li donen gaire espai com, per exemple, el *Memoriale Potestatum Regiensium*, de part güelfa: «Nam Corradinus post fugam captus, decollatus fuit, & nomen ejus paucis diebus post tamquam fumus evanuit» (1124E). La mateixa visió accepta Alberto Miliolo, notari de la mateixa ciutat que copia la frase al seu *Liber de temporibus* (530).

256. Per exemple, escrivien els *Annales breves Wormatienses*, de 1295: «1254. Conradinus iste pulcherrimus ut Absalon, consilio pape ob invidiam Theutonicis nominis et propter Frederici avi sui a Karolo cum pluribus comitibus et nobilibus Alamannis crudeliter decollatur, in

L'estil de Desclot és un estil mitjà, que defuig els excessos, bé en la construcció de la frase,²⁵⁷ bé en la tria lexical, bé en el tipus d'escenes que relata. Tampoc és gaire accentuada, amb poques excepcions concretes, la seva tendència a la novel·lització. El fet que pugui inventar llegendes, com la del Gran Senescal, o crear frases cèlebres, que veurem més endavant; el fet que sigui capaç de manipular la narració per treure-li més profit literari i més color, com a la batalla de Las Navas de Tolosa, o que la seva òptica d'interpretació dels fets, i doncs sovint de la seva representació literària, sigui cavalleresca, això no vol dir *ipso facto*, ni molt menys, que la seva concepció del relat històric sigui novel·lesca.

Hi ha, o hi pot haver, excepcions, només cal recordar la llegenda de l'engendrament del rei Jaume o la llegenda del Bon Comte i l'emperadriu. Ho són, evidentment, tot i que hi hem de notar un màxim de reducció de la dimensió novel·lesca amb vista a una «raonable» historicitat formal. Però aquestes excepcions, també si hi volem incloure, més en general, totes les seves invencions, tenen com a finalitat una construcció mítica de la reialesa catalana amb un fort i determinant rerefons ideològic.

A més, no hem de confondre cavalleria i novel·la cortesa, ja que aquesta no és altra cosa que la idealització literària de la primera, però no és ni l'única expressió escrita ni l'únic referent ètic del món cavalleresc. Si parlem d'interpretació o visió cavalleresca dels fets, parlem d'una manera de veure i representar la vida que és laica i feudal en els seus barems i en els seus valors. Podem parlar d'una ètica laica que s'ha anat formant al llarg dels segles (vg. Cingolani, 1993) que no és influïda, sinó en mesura mínima, per elements religiosos i eclesiàstics, i que encara no ha assumit cap color classicitzant. Són una ètica i una teoria que, des d'un cert punt de vista, podríem veure com més a prop del *Libre de l'orde de cavalleria* de Lull, malgrat la seva tinta cristiana, que dels *romans* de Chrétien de Troyes, i és per això mateix que Desclot pot voler defugir de qualsevol suggestió literària de tipus novel·lesc o pot ser-hi insensible.

quo defecit genealogia Frederici imperatoris» (76). Mentre que, als *Annales Placentini Gibellini*, és notable la presència d'un clima profètic, que ja havia florit per Frederic II i que tornarem a trobar amb Pere II i Carles d'Anjou: «Cui Karulo tanta iniquitas et furor et malicia supervenit, quod predicto regi Conrado et duci Austrie et comiti Girardo de Pisis fecit in publico capita detruncari – heu quis sustinere potest tantam malitiam et tantam iniquitatem factam per Karulum! Deus sit vindex in iram – die Lune tercio exeunte Octubris» [Notat al marge al ms.: «In Sibilario talia reperiuntur: Veniet filius aquile, astur capiet illum, et murus antiquus destruet eum. Filius aquile id est heres imperatori, Asturid est locus ille in quo captus fuit, murus antiquus id est quidam murus vetus antiquus in quo dampnatus fuit ad mortem extra civitatem Neapolis»] (529).

257. La segona redacció presenta una major llatinització en la construcció de la frase, en l'ordre de les paraules i en la posició dels verbs. Tot i així, no surt d'una dimensió estilística mitjana.

És aquesta la raó, jo crec, entre altres que ja he examinat, que va conduir Desclot a eliminar la novel·leta de Carles i Beatriu, la raó que l'ha portat a un to absolutament neutre en la representació de Conradí i, molt possiblement, la mateixa raó que l'ha dut a eliminar, de la segona redacció, la llegenda sobre la mort de Conradí.

Almenys al segle XIII, la mort de Conradí —fet inèdit a la memòria europea l'execució capital d'un rei, o aspirant a tal—, va engendrar més propaganda i justificacions que llegendes. Els relats del succés se cenyeixen més o menys tots als fets, com el de la segona redacció de Desclot, limitant-se a adoptar el punt de vista ara angeví, justificant l'execució per raons jurídiques, ara el gibellí, parlant-ne com un abús i un presagi de mala sort. Tot i així, aquesta afirmació és, almenys parcialment desmentida, per la precoç testimoniança d'una llegenda transmesa per la primera redacció de la crònica de Desclot.

A aquest propòsit em sembla interessant esmentar, abans, unes altres versions posteriors, a meitat entre la llegenda i l'exemple, perquè presents a textos ja examinats per la llegenda de Carles i Beatriu, i perquè, una d'aquestes versions, podria ser, almenys remotament, relacionada amb el relat de Desclot. Les llegendes que ara analitzaré intenten gairebé totes, tot i que de diferent manera, de justificar la conducta de Carles, i delaten, així, un origen en medis, bé genèricament güelfs, bé directament angevins.

Una primera llegenda la trobem testimoniada per diferents fonts del segle XIV. És present a la versió aragonesa de la crònica de la Morea, que el 1393 Juan Fernández de Heredia va fer traduir d'una redacció perduda, en italià diferent de la versió en francès, que remunta al 1377:

Et quando Corradino fue dauant del rey, el rey le fizo grant honor como á fillo de rey que era; & el rey Carles le dixo: «Corradino, tu eres en mi poderio, si tu tenias á mi como yo tengo á ti que farias de mi?» Et Corradino le contestó qu'él le faria tallar la cabeça por que le auia tomado su realme.

Et el rey Karles le dixo: «Aquesto mismo fare yo far á ti.» Et comandó que fuesse leuado & que le fuesse tallada la cabeça (408-409).

Els principals motius d'interès d'aquesta versió, que havia d'aparèixer, possiblement, a la versió original de la crònica, són dos: en primer lloc, la transformació, en clau propagandística, de tot l'assumpte, deixant la responsabilitat de la seva mort en el mateix Conradí. Tot i destacar el valor del jove nèt de Frederic II, és ell el primer qui faria tallar el cap al seu opositor.

El segon motiu que mostra la difusió de la llegenda, és que la retrobem també a França, ja que és present al mateix recull d'exemple francès, contingut al ms. París, BN lat. 6271, f. 19, que ens havia transmès una versió de la no-

velleta de Carles i Beatriu més amunt esmentada. I sembla que aquesta és més propera a la font comuna ja que és més àmplia i desenvolupa uns elements que a la crònica grega queden com implícits (Lecoy de la Marche, 1992, p. 66):

Conradin [...] était un jeune homme très vain, au cour enflé d'orgueil, et qui se croyait le plus noble personnage de l'univers. Toutes les fois que le roi de Sicilie lui adressait la parole, il lui répondait avec arrogance. Un jour, Charles le fit venir en sa présence et lui dit: «Conradin, si tu me tenais en ton pouvoir comme je te tiens aujourd'hui, que ferais-tu de moi?» «Je vous condamnerais a mort», s'écria-t-il sans hésiter. Le roi garda son sang-froid, en homme sage qu'il était, et sourit légèrement. Puis il reprit: «Ta sentence vien de sortir de ta bouche; le sort que tu m'aurais fait sera le tien». «Et qui, donc» répliqua le jeune prince tremblant de colère, «qui donc, sur la terre, oserait toucher à la tête de Conradin?» Alors le roi, toujours calme: «Celui qui te fera trancher la tête, ce sera Charles d'Anjou, frère du roi de France, roi de Sicilie, porte-glaive de la sainte Église, notre mère».

També apareix, la mateixa versió, a la crònica francesa de Gaufridus de Collone, text del segle XIV que en testimonia una discreta difusió en terres franceses.²⁵⁸

El redactor de la versió en francès de la *Cronique de la Morée*, igual que va introduir la novel·la de Beatriu, va possiblement interpretar aquesta explicació com a poc honorable, i decideix canviar-la amb una altra que treu a Carles tota responsabilitat de la mort del príncep alemany:

Mais la gentilz gent de Naples, qui moult amoient le roy Charles pour sa grant bonté, aussi tost comme il orent pris Coradin si lui couperent le chief et puis le mirent sus une lance el le porterent au roy Charle, cuidant lui faire a plaisir. Mais quant li rois vit le chief de Coradin, si en fu moult courchiés par semblant et dist car il voudroit qu'il lui eust cousté .Xm. ounces que eux ne lui eussent coupée la teste, car se il l'eust eu vif, il lui eust fait moult gran honor, pour ce que il n'avoit mie deservi d'avoir nul mal, ains devoit estre honorés et prisiés sur toute gent pour ce qu'il se mist en grant paine et en aventure de morir pour revangier son amy (488).

Aquesta altra versió, a part del fet de recordar l'episodi de quan presenten a Juli Cèsar el cap de Pompeu assassinat, conté un element d'interès, tot i que

258. «Post haec, anno Domini M. CC. LXIX., Apuliam intravit contra Karolum et Francos debellando. Demum, suis fugientibus, capitur cum multi, et dicitur quod rex Karolus petiit ab ipso dicens: *O Corradine, quid me faceres si me captum teneres sicuti te teneo?* Cui sine consilio respondit Corradinus: *Capite te truncarem.* Ad quem rex: *Sine prudentia es, et absque consilio tu judicasti temetipsum*» (3).

molt dubtós. Al meu entendre, és l'única versió que atribueix la mort no a la voluntat, tot i indirecta de Carles, sinó al poble de Nàpols. Hi hem de veure alguna relació, tot i remota, amb la versió que relata Desclot?

A més de la relatada per Desclot a la primera versió de la seva crònica, que ara examinaré, i la d'Heredia, la tradició peninsular ens ha transmès també una tercera versió de la llegenda, la que explica Zurita (*Anales* III lxxviii; 1, p. 689):

Escribe el papa Pío una cosa bien extraña: que pronunciada la sentencia y las causas de la condenación, dijo Conradino hablando en latin que él no había querido ofender a la iglesia, salvo cobrar el reino que le pertenecía que injusta y tiránicamente se le había usurpado; y que confiaba que alguno de su linaje y sangre no dejaría de vengar su muerte. Y dichas estas palabras sacó un guante de la mano y lo arrojó al pueblo como en señal de investidura, diciendo que dejaba heredero a don Fadrique de Castilla, hijo de su tia; y que aquel guante fue a poder de un caballero que después lo dio al rey don Pedro de Aragón, que fue el gran vengador de aquella injurias.

Com és el cas d'Heredia, també en aquest cas es tracta d'una traducció, puix la font, declarada, de Zurita és la *Historia rerum Federici III*, del papa Pius II, Enea Silvio Piccolomini (la reporta Saint-Priest, 1847, vol. 3, p. 394-400). En paraules del papa humanista, Conradí plora la mort del seu amic, Frederic d'Àustria:

«Heu nobilis adolescens, inquit, heu frater! ad haec ego te praemia e paterna domo, e matris complexu detraxi. Siccine te possum intueri, qui dum mihi regnum quaeri, vitam amittis? O dulcis societas quam amare dissolueris! O amantissime comes, ubi vox, ubi sensus est? Cur non respondes? Cur taces? Jam transivisti miser, ego miserior e vestigio sequor; tibi haereditas mihiq; necem peperit; haec iudicia, haec impiae gentis iura! At videant hoc Superio, et, si digna patimur, aeternum hoc regnum Gallicis faxint: sin causa mortis iniusta est, in Aragonenses hanc coronam transferant; de tam scelerata gente poenas sumant! Nam et ego, si quid iuris in regno Siciliae apud me est, Petro Aragonensi ultima voluntate relinquo» atque chirotecam in medium proiecit, veluti signum traditi regni. Illam postea miles quispiam colligens, regi Aragonum tradidit».

Aquella, però, que no he vist mai esmentada per cap historiador que recordi la llegenda, és la font mateixa del papa Pius II.

Diria que l'he trobada, almenys he individuat dues anelles de la cadena tradicional que arriba fins al papa. Aquella que hauria de ser la seva font directa és el *Liber certarum historiarum*, una crònica composta a la Caríntia abans de 1345 per Joan, abat de Victòria:

Karolus rediens Neapolim, abusus consilio pietatis, Chunradinum, Fridericum, Gerardum comitem, nobilem virum de Hurneim, ita ut undecim essent clari et magni nominis, super scarletum et purpuram in medio urbis precipit decollari,²⁵⁹ flentibus omnibus qui aderant ad spectaculum tam crudele; Chunradinus vero in audientia omnium iura sua de regno Sicilie et Apulie Petro regi Arragonie et suis filiis Friderico et Petro consanguineis per cyrothecam proiectam in aera resignavit.²⁶⁰ Caput marchionis precisum 'Ave Maria' publice resonavit,²⁶¹ quod Chunradinus complectens, deosculans ad se strinxit, mortem innocentum districtissimi iudicis examini commendavit (I, 99).

Al seu torn, la font de la crònica llatina és un llarg poema en vulgar de primers del segle XIV, l'*Österreichische Reimchronik* de Iohannes Ottokar, que no citaré.

Un fet, tanmateix, em sembla que s'hauria de posar a l'origen d'aquesta cadena que d'Àustria porta a Roma i finalment a Aragó: el 1313 Isabel, filla del rei Jaume II es casa amb Frederic III, duc d'Àustria i rei dels Romans. A banda del fet que, juntament amb Conradí, morí també un altre Frederic, el fill de l'aleshores duc d'Àustria, fet suficient per justificar l'interès d'historiadors austríacs, no deurem a l'enllaç matrimonial la principal raó de la seva inclusió a la memòria històrica austríaca?, i també el seu origen?, o podríem pensar que a l'origen de tot hi ha una llegenda catalanoaragonesa, no transmesa en territoris de la confederació sinó tres segles després dels fets?

El sentiment de la venjança que Pere II dugué a terme després de la mort de Conradí, i que tornarem a veure al seu lloc, circulava per les terres de parla alemanya, perquè a uns annals de la ciutat hanseàtica de Lübeck, els *Annales Lubicensis*, posteriors a 1324, trobem l'entrada següent:²⁶²

259. Red. A: «substratis purpura et scarleto a quodam cive, in quibus exciperetur sanguis procerum, producuntur».

260. Red. A: «Ipse vero coram omnibus cyrotheca in aera proiecta omne ius regni se contingens Petro regi Arrogonie, Friderico et Petro filiis, consanguineis sus, testamentaliter tradidit et legavit»; red. D: «cirotheca in aera proiecta omne ius, quod in regno Sicilie et Apulie habuit, Petro regi Arrogonie et filiis suis Petro et Friderico per quandam militem proximis consanguineis destinavit».

261. Red. A: «caput autem dum hinc inde rotaretur, auditum est salutationem angelicam, scilicet 'Ave Maria', pluribus audientibus resonare».

262. A una altra crònica alemanya, la transformació en màrtir de Conradí és gairebé completa, com explica la *Cronica S. Petri Erfordensis*: «Item ipso tempore Cunradus rex Terre Sancte, qui fuit etiam dux Suevie, captus est in Apulia, quando regnum Sicilie tamquam patrimonium suum repeteret armata manu, cum Frederico duce Stirie et cum comite Pisano et cum plurimis aliis a rege Karolo Gallico in matura morte capitibus sentencialiter quasi latrones truncati sunt. Prius tamen cuidam de ordine Minorum fratrum pluries confessi sunt et audita missa sacrum sacramentum dominici corporis acceperunt. Insuper agenda mortuorum pro ipsis completa, ipse

A.D. 1269. Conradinus, nepos imperatoris Frederici secundi, in conflictu papae per Karolum regem Apuliae captus et decollatus est, quem honorifice vindicaverunt Fredericus rex Ceciliae et frater eius Petrus rex Arragonum, quorum avus fuit predictus Fredericus imperator, qui multiplicibus bellis contra papam et regem Franciae et regem Karolum postea triumphaverunt, inter quos ab eo tempore letale odium procreatum est. Nam partes videlicet Ghebelina et Ghelfa sese sunt mutuo postea persecuti (413).

Després d'aquest llarg repàs de llegendes, ha arribat el moment d'examinar la versió narrada per Desclot únicament a la primera versió de la crònica. Un cop Conradí, Frederic d'Àustria i el comte Galvano Lancia són fets presoners, la segona redacció és molt eixuta en descriure el desenllaç final:

Quant Karles hac Corralí en son poder, e él fo molt desiyós que·l pogués destruir, e hac jutges qui li vulien mal, e axí com a ladre fôu-lo jutgar en Nàpols defora en la plaça, davant tota la gent, e aquí fôu-li talar la testa, e al fil del duc d'Ostalrich, e al comte Galvay e a son fill (II, 63).

La primera redacció, al contrari, presentava una llarga narració llegendària:

E quant Karles hac en son poder Corralí fou desiyós que·l pogués ocire. E après de ·I· mes que l'hac tengut pres, féu-lo jutjar a ·I· jutge qui li volia mal, e jutjà-lo en la ciutat de Nàpols, e donà'ls sentència que perdesen lo cap tots tres axí com eren companys, ço és Corralí e·l comte Gualvany e·l fill del duch de Ostelrich.

E quant foren jutjats, hagren hagut aquesta sentència, menaren-los en la plaça del Carme de Nàpols, ço és al Mercadal, e quant foren aquí dix lo rey Carles cridant:

—Ha-hic nangun qui·ls vulla tolre lo cap?—.

E tot hom cayllà. E altra vegada ell tornà dir assò mateix, e tot hom callà. Encara ho dix la terça vegada, e tuyt cayllaren. E açò dehia ell per ço com fahia aparès que li sabés greu e que'l poble no se'ns cruxís, mas, pus assí eren jutjats, no s'i podia àls fer. E com Carles hac assò dit ·III· vegades levaren-se aquells del linatge de Griff, qui eren burgezes e cavallers de Nàpols, e dixeren al rey:

—Senyor, nós los los tolrem per honor vostra—.

E·l rey Carles respòs a aquells de Griff:

—Pus vosaltres ho volets fer, en bona hora—.

E lavors aquells tolgren-los los caps al mig del Mercadal, e primerament lo tolgren a Corralí. Enaprés volgren-los tolre als ·II· comtes, co és a Gualvany e al fill del duch de Ostelrich, mas ells dixeren al rey Carles:

rex Cu^onradius dixit spatario: 'Ignosco tibi, quod me occidis', terque figuram dominice crucis faciens, extentis brachiis super terram, sic cum predictis nobilibus decollatus est» (259).

—Senyor, no plàcia a Déu que nós perdam los caps en aquell loch hon Corralí l'ha perdut, per ço com ell és de pus alta sanch que nós, encara més que era nostre senyor. Per què us pregam que us fassats mudar lo sep als seus peus, e aquí muyram—.

E'l rey Carles manà que axí fos fet, e als peus de Corralí ells los tolgueren los caps. E quant assò fou feit, lo rey Carles ab tota sa gent soterraren Corralí al Carme, ab los ·II· comtes. E quant vench a cap de ·VIII· jorns, lo rey Carles se penedí com los hac aquí soterrats, per què·ls trasch del Carme e, ab gran honor, soterrà'ls hom a l'episcopat (I, 63).

Malauradament no he pogut individuar la font, clarament italiana pel gran nombre de detalls locals, d'aquest episodi llegendari del qual Desclot és l'únic testimoni. Les raons de la seva supressió poden ser múltiples i no incompatibles l'una amb l'altra. És possible que, per una banda, no trobant-la a la seva segona font, dubtés de la seva veridicitat, i per l'altra, valen les raons literàries suara esmentades, d'una sortida excessivament novellesca, com per a la historieta de Carles i Beatriu, i a més sobre un subjecte no estrictament d'història catalana.

El fet és que a la segona redacció la suprimeix i la reemplaça per una obra moralització.²⁶³ En si no és una conducta estranya, ja n'hem vist i encara en trobarem, tot i no ser freqüent. Això que pot semblar estrany, donada la tendencial laïcitat i no-providencialitat de Desclot, és que en aquest cas empri com a model de reflexió una paràbola evangèlica, la *Parabola zizaniorum* (Mt 13, 24-34). Devem aquest fet senzillament a una falta de recursos retòrics, que inevitablement porten a l'exemplarística bíblica? O hi hem de veure un hàbil atac al mite de la *pietas* de Carles?

Tot i no haver-ne fet mai menció, del mite, és ben segur que l'havia de conèixer, com deixa sospitar el text de la primera redacció, i doncs, en línia amb la seva manera de reduir les crítiques directes i atacar els mateixos fonaments del mite de matriu eclesiàstica erigit al voltant de Carles, quina millor manera que amb una paràbola evangèlica? A més, aquesta moralització reforça l'altra sortida, present a les dues redaccions, on és criticat el seu comportament, amb el record del que va passar a la VII croada (1248-1254), a la qual els egipcians es van mostrar més piadosos amb ell i els seus germans, Lluís IX i Alfons de Poitiers, que havien estat fets presoners el 1250, del que ho va ser ell amb Conradí.²⁶⁴

263. «Mas Carles pas no avia entesa la evangeli de sen Matheu, d'un rey qui perdonà a ·I· serv [...]» (II, 63).

264. Almenys aquesta segona crítica no és «original» de Desclot, perquè la trobem en altres textos d'origen gibelí (vg. Barbero, 1983, p. 79) i a l'intercanvi apòcrif de cartes entre Carles i Pere que reproduceixo a l'apèndix 7.

Les censures de la segona redacció no s'acaben aquí, perquè a la primera, el capítol termina de la manera següent:

E Déus don-li'n compliment de justícia, car lo rey En Pere d'Aragó lo gità del regne de Sicília, segons que en aquest libre hoyrets, emperò, abans d'assò, l'infant En Pere, rey d'Aragó, segons que damunt és dit, hac presa la filla del rey Mamfré per muller, ço és a ssaber dona Costança, de la qual hac ·IIII· fills e una filla, e'l primer hac nom N'Amfós, e'l segon Jacme, e'l terç Frederic, e'l quart Pere e la filla hac nom dona Violant (I, 63).

No cal comentar, tenint en compte el que ja he dit, el perquè d'aquesta expressió: el rei Pere II havia de ser lliure de qualsevol premeditació, i la seva conquesta no havia d'anar lligada a cap venjança, ni que fos de la mà de Déu.

La secció dedicada a Carles d'Anjou acaba amb un capítol sobre les successives actuacions de Carles en els seus projectes de conquesta de l'Imperi bizantí i a Ultramar. Són poques notícies, bastant confuses i desorganitzades, que serveixen per completar el retrat d'un Carles ambiciós, egoista i que, allà on anà, féu mal.²⁶⁵

265. Hi ha bastantes diferències entre les dues redaccions. La primera afecta el fill de Carles, príncep de Morea i els seus projectes de conquesta a Grècia, la primera redacció diu així: «E'l rey Carles, per aquesta terra de la Morea, cuydava guanyar tota Romania, emperò fou-li defensada. E'l dit Carlot destróhí molts christians grechs qui eren de la Morea, e hac ·I· fill de sa muller qui hac nom axí mateix Carlot. E com Carlot, fill del rey Carles, hac feit gran pertret per passar en Romania, a Déus no plach e morí's. Del qual romàs ·I· fill poch, qui per tostemps fou rey e hac nom Carles. E axí son pensament ne son tractat no poch venir a ffi, emperò si n'havia feyt molt gran aparellament de naus e de galeres e d'altre arnès, lo qual arnès se perdé segons que oyrets anant» (I, 64). A banda de confondre Carles II el Coix, amb l'altre fill Felip, nominalment príncep d'Acacia, diu que el fill d'aquest, teòricament Felip, però de fet Carles: «per tostemps fou rey e hac nom Carles». Possiblement fa al·lusió als acords entre Carles d'Anjou i l'emperador Rodolf d'Habsburg, pels quals a conseqüència del matrimoni del fill de Carles II, Carles Martell, amb la filla de l'emperador, Clemença, s'havia de reconstituir el regne d'Arles i Carles Martell en seria rei. El projecte no es dugué a terme, però fins al 1282 encara era creïble que es complís. Això vol dir que aquest capítol remunta fins al 1278-1282, i que Desclot projecta en el futur un fet del qual estava segur i que no es complí. A la segona redacció tot això és eliminat, potser perquè s'adonà que era confús i equivocat, i en manté els detalls dels preparatius contra l'Imperi grec, atribuïts ara correctament al rei Carles. Les diferències que afecten la segona part del capítol són més difícils d'avaluar perquè el text de la segona redacció, tal com el publica Coll, és molt incorrecte.

8. L'INFANT PERE I EL FINAL DEL REGNE DE JAUME I (CAPÍTOLS 65-73)

8.1. Aquesta secció de la crònica, que va des dels preparatius a la conquesta de Múrcia, el 1265, fins a la mort de Jaume I, el 1276, presenta unes característiques prou especials. En primer lloc, entrem en una part de l'obra de Desclot per a la qual és difícil, si no gairebé impossible, determinar fonts escrites no documentals, i per a la qual ja hem de pensar que l'historiador es recolzès sobretot en el testimoni oral, de participants als fets o de qui els recordava, i en la seva memòria personal, més que en fonts estrictament històriques. En segon lloc, podem comprovar com es radicalitzen unes tendències que ja s'havien pogut notar amb anterioritat, però que eren dissimulades per l'estructura mateixa de la narració i dels fets explicats, tendències que són les de la fragmentarietat del relat i de les llacunes en la informació.

El fet que Desclot defugí d'una narració històrica, bé de tipus annalístic, amb el record any per any de tot el que havia ocorregut, bé de la notació del quefer polític en el detall del seu dia a dia, com és d'alguna manera el cas del *Libre dels fets*, havia comportat que el seu relat s'organitzés al voltant d'episodis importants, en línia amb les premisses teòriques del pròleg. D'aquesta forma, la reducció de la informació i les seves llacunes, per la raó que fos, quedaven maquillades per la narració de grans gestes o episodis que igualment tenien una continuïtat lògica, exemplar o mítica. A partir d'ara, i incloent-hi també els primers anys del regnat de Pere II, assistim a una enorme discontinuïtat en les notícies, a propòsit de les quals Coll ja notava importants llacunes.

Desclot havia donat una imatge falsament unitària de la conquesta de València, per saltar al 1254, amb l'enfrontament amb Alfons de Castella per Navarra, i al 1262, per narrar el matrimoni de Pere amb Constança. Després del llarg parèntesi dedicat a Carles d'Anjou, analitzat al precedent capítol, reprèn el fil de la història catalana a la conquesta de Múrcia, amb un silenci d'uns anys fins al 1265, i segueix fins al 1276, tot i deixar d'explicar, tanma-

teix, molts esdeveniments de la vida política de la Corona d'Aragó, i oferint uns relats sumaris i imprecisos. A més, si confrontem les dues redaccions, podrem comprovar com la primera estava encara més plena de llacunes i reticent, tot i presentar uns capítols més respecte a la segona.

Aquest comportament planteja unes preguntes a les quals serà possible contestar només en part i, en bona mesura, amb hipòtesis. Per què Desclot negligeix la narració dels esdeveniments de tants anys? Quin és el criteri de selecció de les notícies que presenta i de les que omet? Passà alguna cosa, entre la composició de la primera redacció i la segona, que li fes parcialment canviar d'idea i de plantejament? De quina mena de fonts disposa, i com les utilitza? Abans de poder intentar qualsevol tipus de resposta a aquests interrogants, serà adient fer una breu sinopsi dels relats de les dues redaccions, a fi d'individuï-les les eventuais coherències narratives i assenyalar-ne les diferències.

Les dues redaccions presenten, com ja hem vist, al capítol 63 la victòria de Carles sobre Conradí, el 1268, amb l'establiment del seu domini sobre el regne de Sicília, i al capítol 64 un *excursus* sobre les empreses i malifetes de Carles a Grècia i Ultramar, relat que ens porta fins al 1282 i que serveix per caracteritzar les desmesurades ambicions de l'angeví. La segona redacció presenta, a continuació, un capítol absent a la primera, el II, 65, que tracta de la conquesta de Múrcia i que ens fa tornar enrere cap al 1265-1266. Al seu lloc, la primera redacció en presenta uns, els capítols I, 65*a-d*, absents a la segona, que narren el frustrat intent de croada del rei Jaume I i l'última croada de Lluís IX al nord d'Àfrica. Aquests capítols, que examinaré més endavant, són perfectament coherents amb això que precedeix, bé des del punt de vista cronològic, ja que relaten esdeveniments del 1269-1270, bé des del temàtic, ja que contraposen diferents comportaments, angevins, francesos i catalans, en el mateix ambient geogràfic: Ultramar —en concret, la ciutat d'Acre— i Tunísia.

S'ha de dir que els últims sis anys del regnat del Conqueridor són extremadament complexos per narrar, amb tota una sèrie de fets que se sobreposen i es creuen, com ara les desavinences entre Jaume I i l'infant Pere, les lluites d'aquest amb el germanastre Ferran Sanxis, i de pare i fill amb la noblesa catalana i aragonesa, a més de l'aixecament dels sarraïns valencians. L'encreuament dels fets i el vaivé dels protagonistes són tals que, també a l'exacte i exhaustiu relat que en fa Ferran Soldevila, costa d'entendre la cronologia precisa, i el mateix historiador els analitza per separat.²⁶⁶ Desclot intenta fer el mateix i donar coherència al seu relat, de manera diversa a les dues redaccions, i de forma molt més breu a la primera.

266. I això, tant al detalladíssim Soldevila, 1995 com al més sintètic Soldevila, 1963, i també a Villacañas, 2003, p. 678-746.

Amb el capítol 66, comú a les dues redaccions, Desclot parla del concili de Lió, el 1274, de la nova escomesa sarraïna, el 1275, amb la mort de Ferran de Castella, de Sanç d'Aragó, fill de Jaume I i arquebisbe de Toledo, i de Nuño González. A la primera redacció, fent mostra també d'una notable falta de documentació, Desclot decideix narrar els esdeveniments de l'any següent per temes, sense haver dut a terme, pel que sembla, una recerca sistemàtica de les informacions, ni haver elaborat un pla retòric de com desenvolupar la narració. Abans, resumeix en un únic capítol la narració de la rebel·lió del comte d'Empúries i d'altres barons catalans, que a la segona n'ocupa tres, el 69 i els 71-72, en resposta, també, a les diferents fases del conflicte. Després, passa a narrar, de forma gairebé annalística, la reacció del rei Jaume a les insurreccions dels nobles i a la rebel·lió dels sarraïns paliers, amb la intervenció de l'infant, narració que a la segona redacció correspon als capítols II, 68-69. Finalment, hi ha el relat de la mort de Ferran Sanxis, capítol 70, comú a les dues redaccions tot i que molt més breu a la primera. En aquest punt, a la primera redacció, trobem un breu capítol, que correspon al II, 67, en què es narra la derrota de Llutxent, fet que ens porta enrere, ja que aquesta derrota és precedent a la pacificació dels sarraïns valencians que ens ha narrat precedentment. La secció s'acaba amb la brevíssima relació de la mort de Jaume I, capítol 73.

Aquests últims capítols, a la primera redacció, per la seva col·locació, tot i la coherència temàtica que hi podem veure, la precisa cadència cronològica, amb la indicació de l'any, i la forma essencial, semblen com unes notes annalístiques incloses al seu text, sense estar gaire desenvolupades. Al contrari, tota aquesta matèria, a la segona redacció, és reordenada per intentar mantenir una seriositat cronològica més que temàtica. A la primera redacció, falten també els capítols II, 74 i 75, que narren les operacions dutes a terme per Pere II, ja rei, per acabar de pacificar els seus regnes, amb la presa de Montesa i de Balaguer, i les dues redaccions es tornen a trobar al capítol 76, al qual ja veiem Pere II preparar l'expedició a Sicília.

Les diferències entre les dues redaccions són, així, notables, des del punt de vista bé de l'ordre de la narració, bé de la riquesa de les dades. Però hi ha unes altres diferències que sobten molt, i a les quals intentaré donar una explicació més endavant, diferències que són: l'absoluta falta de protagonisme de l'infant Pere, i la manca de qualsevol elaboració retòrica, per quedar-se amb una narració eixuta i esquemàtica.

8.2. Comencem, doncs, per intentar contestar al darrer interrogant que he posat més amunt: de quin tipus de fonts disposa Desclot, i com les utilitza? Hem vist que, pel que fa a la història de la Corona d'Aragó, Desclot fa servir bàsicament dues fonts històriques catalanes: el *Libre dels fets* i les *Gesta Comitum*, GCB IV i potser GCB III, mentre que, si va fer servir també an-

nals, no està demostrat amb seguretat, però he desenvolupat la hipòtesi que haurien de ser de la família *Barcinonense*. A falta d'una edició i estudi exhaustiu de les GCB IV, en l'estat actual de la qüestió em sembla que es pot afirmar que aquesta redacció l'hem de veure com una ampliació, en direcció llegendària, de la versió catalana, les GCB II.

Ara bé, aquesta redacció, pel que fa a la narració del regnat de Jaume I, s'atura a la conquesta de València i es conclou amb un breu repàs dels fills del seu matrimoni amb Violant d'Hongria (GCB II, [xxiv, 7]). És a dir que, tot i ser completada, pel que sembla, poc abans de la mort del rei, aquesta redacció, a l'igual de les GCB I, i hem de creure de les GCB IV, no dona cap notícia a propòsit de la segona part del regnat de Jaume I i ignora, doncs, per exemple, la conquesta de Múrcia. I veurem que, pel que podem deduir, tampoc Desclot no en parlava a la primera redacció. D'entre els textos posteriors, la part corresponent al final del regnat de Jaume I de les GCB III, i també de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, es refereixen breument a aquesta conquesta i a la rebel·lió final dels sarraïns paliers, mentre que Muntaner hi dedica més espai. Així que, gairebé l'única font historiogràfica coneguda per nosaltres i, en bona mesura pel que sembla, per Desclot, per tots aquests anys és el *Libre dels fets*. Com és que Desclot no el fa servir?

Puc suggerir unes respostes, que no hem de veure necessàriament com alternatives l'una a l'altra. És possible que Desclot no tingués a disposició un manuscrit del *Libre dels fets* durant tot el temps que va necessitar per escriure la seva obra. Hem d'imaginar, i no penso anar gaire desencaminat, que, al moment de cercar i aplegar les seves fonts, va poder llegir l'obra de Jaume I i en va extreure notes i apunts. I aquestes notes i aquests apunts devien ser més senzills de prendre per episodis unitaris i d'especial interès, bé històric, bé retòric. És a dir, alguns episodis del regnat de Pere I i de la minoria d'edat de Jaume I, per als quals podia ser ajudat i guiat pel patró de les GCB IV, per a la conquesta de Mallorca, en aquest cas ajudat pel report, o pel final de l'obra, com veurem.

Hem pogut comprovar com, pel que fa a la conquesta del regne de València, a part del paper representat per qüestions ideològiques i retòriques, la feina es feia molt més complexa i difícil, donat l'extens nombre d'anys i d'esdeveniments per contar, situació que el va forçar, per això, a concentrar-se en uns pocs episodis que havia decidit narrar.²⁶⁷ A partir d'aquest punt, però, la mateixa narració del rei es fa encara més fragmentada i difícil d'organitzar. Podem també creure que no va llegir sencer el *Libre dels fets*, i que es va limitar només a les parts inicials i final, i als episodis més importants, sempre seguint

267. Coll i Alentorn, tot i ignorar la dependència de l'obra del rei Jaume, arriba a unes conclusions semblants (Coll, 1991, p. 198).

el patró de les GCB IV, perquè, d'altra manera, tot i no seguir el relat del rei, almenys en podia extreure els principals esdeveniments per contar i, a propòsit dels quals, cercar altres fonts d'informació.

Però, com podrem comprovar més endavant, la segona redacció, respecte a la primera, a més de tenir més informació, que tampoc no prové de la crònica reial, presenta també una orientació narrativa molt diferent. Hem de pensar que, entre el 1285 i el 1288, s'hagués escrit alguna altra crònica que el va induir a canviar, o li va donar fins i tot informacions? En principi, ja devia estar enllestida la part corresponent al regnat de Jaume I de la redacció definitiva de les *Gesta Comitum*, que tanmateix no aporta gaire més notícies. La part que sí que ja aporta unes novetats, també per a aquest període, és la que correspon al començament de la secció dedicada a Pere II, però el revisor de la crònica, fins al final de la secció dedicada a Jaume I, és un altre respecte al redactor de la part que històricament el regnat de Pere II i, potser, la d'Alfons II. Aquesta secció és, com a molt contemporània, en la seva elaboració, i un xic posterior en la seva composició, a la crònica de Desclot; així que les seves característiques, que examinaré més endavant, es poden explicar amb el fet d'haver estat composta en el mateix clima i que es pot haver beneficiat dels mateixos models.

Hi ha un altre text que m'agradaria poder datar justament a aquests anys: el *Libre de l'infant En Pere*. Contactes entre les dues obres, uns ja assenyalats per Coll, semblen indubtables, tanmateix els elements a disposició són massa minsos per poder argumentar amb seguretat, i, de moment, ens hem d'aturar a una datació més prudent entre el 1276 i el 1325, tot i així, veurem si és possible perfilar més la datació, almenys en un nivell de raonables hipòtesis. Hem de creure, tanmateix, que, si encara no s'havia escrit aquest llibre, el clima novellesc, llegendari i «romàntic» al voltant de la figura de Pere II que el caracteritza, ja s'estava creant amb relats orals, amb versions dels esdeveniments conscientment o inconscientment transformades per destacar el protagonisme de l'heroic i cavalleresc rei. S'ha de pensar que és d'aquest nucli de versions orals, si no del mateix llibre, que Desclot extreu almenys part de la seva informació i algunes de les seves característiques.

Veurem, comentant els capítols en qüestió, els possibles lligams entre la crònica de Desclot, la de Muntaner i el *Libre de l'infant En Pere*, i, al proper capítol, l'aspecte llegendari i literari de la figura del rei, per comprovar si en podem extreure més elements i matisar, o fonamentar més, les hipòtesis ara plantejades.

A la llum d'aquestes, i de precedents consideracions, potser es pot intentar contestar a les altres dues preguntes que havia formulat, que presenten una problemàtica similar, és a dir: per què Desclot negligeix la narració dels fets de tants anys?, i quin és el criteri de selecció de les notícies que presenta, respecte a les que omet?

En bona mesura l'interrogant presenta dues facetes del mateix problema, ja que, per una banda, el plantejament historiogràfic determina la recerca de les fonts i l'aprofitament de les que s'han pogut trobar. Per l'altra, les mateixes fonts al seu abast condicionen la possibilitat de dur a terme, d'una manera o altra, la idea inicial. Podrem també, més endavant, introduir un dubte respecte a la cronologia de composició de l'obra, difícil, si no impossible, de demostrar i que, tanmateix, val la pena d'argumentar.

Per resumir, hem vist que les fonts escrites a la disposició de Desclot no l'ajudaven gaire. Les *Gesta Comitum* perquè presenten una narració massa breu, el *Libre dels fets*, per la seva banda, perquè ofereix una narració que és massa dispersada i, sobretot, excessivament organitzada al voltant de la figura del rei, per a una època, i per a uns fets, per als quals Desclot, aparentment, no estava disposat a seguir aquest plantejament, a part del fet que podia no tenir-lo sempre a la seva disposició. A més, hi ha aspectes d'aquesta part de la història que podia ser millor silenciar-los, ja que no sempre eren efectius des d'un punt de vista cavalleresc i militar, i poc honorables per les lluites internes, fins i tot en el si mateix de la família reial.

Per això que sembla possible deduir, la primera redacció era encara més cenyida que la segona a la temàtica de les conquestes i les cavalleries, i els esdeveniments d'aquests anys, sobretot pel que fa a la conquesta de Múrcia, bé per les informacions que tenia, bé per la forma en què les tenia, sembla que no entressin en el seus plans. De tal manera que hem de creure que la remanipulació de la segona redacció s'ha d'atribuir a una àmplia sèrie de possibles factors, sense que en puguem determinar exactament el pes de cadascun. És possible que, per a aquest sector de la seva crònica, així com sabem que va fer per a altres, profunditzés en la recerca d'informacions en un segon moment, amb un recurs més ampli a fonts, bé orals, bé documentals. Em sembla probable veure també la influència, si no directa del *Libre de l'infant En Pere*, com acaba de dir, almenys del clima llegendari que s'estava creant al voltant de la figura del rei mort feia poc, i que al *Libre* va donar origen.

S'ha de dir, també, que, encara que es demostrés que el *Libre* és anterior a la segona redacció de la crònica de Desclot, aquest era igualment massa novel·lesc, com a tractament de la matèria i com a estil, i, per això que en conservem, insisteix massa en unes temàtiques, de desacord intern i de caracterització negativa del rei Jaume, que Desclot no volia o no podia seguir completament; així doncs, limita la seva possible influència a episodis aïllats i al plantejament declaradament perezenc, en oposició amb el jaumecèntric del *Libre dels fets*. Però aquestes no són més que hipòtesis, a falta del text complet del *Libre* i d'una datació més segura. Tot i així, hem de pensar que Desclot no sabia res, per exemple, de la conquesta de Múrcia?, senzillament no en tenia prou per construir un capítol?, o, més aviat, va decidir no narrar-la?

Com que aquesta última hipòtesi sembla la més probable, i és per això que no va aplegar prou informació, haurem de veure la remodelació actuada a la segona redacció com induïda per un profund canvi de plantejaments historiogràfics.

Com deia, és possible, o creïble, formular una hipòtesi cronològica. Desclot hauria començat amb calma a redactar la crònica abans, potser no gaire, de 1282. Les noves responsabilitats pels seus encàrrecs a la cúria reial, el fet de precipitar els esdeveniments a partir de la primavera d'aquell any, i la voluntat d'anar-los explicant, el van induir a reduir al màxim la recerca de fonts en la secció compresa entre els capítols 65 i 76 de la segona versió, capítols que a la primera redacció veiem tan diferents i encara de més eixuta informació, per dedicar-se a la redacció de la part corresponent a la contemporaneïtat. Al moment de revisar la seva feina, amb vista a l'enllestiment de la segona versió, va tornar sobre aquesta secció per completar-la, almenys en part, i en part, canviar-ne l'orientació ideològica, teòrica i retòrica en línia amb la resta de l'obra. És només una hipòtesi, que tanmateix encaixa prou bé amb les dades relatives a la composició de l'obra i amb els elements i dubtes que tenim, i que aniré perfilant a mesura que analitzi el text.

Ja hem pogut apreciar el major aprofundiment teòric, en crear un *speculum*, que Desclot va introduir, conjuntament amb més notícies relatives al regne de Castella, que són mostra d'unes relacions gens senzilles que s'haurien d'estudiar més en detall i, alhora, en el marc més ampli de les relacions entre la Corona d'Aragó i Castella. Hem començat a veure com, també, el canvi de plantejament relatiu a les motivacions que van conduir el rei Pere II a envair Sicília, va comportar uns notables reajustaments narratius. És també possible que, arran d'aquest canvi, Desclot decidís donar una presentació més detallada de la figura del rei Pere II com a rei, i doncs també com a infant, fet que, sense entrar en gaires detalls de vida política diària, ni amb un plantejament decididament biogràfic, el va portar a donar una exposició més completa de la història, sense tants forats i que fes arribar de manera més pausada, i menys plena de llacunes, de les empreses del pare a les del fill i que permetés reduir, doncs, almenys en part, la fragmentarietat de la seva narració.

8.3. Una cosa sembla segura: a la primera redacció no era present el capítol II, 65, el que narra la conquesta de Múrcia. Després de la secció dedicada a Carles d'Anjou, que acaba amb el capítol 64, analitzada al capítol precedent, i abans del capítol I, 65a, al manuscrit BC 152, que transmet la primera redacció, trobem les entrades següents extretes, ara del **Cronicó dels fets d'Ultramar* (vg. Domínguez, 1997, p. 512), ara d'una sèrie d'annals: *Com lo soldà pres Jaffet*, *Com fou presa Múrcia*, de la qual ara parlaré, *Bataylla d'Ultramar*, *Com fou presa Sicília e Calabria*, ja analitzada més amunt, *Bataylla d'Ultramar*, *Com morí l'apostoli Clement*, mentre que amb el capítol *Com lo*

rey *En Jacme passà en Ultramar*, del qual parlaré més endavant, tornem al text de la primera redacció de la crònica de Desclot.

L'entrada relativa a la presa de Múrcia, com la de Sicília, pertanyia a una col·lecció d'annals, pel que diu Coll (1991, p. 22) de la sèrie *Barcinonense*, i que he anomenat *Annals de Barcelona de 1278*:

Com fou presa Múrcia

En aquest any mateix damunt dit (*scil.* 1266) fou presa Múrcia per lo senyor En Jacme rey d'Aragó e comte de Barcelona (BC 152, f. 97^{rv}).

Donada la condició d'inèdita de bona part de les sèries d'annals catalans, sobretot de les que cobreixen aquesta època, amb les seves estratificacions de composició, és difícil saber si en aquesta forma fos normalment recordada la conquesta de Múrcia.

Tanmateix, sí que es pot fer una consideració, i que ens ajudarà a solucionar, o almenys a enfocar, el problema de les fonts de Desclot i del tipus de tradicions historiogràfiques que circulaven pel país. Si fem un recorregut per les fonts històriques publicades, veurem que, prescindint de moment de les dimensions del relat, la conquesta de Múrcia és narrada de dues maneres ben diferents: bé es posa èmfasi en el protagonisme de Jaume I, bé en el de l'infant Pere.

Al primer grup, a part d'aquest annal, hi hem d'incloure, és evident, el *Libre dels fets*. El fet del gairebé exclusiu protagonisme del rei, que ens presenta la crònica reial, ja havia estat notat, analitzat i comparat amb altres fonts per part de Soldevila (1995, vol. 1, p. 117-142), en la temptativa d'aclarir l'exacte paper històric representat pel rei i pel seu primogènit.²⁶⁸ També forma part d'aquest grup la primera notícia que apareix a les *Gesta Comitum*, dins de la vida de Jaume I:

Hic dominus Iacobus rex, uolens addere nobilitati suae et culmini bonitatis, obsedit ciuitatem Murciae, et cum non esset de acquisitione sua, captam restituit regi Castellae, genero suo (GCB III, 59-60).

La notícia és molt breu, i deixa entendre més del que expressa. Tanmateix, això que importa és que tant les dues breus notícies, com el més llarg i detallat relat de *Libre dels fets* atribueixen tot el mèrit de la conquesta a Jaume I, el qual, al seu *Libre*, procura amagar i reduir com pot la participació i la importància de la intervenció de l'infant Pere.

268. Vegeu una reconstrucció històrica general, però no historiogràfica, a Garrido, 1997, p. 61-120.

En últim lloc, es poden citar, ja que pertanyen a aquesta mateixa tradició, també una entrada present al *Cronicó* de Mascaró, molt propera a la dels annals transmesos per O, i que forma part de la mateixa família, una dels *Annals de Barcelona de 1311* i una del *Cronicó de Perpinyà*.²⁶⁹ Tot i formar part d'aquesta mateixa família, és interessant el testimoni dels annals que precedeixen la crònica de Desclot als manuscrits BC 943 i BNE 647, els *Annals de 1285*, annals que tornarem a citar perquè són del màxim interès. Malgrat ser el producte de la confluència de notícies de la família llenguadociana i de la *Barcinonense*, segons diu Coll (1991, p. 91), presenta la notícia amb una formulació única i molt detallada:

En l'any de MCCLXV[I] lo dia de Santa Maria Cand[e]lera pres lo noble rey d'Aragó la ciutat de Múrcia, e féu cantar missa en la mesquita dels sarrahins (BC 943, f. 2r).

El motiu de més interès d'aquest annal rau en el fet que és l'únic que ens dóna una data precisa per a la conquesta de la ciutat, el 2 de febrer, quan el rei Jaume comença a datar els documents des de Múrcia, que dóna així per conquerida, a partir del dia 3 del mes. D'aquesta forma, confirma els elements que es podien extreure de la documentació i ajuda a solucionar una data encara parcialment a debat.²⁷⁰

Paralela a aquesta, hi ha una altra tradició historiogràfica que, al contrari, responsabilitza de l'empresa justament l'infant, o, com a mínim, li atorga un protagonisme molt més destacat. Entre els textos conservats, en ordre de temps, el primer a fer-ho és exactament Desclot, a la segona redacció. També el relat de Muntaner, que per a aquesta secció no pot dependre de la primera redacció de Desclot, presenta la mateixa perspectiva. Notava Soldevila (1995, vol. 1, p. 119) que, amb aquest episodi, per Muntaner «inicia l'actuació capdavantera de l'infant», i el mateix es pot dir del relat de Desclot.²⁷¹ Però, a ban-

269. Mascaró «*De capcione Murcie. Anno domini ·M^oCC^oLXVI^o: capta fuit ciuitas Murcie a domino Jacobo rege Aragonum*» (BC 485, f. 248v); *Annals de Barcelona de 1311*: «Anno MCCLXVI. Civitas Murcie fuit capta a domino rege Iacobo», el mateix a totes les sèries d'annals *Barcinonenses*, *Cronicó de Perpinyà*: «En aquel any meteyx en lo mes de febrer lo senor En Jacme, rey d'Aragó, pres Múrcia» (17), aquests annals pertanyen a la família llenguadociana, doncs, una altra respecte als altres citats.

270. Garrido, 1997, p. 104 no té dubtes sobre l'entrada a la ciutat el 3 de febrer de 1266, mentre que Soldevila, 1995, vol. 1, p. 137 discuteix unes dates documentals que, al seu entendre, podien ser contradictòries.

271. Un plantejament semblant el trobem també a les GCB III, on molts esdeveniments dels últims anys del regnat de Jaume I són explicats en la secció dedicada a Pere II, i a la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, que per a aquesta part depèn de les GCB III, on trobem la mateixa doble presentació de la conquesta de Múrcia, i molts altres detalls, referents a aquest i altres episodis, reproduïts a la lletra.

da de les dimensions del relat i de la credibilitat de les notícies, hi ha encara un altre text que dona protagonisme a l'infant. Un altre cop les *Gesta Comitum* ens donen proves de la duplicitat d'autor, entre el que actualitza fins al regnat de Jaume I i el que escriu de Pere II i, potser, d'Alfons II. Un altre cop les *Gesta* presenten duplicitat de notació d'un fet, amb la consegüent duplicitat de font:

Item cum recolendae memoriae pater eius ciuitatem Murciae in multitudine armatorum militum et peditum obsedisset, ac post multa bella, directis machinis ad eandem, pollenti consilio, cura et strenuitate armorum infantis nobilis Petri praedicti, multas anxietates et mortes ac grauem famis iniuriam incolae Murciae paterentur, infanti praedicto, omisso rege, se reddere uoluerunt; uerum paternae reuerentiae curam gerens, noluit eos admittere, sed quod domino patri suo se redderent procurauit, qui satis felicibus filii actibus inuidebat (GCB III, 62).

Retrobem testimoniada aquesta tradició, tot i que de forma molt fugaç, en un altre indret d'aquella collecció d'annals i genealogies que formen l'anomenat *Cronicó* de Mascaró, així que al ms. 485 és també present una notícia en doble versió:

Petrus uero rex Aragonum secundus duxit in uxorem filiam Manfredi regis Sicilie et iste cepit regna Sicilie et Murcie (BC 485, f. 243r)

I, finalment, és present a l'elogi del rei Pere II present a la crònica del sicilià Bartolomeo de Neocastro, en una formulació complexa, semblant a la de les GCB III:

Mursia ciuitas, quam vires patris domuerant, cum a iugo patris temere colla seduxerit, honestae militiae pueri victoria prima datur (LIII).

Soldevila (1995, vol. I, p. 129) ja va comentar les afirmacions del text de les *Gesta*, així que reduiré les meves notacions al mínim. El protagonisme de l'infant a l'empresa, com també ha demostrat Soldevila, devia haver estat notable, molt més del que el rei Jaume estava disposat a admetre al seu llibre. Això ho prova també el fet que el papa Climent IV és a l'infant a qui envia una carta d'elogis i felicitacions.²⁷² El papa hi escriu unes frases que val la pena de citar (Martène i Durand, 1717, vol. II, p. 210):

272. Citada també per Soldevila, 1995, vol. I, p. 454; el papa en dirigirà una altra, el 5 de juliol de 1266, al rei Jaume, aquesta vegada per felicitar-lo de la conquesta i exhortant-lo a corregir-se i deixar la seva conducta adulterina (Martène i Durand, 1717, vol. II, p. 362).

Persuadet ingenita tibi nobilitas his rebus intendere, illis studiis inhaerere, quae & gratiam tibi divina impetrent, & laudem apud homines tuae titulis probitatis acquirant. Hoc sane probat non levibus argumentis laudabilis illa constantia, qua fidei zelo succensus, dum circa partes Murciae sarracenorum audisses agmina congregata sanguinem sitientium populi Christiani, objecisti te perfidae gentis insultibus, & infra civitatem eandem adeo, prout fertur, eosdem artasti, quod victualium defectu compressi non possunt effugere manus tuas.

La carta és datada el 30 setembre de 1265, de Perusa estant, ja que es refereix només a les primeres fases de l'atac a la ciutat, abans de la participació directa del rei Jaume I. És possible, potser, percebre ecos dels fets que narren Desclot i Muntaner que examinaré més endavant; tot i així, és notable l'afirmació que els sarraïns no poden escapar-se de les mans de l'infant, a qui les *Gesta* diuen que es van voler rendir els ciutadans de Múrcia. Tanmateix, a banda de la retòrica de la cancelleria papal, l'afirmació sembla exagerada: el relat de Desclot parla, per a aquesta fase, del fet que feien ràtzies²⁷³ i que «combatien la ciutat molt fort de jorn e de nuyt» (II, 65), però l'arribada d'un comboi d'ajuda amb quatre mil sarraïns i vitualles, va obligar l'infant a deixar el setge. Mentrestant, és quan es torna a posar setge amb totes les hosts conjuntes, liderades pel rei Jaume, que Desclot escriu: «e assetjà-la de totes pars; sí que no·y entrava ne·n exia negú que no fos mort ho pres. Sí que·ls sarraïns de la ciutat foren sí destrets de fam que·ls cans e·ls gats menyaven e éls meteyns» (II, 65), i en això concorda també Muntaner (XVI: «que de neguna part no hi podia null hom entrar»), situació més adient a la descrita per la carta papal. Ja veurem com hem d'interpretar aquesta aparent discrepància.

S'ha de dir que tant a Desclot com a Muntaner, pràcticament els únics episodis narrats de la campanya militar, tot i amb diferències, són les cavalcades, liderades per l'infant, i uns actes d'heroisme exagerat, o imprudent, pel mateix infant comesos davant de la ciutat. Desclot ens explica que un dia l'infant, amb una gran companyia, es trobava davant les muralles de la ciutat i en volien tancar el pont d'accés. Els sarraïns surten de la ciutat, i són tants que tothom es retira:

Mas l'infant En Pere no se'n vulia partir, ans se combatia ab los sarraïns molt esforsadament, tro qu·En Gil Garçés l'en féu partir, qui li dix que si no se'n partia que él l'auciuria, que més valia que él l'auciés que si·ls sarraïns l'auceÿen o·l prenien. E axí partí's d'aquí e tornà-sse'n a les tendes (II, 65).

273. Que són les úniques operacions militars que recull Garrido, 1997, p. 76-79.

Mentre que Muntaner conta que:

si hi hac fet molt bo fet d'armes, que pròpiament en un torneig que hi hac, lo dit senyor infant, de ses mans, trobaren que hi matà més de deu cavallers de genets: que lla on ell brocava, con lo hagueren regonegut, [no creats] que li gosassen aturar de cara en neguna manera (XIII).

Aquests episodis, com notava també Soldevila, tenen una certa semblança i podrien provenir tant d'una mateixa font escrita com de relats orals, cosa difícil de poder precisar.²⁷⁴ Tot i així, ara m'interessa destacar que és indubtable l'importantíssim paper desenvolupat per l'infant en les primeres fases de la campanya, abans de l'arribada del rei amb la resta de la host per concloure el setge.

La guerra va tenir prou ressò europeu, com encara testimonia Giovanni Villani uns seixanta anys més tard,²⁷⁵ però el fet que el papa felicità l'infant per les seves proeses, que, com hem vist, podien haver estat un xic exagerades, és prova que d'aquestes estava especialment assabentat. Com hem d'interpretar aquest fet? Em sembla bastant evident que s'hi ha de donar una resposta: l'infant va fer-se propaganda personal.²⁷⁶ Podia tractar-se d'una hàbil maniobra

274. S'ha d'afegir, també, que al final del capítol següent, quan Muntaner explica que l'infant mantenia el rei a obscures dels perills en què entrava, escriu: «a son dia, lo dit senyor infant no hi guardava pont ne palanca: que lla on veia lo pus estret fet d'armes e sabia que hi devia ésser, lla era tota vegada. Per què los fets ne venien a mellor fin: que segurament lla on cascun veu son senyor natural no pensa en als mas en guardar la persona e la honor d'ell, que bé us pensets que en aquell pas membre a negun muller ne fill ne filla que haja, ne res que sia e'l món sinó tan solament que son senyor ajut a trer d'aquell lloc ab honor e ab victòria e ab salvament de sa persona» (XIV). Diria que Muntaner, que ja ha narrat un episodi d'heroisme, està aquí comentant justament l'episodi explicat per Desclot, cosa que prova que havien de tenir una font comuna, de la qual van agafant el que els sembla més interessant i adient. Al proper capítol, raonaré unes altres hipòtesis que poden dur a creure que aquesta font fos justament el *Libre de l'infant En Pere*.

275. El capítol que Villani li dedica (VIII xi) és prou breu i genèric, i dóna una idea d'una única acció conjunta dels tres monarques ibèrics. Però, és molt interessant la seva consideració final, que delata un bon informador: «E nota che come i Cristiani fanno loro podere di raquistare la Terrasanta per boti, per promesse, e lasci di moneta, o prendere croce, e pellegrinaggi per indulgenzia de' loro peccati, per simile modo fanno i Saracini per racquistare la Spagna, e per mantenere la terra di Granata, la quale ancora tengono di qua da mare i Saracini a grande obbrobio e vergogna de' Cristiani».

276. Les capacitats comunicatives de Pere sembla que han estat desenvolupades des de ben aviat; vegeu, per exemple, amb quina retòrica es dirigeix als homes de Daroca, Calataiub i Terol per tal de reclutar tropes per acabar amb la rebel·lió dels sarraïns valencians, en una carta del 28 de desembre de 1276: «feritas infidelium sarracenorum in tantum sevit et seivre non cessat ut vos scire tradimus in partibus Regno Valencie contra christicolos ipsius Regni quod in partibus regni Aragonum vicinis dicto Regno Valencie percussiones eorum et verbera sentiantur. Timeatur eciam nisi obstaverimus principiis et incursibus eorumdem ne eorum austeritas per Regnum Aragonum dilatetur» (Soldevila, 1995, vol. II, p. 82).

diplomàtica: recordem les crítiques al seu matrimoni amb Constança, i recordem també que Climent IV, papa francès, acabava d'elegir Carles d'Anjou senador de Roma, pel maig de 1265, i l'havia coronat amb la corona de Sicília. Així que, fer-se veure com un devot combatent contra els infidels, en un moment tan delicat, l'havia de beneficiar d'alguna manera i deixar-li més llibertat de moviments.²⁷⁷

El que és també força interessant, i potser més, és l'última notació del text de les *Gesta*: que el rei «satis felicibus filii actibus inuidebat». L'enveja de Jaume pot ser un dels elements que el dugueren a treure tota la importància que fos possible a les gestes del fill per atribuir-se tot el mèrit de l'empresa. Podem pensar, també, que devia ser el cas de l'autopropaganda que l'infant s'havia fet a prop de la cort papal, cosa que no devia agradar al Conqueridor, i que hauríem de veure com un dels elements que portaren a les desavinences entre pare i fill. Però, més enllà de la notació psicològica, me n'interessa una altra d'historiogràfica, perquè ens permetrà d'avançar en les hipòtesis suara formulades, a propòsit de les fonts d'aquesta secció de la crònica, i justificar-les. Al *Llibre de l'infant En Pere* trobem que Jaume preferia Ferran Sanxis i «avia avorrit l'infant En Pere, majorment per so com ell faça molts abrivaments, de què lo rey se'n donave desplaer» (I), i més endavant parla d'«hodi» i «malvolence».²⁷⁸ Les *Gesta Comitum* acusen el mateix Ferran Sanxis d'haver causat l'odi patern:

Ferran Sanxiz nomine, multis elatus diuitiis et potentia, dictum dominum Petrum infantem fratrem suum accusabat et diffamabat in pluribus apud patrem, et sic quod propter ipsius degeneris uerba bilingua, quae pulsabant continue contra nobilem filium aures patris, paternus amor, qui omnem amorem uincere consuevit, in odium est conuersus (GCB III, 63).

És a dir que, per un costat algunes fonts ens mostren com una de les causes de les desavinences del rei Jaume amb l'infant Pere era la gelosia pels seus èxits, per l'altre, la carta del papa i els dubtes respecte als mèrits de la conquesta de Múrcia, mostren com el mateix infant podia, diguem-ne, haver pecat d'humilitat a l'hora de reivindicar les seves actuacions.

277. Soldevila (1963, p. 62-63) comentant la carta papal, posa més èmfasi sobre el fet que és el papa qui, temorós de possibles desviaments polítics de l'infant —des del seu punt de vista és clar, a causa del seu matrimoni amb Constança i l'apropament als enemics de l'Església—, intenta alligonar-lo i mantenir-lo en el recte camí. No dubto que aquesta lectura seva és correcta, però s'oblida de considerar el fet que acabo d'apuntar, de l'autopropaganda de l'infant Pere i que és ell qui es vol fer veure com un bon monarca cristià, oferint així l'oportunitat al papa d'exercir la seva funció de pastor d'ovelles bones i no de censor de desencaminades.

278. També Coll (1991, p. 201) apuntava la possibilitat que el *Llibre* fos la font de Desclot per a aquests episodis.

Ara bé, mirem de treure unes conclusions, tot i que hipotètiques i provisionals. Els textos que atribueixen tot el mèrit de la conquesta al rei Jaume s'han de datar: el *Libre dels fets*, el 1270 ca., la primera notícia de les *Gesta Comitum* i, possiblement també la dels annals transcrits a O,²⁷⁹ molt poc després, 1276-1278 ca., com, probablement, les dels altres annals que formen part de la mateixa família, inclòs el *Cronicó* de Mascaró. Les més antigues entre les que donen protagonisme a l'infant Pere, a part de l'epístola papal, són: la segona redacció de la crònica de Desclot, de 1285-1288 ca., la segona notícia de les *Gesta*, de 1290 ca., Bartolomeo de Neocastro, de 1293 ca., Muntaner, de 1325, i l'altra notícia present al *Cronicó* de Mascaró, aquesta indatable amb precisió, però segurament posterior al 1282. En aquest llistat de testimonis falta tot just la primera redacció de la crònica de Desclot.

Hem de pensar, pel que sembla, que Desclot i Muntaner, a banda de relacions orals, per uns detalls que presenten, i que examinaré més endavant, han de tenir una font comuna. És possible veure aquesta font en el *Libre de l'infant En Pere*? La hipòtesi, més enllà dels primers dubtes, es defineix amb més raons, i més elements em permetran de precisar-la millor. La cosa que sembla segura és que, un cop mort el rei Jaume I, les crítiques i les insatisfaccions van prendre cos i veu, i la figura de Pere II es va engrandir i aureolar de trets llegendaris. El fet, tanmateix, que em deixa dubtós i que em fa decantar per la hipòtesi suara pronunciada, és que aquesta creació d'un clima llegendari sembla que l'hem de veure plenament desenvolupada només després de la mort del rei Pere, perquè, l'hagués coneguda Desclot al moment de redactar la primera versió, dubto que no l'hagués aprofitada: entrava perfectament en la línia de cavalleries i conquestes i li permetia de resoldre positivament i honorablement, com va fer a la segona redacció, la discutida conquesta del regne de Múrcia, cedit al rei de Castella.

Aparentment, doncs, el canvi en la imatge de Pere II es va esdevenir entre el 1285 i el 1288 ca., prou temps per poder redactar el *Libre*, i perquè es difongués.

Com he dit, la relació que Desclot presenta de la conquesta de Múrcia és tan diferent de la de Jaume I, que no val la pena fer-ne un comentari pa-

279. A part del fet que, normalment, els annals s'escriuen any per any, així doncs hem d'imaginar l'entrada com redactada el 1266 mateix, igualment l'última notícia que sembla que es pot atribuir a aquest recull d'annals remunta al 1278, ja que a partir d'aquest any desapareixen del manuscrit, notícia que és la següent: «Quant la host de Barchelona anà sobre lo bisbe de Vich e sobre [Lu]çà. En l'any de Mil ·CCLXXVIII· exí la host de Barchelona dues vegades l'any, la ·Iª· fou sobre lo bisbe de Vich a ·XV· jorns de setembre e la host de Barchelona guanyà son enteniment. E l'altra anà sobre Luçà a ·II· jorns de maig e preseren-lo» (BC 152, f. 102v).

ral·lel,²⁸⁰ mentre que és molt propera a la de Muntaner, tan propera com per seguir pensant que depèn de la mateixa font comuna. Desclot ens presenta la situació de la revolta general dels sarraïns i la requesta d'ajuda del rei de Castella, situació que Muntaner (XII) transforma en una escena en què és el mateix rei de Castella qui li demana ajuda, al rei d'Aragó, explicant-li què havia passat. La resposta que Jaume I dona a Alfons és prou semblant als dos historiadors, ja que Desclot, més eixut i precís, escriu:

Quant lo rey d'Aragó hac assò entès, tramès-li a dir per missatges que pensàs de menar la guerra d'aquela part ves Xibília, que él la menaria dessà e li conquerria lo regne de Múrcia (II, 65).

Mentre que Muntaner, més genèric i retòric:

E mantinent lo senyor rei d'Aragó respòs que molt era pagat de ço que dit li havia, e que així era ver de totes coses com ell havia dit; e que pensàs d'anar en la sua terra, e donàs consell en les altres fronteres, que ell prenia sobre si la conquesta de Múrcia e del regne (XII).

Els dos relaten, a continuació, la primera expedició de l'infant, que arribà fins a posar un momentani setge a la ciutat, saquejant i devastant l'horta i els camps que la circumdaven, on complí, segons ells, les proeses abans esmentades. Muntaner, com sempre elogiador, no explica per què es va haver d'abandonar el setge, mentre que entra en detalls del gran botí de guerra que es van endur els almogàvers.²⁸¹

Desclot, que ha tingut una mínima obertura narrativa només per a l'episodi de coratge de l'infant, ara que finalment intervé també Jaume I, torna a

280. Per exemple, tant Desclot com Muntaner atribueixen la requesta d'ajuda a missatgers del rei de Castella, mentre que Jaume I escriu que va ser la seva filla qui va demanar-la-hi (379), tots tres insistint en el fet que Jaume I era, per a Alfons X, com un pare. En dues cartes en què Alfons X demana l'ajuda de Jaume I —i som a l'inici de la revolta—, aquest es dirigeix al rei d'Aragó exactament amb la mateixa fórmula dels cronistes: «Al muy noble Don Jayme [...] salut; assi como á suegro et á amigo que mucho amamos, et qui mucho fiamos, é que tenemos en logar de padre» (12.4.1260; Memorial, 1851, doc. lxxiii); «Assi como á Rey et á suegro que tenemos en logar de padre» (20.9.1260; Memorial, 1851, doc. lxxx).

281. Aquest episodi sembla una anticipació, políticament més correcta, del que explica més endavant Desclot, de quan els almogàvers van fer ràtzies i van empresonar els murcians que abandonaven la ciutat sota la seguretat oferta pel rei Jaume I. És notable el desfasament cronològic al qual és dut Muntaner per la seva magnífic retòrica, ja que, segons ell, l'enorme nombre d'esclaus fets portà el rei Jaume a regalar-ne al papa, als cardenals, a l'emperador Frederic II —mort quinze anys abans!—, al rei de França, a més d'altres barons, i a la reina de França, Isabel filla del rei d'Aragó, casada el 1262 amb Felip, que no seria rei fins al 1270, any de la mort del pare, Lluís IX, i també d'Isabel (XIII).

una narració eixuta i gairebé annalística: explica breument el setge i la rendició de la ciutat, l'acte de bandidatge dels almogàvers amb la definitiva conquesta del regne, i afegeix unes poques notícies sobre el regne de Granada, fent mostra, altre cop, com nota Coll (1991, p. 200), dels seus coneixements del món musulmà.

Muntaner, al contrari, que hem vist coherent amb Desclot per a les primeres fases de la guerra, introdueix ara l'inici de la segona fase de la campanya, altre cop dirigida per l'infant, mentre el rei se'n va a «visitar» els seus regnes. L'absència de Jaume I del terreny de les operacions al llarg de l'hivern del 1265 està documentada (vg. Soldevila, 1995, vol. 1, p. 130) i és possible que Desclot no l'expliqui senzillament per no eixamplar un episodi pel qual, malgrat les seves possibles fonts no estava interessat a entretenir-se, com tampoc a donar-hi gaire importància, ni narrativa ni de construcció del personatge del rei Pere II.

Muntaner, pel seu costat, tot i no afegir gaires dades, utilitza aquest temps per explicar-nos més en detall l'arriscat heroisme de l'infant, d'amagat del seu pare que no ho havia aprovat,²⁸² i per muntar una escena en què el rei Jaume dóna a l'infant la direcció de les operacions, ja que davant de totes les tropes «manà'ls que guardessen e obeïssen la sua persona»²⁸³ (XIV). És una escena d'amor i concòrdia familiar i de prestigi per a la figura de l'infant. Però, a l'igual de Desclot, la descripció de la presa de Múrcia, a la qual recordem-ho participà el rei, és breu i esquemàtica. No seria aquest un indici, i una ulterior possible prova, de la presència de la narració del *Libre de l'infant En Pere*? Evidentment, això no és pas un problema, ja que el *Libre* s'ha de datar abans que Muntaner escrigués la seva crònica, però, malgrat que el seu relat és més ampli i detallat, podem atribuir les concordances entre aquest i Desclot a la mateixa font? Com ja he dit amb anterioritat, i com diré més endavant per altres indicis, és impossible estar-ne segurs, però els elements de sospita són molt forts.

8.4. La primera redacció, en lloc del capítol sobre Múrcia, en presenta uns, absents a la segona, que relaten el frustrat projecte de croada del rei Jaume I i el tràgic desenllaç de l'última croada dirigida per Lluís IX rei de França.²⁸⁴

282. Aquest fet és prova de bona documentació, bé de Muntaner, bé de la seva font, ja que Jaume I, al *Libre dels fets*, s'entreté més d'un cop a parlar de la seva saviesa militar, contra l'ariscada imprudència dels castellans, vg. Soldevila, 1995, vol. 1, p. 134.

283. I vegeu, al *Libre de l'infant En Pere*: «He llavors, lo rey manà als capdals he a cavallers que faeren tot so que l'infant En Pere los digués» (I).

284. Domínguez (1997, p. 512) els atribueix al perdut **Cronicó dels fets d'Ultramar* que ell estudia. Però han de formar part de la crònica de Desclot almenys per dues raons principals, a banda de nombrosos detalls: primer, no són gens coherents amb els altres capítols del **Cronicó* des del punt de vista estilístic i narratiu, puix aquests capítols són amplis i detallats, mentre que

El capítol que Desclot dedica a la croada de Jaume I és extremadament important, ja que, a banda de la relació molt parcial que en fa el mateix rei Jaume al *Libre dels fets* (475-494), no hi ha cap altra crònica catalana que en parli, i és un esdeveniment en bona mesura reconstruïble només a partir de la documentació d'arxiu.²⁸⁵ Hi ha també un altre element que el fa especialment digne d'interès: el relat del rei Jaume es fixa, com és el seu costum, només en la seva participació, i, un cop fracassat l'intent d'expedició, el rei no relata que igualment l'estol va salpar cap a Acre guiat pels seus fills bords Ferran Sanxis i Pere Ferrandis.²⁸⁶ El capítol és ben documentat²⁸⁷ i sembla que deriva d'una relació directa dels esdeveniments, i ens dóna unes notícies força interessants, ja que especifica, per exemple, el nombre de vaixells que formaven l'estol, «ab ·XX· naus e ab ·XX· galeras e ab ·XXV· tarides» (I, 65a). Un altre detall interessant és el fet que, segons Desclot, l'amistançada del rei, Berenguera Alfonso, viatjava amb ell, hi rep el títol de «regina» i és indicada com «sa muller».

el **Cronicó* no és gaire cosa més que uns annals; segon, Desclot, que ignora la resta d'aquesta crònica, coneix aquests capítols ja que n'utilitza la informació, amb el resultat que llur posició en el manuscrit, al mig d'altres informacions sobre Ultramar, és a causa del tema i no del fet de formar part del **Cronicó*; són tots publicats a l'apèndix 4.

285. Vg. Runciman, 1954, vol. III, p. 331, també per a les fonts franceses, Soldevila, 1995, vol. I, p. 298-300, Villacañas, 2003, p. 258-268, i Smith, en premsa. És recordada de forma ràpida als *Annals de Barcelona de 1291*: «Anno Domini M^oCC^oLX^oVIII^o, el segon dia d'agost, lo senyor rey en Jacme ffeu ffer vela per zo que anàs en Ultramar, et tornà lo segon dia de setembre en Aygües Mortes» (AHCB, L-5, f. 34v).

286. És interessant notar un fet: Ferran Sanxis, fill de Blanca de Antillón, és definit com a bord, mentre que Pere Ferrandis d'Híxar, fill de Berenguera Ferrandis, com a «fill del rey le-desme menor». Tot i que aquest últim, al contrari dels fills de Teresa Gil de Vidaure —Jaume de Xèrica i Pere d'Ayerbe—, no apareix al testament del rei (però fa un legat a part per a Berenguera Alfonso i els seus fills el 4.5.1268, vg. Huici, 1976-1988, doc. 1573, i Huici, 1916-1922, doc. 1302), és evident que cap al final de la seva vida Jaume considerava els dos de diferent manera. Al *Libre dels fets* el primer, Ferran Sanxis, sempre és indicat només amb el nom, mentre que del segon, Pere Ferrandis, especifica el fet que era fill seu, vg. II, 446, 554 i 558. És possible que Jaume I canviés la manera d'indicar el primer, un cop consumida la seva traïció, ja que a la documentació, fins al 1268, els dos apareixen igualment amb la fórmula «dilecto filio nostro» (per exemple a Huici, 1976-1988, els doc. 816, 1381, 1525, per a Pere Ferrandis, i els doc. 1132, 1208, 1230, 1390, 1519 per a Ferran Sanxis).

287. El text presenta uns errors de datació, que hem de veure més aviat com una confusió del mateix cronista, ja que l'estol va sortir de Barcelona el 4 de setembre i no el 3 d'agost, i el gran castell de l'orde de l'Hospital, el Krak des Chevaliers, va ser conquerit pels mamelucs el 8 d'abril de 1271; és a dir, un any després de l'expedició catalana i no, abans. L'error de la datació podria ser un error mecànic o dependre de la font, ja que al *Cronicó* de Mascaró trobem l'entrada següent: «De viatico regis Jacobi Ultra Mare. Anno domini ·M^oCCCLXVIII^o· nonas augusti, dominus rex Jacobus fecit fieri velum ut iret Ultra Mare, et est reversus ·IIII°· nonas septembris in Aquis Mortuis» (BC 485, f. 248v), on el copista en lloc d'agost havia escrit setembre, per adonar-se de l'error i corregir-ho.

El rei havia intentat legalitzar la seva relació amb Berenguera,²⁸⁸ però el papa Climent IV li havia negat el divorci de Teresa Gil de Vidaure, malalta de lepra. Aquest detall ens permet de copsar un ulterior aspecte de la personalitat del rei Jaume, sempre tan dividida entre l'aspecte públic i autocelebrador, com ens deixà al *Libre dels fets*, i la pràctica de la seva vida, tot sovint contrastant amb aquella imatge, ja que l'afirmació de Desclot sembla que recull alhora no sols la voluntat reial de casar-se amb Berenguera, sinó la presentació d'ella com a esposa i reina de fet, a més de la percepció pública de la relació del rei amb la seva amistançada. I això sense tant dramatisme i remordiments de consciència, com imaginaven els historiadors del passat, ja que la seva amant, amb el títol de reina i esposa, com altres reines, havia de participar amb ell en la croada.²⁸⁹

Desclot, a la segona redacció, elimina el capítol, molt possiblement perquè, en l'òptica de relatar conquestes i fets importants, aquesta expedició no deixava de ser una anècdota i un fracàs, però, l'utilitza. El capítol acaba amb la notícia següent:²⁹⁰

288. Anys enrere Jaume havia dit al seu confessor: «que a nostre Seyor no li cuydàvem tenir altre tort per què nós deguéssim ésser perdut, sinó tan solament de Dona Berenguera; e nós havíem en cor d'ésser ab ella menys de peccat, així com hom deu ésser ab sa moller» (426). A la documentació Jaume es dirigeix a Teresa Gil de Vidaure amb la fórmula de «carissime nostre dompne» (Huici, 1976-1988, doc. 671, 673, 744, 902, 986, 171, 1224 i 1225) i a Berenguera Alfonso amb «dilecte nostre dompne» (doc. 1508) o «karissime et dilectae nostrae dompnae» (doc. 1573). El papa escriu dues cartes a Jaume I a primers de 1267 dient-li que és inútil demanar ajuda per a la croada, ja que, si no deixa el «carnale commercium, non absque nota incestus» amb Berenguera, la croada no té cap possibilitat d'èxit (Martène i Durand, 1717, vol. II, p. 440 i 448). L'incest és pel grau de parentiu: Berenguera Alfonso era filla de l'infant Alfons, germà de Ferran III de Castella, i la primera esposa del rei Jaume, Elionor, era la germana de Berenguera, la mare de Ferran III i Alfons.

289. Escrivia Ferran Soldevila: «Sota les amenaces papals i en aqueix estat d'esperit, en què es barrejava la por al càstig diví amb la recança d'allunyar-se de la seva estimada, n'hi hagué prou amb una tempestat que va dispersar l'estol perquè Jaume I tingués la sensació que Déu no volia el seu servei ni el seu passatge a Terra Santa» (1985, p. 31) i «El record de Berenguera Alfonso pesa doblement damunt el monarca: amb el terror del pecat, que l'allunya de l'empresa, i amb l'incertiu del desig, que l'incita a tornar prop de la seva amiga. Perquè un cop tornat, correrà a ajuntar-s'hi» (1971, p. 378). Un cop més podem apreciar com l'home medieval no es correspon gaire a la imatge encara romàntica que tot sovint tenim d'ell, o a la que a vegades volia deixar d'ell mateix.

290. Per la «traïció» de Ferran Sanxis i les seves relacions amb Carles d'Anjou vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 315-316, i Villacañas, 2003, p. 676-683 i 718-722; la notícia de l'acord de Ferran Sanxis amb Carles és recordada també per les GCB III, a la secció del rei Pere II: «Multa etiam sinistra, cum militibus ac ciuibus Cataloniae et Aragoniae et cun Karolo rege Siciliae, contra inlicitum infantem fratrem suum frater uipereus pertractauit» (GCB III, 63), el detall de posar-se al servei de Carles, absent a la segona redacció, és confirmat per la documentació d'arxiu.

E sempre en l'altre any qui vench après, lo rey tramès missatgers a sos fills e als altres barons qui eren passats en Acre, que se'n tornassen en Catalunya. Los quals, mantinent que hagren haüts los missatgers del rey, se reculliren e's mogren d'Acre, so és la festa de Sant Andreu en l'any de Mil ·CCLXX·; e preseren terra al Goy de Gerones. E aquí En Ferran Sanxes e N'Axemèn d'Orrea, son sogre, exiren en terra ab tota lur companya, e vengren-se'n per terra, e passaren pel rey Carles, e parlaren molt ab ell, e'n cara que preseren son servey. Per què l'infant En Pere fou fort despagat de son frare En Ferran Sanxes, com sabé que s'era girat per Carles, qui era son enemich e'n cara que havia pres son servey (I, 65a).

A la segona redacció, al capítol 68, dedicat a parlar de les intrigues de Ferran Sanxis, Desclot escriu, autocitant-se:

L'infant En Pere vulia molt gran mal a N Ferran Xanxis per molts de mals que avia tractats contra él; e màjermment per ço cor En Ferran Xanxis e N Examèn d'Orea son sogre, ·I^a· vegada que venien d'Oltramar per terra de la ila del Cret ençà, se giraren al rey Karles e parlaren ab él, per ço cor sabien que era el major enamich que l'infant En Pere avia. E'l rey Karles aculí-los molt bé, e donà-lur grans dons e tractà ab éls que deguessen alcure l'infant En Pere ho gitar de la terra, e qu'En Ferran Xanxis fos rey d'Aragó; mas tan celadament no o parlaren que'l infant En Pere no·u sabés mantinent. Mas ja enans d'assò era tan colpable En Ferran Xanxis del infant En Pere, que era digne de perdre la vida e tot quant avia (II, 68).

És evident que el capítol I, 65a va ser escrit prou després dels esdeveniments, en tot cas en un moment en què les hostilitats entre Pere II i Carles d'Anjou eren clares, tot i no haver encara esclatat la guerra, i ens podem preguntar si la font d'informació de l'infant a l'època, respecte al comportament de Ferran Sanxis, no fou precisament el germanastre del rei, Pere Ferrandis. Un fet que també hem d'apreciar és la diferència de consideracions, a aquest respecte, entre els dos capítols —I, 65a i II, 68—, ja que al primer només es parla del fet que Ferran Sanxis va entrar al servei de Carles d'Anjou, amb la condició de militar al regne de Nàpols i a l'imperi de Constantinoble, mentre que a la segona redacció, omet aquest element i parla d'ordir una conjura per matar l'infant Pere.

Si l'afirmació del capítol I, 65a és confirmada per la documentació, de la del capítol II, 68 no en tenim més proves que no siguin plausibles il·lacions. Si el fet d'entrar al servei del rei Carles, ja que no va tenir continuïtat més enllà del pactat a l'època, el podem veure inclòs, i redimensionat, en l'afirmació que «donà-lur grans dons e tractà ab éls», com hem d'interpretar l'afirmació que havien pactat de matar l'infant? És evident que les posteriors actuacions de Ferran Sanxis les podem veure des d'aquesta perspectiva, tot i no fer falta. Podem

també pensar que fos només un afegit de Desclot per tal de justificar majorment l'homicidi comès per Pere II quan va negar al Cinca el rebel germanastre, sense que, de moment, puguem estar segurs de cap de les dues lectures.

Tot i així, si pensem que, al moment de compondre la primera redacció, estava més a prop dels fets i no en diu res; i que, a aquesta mateixa redacció, el tractament que dóna a l'esdeveniment, com en general a la figura del rei Pere II, és molt poc desenvolupat, mentre que a la segona el to apològic és extremadament elevat, com també la voluntat de justificar totes les actuacions del rei, si recordem això, em sembla que, més raonablement, haurem de veure l'asserció de l'existència d'una conjura, fet que tothom a quinze anys de distància es podia ben creure, com un invent de Desclot per tal d'arrodonir, en negatiu i en positiu, l'actuació dels dos germanastres.²⁹¹

Ens hem de preguntar, també, a quan remunta la redacció del capítol I, 65a, i, en conseqüència, la primera redacció de la crònica. Sabem, i tornarem a veure més endavant, que Carles d'Anjou podia ser considerat enemic de l'infant Pere ja des del 1266, any de la mort del seu sogre, Manfred, però jo diria que podia ser definit com «el major anamich» només a partir del 1282, un cop esclatada la guerra, tot i no considerar que, després del 7 de gener de 1285, quan va morir, en va recollir el testimoni Felip III de França, que pel maig del mateix any iniciava la invasió de Catalunya. Tanmateix, és notable com en aquest capítol Desclot no parla del futur destí de Ferran Sanxis, mort al juny de 1275, i no justifica la conducta de l'infant Pere en fer-lo morir negat a les aigües del riu Cinca. És perquè el capítol va ser redactat abans d'aquesta data?, o, més senzillament, i considerada la poca cura d'aquesta secció, no va voler introduir més explicacions?

L'anàlisi, feta més amunt, del capítol I, 64 en què es recorda almenys la victòria inicial del rei Pere, portaria a negar la primera possibilitat. Però no del tot, ja que també podríem pensar que, a l'hora d'acabar d'enllestir la primera redacció, a finals de 1285, va voler introduir els detalls sobre Carles d'Anjou, posant-se al dia amb les notícies que tenia d'ell i per arrodonir al màxim el seu retrat, considerada la importància central del rei de Nàpols. Però, considerat el lapse de temps, no va pensar d'actualitzar també la informació sobre Ferran Sanxis, anticipant el seu futur destí i justificant l'infant per l'assassinat, en línia amb les característiques de la secció, que és molt poc treballada, i a la qual no havia concedit gaire importància.

Si fos demostrable aquesta segona hipòtesi, hauríem de pensar que Desclot comencés a redactar la seva crònica ja prou temps abans de 1282 i que, un

291. Soldevila (1995, vol. I, p. 316) pren en consideració aquesta segona hipòtesi, justifica l'origen de la sospita, però no pren posició, tot i que sembla que creu l'afirmació de Desclot; Villacañas, 2003, p. 708-722, tot i no aportar proves, i no citar Desclot, n'està convençut.

cop hagués acabat de recopilar els materials derivables de les fonts escrites, pensava de continuar-la en forma annalística, com deixaria pensar la precisió cronològica que trobem a la primera redacció, amb la regular indicació de l'any, contràriament a la imprecisió temporal de la segona, a la qual es privilegiaven fórmules genèriques com «puys», «a cap d'un gran temps», «en aquella saó», etc., i que el fet de precipitar-se els esdeveniments, juntament amb els seus encàrrecs, no li van deixar el temps de completar el relat dels anys seixanta i setanta, ni de cercar-ne fonts suficients, per dedicar-se a apuntar i posar en net això que anava sabent dels nous, més importants esdeveniments.

Els tres capítols següents, que narren l'última croada acabada pel rei Lluís, la seva mort i alguns successos ocorreguts al rei Eduard I, fan mostra de bona informació i donen alguns detalls interessants.²⁹² La lògica d'aquests capítols, a la primera redacció, rau en la continuïtat que tenien a l'interior de la narració, ja que de la mort del rei de Navarra, ja n'havia parlat al capítol 50, mentre que de la intervenció de Carles i del fracàs de la croada en torna a parlar al capítol 86, quan, amb l'eliminació dels capítols en qüestió, aquestes són notícies que queden com a no relacionades.²⁹³ Sent uns capítols dedicats a uns esdeveniments externs a la història de Catalunya i, d'alguna manera, a la temàtica d'aquest llibre, no els analitzaré en detall. Això que és ineliminable és l'anàlisi historiogràfica; és a dir, què significava llur presència a l'interior de la crònica, i què vol dir llur eliminació.

Pel que fa al primer aspecte, els tres capítols en qüestió, quatre si comptem també el dedicat a la croada de Jaume I, reforcen la impressió que s'havia anat formant fins a aquest moment, d'una major obertura de perspectiva, per part de Desclot, al moment d'escriure la primera redacció de la crònica. Em confirmen, també, en la hipòtesi que acabo de formular, a propòsit d'aquesta secció, respecte a la manera d'escriure-la de Desclot. És a dir que, en lloc d'or-

292. Em semblen indicis suficients per atribuir-ne la paternitat a Desclot, a banda dels motius ja proposats, la insistència en detalls catalans: el passatge del rei de Navarra per Mallorca, els informants dels propòsits de conversió del rei de Tunis, els frares Ramon Martí i Francesc Cendre, o la datació de l'arribada al nord d'Àfrica el dia de Sant Jaume i Sant Cugat. Per a la croada, vg. Runciman, 1954, vol. III, p. 290-292. La presència d'un annal dedicat a aquesta empresa fracassada per cloure la *Cronica Comunia*, em fa pensar que Desclot tingués present justament aquesta sèrie d'annals i en depengués, almenys remotament, en l'estructuració de la seva crònica, sobretot tenint en compte el fet que el model de la *Cronica Comunia* era a la Cancelleria del Consell de Cent de Barcelona (vg. Cingolani, 2006b, en premsa).

293. Del rei de Navarra escriu al capítol 50: «passà a Tunis ab lo rey de França, e de Tunis vengren a Tràpèna en Sicília; e aquí lo rey de Navarra morí», mentre que escriu al capítol I, 65b, on li dona molt de relleu i importància, que: «E aquí mateix com lo rey de Navarra fou en terra a Tràpèna pres-lo malaltia e morí», mentre que al capítol 86, el papa negava la seva ajuda al rei Pere dient que no podia reixir allà on: «el rey de França, e el d'Anglaterra, e'l rey de Navarra, e'l rey d'Alamania, e molts comtes, e el rey Karles foren a Tunis e anc res no-y pogren fer».

ganitzar la narració d'aquesta secció en grans blocs argumentals, procedia amb un estil annalístic, al qual cabien també notícies no estrictament relacionades amb la història catalana, tot i afectar, que no s'oblidi, reis i nobles que amb aquesta història estaven estrictament vinculats.

Llur eliminació sembla que depèn, en bona mesura, de la concentració temàtica de la segona redacció, a l'interior de la qual aquests tres capítols, I, 65*b-d*, quedaven aïllats, encara més després d'haver eliminat l'I, 65*a*. Aquesta consideració el portà a sacrificar-los, malgrat que en pogués treure partit per enfosquir encara més el retrat de Carles d'Anjou, que aprofità la situació de perill de l'exèrcit croat per firmar unes paus, amb el rei de Tunis, per a ell econòmicament molt profitoses. Així com li podien ser útils per explicitar la comparació feta entre els triomfs del rei Pere i, justament, aquesta fracassada empresa del rei francès, comparació que analitzaré més endavant.

8.5. El capítol 66 parla de l'estada d'Alfons X de Castella a Barcelona i de l'anada del monarca castellà i del català al Concili de Lió el 1274.²⁹⁴ A la primera redacció, aquest capítol és dividit en tres apartats: primer conta l'estada d'Alfons X a Barcelona, afegint, respecte a la segona redacció més àmplia d'informació, que «anà-sse'n a Perpenyà, e aquí estech gran temps, per ço com volia anar al Papa. E·l rey de França no·l lexà passar, entró lo consili fo manat del Papa» (I, 66). Segueix un segon bloc, introduït per la fórmula «en aquell any fo lo gran consili», concili del qual explica alguns dels propòsits:

en aquell consili fou elet Emperador en Alamanya. E en aquest consili foren los grechs, e s'acordaren ab la fe de Roma. E foren desbosts los frades de penitència, ço és aquells qui tornaren a la fe de Roma, e aquells qui no y tornaren són catius (I, 66).

Aquesta informació és eliminada de la segona redacció, sempre més reticent a donar notícies de caràcter eclesiàstic. I es conclou amb una tercera secció en què narra la mort de Ferran de Castella, de Sanç d'Aragó, arquebisbe de Toledo, de Nuño González de Lara i d'un nebot d'Alfons, Alfons Emmanuel, fill de l'infant Don Manuel.

El capítol corresponent a la segona redacció, mostra una remanipulació retòrica que li confereix més lògica: comença amb l'esment del Concili de Lió, la convocació del qual causà l'estada del rei Alfons a Barcelona i, a la tornada del qual, li foren anunciades les diferents morts. A la segona, en línia amb la major atenció dedicada als fets castellans, Desclot afegeix que, a causa de la mort del primogènit, Alfons X fa jurar fidelitat com a futur rei al secun-

294. Vg. Soldevila, 1971, p. 395-396 i 624-625, i Bruguera, 1999, p. 121-131.

dogènit, Sanç, eliminant de la successió els fills de Ferran, els infants de La Cerda, que tanta tensió procuraran entre Castella i Aragó, com es veurà al capítol 11.

8.6. Com ja he dit, a partir d'aquest punt, capítols II, 67-72, la matèria tractada, tot i ser la mateixa, és distribuïda de manera força diferent a les dues redaccions: a la primera, més organitzada en blocs temàtics; a la segona, més fidel a la successió cronològica dels esdeveniments.²⁹⁵ A la segona redacció, trobem, lògicament, el relat de l'alçament dels sarraïns paliers de València, capítol 67, esdeveniment del qual a la primera redacció gairebé no es parla. El capítol 68, reutilitzant, com hem vist, informació del capítol I, 65a, tracta de les desavinences entre l'infant Pere i Ferran Sanxis, de les dificultats del rei en les relacions amb la noblesa, i de les tensions entre pare i fill, fets narrats a la primera redacció de manera extremadament esquemàtica:

En aquell any mateix damunt dit, fou la guerra entre lo senyor En Jacme rey d'Aragó e·ls capdals e·ls cavallers de Cathalunya. E En Fferran Sanxes, fill del rey En Jacme bort, se tenia ab ells e era cap de tota la guerra (I, 67-68).

La narració de la rebel·lió del comte d'Empúries, que a la segona redacció ocupa tres capítols, els 69, 71-72, a la primera és narrada, de forma més resumida en un únic capítol.²⁹⁶ I, en línia amb aquest tarannà, també els altres capítols són molt més eixuts i de caràcter gairebé annalístic.

Entre la primera redacció i la segona, podem notar una diferència sobre totes les altres: no es tracta senzillament d'una major quantitat de dades històriques o d'un replantejament retòric, més ordenat i coherent, en llur exposi-

295. A la primera redacció, trobem aquesta successió de capítols, tots publicats a l'apèndix 4: *Com l'infant En Pere vench de França, e·l comte d'Empúries hac enderrochat Ffigueres, e lo comte d'Empúries fou pres*, que correspon als capítols II, 69, 71-72; *Com lo rey En Jacme hac guerra ab los capdals e cavallers de Cathalunya*, capítols II 67-68; *Com l'infant En Pere negà En Fferran Sanxes son avuncho*, capítol II, 70; *Com En Guillem Ramon de Muncada e·l Mestre del Temple hagren bataylla ab sarrahins*, capítol II, 67; *Com passà d'esta vida lo rey En Jacme en València*, capítol II, 73.

296. És notable una diferència: a la primera redacció Desclot escriu, de forma més ajustada a la realitat: «Estant l'infant en Aragó, los cavallers de Cathalunya manlevaren lo comte d'Empuries sots fermaça de dret del senyor rey En Jacme, en Barchelona estant, e lexà-lo anar» (I, 70) mentre que a la segona (II, 72) construeix una gran escena en què llueix la misericòrdia de l'infant Pere; sobre l'episodi vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 381-394, i per a successives evolucions en direcció llegendària, Cortadellas, 1989. Coll (1991, p. 201) notava, amb notable perspiciàcia, que l'escena final «sembla més ésser fruit d'una elaboració literària que no pas un reflex fidel de la realitat».

ció, sinó que comprovem, bàsicament, l'absoluta absència de protagonisme de l'infant Pere a la primera redacció, protagonisme que adquireix forma a la segona. L'hem vist protagonista en la conquesta de Múrcia (II, 66), el veiem en la lluita contra el germanastre i contra els barons, i en el noble comportament amb el seu pare (II, 68-69), cavallerós en el viatge a París (II, 70), ferm amb el comte d'Empúries i amb els barons rebels (II, 71-72).²⁹⁷

Podem apreciar un procés semblant d'augment de notícies i replantejament del significat d'aquestes, també a les GCB III. Després de la notícia de la presa de Múrcia, l'anònim cronista, revisor de la redacció de les GCB II, narra la rebel·lió dels sarraïns paliers, amb un enfocament centrat sobre Jaume I:

Hic vitam suam ducens contra fidei inimicos, cum in senectute sua in-serruissent contra eum in regno Valentiae multa castra, quae ab acquisitione terrae citra Sarracini tenuerant palliati, propinquus iam morti, abstulit eis castra et benigne catholicis applicauit, deuicit omnes, et de toto regno predicto expulit, ope tamen et regimine nobilis dicti filii sui Petri (GCB III, 60).

A la narració, que posa molta èmfasi sobre la catolicitat del rei, sembla que és el mateix Jaume I qui acaba amb la rebel·lió, només de passada amb l'ajuda de l'infant Pere, una forma de presentar-nos els fets i la seva interpretació força coherent amb la del *Libre dels fets*. A més, es rep la impressió que és només un cop acabada aquesta tasca que el rei emmalalteix. A l'apartat següent l'anònim fa un retrat del rei i ens narra la seva abdicació a causa de la malaltia:

Hic nobilis Iacobus rex ab aetatis suae flore usque ad uitae terminum persecutus est continue Christianae fidei inimicos; iudicio iustus, consilio prouidus, probitate conspicuus, statura procerus, armis strenuus, Sarracenis per omnia odiosus, christianae fidei, ut praedicitur, propagator, Deo et suis amabilis, gratus omnibus, in senectute bona corporis gravatus molestia, diadema regni, sceptrum et ense tradidit illustri filio suo Petro, in regnis Aragoniae et Valentiae et comitatu Barchinonae heredem uniuersalem instituens eum sibi (GCB III, 60).

A continuació, explica també l'heretat del secundogènit Jaume II de Mallorca²⁹⁸ i la presa de l'hàbit de monjo de Poblet amb la notícia del dia de la

297. Per a tots aquests esdeveniments, vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 287-401, i Villacañas, 2003, p. 678-722.

298. En línia amb les altres parts de la crònica en què, al final del regnat es dedica un capítol a part dels monarques de les branques col·laterals, aquest és titulat «De Iacobo filio minori praedicti domini Iacobi» sense adonar-se que, en realitat, només en dóna la notícia i segueix explicant la mort del rei.

mort. Arribats a aquest punt, em sembla que s'ha de veure la intervenció del segon redactor, el responsable de la vida de Pere II. Perquè per concloure la secció dedicada a Jaume trobem un ulterior capítol, el XXVII, 10 dels editors, redactat no abans del setembre de 1285, i possiblement més tard, que és un capítol crític, en certa mesura, amb la conducta de Jaume I, en oberta contradicció amb l'exasperat elogi, que respon a la visió oficial del mateix rei, contingut al capítol precedent. El cronista comença dient: «Hic cum per totam uitam suam pluribus claruisset, in uno solo offendit totum dominium regni sui» (GCB III, 61). Torna, així, a parlar de la divisió dels regnes, afegint que d'aquesta «orta fuit [...] dissensio inter fratrem», i explica la traïció de Jaume de Mallorca, quan fa costat als francesos, i l'entrada d'aquests a Catalunya fins a la rendició de Girona, el 7 de setembre de 1285, per concloure: «sed quae prouenerit eis talio pro meritis, dante Domino, clarius inferior elucescet». D'aquesta manera, el capítol fa tota la impressió de ser un afegit a la vida de Jaume I redactat, i introduït, al moment de començar, a fets conclusos, la secció sobre Pere II, com per explicar part d'això que passarà i trobar-li una causa en la mateixa conducta del rei Jaume I. La divisió dels regnes, tan criticada ja abans que es complís, i que tants problemes i tensions portarà a la Corona d'Aragó fins més enllà de la recuperació del regne de Mallorca per part de Pere III, la trobem censurada també a les altres dues cròniques que remunten al regnat de Pere II, a la de Desclot, de forma indirecta ja que silencia del tot l'assumpte, i a la *Crònica del rei Pere*, en què li són dedicats tres capítols (els XIV-XVI).²⁹⁹

El redactor de la secció de les GCB III dedicada a Pere II, torna a repetir la notícia, cosa que ja li hem vist fer més d'un cop, però amb un plantejament del tot diferent, i més proper a la realitat. Narra la rebel·lió dels sarraïns paliers, la desgraciada batalla de Llutxent i la fuga de Pere de Montcada de la presó, però el rei Jaume «uergente deorsum conditione corporea, regnum suum defensare aequanimiter non ualeret, cum in dicto regno reuerendo senio ac iugibus febribus arceretur» (GCB III, 63). Així que és l'infant, «morum pro fide et Ecclesia se opponens, non degener filius diligenter exequitur uices patris», i, gràcies a la seva «industriam ac strenuitatem», guanya.

299. En un document emès a València, el 13 d'abril de 1278, dirigit al seu germà Jaume, Pere significativament fa escriure: «Illustri et karissimo fratri suo infanti Iacobo, illustris domini Iacobi, inclite recordationis regis Aragonum filio, Petrus, Dei gracia rex Aragonum, salutem et sincere dileccionis affectum» (Soldevila, 1995, vol. II, p. 195), ha passat més d'un any i mig des que Jaume és rei de Mallorca, tot i així, Pere es dirigeix a ell encara com a «infantem» i no com a rei, ja que encara no ha rebut l'homenatge feudal, que no serà fins al 20 de gener de 1279 (Lecoy de la Marche, 1892, vol. I, doc. xxvii), vg. també Soldevila, 1963, p. 132-133.

8.7. Superat l'episodi de la rebel·lió del comte d'Empúries, arribem a l'últim capítol que Desclot dedica a narrar el regnat de Jaume I i la infantesa de Pere:

Quant l'enfant En Pere ac perdonat al comte d'Empúries, e ac menades a fi totes les coses que avia a fer en Cataluya, e ac entès que·ls sarraïns del regne de València s'erren alsats e que feÿen gran mal en la terra, partí-sse de Barçelona e anà-sse'n a València. E·l rey son pare adoncs donà-li poder sobre tota la sua terra, e dix-li que pensàs de menar la gerra contra·ls sarraïns e liurà-li tota la sua companya.

Mas no anà a gayre de temps que·l rey anmalautí en la ciutat de València (II, 73).

Som, així, a l'escena final: el discurs del moribund rei al seu fill, i la seva mort. A la primera redacció, la notícia de la mort del rei Jaume I és donada de manera fredament annalística:

LXXIII. Com passà d'esta vida lo rey En Jacme en València

En aquell any mateix damunt dit, a ·XXVII· jorns de juliol, passà d'esta vida en la ciutat de València lo rey En Jacme d'Aragó e de València e de Mallorques e comte de Barchelona e de Rosselló e d'Urgell e senyor de Muntpesler, lo qual fou sebullit a Poblet. E romaseren dos fills seus, lo major hac nom En Pere, qui fou rey d'Aragó après son pare, e l'altra hac nom En Jacme, qui fou rey de Mallorques e comte de Rosselló e senyor de [la] baronia de Muntpesler.

Mentre que a la segona redacció, a continuació de les paraules que acabo de citar, Desclot imagina, traslladant-lo a València i no a Xàtiva on va tenir lloc, un emotiu discurs del rei, ja al llit de mort, al seu fill. En la visió de Desclot, hem de veure en aquesta allocució el *mea culpa* i el testament polític d'un rei conqueridor i valent, que havia creat la grandesa del regne, i, en fi, un elogi del seu successor:

—Don infant: yo són molt fort malaut e veil e conè que d'aquesta malautia no poré garir,³⁰⁰ mas axí sia com Déus vula. Yo-us é fets mouts mals a gran tort, per falses lausengers qui-us acusaven ab mi,³⁰¹ e ara penet-me'n,

300. *Libre dels fets*: «si cas s'esdevenia que nós d'aquesta malaltia moríssem» (564); *Libre de l'infant En Pere*: «yo són vell vuymés» (I).

301. Diu el Gran Senescal: «per falses lausengers qui m'an acusat ab él» (II, 1), i l'emperadriu: «aquest falses lausengers m'acusen ab vós» (II, 7); al *Libre de l'infant En Pere* ell diu: «ja sabets com nostra pare nos vol mal, per so com comensaven a tenir justícia, he llausengés hannes mal mesclat ab ell» (I), en un document del 7.12.1273, el rei Jaume ordenava als ciutadans d'Alzira que no obeïssin l'infant «pro eo quod bene nobiscum non erat et stabiliebat se contra nos» (Huici, 1916-1922, doc. 1418).

que anc no fo negun rey qui melor fil agés com vós sóts estat a mi, ne tant obedient a pare,³⁰² que anc nuyl temps no'm agreugàs ne passàs ma volentat de re; e si-us n'è provat en moltes gises. Per què yo prec Déus que-us lex viure lonc temps en vostre regne ab gran honor, e-us dón forssa e poder sobre vostres enemics, e dón-vos Déus amor e gràcia de totes gens, e-l vostre nom sia temut e exalsat per moutes regions. E plàcia a Déu que vós e-l vostre seyal anets tots temps avant e nuil temps no sia sobrat per negú, ans sien vensuts e sobrats tots cels qui-l veuran qui contra él volran venir. Bels fils! Pensats de la terra a governar, e amats vostre poble e siats-lur misericordiós, e amats e hondrats los barons e-ls cavalers, e tenits-los en car e donats-lur del vostre, e tenits la terra en justeÿa e en dretura,³⁰³ e fets tot vostre poder que gitets tots los sarraÿns del regne de València—.³⁰⁴

Quant lo rey ac donada la sua gràcia a son fil l'enfant Pere, e l'ac beneÿt, e li ac dites moltes bones paraules,³⁰⁵ e l'ac fet seyor e ereu de son regne, e l'enfant En Pere son fil ac oÿdes e enteses les sues paraules, ploran e suspiran de gran dolor que avia de son pare³⁰⁶ [...] (II, 73).

El discurs del rei moribund posa èmfasi en tots els punts principals de la ideologia reial construïda per Desclot: el valor, la glòria, la victòria, les conquestes i la justícia. Però, quines són les fonts d'aquest discurs, i, sobretot, de l'episodi i de la secció? Evidentment, no penso tant en les notícies, producte d'informadors, com en el plantejament retòric i en els continguts narratiu i ideològic.

Coll i Alentorn ja havia assenyalat que rere el discurs de Jaume I és possible veure-hi fragments del codicil d'Alzira del 20 de juliol de 1276,³⁰⁷ codicil que, d'altra banda, va servir també al redactor de la part final del *Libre dels fets*.

302. Al *Libre dels fets* Pere actua «axí con fiyl hobedient a pare» (565), amb document emès a Xàtiva, el 21.12.1273, amb el qual Jaume I sanciona les paus fetes amb l'enfant Pere, explica que l'enfant «tamquam devotus et bonus filius peccit a nobis humiliter veniam et misericordiam de omnibus super quibus, de ipso habebamus rancorem, et posuit se et sua mercedi nostre» (Huici, 1916-1922, doc. 1424).

303. Escriu Desclot més endavant, al capítol de teoria política ja analitzat: «lo rey dou guardar e deffendre son poble [...] e que-ls tenga en justeÿa e en dretura» (II 76); *Libre de l'enfant En Pere*: «Fill—dix lo rey—pensats de governar la terra, que nós som vells e no'y podem entendre. Mas tota vegade vullats aver amor e gràcia de les gens, e tenits justícia volenters» (II), al *Libre dels fets* Pere ha d'«amar e honrar» (563) el seu germà, Jaume, i el bisbe d'Osca.

304. *Libre dels fets*, diu Jaume I al fill: «que gitàs tots los moros del dit regne de València» (564).

305. *Libre del fets*: «Moltes d'altres paraules a ell dixem (donam a ell benedició, axí com pare deu dar a son bon fiyl) a bo ordonament de sa persona» (563).

306. *Libre de l'enfant En Pere*: «—Vet la corona de fin aur e lo regne, fill—. He llavors l'enfant En Pere, com viu assò, comensà a plorar» (I); al *Libre dels fets* Pere i els barons s'acomien den del rei «ab grans plors e ab grans làgremes» (565).

307. Vg. també Coll, 1991, p. 201-202, i Soldevila, 1995, vol. 1, p. 414-423.

El text és llarg, així que reproduiré, més enllà de les cites assenyalades per Coll, només la part més interessant per al nostre cas:

Iacobus, Dei gracia rex Aragonum, Maiorice et Valencie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesulani existentes in Algizira infirmitate detenti et in nostro bono sensu et bona memoria constituti presentes facimus codicillos. [...] Et rogamus ac commitimus eos ut dictum testamentum nostrum et presentes codicillos compleant et faciant compleri et debent hoc facere istis rationibus tum scilicet quia habuerunt in nobis bonum patrem, tum quia ultra illud quod pater noster nobis dimisit acrevimus eis inter conquestas et empciones et alia melioramenta decuplum quam pater noster dimisit, et tum etiam quia eos nutrivimus a puericia et debent propterea reducere melius ad memoriam nostram complere voluntatem propter ista debita que habent nobiscum. [...] Item volumus et mandamus et multum kare dictos nostros filios deprecamur quod diligant et deffendant ordines et Ecclesias et quod caveant sibi quod per ipsos nec per alios non sint gravate nec male tractate injuste. Nec non etiam et quod ament, honorent, deffendant atque custodiant cum de hoc teneantur suos ricos homines et milites qui sunt in terris cuiusque ipsorum ipsis eis bene servientibus sicut debent; sed nichilominus faciendo eis honores illos volumus quod in justicia teneant ipsos: ita quod majores non faciant injuriam minoribus. Rogamus etiam eosdem et mandamus eis ut diligant suas civitates et eas custodiant et deffendant. Et hic idem dicimus de aliis populis terre minoribus, quoniam reges honorantur et iuvantur multum per suas civitates et populos. Et id quod ab eis habebunt habeant ab eis cum gratitudine ipsorum et taliter quod possint illud tolerare quia per pravam dominacionem regnum destruitur et perditur. Et preterea si suum populum dilexerint Deus diliget eos amplius et ipsi melius facient facta sunt. [...] Et rogamus eos ac mandamus eisdem sicut pater potest mandare filiis et eos rogare quod ipsi se invicem diligant et honorent et quod aliquis traditor nec adulator non possint inter eos seminare discordiam nec eos etiam separare quoniam rationem habent diligendi se invicem cum sint filii eiusdem patris et matris et debent se precordialiter plus quam alii homines peramare. [...] Item rogamus dictum Infantem Petrum quod pro eo quia nos promisimus summo Pontifici et misimus inde sibi cartam nostram bullatam quod eieceremus sarracenos de terra nostra et hoc idem iam promisserimus ante altare nostre domine Sancte Marie Valencie et pro eo etiam quia summus Pontifex nobis dictam decimam concessit ratione predicta idem infans Petrus prorsus eiciat sarracenos de regno Valencie; ita quod nullus ipsorum sarracenorum remaneat ibi nec suos nec alterius pro peccunia vel censu aut pro reddito inde habendis vel alio modo, et quod hoc non mutet aliqua ratione (Udina, 2001, p. 154-157).³⁰⁸

308. Ja havia estat publicat per Tourtoulon, 1874, vol. 2, p. 455-460, edició que permet corregir alguns errors de transcripció de la cita.

Em sembla notable destacar el fet que, també en aquestes últimes voluntats del rei, és sempre present la seva autoconsciència de conqueridor i de constructor de la nova monarquia, ja que no es pot estar de recordar, exagerant, «quod pater noster nobis dimisit acrevimus eis inter conquestas et empiones et alia melioramenta decuplum quam pater noster dimisit».

Tanmateix, em sembla que, si aquesta aportació és determinant per acabar de reconstruir l'entramat del discurs del rei, no en tenim prou per explicar tota la remodelació de la secció, com es pot també comprovar per les notes al fragment, on queden palesos altres deutes textuais a més dels del codicil.

És possible que, en un moment de reflexió, Desclot tingués la idea d'acabar el relat del regne de Jaume I amb una escena retòrica i exemplar així com havia fet per al naixement i la conquesta de Mallorca —considerant que també Muntaner decidirà reelaborar aquest moment. Però, justament darrere aquests dos episodis hi devia haver unes fonts que li suggerien la idea i sobre les quals podia treballar.

I un text hi ha en què trobem una escena semblant: el *Libre dels fets*. El rei, en paraules del redactor del final de la crònica, explica que ell també volia participar en l'expedició contra els sarraïns que acabaria en la derrota de Llutxent, però a prec del mestre del temple, de Garcia Ortís i del bisbe d'Osca és convençut, afortunadament, per quedar-se enrere, considerats els perills de l'empresa, així que torna a Xàtiva (558-559). Allà li arriben les notícies del desastre i també hi ve l'infant Pere, que havia manat que vingués amb tropes per ajudar-lo a controlar la rebel·lió. Allà a Xàtiva «vench-nos algun destemperament». El rei, aleshores, se'n va a Alzira i «aquí pujà'ns e cresch-nos la malaltia», de manera que es confessa, combrega i crida l'infant Pere que hi vagi (560-561). El dia següent, un cop oïda la missa «nós, en presència d'ell e dels richs hòmens e dels cavallers e dels ciutadans, dixem-li les paraules dejús dites» (562).

Aquí, el rei Jaume moribund sermoneja el seu fill, amb un discurs de caràcter religiós amb un fort component d'autoelogi, en línia amb la resta del llibre: sobretot li recorda de quanta protecció divina ell havia gaudit en tota la seva llarga vida, de com Déu l'havia ajudat en totes les seves empreses, de com s'havia «esforçat de seguir la sua carrera e ls seus manaments», i que l'infant l'havia d'imitar i n'havia de prendre exemple. Després, l'exhorta que «degués amar e honrar» el seu germà, l'infant Jaume, el qual «l'amaria e l'obeyria», i li recomana altres personatges per ell estimats (563). Finalment prega l'infant que segueixi amb la guerra i «que gitàs tots los moros del dit regne de València» (564). L'infant «així con fiyl hobe dient a pare», rep els manaments i promet d'obeir, i el rei el declara hereu «de tots nostres regnes e a tota nostra terra». Pere i els nobles «ab grans plors e ab grans làgremes» prenen comiat del rei i tornen a la lluita contra els rebels (565).

El rei, que havia pres l'hàbit cistercenc, decideix anar a terminar els seus dies a Poblet, però a València «cregué la malaltia» i hi morí el 27 de juliol de 1276.

Ja hem notat que Desclot dedica a Jaume I un tractament retòric especial: és l'únic monarca del qual ens ofereix una «biografia» completa, i també hem comprovat que utilitza fonts literàries, quan en té, per construir els moments retòricament més importants i significatius, com ara el naixement del rei, la seva descripció o l'organització de l'expedició a Mallorca. En l'un com en l'altre cas, juntament amb altres fonts, hem de creure que Desclot empra el model del *Libre dels fets*, així que podem sospitar que, no obstant les consideracions fetes al començament del capítol, també en aquest cas fa el mateix, tot i reformular l'escena d'altra manera, bé pels continguts, bé per la presentació retòrica.

La introducció d'aquesta escena a la segona redacció s'esdevé segurament per més d'una raó: en primer lloc, permet a Desclot de profunditzar en la transformació de la seva crònica en un mirall de prínceps, com ja he pogut notar, i compondre un paral·lel i precedent a la llarga escena de la mort de Pere II; en segon lloc, hi ha la necessitat d'acabar d'arrodonir el retrat de Jaume I en una direcció contrària a l'expressada pel mateix rei al seu llibre, tot i salvant-li el paper central d'heroi fundador, reduint al màxim l'element autoelogiador i, sobretot, religiós, per posar èmfasi en el model de monarca laic i guerrer. I per obtenir aquestes finalitats, l'escena del discurs final en el llit de mort era retòricament la més efectiva, també perquè tancava el cercle de les confrontacions amb el *Libre dels fets*. Així que, si és segur que Desclot utilitzés en part el codicil d'Alzira per construir el seu últim discurs de Jaume I, tampoc no hem d'ignorar altres fonts, com ara el *Libre dels fets*, que també s'inspira al mateix codicil.

Entre aquestes, com emergeix a les notes al passatge, hi podria haver altre cop el *Libre de l'infant En Pere*. Un ulterior indici que ens podria dirigir cap a aquesta obra perduda gairebé en la seva totalitat. Al fragment citat, al començament de l'apartat, es pot notar com Desclot erigeix l'infant Pere com a personatge principal de la repressió dels sarraïns revoltats: després d'haver perdonat el comte d'Empúries i d'haver endreçat les coses a Catalunya, és informat de la rebel·lió dels sarraïns i decideix d'anar a València. Allà, el «rey son pare adoncs donà-li poder sobre tota la sua terra, e dix-li que pensàs de menar la gerra contra ls sarraïns e liurà-li tota la sua compaya». La decisió última és, evidentment del rei Jaume, però només en el sentit de formalitzar l'encàrrec de dirigir les operacions, perquè és el seu fill qui ja havia decidit d'acudir al terreny de la revolta pel seu compte. Tot al contrari del *Libre dels fets*, on Jaume I crida l'infant Pere i es veu obligat a confiar-li el manament a causa de les seves, més que precàries, condicions de salut. És a dir que, mal-

grat tot, també l'episodi de la mort del rei Jaume, com altres, és narrat amb una orientació perezèntrica. I ja hem vist com, possiblement, es podria veure el *Libre de l'infant En Pere* com a impulsor d'aquest plantejament.

Malauradament, l'únic fragment que ens queda d'aquesta crònica és massa breu per poder-nos fer una idea exacta dels seus continguts i, doncs, poder fer unes comparacions més àmplies del que ja he comentat més amunt a propòsit de la participació de l'infant Pere a la conquesta de Múrcia. Els dos capítols que en sobreviuen presenten, al costat d'episodis certs o força probables,³⁰⁹ un tractament de la infantesa de Pere caracteritzat per una extrema i vivaç càrrega literària, ja notada al seu moment per Soldevila (vg. Cingolani, en premsa *a*) que, com ja he pogut assenyalar, és mostra d'una imatge ja força literària i, gairebé, legendària de Pere II.

Pere, a causa de les desavinences amb el pare, causades pel seu coratge i ardiment, i per les intervencions del germanastre Ferran Sanxis, és obligat a procurar-se de què viure demanant préstecs, més o menys forçats, a les carreteres.³¹⁰ Aconsellat d'allunyar-se de Catalunya, decideix de passar una temporada a París,³¹¹ a prop del seu cunyat Felip rei de França, i obté un préstec d'un jueu, un tal Mossè Ravaya.³¹² Aquí és cridat per Jaume I, el qual vista la perillosa rebel·lió d'al-Azraq, és convençut pels seus súbdits que només l'infant els podrà salvar.³¹³ I, gràcies a les seves notables capacitats estratègiques, així serà i matarà el rebel.³¹⁴

309. Vegeu les anàlisis històriques a Soldevila, 1995, vol. I, p. 322-323, 344 i 405-415.

310. Com nota Soldevila, (1995, vol. I, p. 321-322) hi ha dades documentals que confirmen que havia estat desposseït del «càrrec de procurador dels regnes», i també que el rei el «privava del recurs econòmic primordial» de les *cenès*, és a dir, els tributs que es podien percebre pels llocs on passaven el rei o l'infant, en aquest cas.

311. Aquest viatge a París, del qual la crítica havia dubtat, és testimoniada, a més de pel *Libre* i per uns documents, només per la segona redacció de Desclot (II, 70) i per Muntaner (XXXVII), vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 385-392.

312. Mossè Ravaya és un dels encarregats per Pere, entre el 1277 i el 1278, de recaptar el bovatge (vg. Soldevila, 1995, vol. II, *passim*), i apareix encara a la documentació siciliana el 1282 (vg. Carini, 1882, doc. clxxvi), és molt possible que sigui el mateix, fet que afegeix versemblança als elements històrics a partir dels quals està construït el *Libre*. El germà de Mossè, Jusef, va ser mestre racional de Pere a Sicília el 1282, sobre els Ravaya, vg. Romano, 1969-1970 i 1983.

313. Un document del 17 de març de 1276 revela que «eodem die et anno fuit missa littera super eisdem domino infanti Petro quod veniat quam citius poterit et quod adducat talem familiam quod dominus Rex debat eis regraciari» (Soldevila, 1995, vol. I, p. 408), el mateix Soldevila relaciona els dos documents. Document que desmenteix la interpretació donada per Desclot. Per a al-Azraq i el perquè del silenci de la historiografia catalana sobre ell, sobretot per part del rei Jaume, vg. Burns, 1987*b*, p. 348-399.

314. També aquest fet va tenir la seva tradició, almenys quant a veus, ja que l'accepten les versions llatina i aragonesa de la *Crònica de Sant Joan de la Penya* (cap. 36), mentre que sembla que la catalana, no.

A més de tots els paral·lels ja notats, se'n poden apuntar altres que fan força probable el coneixement de *Libre* per part de Desclot.³¹⁵ Això que em sembla més significatiu, tanmateix, i que apropa el tractament que Desclot faria del *Libre* al que va fer del *Libre dels fets*, a més d'uns préstecs literals, és la inspiració temàtica. Com hem pogut observar, la diferència més notable, entre la primera i la segona redacció, per a aquesta secció de la crònica, rau en el tractament diferent de l'infant Pere: absent, gairebé, a la primera, absolut protagonista a la segona. S'ha pogut notar, també, que aquest protagonisme comença tot just on comença a la crònica de Muntaner, i que els dos cronistes sembla que tenen alguna font en comú, possiblement literària. Tenint en compte que la part que les GCB III dediquen a Pere II, ha de ser posterior, o com a molt contemporània, a la redacció de la versió definitiva de Desclot, em sembla que és justament el *Libre* qui podria representar aquest paper d'impulsor, limitat per excessivament fabulós i novel·lesc, però suficient com per donar a Desclot, a més d'unes informacions, la idea d'arrodonir el retrat de Pere II amb la seva valentia quan era infant.

8.8. Que la mort de Jaume I fos un moment simbòlicament i retòricament important ho demostren també la remanipulació de l'ordre dels fets que fa el redactor de les GCB III, que hem vist més amunt, i el tractament que en féu Ramon Muntaner. El cronista de Peralada es manté, al començament, més proper al relat del rei mateix i n'aprofita elements, senzillament invertint l'ordre d'uns d'aquests, a fi de posar la mort del rei un cop acabada definitivament la seva obra, i no encara amb la revolta sarraïna per reduir.

El rei era a Xàtiva i aquí «malautia de febre li venc» (XXVI), mentrestant es rebel·len els sarraïns i s'esdevé la derrota de Llutxent. A les dues narracions, el rei és impedit de participar a les operacions militars: al *Libre dels fets*, com hem vist, a la mateixa batalla per raons de seguretat, a Muntaner per incapacitat física:

Així que el senyor rei En Jacme, estant en son llit, sabé açò e cridà:
—Tost amenats-me mon cavall e aparellats mes armes, que jo vull anar
contra los traïdors de sarraïns qui es cuiden que jo sia mort. No s'ho cui-
den! que ans los destroviré tots.

315. *Libre*: «Henaxí que-l pare lur avia posade sa amor en Ferran Ximenis», Desclot: «mas lo rey l'amà molt» (II 73); *Libre*: «que devia regnar après del pare», Desclot: «devia ésser rey après del rey son pare»; *Libre*: «Hon devets saber que, en aquella saó, En Ferran Xanxis, son fil bort, era a Lleyda e ja comensava a garrejar ab son pare, si bé no-s tenia prou d'armes. Mas feyen per so que s'ensenyoris del regne, cor son pae era vell e l'infant En Pere que no era en la terra», Desclot: «Ferran Xanxis [...] parlan tractà ab tots los cavalers de Catalunya e ab gran partida d'aquels d'Aragó [...] que garrejassen ab lo rey son pare e ab l'infant En Pere son frare, e que tolguessen la terra al rey e a l'infant En Pere».

E la volentat portava'l tant contra ells, que ab la fellonia volc-se dreçar al llit, mas no poc. E llavors ell llevà les mans a Déu e dix: -Ah, Senyor ¿per què us plau que en aquest punt jo sia així despoderat? Ara tost, pus llevar no em pusc, isca tost la mia senyera e fets portar mi en una anda entrò siam ab ells, que no em pens, pus que jo sia ab los malvats ne ells vegen l'anda on jo jaga, que tantost no es meten en veençó, e així haurem-los tots morts o preses (XXVI-XXVII).

Però l'infant Pere arriba primer i els desbarata:

Així que els sarraïns foren aquell dia tots morts e preses. Així con los crestians llevaren lo camp, la senyera del senyor rei En Jacme aparec en l'anda en què el portaven.

En veure'l venir, l'infant Pere es preocupa per la seguretat del seu pare, però aquest només vol saber de l'èxit de la batalla, i, un cop fet cert, de la victòria, «ell llevà les mans envers lo ceel, e féu moltes gràcies a nostre senyor ver Déus» i besà tres vegades el fill. Des de Xàtiva, Jaume, greument malalt, se'n va a València, així que, també a Muntaner, és canviat el lloc del parlament final del rei:

E con fo en la ciutat de València, on tota la ciutat era eixida a carrera, al Reial aportaren-lo, e aquí confessà moltes vegades e combregà,³¹⁶ e puis lo peroliaren; e molt devotament pres tots los sacraments de santa Esgleia davant dits. E con ho hac fet, ab gran alegre que hac ab si mateix con veé la bona fi que Déus li havia atorgada,³¹⁷ féu apellar los reis sos fills, e aquells néts, que hi eren, seus; e a tots donà sa benedicció e els adoctrinà e els pregà. E ab son bon seny e ab sa bona memòria,³¹⁸ comanant tuit a Déu, comanant si mateix, ab les mans encroades posant sobre son pits, dix la oració que nostre senyor ver Déus Jesucrist dix en la creu. E con l'hac dita, l'ànima se partí del seu cos (XXVIII).

Muntaner, clarament inspirat pel relat del *Libre dels fets*, el transforma en una escena muda, a la qual en lloc de barons i cavallers, participa tota la seva família biològica, no la feudal. Una escena que ja no té l'impacte retòric de la del *Libre dels fets* ni de la segona redacció de la crònica de Desclot —que no

316. *Libre dels fets*: «confesam moltes vegades [...] reebem lo cors de nostre Senyor Déus Jhesuchrist» (560).

317. *Libre dels fets*: «dixem-li [...] en qual manera nostre Seyor nos havia honrat en aquest segle» (562), «en honor de Déu e de la sua beneyta mare, que a nós en aquest segle molt d'onrament e ajuda nos havia feit» (565).

318. *Libre dels fets*: «en nostra bona e plena memòria» (560).

coneixia—, per assolir la força visiva i plàstica d'una representació de la davallada de la creu o, millor, de l'ascensió de la Mare de Déu.

Però, s'ha de considerar també l'altra escena, aquella també simbòlica, amb el vell rei que a tot vol arribar i, almenys indirectament, segellar la seva obra. L'escena és potent i plena de tensió, d'energia, amb el final cinematogràfic de l'arribada de la senyera reial i la llitera que el porta. El genial toc narratiu de Muntaner, tanmateix, no és inventat de bell nou, ulterior prova de la feina dels historiadors a partir de fonts literàries, que es poden aprofitar, tot i anar en contra de l'objectivitat dels fets, per crear efectes retòrics més impressionants i, doncs, més riquesa de significat simbòlic.³¹⁹ Muntaner ha agafat aquest episodi, el del vell conqueridor que participa a l'última batalla en una llitera, de l'*Estoire de Eracles*, traducció francesa de la *Historia rerum in partibus Transmarinis gestarum* de Guillaume de Tyr:³²⁰

A cel tens (*scil.* 1131) que li quens Joscelins de Rohès avoit geu mout longuement malades, si griefment que il atendoit chascun jor la mort: cele maladie li estoit avenue d'une bleceure [...]. Un jor li vint un message mout hastivement qui li dist que voir estoit que li soudans del Coine avoit asis o gran gent un sien chastel que l'en cleime Cresson. Quand li cuens oï ce, qui de grant cuer estoit, mout li desploit ce que il n'i pot aler, lors fist apeler son fuiz qui estoit baix et granz, si li commanda qu'il preist la gent de la terre à cheval et à pié et alast hastivement lever ce siege à cel grant home. Dès ore estoit mestiers qu'il portats le fès qu'il avoit longuement soutenu. [...] lors fist semondre ses olz partout le país. Quant il furent assemblez, li quens Joscelins fist atoner une litiere à deus chevaux et se mist enz. Lors commença à aler à tot son ost encontre ses ennemis. Quant il fu auques alez

319. Soldevila (1963, p. 109-110), tot i definir l'episodi com a «llegendari», es pregunta: «¿Va escaure's aleshores o una mica abans, algun combat important en què l'infant hagués pres una part decisiva?», cosa que evidencia que, a l'horitzó metodològic del gran historiador, com de molts altres, no eren encara presents les consideracions metodològiques exposades a la introducció d'aquest llibre.

320. Citaré d'aquesta obra, tanmateix la mateixa escena és present també a la *Gran conquesta de Ultramar* castellana. Les dues obres eren conegudes a Catalunya, i la castellana almenys des de 1313 (vg. Cingolani, 1990-1991, p. 69, 72 i 106). Hi podríem veure també la influència d'un passatge de Valeri Màxim, si poguéssim demostrar que Muntaner coneixia el *Factorum et dictorum memorabilium*: «Eius (*scil.* Augustus) medico Artorio somnum capienti nocte, quam dies insecutus est, quo in campis Philippiis Romani inter se exercitus concurrerunt, Minervae species obtorta praecepit ut illum gravi morbo implicitum auferret ne propter adversam valitudinem proximo proelio non interesset. Quod cum Caesar audivisset, lectica se in aciem deferri iussit. Ubi dum supra vires corporis pro adipiscenda victoria excubat, castra eius a Bruto capta sunt» (I, 7 1). Possiblement, hauríem de pensar en Valeri Màxim (VII, 4 4) també a propòsit de la tàctica de Pere II de no deixar entendre mai els seus moviments, tal com ho relata Muntaner (X), veure més endavant altres possibles influències de l'historiador romà. També es pot pensar que li vénen d'alguna compilació d'història romana en francès.

avant, un des granz barons de la terre qui avoit non Jeufroiz li Moines, vint encontre lui et li dist que sitost com li soudans avoit oï nouveles que il venoit seur lui en sa litière et à tout son ost, ne l'osa onques attendre, einçois avoit son siege guerpi, et s'en estoit retornez en país. Quant li cuens oï ce nouveles, il commanda que l'en meist sa litiere à terre. Lors tendi ses meins au ciel et dist ces paroles: «Biax Sire Dex, vos rent ge gracies et merciz teles com ge puis de ce que tant m'avez ennoré en cest siecle; nomeement à ma fin m'avez esté si piteus et si larges que vos avez voulu que de moi, qui sui demi morz, touz contrez, et charongne qui ne se puit aidier, ont eu mi ennemi tel poor qu'il ne m'oserent attendre en champ, einçois s'en sont foiz por ma venue. Biau Sire Diex, ge connois bien que tot ce vient de vostre bonté et de vostre cortoisie». Quant il ot ce dit, si se commanda de mout bon cuer à Dieu et tantost s'en parti l'ame: si mourut iluec el milieu de ses genz (XIV, 3).

Aquest préstec, o lliure inspiració, per part de Muntaner és una ulterior, evident, prova de com la historiografia és primàriament retòrica, i de com Muntaner utilitza amb la més gran llibertat tots els recursos de la seva retòrica per tal d'acomplir el seu objectiu, que és el d'escriure una crònica que sigui vera, sí, però des del punt de vista de l'ètica i de la literatura, no pas des del punt de vista de la història. Tot i així, hi ha com un punt de paradoxa, que podria donar per a llargues discussions, en el fet de falsificar la història narrant la història, és a dir traslladant episodis històrics d'una crònica a l'altra.

És també possible que ja al començament d'aquesta cadena hi sigui només la retòrica. Si es demostrés que la font de Guillaume de Tyr, en construir la mort del comte Jocelí d'Edessa, és precisament Valeri Màxim, tindriem a l'inici un *exemplum*, típic producte d'una historiografia que és veritat en tant que explica fets moralment exemplars, no pas històricament fidedignes.

9. DE DRACS I FARAONS: EL REI PERE, LES LLEGENDES I LA PROPAGANDA

9.1. Hem pogut veure com els protagonistes de la crònica de Desclot són quatre: Ramon Berenguer III/IV el Bon Comte, Pere I, Jaume I i, finalment, Pere II. Com ja emergeix del pròleg, els últims dos destaquen especialment: Jaume I perquè fou «aquell qui conquès Malorques e València», Pere II perquè «fo lo segon Alexandri per cavaleria e conquesta». Tanmateix, el paper que representen els quatre monarques en relació amb la construcció ideològica del text, i el tractament que reben, són força diferents. La representació del Bon Comte, com a personatge gairebé mític, d'acord també amb la tradició, no és unitària, ja que se'n parla en tres seccions diferents del text, i és caracteritzada per uns elements extremadament llegendaris. Dels tres episodis dels quals és personatge principal, l'únic que és relatat amb una certa correspondència amb la realitat dels fets és el de l'efímera conquesta de Mallorca; el de la unió amb Aragó és el producte d'una sàvia barreja entre dades històriques i llegendàries, en part tradicionals i en part inventades, mentre que el de l'emperadriu és una llegenda, sense més.

Tampoc de Pere I, Desclot ens dona un retrat rodó, però ja és més unitària, també com a estructuració narrativa, prou fonamentat sobre fonts escrites, tot i amb un notable rerefons literari, amb modificacions per accentuar-ne les característiques cavalleresques i difuminar-ne els fracassos o els punts foscos.

La presentació de Jaume I és més subtilment construïda, d'acord també amb les necessitats d'una escriptura que relata fets sempre més pròxims en el temps i en la memòria. No es pot dir que hi ha «invencions» completes, gairebé tot això que relata ja era autoritzat per alguna font escrita, bé el *Libre dels fets*, bé les *Gesta Comitum* ampliades, bé la mateixa documentació d'arxiu. Però el caràcter de construcció retòrica i literària és molt fort en tota l'àmplia secció que li és dedicada, com ja hem vist en capítols anteriors. A diferència de totes les altres, la part de la crònica de la qual és objecte Jaume I és

organitzada com una vertadera biografia, amb naixement i mort, presentació de les característiques físiques —el seu és l'únic retrat present al text— i morals. Crec que aquesta peculiaritat es deu exactament a l'existència del *Libre dels fets*, a la confirmació de la dependència, també estructural, de Desclot de les seves fonts escrites.

L'obra del rei Jaume marca la de Desclot per dues raons diferents i convergents. Per una banda, l'existència d'un llibre ja estructurat com una biografia, l'ajuda a organitzar el seu, proporcionant-li uns quants patrons narratius. Per l'altra, les especials característiques de l'autobiografia de Jaume I, l'impulsen a construir una presentació oposada del rei, més laica, i cridant des del començament models literaris, i doncs ètics, cavallerescos.

Un fet que sobta, doncs, és el del retorn, pel que fa a Pere II, a l'absència d'un model narratiu biogràficament estructurat, ja que, pel que sembla, Desclot es va veure obligat a organitzar el seu discurs dut en bona mesura per la mateixa evolució dels esdeveniments, sense poder, o voler, fer servir cap model. Igualment sobta l'absoluta casualitat amb la qual Pere entra en la història, i la protagonitza, encara més si pensem en la primera redacció, de la qual és gairebé absent fins a iniciar els preparatius per a l'expedició a Sicília. És difícil proposar una resposta a aquest fet, ja que tampoc no podem justificar-ho per la falta de dades, com podia ser el cas per a Ramon Berenguer IV i Pere I.

Desclot, si és correcta la hipòtesi de Coll, i n'estic convençut, és contemporani del rei Pere II i va treballar a la cancelleria, això vol dir que va tenir totes les oportunitats de conèixer-lo des de prop, i d'informar-se de qui formava part del seu entorn més proper. Sembla com si, des d'aquest punt de vista, hagués deixat a mitges la seva feina. A la primera redacció, si és correcta la meua hipòtesi, per falta de temps a causa de la precipitació dels esdeveniments, així com mostrarien les llacunes en el text i en la seva falta d'un acabat ben polit a la part literària. A la segona, per manca de models.

Si coneixia, com he proposat més amunt, el *Libre de l'infant En Pere*, sembla que hem de creure que el caràcter excessivament literari, fabulós i, d'alguna manera, «popular» del text el feia difícil de seguir, també en el cas d'altres relats o motius que en teoria el podien ajudar a confeccionar una biografia. El pròleg sembla que ens deixa entendre, per la manera com diferencia Jaume I i Pere II dels seus predecessors, que també per a Pere II volgués construir una secció biogràfica més caracteritzada. A més, la menció d'Alexandre, com ja he comentat més amunt i profunditzaré més endavant, ens deixa pensar que possiblement devia conèixer almenys una «llegenda» que circulava a propòsit del rei.

De la mateixa forma, l'èmfasi posada en les conquestes, a part de les característiques ideològiques de la crònica, es pot deure, com ja hem vist, al coneixement, bé de l'epitafi, bé del poema dedicats al rei, així que ens podríem esperar també per a Pere II un retrat, si no físic, almenys sintètic de les seves

qualitats, posat per introduir, per exemple, el relat de la coronació. Tampoc, aquests possibles models, i altres, com veurem, al final li van semblar efectius, així que, ajudat també per la progressiva entrada del rei en la vida pública, per al qual no es pot marcar una cesura neta com per als altres reis —mor un, comença el successor—, no ens diu res del personatge principal de la seva obra, ni tan sols ens en descriu l'aspecte ni en destaca l'eventual precocitat.

9.2. Tot al contrari del que farà l'anònim redactor de la secció dedicada al rei Pere a les *Gesta Comitum* on ens presenta un detall d'ell, encara infant, per caracteritzar-ne les virtuts cavalleresques:

Hic Petrus clarae indolis puer existens, ab aetatis suo primordio cor habens ad arma, nunc hastiludiis, nunc bellicis actibus se donabat, et hoc fuit quasi totum exercitium uitae suae, ut actuum suorum nobilium sequentia declarabunt (GCB III, 62).

I a la seva precocitat fa al·lusió també Bartolomeo de Neocastro, al pasatge que citaré més endavant, quan escriu que «jam ars bellandi praeluditur».

Veurem en detall als capítols següents l'estructuració exacta de la narració del regnat de Pere II a Desclot, a Muntaner i a les *Gesta Comitum*, també per comprovar les possibles relacions entre els tres historiadors. De moment, em sembla prou notar que les *Gesta* insisteixen més en un model biogràfic, en línia amb la resta de la crònica i amb el model literari del gènere *gesta*, pel fet d'explicar, per exemple, a l'interior de la secció de Pere II tots els esdeveniments dels quals va ser responsable quan era infant i dels quals no s'havia parlat a l'interior de la secció dedicada a Jaume I, mentre que al contrari, Desclot, seguint un model cronístic, en fa un relat en ordre cronològic.

Es pot notar també com l'autor de les *Gesta*, després d'haver destacat al començament les virtuts cavalleresques del monarca, al llarg de la narració en subratlla la *pietas*, bé quan parla de les raons que el dugueren a acceptar la requesta d'ajuda dels sicilians, bé quan parla del trasllat del cos del rei Jaume I a Poblet.³²¹

321. La *pietas* i la *clementia* són dos elements que emfatitza molt el mateix Pere II a la documentació expedida a Sicília, que caracteritzen el seu comportament envers els sicilians i els futurs súbdits del regne, com per exemple en una carta enviada a Conrad d'Antioquia, possiblement el 20.10.1282, en què li aconsella que «Tu autem cum amicis tuis et aliis nostris fidelibus sic tractare et operari procures quod Regnum ab ipsa parte possis intrare et terras et homines ipsarum parcium nostro felici dominio convertendo graciosè te gerens cum omnibus et benigne et exemplo nostro sic animos hominum ad fidem nostri culmini studeas revocare, quod in te possint perpendere quid de pietate nostra possint presumere» (Carini, 1882, doc. cxvi) o en una dirigida als exiliats sicilians en què justifica la seva intervenció a Sicília «pietatem humanitatis nostre subentrantibus» (Carini, 1882, doc. ccclxvii).

D'aquest episodi, molt semblant al de Desclot, em sembla que se n'han de destacar les diferències significatives per tal d'evidenciar-ne el tractament de les virtuts del monarca. Desclot, com hem vist, posa la mort del rei un cop ja reduïda la rebel·lió dels sarraïns paliers. El rei mor, els àngels en prenen l'ànima i la porten al cel, aleshores:

L'infant En Pere féu venir tots los barons de la sua terra e ls rics hòmens de les ciutats, e ab gran hondrament portà lo cors del beneyt rei son pare al monestir de Poblet e aquí fóu-lo soterrar molt honradament (II, 73).

A les *Gesta*, el trasllat és correctament datat després de la presa de Montesa, és a dir el 1278, i l'escena és descrita amb paraules molt semblants, que deixarien pensar en un coneixement del text de Desclot, però amb notables i significatives diferències:

Verum his rite gestis, filialis amoris et paternae reuerentiae non oblitus, cum archiepiscopo et episcopis omnibus, ac prelatorum aliorum et religiosorum ac clericorum cateruis, et nobilibus ac militibus, et maxima multitudine ciuium ac aliorum, quorum infinitus erat numerus, regni sui, cum immensa multitudine cereorum ad Populeti monasterium propriis humeris attulit [corpus] pii patris, et ibi cum missarum solemnibus, in Dei laudibus honorifice cum aromatibus sepeliuit³²² (GCB III, 64).

És remotament possible que les semblances es deguin al coneixement del text de Desclot, però les diferències sí que són significatives, tant com per fer-me creure que són autònoms. No només pel fet de transformar el trasllat del cos del rei mort en una impressionant escena de masses, ulteriorment augmentada per Muntaner (XXVIII), ni pel fet de recordar o d'introduir, cosa força raonable, la presència del clergat, puix hem vist més d'un cop que Desclot, sempre que pot, no en parla o en redueix la importància, sinó pel detall que Pere mateix portà, millor, ajudà a portar, a les espatlles el cos del seu pare. És un gest de *pietas* filial, aquest, que arrodoneix, i de molt, totes les professions fetes amb antelació, també pel mateix Desclot, de l'amor i respecte que Pere tenia al seu pare.

És possible que l'anònim utilitzi ressons literaris per a la seva caracterització del rei, així com quan diu «in omnibus semper uictor» (GCB III, 88), que recorda un vers del poema dedicat a Ramon Berenguer IV: «Victor semper, [numquam v]ictus» (v. 25, Nicolau, 1915-1920, p. 37). Concepte aquest

322. Vg. *Io* 9 38-40: «Venit ergo et tulit corpus Iesu. [...] ligaverunt illud linteis cum aromatibus», i el *pius* Enes diu al pare «subibo umeris» (*Aen* II 708) per portar-lo fora de Troia en flames.

que trobem, també, a l'exordi del poema llatí dedicat al rei Pere, copiat al marge justament d'un manuscrit de les *Gesta* (B, París, BN lat. 5941, f. 85r; Nicolau, 1915-1920, p. 40):

Rex Petrus, a petra dictus, requievit invictus:
 magnificus, fortis, persolvit debita mortis;
 prevalet gestis, testis sit gallica pestis.
 Petrus, quem petra tegit, reges et regna subiegit;
 fortes confregit, que cepit cuncta peregit.
 Audax, magnanimus sibi miles quisque fit ymus,
 Qui bello primus inerat, jacet hic modo limus.
 Rex Aragonensis, comes eciam Barchinonensis,
 Deficit membris undena nocte novembris.
 Anno milieno centum bis, et octuageno
 Quinto. Siste pia sibi tutrix virgo Maria.
 Amen

Poema que presenta uns versos idèntics a l'epitafi del rei a la tomba a Santes Creus (Bofarull, 1836, vol. II, p. 245-246 i amb traducció a Soldevila, 1963, p. 280):

Petrus quem petra tegit gentes et regna subiegit,
 Fortes confregitque crepit, cuncta peregit,
 Audax magnanimus sibi miles quisque fit unus,
 Qui bello primus inheret jacet hic modo imus,
 Constans proposito verax sermone fidelis,
 Rebus promissis fuit hinc et strenuus armis,
 Fortis justitia vivens aequalis ad omnes,
 Istis laudatur vi mentis laus superatur,
 Christus adoratur dum penitet unde beatur,
 Rex Aragonensis comes et dux Barcinonensis,
 Deficit membris undena nocte novembris,
 Anno millieno centum bis et octuageno
 Quinto, siste pia sibi tutrix virgo Maria.

Podem apreciar com, si algunes imatges són fórmules comunes com ara «strenuus armis», «audax», «magnanimus», l'epitafi insisteix sobre el seu valor cavalleresc i, sobretot, sobre el seu caràcter de conqueridor, «gentes/regis et regna subiegit», coherentment a com ho presenta Desclot, amb una imatge que, com veurem més endavant, devia formar part de la propaganda reial.

Em sembla molt notable, des del punt de vista cultural, destacar el fet que la poesia elogiadora o funerària en llatí, última mostra de la qual havia estat justament el poema funerari dedicat a Ramon Berenguer IV, torna a aparèixer

a més d'un segle de distància en homenatge a dos reis tan lligats a Sicília, ara a Pere II i més endavant al seu fill secundogènit Jaume II.³²³

Per tornar a Desclot, hem de fer una distinció que ens ajudarà a enfocar el problema suara exposat. Això que hem de fer és diferenciar entre un tractament cavalleresc dels fets i dels personatges, i una percepció cavalleresca dels fets, bé per part de l'historiador, bé per part dels mateixos actors de la història.

La primera manera, tractament cavalleresc dels fets i dels personatges, porta a una representació d'aquests seguint uns patrons amb fortes influències literàries, com és en bona mesura el cas, per exemple, de tota la primera part de la crònica de Desclot fins a la mort de Jaume I, o d'obres tan diferents com ara el *Libre de l'infant En Pere* o *Le roi de Sicilie* d'Adam de la Halle.

La segona manera és senzillament un fet de mentalitat contemporània que duu a veure el món i a portar-se segons uns patrons de comportament que són cavallerescos, com va ser el cas del desafiament de Bordeus, però que no necessàriament duen un tractament literari de la narració, i que pot topar amb altres formes de pensament, bé religioses, bé més pragmàtiques. De manera que Desclot, tot al llarg de la narració, ens deixarà veure —i possiblement en crearà la dimensió retòrica—, el valor de Pere II i el sentit cavalleresc de la realitat que el rei tenia, com ja hem pogut apreciar a propòsit de la presa de Múrcia, sense mai declarar-ho obertament i sense presentar mai una narració plantejada a partir de models literaris cavallerescos.

El valor del rei Pere era un fet reconegut de manera unànime, tant entre els seus partidaris com entre els seus enemics, així com mostren, per exemple, el testimoni de *Lu Rebellamentu de Sichilia*:

Et lu papa adimandau a misser Iohanni: «Chi vi pari di lu re di Aragona?». Et misser Iohanni rispusi: «Sachati chi illu esti lu plui saviu homu di lu mundu, et lu plui prudu cavaleri ki ogi sia in cristianitati» (XII).

323. També dedicat a ell es conserva un epitafi mètric (vg. Bofarull, 1836, vol. II, p. 258): «Honoratur hac tumba qui simplicitate columba», les GCB III transmeten un fragment que es refereix a Jaume, «haec aegrae menti poterat medicina mederi» (GCB III, 113), i un de dedicat al seu germà, l'infant Pere, fill quartogènit del rei Pere II, «Sol nebula premitur, flos turbine, peste serenum» (GCB III, 111). Finalment, hi ha un altre poema dedicat a Jaume II, pel que sé del tot desconegut, contingut en un full aïllat, de grans dimensions, 405x270, relligat juntament amb el ms. BC 772, 1r, escrit en una minúscula cancelleresca típica italiana (vg. Gimeno, 1994) «Lux patris et geniti sancti spiraminis esto». Com que és inèdit en dono en l'apèndix 5 una transcripció provisional, donades les deficientes condicions del manuscrit que fan moltes lectures dubtoses, però mereixeria un estudi més detingut. Es pot notar, als v. 26-28 el record de la derrota dels francesos el 1285 i la definició del mateix Pere (v. 58) «qui miserens miseris fuit et pius omnibus horis» que manté la visió de Pere com a *pius*, i al v. 54 la molt possible menció de Ramon Llull. El foli, escrit només en una cara, amb lletra elegant i caplletres ornades als v. 1, 41, 50, i a 68, el nom sencer del rei, és un *liederblatt*, un paper solt, vg. per al concepte i altres exemples Avalor, 1993, p. 62.

El de Bartolomeo de Neocastro, una primera vegada posat en boca de Pandolfo d'Acerra que diu a Carles, després de l'arribada de la missatgeria del rei Pere:

Et jam quantus ille in proelio fuerit, quantave potitus victoria contra fortes, ac quantum sui bello dimicent, non est nobis ignotum, cum illud de sui probitate, quae numquam cecidit, fama retulerit (XLVI).

I hi torna a insistir en més d'un lloc, amb tocs de classicisme literari, com quan, parlant dels prodigis al moment del naixement, escriu:

Mars bellicosum facit puerulum, victoriam parat ex hostibus; ferro non laeditur; non vincetur, sed vincet; demum post bella feliciter in suis cunabulis moriturus (LII).

O quan és un soldat de l'exèrcit de Carles qui diu de Pere:

Scimus enim quod ipse bellorum est strenuus; scimus quod Achillem mirabilem brachiis gerit annexum, Ulysses pectore continet et Trojanum Hectorem corde gerit; quod si etiam foret viribus inanimus, si cum sociis quinque remaneret, in te ipsum et tuos percuteret, etiam si fores innumerebilibus populorum potentia circumfultus (LXI).

També insisteixen sobre el seu valor, autors que intenten ser neutrals, com ara Saba Malaspina³²⁴ o que són declaradament de banda guèlfa, com ara Salimbene de Adam³²⁵ o Giovanni Villani.³²⁶ El valor i la cavalleria de Pere esdevenen, juntament amb els de Carles, paradigmes d'una època ja tramuntada, i el trobem immortalitzat a la *Divina Comedia*, on és presentat juntament amb Carles i amb Alfons II (*Purg* VII 112-118):

Quel che par sí membruto e che s'accorda,
cantando, con colui dal maschio naso,
d'ogne valor portò cinta la corda;

324. «Aut forte pavescitis redire sine honore confusi, qui estis prestanti corpore fortis, animo robusto virilis, mente magnanimis, iuventutis vigore floridus, consilio preditus, hominum strenuorum multitudine copiosus, in rerum sufficientia facundus et in orbe famosus, habentes preter hec ad invadendum et tenendum regnum coloratum principium, scilicet quod ad coniugem vestram pertinet et ex avita successione ad filios vestros spectat?» (VII, 3).

325. «Iste Petrus rex Aragonie fuit homo magnifici cordis et fortis armatus et doctus ad bellum. Nam homo fuit magne audacie et multa presumpsit» (II, 868).

326. «Il sopradetto Piero re d'Araona fu valente signore e pro' in arme, e bene aventureoso e savio, e ridottato da' Cristiani e da' Saracini altrettanto o più, come nullo che regnasse nel suo tempo» (VIII, ciii).

e se re dopo lui fosse rimaso
 lo giovanetto che retro a lui siede,
 ben andava il valor di vaso in vaso,
 che non si puote dir de l'altre rede;

I més tard al *Decameron* (X 7),³²⁷ inici d'una cadena que el portarà a ser un dels protagonistes de *Much ado about nothing* de Shakespeare.

9.3. Malauradament, Ferran Soldevila no va poder dur a terme el seu projectat estudi que s'havia de titular «Pere el *Gran* en la llegenda i en la literatura», estudi que hagués estat de gran ajuda per resseguir l'elaboració de la figura literària del rei al llarg dels segles. No penso pas de substituir-lo i completar, en aquesta ocasió, això que havia de ser el seu estudi, senzillament penso limitar-me a analitzar la imatge del rei Pere a les cròniques contemporànies fins a arribar a primers del segle XIV.

Així que, ara es tracta d'examinar dues «llegendes», ja esmentades amb antelació, al seu temps comentades l'una, per Soldevila, i l'altra, per Coll i Alentorn. L'interès d'aquestes dues llegendes és múltiple, però, per començar, em sembla que s'ha de destacar com, per una banda, Desclot no n'utilitza cap, tot i conèixer possiblement les dues, en el seu tractament de la figura de Pere II, al contrari del que havia fet amb altres monarques. En segon lloc, és necessari destacar com són transmeses només per fonts italianes, element per no menystenir, perquè ens ajudarà a interpretar-les correctament, a posar-les en un context i, en bona mesura, ens ajudarà a entendre per què Desclot no les utilitza.

La primera d'aquestes dues llegendes la trobem a la crònica de Bartolomeo de Neocastro i afecta l'engendrament i el naixement del rei.

El relat del cronista sicilià va ser comentat per Soldevila (1995, vol. 1, p. 1-13) per tal de comprovar la historicitat d'unes dades, en concret l'engendrament a Barcelona, i el naixement a València cap al juliol-agost de 1240. Soldevila remetia a més comentaris justament al capítol que havia de dedicar al rei Pere, a les llegendes i a la literatura, que mai no va arribar a redactar. Aquest llarg relat és posat, a la crònica, a la boca mateixa del rei, quan explica a Macalda, dona d'Alaimo da Lentini, un dels homes importants de la rebel·lió messinesa, els presagis que van ocórrer al moment del seu engendrament. Soldevila data aquest imaginat diàleg entre el 29 de setembre i el 2 d'octubre de 1282, dies en què el rei es trobava a Randazzo, vila on Bartolomeo diu que tingué lloc la trobada. Com que és un relat no conegut per tothom, i per comoditat de l'anàlisi, el reproduiré sencer.

327. El conte que el precedeix (X, 6) és justament protagonitzat per Carles, el qual ja havia entrat abans a l'exemplarística italiana al conte LX del *Novellino*, vg. Barbero, 1983, p. 46-67.

És el mateix rei Pere qui parla i conta que:

Illa enim nocte mirabilis flamma ignis fulvi coloris de coelo ab ortu solis veniens supra palatium regium apparuit velut fulgur. Nocte illa bis fuit lunae passi; terribilis sonitus ad modum immensi tonitruï fuit auditus in aëre; grandines de coelo cadentes diversas et varias hominum, volatiliū et animalium formas gerunt; in terris de montibus, silvis atque nemoribus universae ferae et pecora, derelictis cubilibus, fugiunt, et qui montana tenebant, praecipites currunt ad litora. Terra contremuit; arbores, serpentes et aspidēs terra vomit; arces scinduntur et montes, aperti sunt mirabilium undarum alvei; aquis pluvialibus valles implentur, et plus solito mare crescit. Coetum eximium mare nostrum parturiit, et quos oceanus protulit, nostra litora capiunt pisces multos. Tunc cives Barchinonenses regale aedem surgentes e stratis murmurationibus repleverunt. Et interim senex quidam, veniens ad dominum patrem nostrum, dixit: «Eremita ego sum, domine, et habitatio mea ad Montem Serrati dicitur. Ad te venio bono ducor spiritu; elongavi me procul a spelunca mea, usque ad locum quod dicitur Saxum Vitae, quaerens radices herbarum, cibaria consueta: et, dum manerem hac nocte subtus saxum orans, vox emissa est desuper ad me dicens: -Ecce nunc terra montium concepit, et mirabile fructum producet-». Et paulo post sacerdos palatii regii, ad dominam matrem nostram accedens, dixit: «Domina, ego pro tanto strepitu stratum meum lacrymis rigavi, et surgens tabernaculum Domini sum ingressus, et ante sacrum altare prostratus audivi vocem de coelo dicentem: -Ecce leo conceptus, nascetur prodigiosus in populis-». Domina etiam regina, cum et ipsa perterrita staret ante sacros pedes Dei Genitricis, somno rapta videbat quod gravida foret, et jam, cum ad partum venisset, humanitatis specie mutata, flammam ignis educebat terribilem ad modum draconis habentis capita quinque et sextum in cauda, a cujus flatu populi gentium obstupebant, et percutiebat lethaliter cauda Gallos. Quaedam vero mulier scissa genas, laniata capillos, brachia nuda gerens, lacrymas suas in sinu portabat, et loquens dicebat ad eam: «Cara soror, ut quid tibi feci, et quare mihi contraria facta es? Ego sum soror tua, quae in albis quasi daemone vexata de Gallia venio. Ecce draco iste gentem meam in Regno suo conteret. Ibi filius meus a flatu suo peribit; campi tui meorum sanguine rubent; nam, cum crediderint terga dare, macabuntur ab exteris juxta litus, et in terris erit pressura populi Gallicorum».

Ecce, sicut Domino placuit, partus solvitur suo die, et patri mater primogenitum peperit, quem portavit. Ecce quaeritur quos et sub quo superum susceperit terminos natus puer. Jupiter quidem instruit regalem filium decorari gloriae potestatis. Phoebus et Mavors arma sibi victricia parant, et ex nido aquilae cornu mirabili additur gloriae nati regis. Mercurius magnatum et procerum praedicat consilia, ac ingenii et intellectus mirabilis rimulas aperit. Mars bellicosum facit puerulum, victoriam parat ex hostibus; ferro non laeditur; non vincetur, sed vincet; demum post bella feliciter in suis cunabulis moriturus. Vultum Venus et membra componit pueri; di-

ligetur ab omnibus, et efficietur cujuslibet cordis potens. Ecce militiae offerunt, qualia spectant ad principem, laudanda munuscula novo regi; ecce crescit infantulus, monstratur a pueritia sacer cultus et memorabilis fides Christi; jam ars bellandi praeluditur. Mursia civitas, quam vires patris domuerant, cum a jugo patris temere colla seduxerit, honestae militiae pueri victoria prima datur. Et cum jam factus essem major annis decem et octo Christi gratia inclytam Constantiam nubilem mihi thoro legitimo copulavi, cujus lacrymis motus pro ulciscendo patris interitu arma sumpsit (LI-LII).

Soldevila, en una magistral anàlisi, confirma que correspon a veritat l'engendrament a Barcelona, precedit d'uns mesos per una eclipsi, i el seu naixement a València, però, com he dit, no arribà a comentar detingudament la resta del relat. Ell sospitava que a l'interior de la casa reial devia circular una mena de record llegendari de l'esdeveniment, i això és probable i ens confirma el lloc de procedència del relat. Però hem d'anar més endavant i interpretar-lo per extreure'n tot el significat.

Després d'haver enumerat uns quants fenòmens naturals excepcionals, amb un llenguatge genèricament inspirat en la Bíblia, Neocastro explica que un ermità de Montserrat es presentà davant de Jaume I per comunicar-li que una veu li havia dit que «Ecce nunc terra montium concepit, et mirabile fructum producet», mentre que poc després un sacerdot es presenta davant de la reina i li diu que una veu del cel li ha dit que «Ecce leo conceptus, nascetur prodigiosus in populis». Però, l'element més interessant és la visió de la mateixa reina. Difícil d'interpretar en el detall, com tot tipus de profecies, tanmateix presenta uns elements del màxim interès, determinants, també, amb vista a la interpretació de tot l'episodi.

Violant, espantada per tots aquests senyals, s'agenolla davant una estàtua de la Verge i aquí, «somno rapta» veu com del ventre de Maria,³²⁸ que hauríem de veure com un possible símbol de l'Església, especial protectora de França, neix una «flammam ignis [...] terribilem ad modum draconis habentis capita quinque et sextum in cauda», les gents es queden estupefactes amb el seu alè, i amb la cua percudeix els francesos. El drac és, molt possiblement, Carles d'Anjou, vist no com a defensor sinó com a persecutor de l'Església, sortit del ventre de la mateixa Església, que tenyeix de sang els camps de Sicília i amb la

328. Segons la interpretació de Soldevila (1953, p. 73 i 1963, p. 20) el drac neix del ventre de la reina, i seria, doncs, el rei Pere, però, malgrat la possible ambigüitat inicial del text, això no pot ser, perquè, després, la dona que pareix el drac dirigeix la paraula a la reina Violant; també es pot dir que la descripció d'aquest drac, com a cruel, poc es correspon a l'elogi del rei i a la seva personalitat. Finalment, com es despendrà de la meua anàlisi, el grup de textos examinats, amb coherència i sense possibles dubtes, individua Carles com a drac, així que seria massa contradictori que, en els mateixos anys i ambients, els dos enemics fossin representats per la mateixa bèstia.

cua assola Provença, causa la mort del seu fill, el rei de França —és una al·lusió a la mort de Lluís IX a Tunis?—, i banya de vermell les terres de Violant amb la sang de la seva gent, els francesos. D'acord amb aquesta lectura, el lleó és Pere II, tot i que no és del tot clara la connexió, si és que n'hi ha, entre els dos fets. Un cop acabats d'explicar els prodigis del naixement, Bartolomeo de Neocastro compon un exaltat elogi del rei en termes mitològics.

Hi ha uns elements sobre els quals ens hem d'aturar per entendre aquest passatge. Per un costat, Soldevila ha aclarit l'origen directament monàrquic del relat, reforçat també, diria, per la presència de l'ermità de Montserrat. Mentre que, per l'altre, el que queda per explicar és el significat de la visió de Violant, i com això pot entrar en un missatge monàrquic que, tanmateix, no va ser transmès de manera explícita per cap autor català. Fet, aquest, que duu a pensar que tot el relat fos una construcció amb vista a l'estranger, simbolitzat per Macalda, impossible de creure a la mateixa Catalunya per massa fabulós. I, a més, s'ha de connectar amb uns ambients religiosos, i unes tensions profètiques de caire espiritual, vives a Itàlia però no tant, pel que sembla, a Catalunya.

Ja d'entrada s'ha de notar una cosa: si és correcta la identificació del drac amb Carles d'Anjou, i l'al·lusió final de la visió —«cum crediderint terga dare, mactabuntur ab exteris juxta litus, et in terris erit pressura populi Gallicorum»— s'ha d'interpretar com un anunci de l'inici de la derrota de Carles, i doncs de la venjança del rei Pere. Tota la profecia, amb el relat que l'acompanya, l'hem de datar com a molt a finals del 1282, un cop començada la guerra de les Vespres, ja que el detall sembla fer al·lusió a la retirada del setge de Messina. Consideració que, d'altra banda, porta a treure importància a una possible llegenda original lligada al naixement de Pere II, perquè, fins i tot, el record de l'eclipsi, tot i confirmat històricament, podria perdre el significat a l'interior d'una simbologia apocalíptica creada expressament per l'ocasió. Tanmateix, hem de confirmar la identificació de Carles amb el drac i veure quin sentit pot tenir la de Pere amb un lleó.

El drac, a la simbologia bíblica, representa el mal, condensat en el drac de set caps de l'apocalipsi.³²⁹ El lleó, al contrari, té una simbologia més ambigua, ara bo, ara malvat. Però la tradició cristiana dels bestiaris desenvolupà la identificació del lleó amb Jesús, del qual sobretot es destaquen la prudència, la vigilància i la previsió, totes aquestes qualitats que bé s'adiuen, com veurem, al rei Pere que prepara l'expedició a Sicília. És a dir: lleó, símbol del Messies, contra drac, gran enemic del Messies que en vol impedir l'advent.

329. Aquí en té sis, un dels quals posat a la cua; en un dels frescos de l'església de Sant Joan de Boí, conservat al MNAC de Barcelona, és representat un quadrúpede amb una flor de lis a la boca, que en representa l'alè, un alè especial, es diria, i amb un cap a la cua.

El mateix Bartolomeo havia escrit, en un capítol anterior, en què comentava l'opressió del rei Carles, que els sicilians pensaven que havien rebut del papa un rei i van descobrir que era un «Antichristum» i:

cum gentis et rerum augmentatorem crediderimus, recepimus potius nostra lupos voraces ovilia, non parcenti morso cuncta, quae jussit et voluit, devorarunt; et velut draco factus nequissimus, terram circuens, omnia perdit, singula destructurus (XII).

El rei Pere és present, en figura de lleó, també a una altra profecia, possiblement datable a la segona meitat del 1284, successiva a la victoriosa batalla del golf de Nàpols pel juny del mateix any, a la qual és present la menció de la salvació dels israelites de l'esclavatge d'Egipte, element que veurem més endavant:

Non finientur dolores Appulee, donec surgat leo de cavernis terrae. Qui se mentietur ire contra Saracenos et ibit contra unam potestatem Christianam et subintrabit eam, veniensque natando super aquas maris sub nomine federis intrabit regnum Trinachrie in loco ubi dicitur Mons-foci. O quam magnus ignis orietur ex combustis lapidibus huius! Ve ve ve filiis et filiabus morantibus in partibus Parthenope et prope eam, non valentibus ponere pedes suos super aquarum undas! Cadat qui super ea dominabitur. Gallia intrabit, Gallus subcumbet Franchus, quousque voces populorum veniet ad Christum, qui eduxit filios Ysrael de terra Aegypti; gaudebit asina, sument audatiam, et a nullo dominabitur nisi a matre ovium. Pro salute anime mee dignemini Christi misericordiam exorare! Finis.³³⁰

El que queda per confirmar sense dubtes, doncs, és la hipòtesi de l'assimilació de Carles amb el drac, com a símbol del mal. Carles que, recordem-ho, per la propaganda clerical i güelfa era el campió de l'Església.³³¹

9.4. A la crònica de Salimbene de Adam és present una profecia, difícil d'interpretar pel seu estat fragmentari (II, 794-96) que tanmateix no ens inte-

330. A Holder-Egger (1890-1908, III, p. 117-118) és copiada en un ms. del segle xv, el títol és «Prophetia sine titulo» i es conclou amb la notació següent: «Retrovata in Venosa in uno libro molto antiquo anno Domini MCCCCXXXIII».

331. S'ha de recordar que la trobada d'ambients espirituals amb altres de gibel·lins ja havia engendrat un clima profètic anti-Carles a l'època de la vinguda de Conrad i posteriorment, vg. Holder-Egger, 1890-1908, i Barbero, 1983, p. 77-80. Un llistat d'imatges profètiques a Aguilar Àvila, en premsa *b*. En aquest capítol em limito a examinar la documentació que es refereix a uns anys molt precisos —1282-1285— i que mostra una notable coherència, l'estudi d'Aguilar Àvila abasta una època més àmplia —però per aquests anys no en recull tots els testimonis—, i s'hi pot notar com les mateixes imatges van canviant de referent amb el pas del temps.

ressa gaire, en aquest moment, des del punt de vista de la simbologia, ja que Pere és una *aquila*, potser per la seva relació amb l'Imperi, i Carles és el lleó.³³² Però, una mica més endavant el cronista franciscà ens explica un altre episodi, aquest del màxim interès.

Després d'haver narrat la mort de Carles, diu que una santa dona de Barletta «magnas habuit visiones» de la seva mort, aquesta «vista somnium sibi a Deo ostensum, quod narrans fratribus Minoribus, quorum devota erat». Fixem-nos: un altre cop un somni i un altre cop els franciscans, i d'això haurem de recordar-nos-en. En aquest somni, li és anunciada la mort en el curs d'aquell any, de Carles, del papa Martí IV, de Felip III i de Pere II, «Hec omnia rerum probavit eventus, quia accidit ita ut dictum fuerat sibi».

Però, aquesta mateixa dona, al moment de la mort de Carles, va tenir també un altre somni, altre cop relatat als frares menors, que és el següent:

Videbatur michi quod essem in quodam magno viridario valde pulcherrimo, in quo vidit draconem ingentem atque terribilem, ante cuius conspectum fortiter fugiebam, nimio timore perterrita. Draco vero velocissimo cursu post me veniebat humanis vocibus inclamando atque rogando ut eum expectarem, quia michi loqui volebat. Cum autem audissem quod michi voce loquebatur humana, abire cessavi, volens audire quod diceret. Et conversa aio ad eum: «Quinam estis vos, et quid michi dicere vultis?». Et respondit et dixit: «Ego sum rex Karolus, qui habitabam in isto pulcherrimo viridario, de quo Petro rex Aragónie cum uno frusto carnis nunc me expellit» (II, 821).

Aquesta altra visió ens confirma en la hipòtesi de la identificació entre el drac i Carles d'Anjou.

A més, ens porta a fer dues altres consideracions: si hem de donar crèdit al testimoni de Salimbene, s'ha de pensar que la imatge que assimilava Carles d'Anjou amb el drac, havia de ser força difosa també en l'àmbit popular —i veurem que potser ho era—, fins al punt de poder formar part de les visions d'una santa dona. Que això sigui veritat —és a dir que la dona de debò va tenir la visió—, o que senzillament formi part de la propaganda, ja no és tan important, des del moment que Salimbene transmet una notícia, i aquesta devia haver circulat. En segon lloc, dóna més materials a la sospita que la simbologia drac=Carles s'originés i, sobretot, es difongués en ambients espirituals franciscans: és una santa dona que té les visions, a uns franciscans les explica i aquests es cuiden de difondre-les. Podríem pensar, doncs, que les estretes relacions que tingué el fill del rei Pere, Frederic III, com a rei de Sicília, amb els

332. Com hem vist als presagis de Bartolomeo «et ex nido aquilae cornu mirabili additur gloriae nati regis», sobre aquesta profecia, vg. Holder-Egger, 1890-1908, III, p. 113-117.

ambients espirituals tinguin unes arrels profundes, en la col·laboració ja establerta pel seu pare, mitjançant també ambients gibel·lins que estaven lligats amb els espirituals.³³³

Sembla que Soldevila no es va adonar d'aquesta correspondència, ja que no en parla (vg. Soldevila, 1963, p. 19-20) tot i citar, a propòsit del passatge de Desclot reportat a continuació (Soldevila, 1971, p. 632), la carta enviada el 13 d'abril de 1282 pels palermitans als messinesos un cop esclatada la revolta per convèncer-los que s'hi afegeixin, carta que, de moment és la més antiga testimoniança de la imatge del drac, i també de la del Faraó:

Nobilibus urbis egregiae messanenis, sub Pharaone principe plusquam in luto et latere ancillatis, Panormitani salutem, et captivitatis iugum abjicere, et bravium accedere libertatis. [...] quid durius, quidve miserius plebs Israelitica sustulit temporibus Pharaonis, quam quod draco iste magnus fecit.³³⁴

La mateixa carta és reportada, amb lleugeres modificacions, també per Desclot, en un capítol que analitzaré més endavant, que falta a la primera redacció, i que és prova dels contactes entre els sicilians i el rei Pere abans que aquest saltés de Portfangós:

Nós vos pregam, axí com a feels germans nostres e especials amics que nós vos tenim, que gitets de vostra ciutat los espaventables serpens e que siats en contra lo gran dragó forts e ardots companyons ab nós ensemps; per ço cor lo temps és vengut que siam deliurats e iscam sots lo pesant jou de Faraó, qui molt és greu e dur. Que ara és vengut lo temps que Déus tramès Moysès a Faraó per deliurar los d'Irreel de captivitat e de son poder. Ara és vengut lo temps que aqueyl Moysès qui devia deliurar los fils d'Irreel és vengut a nós deliurar, qui erem perduts per nostres peccats (II, 81).

L'assimilació entre Carles i el drac no és explícita, però es deixa entendre amb prou claredat, sobretot llegida a la llum de les altres, com per haver cridat l'atenció dels estudiosos.

Possiblement, el mateix rei Pere la utilitza en una carta als sicilians, del 10.9.1282, fent mostra que estava ben assabentat dels arguments utilitzats per la propaganda antiangevina —si no hem de creure que provinguessin de la mateixa cort aragonesa—, carta a la qual fa una crida perquè s'apleguin les tropes sicilianes per anar en ajut de Messina (Carini, 1882, doc. xvii):

333. Per a les relacions d'angevins i aragonesos amb els franciscans, vg. Ciccarelli, 1983, i Evangelisti, 2002, però ni l'un ni l'altre parla d'aquestes llegendes.

334. La carta és transmesa pel *Chronicon Siciliae*, capítol XXXVIII, obra de mitjan segle XIV.

Quoniam circa felicem nostri consumacionem propositi quod vestram et Siculorum omnium tuicionem et salutem procurare dinoscitur intentione firmissima intendentes contra Karolum Provincie comitem communem hostem et emulum ad eius sueque gentis depopulacionem omnimodam et finalem interitum exquirendum et fideles nostros Sicilie quos draconis more yatu gule nititur absorbere ab eius manibus liberandos.

9.5. El testimoni de la carta dels palermitans, utilitzada per l'anònim cronista i per Desclot, ens porta a apropar l'origen d'una altra imatge antiangevina a la del drac, aquesta molt més difosa, també en ambients catalans: la identificació de Carles amb el Faraó i dels sicilians amb els israelites esclaus, alliberats per Moisès, identificat amb Pere II. És possible que la imatge s'originés en els mateixos ambients, o fos difosa per aquests, ja que són presents a la mateixa carta dels palermitans que, com he dit, n'és el testimoni escrit més antic. No es pot excloure del tot un possible lliscament d'una assimilació a l'altra, ja que a la Bíblia trobem la identificació del faraó amb el drac, i amb el lleó però en sentit negatiu.

Fili hominis, assume lamentum super Pharaonem, regem Aegypti, et dices ad eum:

Leoni gentium assimilatus es,
Et draconi qui est in mari (*Ezec* 32 2).

S'ha de dir que aquesta parella de bèsties va ser identificada també amb el rei Pere, però, diria, més com a símbols de maligna agressió, que no amb els ressos apocalíptics que hem vist aplicats a Carles, perquè a Saba Malaspina trobem:

Dompnus, inquam, Petrus rex Aragonum, cui quondam Constantia, Manfredi filia, coniugio fuerat copulata, classica preparat et navigia exorditur, naves et galeas fieri facit de lignaminibus levigatis et fortibus, quasi *leo aperte irascens et occulte insidians sicut draco* (VII 1).³³⁵

Tot i el possible origen en ambients propers, l'assimilació de Carles amb el drac sembla que s'ha mogut principalment en àmbits religiosos i espirituals, i la història que relata Neocastro l'haurem de veure, al seu origen, com dirigida sobretot a aquests ambients. Al contrari, la del faraó, també pel seu més evident i menys apocalíptic simbolisme, va tenir un ressò més llarg, i tot i el seu aparent origen sicilià, possiblement palermità, va ser utilitzada també pels cronistes catalans.

335. L'expressió és citació del sermó 315 del Pseudo-Agustí: «leo aperte irascitur, draco occulte insidiatur», per a més referències, vegeu la nota a l'edició.

La retrobem en textos contemporanis, no necessàriament d'origen proaragonès, ja que és reportada, per exemple, per Saba Malaspina, en un context menys caracteritzat i que, diria, és preludi a la posterior utilització propagandística, ja que només acosta els gravàmens de la taxació angevina al clergat a l'opressió egípcia:

Ipse quoque ecclesie preter onera, que clericis et eorum familiis ac ecclesiarum vassallis nova cotidie exactionis adiventio imponebat, sub servitutis insolite calcaribus angustate magnam rerum iacturam temporalium lamentantur. Quasi non minus illas conterat impressio dominiis urgentis eas ad onera insueta, quam olim filios Israel inclemencia presserit Pharaonis (VI 2).

La trobem també a *Lu Rebellamentu*, i als textos que d'ell depenen, ara sí clarament aplicada als sicilians, amb Carles = Faraó i Pere = Moisès, justament en una carta que els sicilians dirigeixen al rei Pere:

Mandamuvi pregandu, chi vui ni digiati liberari, e trajri et livari di li manu di li nostri et di li vostri nimichi', sì comu liberau Moises lu populu di Israel di manu di Faraguni; a tali chi nui pozcamu tiniri vui et li vostri figlioli per signuri, et divinjari di li perfidi lupi, malvasi devoraturi (VIII).

I en el mateix context a Bartolomeo de Neocastro:

Ille persecutionibus variis et pressuris intolerabilibus adeo gentem nostram afflixit, quod, qui divites fuimus, depauperati sumus, qui quoque liberi, facti eramus ut servi, et qui ingenui, viliores nos fecerat filiis Hebraeorum; nec quidquam nos aliud dirae saevitiae deerat, nisi quod nos, uxores et filios nostros venales fecisset velut Aegyptios, aut sobolem Machometi (XXII).

Torna a aparèixer a Desclot, més o menys a la mateixa situació, perquè la fan servir els palermitans abans d'enviar la missatgeria al rei Pere (II, 87), en un apartat absent a la primera redacció.³³⁶ I la mateixa imatge la retrobem a Muntaner, just utilitzada pels missatgers sicilians que es dirigeixen a Pere, mentre encara estava a Alcoll (LIV) i més endavant, en paraules del mateix

336. «Eyls sabien bé que per nuyl hom no podien venir a salvament sinó per lo rey d'Aragó; que tot axí com Moisès, qui deliurà, per la vertut de Déu, los fils d'Irreel de les mans de Faraó, tot axí devien éls ésser deliurats de les mans de Karles per lo rey d'Aragó, ab la volentat de Déu» (II, 87).

cronista, per comentar la felicitat dels sicilians pel desembarcament del rei a Trapani.³³⁷ A Bartolomeo de Neocastro, és present també un altre cop, d'una manera que pot ser significativa respecte a la seva difusió, com apuntava més amunt, perquè el franciscà fra Bartolomeo da Piazza, parlant a Carles i defensant les raons dels messinesos, li diu que «Pharaonis formam gestans, merito Siciliae populum perdidisti» (XXXII).

Com he dit, és possible que les dues imatges s'originessin en ambients sicilians, i més concretament palermitans, i hem vist que van tenir una àmplia difusió. Tot i així, fins ara podem dir que l'hem trobada principalment en àmbits de comunicació interna —és a dir, que no hem sortit de canals de comunicacions de sicilians i catalans entre si, i els uns amb els altres—,³³⁸ mentre que el testimoni de Salimbene feia sospitar que, almenys la imatge del drac, hauria tingut una difusió més gran. I d'aquesta difusió, en tenim més proves, com ja deixava intuir, també, la carta del rei Pere citada més amunt.

Al text d'una oració dirigida, tot i que potser mai enviada, pels sicilians al papa, que hauria de remuntar-se a l'estiu del 1282, abans del desembarcament del rei Pere II a Trapani, en què els sicilians justifiquen la seva revolta a Carles, trobem justament la imatge del Faraó (Amari, 1886, vol. 3, p. 309):

qui nuper, non humano ingenio, non brachio carnis adiuti, sed afflati divinitus, manūque celica flati, resilientes paulisper a tyrampnide Pharaonis, ab effrenata gallica feritate [...] tetram Egipti repetere servitūtem.

I el rei Pere se'n va servir de seguida, per exemple, en una proclama emesa a Palerm tot just després de la coronació, el 10.9.1282, dirigida als sicilians per aplegar tropes de l'illa i dirigir-se contra Carles ja citat. I tornarà a utilitzar la imatge del Faraó en més d'una ocasió a les seves comunicacions fora de l'àmbit estrictament catalanosicilià, dirigint-se, ara als aliats gibel·lins, ara a altres possibles aliats, i, així, ens proporciona una primera mostra de la seva notable intuïció i capacitat de dominar la comunicació política i la propaganda. Com per exemple, quan escriu, el 15.1.1283, al Doge de Venècia Giovanni Dandolo per atreure la república al seu bàndol o, almenys, demanar que no ajudi els angevins (Carini, 1882, doc. ccclxviii):

337. «E havien-ne ben raon, que Déus los havia tramès lo sant rei d'Aragó qui els deliuràs de les mans de llurs enemics e els fos guiador e governador, axí com tramès Moisèn al poble d'Irrael e li donà la verga que fa [...] lo senyor rei d'Aragó deliurarà així mateix lo poble de Sicília» (LX).

338. Les cròniques en són un testimoni indirecte, de la circulació en aquesta època, però donen constància de la difusió posterior, ja que són posteriors al 1282.

Universe mundialis machine publica novit noticia, quod et conscientiam vestram nostra credit serenitas non latere, qualiter illustris dominus Karolus comes Provincie, regnum Sicilie ad nos spectans racione domine regine consortis nostre karissime occupaverat iam est diu, cuius restaurationem occupaminis usque ad altitonantis qui impunes commissos excessus transire non patitur et sepe deponit de potenciis illicitos invasores nuntum vires nostre potencie reservantes pridem preparato passagio ad partes Barbarie direximus iter nostrum, accidit enim nobis ibi degentibus quod ob multas novas et diras faraonicas afflictiones, quibus universi regnicole ab eodem comite suisque sequacibus afflictis nequiter extiterunt.

La imatge ja devia ser prou coneguda, ja que a la seva carta Pere l'expressa de forma al·lusiva, «diras faraonicas afflictiones», i no ho explicita com en altres indrets. El mateix dia escriu també als exiliats sicilians perquè tornin i col·laborin en la guerra contra Carles (Carini, 1882, doc. cclxvii):

Multiphariis oppresionum et afflictionum generibus quibus tam vos extra Regnum Sicilie quam regnicole alii fideles nostri intus in Regno ipso per huiusmodi hostem suosque sequaces diutina fuistis vexacione contriti, quarum fontis, si dici liceat, replevit ambitum orbis terre, pietatem humanitatis nostre subintranantibus et ad compassionis miseracionem flectentibus divino sumpto auxilio a diris Pharaonis manibus Israheliticum populum venimus liberare.

I un mes més tard, el 9.2.1283, escriu diverses lletres a nobles regnícoles perquè també es rebel·lin i l'ajudin a alliberar la Itàlia meridional del domini dels malvats angevins (Carini, 1882, doc. dxxi):

Ad publicam tui et alterum devotorum et fidelium nostrorum noticiam nostra fore credit serenitas derivatum qualiter pridem preparato passagio feliciori ad partes Barbarie direximus iter nostrum, ubi accidit nobis ibidem degentibus, quod propter multas novas et diras faraonicas afflictiones, quibus universi regnicole fideles nostri a comite Provincie hoste nostro suisque sequacibus afflictis nequiter extiterunt quas inserere non licet.

Si la imatge de la triple assimilació —Carles=Faraó, sicilians=israelites, Pere=Moisès— és d'origen exclusivament sicilià, i ja no hi hem de veure una intervenció precedent de la propaganda catalana, tanmateix, com hem pogut veure, prosperà gràcies a l'ús que en féu la propaganda del rei Pere II, i és possible que passés també a terres catalanes, amb una assimilació dels francesos invasors amb els egipcis. Perquè, comentant la plaga de mosques que assolà les tropes franceses al setge de Girona, Desclot escriu «que hanch la plaga que Déus donà en Egipte al rey Farahó no poch ésser major que aquesta» (II, 160),

i coincideixen en aquest comentari, bé l'anònim redactor de les *Gesta Comitum*,³³⁹ bé Bartolomeo de Neocastro.³⁴⁰

9.6. Abans de poder treure unes conclusions, és el cas de comentar un altre episodi llegendari relatiu a Pere II, el de l'ascensió al Canigó i de la seva trobada amb un drac, llegenda que ens ha transmès Salimbene de Adam, i que ningú no ha posat mai en relació amb tot això que he estat comentant fins ara. Fins i tot, un estudiós tan seriós com Miquel Coll i Alentorn es va esforçar a datar l'episodi de la pressuposada ascensió al Canigó com si fos un episodi històric (Coll, 1993, p. 248-253). És el cas, d'entrada, de reproduir el relat del frare italià:

Iste Petrus rex Aragonie fuit homo magnifici cordis et *fortis armatus* et doctus ad bellum. Nam homo fuit magne audacie et multa presumpsit, ut patet in negotio regni Sicilie, quod contra regem Karolum et papam Martinum ausus fuit invadere. Patet etiam hoc ipsum in alio exemplo, isto videlicet quod subicimus. In confinibus Provincie et Hispanie mons altissimus eminet, qui ab illis qui partes illas inhabitant mons Canigosus appellatur, quem nos montem Caliginosum possumus appellare. Hic mons navigantibus per mare, cum veniunt, primus apparet, cum vero recedunt, ultima terra est, post quam aliquam videre non possunt. In isto monte numquam habitavit homo, nec filius hominis super eum ausus fuit ascendere, propter eius nimiam altitudinem et propter difficultatem itineris et laboris. Circa radices vero montis istius habitatores existunt. Cum autem Petrus Aragónus super istum montem cogitasset ascendere, volens experiri atque cognoscere quid in montis cacumine haberetur, vocatis duobus militibus, amicis necessariis, quos intime diligebat, exposuit illis quod facere disponebat. Qui gavisii sunt et promiserunt ei quod non solum tenerent secretum, verum etiam quod nunquam separarentur ab eo. Assumptis ergo victualibus et congruentibus armis, dimissis equis ad montis radices, ubi habitatores existunt, ceperunt pedestres paulatine ascendere. Et cum iam multum superius ascendissent, ceperunt audire tonitrua horribilia et terribilia valde. Insuper coruscationes et fulgura apparebant, grandines et tempestates descendebant, ex quibus omnibus pavefacti, cadentes in terram, velut exanimes facti sunt *pre timore et expectatione que supervenerat* illis. Petrus vero, qui robustior erat et fortior et qui desiderium cordis sui complere volebat, confortabat eos ne deficerent in afflictionibus et terroribus illis, dicens quoniam labor iste adhuc ad honorem

339. «Immisit igitur Dominus tantam muscarum multitudinem in acies Gallicorum, quod satis iudicari poterat una de plagis maioribus Pharaonis, sicut et hi deteriores sunt et crudeliores in omnibus Pharaone» (GCB III, 86)

340. «Similem pestilentiam passus exstitit a Domino populus Pharaonis propter peccatum ejus» (XCVII).

eorum et gloriam redundaret. Et dabat eis comedere et cum eis pariter comedebat. Et post recreationem et fatigationem itineris et laboris iterum hortabatur eos ut secum valenter ascenderent. Et sic multis vicibus factum est atque dictum. Tandem illi duo socii Petri regis ceperunt deficere, ita quod pre nimia lassitudine itineris et tonitruorum timore vix poterant respirare. Tunc Petrus rogavit eos ut expectarent eum usque ad vesperam diei sequentis, et si tunc non rediret ad eos, de monte descenderent et irent quo vellent. Ascendit igitur Petrus cum magno labore solus. Et cum in cacumine montis fuit, lacum invenit ibidem. In quem cum lapidem proiecisset, egressus est ex eo draco horribilis et magne magnitudinis et cepit per aera volitare, ex cuius flatu obtenebratus et obscuratus est aer. Post hec Petrus descendit ad socios et quicquid viderat et fecerat totum sociis retulit, exposuit et narravit. Et descendantibus illis de monte precepit eis ut quibus vellent hec omnia divulgarent. Videtur michi quod hoc opus Petri Aragonum possit connumerari cum operibus Alexandri, qui in multis terribilibus negotiis et operibus voluit experiri, ut laudem in posterum mereatur (II, 868-869).

Coll recordava com el tret llegendari que al Canigó «hi havia un llac d'on sorgia una tempesta quan s'hi llançava una pedra» ja havia aparegut als *Otia Imperialia* de Gervasi de Tilbury, obra de llarga difusió composta cap al 1210 per a l'emperador Otó IV.³⁴¹ És a dir, que la llegenda en qüestió està bastida a partir d'elements folklòrics ja tradicionals i coneguts arreu d'Europa, amb unes innovacions que són justament la presència del drac i del rei Pere.

Podem notar com el frare interpreta seriosament la història. La cosa en si és curiosa no tant pel fet de creure en els dracs, que tot plegat era normal, com per no haver lligat caps i haver-se recordat de la visió del drac = Carles, present poques pàgines més amunt, i doncs transcrita no gaire temps abans.

Tanmateix, a part del fet de no creure en l'existència d'aquests grans rèptils, el significat que hem anat definint per als dracs ens assegura de la simbologia de l'episodi. Utilitzant l'imaginari de les aventures de cavallers —la penetració al «desert» inhabitat per l'home, lloc de meravelles i aventures—,

341. «Est in Cathalonia, episcopatu Gerundensi, mons excelsus ualde, cui nomen Canagum accole indiderunt. Huius ambitus arduus et pro magna parte inaccessibilis ad ascensum; in cuius summitate lacus est, aquam continens subnigram et in fundo imperscrutabilem. Illic mansio fertur esse demonum, ad modum palatii dilatata et ianua clausa; facies tamen ipsius mansionis, sicut ipsorum demonum, vulgaribus est incognita ac inuisibilis. In lacum si quis lapideam aut alias solidam proiecit materiam, statim tamquam offensis demonibus tempestas erumpit. Est in quadam apicis particula nix perpetua, glacies continua; cristalli illic copia, et nulla unquam solis presentia. Ad huius montis radicem fluuius est, aureas habens harenas, unde ex eius arenis aurum quod vulgus *palleol* nominant elicitur» (*Otia Imperialia* III lxvi).

Pere es troba amb un drac.³⁴² No hi ha lluita, senzillament el rei aguanta amb coratge i valentia l'espant i l'horror provocats per l'apocalíptica bèstia.³⁴³

Salimbene transcriu l'episodi quan fa l'elogi final de Pere, després de la seva mort, així que és impossible datar-lo a través de la testimoniança del frare. Tot i així, el fet que no hi hagi ni lluita ni consegüent victòria, sinó coratjós enfrontament, sembla que es pot referir a un moment previ a la guerra. Un moment en què s'ha de declarar que Pere és prou valent per enfrontar-se al drac —a Carles—, i confia de sortir-ne victoriós, però és encara impossible ni tan sols preveure què passarà. De manera que, la creació i difusió de la llegenda sembla que l'hem de col·locar en un moment precedent a l'esclat de la guerra, en un moment en què s'ha de fer propaganda del coratge del rei Pere, explicitat per altres fonts, a fi d'animar i assegurar els futurs rebels, i tot això fent recurs a un exemple de valor cavalleresc.

Si aquesta consideració meva és encertada, haurem també de retrodatar l'elaboració de la imatge de Carles = drac, ja que sense l'existència d'aquesta, l'exemple relatat per Salimbene no tindria sentit. A conseqüència d'això, tot i seguir pensant que la imatge es va elaborar en medis religiosos italians, hostils a Carles, podríem creure que, bé aquesta, bé la de Moisès, es van desenvolupar i utilitzar per a la propaganda a Catalunya, en els ambients dels exiliats sicilians, gibel·lins i espirituals, i d'aquí es van escampar per l'illa com a mitjà de la propaganda aragonesa per preparar la revolta. Així que, aplegant totes les dades que es poden extreure de les llegendes relatades per Bartolomeo i per Salimbene, i pensant en els exiliats,³⁴⁴ es pot creure que aquestes llegendes propagandístiques es van elaborar justament a la cort, impulsades pel rei Pere.

Em sembla que s'han de destacar uns fets de caràcter general i altres més específics: en primer lloc, podem constatar com, al llarg del segle XIII, la majoria de la propaganda política es fa emprant arguments religiosos, o bé la religió és utilitzada com a motiu de guerra —només que pensem a la IV Croada, a la Croada contra els albigesos, a les guerres contra Manfred, Conradí i, més tard, Pere II, totes disfressades de croades (vg. Housley, 1982, i Contamine, 1994).

En segon lloc, hem de notar com la propaganda proaragonesa fa servir les mateixes armes que havia utilitzat l'eclésiàstica i proangevina: Carles, campió

342. Més difícil de concretar és un altre aspecte de la llegenda: qui són els dos companys del rei? Senzillament són una necessària companyia per al monarca, o amaguen algun «soci» o col·laborador, que bé s'havia de mantenir enrere, o bé hi va renunciar? Es fa al·lusió als reis de França i Castella amb els quals Pere havia cercat un acord abans de posar en moviment la maquinària bèl·lica?

343. Hi ha unes quantes paraules que criden a la memòria la visió de Bartolomeo de Neocastro: «tonitrua horribilia», «corruscationes et fulgura», «grandines et tempestates», «omnibus pavefacti», «tonitruorum timore», «ex cuius flatu obtenebratus et obscuratus est aer».

344. Vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 230-232, i Aurell, 1994.

de l'Església contra l'heretge Manfred, és ara transformat en l'Anticrist, de l'Església enemic, sortit del seu mateix ventre. A més les queixes que la dissidència gibel·lina havia proclamat sempre contra el mal govern de Carles i la seva cobdícia, li són girades en contra, altre cop amb una imatge bíblica: Carles és el Faraó, opressor dels jueus. D'aquesta forma, Pere II té un múltiple paper messiànic: Pere és el lleó, símbol de Jesús; és qui lluitarà contra el drac de l'apocalipsi i, nou Moisès, rescatarà el poble electe. Molta espiritualitat per a una guerra. Hauríem de poder saber quant de tot això, més enllà de la propaganda, estava també en la mateixa autopercepció reial, i quant influirà en les futures aproximacions de la reialesa del casal d'Aragó amb corrents espirituals.

La relació entre aquestes llegendes i la cort, com a lloc d'elaboració, la podria confirmar també la comparació amb Alexandre el Gran, ja que en un poema de Cerverí de Girona, tot i que la podríem considerar tòpica, ja és utilitzada la referència al rei macedoni (106, 46-48):

E nostre Rey<s>, cor, ab mais d'ardimén
 Qu'Alixandres, Oliviers ne Rotlans:
 Qu'ab pauc dels sieus, és fortz cotra·ls pus grans.

El poema és datat genèricament després de 1276, però, considerada l'allusió al fet «que amb pocs és més fort que els més grans», potser l'hem de datar més acostat a l'esclat de la guerra. Aquesta consideració, juntament amb les comparacions del rei Pere amb Alexandre, examinades al segon capítol, porten a fer-ne una altra: és a dir, que la comparació de Pere amb Alexandre anava juntament amb la llegenda del drac, i no va ser el producte del raonament de Salimbene.

Si això és veritat, ens dona un altre sentit als esments a Alexandre, comparat amb Pere, fets per Desclot i per Muntaner, analitzats més amunt. Siensem que els tres autors són independents l'un de l'altre en utilitzar la comparació, ja que ni Desclot ni Muntaner és probable que coneguin Salimbene, i que Muntaner aprofita la primera redacció de la crònica de Desclot, a la qual no apareixia la comparació, em sembla que s'ha de creure que tots tres deriven d'una font comuna, font que podria ser exactament aquesta llegenda. Llegenda que, per les seves característiques descriptives, sembla que ha estat elaborada per algú del país amb vista a gent de fora. Tenint en compte també el nul desenvolupament narratiu de la comparació amb el rei macedoni, tant a Desclot com a Muntaner, això fa més que probable que és d'aquí que la van agafar, no podent esmentar la llegenda del drac al Canigó com a evidentment increïble per a un públic català, però sense deixar, tanmateix, d'aprofitar-la fora de context.

9.7. L'anàlisi d'aquestes dues llegendes, doncs, més que presentar-nos un rei Pere ja entrat en la literatura, ens mostra unes vies de la propaganda aragonesa, fins ara en part insospitades i mai analitzades com a tals, diferents, i potser més efectives, de les practicades, i ja prou estudiades, a través de la poesia, bé en italià, bé en provençal que se centrava sobretot sobre aspectes laics i cortesans, elogiant la presència, o criticant-ne la falta, de les típiques virtuts de la llarguesa, valor, honor, etc.³⁴⁵ Així que la primera, vertadera, presentació literària de la figura del rei, sobretot la primera i l'única activa als territoris de la confederació catalonoaragonesa, sembla que és l'elaborada per l'anònim autor del *Libre de l'infant En Pere*.³⁴⁶

No és fàcil saber, com ja he dit, quin devia ser el contingut d'aquest llibre, més enllà del poc que ens és conservat i que he resumit al capítol precedent, ni és gaire segur temptar-ne una reconstrucció. Tanmateix, podem fer una sèrie de raonaments hipotètics que ens ajudin a fer-nos una idea que podria no ser gaire lluny de la realitat. En primer lloc, examinant la forma de composició dels dos capítols que en sobreviuen, podem apreciar com l'anònim autor barreja amb una certa llibertat, com hem vist amb anterioritat, fets que són comprovables, gràcies a fonts documentals o historiogràfiques fidedignes, amb altres que són inventats, a més de tractar amb una notable llibertat la cronologia dels esdeveniments que narra.

Ramon Muntaner, com hem vist, l'esmenta a propòsit del casament de Pere amb Constança, i escriu:

E pogra-us dir los grans fets qui en aquelles noces se feeren, mas qui ho volrà saber vaja-se'n e'l libre que es féu de l'infant En Pere depuis que fo rei, e lla trobarets les grans noblees e dons que en aquelles noces se feeren, e d'autres llongues raons que jo lleix d'escriure per ço com ja està en escrit (XI).

Muntaner ens diu unes coses importants: primer el llibre tractava de Pere quan era infant, però va ser escrit quan ja era rei; segon, que havia de donar llarg espai a escenes de tipus literari-cortesà, escenes que ni ell ni Desclot van trobar necessari incloure, possiblement per ser desmesurades estilísticament. És a dir que, com deixen també entendre en fragments sobreviscuts, s'hi devia donar ampli desenvolupament a episodis que, des d'un punt de vista estrictament cronístic, no mereixien un tractament tan amplificat.

345. Vg. Aurell, 1994, i Cabré, 1998, p. 8-20.

346. No ha d'estranyar gaire aquesta novellització gairebé en vida de l'heroi, perquè és un fet que retrobem en altres biografies novel·lades de cavallers, com la de Guillaume le Mareschal, o com passà amb el rei Ricard Cor de Lleó, vg. Brossard-Dandré i Besson, 1989.

Un altre element útil per al meu raonament el proporciona la tradició manuscrita: Francesc, el possible compilador del *Libre de les nobleses dels reys*, a l'interior del qual són inserits els dos capítols del *Libre de l'infant En Pere*, no va creure necessari incorporar-ne més. Aquest fet porta a considerar que, tot i les possibles diferències estilístiques, la matèria del *Libre*, exceptuats els dos capítols sobreviscuts, no devia ser gaire diferent d'això que explica Desclot, a la segona redacció, text que Francesc està copiant i al mig del qual interpola els dos capítols del *Libre*.

Hem vist al capítol anterior que es pot sospitar la presència del *Libre* darrere el relat, bé de Desclot, bé de Muntaner, de la conquesta de Múrcia, atenent a les grans diferències entre el de Jaume I i el de Desclot/Muntaner, sobretot des del punt de vista del protagonisme gairebé exclusiu atorgat en un cas, al rei Jaume, i en l'altre, a l'infant Pere. Ara bé: el relat de la conquesta de Múrcia ocupa, a Muntaner, els capítols XII-XVI, al capítol XI parla del matrimoni de Pere i Constança, on esmenta el *Libre*. I, justament al capítol precedent, el X, ens fa una relació molt fantasiosa (vg. Soldevila, 1995, vol. 1, p. 119-120) de revoltes sarraines, difícils de datar però que enllacen les de finals dels anys cinquanta amb els precedents de la conquesta de Múrcia, fins a incloure-hi la presa de Montesa, que remunta al 1277. Tots aquests esdeveniments per Muntaner, i diria per la seva font, són col·locats abans de 1262. És a dir, que el relat és muntat amb aquella llibertat cronològica que ja hem apreciat al *Libre*.³⁴⁷

Soldevila comentava que, poc fiable des del punt de vista històric, aquest capítol és important des del punt de vista literari, perquè és aquí, que a la crònica de Muntaner, «comença l'actuació capdavantera de l'infant Pere». Fixem-nos en el comentari de Muntaner en acabar el relat:

E pus lo dit lloc de Montesa fo retut, tots los llocs qui es foren alçats se reteren: així que segurament hom pot ben dir que el dit senyor infant En Pere conqués partida del regne, altra vegada, de València. Enaixí que tots jorns les novelles anaven al rei son pare, dels grans ardiments, cavalleries, almogaveries e assaigs que el dit senyor infant feia sobre los moros, de què ell havia gran goig e gran plaer (X).

Evidentment, això no es correspon al que passà efectivament, sigui perquè el rei Jaume ja havia mort abans que es complís alguna de les empreses esmentades, sigui perquè, ja ho hem vist, era gelós dels ardiments i valor del seu fill. Però és força interessant, puix concorda, d'alguna manera, amb dades extretes d'altres textos i amb el plantejament perezcentric del *Libre*.

347. Amb intuïció, Coll notava semblances de formes narratives entre els dos relats, els de la presa de Múrcia i de Montesa (Coll, 1991, p. 212).

Per un costat, hem de tenir en compte les tradicions, examinades al capítol precedent, que donen a Pere el mèrit de la conquesta de Múrcia. Per l'altre, hem de veure, també, les que donen tot el mèrit de reduir la rebel·lió final precedent a la mort de Jaume a l'infant Pere. Podem, també, llegir l'afirmació final de Muntaner, que Jaume I havia «gran goig e gran plaer» de les empreses del fill, com una de les típiques intervencions de Muntaner per eliminar qualsevol desacord intern a la casa reial, ja que sona com volgutament al contrari d'unes afirmacions, ja citades, expressades en contextos semblants a les *Gesta Comitum* on es diu de Jaume «qui satis felicibus filii actibus inuidebat» (GCB III, 62) o, justament al *Libre de l'infant En Pere*, on «per so com ell faïa molts abrivaments, de què lo rey se'n donave desplaer» (I).

Aquestes reivindicacions de les conquestes del rei Pere, Múrcia i València, un segon cop, donen també més cos a l'afirmació que fa Desclot al pròleg que el rei Pere «fo lo segon Alexadri per cavaleria e per conquesta», afirmació que, només amb la conquesta de Sicília, podria semblar exagerada, mentre que ja té més sentit si hi afegim Múrcia i la reconquesta de València. Però, com hem vist que rere la menció d'Alexandre hi ha d'haver les llegendes suara analitzades, rere les conquestes, a més d'una certa retòrica evident, hi ha justament aquesta visió dels fets que, pel que sembla, s'originaria del *Libre de l'infant En Pere*.³⁴⁸

Així que, en conclusió, sembla que Muntaner per a tota aquesta secció de la seva crònica, no sols uns pocs capítols ja comentats, està utilitzant el *Libre*, fet que ens deixa entreveure bona part del seu argument, al qual, molt possiblement, es devia parlar també més extensament de les actuacions de Ferran Sanxis i de les seves lluites amb l'infant Pere, tal com podem jutjar pels fragments conservats. Podem, també, entendre per què va ser utilitzat de la manera que ho va ser per part de Desclot, amb molta parsimònia, i per Muntaner, molt més extensament. Encara més, doncs, n'és lamentable la pèrdua, ja que, conservat sencer, ens permetria d'entendre molt més de prop el nivell de novellització de la figura del rei, possiblement ja en vida d'ell mateix, i es podria almenys formular hipòtesis sobre de quins ambients va sortir i amb quines finalitats.

348. Si aquestes hipòtesis meves són acceptables, és possible atribuir al *Libre*, potser, també altres elements força literaris, com ara elogis, etc., presents en aquesta secció de la crònica de Muntaner, per a la qual no li coneixem fonts segures.

10. EL REI PERE II: DE VALÈNCIA A CAMPILLO (CAPÍTOLS 74-76)

10.1. Després de les consideracions raonades als capítols anteriors, ara és el moment d'analitzar com Desclot, a les dues redaccions, Muntaner i l'anònim de les GCB III organitzen el relat de la vida del rei Pere II, i com planteegen i narren els principals esdeveniments del seu breu i intens regnat.

Ja hem pogut comprovar com Desclot, a la primera redacció, entre la mort de Jaume I i els preparatius de l'expedició al nord d'Àfrica i a Sicília, amb les entrevistes amb els reis de França i de Castella, no relata cap moment de l'acció política de Pere II; és a dir, que presenta un forat en el seu relat d'uns cinc anys, encara més greu del que ja assenyalava Coll per a aquesta secció de la crònica a la segona redacció. Hem vist que també Muntaner presenta una estructuració semblant, que demostra la seva dependència de la primera redacció de Desclot.

La particularitat del relat de Muntaner la podem atribuir també a altres factors. Els únics dos episodis d'aquests anys narrats per Desclot, a la segona redacció, són la presa de Montesa el 1277 i la reducció de la rebel·lió dels barons catalans amb la presa de Balaguer el 1280. Si tenim en compte que el primer, Muntaner ja l'havia narrat amb anterioritat, i el segon, tot i que l'hagués conegut, per raons ideològiques evidents no podia tenir cabuda a la seva crònica, s'explica el seu silenci en aquest punt. Tot i així, Muntaner insereix dos capítols, els XXX i XXXI, que són pròpiament seus, o almenys no se'n coneix la font, i que expliquen una expedició al nord d'Àfrica, dirigida per Conrad Llança el 1279, preparativa a la successiva encapçalada pel mateix rei i preludeix a la invasió de Sicília (vg. Soldevila, 1985, p. 96-97, i 1963, p. 144-145).

L'autor de la secció dedicada a Pere II a les GCB III és el primer dels cronistes contemporanis que organitza la narració en termes biogràfics, seguit en això per l'autor de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*. D'aquesta manera, estructura el seu relat narrant també episodis que encara pertanyen, cronològi-

cament, al regnat de Jaume I³⁴⁹ per arribar als que entren en el regnat de Pere II, sobretot la presa de Montesa i la de Balaguer. La seva narració és ideològicament més neutra, com veurem, respecte a la de Desclot, i els elements que en destaquen són sobretot el de la justícia i la clemència del rei envers els seus aristòcrates rebels.

Perquè, tot i que, com hem vist, Desclot no organitza el seu relat del regnat de Pere II en forma de biografia, ni ens dóna un retrat del rei, el que sí que fa és anar escampant elements, al llarg de la narració, que serveixen per construir, *a posteriori*, aquest mateix retrat. I, justament, aquest capítol 74 és un dels fonamentals per les valoracions que fa de les actuacions del rei en clau cavalleresca. Com ja hem vist, és possible que el material que forma aquest capítol li vingui a Desclot del *Libre de l'infant En Pere*, tot i que, a diferència de Muntaner, col·loca cronològicament el fet al seu lloc. I la dependència d'una font literària, més que estrictament històrica, és bastant evident en el to del mateix començament.

Tot i que a la segona redacció, Desclot abandona la precisió en les dates que havia caracteritzat la primera, per utilitzar fórmules temporals més genèriques, en aquest cas, la imprecisió té exactament tintes de literatura. Al capítol anterior, el II, 73, Desclot diu que, un cop mort el rei Jaume, el 27 de juliol, Pere II en fa portar el cos a Poblet, des d'allí va directament a Aragó per ser coronat rei a Saragossa, a mitjan novembre de 1276, i just després «tornàsse'n e'l regne de València». El capítol següent comença d'aquesta manera:

Quant lo rey En Pere fo vengut e'l regne de València, no seyornà gayre ne adelità son cors, ans anà per lo regne de València ab cavallers e ab al·mugàvers, per plans e per muntanyes tot garnit, que no li exien les armes del dós a él ne a sos cavallers, e garrejava ab los sarraïns e ls talava lurs blats e els béns de què devien viure; e recobrà gran res dels castels e dels locs que ls sarraïns tenien (II, 74).

Sabem que, en efecte, el cos del rei Jaume no fou traslladat a Poblet fins al 1278 i que el 30 d'octubre del 1276 Pere II era encara a València, d'on partirà el dia següent en direcció cap a Aragó. Els tres mesos des de la mort del seu

349. Després de la presentació cavalleresca del jove Pere II, esmentada més amunt, dedica, en aquest ordre, uns capítols a la presa d'Ostoles (1257), a l'execució de Guillem Ramon d'Òdena (1272), a la presa de Múrcia (1265-1266), a la mort de Ferran Sanxis (1275), a la rebel·lió dels sarraïns valencians (1276), a la presa de Montesa (1277), a l'enterrament de Jaume I (1278), a la coronació del rei (1276), a l'homenatge rebut per part de Jaume II de Mallorca (1279), a la qüestió dels infants de La Cerda (1277-1278), a la presa dels castells de Ponts (1278) i de Balaguer (1280) per narrar les entrevistes amb el rei de França (1281, GCB III, 63-67). Són, gairebé, tots esdeveniments narrats també per Desclot, a la segona redacció, sense adquirir, a vegades, la independència d'un capítol, però sí amb més detalls.

pare havien estat dedicats a reorganitzar el regne, per fer front a la revolta i a possibles ajuts des del Marroc o Tilimsen, i a iniciar la reconquesta de castells i forces que eren a mans dels rebels.³⁵⁰

L'itinerari del rei Pere (Soldevila, 1995, vol. II, p. 112-115) ens mostra que tornà a entrar al regne de València, després d'haver organitzat tropes de reforç, el 20 de gener de 1277, i, en efecte, fins al dia 30 d'octubre, que entrà a Montesa, el retrobem en moviment continuat, tot i que amb estades més o menys llargues, de fins a dues setmanes seguides, a València i a Xàtiva. És a dir, que si això que conta Desclot de l'activitat incansable del nou rei és prou cert, això que és fortament literari és la manera de presentar-nos aquesta mateixa activitat, amb una vida de campament sense cap descans, més adient per a un almogàver o, en el millor dels casos, per a un cavaller de novel·la que per a un rei, tot i ser un rei guerrer.

Justament al mig de les operacions del setge de Montesa, Desclot ens dóna la primera valoració de la personalitat del rei:

Quant lo rey hac aquí estat molt ab ses hosts e viu que·ls sarraïns de la vila se tenien molt fort contra él, volc metre tot lo fet a ·I· punt, axí com cel qui és de molt gran cor e ple de gran ardiment e qui no dubte res de fet d'armes, ans met son cors a avant als majors obs³⁵¹ (II, 74).

10.2. Em sembla que també la inclusió del capítol II, 75 respon, en bona mesura, a un propòsit semblant, que és, a més d'omplir un buit narratiu, el de proporcionar elements descriptius de la personalitat del rei. En aquest capítol Desclot narra la segona i conclusiva part de la rebel·lió d'una part de l'aristocràcia catalana, terminada amb la rendició de Balaguer el 1280.³⁵² És evident

350. Vg. Soldevila, 1995, vol. II, p. 5-19, i Burns, 1983.

351. Segons Coll (1991, p. 220) i Soldevila (1971, p. 629), el fet que Desclot parli en present significa que el capítol va ser escrit abans de la mort del rei, la qual cosa no pot ser, ja que pertany a la segona, i no a la primera, redacció, així que bé s'ha de tractar d'un present narratiu, bé l'havia trobat a la seva font. Vegeu què escriu Muntaner: «E així seguí aquesta vida tot aquell any, que el senyor rei se n'anava deportant per sos regnes, e ell tranuitava e soferia freds, calors, fams e desaires sobre los sarraïns; que en son cor no es posava que un jorn de repòs degués haver, mas lla on era major festa nostra, que els sarraïns se pensaven que ell feés festa, aquell dia era sobre ells, e els confonia en captivar e en destrucció de béns. Con siats cert que anc no nasqué fill de rei qui fos de tan alt cor, ne pus ardit, ne pus valent, ne pus bell de sa persona, ne pus savi ne pus adret de sos membres» (XV).

352. Vg. Soldevila, 1995, vol. II, p. 157-188, i 1955, p. 91-93; com notava Coll (1991, p. 202-203), aquí Desclot comença a muntar el seu relat barrejant informació documental i testimonis directes de primera mà. Una breu relació del setge i de la rebel·lió la trobem al *Cronicó* de Mascaró: «*De capione richorum hominum apud Balagarium. Anno domini ·M^oCC^oLXXX^o.* in vigilia sancte Margarite, dominus Petrus rex Aragonum cepit castrum Balagarii et nobilis qui erant ibi, scilicet comitem Urgelli, comitem Fuxensi et comitem Pallariensi, Raymundum Ful-

que l'esdeveniment és important en si mateix, com a moment d'acció política del rei en els primers anys del seu regnat. Tanmateix, adquireix un especial relleu quant a les seves implicacions de teoria política, teoria que Desclot concentra, en bona part, justament en aquesta secció de la crònica, en uns apartats absents a la primera redacció.

Al capítol II, 68, dedicat als enfrontaments amb Ferran Sanxis, Desclot havia aprofitat l'ocasió per fer una comparació entre l'infant Pere i el seu pare quant a les relacions amb la noblesa:

Atressí los cavalers de Catalunya vulien mal al infant En Pere per so cor él no vulia sufrir los mals que·ls cavalers faïyen en la terra; e auceïyen e exorbaven les gens de la terra, e robaven los camins e sufrien los homeyers e els robadors. E l'infant En Pere vedava'ls-ho aytant com podia e·ls ne castigava, dels pocs tro als majors [...]. E·l rey son pare veïya que aquest era tan enfortit e que no duptava neguna res, ans vulia mantenir justeïya e dretura axí dels grans com dels pocs,³⁵³ e que no vulia blandir los cavalers ne·ls barons axí com él avia fet, tol·li tot lo poder que poc, e feya'l viure molt pobrement e tenc-lo molt en gran vincle (II, 68).

En aquest primer moment, el legalisme de Desclot expressa la necessitat del centralisme monàrquic, com a garant de l'ordre social, contra l'endèmica anarquia de la noblesa, criticant, de passada, l'acció de Jaume I, que per la seva feblesa és vist com un dels responsables de la situació. Com hem vist, aquestes dissensions en política interna varen ser uns dels motius de crisi entre pare i fill.

El segon moment d'explicitació teòrica és posat en boca del rei Jaume moribund, que hem analitzat més amunt. La part més interessant, per a aquest aspecte, és el final del parlament, en què Jaume I defineix les relacions entre rei i súbdits, repetint paraules ja citades que caracteritzaven l'acció, abans criticada, del fill:

Bels fils! Pensats de la terra a governar, e amats vostre poble e siats-lur misericordiós, e amats e hondrats los barons e·ls cavalers, e tenits-los en car e donats-lur del vostre, e tenits la terra en justeïya e en dretura (II, 73).

conis, Poncium de Ripellis, Raymundum de Angularia, Raymundum Rogerii. Et missit eos in palacio Cervarie Ilerde. Et in sequenti anno exiverunt de capcione, et, propter malefacta que fecerant, fuerunt adjudicata omnia que habebant domino regi. Et incontinenti dominus rex dedit eis ipsa bona in feudum, retentis potestatibus in eisdem, et hoc fuit actum in civitate Ilerde, mense augusti, in palacio episcopali. Et illo eodem mense comes Fuxensis et Raymundus de Vilamuro fuerunt ducti capti ad castrum de Siurana et in compedibus missi» (BC 485, f. 248v).

353. És interessant notar com aquestes paraules, que més endavant posarà en boca del rei moribund, són traducció del codicil d'Alzira; és a dir, que són del rei Jaume i aquí li són girades en contra.

Mentre que, al capítol que ens ocupa, Desclot motiva la rebel·lió nobiliària amb el fet que Pere II encara no havia tingut corts a Barcelona i, per això, no havia confirmat llibertats i costums de la noblesa. I afegeix:

De les quals costumes n'i avia qui eren bones e d'altres qui eren molt males e a gran dan de la terra; e'l rey vulia que les custumes hon la terra valgués meys fossen cassades e gitades fora de la terra, e les altres fosen en çà volentat (II, 75).

Com comentava Coll, aquestes són «frases que semblen indicar que Desclot compartia els afanys reformadors del rei en allò que representaven de millorament dels vells usos feudals, però no en allò que comportaven d'establiment d'un poder reial absolut» (1991, p. 203).

Aquests apunts de teoria política, als quals, per una banda, es vol frenar la prepotència aristocràtica enfortint el poder monàrquic, i per l'altra, no es vol que aquest poder sigui absolut, són completats, sobretot en la direcció dels deures del rei, per l'extens final teòric del capítol II, 76, ja comentat amb anterioritat. Crec que no és pas una casualitat que Desclot centri el seu *speculum* exactament en aquesta secció: narrativament, i ideològicament, l'inici de l'activitat política de Pere, abans infant ara rei, ofereix la possibilitat de confrontar-lo amb el del rei Jaume, i és un bon moment retòric on inserir consells de bon comportament, que haurem de veure dirigits a Alfons II, sempre utilitzant els fets com a estímul a la reflexió i no com a teoria abstracta.

10.3. Després d'aquest capítol, les dues redaccions tornen a coincidir, tot i que amb notables i interessants diferències, que ens permeten apreciar la mesura de l'intens treball de reescriptura i revisió ideològica a la qual Desclot sotmeté el seu text en vista de les noves exigències. La temàtica dels capítols que segueixen és extremadament complicada, ja que s'ocupen dels preparatius de Pere II a l'expedició a Sicília, i que, tanmateix, a la relació de Desclot i dels altres historiadors, catalans i estrangers, resulta notablement simplificada.

No podré fer una reconstrucció completa i exacta dels esdeveniments que ocorregueren durant el parell d'anys que precediren l'expedició, ja que és tasca que requereix una nova monografia, i només aportaré unes consideracions quan la bibliografia crítica em sembli que no ha aclarit del tot o no m'hi trobi completament d'acord.³⁵⁴ Per això, em limitaré a resumir els esdeveniments

354. La bibliografia fonamental segueix sent Cartellieri, 1904; Soldevila, 1963; Wieruszowski, 1971, i Runciman, 1976, la crítica més recent ha aportat només correccions en uns detalls, però no una nova anàlisi de conjunt.

per donar un rerefons a la narració dels historiadors, citant tota la documentació que d'alguna manera estigui relacionada amb el relat dels cronistes, sobretot Desclot, en l'intent d'il·lustrar-ne totes les implicacions, sobretot amb vista a la circulació i a la manipulació de les notícies.

El capítol 76 narra les entrevistes que Pere II tingué amb Felip III a Tolosa i amb Alfons X a Campillo el 1281, precedents a l'expedició siciliana. Així es presenta el capítol que en parla a la primera redacció:

En l'any de Mil ·CCLXXXI·, devets saber que·l senyor En Pere rey d'Aragó, pensant que la terra de Poylla e de Principat e de Cecília, qui era estada del rey Mamfré, son sogre, devia tornar per dret a ssa muller e a sos fills, e més-se en cor de recobrar lo dit regne de Cecília.³⁵⁵ Encara pensà més, que si ell anava en Sicília contra lo rey Carles, que son cunyat En Phelip, rey de Ffrança, li n'ajudaria ab tot son poder. Per què ell pres aquesta manera: que primament hagués vistes ab En Phelip, rey de Ffrança e cunyat seu, e que ab ell se ligàs ab sacrament. E tramès-li missatgers que ell volia haver vistes ab ell (I, 76).

Mentre que a la segona, a part de la vaguetat temporal, és absent tota motivació de l'entrevista i, sobretot, desapareix qualsevol esment a Sicília:³⁵⁶

Quant lo rey hac tot lo fet dels cavalers de Cataluya menat a fi a la sua volentat, tramès misatge al rey de França que·s vulia veer ab eyl (II, 76).

Les dues redaccions segueixen iguals, presentant-nos els preparatius del viatge i la magnífica, i hem d'entendre demostrativa de poder i riquesa, entrada de Pere i Jaume a Tolosa, amb les festes que hi hagué per celebrar el fet, i segueixen:

E puyz lo rey En Pere dix al rey de Ffrança que·s partís de la demanda que feyia al rey de Mallorques per lo fait de Muntpesler, après parlaren d'altres affers molts. Mas lo rey de Ffrança li respòs que d'aquell fait, e d'altres, hauria son acort e son consell. E assò dehia ell tot per scusar-se

355. A la carta que Pere II escriu, des d'Alcoll, el 19 d'agost a Eduard I d'Anglaterra, li diu que «Nos, siquidem advertentes, quod istud esset nobis & Dominationi nostrae honorificum & utile, *accedere* ad dictum Regnum Siciliae cum familia nostra & stolo, ad habendum & impetrandum jus, quod illustris & bona Consors nostra, Domina regina Aragon. & filii nostri habent in eodem Regno, *proponimus*» (Rymer, 1727, p. 208-209) i repeteix l'afirmació a nombrosos documents emesos ja a Sicília, com veurem més endavant.

356. Per confirmar que el capítol II, 75 havia de ser absent a la primera redacció, podem afegir que mentre que el capítol I, 76 comença sense fer cap referència a esdeveniments anteriors, el II, 76 comença just citant el capítol anterior.

que no fahés res d'assò que li'n demanava. Per què lo rey En Pere ne fo fort agreujat, mas no féu res apparès aquella sahó, sinó que prés comiat e volch-se'n tornar (I, 76).

El text de la segona redacció és igual, a part de la clàusula final, ja que conclou: «per què el rey ne fo molt agreujat, mas no li o fó pervent» (II, 76) per passar a parlar del rei Alfons de Castella i les entrevistes de Campillo. Al contrari, la primera redacció continua:

Mas lo rey de Ffrança lo féu aturar, e finalment tots ·III· reys tengren conseyll, e s'avengren de no fer mal los uns als altres de tota lur vida, ans se deguessen valer e ajudar contra tots hòmens del món, e d'assò es faheren sacrament e homanatge, e u juraren tots ensemps en la Sglèsia Major, sobre l'altar de Sant Steve de Tolosa e sobre lo cors de Jhesu Christ, e d'aquell combregaren tots tres ensemps en poder de l'Archibisbe de Tolosa (I, 76).

És a dir, que Pere va arribar, segons Desclot, a complir amb el seu propòsit de lligar-se amb pactes i ben amistosos amb el rei de França per tal de cobrir-se l'esquena.

Això que escriu Desclot a la primera redacció, i que és més lògicament absent a la segona, que el rei Pere estava segur de poder comptar amb l'ajuda de Felip, a més jurant-se suport contra tothom —igual que amb Sanç de Castella— es fa poc creïble. Fossin quines fossin exactament les intencions del rei Pere, i què s'esperés, és difícil de dir-ho només pel testimoni de Desclot, tot i que el nucli, temàtic i diplomàtic, de les entrevistes havia de ser, més enllà de decidir qüestions de frontera per a Navarra i les aspiracions de Felip III sobre Montpeller, la qüestió dels infants de La Cerda, i doncs de com Pere II podia controlar, gràcies a ells, els reis de Castella i de França.

El que em sembla segur és que no devien parlar de res de Sicília, i qualsevol tipus d'acord devia ser un joc en el control dels poderosos veïns. Però, el to falsament esperançador que utilitza Desclot sembla més el reflex del que es volia que es cregués, per assegurar els ànims respecte al possible comportament del temible, i temor, estat veí, que no la raonable veritat. La hipòtesi em sembla reforçada pel testimoni de Muntaner i Guillaume de Nangis, que veurem més endavant, i que expliquen les entrevistes de manera molt menys pacífica.

Comentava Coll i Alentorn, a propòsit del text de Desclot, «que les dites entrevistes formen part principalíssima de la preparació diplomàtica d'aquella expedició. Desclot, però, no sembla haver penetrat molt endins en el secret d'aquelles negociacions i en recull més aviat l'aspecte extern, sobretot el de les entrevistes de Tolosa» (1991, p. 203). L'observació de Coll era només parcialment encertada, perquè sols pensant en les detallades consideracions políti-

ques que Desclot afegirà a la segona part de capítol, es podia entendre que deia més del que semblava, i també que, com és lògic, el rei no devia parlar mai obertament de l'expedició faedora.³⁵⁷ Però, el text de la primera redacció ens treu de qualsevol dubte a propòsit de la consciència de Desclot sobre els principals motius de l'acció diplomàtica del rei Pere: parlar del fet de Sicília no volia dir tractar directament el tema, és clar, sinó fer unes gestions diplomàtiques necessàries per a l'expedició.³⁵⁸

Tot i així, l'observació de Coll té el seu pes, ja que el capítol sembla muntat a partir de tres tipus d'informacions diferents: en primer lloc, això que Desclot mateix podia saber, estant a la cancelleria, dels propòsits, vertaders o pressuposats, del viatge; en segon lloc, pels llibres de comptes de la casa reial, com suggereix el mateix Coll, per això que afecta la detallada presentació del seguici del rei; i en tercer lloc, per algun testimoni que li donés els detalls de les festes i de la cerimònia final a la catedral de Tolosa. I és aquest testimoni el que «recull l'aspecte extern» de les negociacions, que no va poder entrar en els continguts de les entrevistes —genèric també pel que fa als assumptes feudals respecte a Montpeller i altres comtats meridionals— i que no l'informa de la presència a Tolosa del fill de Carles d'Anjou, el futur Carles II.

Després de les entrevistes de Tolosa, Pere II es dirigí cap a Castella per veure's amb Alfons X i el seu fill Sanç, el futur Sanç IV, puix Alfons li havia enviat una missatgeria a Tolosa (en negreta la frase que falta a la segona redacció):

E stant lo rey d'Aragó en Tolosa, sí li vench missatge del rey de Castella que no fahés res ab lo rey de Ffrança qui fos mimva de sa terra, ne de res del seu, si donchs no li n'era profit e honor **per lo feit de Sicília**,³⁵⁹ que ell

357. Mentre que qui sí que es limita a parlar de qüestions de dret feudal és l'anònim de les GCB III, 67.

358. Tot i que, com veurem, en els seus desplaçaments i moviments, sembla que Pere depengui dels interessos dels poderosos veïns, els reis de Castella i França, de fet estava amb calma estirant els seus fils. Podem comprovar com aquestes entrevistes, de Tolosa i Campillo, estaven lligades a la futura expedició a Sicília per una carta que el 18.2.1281 Pere II escriu a un dels seus aliats al nord d'Itàlia, el marquès de Montferrat: li diu que ha rebut les seves lletres enviades per Giordano da Podio, *nuncio* del rei de Castella. A ell també, com al marquès de Saluzzo (vg. més endavant), devia haver presentat les seves relacions amb el rei de Castella com a conflictives, tant que el marquès de Montferrat intenta posar pau entre els dos, així que accepta de veure's amb ell. Però, resulta que ja estava en contacte també per informar-lo de les entrevistes amb Felip III, perquè li escriu que de les respostes que no li va enviar des de Tolosa, no hi ha de què meravellar-se: es varen fer, i per oblit es quedaren in *scribania* (Carini, 1884, vol. II, p. 43).

359. En una carta del 18.1.1282 dirigida a Alfons X, des d'Alzira, Pere en fa menció explícita: «super capitulo illo precipuo scilicet super recuperacione Regni Sicilie ad quod vestrum auxilium gratuita voluntate nobis per dilectum scutiferum nostrum Andream de Procidia liberaliter obtulistis» (Saint-Priest, 1847, vol. 4, p. 205-206, i Carini, 1884, vol. II, p. 45), això confirmaria l'afirmació de Desclot i el fet que Alfons X era dels pocs que coneixia les intencions reals del rei Pere.

era aparellat que li ajudaria contra tots los hòmens,³⁶⁰ e faria tot ço que ell volgués per amor de sa sor, qui era muller sua. Sobra assò lo rey En Pere, quant hac entès ço que son cunyat li n'havia fet assaber, partí's de Tolosa ab son frare, lo rey de Mallorques e ab tota sa companya.

Les entrevistes de Campillo del març de 1281 tenien, evidentment, el propòsit de reforçar l'aliança entre Castella i Aragó amb vista als preparatius per a la guerra. I un dels elements amb els quals podia jugar Pere II en les seves maniobres diplomàtiques era el fet que els infants de La Cerda, fills de Ferran, el difunt primogènit d'Alfons X, eren en poder seu.

A la mort de l'infant Ferran, el rei Alfons declarà que el futur rei seria el secundogènit Sanç en detriment dels infants, Alfons i Ferran, fills de Ferran. Després d'un primer intent de protegir llurs drets per part del rei de França, ja el 1276, els infants de La Cerda havien abandonat Castella per arribar a Catalunya pel gener de 1277, juntament amb la mare Blanca, germana de Felip III de França, i l'àvia Violant, germana del rei Pere.³⁶¹ Violant ja havia tornat a Castella el 1278, mentre que Blanca havia prosseguit cap a França, obligada a deixar els seus fills a mans de Pere II, que els custodiava a Xàtiva. D'aquesta manera Pere II s'erigia com a àrbitre de la pau interna a Castella.³⁶²

Per poder entendre més exactament el significat d'aquestes entrevistes, les de Tolosa i les de Campillo, i avaluar així els propòsits i els resultats de la diplomàcia de Pere II, les hem de considerar en un marc més ampli i de conjunt, quan, pel que he pogut veure, els historiadors antics simplifiquen a l'extrem, i els contemporanis, tant els historiadors castellans com els catalans, analitzen, tan sols sumàriament, la part que afecta directament la història d'un o d'altre país,³⁶³ deixant d'esmentar i d'utilitzar una notable quantitat d'infor-

360. Aquí Desclot no inventa, sinó que repeteix una afirmació del tractat de Campillo: «prometemos et otorgamos de aydar et valer á bona fe sin mal enganno para siempre contra todos los omnes del mundo» (Memorial, 1851, doc. clxxxii).

361. Soldevila (1963, p. 138) diu que Violant, Blanca i els infants van arribar a Catalunya el 8 de gener de 1277 (ja a Amari, 1886, vol. 1, p. 164); MacDonald (1990, p. 225), al contrari, diu que van arribar el 1278, després de les Corts de Segòvia en què Sanç va començar a actuar com a coregent, Hillgarth repeteix, ara l'una, ara l'altra afirmació (1979, p. 284 i 361). Soldevila i Amari es basen, crec, en això que escriu Zurita que Violant: «Escribió al rey de Aragón su hermano que se fuese a ver con ella al monasterio de Huerta; y so color de venir a Guadalajara, que era suya, sin detenerse vino a Suguenza y a Medinaceli y pasó a Hariza, a donde se fue a ver con ella el rey su hermano. Esto fue a 8 de enero de 1277» (*Anales*, IIII iii; 2, p. 15). Ningú cita fonts documentals contemporànies als fets.

362. Vegeu què en diu Muntaner al capítol XL; sobre aquest tema, vg. MacDonald, 1990, p. 222-229.

363. Per exemple, Soldevila no cita mai els documents publicats a Memorial 1851, mentre que els historiadors castellans només citen aquest recull i no la documentació publicada en altres indrets.

mació documental —que podria ser encara més—, que permet, al contrari, de matisar el significat de les entrevistes, els propòsits de Pere II i les seves força notables capacitats diplomàtiques. Evelyn S. Procter parla de les: «tortuous and tedious negotiations which preceded the Treaty of Campillo, between Aragon and Castile in 1281, and during which Pedro played off the Infante Don Sancho against Alfonso, and Castile against France» (1931, p. 46). Justament per aquesta raó, perquè cap historiador en parla extensament, serà el cas de fer-ne un resum prou ampli, només d'aquesta manera podrem tenir una idea bastant clara, tant del tarannà de les complexes i llargues negociacions com de la reducció narrativa que en feren els cronistes contemporanis, de la mateixa manera que amb molts altres esdeveniments.

10.4. Després de les Corts de Burgos, de 1276, en què Sanç va ser proclamat hereu a la corona, en detriment dels fills de Ferran, Felip III rei de França fa un primer intent, el mateix 1276, per defensar els drets dels seus nebots, i, tot i no haver assolit el seu propòsit, no abandona la intenció de protegir els interessos dels infants de La Cerda.

La mort del primogènit Ferran, el perill de vida en el qual es trobaven els seus fills, i llur fugida amb l'àvia Violant i la mare Blanca, el 1277, havia causat una notable impressió a França, com es pot deduir del patètic relat que en féu Guillaume de Nangis (*Gesta Philippi* 496-500). Felip III segueix, per tot el 1280 fins al juliol de 1281, la via de les negociacions diplomàtiques, mitjançant l'ajuda del papa, del mateix Pere II i d'Eduard I d'Anglaterra, en qualitat de veí dels dos reis hispànics —pel fet de ser duc d'Aquitània—, i perquè unes entrevistes entre Felip i Alfons s'havien de celebrar a Baiona, en els seus dominis gascons.³⁶⁴

Tanmateix, aquests mateixos anys havien vist una extensa activitat epistolar, amb la finalitat de resoldre l'espínosa qüestió, també entre els monarques castellà i català. Així que, per poder entendre amb més precisió les finalitats de les entrevistes de Tolosa i de Campillo, hem de pensar que aquestes van ser precedides i seguides per intensos contactes entre Felip i Alfons, amb la mediació d'Eduard I i amb l'assistència, diplomàtica i personal, també de Carles de Salern, fill de Carles d'Anjou —que va ser present també a Tolosa—, i dels intensos intercanvis de missives entre Pere, Alfons i Sanç, i el mateix Felip. Serà el cas, doncs, d'examinar-les des de més a prop, tot i no poder entrar en tots els detalls, com ja he dit.

En un document del juliol de 1277 ja es fa referència a una precedent misatgeria del rei de Castella a Pere II, en què possiblement s'havia parlat dels

364. A Rymer, 1727, p. 149-162, és publicat un extens i llarg intercanvi epistolar sobre la qüestió entre Alfons X, Felip III i Eduard I.

infants³⁶⁵ i de la pau que ell, Pere, havia de posar entre el mateix rei de Castella i el de França. Pere II escriu també, a Sanç, que, si li fa menester que es vegin, que ell està d'acord (Soldevila, 1995, vol. II, p. 40 i 96). Més tard, Pere II escriu a Alfons X, el 2.3.1278, per dir-li que s'han de trobar (Memorial, 1851, doc. cxlii), i un parell de setmanes després, el 18 de març, escriu a Sanç per dir-li que encara no li pot contestar al que li demanava, però que en parlaran quan es vegin (Memorial 1851, doc. cxliii). Les dues cartes no són explícites, com ocorre massa sovint, però tot deixa creure que els afers que s'han de discutir i resoldre són relatiu als infants. Podem notar també com Pere tracta per separat amb el rei de Castella i amb el seu fill.

Cap a final d'any, en una carta del 24.11.1278 (erròniament datada el 1268), Pere II escriu a Blanca de França, la mare dels infants, per dir-li (Memorial, 1851, doc. cxiii):

Illustrissime et karissime nepti suae quam plurimum diligendae Dompnae Blanchae, illustris regis Franciae quondam filiae, P. Dei gratia Rex Aragonum, salutem et sinceram dilectionis affectum. Refferente Fratre Johanne Picardo, nuntio vestro, credulitatis ex parte vestra literis praesentatis, sospitatem et statum vestrum prosperum letanter audivimus, et de ipsis cor nostrum vehementi gaudio exultavit. Exposuit Nobis insuper dictus Frater qualiter ferebatur apud vos quod karissime sororis nostrae Reginae Castellae illustris, et vestrorum etiam liberorum ad partes Castellae procurabatur regressus; propter quod Nos instanter sollicitastis, et exortastis per ipsum Fratrem, ut circa custodiam et conservationem liberorum ipsorum Nos deberemus habere, prout nos decet, et de nobis confidebatis. Super quibus vestrae dilectioni taliter respondemus, quod super custodiendis et conservandis Infantibus filiis vestris, et nostris nepotibus, quia nostra interest, consanguinitatis propinqua naturali debito exigente, et intervenientibus praecibus vestris, sic Nos habebimus et habere intendimus, ut cedat honori nostro, et vobis possit plurimum gratum esse, et ab aliis reputemur merito super hoc egisse decenter.

Constança ja ha tornat a Castella, per això Blanca tem que els seus fills hagin anat amb ella, i Pere II la tranquil·litza, perquè ell els tindrà en la deguda custòdia, sense explicitar exactament què pensa fer-ne en el futur. Pere es manté volgudament ambigu, tanmateix el document seguia amb un apartat que al registre és barrat, cosa que ens fa pensar que formava part de l'esborrany, però no de la carta efectivament enviada a Blanca:

365. És possible que sigui la carta que menciona Zurita (*Anales* IIII vi; 2, p. 25) sense datar, i a la qual s'havia concordat que la reina Violant tornés a Castella i els infants es quedessin a Catalunya.

Dicta etiam Regina, sorore nostra, ad virum suum redire volente, eius voluntati in hoc casu secundum Deum et bonam famam non possemus comode contrahere. Nichilominus dictos puero intendimus servare Nobiscum, et Nos habere taliter erga ipsos, quod de negligentia, vel incuria repretendi per aliquem merito non possimus.

Mentrestant, sembla que Pere, Alfons i Sanç encara no s'han pogut trobar, perquè, el 25.2.1279, Pere II escriu al rei de Castella que està d'acord que les vistes tinguin lloc més endavant (Memorial, 1851, doc. cliv). Tot i així, Pere II ja ha començat a tractar directament també amb Felip III: ens ha arribat la carta de creença per als ambaixadors, Gilabert de Cruïlles i Bernat de Vilafranca, que havien d'anar a veure el rei de França, i també el memorial de l'ambaixada, documents datats el 24.4.1279.³⁶⁶ El document és extremadament interessant, ja que confirma, com veurem, algunes afirmacions de les cròniques a propòsit del contingut de les entrevistes de Tolosa (Memorial, 1851, doc. clv):

Capitula de quibus dicti nuncii loquere debent cum Rege Ffrance:

Primerament li diguen la posa qui és feta entre'l sennor rey d'Aragó et el rey de Mallorca son frare, et que abans no lo y havia pogut fer saber, per ço cor mantinent hac a anar a les vistes de Don Sancho.

Item, del fet de la vista perquè esdevenç que no-s viren, ço es a ssaber, per raó de la justeya qu'En Sanxo havia feta; enperò que no-s partiren ab guerra ne tant mal con dien.

Item con lo rey de Castella et En Sanxo requeren et fan lur poder en haver amistat et amor ab lo rey d'Aragó, et sobr'açò diga con la demanen e n'encarreguen lo rey, et atressí con demanen los Infants, fills d'En Ferrando; mas que ben creu lo sennor rey que là on él volgués venir a lur amor, que de la demanda dels Infants li jaquirien fer ço qui raó fos, et ho metrien a ssa voluntat; et parlen ab lo rey de Ffrança si vulria que'l rey parlàs que'ls Infants haguessen terra en heretaments del rey de Castella en la frontera, que'l rey lur pogués defendre, et que romanguessen ça en Espayna.

Item [parlen de la qüestió de la successió al tro de Navarra]

Item deven demanar vista de part del rey d'Aragó a Carcassona, o a Narbona, o a Tolosa, si en altre loc pus prop fer no-s podia, et temps a la vista entorn lo mes d'agost, o entorn aquell temps.

Item après açò diguen al rey de Ffrança lo fet de Mompeler, axí con s'era acordat per ells, e per los missatges del rey de Mallorca. Però si el rey

366. Ells mateixos seran procuradors del rei per tractar del matrimoni de la seva filla, Isabel, amb el rei de Portugal a primers de 1281, ACA Cancelleria Reg. 47, f. 85v, i els mateixos ambaixadors havien de veure també la reina «domine Margarite regina Ffrancie seniore, et domine Margarite regine Ffrancie juniore, et domine Blanca uxori quondam illustris dompni Fferrandi», l'edició del memorial és revisada sobre l'original.

de França no volia atorgar lo fet de Navarra, no sia demanada la vista; mas que facen assaber al sennor rey la resposta del rey de Ffrança, e'l sennor rey farà'ls-en saber lur voluntat.

Atressí si'l rey de Ffrança volia fer et atorgava lo fet de Navarra facen-o saber sobte al rey, perquè pogués preveer con enantaria ab lo rey de Castella.

Es veu que aquesta ambaixada tenia com a finalitats la d'informar el rei Felip sobre uns quants temes, i la de fixar una data i un lloc per a unes entrevistes. Aquestes, però, depenien de si Felip acceptava o no de parlar de la successió navarresa, que sembla que és l'aspecte que més preocupa Pere II en aquells moments.³⁶⁷ Podem creure que encara no la donés per conclosa i esperés de poder utilitzar els infants de La Cerda, i les enemistats entre França i Castella, per treure'n profit —«si'l Rey de França volia fer et otorgava lo fet de Navarra facen-o saber sobte al Rey, perquè pogués preveer com enantaria ab lo rey de Castella».

Arribem al comentari més atent de la missatgeria: tot i que no en tinc altres notícies, es dedueix que els dos reis ja havien estat en contacte, i que Pere estava esperant solucionar el problema del jurament de vassallatge del seu germà, abans de poder tractar amb Felip dels drets sobre Montpeller, i que encara no s'havia tornat a posar en contacte amb ell a causa de les vistes amb Sanç, de les quals parla el document anterior, vistes que no s'havien celebrat.³⁶⁸

Com podrem comprovar més endavant, aquí Pere ja comença el seu joc diplomàtic a doble banda, fent el paper d'aliat i col·laborador ara amb Felip i ara amb Alfons i/o Sanç. A més, comença a actuar com a intermediari entre les dues monarquies per la qüestió dels infants, tot i estar aquests fermament en el seu poder: el rei de Castella i el seu fill volen l'amistat del rei Pere i, per tal de no perdre-la, li deixarien fer el que volgués respecte als infants. Ara, ja emergeix la proposta de crear per a ells un regne a la frontera dels estats castellans, proposta que Alfons formalitzarà a Felip en les entrevistes de Baiona de l'any següent. Pel que es veu, a més, Pere II pensava veure's amb el rei de França per aquell mateix estiu, mentre que, de fet, encara tardarà més d'un any a fer-ho.

Al cap d'un parell de mesos, veiem que és Violant qui ara intervé per obtenir la restitució dels infants, fent-se portaveu del seu fill, Sanç. Pere li respon, el 19.6.1279, que va accedir a les requestes d'aquell quan es tractava de fer-la tornar a Castella, però que ara, pel que fa als infants, s'hi nega.³⁶⁹ Men-

367. Vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 265-286.

368. Per a les possibles al·lusions a Sanç i la seva «justeya», vg. MacDonald, 1990, p. 225.

369. «Super dictus Infans Sanchius, filius vester, miserat pro vobis, ut rediretis in Castellam, et ipse faceret vos restitui et restitueret in quocumque honoris et bonis eratis, et tenebatis ante recessum vestrum de Castella; [...] Ad aliud vero quod nobis scripsistis, et dici transmis-

trestant Pere, el qual, d'alguna manera com ja hem vist, tracta per separat amb Alfons X i amb Sanç, escriu el 26.8.1279 a aquest últim que està d'acord a veure's, més endavant, entre Requena i Bunyol (Memorial, 1851, doc. clix), entrevistes que es van concretar a Bunyol entre el 18 i el 20 de setembre, i de les quals no es coneixen exactament els continguts.³⁷⁰

Just després, el 3.10.1279, Pere escriu a Felip que, considerant que encara no s'han pogut veure, si es poden trobar a Belcaire per la quaresma següent. Que per les altres coses (els infants?) no li ha pogut encara contestar, ja que la seva germana va tornar a Castella, així que s'havia de veure amb Sanç i no va poder —cosa que no és veritat—, i no li pot dir per carta allò de què han de parlar (Memorial, 1851, doc. clxi).

Els contactes segueixen sense aturar-se, i sense solucions satisfactòries per a francesos i castellans, perquè el 4.12.1279 Pere escriu a Alfons per dir-li que en la precedent vista amb Sanç, a Bunyol, no van poder acabar d'acordar-se, i doncs en parlaran més detingudament en les vistes que tindrà amb ell per Sant Joan de l'any següent (Memorial, 1851, doc. clxv). Al cap de pocs dies, el 20.12.1279, escriu també a Sanç per confirmar-li que s'havien de veure per *Carnisprivum*, però, ja que ha quedat amb el seu pare per Sant Joan, és millor que el missatger no digui més del que ja havien acordat (Memorial, 1851, doc. clxvii).

Un cop havent quedat amb Alfons i Sanç per tenir vistes amb ells, torna a escriure al rei Felip III, el 13.1.1280, ja que havien acordat de veure's per la quaresma (Memorial, 1851, doc. clxviii):

Super eo vero quod per alias vestras literas nos rogastis ut Infantes nepotes vestros, illos Infantis Dompni Ferrandi inclitae recordationis, nobiscum ad vistas duceremus praedictas, affectantes vestris beneplacitis complacere, proposuimus eos nobiscum ducere usque Perpinianum, et in dictis vistis de eorum facto vobiscum tractare, et ordinare, concedente Domino, quae vestrum et nostrum ac ipsorum Infantium respiciant commodum et honorem. Verum quia dubitandum est, quod in tantae yemis et frigoris excessu, dictis Infantes propter puerilem aetatem ipsorum, et quia maior eorum fuit quartanarius, licet ad presens sit convalescens, absque lesione personarum suarum, possent aggredi tantum iter.

tis, quod nos, si vellemus vobis mittere Infantes filios Dompni Ferrandi, nepotes vestros, possetis redire cum maiori honore, sciatis quod nos grata voluntate faceremus vobis omnem honorem, quem possemus facere, novit Deus; sed contra consilium et deliberationem, quam habemus, super factum ipsorum Infantum, venire non possumus, nec debemus, prout vobiscum super hoc alias colloquium habuimus. Unde nos inde habere vobis placeat excusatos» (Memorial, 1851, doc. clviii).

370. Hi ha documents del rei Pere II datats a Bunyol els dies 18, 20 i 21 de setembre, vg. Soldevila, 1995, vol. II, p. 238; mentre que Zurita diu que fou el 14 de setembre, «el día de la exaltación de la Cruz» (*Anales IV*, viii; 2, p. 29).

A les entrevistes, diu el rei, hi ha de ser també Jaume II de Mallorca, i ara la seva participació és complicada pel mal temps, així doncs, és millor ajornar-les fins a la Pentecosta. Pere, per mostrar-se disponible amb Felip, li havia promès que portaria amb ell els infants —però només fins a Perpinyà, un lloc segur, i no seguirien el viatge a través dels dominis del rei de França fins a Belcaire, a prop d'Arles, lloc previst per a la trobada. Tot i així, adduint motius raonables, com la salut dels infants i les condicions meteorològiques, guanya temps fins més endavant, potser assabentat dels faedors col·loquis entre el mateix Felip i Alfons.

Pel que sembla, un cop Felip va arribar a fixar una data per trobar-se amb Alfons, va ajornar les seves vistes amb Pere, i el va convidar a participar a les mateixes entrevistes amb Alfons. Però, el rei d'Aragó li respon, el 29.7.1280 (Memorial, 1851, doc. clxxiv):

Significastis nobis ardua vestra negotia, vistam, tempus et loca ipsius, quam cum illustri Rege Castellae disposuistis habere, inclito Salerni Principe mediante, que nobis grata plurimum extiterunt, pensato quod in vista praedicta juxta solitam magnitudinis vestrae prudentiam ordinabuntur talia, quae Deo erunt accepta, et toti mundi utilia, ac honori vestro et nostro etiam fructuosa. [...] placeret nobis habere vistam vobiscum loco vobis et tempore oportunis; qua quidem vista celsitudinem vestram alias meminimus vos rogasse. Et quia pro vista, quam cum Rege Castellae habere debetis, ad partes Tolosanas estis, ut credimus accessuri, videtur nobis expediens, ut ante vistam vestram et Regis praefati, vobiscum in civitate Tolosae VIII die ante festum beati Michaelis, vistam et colloquium haberemus; maxime cum non credamus vistae vestrae et regis Castellae posse nos comode interesse; cum propter suspicionem quam habet de nobis idem Rex, ne pacem vestram et suam vellemus turbare, non esset eidem praesentia nostra grata.

Pere intenta veure's amb Felip per Sant Miquel, el 29 de setembre, abans que aquest es vegi amb Alfons, cosa que evidentment no féu.

Això que és extremadament interessant de la diplomàcia de Pere, i ens pot donar més llum sobre com havia gestionat les negociacions els anys precedents, és el doble paper que representa, puix, per tranquil·litzar el rei de França respecte a la seva posició, li diu que les seves relacions amb Castella no són bones: «cum propter suspicionem quam habet de nobis idem Rex, ne pacem vestram et suam vellemus turbare, non esset eidem praesentia nostra grata» —i més endavant tornarà a fer el mateix.³⁷¹ El que pretén, d'aquesta ma-

371. Esgrimeix raons semblants per desempallegar-se d'una requesta d'ajuda rebuda des de Tommaso di Saluzzo —prova també, diria, d'una represa d'activitats al nord d'Itàlia—, en una carta del 15.2.1281, a la qual li diu que no el pot ajudar ni amb homes ni amb diners: «Unde cum

nera, és poder tractar per separat amb els uns i els altres, i poder seguir amb el seu joc de pressionar-los i emparar-se de possibles represàlies enfrontant França amb Castella.

Abans que Felip es trobés amb Pere II a Tolosa, el rei de França s'havia entrevistat amb Alfons, com narra Guillaume de Nangis,³⁷² i, tot just després de la infructuosa trobada amb Alfons X, el rei de França «apud Tholosam se transtulit» per entrevistar-se amb Pere II. Hem de pensar, a la llum de tot el que hem vist, que, sense treure res a les intencions diplomàtiques del rei Pere, les seves entrevistes amb els reis de França i de Castella no van ser del tot volgudes directament per ell, sinó que va ser primer Felip que va voler veure's amb ell, després d'haver-se trobat amb Alfons X, per resoldre el tema dels seus nebots, i després va ser el mateix rei de Castella, com també diu Desclot, el qual, assabentat de la seva trobada amb el rei francès, va demanar a Pere II que es veiés amb ell. Però, que el demanessin no vol dir que el rei Pere no estava, a la seva manera, controlant la situació, puix era evident que tothom estava amoïnats pel que un rei podia haver pactat amb l'altre.³⁷³ I aquell qui, apa-

nos simus maximis negotiis oppressi, tum quia Rex Castellae gerit erga nos contrariam voluntatem, qui nobis potentior est, sicut scitis, tum quia in terra nostra aliqui rebelles nobis existunt» (Memorial, 1851, doc. clxix, i Carini, 1884, vol. II, 42), Pere havia promès ajudar els marquesos de Montferrat i de Saluzzo a recuperar la Savoia —carta del 28.10.1280 (Carini, 1884, vol. II, p. 42)—, i el 20.1.1280 envia Dalmau de Villarasa al marquès de Saluzzo *pro quibusdam negociis* i que li presti fe i faci això que el seu ambaixador li dirà (Carini, 1884, vol. II, p. 41), però l'ajuda no es farà efectiva fins al maig de 1281 (vg. Soldevila, 1963, p. 141 i 145).

372. «Rex Franciae Philippus, anno Domini M. CC. LXXX. congregatis totius regni sui baronibus profectus est apud montem Masceii in Gasconia. Ad illas enim partes accedere debebat Alphonsus Hispaniae rex tractaturus de pace super injuria dominae Blanchae sororis Franciae regis, et puerorum ejus filiorum defuncti Ferrandi primogeniti sui superius nominati, quos jure regni privare totaliter nitebatur. Existente igitur rege Hispaniae et adventato apud Baionam Gasconiae civitatem maritimam, congregabantur hic inde per plures dies regales et solemnes nuncii pro dicto negotio expediendo apud Aquas. Sed cum minime ita proficerent, et teneret firmiter propositum rex Franciae iterum exercitum congregandi, mandavit interim papa Nicolaus utrique regi sub poena anathematis, quam in discordantes ferebat, ut, salvis utrinque justis rationibus, in pacem et concordiam ad honorem Dei et utilitatem ecclesiae convenirent. Destinavit ad hoc solemnes nuncios ministros generales fratrum Praedicatorum et Minorum. Sed indignatione inter reges pullulante, ipsi negotium ad finem perducere nequiverunt. Et licet rex Franciae satis esset summo pontifici obediens, recedens tamen de monte Masceii absque effectu negotii» (*Gesta Philippi* 514).

373. Justament amb aquest propòsit, Pere II escriu a Felip III, el 17.11.1281: «Noverit dilectio vestra quod nuperrime post vistant inter vos et nos Tholosae celebratam, habuimus vistant cum illustri Rege Castellae, in qua de facto vestro et regis ipsius tractavimus cum eodem. Quem quia duri intellectus et elati cordis invenimus, et quia inter vos et nos conductum extiterat quod nisi videremus factum habere viam ad finem laudabilem vos ad partes nostras non accederetis, ideo arditum huiusmodi vobis significar obtulimus usque modo rogantes ut inde nos habere debeat excusatos» (Memorial, 1851, doc. cxcii).

rentment, n'havia sortit més insatisfet era justament Felip III, el qual no va abandonar les negociacions amb Alfons fins a l'estiu del 1281.

Sense treure importància a aquestes dobles entrevistes, de Tolosa-Campillo, hem vist també que tan sols són un episodi més d'una llarga sèrie de negociacions diplomàtiques —que seguiran també després de Campillo—,³⁷⁴ tot i ser un episodi prou important com per ser l'únic recordat pels historiadors antics. D'aquí, Pere II en surt extremadament reforçat en la seva posició envers Castella, la qual, en teoria, és també aliada seva. Castella on, com hem vist pel testimoni de Desclot i veurem pel document següent, els reis ja estaven al corrent dels projectes militars del rei d'Aragó.³⁷⁵

374. En un primer tractat formalitzat a les entrevistes, Sanç, el 26.3.1281, ofereix a Pere d'entregar-li el castell d'Albarrasí (Memorial, 1851, doc. clxxx). El dia següent es firma un ampli tractat de pau, ajuda i col·laboració, al qual els uns i els altres, hereus inclosos, «prometemos et otorgamos de aydar et valer á bona fe sin mal enganno para siempre contra todos los omnes del mundo» (doc. clxxxii), Alfons (doc. clxxxiii) i Sanç (doc. clxxxiiii) cedeixen a Pere els drets sobre unes quantes localitats, es ratifiquen i s'especifiquen els pactes d'ajuda (doc. clxxxv) pels quals Pere no està obligat, si no vol, a ajudar Alfons contra els moros, mentre que Alfons sí que hi està obligat, contra moros i també contra cristians; encara al dia següent, (doc. clxxxvi) Sanç cedeix a Pere els seus drets sobre Navarra, i el 29.3.1281 (doc. clxxxvii) Sanç ratifica la cessió a Pere del castell d'Albarrasí quan ell comenci a regnar, i abans si és possible.

375. Al cap de dos mesos, el 20.5.1281, Pere torna a escriure a Alfons per excusar-se de no anar a Sant Sebastià a les vistes que hi havia d'haver entre ell, Alfons, el rei Eduard i el mateix Pere a causa dels seus enemics. Li diu que es vegin per separat ells dos, Alfons i Eduard, en presència d'uns ambaixadors seus, i després ja es trobaran ell i Alfons (Memorial, 1851, doc. clxxxvi). El contingut d'aquestes entrevistes no és gens clar, podria ser relatiu a contrarestar les maniobres de Carles amb vista a la restauració del regne d'Arles, vg. Runciman, 1976, p. 250. Alfons X demanarà ajuda a Pere en la seva lluita amb el fill Sanç, i el rei d'Aragó intentarà fer de mediador. L'1.4.1282 així contesta a Alfons: «Nos sumus magnis occupati negociis et maxime super processu armate nostre in qua personaliter ire intendimus, cuius tempus iam instat et desse non possumus quin in prima ebdomada instantiis maii procedat» (Carini, 1884, vol. II, p. 47) i per aquesta raó no es pot veure amb ell; i encara un mes després: «Regi Castelle ecc. Regie vestre celsitudinis recepimus litteras continentis gratam et placidam responsionem ad ea de quibus Franciscus Trogisii vobis fuit ex parte nostra locutus, et qualiter affectuose aspirabatis ad honoris nostri et glorie incrementum, pro quibus quidem magnificencie vestre referimus grates multa. Ad id autem quod nobis scripsistis, videlicet quod negocia illa expedire non poterant donec vitam invicem haberemus, significamus excellencie vestre quod tempus armate nostre, in qua personaliter ire proponimus, est ita proximum, videlicet quia in prima septimana instantis may habemus nos recolligere, prout alias vobis scripsimus, quod vista predicta inter vos et nos celebrari non poterit quo ad presens, quamquam multum affectaremus vos ante recessum nostrum in armatam predictam, videre, si sufficeret ad hoc tempus. Datum Valencie V idus aprilis» (Carini, 1884, vol. II, p. 47-48). Encara més endavant, gairebé a punt de salpar, el 19.5.1282 li torna a escriure dient que li sap tot molt de greu, però no sap distingir qui més, «si vos contra filios vestros vel ipsi contra vos in aliquo facerent vel errarent» (Carini, 1884, vol. II, p. 48), li diu que voldria venir de persona «nisi locorum distancia obstitisset et armat negocium, quod prorogare nullatenus possumus, cum in illud convertimus infinitam pecuniam et in eo pendeat magnum nominis et fame nostre decus aut dedecus», i el mateix dia també escriu a Sanç (Carini, 1884, vol. II, p. 49).

El 18.8.1281 Pere escriu a Alfons i li desaconsella que la seva filla Berenguera es casi amb Felip de Courtenay, titular de l'Imperi llatí d'Orient. A part dels motius d'edat, és important l'altra raó que li dóna per no fer-ho, ja que li diu (Memorial, 1851, doc. cxci) que:

dictum matrimonium sit nobis suspectum valde propter affinitatem et debitum quibus dictus Philippus est inimicis nostris et vestris annexus [...] Hoc tamen addimus quod licet aliquod matrimonium de vestris filiis seu propinquis fieri contingat cum filiis regis K. vel sibi propinquis, ante consumationem ipsius matrimonii habere volumus cartam vestram continentem quod ratione matrimonii cuiusquam intervenientis inter vestros et suos ratione nostri consensus compositionibus et pactis nuper inter vos et nos initis et firmatis in Campello inter Tirasonam et Agredam, nullum praedictum generatur. Immo haeredes praedicti regis K. sicut nos eos inimicos reputamus et hostes, vos similiter reputetis.

I l'any següent, en una carta de l'1.4.1282, que hem vist a la nota precedent, refusa d'ajudar Alfons, en plena guerra amb el fill Sanç, perquè (Memorial, 1851, doc. cxcvii):

Nos ut scitis sumus magnis ocupati negotiis, et maxime super procesu armatae nostrae in qua personaliter ire intendimus, cuius tempus jam instat, et deesse non possumus, quin in prima ebdomada instantis maii procedat.

Tampoc no hem d'oblidar el fet que el rei Pere havia estat cridat pel papa a posar pau entre els dos reis, i evidentment havia aprofitat l'avinentesa també per desviar les sospites que els seus misteriosos preparatius de guerra havien despertat.³⁷⁶

376. Com li diu Pere a la carta que li envià des d'Alzira el 3.12.1281, en resposta a les inquietuds papals sobre les seves intencions bèl·liques: «Cum enim intentor malorum diabolus, christiani nominis inimicus, discordiam suscitaverit inter illustres reges Francorum et Castelle, quam quidem discordiam, non sit dubium, pericula multis affere ac signanter Terre sancte negocium dissipare, provide decrevistis de consueta sedis apostolice providentia reges prefatos per nuncios et litteras ad concordiam invitare [...] Nos etiam valde pie dignati estis super utroque requirere ac rogare, ut et ad predictorum regum concordiam vel saltem ad treugam longam operam efficacem daremus et nichilominus ad predictae Terre sancte succursum crucem reciperemus et ad transfretandum nos personaliter pararemus. Super quibus benedictentes Deum [...] sanctitati vestre hoc ordine ducimus respondendum: quod predictorum regum [...] pacem desideramus et omnimodam concordiam ac precum vestrarum obedienciam [...] prefatam treugam efficaciter tractabimus toto posse» (Finke, 1908-1922, vol. III, p. 1-3). Tres dies després, el 6.12.1281, torna a escriure al papa més detalladament sobre el tema dels infants, i li diu que no els torna «Quod pro salute ac bono statu puerorum ipsorum exposuimus magnis periculis nos et metipsos, ac illustris regis Castellae, ac egregii viri Dompni Sancii nepotis nostri, ex hoc tunc temporis inimici-

Pere II, en el transcurs de llargues i delicades negociacions, havia jugat bé les cartes que li havien ofert:³⁷⁷ havia tranquil·litzat totalment Sanç IV, potser també Felip, tot i que amb més recels i menys garanties, i ho havia intentat amb el mateix papa Martí IV.³⁷⁸ D'altra banda, si Sanç IV hagués intervingut contra Pere II, aquest, ajudat per Felip III, hauria proclamat rei Alfons de La Cerda i hauria desencadenat una guerra civil a Castella, més greu de la que ja hi havia. Si, al contrari, hagués estat Felip III qui intervenia contra Catalunya, el suport de Sanç IV, a costa dels infants, estava, en teoria, garantit. Evidentment, fou aquest el cas que s'esdevingué, però, malgrat els afanys de Pere II, Sanç IV no l'ajudà.³⁷⁹

10.5. També en relació amb aquestes consideracions, les diferències que ens presenta el text del capítol 76 a les dues redaccions són extremadament importants per més d'un aspecte. En primer lloc, ens permeten apreciar un cop més la feina de reescriptura a la qual Desclot sotmeté la seva obra per tal d'adaptar-la a les noves contingències polítiques. En segon lloc, ens permetran d'afinar més les hipòtesis sobre la datació de la primera versió. En tercer i últim lloc, ens donen, també, la possibilitat d'apreciar com l'atenció creixent que mostra Desclot pels assumptes interns al regne de Castella —fet que ja hem notat més d'un cop comentant passatges afegits a la segona redacció—,³⁸⁰ és el producte d'una informació més detallada, ja que a la primera redacció aquest capítol conté unes confusions, potser uns *lapsus*, que amb

tias incurrimus manifestas» (vg. Carini, 1884, vol. II, p. 43). Pel que fa als infants, li diu, que sempre vol obeir la seva voluntat però «non videtur expediens quoad presens», tanmateix, si s'aconsegueix la pau entre els reis de Castella i de França, per la qual tots treballen, els enviarà a la seva mare, tot i que pot «Regis Castellae ac Dompni Sancii praedictorum suspicionem incurre-re, ut consiliis et persuasionibus nostri minime crederent super concordia aut treuga longa cum praefato illustri Rege Franciae ineunda, cum ratione puerorum ipsorum, sicut nostis, fuerit totaliter ipsa discordia suscitata. [...] Et idcirco Sanctitati vestrae humiliter supplicamus quatinus, quia praefatos pueros ad eorum matrem non mittimus, nos habere dignemini excusatos» (Memorial, 1851, doc. cxciij).

377. El comte de Saint-Priest escriu del rei Pere que era «l'un des hommes les plus fins, les plus subtils de son époque» (Saint-Priest, 1847, vol. 3, p. 343).

378. A la *Crònica del rey don Alfonso décimo*, es diu que Sanç «le consejaba que se avinie-se con el rey don Pedro de Aragon, que era su vecino é que tenia preso á este don Alfonso, é que el rey de Francia non podrie ser contra él en ninguna manera» (59).

379. Hi ha una carta dirigida a Ferrando Pérez Pina, datada Messina 5.2.1283 (Carini 1882, doc. cccclxxxiii) de no clara interpretació, i que no he vist citada pels altres historiadors. Sembla que aquest Ferrando Pérez Pina volia saber si el rei vol «rendizir (*scil.* els infants) al rey de Francia ni a dona Blanca que vos los recaudaredes per mi» perquè jutja que són presoners i els vol desheretar. Pere II li respon que s'hi nega, i li escriu que, si segueix amb aquesta intenció, dels infants se n'haurà d'encarregar l'infant Alfons.

380. Vegeu sobretot els comentaris a II, 5 fets al capítol 3.

dificultat es poden atribuir al copista, i que tanmateix són força difícils d'explicar.

Comencem per veure aquest últim aspecte, Desclot escriu que el rei:

anà-sse'n en Aragó, ço es en la frontera de Castella, e aquí hac vistes ab son cunyat lo rey de Castella, don Fferrando, e ab son fill En Sanxo, qui era cunyat del rey de França. E'l rey En Pere atorgà al rey de Castella tot son enteniment e tot ço que demanar li volch, e tornà-li sa muller, qui era sa sor. E juraren-se valer contra tots hòmens, e lexaren-se tota la desamistat que s'avien portada la qual havien hauda per la regina de Castella, sa sor, e per los infants de Castella qui eren sos nabots, fills de sa sor, e per la nora de don Fferrando, filla del rey Phelip de Ffrança, qui era muller d'En Sanxo, fill de don Fferrando de la primera muller.

Les confusions d'aquest passatge són moltes: Desclot escriu que el rei és Ferran, quan és Alfons, ja que Ferran és el fill que va morir el 1275. Qui era cunyat del rei de França, era Ferran, casat amb la seva germana Blanca, i no Sanç, casat amb Maria de Molina. Pere II no podia tornar al rei de Castella la seva germana Violant, perquè aquesta ja havia tornat tres anys abans (en aquest cas podríem pensar en una formulació no exacta de la frase i no en un error). Alfons X només va tenir una esposa, ja que el projectat matrimoni amb Cristina de Noruega, a causa de la infertilitat de Violant, no es va a dur a terme, així que l'observació final és innecessària. Un últim detall: a la primera redacció Desclot escriu que és Pere II qui «atorgà al rey de Castella tot son enteniment e tot ço que demanar li volch», mentre que a la segona escriu, de manera més adient al que passà en realitat, exactament el contrari, ja que Sanç, com hem vist, fins i tot li cedí la seva part de drets sobre la successió a Navarra.

Continua Desclot, sempre a la primera redacció:

E lo rey En Pere tornà la regina sa sor en Castella a don Fferrando, mas los infants, qui eren fills de don Fferrando, no y volgueren tornar per nuyll hom, ans lur avunclo, lo rey En Pere, los manà ab si e'ls guardà, que'l rey de Castella, don Fferrando, ne'l rey de Ffrança no'ls poguessen haver menys de sa voluntat, car si'l rey de Castella los tengués aquella sahó com levaren son fill En Sanxo rey, ell los ociera o'ls mesera en tal loch que nuyll temps no foren poderosos de demanar lo regne, e assò fahera En Sanxo, qui fou rey levat de Castella. E si venguessen en poder del rey de Ffrança, ajudara a son cunyat don Sanxo rey de Castella, e seguirà-sse'n més mal que no féu, car En Sanxo garrajara ab son pare don Fferrando. E per aquesta rahó lo rey En Pere lo tench, e enteniment que'ls aydàs a ésser reys.

Aquesta segona part del capítol, que a la primera redacció el conclou, és la que ens permet de fer les consideracions sobre la cronologia. El capítol va ser escrit, evidentment, després de 1282: Desclot escriu que Sanç fou elevat hereu de Castella, cosa que fou a les Corts de Burgos del 1276, mentre que és després de les Corts de Valladolid, a la primavera de 1282, quan començà a actuar de coregent. Afegeix Desclot que «garrajara ab son pare». De l'afirmació sembla que s'ha d'entendre que Alfons encara és viu i que les hostilitats entre els dos encara no han esclatat de forma oberta i definitiva, de manera que hauríem de col·locar la redacció del capítol a tot estirar el 1283. I segurament deu ser abans de 1284, ja que no ens diu res de la mort d'Alfons.

La resta de la valoració política no sempre té gaire sentit, almenys pel que fa a l'eventual paper francès. Perquè Felip, a l'època, hauria ajudat els infants, en memòria de llur pare i de la mare —la seva germana—, i no, al contrari del que escriu Desclot, de Sanç. A més, la confusió de noms fa que tot el capítol sigui extremadament desencertat.

Com he dit, a la segona redacció Desclot presenta el capítol II, 76 revisat, perquè ha tallat les al·lusions a Sicília, ha corregit els noms dels reis de Castella, el moment de la «restitució» de la reina Violant, i ha refet tota la part final, d'acord amb els noms exactes. Però diria que ho ha fet sense actualitzar-la; és a dir, descrivint les intencions del rei Pere tal com devien ser al moment de les entrevistes, i no quan escriu el cronista, perquè no tindria cap sentit dir, després de la invasió francesa, que, en cas de dissensió amb el rei de Castella, Pere elevaria Alfons de La Cerda a rei amb l'ajuda del rei de França.

A la segona redacció, Desclot, a més de corregir errors o imprecisions, afegeix també molt de material nou. Les implicacions polítiques relatives al control dels infants de La Cerda són ulteriorment desenvolupades: Pere II els pot utilitzar, bé per somoure en la seva ajuda l'oncle, el rei de França, que els defensaria en cas que Castella ataqués Catalunya, i al revés, podria comptar amb l'ajuda castellana, cosa que no fou, en el cas que fos el rei de França qui ataqués. El rei s'erigeix, per Desclot i de fet, com a àrbitre de l'estabilitat interna castellana, amb el poder que té de desencadenar una guerra civil. A conseqüència d'aquesta situació política, Desclot no es deixa escapar l'avinentsa de reforçar, des d'un punt de vista purament teòric, la primacia de Catalunya sobre Castella, moltes vegades ja declarada per Jaume I al *Libre dels fets*.

El capítol segueix amb els dos altres apartats ja examinats, perquè, en declarar que el rei Pere II «està e·l mig de ·II· reys qui són los pus poderosos del món» el compara amb el Bon Comte i remet a la llegenda, ja explicada, del seu combat sol contra dos cavallers, episodi ja comentat al capítol 5. Amb aquesta crida a l'episodi llegendari, Desclot ens confirma el seu valor simbòlic i el profunditza amb evidents al·lusions als fets del 1285, els dos cavallers enemics podrien ser, així, el rei de França, el primer cavaller guanyat i el més poderós,

i el rei de Castella? Proposava més amunt que podríem veure en el cavaller que abandona el Bon Comte, bé l'Aragó, bé, i millor, el germà del rei, Jaume II de Mallorca, que obertament s'alià amb el rei de França.

Després, Desclot segueix amb una clara al·lusió a Felip III i a l'èxit desastrosos de la seva croada, i, potser, també a Carles d'Anjou, quan escriu amb mal dissimulat orgull que:

Atresí nuyl hom, per gran poder que aja de tresor, ne de gens, ne de forts casteyls, no deu en vil tenir son enamic, ans li dou ésser semblant tota via que sia pus fort de si, e que meta tots son poder en deffendre contra eyls e que li estia apareylat en tal guisa que no pogués ésser sobreprès per eyl (II, 76).

Aquesta és una de les raríssimes ocasions en què Desclot surt del paper d'historiador «objectiu» i extern per assumir-ne un de més directe i personal, canvi de posicionament que actua a la segona redacció, i que, en bona mesura, és el resultat de la decisió de transformar la seva crònica també en un *speculum principum*. D'aquesta forma, l'obertura teòrica, inicialment dirigida a comentar el comportament del rei de França, es gira en una llarga intervenció sobre el recte comportament del rei, que en aquest cas és el mateix Pere II, i l'hauem de veure dirigida al seu fill Alfons II, i potser també a Jaume II, manual del bon rei en bona mesura construït a partir de les formulacions canòniques, i romanistes, dels *Usatges de Barcelona*, com ja he comentat àmpliament al final del capítol 5.

10.6. També Ramon Muntaner dedica un capítol, fent gala de notable lucidesa i capacitat d'anàlisi, a descriure i comentar les entrevistes de Tolosa. Abans, però, d'examinar-lo hem de fer unes consideracions de tipus retòric. Ramon Muntaner, un cop havent narrat l'inici del regnat de Pere II i l'expedició de Conrad Llança a Barbaria, insereix l'*excursus*, del qual ja he parlat en un capítol precedent, a propòsit del regne de Sicília, i de la seva conquesta per part de Carles d'Anjou. I també, l'anònim de les GCB III procedeix d'una manera semblant: tot i haver afegit una continuació al capítol dedicat a Alfons II de Provença (GCB III, 49), en torna a parlar, de manera més extensa, més endavant, després de la fallida requesta de suport papal per part de Pere II ja a Barbaria.

Tot i que de manera ambigua, perquè tant Muntaner com l'anònim parlen de venjança llargament concebuda, el posicionament en aquest indret de la història siciliana dona la sensació que, tot i el desig de venjança, la ideació de l'expedició siciliana és recent i, com indueixen a pensar les GCB III, juntament amb altres textos que veurem més endavant —inclòs Desclot a la sego-

na redacció i les declaracions oficials del rei Pere mateix—, va sorgir com a resposta a la negativa papal de donar ajuda a la croada contra els moros de Tunísia. Desclot, però, de manera més subtil, sobretot a la llum dels silencis de la segona redacció, ja lliga el matrimoni de Pere II amb Constança amb la fidelitat amb la seva nissaga i, doncs, a la posterior venjança i reclamació de drets feudals. Amb el posicionament tan primerenc de les gestes de Carles d'Anjou, ja ens està preparant per als successius esdeveniments d'una manera lògica, tot i no expressar obertament cap lligam entre la mort del sogre, Manfred, i això que passà setze anys després.

Per tornar a Muntaner, hem de notar com el cronista de Peralada prima les necessitats retòriques per damunt de l'exacta consecució cronològica, ja que d'alguna manera lliga en una cadena continua, i aparentment de breu durada, la notícia de les victòries de Carles, la voluntat de venjança i l'elaboració dels plans diplomàtics i militars. I escriu que tot bon rei, abans de començar una empresa de gran envergadura, ha de pensar en tres coses: «que sabés qui li devia ajudar o de qui lo calria guardar» (XXXVII), tenir prou diners i actuar amb total secretesa. Així, «pensà primerament en la casa de França què hi tenia», i se'n va a França a entrevistar-se amb Felip.³⁸¹ L'efecte de les entrevistes és tan positiu, escriu Muntaner citant gairebé a la lletra Desclot:

que de una hòstia sagrada combregaren abdoes; e juraren e es feeren homenatge que jamés la un a l'altre no es venguessen contra per neguna persona del món, ans s'ajudassen e es valguessen contra tots hòmens (XXXVII).

I conclou l'episodi dient que el rei Pere «es tenc per segur de la casa de França» (XXXVIII). Però, aquí Muntaner es confon, perquè tot seguit narra un altre viatge de Pere i les entrevistes de Tolosa. És a dir, que Muntaner—el qual sembla que havia participat al primer dels dos viatges—, narra com a seguides l'anada que Pere va fer a París pel gener de 1276 i la de Tolosa pel

381. Muntaner escriu que hi va anar a l'hivern perquè així «no perdria res de son temps ne faria fretura a la frontera dels sarraïns, con los sarraïns, d'hivern, no poden hostejar: tant són mal arreats e vestits e temen fred més que gent del món» (XXXVII). L'observació és, en teoria, innecessària, ja que no hi havia més guerra amb els sarraïns a la frontera meridional el 1281, però no ho és a la pràctica, ja que Muntaner confon aquest amb el viatge que es féu pel Nadal de 1275, justament en un moment de treva. Sembla com si volgués introduir aquesta consideració sobre els costums militars dels sarraïns, que, d'altra banda, trobem ja formulada de forma igual, però en sentit contrari, en una carta de Pere II del 13 de gener de 1277, des de Terol, preparant l'expedició definitiva que el durà a la conquesta de Montesa: «Quia sarracenorum de Regno Valencie debilitatur potencia in hyeme tum propter deffectum victualium, tum propter modum et dispositione ipsorum quibus adepti tempore predicto censentur, deliberate, providimus eos presenti hyeme taliter impugnare quod ipsos obtinemus» (Soldevila, 1995, vol. II, p. 83).

gener de 1281.³⁸² És possible que Muntaner doblí el viatge del 1281 i els seus propòsits, perquè, no ajudat per la memòria, es troba davant de dos relats diferents: un primer, el de la primera redacció de Desclot, corroborat en els seus aspectes cavallerescos pel del *Libre de l'infant En Pere*, en què només són presents Felip, Pere i Jaume i pel qual les entrevistes, ocasionades «pel fet de Sicília» van tenir un èxit positiu, i un segon relat, que explicava els mateixos fets de forma prou diferent i que, coincideix, si fa no fa, amb el testimoni francès.³⁸³ Escriu Muntaner:

E lo rei Carles, qui sabé que aquesta vista devia ésser, tramès son fill, qui era príncep de Tàranto aquella saó e puis fo rei après la mort del rei Carles, al rei de França, e pregà-lo que anàs ab ell ensems a la dita vista. E açò fo ell per ço com no havia persona e'l món de qui tan gran dubte hagués com havia del senyor rei En Pere d'Aragó. E tramès a pregar al rei de França, qui era son nebot, que ell endreçàs en tal guisa en aquella vista, que no el calgués en res tembre del dit senyor rei En Pere d'Aragó. E açó senyaladament feia lo rei Carles con entenia de fer passatge en Romània contra l'emperador Paliàlogo, qui tenia l'emperi de Costantinoble contra raó, cor per cert dels fills de l'emperador Baldaví devia ésser l'emperi, los quals eren nebots del rei Carles. E axí ell havia dubte que con seria fora del regne, que el senyor rei d'Aragó no li llevàs lo regne de Sicília (XXXVIII).

Segons Muntaner, Pere va ser molt fred i hostil envers Carles, tot i les temptatives de Felip i Jaume per portar més serenor, recordant-li els vincles de parentiu que hi havia entre ells.³⁸⁴

382. Sobre aquest viatge, vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 388-392, també en parla Desclot a II, 70; per refrescar-se la memòria, Muntaner sembla que ha fet servir el relat del *Libre del infant En Pere*. És també per aquest motiu que Muntaner insereix el comentari citat a la nota precedent, ja que aquest viatge es va dur a terme abans de la definitiva pacificació del regne de València, i no després, com sembla que s'interpreta pel seu relat.

383. Escriu Guillaume de Nangis, amb poques i hostils frases, tot i confirmar les grans festes que es varen fer, que Felip, després d'haver-se vist amb Alfons X: «apud Tholosam se transtulit, ibique ad eum perveniens Petrus Aragoniae rex cum magno honore susceptus est, et donis et jocalibus quamplurimum honoratus. Sed ingrato tanto honore et beneficiis, statim reversus in regnum suum, consilio uxoris suae Constantiae reginae Manfredi quondam damnati filiae, Siculis, qui jam contra regem Siciliae Karolum conspiraverant, confoederatus est» (*Gesta Philippi* 514).

384. Muntaner escriu que «li digueren com podia ésser que ell no parlava ab lo príncep, que ben sabia ell que son parent era ben carnal, així com aquell qui era fill de sa cosina, filla del comte de Proença, e d'altra part que havia per muller sa parenta carnal, filla del rei d'Hongria» (XXXVIII). El de Peralada esmenta exactament aquells lligams de parentiu que va silenciar Desclot, com he comentat al primer capítol. Zurita glossa —no sé si per imaginació seva— que Pere II: «dio ben a entender en aquellas vistas que se tenia no solamente por yerno del rey Manfredo, pero por su sucesor» (*Anales* IV x; 2, p. 36).

El testimoni de Muntaner és extremadament important, perquè ens fa pensar que el rei Pere havia estat prou capaç de tranquil·litzar els ànims dels seus oponents, consideració que ens porta a avaluar l'afirmació de Desclot, a la primera redacció, com expressiva de les intencions inicials, però ni de bon tros de la pràctica de les entrevistes.³⁸⁵

Tot i que la política, i la cautela, de Carles d'Anjou en aquests anys semblen menys agudes que en altres èpoques, es pot pensar que de les entrevistes de Tolosa va rebre la idea que, si havia d'haver-hi atac, no era imminent i podia seguir amb els seus ambiciosos plans d'invasió de l'imperi de Bizanci. La falta de previsió, o l'excés de seguretat, com veurem més endavant,³⁸⁶ de Carles és un element per reflexionar, bé amb vista a les capacitats polítiques de l'angeví als últims anys del seu regnat, bé amb vista a l'efectiva consistència dels propòsits de Pere II. Els historiadors, antics i moderns, han estat, a vegades, potser massa deterministes en avaluar les intencions de Pere jutjant pels resultats o, bé, han posat massa èmfasi en l'aspecte econòmic en detriment del polític i personal.

385. No crec que es pugui subscriure l'afirmació de Runciman (1976, p. 271) que a partir de 1280 Pere amb prou feines dissimulava els seus plans. Veurem que, a part de no ser creïble, no coincideix amb altres elements que ens aporten les fonts, i tampoc amb el mateix comportament del rei. Això que no podia amagar eren els preparatius militars, els quals, segons Soldevila (1963, p. 148-149) daten de mitjan 1281. Els primers indicis de difusió dels plans als seus aliats són del gener de 1282, en dos documents que analitzaré al proper capítol. Tan secrets havien de ser que encara el 13 de febrer de 1282 podia escriure a Carles de Salern una carta educada i tranquil·litzadora: «Inclito ac dilecto viro Carlo principi Salernitano et honoris Montis Sancti Angeli domino. Iam diversis (*sic*) nobilitatis vestre litteris recepimus quod certificarem vos avidos scire bonos rumores de nobis de nostro statu et continencia salutare, ad quas licet nondum responderimus vobis, ad presens per nobilem Guillelmum Raymundi de Montecatheno, dilectu consanguineum nostrum, providimus respondemus (*sic*) et quia per eum venientem de partibus ipsis intelleximus quedam que placuit vobis sibi committere nobis eretenus reseranda, quamquam nullas super illis litteras vestras atulerit, tamen nos attendentes ipsius nobilitatis constumanciam et vestri serenitatem amoris ea credimus que retulit nobis ex parte vestra et per eundem vobis oretenus respondemus. Cuius verbis credatis ut nostris. De statu vero nostro quem desideratis haberi iocundum, nobilitati vestre, volumus esse notum, quod dei gracia sospitate corporis et successuum prosperitate gaudemus, quod affectuose speramus audire de vobis» (Carini, 1884, vol. II, p. 46).

386. Aquest excés el trobem explícit, per exemple, a Saba Malaspina (VII 2), a *Lu Rebellamentu* (XXII) a Muntaner (XLII), o a Villani (VIII lx).

11. DELS PREPARATIUS DE GUERRA A L'ANADA AL NORD D'ÀFRICA (CAPÍTOLS 77-82)

11.1. Tot i que hi ha una bona dosi de llegenda i de romanticisme que envolta els temps i les formes de la preparació de la revolta siciliana i de la guerra de les Vespres, és prou segur que Pere II feia temps que hi pensava. Això que queda més difícil d'aclarir, més enllà de la retòrica de la crítica catalana o estrangera, és establir a partir de quan el pensament, o l'aspiració, del rei va prendre la consistència d'una organització efectiva. Organització que s'ha de veure, també, com una consistent presa de contacte amb els aliats italians i sicilians, aliats que, en els projectes, devien tenir un paper important, com era el cas dels gibel·lins italians, o absolutament determinant, pel que feia als sicilians.

Una de les accions preliminars a l'empresa era, evidentment, assegurar-se el regne i les fronteres.³⁸⁷ Reduir la rebel·lió dels sarraïns, doncs; pacificar els barons revoltats; obtenir el jurament de vassallatge de Jaume II de Mallorca i, finalment, protegir-se, pel que es podia, de Castella, de França i també de Granada. A això, entre d'altres coses, miraven les entrevistes del gener de 1281 a Tolosa i les successives, pel març, a Campillo amb Alfons X i Sanç de Castella. I és d'aquesta manera que ja interpretava els fets Ramon Muntaner, amb notable lucidesa d'anàlisi política i ampliant el dictat de Desclot, fent mostra però, altre cop, de dependre justament de la primera redacció de la crònica de Desclot. L'altra acció preliminar a l'empresa era la preparació diplomàtica en terres d'Itàlia, amb els aliats del continent i amb els de Sicília, per tal de fomentar la revolta i fer-se cridar. Aquesta activitat del rei és molt més difícil de poder seguir amb una certa precisió de dates i continguts.

387. Wieruszowski (1971, p. 185) diu, i crec que amb encert, que la preparació diplomàtica va començar tot just havent arribat al tron, però ella també pensa que la idea ja es remunta al 1266. Tanmateix no en tenim evidència documental entre el 1276 i el 1280; vg. també Runciman, 1976, p. 265-266, i Soldevila, 1985, p. 94-95, i 1963, p. 137-145.

L'animositat de Pere envers Carles és ben primerenca, com mostren la col·laboració donada en suport dels revoltosos provençals el 1252 i el 1262, amb l'acolliment de nombrosos exiliats, i la voluntat d'intervenció en la successió tolosana el 1271. És també clar que el matrimoni amb Constança, amb el progressiu apropament, tant de Jaume I com de l'infant Pere, als gibel·lins italians, va arrenjar els aragonesos en el partit oposat al de Carles, i aquesta oposició política va adquirir tons més personals i feudals amb la mort del sogre Manfred.

El fet que Constança es titulés com a reina ja a partir del 1262 i després de 1266 sempre amb més regularitat (vg. Soldevila, 1963, p. 68, i 1995, vol. 1, p. 209-213), n'és un clar senyal. Tot i així, la història és plena de reis o reines titulars sense cap regne, regne que no sempre, i gairebé mai amb èxit, va ser reclamat —només cal que pensem en els títols de rei de Jerusalem i d'emperador llatí de Constantinoble. És a dir que una legítima aspiració, suportada pel dret feudal i els sentiments familiars i polítics, no volia dir *ipso facto* una possibilitat.

Que Pere pensés a recuperar Sicília, i que les seves accions anessin en aquesta direcció, no vol dir que necessàriament hagués d'arribar a emprendre l'expedició. Soldevila (1995, vol. 1, p. 229-230) creu en l'existència d'uns projectes d'alliberament del regne ja després de la mort de Conradí el 1268, i aporta certa documentació que ens garanteix unes relacions, molt puntuals tot sigui dit, amb els gibel·lins italians.³⁸⁸ Però no crec que una tímida participació en la política italiana, amb la protecció oferta als adversaris de Carles, pogués tenir ja, més enllà de vagues aspiracions, un caire de projectualitat. Més aviat, ja que la missatgeria de l'infant Pere i d'Alfons X va ser conjunta, hem de creure que va ser senzillament una temptativa de sondejar el terreny. Un cop mort Manfred, els gibel·lins italians es van reorganitzar al voltant de Conradí, així que, a un any de la mort d'aquest, es tractava de veure si encara hi havia possibilitats d'alguna escomesa, i, no havent-ne almenys durant bastant anys, tota intenció es va morir allà.³⁸⁹

388. En concret, Soldevila es recolza en una notícia treta dels *Annales Placentini Gibellini*: «Eodem tempore (*scil.* 1269), rex Castelle et infans dom Petrus, primogenitus regis Aragonensis, transmiserunt in Lombardiam Raymundinum de Mastagiis, civem Cremone, cum litteris credencie ad amicos imperii in Lombardia et in Tuscia in malum et decrementum regis Karoli comitis Provincie. Ille rex Castelle propter don Anricum fratrem suum, quem in carceribus detinet, et infans dom Petrus propter regem quondam Manfredum socerum eius, quem ipse Karolus occidit auferendo sibi regnum Scilie, quod ad se dicit pertinere pro uxore eius. Qui tantum operatus est in Lombardia pro ipsis regibus, quod amici omnes imperii de Lombardia suos syndicos et procuratores ad regem Castelle et ad infantem don Petrum pro factis et imperii transmiserunt, scilicet Gualterium Rognam, civem Pavie» (535), vg. també Wieruszowski, 1971, p. 210.

389. Un parell de documents de 1269, aportats per Wieruszowski (1971, p. 210-213 i 220-221), en què Pere II confirma donacions fetes a Toscana pel «karissimo patre nostro» Manfred i el «cognato nostro» Conradí, tampoc no em sembla que tinguin gaire rellevància, a part

Se'm fa difícil creure, més enllà d'uns sentiments d'evident hostilitat, en la pertinàcia, i en la factibilitat, d'elaborar i dur a terme un projecte al llarg de quinze anys. Veure'l o creure en aquest durador projecte és més aviat una qüestió retòrica, jo diria, en el cas d'historiadors antics —com és el cas de l'anònim de les GCB III, 69 citat més avall—, i de romanticisme per als moderns.

És ben possible, tanmateix, que es temés, ja des de feia temps, una acció de Pere II en aquest sentit, considerant també l'acolliment donat a pròfugs regnicoles de la primera hora, arribats amb Constança com Conrad Llança i Roger de Llúria,³⁹⁰ o posteriors com Giovanni da Procida, arribat el 1275. Es pot pensar que l'allistament de Ferran Sanxis, per part de Carles, formés part d'un pla seu de defensa: en el millor dels casos, tenir per amic un rei d'Aragó; en el pitjor, desestabilitzar el regne presumidament adversari, si és, cosa no demostrada, que el «servei» de Ferran a Carles compregués també alguna mena de conjura. Però un cop mort Ferran Sanxis el 1275, sembla que Carles es desentengui del problema. Podia comptar amb la intervenció inhibidora de Jaume I, i després amb les dificultats internes, que eren garanties per a Carles i impediments per a Pere, però a partir de 1280 el camp era lliure per a l'acció. I és segur que Pere, almenys a partir d'aquest moment, sí que hi va pensar de debò, ja que els preparatius diplomàtics i militars comencen a ser innegables.

11.2. Per raons prou òbvies, les llargues negociacions amb els reis de Castella i de França van deixar abundosos rastres als registres d'arxiu, així com el dia a dia de la preparació de l'armada. Al contrari, i per les mateixes raons, els contactes amb Itàlia i Sicília devien ser prou secrets com per haver estat en bona mesura engolits pel temps. És també aquesta mitja secretesa, de la qual traspuaven dades que donaven lloc a veus i a sospites, que va engendrar «llegendes» sobre la revolta de les Vespres Sicilianes, sobretot la de la conspiració amb Bizanci orquestrada per Giovanni da Procida, per als catalans Joan de Pròixida.

del fet de ser precedents a la missatgeria comentada més amunt. Villacañas, 2003, p. 541-542, que també data la idea de conquesta del regne de Sicília el 1268 mateix, contextualitza aquests contactes en l'obsessió imperial d'Alfons X.

390. Vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 230-234; Wieruszowski, 1971, p. 7 i 8, i Hillgarth, 1984, p. 57-58; a aquests s'hauria d'afegir, segons relata Salimbene de Adam, tot i que posteriorment, també Manfredi Maletta, polifacètic camarlenc del rei Manfred, el qual va estar a Venècia fins al moment de l'invasió: «Et modo predictus camerarius in curia Petri regis Aragonie magnus est et dilectus ab eo; et habet cognitionem multorum thesaurorum absconditorum, id est novit in quibus locis multi thesauri absconditi sunt. Et est optimus et perfectus in cantionibus inveniendis et cantilenis excogitandis, et in sonandis instrumentis non creditur habere parem in mundo. Regnicola est, id est de regno est oriundo» (II, 686), sobre Manfredi Maletta, vg. Runciman, 1976, *passim*.

Pel que fa als contactes del rei Pere amb Itàlia, hem vist com els resultats de les entrevistes amb Alfons X i Felip III interessaven als gibel·lins del nord d'Itàlia i com Pere II havia d'ajudar els marquesos de Montferrat i de Saluzzo. El 28.10.1280 Pere escriu una carta al comú de Milà, i a tots els comuns de Piemont i Llobardia, a més del marquès de Saluzzo, proclamant que ajudarà el marquès de Montferrat, que havia estat amb ell a Terol,³⁹¹ afegint en termes aparentment críptics, però clars tenint en compte esdeveniments i proclames posteriors, que: «Quoniam indubitanter sciatis in proximo adveniet dies illa quod vos et alii fideles et amici ipsius merito poteritis congaudere et eiusdem adversarii ultimo exterminio contristari» (Carini, 1884, vol. II, p. 41).

Mentre que a primers de 1282, en una carta ja citada del 18 de gener a Alfons X, enviada també a Sanç i a l'infant Manuel, Pere II mostra que els contactes amb la noblesa italiana antiangevina —a la qual s'apellà més d'un cop posteriorment, sense grans èxits tot sigui dit—, amb els sicilians i, com veurem més endavant, amb els pisans, ja han arribat a un notable nivell d'organització amb vista a la «recuperacione Regni Sicilie» (Saint-Priest, 1847, vol. 4, p. 205-206, i Carini, 1884, vol. II, p. 45):

Regi Castelle. Litteras de credencia nobilium virorum marchionis Montisferrati, comitis Guidonis Novelli, illustris Conradi de Antiochia, nostrorum dilectorum afinium, comitis Guidonis de Montefiltro et aliorum comitum et magnatum italiae ac Regni Sicilie recepimus per nobilem latorem presencium Franciscum Trogisii, cuius legacionem magestati vestre non exprimimus litteris istis cum idem nuncius eandem legacionem et plura alia sibi commissa ad vestram presenciam veniat relaturus, quem benigne audiat excellencia vestra si placet, et super capitulo illo precipuo scilicet super recuperacione Regni Sicilie ad quod vestrum auxilium gratuita voluntate nobis per dilectum scutiferum nostrum Andream de Procida liberaliter obtulistis, eum exaudire munificencia vestra dignetur et tam per predictum Andream de Procida quam per eundem, si expedire videritis, procuret nobis vestra liberalitas respondere.

Són pocs, molt pocs elements per poder reconstruir en els detalls l'evolució d'aquests contactes i preparatius, i gairebé serveixen només per garantir-nos la seva existència, per si algú es volgués creure la versió oficial emesa a l'època per la cort catalanoaragonesa.

L'esperada secretesa de les intencions de Pere II no podia, però, amagar els seus preparatius militars, preparatius que, com veurem més endavant, van engendrar notable preocupació en el rei de França i en el papa Martí IV.

391. Per a les relacions entre el rei de Castella i el marquès de Montferrat, vg. Geanakoplos, 1985, p. 387-389.

Ens trobem, així, amb el problema de les raons de l'expedició a Barbaria, en l'aclariment de les quals s'entreté àmpliament també Soldevila (1963, p. 171-174): era sobretot per qüestions econòmiques? Era per crear una base per després llençar-se sobre Sicília? O, en tot cas, una excusa o una maniobra de diversió? O era en si una finalitat, i, efectivament, com suggereixen unes fonts, Pere es va desviar cap a Sicília, un cop fracassat el seu intent de croada pel mancat suport papal? A la llum de totes les fonts, de les declaracions del rei i dels fets, tal com es van descabdellar, aquesta última hipòtesi sembla la menys creïble.

Tot i així, no fa gaire, Anna Unali (vg. Unali, 1983) reconsiderant el tema, fa una panoràmica dels precedents interessos i relacions catalanes amb Ifrīqiya, per arribar a creure que Pere II pensava, d'entrada, justament en una expedició al nord d'Àfrica, i que només en el decurs de 1282, amb les notícies que arriben de Sicília comença a ajuntar les dues expedicions. Tanmateix, la seva anàlisi no em sembla pas que solucioni el problema, perquè, per una banda, deixa massa marge a la improvisació del rei, i, per l'altra, tampoc no respon a les dades que posseïm, ja que els preparatius bèl·lics del 1281 són contemporanis als diplomàtics que preveuen la invasió del regne de Sicília.

Que el control d'Ifrīqiya fos necessari per als interessos comercials catalans és innegable, i que Sicília hagués estat un pont per a les aspiracions expansionistes cap al nord d'Àfrica en més d'una ocasió, també ho és. Però la mentalitat medieval no raona mai en termes brutalment i directament econòmics. Perquè aquests es desenvolupin en iniciativa militar sempre necessiten d'una base jurídica, d'algun element de dret, ni que sigui religiós, així que les aspiracions cap al nord d'Àfrica no podien ser possibles, a falta d'uns acords previs amb els monarques nord-africans i dels drets de successió al tron de Sicília, que, al seu torn, significaven drets a tributs per part dels reis tunisencs. A més, malgrat que el rei Pere va justificar la seva expedició com una croada, si de debò ho hagués estat, d'una altra, i més clara, manera l'havia de propagar. Des del punt de vista històric, doncs, queden encara aspectes oberts al debat i molts dubtes, que no és la meva tasca resoldre. Tot i així, em sembla que hem de veure —així com havien fet molts contemporanis— l'expedició al nord d'Àfrica com una maniobra de diversió, i la manera per crear una base d'operacions que li permetés d'entrar ràpidament en acció.

Des del punt de vista historiogràfic, al contrari, que és l'objecte del present estudi, podem veure en breu com, tot i les divergències d'opinions, les idees de l'època sembla que són força precises, tot i variables.

11.3. Per tornar, ara, a l'anàlisi del text de Desclot, podem notar amb claredat almenys un fet: a la primera redacció ell expressa amb molta llibertat, si no amb encert, les intencions declarades de Pere per a la reconquesta de Sicília.

lia, mentre que a la segona no, reflectint, jo diria, la posició oficial de la monarquia. Posició que retrobem, també, a les GCB III, on es nega qualsevol predeterminació en l'empresa.³⁹²

Desclot dóna, a més, unes raons que dugueren el rei a la guerra, perquè, només a la primera redacció, escriu que el:

senyor En Pere rey d'Aragó, pensant que la terra de Poylla e de Principat e de Cecília, qui era estada del rey Mamfré, son sogre, devia tornar per dret a ssa muller e a sos fills, e mès-se en cor de recobrar lo dit regne de Cecília (I, 76).

Per Desclot, Pere va ser mogut principalment per raons de dret feudal, i Constança és fonamentalment la portadora d'aquest dret.³⁹³ Si pensem en altres fonts, que analitzaré a continuació, és extremadament colpidora la manca de patetisme, a l'hora de determinar els motius que impulsaren l'expedició, i de tota participació de Constança.

Tanmateix, no ens ha d'estranyar, en la reconstrucció de Desclot, la fredor del raonament ni l'absència de qualsevol mena de protagonisme de la reina:³⁹⁴ ja hem pogut comprovar que per Desclot les dones no compten, amb

392. L'anònim de les GCB III sembla que no coneix ni l'episodi que va calar foc al sentiment de rebel·lió dels sicilians ni les primeres fases de la rebel·lió, ja que explica que els sicilians se sentien fins a tal punt maltractats per la «Gallica feritate» que «praeter mortem nil aliud superasset» envien un ambaixador per invocar l'ajuda de Pere II, i, un cop aquest «uotis clementes annuit legatorum» tornen a la pàtria i «omnes simul regi Karolo et suis offerre aliqua regia seruitia denegarunt» (GCB III, 69-70). És sens dubte curiós l'eufemisme de descriure aquella que va ser una sangonosa revolta en termes tan civils i legals com la negativa a prestar el servei feudal. Sembla que l'anònim depèn per les seves informacions d'algun document com el que Pere II va enviar el 15.1.1283 al Doge de Venècia, on li descriu la revolta de la manera següent: «Universaliter Sicilie insula eius nomen et dominium abdicavit» (Carini, 1882, doc. cccclxviii). D'altra banda, l'autor admet indirectament l'obra del rei al darrere de la rebel·lió, ja que aquesta, per ell, esclata només un cop Pere II ha promès ajuda als sicilians desesperats.

393. D'alguna manera, hi està d'acord l'anònim de les GCB III el qual, sense anomenar directament Constança, escriu, després d'haver narrat la mort de Conradí i l'empresonament d'Enric de Castella, que «quibus auditis, dominus Petrus cum existeret adhuc infans, concepit ilico et bibit in pueritia quod postea contra Karolum ructuavit» (GCB III, 69). D'altra banda, aquesta era la justificació oficial a tota la documentació expedida per la cancelleria de Pere a Sicília, com veurem més endavant.

394. Absència que contrasta amb la consideració en la qual la tenia el rei Pere, com demostra, per exemple, una carta del 10.4.1280 a ella dirigida: «De nós Don Pere per la gràcia de Déu rey d'Aragó a la molt noble e honrada et cara muller nostra dona Constança per aquella mateixa gràcia reyna d'Aragó, salutz e compliment de verdadera amor. [...] E sapiatz que ço que avietz feyt nos plau molt per ço, car nos plau que us pleviscatz e us entremetatz de nostres feitz e més en ço, que us sie semblant que dege ésser honor de nós e de vós. [...]» (Wieruszowski, 1971, p. 266-267).

l'excepció molt parcial de l'emperadriu, que és protagonista gràcies a la font literària que hi ha al darrere de l'episodi, i perquè, d'altra manera, no hi hauria hagut possibilitat per a la intervenció del Bon Comte. Les altres dones poden, fins i tot, ser anònimes, com Peronella d'Aragó, o ser tractades amb una certa distància, com Maria de Montpeller, en tot cas són només portadores d'honores o de fills, i només per aquesta raó s'han d'esmentar. D'aquesta forma, també l'anècdota relativa a Beatriu de Provença, a part de les característiques de la font, com ja apuntava, sembla que es tenyeix d'un cert matís negatiu.

Al contrari, bona part dels altres historiadors que han tractat el tema donen a la intervenció de Constança, i als sentiments de Pere envers ella, una importància central, bé positiva, bé negativa, depenent del partit polític i de la mentalitat.

Des d'aquest punt de vista, Muntaner és un testimoni interessant i important perquè, a quaranta anys de distància, es fa ressò de les motivacions de la guerra, sempre vista com una venjança, afegint-hi el toc del seu particular patetisme.³⁹⁵ Ens diu que, quan el rei Pere:

hac enteses les batalles e les veençons que el rei Carles hac fetes per la conquesta que hac presa, fo molt despagat per la gran amor que havia a madona la reina, muller sua, e per sos fills, que ell amava molt. Per què es posà en son cor que jamés no seria alegre entrò venjança n'hagués presa. [...] Con cascun se pot pensar en quina dolor vivia madona la reina muller sua, con sabé que son pare e sos avoncles foren morts. E així, lo senyor rei En Pere amava més madona la reina que res qui fos e'l món. Per què cascun se pot pensar con era ab ella quin treball soferia. [...] Un plant de madona, dins lo cor li cavava; per què, tots perills pensats, en son cor se pensà que la venjança se feés per ell (XXXVII).

Muntaner, afegint notables tocs de dramatisme i d'amor familiar, concorda amb l'autor de les GCB III en datar el sentiment de venjança de Pere ja el 1268 i, fins i tot, el 1266. És força possible que aquesta sigui l'expressió feta literatura d'un sentiment d'hostilitat i d'una atmosfera de ressentiment i desig de venjança que devien ser ben presents a la cort. Tot i així, no crec que tals sentiments es puguin interpretar, com ja he dit, amb tota seguretat com a prova d'una llarga, llarguíssima premeditació per part del rei Pere.

395. Pel que fa a les fonts de Muntaner haurem de tenir en compte un fet, ara i més endavant: Muntaner coneixia i utilitza la *Crònica del rei Pere*, però la part que n'ha sobreviscut s'inicia amb fets del 1284, i no sabem quan va començar la narració, ni com Galceran de Tous va relatar els fets precedents, així que darrere de relats de Muntaner dels quals desconexim les fonts sempre podem sospitar, sense proves, la presència de la *Crònica*.

Diria, més aviat, que la historiografia es va esplaïar a cercar raons dramàticament personals, deterministes³⁹⁶ i fortament literàries, per explicar el desencadenament d'un dels esdeveniments de més impacte del segle XIII, i dels que més van fer parlar. I això, per les característiques mateixes dels principals actors, el famosíssim Carles d'Anjou i la important França, juntament amb l'inèdit Pere II i la, fins aleshores, marginal Corona d'Aragó. Aquestes mateixes característiques, els molts secrets i la incredibilitat de l'empresa, són raons que motiven la creació de nombroses llegendes i veus que es van difondre abans, durant i després de la guerra.

Com he dit, són molts els historiadors que destaquen, amb diferents matisos i intencions, el paper determinant de Constança en el desencadenament de la guerra. Bartolomeo de Neocastro, per exemple, insisteix en el patetisme —característica estilística de la seva crònica—, en més d'una ocasió. A la primera, condensa setze anys en poques línies i gestos, de forma molt semblant a com ho faran més tard Muntaner i Joan abat Victoriensis,³⁹⁷ i dona una explicació, també sobre la qual tornaré, de les maniobres d'organització, i de boicot, de l'expedició:

396. És contra aquest tipus de determinisme, o necessitat providencial, present també a molts historiadors del segle XX, que fonamenta la seva revisió Hillgarth, 1984.

397. Aquest és el mateix autor de la Caríntia que ens havia transmès la llegenda del guant de Conradí; ell també presenta una visió semblant a Neocastro i Muntaner per concentració i patetisme. Un fet notable és com, el mateix element de resposta a sol·licituds femenines, pot ser jutjat positivament o negativament: «*Petrus ergo rex Aragonie, auditis que acciderant, nocte dieque instigatus ab uxore vindictam facinoris perpetrati in consanguineum et assecucionem regni sibi testati strenue meditatur; quod postmodum navali prelio obtinuit*» (red. A2, 206); «*Anno Domini MCCLXXXIII, sub Martino papa IIII°, regina autem Arragonie pro re, que acciderat, nimium contristata, apertis tamen thesauris suis Petrum regem maritum excitat, ut Karolo bellum indicat, donativa larga tribuat, iure prelii constanter Sicilie regnum, pro quo pater eius Methfredus et Chunradinus consanguineus occubuerunt, intrepidus reacquirat; [...] Filii autem Petrus et Fridericus Siciliam, Apuliam, Calabriam per maria et per campestria totis viribus afflixerunt; mater eciam adunatis viris nauticis et gnaris maris Karolum Karoli filium navali apparatu bello pulsat, feminee cogitationi animum inserens masculum, et impellentibus undis et sulcantibus remis galeras agentibus nunc iunguntur, nunc in ictu oculi disiunguntur, atque iterum concursu volatili se iaculi sauciant et instrumentis navalibus ac bellicis se lacerant et inuncant, quousque victa galera Karoli multisque submersis Francigenis Karolus cum valde nobilibus Francis victus et vinctus perducitur ad reginam [...] regina Karolum cum XLV que nobilissimis francorum, consanguineis et amicis suis, fecit in publico decollari, alios per infinita pecunia tradidit redimendos; quo se et regnum in futurum prelium comunivit*» (166-168, red. A; 286 red. D: «*Karolum Karoli filium ex Neapoli ad navale prelium provocaret et caperet et, ut quidam dicunt, submergeret. Aliqui in Messanam, alii ductum in Arragoniam asseverant, et nullo precio redimi potuisse, sed publice decollatum*»). La concentració temporal també hi és notable —sembla que la travessia de la Mediterrània acabés directament en la batalla del golf de Nàpols—, i les confusions, o, millor, veus, ja que parla de la decapitació de Carles el Coix.

Post triginta vero dies interitus Manfredi regis funestus rumor in partem occidentalem advolat. Constantia nobilis casum patris deflet; Petrum virum aliosque proceres conjugis carae lugubritas movet ad lacrymas. Virum illa indeficiens lacrymosa precatur, ut perempti patris, qui potius invidia, quam meritis suis interit, innocentiam ulciscatur; filios ingenuos moeroris suis participes efficit, qui, cum loqui nescirent, lacrymis rogabant cadentibus patrem, deflecti ad moestae pectus et lacrymas genitricis. Aures ille non videtur porrigere; oculos non movet a lacrymis filiorum; cor mulcet admonitus et, prudentis formam gerens, thesauros aperit, navigium parat, peregrinationis propositum simulans contra Mauros, et, ut procedat sagacius, legatos ad Apostolicam Sedem mittit impetraturos a Summo Pontifice transitum ipsum sibi concedi; et, operantibus nuntiis Caroli regis, qui paratum ipsum praesciverant, negatur in barbaros transitus, videlicet in Mauros; timebant namque ne, praetextu peregrinationis illius, Petrus rex, conjugis supplicatione permonitus, ad invasionem Siciliae motus, dirigat vires suas (XVI).³⁹⁸

N'hi ha d'altres que, de la seva part, utilitzen aquest argument, el d'haver de fer cas als drets i al dolor de la seva esposa per tal de convèncer-se a l'acció, però negant de la mateixa forma, i sempre per raons retòriques, qualsevol llarga premeditació. Aquest és el cas del pressuposat discurs de Giovanni da Procida al rei Pere a *Lu Rebellamentu de Sicilia*:

Vi vurrissivu vui divinjari di li offisi, li quali vi su stati facti per lu temu passatu? Chi aviti richiputu plui virgogni chi signuri ki sia in li cristiani. Chi jà, comu vui sapiti, ki lu re Manfrè lassau lu regnu di Sicilia a sua figlia, la quali è vostra muglieri, et vui, comu debili et cutardu, jamai non vulistivu viniri ad recuperare la vostra raxuni. Ancora vi diviria ricordari di vostro avu, ki villanamenti lu auchisiru li Franchiski a Morellu, in Tulusa. Ora vi ndi potiti vinjari, et satisfari tuctu lu tou dammaju, si vui vultu essiri prudu et arditu (XI).

Lu Rebellamentu, text mig històric i mig fantasiós, té com a heroi principal Giovanni da Procida, metge que fou de Manfred, en el paper d'arxiconspirador, promotor d'una àmplia conjura, juntament amb Manuel Paleòleg, que, per tal d'alliberar Sicília i desviar els projectes constantinopolitans de

398. Hi torna dos cops més, quan escriu «ad recuperandum Regnum Siciliae et ulciscendum sanguinem soceri ipsum oporteret accedere» (XXIII) o quan, en paraules del mateix rei a Macalda —al mateix discurs analitzat al capítol 9—: «Et cum jam factus essem major annis decem et octo Christi gratia inelytam Constantiam nubilem mihi thoro legitimo copulavi, cujus lacrymis motus pro ulciscendo patris interitu arma sumpsi» (LII). Sempre hi és molt forta l'expressió del sentiment de venjança llargament covat.

Carles, necessitava Pere II com a legítim protagonista. D'aquesta forma el rei ha d'estar convençut per a l'acció, i pot ser curiós veure com, un rei cavalleresc i valent per excel·lència —i com hem vist n'és elogiat al mateix text—, és aquí acusat de dèbil i covard perquè encara no ha pensat de venjar les ofenses a la seva dona i a la seva nissaga, bé com a agnats i bé com a cognats.

Aquesta obra fa remuntar la necessitat de venjança a un primer homicidi, el de Pere I a Muret, sempre a mans dels francesos, traslladant el camp de les enemistats, des del reduït entre Pere II i Carles, fins al més ampli de la Corona d'Aragó contra França. Aquest argument tindrà especial difusió a Itàlia, on devia circular àmpliament, gràcies també a la influència, directa i indirecta, exercida per *Lu Rebellamentu*, que, a través de les versions en italià de part güelfa, el *Liber Iani de Procida et Palioloco* i la *Leggenda di messer Gianni da Procida*, arriba, entre d'altres, a Giovanni Villani (*Nuova Cronica* VIII lix) i a Ricordano Malispini (*Storia Fiorentina* CCXXII).

D'alguna manera, es fa ressò d'unes tradicions semblants, que treuen part de responsabilitat directa al rei Pere, també Saba Malaspina, el qual en un primer moment escriu:

Quos (*scil.* exules Iohannes de Procida et Roggerius de Laorea) verisimile erat credere frequenter regis Aragonum aures superbie vento replere ac ei suggerere et instare, ut regnum invadat Sycilie, quod supponebant forsitan haberi posse per eum faciliter et teneri. Et ut inducant aut seducant eum potius ad ipsorum votiva proposita exequenda, fertur, quod circa hec sermones suos subdolos ratione duplici fulciverunt, quibus coinquinent iuvenis regis animum et superbi (VII 3).

Els dos li diuen que Manfred era el rei legítim i Constança n'és la seva legítima hereva, que els francesos són opressors,³⁹⁹ i segueixen, per acabar de

399. Saba torna a insistir en el paper de convenciment, i de causants, dels regnícoles refugiats a la cort de Pere II: «Regi ergo Aragonum per nuntiorum relatus Siculorum cordibus reseratis statim regnicole, qui erant apud eum exules, quibus hoc nefas consuevit esse domesticum, ut in maiori pacis tempore constituti regni sui scandala cogitent et tales ordiantur insidias ac eas dissensionis filo contextant, novam statim decipiendi artem seu potius novos modos palliandi, quod temerarie faciunt, adinvenire non cessant novaque versant pectore insidiante consilia; et ut rex Aragonum dolis et insidiis periurii sermonis et arte pervertere in agendis suis temptet ecclesiam, apud eum insistent, falsi suasionem consilii suggerentes, ut ad postulandum quedam ab ecclesia Romana suppliciter non leviam, que transfretantibus in terre sancte subsidium consuevit sedes apostolica indulgere, mittat statim nuntios speciales. Et quia magna sunt et ardua, que a domino papa petenda deliberant, cogitant intra se ac dicunt, quod ea sede apostolica regi Aragonum tamquam principi catholico denegante, si postmodum rex ipse vocatus accedat in subsidium Syculorum, est apud homines excusatus: dicent enim, quod illud attemptavit tamquam desperans de apostolice sedis gratia denegantis sibi contra Saracenos auxilia et indulta, que consuevit alii regibus indulgere» (VIII 8). L'eterna excusa dels mals consellers.

convèncer-lo, amb raons semblants, tot i que menys dures, a les de *Lu Rebellamentu*. Saba acaba per recollir també la tradició que donava la culpa a les evidents insistències de la reina:

Aut forte pavescitis redire sine honore confusi, qui estis prestanti corpore fortis, animo robusto virilis, mente magnanimis, iuventutis vigore floridus, consilio preditus, hominum strenuorum multitudine copiosus, in rerum sufficientia facundus et in orbe famosus, habentes preter hec ad invadendum et tenendum regnum coloratum principium, scilicet quod ad coniugem vestram pertinet et ex avita successione ad filios vestros spectat? [...] Eia ergo et causam vestri navigii nullus sciat, sed quidquid feceritis sit subitum et occultum, donec *ventis vela dabit* et fortune, que de more *invat audaces*. Fas est etiam credere, quod dictum dompnum Petrum ad cupidinem regni Sycilie continuus uxoris stimulus verbis et affectione perplexerit, que forsitan patris necem vindicare ultore gladio cupiebat. Eandemque forte patrie native amor et soli natalis affectio regnique delitie fortius impellebant, ut virum instanti suasionem devinceret ac ad predam tandem dulcibus amplexibus concitaret. Quem enim suggestiones uxore ad gravia et periculosa tentanda non commovent? Quem non uxoris multiformiter fallit affectus? Quem non feminei dulces seducunt amplexus? Nonne prima parens tortuosi colubri suggestionem decipitur? Nonne subsequenter prothoplaustus uxorea suggestionem collabatur? An non alter coniugum per alterum bonum vite pereuntem amittit et morte perpetua dampnatur uterque? Crede, lector, muliebri studio nonnumquam gravia discrimina provenisse.

Però, Saba és coneixedor també de la tradició de la doble venjança d'agnats i cognats, i ens dóna a pensar que la idea sorgís a Sicília, o fos utilitzada només per a la propaganda italiana. En efecte, al moment de narrar el discurs dels missatgers sicilians al rei Pere, Saba escriu que:

Nuntiis ergo predictis nondum post incoatum a curia reditum factis velis, rex Aragonum a celato pectoris fomite flammam fervescentem excutens, cum *nondum cause irarum*, quas dicebatur contra Gallicos conceptisse, a suo *animo excedissent*, nec *sevos dolores* de avita et soceri morte susceptos temporis vetustate substulisset oblivio, spoliis onustus Arabum petit *Trinacrie lytora* (VIII 12).

És interessant, des del punt de vista de la mentalitat, notar com els arguments de *pietas* familiar que utilitza Saba són, si fa no fa, els mateixos que hem trobat a Ramon Muntaner, però, per la seva condició de clergue i de funcionari a la cort papal, aquests mateixos arguments són girats en contra de Pere, amb una típica demonització de la influència de la dona.

Demonització en la qual coincideix amb un altre religiós que narra l'esdeveniment,⁴⁰⁰ és a dir amb Guillaume de Nangis, que afegeix el fet de negar qualsevol legitimitat al tron per part de Constança, fet que n'agreuja la culpa:

Circa idem tempus Petrus Aragoniae rex, uxoris suae Constantiae reginae arte callida circumventus, quae se haeredem regni Siciliae faciebat, assensum dedit Siculis, qui contra dominum suum regem Siciliae Karolum conspiraverant, si adversus ipsum et gentem suam insurgeret, pro posse suo eosdem juvare fideliter et tueri. Sed non credatur Constantia in regno Siciliae jus habere, [...]. O Constantia mulier detestabilis, quae male suasa a diabolo tot mala fieri impetrasti, et tot bona, quae concepta fuerant et fieri poterant, impedisti! Erat enim Christianissimus rex Siciliae Karolus cruce signatus, magnumque apparatus praeparavit in terrae sanctae subsidium profuturum, et ad regnum Hierusalem, cujus jus emerat, conquirendum. [...] Sed totius boni impeditor diabolus currens ad sua arma vetustissima, per quae privavit hominem paradisi, ita commovit Siculos hortatu et consilio reginae Constantiae Petri Aragoniae uxoris, quod statim de Aragonia reversis ipsorum nunciis tyrannidem arripere contra gentem regis Karoli Gallicanam (*Gesta Philippi* 516).

A part d'aquests cronistes n'hi ha més que, sense donar-li la mateixa importància, tanmateix apunten al paper actiu de la reina en convèncer el rei Pere, com ara, per exemple, Tolomeo da Lucca a la *Historia Ecclesiastica*,⁴⁰¹ la versió francesa de Jean du Vignay de la *Chronique* de Primat⁴⁰² o la *Chronique anonyme des roys de France, finissant en 1286*.⁴⁰³

400. Trobarem que també Galceran de Tous, a la *Crònica del rei Pere* (VII), fa servir els mateixos tons d'invectiva quan responsabilitza Macalda de la traïció que comet el seu marit, Alaimo da Lentini.

401. «Isto eodem anno Siculi rebellaverunt contra Regem Carolum, occisis multis Gallicis, qui erant in Insula, quia primo fuit inchoatum in Palermo propter multas injurias, quas patiebantur ab eis, favente Domino Petro Aragoniae ad instantiam suae Uxoris, quae filia erat Manfredi» (1187C), però no als *Annales* (1293D) quan reporta la mateixa notícia.

402. «Et l'an devant dit, Pierre d'Arragon appareilla sa navie pour aler encontre Charles le roy de Secilie, par l'amonnestement et à la requeste des Seciliens et de sa fame, qui avoit esté fille de Mainfroy» (101).

403. «Après ce que li princes se fu partis de France, li rois Phelippes ala au Mont de Macent encontre le roi d'Espagne. Ce qu'il firent, ne vous dirai-ge pas; car je ne le sai mie. Mais quant li rois vint à Toulouse, Pierres d'Arragon vint à lui; et li fit li rois Phelippes mout bonne chièrre, et li donna mout grant chose, et deniers, et joiaus, qu'il emploia mout mauvairement, si comme vous orrez. Car quant il fu partis du roi Phelippe et il fu revenus en Arragon, il s'alia aus genz de Sezile, qui li avoient envoié leur messages et le reçurent à seigneur, mès qu'il leur voust aidier encontre le roi Karlle; et il leur otroia par le conseil sa fame, qui avoit esté fille Mainfroi» (96).

11.4. Abans de seguir amb el comentari del text de Desclot, i malgrat que ell no en parli, és necessari analitzar, ni que sigui breument, el tema de la conspiració de Pere II amb Miquel VIII Paleòleg, eventualment entreteixida per Giovanni da Procida. Perquè les coses quedin més clares haurem de distingir entre la llegenda de la conspiració orquestrada per Procida i l'efectiva existència de contactes entre el rei Pere II i Miquel VIII. A la historiografia catalana medieval no n'apareix cap d'eco, ni de llunyà coneixement, ni dels contactes ni de la llegenda, i els historiadors ja s'han encarregat de desestimar-la.⁴⁰⁴

Que els historiadors catalans no es facin ressò de cap tipus de contacte entre el rei d'Aragó i l'emperador de Bizanci no ha d'estranyar, sobretot si considerem que, amb el pas del temps, la versió que s'anava imposant era la de la total falta de premeditació per part de Pere II.⁴⁰⁵ Tanmateix, com hem vist per altres veus i llegendes, si n'haguessin tingut coneixença, potser en traspuaria almenys alguna vaga al·lusió. Però res de tot això. Desclot, sense ni esmentar directament el nom de l'emperador bizantí, parla només dels projectes de Carles d'invasió de l'Imperi, empresa per a la qual s'estava preparant just quan esclatà la rebel·lió siciliana. Amb lleugeres variants entre les dues redaccions, com hem vist al capítol 7, escriu que:

cuydà gasanyar lo rey Karles tota Romania e destruir los cristians grecs, mas Déus, a qui no plau erguyl ne malesa, tramès conseyl per què no poch venir a fi de son pensament. E sí'n avia feyt molt gran aparellament de naus, e de terides, e de galeas e d'altres arnès per passar en Romania, lo qual arnès perdé tot molt vilment, axí com a Déu plac, segons oÿrets en aquest libre a davant (II, 64).

La defensa dels grecs contra Carles pot ser a causa del fet d'estar assabentat de les relacions existents entre Pere II i Miquel Paleòleg.⁴⁰⁶ Tanmateix, es pot justificar en si mateixa per l'aversion a Carles, i per la necessitat de fer-ne un retrat com més negatiu millor.

Tampoc l'autor de les *Gesta Comitum* no relaciona els dos monarques, i només esmenta el bizantí per recordar els preparatius de guerra de Carles.⁴⁰⁷ Muntaner, a distància de quaranta anys, i després de les seves experiències

404. Sobretot, a partir de Wieruszowski, 1971, p. 7, tot i que Runciman, 1976, encara li dóna un mínim crèdit.

405. I que fos un element per tacitar, si n'hagués tingut coneixença, ho demostra el fet de com se'n va servir la propaganda antiaragonesa.

406. Vg. Soldevila, 1963, p. 143, i sobretot Geanakoplos, 1985, p. 372-380.

407. «Propter quod ipse Karolus Messanam obsedit ciuitatem cum infinita multitudo equitum et peditum armatorum, quos parauerat contra Michaellem Palaeologum imperatorem Constantinopolitanum, sed in sui destructionem et pernicem gentis suae peregrinationem et uotum habuit commutare» (GCB III, 70).

balcàniques, és més fervent en els seus sentiments antigrecs que en els antiangevins, fins al punt d'estar disposat a legitimar l'empresa de Carles.⁴⁰⁸ L'únic esment a una col·laboració entre grecs i catalans que trobem a la historiografia catalana és el present a la *Crònica del rei Pere*, quan Galceran de Tous recorda que a la defensa de Reggio Calàbria participaven «almugàvers e grechs» (II), sense que sigui possible aclarir la procedència d'aquests soldats grecs.⁴⁰⁹

Tot i que analitzar la llegenda en detall ens portaria massa lluny, és el cas d'esmentar-la per tenir un panorama més complet de totes les versions i veus que circulaven al voltant de la guerra de les Vespres. Veus que trobaven llur justificació, molt possiblement, en la no total capacitat de convenciment, per part del rei Pere, de la veritat de les seves manifestades intencions de croada, i en la circulació de notícies, a mig camí entre el cert i l'inventat.

La idea de la conjura i de l'aliança entre grecs i catalans és àmpliament desenvolupada a *Lu Rebellamentu de Sichilia*, des d'on passà a obres i historiadors, com les esmentades més amunt, que en depenen, i altres.⁴¹⁰ L'anònim, i fantasiós, cronista messinès n'és el creador, i és també l'únic autor de part antiangevina a utilitzar-la. Tan perillosa podia ser aquesta versió llegendària dels fets, que ho demostra el fet que tots els altres autors que la contenen, i que depenen de *Lu Rebellamentu*, són tots proangevins i güelfs —*Liber Iani*, *Leggenda*, Villani, Malispini, etc. Aquests autors no han fet altra cosa que traduir l'original sicilià i, amb pocs retocs, adaptar-lo fàcilment a les seves exigències. Carles era el campió de l'Església, i com més taques podien aportar al retrat de Pere II, millor —emparentat amb heretges, Frederic i Manfred, i defensor d'heretges, en tant que era nét de Pere I, i a més amb l'ajuda d'un cismàtic com eren els emperadors bizantins, malgrat les temptatives, fracassades, de Miquel de reunificar les dues esglésies.⁴¹¹ Hem vist més d'un cop la importància que tenien els arguments de caire religiós també quan es parlava de política, i aquest en podia ser un de poderós per tal de desqualificar el rei d'Aragó. Però, no tot era producte de la invenció en aquest relat digne d'una

408. «Lo rei Carles [...] entenia de fer passatge en Romània contra l'emperador Paliàlogo, qui tenia l'emperi de Constantinoble contra raó, cor per cert dels fills de l'emperador Baldaví devia ésser l'emperi, los quals eren nebots del rei Carles» (XXXVIII).

409. Per a la presència i la participació a la guerra dels grecs d'Itàlia del sud, vg. Geanakoplos, 1983; Saba (X, 2) parla d'uns «Greculos de contrata», és a dir de la Calàbria, utilitzats com a exploradors, perquè informessin dels moviments de l'exèrcit angeví.

410. I possiblement des de Villani, que coneix, arriba fins a Zurita, vg. *Anales* IV xiii; 2, p. 44-49.

411. El 27 de maig de 1267 Carles d'Anjou s'havia compromés a ajudar Baldoví, emperador titular de Constantinoble, a recuperar el seu imperi contra «Michael Paleologus, scismaticus, imperatoris sibi nomen usurpans» (Layettes, 4, 5284); sobre Miquel Paleòleg i la seva política d'apropament al papat, vg. Geanakoplos, 1985, *passim*.

pel·lícula, amb Giovanni da Procida solcant un i altre cop la Mediterrània de punta a punta per coordinar els esforços de l'emperador, del papa Nicolau III i de llur braç armat, el rei Pere.⁴¹²

Perquè, més enllà de la fantasia de l'anònim de Messina, la idea d'aquesta col·laboració, que a falta d'informacions havia de semblar evident, donada la comunió d'enemic entre Pere II i Miquel, ja havia circulat de manera autònoma. Això, ho demostra el fet que la retrobem en uns historiadors, gairebé tots de tendències güelfes, que no devien tenir coneixença de la tradició originada per *Lu Rebellamentu*, en uns casos, perquè van escriure abans que fos compost. És el cas de Salimbene de Adam, per exemple, que escriu que Carles, un cop esclatada la rebel·lió de les Vespres, temia una intervenció de Pere II «qui adiutores habebat regem Castelle et Palialógum» (II, 745) i que aquest darrer «timebat ne rex Karolus Constantinopolim vellet invadere».

La mateixa formulació la trobem també al *Memoriale Potestatum Regiensium*⁴¹³ o a les *Gestes des Chiprois*,⁴¹⁴ i més tard en tornarà a parlar Tolomeo da Lucca, que cita també Giovanni da Procida, ja dependent, potser en part, de la tradició de *Lu Rebellamentu*, i barrejant elements certs, com la vinculació de Benedetto Zaccaria en negociacions entre Pere II i Miquel VIII, i veus, calúmnies, confusions.⁴¹⁵

Però, a banda de *Lu Rebellamentu*, hi ha almenys un altre cronista gibel·lí que la recull. És l'anònim dels *Annales Placentini Gibellini* que ja hem vist força informat, l'únic, de les relacions del rei d'Aragó amb els gibel·lins italians, que mostra que, almenys en un primer moment, la possible relació amb el bizantí no era vista necessàriament com a negativa.⁴¹⁶

412. El paper desenvolupat pel papa és encara dubtós, ni se n'ha demostrat la participació ni el fet que en fos absolutament estrany, vg. Geanakoplos, 1985, p. 380-387.

413. Carles tenia por «ne Neapolim perderet, quia Rex Aragoniae ex parte illa Siciliam invaserat, qui adiutores Regem Castellae & Paliologum habebat» (1151B).

414. «si manda de par luy .j. mesage au roy d'Aragon [...] .j. bourgeois de Jene quy ot nom s[ire] Benet Zaquerie, et traite et pourchasa l'acort entr'iaus pour une cantité d'aver que le dit empereor manda au roy d'Aragon» citat a Geanakoplos, 1985, p. 375.

415. «Hi autem fuerunt mediatores (scil. inter Palaeologum et Regem Aragonum): unus fuit Benedictus Zacharias de Janua cum quibusdam aliis januensibus qui Domini erant in terra Palaeologi. Alius autem fuit Dominus Johannes de Procida. Et hi, precipue autem Dominus Johannes, mediatores fuerunt inter unum de majoribus principibus mundi et regem Aragonum supradictum, de auferendo regnum regi Carolo, quem tractatum ego vidi. Sed illi regi succurrit Paleologus propter novitates eidem factas; et cum suo ajutorio facit armatam in mari; unde suspicio jam incipit ebullire de novitate aliqua fienda in regno» (*Historia Ecclesiastica*, 1186D-1187B).

416. «De mense Aprilis rex Aragonis fecit magnum apparatus navigii, et reditur quod ipse facit tam magnum apparatus cum auxilio et consilio regis Castelle et regis Anglie et cum auxilio et avere Palialoghi regis et imperatoris Grecorum, et creditur quod vadat in Sciciliam, ubi multe civitates rebelles facte sunt domno regi Karolo; qui rex totam Sciciliam perdidit. Et stans rex Aragonis per litora maris versus Tunicam civitatem, die octavo mensis augusti intra-

Sembla que la idea fos prou difosa, però només a Itàlia, perquè, per això que he pogut veure, la ignoren els historiadors francesos, mentre que la coneix el papa Martí IV. A la butlla en què acusava el rei Pere, emesa el 18.11.1282, el papa es llença contra:

Michelem Paleologum, qui se Imperatorem nominat, quemquem super hiis et precipue super impenso in predictis memorato regi Aragonum nepoti contra nos, eosdem Ecclesiam et regem Carolum consilio, auxilio et favore necnon pactis, conventionibus et confederationibus initis cum eodem argumenta verisimilia deferunt, vox pretera publica et communis continue quasi acusationis incessat (*Registres* 276).

I el mateix dia excomunica Miquel Paleòleg (*Registres* 278) per cismàtic, heretge i fautor de cisma i heretgia.

Malgrat que alguns historiadors contemporanis van utilitzar aquestes testimoniances per demostrar l'existència de contactes entre Pere II i Miquel VIII, a falta de proves més segures, aquestes no tenen en si més valor que demostrar la circulació de veus, sospites i dubtes que bé, com ja he dit, podien ser producte de l'autònoma reflexió, bé podien haver exagerat el caràcter d'aquestes relacions, bé podien ser el producte de la propaganda angevina, dirigida a desacreditar l'adversari. El problema històric, tanmateix, no és el de demostrar l'existència de contactes entre Pere II i Miquel VIII, que són indubtables, sinó de saber a partir de quan els dos monarques intercanvien cartes i missatgeries, i, sobretot, quin era el contingut exacte d'aquestes relacions. Mentre que, des del punt de vista historiogràfic, això que es tracta d'individualitzar són les fonts i els canals d'informació. És possible que, més enllà de l'autònoma reflexió «política», la veu d'un acord entre Pere II, Alfons X i l'emperador bizantí hagués sorgit arran de l'ambaixada que Miquel envià a Pere II, pel maig de 1282, i després a Alfons X.⁴¹⁷ Tot i així, ja el 7.5.1282 el papa Martí IV expedeix una butlla (*Registres* 269) contra l'emperador Miquel i aquells «qui deferrent, mitterent sive venderent terram». A qui o què es refereix?

Per diferents raons els historiadors, bé antics, bé moderns, s'han deixat seduir, o senzillament han trobat còmode deixar-se convèncer, per l'existència d'una conspiració o d'un pacte antiangeví entre Pere II i Miquel VIII Paleòleg. Així com, per raons semblants, han negat rotundament l'existència de

vit in Sciciliam habendo totam Sciciliam ad sua precepta, de quo facto multum timet rex Karolus» (574).

417. Per a les relacions ja precedents entre Alfons X i Miquel VIII, vg. Geanakoplos, 1985, p. 271-273 i 387-389.

qualsevol mena d'acord entre els dos amb anterioritat a l'arribada de Pere a Sicília. En efecte, la carta que aquest li escrigué des de Palerm el 20 de setembre de 1282 no té cap afirmació oberta de la presència d'un acord. Pere recorda a Miquel que, estant a Portfangós, va rebre «gratanter» la seva ambaixada, tot i que els emissaris no li podien revelar el seu contingut fins després d'haver-se vist amb el rei de Castella. Després, Pere li explica —seguint la versió «oficial»— a Miquel, que devia haver conspirat amb ell, com, tot seguit (Carini, 1882, doc. v):

nos cum stolio nostro ad partes transfretavimus Barberie ubi cum quodam tempore stetisemus invocati per populos Sicilie et instanter requisiti quod ad illud regnum accedere atque illud tamquam nostrum contra Carolum nobilem Provincie comitem ac alios ipsius regni vastatores deffendere deberemus in regnum ipsum quod ad nos iure spectat venimus.

I és aquí, a Sicília, que va tornar a rebre els emissaris que li parlaren de la possibilitat del matrimoni entre una seva filla i un fill de l'emperador. En aquesta ocasió, donades també les complicacions existents, li envia un ambaixador seu, Huguet de Romaní.⁴¹⁸

La carta, doncs, no declara res explícitament. Però, tenint en compte el valor estratègic de les aliances matrimonials, aquesta, no podia tenir alguna fi-

418. «Serenissimo atque magnifico et plurimum diligendo Michaeli in Christo Deo fideli divina providencia Moderatori Romanorum duci Angelo Comino Paleologo Imperatori semper augusto. Petrus Dei gracia etc. Serenitatis vestre nuncios videlicet venerabilem Archiepiscopum Sardensem et Ypolitinum ludie (*sic*) ac nobilem virum Benedictum Zacarie maiestati nostre nuperrime ad partes Catalonie ad portum vocatum Fangos ab imperiali magnificancia destinatos gratanter recepimus ac eorum narrationem perpendimus quedam sibi fuisse per excellentiam vestra iniuncta nobis nuncianda ex parte vestra que non habebant nobis reserare usque ad eorum reditum de partibus Castelle ad quas similiter pro legacione per vos eis commissa ut dicebant debebant dirigere gressus suos post quorum nunciorum a nostra presencia recessum nos cum stolio nostro ad partes transfretavimus Barberie ubi cum quodam tempore stetisemus invocati per populos Sicilie et instanter requisiti quod ad illud regnum accedere atque illud tamquam nostrum contra Carolum nobilem Provincie comitem ac alios ipsius regni vastatores deffendere deberemus, in regnum ipsum quod ad nos iure spectat venimus hiis diebus ac ibidem scilicet in Panormitana civitate vestros nuncios peditos vidimus de Castelle partibus redeuntes qui nobis loqui fuerunt de matrimonio inter filium vestrum et nostram filiam celebrando super quo dum inter nos et dictos nuncios tractaretur iidem nuncii super dicto negocio quoddam dubietatis sive tarditatis scrupulum adjecerunt videlicet quod dicta filia nostra erat maioris etatis quod ut asseruerunt impediabat tractatum et firmacionem negocii prelibati dicentes se non posse ulterius procedere in eodem ac instanter rogantes quod super hiis deberemus ad vestram serenitatem mittere nostrum nuncium specialem. Nos itaque discretum virum et familiarem nostrum Huguetum de Romanino ad vos mictendum duximus». Huguet de Romaní, ciutadà de València, ja apareix en un document del 5.12.1281 en què és l'encarregat del reclutament de tropes a la seva ciutat (Miret, 1914, p. 355).

nalitat defensiva contra Carles? Tot i que es pot contestar que sí, això no presuposa cap acord previ a l'expedició, com afirma Soldevila.⁴¹⁹ Tanmateix, a banda dels contactes epistolars i de la possible aliança matrimonial entre les dues famílies, la sospita de l'existència d'alguna forma de pacte, eminentment econòmic —vist com a finançament de part de l'expedició amb diners bizantins—, queda en peu. Una de les proves més sovint esgrimides per tal de confirmar la participació de l'emperador de Bizanci a la guerra, és una afirmació que féu el mateix Miquel a la seva autobiografia, a la qual escriu que: «Si gosés afirmar que Déu va preparar llur alliberament (*scil.* dels sicilians), i que ho va fer mitjançant les meves mans, no diria cap altra cosa que la veritat».⁴²⁰

Hi ha un document que, tot i ambigu, podria confirmar l'existència de tractes i des de feia temps, ja que el 4.8.1278 Pere II reconeix un préstec rebut per un mercader italià «pro quibusdam nostris negociis ad Curiam Romanam et ad dominum imperatorem».⁴²¹ També, hem de recordar que Bartolomeo de Neocastro narra com, en un moment imprecís després d'haver esclatat la revolta, els messinesos se serveixen d'un genovès, Alafrancus Cassanus, per enviar una ambaixada a l'emperador, a la qual li anuncien que pot estar tranquil, perquè la poderosa armada de Carles ara està ocupada contra els rebels, els quals «facti sunt hostes inimici tui», i li demanen que es digni «aliquo succursu tuae benignitatis gratia providere» (L). Tot i així, més enllà dels contactes certs entre aragonesos, rebels i bizantins, la qüestió de l'eventual aportació d'or bizantí queda oberta a les hipòtesis.⁴²²

419. Soldevila (1963, p. 143 i 156) que no és l'únic a argumentar de tal forma, vegeu les objeccions a Geanakoplos, 1985, p. 403-406.

420. Vg. Geanakoplos, 1985, p. 397, afirmació recordada també per Ostrogorski, 1993, p. 422, i per Runciman, 1976, p. 286.

421. Wieruszowski, 1971, p. 267; l'estudiosa (1971, p. 204) està segura que es tracta de Miquel Paleòleg, o podria tractar-se ja de Rodolf d'Habsburg? Seria aquesta una d'aquelles missatgeries de les quals parla —«algune vegades li tramès missatges»— a l'ambaixada dirigida a ell pel juny de 1284?

422. Vg. Geanakoplos, 1985, p. 382-387. En una carta del 19.9.1282 (Carini, 1882, doc. xxvii) Pere escriu: «Petrus Dei gracia etc. Illustri domine C [...] olim Imperatrici Grecorum. Noveritis nos recepisse a Benedicto Zacarie nomine vestro nomine dante et persolvente trescentas tresdecim duplas auri», Benedetto Zaccaria, famós capità genovès que s'havia casat amb una germana de Miquel VIII (vg. Geanakoplos, 1985, *passim* amb bibliografia precedent), ja formava part de l'ambaixada arribada a la primavera a Portfangós. El 29.7.1283 Pere II escriu des de Logronyo a Giovanni da Procida, i entre altres coses li diu que: «Non displicuit nobis si aperuistis litteras Hugueti de Romanino, tamen legacionem quam ordinastis mictendam filio imperatoris Constantinopoli ex parte domine regine consortis nostre pro extorquendo subsidio peccunie ab eodem non reputamus idoneam, tum quia non continet veritatem, tum quia non bene dicitur quod dicta regina dissenciat voluntati nostre, maxime eciam quia vos bene scitis quod pro verbis nichil facient Greci et si valent comprobare esset turpe quia nos maxime isto tempore quo Greci sunt taliter cum Ecclesia nullo modo consentiremus ad faciendum cum eis de filia nostra

Però l'existència en si d'un acord entre el rei d'Aragó i l'emperador de Bizanci és un fet prou més segur, tot i els dubtes sobre l'efectiva consistència d'aquest. Deno John Geanakoplos n'estava convençut, i llegia d'una manera del tot afirmativa totes les testimoniances aportades en precedència, també aquelles sobre les quals jo he expressat alguns dubtes. Des del meu punt de vista, no es pot negar el valor de proves positives a aquestes fonts, però és prudent limitar-lo, havent pogut comprovar més d'un cop la fluctuació de les notícies, llur imprecisió i l'enorme quantitat de veus i rumors que circulaven.

L'estudiós crida l'atenció sobre un document que havia passat desapercebut a la crítica precedent i que tampoc no he vist citat després.⁴²³ En una carta als pisans del gener de 1282, contemporània a la carta a Alfons X més amunt citada, el rei Pere demana ajuda i escriu (Kern, 1911, doc. 28):

Intellecto siquidem, quod ipse Karolus Constantinopolitanum imperatorem nove amicitie linea nobis unitum velud nequam et inpius presentialiter intendit invadere, in armario cordis nostri firma dispositione concepimus eiusdem regis ad posse presumptuosis ausibus obviare. Intendimus namque [...] regnum introire Sicilie ibique residentiam facere [...] cum exfortio gentis nostre. Itaque cum rex ipse credet sub fabula sibi subdidisse Romeos, invenient Siculi nostro dominio infallibiliter se subiectos.

El document, com comenta Geanakoplos, tot i no definir exactament quina mena de pactes hi havia entre els dos monarques, «nove amicitie linea nobis unitum», i deixar-nos sospitar l'existència d'un «pacto di mutuo soccorso», és una prova gairebé definitiva que ja existien contactes temps abans de la invasió de Sicília i que alguna notícia en devia haver circulat també en ambients enemics.

Però, el document és també important per altres raons, ja que ens permet anticipar d'uns mesos els contactes de Pere II amb el comú de Pisa en clau antiangevina. En segon lloc, mostra, si fos el cas, com la intenció del rei era la d'anar a Sicília i que l'expedició a Ifrīqiya servia com a base de maniobra i com a coartada. En tercer lloc, revela com, a primers de 1282, tot i la gran secretesa respecte als seus plans, sobre la qual tornaré més endavant, Pere II ja devia haver comunicat les seves intencions no només als sicilians que s'havien de rebel·lar, sinó també a altres aliats italians.

precipue aliquam parentela» (Carini, 1882, doc. cccclxvii). Ha canviat d'idea? Ja no li serveix d'ajuda i és millor no complicar-se la vida? Vg. Geanakoplos, 1985, p. 403.

423. Geanakoplos, 1985, p. 377.

11.5. A la primera redacció de la crònica de Desclot, el capítol 76 acabava amb la frase «Ara lexarem a parlar d'assò e parlarem de Mirabussach», i el següent començava directament amb «Diu lo libre que ·I· sarrahí d'Affrica, qui havia nom Mirabussach [...]». A la segona, al contrari, Desclot, després del llarg *excursus* polític que tanca el capítol 76, ha de tornar a situar temporalment el lector, i el capítol 77 comença amb un breu resum dels fets precedents, a partir de la mort de Jaume I. Als capítols 77 i 78, Desclot presenta la situació d'inestabilitat i lluites internes al nord d'Àfrica, que va permetre, i que va justificar, la intervenció del rei Pere, fent «gala un cop més del seu coneixement dels afers interns dels estats musulmans de la Mediterrània occidental» (Coll, 1991, p. 204). Les dues redaccions són molt semblants, només s'ha de notar com la segona és més precisa i retòricament més elaborada, sense que això es pugui atribuir a un augment d'informació.⁴²⁴

El capítol 79, el que narra els preparatius de l'expedició, amb l'aplegament de tropes a Tortosa, ens ofereix, a la primera redacció, un detall narratiu interessant. Desclot escriu que:

E nuyll hom podia saber aquella armada perquè's fahia, e ·I· cavaller per nom N'Ambert de Mediona dix ·I· dia al rey En Pere, quant fou descalcat e se'n pujava en son palau: -Senyor, tot lo món fets estar meravellat de vostra armada, poria hom saber hon irà?—

E·l rey, anant per son palau, respòs-li: —N'Ambert, si yo sabia que la una mà sabés ço que l'altra sab, yo la'm faria tolre—.

L'episodi podria semblar poc important, si no fos per algunes aparents coincidències prou curioses.⁴²⁵

Al capítol 49 de la crònica de Muntaner, al mateix context, apareix el mateix episodi, però ara és el comte Arnau Roger de Pallars qui pregunta al rei, per obtenir-ne com a resposta «que si nós sabíem que la mà esquerra sabés ço que ha en cor de fer la man dreta que nós mateix la'ns tolríem» (XLIX), confirmació que Muntaner coneixia exactament a la primera redacció i va substituir el nom de qui preguntava pel més conegut del comte de Pallars.

424. Les úniques diferències de relleu són el fet de dir, a la primera redacció, Missalmas el fill de Mirabussach, i a la segona, més correctament, Boferis; i que Bòquer havia esta amic del pare de Mirabussach i no del Uatec, com diu la segona.

425. Albert de Mediona torna a aparèixer al capítol 134. Som a la primavera de 1285, de camí cap a Perpinyà, quan posa una pregunta semblant. El 5.10.1282 havia estat nomenat «capitaneum et rectorem» de la ciutat de Siracusa (Carini, 1882, doc. xli), durant la invasió francesa de Catalunya és l'encarregat de la defensa de Besalú, i, més tard, participarà a la reconquesta de Mallorca pel novembre de 1285. Era, en fi, un home de confiança i un dels col·laboradors més propers del rei Pere i encara d'Alfons II.

Tot i així, és possible que aquest, que podria semblar un episodi creat per Desclot per caracteritzar la personalitat independent i misteriosa de Pere II,⁴²⁶ així com farà al capítol 134, es correspongui realment amb paraules pronunciades pel rei o, millor, que es pensava o es volia pensar que el rei les hagués pronunciat. Efectivament, un comentari idèntic, però referit ara a un altre episodi, el relata la crònica siciliana *Lu Rebellamentu di Sichilia*, del tot contemporània de Desclot i d'ell independent. *Lu Rebellamentu* conta que el papa, que acabava de descobrir els preparatius militars de l'expedició de Pere II, li ofereix ajuda, i li pregunta on és que pensa dirigir-se, i el rei li respon: «chi si una di li nostri manu lu dichissi a l'altra, allura nui ni la farriamu tagliari» (XX).

Com tota la llegenda de la conspiració, de *Lu Rebellamentu* passa a Giovanni Villani:

ma di sapere in qual parte andasse, al presente in nulla guisa il potea sapere; e sopra ciò disse uno motto molto sospetto, che se-ll'una delle sue mani li manifestasse all'altra, ch'egli la taglierebbe (VIII, lx).

El rei havia estat avisat, pels emissaris sicilians, que havia de mantenir el més estricte secret durant els preparatius de l'expedició, així com ens conta Saba Malaspina:

Eia ergo et causam vestri navigii nullus sciat, sed quidquid feceritis sit subitum et occultum, donec *ventis vela dabit* et fortune, que de more *invat audaces* (VII, 3).

Desclot no s'hi refereix —però sí que ho fa Muntaner (XLIX)— a aquest episodi d'inquietud desvetllada en Felip III i en el papa pels preparatius militars de Pere II, i de les infructuoses investigacions que el rei de França va ordenar,⁴²⁷

426. Un cop eliminat a la segona redacció, Desclot manté la substància de la secretesa, perquè introdueix el capítol dedicat a narrar la revolta de les Vespres de la manera següent: «Diu lo comde que quant lo noble rey d'Aragó ajustava ses hosts al port de Tortosa per anar a Alcoyl, e d'Alcoyl a Costantina (mas d'assò nuyl hom del món no-n podia ésser privat del rey d'aqueyl feyt, per què-l feya, ne hon devia anar ne hon no, ans era molt secreta cosa, que nuyl hom no-n sabia res sinó sol lo rey) esdevenç-se [...]» (II, 81). És evident que Desclot, contra tota oberta declaració d'intencions, està pensant en el passatge a Sicília —el gran secret del rei—, ja que el pressuposat projecte de croada era conegut per tot Europa.

427. Muntaner comenta que «tot lo món estava ab les ales alçades d'aquest senyor què faria» (XLVII). A *Lu Rebellamentu* Pere II contesta a Felip que sí que anirà contra el sarraïns, però que no li pot dir exactament on, i afegeix: «Ma eu criju chi di prestu lu sapirà, et tuctu lu mundu di quista cosa parlarà» (XVIII), el *Liber Iani* i Villani, relatant el mateix episodi, afegeixen que «domandogli aiuto di libbre XLm di buoni tornesi, e lo re di Francia gliele mandò incontanente» (Villani, VIII lx).

de manera que es fa difícil de precisar en quina de les dues ocasions hauríem d'imaginar que Pere II hagués pronunciat aquestes paraules. Tanmateix, el fet de retrobar-les en fonts diferents, i independents l'una de l'altra, ens garanteix que no són pas una invenció literària de Desclot o, com es podia creure abans de la descoberta de la primera redacció, de Muntaner. Al contrari, si considerem que l'episodi pel qual són contades a *Lu Rebellamentu* i a Villani és volgudament absent a Desclot, és possible que s'hagi d'atribuir a aquesta ocasió llur pronunciament, i que Desclot mateix va desplaçar la frase a un altre context, tot i conservar-la, perquè cabia perfectament en el retrat del rei que estava muntant.

És tanmateix possible pensar que, com he suggerit, fossin ja des de l'origen un element de la propaganda, una veu que es va fer circular a propòsit, un episodi i una «frase cèlebre» que es volia que circulés i que es cregués vera, per tal de donar una imatge ben característica del rei Pere, i per resoldre, en poques i expressives paraules, la seva necessitat de secretesa. Podríem arribar a aquesta conclusió, si considerem el fet que, probablement, a l'inici de tot hi hem de veure Valeri Màxim. Al *Factorum et dictorum memorabilium*, l'historiador romà, que ja hem sospitat rere la fantasia de Muntaner, explica una frase pronunciada per Quint Metel el 142 aC durant la seva campanya d'Espanya:

Interrogatus quoque a quodam amicisimo sibi quod ita sparsum et incertum militiae genus sequeretur, «Absiste» inquit «istud quaerere: nam si huius consilii mei interiore tunicam consciam esse sensero, continuo eam cremari iubeo» (VII, 4 5).

Aquesta em sembla la hipòtesi més probable: la historiografia, sobretot en vulgar, és procliu a acollir tot element literari, i evidentment, aquesta frase propagandística, o senzillament una veu, devia ser més rendible, en tant que era expressiva i sintètica, que no les paraules vertaderes que ens ha transmès la documentació, a propòsit de l'episodi narrat per Villani i *Lu Rebellamentu*, i que ara citaré.

A mesura que s'intensificaven els preparatius de guerra augmentaven les preocupacions del papat i dels monarques francesos, bé de França, bé de Nàpols. Martí IV, arran de la proclamació de la croada al nord d'Àfrica feta per Pere II el 15 de juny de 1281,⁴²⁸ havia enviat un ambaixador seu, el bisbe de Grosseto, Bartolomeo d'Amelia, a investigar sobre les vertaderes finalitats

428. «[...] super facto armate, quam ad honorem Dei et ad comodum nostri et totius terre nostre pariter et honorem facere proponimus concedente Domino contra inimicos fidei christiane» (Wieruszowski, 1971, p. 277-278).

dels preparatius bèllics del rei Pere.⁴²⁹ Aquest li contesta, el 3 de desembre, que l'ambaixador «recepimus tam reverenter, ut decuit, quam gratanter», que està molt feliç de la preocupació del papa pel bé de la cristiandat i per l'èxit d'una expedició a Terra Santa. Justament amb aquest propòsit ha acomplert el desig del papa de posar acord i pau entre els reis de França i de Castella, ja que el desacord feia perillar la possibilitat de qualsevol intent, i perquè, en tot cas, ell personalment s'està preparant per a una empresa tal.⁴³⁰ Una carta obsequiosa, diplomàtica i evasiva que ha de tranquil·litzar i desviar les sospites, i que evidentment no tenia el mateix impacte de les paraules que li van atribuir les cròniques en la mateixa situació.

Poc després, pel febrer de 1282, també Carles de Salern, fill de Carles d'Anjou, possiblement actuant com a mitjancer del pare, envia al rei Pere una carta per mitjà d'un tal Guillem Ramon de Montcada per informar-se dels seus programes.⁴³¹ I el 20.5.1282, quan ja s'havien rebel·lat els sicilians, final-

429. «Memoriale pro parte domini regis Aragonum venerabili episcopo Grossetano. In primis, ut plenius circa passagium possit deliberare cum amicis, subditis et vassallis suis, petit certificari, si placet Romano pontifici, utrum ipse per se debeat transfretare vel cum societate scilicet cum aliquibus principibus simul, et si cum aliis, cum quibus. Et si solus habeat transfretare, cum quanta multitudine bellatorum, si vero cum aliis principibus, cum quanto similiter numero bellatorum» (Finke, 1908-1922, vol. III, p. 1-3).

430. «Summo pontifici ex parte domini regis. Sanctitatis vestre litteras ac nuncios speciales, scilicet venerabile ac sapientem virum... (scil. Bartholomaues de Amelia) episcopum Grossetanum ac discretum virum Marssiliensem prepositum (scil. Hug de Mataplana), consiliarum nostrum dilectum, recepimus tam reverenter, ut decuit, quam gratanter. Ex quibus manifeste percepimus bonitatem vestram circa prosperum ac sacrificum orbis statum paterna sollicitudine vigilare ac circa terre sancte afflictionem pia compassione oportuna remedia adhibere. Cum enim intenter malorum diabolus, christiani nominis inimicus, discordiam suscitaverit inter illustres reges Francorum et Castellae, quam quidem discordiam, non sit dubium, pericula multis affere ac signanter Terre sancte negocium disipare, provide decrevistis de consueta sedis apostolice providentia reges prefatos per nuncios et litteras ad concordiam invitare... Nos etiam valde pie dignati estis super utroque requirere ac rogare, ut et ad predictorum regum concordiam vel saltem ad treugam longam operam efficacem daremus et nichilominus ad predictae Terre sancte succursum crucem reciperemus et ad transfretandum nos personaliter pararemus. Super quibus benedicentes Deum... sanctitati vestre hoc ordine ducimus respondendum: quod predictorum regum... pacem desideramus et omnimodam concordiam ac precum vestrarum obedientiam ... prefatam treugam efficaciter tractabimus toto posse. Et ecce, pater sanctissime, litteras vestras ac nuncium una cum prefato episcopo Grossetano ad illustrem regem Castellae mittimus... Super crucis vero receptione ac nostra transfretatione, que super omnia insidet cordi nostro, sanctitas vestra... prefato episcopo fidem adhibere dignetur in hiis, que circa materiam illam beatitudini vestre ex parte nostra duxerit exponendum... Dat. Alyazire III. Nonas Decembris» (Finke, 1908-1922, vol. III, p. 1-3).

431. La carta ja és citada al capítol precedent. Vg. Amari, 1886, vol. 1, p. 176, que comentant el to amistós de la resposta del rei Pere, escriu: «Eran formole cancelleresche o ironia?».

ment és Felip III qui envia una ambaixada a Pere II per conèixer les seves intencions.⁴³²

Ce soit remembrance de ce que li missatge le roy de France ond dit à le roy d'Arago de part de le roy de France, mesire Alixandres de Loayse et mesire Johan de Carroaix.

Sire le roys nostre sires qui à vos nos a envoyés, o ses lettres que nos vos avoms bailées nos a enchargé que nos vos dioms de part de luy que il ha entendu que vos avés fet gran apparell de gens d'armes et de navia, et que li ond dit que vos devés aler sor mescreanz, e li autre dient autrement, e quand nos partimes de li ill n'avet oi ancora nuylle certenité de vostra entencion quel part vos devés torner. Si vos fet savoir par nos que si vos tornés vostra emprise sor les enemis de la fe christiana e nostre sires cuy besoyna vos fariés en ce faisant vos done victoire o autre ananement il end sera liés et joyaus, et plus chier vos end hauret. E si vos avés autre entencion, il veut que vos sachiés que qui quonques feret guerra ho autre enuyement le roy de Secile son oncle o le prince de Salerna son cousin, il li deplaret forment. E tot ce qui ancontre eus seroit fet il tenroit à fet à soy meismes (ACA Cancilleria, Reg. 47, f. 118v).

La tradició n'ha sortosament transmès també les ambigües, però no tan literàries, paraules que el rei Pere va respondre:

Açò és memorial de la resposta que'l senyor rey d'Aragó feu a les paraules que sire Alexandre de la Loese et sire Johan de Carreus li dixeren de part del senyor rey de França:

432. Saba Malaspina (VII, 5-6) en dona la versió en llatí. La carta devia haver estat prou difosa perquè fa mostra de conèixer-la també Giovanni Villani que en fa un resum (VIII lx). Felip havia estat informat, pel mateix Carles, el 9 de maig, de la rebel·lió de Messina, acte final de la revolta de tota l'illa: «A tres haut prince son tres cher seignior e neveu Philippe, par la grace de Dieu roy de France, Challes, par icelle meisme grace roy de Jherusalem e de Sezile, saluz e bone amour e soi appareillie à son plaisir. Sire, nous vous faisons assavoir que lile de Sezile est revelee contre nous; la quel chose nous porroit torner à grant damage, se nous no metions hastif conseil: e por ce, bieus nies, nos avons tres grant besoign davoir avecques nous grant plante de bones genz darmes. Et avons mandé priant à nostre neveu Robert conte Dartois, que il doie venir à nous avec quelques cinc cenz homes darmes. Dont nous vous prions, bieus nies, et requirons que il vous plaise que li devant diz cuenz nostre niez veigne à nous o tout les cinc cenz homes darmes; e li faez prester tant de votre monioie par quoi ou les devant diz VC homes darmes puisse venir tantost à nous. E tout ce que vous nous farez savoir par vos lectres que vous li aiez fait prester, nous le vous ferons rendre en France. E nous avons mandé par noz lettres à nostre cher neveu le comte Dartois, que il doie venir à nous avecques les devant diz VC homes, e que vous li farez delivré la monioie que mestier sera pour lui e pour eaus. E sil avenoit, sire, que li devant diz cuenz nostre nies eust ensoigne du cors, dont Dieu le gare, par quoi il ne peust venir, nous vous prions, sire, que vous envoiesiez un bon capitaine avecques les devant diz VC homes darmes» (Saint-Priest, 1847, vol. 4, p. 204-205, i Amari, 1886, vol. 3, p. 306-307).

Et diu que sa voluntat et son proposit fo e est totavia, et que'l fet que ell ha fet, aya fet a enteniment de Déu a servir (ACA Cancilleria, Reg. 47, f. 118v).⁴³³

És evident que Pere II havia de celar, com més millor, les seves intencions, i per aquesta raó la propaganda angevina, arran del desafiament de Bordeus, posarà molta èmfasi sobre la falsedat i la traïció del rei en fingir amistat i contestar evasivament quan estava preparant la guerra. I és igual d'evident que la propaganda proaragonesa es dirigirà justament a contrabatre aquest tipus d'acusacions.

11.6. Coll i Alentorn (1991, p. 204-207) dedica molt espai per a analitzar les possibles fonts d'aquesta secció —fins al capítol 104—, per a la qual exclou la presència directa de Desclot en el teatre dels esdeveniments. Assenyala fonts documentals i missatgeries, fonts que anirem detallant al seu moment, i també la d'un bon informador. De la confrontació entre les dues redaccions es pot deduir que, a més de la documentació, els seus informadors sobre els fets de la guerra varen ser més d'un i que Desclot va confrontar la informació dels uns i dels altres per tal de corregir el seu relat.

Que varen ser almenys dos, i en dos moments diferents, es pot afirmar sense dubtes si confrontem les característiques dels dos relats. I puc dir que el primer d'aquests informadors devia haver tornat amb el rei Pere II quan es dirigia cap a Bordeus. Perquè, a partir d'aquest moment —és a dir, a partir del novembre de 1282—, la primera redacció és absolutament a les fosques del que passava a Sicília i en els mars italians.

Aquest primer informador és molt acurat pel que fa a la informació relativa a la primera part de la campanya, des de la sortida de terres catalanes fins a l'arribada a Sicília —des del juny fins a primers de setembre de 1282— ja que no s'aprecien notables canvis substancials entre les dues redaccions, que no es deguin a retocs principalment retòrics, algun cop notables, i al recurs a la documentació, com els albarans de batalla. Pel que fa als mesos següents, però, el relat d'aquest informador, i de retruc el de Desclot, sovint és imprecís i ple de llacunes, de manera que a la segona redacció trobarem no només afegits sinó canvis i, algun cop, substancials.

Aquestes consideracions porten a reflexionar sobre dos aspectes relatius als temps i a les possibilitats de recollir notícies, bé per part dels testimonis, bé, en un segon moment, per part de l'historiador. Per una banda, s'ha d'ob-

433. La carta de Felip i la resposta són revisades sobre l'original, ja havien estat publicades, completes o en part, per Saint-Priest, 1847, vol. 4, p. 203-204; Amari, 1886, vol. 3, p. 307-308, i La Mantia, 1918, doc. xii.

servar com, en un teatre d'operacions més ampli i dispers, com és el de les operacions en sòl italià, respecte a les de sòl africà, era més complicat tenir informació completa i exacta, puix aquesta estava més exposada als atzars de les veus que circulaven —sense possibilitat de comprovar-ne l'exactitud—, i de les possibilitats mateixes de rebre informació.⁴³⁴ Per l'altra, també ens porta a comprovar la velocitat amb què aquestes notícies podien arribar, la lentitud de les missatgeries, que depenien de la notable distància i de l'oportunitat d'enviar-les, a més del fet de la possibilitat, i temps a disposició, per part de Desclot, potser enfeinat en altres assumptes, d'arribar-les a conèixer.

Aquest discurs és fonamental per poder entendre una de les diferències entre les dues redaccions: el fet que a la primera falten, gairebé del tot, els almogàvers. És només a la segona, al capítol II, 79, que després de l'episodi comentat més amunt i de la presentació de l'aplegament de tropes a Tortosa, és present la famosa, primera, descripció dels almogàvers.⁴³⁵

Les raons de l'absència dels almogàvers a la primera redacció diria, amb bona certesa, que són dues: la primera és ideològica, puix correspon al privilegi atorgat al model cavalleresc de la guerra, al qual tropes a peu i, a més, mercenàries no podien tenir cabuda a la seva obra, sempre molt enfocada sobre els valors aristocràtics. La segona raó, al contrari, és més pràctica, i es relaciona amb això que acabo de dir: els almogàvers varen entrar en acció de manera determinant en totes les operacions militars, bàsicament de guerrilla i d'incursions ràpides i mortals, ocorregudes al continent, totes operacions de les quals Desclot, al moment de compondre la primera redacció, no en té coneixença.

434. La confrontació amb la historiografia contemporània sempre és enganyosa: per exemple, no hi ha cap historiador antic, ni dels sicilians, que narri els primers moments de la rebel·lió de les Vespres amb tota completesa de detalls, tots es deixen alguns episodis, noms o elements, al contrari d'uns moderns com Amari o Runciman, que poden aplegar tota la informació, també documental. Això ens ha d'induir a cauteles també quan es retreu a Desclot falta o imprecisió en la informació.

435. L'altre historiador —únic de l'època, a part, és clar, de Muntaner— que es fixa en el paper, i en les característiques, dels almogàvers és Saba Malaspina, que hi dedica un apartat per fer-ne la descripció, a IX 27, després d'haver dedicat molt d'espai també a l'estada al nord d'Àfrica, VIII 12-18. El papa Martí IV, mentre estiuejava a Montefiascone, «famosa relatio subito supervenit, que aliquantulum eius animum grati rumoris exillaratione refecit, videlicet quod rex Aragonum in Barbariam navigia sua direxerat ibique prope antiquam civitatem Cartaginis feliciter applicans» (VIII 12). Així parla, amb ecos virgilians, Saba dels almogàvers: «*Genus sane istorum, quos modo vulgus Almogaveros nominat, belli studii est asperrimum belloque intractabile semper, donec spiritus vivitenens durat ei; et ideo fas est credere, quod denuo querant bella. Set quia, cum redictum est, loca vitant, que calcare valeant equina vestigia, per cecam noctem dumtaxat querere prelia subnituntur, ac lucem odientes, cum male agunt, nonnisi nocte contractam omnem circumunt et revolvunt velud lupi raptores sub atra nebula discurrentes, quos improba rabies ventris execat, ut aliquid rapiant et reportent catulis propriis expectantibus faucis siccis escam*». Sobre els almogàvers, vg. Marcos, 2005, llibre interessant però per llegir amb certes cauteles.

A mesura que arriben més notícies i més completes, quan Desclot decideix de compondre la segona redacció que narri més difusament les gestes i les victòries sobre els angevins ocorregudes en terres i mars italians, es troba davant d'una situació bastant atípica: totes les batalles són navals, i hi donarà ampli espai, però no n'hi ha cap de terrestre. Tanmateix, el domini català era incontrastable, tant per mar com per terra. De qui era el mèrit d'aquesta superioritat? Com és que Carles «qui contra reges multos hostis antiquus uictor semper extiterat, nunc cum exercitu quatordecim milium equitum armorum uictus fuit per modicos, sed per bonos» (GCB III, 71)?

Aquests «pocs però bons» eren exactament els almogàvers. De manera que Desclot va treure partit de les acusacions de les quals havia estat a vegades objecte el rei Pere, de ser un rei pobre, amb poc poder i escasses tropes, per fer-ne un dels punts de força i d'orgull dels èxits militars catalans, i això elevat al rang d'herois, col·lectivament i destacant-ne anònimes individualitats, els almogàvers, tot i que això anés contra les regles cavalleresques de la guerra, vista com una activitat privilegiadament lligada al valor nobiliari de la cavalleria, almenys al record escrit més que a la dura pràctica del camp de batalla.

Així, els almogàvers, tot i no assolir, a l'obra de Desclot, el mateix protagonisme que tenen els reis —i per sobre de tots Pere II—, o almiralls com Roger de Llúria i Ramon Marquet, surten de l'anonimat dels treballadors de la guerra i trepitgen l'escenari de la literatura, ja que la historiografia, sobretot en vulgar, al capdavall, és en bona mesura literatura.

A més de ser la *descriptio militum* un tret retòric classicitzant, la presència de la descripció dels almogàvers ens ha de fer preguntar: a qui anava dirigida aquesta detallada presentació, i, de retruc, la mateixa crònica? Ja he suggerit que potser Desclot pensava en un públic extrahispànic, al moment de revisar la seva obra, al qual, evidentment, s'havia de descriure aquest combatent tan típic de les lluites peninsulars contra els musulmans. Tot i així, és una hipòtesi difícil de demostrar, considerada la llengua del seu text. D'aquesta manera, haurem de creure que, més enllà d'un desitjat públic estranger, Desclot es dirigís a lectors catalans. L'haurem d'interpretar com el fet que, a Catalunya mateix, poca gent conegués exactament qui eren els almogàvers?

11.7. Hem de notar com l'anònim de les *Gesta Comitum* deixa totalment d'explicar les motivacions, o excuses, que van portar el rei Pere II a la Barbaria, senzillament escriu que, «antecessores suos animositate nobili cupiens anteire, disposuit barbaras subire nationes extra limites regni sui» (GCB III, 68). L'expedició, narrada sense gaires detalls, és transformada per ell, sense més, en un altre moment de l'esperit de croada en el qual, imitant-se els uns als altres, tant havien excel·lit els comtes-reis.

El relat de Desclot segueix, com he dit, de manera prou semblant a les dues redaccions, amb mínimes diferències més enllà de les estilístiques. Les tropes es recullen totes a Tortosa, i, mentre la segona redacció s'entreté a parlar-nos dels proveïments d'aliments, la primera esmenta alguns dels nobles que van acompanyar el rei:

E·l senyor rey En Pere, adonchs, recullí's ab tots sos barons, ço és a saber ab lo comte d'Urgell, e ab lo comte de Pallars, e ab En Guillem de Castellnou, e ab En Pere de Queralt e ab molts d'altres barons e cavallers. E al primer dissapte de maig faheren vela e partiren de Port de Ffangós⁴³⁶ (I, 79).

L'estol salpa el 6 de juny i, amb algunes dificultats degudes al mal temps, s'aplega a Maó, on els expedicionaris són ben acollits i reformats per la població local.⁴³⁷ Però, l'almoixerif de Menorca envia missatgers a Tunísia per avisar-los de la possible destinació de l'estol reial, així que, quan els expedicionaris arriben a Alcoll troben la ciutat buida, i s'assabenten, gràcies a uns mercaders pisans que s'hi havien quedat, que Boquer havia mort a mans de Mirabussach.⁴³⁸

L'armada, aleshores, s'allotja a Alcoll i comença a guerrear, reeixidament, amb els sarraïns.⁴³⁹ Fins al moment en què «lo senyor rey en Pere viu

436. S'ha de notar que aquí Desclot fa partir l'estol el dia en què estava previst, el primer de maig —en això seguit per Muntaner (XLIX)— però no en el que fou de debò, el 6 de juny, mostrant que no estava a Portfangós, i que es va servir, i només parcialment, de la documentació. El relat de Muntaner és prou semblant al de Desclot amb les típiques ampliacions i censures del cronista de Peralada.

437. A la primera redacció, Desclot defineix els genets que defensaven l'illa «qui eren quaix Turchs», i afegeix «qui estaven sots senyoria del rey En Jacme de Mallorques», mentre que a la segona, que s'ha de datar després del 1285, corregeix en «e són sots la senyoria del rey d'Aragó»; també Muntaner parla de «cavallers turcs bons» (CLXXII) a Menorca a l'època en què fou conquerida per Alfons II. És possible, tot i que està per demostrar, que aquests «turcs» fossin descendents de les milícies kurdes que integraven els exèrcits almohades, i que havien conquerit les Balears el 1225 (vg. García Fitz, 2005, p. 332-335).

438. Hi ha una diferència narrativa entre les dues redaccions: a la segona, amb major sentit de la tensió narrativa, Desclot anticipa, abans que l'estol torni a salpar, que «no anà a gayre de temps que el dit moxerif fôu molt gran desleyaltat al rey» (II, 79) sense explicar-nos en què consisteix, i només ho dirà quan se n'assabentin els mateixos expedicionaris. Mentre que a la primera —en això seguit per Muntaner (L)—, ja ho diu abans, així que, quan els mercaders pisans expliquen al rei què va ocórrer, el cronista torna a repetir amb variacions.

439. També, en aquesta secció hi ha petites diferències entre les dues redaccions, però em sembla que són totes atribuïbles a la remanipulació retòrica a la qual Desclot sotmeté el seu text, així que m'estaré de notar-les. L'arribada a Alcoll és recordada també per Mascaró, tot i que amb equivocació de data: «*De capione loci d'Alcoyn. Anno domini ·M^oCC^oLXXXIII^o. dominus Petrus rex Aragonum cepit locum d'Alcoyn die sabbati post festum sancti Johannis Babbiste*» [*afegit al marge*: «ad quem locum ivit cum ·DCC· cohoptis militum et cum exercitu suo»], l'entrada prové d'una sèrie d'annals relacionada amb els *Annals de 1285*, BC 943, f. 2v on trobem: «En l'any de ·MCCLXXXII· lo rey d'Aragó En Pere passà [a] Alcoyl lo dissapte après Sent Johan».

que·l fet per què ell era vengut li era vengut a menys e no podia haver la ciutat de Contastina axí com era emprés» (I, 84) així que té consell amb els seus cavallers i decideixen d'enviar una missatgeria al papa:

que·m trameta secors de cavallers e d'altra gent, e si ho fa, nuyll temps, mentre viu sia, no m'ich partiré tro ab la ajuda de Déu e de l'apostoli hajam conquesta tota la Barbaria e·l nom de Déu hic sia loat e·ls seu sant sacrifici hic sia fait (I, 84).

I tots hi estan d'acord. El significat, el contingut i el resultat d'aquesta missatgeria els analitzaré al capítol següent, ara és necessari aturar-se sobre una altra, significativa, diferència entre les dues redaccions.

11.8. Als capítols II, 81-82, Desclot narra l'inici de la revolta siciliana, i aquests dos capítols falten a la primera redacció. La revolta siciliana comença el 31 de març a Palerm i es difon ràpidament per tota l'illa. Carles d'Anjou intervé promptament per posar setge a la també rebel·lada Messina, i aquest és l'últim fet relatat per Desclot al capítol II, 82, amb el qual som a finals de juliol de 1282. Fins avui no sabem del cert si, abans de l'arribada dels missatgers catalans a Palerm, de tornada de Roma, per l'agost de 1282, hi va haver alguna comunicació entre el rei Pere i els sicilians per tal de ser posat al corrent de la revolta.⁴⁴⁰

El rei Pere II estava segurament en contacte amb els sicilians, com confirmen una ambaixada que havia enviat a l'illa pel maig de 1281 i la carta a Alfons X del gener de 1282 abans esmentada.⁴⁴¹ Però no sabem, amb dades do-

440. La *Chronique anonyme des roys de France, finissant en 1286*, escriu que, un cop acabades les entrevistes de Tolosa, el rei Pere «fu revenus en Arragon, il s'alia aus genz de Sezile, qui li avoient envoié leur messages et le reçurent à seigneur, mès qu'il leur vousist aidier encontre le roi Karlle; et il leur otroia par le conseil sa fame, qui avoit esté fille Mainfroi. Et lors cil de Sesille s'en retornèrent en leur país, et se revèlèrent contre leur seigneur, et tuèrent touz les François qui estoient en Sezile de par le roi Karlle» (96), evidentment, considerada la data de composició i la provenença del text, la notícia no és fiable, tot i així la retrobem amb una formulació semblant a Guillaume de Nangis (*Gesta Philippi* 516), puix els dos responen a la idea de la conspiració i de l'acord previ entre el rei i els sicilians. La paradoxa és que aquesta reconstrucció dels fets es respon, si fa no fa, a la de les *Gesta Comitum* citades més amunt.

441. Vg. Wieruszowski, 1935, p. 552-556, i 1971, p. 228-236 i la carta a 264. Hem vist que també estava en contacte amb Guido da Montefeltro i els gibel·lins del nord d'Itàlia al gener de 1282, vg. Wieruszowski, 1935, p. 549-550, i 1971, p. 228; vg. *ibidem* per a l'altra correspondència possiblement lligada amb la qüestió siciliana, i veurem que els contactes seguiran. La carta és important, com hem pogut veure, perquè es parla expressament de requesta d'ajuda per la «recuperacione regni Sicilie ad quod vestrum auxilium gratuita voluntate». A tots escriurà un cop conquerida Sicília per envair el regne, com veurem més endavant. Diria que el papa Martí IV devia tenir coneixença també d'aquests contactes, perquè el 26.3.1282 expedeix una butlla (*Registres* 266) justament contra Guido, que continua l'obra començada per Manfred, Conradi i

cumentals, si els sicilians li havien enviat alguna missatgeria a Catalunya —deixant de moment de banda el fet que almenys una part d'ells, en un primer moment, no pensava recórrer al rei Pere. Si tenim en compte que les dates inicialment previstes per a la partença eren el 15 d'abril i, després, l'1 de maig, els sicilians podien no saber on trobar el rei, ja que havia de ser ell qui es procurés informacions, així com va fer l'agost d'aquell any.

De manera que, ningú a Catalunya, en un primer moment, devia saber què havia passat amb una certa exactitud. Em sembla raonable de creure que les primeres missatgeries que, arribant de Sicília, narraven el desembarcament del rei i les primeres victòries, donaven per descomptat que l'illa s'havia rebel·lat a Carles, però, pel que sembla no explicaven res de com s'havia produït la revolta i dels episodis que l'havien iniciada. És possiblement per aquesta raó, diria, que Desclot n'és a les fosques, si no hem de pensar —millor— que no té prou elements narratius com per muntar un capítol. Com hem vist, tampoc les *Gesta Comitum* no parlen d'aquest episodi, un temps tan famós per l'exemplarística independentista italiana. Muntaner sí que en parla, i podia haver-se informat a Sicília mateix quan hi va estar, abans de marxar cap a Grècia, com sembla que suggereixen moltes altres coincidències amb fonts sicilianes.

Desclot deu haver rebut notícies més detallades en un segon moment, potser ell mateix va fer investigacions per tal de saber què va passar, o potser li van arribar —en quina forma?: relats orals o, més aviat, un text?— juntament amb les noves i més exactes informacions que el dugueren a corregir la secció relativa a les guerres amb Manfred i Conradí. Però, que hagi fet investigacions en un segon moment, i que al moment de compondre la primera redacció de la crònica no en sabés res, no vol dir en absolut que la seva font no hagués arribat ja feia temps a Catalunya, tot i que pel que sembla no es va difondre.

En teoria és raonable, a més de possible, que, tot i no tenir notícies Desclot i no saber exactament els sicilians on trobarien el rei, sí que aquests varen enviar una relació dels principals fets ocorreguts.⁴⁴² Estic convençut de poder

Enric de Castella contra l'Església, i l'insta que «dimitteret et postmodum omnes stipendiarios et complices suos alienigenas», per excomunicar-lo, juntament amb Pere II, Conrad d'Antioquia i Miquel Paleòleg el 18.11.1282 (*Registres*, 276-279).

442. O creiem en les casualitats, o hem de pensar que existien moltes més possibilitats de conèixer els moviments dels grans personatges de les que suposem, com en seria prova l'ambaixada que Pere va rebre, estant a Portfangós on és a partir del 14 de maig, dels emissaris de l'emperador Miquel Paleòleg citada més amunt, o de part d'Eduard I l'1 del mateix mes (Carini, 1884, vol. II, p. 21). Quin era el contingut d'aquesta ambaixada? Zurita (*Anales* IIII xviii; 2, 69) parla d'una ambaixada enviada pels palermitans el 27 d'abril, formada per un palermità Niccolò Coppola, i un català Ramon de Portella, però que, en no trobar-lo a Barcelona, se'n van anar a Alcoll. En aquest indret, Zurita cita Neocastro com a font; veurem més endavant si el cronista messinès confon dates i si, tot i així, aquesta dada podria confirmar indirectament la meua hipòtesi.

demostrar aquesta hipòtesi. Hi ha una dada, que no he vist mai comentada, que m'ho fa pensar i creure. El capítol II, 81 duu en uns manuscrits aquest títol: «Com les gents del regne de Cecília occiren tots los francesos qui staven en Cecília per Carles. Açò fo a ·XIIII· de maig, any ·MCCLXXXII·».⁴⁴³ Per què aquesta data?

El capítol narra l'inici de la revolta, esclatada el 31 de març, i les seves primeres fases, i, finalment, reporta la carta que els palermitans enviaren el 13 d'abril als messinesos i la revolta d'aquests, el 28 del mateix mes. L'últim fet explicat és l'alliberament del justicier de Messina, Eribert d'Orleans, un parell de dies després.⁴⁴⁴ Per què Desclot, o potser el rubricador, escriu, doncs, que la revolta «fo el 14 de maig»? L'única explicació que se m'acudeix per justificar aquest error, considerat juntament amb la variant del ms. F, és que des de Sicília, datada justament el 14 de maig, va arribar a Catalunya, potser a Portfangós mateix, una breu i entusiàstica relació dels fets ocorreguts, acompanyada de la carta dels palermitans als messinesos.

Com hem vist, el rei havia retardat més d'un cop el dia de la partença: aquesta havia estat fixada pel 15 d'abril, en un primer moment es va posposar a l'1 de maig i, finalment, al 6 de juny. Runciman (1976, p. 289) escriu que Pere II estava a l'espera, que no va fer res fins a la revolta de Messina, sense adduir cap font que justifiqui la seva interpretació ni que aclareixi com i quan el rei es va assabentar de la revolta total de l'illa. També Soldevila (1963, p. 151) relaciona els ajornaments de la partença amb l'inici de la revolta, però no parla de com el rei n'hauria rebut informació.

Estic convençut que Soldevila tenia raó, i que hem d'interpretar els ajornaments en la partença de l'estol com causats per l'espera d'aquestes notícies. Ara bé, si les meves consideracions són encertades, podem confirmar i provar aquesta hipòtesi. Els sicilians van efectivament enviar una carta que informava el rei del començament de la rebel·lió i de les primeres reeixides fases, i la crònica de Desclot en presenta la prova indirecta. Si considerem la data d'expedició de la carta, tal com la testimonia Desclot, i calculem les dues/tres setmanes que durava el viatge, el compte ens porta exactament a primers de juny.⁴⁴⁵ El descabdellament de la rebel·lió i de les activitats diplomàtiques dels sicilians, de què parlaré més avall, permeten confirmar ulteriorment aquesta hipòtesi.

443. La data és indirectament confirmada, com nota Soldevila (1971, p. 632) per la lliçó del ms. F, París BN esp. 328, que data a aquest dia, i no el 13 de abril, la carta dels palermitans als messinesos continguda al mateix capítol. Possiblement, el redactor en donar-se compte de l'aporia, entre la data de la carta i la del títol, va corregir.

444. Coll s'equivoca en identificar-ho amb Guillem Porcelet i considerar, així, que Desclot dona una informació equivocada.

445. Per a la durada de la travessia, vg. Cartellieri, 1904, p. 98, n. 2.

Em sembla que es pot creure que les coses devien anar així si pensem en uns fets. L'activitat diplomàtica de Pere II no va cessar ni estant al nord d'Àfrica, perquè no sols va enviar l'ambaixada a la cort papal, ambaixada que es va aturar a Sicília, sinó que, un cop decidida «oficialment» la invasió de l'illa, en va informar Eduard I amb una carta datada el 19 d'agost des d'Alcoll, a la qual dóna per descomptat que el rei ja està assabentat de la revolta.⁴⁴⁶

Ens podem fer una idea aproximativa de com devien circular moltes d'aquestes notícies, i aquesta en concret. Un germanastre del rei, Ferran, que era a París,⁴⁴⁷ el 26 de maig de 1282 escriu una carta justament a Eduard I, per informar-lo d'allò ocorregut en els termes següents —és aquesta la informació que Pere ja dóna per coneguda a la seva de carta al rei Eduard?— (La Mantia, 1918, doc. xiii):

Illustrissimo et victoriosissimo principi domino Edwardo, Dei gratia regi Angliae, Ferrandus filius bonae memoriae regis Arragonum, humile manu osculamen. [...] Ad haec, domine, noveritis quod intellexi pro certo a quibusdam mercatoribus, qui de novo venerunt de curia, quod Papa pro certo in brevi veniet Massiliam; qui etiam pro certo dixerunt mihi quod quinque civitates Siciliae insurrexerunt contra regem Karolum et interfecerunt omnes Gallicos habitantes in eis. Alia non narrantur Parisius digna referri.

Aquesta carta, esmentada per Runciman però no per Soldevila, no ha atret tota l'atenció que mereix per part dels historiadors i, tot i breu, és molt interessant.

En primer lloc, ens forneix d'una preciosa mostra de com podien circular les notícies —i així ho faran encara durant uns quants segles—: els mercaders que travessen Europa duïen mercaderies i informacions.⁴⁴⁸ En segon lloc, és el

446. Ja que es limita a dir-li que: «venerunt ad nos Nuncii quorundam locorum & Civitatum Regni Siciliae, exponentes nobis & supplicantes quod ad Regnum ipsum *accederemus*, quia omnes Siculi unanimes & concordēs nos in eorum Dominum invocabant» (Rymer, 1727, p. 209).

447. Poc abans d'embarcar-se amb l'estol, Pere II mana que el proveeixin de diners (Soldevila, 1963, p. 155).

448. Segons com comptem les cinc ciutats rebellades podem formular hipòtesis sobre quan va sortir la informació de Sicília: aquestes haurien de ser Palerm, Corleone, Trapani, Caltanissetta i Sperlinga, amb la qual cosa, remuntem a la primera setmana de la revolta, començada el 31 de març. Si, al contrari hi hem de comptar també Messina, cosa dubtosa perquè potser es parlaria de tota l'illa i no només d'unes ciutats, arribaríem fins al 28 d'abril. Eduard I n'havia estat informat també per una carta que li envià Otó de Granson el 19 de maig des d'Orvieto: «Nova Curies sunt, quod tota Sicilia in manifesta rebellione est contra regem, et timetur, ne rex Arragonum, qui manifestum apparatus fecit in mari, intrare debeat illud regnum», cit. a Cartellieri, 1904, p. 169, n. 2, mentre que el mateix Carles n'havia informat el rei Felip el 9.5.1282 amb la carta ja citada anteriorment.

to mateix de la lletra que em desperta dubtes. Aquesta fa mostra d'un aire de confiança, tot i el necessari respecte, entre Ferran i el rei d'Anglaterra, com si no fos la primera lletra que aquest li envia —«a París no contem cap altra cosa d'interessant». Què hi feia Ferran a París, a més d'estudiar?, era el contacte entre Pere II i Eduard I?, feia també d'espia, o d'informador, del que passava a la cort francesa? A falta de més elements, aquestes són només sospites, però em semblen força raonables.

11.9. Si les meves deduccions sobre el capítol II, 81 i les seves fonts són exactes, aquest capítol ens ofereix també un altre element, ara historiogràfic, de fonamental importància, ja que allò reportat per Desclot seria el primer, i més antic, relat escrit de l'inici de la revolta de les Vespres, relat només d'un mes i mig posterior als fets que narra.

La narració és volgutament breu i essencial però molt marcada ideològicament:⁴⁴⁹ el 31 de març, el dimarts de Pasqua, els palermitans es reunien a l'Església del Sant Esperit, església de la qual Desclot no diu el nom, i unes «gentils dones», que s'hi dirigien amb marits, germans i amics, són vulgarment molestades per uns soldats francesos que els posen les mans als pits. Els homes els recriminen, molt civilment: «Beyls senyors, tenits vostra via. No fassats vilania a les dones». Els francesos, evidenciant llur baixa categoria, els contesten en manera vulgar⁴⁵⁰ i donen un cop amb un bastó al sicilià que havia parlat.

D'aquesta manera, la companyia dels sicilians es defensa i assalta els soldats al crit, tradicional en totes les versions: «A mort! A mort al franceschs!» i maten tots els francesos de la ciutat «a gran dret lur e a gran tort dels franceschs, qui són molt cruel gent e-ls tenien vilment sota lurs peus». Els nobles palermitans es reuneixen i decideixen que «mester era que tots los franceschs qui eren en Sicília fossen morts», així que la rebel·lió s'escampa i arriba a tota l'illa.

Al capítol, com hem vist, és inclosa la carta dels palermitans als messinesos, per incitar-los a la revolta, carta comentada al capítol 9, en què és present l'assimilació de Carles amb el drac, de Pere amb Moisès i dels sicilians amb els hebreus.

El relat, evidentment, per la seva estructura i formulació retòrica dels fets no estava pensat exclusivament per ser enviat al rei Pere II. No tindria gaire

449. Vegeu una narració més extensa, a partir de totes les fonts, a Runciman, 1976, p. 279-286, i sobretot a Amari, 1886, vol. 1, p. 191-224. La narració antiga més detallada, i també retoritzada, és la de Bartolomeo de Neocastro.

450. Desclot és l'únic que cita en francès la resposta dels soldats: «de longaye ancor ne parlés vós», que podríem traduir com «mira de quina clavaguera ve qui parla»; hem d'imaginar que aquesta resposta és, si fa no fa, l'original.

sentit que li presentessin, a ell que devia saber bé com anaven les coses, un esclat de la rebel·lió així de casual i impremeditat, silenciament, per exemple, tota al·lusió a la presència d'armes.

Que els sicilians tinguessin raons per odiar el domini francès resulta palès, tanmateix la rebel·lió és presentada com la conseqüència d'un ímpetu espontani, arran d'un trencament de normes socials: l'injustificable comportament d'uns homes de baixa extracció envers unes dones, que, a més, eren de condició noble. Hem de creure, doncs, que fos la versió oficial dels fets amb vista a l'exterior, potser la mateixa present a les ambaixades enviades a primers de maig a Miquel Paleòleg i al papa.

Sabem que, almenys una part dels sicilians, en un primer moment, no pensava recórrer al rei Pere, i volien constituir-se en comunes sota la protecció del papa, així que, només després d'haver rebut una ulterior i definitiva negativa per part de Martí IV, el 7 de maig, una setmana després haurien enviat la carta a Pere II. Tot i així, per qui fos capaç de llegir entre línies, la impremeditació quedava desmentida pel simbolisme de la carta dels palermitans als messinesos afegida a la narració, ja que frases com «ara és vengut lo temps que Déus tramès Moysès a Faraó per deliurar los d'Ireel de captivitat e de son poder», només fa sentir si es pensa que Moysès és Pere II —i és així, com hem vist, que s'ha d'interpretar.

Com totes les anècdotes de la història, en les quals s'identifica un moment decisiu en la direcció que aquesta pren, també l'escena del desencadenament de la revolta presenta diferents versions, a les quals cada historiador, o la seva font, aporta les modificacions que li semblen indispensables per poder explicar o justificar els fets segons la seva lògica o les seves necessitats.⁴⁵¹

Muntaner, per exemple, tot i seguir, amb algunes confusions, la versió vulgata acabada de resumir, segueix les altres versions en introduir unes motivacions suplementàries, més enllà de la senzilla vulgaritat, al comportament dels soldats francesos, ja que conta que:

Per ço que a les dones poguessen metre la man on se volguesen en llur persona, cercaren los jóvens homes si portaven armes, e con veeren que no en portaven dixeren que a les dones les havien comanades, e escorcollaren les dones, e per les maneres ells los metien la mà, e les pessigaven, e metien-

451. Tot i que podem comprovar com, amb el pas del temps, el mateix episodi va perdent força i importància, per esdevenir una mena d'al·lusió a fets coneguts per tothom o sobre els quals ja no cal entretenir-se, puix importa més el present que les seves raons, com emergeix, per exemple del relat del *Chronicon Siciliae*, de mitjan segle XIV, al qual la rebel·lió és narrada de manera molt sintètica i, en el fons, desprovista de tot sentit: «accidit [...] aliqui Panormensium praedictorum inceperunt clamare: *Moriantur Gallici, moriantur Gallici*. Et sic insurrexerunt omnes Panormitani» (XXXVIII). Per al context social de la revolta, vg. Bresc, 1983.

los les mans a les mamelles així mateix. Així, que los jóvens qui anaven ab les dones, qui veeren açò e veïen que batien ab vergues de bou aquells e aquelles qui d'açò s'esquivaven, e cridaren a Déu: -Pare senyor, tanta de supèrbia, qui la porà soferir?- (XLIII).

Per Muntaner, doncs, aquell que per Desclot era un gratuït gest de prevaricació masculina, és emmarcat en una rutinària acció de vigilància policíaca. Possiblement, no hem de veure aquesta varietat de detalls únicament com el producte de la fantasia de Muntaner, perquè, fos veritat o no —no és això el que importa—, trobem aquesta justificació, o explicació, també al relat de Saba Malaspina, que deixa veure com una de les raons de l'escorcollament era, de fet, la d'esbrinar l'eventual presència d'armes, element que deixen d'explicar alguns historiadors més declaradament favorables a la revolta.⁴⁵²

Conta el cronista vaticà, en un intent d'objectivitat equidistant, que:

Exeunt et quamplures advene iuvenes cum eisdem; ex predictis forsitan arma multi aliqua deferunt, sed occulte pro curia, nam edictum de armis non portandis in regno prohybitorium est penale. Conveniunt ad tanti festi tripudia quidam servientes Gallici, familiares forsitan iustitiarum regionis, non ad concelebrandum tanti festi solatia, sed potius ad turbandum. [...] inchoant tripudiare cum ipsis, manus iungunt cum manibus et disceptant brachia per choreas, muliebres manus Gallici contrectant, forsitan ultra quam deceat tripudiantium honestatem; convertunt oculos ad formosas, et quas manu pedeque nequeunt tangere, verborum significatione sollicitant et nutibus oculorum. [...] quidam insolentes Panormitani iuvenes [...] provocantur, menteque turbata versus Gallicos in quedam verba contumeliosa prorumpunt. Gallici non equo animo perferunt verba probrosa, sed aiunt: «Non potest esse, quod isti mali patareni arma non deferant, ubi cum tanta nobis audacia dant responsa. Rimemur, si est inter eos armatus aliquis, aut qui cultellum percussorium penes se habeat sive ense». Rimantur ergo Gallici viros aliquos pro cultellis et tandem illo pretextu sinus et pectora mulierum, dicentes, quod Panormitani cultellos tradiderunt mulieribus conservandos (VIII 4).

El relat més retoritzat i literari és sens dubte el de Bartolomeo de Neocastro, el qual, es diria, que més que altres va intuir el paper mític de l'episodi. Després d'haver-nos dit com el justicier de Palerm havia enviat els seus homes a comprovar la presència d'armes entre els participants de la festa, afe-

452. També Bartolomeo de Neocastro escriu que «dictus iusticiarius mandavit ministris eidem, ut si quis de populo arma portaret, auferretur» (XIV), i el mateix relat a Nicola Speciale (IV). L'acord de testimonis de diferents bàndols en una versió diferent evidencia la parcialitat de la versió transmesa per Desclot.

geix que els palermitans justament solien portar-ne en aquesta ocasió, sense que aquest fet comportés, doncs, cap significació especial ni intenció de revolta. Però «perfidia Gallicorum perterriti arma nulla secum portabant», i aquests, pel fet de no trobar-ne «ad alias irruebant injurias contra ipsos» per tal de provocar-los. Els palermitans, tanmateix, «licet invii, pacifice singula substinebant», fins que, al bell mig d'una ambientació bucòlica, i amb un to de lírica cortesa:

ecce nobilis nympha, facie satis decora, adspectu formosa per omnia, quam nedum tangere, verum videre sufficeret, comitata parentibus, sponso et fratribus, ac comitibus aliis circumducentibus, ducebatur ad sacra, spectabilis reverentiae cultu insignita.

A la seva vista, un francès nomenat Drouet, «proruit audax» amb l'excusa de comprovar si portava amagades les armes d'algun dels seus acompanyants, i «manu intrepidus, pectus infra veses et ubera tangit illicita, simulans, quod ea perpenderet ipsam portare». Gràcies al pecat de Drouet la providència del Creador es venjà, per mà dels sicilians, dels francesos. Aleshores:

Statim nobilis illa dirigit, et dum fugitivus relinqueret gelidus cruor artus, venustatis formam mutavit et speciem in cordis dolorem anxium, quem monstrabat; et ea vultu demissa ceciderunt in gremium brachia semifracta, ac caput in pectore sponsi declinans, jam exinanita est spiritu, licet vivat. Clamor ex templo tumultuosus insurgit, nescitur unde progreditur.

Un jove recull l'arma de Drouet i el mata. A continuació, comença la manança, «huc et illuc inebria furoribus turba perambulat», qui amb armes, qui amb pedres, al crit de «Morianthus Gallici! Moriantur!». L'escena acaba amb un excés de tintes vermelles perquè «ubi Bacchi solatia fundebat festivitas», ara «Gallicorum tincta cruoribus campi luxuriabat planicies». Neocastro ni s'està de silenciar les morts de dones i d'infants.

És evident com, per als cronistes antiangevins, era molt senzill el fet de justificar la revolta i de narrar-ne l'inici, mentre que ho era molt menys per als cronistes de part güelfa. Aquesta incomoditat, motivada per la consciència del mite/realitat del mal govern de Carles i de l'opressió dels seus funcionaris, n'havia de limitar com fos possible la culpa. Aquest fet resulta evident, per exemple, al relat que en féu, a cinquanta anys de distància, el cronista florentí de part güelfa Giovanni Villani.⁴⁵³

453. Aquest n'acusa de ser el causant «lo nimico di Dio», no parla de la baixa condició dels soldats francesos ni d'escorcollament, senzillament escriu, de manera molt genèrica, que «uno Francesco per suo orgoglio prese una donna di Palermo per farle villania», ella comença a cri-

Els qui no tenen cap rêmora a acusar sols i exclusivament els sicilians, esplaïant-se en les crueltats per aquests comesos, són els aliats més propers de Carles, com emergeix, per exemple, en el relat dels fets present a la butlla papal de condemna a la intervenció de Pere II (*Registres* 276) del 18 de novembre de 1282:

Et qui eidem regi Sicilie ad fidelitatis debitum tenebantur rebellionis spiritum infideliter assumentes, non solum hostilia sed tyrampnica patrauerunt. Sicut enim gravis clamat infamia, processit adeo Panormitana civitas et civium presumptuosa rebellio, quod rebellandi audatia et iurium intervensione regalium sui que quantum in eis fuit abjectione dominii non contenta, ferine immanitatis dexteris ad crudelitates inauditas exposuit dum eorum exitiales iniquitas non solum quos ex devotis regis ipsius concepta potuit preoccupare nequitia sine sexus etatisve delectu inhumane cecidit, verum etiam partus quos adhuc viscerum partionem claustra materna celabant, illis seve desectis sic precipiti festinatione produxit in lucem, quod eis nimis proculdubio innaturaliter lucis usum, antequam concederetur natura, subtraxit, ipsis adeo prematura et impiissima cede cedis quod ortus eorum principia vite pervenit occasus.

I també al més breu relat de Guillaume de Nangis, que coincideix amb Villani en acusar remotament el diable dels fets, i amb el de la butlla papal en destacar les atrocitats comeses pels revoltosos contra les dones «collaboracionistes» i els seus infants:⁴⁵⁴

Sed totius boni impeditor diabolus currens ad sua arma vetustissima, per quae privavit hominem paradisi, ita commovit Siculos hortatu et consilio reginae Constantiae Petri Aragoniae uxoris, quod statim de Aragonia reversis ipsorum nunciis tyrannidem arriperent contra gentem regis Karoli Gallicanam. Nam succensi rabie Panormitani et Messanenses rebellionis spiritum assumentes, Gallicos omnes, qui infra Siciliam morabantur, tam

dar i, pel fet que «la gente era tenera» comença la lluita, a la qual en un primer moment «il peggiore n'ebbono quegli di Palermo», així que tothom es retira i corre a armar-se i, al crit de «Muoiانو i Franceschi!», comença la matança «sanza misericordia niuna» (VIII lxi).

454. I de les notícies que són fonts de la butlla ha de dependre igualment Saba Malaspina, que també narra les atrocitats dels sicilians: «sine trucidant immaniter pietate. Non parcunt sexui vel etati, sed matres cum infantibus vagientibus lacerant, alios inter crepundia vocum partus opprimunt et occidunt aliosque inter maternas ulnas fuga cepta diripiunt et eorum frustatim membra discernunt. Quamplures intempestive maternis apertis uteris et visceribus laniatis educunt in divum, quos adhuc tamquam maternorum viscerum portionem luce carentes ortu privant et luce futura. Non solum ad hec in mulieres Gallicas taliter sevit Panormitana feritas, sed Gallicorum conceptus, quos alvus mulieris Latine infra viscerum claustrum celabat, crudeli rimatur gladio, quo periit simul concipiens et conceptus» (VIII 5).

mares quam feminas, senes et juvenes, in contemptum regis Karoli occiderunt. Et quod detestabilis fuit, latus aperientes mulierum praegnantium, quae dicebantur a Gallicis concepisse, partus occidebant antequam nascerentur (*Gesta Philippi* 516).

El capítol següent, el II, 82, amb el qual es clou l'anàlisi d'aquesta secció, narra de manera molt succinta la primera resposta de Carles d'Anjou a la revolta, fins a posar el setge a Messina amb tota la flota i l'exèrcit que tenia preparat per envair l'imperi de Bizanci. Desclot nota molt breument la reacció de Carles, que «fo molt yrat» (II, 82), reacció molt més desenvolupada a altres fonts. Per exemple, a Bartolomeo de Neocastro, Carles en rebre la notícia: «tunc, iracundia fervidus, dentibus frendet, rodens robur, quod in manu tenebat, et fertur huc et illuc tamquam homo spumantibus furiis ebriatus. Siculi vero, qui ibi erant negotiantes, a conspectu et ejus notitia fugiunt» (XXXI). Mentre que a Villani, amb un comportament més noble i piados, en línia amb el seu retrat oficial: «com'ebbe la dolorosa novella della rubellazione di Sicilia, cruccio molto nell'animo e ne' sembianti, e' disse: —Sire Iddio, dapoi t'è piaciuto di farmi aversa la mia fortuna, piacciati che'l mio calare sia a petitti passi—» (VIII lxii).

Tant un cas —rosegar un bastonet—, com l'altre —la resignació tragicofilosòfica— troben correspondència a la resta de la tradició historiogràfica, i els tornaré a examinar al seu moment.

12. EL REI PERE II: D'ALCOLL A TRAPANI, PASSANT PER ROMA (CAPÍTOLS 83-90)

12.1. Desclot deixa la narració dels fets de Sicília a mig explicar per tornar al rei Pere combatent al nord d'Àfrica, per tal de conservar una certa contemporaneïtat en el seu relat. És aquesta una secció de la crònica ideològicament molt important per a l'explicació, o la justificació, de la conducta de Pere II. Des del punt de vista històric, malgrat uns dubtes presentats al capítol precedent, és prou segur que l'anada al nord d'Àfrica va ser una maniobra per desviar les sospites, i trobar-se a prop de Sicília al moment oportú, és a dir quan els sicilians el cridessin per oferir-li la corona. Tot i així, no està clar què hauria fet el rei en el cas, molt poc probable, com notava també Soldevila, que el papa hagués acceptat el seu projecte de croada i li hagués concedit les ajudes que demanava, hauria seguit amb la guerra contra els sarraïns, desentenant-se dels afers sicilians? O igualment hauria anat a Sicília, utilitzant el nord d'Àfrica com una base politicocomercial, seguint al revés un antic projecte dels reis normands? Des del punt de vista historiogràfic, es tracta ara de reafirmar —i es veurà de quina manera— la versió oficial catalanoaragonesa, per contrabatre la proangevina que acusava Pere II de conjura i traïció. Des d'aquest punt de vista, podem comprovar com Desclot, a la segona redacció, segueix polint la ideologia del seu text per conformar-se sempre més a la versió oficial, versió que examinaré en detall.

Tanmateix, l'episodi nord-africà, tot i ser, des del punt de vista del descabdellament històric dels esdeveniments, un moment de passatge, una etapa d'importància secundària, té, des del punt de vista narratiu i historiogràfic, molt més relleu del que pot semblar en una primera impressió, fet que justifica l'àmplia atenció que li dedica Desclot.⁴⁵⁵ Més d'un cop hem pogut com-

455. L'altre historiador, a part de Muntaner, que li dedica ampli espai és Saba Malaspina (VIII, 12-18), fet que confirma la qualitat de les seves fonts, la riquesa d'informacions que ar-

provar com, si és veritat que l'extensió del relat depèn de la riquesa de notícies a disposició de l'historiador, també és veritat que Desclot calibra els seus relats, segons el pes, bé narratiu, bé ideològic, que tenen en l'equilibri i significació global de la seva obra. Si l'analitzem seguint aquestes premisses, veurem com aquest grapat de capítols de poca precisió cronològica, dedicats a historiar, si fa no fa, un parell de mesos, adquireixen una notable riquesa de significats i implicacions.

Un primer objectiu de Desclot, tot i no ser el més important, és el de plantejar una confrontació entre Pere II, i l'exèrcit catalanoaragonès, i Lluís IX, i la seva gran armada de croats. És a dir, que Desclot vol destacar la capacitat militar catalana amb la facilitat dels seus èxits i les possibilitats que li eren obertes, en comparació de l'estrepitós fracàs de l'última croada encapçalada pel rei francès, justament per les mateixes terres, i a la qual ell trobà la mort el 25 d'agost de 1270. La comparació resultava encara més explícita a la primera redacció on havia narrat la croada al capítol I, 65*b*, com hem vist més amunt al capítol 8.⁴⁵⁶ Un segon objectiu és també el de narrar les proeses, sovint de caire cavalleresc, de la host catalanoaragonesa, element militar de protagonisme de les forces terrestres que el cronista gairebé mai no podrà lluir en l'ampli relat de la guerra a Itàlia i, després, a Catalunya.

12.2. Les diferències entre la primera i la segona redacció no són gaires, i consisteixen, fonamentalment, en un reajustament retòric, bé en l'aspecte estilístic, sobretot en la disposició dels diàlegs, bé en la presentació dels fets, ja que la segona redacció insisteix més en l'ordre i la disciplina de l'exèrcit i en el paper de comandant del rei Pere. N'és un clar exemple la remodelació del capítol 83. A la primera redacció, Desclot explica que, un cop assentats a Alcoll i als seus voltants, pensant què podien fer, «los almugàvers vengren un jorn devant lo rey», i li proposen que els deixi entrar en territori enemic «per veer qui hi sta ne si hon poríem trobar bestiar de què puxam refrescar». El rei està d'acord i li respon:

—Vosaltres entrarets demà, e veurets los sarrahins hon son ne què fan, e posarets talayas per los puygs. E si los sarrahins eren molts, fets senyals de foch, e jo e mos cavallers irem-vos ajudar, per tal que no poguésets ésser sobrats—.

ribaven a Roma, i, també, l'ambigua o indecisa posició de l'historiador vaticà envers els dos enemics.

456. Comparació feta explícita per Muntaner (LI) i per Bartolomeo de Neocastro, que revela la fiabilitat de les seves fonts: «praecedentis regis semitas imitentur» (XVII), Bartolomeo esmenta també els albarans «scriptum nautis exhibens».

Adonchs se apparellaren e s'arrejaren tro a mil almugàvers, e començaren d'entrar dins la terra dels sarrahins (I, 83).

A la segona redacció, per donar una idea de major disciplina, de col·laboració de totes les tropes i també dels necessaris valors socials, són «los barons de la host e·ls almugàvers» que es presenten davant del rei. Aquí també el rei està d'acord, però, en lloc de deixar-los anar a la seva, el rei diu que «partiré los barons de la host per alberans e, segons l'albarà que cascí aurà, sí irà cavalcar aqueyl jorn, e serà cascuna cavalcada de ·CC· cavaylers e de ·III·^a milia almugàvers».⁴⁵⁷ A continuació, Desclot resumeix el contingut dels albarans i com, en conseqüència, estava dividit l'exèrcit per fer les cavalcades en territori sarraí. I afegeix que:

Negú no gosava passar lo vayl per campeyar ne combatre ab los sarraïns sinó ab volentat del rey, e cel qui o assejava de passar lo vayl, lo rey l'en castigave si fort que jamés no li venia en cor que s'í tornàs. E axí lo rey capdela-va ses gens molt sàviament e bé per tal que no presessen mal debades (II, 83).

Aquesta notació, que, a la primera redacció, trobem després de la primera incursió dels almogàvers, a la segona, Desclot l'anticipa, i la posa abans que comencessin les cavalcades, per tal de corregir la impressió de desordre, donada pel text de la primera redacció. Aquest aclariment, que serveix també d'explicació per a la conducta del rei envers Arnau Roger de Pallars i el comte d'Urgell al capítol 89, és així mateix un altre dels nombrosos detalls que Desclot emfatitza a la segona redacció per tal de confeccionar, amb més matisos i consistència, la figura de Pere II com a rei modèlic.

Potser se n'havia de corregir la imatge de rei impulsiu i agosarat, imatge que encara podia anar bé quan era infant, com ja hem vist amb anterioritat, però que encaixava mal amb les responsabilitats d'un rei, que havia de ser savi i prudent. S'havia de profunditzar, també, en les comparacions entre Pere i el seu pare, que d'aquestes mateixes virtuts era molt dotat, i amb molta auto-complaença se n'havia declarat possessor al *Libre dels fets*. Exaltació modèlica del rei Pere, doncs, també en referència a Jaume I, i més elements per al seu *speculum principum* i per a la teorització política.

Em sembla evident que aquí, introduint el particular dels albarans reials, Desclot va poder utilitzar una informació d'arxiu de la qual, a l'època de compondre la primera redacció, no disposava. A la segona redacció, havia també afegit que, un cop salpat l'estol de Maó, el rei Pere donà a l'almirall Ramon

457. Que això sigui un afegit és mostrat pel fet que, a les dues redaccions, malgrat la menció dels albarans, seran només mil almogàvers els que surten del campament.

Marquet «los albarans que degué donar per cascuna de les naus» (II, 80). El detall, per insignificant que pugui semblar; al contrari, té el seu interès per almenys dues raons. La primera raó afecta la manera de procedir de Desclot que, treballant per a la segona redacció, segueix i profunditza les seves investigacions d'arxiu per tal de fonamentar —quan li convé— la narració en els documents, i això ho fa també per detalls que, en una primera impressió, poden semblar insignificants. La segona raó d'interès rau en el sistema de gestió de la documentació administrativa de l'exèrcit, tema aquest que, en tinc la impressió, és tot per estudiar. També, l'organització de l'armada en plenes operacions militars és regida per mitjà de la burocràcia, i tota la documentació que és emesa —no només les missatgeries—, és en un segon moment conservada en els registres d'arxiu, perquè, aparentment, és aquí on Desclot la pot consultar.⁴⁵⁸

12.3. Un cop passats uns quants dies en cavalcades i ràtzies, el rei «viu que'l fet perquè ell era vengut li era vengut a menys, e no podia haver la ciutat de Contastina axí com era emprés, tench conseyll ab sos cavallers» (I, 84). Desclot presenta ara el discurs en què el rei demana a l'exèrcit reunit si està d'acord a demanar ajuda al papa: perduda tota possibilitat d'assenyar-se en la relativa seguretat d'una gran ciutat com Constantina, necessita reforços per poder transformar la seva expedició en una croada. La negativa del papa a ajudar-lo, a més, li proporcionaria la coartada per no seguir al nord d'Àfrica i acceptar, quan li arribi, la requesta d'ajuda dels sicilians.

Aquí, tenim un problema que és historiogràfic i històric alhora. Desclot, al moment de redactar aquests capítols de la primera redacció, ja sabia que el rei aniria a Sicília, i possiblement ja ho sabia abans del desembarcament a Trapani el 30 d'agost, si la datació del capítol I, 76, proposada més amunt, és encertada. Tanmateix, parla, i fa parlar el rei com si això encara no hagués estat ni pensat. Que ho faci a la segona redacció és evident, allí havia de defensar la no-premeditació de la invasió siciliana, però a la primera, quan ja havia explicat les intencions del rei de reivindicar el tron del regne sud-italià?

458. Muntaner cita moltes vegades com també el cos d'expedició a Grècia funcionava d'una forma extremadament burocratitzada; és molt probable que ell s'hagués endut tots els registres als quals, en qualitat de mestre racional del cos expedicionari, havia recordat les gestions fetes, i que li van servir per redactar la seva narració. Són un altre testimoni d'aquesta pràctica les tauletes de cera a les quals Pierre de Condé recordà tots els comptes, gestions i moviments de l'exèrcit francès durant la invasió de Catalunya, tauletes que no són pas les úniques conservades per la monarquia francesa. Als registres reials, és present molta documentació de transaccions comercials efectuades durant l'estada a Alcoll (vg. Miret, 1914), una fórmula interessant, o com a mínim curiosa, quan es tracta de la compravenda d'esclaus, és el fet d'especificar que els venedors són «promittentes vobis quod non est toltus nec furto habitus immo est de bona guerra» (Miret, 1914, p. 358).

Hem de creure, evidentment, que aquest grup de capítols està muntat a partir del testimoni d'algun component de l'expedició, a més d'alguns documents, això vol dir que el discurs, que Desclot reporta idèntic a les dues redaccions, es correspon, si fa no fa, al que realment va tenir el rei davant l'exèrcit reunit? Si és així, hem de pensar que, en la seva majoria, l'exèrcit no sabia on es dirigien?

Jo no crec que Pere II pensés realment a poder conquerir part de Tunísia i eixamplar els seus dominis de manera estable, ni que plantegés l'expedició a qui l'havia de seguir exactament en aquests termes. En tot cas, es tractaria de consolidar un protectorat que havia d'aportar beneficis econòmics a llarg termini, i un notable botí d'immediat. Perquè, això que no m'explico, i no he vist explicat, és un fet: la noblesa catalanoaragonesa, un cop completada la conquesta de València s'havia mostrat més d'un cop refractària, i fins i tot, s'hi havia negat, a portar a terme expedicions fora dels territoris de la Corona.⁴⁵⁹ A més, la mateixa noblesa, almenys en part, havia estat molts anys rebel a la monarquia i Pere II l'acabava de pacificar. Com ho havia aconseguit? Més enllà de la demostració de poder i la violència, amb quines condicions? Gràcies a quins pactes? Per convèncer-la a emprendre aquesta empresa, molt possiblement, devia recolzar-se en les tradicions preconquesta de les ràtzies en territori musulmà i el consegüent pagament de tributs, fet que li havia d'anar bé a la noblesa que havia sortit econòmicament empobrida de la pugna amb el rei. Aquest podia ser un al·licient econòmic per convèncer els nobles a seguir-lo, però haurien acceptat la perillosa, i incerta, escomesa de la invasió de Sicília?

La frase que, segons Desclot a la primera redacció, el rei va dir a Albert de Mediona, «que si una mà sabia que feia l'altra, la tallaria», és possible que signifiqués que l'exèrcit al moment de salpar de Portfangós estigués a les fosques de tot? I, només un cop salpats de Maó, i repartits els albarans, pensés que anaven cap a Alcoll, sense saber res del possible successiu camí de l'armada fins a Sicília? Semblaria que sí, com podrem veure més endavant. Que el rei Pere hagués fet pública la idea d'emprendre una croada contra els sarraïns, com ja hem vist, és un fet prou comprensible, però, pel que sembla, també als seus territoris definia l'expedició que s'estava preparant com a genèricament dirigida contra els musulmans, com ho demostra, per exemple, un document del 5.12.1281 (Miret, 1914, p. 355):

459. Com a exemple, es pot citar la negativa dels barons catalans a seguir el rei Jaume que volia anar a ajudar Alfons X a la rebel·lió de 1273 «nos ni nostres ancessers no feem hanc a uos aquel seruii segons que uos lo demanauets [...] som aparellat d'ixir denant uos dins Cathaluya tota hora que uos ho manets» Cubells, 1916, doc. 50 (ACA Cancelleria Reg. 22, f. 5v), vg. també els doc. 49-53.

cum nos super facto armate nostre quam facimus contra inimicos fidei
xristiane ordinaverimus quod Huguetus de Romanino civis Valencie acor-
det homines idoneos et necessarios ad dictam armatam.

El mateix Miret està convençut que els expedicionaris sabien que anirien contra els moros però no exactament on, i això, diria, fins al moment en què, sortits del port de Maó, Pere II fa repartir els albarans. Miret es pregunta també si els nobles tenien coneixença del vertader objectiu final, i pensa que no.

La seva hipòtesi sembla confirmada pel testimoni de Bartolomeo de Neocastro, de Nicola Speciale i de Jerónimo Zurita, que examinarem al seu moment, i també per una carta, al papa de l'infant Alfons.⁴⁶⁰ En resposta a l'excomunió papal del rei Pere II, i a l'oferta dels seus dominis a qui els volgués conquerir (18.11.1282, *Registres* 276), l'infant Alfons escriví a Martí IV el 28 de febrer de 1283, en una carta en què barreja amb força habilitat ficció i realitat. L'infant diu al papa que el seu pare (Carini, 1884, vol. II, p. 134):

cum ad partes barbaricas apulisset ad impugnandum paganos hostiliter [...] exinde per Siculos eius auxilio postulato, absque mei et subsectorum suorum scientia, in regnis et dictione sua degencium conceptum propositum, sicut sibi placuit, immutavit et ad dictos Siculos defendendos, prout fertur, in Sicilia gressus suos direxit.

Així que, si el papa vol procedir contra el rei Pere, que els estalviï a ell i el país, que són innocents. A més, li diu que ja fa temps que el seu pare li ha cedit els seus regnes amb donació irrevocable. Soldevila (1963, p. 158-163) s'ha encarregat de demostrar la no-existència d'un testament de Pere II redactat en aquests termes, pel qual deixaria en vida tots els seus dominis al fill Alfons, reservant-se l'usdefruit mentre visqués, fet que ens deixa veure com Alfons força els elements que té a les mans. Tampoc no és creïble que l'infant Alfons, nomenat lloctinent i hereu, no sabés on es dirigia l'estol, si el 1282 mateix ja es preparava per contrarestar una possible invasió francesa (vg. Soldevila, 1963, p. 302-305). Però, no crec que jugui amb l'afirmació que els súbdits eren a les fosques de les intencions del rei, la mentida seria massa grossa i, tot plegat, aquesta mateixa ignorància li servia bé com a raó exculpatòria.

Tota aquesta secretesa era només deguda al fet que, com més gent ho sàbés, tantes més possibilitats hi havia que s'arribés a saber fora dels seus estats?

460. Soldevila escriu, parlant de l'ambaixada al papa, que el rei: «no podia ignorar que els magnats aragonesos no veien amb gaire bons ulls l'aventura siciliana. Era, doncs, preferible de confiar l'ambaixada a dos magnats catalans, als quals indubtablement l'empresa abellia» (1963, p. 172) sense donar cap prova amb què es fonamenti aquesta opinió seva, ja que el testimoni de Neocastro, Speciale i Zurita es refereix a un moment posterior.

Això és força raonable, però tampoc no descarto l'altra hipòtesi que, per poder comptar amb el suport de les seves tropes, i abans que res de la noblesa, havia de trobar-se justament en la situació emotiva que ens descriuen les cròniques, quan presentà al seu exèrcit la possibilitat d'anar a Sicília.

Si aquestes consideracions i hipòtesis són encertades, hem de creure que la diplomàcia del rei comptava amb un reduït nombre de fidels a tota prova —i possiblement Bernat Desclot era un d'aquests—,⁴⁶¹ capaços de mantenir secretes les seves activitats com a mínim durant un parell d'anys.

12.4. Per tornar, doncs, a la narració de Desclot, veiem que el rei convoca els nobles de la seva armada i els dirigeix aquest discurs:⁴⁶²

Barons, ja sabets com m'és fallit lo fait per què yo era assí vengut. Emperò havem presa terra assí, e som en bon loch e en forts, per què, si vosaltres ho consellats, vull trametre mos missatgers a l'apostoli, que m trameta secors de cavallers e d'altra gent, e si ho fa, nuyll temps, mentre viu sia, no m'ich partiré tro ab la ajuda de Déu e de l'apostoli hajam conquesta tota la Barbaria, e l nom de Déu hic sia loat e ls seu sant sacrifici hic sia fait (I, 84).

Tothom hi està d'acord, tant que declaren que mai no se separaran del rei i, fins i tot, hi faran venir les seves dones i els fills. De manera que, el rei «féu appareyllar ·IIes· galeres per anar en Roma, e tramès-los en Roma ab missatgers per nom En Guillem de Castellnou e ·I· altre cavaller d'Aragó, nobles hòmens e honrats» (I, 85).⁴⁶³

461. Recordem que, segons la hipòtesi de Miquel Coll i Alentorn, el cronista Bernat Desclot no és altre que el canceller Bernat Escrivà, i el seu nom apareix en molts documents d'aquests anys (vg. Coll, 1991, p. 222-244).

462. A la segona redacció, l'oració és més llarga i retòrica, però no hi afegeix cap concepte nou. A Muntaner, és present en discurs indirecte (LI) i el comportament del rei no resulta del tot coherent amb la narració, perquè, segons ell que tant com pot veu bons sentiments, el papa ja li havia ofert ajuda quan s'informava de les seves intencions i Pere II l'havia rebutjada, mentre que va ser exactament al contrari, tot i que Desclot no en parla. Muntaner, potser confonent-se amb l'ajuda promesa pel papa Nicolau III, no és l'únic a recordar la positiva disposició papal i una primera requesta d'ajuda per part del rei, a l'època de l'ambaixada papal, ja que la retrobem, per exemple a la *Chronique anonyme des roys de France, finissant en 1286*, en què el papa declara que: «s'il veoit qu'il pensast de bien faire, qu'il li aideroit moult volentiers» (96), a la *Chronique de Primat* (101) o a Bartolomeo de Neocastro (XVI) en un passatge, ja examinat, cronològicament ambigu i retòricament forçat, en què junta en seqüència l'anunci de la mort de Manfred, la preparació de l'expedició i el fet que «legatos ad Apostolicam Sedem mittit impetraturos a Summo Pontifice transitum ipsum sibi concedi», tot i que Carles, temerós que utilitzi els diners per passar a Sicília, aconsegueix que no li sigui donada.

463. Coll (1991, p. 204) diu que Desclot s'equivoca en dir que l'altre ambaixador era un aragonès quan, al contrari, era Pere de Queralt. Tot plegat, penso que és un «error» voluntari,

Com escriu Soldevila (1963, p. 172): «els ambaixadors duïen una altra missió: tocar l'illa de Sicília, posar-se en contacte amb els sicilians, impulsar-los a cridar el rei Pere». Ni Desclot ni cap altre cronista, per diferents raons, bé ideològiques, bé retòriques, parla d'aquesta altra etapa de l'ambaixada,⁴⁶⁴ i l'únic que la recorda és l'anònim *Chronicon Sicilie*. La crònica relata que Pere de Queralt, aquí únic ambaixador recordat, s'atura a Palerm, on troba la població reunida en una església —reunió que narren altres historiadors, inclòs Desclot, sense esmentar la presència dels ambaixadors de Pere II—, s'informa del que ha passat i, en assabentar-se de la revolta i els dubtes dels sicilians, li diu així:

«Et si vos velletis, ego vobis nominarem optimum virum, inclytum, magnificum, bonis moribus, & vita fulgentem, ac strenuum Regem, quem habere possetis in caput, protectorem, & gubernaculum, & Regem vestrum», nominando ad hoc dictum regem Petrum filium quondam Regis Jacobi Aragonum, maritum dictae Reginae Constantiae, filiae quondam Regis Manfredi praedicti Regis olim Siciliae: cui Reginae Constantiae asserebat pertinere dictum Regnum Siciliae ex successione dicti regis Manfredi patris sui (X).

Soldevila (1963, p. 167 i 172) notava la cura posada pel rei a no ferir la susceptibilitat de catalans i aragonesos en repartir amb igualtat qualsevol càrrec o missió. Per la mateixa raó, jo crec que Desclot passa per alt el fet que eren dos catalans els ambaixadors.

464. Coll diu que Desclot s'equivoca en no recordar que els ambaixadors, abans d'anar a Roma i a Montefiascone, on estiujava el papa, s'havien aturat a Palerm. No s'equivoca, més aviat, diria, calla a propòsit, així com gairebé tots els historiadors antics. No és fàcil, ni segur, saber si els ambaixadors catalans es van aturar a Palerm anant o tornant de l'entrevista amb el papa, ja que dels moviments i les decisions reials de finals de juliol / primera meitat d'agost, en tenim poques dades certes. Del *Chronicon Sicilie*, tot i una certa ambigüitat, sembla que es dedueix que l'escala va ser al viatge d'anada, perquè escriu «in dicto viagio, quod faciebat, ab Alcolli ad dictam Romanam Curiam, pervenisset, sicut Domino Deo placuit, ad maritimam S. Georgii» (XL) sense tanmateix parlar de l'estada a Roma. S'ha de dir, també, que al començament del capítol només esmenta Pere de Queralt, però més endavant parla de «nuncii». Coll diu (II, 85) que l'ambaixada va salpar cap a Roma a mitjan juliol i que hagué de veure's amb el papa a primers d'agost, mentre que Soldevila (1971, p. 633) creu que la reunió dels palermitans es va celebrar a primers d'agost. Hauríem de modificar lleugerament la cronologia i pensar que Guillem de Castellnou i Pere de Queralt eren a Montefiascone ja abans del final de juliol per poder ser la primera setmana d'agost a Palerm —mentre que no hi hauria temps per a una aturada a l'anada, fet que fa sentit, puix havia de ser determinant ser en possessió de la decisió papal— i trobar-se amb els sicilians, perquè els ambaixadors d'aquests, o almenys el grup de palermitans, l'únic del qual parla Desclot, arribés a Alcoll cap al 15 d'agost —la segona ambaixada, la de Messina, va arribar uns dies més tard. Pere II, segons sembla pel testimoni de les cròniques, no fa mostra d'haver pres la seva decisió a l'acte, però el 19 de agost ja escriu a Eduard I per informar-lo de la seva intenció de passar a Sicília. Tot i així, entre la presa de la decisió i la partença de l'estol, el 25 d'agost, passaren més dies dels que diu Desclot.

Pere II era legalista i, més enllà dels seus drets, havia d'estar perfectament al cas del fet que no tothom a Sicília veia amb bons ulls el fet de passar sota la dominació catalana. Més enllà, doncs, de l'acció dels sicilians que ja estaven d'acord amb ell, necessitava una acció popular: presentar la salvació a la mà i fer-se cridar, per tal de garantir-se, també, un bon acolliment i la plena col·laboració. A l'igual del que passarà amb l'arenga a l'exèrcit a Alcoll, hem de veure rere aquesta notícia un d'aquests moments d'emoció popular als quals estem acostumats, més que per la retòrica romantonacionalista, per la pràctica dels grans predicadors.

12.5. Un cop acomplerta aquesta primera part de la missió, segons el *Chronicon* —part que, tanmateix, pel que acabo de dir, haurem de veure com a posterior a l'entrevista amb el papa—, els ambaixadors, cap a finals de juliol, finalment arriben a Montefiascone i són rebuts pel papa. És aquest un moment molt delicat, tant per a l'evolució dels esdeveniments com per llur justificació, fet del qual s'adonen també cronistes no exactament filocatalans. La resposta negativa del papa a la requesta d'ajuda de Pere II donà al rei l'excusa i la raó per intervenir, finalment, en els afers sicilians. Qui no fos tan filorangeví com per condemnar el rei Pere de qualsevol manera, ho tenia clar i, en la seva exposició dels fets, actuà conseqüentment amb els seus principis polítics i amb aquestes consideracions.

També, Desclot, que canvia la narració de la missatgeria a les dues redaccions en pocs detalls, a part d'una certa habitual amplificació retòrica, l'explica segons les necessitats de la propaganda, tot i que el seu relat s'acosta prou als fets tal com podem creure que passaren.⁴⁶⁵ Guillem de Castellnou i Pere de Queralt entreguen al papa les credencials i la carta que el rei li dirigia, i que Desclot tradueix —amb notables reduccions, pel que sembla, de l'original—, tot i que, com nota Soldevila (1971, p. 633) aquesta no s'ha conservat:

Pare sant de tota la cristiandat, de nós En Pere per la gràcia de Déu rey d'Aragó, saluts e reverència, axí com fill deu fer a pare segons Déu.

Com nós siam passats en la Barbaria e hajam aquí presa terra a honor de Déu e de tota la cristiandat, e hajam aquí més tot nostre poder de rete-

465. Per exemple, a la primera redacció, així és descrita l'arribada dels missatgers i l'acolliment que li feren clergues amics: «E quant foren en Roma, atrobaren aquí clergues honrats de Cathalunya e de Yspanya qui-ls coneixien, e-culliren-los molt bé e-ls presentaren davant l'apostoli» (I, 85); mentre que a la segona, la mateixa situació és notablement i significativa amplificada: «En la ciutat de Roma avia d'onrats clergues de Catalunya e d'Espanya, e quant oïren dir que aquests ·II· honrats missatges del rey d'Aragó venien a l'apostoli, exiren-lur a carrera e aculiren-los molt honradament tro a lur hostel; e aquí reposaren aquel jorn. E puy l'endemà anaren davant l'apostoli acompanyats molt honradament, axí com a honrats missatges e d'onrat rey» (II, 85).

nir ço que havem pres, qui és molt fort loch e bo, ço és la vila d'Alcoyll, pregam vós que'ns vullats trametre socors e ajuda de tresor e de cavallers, e donets perdó a la gent que'm venguen en ajuda. E nós, senyor, starem tant ací tro tota la terra hajam conquesta per tal que'l nom de Déu hic sia beneyt e'l seu sant sacrifici feit (I, 85).

La resposta de Martí IV —recordem-ho, fidel aliat de Carles d'Anjou— segons Desclot és activa i desdenyosa:

Jo no crech pas que rey de tan poch poder com ell és, sia passat en la Barbaria, ne gos pendre ne emparar tan gran feit com aquell és. Car lo rey de Ffrança, e'l rey d'Anglaterra, e'l rey de Navarra, e'l rey Carles e molts comtes foren a Tunis que res no pogren fer. Perquè yo ara no y trametria secors de cavallers ne de tresor, que ell sab bé que'l tresor qui és ajustat per la decima no és ajustat per despendre en Barbaria ne en altre loch sinó en la terra santa d'Oltramar. E puy al començament no m'o féu assaber, ja ara no haurà ma ajuda ne mon secors (I, 86).

Hem de pensar que, evidentment, aquesta no és la transcripció literal del que va contestar el papa, tot i així li ha de ser ben propera en els continguts, puix a la butlla d'excomunió del 18.11.1282 —si aquesta no n'és una directa remanipulació— Martí IV li deia al rei Pere:

nec eum excusat sed accusat potius quod ad partes Africe insule predictae vicinas diebus aliquibus declinavit. Id enim ipsum ideo concinasse probat immo et convinct eventus ut oportunitate captata commodius iniquitatem quam conceperat parturiret, maxime cum per suos nuntios missos exinde pluries dictos Panormitanos sollicitase, ipsis in presumpta malitia consilium et auxilium obtulisse dicatur, nec sit verisimile quod eandem Africam terram quippe diffuso vastam ambitu, refertam incolis non prorsus imbellibus, crebris munitionibus, ut habet fama, non vacuum, opibus et aliis opulentam, cujus invasionem vix multorum regum principumve quorumcumque potentia coacervata presumeret, ipse ad hoc procul dubio divitiis impar et juribus, cum comitiva tam modica bellatorum, solus assumeret invadendam (*Registres* 276).

El text papal confirma dos elements que he notat amb anterioritat: per una banda, les acusacions fetes a Pere II de ser un rei de poc poder, i per l'altra, la intenció reivindicativa, i la confrontació amb la croada de Lluís IX, en l'àmplia atenció dedicada a les empreses africanes, ja que aquesta és expressament citada a la butlla papal i a la seva pressuposada resposta, tal com la reporta Desclot.

Els ambaixadors tornen als seus hostals i comenten això que ha passat amb alguns cardenals amics del rei Pere. Aquests li diuen:

que se'n pensassen de anar, car ab l'apostoli no porien àls acabar, per ço com era ffrancès e de la partida de Carles: -E és gelós d'assò que és gran dret que sdevenga a Carles, per qui's fa tot mal e té a gran tort Sicília. Per què digats al rey d'Aragó que pens de fer ço que mils li sia semblant que sia se honor e son profit, e Déus aydar-li-à e no's tema de res— (I, 86).

A la segona redacció, modifica subtilment, però de manera significativa:

E éls dixeren-lur que se'n anassen, que ab eyl no podie res acabar: —Per ço com és francesch e de la partida de Karles, e és gelós de ço qui és gran dret que esdevena. Per què digats al seyor rey que pens de fer ço que mils li sia semblant que sia sa honor e son profit, e Déus ajudar-li à e no's tema de res.— Aquestes paraules preseren los missatges, que'ls cadernals avien dites, per lo fet de Sicília (II, 86).

A la primera redacció, Desclot ja deixa traspuar el fet que la intenció del rei era d'anar a Sicília i que aquesta fos coneguda, o almenys sospitada en ambients de la cort papal, ja que, això que ha d'esdevenir al rei Carles està lligat al fet que «té a gran tort Sicília», mentre que a la segona, la formulació pot ser entesa com més ambigua, ja que «lo fet de Sicília» al qual fan al·lusió els cardenals, pot ser senzillament la rebel·lió de l'illa a Carles, fet que «és gran dret que esdevena».⁴⁶⁶ Amb aquestes respostes, els dos ambaixadors tornen a Alcoll per referir al rei el resultat de llur missió.

12.6. Aquí, Desclot clou el capítol, dient que ara parlarà del que havia ocorregut a Sicília. Però, abans de seguir-lo allà, serà el cas de veure com uns altres historiadors narren aquest esdeveniment. N'hi ha que, com Villani, ni parlen d'aquesta ambaixada; aquest senzillament diu que el rei estava a Alcoll «per attendere novelle di Sicilia» (VIII lxix) i, quan li arriben, salpa cap a l'illa.

Altres, i són en general els historiadors francesos, destaquen la bona disposició papal i la falsedat de la mateixa ambaixada, com, per exemple, Guillaume de Nangis, tot i que, com ja hem vist, només esmenta la primera am-

466. Les implicacions de la formulació de la primera redacció es fan més explícites amb el relat de Bartolomeo de Neocastro, tot i que aquest es refereix a una precedent, ja discutida i presumida, ambaixada, quan escriu que el rei «peregrinationis propositum simulans contra Mauros, et, ut procedat sagacius, legatos ad Apostolicam Sedem mittit impetraturos a Summo Pontifice transitum ipsum sibi concedi; et, operantibus nuntiis Caroli regis, qui paratum ipsum praesciverant, negatur in barbaros transitus, videlicet in Mauros; timebant namque ne, praetextu peregrinationis illius, Petrus rex, conjugis supplicatione permonitus, ad invasionem Siciliae motus, dirigat vires suas» (XVI). Com es pot veure, el mateix gest, presentat de la mateixa manera, pot ser interpretat, ara com a subtilesa, ara com a falsedat. El plantejament de Desclot d'evitar qualsevol ambigüitat, o doble lectura, resulta clar, encara més en les refoses de la segona redacció.

baixada enviada al papa, abans que l'estol salpés cap a Àfrica, i no l'enviada des d'Alcoll. Nangis escriu, de manera, tot sigui dit, prou encertada, malgrat els seus forts prejudicis, que el rei:

ne perciperetur ejus quam conceperat iniquitas, misit ad Romanam curiam solemnnes nuncios; fingendo significans, quod cum sumptuoso et sollicito apparatu ad Dei ecclesiae servitium et exaltationem catholicae fidei versus Africam super barbaros suae potentiae brachium dirigebat. Petiit etiam a Papa et cardinalibus ipsorum auxilium, ut decimam ecclesiarum regni sui sibi concedere dignarentur. Super quo papa jam dubius mandavit eidem, quod, si bene se haberet, juvamen et gratiam erga se quamplurimam inveniret. Igitur Petrus Aragoniae rex preparato navigio mare intrans vento prospero et mare placido portui Tunarum applicuit, ubi multitudinem paganorum inter districtus montium reprimens, tria fere millia de suis amisit. In partibus vero illis quae viciniore sunt Siciliae, diebus aliquibus declinans, expectavit ut, opportunitate captata, commodius iniquitatem quam conceperat parturiret (*Gesta Philippi* 518).

Qui, sense confondre's entre les dues ambaixades, però amb més dificultats, relata detalladament els fets és Saba Malaspina, prou informat, evidentment, del que passava a la Cúria. Tot i així, Saba munta un relat amb una consecució dels fets, i unes notícies que, en part, són seves pròpies. Això que és difícil de dir és si aquestes peculiaritats corresponen a fets realment ocorreguts, o es deuen només a la seva voluntat de repartir responsabilitats que l'ajudin a mantenir el seu difícil equilibri de sicilià i de funcionari a la cort papal, en un moment en què ja no es pot permetre de seguir veient Carles com un campió de l'Església, ni, d'altra banda, pot expressar obertament certes simpaties per Pere II.

Saba, com molts dels cronistes italians —però no Neocastro—, recorda la despreocupació, la «cordis altitudo» (VII 2) de Carles a la notícia dels preparatius de l'armada del rei d'Aragó, perquè confia en les seves forces.⁴⁶⁷ Tanmateix, com ja hem vist, pensa, en tot cas, que Pere II «non de regno Sycilie, sed

467. Aquest estat d'ànim de Carles el retrobem, per exemple, a *Lu Rebellamentu* «Anti dissì lu papa: —Ajàti cura e custodia di la vostra terra, chi euaju audutu diri, ki lu re di Aragona è unu di quilli signuri chi sia in quistu mundu, di la majuri inprisa ki nixunu altru—. Et lu re Carlu rispusi: —Sanctu patri, nui starimu a lu vidiri zò ki ipsu farrà—» (XXII) o, més explícitament, a Villani: «Lo re Carlo, ch'era di sì gran cuore e teneasi sì possente, poco o niente ne curò (*scil.* de l'avís del papa), ma per dispetto disse a papa Martino: —Non vi diss'io che Piero d'Araona era uno fellone briccone?—. Ma non si ricordò lo re Carlo del proverbio del comune popolo che dice: —Se t'è detto 'Tu hai meno il naso', ponviti la mano—; anzi si diede a non calere, e non si mise a sentire i trattati e tradimenti che si faceano in Sicilia per messer Gianni di Procita, e per gli altri baroni siciliani; ma cui Idio vuole giudicare, è apparecchiato chi fa tosto l'esecuzione» (VIII lx).

de Provincia tantum, que quondam regno Aragonum dicebatur fuisse subiecta et ad regnum ipsum Aragonum pertinere, curiosa meditatione timescit, verens, ne Provincia ipsam, quam dictus dompnus Petrus aliquando suam dixit, per mare impetat et invadat», i Saba és l'únic a donar-nos aquesta informació.

Un cop esclatada la revolta de les Vespres —escriu Saba—, els sicilians, a més de demanar ajuda al papa, pensen també que és millor tenir un:

tractatum cum aliquo ambizioso rege, si nos pro suis velit recipere et suis viribus defensare; et precipue in Yspaniam bonos viros nuntios transmittamus et subiciamus nos ei: aut regi Castelle, cuius patruum dompnum Henricum rex Karolus cerceri tenet adstrictum, aut dompno Petro regi Aragonum, genero quondam nostri regis Manfredi; sed credendum est magis, quod dompnus Petrus nos pro suis recipiat, ut defendat, quia quodammodo ad uxorem et filios suos regnum ex successione regis Manfredi pertinet, cui heredes alii non supersunt. Audivi etiam, quod rex Karolus vehementer de ipso dubitat, precipue occasione Provincia, quam ad se dicit rex Aragonum pertinere. Pretera intellexi, quod ingentem paravit armatam et copiosum gentis Catalane congregavit exercitum. Forsitan, si audiat Syciliam contra Gallicos rebellionis dure suscepisse cervicem et quod Syculi volunt eum ad salvandum nos; est enim homo in armis strenuus et cupidus terre, qui forte armatam non fecisset, nisi ut terram aliquam subagere valeat regno suo (VIII 10).

Saba sembla que no coneix, o no accepta, la teoria de la conspiració —tot i integrar la possible requesta d'ajuda al rei de Castella que hem vist anar normalment juntament amb la participació de Miquel Paleòleg—, perquè el discurs dels sicilians és clar: Pere II està preparant una gran armada, potser per dirigir-se contra Provença, cosa que saben també els sicilians, els quals pensen que, si li diuen que s'han rebel·lat, els ajudarà. Pere II, doncs, també segons Saba no sap res de la revolta siciliana i no n'està involucrat, punt de vista força oposat a l'oficial de la cort papal. I des d'aquest punt de vista es diferencia també perquè ens descriu la catalanoaragonesa com «forte armata» i no, com a la butlla papal, una «comitiva tam modica bellatorum». Potser, també per aquesta raó, dedica, com hem vist, ampli espai a l'estada a Ifrīqiya (VIII 12-18).

És aquí que els missatgers sicilians troben el rei, però, al contrari del que passà, i del que narren els altres historiadors, la missatgeria siciliana, com a Muntaner, és precedent a la que el rei Pere enviarà al papa.⁴⁶⁸ Els sicilians, palermitans i messinesos junts, li demanen ajuda aportant les consuetes raons,

468. És molt possible que hi hagi confusió amb la que he demostrat que va arribar a Portfangós a finals de maig.

que són l'opressió i la crueltat dels francesos i els drets de Constança⁴⁶⁹ (IX 7). Justament en aquest moment, Saba introdueix aquell que podríem definir com el consuet lloc comú dels mals consellers, perquè:

Regi ergo Aragonum per nuntiorum relatus Siculorum cordibus reseratis statim regnicole, qui erant apud eum exules, quibus hoc nefas consuevit esse domesticum, ut in maiori pacis tempore constituti regni sui scandala cogitent et tales ordiantur insidias ac eas dissensionis filo contextant, novam statim decipiendi artem seu potius novos modos palliandi, quod temerarie faciunt, adinvenire non cessant novaque versant pectore insidiante consilia; et ut rex Aragonum dolis et insidiis periurii sermonis et arte pervertere in agendis suis temptet ecclesiam, apud eum insistunt, falsi suasio-ne consilii suggerentes, ut ad postulandum quedam ab ecclesia Romana suppliciter non leviam, que transfretantibus in terre sancte subsidium consuevit sedes apostolica indulgere, mittat statim nuntios speciales. Et quia magna sunt et ardua, que a domino papa petenda deliberant, cogitant intra se ac dicunt, quod ea sede apostolica regi Aragonum tamquam principi catholico denegante, si postmodum rex ipse vocatus accedat in subsidium Syculorum, est apud homines excusatus: dicent enim, quod illud attemptavit tamquam desperans de apostolice sedis gratia denegantis sibi contra Saracenos auxilia et indulta, que consuevit alii regibus indulgere (IX 8).

És clar que Saba llegeix amb claredat el significat de l'ambaixada de Pere II al papa, perquè veu evident que, un cop el papa rebutgi la requesta del rei d'ajuda a la croada, aquest serà «apud homines excusatus» si intervé en ajut dels sicilians. La culpa, doncs, és només parcialment del rei Pere, perquè qui li aconsella l'engany són els exiliats regnicoles, els trànsfuges i traïdors els quals, per fidelitat a l'heretge Manfred, no havien acceptat al seu moment, quan era legítim i just, el domini de Carles. Pere II, amb una resposta plena de ressons virgilians, com és normal a Saba, accepta la proposta i envia els ambaixadors (IX 9).

Un cop aquests han tingut llur discurs davant el papa i el col·legi dels cardenals:⁴⁷⁰

469. Amb el normal estil classicitzant, sobretot virgilià, de Saba, així comença la peroració dels ambaixadors: «O, rex inclite, rex excelse, tu *solus infandos* Syculorum labores et onera et tollere poteris et iuvare» (IX 7).

470. El text del missatge de Pere és, a Saba, diferent del de Desclot, que, com he dit, en sembla un resum, perquè el cronista escriu: «Sanctissime pater et domine, fides regum Aragonie vobis et fratribus vestris est nota, manifesta est etiam probitas personarum et quantumcumque sancta Romana ecclesia omnes reges occidentales fideles invenit, illos tamen fidelissimos ad servitia fidei habuit et constantes; eorum namque labores et studia contra infideles christiani nomini indefessa versata sunt; omnes *orbis* angulos vere de hiis iam *fama* replevit, quod, scilicet rege Yspanie dumtaxat excepto, qui cum saracenis cotidianis insultibus fatigatur, non sit me-

predictis sane ambaxiatoribus regis Aragonie fuerunt interdum bona et curialia data respoſta, eisq̄ue dominus papa ſatis applauſit, ac domini cardinales congaudentes ſibi et regi ſuo de tantorum felicitate ſucceſſuum pleno interius letitie iubilo replebantur (IX 10).

El papa i els cardenals acullen amb alegria la notícia, també perquè li ſoluciona el dubte de ſi Pere II pensava dirigir-se contra Carles. Aqueſt és, evidentment, un invent de Saba que, tot i no poder amagar la negativa final del papa a la requeſta d'ajuda de Pere II, tanmateix ha de justificar tant com pot aqueſta negativa, ja que involucra i responsabilitza Roma en el desenvolupament d'una empresa per Roma no volguda.

Saba ja no pot defensar Carles a tota costa, i, doncs, acceptar com a justificada aqueſta negativa —això, a més, després de tantes croades ajudades, sovint de manera del tot injustificada—, i condemnar de manera tallant com a arriscades i inútils les aspiracions del rei d'Aragó. D'aqueſta manera, s'empara rere les formes i dinàmiques polítiques de la cort romana. El papa i els cardenals sí que són feliços del que li envia a dir el rei Pere, tanmateix són lents per prendre decisions, hi ha moltes responsabilitats, i ells no corren cap a l'ignot «set omnia ſub pregnanti reſponſione procrastinant [...] ſine ſuggeſtione doli ac fraudis».⁴⁷¹ Per Saba, així, són els fets els que decideixen: la neceſſària ponderació, la inevitable lentitud retarden tant la reſpoſta, esperada amb ànsia pels ambaixadors, que en no obtenir-la amb promptitud, interpreten que han rebut

moria alicuius principis chriſtiani, cuius opera contra inimicos crucis claruerint *preconio* tante *laudis*, quante eſſe glorie reges Aragonum meruerunt. Ecce, pater ſanctiſſime, dompnus Petrus rex noſter merita cupiens adquare parentum et eorum per omnia veſtigia laudabilia proſequi [...]» i ſegueix amb un relat de les empreses africanes i de la requeſta d'ajuda (IX 10). És probable que el text reportat per Saba es correspongui, més que el de Desclot, a l'original, tot i les possibles mínimes amplificacions i modificacions retòriques, ſi tenim en compte que el lloc on escriu Saba és la mateixa Cúria; el fet que sovint transcriu documents oficials; el to del missatge, adient a l'ſtil de la Cúria i a l'ocasió; i la coherència de l'encapçalament amb la ideologia reial, tal com hem pogut veure al primer capítol, i com, per exemple, les *Gesta Comitum* encapçalen just el capítol dedicat a l'inici de l'expedició: «Petrus rex Aragonum, antecēſſores ſuos animoſitate nobili cupiens anteire, diſpoſuit barbaras ſubire nationes extra limites regni ſui» (GCB III, 68), vg. Cingolani, 2006a, en premsa.

471. «Verum quia ſedes apoſtolica de more deſes eſt ad negotia et domini cardinales lenti, quorum ſunt pedes in rerum expeditionibus gravitate confecti, ut velociter ad ignota non currant, tam cito ſuarum arcana non reſerant gratiarum nec alicui ſubito manum liberalitatis imponunt, ſet omnia ſub pregnanti reſponſione procrastinant, et hoc ideo, ut promovendorum apud eos negotiorum plene veritate propalata ſine ſuggeſtione doli et fraudis, que ad expeditionem et gratiam fuerint admittenda per eos, valeant expedire, ac de inceptis cum lentitudinis gravitate deliberant adimplere. Dicti nuntii regis Aragonum, quibus non ita celeriter cum effectu reſpondebatur ad votum cum licentia inſipide poſtulata ſeu animo petita iam parato ad expremenda concepta retrocedunt ad litora marina feſtine, ſicut forſitan fuerant ſubornati» (IX 11).

una negativa i que poden tornar contents de l'èxit de la missió, que es correspon perfectament al pla ordit pels regnícoles i acceptat pel rei Pere. Així que:

Nuntiis ergo predictis nondum post incoatum a curia reditum factis velis, rex Aragonum a celato pectoris fomite flammam fervescentem excutiens, cum *nondum cause irarum*, quas dicebatur contra Gallicos concepisse, a suo *animo excedissent*, nec *sevos dolores* de avita et soceri morte suspectos tempris vetustate substulisset oblivio, spoliis onustus Arabum petit *Trinacrie lytora* (IX 12).

Muntaner també, possiblement barrejant un altre relat, en part semblant al de Saba, al de la primera redacció de Desclot, i afegint-hi del seu, presenta una consecució diferent dels fets. Diferència que palesa, bé la dificultat d'obtenir notícies, de reconstruir-les i ordenar-les en un ordre correcte, bé les diferents tradicions i interpretacions dels esdeveniments, que anticipen, ara un fet, ara un altre, per tal d'emfatitzar els judicis sobre els personatges involucrats.

Per Muntaner, un cop el rei Pere veu que no pot dur a bon terme la seva empresa sense ajuda papal decideix enviar-li, com a Desclot, els ambaixadors. Aquí, el cronista construeix un nou capítol, el LII, al qual assistim a l'assaig general de l'ambaixada, amb el rei que instrueix els ambaixadors, que es preparen per a totes les possibles respostes. Però, mentre Guillem de Castellnou —únic missatger per Muntaner— s'està preparant per salpar, «veeren venir de llevant due barques armades bé espalmades» (LIV). Són els ambaixadors palermitans els que, un cop davant el rei, criden, amb un toc de realisme lingüístic: «Senyor *mercedi!*, Senyor *mercedi!*» i li demanen que els ajudi per tres raons: la primera, perquè ell és «lo pus sant rei e el pus dreturer qui e'l món sia»; la segona, pels drets hereditaris de Constança; la tercera, perquè els alliberi de les mans del Faraó.

És a dir que Muntaner, com Saba, anticipa l'ambaixada dels sicilians a la que el rei Pere ha d'enviar al papa, ambaixada que el rei escolta amb «pietat» i a la qual dóna, també com a Saba, una resposta oberta sense, tanmateix, prendre cap decisió a l'acte, tot esperant de saber què dirà el papa a Guillem de Castellnou i Pere de Queralt.

A Muntaner, com a Desclot, la resposta del papa és tallant i negativa, i l'ambaixador respon a les seves paraules explicitant aquelles responsabilitats papals en el que passarà, responsabilitats que hem vist rere les dificultats positives de Saba, perquè Guillem de Castellnou:

dix-li aïtant més que el senyor rei no li hac manat: —Pare sant, jo me'n vaig ab cruel resposta que m'havets feta. Plàcia a nostre senyor ver Déus que si per la vostra resposta vén mal a la crestiandat, que tot sia sobre l'arma vostra e de tots aquells qui us han consentit ne consellada aquesta resposta— (LVI).

Un cop coneguda la resposta del papa, el rei demana consell als seus barons sobre què han de fer, quan arriba una segona missatgeria siciliana, aquest cop de palermitans i messinesos, situació que ens duu al punt en què havíem deixat la narració de Desclot.

12.7. En aquest punt, a Desclot, tornem a trobar una notable diferència entre les dues redaccions, fet que és una ulterior confirmació de la hipòtesi que, al moment de redactar la primera, Desclot tenia molt poques informacions, i més aviat de segona mà, respecte als fets de Sicília abans de l'arribada a l'illa del rei. A la primera redacció, Desclot es limita a escriure:

Com aquells de Sicília saberen que·l senyor En Pere rey d'Aragó era [a] Alcoyll, hagren en cor que li'n donassen Sicília e que li'n tramesessen missatgers de part de tota la Sicília, la qual cosa se féu de mantinent, per ço com s'eren rebellats contra Carles, rey de Sicília (I, 87).

A la segona, al contrari, aquest esdevé un llarg i important capítol en el qual és reportat el consell dels palermitans que portà a enviar la requesta d'ajuda al rei Pere, consell en el qual és gairebé segur que participaren els dos ambaixadors catalans, Guillem de Castellnou i Pere de Queralt, fet que, com hem vist, Desclot calla a les dues redaccions. Desclot, que també havia callat les crides d'ajuda dels sicilians al papa amb la resposta negativa d'aquest⁴⁷² —si no és que les desconeixia—, ara lliga el II, 87 amb el capítol II, 82, i introdueix el parlament que tingueren els palermitans en què es determinà de cridar el rei Pere. Aquell mateix parlament que, amb la participació dels ambaixadors catalans, només havia narrat el *Chronicon Sicilie*.

Desclot explica que, quan els sicilians s'assabenten que Carles ha posat setge a Messina se senten perduts i «jutgats a mort» (II, 87). Així que, durant un consell, s'aixeca el «capitani», que ha de ser Ruggero Mastrangelo, i diu que estan perduts, però sap que el rei Pere «és passat a Alcoy e és nostre natural seyor» així que proposa de demanar la seva intervenció. Tothom hi està d'acord. Es fa referència a la simbologia bíblica, més amunt examinada, amb la comparació de Carles amb el Faraó i Pere II amb Moisès, i s'escullen els missatgers per enviar al rei d'Aragó. El moment és important, també a les cròniques sicilianes, i cadascú decideix de narrar-lo com millor li convé i com li sembla més significatiu, bé des del punt de vista retòric, bé ideològic.

Neocastro, per exemple, que era un dels cabdills de la revolta de Messina, emfatitza la presència de la seva ciutat i dóna especial relleu al fet que l'am-

472. Vg. per exemple Bartolomeo de Neocastro (XIX), Giovanni Villani (VIII lxxiii) o la butlla papal del 5.6.1282 (*Registres* 270).

baixada a Pere és enviada després que els palermitans van convèncer els mes-sinesos de demanar-li ajuda.⁴⁷³ Els ambaixadors, segons Neocastro, decideixen d'anar a Barcelona per requerir la seva intervenció perquè «motus enim belligeri regis sibi erant occulti». Dirigeixen el rumb cap a Menorca, però Fortuna fa girar el vent i els porta a Alcoll. La notació, no pas inversemblant —tot i que, pel que sembla, equivocada—, que els sicilians no sabien on era el rei, serveix per a subratllar l'absoluta absència de premeditació i acord entre Pere II i els sicilians, i per a introduir, altre cop, els fets, és a dir la providència divina, com a responsable de molta part dels esdeveniments.⁴⁷⁴

Tot i així, Neocastro traeix el seu coneixement del fet que les coses anaren just de la manera contrària. Perquè, segons Bartolomeo, els missatgers palermitans, encapçalats per Niccolò Coppola, salpen cap a Barcelona el 27 d'abril, quan efectivament Pere II encara era als seus regnes i on estaven a temps per poder-lo trobar, sense recórrer a Fortuna. Semblaria que aquí Bartolomeo confon dues missatgeries diferents. Això que és difícil de saber és si ho fa a propòsit o si, al contrari, cosa que podia passar, és un error. Tot i així, el seu testimoni, reprès per Zurita (*Anales* IV xviii; 2, 69), em sembla que podria ser, com ja he dit, una prova indirecta dels contactes que hi varen haver entre els sicilians i Pere II abans de la definitiva ambaixada de mitjan agost al nord d'Àfrica.

La intervenció divina és, d'altra banda, explícitament present a la *Historia Sicula* de Nicola Speciale, que escriu després de 1337 i coneix també, com es pot veure, les tradicions monàrquiques de la imitació de les gestes dels avantpassats. Per aquest altre historiador sicilià és un vell qui aconsella als palermitans de demanar l'ajuda del rei Pere, i és un consell diví:

O mira bonitas aeterni consilii! o ineffabilis charitas Jesu Christi! tu solus es, qui humanis consiliis destitutos non deseris [...] ecce surgit de medio tantorum nobilium vir quidam, licet ignotus facie, tamen habitu reverendus, quem non humana ratio docuit, sed sola divina clementia, ut creditur, inspiravit (IX).

El vell els incita recordant els delictes i la il·legimitat de Carles, però, per Speciale, el vell és al cas dels moviments de Pere II, perquè li diu que «illustris

473. Per tal de convèncer-los, els diuen que: «Ipse (*scil.* Petrum) quidem bellorum est strenuus, nec populus ejus piger; terras, et, si voluerit, potentia mare lustrat. Magnanimus dicitur et mirabilium virium robore singularis, et, quod tutius est, ex morte soceri ad eum rationabiliter spectat successione nobilis conjugis corona Regni Siciliae praetermissa» (XXI).

474. Abans de l'arribada dels missatgers sicilians, un tal *senex Musalla* ja li havia predit la breu durada de l'estada a Alcoll i la successiva victòria a Sicília (XVII). De les seves paraules el rei es recorda en escoltar els palermitans, quan «gaudet, quod divinae dispositionis providentia, regalis propositionis intentio et actio populi uno eodemque mysterio protenduntur» (XXIII).

Petrus Rex Aragonum, vir utique magnanimus, & bellis assuetus, gloriosi genitoris sui Regis Jacobi sequens vestigia, contra infideles Christi cum magna classe profectus apud Ancollem, ut fama refert, prospera bella gerit». Els misatgers, que insisteixen en els drets hereditaris de la reina Constança (X) presenten a Pere II un llistat detallat de les injustícies i opressions de Carles i la seva dominació (XI), llistat molt semblant al que és també present a Desclot. En haver escoltat aquest relat, el rei:

vultu spectabili, nihil magis elatus pollicitis, blando sermone gratificat & Sicularum fidem, & eloquia legatorum. Ad causam vero legationis, quia prudentie Regum non expedit in rebus arduis absque trutinata libra consilii respondere, diem alteram pro termino responsionis adjecit (XI).

Tornant al relat de Desclot, veiem com els ambaixadors sicilians són duts davant el rei —al capítol 87—, se li dirigeixen amb: «Déus te sal, rey d'Aragó e de Sicília», i li demanen que accepti de ser rei de Sicília. El rei Pere, que, a la realitat, hem vist sempre molt atent a la legalitat, a la semificcio historiogràfica, els respon:

Amichs, ben siats vosaltres venguts. ¿Per què havets desposseyt Carles ne gitat de ssa senyoria? (I, 87).⁴⁷⁵

Rebent l'aprovació d'un dels ambaixadors a la pregunta, aquest «trasch ·I· libre en lo qual havia scrit tots los mals e les injurries e les emprimies que·l rey Carles e sos batlius los fahien quescun jorn». Aquí, com a Nicola Speciale, és present un memorial de greuges amb un detallat inventari dels crims de Carles i de com oprimia el poble sicilià. Si tenim en compte aquesta coincidència dels dos historiadors, hem de pensar, amb Coll i Alentorn, que Desclot transcriu, si fa no fa, de forma idèntica a les dues redaccions, un document realment existent.⁴⁷⁶

El rei, utilitzant un símil evangèlic, que a la segona redacció havia reaprofitat per a l'apartat de teoria política del capítol II, 76, li respon:

475. A la segona, per donar un caire de més oficialitat i menys confiança, substitueix «amics» per «barons».

476. L'única diferència és que, a la segona redacció, els capítols de greuges no són numerats i la relació dels ambaixadors és closa pel comentari de l'historiador que: «Encara de moltes altres empreses e de malvestats, que longa cosa seria de recontar» (II, 88), mentre que a la primera, són els mateixos ambaixadors que diuen: «Vejats, senyor, en qual manera nos destrohia e·ns desfeya tots. E encara·ns faýa moltes d'altres injurries e torts, que seria longa cosa de recomptar. E per aquesta rahó tota la terra s'és rebellada contra ell, e han morts tots los ffrancesos e·ls mals batles qui per ell hi eren». A GCB III, 69 hi ha una breu, però impactant, descripció de la «Gallica feritate».

Per cert, fort me sembla dura cosa e mala, e no·m dó maravella d'açò que havets feit, car Nostre Senyor no ha posats los pastors sobre les ovelles per ço que les degen ociure ne destrohir, ans ho ha feit per tal que les degen governar e guardar de lops e de males besties, que no·ls fassen mal. E per açò ha posats Déus reys e prínceps sobre los pobles per ben governar e tenir en dretura, e per deffendre que altres gents no·ls fassen sobres ne torts. Emperò jo hi hauré d'assò mon conseyll, e respondré-us breument.

Així que, finalment, el rei reuneix el seu consell i el posa al cas dels esdeveniments com si no sabessin res del que havia passat a Sicília, cosa que, com he formulat més amunt, realment era el cas:

E puy lo senyor rey En Pere hac son conseyll ab tots sos barons,⁴⁷⁷ e dix-los com los bons hòmens del regne de Sicília li havien tramesos missatgers que li'n retrien lo regne de Sicília, e que·l bastarien de tot ço que hagués mester.

—Ara— dix-los lo rey —devets saber que·l regne de Sicília és de la dona ma muller e de mos fills, e Carles tenie'l a gran tort. E puy axí és que·ls bons hòmens lo·m volen dar, e l'apostoli no m'a volgut fer negun seors, si vosaltres m'o conseyllats, és mon cor que vage pendre lo regne de Sicília—. ⁴⁷⁸

—Senyor— dixeren los comtes e·ls barons de Cathalonia e d'Aragó —pensats de fer tot ço que honor vos sia, que nós vos seguirem mentre vida·ns bast, car gran vergonya nos seria si tornàvem en nostra terra que res no haguéssem conquest ne crescut a la nostra corona—. ⁴⁷⁹

E d'aquest conseyll fou molt alegre lo rey, e dix-los axí:

—Barons, molt són pagat d'assò que m'havets dit, e conech que gran amor e gran leytaltat me aportats, e fa'ns ho dir gran prohea de cavallaria que en vosaltres és, e fasses axí. Emperò no romangua la bataylla de fer ab aquests menysrehents qui tants se són ajustats davant nós—.

—Senyor— dixeren los barons —molt vos havem què greir d'assò que·ns havets dit, e fassam-ho en tal manera d'aquests sarrahins qui tots temps nos dubten—. ⁴⁸⁰ (I, 88).

12.8. Molt possiblement no és veritat que el consens fos unànime. Aquest fet confirmaria la hipòtesi avançada més amunt que el gruix, si no la totalitat,

477. Posaré en nota les diferències, amb la segona redacció, que són fonamentalment de caràcter retòric, ja que miren de corregir detalls de protocol i de magnificar l'empresa: «son conseyl de comtes, e de barons e de cavalers savis» (II, 88).

478. «Pus éls lo·m reten. E vuy saber de vosaltres quin conseyl me'n dats».

479. «Conquestat ne cregut a la vostra seyoria».

480. «Que en Espanya parrà tots temps ço que vós e vostres ancessors hi han fet, e és mes-ter que assí parega».

de la noblesa catalanoaragonesa estava a les fosques de les intencions reals del rei. En efecte, Nicola Speciale reporta que hi havia també qui li aconsellava de no acceptar l'oferta siciliana, i el convidava a la cautela, amb unes raons prou assenyades, tot i que, d'alguna manera, semblen formulades arran del coneixement dels esdeveniments posteriors:

Conveniet utique inter alios Rex Francorum, cujus idem Karolus frater est, &, ut fraternum ulciscatur opprobrium, contra nos diriget omnem potentiam regni sui. Quo casu posset fortasse contingere, dum speramus dotale regnum armis defendere, quod hereditarium vobis est, pre multitudine invadentium hostium nos relinquere indefensum (XII).

I ho deixa entendre també Bartolomeo de Neocastro, el qual ens revela les grans dots de Pere II com a orador, «subtiliori ingenio», mostrant-nos, en estil indirecte, una escena d'oratòria popular semblant a la de Desclot, així com revela que tenia unes fonts semblants:

Jam rex rem populo divulgat; exercitus regi obstare incipiunt; declinant animos a paratu Siciliae, eo quod contra Christianos oriebatur seditio. Rex animi declarat propositum, ast illi magis obstare non desinunt; quidam enim verentes Ecclesiae Matris saevitiam, quidam Gallicorum furores et scandala potius evitantes, rege non monito, in patriam redierunt. Rex subtiliori procerum animos mulcet ingenio; jam manifestat exorabilis conjugis lacrymas et importabiles gemitus filiorum, propter quod dicit, quod, si vocatus etiam non fuisset, ad recuperandum Regnum Siciliae et ulciscendum sanguinem soceri ipsum oporteret accedere; et ideo votivis proceres hortatur affectibus, ut rem, cum in promptu sit, alterius patrociniis vindicandam non deserant, cum ipsos Regnorum et Martis polliceatur esse sodales. Asserit quod, si secus facerent, ipse, etiamsi solus remaneat, a tantae necessitatis articulo nullatenus inceptum mentis propositum declinaret. Hiis dictis, singuli nedum in homines, verum in sui regni praeconium (si foret possibile) obtulerunt in inferos se ituros (XXIII).

A Zurita,⁴⁸¹ també, trobem que no tots estaven d'acord, ja que un sector de la noblesa recorda al rei tots els perills als quals s'enfrontarien, la falta d'aliats poderosos —no podent comptar entre aquests ni els dèbils gibel·lins nord-italians ni el rei de Castella de poc fiar—, l'escassetat de tropes, i el canviament de l'exèrcit, finalment li diu que:

481. No sé d'on treu la notícia Zurita (*Anales* IV xxii; 2, p. 80-81): per aquesta secció sembla que depèn sobretot de Muntaner i de la perduda versió en versos de la crònica de Neocastro, autors que cita; coneixia també Nicola Speciale? És possible que integri la seva font amb consideracions personals, coneixent el descabdellament dels fets, o amb alguna altra font desconeguda.

no era de menor consideración, no se haber dado parte a los ricos hombres y ciudades desta empresa, sin cuyo parecer no debía poner en tanta aventura el reposo y pacifico estado de sus reinos, contra la autoridad de la iglesia y contra las fuerzas de los más poderosos príncipes de la cristiandad (*Anales* IV xxii; 2, 81).

Així que, proposen que és millor tornar a Catalunya i presentar les possibilitats a les Corts reunides i, si aquestes accepten, intentar l'empresa.

El resultat de l'eloqüència reial és tal que, finalment, tothom decideix de seguir-lo.

12.9. A Desclot, com tampoc als altres cronistes, el rei no dóna d'immediat la resposta als ambaixadors sicilians, ja que el consell clou, com es veu al text suara citat, amb la voluntat de fer almenys una última batalla amb els sarraïns, i el capítol s'acaba amb l'afirmació que el llibre deixa de parlar del rei i torna a parlar dels fets d'armes dels barons. El capítol 89 és així dedicat a narrar una agosarada proesa d'Arnau Roger, comte de Pallars. Abans de comentar el significat del capítol, és el cas d'aturar-se un moment sobre una notació que feren Rubió i Coll, i que ens permet d'apreciar un altre element que caracteritza la manera de treballar de Desclot per completar la segona redacció de la seva crònica.

Coll i Alentorn, citant una lliçó de Rubió, nota com el capítol 89 «sembla procedir d'un text preexistent» (1991, p. 207) perquè, malgrat n'ha parlat en capítols anteriors, aquí Desclot torna a presentar el comte de Pallars com si no n'hagués parlat mai. La notació és exacta i el dubte pertinent, perquè, efectivament, el capítol depèn d'un altre text, que no és altre, però, que la primera redacció. Allí, Desclot no havia esmentat mai el comte de Pallars, així que té sentit que el presenti en aquest indret. Al moment de redactar la segona, no es recorda d'haver-lo ja presentat i inclou el començament del capítol sense cap modificació.

El capítol no té més significat, i no és poc, que el de presentar una petita escena de teoria cavalleresca i de la saviesa del rei. El comte Arnau Roger, en veure uns seixanta sarraïns amb una senyera vermella, decideix d'anar-los a escometre tot sol, però, tot i el seu ardiment, es troba aviat en dificultat i és socorregut pel comte d'Urgell i dos «donzells» i, al cap de poc, per un grup més nombrós que posa en fuga els sarraïns. Un cop s'ha curat les ferides:

E-l rey reptà-lo fort, com menys de son manament havia passat lo vayll, e que no valia tant sa fe. E respòs lo comte e dix: —Senyor, no és nuyll hom al món, salvant vós, qui diga que yo hage feit res contra fe que yo no li u combate—.

E respòs lo rey: —En comte, yo no u dich sinó per la follia que havets feita. Que jo amara més haver perdut tot quant he, que si vós hi fóssets mort. Perquè hom se deu guardar de foyll assaig—.

Dix lo comte: —Certes, senyor, si assí no assajam nostres cors en feit d'armes, yo no sé hon nós ho assajam—.

E dix lo rey: —Certes, bon sprovar fa son cors contra ·I· cavaller o ·II·, mas anar ferir en ·LX· cavallers no és ardiment, ans és follia. Mas yo sé bé que la vostra valor és tan gran, que si haviets la meytat de força segons la voluntat del cor, que vós vos combatriets ab ·C· cavallers o ab més—.

—Senyor— dix lo comte —gran mercès, que bé m'avets pagat de paraula, car ço que és en vós carragats en mi— (I, 89).

Amb poques variacions estilístiques, el text citat és igual a la segona redacció. Però aquí, Desclot afegeix un apartat en què explicita els combatiements que es feien, parla del nombre de vaixells que integraven l'estol i es deixa anar a una descripció admirada de l'exèrcit,⁴⁸² que recorda molta lírica de trobadors, notant, i això té sentit un cop s'han obtingut les grans victòries navals, que la flota no està composta de gents de diferents procedències, com l'exèrcit angeví, sinó solament de catalans i aragonesos.

12.10. El ritme d'aquest últim mes havia estat frenètic: a mitjan juliol surt l'ambaixada cap a Roma, d'on va marxar cap a Palerm, en possessió de la decisió papal, per assegurar els sicilians i moure'ls a demanar ajuda al rei Pere i oferir-li la corona de l'illa ja a primers d'agost. De Palerm, Guillem de Castellnou i Pere de Queralt havien tornat a Alcoll, juntament amb els ambaixadors palermitans o —perquè hi ha fonts que no parlen d'una arribada junts— precedint-los de poc.

Som, ara, com a molt al 15 d'agost, Pere II ja ha pres la seva decisió, però encara no l'ha comunicada als sicilians, i encara ha de resoldre la seva posició envers els sarraïns: com pot treure'n benefici i com pot marxar amb tota seguretat, tot i trobar-se rodejat per molts enemics i a punt de donar-los batalla. Però, aquests, a l'anunci del desafiament, li diuen que prefereixen fer les paus «e que li'n farien trahut per tots temps e que se'n tornàs en sa terra. E·l rey, qui sabia que d'aquí lo convenia a partir e d'anar en Sicília, ço que hauria dels sarrahins hauria de guany, si res ne podia haver» (I, 90).

Mentre és en negociacions amb els sarraïns, li tornen davant els missatgers

482. «Mas anc no fo nuyl temps vist tan bel arnès de cavalers, e de mariners e de sirvens, de beles cuyrasses ab cubertes de samits e de drap d'aur, e molt beyl sobre-seyal de scendat ab fuyla d'aur batut, e molta bela seyera, e molt bel penó ab fres d'aur e d'argent, e molts beyls cayayls de gran preu, e molta bela sela de seyal; que quant eren guarnits en ·I· camp, molt era nòbla cosa de veer» (II, 89).

sicilians a l'espera d'una resposta —segons Runciman (1976, p. 295) el rei fingia de no fiar-se'n. El rei respongué que:⁴⁸³ «pus als bons hòmens de Sicília plahia que ell fos lur senyor e lur rey, e li donaven lo dit regne, que ell lo prenna, e iria e'ls deffendria de son poder. Encara que'ls tendria les bones costums del rey En Guillem» (I, 90). Els ambaixadors li responen, doncs, que s'afanyi, i que deixi de pensar en els sarraïns, perquè ells el bastaran d'or i del que faci falta. La primera redacció afegeix:

E'l rey dix-los: —Anats a la bona hora, que per cert hivàs me haurets—. Ab tant, los missatgers preseren comiat del rey e tornaren-se en Sicília, e reteren respost d'assò que'l rey los hac dit. E lavors, tota la Sicília se tench pus forts. E quant los missatgers se'n foren anats, lo rey feu pati ab los sarrahins, e'ls dits sarrahins foren-ne fort pagats e donaren-li molt tresor e molta honrada joya, e li fermaren ab bones cartas lo trahut lo qual li havien promès de donar tots temps (I, 90).

Desclot diu que un cop el rei s'és avingut amb els sarraïns, en tres dies —quatre a la primera redacció—, l'exèrcit es reuneix, arplega les seves pertinences, cala foc a la ciutat d'Alcoll i salpa cap a Sicília, cosa que intueixen els sarraïns en veure el foc.⁴⁸⁴

Les *Gesta Comitum*, que dibuixen un model de rei magnànim i *pius*, i carreguen les tintes retòriques amb notables correspondències lexicals amb la documentació expedida a Sicília —que veurem més endavant—, diuen que Pere II «uotis clementer annuit legatorum»⁴⁸⁵ i que «ad gemitus igitur et singultus omnium Siculorum motus Petrus Aragonum rex illustis, erga miseros et captivos pandens uiscera pietatis, in nomine Iesu Christi intrauit Siciliam» (GCB III, 70).

12.11. Desclot ha proporcionat dues versions lleugerament diferents de la complexa conjuntura que, entre el 1280 i el 1282, portà el rei Pere II a organitzar la invasió de Sicília. Les diferències són mínimes però importants, perquè a la primera redacció la presenta d'una forma més coherent, tot i que llargament incompleta, respecte a com es descabdellaren els fets. Mentre que,

483. A la segona redacció, les mateixes paraules del rei són en estil directe.

484. A la primera redacció: «com los sarrahins vaheren que foch se tenia a la vila, conegueren que la host se n'era partida. Emperò los sarrahins dubtaven que, feit lo pacti entre'l rey e ells, que encara ab aquell lur tresor ell no conquerís tota Affrica». Per Nicola Speciale, el rei es confia a la voluntat divina i anirà on el porti el vent «vultu tegens desiderium cordis sui» (XIII).

485. La cronologia de les GCB III, també a causa de la forta reducció del relat, és quelcom confusa perquè escriuen que, un cop obtinguda la resposta positiva, els missatgers tornen a la pàtria i, només aleshores, es rebel·len i Carles d'Anjou posa el setge a Messina.

a la segona redacció, en fa un relat més adient a la visió oficial i a la mateixa propaganda reial, negant qualsevol tipus de premeditació. Segurament Desclot, al moment de redactar la primera redacció, no tenia coneixença de molta de la documentació que la Cancelleria Reial va expedir estant a Alcoll mateix i a Sicília, així que no devia conèixer amb precisió quina havia de ser la versió «oficial». D'altra banda, al moment de posar-se a corregir-la per apretar la segona redacció, a part del fet de tenir més materials a la seva disposició, també eren diferents les condicions polítiques. La propaganda antiaragonesa havia operat amb força, i les acusacions de traïció i les veus de conjura, que devien ser prou conegudes també a Catalunya, devien aconsellar la remodelació i l'adequació a la visió oficial.

Visió que el mateix rei es va encarregar de difondre àmpliament i des de bell antuvi, puix que el dia 19 d'agost de 1282, encara estant a Alcoll, tot just després de donar la seva resposta positiva als ambaixadors sicilians, escriu una carta al rei d'Anglaterra, Eduard I. Pere II, com hem vist, havia estat llargament en contacte amb Eduard I, sobretot arran de la qüestió dels infants de La Cerda, i s'havia projectat, tot i que no del tot consensuat, el matrimoni entre l'infant Alfons i Elionor, filla d'Eduard. A més, hem vist com Ferran, germanastre de Pere, des de París el tenia al corrent dels esdeveniments. D'alguna manera, Pere el considerava aliat seu, també per les endèmiques enemistats amb França, i li devia semblar que era bo informar-lo, pensant, imagino, que, de retruc, ell s'encarregaria de difondre la seva versió. Així, se li dirigeix Pere (Rymer, 1727, vol. 2, p. 208-209, i Amari, 1886, vol. 3, p. 323-325):

Excellentissimo & quamplurimum diligendo Domino E. Dei gratia, illustri Regi Angliae, Domino Yberniae & Duci Aquitaniae, P. per eandem gratiam, Rex Aragonum, salutem & sinceram devotionis affectum.

Dilectioni Regiae praesentibus intimetur, quod nos, ante recessum nostri viatici armatae nostrae, videlicet, in quo sumus, cum proponeremus illam ad Dei servitium facere, misimus Nuncium nostrum ad summum Pontificem, ut nobis, super eodem negotio, subsidium largiretur.

Quem idem Nuncium dictus summus Pontifex, audita supplicatione nostra, timens an regem Siciliae accederet, sine responsione aliqua relegavit.

Postmodum vero cum venerimus in Barbariam, ad locum, videlicet, de Altoy, ad exaltationem fidei Christianae, adhibito consilio Richer hominum nobiscum existentium, destinavimus iterum ad dictum summum Pontificem nostrum nuncium, super eo, videlicet, quod nobis in prosequendo facto, per nos inchoato, subveniret, nobis decima per Ecclesiam in Regno nostro recepta, & concederet indulgentiam *Apostolicam* nobis, & illis qui nobiscum essent, & etiam quod terram nostram & ipsorum reciperet sub protectione Ecclesiae & commodo; cui Nuncio dictus summus Pontifex fecit quandam dilatoriam impensionem, distulitque sibi tradere literam.

Cumque nos *resisteremus* inimicis fidei, ut nostrum erat propositum si dicto summo Pontifici complaceret, venerunt ad nos Nuncii quorundam locorum & Civitatum Regni Siciliae, exponentes nobis & supplicantes quod ad Regnum ipsum *accederemus*, quia omnes Siculi unanimes & concordēs nos in eorum Dominum invocabant.

Nos, siquidem advertentes, quod istud esset nobis & Dominationii nostrae honorificum & utile, *accedere* ad dictum Regnum Siciliae cum familia nostra & stolo, ad habendum & impetrandum jus, quod illustris & bona Consorts nostra, Domina regina Aragon. & filii nostri habent in eodem Regno, *proponimus*; & erit decus nostrum & nostrorum, Domino perhibente.

El missatge que Pere II volia que fos clar a tothom és evident: he demanat ajuda al papa per anar contra els infidels, i me l'ha negada per por que em dirigís contra Carles, sense ni contestar amb una carta. Un cop a l'Àfrica, li ho he tornat a demanar i, perdent el temps, tampoc no m'ha donat resposta. Just en aquest moment uns missatgers sicilians —hem de notar que Carles no és esmentat— m'han demanat que accepti de ser llur rei i ho he fet, perquè era honorable i útil al nostre regne, i per demanar justícia respecte als drets que la meva esposa té sobre aquell regne. Aquesta és la versió dels fets que sempre mantindrà el rei, i que a la llarga s'imposarà a la historiografia oficial, i és justament la versió a la qual s'adequarà Desclot a la segona redacció.

La mateixa versió, amb mínimes modificacions, ara posant més èmfasi sobre un aspecte, ara sobre un altre, repetirà Pere II més d'un cop en dirigir-se a amics i enemics: ara a súbdits —com els palermitans—, ara a futurs súbdits —un cop desembarcat a Sicília i iniciada allí la seva activitat diplomàtica i de propaganda—, ara a aliats.

El 20 de setembre, des de Palerm, escriu a Miquel Paleòleg, com ja hem vist, en resposta a l'ambaixada que aquest li havia enviat quan encara es trobava a Portfangós, i li diu, sense esmentar el papa, que (Carini, 1882, doc. v):

nos cum stolio nostro ad partes transfretavimus Barberie ubi cum quodam tempore stetisemus invocati per populos Sicilie et instanter requisiti quod ad illud regnum accedere atque illud tamquam nostrum contra Carolum nobilem Provincie comitem ac alios ipsius regni vastatores deffendere deberemus in regnum ipsum quod ad nos iure spectat venimus hiis diebus.

Mentre que el dia 10, en un dels seus primers actes oficials, sis dies després d'haver entrat a Palerm, escriu una sèrie de cartes a batlles i a ciutats de la Sicília oriental per reafirmar el seu domini i cridar-los a la intervenció contra

Carles —amb uns termes i expressions que recorden les *Gesta Comitum*— i que reproduirà al proper capítol.⁴⁸⁶

La mateixa versió proporcionarà fins i tot a Carles, quan se li dirigeix, entre el 19 i el 24 de setembre, posteriorment a l'ambaixada que li envià mentre assetjava Messina i que veurem al proper capítol, i que transcriu també Saba Malaspina (IX, 12):

Dum in partibus Barbarie contra hostes fidei apud quoddam castrum, quod Alcolium dicitur, prospere ageremus, quidam venerunt ad nos de tota Sycilia nuntii, de vobis graviter querelantes ac dicentes, quod vos Syculos dyra tyrampnide premitis et multis oppressionibus adgravatis. Verum quia ipsum regnum Sycilie ad uxorem et filios nostros spectat, hec pati ulterius non valuimus, cum nec etiam deberemus; propter quod in eorum auxilium venimus, quibus occasione uxoris et filiorum nostrorum deesse non possumus (La Mantia, 1918, doc. xviii).

I ho repetirà, encara l'any següent, quan, el 15.1.1283, es dirigeix al Doge de Venècia, Giovanni Dandolo, per demanar-li la seva aliança, o almenys que no ajudi Carles, carta que també veurem al capítol següent, o, amb paraules molt semblants, també en una sèrie de cartes, del 9.2.1283, enviades a nobles regnícoles per tal de dur-los a aliar-se amb ell (Carini, 1882, doc. dxxi):

G.º de Amoroso militi fideli et devoto suo etc. Ad publicam tui et alterum devotorum et fidelium nostrorum noticiam nostra fore credit serenitas derivatum qualiter pridem preparato passagio feliciori ad partes Barbarie direximus iter nostrum, ubi acidit nobis ibidem degentibus, quod propter multas novas et diras faraonicas afflictiones, quibus universi regnícole fideles nostri a comite Provincie hoste nostro suisque sequacibus afflicti nequiter extiterunt quas inserere non licet [...].

Pere II seguirà mantenint aquesta versió al llarg dels anys, perquè el 12 de febrer de 1284, mentre posava setge al castell d'Albarrasí, escriu a l'emperador Rodolf d'Habsburg. Al memorial de les coses que el seu ambaixador, Ramon de Brucinach, li devia dir, trobem com li devia explicar que ell tenia intenció d'anar contra els sarraïns i va demanar ajuda al papa, que:

486. I el mateix repeteix a moltes altres cartes oficials d'aquells primers dies, vg. Carini, 1882, doc. xv, xvi, xvii, xxxiv, xlv, etc.; unes frases semblants les havia fetes servir en un document del dia precedent, el 9.9.1282: «Cum cordi nobis sit et intencione firmissima, faente domino proponamus contra Carolum Provincie comitem, hostem nostrum et emulum, ad ipsius sueque gentis depopulationem et exterminium exquirendum et subiectos nostros Sicilie Regionis ab eius manibus liberandum» (Carini, 1882, doc. i). Hem vist que, ja a la carta als comuns nord-italians del 28.10.1280, parlava d'«adversarii ultimo exterminio contristari» (Carini, 1884, vol. II, p. 41).

Neguna d'aquestes coses no volc atorgar ni respondre per carta, mas dix que no avia aquella volentat, ans vulia anar contra Carles e altra resposta no hi volc fer.

Que un cop a Barbaria li envià una altra ambaixada —ell també només anomena Guillem de Castellnou, i d'aquí potser prenen la informació cronistes com Muntaner—, i que tampoc en aquesta ocasió el papa no li contestà positivament ni li envià cap carta. Que finalment arribaren els missatgers de Sicília a oferir-li el regne, però que ell no els va voler donar cap resposta fins que arribessin els ambaixadors que havien anat a la cort papal, i només un cop coneguda la resposta del papa consentí a la requesta d'ajuda i a l'oferta dels sicilians (Soldevila, 1965, p. 658-659):

E així anà en Sicília et reebé aquels regnes per man dels sicilians, e tramès a Carles en qual manera el era vengut en Sicília, per què'l requeria que el la li desemparàs, car assats de temps a tort et en perjudici de la Reyna et de sos fils aquel regne avia tengut; et si negun dret hi entenia d'aver, que'l senyor Rey era aparellat d'estar-ne a dret en poder del seinnor papa o de jutge seu no suspitós. E açò plac e atorgà Karles, e sobr'açò s'isqué de Sicília, e d'açò hy a cartes públiques.

12.12. El 30 d'agost de 1282, després de cinc o sis dies de navegació, el rei Pere II desembarca a Trapani:⁴⁸⁷

E quant aquells del Munt de Sant Julià, e de Marzara e de tota la contrada viren tan gran navili, sopte conegueren que era lo rey d'Aragó En Pere. E appareyllaren-se al mils que pogren per reebre lo rey honradament, e entraren los ríchs hòmens e'ls cavallers en la nau hon lo rey era, e agenyollaren-se als seus peus, e besaren-li la mà, e saludaren-lo molt altament dient-li: —Ben sies vengut senyor, rey d'Aragó e de Sicília—.

E manvés lo rey exí en terra e fou honradament rehebut per totes les gents, e hac-li hom appareyllat ·I· bell cavayll en què cavalcà, e tota la gent anava-li davant a peu, e'ls cavallers e'ls barons manaven-lo per les regnes e portava-li hom dessus ·I· pali d'or e ·IIII· lances sobre'l capítol. E tuyt cridaven e dehien: —Ben sia vengut lo nostro rey d'Aragó e de Sicília e'l nostro salvador, per lo qual serem tuyt deliurats del nostre cruel enemich Carles!—.

Axí cantant e alegrant, meseren-lo en son palau, lo qual fou encortinat de draps d'aur e de seda. E faheren venir encontinent moltes vaques, e mol-

487. Segons Soldevila (1971, p. 634), aquest lapse de temps és excessiu. El relat de la segona redacció és igual, una mica més amplificat, amb l'única variant per la qual es transforma, per magnificar-lo i adequar-lo a la dignitat del rei, el palau on és allotjat Pere I en palau reial, que no n'hi havia.

tons, e galines, e pà, e vi e altres viandes, e faheren richament appareyllar de menjar. Ab tant los cavallers e ls richs hòmens foren exits de les naus, e menjaren tuyt alegrament e a gran ayre. E faeren tuyt gran festa per la venduda del rey bé ·IIII· dies e trameseren al rey molts bells presents d'aur e d'argent, e de draps de seda e d'aur e d'altres coses moltes. Entretant tots los cavallers e tota la gent e tot l'arnès fou descarregat e mès per ostals e foren tuyt albergats en la ciutat de Tràpena (I, 90).

13. EL REI PERE II: DES DE PALERM FINS A MESSINA (CAPÍTOLS 91-98, 101-103)

13.1. Aquest grup de capítols narra aquelles fases de la guerra entre Pere II i Carles d'Anjou, en les quals presidiren els dos monarques. De l'anàlisi deixaré de moment de banda els capítols 99-100, que són els que introdueixen i preparen el desafiament de Bordeus, per tal de considerar-los juntament amb el relat del desafiament. Per a aquest grup de capítols, també, ens trobem amb notables diferències entre les dues redaccions de la crònica de Desclot: la profunda reescriptura que va dur a la segona redacció inclou, per a aquest bloc, l'afegit de moltes notícies que, a l'època de redactar la primera, li eren del tot desconegudes, la correcció d'algunes afirmacions errònies⁴⁸⁸ i la constant re-manipulació, a vegades en profunditat, de l'aspecte retòric de la seva narració.

Després del triomfal acolliment a Trapani, el rei s'informa de la situació militar i, en saber que Carles tenia assetjada Messina amb un gran exèrcit, envia l'almirall Ramon Marquet a Palerm amb la flota i el gruix de la host, mentre ell segueix amb més calma per via de terra, per arribar a la capital siciliana el dia 4 de setembre.⁴⁸⁹ Un cop entrat a la capital es repeteix l'entusiàstica acollida:

488. Aquest fet ens ha de fer preguntar sobre el criteri de selecció de les notícies que tenia Desclot: com és que dóna més crèdit als informadors que tindrà en un segon moment?, quanta de la seva informació oral li venia confirmada per la documentació escrita? És difícil contestar *a priori*, de totes maneres intentaré respondre, quan sigui possible, cas per cas.

489. La data és explicitada, i les formes del viatge, per un dels documents ja citats i del qual tornaré a parlar més endavant: «attingimus Trapanum et abinde per terram cum multorum militum equitum et peditum decenti et honorabili comitiva die veneris quarto presentis mensis septembris Panormum applicuimus sospite toto nostro navigio ad Panorminatum portum nichilominus destinato» (Carini, 1882, doc. x). A la nota al text, Soldevila (1971, p. 634) discuteix l'afirmació de Desclot que el rei s'aturà a Trapani cinc dies i que arribà a Palerm havent cavalcat «tantes jornades» (II, 91) i li sembla que les dades no encaixen perquè, en efecte, hauria cobert els més de cent quilòmetres només en un dia, però a la primera redacció Desclot escriu que s'aturà quatre dies a Trapani, i al capítol 90, a les dues redaccions, escriu que hi «feeren gran festa ·III· jorns» (II, 90), així que hem de creure que el «·V· jorns» de l'edició Coll ha de ser un error.

Adonchs lo rey entrà en Palerm, e aquells de la ciutat faeren gran festa per lo rey, e reberen-lo a gran honor. E·l rey cavalcava en ·I· bell cavall, e tota la gent anava a peu davant ell, e aportaven-li ·I· pen[ó s]obre·l cap, e·ls richs hòmens destraven-lo per les regnes, e les dones e les donzelles estaven per terrats e per finestres, e tuyt cridaven e dehien: —Ben sia vengut lo nostro rey d'Aragó e de Sicília—. E anaven-li cantant e ballant davant tro l'agren mes en son palau, e en la casa que hom appella la Sala Vert. E covidaren-lo, e li donaren a menjar richament, e faheren festa bé ·III· jorns (I, 91).

Tot i així, a la segona redacció decideix reduir, possiblement perquè li semblava una repetició, de manera que trasllada la presència femenina a les festes de Trapani,⁴⁹⁰ i es limita a escriure:

Les gents de la ciutat de Palerm feeren molt gran festa de la venguda del rey, e·l receberen a gran honor e·l meseren e·l palau emperial⁴⁹¹ (II, 91).

A la segona redacció, afegeix, també, com es varen allotjar les tropes, i el detall, no pas inversemblant, que, inicialment, aquestes, per les seves males condicions, degudes al viatge i al sol, no van engendrar en els palermitans confiança que els alliberarien del rei Carles «qui era ab tan gran poder, e per mar e per terra» (II, 91).

Al cap dels tres dies de festes, el rei «féu ajustar conseyll» en què s'havia de formalitzar la requesta d'ajuda i l'oferta de la corona de Sicília al rei Pere. L'escena és breu, en la relació de Desclot, i substitueix la de l'eventual coro-

490. «E les donzelles e tota la altra gent, ab moltes maneres d'estruments anaven-li davant» (II, 90); tot i així, sembla més creïble la primera redacció, sigui per l'evident felicitat dels palermitans, sigui pel detall que les dones no estaven al carrer amb els homes, tot i que, s'ha de dir, per a l'entrada a Messina trobem dones al carrer a les dues redaccions.

491. Cal notar el canvi en la denominació del palau on s'allotjà el rei Pere. A la segona redacció, parla de «palau emperial» mentre que a la primera, amb una notació exacta, però poc entenedora per a un públic català, parla de la «Sala Vert». Efectivament, la «Sala Verde» és una famosa sala del palau dels reis normands construïda per Roger II (1132-1154), i de la qual parla també Muntaner al capítol XCIX. A més, per molt que Soldevila (1971, p. 634) intenti justificar l'afirmació de Desclot, el palau era reial i no imperial, en tant que era residència dels reis normands. Era també residència, però ni principal ni estable, de l'emperador Frederic II, que hi residia en qualitat de rei de Sicília i no com a emperador. Em sembla que el canvi dut a terme per Desclot es deu més a raons retòriques, i d'impressió sobre el seu públic, que no a motius de detallisme històric, ja que a la segona redacció havia paral·lelament transformat també el palau de Trapani en palau reial, quan en aquesta ciutat no n'hi havia de residències reials, i el de Messina, també, és transformat de «palau» en «palau emperial». Li sembla més adient per a un gran rei allotjar-se en un palau reial, i, un cop a la capital o a Messina, fins i tot en un palau imperial, potser per reclamar continuïtat, no tant amb Manfred, que només era rei, sinó amb el mateix Frederic II, amb el qual s'havia casat la bestia Constança, germana de Pere I. També Muntaner (LX) parla de palau imperial, que al capítol XCVII torna a ser reial, tot just esmentant la Sala Verda.

nació que, molt possiblement no va tenir lloc, però és significativa per la ideologia del cronista, ja que, com hem vist més d'un cop, ens torna a presentar l'oferta «popular» d'una corona.

El rei demana revalidació de la requesta d'ajuda i de l'oferta de la corona, malgrat que remarqui els seus drets —«lo regne de Sicília, qui era meu e de ma muller e de mos fills». Un cavaller s'aixeca⁴⁹² i ratifica, només demanant que el rei atorgui i confirmi «les bones costumes del rey En Guillem», el rei Guillem II (1166-1189). A aquest punt el rei ha de passar a l'acció «e tramès ses cartes per tota la illa⁴⁹³ que tot hom a cavayll e a ppeu degué venir a Rendàs. E puys après tramès sos missatgers al rey Carles» (I, 92).

Pel que fa a aquesta secció, el relat de Muntaner no aporta novetat ni revela diferències, a part d'una certa concentració de l'expressió i el seu estil típic, puix fa mostra de dependre de Desclot, tot i uns errors de dates, i, potser, d'algun detall encara viu a la memòria dels sicilians recollit personalment durant la seva estada a l'illa. Mentre que, al contrari, és interessant el relat de les *Gesta Comitum*. Extremadament breu i condensat, tot i ser retòricament força cuidat, en línia amb les característiques de l'obra, sembla que l'anònim cronista l'ha confeccionat a partir, potser, d'un relat oral i, segurament, de la documentació, com resulta evident si el confrontem amb les cartes que citaré més avall, considerant que segueix exaltant la *pietas* real, com ja havia fet anteriorment.⁴⁹⁴

13.2. Abans, però, d'examinar el relat de l'ambaixada a Carles, ens hem d'aturar, en primer lloc, a analitzar el sistema de treball de Desclot, com utilitza les seves fonts, sobretot els documents, i els elements que privilegia o emfatitza a la seva narració. Com ja notava Coll, per a tota aquesta secció Desclot depèn, a més de documents, de relats dels esdeveniments que arribaren al seu

492. A la segona redacció, aquest anònim cavaller és qualificat com a «hom de grans jorns» (II, 91). No sabria dir si aquest afegit és independent de Desclot, com per donar més autoritat a la seva veu, o si al cronista havien arribat relats d'altres consells, ja que hem vist com és un vell qui intervé, a Saba i a Nicola Speciale, per exemple, al consell dels palermitans en què es decideix de cridar el rei Pere.

493. A la segona redacció, a coses ja fetes, l'illa es transforma en el regne de Sicília.

494. «Ad gemitus igitur et singultus omnium Siculorum motus Petrus Aragonum rex illustris, erga miseros et captivos pandens viscera pietatis, in nomine Iesu Christi intrauit Siciliam, caterua nobilium suorum militum constipatus, cum ad dominam reginam et filios suos regnum praedictum Siciliae successiva linea pertineret. Applicuit autem cum suo navigio ad Trapanam ciuitatem, in qua non multum se condonans requieci, gressus suos contra Karolum uotis continuis dirigebat. Et cum incolae regni illius phaleratum regem cerneret in decore, ruunt populi cateruatim, «Viuat rex!» unanimiter proclamantes; sicque ire continuatis dietis diplomate non cessauit usque ad ciuitatem Messanensium est perlatus. Illum enim sitibundo pectore sitiebat, qui multorum sanguinem fuderat innocenter et iugo indomito colla Siculorum presserat seruitute» (GCB III, 70).

coneixement, que varen ser més d'un i, en uns casos, diferents els de la primera i els de la segona redacció. Això m'ho fa creure el fet que hi ha molts elements i detalls que només poden provenir de testimonis oculars dels fets.

Això que és més complicat, o impossible, de decidir és si aquests relats són escrits o orals. És a dir, si Desclot va parlar amb testimonis, directes o indirectes, dels fets narrats, o es basa en les relacions que devien arribar també a Barcelona, a la reina en especial, a mesura que l'empresa es descabdellava. És possible que l'una i l'altra cosa, ja que s'han conservat relacions, per exemple de batalles, així com havíem pogut comprovar també per a èpoques precedents. Tot i així, hi ha ocurrències, com justament l'ambaixada a Carles, que fan pensar en la utilització també de relacions orals.

Hem vist, i veurem amb més detalls encara, que Desclot, com altres historiadors, utilitza els documents i les comunicacions oficials per farcir el seu text i, sobretot, reconstruir els discursos.⁴⁹⁵ Ara bé, respecte a l'afirmació suara citada, que el rei hagués tramès les seves lletres per tota l'illa, Desclot fa mostra, si no és una suposició lògica seva, de tenir coneixença de les moltes cartes expedites entre els dies 9 i 10 de setembre. Tot i així, el contingut d'aquestes cartes, amb les exigències propagandístiques i de comunicació que representen, les estratègies del rei i, podríem dir, uns estats d'ànim seus, vertaders o retòrics, no emergeixen pas al relat de Desclot.

Segurament, s'han de considerar uns factors variables que condicionen l'escriptura històrica, com, en el cas de Desclot, el fet de no voler fer recurs, per raons ja analitzades, a la intervenció divina, sovint esmentada a les cartes reials, o altres raons que li podien aconsellar de deixatar la duresa de l'expressió constantment utilitzada en aquests diplomes. Tanmateix, sembla que l'escriptura històrica, la de Desclot especialment, és regida per uns principis de *decorum* expressiu, dels quals en el nostre cas és difícil determinar l'origen exacte, i per unes convencions narratives, amb els típics registres mitjans de la prosa del segle XIII, que permeten només rarament l'encontre de la retòrica literària amb aquella efectiva de les operacions militars. Tot i descomptar, evidentment, la «insensibilitat» medieval a la conceptualització d'aspectes tan interessants per nosaltres, i tan efectius i practicats a l'època, com ara el llenguatge i les exigències de la propaganda.

495. N'és un bon exemple el discurs als palermitans, acabat d'esmentar, que sembla construït sobre les proclames i les cartes enviades per Pere, examinades al final del capítol precedent, sobretot sobre el memorial en català redactat per a l'ambaixada a l'emperador: «vós sabets que yo era anat en Barberia sobre sarraïns a honor de Déu e de tota crestiantat, e mentre que yo era en la vila d'Alcoyl, qui és en Barberia, los vostres missatgers vengren a nós de la vostra part e de tota la universitat del regne de Sicília, qui era meu e dels mos fils; e que vosaltres me donariets aytants cavayls com yo aguéis mester, e-m bastariets d'aur e d'argent a defendre vosaltres del rey Karles» (II, 91).

Al contrari, la correspondència del rei Pere revela un element del màxim interès respecte a la seva propaganda, i a l'exigència de comunicació, en un primer moment a l'interior de l'illa, i en un segon moment també a la resta d'Itàlia, a causa de la qual són desenvolupats, i repetits, uns pocs conceptes bàsics, extremadament forts i contundents. Per exemple, en una carta del 9.9.1282, el primer document oficial conservat de Pere II com a rei de Sicília, el rei fa escriure (Carini, 1882, doc. i):

Cum cordi nobis sit et intencione firmissima, faente Domino, proponamus contra Carolum Provincie comitem, hostem nostrum et emulum, ad ipsius sueque gentis depopulationem et exterminium exquirendum et subiectos nostros Sicilie Regionis ab eius manibus liberandum.

Hem de pensar que aquesta, com moltes altres cartes, eren dirigides no a particulars sinó a comunitats, de forma que les hem d'imaginar traduïdes i llegides per tal d'arribar a un bon nombre de persones. Aquesta consideració és la que ens permet de donar el màxim de sentit a les repetides afirmacions —i també de justificar-les— que invoquen el suport diví, i declaren la legitimitat del govern del rei Pere, paral·lelament a la il·legitimitat de Carles. No pas per casualitat, tot el contrari, aquest és sempre definit com a comte de Provença i mai com a rei de Sicília, mentre que és sovint qualificat d'*emulus*, pel fet de dur il·legítimament el mateix títol de rei de Sicília, com Pere II especificarà més d'un cop.⁴⁹⁶ Mentre que la voluntat d'alliberar els sicilians del jou angeví és un concepte que ja he analitzat, puix formava part de la propaganda d'utilitzar la imatge del Faraó i de Moisès. D'altra banda, es pot notar la duresa de les seves intencions «ad ipsius sueque gentis depopulationem et exterminium exquirendum».

Si l'afirmació que fa Desclot, a la segona redacció, respecte a la decepció dels palermitans en veure l'exèrcit de Pere II, correspon a la veritat, i pot ser així si pensem en les afirmacions, que ja hem vist a altres historiadors i al papa mateix, respecte a la poquesa de l'armada catalanoaragonesa, té sentit que el rei Pere vulgui compensar aquesta impressió amb una mostra de gran determinació, per tal d'inspirar confiança, aixecar la moral i garantir-se el suport dels sicilians.⁴⁹⁷ Veurem, també, més endavant, com aquesta declaració d'in-

496. D'aquesta significativa omisió es queixarà el papa a la butlla d'excomunió, analitzada al final del capítol: «in majoris presumptionis augmentum prefato regi Carolo in suis litteris regis Sicilie titulum subtrahendo».

497. Eco d'aquesta impressió interessada —si considerem les tendències güelfes del cronista—, el retrobem també a Villani: «I baroni (*scil.* di Palermo) veggendo il picciolo podere del re d'Araona appo la grande potenza del re Carlo, sì furono molto isbigottiti, e feciono di loro parlatore messer Palmieri Abati, il quale ringraziò molto lo re di sua venuta, e che'lla sua promessa era venuta bene fornita se fosse venuto con più gente d'arme» (VIII lxx).

tencions lliga amb la decepció declarada pel rei, a Desclot, a la notícia de la retirada a Reggio de Calàbria de l'armada angevina.

Les mateixes afirmacions, amplificades, són presents a les nombroses cartes enviades el dia 10.9.1282 a les ciutats de la Sicília oriental per tal de comunicar la seva arribada i els seus drets⁴⁹⁸ (Carini, 1882, doc. x):

Ut de magestatis nostre in regionem Siculam certificatione felicis et prosperi interventus, quem Omnipotentis Domini dextera cujus applausu reges regnant et principes dominantur speciali cura dirigit et gubernat vobis omnibus qui dicti felicis nostri adventus in vestrum expectatum subsidium quo vos plurimum indigere cognovimus, ab expecto reffici (*sic*) rore sitistis tripudiosa iocunditas presentibus afferatur, fidelitati vestre feliciter nunciamus, quod nos sanctum flamen altissimi creatoris inspiravit intrinsecus in prefatam regionem Sicularum (*sic*) diversi racionibus proficisci. Prima videlicet quod regnum Sicilie iure domine consortis et filiorum nostrorum racionabiliter ad nos spectat. Secunda quod regio supradicta immerito a Carolo Provincie comite diversis obsidionis angustiis artabatur. Tercia quod omnes et singule Universitates terrarum et locorum Sicilie nostrum nomen dominium et felix subsidium irrevocabiliter invocarunt. Quarta et ultima ut prefatus hostis omnis malleo nostre potencie totaliter conteratur, et hiis de causis in insulam Sicilie accelerato proficiscentes remigio attingimus Trapanum et abinde per terram cum multorum militum equitum et peditum decenti et honorabili comitiva die veneris quarto presentis mensis setembris Panormum applicuimus sospite toto nostro navigio ad Panorminum portum nichilominus destinato. [...] propterea quia firme propositi et nostre intencionis existit continuatis dictis et gressibus ad comitis Provincie communis hostis et emuli finale exterminium proficisci.

Notem, per una banda, com parla de «malleo nostre potencie» i del «finale exterminium» de l'enemic, i per l'altra, l'ordre d'importància en el qual llista les raons que l'han dut a Sicília, amb els seus drets feudals al capdavant.

13.3. Un cop el rei Pere ha endreçat les coses a Palerm i ha ordenat de reunir les tropes a Randazzo, per tal d'anar a alliberar Messina, decideix enviar una ambaixada a Carles, narrada als capítols 92-93. Ambaixada que tenia dues finalitats: la primera, era la d'informar Carles de la seva arribada, i dels

498. I són repetides a moltes altres, per exemple Carini, 1882, doc. xv, xvi, xxxiv, xlv, etc., o a la convocatòria, sempre del 10 de setembre, de les tropes sicilianes a Randazzo per alliberar Messina del setge de Carles: «Quoniam circa felicem nostri consumacionem propositi quod vestram et Sicularum omnium tuicionem et salutem procurare dinoscitur intencione firmissima intendentes contra Karolum Provincie comitem communem hostem et emulum ad eius sueque gentis depopulacionem omnimodam et finalem interitum exquirendum et fideles nostros Sicilie quos draconis more yatu gule nititur absorbere ab eius manibus liberandos» (Carini, 1882, doc. xvii).

seus drets, pas legal necessari abans de poder obrir oficialment les hostilitats; la segona, era la de fer saber als messinesos, que resistien des del 6 de juny, la pròxima ajuda, i que resistissin encara un poc. Les finalitats i el contingut d'aquesta missatgeria els haurem de considerar al moment d'avaluar el significat dels comentaris fets pel rei Pere II quan li comuniquen que l'exèrcit de Carles havia abandonat el setge de la ciutat (II, 95).

El llarg i detallat relat de la missatgeria, tanmateix, té també finalitats literàries i ens presenta, altre cop, l'oportunitat d'observar la manera que té Desclot de treballar les seves fonts. Les característiques narratives dels capítols 92-93, que contrasten amb altres molt més eixuts i essencials —sobretot, com hem vist i veurem, a la primera redacció—, no crec que es deguin només a la importància, també simbòlica, de l'esdeveniment. El relat permet de profunditzar en el retrat de Carles, tens, nerviós i poc cortès, i això ha de dependre de les diferències de fonts: menys riques d'informació, almenys al temps de la primera redacció, quan Desclot es trobava davant d'alguna redacció oficial, a més dels relats orals, integrats per altra informació al moment de revisar la seva obra.

Penso que és exactament el cas d'aquests dos capítols: al darrere hi ha d'haver una relació, i això m'ho fa creure el fet de la precisió documental, i de la presència de la carta que Pere II dirigí a Carles, que devia d'anar inclosa en el relat, a més d'informacions orals que, diria, són les que justifiquen la riquesa de detalls menuts. Per la idea que ens podem fer d'aquest tipus de relacions, gràcies a les conservades, aquestes eren més aviat força resumides i essencials, i no tan minucioses com el relat de Desclot. És també aquesta forma sumària que, al meu entendre, permet d'explicar un error present a la primera redacció, i corregit a la segona, com un malentès d'una fórmula no gaire clara. Perquè Desclot, a la primera redacció, escriu, contra el testimoni d'altres cronistes, i d'ell mateix a la segona redacció, que els ambaixadors de Pere II entraren dins Messina, mentre que a la realitat no varen ser-hi admesos.

A part d'aquesta diferència de contingut, el relat, a les dues redaccions presenta sobretot diferències retòriques, que no puc examinar en els detalls, sovint mínims. Tanmateix, es poden destacar dos elements que són prou constants al llarg de la crònica com a típics del procés de reelaboració. El primer és una major riquesa de detalls narratius, que no sempre depenen de major informació; el relat és més llarg, més descriptiu i més explícit; és a dir, més elaborat. El segon element, que d'alguna manera forma part de la clarificació del relat, el podríem definir com a anticipació d'elements descriptius.

Faré només dos exemples d'aquest recurs: els missatgers són proveïts d'una carta de creença i del missatge a Carles. A la primera redacció ho sabem quan els presenten al comte d'Anjou, mentre que, a la segona redacció, Desclot ja ho fa explícit al moment en què la missatgeria surt de Palerm. Carles

acull els ambaixadors dins la seva tenda i està assegut sobre un llit, a la primera redacció ens assabentem de la seva posició quan posa sobre el llit les cartes que li han entregat els missatgers, a la segona, al contrari, Desclot ja ens presenta, en entrar dins la tenda, el rei assegut. Són petits detalls i recursos narratius, constants al llarg de la crònica, que revelen una major cura literària, més presència de descripcions que, si serveixen per aclarir el dictat, també són aspectes d'una reconsideració retòrica del seu escriure.

La *descriptio* n'és un element fonamental, que, a més, permet de sortir d'una presentació eixuta dels fets per entrar en una de més literària, per la qual el text no és només un relator de fets, sinó un element en si d'elaboració. En conseqüència, la presentació literària, a més d'un enriquiment de l'*ornatus* del text, serveix també per profunditzar-ne el missatge ideològic, crear tensions narratives i, en summa, passar d'una dimensió narrativa més annalística, o documental, a una de literàriament més construïda, en línia amb altres parts de la crònica, sobretot de la primera part, en la composició de la qual havia tingut més temps per poder elaborar-la.

13.4. Els tres missatgers que surten cap a Messina eren Pere de Queralt, Ruis Eiximèn de Luna i Guillem Eimeric.⁴⁹⁹ En apropar-se al camp de Carles envien dos religiosos per tal d'assegurar-se l'arribada:⁵⁰⁰ la situació és perillosa i els tres no s'estalvien algun ensurt. Tot i així, arriben sans i estalvis. Però no els deixen veure Carles de seguida, i són allotjats en una església, en unes condicions, no del tot adients i agradables, que Desclot descriu amb detalls.

El dia següent, un cop admesos a la presència del comte d'Anjou, Pere de Queralt li entrega la carta de creença, carta que se'ns ha transmès (Carini, 1882, doc. ii):

Petrus. Magnifico et Illustri Carulo, Dei gracia Regi Jherusalem Andegavie Provincie et Forcalquerii Comiti, Petrus, eiusdem gracia Aragonum et Sicilie Rex, salutem. Magnificentiam vestram ad quam nobiles et dilectos nostros Rodericum Exemenis de Luna et Petrum de Queralto pro quibusdam negociis que ipsi vobis exponunt viva voce destinandos duximus deprecamur quatenus dictis nostris nunciis credatis super hiis que vobis ex parte nostra duxerint referenda.

499. Per a aquest personatge, a la segona redacció, especificarà que era «jutge de la ciutat de Barcelona» (II, 92), tot i que no apareix a la documentació com a missatger, vg. Coll, nota a vol. III, p. 107, i Soldevila, 1971, p. 635.

500. A la primera redacció, per exemple, Desclot escriu que «los missatgers del dit rey d'Aragó no s'cuydaven que'ls dits hòmens d'orde haguéssen parlat ab Carles ne fossen assegurats», mentre que a la segona rectifica, dient que «avien aüda resposta que venguéssen segurament».

Carles «pres-les e viu que axí era veritat» (I, 92), i li mana que diguin què és això que vol el rei. Pere de Queralt li entrega el missatge, però Carles es nega a llegir-lo, així que Pere de Queralt li explica a veus el seu contingut, d'una forma idèntica a les dues redaccions, a part del canvi de persona de la segona singular a la segona plural, d'acord amb el document oficial:

Lo rey d'Aragó En Pere d'Aragó, senyor nostre, te diu e t mana que li deliures la terra [de] Sicília, qui és sua e de sos fills, car molt la has tenguda a gran tort, e les gents de Sicília són forts agreujades de la tua senyoria e han requesta la ajuda del rey d'Aragó, per què ell los vol ajudar, axí com a aquells qui són seus e de ssa terra (I, 92).

El contingut del discurs de Pere de Queralt és una síntesi de la carta que Pere II havia enviat a Carles, també conservada⁵⁰¹ (La Mantia, 1918, doc. xviii):

Dum in partibus Barbarie contra hostes fidei apud quoddam castrum, quod Alcolium dicitur, prospere ageremus, quidam venerunt ad nos de tota Sycilia nuntii, de vobis graviter querelantes ac dicentes, quod vos Syculos dyra tyrampnide premitis et multis oppressionibus adgravatis. Verum quia ipsum regnum Sycilie ad uxorem et filios nostros spectat, hec pati ulterius non valuimus, cum nec etiam deberemus; propter quod in eorum auxilium venimus, quibus occasione uxoris et filiorum nostrorum deesse non possumus. Postmodum vero apud Panormum, postquam applicuimus cum nostro navigio, maioris querele ad nos delatio est perlata, videlicet quod vos in Syciliam exercitualmente venientes civitatem nostram Messanam cotidiane aliena molestia obsidionis tenuistis artatam, unde statim in auxilium Messanencium nulla nobis et genti nostre data requie nos accinximus adventuros. Quare rogamus magnificentiam vestram, ut maturantes ves-

501. Així comenta Saba Malspina: «de Nicosia nuntios ad regem Karolum in campo morantem misit et litteras sine verborum multiplicatione conscriptas, in quibus regis Sycilie titulum usurpavit, sicque, pruisquam ad locum perveniat, scriptis et relationibus nuntiorum aspera movet odiorum verba, que fuerunt maioris odii seminaria reputata» (IX, 12). També Saba transcriu la carta, fet que assenyala que Carles la va enviar també al papa. En forma lleugerament diferent, com remanipulada, la trobem també a Giovanni Villani (VIII lxxi) que transmet també una resposta de Carles (lxxiii), que, si va existir, no s'ha conservat: «Meravigliamo molto come fosti ardito di venire in su il reame di Cicilia, giudicato nostro per l'autorità di santa Chiesa di Roma; e però ti comandiamo che, veduta questa lettera, ti debbi partire del reame nostro di Cicilia, sì come malvagio traditore d'Iddio e di santa Chiesa; e se ciò non facessi, disfidanti siccome nostro nemico e traditore, e di presente ci vedrete venire in vostro dammaggio, però che desideriamo di vedere voi e vostra gente colle nostre forze». És possible que aquesta resposta sigui apòcrifa, puix veurem, al capítol següent, que en circularen unes quantes, i que sigui construïda a partir de la carta de desafiament. Tanmateix, sembla que alguna cosa semblant conegués Muntaner, perquè el contingut del missatge de resposta oral de Carles és prou semblant (LXI), vg. La Mantia, 1918, p. 53-56.

trum soluta obsidione recesum Messanenses predictos et omnes Syculos sine turbatione et molestia dimittatis. Non enim vobis iure imperium competit Syculorum, set filiis nostris ex avita noscitur successione spectare. Et ecce latores presentium apocrisarios nostros ad vos permittimus super hiis, que vobis sunt dicturi, informatos, quorum dictis fidem poteritis adhybere. Nos autem eos e vestigio sequimur, ut in succursum Messanensium predictorum, si ab eorum obsidione dimissa Sicilia non recesseritis, vobis quantum poterimus obviamus.

Un detall narratiu que em sembla interessant: Desclot, tot i construir l'escena en bona mesura a partir de la seva fantasia, per tal de presentar-nos un Carles superb i empipat, que ni es digna a llegir les cartes que li són entregades,⁵⁰² és possible que s'inspiri justament en la documentació, ja que a la carta de creença trobava la frase «que ipsi vobis exponet viva voce», i és probable que a la relació, que era la seva font, trobés també el text del missatge oral entregat pels ambaixadors.⁵⁰³

En escoltar-ne el contingut, Carles:

per poch no exí de seny, e stech una gran peça que no poch parlar, mas que anava rossegant ·I· bastonet que tenia en la mà⁵⁰⁴ (I, 93).

La particularitat del comportament de Carles, amb el gest compulsiu de rosegat un palet, hauria de provenir, al contrari, del relat oral, més que de l'oficial, puix em sembla difícil que hi aparegués. Però no podem creure que sigui un invent de Desclot, ja que pareix ser un tic nerviós efectivament característic de Carles d'Anjou, perquè, com ja he dit més amunt, el trobem també a Bartolomeo de Neocastro:

Tunc, iracundia fervidus, dentibus frendet, rodens robur, quod in manu tenebat, et fertur huc et illuc tamquam homo spumantibus furiis ebriatus (XXXI).

502. El fet que a la segona redacció sembla que no comprovi ni la carta de creença, com al contrari feia a la primera, es podria atribuir a un aprofundiment d'aquest aspecte d'altivesa.

503. Ja que a Saba, els ambaixadors «assignatis primo literis regis eiusdem, hoc brevi sermone onerant intellectum: 'Miratur rex Aragonum dompnus P(etrus), quod, cum sitis de iusta et fideli domo progressi, cuius prosapia iuri alterius nullam facere consuevit iniuriam, modo regnum Sycilie, quod ad uxorem ex paterna et ad filios suos ex avita successione cognoscitis firmiter pertinere, hostili gladio premitis et manu inimica turbatis; unde rogat vos, quod statim ultro vestrum debeatis maturare discessum, alioquin, ut non possit contra vos de prodicione notari, difidat vos et gentem vestram et ex nunc denunciat vobis guerram, intendens de cetero vos totis viribus offensare'» (IX 13).

504. La segona redacció és lleugerament diferent: «estec tot esbalaït ·I^a· gran pessa, que no parlà ne respòs, e adés anava menjan ab les dents ·I· bastonet que tenia en sa mà, per felunia» (II, 93).

I a Giovanni Villani, tot i que, als dos, referit a altres disgustos:

E avendo il re Carlo una bacchetta in mano, com'era sua usanza di portare, per cruccio la cominciò a rodere (VIII lxxv).

Desclot segueix narrant amb detalls l'escena: Carles només contesta que «la illa de Sicília no és pas mia ne sua, que ans és de la Sglésia de Roma» i diu que, abans de donar-li una resposta, vol que els missatgers aconseguixin una treva de vuit dies amb els messinesos. Els ambaixadors del rei Pere no aconseguixen aquesta treva,⁵⁰⁵ així que, tornats al campament del comte d'Anjou, aquest li diu que el dia següent li donarà la seva resposta per al rei Pere. Tot i així, d'amagat travessa l'estret i se'n va a Reggio de Calàbria, i «féu manament al seu senescal que donàs comiat als missatgers del rey d'Aragó, e que'ls dixés que adés d'ell altra resposta no haurien. E puy's que encontinent que'ls missatgers se'n serien tornats, fahés passar tota la host sua a Rèjol» (I, 93).

A Desclot, els ambaixadors del rei Pere no reben cap resposta clara de Carles, ni tan sols oral, que vagi més enllà del comentari citat, fet que no ha de correspondre del tot a la veritat, i, a més, la cronologia que ens presenta Desclot és inexacta. Tot i que als registres d'arxiu catalans no apareix, Villani, com hem vist, sí que en cita una de resposta, i parla expressament de les cartes que Carles envià al rei Pere. Saba, com Bartolomeo de Neocastro, esmenta, al contrari, una àmplia resposta oral, que, raonablement, hauran tret d'algun escrit, tenint en compte que tots, Desclot inclòs, inclouen la menció de qui és, de dret, el regne de Sicília. Així que, aquesta omissió, l'haurém de veure com un altre element per a caracteritzar negativament Carles, tan covard i poc correcte, en el seu comportament, que no es digna ni s'atreveix a contestar, i que ràpidament i d'amagat s'escapa, mentre que sabem que passà més d'una setmana entre l'ambaixada i l'efectiva retirada del comte d'Anjou.⁵⁰⁶

En presentar-nos aquesta errònia consecució d'esdeveniments és força possible que Desclot exageri volgudament l'ambigüitat del relat de la seva font, com veurem més avall.

Evidentment, als altres historiadors trobem versions relativament o molt diferents. A Saba Malaspina, un cop Carles ha rebut el missatge del rei Pere:

505. A la primera redacció, el diàleg amb el capità Alaimo da Lentini és a l'interior de la ciutat, a la segona, com fou a la realitat, fora, perquè, del poc que se'n refien, ni els deixen entrar a la ciutat.

506. També al *Chronicon Siciliae*, Carles no dona cap resposta, i «ea videlicet nocte [...] fugit cum toto suo exercitu [...] relinquens ibi multa ex bonis suis dictae obsidionis, & specialiter multam quantitatem vini» (XLI).

Cuius nimium *membra frigore* quodam *soluta* illico riguerunt, litterarum predictarum tenorem et verborum pondera nuntiorum *flammato corde* revolvens statim *curis ingentibus eger* efficitur; *spem* tamen *vultu* sapientis more *dissimulat* et *altum* in anxietate *dolorem* saucio *corde premens* vix hec nuntiis explicat respondendo (IX 14).

I li respon de manera molt semblant, en els continguts i en el to, tot i ser més llarga, a com trobem a Villani. Carles es fa aconsellar pels seus fidels respecte a què és millor fer: qui li diu que Pere té una armada nombrosa; qui li diu que el seu exèrcit està fatigat pel llarg setge; qui li diu que, tot i que en cas de batalla els enemics serien segurament derrotats, tenen problemes amb les provisions i s'apropa la tardor, fets que posarien en perill les seves posicions; qui, finalment, insisteix en l'una i en l'altra raó. Així que Carles decideix de retirar-se.

Saba descriu amb amplitud de detalls les maniobres de recollida i embarcament de l'exèrcit, i també menciona les greus pèrdues d'homes, cavalls i béns.

La versió de Muntaner mostra el pas del temps i les interpretacions, deterministes i patètiques, que van colorar els fets a mig segle de distància —puix per un detall és força proper a Giovanni Villani—, interpretacions que revelen una ulterior elaboració del mite de Carles, ara personatge tràgic enfrontat amb la inevitabilitat del destí.⁵⁰⁷

El cronista de Peralada junta la versió transmesa per Desclot amb aquestes interpretacions, hi introdueix detalls propis, i afegeix el seu particular respecte per tot rei, així que li costa acusar Carles de covardia. Muntaner ens presenta Carles el qual, en rebre els ambaixadors de Pere II, raona com un moralista o un filòsof que ha reflexionat sobre el destí de l'home, o la *rota mundi*, i que ha llargament temut i esperat el desafiament de Pere II, perquè, en escoltar el seu missatge, es diu a si mateix:

Ara és vengut lo temps d'açò que tostemps nos érem dubtats. És veritat l'eiximpli que es diu que «d'aquell mal mor hom de què hom ha paor».

507. També el cronista florentí posa una reflexió, entre moral i desesperada, en boca de Carles quan s'assabenta de l'arribada del rei Pere: «Volesse Idio ch'io fossi morto, dapoi che lla fortuna m'è così contraria, ch'ho perduta mia terra avendo tanta potenza di gente in mare e in terra; e non so perché m'è tolta da gente ch'io mai non diservi» (VIII lxxv). Villani ja ens havia mostrat un Carles religiosament fatalístic al moment de ser informat de la rebel·lió de Sicília: «com'ebbe la dolorosa novella della rubellazione di Cicilia, cruccio molto nell'animo e ne' sembianti, e' disse: 'Sire Iddio, dapoi t'è piaciuto di farmi aversa la mia fortuna, piacciati che'l mio calare sia a petitti passi'» (VIII lxii). Igualment, ja trobem a Neocastro una apellació de Carles a Déu, al moment d'assabentar-se que els messinesos estan massacrant el seu exèrcit en retirada: «Domine Deus virtutum, ut quid in furore tuo me persequeris? Dedisti mihi messanenses et Siculos in servos, ipsi in majestatem meam insurgentes reprobaverunt potentiam meam, et te patiente, facti sunt quasi coeli participes contra justum. Ecce terram eis relinquo, quia voluntatem tuam exquisivi nimis» (L).

Per què vui més, mentre viu sies, no pots viure en pau, que a fer has ab lo mellor cavaller del món e ab major cor. Ara vaja comsevulla, que així he a passar (LXI).

Però, als missatgers del rei Pere els diu que no pensa pas abandonar el seu regne i que «ell lo faria penedir» pel que havia fet. En saber la resposta de Carles, Pere s'aparella i, a la pregunta de què vol fer, contesta, ple de valor: «Vull anar sobre lo rei Carles» (LXI).

Només en assabentar-se de l'arribada de Pere II, Carles, «qui era molt savi senyor», decideix retirar-se, i això perquè no es refiava de la fidelitat del seu exèrcit i temia alguna traïció.⁵⁰⁸ Al final del capítol següent, Muntaner es fa ressò de veus crítiques, de blasme, sobre aquest comportament de Carles, i torna a defensar-ne la «saviea» —fet pel qual li era molt agraït el vuitcentista historiador del comte d'Anjou, el comte de Saint-Priest (1847, vol. 4, p. 103)— aduint altre cop el temor d'alguna traïció, de la qual s'havia beneficiat a l'hora de derrotar Manfred, i de la potència del rei Pere, que aprofita per magnificar.⁵⁰⁹

13.5. Més d'un cop hem vist com sovint, en Desclot, el desenvolupament d'un episodi no sempre és relatiu a la seva efectiva importància, ja que, tot i dependre de la quantitat i qualitat d'informació al seu abast, el cronista decideix de donar-li un tractament literari més elaborat, i narrar més detalladament, si és que l'episodi té, o pot tenir, un significat simbòlic important. I més amunt he parlat justament del valor simbòlic d'aquest episodi.

Hem de pensar que la guerra entre Pere II i Carles d'Anjou va ser una guerra sense batalles campals, sense cap enfrontament directe dels dos reis i dels dos exèrcits, que no foren marítimes, i doncs mèrit dels almiralls, sobretot de Roger de Llúria. La retirada de Carles del setge de Messina significà, en

508. En aquest punt, la cronologia de Muntaner és absolutament confusa i inconseqüent; ell, a més, explica que un contingent de 2.000 almogàvers van fer més de setanta quilòmetres al dia i en tres dies van entrar a Messina en ajut dels assetjats, donant, com sempre era el cas, una molt mala impressió, a la qual els almogàvers responen: «Vui serà dia que us mostrarem qui som» (LXIV). Per a l'arribada de tropes catalanes en ajut de la ciutat assetjada, vg. Amari, 1886, vol. 1, p. 301; Nicola Speciale parla de 500 «balistarii» de les Balears (XVII), mentre que eren només 300 ballesters, i catalans, segons Bartolomeo de Neocastro (L).

509. Les raons adduïdes per Muntaner no són lluny de les possibles reals, i s'hi ha d'afegir les de Villani, més informat del que passava pel bàndol de Carles. Aquest proposa raons logístiques, com l'apropament de l'hivern i la falta d'un port segur, sobretot donada la potència naval de Pere, ja que Carles tenia sobretot embarcacions de transport. La prudència davant la potència de Pere II, l'adueix també Bartolomeo de Neocastro, quan Pandolfo d'Acerra parla amb Carles, després de l'arribada de l'ambaixada, i li diu: «Et jam quantum ille in proelio fuerit, quantave potitus victoria contra fortes, ac quantum sui bello dimicent, non est nobis ignotum, cum illud de sui probitate, quae numquam cecidit, fama retulerit» (XLVI).

primer lloc el definitiu alliberament de l'illa del jou angeví, i marcà també, tot i que al moment potser no es podia preveure, la derrota del mateix Carles.⁵¹⁰ La seva retirada, estratègicament assenyada, com veurem, podia ser interpretada, i així ho fa Desclot, que cuida de no explicar-ne les raons, com un gest de covardia de Carles, el qual una i altra vegada, ara i a Bordeus, es nega a enfrontar-se amb Pere II.

L'episodi, doncs, de la primera derrota del comte de Provença, mereixia ser emfatitzat, més enllà de donar nuament la notícia, per presentar com es realitzà i, també, per crear un precedent, i un pont, al desafiament de Bordeus. D'altra banda, hem vist també com Desclot, a part del cas de Jaume I, no presenta cap retrat organitzat dels seus protagonistes, sinó que els va construïnt a poc a poc, de forma més analítica que sintètica, i aquesta era una bona ocasió per acabar d'arrodonir la presentació de Carles.

També s'ha de dir que aquesta va ser l'única ocasió en què uns catalans i aragonesos varen veure personalment el comte d'Anjou,⁵¹¹ així que, des d'un punt de vista literari, és un moment immillorable per presentar-lo i veure'l actuar en narració directa, com si en fóssim testimonis, i no indirecta, com el relat d'uns esdeveniments i gestos que no es varen presenciar.

Aquestes em semblen també raons per explicar per què Desclot, a més de corregir algunes dades equivocades, però no totes, dedica tanta cura a remanipular l'episodi a la segona redacció. Fet aquest que serà encara més notable en els propers capítols, els 94 i 95, pels quals podem comprovar també, i de forma aclaparadora, les diferències en la quantitat d'informació a disposició de Desclot al moment de redactar la primera redacció i la segona.

Si la meua hipòtesi que, al moment d'escriure aquest grup de capítols a la primera redacció, Desclot disposava d'alguna relació oral, sobretot per detalls menuts, i d'una relació escrita,⁵¹² és correcta, hem de pensar que la segueix també per narrar la retirada de Carles i l'entrada de Pere II a Messina. La forma com conta els esdeveniments és perfectament coherent amb la manera sintètica i pràctica de narrar d'aquest tipus de documents, i a aquesta síntesi, que pot vorejar l'ambigüitat, podríem atribuir també l'error, si no és del tot volgut, d'ajuntar l'acabament de l'ambaixada i l'ordre de retirada:

510. La importància del fet, ja per als contemporanis, la podem notar, per exemple, en la manera ressentida en què Guillaume de Nangis n'explicà les conseqüències, quan escriu que, després de la fuga de Carles, el rei Pere era «quemadmodum praesumptuosus et superbus, vento superbiae inflatus» (*Gesta Philippi* 520).

511. Això sense comptar la trobada que hi tingueren Ferran Sanxis i Eiximèn d'Urrea el 1270, de tornada d'Ultramar, per a la qual vegeu el capítol 8.

512. Si comptem que Desclot sembla que ignora el que passà a Messina al moment de la retirada de l'exèrcit angeví, que tingué greus pèrdues, hauríem de pensar que la relació en la qual es basà Desclot és la feta pels mateixos ambaixadors, un cop tornats al camp del rei Pere.

E quant los missatgers del rey d'Aragó se'n foren anats, tantost lo senescal de Carles féu fer crida per tota la host, que tuyt se pensassen de recuyllir e se'n passassen a Rèjol. E encontinent tothom se recuyllí e passen-se'n a Rèjol, e Carles lur senyor.

E ls missatgers del rey d'Aragó vengueren-se a llur senyor lo rey, lo qual atrobaren en la vila de Randàs, e dixeren-li ço que Carles los havia dit (I, 94-95).

A la segona redacció, Desclot explica, al capítol 94, que Carles abandonà Messina abans que el seu exèrcit i que, al moment que aquest es retirava i es recollia per passar l'estret, els messinesos agafaren coratge i li sortiren en contra, no només destorbant les operacions i apressant-les, fins a obligar-los a matar molts cavalls i destruir el menjar, sinó que mataren també bon nombre de soldats enemics, sobretot dels últims a salpar.⁵¹³

És, tanmateix, al capítol següent que Desclot fa gala del seu talent literari i de les seves capacitats com a narrador en construir una escena de notable tensió narrativa, que és, en bona mesura, una exclusiva creació seva, potser inspirada per alguna font literària o d'història antiga que no he pogut individuar.⁵¹⁴

Explica Desclot que, el mateix dia que els ambaixadors pervenen a Randazzo, on es troba el rei, al vespre hi arriba corrent un missatger, el qual anuncia que «Karles e tota sa host se'n són fuyts e han desemparada la terra» (II, 95). Pere no s'ho pot creure. Això no pot ser, que Carles, el rei «pus valent e pus poderós del món», hagi fugit «axí vilment». Mentre que, Pere II discuteix la notícia amb el seu consell, arriba de pressa un altre missatger que li confirma la notícia. En ser preguntat com ho sap, li contesta que va participar en l'atac dels messinesos a l'exèrcit que es retirava. El rei s'informa si amb ell hi havia un gran exèrcit i per què va abandonar l'illa, i el missatger només contesta a la primera pregunta, donant-li les dimensions de la host enemiga: 14.000 cavallers, 50.000 homes a peu, 150 entre galeres i tarides armades, sense contar els mariners i altres embarcacions més petites.⁵¹⁵ A les paraules del missatger, el rei, meravellat, comenta:

513. Runciman (1976, p. 300) parla de notables pèrdues d'homes, i grans quantitats d'armes i provisions.

514. A Bartolomeo de Neocastro, l'escena és molt més senzilla: als ambaixadors que li porten la notícia, el rei contesta que n'està molt content; que aquest era al seu objectiu, havent posat Messina i Sicília per davant dels seus regnes, esposa i fills que ha abandonat; invoca la pietat i justícia de Déu i comença a donar ordres a les seves tropes.

515. Vegeu els diferents nombres que reporta la tradició a Amari, 1886, vol. 1, p. 232-233. Segons Desclot, la host catalanoaragonesa comptava amb 800 cavallers, 15.000 almogàvers —els *Annals de Barcelona de 1311* parlen de «DCC militibus et magna comitiva peditum», mentre que el *Cronicó* de Mascaró escriu: «De capcione Cicilie. Anno domini ·M^oCC^oLXXXII^o· domi-

Cert, a mi pesa molt com lo rey Karles ha axí desemparada la terra; que yo volgra bé que el fet anàs en tal guysa que cascú pogués provar son cors per fet d'armes, sí que la una part ne portàs lo lou per tots temps. E ço era la cosa que yo avia tots temps desigada, que yo'm pogués combatre en camp ab nobles cavalers e prous d'armes ab qui'm pogués combatre ab mos gentils cavalers (II, 95).

Un cop pronunciades aquestes paraules, Pere II mana que, el dia següent, tothom es posi en marxa per anar cap a Messina.

Tota l'escena és eminentment literària:⁵¹⁶ el consell reial que comenta els resultats de l'ambaixada —col·loqui que Desclot deixa a la imaginació del lector; el primer missatger que dóna la inesperable i increïble notícia; el dubte, l'espera; un segon missatger que la confirma; la incredulitat, per damunt de la felicitat que ningú expressa, i la decepció del rei que s'esperava una lluita ben cavalleresca.⁵¹⁷

Per molt que Pere II fos efectivament un rei amb una visió del món molt influenciada per una lectura seva en clau cavalleresca, i n'hem pogut ja veure actuacions juvenívoles i agosarades, evidentment el comentari, en aquesta formulació, és responsabilitat exclusiva de Desclot, de la seva voluntat de retratar el rei com un valeros cavaller, i de la necessitat de donar una explicació al desconcertant desafiament de Bordeus, que comentaré al proper capítol. De fet, a la carta que li havia enviat pocs dies abans escrivia explícitament que «rogamus magnificentiam vestram, ut maturantes vestrum soluta obsidione recesum Messanen-ses predictos et omnes Syculos sine turbatione et molestia dimittatis».

Una clau per interpretar-ho d'aquesta manera la trobem en la negativa, per part de Desclot, de donar ara les raons de la retirada de Carles, només qualifica-

nus Petrus rex Aragonum predictus, ivit in Ciciliam cum sexcentis militibus et ·XV·m· peditibus et cepit insulam Cecilie et expulit inde regem Carolum» (BC 485, f. 248v)— i un total de 140 embarcacions, entre grans i petites. Els punts de força de l'armada del rei Pere eren, almenys en principi, la seva homogeneïtat, com ja havia fet notar el mateix Desclot, i, respecte a la flota de Carles, més galeres armades respecte als molts vaixells de transport de la flota angevina.

516. A més, el relat de Desclot encaixa molt poc amb l'exacta cronologia dels esdeveniments, més lenta i pausada, ja que, com he dit, entre l'arribada dels ambaixadors i la retirada de Carles passà més d'una setmana; vg. Runciman, 1976, p. 298-299, mentre que Coll, notes a vol. III, p. 107 i 110, i Soldevila, 1971, p. 635, intenten fer quadrar la cronologia de Desclot, sense que la cosa quedi del tot clara.

517. Soldevila (1963, p. 186; 1971, p. 636) sembla que dubta si aquestes paraules de disgust foren efectivament pronunciades pel rei, tot i comentar que «al contrari, semblava que havia de compraure'l» (1963, p. 185), com amb raó, diria, escriu Villani que «fu molto allegro» (VIII lxxv). Però nota encertadament que «contribuiran poderosament a explicar-nos l'actitud i l'actuació del monarca» respecte al desafiament de Bordeus. M'atreveixo a pensar que aquí Soldevila, com en altres llocs, confon les raons de l'historiador —Desclot— que, per un cert romanticisme nacionalista, li agradaria poder creure, amb les raons de la història.

da amb les paraules del rei Pere de «vilment». És a dir, altre cop un comportament valorat des d'una perspectiva cavalleresca —i en bona mesura literària— i no militar, això és real. Tot i que Pere II parlava, a les seves proclames, de «depopulacionem» i de «finalem exterminium» de l'enemic, no crec que es pogués imaginar un final molt millor. La idea de la covardia de Carles, per part de Desclot, li podia venir justament de la lectura de la carta de Pere II a Carles d'Anjou —fet que mostraria que el cronista estava perfectament assabentat dels fets tal com varen ocórrer— en interpretar que el comte d'Anjou va obeir a la intimitat del rei Pere de deixar —*sine turbatione et molestia*— el setge de Messina.

Per molt que les quantitats que Desclot dona de les tropes que integraven l'exèrcit de Carles siguin exagerades, segurament aquest era notablement superior al de Pere II, sobretot, i de manera aclaparadora, pel que fa a la cavalleria.⁵¹⁸ Hem de pensar, a més, que la situació del rei Pere a Sicília encara no era del tot segura, i les conseqüències d'una eventual derrota haurien estat tràgiques, de manera que jugar-s'ho tot en una batalla campal, i a l'inici de l'empresa, era segurament molt arriscat. No oblidem que Pere II tenia llarga experiència de guerra de guerrilla, d'incursions, de topades amb un nombre reduït de combatents, de setges a forces i ciutats, mentre que ara es trobava al davant un rei famós pel seu valor militar i amb un exèrcit molt més nombrós. A més, Carles, cas gairebé únic al seu temps, es podia vanter d'haver ja guanyat dues batalles campals, les de Benevent i de Tagliacozzo, contra Manfred i Conradí, en els dos casos contra exèrcits, tot i que lleugerament, més nombrosos que el seu, i podia comptar amb el suport de les dues màximes potències politicomilitars de l'època: França i el papat. No puc definir exactament, si no deduir-la, quina devia ser l'estratègia pensada per Pere II. Hagués estat el cas, el rei segurament no hauria renunciat a combatre, però l'eventualitat que s'esdevingué era de bon tros la solució més desitjada i desitjable, també perquè, diria, la va preparar.⁵¹⁹

Intentar de comprendre l'estratègia dels dos reis, per difícil que sigui, és determinant per tal d'entendre la conducta de les operacions militars i, tam-

518. Entre les observacions que li feien, a Alcoll, els barons que no volien intervenir en la qüestió siciliana, hi havia justament, segons Zurita, que: «¿Qué pujanza seria la de dos mil hombres de caballo que el rey llevaba, desarmados y a la ligera y ejercitados en guerra de moros, con quince mil que Carlos podia juntar franceses, italianos y provenzales? ¿O quince mil almogávares, gente usada a robar y hacer guerra a los moros por los montes y lugares muy fragosos, con cinquenta mil infantes puestos en campo, en ordenanza de guerra, muy diferente de la que los nuestros ejercitaban en las escaramuzas de los alárabes?» (*Anales* IV xxii; 2, 81). L'observació era exacta, si no fos que la guerra tingué un desenvolupament que justificava —i va privilegiar— la presència d'almogàvers respecte a una infanteria convencional. Hauríem d'imaginar que també per a la guerra siciliana, com per a la posterior contra els francesos, les capacitats estratègiques del rei Pere eren extraordinàries?

519. Vg. el que escriu García Fitz (2005, p. 15-100) a propòsit de l'estratègia militar a l'edat mitjana; tot i no parlar d'aquest cas és molt aclaridor, i confirma la meua lectura.

bé, per explicar, o intentar de fer-ho, el desafiament de Bordeus. És molt possible que ni l'un ni l'altre tingués una campanya exactament planejada i que, en bona mesura, anessin actuant segons les circumstàncies ho requerien, tot i que sembla que es pot deduir una certa capacitat de previsió per part de l'invasor, el rei Pere.

Tot i així, el comportament de Carles d'Anjou és, fins a un cert punt, relativament clar: en un primer moment això que era necessari era reduir la rebel·lió siciliana, i això passava necessàriament pel fet de reconquerir Messina. La ciutat era la porta de Sicília, i port fonamental per a la logística de l'aprovisionament de les tropes, que hagués estat més complicat en cas de desembarcar en alguna altra localitat, a part del perill de trobar-se rodejats d'enemics. Aquesta necessitat es va fer encara més pungent al moment del desembarcament del rei Pere II, tant, que Carles va fer esforços desesperats per conquerir Messina, abans de veure's obligat a retirar-se.

La retirada, com es pot veure ja en moltes explicacions dels historiadors contemporanis, era aconsellable per enfortir-se en posicions més segures, i poder reprendre les operacions l'any vinent. Runciman (1976, p. 307) dona, com un dels motius que portaren a la solució del desafiament, potser el més important, els costos enormes d'una guerra llarga, considerades les dificultats econòmiques dels dos monarques. Tot i així, la primera intenció de Carles, i l'efectiva pràctica, fou exactament la de preparar-se per a una guerra de llarga durada. I, si hem de jutjar per la manera com van anar les coses, aquesta era la mateixa intenció que tenia Pere II.

No crec pas raonable que el rei Pere imaginés una conducta de les operacions semblant a l'empresa per Carles el 1266 o la intentada per Conradí el 1268: penetrar en els dominis de l'adversari i jugar-s'ho tot en una batalla campal. Carles, i Pere ho devia saber, tenia un exèrcit de terra més adient per a aquesta batalla. A més, la història ensenya⁵²⁰ que les conquestes dels regnes de Nàpols i de Sicília començaven pel nord: els longobards, els normands i Carles mateix, amb la més ràpida de totes; mentre que qui arribava des de Sicília, com els àrabs i Pere mateix, s'encallava a l'illa.

Sense un fort suport popular i una intrínseca debilitat de l'adversari, com fou el cas de Garibaldi el 1860 o dels americans a la Segona Guerra Mundial, era gairebé impossible remuntar la Calàbria per arribar al cor del regne, a Nàpols i la Campània. L'excepció fou Alfons IV, però trigà molts anys d'intenses campanyes militars i diplomàtiques. Pere II intentà, com veurem, de fomentar rebel·lions per tota la part continental del regne per tal de conquerir-lo, però aquesta fou una activitat en bona mesura posterior al desembarcament a Sicília. Així que, podem raonablement creure que la intenció del rei d'Aragó fos

520. Això, Pere II, molt possiblement no ho sabia, o sí?

d'arribar a l'illa i fer-se amb el seu control, aviat i, si era possible, sense posar en perill el seu exèrcit —no oblidem que no tothom estava d'acord amb l'empresa—, per intentar més endavant la conquesta del sud de la península.

Però, aquest projecte, tot i esperar una activa col·laboració dels seus aliats, i dels que esperava atreure al seu bàndol, comportava una guerra llarga i costosa. Sembla possible creure que el rei Pere preveïés, o almenys esperés, el resultat de la seva maniobra en apropar-se a Messina i que Carles, en veure's aïllat a Sicília, lluny de les línies de forniment i clos entre l'exèrcit invasor i la ciutat assetjada, en una situació perillosa i amb poques possibilitats d'alimentar el seu nombrós exèrcit —havent fet el desert al voltant de Messina—, fes exactament això que va fer: retirar-se i fixar les seves posicions en un lloc més segur, així com interpreta Steven Runciman (1976, p. 299).

Que Pere II s'esperés una rendició sense condicions de Carles, amb un poderós exèrcit encara no derrotat en un camp de batalla, sembla molt poc creïble, malgrat que li hagués intimat de fer-ho. Aquesta idea em sembla confirmada pel fet que l'acció del rei d'Aragó no fou ràpida, ni pensà de llençar-se sobre l'enemic, tot just havent-lo avisat i desafiat segons les normes. De fet, entre l'ambaixada i la seva retirada Carles s'esperà una bona setmana. Pere II li va deixar tot el temps per fer-ho, perquè era exactament això el que volia que fes.

Però Desclot, volgudament, o a causa de les seves informacions, anul·la aquest lapse temporal i calla les raons de les accions de Carles d'Anjou, per deixar el lector amb l'única valoració del rei Pere: covardia. Podem creure que aquest plantejament li era suggerit, a Desclot, de la mateixa relació de la qual va extreure els fets, que la va trobar força adient i la va desenvolupar, seguint, així, les línies de la propaganda catalanoaragonesa, puix ho trobem formulat de manera semblant, per exemple, en una carta que Pere II escriu a Guido da Montefeltro el 20.10.1282, on descriu així els esdeveniments (Carini, 1882, doc. cxv):

De comite vero Provincie communi hoste et emulo cuius casum sua merita prosecuntur, scire vos vulumus et eciam gratulari quod scito per ipsum adventu nostro prospero et duarum dietarum spacio modicarum, nos cum gente nostra sibi et suo exercitui propincasse ab obsidione civitatis Messane quandiu obsessam tenuerat et multipliciter cohercerat, non expectato bello campestri nec more militari armorum exercitium appetente, nobis non vicinantibus sibi et suorum multitudini armatorum de campo a fugit a predicta obsidione, recedens cum vasis suis ad partes Calabrie, non tam consulte quam turpiter remigando, relictis quampluribus equis et aliis munimentis suis et etiam gentes sue in campo et litore predictae civitatis Messane.

En aquesta carta, el rei vol donar una imatge de seguretat i confiança en les seves forces que també trobem notada a Saba Malaspina (IX 19) i, al mateix temps, difondre la idea de la debilitat de Carles i del seu exèrcit, amb una estratègia comunicativa que tindrem oportunitat de retrobar en altres missatges dirigits a aliats o a possibles aliats.

La interpretació personal que Desclot ens vol donar és clara: mostrar el rei Pere decidit a la batalla, que per això és decebut per l'esmunyir-se covard de l'enemic. És possible que rebés aquesta idea, almenys en part com he suggerit, de les seves fonts, orals i escrites, tanmateix, és clar que expressar aquesta clara voluntat de Pere II d'enfrontar-se amb Carles, interpretada de manera noblement cavalleresca, li és necessari per poder justificar la successiva acceptació del desafiament de Bordeus sense expressar cap de les crítiques que va engendrar, al moment mateix i en historiadors posteriors.

Carles també, en un diploma del 29 de setembre, ens ha deixat constància de com va veure els fets, o, millor, com volia que s'interpretessin, ja que el setge havia estat un desastre (Amari, 1886, vol. 3, p. 327-329):

Scriptum est eidem Capitaneo (a Faro ultra usque ad confinia terrarum Sanctae Romanae Ecclesiae) etc. Ne vulgaris loquere fama, preambula rumorum improvida portatrix, et novorum superstitiosa narratrix, in producenda notitia nostrorum fidelium trascenderit veritatem, clara delucidatione presentium certum inde te reddere volumus, ipsamque tibi rei geste seriem aperimus. Noveris igitur quod dudum in Insula nostra Sicilie cum innumerabili multitudine nostri potentis exercitus transeuntes, in obsidione illius famose terre Messane felicia castra nostra defiximus; et inibi usque ad diem Sabbati vicesimum sextum presentis mensis Septembris, cum eodem nostro exercitu commorantes, terram ipsam, multis olim fecundam deliciis, multisque divitiis opulentam, sic undique terra marique constriximus, sic ferro flammaque vastavimus, quod nihil remansit penitus usque ad ambitum meniorum, quin illud aut ferum ceciderit, aut ignis combuxerit, vel ruine sit se depopulationi subiectum; et nichilominus tantis vinearum arborum et locorum extrinsecorum amenitatibus quibus decorabatur eadem civitas succisis, succensis penitus, et destructis, Civitatis corpus non reliquimus inconcussum, quin ex crebris nostrarum ictibus Machinarum, multe pulcre intrinsecus sint et decora edificia diruta, ac Civitatis menia usque ad ruinam in locis pluribus concussata; sicque Civitatis eiusdem incolae iam artaverimus extrinsecus gladio, intus fame, quod nullum de ipsorum vicina deditone restabat ambiguum vel dubietas remanebat. Verum, inter hec omnia, consultius cogitantes quod Messanensibus ipsis nihil ex nunc prodesse potest autumpni fructuosa fecunditas, tam tempore imminente, procellosa fari rabies Vassellorum nostrorum statum et transitum, sicque per consequens rerum necessariarum nobis et nostro exercitui, copiam poterat prohiberi, deliberante prudentia, saniorque consilio providen-

te, aliquantulum castra nostra retraximus: ac citra Farum cum toto nostro exercitu incolumes venientes, in Civitate nostra Regii sospite permanemus. Adveniente vero tempore congruo, cum eodem et omni alio quod nostra totis viribus potentia procurabit, tam terrestri exercitu quam marino extolio, eandem insulam nostram Sicilie repetemus; predictos Messanenses, et alios rebelles nostros Sicilie, divina nos comitante potentia, que nostra tueretur iustitiam, sic viriliter invasuri, quod perdetur penitus predictorum quorumlibet presumptuosa protervia; et erecta rebellium cornua sub pedibus nostris nostra potentia conculcabit.

El missatge transmet encara —i necessàriament— un to de confiança i seguretat en les pròpies forces —seguretat que potser començarà a trontollar després de la derrota de Nicòtera—, tanmateix la descripció logística i estratègica de la situació coincideix amb la que es pot modernament reconstruir, i amb les causes de la retirada que li atribuïren, a més de Saba i Neocastro, també Muntaner i Villani: sobretot una qüestió de seguretat de la flota i de provisions —tots factors sobre els quals, com hem vist, semblava que comptava el rei Pere a l'hora de rodejar Carles i tallar-li les vies d'aprovisionament. Això que sobta, només en teoria perquè aquests ja eren els camins de la propaganda bèl·lica, és com la retirada és només atribuïda a raons logístiques, i com Pere II no hi és ni esmentat.

Així que Pere II, el 2 d'octubre de 1282, completa la conquesta de Sicília i entra triomfalment a Messina, on és acollit amb un entusiasme que Desclot descriu amb les mateixes paraules que quan entrà a Trapani.

13.6. Estant a Messina, al rei Pere li ocorregué una aventura de tipus no militar. Narra Desclot que a la ciutat:

havia ·I· capità a qui dehien ser Alaymo, e havia-y una dona per muller molt leyal, e gentil, e prous e valent de cor, e era molt alegre en donar d'assò que havia. E quant era loch ne temps valia bé ·I· cavaller, e anava tots jorns ab ·LXXX· cavallers armats, e guardava la ciutat de Messina, e capdellava les guaytes qui guardaven los murs mentre lo rey Carles tenia assetjada la ciutat de Messina. E quant aquesta dona vahé lo rey, que nuyll temps no havia vist, fo'n molt enemorada, axí com dona valent deu ésser enemorada de valent senyor e agradable, no pas per nangun mal enteniment qui avolea fos.

E quant lo rey fou en son palau, e les altres gents foren per ostals, lo menjar fou apareyllat, e-l senyor rey assagué's a taula. E misser Alaymo e la dona sa muller menjaren aquell dia ab ell, e serviren lo rey de tot lur poder (I, 96).

A la segona redacció, a part de corregir l'inicial «leyal», com a poc apropiat a l'efectiu caràcter de la dona, per «bela», Desclot amplifica l'apartat final per emfatitzar els tons cortesans de l'escena, ja que escriu:

E puyz serviren lo rey de tot lur poder, sí que la dona no's partia del rey hon que anàs ne cavalcàs per vila, ne a la cassa, e servia'l e feya-li aytants de plaers com ela podia, e son marit e tots quants n'avia en la ciutat (II, 96).

Aquesta escena planteja alguns problemes. Ja he tingut l'oportunitat de comentar aquell que, més que misogínia, podríem definir com a absolut desinterès de Desclot per les dones: tot i el respecte per a la reina Constança, hem vist com aquestes tenen algun valor només en qualitat de portadores d'algun *honor* feudal, amb l'única, parcialíssima, excepció de l'emperadriu. Les característiques corteses de la història, de la qual ella és coprotagonista, són degudes al fet que Desclot va incloure a la seva crònica el conte en què en relatava les peripècies, i que aquest tenia unes finalitats ideològiques prou marcades. Per què ara ens parla d'aquest episodi absolutament insignificant i irrisori per a les finalitats de la seva història? Puix no el podem interpretar, d'entrada, com un element significatiu de la descripció de la personalitat del rei. A més, els seus protagonistes —Alaimo i la seva dona, Macalda— no tornaran a aparèixer a la crònica de Desclot, que desconeix, o, potser millor, silenci, el posterior episodi de traïció d'Alaimo.

Soldevila (1963, p. 187-192) que el comenta, juntament amb un repàs de la vida sexual del rei, recorda que també a Bartolomeo de Neocastro trobem aquesta anècdota, tot i que amb unes característiques radicalment diferents. La dona en qüestió, muller d'Alaimo da Lentini, un dels capitans de la Messina rebel·lada, dona que Desclot ni anomena, es deia Macalda Scaletta i, d'una manera més moderna i menys moralista, la podríem definir com una dona plena de caràcter, independent i alliberada. Tal com explica Neocastro, Macalda —a Randazzo però no a Messina— va assetjar sexualment Pere II,⁵²¹ el qual es negà a acceptar les seves ofertes, de la manera més educada que pogué, i la va entretenir tota una nit explicant-li l'episodi, comentat al capítol 9, de les meravelles ocorregudes al seu concebiment i naixement:

Rex autem videns quod toediosus esset sibi recessus, per alium curialitatis suae modum quaerit ab incepto proposito nefas illicitum relegare, et ait ad illam: 'Domina, quid est quod magis praecipuum times?' Dixit illa: 'Ne vir meus cadat'. Rursus ait: 'Quid est, domina, quod magis diligis?' Dixit illa: 'Quod magis diligo, non est meum'. Dixit rex: 'Timor et mulieris amor perfecte in muliere non sunt, nisi quatenus novissima sua excogitet'. Rex quidem affectat honesto eam sermone tenere, ut ipse eam a mente sua, qua vexabatur, erueret; et, vocatis hospite domus ac aliis familiaribus suis,

521. «Illa enim flammam urentem gerebat iclusam, quam sub quodam taciturnitatis velamine quaerebat, si posset, regali liquore comprimere, credens inde suis circumventionibus regem juvenem excitare» (L).

ait: 'transeamus noctem verbis domesticis, usque quo veniat hora receden-di'. Et ait ad mulierem: 'Domina, vis audire, quod forte ignoras, concep-tionis meae modum, et vitae mysterium principale?'. Ait illa: 'Si dignaris, utique, dominus' (L).

La narració de Bartolomeo és molt crua i dura en els seus judicis sobre Macalda, que, relata el cronista, a causa d'aquest rebuig, dos anys més endavant impulsarà el seu marit a la traïció.⁵²² Així doncs, per què Desclot en parla? Tot deixa creure que l'episodi de seducció va circular prou com a xafarde-ria i, possiblement, va revifar com a antecedent i causa de la posterior traïció, de manera que Desclot es va veure obligat a narrar-lo.

El problema, evidentment, per ell era com fer-ho, ja que la forma possi-blement més propera a la realitat, la seguida per Neocastro, no era per a ell es-caient: desentonava de la resta de l'obra per les seves mateixes característi-ques, estilístiques i de contingut. A més, l'hauria forçat també a lligar-lo amb la traïció, i Desclot omet a consciència tot possible episodi de dissensió en l'empresa siciliana. Així que, l'única manera viable, davant de la necessitat de relatar, era la que va seguir, trasplantant-lo a Messina, en una ambientació més adient i festiva que a Randazzo en plenes operacions militars, i transfor-mant-lo en una anècdota al més pur estil cortès.⁵²³

A la seva transformació, Desclot es col·loca en el mateix registre estilístic de la narració de l'emperadriu, bé perquè torna a utilitzar-ne lèxic i expres-sions,⁵²⁴ bé perquè podem comprovar, altre cop, la coherència amb les *vidas* dels trobadors.⁵²⁵ D'aquesta manera, no desentona amb l'estil general de la

522. Comenta Bartolomeo: «Sed cum regiae honestatis comprobanda servaretur constan-tia, et mulieris votiva frustraretur cupiditas, ea virum demum movit in facinus, unde assessor ejus mirabilis rationabiliter concidit, quod adhuc fama de sene misero loquitur, in ruinam» (L).

523. Ens hauríem de preguntar, malgrat la impossibilitat gairebé completa de respondre, en quina forma li va arribar, a Desclot, l'anècdota? Tal com l'explicava Neocastro, o ja en una forma cortesa? El conte del *Decameron* de Boccaccio (X 7) del qual és protagonista el rei Pere, sembla llunyanament inspirat en aquest episodi, o almenys es col·loca en una atmosfera de cas-ta i cavalleresca cortesia, que caracteritzava el rei, força propera a la del relat en la manera com l'explica Desclot, autor desconegut al toscà. Hauríem de pensar, doncs, que l'episodi havia cir-culat i havia estat narrat, potser oralment, d'una manera semblant a la de Desclot i que en aques-ta manera, ja transformada, arribà a Boccaccio.

524. Com per exemple: «enamora's d'aquest cavaller de bona amor, no per nangun mal en-teniment, mas per la gran bonea qui era en ell» (I, 7), o també la recurrent presència de paraules i expressions comunes que serveixen bé per definir el registre estilístic, com ara: *prouis, larc de donar, bela, prous e valent, agradable, leyal, servir de tot son poder*.

525. Per exemple, trobem a la de Rigaut de Barbezilh «la domna era gentils e bella, e gaia e valenz (ms. P)» (XVI A,6), «ella li faria plaser d'aitan com el volgues» (XVI B,5); a la de Raimon Jordan «la domna si era gentils e bella e vallengz» (XVII B,3) o, a la de Savaric de Mauleon «per la gran valor que vi en ell» (XXVIII B,7).

seva narració, tot i ser una absoluta excepció, i pot ser vist com un moment del gran favor popular del qual va gaudir el rei Pere, i un episodi més de la coloració cavalleresca amb la qual Desclot caracteritza la seva interpretació de part dels esdeveniments i, sobretot, el retrat final del rei.

13.7. En apropar-se el mal temps, que impossibilitaria les operacions militars, Carles, que estava a Reggio de Calàbria «per ço com aquí no havia port, e encara que y havia gran carastia, donà comiat a les galeres de Marseylla, e de Nàpols, e de Principat e de Poylla, qui eren ·XLIII·, que se n'anassen, e donà comiat a gran res de cavallers e de gent a ppeu que se n'anassen en lur terra» (I, 97). Des de Messina, no es podien veure les que tornaven a Pulla, ja que Reggio és més al sud, però sí les que remuntaven l'estret per anar cap al nord. Així que, un estol català, format per 26 galeres, les segueixen i «quant les galeas de Carles veheren que aquelles del rey d'Aragó no·ls rebujaven en res, si bé ells feren ·II· tants, meseren mans a fugir envers Rèjol, sí que les galeas del rey d'Aragó hagren tant de vent al contrari que no y pogren anar aquella sahó, e tornaren-se a Messina». Aquest episodi ja mostra quin havia de ser l'humor i l'ànim dels dos exèrcits. L'almirall català ordena als seus mariners de vigilar, perquè, quan tornin a salpar, podran lliurar-los batalla. I així passà.⁵²⁶

D'aquest primer èxit de la flota catalana, ocorregut l'11 d'octubre, Pere II en féu fer relació pública el 13 d'octubre, en uns termes molt semblants al relat de Desclot, i l'envià a Ruggero Mastrangelo i altres justiciers sicilians. Evi-

526. El relat de les dues redaccions, a part de mínimes modificacions retòriques, és molt proper. Les diferències són en una sèrie de detalls de nombres i noms, en uns casos, jo diria, confusions del copista del ms. BC 152. Les diferències principals consisteixen en el fet que, a la segona redacció, Desclot no dona el nom de l'almirall català mentre que a la primera diu, potser encertadament, que és Ramon Cortada, el qual, segons Muntaner (LXVII), era el vicealmirall de Jaume Pere, fill il·legítim de Pere II, i qui, efectivament dirigí l'expedició. A més, a la segona redacció parla de 70 galeres de Carles, a aquest nombre equivocat s'hi arriba sumant les 46, que efectivament es dirigien cap al nord, com reporta la primera redacció, a les 24 que anaven cap a Pulla. És creïble que Desclot no anomeni el fill del rei pel fet que posteriorment va ser rellevat del càrrec per no haver complert amb les ordres paternes a l'hora de l'expedició a Catona, i haver-se apropiat massa a Reggio on era Carles —vg. Soldevila, 1971, p. 638, que es basa en Nicola Speciale (XIX), pel qual Pere II com «Torquatus nobilis Romanus dictavit in filium, sententiam pertulisset»—, i va ser rellevat per Roger de Llúria, «par une inspiration heureuse» com comentava el comte de Saint-Priest (1847, vol. 4, p. 123). És possible que el nombre de 70 galeres no fos una confusió directa de Desclot, sinó que li arribés ja així la notícia, perquè al *Croni-có de Perpinyà* trobem l'entrada següent —entre claudàtors les meves integracions: «En l'any .M.CC.LXXX.II. e·l mes de juliol Pere, rey d'Aragó, passà en Cesèlia [contra Kar]les, qui ero ab .XX.II. milia homes ab armes a cavall e fon gran batala feyta per la mar enaxí que .XVIII. galeres del noble rey d'Aragon desbarataren .LXXX. de Karles e presero [.XX.II., e gran botí] fon fait ad enant, en lo mes de setembre» (19-20).

dentment s'havien de reassegurar els ànims, i s'havia de difondre un clima triomfalista, «ad elevanda fidelium corda», aprofitant l'èxit al setge de Messina i la retirada de Carles (Carini, 1882, doc. cix):

Proinde quidem, ad elevanda fidelium corda et iubilum in eorum merites (*sic*) elacritatibus inbuendas (*sic*), presentis relacionis eloquio, revelamus quod die dominica XI°. presentis mensis octobris, XI. indicionis, visis per quamplures fideles nostros civitatis Messane vassellis nostris quatuor, ab extolio Karoli comiti Provincie, hostis nostris in Regino litore existente, discendentibus ymmo pocius aufugentibus, fuge remedio debito perpendens, nostra serenitas fuga vassellorum ipsorum culmini nostro suggesta extolium ipsum commissum fore recessui, qui inceptus paulatim extiterat, ne a nostra celsitudine pensaretur insultum nostri felicis extolii dicti hostis extolio formidante, ipsum extolium nostrum armari nostra mandavit et fecit serenitas, nullis induciis interyectis, et deinde contra predicti hostis extolium viriliter proficisci, ne fuge remedio debitum (*sic*) aufugeret manus nostras. Quo nostro extolio contra dictum aliud magnanimitate trasfretante et appropincante, quia in regino litore non sine maxima diffikultate austro contrario, vento flante hostile extolium, ventis flantis in eius iuvamen, auxilio pocius quam robore, cordium animatum ad resistendum, nostro extolio exire temptavit, quo viso nostrum gaudens ad pugnam properans, contra ipsum belli conflictui se paravit, hostes autem, venti flanti (*sic*) auxilium eorum metu vincente, statim terga verterunt, ictu bellico nullatenus expectato, gentes autem nostre viriliter insequentes eos ultra puntam pellere (?) defugaverunt, quibus hostibus fugientibus, pocius timore quam verecundia factis velocibus, nostri ob procellosam obviam venti contrarii eis ultra procedere tuto minime existentes, debellatis fugientibus hostibus, triumphaliter redierunt.

Passaren uns dies —Desclot diu que cinc, la carta del rei a Guido da Montefeltro, que citaré més avall, diu que tres—, quan part de la flota de Carles ho torna a intentar, confiant en el mal temps. Però l'estol català surt igualment del port i empaita les galeres enemigues fins a arribar a les vuit milles de distància.

Aleshores, «les galeres de Carles foren tan pres de terra que vent los deffallí, e aquelles del rey d'Aragó hagren lo vent fresch e tam bò, que·ls propà [a] ·II· milles. E aquestas del rey d'Aragó, qui axí s'eren desaventades, no eren mas ·XIII·, axí com abans foren appareyllades e recuyllides a Messina, e les altres venien detràs, e eren tan luny que no les podien veher» (I, 98). En veure que els catalans no deixaven de seguir-les, les galeres angevines es preparen per a la batalla, i envien un lleny ràpid per reconèixer la consistència de l'enemic. En tornar, els mariners reporten «que no eren mas ·XIII·, e que tanta era la claredat dels scuts e dels capells de ferro luents, que a penes los poch guardar».

Segons Desclot, les galeres catalanes ataquen pel centre, on eren els cinc vaixells pisans, amb una maniobra habitual, amb la finalitat de partir per la meitat l'estol enemic i poder-lo combatre per separat.⁵²⁷ Les galeres pisanes són derrotades i:

quant los Marsellesos viren assò, van metre lo stendart de Sant Victor a baix molt vilment, e preseren volta de mig jorn, e començaren a fugir a veles e a rrems, e gitaren en mar molt bell arnès per tal que fossen pus leugers, e les galeres del Principat faheren la volta de terra, e començaren a fugir devers Nicòtera, que no y havia més dues milles. E les galeres dels cathalans anaren ab elles ensemps, encalçant-les fins en terra e retengueren-ne ·XXII·, de les quals n'i hac dues de Piza, en què era lo lur almirall, e les ·XX· eren de Principat (I, 98).

En un primer moment, no hi ha notícies de l'èxit de la batalla, ja que eren molt lluny de les posicions on demoraven els reis. Possiblement, però, alguns observadors, bé en veure l'enorme diferència de potencial, bé en observar unes poques galeres catalanes que retornaven, puix eren en retard, van pensar que guanyarien les galeres angevines, i així:

vengren a Carles, qui li'n dixeren que les sues galeres havien desconfites aquelles del rey d'Aragó. Sí que Carles féu fer gran lumenaria tota aquella nit, que semblava que foch se tengués en la vila. E assò vehien aquells de Messina e eren-ne fort desconortats, per ço com no y sabien negunes novelles de les lurs galeres, e'l rey d'Aragó, atrassí, n'estava fort ab mal cor.⁵²⁸

L'estol català s'havia retardat per recollir el botí i remolcar les vint-i-dues galeres capturades, de manera que arribaren a prop de Messina cap a la mitjanit. Des d'aquí envien un missatger «per qui li fahien assaber ço que ls era sdevengut». El missatger troba el rei ja al llit i li relata la victòria:

Com lo rey hac assò hoyt, fou molt alegre e féu gràcies a Nostre Senyor qui tanta de honor li havia feta, e donà al missatge qui aquestes novelles li aportà, ·I· seu vestit molt honrat. Puy lo rey tornà en son lit, e dor-

527. A la carta a Guido da Montefeltro, citada més avall, Pere II descriu així la batalla: «non audentibus arma suscipere nec bellum committere contra nostras, devicte et debellate sine armorum strepitu extiterunt». Sembla com si hagués estat una rendició gairebé sense combatre. Hem d'imaginar que la «batalla» sigui un invent d'uns i altres per magnificar la victòria, o excusar la derrota?

528. La segona redacció afegeix alguns detalls, que li vénen de la segona font, i, per augmentar l'efecte retòric de l'espera, diu que les altres catorze galeres, les que s'havien quedat en rere, tornaren sense notícies, reforçant la sensació de la derrota.

mí tro al jorn clar, que molt havia estat de mal ayre pensant en la sua armada. Emperò estava dubtant del feit, e sabia bé e crehia que, ans que·ls seus no serien desconfits, n'i hauria tants morts dels altres, que no seria qui lavàs lo camp.

E quant aquells de Messina saberen de cert estes novelles, levaren-se tuyt de lurs lits e van encendra brandons, e candeles e faylles, e faheren tan gran lumenaria que de una leugua luny havia molt gran claradat, e mogren lo major goig que hanc fos vist (I, 98).

Havia estat una gran victòria, no només per l'ingent botí —les galeres capturades, els més de dos mil presoners i dues vegades tants morts, segons relata Desclot—, sinó sobretot per la moral: malgrat la seva gran potència Carles es retirava i, a la primera topada, havia estat derrotat, sancionant, tot i que encara no es podia saber, l'absolut domini català del mar pels anys vinents.⁵²⁹

El rei arrodoneix els efectes polítics de la seva victòria amb un gest d'intelligent clemència: allibera tots els presoners italians, la gran majoria del sud d'Itàlia, els quals «ab gran goig reculliren-se, e tornaren-se'n en lurs terres e aportaren grans lahors del rey d'Aragó». A més, els garanteix la llibertat de mercadejar amb Sicília, així que s'assegura la possibilitat de no enfonsar l'economia de l'illa i contribueix a les seves entrades.⁵³⁰

El breu relat de la batalla fet per Saba Malaspina, tot i aportar unes justificacions angevines i confondre nombres, concorda prou amb el relat que en féu el mateix Pere II, lleugerament diferent, com hem vist, del de Desclot. Això que em sembla més interessant és que ens mostra prou bé, al capdavall, quina era efectivament la situació militar i anímica abans, i segurament després, de la victòria del golf de Nicòtera:

Verum dum Provincialium, Pisanorum et illorum de Principatu et de Terra Laboris galee proprios lares remo et vento repeterent catervatim, non armate viris ut venerant, set nautis et personis inermibus onerate, Catalani, quamquam essent laboribus tanti itineris fatigati, tamen de pristina saracenorū cede superbi et Messanenses etiam, qui sub tanta desperatione facti quodammodo redivivi animos et vires assumpserant, cum XXII galeis habentibus *celsas puppes* et proras aliquantulum elevatas, viris et armis ad pugnam necessariis premunitis, galeas predictorū recedentium in-

529. El relat de Muntaner, capítols LXVII-LXIX, és de poc fiar en tant que és molt exagerat i transformat literàriament, tot i presentar, com sempre, alguns detalls a tenir en compte. Ell, que també insisteix molt sobre la covardia dels enemics, posa en boca de Carles aquestes paraules, un cop s'ha assabentat de l'ocorregut: «Ah, Déus! Què és açò? Què gent és aquesta que ens és venguda dessús? ¡Açò no són hòmens, que ans són diables infernals. ¡Déus, per la sua mercè, nos jaquesca escapar de llurs mans!» (LXIX).

530. Vegeu les consideracions de Soldevila, 1963, p. 199.

secuntur et fugientibus reliquis XVII *manu* interceperunt *victrici* ac Messanam reduxerunt captivas (IX, 19).

És veritat que les veles angevines eren gairebé inermes, però, això que és important de notar, és que els mariners de l'estol català eren «superbi», amb la moral pels cels gràcies als èxits obtinguts. I la moral i la confiança en les pròpies forces són ja mitja victòria, com ens ha acostumat a creure la història *magistra vitae*.

Aquesta atmosfera triomfalista la retrobem també al condensat, i poc precís, relat de les *Gesta Comitum*. Per a aquesta part del regnat de Pere sembla que depenen de la documentació oficial, de la qual es pot notar el mateix lèxic i fórmules, més que d'amplis relats orals, i la documentació que aprofiten pareix ser proclames i cartes, així com relacions detallades, com les que aprofita Desclot. D'altra banda, la seva intenció retòrica i sintètica porta l'autor a elaborar el seu material, no gaire abundós, més en direcció d'emfatitzar les conseqüències, fent-se ressò del llenguatge de la propaganda, que no de descriure amb exactitud els fets. Puix, per exemple, ens presenta l'entrada a Palerm, amb l'assemblea dels sicilians i el jurament de respectar les consuetuds de Guillem II el Bo, com a successiva a l'alliberament de Messina.

Així presenta, de manera prou imprecisa, les operacions a Sicília, un cop el rei ha desembarcat a Trapani: Pere II es dirigeix de seguida a Messina on és rebut «cum multo applausu et tripudio ac ingenti et ineffabili gaudio», i segueix:

Cuius aduentum cum rex Karolus praesensisset, dederunt ipse et omnes sui exercitus terga fugae, et in contigui maris praecipitum fugientes, tum timore nobilis regis Petri, tum marino gurgite fluctuante, hiatum ultimum magna pars ipsius exercitus receperunt; et qui contra reges multos hostis antiquus uictor semper extiterat, nunc cum exercitu quatordecim milium equitum armatorum uictus fuit per modicos, sed per bonos, ac industriam et cor nobile regis Petri. Tanta fuit igitur regis Petri animositas et suorum, quod eorum aspectum sustinere Gallici non ualebant (GCB III, 71).

Els mateixos ressons de la propaganda els trobem també a l'apartat següent, quan escriu que:

Cum autem dominus rex Petrus regnum Siciliae strenue gubernaret, exterminato rege Karolo de eodem et degente in Calabria et Apulia sine regno, non contentus dominus rex Petrus quod eum cum suis de Sicilia expulisset, eundem de Calabria expellere conabatur (GCB III, 71-72).

13.8. Però, la propaganda de Pere II no es limita a l'important gest de clemència amb els presoners, acabat de comentar, gest que li havia de facilitar una eventual rebuda positiva per part dels súbdits de Carles al sud d'Itàlia que no s'havien rebel·lat. Això que havia de procurar era treure aliats a Carles i, sobretot, estimular els gibel·lins italians perquè entressin en acció a la resta de la península, desestabilitzant i afeblint el domini del comte d'Anjou i, possiblement, rodejar-lo, per tal d'ultimar la conquesta també de la part peninsular del regne.

Tot i que, finalment, aquestes maniobres i expectatives no es compliren, o almenys no tingueren l'èxit esperat, em sembla que s'han de tenir especialment en compte per dos motius: primer, per avaluar amb més precisió les capacitats diplomàtiques i polítiques del rei; segon, perquè permeten d'interpretar, al meu entendre, l'acceptació del desafiament de Bordeus d'una manera diferent de com ha estat fet fins ara, per antics i moderns.

El dia 20 d'octubre, al cap de pocs dies de la victòria del golf de Nicòtera, que fou el 14 d'octubre segons la cronologia reial, el 16 segons Desclot, el rei Pere escrigué al seu principal aliat gibel·lí, el comte Guido da Montefeltro, protagonista del cant XXVIII de l'*Inferno* de Dante. Des del gener d'aquell any no es corresponia amb ell, així que l'ha d'informar dels esdeveniments; és un aliat, però no un íntim del rei, i amb ell s'ha de fer servir el llenguatge oficial de la propaganda. Es dirigeix a ell, per incitar-lo, recordant que per «divine operationis instinctu» va reclamar l'herència siciliana, que va arribar sa i estalvi a l'illa, on va ser acollit «ylaritate summa cordis, devocione mencium, et puritate fidei suscepti magnifice». Li comunica la retirada de Messina del «comite vero Provincie communi hoste et emulo» i segueix (Carini, 1882, doc. cxv):

Nos autem cum continuatis vestigiis Messanam citissime venissemus, misso nostro predicto stolio versus Calabriam in civitate Regii in qua idem comes cum gente sua et extolio morabatur, si marinum bellum magis appetit, qui terrestre iam nobis dimiserit expeditum, nullus de suis cum galeis et vassellis eius ausus fuit exire obviam galeis et vassellis aliis gentis nostre, et sic planicie maris et equerto (*sic*) campo nobis solo et expedito relicto, redierunt galee nostre ad civitatem nostram Messane ylariter triumphantes. Tridui vero post cum de vassellis et galeis predicti comitis nunc fere XL. V. latenter fugam arriperent navigantes versus Principatus partes honorate armis gentis sue et alio bellico apparatu, galee tamen sexdecim de nostris relictis aliis in portu civitatis ejusdem insequentes easdem per milia quatráginta, visis nostris vassellis et cogniti ab eisdem et non audentibus arma suscipere nec bellum committere contra nostras, devicte et debellate sine armorum strepitu extiterunt sic quod de predictis XLV. galeis, XXI. capta fuit cum omnibus et armis et alio bellico apparatu existentibus in eis-

dem cum victoria maxima et triumpho in portu Messane adducte, nostre fuerunt culmini presentate, propter quod speramus in domino qui nostram causam prosequitur et gubernat, totum Regni residuum ad nostrum dominium divina operante clemencia, in brevi firmiter credimus convertendam (*sic*). Hec autem omnia dilectioni vestre referenda providimus ut confortacionis assumptentes spiritum et materia gaudiorum, si precem comunium amicorum confortari et auumentare velitis, quod omnes hostes et emuli qui per nos eorum exterminii iam viderunt principium per vos et ipsos in destructionem ipsorum et eorum protervitatís resitencia dignum interitum consequantur, super hiis autem que vobis Santorius de Paternione familiaris noster lator presencium ex parte nostri culminis vive vocis oraculo duxerit refferendo honorem incrementum celsitudinis nostre et confortacionem vestrorum et amicorum nostrorum et vestrorum respiciencia fidem adhibentes plenariam ea studeatis efficaciter percomplere sic quod vestris exigentibus meritis ac digna vobis retribucionis beneficia inducamur.

Més enllà del necessari to triomfalista, al qual ens ha acostumat la propaganda bèl·lica, per tal de convèncer els possibles aliats a intervenir proment-los una ràpida i certa victòria, crec que el rei Pere en aquell moment creia de debò, tot i que no tan «in brevi», que podria finalment derrotar Carles d'Anjou i «totum Regni residuum ad nostrum dominium divina operante clemencia, in brevi firmiter credimus convertendum». Més enllà de les seves mateixes paraules, els comentaris de les fonts de l'època, cròniques i documents ens porten a pensar això respecte a les expectatives i, sobretot, respecte a les intencions del rei.

Amb aquesta finalitat, el mateix dia 20, el rei escriu també a Corrado d'Antioquia, fill d'un altre fill il·legítim de Frederic II, perquè entrés en acció en els Abbruzzi, i fes esclatar la revolta al nord del regne de Carles.⁵³¹ I el dia següent, el 21 d'octubre, dirigeix una carta a bisbes i nobles, sobretot de Calàbria i Pulla: «Sperantes in brevi nichilominus eadem divina operante clemencia totius Regni residuum nostro dominio sociare de comunibus hostibus optinentes cotidie victoriam et triumphum» (Carini, 1882, doc. cxxxiv).

Amb anterioritat, el dia 11 d'octubre, ja havia escrit a Gregorio da Perona, que, exiliat de Gaeta i refugiat a Terracina —ciutats a la frontera entre els dominis del papa i el regne de Carles—, volia atacar Gaeta, amb parents i amics, per tal de poder tornar a la pàtria, i li diu que «intendis et terram ipsam

531. «Tu autem cum amicis tuis et aliis nostris fidelibus sic tractare et operari procures quod Regnum ab ipsa parte possis intrare et terras et homines ipsarum parcium nostro felici dominio convertendo graciosè te gerens cum omnibus et benigne et exemplo nostro sic animos hominum ad fidem nostri culmini studeas revocare, quod in te possint perpendere quid de pietate nostra possint presumere» (Carini, 1882, doc. cxvi).

ad nostrum felix dominium converti, faciens ad honorem et fidelitatem nostram contra Karolum Provincie comitem hostem nostrum guerram inibis et movebis». El tranquil·litza i li fa saber (Carini, 1882, doc. xc):

Sciat insuper tua fidelitas et letetur, quod ad noticiam singulorum nostrorum fidelium Regni in ipsis partibus existencium, facias derivari, pro tota Insula nostra Sicilie sub nostro felici dominio existente, cum prepotenti exercitu tam maris quam terre in civitate nostra Messane existimus et tam celeriter quam potenter proficisci, Deo duce, intendimus ad finale dicti nostri hostis exterminium et acquirendas nobis reliquas partes Regni.

Mentrestant, el dia 15 d'octubre havia tornat a escriure al comú de Pisa, desitjós de mantenir les bones relacions entre la ciutat i el seu regne, tal com havia estat amb el seus «predecessores», li comunica «quod tota Insula nostra Sicilie sub nostro felici dominio (est)» i que ell resideix tranquil·lament a Messina. Li comunica que, amb l'ajut de Déu, i gràcies al seu poderós exèrcit «tam terrestri quam extolii vassellorum» la seva intenció és conquerir «reliquas Regni partes [...] tam viriliter quam potenter» i, per això, li demana (Carini, 1882, doc. cxiii):

Quia insuper infra quem in subsidium comitis Provincie, hostis nostri, vestra debent adesse vassella terminus, ut nostra percepit serenitas, est elapsus, ipsam dilectionem vestram affectuose rogamus quatenus eidem hosti nostro de cetero nec per mare nec per terram, nostri amoris intuitu si conplacet faveatis, ut inter excellenciam nostram et vos hujusmodi dilectio augeatur.

I, afegeix pel relator de la missatgeria Huc Xillet, cònsul dels catalans a Pisa, que li requereix de convèncer el «predictum commune ad non adjuvandum dictum hostem nostrum, set habendum eum inimicum et nocendum ei quomodocumque poterit».

Evidentment, era fonamental per al rei Pere reduir al màxim la potència naval de Carles, que depenia en bona mesura d'ajuts externs. Per això, es dirigeix a Pisa, aliada de Carles, i també a Venècia, que en un primer moment havia de ser el principal aliat en l'expedició contra l'imperi de Bizanci.

L'activitat diplomàtica segueix durant els tres mesos següents, durant els quals hi ha una relativa pausa en les activitats militars, un cop acceptat el desafiament de Bordeus i, també, ja tornat a Catalunya: la seva intenció, també quan era lluny, era seguir amb el seu pla i ultimar la conquesta del regne meridional i, considerada la seva futura absència, era més necessari que mai, per un costat aïllar Carles tant com fos possible, traient-li aliats; i per l'altre, somoure a la intervenció els seus aliats, en preparació de la campanya de la primavera vinent.

Sempre el dia 15 escriu als seus aliats gibel·lins, a Guido da Montefeltro, a Corrado d'Antioquia, a Guido Novello, als ciutadans de L'Aquila, també per tornar-los a estimular a intervenir⁵³² (Carini, 1882, doc. ccclxv):

Et ut vester anelans animus gaudiis imbuatur, ad vestram noticiam de-
riventur quod dictus hostis noster et sui sequaces in Calabrie existentes
fame quasi depereunt, et ad suam imbecillem potenciam tam viriliter quam
potenter intendimus conculcandam, sic quod, favente Domino, de eis vic-
toria gaudebimus constanter optata.

El mateix dia es dirigeix també, amb una llarga, i autoelogiadora, carta a Giovanni Dandolo, Doge de Venècia, a la qual repeteix tots els arguments més típics de la seva propaganda. Si Venècia no era ara aliada oberta de Carles, tanmateix l'havia d'ajudar a recuperar Bizanci contra Miquel VIII, ja que a la seva pujada al tron la república havia perdut bona part de la seva influència a favor de Gènova, i podia, doncs, decantar-se a ajudar Carles contra qui li havia barrat les portes d'Orient. Venècia era, juntament amb Gènova, la gran potència naval de l'època, i era necessari obtenir-ne, com a mínim, la neutralitat⁵³³ (Carini, 1882, doc. ccclxviii):

Universe mundilis machine publica novit noticia quod et conscientiam
vestram nostra credit serenitas non latere, qualiter illustris dominus Karo-
lus comes Provincie, regnum Sicilie ad nos spectans racione domine regine
consortis nostre karissime occupaverat iam est diu, cuius restauracionem
occupaminis usque ad altitonantis qui impunes commissos excessus transi-

532. El mateix dia escriu també a molts nobles milanesos i romans (Carini, 1882, doc. ccclxvi) i als exiliats sicilians: «Multiphariis oppressionum et afflictionum generibus quibus tam vos extra Regnum Sicilie quam regnicole alii fideles nostri intus in Regno ipso per huiusmodi hostem suosque sequaces diutina fuistis vexacione contriti, quarum fontis, si dici liceat, replevit ambitum orbis terre, pietatem humanitatis nostre subintranibus et ad compassionis miseracionem flectentibus divino sumpto auxilio a diris Pharaonis manibus Israheliticum populum venimus liberare» (Carini, 1882, doc. ccclxvii).

533. Vg. Geanakoplos, 1985, p. 363-268. Pere II agrairà al Doge la seva col·laboració en una carta del 29.8.1285 (Carini, 1884, vol. II, p. 59-60). L'activitat diplomàtica, per tal de fomentar revoltes i trobar col·laboracions, no s'atura aquí, puix el 25 de gener escriu als habitants d'Ischia perquè es rebel·lin (Carini, 1882, doc. ccccxiii) i el 9 de febrer escriu a nobles regnícòles una carta, molt semblant a l'enviada al Doge de Venècia, cercant aliança i prometent misericòrdia si passen al seu bàndol (Carini, 1882, doc. dxxi). Encara el 27 de juliol de 1283, des de Logronyo, escriu a Joan de Pròixida que «de responsione quam neopolitani fecerunt, aliquid facere non possumus ad presens cum in aliis arduis negociis in partibus istis intendere habeamus. Verum si per licteras eorum vel nuncios speciales certificati et requisiti fuerimus pretermisis aliis acedemus ad partes illas si viderimus expedire» (Carini, 1882, doc. ccclxvii, i Amari, 1886, vol. 3, p. 333-336).

re non patitur et sepe deponit de potenciis illicitos invasores nutum vires nostre potencie reservantes pridem preparato passagio ad partes Barbarie direximus iter nostrum, accidit enim nobis ibi degentibus quod ob multas novas et diras faraonicas afflictiones, quibus universi regnicole ab eodem comite suisque sequacibus afflicti nequiter extiterunt, erga quos nullum aliquando exercuit humanitatis misterium, ut mos est dominorum flecti pro subditis ad humana, et proinde quia non ut veris dominus et ex successione legitimus regebat gentem sibi subditam naturalem, set ut violentius invasor Regnum quod invaserat opprimebat. Prout enim successione vere dominus ex cuiusdam intimi zeli debito gubernat fovet et protegit submissa naturaliter sibi gentes, ita lupus invasor ex quadam odii malivolencia nequam opprimit invadenter populos quos acquirit, universaliter Sicilie insula eius nomen et dominium abdicavit et felicitis non immemor predecesorum nostrorum dominii et a predonis manibus cupiens eripi et naturalium dominiorum (*sic*) reddi dominio, legatos suos ad nostram excellentiam destinavit humiliter supplicans ut attento iure dominii in regno ipso, quod ratione hujusmodi ad nos spectat, actentis eciam dire maculationis iaculis, quibus eam diu antefacta repressit sevicies ad liberacionem ipsius tam vetustissime servitutis et sumendum ipsius dominium ad excellentiam nostram pertinens, pietatis intuitu postpositis omnibus veniremus nec minus adiciens quod si dominii nostri eam desperaremus auxilio mitteret pro hostibus christiane fidei sarracenis et abnegata fide crucifixi domini Ihesu Christi, ad cuius augmentum universe religionis christicole propensius unio elaborat, ad colenda pocius Machumetti nephanda misteria se apostanter impendere quam ad ipsius afflictioris dominium verteretur, cui dum subierat votum sibi erat perire quam vivere tot indeficienter patibulis, terebatur mentem autem serenitatis nostre supplicacione tam flebili subintrante et ad compassionis misericordiam inclinante, deliberatis animaversionibus previis, credentes Deum pocius nobis reddi placabilem si ad prosequendum iuris nostri negocium et liberandum a necis et oppressionis faucibus christicolos ad quorum liberacionem tenere ex quodam quasi naturalis dominii debito videbamus quos christiani nequiter opprimebant quam sarracenos prosequi christianos, minime prosequentes ad partes Sicilie felici direximus omne potencie nostre vires et ipsis fidelibus nostris Sicilie, favente Domino, liberatis, nobis feliciter ibi regnantibus deinde ad acquirendas nobis alias Regni partes et liberandas alias gentes ibi degentes a tantis oppressionibus prosequimur causam nostram, atque ideo cum vos et vestros in fratres et speciales amicos nostra intendit gerere celsitudo, magnificenciam et nobilitatem vestram affectuose rogamus quatenus predictum hostem nostrum gerentes nostri amoris intuitu inimicum nullis si placet sibi auxilio et consilio assistatis ut et nos vobis ad similia te-neamur si quid insuper vobis opus affuerit quod per nostram fieri valeat maiestatem ad nostrum inde culmen fiducialiter recurratis.

13.9. Però, a banda de l'activitat diplomàtica, Pere II no deté del tot les activitats militars: tot i no ser el moment d'emprendre una campanya a llarga escala, s'havien d'aprofitar els estats anímics i les no bones condicions de l'exèrcit adversari —com hem vist escrivia als seus aliats «dictus hostis noster et sui sequaces in Calabrie existentes fame quasi depereunt»— i intentar, si no d'adquirir bases estables, com a mínim de minar-ne la moral, mostrar-li la seva feblesa —«imbecillem potenciam»— i el perill al qual està exposat, utilitzant les ràpides maniobres conjuntes de la flota i dels almogàvers.

Desclot, als capítols II, 101-103, narra l'atac a la base de Catona, poblet a prop de Reggio de Calàbria, la Rèjol de les cròniques catalanes. Els capítols en qüestió, com tots els que es refereixen a les operacions militars a Itàlia després de la batalla de Nicòtera, falten a la primera redacció. Tota aquesta secció de la crònica, des del capítol 99, en què comencen els preparatius del desafiament, fins al 130, tornada de Pere II del setge d'Albarraquí, a partir del qual el text de les dues redaccions és idèntic, mostra a la primera redacció unes llacunes d'informació enormes.

És difícil pensar que Desclot, en un primer moment, hagués decidit de no contar què passava a Itàlia, sobretot en absència del rei, així que l'explicació més raonable és que li faltava informació. És possible que no hagués arribat cap relació a Catalunya de la batalla de Catona, ja que no era gaire important, sinó des d'un punt de vista psicològic, però podem pensar, també, que les notícies dels esdeveniments, aquest i altres, sí que arribaven —abans a la reina, i, un cop aquesta és a Sicília, i el rei ha tornat, al mateix Pere II— i que Desclot fos lluny i no pogués assabentar-se'n amb regularitat.

Jo crec, com ja he dit, que és correcta la hipòtesi de Coll i Alentorn d'identificar Bernat Desclot amb el funcionari reial Bernat Escrivà. Ara bé, en aquesta època sembla que Bernat Desclot/Escrivà era a València, on rebia correspondència a ell dirigida per raons de despeses i enviaments de diners (vg. Coll, 1991, p. 232-233), però on, pel que sembla, no era sempre tan senzill estar informat del progrés de la guerra, o almenys ser-ho d'una manera prou precisa com per poder aprofitar la informació per a la seva crònica. Serà només en un segon moment, entre el 1286 i el 1288, quan, revisant la primera redacció, Desclot podrà aprofitar els materials necessaris, bé relacions escrites, com hem vist, bé relats orals de testimonis presencials dels esdeveniments.⁵³⁴

En el cas d'aquests capítols sembla que es pot notar també una certa confusió redaccional.⁵³⁵ El capítol 100, que explica la formalització dels acords pel desafiament de Bordeus, clou amb la frase següent, igual a les dues redac-

534. Sobre uns d'aquests possibles informadors, vg. Coll, 1991, p. 243.

535. Dic sembla perquè als aparats de variants de l'edició Coll no són presents variants significatives, però aquests aparats no sempre són gaire de fiar davant de variants importants.

cions: «E puys lo rey Karles aparelà-sse d'anar a la ciutat de Bordeyl e tenc son camí ves Nàpols e ves Roma», i amb aquesta notícia ens situem després del 27 de gener de 1283. El capítol s'acaba amb la declaració que «lo libre» deixa de parlar de Carles per tornar al rei Pere. Tanmateix, el capítol següent, el II, 101, que falta a la primera redacció, així com el II, 102 i el II, 103, parla altre cop de Carles d'Anjou i de l'arribada en ajut seu de cinc-cents cavallers francesos, aquells que havia sol·licitat en una carta citada anteriorment. Aquest fet, a més de no complir amb la declaració que cloïa el capítol precedent, ens fa tornar enrere en el temps de gairebé un mes, tot i mantenir l'afirmació que Carles abandonava el front de les operacions.

Però, és que el capítol II, 101 li serveix per introduir els següents, en què narra la incursió dels almogàvers a Catona i la mort d'aquests cinc-cents cavallers. Veiem com la frase que parla de la marxa de Carles, exactament col·locada a la primera redacció, allí es queda també a la segona, tot i ser una anticipació no gaire exacta per a la cronologia, mentre que l'afirmació que deixarà de parlar del comte d'Anjou per fer-ho del rei Pere hauria d'anar al final del capítol 101 i no del 100, sembla com si, el capítol 101, l'hagués inserit en un segon moment, ja escrit el 102, i no s'hagués adonat de l'error.

13.10. Desclot explica que, en assabentar-se, el rei i les seves gents, de l'arribada d'aquells cavallers, uns almogàvers li demanen que els deixi combatre, perquè no són «usats d'estar en viles ne en ciutats», perquè ells no són «sabaters, ne tixidors, ne hòmens que sapiam res fer sinó de fet d'armes». El rei, doncs, ordena que el dia següent, al capvespre del 17 de gener, dos mil almogàvers siguin portats a Calàbria per deu vaixells, que els esperaran per poder retornar:

E sus a l'albe del jorn preseren terra a la Catuna e devalaren en terra. E quan les gaytes de la vila los sentiren, meteren mans a cridar altes vous: «A armes! a armes, cavalers francès! ¡Qué les gens del rey d'Aragó són ab nós!» E cascú se va armar axí com poc, e d'altres qui fugien sens armes; e ls almogàvers entraren en la vila e aucieren-hi bé ·D· cavalers, sens l'altra gent, e preseren tot lur arnès e lur tresor, e reculiren-ho en les galees, e meseren molts cavayls en les tarides que hi eren, e puys aucieren tots los altres que no se'n pogren menar (II, 102).

La victòria és total i la seva facilitat esbalaïdora, però ni Desclot ni les altres fonts, que ara citaré, fan menció d'un particular important que, al contrari, destaca Saba Malaspina al seu relat (IX 26) —relat molt patètic, tot jugant amb els tons foscos de la nit i dels boscos, com a ambientació adient per a la bestial *feretas* dels almogàvers. El detall que subratlla Saba és que Catona era un poble no fortificat, fet que explica la facilitat de la massacre nocturna,

de troiana memòria. El fet demostra, també, la relativa confiança que tenia Carles en les seves forces, ajudat per l'època de l'any, confiança que degué quedar molt tocada després d'aquesta sangonosa ràtzia, tant com per causar una retirada de l'exèrcit cap a posicions més segures amb l'abandonament de Reggio de Calàbria.

Fins a aquest punt el relat de Desclot és molt semblant a les relacions oficials que el mateix rei s'encarregà de difondre el dia següent al retorn dels expedicionaris, i crec que n'hauria de dependre. Ja que el 20 de gener escriu una llarga carta als batlles i jutges sicilians per informar-los d'allò ocorregut, com un necessari butlletí de guerra amb la finalitat de tranquil·litzar els ànims i donar-los encara més moral i optimisme (Carini, 1882, doc. cccxcv):

Gaudeat universorum corda fidelium et de felicibus successibus principis ipsorum amicabilem spiritum succedentibus gratulationibus imbuantur, ex salutifera enim regnantis vicencia pacis subiectis oritur secura tranquillitas, tempora optimitatis arrident et consumptis hostibus populi fatigiorum finitis excubiis gloriuntur, proinde quidem ad refocillandam mentium vestrarum cupidinem, ymmo potius concepta gaudia peragenda, ut eos quos nostri influicionis felicitis domini iubili exultacione circumfulsit nostrorum felicitatis successuum vassellis alacritas et quos eciam salus salutifera divina infundante dextera preter dispendiosas inducias concomitabitur effectiva. Presentis relacionis eloquio universitas vestra percipiat quod die dominico XVII°. presentis mensis ianuarii XI° indicionis, divino suscepto iuvamine, qui corda principum pro sui voluntate disponit, galeas octo ex vassellis nostri extolli armari nostra precepit serenitas, et inmissis in eas quasi duobus milibus armigerorum peditum, ad partes Calabrie proficisci ad vires hostis nostri Provincie comitis tenuas contemptandas, ut acta sui exercitus imbecilli potentia contra eum dirigimus brachii nostri vires et de eis simul et semel optatam victoriam expeleremus, que vassella cum gentibus predictis diei sequentis sero dum occasu solaris intuytus fleteretur a portu civitatis Messane profectura ad partes Calabrie, feliciter navigarunt et supereminentibus Caribdi nimoris obstaculis, que currente et reume ab ydiosis nautis vulgariter nuncupantur, que tocus imminentis noctis curriculo per messanensis fari maritima retrogradantur vagarunt, et accidit vero demum, dum casus fortuytus ymmo potius Dei nutus faventer assisteret, qui post pauca aviacionem obstaculi magna solet prestare iuvamina, quod inundacionibus repulsis ostantibus, auxilians inde supervenit arrisio, sic quod, circa diluculum supervenientis diei lune XVIII° mensis eiusdem, vassella ipsa cum gentibus Cathone litore declinarunt et descendentes ex eis interim armigeris, sub vexilli nostri felicitis unbramine, terram Cathone ipsi armigeri violenter intrarunt et inventis ibi fere quatingentis quinquaginta inter equites et pedites ultramontanis armigeris, per ipsum hostem nostrum super ipsius terre custodia ruynaliter (*sic*) deputatis, eos victores ore gladii premerunt, evadentibus ex hostibus ipsis

valde paucissimis, qui ibidem in nocturnis excubiis ordinati clangoris et conflictus clamoribus super eorum equis pro excubiis insidentes, nuentes tuicionem sodalium, pre timore se fuge subsidio commiserunt, dum forte sperarent potius eis esse fructiferum ut vivi sociis relictis evaderent quam ad eorum properantes auxilium cum mortuis mortui remanerent. Deinde quidem hominum strage facta, nostri armigeri more bellico universos defunctos equos et spolia collegerunt, quibus collectis, nolentes domicilia que dudum hostes recreaverant deinceps subsistere set cum mortuis deperirent, totam terram Catone ignis incendiis concremarunt, quibus triumphaliter cunctis actis, vassella nostra cum gentibus cum triumpho gloriabili inimicorum equis et spoliis redierunt. Atque ideo exinde gratulantes et de tante felicitatis eventibus precipue gaudentes et Dei altitonantis victrici dextera assurgentes ad laudes, qui pro lure bellantibus semper prestat triumphum et afflictos populos erigit in quietem geratis fiduciam quod ipso auctore nostrumque benigne propositum prosequente de reliquis hostium preter imminens more dispendium victoria fruemur constanter putata.

A la carta es pot notar el florit estil, amb tocs classicitzants de la cancelleria siciliana —Caribdis, les dificultats de la travessia, el «sub vexilli nostri felicitis unbramine», o el fet que sempre són «armigeri» i mai almogàvers— i la insistència sobre la covardia i la impotència de les milícies angevines.

Tres dies després, el 23 de gener, dirigint-se per altres assumptes a uns nobles catalans i aragonesos, el rei torna a explicar, de forma més breu, allò ocorregut⁵³⁶ (Carini, 1882, ap., doc. x):

Petrus Dei gracia etc. Nobili et dilecto Petro Martini de Luna salutem et dileccionem. Quia nos habemus ad partes Aragonie remeare pro facto pugne que fieri debet inter nos et regem Karolum, prout vos credimus audivisse, et volumus ordinare de illis de familia nostra, qui ipsorum ibunt nobiscum vel qui remanebunt pro nobis in terra ista et super hoc mandemus illos de dicta nostra familia in Sicilia existentes Messane congregari, mandamus vos quatenus visis presentis veniatis ad nos Messanam cum militibus equis et armis et aliis apparamentis vestris et ipsorum, preterea significamus vobis ad gaudium, quod cum die lune XVIII°. eiusdem mensis ianuarii pedites nostri usque ad mille quingentos transfretassent apud Catonam cum decem galeis nostris, invenerunt ibidem milites et pedites de familia predicti regis Karoli qui erant in stabilimento seu custodia dicti loci, de quibus dicti nostri pedites habito conflictu cum ipsis inimicis interfece-

536. Podem notar unes diferències petites en els nombres: a la primera relació són vuit vaixells i dos mil almogàvers, a la segona les veles arriben a deu i els soldats baixen a mil cinc-cents, aquestes oscil·lacions, que donen fe de la dificultat, a vegades, d'obtenir una informació del tot exacta, sobretot en un primer moment, expliquen també els nombres de Desclot el qual parla de «tro a ·M· o a ·II· mília» almogàvers, per dir que se n'embarquen dos mil en deu velers.

runt inter milites et pedites circa quatingentos, ita quod vix evaserunt triginta de eisdem qui derelicto ipso loco Catone dederunt penitus terga fuge, nostri vero pedites adepto triumpho huiusmodi et habitis arnesiis et aliis rebus dictorum hostium, dictum locum Catone viriliter concremarentur et in illo die Messanam cum felice victoria redierunt.

També Bartolomeo de Neocastro en parla, però de manera força breu i quelcom confusa, com si, a l'època d'escriure la seva crònica, no disposés de dades exactes, sinó del record:

Sexto autem novembris, rex galeas quindecim cum Almagabarorum quinque millibus sub noctis silentiis in Catonam ad perditionem custodum ipsorum transmisit, qui quasi circa mediam noctem percutientes in illos, magnam partem ipsorum interfecerunt, alios vero poserunt in fugam. Postquam stragem dilati sunt de ipsorum spoliis et theauris (LVI).

Hem de notar que tant el rei com Neocastro esmenten que uns francesos se salvaren fugint, i a la segona carta el rei n'especifica el nombre: eren trenta. No sé si és casualitat o no, però el relat de Desclot que, fins al punt citat, se cenyeix estrictament als relats oficials, segueix en un llarg i important capítol que no té suport documental i que ha de dependre d'alguna relació oral, aquells records en què es tendeix a magnificar episodis heroics o excepcionals.

Desclot no parla de l'agosarat apropament de Jaume Pere a Reggio de Calàbria, malgrat les estrictes ordres paternes, fet que causaria la seva destitució com a almirall (vg. Soldevila, 1915-1916, p. 14). Ens diu que el fill del comte d'Anjou, Carles de Salern, en assabentar-se de l'atac, arribà amb socors, però massa tard: tots els enemics s'havien embarcat, menys, justament trenta almogàvers que s'havien quedat aïllats i havien fugit per les muntanyes. Tot i així, al moment de salpar, s'adonen que a la platja hi havia un altre almogàver i que cinc cavallers francesos estaven a punt d'atacar-lo. El seu cap⁵³⁷ es fa baixar a terra per ajudar-lo, però és massa tard perquè ja l'han mort. Desclot narra extensament, en una escena digna d'un modern film d'acció, l'espectacular combat entre aquest almogàver i els cinc cavallers, dels quals en mata tres i en fereix malament dos, abans de morir per una ferida rebuda, i davant de l'arribada de més enemics.

El capítol no s'acaba aquí, perquè, un cop els expedicionaris han tornat i l'almirall, anònim en Desclot, fa relació al rei, l'informa també dels trenta almogàvers que s'han quedat amagats a les muntanyes. Així que és organitzada immediatament una expedició de rescat, tot i comunicant-se amb senyals de

537. Desclot escriu que era un almogàver de Tàrrega que tenia cinquanta «servens» i que aquest era un d'ells.

foc. Els francesos, que els interpreten correctament, amb trenta cavallers preparen una emboscada als trenta almogàvers i, en veure com baixen de la muntanya per anar a les galeres reials, els ataquen. Els almogàvers, tot i pensar que són més, els ataquen valerosament i, a la primera topada, escriu Desclot, moren dotze cavalls i fereixen els altres. Els almogàvers, que lluiten de manera molt efectiva, però poc cavalleresca, corren a matar els cavallers caiguts a terra, mentre que els altres, ferits i espantats, intenten fugir, però són encalçats i occits en la seva majoria, sense que els catalans rebessin ni una sola ferida.

Ja he notat més d'un cop que, a la segona redacció sobretot, Desclot no especifica la cronologia, fent recurs de fórmules temporals genèriques. A causa d'això, és difícil determinar si la imprecisió cronològica present en aquest llarg capítol és deguda al seu tarannà normal, o és el producte del tipus d'informació, oral més que documental, de la qual disposava per escriure'l. Perquè el llarg capítol no s'acaba amb aquesta gesta dels almogàvers que, recordem ens porta, teòricament, cap al 21 de gener.

Desclot segueix escrivint que «en aquella saó» el príncep Carles abandonà Reggio de Calàbria, fet que ocorregué el 8 de febrer, que tot seguit el rei Pere passà amb tota la host a Calàbria i entrà a Reggio, fet que s'ha de datar el 15 del mateix mes. A continuació, ens diu que entrà en el poble de Solano, quan això fou el 14 de març, i ordenà l'atac d'un altre poble de la zona, Seminara, ben defensat pels francesos, atac que, en realitat, es complí el dia abans, el 13.

Acabada de narrar la massacre de Seminara, i el gran botí que se'n féu, al capítol següent Desclot narra com, el príncep Carles de Salern, assabentat de la massacre i comprovada *in situ* la seva envergadura, «molt irat e plen de mal talent» (II, 103) i tement que el rei Pere l'atacaria es retira, fet que ocorregué entre el 7 i el 14 d'abril. Tot i així, els continuats atacs nocturns dels almogàvers sembraven, cosa que era d'esperar, el temor a l'exèrcit enemic.

Aquí, Desclot narra un altre episodi de proesa almogàver, que hauríem de col·locar entre el 5 i el 20 d'abril. Durant una d'aquestes escomeses els francesos capturen un almogàver i, en lloc de matar-lo, se l'enduen al campament. El príncep Carles, en veure'l, es meravella de com poden ser tan ardits i valerosos. L'almogàver li contesta que li demostrarà si el deixa combatre, ell contra un cavaller. El combat és ràpid i, un cop guanyat, l'almogàver, sempre lluitant sense seguir els costums cavallerescos, es llença contra l'adversari caigut a terra i el vol degollar. El príncep intervé, salva la vida al seu jove cavaller i deixa lliure l'almogàver, que torna a Messina i li conta l'ocorregut al rei. Aquest, ple d'orgull, allibera, pel seu almogàver, deu cavallers francesos.

El gest, a més de noble i cavalleresc, així com ho interpreta el príncep en paraules de Desclot, havia de tenir, si es correspon a la veritat, el seu valor propagandístic: per un costat mostrava la gran clemència del rei; per l'altre havia de donar una impressió molt clara de la consideració que ell tenia i

doncs que s'havia de tenir, dels valors militars que s'enfrontaven, ja que, tot i ser de moltes vegades més valuosos en termes econòmics, pel rescat que se'n podia obtenir, deu cavallers francesos no valien el mateix que un pobre almogàver.

El llarg capítol es conclou amb la notícia de l'arribada, el 16 d'abril, de la reina Constança «neta de l'emperador Frederich», amb els infants Jaume i Frederic, i la infanta Violant, a Trapani on fou acollida amb gran honor. Desclot no diu que Pere II l'anà a rebre a Trapani, on és al final d'abril, i que tornaren junts a Messina el 6 de maig, i deixa entendre que ella tota sola anà fins a la ciutat de l'estret per retrobar-se amb el seu marit.

13.11. Desclot ha deixat d'explicar un esdeveniment, extremadament important per les seves conseqüències: el fet que, en una butlla del 18 novembre de 1282 (*Registres* 276) el papa Martí IV excomunicà el rei Pere II.⁵³⁸ Sicília estava perduda i Pere II ja havia celebrat la victòria de Nicòtera, quan el papa decideix de passar públicament a l'acció en suport del seu fidel protegit Carles, just abans que aquest desafies el rei d'Aragó. La butlla és molt llarga i és tot un manifest polític. El papa comença recordant les «culpas horrendas et excessus nefandus» de l'emperador Frederic II, la successió de Conrad IV el qual «nullum penitus jus haberet», després recorda quan Manfred, «de copula dampnata susceptum», accedeix al regne, simulant protecció a Conradí, «sotiatum nefando federe sarracenis, eorum complicem, ductorem et protectorem publicum», i que contra ell i el desvia Conradí —que, un cop arribat a l'edat imita els seus malvats parents— s'havia dirigit Carles i havia pacificat el regne.

El papa segueix recordant la rebel·lió siciliana, de la qual dóna la seva versió:

Et qui eidem regi Sicilie ad fidelitatis debitum tenebantur rebellionis spiritum infideliter assumentes, non solum hostilia sed tyrampnica patrauerunt. Sicut enim gravis clamat infamia, processit adeo Panormitana civitas et civium presumptuosa rebellio, quod rebellandi audatia et iurium intervensione regalium sui que quantum in eis fuit abjectione domini non contenta, ferine immanitatis dexteris ad crudelitates inauditas exposuit dum eorum exitiales iniquitas non solum quos ex devotis regis ipsius concepta potuit preoccupare nequitia sine sexus etatisve delectu inhumane cecidit, verum etiam partus quos adhuc viscerum partionem claustra materna celabant, illis seve desectis sic precipiti festinatione produxit in lucem, quod eis nimis proculdubio innaturaliter lucis usum, antequam concederetur natura, subtraxit, ipsis adeo prematura et impiissima cede cedis quod ortus eorum principia vite pervenit occasus.

538. El mateix dia publica també una sentència contra Guido da Montefeltro (*Registres* 279).

Es preocupa per la situació, sobretot que algú encara més «perturbaret occupando, invadendo seu occupari aut invadi faciendo regnum ipsum», i demana a tothom de no ajudar en res els invasors, de no «prestaret illis consilium, auxilium vel favorem publice vel occulte, neve super hoc societatem conjurationem aut fedus aliquod cum ipsis inirent», perquè, qui ho faci, serà excomunicat. Però vol portar pau a Sicília i perdonar, sempre que no ajudin els «predictos molestatores, turbatores, occupatores, invasores aut dantes eis in hoc auxilium». Però, si no desisteixen, tots plegats, «sic procedere actore domino curaremus quod pena docente sue temeritatis et superbie recognoscerent qualitatem». Ell va intentar posar pau, però no van respondre. Finalment, arriba al rei Pere:

Siquidem Petrus rex Aragonum, quem carissimum filium nominari non patitur exprimendus inferior status ejus, de procedendo adversus Africam quesito colore, insulam Sicilie, terram peculiarem ipsius ecclesie, militum et peditum caterva stipatus invadens, occupans quibus ratione uxoris, filie scilicet memorati Manfredi, natorumque suorum se teneri pretendit, confederationibus, pactis et conventionibus, ut fertur, quin potius conspirationibus et scelestis factionibus initis, regium in regno predicto nomen usurpat, se regem Sicilie nominat et gerere pro Sicilie rege presumit, in majoris presumptionis augmentum prefato regi Carolo in suis litteris regis Sicilie titulum subtrahendo, sicque non solum dictos Panormitanos, quos alias pluries per nuntios sollicitasse dicitur, in incepte contra dictum regem Carolum seditionis et rebellionis contumacia affirmavit, eos per se ac gentem suam fovens, ipsisque favens in illa, et tam ipsos quam ceteros in insule memorate rebelles adeo contra eandem ecclesiam eorum matrem et dominam concitavit.

Així que els excomunica: Pere, els seus súbdits i els sicilians, i els exhorta a remeiar per no morir en pecat. Prohibeix a tothom d'ajudar el rei Pere:

singulariter autem Michelem Paleologum, qui se Imperatorem nominat, quemquem super hiis et precipue super impenso in predictis memorato regi Aragonum nepoti contra nos, eosdem Ecclesiam et regem Carolum consilio, auxilio et favore necnon pactis, conventionibus et confederationibus initis cum eodem argumenta verisimilia deferunt, vox pretera publica et communis continue quasi acusationis incessat.

Finalment, si el rei Pere no es presenta davant la seva persona abans de l'abril, per demanar perdó i rendir-se, procedirà contra els seus dominis.

En veure que la seva sentència no té cap efecte, un cop ja formalitzats els acords de Bordeus, i en veure progressar les conquestes de Pere II al sud d'Itàlia, el papa torna a intervenir, reafirmant l'excomunió i privant el rei Pere

dels seus regnes, amb una butlla del 23 de març de 1283 (*Registres* 310). Ja que la tempesta de la rebel·lió no s'acaba, «sed per insidias Petri regis Aragonum, quem stilo circa reges solito non describi subscripta ejus demerita meruerunt, invalescere potius videbatur, ut ejusdem regis qui regie dignitati non defrens, et generis sui claritati non parces, dictorum rebellium se ducem constituit et aurigam, nequitia revelaretur apertius, et Ecclesie Romane justicia contra eum evidentius appareret» després del ja escrit «non humiliatum, sed obduratum est in suis perversitatibus insipiens cor eorum». Tenint en compte que no s'ha aturat, ans al contrari, ha continuat i agreujat la situació, el priva de la terra i la deixa a qualsevol cristià que la vulgui ocupar.

Reafirma la seva sentència el 14 d'abril de 1283 (*Registres* 460) a causa dels «detestabiles excessus et culpas enormes Petri, quondam regis Aragonum» i el 27 de maig (*Registres* 467) confirma la sentència contra el rei Pere, i allibera tots els seus súbdits de l'obligació al vassallatge.

El silenci de Desclot sobre aquests recursos de la política papal no és sense motius o conseqüències: silència tota dificultat i dissensió interna causada per l'excomunió i treu el més important argument, i la seva legitimitat, a la posterior invasió francesa de Catalunya.

14. EL DESAFIAMENT DE BORDEUS (CAPÍTOLS 99-100, 104-105)

14.1. El dia 19 de novembre de 1282 el rei Pere firma unes lletres crencials per a Bertran de Canyelles i Eixemen d'Artea: han d'anar a Reggio de Calàbria per veure's amb Carles d'Anjou. Feia cosa d'un mes, l'estol català havia guanyat la batalla del golf de Nicòtera, i feia cosa només de pocs dies el papa havia excomunicat el rei Pere, i tothom que col·laborés amb ell, quan, possiblement entre el 17 o el 18 de novembre, el comte d'Anjou havia enviat un missatger, i el rei Pere ara li respon. La documentació d'arxiu no ens ha deixat testimoni de la missatgeria de Carles, de qui la portà, quan i què digué, tot i la importància que tindrà per ser el desencadenament del desafiament de Bordeus. Els historiadors contemporanis sí que van narrar aquesta escena, però veurem com n'hem d'interpretar llur relat.

Tampoc sabem què li havia de contestar el rei d'Aragó, ja que a la seva carta només escriu que (Carini, 1882, ap., doc. i):

pro quibusdam negociis que ipsi vobis exponet, duximus destinandos, deprecamur quatenus dictis nostris nunciis credatis super hiis que vobis ex parte nostra duxerint refferenda.

Carles respon a l'ambaixada del rei Pere. No sabem ni què ni quan exactament, però es diria que amb una certa calma i havent-s'ho pensat. També Pere II, al seu torn, s'ho rumia amb atenció ja que la seva resposta és del 7 de desembre. Però encara no sabem què s'estan dient els dos reis: Pere només confirma haver rebut els ambaixadors de Carles i que li envia resposta (Carini, 1882, ap., doc. ii).

Finalment, el 22 de desembre el rei Pere constitueix els seus procuradors (doc. iii), dos dies després en publica els noms i els confereix la potestat de tractar en nom seu (doc. iv). El misteri aparentment s'esvaeix, i, a més d'un

mes del començament, sabem de què anava aquest lent, però regular, intercanvi de missatgers, puix el rei escriu que el seus representants (Carini, 1882, ap., doc. iv):

legaliter et bona fide teneantur eligere et eligant convenientem locum et statuunt terminum ad pugnam faciendam inter ipsum Regem Carolum et centum de suis militibus ex parte una et Nos ac centum de nostris militibus ex parte altera, pro eo quod ipse Rex Carolus tanquam petitor nobis opposuerat et opponit quod nos intravimus Regnum Sicilie contra rationem et malo modo et eo prius non diffidato et hoc paratus erat et est probare de suo corpore et centum de suis militibus contra nostrum corpus et centum de nostris militibus. Nosque tanquam defensor respondimus et respondemus quod in ingressu Sicilie vel in aliquo quod fecerimus contra Regem eundem, rem non fecerimus unde nostra legalitas minus valeat vel verendum habere in Curia seu coram aliquo probato homine debeamus, et quod pugna de ipso Rege Carolo et centum de suis militibus contra nos et centum de nostris militibus nobis placet.

És possible que aquest fos, si fa no fa, el contingut de les converses a distància entre els dos enemics. Tot i així, aquesta carta i el successiu manifest tenen totes les característiques de ser un producte de la comunicació oficial, concordadament pactada, revisada i, al capdavall, neutra. Això no vol dir que no digui la veritat, però, podria no ser tota la veritat. A més, ens proporciona una pressuposada raó de les accions dels dos reis, però en absolut, dels motius que els dugueren a portar-les a terme. Durant aquesta setmana el sis representants de Pere, juntament amb els de Carles, han de decidir les condicions i el lloc del combat.

El dia 30 de desembre tant Pere (doc. vii) com Carles (doc. viii) publiquen, «ad noticiam presencium et noticia futurorum», un manifest en què es declaren i s'accepten les condicions del duel. En aquest manifest, al qual es va donar una enorme publicitat i difusió, els dos reis declaren que s'han posat d'acord per fer un duel, que «nobis placet», i, per les mateixes raons ja citades, Carles ha acusat Pere, i aquest s'hi justifica. A continuació, s'hi resumeixen totes les pràctiques que han dut fins a l'acord,⁵³⁹ i (Carini, 1882, ap., doc. vii):

unanimiter et concorditer elegerunt: Quod predicta pugna inter nos et centum de nostris militibus ac dictum regem Karolum et centum de suis militibus fienda fiat in posse Regis Anglie, videlicet in Vasconia in territorio

539. Fins i tot, s'especifiquen i aclareixen les datacions de les lletres, ja que a Sicília s'utilitzava l'estil de la nativitat, amb el canvi d'any el 25 de desembre, mentre que a Catalunya, el de l'encarnació amb l'any que començava al març.

civitatis Burdegalensis, in aliquo campo vel platea ipsius territorii, quem vel quam idem Rex Anglie magis convenientem pro utraque parte viderit ad pugnam ipsam faciendam de ducentis militibus, et quod locus ipse in quo predicta pugna fieri debet sit circumdatus et bene clausus palis et clausuris aliis oportunitis, ita quod nullus pedes vel eques locum ipsum possit intrare vel exire nisi per portas.

El dia de presentació és l'1 de juny:

coram dicto Rex Anglie presentare ad pugnam huiusmodi faciendam, et si ipse rex Anglie in eodem loco et termino personaliter esse non posset, idem Rex Karolus et nos presentemus nos coram eo quem idem Rex Anglie miserit specialiter ad recipiendam presentacionem huiusmodi loco sui, et si ipse Rex Anglie in eodem loco et termino presens non fuerit nec aliquem ad hoc specialiter miserit loco sui, dictus rex Karolus et nos etc.

Qui no es presenti l'1 de juny amb els 100 cavallers:

in antea toto tempore vite sue se tenere debeat pro devicto, periuro, falso, fallito, infideli et proditore et quod numquam sibi ascribere debeat nomen Regium et honorem, quin immo ipso facto remaneat nomine et honore regio et cuiuslibet alterius officii seu dignitatis axutus spoliatus perpetuo et privatus et tamquam devictus, periurus, falsus, fallitus, infidelis et proditor infamis sit et perpetuo habeatur, et si hoc aliquis ei opposuerit, publice vel occulte negare non possit set confiteri publice teneatur.

D'aquesta manera, exacta en l'ordre i els temps de les accions, eixuta i insatisfactòria en les seves motivacions, exagerada i violenta en les eventuais conseqüències, la documentació ens permet de reconstruir els preliminars i l'organització del famós desafiament de Bordeus. Els dos contendents procuraren fer-ho tan públic com va ser possible, pels mitjans de l'època, donant una difusió enorme als *Manifestos*.⁵⁴⁰

Aparentment, cap dels historiadors que relataren aquest episodi, ni els dos més antics, Desclot i Saba Malaspina, tingueren com a font el relat d'algun testimoni ocular. Qui més qui menys aprofitaren la informació continguda al dossier, o simplement als *Manifestos* i en altres diplomes que feren públic l'esdeveniment, i crearen un teixit narratiu, i unes interpretacions, fent ús de la fantasia. Això tant els historiadors antics com els moderns. Tant és així, i tan

540. Però no al dossier sencer puix falten totes les cartes de Carles, els registres de la cancelleria catalana només transcriuen les missives en eixida, i si les de Carles eren als registres angevins, aquests es van cremar el 1943, i cap estudiós les havia transcrites abans.

neutre és el contingut i el to dels *Manifestos* com de les altres comunicacions entre els dos reis, que es crearen unes lletres falses que, d'alguna forma, li donaven més suc,⁵⁴¹ suc que deixa entreveure una carta de Carles dirigida als güelfs del nord d'Itàlia en què resumeix tota la història, i sobre la qual tornaré.

És possible veure una reconstrucció molt detallada dels fets i de les maneres com varen ser narrats en un magistral article del jove Ferran Soldevila (1915-1916), article que m'estalviarà de citar molta documentació. Tanmateix, aquesta contribució del gran historiador dóna una impressió de tot solucionat, senzill i aclarit que, al meu entendre, és enganyadora. Diria que hi ha dos problemes metodològics rere el treball de Soldevila: en primer lloc, ell està disposat a donar sempre el màxim crèdit a Desclot, així que, a partir de la seva narració, va integrant detalls d'altres historiadors, com si tots fossin dades històriques i no interpretacions de contemporanis. És a dir, que l'operació de crítica de les fonts és, com veurem, només limitada.

En segon lloc, Soldevila, per un cert idealisme, està disposat a donar massa crèdit i sinceritat a tot l'assumpte, no analitzant les contradiccions que se'ns presenten i, sobretot, proporcionant una interpretació, que és reproposició d'anàlisis ja medievals, que al meu entendre no satisfà del tot. D'altra banda, els historiadors posteriors —en molts casos fins i tot desconeixent l'aportació de Soldevila— no han dedicat cap atenció a aquest episodi, interpretat com a anecdòtic: el citen parlant d'aquests anys, però de passada i, en el millor dels casos amb banalitzacions, en molts altres amb equivocacions, utilitzant, com si fos la història, ara una, ara una altra de les fonts medievals.⁵⁴²

Perquè, em sembla, que hi ha preguntes que fa molt que ningú es planteja i que no tenen una resposta satisfactòria:⁵⁴³ per què el desafiament de Bor-

541. Les reproduïxo als apèndixs 6 i 7. A falta d'estudis de les tradicions manuscrites és impossible dir si aquests falsos eren exercicis escolars, obres de creació per acolorir l'episodi, o elements de propaganda.

542. Només pensar que, malgrat l'estudi de Soldevila esmentat, Runciman (1976, p. 313), contradiu fins i tot les fonts antigues i escriu que Pere II es presentà amb els seus 100 cavallers a Bordeus, que el primer de juny entraren al camp i feren cridar la batalla pels *herauts* —i Carles no se'n adona?—, més tard ve Carles i els dos reis se'n van de Bordeus uns dies després, sense ni veure's. Encara Bisson (1988, p. 98) escriu que Pere no es presentà a Bordeus. Dunbabin (1998, p. 110), al seu torn, interpreta que fou Pere II qui el va desafiar i que tot es féu «from the desire to have the judgement of God without the deaths of huge numbers of people», quan aquesta ja era la interpretació de Saba, i d'altres historiadors medievals, que té el valor d'una opinió, i res més, sense ser el producte de la moderna reflexió crítica; vegeu també la nota següent i més endavant.

543. En efecte, hi ha un article recent sobre el tema, el de Trombetti Budriesi, 1983, que tanmateix no em sembla que solucioni el problema, ni molt menys. Hi ha unes valoracions interessants, com per exemple que «Carlo compì una mossa inattesa, o meglio sarebbe definirla ambigua, sia per chi, oggi, voglia decifrarla, sia, credo, per chi la visse o, fra i contemporanei, ne stese, ne lesse o ne udì i resoconti» (409). Tot i així, està inicialment d'acord amb la lectura de

deus?, quines intencions tenia Carles, si és que en tenia, al moment de desafiar Pere?, i Pere acceptant el desafiament? Les intencions, les maquinacions, les hem de veure, a l'igual d'uns historiadors antics, com a motor inicial de les accions? O, més aviat, foren les conseqüències d'un gest que, inicialment, era del tot irracional?, de quina manera Carles i Pere interpretaven el desafiament?, i llurs contemporanis?, és del tot fiable el relat de Desclot?

Pot semblar inútil, o perillós, intentar de contestar a aquestes preguntes, en bona mesura entrant en el terreny de la psicologia històrica, terreny, com és evident, força insegur. Però, em sembla que és necessari intentar-ho, almenys intentar-ho i plantejar-se el problema, perquè només d'aquesta manera podrem arribar, si no a una interpretació, com a mínim a una lectura crítica i més fiable de les fonts i dels fets. Abans d'intentar proporcionar una resposta, serà adient recórrer a les narracions dels historiadors medievals, d'aquells que intentaren racionalitzar un esdeveniment desconcertant —més desconcertant per a ells que per als moderns, els quals, a vegades, són força disposats a creure real l'edat mitjana cavalleresca, aquella que les fonts de l'època, i unes interpretacions dels mateixos moderns, varen crear. Després d'haver-ho fet, es podrà posar èmfasi en les contradiccions i en els punts dubtosos, a més de descartar les interpretacions que són poc creïbles i que es contradiuen amb els mateixos fets.

14.2. Comencem per analitzar el relat de Desclot, que és, juntament amb el de Saba Malaspina, el més antic i que marcarà les reconstruccions dels historiadors moderns, sobretot la de Soldevila, relat pel qual no hi ha gaire diferències, que no siguin retòriques, entre la primera i la segona redacció. Com tots, Desclot lliga la idea de la primera ambaixada a la derrota del golf de Nicòtera, quan, de fet, passà un mes entre un esdeveniment i l'altre. És a dir,

Runciman, que he citat més amunt, que veu el duel com una manera d'escurçar la guerra per raons econòmiques. La defineix com una «singolare ipotesi di soluzione del conflitto, in quel momento a un punto morto», afirmació difícil de compartir, ja que, al contrari, el conflicte, com hem vist, estava en plena activitat i incertesa. Estic d'acord amb ella quan pensa que s'ha d'analitzar des d'una «prospettiva antropologica», perspectiva que, tanmateix, i en contradicció amb això que ha dit abans, es redueix a la conclusió que «nel campo vuoto di Bordeaux, credo si possa leggere non la banale trappola ordita da Carlo ai danni del re d'Aragona, bensì l'estrema, tragica carnevalizzazione di un rituale antico, decisamente al tramonto, anche se non del tutto morto: il duello-giudizio di Dio» (414). A part del fet que no és pas una interpretació nova, ja que era també present a Runciman i a unes de les fonts medievals, no té gaire sentit: de què servia un altre judici diví, si el rei Pere II ja havia estat excomunicat i, doncs, jutjat pel representant de Déu? Només observaré que no em sembla pas que el duel / judici de Déu fos a les seves acaballes, tot al contrari, tot just entrava en la seva fase més espectacular. Mentre que prefereixo deixar estar la «carnevalizzazione», que és un concepte, massa abusat de Bachtiniana i, diria, inútil memòria.

que crea una connexió directa entre la situació de perill de Carles i l'ambaixada, i, sobretot, entre la situació de perill i les finalitats de l'ambaixada, cosa ja més dubtosa.

Carles «fou molt irat» (I, 99) en veure la humiliant derrota de la seva flota:

e tench tot son feit per perdut, e viu que les sues gents no havien durada contra aquelles que·l rey d'Aragó havia amanades, e pensà ab si mateix com pogués gitar lo rey d'Aragó de la illa de Sicília ab qualque scusa. Car si ell era fora de la yilla no prearia lo romanent res (I, 99).

Desclot ens proposa la primera interpretació de la conducta d'un maquiavèl·lic Carles: allunyar Pere del teatre de la guerra. Ja veurem com ho hem d'interpretar. Així que, Carles, el 17 o 18 de novembre, es «féu venir dos clergues seus, e vestí'ls axí com a freres preycadors»,⁵⁴⁴ els mana que vagin al rei Pere i que, com als *Manifestos*, «li diguessen de la sua part que ell era entrat en la terra de Sicília axí com no devia, ans hi era entrat malvadament e no deguda» (I, 99). És possible que, efectivament, els ambaixadors de Carles foren dos, ja que dos seran els de Pere, però Desclot no sap o no vol dir-ne els noms. El rei Pere, en escoltar el missatge «mès mans a riure e féu semblant que en res no li pesàs». Veurem com cada historiador imagina una reacció diferent del rei, tothom, diria, fantasiant a partir de la seva visió dels esdeveniments, ningú amb coneixements directes.

El rei, així, envia, el dia 19 de novembre, els seus ambaixadors a Carles, per saber si és veritat el que ha dit i, en tal cas, li ha de dir que «si ell ho atorga, esconditse-me, axí com vosaltres vos scondríets de ·I· cavaller qui us reptàs de fe e de desleyaltat, e no li'n manets neguna honor, que yo li o combatré cors a cors» (I, 99).

Que Desclot no disposés de tot el dossier m'ho fa creure el fet que no dóna els noms dels ambaixadors⁵⁴⁵ tot i utilitzar, per als diàlegs, les fórmules retòricament correctes i neutres dels *Manifestos*. D'altra banda, per interpretar la disponibilitat del rei per desafiar, no hem d'oblidar les paraules ben cavalleresques que Desclot li posà a la boca ençà de la retirada de Carles, ja analitzades, i que formen la necessària premissa «psicològica», la preparació per poder acceptar com a normal i coherent el fet que Pere desafiés Carles a duel.

Un esmunyedís Carles, davant de la pregunta de si confirma o no el contingut de la missatgeria, respon: «Vullats que jo hage dit o no, jo ho comferm,

544. A Nicola Speciale són dos «religiosos viros» (I xxiii) i a Neocastro un sol frare predicador, Simone da Lentini (LIV), els altres cronistes no especifiquen.

545. Els noms, possiblement equivocats, de Pere de Queralt i de Guillem de Castellnou, a més del parcialment correcte d'Eixemén, són afegits a alguns manuscrits, però no eren presents al text original. Són els ambaixadors de la precedent missatgeria.

e dich que ell és entrat en la illa de Sicília malvadament e no deguda, e axí com no deu» (I, 100). Els ambaixadors, doncs, li responen, de part del rei, que «ment com a fals e desleyal, e ell manar-li'n-ha cors a cors, e'n cara li darà aventatge d'armes tal com se vulla». Desclot sembla que és al corrent del nombre de les ambaixades, però no dels continguts exactes, ja que no està en cap document oficial que el combat hagués de ser *cors a cors* Pere contra Carles, ni és clar com i quan es decidí el nombre dels combatents, i cada historiador antic ho interpretarà i ho reconstruirà com millor li semblarà.

Pere accepta la proposta de Carles de combatre cent contra cent —som entre el 7 i el 22 de desembre—, i a la primera redacció ho fa a contracor, reforçant la coherència psicològica amb les precedents paraules, perquè diu que «jo prenh en aquesta manera, pus àls no se pot fer, mas més amara que's fes de mi e d'ell tots sols cors a cors» (I, 100), paraules que a la segona redacció eliminarà.⁵⁴⁶

Jo diria que la contradicció principal del relat de Desclot, a part de les diferències d'altres relats, rau en les motivacions: Carles vol allunyar Pere, però es limita a insultar-lo. És una trampa? O una provocació, tal com pensen explícitament altres historiadors? Desclot prefereix no aturar-se sobre la qüestió; la interpretació que ens està donant de l'esdeveniment, i de Pere II, és cavalleresca, i és Pere qui s'havia quedat amb ganes d'enfrontar-se a Carles, així que, un cop provocat, respon i desafia.⁵⁴⁷

Desclot no comenta ni critica el comportament del rei. Però, des d'un punt de vista modern, la seva interpretació no s'aguanta, ni s'aguantava per ell. Si Carles només provoca, com podia estar segur de la reacció de Pere?, i no seria el rei d'Aragó més ingenu que cavalleresc en caure en la trampa de l'astut Carles? Aquí assistim al desconcert dels historiadors antics, ja abans dels moderns, que no entenen les raons dels dos reis, i que, en uns casos —com Desclot—, no en volen criticar el comportament. Si el desafiament és un pla de Carles, té raó qui critica Pere per haver acceptat i haver fet el joc de l'angeví. Això és el que fan historiadors, com Muntaner, que volen donar una visió global del fet. Altres, com Desclot, ho veuen per parts, interpreten a partir de com es descabdellaren els esdeveniments, infereixen les causes a partir dels resultats, i ho lliguen tot en una cadena d'accions-reaccions voluntàries,

546. La resta del capítol, que depèn dels *Manifestos*, veu com a principal diferència entre les dues redaccions que a la segona, abans d'esmentar els sis cavallers que han de concordar la batalla, cita els quaranta que firmaren el document de l'acord.

547. De la documentació, i així ho interpreta Soldevila, sembla tot el contrari: «tanquam petitor nobis opposuerat et opponit quod nos intravimus Regnum Sicilie contra rationem et malo modo et eo prius non diffidato et hoc paratus erat et est probare de suo corpore». Tanmateix, el *petitor* no és necessàriament qui desafia, sinó qui posa la raó de desafiament: és Carles qui acusa Pere de traïció, i seria el rei d'Aragó qui desafia, per tal de demostrar la seva innocència.

com fan els moderns, sense tenir en compte que els resultats no són necessària conseqüència d'aquelles causes que s'ha imaginat rere el comportament de Carles.

És a dir: Pere, o millor l'exèrcit sicilianocatalanoaragonès, tot i seguir guanyant batalles marítimes, tot i haver capturat l'hereu a la corona de Nàpols, i tenir-lo presoner, i un cop mort Carles a primers de 1285, no aconseguí ultimar la conquesta del regne peninsular. Tampoc hi foren aquelles rebel·lions que el rei Pere creia i s'esperava entre finals de 1282 i primers de 1283. Donat aquest desenvolupament de la guerra, s'interpreta que aquest, que és exactament això que podia desitjar Carles, s'esdevingué per voluntat seva i gràcies a les seves maniobres, que foren, ni més ni menys, que el desafiament de Bordeus. La cadena de deduccions és probablement falsa, segurament indemostrada, i possiblement inútil o banalitzant.

Però, per tornar a Desclot, veiem que ell no fon les dues visions: rep, per una banda la vulgata, que no ha de ser seva, sobre les intencions de Carles —allunyar Pere per poder guanyar la guerra—, i, tot plegat, l'accepta perquè encaixa amb la imatge de covard que ens ha donat del comte d'Anjou. Però, i no en veu la contradicció, ha dibuixat també un retrat de Pere cavalleresc, amb moderació, sense exagerar, però clar. Segons aquesta visió, és el rei Pere qui vol el combat, i li és necessària per poder fer encaixar tot l'episodi de Bordeus sense crítiques ni comentaris, com una necessitat que no tingué cap conseqüència —cosa que és possible que sigui veritat, ja que res ens assegura que, sense el desafiament, les coses haguessin anat de manera diferent. Perquè Pere, hem vist, acull el missatge de Carles rient i com si res, com si l'estigués esperant i no li abellís cap altra cosa que poder, finalment, ajustar armes amb el seu enemic. Tant li fa que l'insultin, des de la seva superioritat, si pot aconseguir el seu objectiu.

14.3. És el cas, ara, d'analitzar algunes altres versions dels fets, les més properes en el temps i completes, abans de formular les primeres, dubitatives, hipòtesis i conclusions. El primer historiador per examinar és Saba Malaspina: juntament amb la de Desclot, la seva és la narració més propera als fets. A més, és un historiador molt ben informat, que sovint ens dóna el punt de vista angeví, i és lúcida i perspicaç en les seves anàlisis. També Saba lliga en seqüència, i ho fa de manera prou explícita, la batalla de Nicòtera, i l'alliberament dels presoners, a la primera ambaixada de Carles a Pere. Dels dos reis «alti cordis factis iam hostibus manifestis» (IX 19), l'un és a Messina, l'altre a Reggio i «altero contra reliquum causam ebullientis invidie accensis furore visceribus nutriente, per nuntios hinc inde transmissos crescunt bellorum odia crescitque in regno *funebre bellum*, et ignis iam inter fortes favilla redi-viva succensus fomitem a destinatione alternativa nuntiorum admittit».

Saba, almenys d'entrada, suggereix una raó per a l'ambaixada de Carles: és encès pel furor i està bullint d'enveja per les victòries de l'enemic. I l'intercanvi de missatgeries augmentarà l'odi entre les parts. Saba recorda també —i és important—, que mentre que Carles «ad regem Aragonum nuntios destinat, per quos eum de manifesta prodicione redarguit» (IX 20), també l'Església ha «gladium affixum templo» amb l'excomunió, fet que no es donava des del temps de Frederic II i de Manfred. Els missatgers de Carles, dels quals no especifica la condició, acusen Pere de traïció, com als altres historiadors, només que Saba en fa un discurs més llarg i articulat amb totes les queixes que se li podien presentar al rei Pere pel seu comportament. No vol dir que els ambaixadors haguessin presentat aquest discurs, però res se li oposa, ja que està perfectament en línia amb la propaganda angevina.⁵⁴⁸

A Saba, al contrari que a Desclot, Pere «terribili et robusta voce respondet» a la missatgeria: ell no és un traïdor, i va ajudar els vassalls de la seva esposa, oprimits per Carles, «et quod hec veritatis in se suffragium habeat, que dicit, bello se exhibet ac singulari cum rege Karolo certamine probaturum» (IX 21). Saba concorda amb Desclot que el desafiament neix de la resposta de Pere II als retrets injuriosos de Carles. Ens diu, també, que els missatgers de Pere foren «transmissi fortassis ad explorandum statum exercitus Gallicorum et pervidendum partes illas et ad securandum se in malis agendis». Ell és l'únic que fa aquesta afirmació, i si tingués raó? És a dir, que, a part d'altres motius que analitzaré més endavant, podien ser, aquestes missatgeries, excuses per comprovar les condicions de l'exèrcit enemic? Hem vist, al capítol precedent, com Saba mateix és informat del clima eufòric que regna entre les tropes catalanoaragoneses, mentre que Pere II escrivia que els francesos tenien greus problemes d'aprovisionaments i estaven bastant deprimits.

La retòrica cancelleresca, i classicitzant de Saba —a part, potser, de més

548. És possible que això sigui veritat, puix coincideix, per exemple, amb la carta de Carles dirigida al comú de Mòdena, que veurem més endavant. Aquest és un element que em confirma que la versió dels *Manifestos* és reduïda i «políticament correcta» i que d'ella depenen bona part dels historiadors. Escriu Saba: «Euntes ergo nuntii regis Karoli Messanam ad regem Aragonum ipsum ex parte regis eiusdem Karoli firma voce de prodicione redarguunt, adicientes, quod, antequam ipse regnum invaderet, maxime quando cepit parare navigia, primordialiter regem Karolum, si fideliter voluisset egisse, debuit diffidare ac, si notam prodicionis elegisset effugere, denunciare primo debuit verbum guerre. Per quod concludunt et asserunt eum reputari debere merito proditorem et ex eo potissime, quod regi Francie suam voluntatem per litteras et per nuntios indaganti eius, quod egit, contrarium intimavit, expresse respondens se non invasurum terram alicuius principis christiani, maxime regis Francie ac apostolice sedis amici. Quare petebant nuntii predicti ex parte dicti regis Karoli, ut terram occupatam consulte dimitteret nec errorem assumptum ulterioris excusationis pallio contegat, quia ea, quam prehendit, causa, huiusmodi temerarii palliationem erroris, illa est, quam *querunt* inprovidi et presumptuosi cupientes *recedere ab amicis*» (IX 21).

informació—, el duu a elaborar més els diàlegs i les raons, puix que ens dóna també la resposta dels missatgers de Pere a Carles. Aquests li retrauen, després d'haver reivindicat els drets de Constança, d'haver-se comportat de la mateixa manera, i pitjor, amb Manfred, ja que li va robar el regne quan aquest mai no «turbavit» ni la seva, ni la terra del rei de França. Així que, li proposen el combat per evitar més grans perills i «effusioni multi sanguinis valeat precaveri»,⁵⁴⁹ d'aquesta manera «cum corpus vestrum corpori suo campo iungetur aperto, aut vestra superbia et ficta mendacia aut eius nota proditione finaliter patefiet» (IX 22). A Saba també, doncs, és Pere qui desafia, i deixa que Carles esculli les armes que vol, mentre que ell lluitarà sense (IX 23).

Més enllà de la correspondència amb els fets, això que importa és una qüestió de responsabilitats i de punts de vista: pro o contra el duel, proangevins o proaragonesos. Saba, que és güelf i antiduel, no veu més intencions que un gest d'ira en la missatgeria de Carles, i ha d'acusar Pere de l'absurda i deslleial idea. Aquest tipus de posició —i no és Saba l'únic a plantejar-la— és defensada posant èmfasi sobre l'edat dels dos combatents: forçant la joventut de Pere, que tenia 43 anys, contra l'ancianitat de Carles, que en tenia 56, el qual, «voce senili quam turbatus vix spiritus proferebat», diu: «Ad hec, amici, satis esset indecens et personarum imparitate probrosum, quod solus cum solo, senes cum iuvene dimicaret».⁵⁵⁰

Pel que explica Saba, en un primer moment es planteja la possibilitat de tenir el combat a Calàbria, perquè diu que, en aquest cas, Pere «cum obtulisset se in Calabria cum rege Karolo pugnaturum, petiit obsidem principem unicum natum regis eiusdem» (IX 25). La proposta és, evidentment, desestimada. És aquesta la primera prova de com, almenys a partir d'un cert moment,

549. Aquesta explicació havia circulat, i no és un invent exclusiu de Saba, perquè la retrobem al *Memoriale Potestatum Regensium* (1156D), a Nicola Speciale i també als *Gesta regis Karoli*, lletra de propaganda copiada dins la *Cronica* de Salimbene (II, 765) i que mostra molts punts de contacte amb Saba; Dunbabin (1998, p. 110), com hem vist, l'agafa com la motivació real de Carles d'Anjou.

550. «Non enim hoc dicimus, quasi animo nostro iam cesserit amor laudis aut quod sit nostra gloria pulsa metu, set quia sexagenarii egra genua trahimus et artus iam hebetes habemus, pro eo quod tardante senecta gelidus in nostro corpore sanguis hebet, unde vires iam effete quodammodo frigent in artubus congelate. Set profecto, si nobis adforet illa iuventus, que nobis dudum aderat, quando vires melior sanguis dabat nondum canente senecta, que nobis amodo geminis sparsa temporibus emulatur, aut illa quoque iuventa, qua vester rex fidens contra nos duelli verbis insultat, duellum oblatum nullo diffugio vitaremus, imo eum ultra invitaremus ad talia tamquam nostrum et ecclesie Romane notorium proditorem. Set quantumcumque senecta nos aggravet, placet nobis, quod rex vester eligat sibi certam suorum militum quantitatem; nosque de nostris totidem eligemus, et si credit de proditione pugna media excusari, campestrem descendamus ad pugnam: tunc enim certo certius apparebit, quis gestat animum proditoris» (IX 24).

el combat devia ser una excusa per atreure Pere i fer-lo presoner? Saba és l'únic a fornir-nos aquesta informació, i és difícil saber si l'hem de creure o no. Normalment és ben informat, i no seria el primer cop que, de la seva privilegiada seu estant, ens dóna, únic a fer-ho, una informació valuosa. Si fos així —i tenim altres indicis que ens ho deixen pensar—, el fet d'allunyar Pere de Sicília fou només una casualitat, pel fet de no haver pogut endreçar la trampa a la mateixa Calàbria.

El relat de Saba, doncs, és menys contradictori que el de Desclot, senzillament perquè no planteja gaire interpretacions. Només dóna, aparentment, uns fets, els manipula, els avalua però no els explica gaire des d'un punt de vista polític: el de Carles va ser només satisfer un impuls de ràbia, la idea del duel és de Pere, que es vol aprofitar de la seva joventut, de manera quasi ultratjosa, per guanyar Carles i eliminar l'enemic. La consecució dels esdeveniments és exactament la mateixa que la de Desclot, i la lectura totalment oposada. Però Saba ens diu unes coses que haurém de tenir molt en compte al moment d'intentar una lectura global.

Al relat de Bartolomeo de Neocastro, és Carles qui, ja a la primera missatgeria, i d'acord amb els *Manifestos*, desafia a duel el rei Pere: «propter quod ipse paratus est te inde medio bello convincere, ac iudice ferro probare, quod furatus es sibi terram suam et eam tenes tamquam illicitus sui domini violator» (LIV). Bartolomeo interpreta com Desclot: el pla de Carles era una «fraude», per «in remota loca regem ducere», i aleshores, amb renovada potència, atacar Messina.

Com notava Soldevila és aquesta la raó més sovint esgrimida pels historiadors antics —i pels moderns també, afegiria jo. Nicola Speciale proporciona la mateixa raó:

Cumque Rex Karolus adversantis fortune impetum agitavisset, preben-te causa necessitatis, astutiam cepit machinari, quo posset ipsum Regem Petrum divertere, ipsiusque cursum felicissimum retardare (I xxiii).

Però, per ell, com per Saba, el rei «paululumque procedens per atrium, inter patientis & irarum stimulis incitati medium vultum gerens, tandem ad legatos ora convertit» i, en resposta a la missatgeria de Carles, que l'acusa d'haver trencat la fe, el desafia a duel «ut sine strage populorum negotium dirimatur, non recuso, divina mediante justitia, sibi cum paucis aequis numeratis militibus in bello concurrere, aut quod minus periculi traheret, singulari certamine conferre dexteram in duello» (I xxiv). És a dir, que Nicola ja compagina diferents explicacions: Carles té la idea d'atreure lluny el rei Pere, però és aquest qui desafia, i les raons —en oberta contradicció amb el que ha dit— són les d'evitar una massacre.

Veiem com, a mesura que ens allunyem dels esdeveniments, circulen més interpretacions sobre els fets, i cada cronista les recompon, amb poca originalitat, segons com li semblin més entenedores. A part Desclot, cap cronista llegeix com un noble gest cavalleresc el desafiament, tothom hi veu alguna trampa o algun engany, ningú ho acaba de veure clar, i tots, segons llur partit polític o com els sembla que ho entenen, atribueixen com a finalitat del gest la d'allunyar l'adversari per temor de la seva potència, ara és Carles qui tem, ara és Pere II. Hem vist com per uns era Carles qui havia de treure Pere del teatre de les operacions, però per uns altres, és Pere qui en vol allunyar Carles, i és això el que pensen historiadors proangevins o güelfs com ara Guillaume de Nangis (*Gesta Philippi* 522) o Giovanni Villani⁵⁵¹ (VIII lxxxvi).

Tan dubtosa és la interpretació del gest —gairebé per a tothom—, que, per exemple, a una falsa lletra del papa a Carles —que reproduceix sencera a l'apèndix 7—, així se li dirigeix Martí IV (Marca, 1688, p. 580):

Num tibi ad prudentiam putas ascribi vel ad imprudentiam potius imputari quod praefatum Regem Arragonum tibi prorsus viribus inaequalem, ut de ceteris taceamus, qui velut desperatus censetur, haec agere, ut pote contra Dei justitiam ipsius Ecclesiae, tam tuorumque potentiam desperans merito posse subsistere, tibi iudicio bellicae damnataeque fortis aequasti? Quomodo te potuit inimici tam insidiosi, tam subdoli, terram tuam fraudulenter ingressi adeo provocatio irritare ut ad tam inordinata procederes, ad tam erronea prosilires, quasi te in eventu quocumque, nobis non consentientibus tuae voluntatis arbitrio, ab iis possis absolvere ad quae ipsi Ecclesiae, nobis, nostrisque successoribus pro regno eodem tam solemniter es astrictus, tam obnixè teneris vel jure id negante amittere in eo tibi commissum imperium illud a te taliter abdicando?

Qui més espai dedica a l'esdeveniment, ja que li atribueix més importància, és Ramon Muntaner que, en principi, no té gaire més informació que la proporcionada per Desclot, de manera que llueix al màxim les seves capacitats d'invenció i recreació de la història, a més de fer gala d'una notable capacitat d'anàlisi política. Muntaner vol reforçar al màxim la sensació de perill que, segons ell, tenia Carles. Així que, a part de considerar la possibilitat d'un error

551. Villani utilitza gairebé les mateixes paraules i conceptes de Muntaner, però en sentit contrari: «E dissesi, e fu manifesto, che lla maggiore cagione perché lo re d'Araona ingaggiò la detta battaglia, fu fatto per lui con grande senno e per grande sagacità di guerra, per fare partire lo re Carlo d'Italia, acciò che non andasse più con armata e sua oste sopra i Ciciliani, però ch'egli era povero di moneta, e non poderoso al soccorso e riparo de' Ciciliani contro a re Carlo e della Chiesa di Roma, e temea de' Ciciliani che non si volgesono per paura o per altra cagione, però che non gli sentiva costanti, e egli e sua gente Catalani erano ancora co'loro salvatichi, come nuovo signore e nuova gente. E così il savio provvedimento gli venne fatto».

—i no seria pas l'únic—, hem de pensar que manipula l'ordre dels esdeveniments, com és posposar la primera missatgeria de Carles a les massacres de Catona i Seminara, i a la instal·lació de l'exèrcit catalanoaragonès a Calàbria.⁵⁵² És aquí on el comte d'Anjou decideix d'intervenir.

El muntatge de Muntaner és retòricament molt acurat, també pel seu respecte a la reialesa: com que haurà de criticar el rei Pere, farà, per compensar, un elogi de Carles, de la seva saviesa, a més del coratge, de la seva capacitat de govern, que de tants perills l'ha tret, i ara també el traurà «e pensà lo pus savi pensament que jamés rei ne altre senyor pensàs» (LXXI). Muntaner, que utilitza sovint el recurs de mostrar els pensaments dels personatges, ara ens reconstrueix el fil mental dels de Carles —amb anticipació d'esdeveniments posteriors— que s'està enfrontant amb un segon Alexandre i, per això, ell i els seus dominis estan en greu perill, i:

Con la batalla sia fermada e les gents ho sabran, així con estan tots sollevats de rebel·lar, cessaran, e diran: «A què ens rebel·larem? Que si el rei d'Aragón ha anar a la batalla, e si era vençut, nós seríem tots martris, ab lo poder que el rei Carles ha». E així cascun estarà a la vista, que no es mourà de res entrò que la batalla sia feita. E bé con no es faça, sí passarà aquest punt: que ara no es mourà negun (LXXII).

Tornaré en breus moments sobre aquesta interpretació que, si més no, és en part diferent de les altres. Muntaner, amb pocs materials i molta fantasia, dedica molt espai a reconstruir els diàlegs de les trobades dels reis amb els missatgers fins a la definitiva organització del duel, i ha de reconèixer, molt a contracor, que el rei Pere «fos enganat» en aquest, i només aquest, fet de guerra (LXXII), per dedicar-se a una de les seves normals pauses de reflexió de teoria política.

Muntaner arriba, fins i tot, a imaginar un diàleg de Carles amb Martí IV, on Carles li requereix, més que demanar, ajuda, perquè, si ara es troba en aquest embolic, és també culpa seva, del papa; perquè si ell, Carles, és rei de Sicília, ho és perquè l'Església li va demanar que l'ajudés contra Manfred; si ara està lluitant amb Pere és perquè el papa no li va voler donar suport, quan el demanà, per a la croada; i, finalment, perquè si ara el rei d'Aragó guanya al sud, arribarà també a Roma (LXVII). A Muntaner és evident, com a Desclot, una notable hostilitat envers el papat, vist com a responsable de tot. I, molt subtilment, Muntaner expressa aquestes crítiques posant-les en boca de Carles, que a més és un fidel aliat.

552. A més, per Muntaner, i només per ell, a l'atac de Catona va morir el comte d'Alençon, fet que representaria un cop encara més gran per a la moral de Carles.

A part de moltes altres fonts més tardanes, i que hi aporten poc, hi ha també un altre testimoni, molt parcial, de les negociacions, que he deixat per últim tot i ser el més antic. És un memorial, no datat però de l'estiu de 1283, dels ambaixadors que Carles envià als seus aliats italians —hem de llegir güelfs—, per tal d'explicar-los els successos. Des del punt de vista de l'estructura narrativa, no sempre és clar i entenedor —hem de pensar que és un text per ser explicat oralment. Però, des del punt de vista de la retòrica de la comunicació política i de la propaganda, és una absoluta obra mestra: les manipulacions són subtils, les veritats moltes, els silencis imperceptibles, les finalitats perseguides implacablement. Els elements que proporciona, que ens poden permetre una reconstrucció i interpretació més acurada, no són molts, però sí són valuosos, tot i semblar-me que no ha estat gaire utilitzat pels crítics.⁵⁵³

Carles vol aclarir als seus amics com ha estat que Pere «olim Regis Aragonum» ha estat privat dels seus regnes. Ell explica, amb el to segur i insultant de qui pensa haver guanyat, que «boni debent dolere, quod homo tantae bonae originis, in tot & tantos defectus se posuit». Després narra tots els enganys perpetrats pel rei d'Aragó mentre estava preparant la invasió de Sicília, quan mantenia, fingint, relacions amistoses, i jurava i perjurava que aniria contra els sarraïns i no contra Carles i el seu fill, tant que el regne que en conqueriria seria el dot per un fill seu que s'havia de casar amb la néta de Carles. I no s'està, tampoc, de recordar les investigacions fetes per Felip III a la primavera del 1282 a les quals, com ja hem pogut veure, Pere II va contestar de manera evasiva.⁵⁵⁴

Carles explica que, per totes aquestes raons, el rei Pere bé havia de saber per què l'apel·lava al combat, i ens diu com ho va fer: en primera instància els seus ambaixadors li van retraure: «quod ipse intraverat Regnum nostrum Siciliae contra rationem, & malo modo, nulla diffidatione nobis facta, propter rationes & causas hic scriptas, & per Nos sibi mandatas». Carles afegeix que li envià les paraules predites «curialius quam potuimus», de la forma més educada que va poder, insistint molt sobre el fet que havia d'«intelligere» les paraules *malo ordine intraverat*.

553. Considerat el seu interès, el reproduïxo sencer a l'apèndix 7.

554. Carles arriba a fer-se tant l'ingenu, com per escriure que «Petrus nullatenus ostendit displicere sibi, cum nos ivimus contra principem Manfredum quondam ejus Socerum, nec umquam aliquam petitionem, seu querelam de dicto Regno Siciliae fecit coram Summo Pontefice, nec etiam coram nobis». No em consten negociacions de matrimoni entre els fills dels dos reis dutes per Hug de Mataplana. D'altra banda, si recordem els relats de Nangis i Muntaner respecte a com Pere II es va dur amb Carles de Salern al temps dels col·loquis de Tolosa, tot i que amb aquest va ser amable just a l'època de la qual parla el seu pare, els *verba amicalia* dels quals parla el comte d'Anjou es redueixen força.

Pere, segons conta Carles d'Anjou, al missatge dels ambaixadors «repondit alta voce» que ho entenia, i que entenia «quod nos imponebamus ei pravitatem, infidelitatem, & prodicionem». Els ambaixadors li diuen que, si els hagués estat possible ser més «curials» per dir-li això que li han dit, ho haurien fet:

dixerunt etiam sibi iidem Nuntii nostri, quod si nos curialius potuissemus mandasse, quam sit dicta forma per eundem Petrum intellecta & responsa, & per Nos similiter intellecta, nos hoc fecissemus libentius, quam per verba praedicta. Verba enim supradicta, quae Nos sibi mandavimus, & illa, quae vobis tenore praesentium intimavimus, non potuimus, nec possumus curialius denotare, ex eo quod facti turpitudine id requirit. Quod quidem factum Attentatum per eum non potest dici seu discooperiri absque contumelia.

Carles no especifica quan es parlà exactament del combat —fet que deixa sospitar que va ser ell el desafiador i que prefereix no declarar-ho considerada la negativa recepció de l'acte—, perquè, arribat a aquest punt, es posa a moralitzar. Però, unes coses em semblen clares, i confirmen, ara el relat d'un historiador, ara el de l'altre. La primera missatgeria de Carles només retreia uns fets al rei Pere, i sembla que siguin tots els que relatava Saba, i no només la fórmula reduïda de Desclot. El to de la missatgeria de Carles, malgrat això que diu el comte de Provença, devia ser prou insultant —ja no li va poder parlar de manera més «curial»—, de forma que la reacció del rei d'Aragó, «alta voce», es correspon més a les irades de Saba i Neocastro, que no a la irònica de Desclot. Aquest, tanmateix, reconstrueix bé aquest clima d'haver d'entendre exactament què és el que es diu i confirmar-ho. Al to insultant de Carles, Pere contesta, així, amb contumèlies, defensant les seves raons.

La carta de Carles, doncs, tot i les seves parcialitats i reticències, em sembla important per dos motius: primer, permet de confirmar sospites sobre tons i intencions de la primera missatgeria; segon, ens decanta a creure que fou el mateix Carles qui desafià a la segona missatgeria, en resposta a les irades, i potser igualment insultants, justificacions del rei Pere.

14.4. La interpretació que té més crèdit, entre antics i moderns, és, com hem vist, la de l'astúcia de Carles per allunyar el rei Pere. Tot i així, aquesta és la interpretació de qui, sempre entre antics i moderns, veia Pere com a segur triomfador de la guerra. I hem vist que no tothom hi estava d'acord.⁵⁵⁵ Sense

555. Fins i tot, hi ha qui, com el comte de Saint-Priest (1847, vol. 4, p. 107), imaginà que fou el mateix Carles qui es va voler autoallunyar: per mantenir el regne havia de fer reformes i cedir el govern al fill —el qual efectivament en començarà a fer— i la manera «Il le trouva dans

compartir, almenys no del tot, la visió de qui ho veié tot com un engany, crec que hem de canviar de perspectiva per entendre què passà, a part del fet de no veure-hi només una única intenció.⁵⁵⁶ La visió tradicional, la de l'allunyament del teatre de la guerra, s'ha d'abandonar, al meu entendre, almenys per dos motius: hem vist com, en la teoria de cronistes i historiadors, anava bé, ara per l'un, ara per l'altre, segons el partit a què pertanyien. Això vol dir que, en realitat, no anava bé per ningú. A més, què volia dir allunyar l'adversari? El combat havia de ser el primer de juny, això donava temps per quedar-se en el territori fins a l'últim moment, com va fer Pere II, i, encara més, donava temps de tornar per a les operacions militars de la campanya següent.

Per augmentar el sentit d'ineficàcia d'aquesta interpretació tan comuna, hem de recordar que Carles, que en teoria havia d'atreure Pere lluny de Sicília, fou justament qui, ja a finals de gener, va allunyar-se primer del teatre de les operacions bèl·liques, per tornar-hi, però, justament un any després del duel. Mentre que Pere II, que havia de ser-ne allunyat, es deté al sud d'Itàlia fins a l'últim moment possible, i, un cop organitzada l'estructura militar i haver fet venir Constança, Jaume i Frederic —cosa programada ja des d'abans de l'inici de les missatgeries que duen al desafiament—, és ell mateix qui vol marxar per no tornar-hi mai més. Altres coses l'esperaven, altres perills, i Sicília ja la veia prou endreçada perquè se'n pogués fer càrrec l'hereu al seu tron. A més, les operacions militars catalanosicilianes, amb el guiatge de Roger de Llúria, no es van interrompre en absència del rei. La conducta angevina, al contrari, va ser més aviat una pausa de reforçament, Carles no es va aprofitar de cap de les maneres de l'absència del seu adversari, i va reprendre el manament de les operacions només pel juny de 1284, després de la derrota i l'empresonament del seu fill Carles, al qual havia ordenat que no fes res, tot esperant la seva arribada. És a dir, que l'explicació tradicional no troba cap sentit ni en les fases prèvies al desafiament, ni en les que el seguiren.

les moeurs de son temps, dont il ne se montra pas l'esclave, dont il ne subit pas l'empire, comme on l'a dit tant de fois, mais qu'il fit au contraire servir à ses desseins et dont il sut masquer habilement l'embaras de la situation. Ce ne fut donc pas par un élan chevaleresque, par une folie plus jeune que son âge, ce fut dan un but politique, pour quitter lui-même le théâtre de ses mécomptes et de ses défaites, pour faire abandonner à son ennemi celui de ses succès et de ses victoires qu'il prit la résolution d'appeler Pierre d'Arragon en duel». No crec en absolut que aquest pogués ser el primer pensament de Carles, com a molt li veié un benefici en un segon moment, tot i així és una lectura no del tot descartable.

556. Escrivia Émile Léonard: «Y avaient-ils jamais songé sérieusement? Ce fut, en tout cas, une assez belle comédie. [...] Mais ils s'arrangèrent pour ne pas se trouver en même temps dans le champ clos, ce qui lui permit de faire dresser, chacun de son côté, procès-verbal de carence contre la partie adverse» (1954, p. 152-153).

Com he dit més amunt, la qüestió s'ha de replantejar des de les arrels. Penso que hem de veure el primer esclat de Carles, que el portà a enviar la primera insultant, o desafiant, missatgeria, des d'un punt de vista antropològic, més que directament polític. Són unes fonts de l'època que, primeres, ja ens posen sobre la pista. A la carta apòcrifa de Martí IV a Carles, el papa li diu (Marca, 1688, p. 579):

Profecto, fili carissime, non est sermo iste qui misericordiam provocet, sed iram concitet & furorem accendat. Estne itaque inconsulte hoc actum? Suntne ista tuae solitae providentiae opera?

I també Saba havia apuntat a la ira i a l'enveja com a motius del comportament del comte d'Anjou, motius que deixa clarament traspuar la mateixa carta de Carles abans citada.

Així que, n'estic convençut, no hi veia pas malament Michele Amari (1886, vol. 1, p. 336) quan escrivia que Carles «sfogò la rabbia mandando a dir villania al re d'Aragona». ⁵⁵⁷ No se li ha fet mai molt de cas, a l'historiador sicilià, fiant-se de la serietat dels actors, i de la saviesa política de Carles, per un costat; i, per l'altre, en la fascinació literària del desafiament. Però, per mi Amari tenia raó, Carles l'hem de veure —i ell mateix s'hi veia— com el vell cap del ramat o de la tribu: arriba un jove i l'ataca perquè li vol treure el lloc de privilegi. El vell és ferit i descarrega la seva ràbia amb un crit, envilint l'adversari, i l'intenta espantar, mostrant-li que encara té força. Com escrivien els *Annales Placentini Gibellini*: «tantum creverunt verba illa inter eos» (575) que, diguem-ne, se li'n va anar la mà.

Al començament, i també al final, és ni més ni menys que una prova de força: Pere II accepta el joc, i anirà a Bordeus, per demostrar que té més força que l'enemic, que no s'espanta i que li pot guanyar la partida. Única manera, aquesta, d'explicar, perquè, malgrat la invalidació de les condicions del duel i d'estar avisat del perill, Pere II anà finalment a Bordeus, i la manera com hi anà. ⁵⁵⁸ Però el rei Pere ja li mostra d'immediat la seva força perquè, tot just publicats els *Manifestos*, ataca Calàbria.

557. I afegeix «la sfida a noi sembra bollare di superbia impotente dell'Angioino; l'accettazione necessità dell'Aragonese: entrambi s'appellarono all'opinione publica nel modo che pareo conforme al secolo; ma questa volta i due re guerrieri fecero ridere di loro lo stesso Seol XIII, ch'entrambi contristavano con tanto spargimento di sangue» (341). Diria que la carta de Carles als amics italians, si és llegida entre línies, confirma aquesta interpretació d'Amari.

558. Podríem llegir aquesta valoració en les paraules de dos dels cavallers francesos que seran testimoni de l'arribada del rei a Bordeus: «dixeren que nuyl hom no's puria defendere a eyl, qui ab eyl agués guerra, tant era ardit e coratgós; que neguna novela hom no sabia d'eyl, ans se pensava hom que fos encara en Sicília, e eyl era ja vengut aquí per atendre so que avia promès» i comenta Felip III a la notícia: «e, certes, malament nos à escarnits e gabats» (II, 104). Una raó

Tot i així, no crec pas que Carles pensés en un duel al moment de la primera missatgeria. La idea podria haver sortit de la primera resposta de Pere, com suggereixen moltes fonts, o de la resposta de Carles, fet que coincidiria amb el fet de ser designat com a demandant. A la ira correspondria la primera missatgeria; la segona, per a la qual hi ha un lapse de dies, ja és meditada, i pot ser aquí que pren cos la idea del desafiament. Però, tornem a la pregunta del començament, quina n'era la finalitat? Un cop descarregada la ràbia, per què muntar aquesta aparatosa exhibició de la batalla? És possible, aquí, que ho veiés bé Muntaner: un motiu podia ser el d'atreure l'atenció, o, millor, de distreure-la del vertader conflicte, per crear-ne un de fals —de mediàtic, diríem ara—, i personal, de forma que no seguissin les rebel·lions, i Carles pogués tornar a tenir el control de la situació. És possible.

Els dos duelistes es van encarregar de difondre la notícia, i si la gran expectativa de la qual parlen algunes cròniques pot ser un excés retòric, la presència a les històries, la difusió dels *Manifestos* i de les relacions posteriors com la creació, fins i tot, de documentació falsa, són prova de l'enorme difusió de l'esdeveniment i de la tensió que podia haver engendrat.

Diria que, tant Carles com Pere, i ja ho hem vist, havien intuït les enormes potencialitats de la propaganda, del fet de donar publicitat a les seves figures, creant veritables personatges, o utilitzant mites ja creats. Tota la campanya orquestrada per part de Pere amb el drac i el Faraó, analitzada més amunt, no és altra cosa que la intel·ligent resposta a l'existència d'un «mite angeví», al qual s'ha de contestar al mateix terreny i amb les mateixes armes, capgirant el mite en contra dels seus creadors. Acabés com acabés, el desafiament podia ser una poderosa arma de calúnnia i descrèdit de l'enemic, i, sobretot Carles d'Anjou, es va esforçar a utilitzar-la d'aquesta manera.⁵⁵⁹

A mesura que passava el temps, i es descabdellaven els esdeveniments polítics, el desafiament assolía més utilitats i revelava noves possibilitats, allunyant-se cada cop més de la teòrica cavalleresca, que és la de la visió propagada per Desclot. El desafiament significava, també, prendre una pausa per reorganitzar finances i tropes. Tot i així, hem vist com Pere en dóna el seu, de missatge: no s'atura, no confia el seu destí al judici de Déu, mostra la seva força, ataca Calàbria i ho fa durament.

semblant l'addueix també *La Branche des royaus lignages* que sintèticament escriu: «Mès onques ne s'i apparut | li rois Pierres (qui cèle emprise | ot premier pourchaciée et quise | par son orgueil si baudement) | se ce ne fut céléement» (v. 12314-12318).

559. *Excusatio non petita, accusatio manifesta*. Escriu Carles a la carta als amics nord-italians: «Nec credant aliqui, quod Nos suprascripta intinimus ad hoc, ut eumdem Petrum diffamare velimus; sed quia pura & clara veritas sic se habet. Nec possumus, excessus, culpas, & infamias ejusdem curialius denotare».

El dubte sobre les finalitats del duel, en relació amb l'efectiu descabdellar-se dels esdeveniments, l'expressa, amb molta lucidesa, l'autor dels *Annales Placentini Gibellini* quan escriu: «domnus rex Karolus de mense Marcii per mare ivit in Provinciam; et debent sicut fertur personaliter preliari. Sed utrum esset verum hoc vel falsum, rex Aragonensis transivit in Calàbria cum magna quantitate militum et peditum et subiugare eam intendit» (575).

Si és veritat això que deia Saba, les ambaixades van ser també un mitjà d'espia l'enemic, i el duel una temptativa de resoldre el conflicte des de les arrels: capturant l'enemic. Com hem d'interpretar, d'altra manera, el fet que el duel s'havia de fer a Calàbria? I com hem de llegir el fet que Carles esperés Pere II, ben acompanyat d'un exèrcit francès?⁵⁶⁰ A part de les afirmacions, indemostrables, de moltes cròniques, inclòs Desclot, que el trajecte d'anada i tornada estava ple d'insídies per impedir l'arribada del rei o per capturar-lo. Així doncs, no es tractava d'allunyar l'adversari, sinó de capturar-lo o, dit d'altra manera, allunyar-lo definitivament.

Però, pel que sembla, també Pere va jugar les seves cartes. A una missiva del 28.4.1284 el rei escriu que (Carini, 1884, vol. II, p. 33):

Anno autem pireterito quo fuimus in Sicilia, propter cursariorum nostrorum rebellionem et malam ordinacionem, evasit rex Karolus a manibus nostris qui alias, si cursarii nostri obedientes fuissent, minime potuisset.

Malauradament no es tenen altres testimonis d'aquesta temptativa de capturar el rei Carles, fracassada per incapacitats dels «corsaris» destinats a l'empresa, ni és del tot clar quan s'hauria de datar. Michele Amari (1886, vol. 1, p. 298) proposa el 1282, en tot cas abans de finals de la primavera de 1283, quan el rei Pere deixà Sicília per anar cap a Bordeus —«anno... pireterito». La fallida empresa l'hauríem de col·locar en ocasió del viatge de Viareggio a Marsella que Carles, a mitjan març, féu per mar. Hem de creure que el rei, conscient dels propòsits del seu adversari, li respon amb el mateix joc? L'hem de veure com una extrema i agosarada forma d'acabar amb la guerra, i, si l'escomesa s'ha de datar abans de Bordeus, com una manera per no arribar a aquella solució final? És possible que Pere, tot i haver acceptat el desafiament, pensés de concloure, o com a mínim endreçar definitivament, les operacions militars, per tal de no haver d'anar-hi?

Si és veritat això que conta Bartolomeo de Neocastro, es diria que sí, o que, almenys, no es preocupés gaire del desafiament, cosa que deixaria pen-

560. Veurem més endavant com hem d'interpretar la presumida temptativa de captura per part de Juan Núñez, però la intenció de capturar el rei Pere a Bordeus és declarada a Desclot i s'intueix a la documentació.

sar, també, la forma arrauxada d'organitzar-ho.⁵⁶¹ Explica el cronista mes-sinès que fou el germanastre del rei, Pere d'Ayerbe, qui li recordà del duel. Que no se n'oblidi, li diu, i li pregunta què és aquesta *desidia* que té després de Seminara, desídia de la qual es *dolent* els seus. Doncs que es prepari o perdrà l'honor (LXII).

Ja hem vist, al capítol precedent, què passà entre els últims acords preliminars al desafiament i la marxa, definitiva, del rei Pere de Sicília cap a Catalunya: Carles, a finals de gener, se'n va direcció a Roma, i des d'aquí, pel març, cap a França. Pere entra a Calàbria i allunya la frontera de Sicília, però els progressos són ficticis: les tropes angevines, tot i que amb pèrdues, es retiren amb ordre i, malgrat tot, la resta de Calàbria i tot el sud no es rebel·len. Si no ho fan perquè estan a l'espera del que passarà a Bordeus, Carles tenia raó —segons Muntaner almenys—, que el desafiament crearia un moment de suspensió i d'expectació. D'altra banda, és possible, senzillament, que els regnícoles encara no es refiessin del rei d'Aragó, tenint, a més, el poderós exèrcit angeví segurament instal·lat al mig del país.

També, s'ha de dir que, malgrat les proclames de Pere II, sembla que els sicilians no veiessin amb bons ulls la reunificació amb la part continental del regne i preferissin la independència, ja que, d'ençà del final de la dinastia normanda havien perdut el paper central que tenien, a favor de Nàpols i d'altres zones del regne. Tampoc a Sicília, les coses són del tot pacífiques, com ens volen fer creure unes cròniques, sobretot les de la Corona d'Aragó, si tenim en compte que Pere II s'ha d'enfrontar a les primeres dificultats internes, amb insatisfaccions pel seu autoritarisme i per la situació econòmica, i ja hi ha les primeres manifestacions de traïció. Així que, ell també, com Carles, es beneficiarà de l'allunyament del regne, perquè les coses es pacifiquin amb el govern dels hereus, Jaume i Carles de Salern (vg. Amari, 1886, vol. 1, p. 354-374).

14.5. Mentrestant el sentit comú, que és ètic i polític, s'oposa al duel. És evident que, de tot això, Desclot no en parla, i no perquè no en sàpiga. Senzillament perquè manifestar l'oposició generalitzada al duel, i també els incompliments de condicions que l'havien d'haver invalidat, no afavoririen la seva presentació cavalleresca. El primer a declarar-s'hi contrari és el papa, que, a part d'esgrimir evidents raons religioses, no ho veu clar. A un mes dels acords finals, el 6 de febrer de 1283 (*Registres* 302), Martí IV escriu a Carles «patefactum» perquè «te tanta discretione peditum, tanteque cir-

561. Potser malinterpretant les *Gesta Comitum*, trobem que la *Crònica de Sant Joan de la Penya* escriu: «E lo dit rei estant en Catalunya, lo dia de la batalla s'acostà e lo dit rei negun aparel·lament no féu d'anar-hi, com lo camp on se devien fer les dites batalles era fort incovinent e sospitós a ell per moltes raons» (XXXVI, 136).

cunspicionis radio rutilantem, minus caute, quin potius temere consensusse, ut cum Petro rege Aragonum particulare certamen [...] exercendum [...] inire promiseris».

El mite s'enfonsa: el papa acusa Carles justament de no complir amb el paper mític que tothom, l'Església en primer lloc, havia construït per a ell. El savi, el prudent, el coratjós, ara es comporta d'aquesta manera?, com és possible que s'avingui a aquesta solució amb Pere —«tibi prorsus viribus imparerem»— per a la recuperació de Sicília? Sicília, que «non in sui fortitudine bracchii, sed in populi rebellionem detestanda Siculi» va perdre. Finalment el renya, perquè el duel està prohibit per l'Església, l'amenaça d'excomunicar-lo si combat, i l'absol si trenca el jurament.

En veure que no tenia èxit amb Carles, el papa escrigué a Eduard I, el 5 d'abril (*Registres* 452), per prohibir-li de col·laborar. Però, el rei d'Anglaterra ja havia decidit pel seu compte que no hi participaria, i ordena al seu senescal de lliurar —provisionalment és clar— la Gascunya i Bordeus al rei de França.⁵⁶²

En principi el duel quedava invalidat, per falta de dues de les condicions principals: la neutralitat del camp i la presència del rei d'Anglaterra com a jutge o d'un representant seu. Però, Carles i Pere segueixen endavant, fet que confirma que les seves vertaderes intencions són altres. Tot i així, la manera com ho fan em desperta molts dubtes sobre aquestes intencions, i sobre la discordança entre les oficials i declarades, i les efectives.

De Carles, sabem que, amb molta calma, organitzà els seus moviments; que el 24 de maig ja era a Bordeus i que l'acompanyava, acampat a poca distància de la ciutat, el seu nebot Felip III amb un bon nombre de cavallers francesos.⁵⁶³ Considerades les dificultats que tindrà Pere II per tal d'arribar al camp de batalla —i sobre les quals insisteixen diferents fonts—, malgrat totes les seguretats que s'havien donat, és evident que Carles ha procurat que el rei d'Aragó no arribi a Bordeus. I, si és que ho aconsegueix, vol que el facin presoner —així escriu Desclot «traïr a mort o a presó» (II, 104).

Les raons de la segona possibilitat s'entenen prou, i ja les hem vistes. Però, a aquestes altures, l'eventual deshonra de Pere en no presentar-se al camp, què havia de significar? No oblidem que Pere estava excomunicat, que el papa li havia tret els seus reialmes i estava a punt de lliurar-los, per dret, a un fill del rei de França. La deshonra per no haver-se presentat, què li havia de representar? I què n'esperava Carles, tenint en compte que igualment dirà que el rei d'Aragó no va acudir a Bordeus a temps? Es podria pensar que ser-

562. Sobre aquestes negociacions, vg. en detall Soldevila, 1915-1916, p. 134-138, la documentació a Rymer, 1717, p. 239-244.

563. A Soldevila (1915-1916, p. 139), els nombres que transmet la tradició, que van des d'un mínim de 3.000 cavallers, fins a un màxim de 20.000 cavallers i 50.000 infants.

vís, en un segon moment, com a justificació «popular» al lliurament del regne a Carles de Valois, com trobem en algunes fonts.⁵⁶⁴

Són tots elements que em deixen creure que només ens trobem davant d'una simbòlica, i antropològica, prova de força, que cap dels dos pensava combatre, i que cadascú seguia veient el duel com una ocasió per seguir els seus plans, plans que anaven variant a mesura que canviaven les condicions.

El comportament del rei Pere, també, és clar per uns aspectes i difícil d'interpretar per uns altres. Entre els seus últims actes a Sicília hi ha una carta, possiblement del 6 de maig de 1283, el dia mateix de la partença, adreçada a l'arquebisbe de Tarragona, als bisbes, als abats, als veguers, etc., als quals el rei escriu que el papa «voluntarie et impetuose, de facto potius quam de iure», ha publicat les sentències en contra d'ell, i prohibeix de publicar-les als seus estats, sota pena de mort (Carini, 1884, vol. II, p. 194). És aquesta una de les maniobres necessàries per tal de contrarestar els efectes de l'excomunió, i és prova de la claredat de propòsits polítics que tenia Pere II amb vista a la tornada als seus reialmes. Però, el rei està més confós pel que fa a l'organització del duel. L'1 de maig, ja a Trapani, escriu a Pere d'Aivar per donar-li instruccions. La carta és interessant i val la pena reproduir-la sencera (Carini, 1882, ap., doc. xii):

Ben creem que avets entes com dia es assignat a Bordel sobre la batalla que fer se deu entre nos ab C cavalers nostres et el rey Carles ab C cavalers seus, en poder del rey d'Anglaterra el primer dia del mes de juny que ve, et no us maravellets com nos vos fem saber aço tan tart, que no pogem fer als segons que nos vos direm com siats ab nos, hon vos pregam axi com podem per honor de nos et de vos et de tota Espanya, que vos que siats a aquel dia al dit loc de Bordel ab aquel arreu melor de cavals et de guarnimens que aver porets. Encara per ço car lo temps es tan breu et per reguart que nos avem de enemics que vos sabets que avem en aqueles parts de Guascunya no gosam revelar per qual camí irem, ni encara no es a nos vist que anassem ensem, per ço que no poguessem esser embargats a aquel dia nostre cors, et almenys si la una partida de la companya era embargada que l'altre no u fos, hon vos pregam que per aquel camí que a vos semble millor et pus segur anets, com abans puscats, al dit loc de Bordel, en guisa que aquel dia hi siats.

Hi ha, almenys, tres qüestions que em sobten: primer, com és que el rei arriba amb tant de retard?, i què li dirà quan es vegin? Per què no va poder fer

564. Dic «popular» perquè la jurídica era el jurament de vassallatge que havia fet Pere I i que atorgava al papa els drets de senyor feudal sobre la Corona d'Aragó, igual que per al regne de Sicília. Aquestes raons les trobarem, per exemple, al *Memoriale Potestatum Regensium* «Cum vero dictus Petrus Aragonum propter rationes, & jura superius allegata ab omni honore Regio spoliari debeat, & privari, & semper in ignominia ducere vitam suam» (1156D-E).

àls abans, i comunica les seves ordres ara, ja que arribaran pocs dies abans que ell? No havia d'estar ja tot prou enllestit? Veurem que no. Segon, Pere no sap, o no vol dir que el rei Eduard no hi serà?, per què? Tercer, com és que ja sap que tindrà dificultats en arribar a Bordeus? En part s'ho podia imaginar, però, en principi, els acords havien de garantir els viatges dels duelistes, què en sap ja el rei, des de Sicília?

14.6. En bona mesura són preguntes a les quals és gairebé impossible contestar, només es podran afegir més interrogants o circumscriure les zones dubtoses, que són més de les que semblen a la bibliografia. Situació que afecta també el relat que Desclot fa del desafiament, en el qual tanta confiança posà Soldevila, i per al qual Coll (1991, p. 207) pensa que possiblement féu servir el quadern de bitàcola de la galera on viatjava el rei i els llibres de l'escrivà de ració on es conservava la documentació del viatge per terra. Ja veurem què n'hem de pensar. Tot i així, fossin les que fossin les fonts emprades per Desclot a la segona redacció, a la primera no les coneixia. És colpidora la forma com relata tot l'episodi:

Quant lo rey d'Aragó anà a Bordeu per fer la bataylla

Quant lo rey En Pere d'Aragó hac fermada la bataylla, establí tota la terra de Sicília, ço és castells e ciutats e viles, e quant assò hac feyt vench-se'n en Cathalunya, e romàs aquí la reyna dona Costança, muller sua e dos fills, ço és a ssaber En Jacme e En Frederich.

E mentre que'l rey ordonava sa companya, la qual devia anar ab ell a Bordeu, ell hac ardit del senescal del rey d'Anglaterra, qui era son amich, e d'En Gilabert de Cruyilles, que ell hi havia tramès primer, so és que'l rey de Ffrança e'l rey Carles eren prop de Bordeu ab ·XII· mília hòmens a cavall, per què li conseyllaven que en naguna manera no y vengués, per ço com lo rey d'Anglaterra, ne ell per ell, no podia assegurar. E quant lo rey En Pere hac assò entès, fou fort despagat, e dix que, per cert, a ffer convenia que una vegada ell entràs en lo camp, e fos al jorn de la bataylla per salvar son sacrament.

Enaxí que ell se féu scuder d'En Martí de la Caldera, qui era aragonès e mercader de cavaylls, e axí com a hom qui mena cavalls a vendre, lo rey En Pere anà ab ell ab quatre cavalls. E com eren per los hostals, lo rey pensava dels cavaylls e servia lo mercader.

E quant foren en un loch de prop Bordeu, lo rey tramès al senescal de Bordeu e viu-se ab ell. E'l senescal, com viu lo rey, fou fort despagat, e dix-li com havia gosat assajar tal cosa. E'l rey respòs que axí se havia a ffer, e entrà al camp, e correch pel camp ·II· o ·III· corsos. E aquí ell levà carta testimonial, com era entrat al camp e comparagut al jorn de la bataylla per salvar sa fe, e que'l rey Carles era vengut axí com no devia, ço és ab gran multitud de cavallaria, la qual cosa no devia fer segons que damunt és dit (I, 104).

Aniré comentant-ho pas a pas, perquè hi ha passatges que a la primera redacció no són explícits i altres que poden ajudar a interpretar i entendre el relat de la segona.

A la primera Desclot no parla del viatge, de quan i com fou, mentre que a la segona, en fa una relació llarga i detallada. A causa de les dificultats del temps el rei s'avança a la resta dels vaixells, però, un cop arribats a Sardenya, el vent gira i els porta cap al sud gairebé fins a Alcoll. Des d'aquí remunten per passar per Menorca i prendre terra a Cullera, a prop de València, tot i que l'infant Alfons l'esperava a Barcelona. Tant Coll com Soldevila donen la màxima confiança al relat de Desclot, fins al punt que Soldevila en reconstrueix les dates, a partir de les úniques documentalment certes, les de sortida i d'arribada: el rei ix de Trapani el dia 6, seria a Sardenya entre el 8 i el 9, a prop d'Alcoll l'11, passaria per Menorca el 14, arriba a Cullera la nit del 16 al 17, i finalment és a València el 17. És un relat, el de Desclot, extremadament detallat i, sobretot, dramàticament ple de tensió, amb les presses d'arribar, les condicions del mar que no ajuden, a més dels perills representats pels enemics. Amb frases plenes de fatalista confiança en el destí, aquest viatge forma part de la construcció exemplar i literària del rei:

—Certes— so dix lo rey, —axí cové que sia; que ya és escrit so que n dou ésser e alre ja no n serà. Ne per res que yo pusca fer, no romandrà que yo no sia al jorn de la batayla—⁵⁶⁵ (II, 104).

Tot i així, no m'acaba de convèncer, malgrat que no pugui demostrar que és equivocacat. Potser no és un element determinant, perquè més d'un cop hem vist versions d'un fet d'allò més oposades —tot i que, en aquests casos, la diferència correspon a falta de notícies segures i a interpretació del cronista— però, Bartolomeo de Neocastro descriu un viatge totalment oposat: «in occidentem quidem vehitur, et vento a sole flante prospere, vix velis depositis, in litus Valentiae applicat» (LXVII).

A part del fet que estem segurs que la travessia fou prou ràpida, ja que va durar només uns deu dies, tanmateix m'estranya la seva velocitat, tenint en compte el mal temps, amb l'itinerari proposat per Desclot, ja que, amb un càlcul aproximatiu, es van cobrir els més de mil quilòmetres en només deu/onze dies.

Mostra Soldevila (1915-1916, p. 149), malgrat la seva declarada confiança, que tampoc les dades que dona Desclot per al viatge de terra no són totes de fiar. Així que, prudentment, a falta de dades documentals, em sento més inclinat a interpretar que el relat de Desclot és en bona mesura, si no totalment, literari.

565. Confrontem l'afirmació final amb això que havia dit el Bon Comte: «si a Déu plau, yo seré al jorn de la batala» (II, 7).

Hi ha un element que coincideix, tot i que només parcialment: a les dues redaccions Desclot diu que el rei Pere viatjà disfressat de servidor d'un mercader de cavalls. A la primera redacció el relat és, com hem vist, eixut i esquemàtic, a la segona, també treballat de fantasia, molt més ric i detallat. Aquest detall sembla que sí que ens l'hem de creure, tenint en compte les fonts independents que ens en parlen, tot i no posar-se d'acord: la segona redacció presenta com a mercader un tal Domingo, que pot ser, segons els manuscrits, de Figueres, d'Osca o de Saragossa —aquest últim també a Muntaner—, sense que sigui del tot clar si ens trobem davant d'una mateixa persona o més. El *Chronicon Siciliae* parla d'un Johan Çabata (sobre aquests vg. Soldevila, 1915-1916, p. 150-151), mentre que a la primera redacció, hem vist que el nom és encara un altre: Martí de la Caldera, per al qual, tanmateix, no tinc documentació.

Però hi ha un altre element que em fa creure que el relat de la segona redacció de Desclot ha estat molt remanipulat i doncs, al final, poc de fiar o almenys molt dubtós. Com hem vist, a la primera redacció Jehan d'Agrilly, senescal d'Eduard I, i Gilibert de Cruilles, fan saber al rei, en un moment indeterminat, que Carles i Felip III li preparaven una trampa i que no vagi a Bordeus, i «quant lo rey En Pere hac assò entès, fou fort despagat, e dix que, per cert, a ffer convenia que una vegada ell entràs en lo camp, e fos al jorn de la bataylla per salvar son sagrament».

A la segona redacció, al començament, sembla que el rei no sospiti de res, cosa difícil de creure. Mentre que l'avís de perill torna al discurs que el senescal li fa al rei un cop a Bordeus,⁵⁶⁶ i es diu, cosa que en part correspon a la veritat, que des de València el rei expedí lletres per convocar els cavallers que havien d'anar a Bordeus, i que hi anessin «al pus tost que pogessen, e que no esperàs la ·I· a l'altre» (II, 104). Tot i així, no es tornen a esmentar els cent cavallers que l'havien d'acompanyar al combat, sinó a la pressuposada carta que fa escriure el senescal.

El sentit d'inseguretat, que és present tot al llarg del relat del viatge, és indefinit: la mar de Sardenya «és plena de lenys armats de males gents», ara a la Gascunya «havia enamics»,⁵⁶⁷ quan les coses, sobretot a la península eren diferents, ja que el perill venia del Bearn, on hi havia el seu enemic, el comte Gastó de Foix, o de Navarra, on no el deixaren passar.

566. «e yo dix al procurador, e'n tramís cartes al rey, que per nenguna res del món no hic vingués» (II, 104).

567. Nicola Speciale escriu explícitament que: «Ob quod pactum dictus Rex Carolus cum multitudine equitum, & peditum suorum ivit ad civitatem Burdegali, praestolans illic adventum dicti Regis Petri pro dicta pugna illic committenda, ut supra. Interea tamen posuit insidias per passus, per quos idem rex Petrus debebat transire, dum iret proinde Burdegalum, ad hoc quod a dictis insidiis dictus Rex Petrus in dicto suo transitu offenderetur, caperetur, vel necaretur» (XLIV), també en parlen les *Gesta Comitum* (III, 73).

La documentació d'arxiu és ambigua, però dóna la idea de coses no clares, de presses i deixadeses, com també ens deixaven sospitar Bartolomeo de Neocastro i la *Crònica de Sant Joan de la Penya*. Ja hem vist com, a la carta a Pere d'Aivar, el rei es disculpa d'arribar tan en retard, i que ja li explicarà les raons. Tot i així, el convoca a anar a Bordeus.

Els que em deixen més dubtós, però, són una sèrie de diplomes expedits per l'infant Alfons entre els dies 20 de maig i el 2 de juny (publicats a Soldevila, 1915-1916). L'infant sempre parla de la «pugna» que el seu pare «facturum est» a Bordeus amb el rei Carles. Però el retard en les operacions és injustificable: el 20 de maig l'infant tracta inútilment amb Gastó de Bearn per poder travessar els seus dominis (doc. 1 i 2), el 26 rep una ulterior negativa a deixar passar els cavallers per Navarra (doc. 10), i el 28 (doc. 11) els avisa que no poden passar per Navarra. Però, el 29 de maig (doc. 12) encara no ha obtingut els cavalls necessaris de Sanç de Castella i l'1 de juny —el dia per al qual estava fixat el desafiament— convoca els cavallers que vinguin a Tarassona, a vuit jornades de camí de Bordeus (doc. 14), i encara el 2 de juny escriu a Ramon Folc de Cardona (doc. 15).

Quan pensaven d'arribar? Només per considerar l'últim convocat, Ramon Folc: entre rebre la carta de l'infant, preparar-se i passar per Tarassona —allà l'esperarien?—, a tot estirar no serien a Bordeus abans del 10 de juny. El duel estava convocat per al dia 1 de juny, i tothom hi havia de ser aquell dia, no només el rei.

No s'entén què és el que estaven fent el rei i l'infant: era tot una ficció, com pensaven Amari i Léonard? O, més senzillament, és que la màquina de la burocràcia s'havia posat en marxa i no es podia aturar. A més, no convenia aturar-la per tal de guardar les formes, però no n'importava el resultat. No sabem si es van aconseguir els cavalls, ni si un sol cavaller es va presentar a Tarassona, on el rei els hauria d'haver trobat a la tornada. Són totes cartes que proven una certa activitat, però quina exactament, és difícil de definir, i amb quines finalitats? Si és veritat l'afirmació de la primera redacció, i tot fa pensar que ho és, que Pere havia estat avisat que tot era una trampa, només es tractava, per la raó que fos i que ja he suggerit, que hi anés el rei i els pocs que l'acompanyaven, tal com va ser. Això confirmaria també la hipòtesi de la poca voluntat d'organitzar el duel i que el rei no pensava d'anar-hi, a Bordeus, amb els cent cavallers. Però els *Manifestos* establien altrament, i en aquest joc que estaven escenificant hi havia regles públiques que s'havien d'observar, almenys formalment. Hauríem d'interpretar, doncs, que tota la correspondència emesa per l'infant, per tal d'organitzar l'expedició, no era res més que una qüestió de formes.

Així que les diferències entre la primera i la segona redacció no consisteixen només en la quantitat d'informació, sinó en la manera d'interpretar i pre-

sentar-nos tota la història, d'una forma sempre més literària i encobridora de la realitat, emfatitzant la dimensió aventurera i cavalleresca del rei, sense deixar-nos entendre què passà exactament ni què significava.

En aquesta ocasió, Desclot recorre a un recurs retòric contrari al que sovint ha fet servir. Així com normalment, a la segona redacció, per raons de claredat, utilitza l'anticipació, al contrari, en el cas de Bordeus —com també havia fet Jaume I per les raons de la conquesta de Mallorca—, no es pot dir que calli informació, sinó que la dóna tard, mig d'amagat, i quan ja ens hem format una idea de la situació que serà difícil de canviar.

14.7. Arribat a l'horta de Bordeus, Pere II envia un missatge a Gilabert de Cruilles. Soldevila dubtava de la seva presència a Bordeus, sense afirmar clarament que Desclot s'equivoqués. És possible que ho fes només en part: seguint la primera redacció podem interpretar que Gilabert havia estat a Bordeus per organitzar les coses, però que no s'hi trobés al moment que hi arribà el rei, ja que no l'esmenta. A la segona redacció, ja que ha eliminat al seu moment l'ardit del senescal i de Gilabert que avisaven el rei del perill, Desclot interpreta i resol l'ambigüitat del seu mateix text com que aquest encara hi era.

Així doncs, ja podem fer una consideració: el relat de la primera redacció és essencial, poc literari i prou exacte. L'essencialitat de la narració correspon bé a les narracions que hem vist, i tornarem a veure en breu, en cartes i en relacions oficials, així que podem pensar que la font, a l'època, fos, a més d'alguna informació oral, un missatge o un report enviats a Barcelona, o a València. A la segona redacció, és molt possible que Desclot pogués consultar més documentació i, raonablement, el relat, directe i indirecte, d'un testimoni ocular, potser, com suggereix Coll (1991, p. 243), el mateix Domingo de la Figuera, ja que es coneixien —si de debò és ell qui acompanyà el rei. Així com és possible que el senescal Jehan d'Agrilly hagués difós una relació, o l'acte mateix de compareixença del rei, perquè hi ha historiadors que no tenen contactes entre ells, ni els podem sospitar les mateixes fonts, com ara Desclot i Saba, que presenten un relat força semblant.

Tot i així, tots, Desclot inclòs, han donat corda a la seva fantasia i capacitats creatives per tal de descriure els moments principals de l'episodi. El relat de Desclot, més que fidedigne, en la seva fantasia sembla raonable. El rei, que el 26 era encara a Tarassona, cavalcant uns seixanta quilòmetres al dia, el 31 de maig a la vesprada arriba a Bordeus. El dia i l'hora són confirmats per moltes relacions, independents entre elles, pro i antiaragoneses (vg. Soldevila, 1915-1916, p. 156). El rei és acompanyat només pel mercader i un altre company, Bernat de Peratallada, puix els altres dos s'han quedat pel camí. Pere envia Bernat a la ciutat perquè cridi el seu representant a Bordeus, Gilabert de Cruilles, que és el pare de Bernat.

Junts van al senescal, i li diuen que un missatger del rei d'Aragó l'espera als afores. Jehan d'Agrilly amb quatre companys i un notari van on és el rei —per què un notari?, ja sospitava amb qui es trobaria?, o és que li van dir d'immediat que es tractava del rei, i l'episodi de la misteriosa identitat és un notable invent narratiu?

Pere, en un primer moment, segons Desclot, no revela la seva identitat, i demana al senescal si pot assegurar el camp perquè el rei no «falirà al jorn ne a la batayla» (II, 104). El senescal contesta que d'això ja havia estat informat per Cruilles i que li havia dit que avisés el rei de no venir: Carles d'Anjou i Felip III hi són amb molts cavallers, i el rei d'Anglaterra li ha lliurat la terra. Que ell no li ho pot assegurar i que, com ja hem vist, si ve el mataran o el faran presoner. «Per què yo li conseyl» diu «que per neguna res d'aquest món no ic venga; que el rey de França ne el rey Karles no hic són venguts per la batayla, mas per eyl a trayr».

Pere es fa dur a la lliça i la recorre amunt i avall, per després tornar-se'n i demanar al senescal si reconeixeria el rei en veure'l. «Sí», li respon «yo'l deig ben conèixer, que no à encara gran temps que yo'l viu a Tolosa quan hac visstes ab lo rey de França, e'm fôu gran honor e'm donà ·II· cavayls». El rei, aleshores, desvela la seva identitat, i Jehan d'Agrilly, emocionat, li vol besar la mà. Pere s'hi nega i, davant les protestes del senescal que se n'ha d'anar perquè és perillós, li demana que li faci una carta «testimonial» en què es declari això que ha passat, i que serveixi de salvaguarda de l'honor del rei. És per això que servia el notari.

Tanmateix, si l'informador de Desclot fou efectivament el mercader de cavalls —així que haurem de creure almenys en alguns detalls narratius—, ell no va veure cap carta testimonial del senescal, tot i que aquest segurament en va estendre una, com escriu Desclot, «partida per a. b. c.». La que cita Desclot, per donar més oficialitat a l'assumepte em sembla apòcrifa, potser composta pel mateix cronista,⁵⁶⁸ ja que no diu la veritat. Perquè el rei Pere no es presentà amb els cent cavallers, com s'hi afirma; perquè dóna informacions que en una carta testimonial sobren, mentre que serveixen més aviat per aclarir la narració, i perquè, finalment, és massa confidencial i personal.

Tot i així, podríem pensar que és composta a partir d'una de les cartes que el senescal de Bordeus havia enviat a Pere per tal d'avisar-lo que no vingués,⁵⁶⁹ i que Desclot, a falta d'una altra, l'ha readaptada al context.

568. No comparteixo la convicció d'autenticitat de Soldevila (1915-1916, p. 153).

569. «dic-vos, e-us he ja dit per letres e per missatges, que no-us puc assegurar, ne el fet no és cuminal» i altres coses que fan sentit en una carta en què l'avisava de no venir, ja que expliquen la situació, i no en una testimonial.

14.8. És força possible que, en la forma que fos, Jehan d'Agrilly, a l'igual de Carles i Pere II, difongués la notícia de la vinguda del rei. Com nota Soldevila, pràcticament no hi ha crònica que no parli de l'episodi, d'una forma més resumida o més detallada, i més d'un cronista reporta diferents versions. Pel que sembla, malgrat que van circular nombroses versions oficials, corresponents a les cartes que, molt probablement, va enviar Jehan d'Agrilly, i les segurament emeses, entre conservades i perdudes, per Carles i el mateix rei Pere, hi va haver una enorme difusió de veus, la notícia passà de boca en boca, tal com es correspon a la fama i el ressò que, ens diuen les cròniques, havia tingut el duel.

Els que en parlen amb més detalls són Bartolomeo de Neocastro i Saba Malaspina. I els dos donen força relleu a l'escena del reconeixement del rei per part del senescal, una de les més literàries de l'episodi, tot i que cadascú inventa a la seva manera. Narra Neocastro que, un cop davant el senescal:

Petrus rex dixit ad eum: «Si umquam me vidisti, amice, et si aliquam habes de me notitiam, dic nobis, si valeas». Respondit ille dicens: «Ego, ut verum fatear, nullam habeo de te notitiam, et, si non fallor, numquam recolere te vidisse». [...] Et tunc manifestavit se sibi, quod ipse esset rex Petrus. Statim audito quod ipse esset rex Petrus, dictus vicarius de equo descendens adoravit eum (LXVIII).

Mentre que a Saba —cosa més propera a la realitat, com ja ens deixava sospitar el relat de Desclot—, Jehan està a l'aguait i, al moment que el rei va amb ell:

eum presumpsit esse qui fuerat. [...] «Cognoscisne me?» Balius autem cum ex presumptionibus discretionis sue prehabitis tum ex sono vocis agnovit, quod ille erat, quem esse credebat «Esne tu adeo stolidus, quod intendas omnino hic decertare cum Gallicis? Forsitan hec est audacie tue temeritas, ut in Francie rege confidens te velis et tuos in fortia ponere Gallicorum? [...]» sicque in medium campi cum balio perveniens armatus militaribus armaturis, ac si tunc deberet ingredi ad duellum, agilis de sonipede prosilit ac submota casside parum sistens suam protestationem emisit, causas metus exprimens, propter quas cum rege Karolo concertare metu conventure ad pugnam multitudinis Gallicorum asserit, sicut firmaverat, se non posse (X 8).

Però la major part de les versions són més breus i neutres, com per exemple la de Salimbene:⁵⁷⁰

570. Salimbene transcriu unes *Gesta regis Karuli* que són una carta, d'origen angeví, datada a Moissac el 27.6.1282, en què es fa un resum de tot el que ha passat entre Pere II i Carles fins al moment. Hi ha també un altra carta que ens porta al mateix monestir: «*Geraldi de Malomonte*

Verumtamen aliqui excusant Petrum Aragonie regem, ex eo quod se a bello ordinato subtraxit, dicentes quod ideo hoc fecit, quia rex Francie prope locum futuri certaminis stabat paratus cum militibus suis, ut patruo suo regi Karolo, si indigeret, daret succursum. Aliqui vero dixerunt quod, sub forma et habitu mercatoris, venit ad terram in qua bellum erat futurum, propter iuramentum servandum, et feci inde fieri instrumentum, sed, quia timebat ne rex Francie superveniret in adiutorium Karoli, ideo se subtraxit a bello (II, 767).

En bona mesura, la notícia que dóna Salimbene, com les d'altres cronistes, majoritàriament de part güelfa, depèn de les cartes que Carles mateix féu circular. En queden dos, una, als amics nord-italians, ja l'he esmentada i la reprodueixo sencera a l'apèndix 7, una altra adreçada a diferents, i indeterminats, destinataris, i que, segons La Mantia, és falsa (La Mantia, 1918, doc. cxxviii, ja a Marca, 1688, p. 592-593):

Litterae enciclicae Karoli regis Sicilie de rebus a se gestis in Vasconia

Sciat vestra nobilitas quod die martis prima die iunii nuper preterite secundum pacta et conventiones prelibatas, coram Iohanne de Greilli milite Senescalco regis Angliae illustris et aliis compluribus iusticiariis, ballivis et officialibus dicti regis locum ipsius in Vasconia, et specialiter in civitate Burdegalensi, tenentibus, nos in dicta civitate praesentavimus ad bellum, de quo supra fit mentio, cum centum militibus nostris faciendum paratos, Petro praedicto quondam rege Aragonum minime comparente et se nullatenus excusante. Et sciatis quod ipsum Petrum a mane ad vesperam usque expectavimus, ipsius desiderantes adventum, tenentes pro firmo quod dominus et nepos noster Philippus rex Francorum nuntiis dicti Petri obtulit quod ipsum Petrum et suos, per litteras suas et iuramentum super hoc praestandum pro se et omnibus baronibus et gentibus suis ibidem existentibus assecurare volebat, qui barones per litteras et iuramenta assecurationem modo simili offerebant ex abundanti, licet praedictus rex Franciae et nos ad hoc nullatenus teneremur, maxime cum securitas quam eidem Petro feceramus, suffice-

litterae ad Abbatem Moysiensem de eodem argumento. Venerabili patri in Christo Domino Abbati Moysiensi magister Geraldus de Malomonte Domini Regis clericus salutem & paratam ad sua beneplacita voluntatem. Noveritis quod Rex Aragonum in die impressi certaminis inter ipsum ex una parte & illustrem Regem Siciliae Karolum ex altera viliter omnino defecit, nulla habens excusationem proprii corporis, cum die praecedenti ad duas leucas de Burdegalia Domino Iohanni de Greilly Senescalco Vasconiae fuerit locutus in propria persona. Nec praetextu alicujus metus juvare vel excusare se potest, cum habeat litteras Domini Regis Siciliae de securo & salvo conductu, & dominus noster Rex nuntiis ejus, qui propter hoc venerant, obtulerit se daturum eidem litteras suas de salvo & securo conductu & dictam securitatem jurari facere ab omnibus Baronibus qui erant Burdegalae cum eodem» (Marca, 1688, p. 593-594), carta que sequeix amb altres notícies d'interès per a l'abat relatives a la guerra que s'estava preparant.

ret prout in dictis conventionibus continetur, nec aliquatenus per dictum regem Franciae aut alios amicos nostros frangi deberet, sed illam intendebat inviolabiliter observare. Et licet idem Petrus a pluribus fide dignis visus fuisset sanus corpore ante dictam primam diem Iunii, et ita dictae civitati propinquus quod poterat se dicta die presentare, si vellet, in civitate praedicta propter promissiones et assecurationes a rege et baronibus ei factas, sicut praedictum est, nihilominus nec venit, nec se aliquatenus excusavit.

Es pot notar una certa mena d'«objectivitat»: Pere sí que es va presentar, pel que diuen testimonis fidedignes, però el dia abans. És a dir, que no va complir amb les condicions, mentre que s'hi podia presentar tranquil·lament el dia fixat, puix tenia totes les garanties —evidentment s'havia d'anticipar a les crítiques, o justificar-les, per la quantitat de tropes que hi havia— però no va venir el dia assignat i no es va excusar.⁵⁷¹ Diferentment, als amics nord-italians diu que no va venir, sense matisos «nec venit, nec se aliquatenus excusavit, sicut homo de toto honore simpliciter, & finaliter desperatus».

Les maneres per presentar el fet són diferents, però, al capdavant, mantenen la mateixa estructura: «alii tamen dicunt, quod numquam comparuit ad praefixum terminum, timens adventum Regis Franciae circa regiones praedictas», escriu Tolomeo da Lucca⁵⁷² (*Historia Ecclesiastica* 1189A), i afegeix «ut tradunt aliqui» —com el mateix Nangis, o Tolomeo da Lucca— es presentà el dia anterior, «ut tradunt aliqui [...] & hoc in specie mercatoris; alii dicunt sub specie simplicis militis. Praecedebant autem eum scutiferi cum suis destreriis» (Tolomeo da Lucca, *Historia Ecclesiastica* 1188D), i el mateix repeteixen moltes cròniques més tardanes, franceses i italianes.⁵⁷³

14.9. També el rei Pere procurà informar del que va passar. Un primer cop, tot just havent-se escapat del perill que representava quedar-se més temps a Bordeus. En efecte, tan bon punt arriba a Baiona, el primer de juny,

571. En depèn segurament el relat del *Memoriale Potestatum Regensium*: «Rex Karolus [...] in dicta Civitate cum suis centum militibus ad praedictum bellum faciendum se corporaliter praesentavit, eodem die, termino statuto, ipsum Petrum e mane usque ad vespas expectando. Qui Petrus, licet a pluribus fide dignis visus fuisset sanus corpore ante dictam diem primam Junii, & ita Civitati praedictae propinquus, quod se, si vellet, in Civitate praedicta, & in die praedicto poterat praesentare, non tamen venit, nec comparuit, nec ipse, nec aliquis pro eo se aliquatenus excusavit. Cum vero dictus Petrus Aragonum propter rationes, & jura superius allegata ab omni honore Regio spoliari debeat, & privari, & semper in ignominia ducere vitam suam» (1156D-E).

572. «propter timorem regis Franciae non auderet» diu Guillaume de Nangis, *Gesta Philippi* 524, o de manera més contundent el mateix Tolomeo als *Annales*: «sed dictus Rex ad horam determinatam non comparuit» (1294C).

573. Sempre conservant la mateixa estructura, com per exemple la crònica de Primat (102) o la de Giovanni Villani (VIII lxxxvii).

escriu als cavallers que encara havien d'anar al camp del duel (Carini, 1882, ap., doc. xvii):

Petrus per la gracia de Dieus de Aragon et de Sezília Rey als amatç nostres rics homes et cavalers nostres de Aragon e de Catalunya salut. Manam vos et deym vos que vistes les presents sens tardar vos en tornets si eixits sots de nostra terra per andar el Bordel per so que nos hy som estats personalment et hy havem feyt ço que al feyt conven. Et daquí avant tot hom nostre seria en gran periyl en tot los que el Rei Carles ni el Rei de Fransa aguessen poder. E sapiats que el Senescal de Gascunya à manat de part del Rei d'Anglaterra a tota Gascunya que obeescan al rei de França et façen tota ren per el que farien per son cos mateix del rei d'Anglaterra. Et per que no ync aviam lo nostre sageyl manam les seielar am lo sageyl den Bernat de Belvis cavaler nostre.

No està del tot clar a qui va dirigida —com i on trobaria el missatge els cavallers que potser s'havien d'haver trobat a Tarassona?— més aviat sembla un missatge dirigit *urbi et orbi* perquè tothom s'assabenti del que ha passat.

Més tard, el 20 de juny, des de Logronyo, escriu a Castella, a l'infant Joan (Carini, 1882, ap., doc. xviii):

Petrus Dei gratia Aragonum et Sicilie rex, inclito et karisimo nepoti suo Infanti dompno Iohanni illustris Regis Castelle filio, salutem et sinceram dilectionem.

Ffemos vos saber commo nos viniemos por fecho de la batayla que era firmada entre'l Rey Carlos et nos, la qual se avia de fazer el primer dia d'esti present mes de junio en que somos, et arribamos en Valenzia ·xvii· dias andados del mes de mayo primero passado, d'esí llegamos personalmente a Bordell et fiziemos nuestra presentació al Seneschal del Rey d'Inglaterra, mas por que el Rey d'Inglaterra avia desmandada la batayla, end avia fecho so mandamiento al Seneschal, no la quiso prender el Seneschal ne assegurar nin podiera, qual el Rey de Franzia et el rey Karlos eran y con todo lor poder, et nos, aviendo fecho todo complimiento que deviemos nin podiemos, ovimos nos de tornar, e somos en Tirassona sanos e con salut, loado a Dios, et enbiamos vos lo dezir por que sabemos que vos plazrá. De mais sabet que luego que iribamos, vos ovieramos fecho saber nuestro ardit mas non podiemos por el poco tiempo que aviamos [...].⁵⁷⁴

14.10. Però, hem de tornar enrere i seguir el viatge del rei de retorn a la península. Escriu Desclot que en pondre's el sol abandonaren Bordeus, i que, a trenc d'alba, ja eren a Baiona, la superen i descansen a tres llegües d'allí, se-

574. El passatge ha estat revisat sobre l'original ACA Cancelleria, Reg. 47, f. 119r.

gons Coll a San Juan de Luz. El viatge de tornada de Pere II, des de Bordeus fins a Baiona havia estat tan ràpid com per esdevenir llegendari. Villani escriu que «il primo dì che·ssi partì cavalcò bene LXXXX miglia» (VIII lxxxvii), mentre que una interpolació a un manuscrit del *Tresor* de Brunetto Latini parla de cent vint milles (cit. per Soldevila, 1915-1916, p. 155). Si els dos cronistes exageren, encara menys creïble em sembla l'afirmació de Desclot, que en una nit cobrís els cent seixanta quilòmetres aproximadament que hi ha entre les dues ciutats, cosa que Soldevila no posa en dubte.⁵⁷⁵ Des d'aquí, després d'haver descansat un poc, finalment entra en els dominis del rei de Castella, fins arribar a les rodalies de Tarassona.⁵⁷⁶

L'episodi següent només el conta Desclot a la segona redacció, el «fide-digne Desclot» com escriu Soldevila (1963, p. 365). El rei Pere arriba a un indeterminat poblet a prop de Tarassona i s'atura per menjar. Segons la cronologia de Desclot hauríem de ser al 4 o al 5 de juny. Una dona, que dirigia l'hostal on s'atura el rei, l'informa que Juan Núñez de Lara, senyor d'Albarraquí, esperava la tornada del rei i l'està esperant a mitja llegua del poble amb 400

575. Soldevila escriu també que tornaren per un camí diferent, sense esmentar la seva font, ja que Desclot no especifica. Possiblement deriva de Muntaner (LXXXIX), el qual per solucionar la dificultat logística fa dir a Domingo que enviarà també cavalls frescos per al camí de tornada. És evident que un viatge tan ràpid com el que va fer el rei, tot i que en més temps del que diu Desclot, només es podia complir amb una atenta, i preventiva, organització dels canvis de cavalls. Muntaner presenta un relat que té uns punts de contacte amb Desclot i força diferències, potser ha fet servir la mateixa relació en què es basava el relat de Desclot, ell també completant-la amb la fantasia.

576. Una interpolació, que recorda també Soldevila, al ms. BC 241, L, el que transmet la *Crònica* de Galceran de Tous, fa complir en barca aquesta part del viatge (en negreta les frases interpolades o variades): «E com lo rey d'Aragó fo partit del senescal de Bordeu e ac cavalcat aquella nit, tant que trobà aquells ·II· cavallers que havie lexats ab los ·II· cavals, e puxs tramèllos-ne. E cavalcà molt cuytosament, que ans de jorn clar fo davant la ciutat de Banyona. Mas no y entraren, ans se'n passaren de ffora per altre camí que l'escuder sabia. E a hora de tèrcia fo luny de Banyona ·III· leguas, e entraren-se'n a una vila pres da mar, e aquí reffrescaren, mas los cavalls foren ugats, perquè hagueren aquí a noliajar una barcha.

Con lo rey En Pere fo avant de Banyona e s' mès en una barqueta, e vench a un castel de una dona de Castella, e aquí lo agoytava En Johan Nunis, que ell no u sabia mas la dona del castelli u dix

E lexaren aquí los cavals, e lexaren-hi prou massió, e l rey anà-sse'n per mar tro a un castel qui és en Castella en la riba de la mar qui ha nom Pont. E aquí lo rey fou sagur, **mas en la mar ach prou d'affany que cuydaren negar.** Mas pus fo aquí reposà, **que bé u havie mester, per raó de la mar qui los havia treballats. E puxs logaren bistias e cavalcà ·III· jorns** per la marcha de Castella e de Navarre, e vench a una vileta de una dona de Castella que és a l'entrant de Navarre, e no havia d'aquí tro a Tarassona mas ·IIII· leguas. E En Johan Nunis tenia-si après d'aquella vila, a mitge legua, ·CCCC· hòmens a caval a guayt, que l volie pendre. Mas la dona de la vila, qui sabé que l rey era aquí, li u dix, que d'assò lo rey En Pere no sabia res. E lo rey En Pere, qui assò sabé, menjà molt tost, cor ja era sobre taula con la dona hi vench e li u dix» (vg. Cingolani, 2003-2004).

cavallers per capturar-lo. El rei, tranquil, acaba ràpidament el seu àpat i prepara una maniobra de distracció per poder-se escapar amb seguretat: mentre la companyia que viatjava amb ell es dirigeix a Tarassona, un missatger va a Juan Núñez per dir-li, de part del rei, que aquest volia parlar amb ell. Mentrestant el rei, només amb un escuder, s'endinsa per les serralades:

E quant foren en la serra sus alt, el rey viu ben luny e-l pla, part aquela vileta a davant, En Johan Nunis ab sos cavalers qui agren fetes moltes partides; que cuydaven trobar lo rey axí com li o avia fet saber per l'escuder e que-l tenguessen e-l mig d'ells, que de neguna part no·ls pogués escapar. Mas lo rey e l'escuder foren sus alt en la serra d'una muntaya (II, 105).

La companyia arriba a Tarassona on informa l'infant Alfons de l'emboscada que li havia parat el senyor d'Albarrasí. Tots preocupats corren a l'encontre del rei, i quan:

foren al peu d'una gran muntaya, eyls guardaren a avant e viuren venir lo rey qui devalà per lo secost de la muntaya ab l'escuder; e fo son cavayl suat e las. E el rey, tot esparverat en son cavayl, suat e colrat del soleyl qui·l hac tocat.

A la vista del rei sa i estalvi la commoció és gran, i hi ha qui es posa a plorar de goig.

Com he dit, Ferran Soldevila està disposat a donar total crèdit al relat del «fidedigne» Desclot, que és l'únic a fer-ne menció. Jo, al contrari, en aquest cas he de dissentir, i pensar que ens trobem davant d'un episodi inventat, potser no pel mateix Desclot, i tanmateix inventat. Des d'un punt de vista intern a la narració, l'episodi és genèric, en el sentit d'imprecís temporalment i geogràficament. A més té tot el punt d'aventura que ja hem vist, i que encara veurem, en altres episodis —tots molt sospitosos— lligats a comportaments poc ortodoxos del rei, en què la característica de Pere II és d'una certa impaciència per les regles de la reialesa, i un cert neguit per poder afirmar, sempre que pot, la seva condició de cavaller. Tot i la brevetat, l'episodi presenta forts senyals literaris, és molt visual i colorista: el rei sol, a dalt de la serralada que mira la vall i els moviments d'homes avall de tot; la seva tornada, cansat però feliç i colorat pel sol. Desclot, això ho sabem, és tant més literari com menys garanties té, o dóna, de relatar la veritat. I això, deixant estar unes quantes incongruències que es podrien trobar en la mateixa narració.⁵⁷⁷

577. Com és que a Bordeus pensaven que Pere encara era a Sicília, mentre que Juan Núñez sap fins i tot per on passarà? Com és que la dona sap de l'emboscada? Per què Juan Núñez el vol capturar? Aquest és un element important que Desclot deixa del tot d'explicar.

Des d'un punt de vista extern, també, hi ha elements que no encaixen.⁵⁷⁸ segons l'aproximativa cronologia de Desclot és el dia 4/5 de juny i el rei ja és molt a prop de Tarassona, quatre llegües, mentre que sabem que només hi arribà el dia 18, i que el dia 10 era a Logronyo. Així que, en els dies pressuposats de l'emboscada, encara havia de ser en un punt imprecís del camí entre Fonterrabia i Logronyo en ple territori del regne de Castella. Un altre element que no quadra: què hi feia Juan Núñez —i amb 400 cavallers— tan lluny d'Albarrasí? No devia ser senzill moure tanta gent sense que ningú digués res o se n'adonés, sobretot si pensem que per aquelles contrades s'hi havien de moure els cavallers que havien d'anar a Bordeus. Sabem, a més, que, justament el dia 10 de juny, una setmana després de la pressuposada emboscada, el rei Pere envia, des de Logronyo, una ambaixada a Juan Núñez, amb Lope García de Salazar i Miguel López de Lobera, en resposta d'una del senyor d'Albarrasí de la qual ignorem el contingut exacte, però que es pot deduir de la missatgeria del rei Pere (Carini, 1882, doc. dccxxvi):

P. Dei gratia Aragonum et Sicilie Rex. Nobili viro et dilecto Iohanni Nunii vassallo Sancte Marie et domino de Albarrazino salutem et dilectionem. Noveritis quod nos mittimus Lupum García de Salazar militem et fidelem nostrum Michaellem Lupi de Lobera jurisperitum pro exponendis vobis quibusdam nostris negociis. Quare rogamus vos quatenus credatis eisdem super hiis que vobis ex parte nostra duxerint referenda. Datum apud el Groyo IIII. Idus Iunii ano Domini M°. CC°. LXXX°. Tercio.

Qui nuncii dixerunt dicto Iohanni Nunii legationem eorum in hec verba.

Memorial de lo que los mandaderos del Rey han a desir a don Iohan Nunis. Commo sabe ben don Iohan Nunis que el Rey es jurado et amigado con el Rey de Castela et con don Sancho en esta manera, que ha de seer amigo dellos et de lures amigos et enemigo de lures enemigos et que por que ell es contra don Sancho el Rey non pode seer su amigo, antes ha de seer contra el, et esto li fase saber el Rey, por que si al oviese aconçeçer, que non podies seer ditcho que el no selo ovies ante embiado desir.

Demas li embia el Rey a desir, que ell es vasallo del Rey de Francia, lo qual es enemigo suyo, et ha tomado donacion del Regno suyo de Aragon

578. Soldevila (1963, p. 219-221) intenta fer quadrar les dades i resoldre els dubtes que la documentació contradiu, tot i deixar molts interrogants, i no sense algunes equivocacions, escriu que: «Desclot voldria que, d'allí estant mateix, el rei li hagués enviat un missatger declarant-li la guerra. Nosaltres sabem que ja la hi havia declarada» (1963, p. 220-221). De fet, Desclot només escriu que li «tramès un escuder» perquè «vulia ab eyl parlar». Desclot ni motiva els fets ni els dona gaire importància.

en so desheredamento, et por que el Rey por esta raçon ha de seer contra el Rey de Francia et contra sos vassallos haura a seer contra ell seendo vassallo del Rey de Francia. Et estas cosa li embia dezir el Rey con sos mandaderos, mager que jelo ovies ja embiado dezir con los mandaderos que don Iohan li embia por que non se poda esconder que ell no selo aya fecho saber, jassia que no es hombre tenido desinfiar el vassallo, des que hombre es en gerra con el Senyor, et pesal mucho, et auria plazer que hi ovies manera que esto no fuesse.

Quam legationem predicti nuncii dixerunt dicto Iohann Nunii in Treviño die veneris III idus junii, anno predicto, presentibus nobili Nuno Gonçalbi, Fortunio Exemini de Ayerbe, Didaco Lupi de Campos, Didaco Petri de Estoron et Iohanne Corberandi de Lehem et Martino de Ahinar alcaydo de Treviño.

El dia 14 de juny, sempre des de Logronyo, el rei torna a escriure a Juan Núñez (Carini, 1882, doc. dccxxvii) i li diu que «si vos queredes venir a favlar con nos, que podades venir» però, afegeix, «del fetcho dela tregua que vos demandavades nolo toviemos por bien ca nos semeyava alongamiento», i el mateix dia demana a tots els aragonesos vassalls de Juan Núñez que l'abandonin perquè està en guerra amb ell (doc. dccxxviii). Els dies següents encara expedeix dos documents perquè s'impedeixi que arribin ajudes a Albarra-sí (doc. dccxxx), perquè «desexivimus nos de ipso nobili», i perquè s'ajudi a homes de l'infant Sanç que vagin a fer ràtzies al territori d'Albarra-sí (doc. dccxxxix).

No sembla que les dades que s'extreuen d'aquestes cartes es puguin compaginar amb allò que relata Desclot: Juan Núñez, possiblement des de Treviño, al nord de Logronyo, havia escrit al rei Pere, pel que es veu, per demanar-li la seva ajuda per obtenir unes treves amb el rei de Castella i amb Sanç, i Pere II li respon: els pactes amb els reis de Castella són de ser amics dels amics comuns i enemics dels enemics, així doncs ell, el rei, no pot ser amic d'un enemic del rei de Castella. A més, afegeix una segona raó, que no pot ajudar-lo perquè ell, Juan, és vassall del rei de França, i aquest ha declarat guerra a Pere, així que Pere és, en conseqüència, també en guerra amb ell. Però, si aquest fos el mateix missatge que li envia al relat de Desclot, no parlaria de l'emboscada? I, si és posterior, per què no en parla? Mentre que si és anterior, com és que Juan Núñez li envia una ambaixada en què sembla que demana ajuda, per alhora intentar capturar-lo?, i com és que tampoc a les altres cartes no es canvia el to de la comunicació? —«pesal mucho, et auria plazer que hi ovies manera que esto no fuesse».

Soldevila no entra gaire en detall sobre l'episodi, l'esmenta com a vertader, però no n'explica ni el perquè ni les causes, ni comentant el setge i la pre-

sa d'Albarrasí esdevinguda l'any següent, sinó dient, cosa vertadera, que era un enemic a la rereguarda. És evident que el tema mereix més investigacions.

Això que puc dir ara és que les coses venien de lluny. Als acords de Campillo del 26 de març de 1281, amb ratificació el 29 (Memorial, 1851, doc. clxxxi) Sanç havia cedit a Pere els drets sobre Albarrasí, dient que si hagués estat ell, Sanç, que l'hagués conquerit, la hi donaria; si hagués estat son pare, la hi donaria al moment d'accedir al tron. Cas que fos Pere qui la conquerís, se la podia quedar.

Recordem que el senyoriu d'Albarrasí es constituí com a independent el 1168 amb el cavaller navarrès Pedro Ruiz de Azagra, i des de 1260 era a mans de Juan Núñez de Lara, que s'havia casat amb l'hereva, Teresa Álvarez de Azagra. Els senyors d'Albarrasí sempre havien jugat una política que els mantingués independents tant de Castella com d'Aragó. Ja el 1220 Jaume I n'havia intentat la conquesta, però el senyor de l'època, Pedro Fernández de Azagra, s'alià amb el rei, participà en la conquesta del regne de València i, a canvi, es va poder mantenir independent. El 1275 Juan Núñez s'havia fet valedor dels infants de La Cerda i, pel setembre de 1276, se n'havia anat a França, on es compromet a servir el rei Felip III, amb 300 cavallers, contra qualsevol enemic, menys els infants (vg. Gaibrois, 1922-1928, vol. II, p. 60).

Zurita explica que, a l'època de les entrevistes de Campillo, l'infant Sanç s'havia ofert a conquerir Albarrasí, per després donar-la al rei Pere, en tant que part d'Aragó, perquè Juan Núñez, juntament amb Lope Diaz de Haro,⁵⁷⁹ feien guerra al rei de Castella (*Anales* IV xii; 2, p. 41-42).

Pel contingut de la carta citada més amunt, es dedueix que Núñez, en aquell moment, s'havia aliat amb el rei de França per defensar-se del rei de Castella —no oblidem les dificultats que existien entre els dos a causa dels infants de La Cerda— i, pel que sembla, demana protecció a Pere, com havia fet Lope Diaz uns anys abans. Aquest la hi nega, per la seva aliança amb Alfons X i Sanç, i a més perquè és enemic declarat de Felip III, del qual s'espera un atac. És a dir, que Juan Núñez serà un enemic del rei Pere, a la seva rereguarda, en qualitat d'aliat de Felip III, cosa que durà el rei a conquerir el castell d'Albarrasí l'any següent, però en aquest moment encara no ho és, i, al contrari, en demana l'ajuda.

No hi ha lloc, a la història, per al que conta Desclot. Tampoc Zurita se la creia, tot i citar Desclot al capítol precedent, ja que no l'esmenta, i narra, seguint la documentació citada (*Anales* IV xxxiii; 2, p. 122):

579. Segons explica Zurita, a l'època era Lope Diaz qui s'havia aliat amb el rei de França «tratando en el mismo tiempo el rey de Aragón de concertarle con el rey de Castilla y volvelle en su gracia, y amor».

Luego que el rey hubo llegado a Tarazona envió a Lope García Salazar y a micer Miguel López de Lobera para que de su parte dijesen a don Joan Núñez de Lara que bien sabía que era muy gran amigo del rey de Castilla y del infante don Sancho su hijo; y don Joan era vassallo del rey de Francia que había procurado que él fuese privado de sus reinos por sentencia de la sede apostólica; y siendo esto así, le avisaba que se tuviese por desafiado dél. Estaba don Joan en Treviño y mandó el rey a sus naturales y vassallos que estaban con él que se saliesen de Albarracín y no le valiesen ni ayudasen en la guerra.

Una informació interessant que dóna Zurita, i que pot ajudar a explicar la notícia de Desclot, és que el 1284, abans que el rei assetgés Albarrasí, Juan Núñez (*Anales IV* xlv; 2, p. 162-163):

favorecíase contra el infante don Sancho del rey de Francia. Y para hacer mayor daño al rey de Aragón y divertirle de las fronteras de Navarra, determinó de ponerse en Albarracín con gente de guerra que bastasse para su defensa, para hacer della sus correrías persiguiendo a todos los que en sus comarcas siguiessen la voz y opinión del infante don Sancho. Por este tiempo salió de Navarra con cuatrocientos de caballo y entrò por tierra de Alfaro [...] y acogiòse con grande presa dentro de Albarracín.

Això que podem imaginar, doncs, és que Desclot situa en aquest punt, a falta d'un millor lloc, un episodi de correries de Juan Núñez —em sembla molt forta la coincidència dels 400 cavallers— molt transformat, jo diria que en bona mesura inventat, justament per motivar o justificar la decisió de conquerir Albarrasí.

15. ENTRE BORDEUS I LA INVASIÓ DE CATALUNYA (CAPÍTOLS 105-130)

15.1. El temps no corria a la mateixa velocitat, a finals del segle XIII, que avui dia. Les coses es feien més lentament i s'organitzaven amb més calma. Entre preparatius diplomàtics i militars, el rei Pere va trigar un parell d'anys per enllestir l'expedició que l'havia de dur abans a Ifrīqiya i després a Sicília. Igualment, un parell d'anys trigà la maquinària papal, juntament amb Felip III, per organitzar la invasió de Catalunya: el 23 de març de 1283 el papa priva Pere II dels seus regnes (*Registres* 310), el 27 de maig (*Registres* 467) és confirmada la sentència contra el rei i són alliberats tots els seus súbdits de l'obligació al vassallatge. Hem d'esperar al 26 d'agost de 1283 (*Registres* 455-456) perquè el papa estableixi que el títol de rei d'Aragó era per a algun fill del rei de França, i el 10 de gener de 1284 escriu a Felip per exhortar-lo a l'empresa, recordant-li totes les injustícies comeses pel rei Pere *patruum suum*.⁵⁸⁰ Finalment, el 5 de maig de 1284 confereix oficialment la Corona d'Aragó i de València, per separat, a Carles de Valois, secundogènit de Felip III —«Carolo regi Aragonum et Valencie»— (*Registres* 580-581), i un any després, el 6 de maig de 1285, Felip III entra al Rosselló.

Com he dit al capítol precedent, Carles no va atreure el rei Pere lluny de Sicília. Si no era amb l'anada a Bordeus que Pere II pensava tornar als seus reialmes, segur que pensava de fer-ho, si fa no fa, per aquella mateixa època.

580. «propter graves iniurias» contra Carles, «non solum inique sed et proditionaliter, utpote absque premissione alicuius diffidationis illatas [...] ad repressionem perversorum conatum dicti Petri [...] intenderemus prefato Petro terminum assignare, infra quem ab ecclesie ac memorati Regis Sicilie persecutione desisteret, et ad ecclesie ipsius et nostra mandata rediret, ipsoque in eiusdem persecutionis insania persistente, procedere, sicut est processum postea contra eum, et de regno Aragonie alicui de natis tuis, quem ad hoc eligeres, excepto primogenito, providere», vg. Amari, 1886, vol. 3, p. 339-349.

Sabia perfectament que Felip III intervindria a favor del seu oncle, Carles. Era només qüestió de temps.⁵⁸¹ I aquest temps s'havia d'aprofitar, abans per organitzar i deixar enllestides les coses a Sicília, després per controlar les condicions dels seus estats i preparar-se per fer front als francesos.

Al sud d'Itàlia, les coses podien haver anat millor: si s'haguessin acomplert tots els plans de rebel·lió de les altres terres, dominis del rei Carles, potser per l'estiu de 1283 es podia pensar en la definitiva invasió de la part peninsular del regne. Però podien haver anat força pitjor, tenint en compte la intacta potència militar del comte d'Anjou, almenys la terrestre, i els seus notables recursos, tot i les dificultats econòmiques.

Al moment en què Pere II se'n tornà cap als seus estats, la situació era, militarment, prou estable, amb el control del mar, i amb l'exèrcit de terra de Carles tingut en escac, amenaçat per les incursions dels almogàvers i les malalties al mig del malsegur territori calabrès. Políticament, s'esperava que es tranquil·litzés amb l'arribada de la Hohenstaufen reina Constança i de l'hereu al tron, l'infant Jaume. Les operacions bèl·liques podien seguir sense el rei —i seguiran—, mentre que eren les terres de la confederació, sobretot Aragó i Barcelona, que necessitaven de la seva atenció personal. No oblidem que, en set anys de regnat, Pere II encara no havia convocat les Corts, i havia iniciat una empresa, amb tots els perills que comportava, d'amagat de la major part dels seus súbdits. I aquests perills s'anaven apropant. De manera que el teatre de les operacions es torna a fragmentar, entre el sud d'Itàlia, França i les diferents destinacions dels moviments del rei Pere, i, en conseqüència, es fragmenta també la narració de Desclot.

15.2. En aquest capítol, analitzaré una àmplia i poc homogènia secció de la crònica que, en part, torna a presentar unes característiques de l'escriptura del cronista que ja hem vist més amunt, i en part, ofereix noves problemàtiques. A més, és l'última secció per la qual es pot comparar la primera amb la segona redacció, ja que a partir del capítol 131 les dues redaccions coincideixen. És a dir, que el text de la primera serà reaprofitat sense canvis al moment de la revisió que duu a la segona redacció.

Tot i així, l'afirmació és només parcialment exacta, perquè, justament pel que fa a aquesta secció, la primera redacció falta gairebé del tot. Hem vist com el capítol I, 104 s'acaba amb la tornada del rei a Castella, mentre que el II, 105 segueix amb més detalls de la tornada, amb l'episodi de l'emboscada, que sugereixo que sigui inventada, de Juan Núñez i altres notícies relatives a Castella i Navarra, que examinaré més endavant. És a dir, que el capítol II, 105,

581. L'infant es preparava per a la defensa dels regnes ja el mateix 1282, vg. Soldevila, 1963, p. 302-305.

com per exemple el II, 5, és un d'aquests capítols en què Desclot va ficant informacions diverses que no sembla que tinguin espai per a un capítol a part.⁵⁸²

Ara bé, la primera redacció, després de l'I, 104, torna a començar amb el capítol 130. Això vol dir que, entre l'1 de juny de 1283, on s'acaba l'I, 104, i finals de novembre de 1284, època a què remunten les notícies contingudes al capítol 130, la primera redacció de la crònica de Desclot manté un silenci absolut, i, com veurem, tampoc no es pot dir que la seva informació sigui completa a la segona redacció.⁵⁸³ Segons la hipotètica reconstrucció de Coll i Alentorn, Bernat Escrivà/Desclot és entre València i Gandia fins a l'agost de 1284, quan és nomenat tresorer del rei, i és a Tarassona per l'octubre de 1284, poc després de la caiguda d'Albarrasí. Aquests fets —les característiques de la informació provinent de Sicília, que sembla menys continuada o, en tot cas, més difícil d'aconseguir lluny de la Cancelleria Reial, les dificultats de seguir uns esdeveniments que es desenrotllen lentament i en diferents escenaris—, haurien de justificar aquest silenci a la primera redacció. A més de considerar, com ja hem vist, la tendència de Desclot d'organitzar sempre que pot la narració al voltant d'esdeveniments importants i de defugir del tarannà polític quotidià.

Es pot també esmentar una hipòtesi —poc fonamentada, és veritat— de Jordi Rubió (Rubí, 1987, p. 146-147), acceptada per Miquel Coll (1991, p. 222), segons la qual Desclot hauria interromput la redacció de la crònica després del capítol 103, amb el relat de l'arribada de la reina a Sicília, a causa de la precipitació dels esdeveniments, per reagafar el fil de la composició, un cop acabada la guerra. Si tenim en compte les diferències que hi ha des d'aquest punt, i considerem, també, el capítol I, 104 amb el breu relat del desafiament de Bordeus, em sembla que es podria acceptar la hipòtesi dels dos mestres amb lleugeres modificacions. En el sentit que, la precipitació dels esdeveniments, pel novembre de 1284 relatat al capítol 130, punt a partir del qual les dues redaccions són idèntiques, l'hem de veure no tant com la interrupció total de la feina d'escriptura de *circa* un any, sinó com un moment de pausa en la recerca de materials, havent-se de limitar, pel moment, als esdeveniments dels quals era testimoni, o pels quals rebia més notícies —i de forma més imme-

582. Aquest raonament sobre l'estructura dels capítols és en bona part hipotètic: els diferents manuscrits divideixen el text de forma diferent, com es pot en part apreciar a l'edició Coll, hi ha capítols molt curts i altres de llargs amb subcapítols, de tal manera que només un estudi comparat de tota la tradició, amb la redacció d'un *stemma codicum* podrà, potser, dir alguna cosa més exacta sobre la probable partició original de la crònica.

583. S'ha de dir que, per a tot aquest període, Muntaner és encara menys de fiar que per a seccions precedents; la seva informació és escassa, confusa i inexacta; el relat sembla construït a partir de relats orals, molt allunyats dels fets i amb notables dosis d'invenció. Això que és més difícil de saber és en quina mesura va aprofitar, o va manipular, la *Crònica del rei Pere* de Galceran de Tous.

diata—, gràcies a la seva col·locació més propera al teatre dels successos. Ni hem d'oblidar que, al moment de revisar la primera redacció, per enriquir-la amb nova informació, la seva recerca no va ser sempre exhaustiva.

Aquesta secció de la crònica es pot dividir en blocs que analitzaré per separat i que presenten problemàtiques diferents respecte a les fonts —capítols 105-109, incursió a Aragó i colloquis amb el rei de França; capítols 110-116, victòria de Malta; capítols 117-118, presa d'Albarrasí; capítols 119-129, batalla del golf de Nàpols; capítol 130, incursió del rei Pere a Navarra—, sempre comptant amb tots aquells esdeveniments dels quals Desclot no parla, bé perquè els omet, bé perquè els desconeix.

El primer bloc de capítols ens presenta una informació parcial i confusa, que sembla que prové de veus més que de canals oficials, i sembla que mostra, també, problemes redaccionals, ja que Desclot es repeteix de forma incoherent. Hem vist com el capítol II, 105 es compon de tres parts, dos, la tornada de Bordeus i els paranyes de Juan Núñez, ja analitzades, més una tercera, introduïda per la típica fórmula temporal genèrica —«en aquella saó» que correspon al juny de 1283— en què parla dels preparatius de Sanç de Castella per fer front a una possible incursió francesa; mentre el rei Pere II, estant a Tarragona, «no feya semblant que agués guerra ab nuyl hom». Desclot explica que és un altre dels estratagemes del rei: que els francesos entrin, mentrestant ell convoca tropes d'Aragó, de Catalunya i de València, i, quan siguin ben penetrats en els seus dominis, els envoltarà i derrotarà amb greus pèrdues.

«En aquella saó» —que correspon ara a l'agost de 1283— el rei de França envià tropes pensant que trobaria la terra sense defenses⁵⁸⁴ (II, 106). Gairebé tot

584. Geraut de Malamonte, a la carta a l'abat de Moissac citada al capítol anterior, informa dels preparatius de la invasió. Després d'haver-li fet un breu relat dels fets de Bordeus, ja vist, l'informa que «Dominus cardinalis ostendit domino nostro Regi litteras summi Pontificis, quarum auctoritate Dominus noster rex potest unum ex liberis suis, de quo sibi placuerit, in Regem Aragonum & Comitum Barsalonae eligere seu etiam nominare, & sic electo vel nominato ab eo debet idem Cardinalis regnum deputare praedictum. Quia vero praedictae litterae continebant quaedam periculosa & quedam obscura, Dominus Rex nondum concessionem hujusmodi acceptavit, sed mittitur ad curiam pro periculosissimis tollendis & ambiguis declarandis. Quibus sublati & declaratis, dictus dominus noster Rex est in firmo proposito concessionem hujusmodi simpliciter acceptandi. Mittit tamen nihilominus ex nunc magnam multitudinem armatorum in regnum Navarrae ad aggrediendum dictum Petrum quondam Regem & regnum Aragoniae, vel forte regnum Castellae contra Xancium rebellem filium regis Castellae, si secundum rei exigentiam, cum illuc venerit, sibi magis viderit expedire. Dominus Rex declinat apud Tolosam, ibi moram facturus & circa donec audiverit quid incohaverint & quid fecerint illi quos mittit. Barones de Francia fere pro majori parte die Martis ac die Mercurii post pentecosten ab ipso licentiam habuerunt. Ipse facit convocationem generalem omnium Baronum in villa de Tolosa in festo annuntiationis beatae Mariae, aggressurus alterum ex dictis regnis cum manu potenti & forti, prout secundum illa quae interim acciderint tunc sibi visum fuerit expedire. Alia quae acta sunt, cum vos videbimus, vobis latius exponemus. Valeat vestra paternitas reverenda» (Marca, 1688, p. 593-594).

el relat de la incursió francesa es redueix exclusivament, i àmpliament, a l'heroica defensa del castell d'Ul per part d'Eixemen d'Arteda i el seu empresonament final.⁵⁸⁵ En un document —que no he vist citat ni per Coll ni per Soldevila—, datat a Saragossa el 29 d'octubre de 1283, el rei escriu a Eixemen d'Arteda i li dóna ordre que abandoni el castell (Cubells, 1916, doc. 126):

Petrus, etc. Dilecti militi suo Eximino de Arteda. Auem entes quell castel d'Ul, lo qual uos tenies per nos, el qual los franceses tenen assegat, nos pot tenir per rao de defalimient de vianda et d'altres coses qui aqui serien mester a aquel establiment, e com daço siam certs et no uolriem que negun vassal nostre et especialment uos ne negun daquels qui layns sots, uos perdessets ne agessets dan per aço, volem eus manam que si plet negun podets trobar ab los franceses que uos quels retats lo dit castel, ab que vos els altres que aquí sots per nos puscatz escapar, e nos tenim uos en per escusat e us tenim daço per quiti et per absolt.

Si no hem de pensar que aquesta carta arribà massa tard a Eixemen d'Arteda, l'autorització que hi és continguda a la rendició del castell ens hauria de fer dubtar de l'heroic relat de Desclot, amb la lluita aferrissada fins a l'últim home i el desig d'Eixemen que «amava més murir que venir en man d'aytals gens, e màgerment cor avia perdut lo casteyl que son senyor lo rey li avia comandat» (II, 106).

El capítol següent, el 107, torna a començar, com si el final del 105 i tot el 106 no hi fossin o els hagués afegit en un segon moment sense revisar el conjunt, perquè escriu que «en aquesta saó» el rei era a Tarassona i sabia de l'amenaça d'una host de francesos, però «no'n feya nuyl semblant». Ara és a l'infant Alfons que mana d'estar llest amb les gents d'Aragó, les quals, tanmateix, no varen voler intervenir. Només els habitants dels territoris afectats per la incursió atacaren els francesos que es retiraren. En assabentar-se d'aquest fet, el rei Pere, que ara, tot i que Desclot no ens ho ha dit, els estava esperant terres endins, els corre al darrere i n'ataca la rereguarda. Tornat a Tarassona, declara que vol aplegar totes les seves tropes per tal d'entrar a Navarra, però els aragonesos es van negar i van demanar que reunís les Corts. Amb aquesta notícia ja arribem al setembre de 1283.

15.3. Per aquest temps, Desclot s'ha oblidat de contar, per exemple, la llarga estada del rei a Logronyo on, segons el testimoni de les *Gesta Comitum* (III, 73-74), es va demorar per tal de resoldre les qüestions existents entre Sanç i el seu pare Alfons X i, doncs, pacificar el regne de Castella. Fet pel qual

585. Muntaner al capítol CXI ens diu que després s'escapà.

Sanç li hauria d'estar agraït i, al contrari, al moment de la invasió francesa serà «tanti oblitus servitii».

Desclot, sobretot, deixa de contar —potser perquè no en té coneixença— que el rei Pere, més que organitzar-se per resistir a aquesta incursió, s'està preparant per a la guerra més gran que ha de venir,⁵⁸⁶ que serà l'efectiu objecte de les missatgeries narrades al capítol 108 i, per aquesta raó, entra en contacte amb el seu germà. Des de Logronyo, l'11 de juliol de 1283 el rei envia Simó de Gironella⁵⁸⁷ a Jaume II de Mallorca «rogantes fraternitatem vestram quot credatis eidem super hiis que vobis ex parte nostra duxerit referenda» (vg. apèndix 8 a). Als missatgers els demana que (vg. apèndix 8 b):

coram baronibus, militibus et aliis hominibus de suis, quos ibi inveneritis, exponatis sibi ex parte nostra qualiter rex Francie et rex Karolus intendunt venire contra nos et terram nostram, et iniuste ut credimus, unde requirimus eum per vos quod cum toto posse suo deffendat nos et adiuvet in hac guerram, cum ad hoc teneatur tam ex debito fraterne dilectionis in quo est nobiscum quam ex debito conveniencie, ac quod super hoc respondeat nobis in continenti nam si concesserit nobis facere valenciam et iuvamen, nos cum eo procurabimus et ordinabimus deffensionem terre nostre et sue, et si hoc nobis denegaret, quod credere non possumus, oporteret nos aliter ordinare ad deffendendum terram nostram.

El 20 de juliol, des de Perpinyà, els missatgers envien una relació al rei, la qual conté tot el que han fet, llur requesta d'ajuda perquè «illustris rex Ffranchorum simul cum rege Karulo [...] parabat se ad debellandum et faciendum guerram contra ipsum et terram et regna ipsius domini regis Aragonum», requesta feta «tam ex debito ffraternalis dileccionis quam ex debito convencionum inter ipsos initarum»⁵⁸⁸ (Lecoy de la Marche, 1892, vol. I, doc. xxix). Un cop presentada l'ambaixada, els missatgers demanen una resposta a Jaume II de Mallorca el qual (Lecoy, 1892, vol. I, doc. xxix):

586. El 2 de setembre, el papa havia declarat que l'Església francesa ajudés econòmicament el rei Felip III per organitzar l'expedició (*Registres* 457).

587. Un cavaller que ja formava part de la família de Pere quan era infant, és documentat el 1261, vg. Soldevila, 1995, vol. I, p. 71.

588. I segueix: «quod pararet se cum toto suo posse ad juvandum et deffendendum ipsum dominum regem Aragonie et terram et regna sua, et eciam dominum regem deffendere et juvare de jam dicta guerra et injuria quam pre denominatus rex Ffranchorum simul cum rege Karulo facit et facere intendit contra prelibatum dominum regem Aragonie». Es fa referència a una clàusula del pacte del 20 de gener de 1279 pel qual Jaume II prometia «tamen nos et nostri, et adhuc de presenti nos et successores nostros obligamus, quod juvemus, valeamus et deffendamus vos et successores vestros cum toto posse nostro contra cunctos homines de mundo» (Lecoy de la Marche, 1892, vol. I, doc. xxvii).

Respondit dictis nunciis quod, cum dicta negocia sint ardua et sibi multum periculosa, ipse preponit habere majorem deliberacionem super predictis quam in presenti possit habere.

De fet Jaume ja havia entrat en contacte amb Felip III. Als acords formalitzats a Carcassona, el 17 d'agost del mateix any (Lecoy, 1892, vol. 1, p. 188-193 i doc. xxx), el rei de Mallorca deixa llibertat de pas pels seus dominis al rei de França i a Carles de Valois en la guerra contra el seu germà, i, si Pere els ataqués, ajudarà el rei de França «omne consilium et auxilium quod poterimus fideliter impendemus». ⁵⁸⁹ D'això Desclot en parlarà, a tall d'explicació, al capítol 134, havent de justificar l'escomesa del rei a Perpinyà, però callar-ho ara fa escassament comprensible el sentit dels esdeveniments d'aquest període i, sobretot, la relació que ens en presenta.

També, ha deixat el cronista de fer menció, com ja hem vist, de totes les butlles papals que excomunicaven el rei i el privaven dels seus dominis, ⁵⁹⁰ a favor d'un fill de Felip III, de moment, encara per determinar. Element, aquest, en bona mesura determinant, per les seves conseqüències, per explicar el comportament, bé del rei de França, bé dels aragonesos o dels rebels de Barcelona. Tampoc, Desclot no parla ni de les Corts de Tarassona-Saragossa, del setembre-octubre, ni de les de Barcelona, de novembre 1283 - gener 1284. ⁵⁹¹

Hem vist casos en què a Desclot se li han imputat equivocacions o incomprendiments, i que s'havien d'interpretar d'altra manera; al contrari, n'hem vist d'altres en què la confiança, explícita o tàcita, en el seu testimoni no era justificada, bé perquè sí que s'equivocava, bé perquè estava manipulant la informació. A la llum d'aquestes possibilitats, no és del tot clar com cal interpretar l'estructura, i la informació, d'aquests capítols i dels posteriors: si en termes d'ignorància o de censura. És quasi segur que hi ha informacions que

589. Com tindrem manera de veure més endavant, uns anys més tard, el 23 d'agost de 1295, el rei Jaume II de Mallorca —des de la forçada obligació a jurar el vassallatge al seu nebot pels seus dominis—, donarà la seva versió de tot l'assumpte fins al raid de Perpinyà. Al *Thalamus parvus* de Montpeller, aleshores domini de Jaume II de Mallorca, queda ambigüament fixat el record d'aquests pactes, amb una entrada datada el 1282, pactes que es fan remuntar, en part, ja a la trobada de París del 1281: «E fes hom tant que nostre senher lo rei de Malhorgas se vi ab lo rei de Fransa, e reconec li Montpeller ab cert covements et encartaments que fons fags entre ells a Paris: el rei de Fransa aquitiet pueis, so es a saber aquel an, al rei de Malhorgas, tot so que li podia demanar per les hostz de Nemze» (338), i posteriorment anoten també una visita del rei Felip pel 17 de novembre: «En lan de M e CC e LXXXIII, lo jorn de Sant Daunizi, intret lo rei de Fransa en Montpeller, et estet y II jorns» (338).

590. Fets que, al contrari, no deixarà d'esmentar el redactor de les *Gesta Comitum* (GCB III, 77-78).

591. Vg. Soldevila, 1985, p. 122-136; 1963, p. 223-224, i Abadal, 1987, p. 124-127, Corts de les quals ja hem vist les possibles influències en el dictat mateix de la crònica en capítols precedents.

Desclot coneix, com la traïció del rei de Mallorca, però decideix no parlar-ne ara, potser perquè no hi cap en la seva estructura per blocs argumentals, potser perquè no té documentació oficial que li permeti de situar-la en el temps i poder fer servir el consuet, tot i imprecís, «en aquella saó».

N'hi ha d'altres, com les intervencions papals, que és impossible que Desclot no les conegués,⁵⁹² així que el seu silenci, com ja he comentat, l'hem d'atribuir a censura del comportament eclesiàstic, limitant-se a parlar-ne com menys millor per no haver de fer crítiques perilloses. Finalment, hi ha altres fets, com sobretot la incursió francesa a Aragó i, jo diria, el contingut exacte de les missatgeries enviades a Felip III pel febrer de 1284, que semblen prou desconeguts a Desclot. Possiblement, són tots fets per als quals no va poder aplegar informació satisfactòria i abundant que li permetés de fer un relat coherent i entenedor —cosa aquesta difícil d'aconseguir si, a la falta objectiva de dades hi afegim el silenci voluntari. Tot i així, pel que he comentat aquí, i també en d'altres indrets, fa la impressió que Desclot no va passar una última revisió al seu text, al qual hi ha més d'una incongruència.

El silenci de Desclot respecte al comportament de l'Església és gairebé absolut: les intervencions papals són limitades al mínim, com ja hem vist, mentre que les de l'Església catalana són omeses del tot —s'ha de dir que també Soldevila les passa gairebé per alt. Desclot —i és un tema que s'hauria de profunditzar—, no parla ni ara ni més endavant, al moment de la invasió francesa, del comportament dels prelats catalans en aquesta conjuntura. Tot i així, el rei Pere està preocupat per les possibles reaccions del clergat a l'excomunió, amb les dures conseqüències que podia tenir, així com el 1285 reaccionarà davant l'escassa participació eclesiàstica a la guerra contra els francesos, escassa participació que, en uns casos que veurem, serà activa col·laboració amb els invasors. Aquest silenci, respecte a la política interior del rei i de l'infant Alfons, no permet de copsar bona part de la intensa activitat del monarca i del seu lloctinent, i deixa absolutament sense justificar la temptativa de rebel·lió de Berenguer Oller, que examinaré al proper capítol.

Juntament amb altres assumptes de política, interna i externa, parlar les possibles conseqüències de la reacció eclesiàstica a l'excomunió va ser una de les prioritats de l'acció del rei —i del seu lloctinent— des de ben aviat. El tema

592. A part de les ja esmentades, el papa el 13 de gener de 1284 envia l'arquebisbe de Narbona perquè controli que els eclesiàstics catalans observin l'interdicte (*Registres* 489), i el 18 del mateix mes renova totes les sancions contra el rei Pere (*Registres* 482), cosa que tornarà a fer en el transcurs del 1284 (*Registres* 571–6.4., 573–18.5.- i 577–18.11.); el 13 de maig havia enviat el cardenal de Santa Cecília perquè mantingués els bons *Usatges* i revoqués els que són «contra sanctiones canonicas statura» (*Registres* 582) i havia concedit els delmes al rei de França, parlant de Pere II com d'«infideles suos persecutores» (*Registres* 583, i per Carles 587-589), finalment, el 4 de juny envia una butlla a Gerard, bisbe de Sabina, «super predicacione crucis» (*Registres* 591).

ha estat totalment ignorat per Soldevila, i un breu article de Johannes Vinke (1931) és massa genèric, així que serà necessari dedicar-li una mica d'atenció —massa poca per la importància de l'argument. El 6 de maig de 1283, en un document expedit des de Saragossa, l'infant escriu a l'arquebisbe de Tarragona, als bisbes i als abats dels regnes, per prohibir-los de fer pública l'excomunió i de dur-la a efecte, juntament amb altres sentències papals. Els termes de la requesta són durs i taxatius (Vinke, 1936, doc. 24):

vos rogando requirimus et monemus ac vobis dicimus et mandamus districte, quatenus instinctu vel monicione alicuius non presumatis palam vel occulte sentencias vel aliquem de predictis processibus contra nos vel gentes nostras aut terram nostram promulgatis aliquatenus publicare, nec sustinere quod per aliquem publicentur; scituri pro certo, quod, si forte, quod absit, vos vel alius ausu temerario aliquam dictarum sentenciarum vel processuum palam vel occulte publicaverit, pena capitis absque remedio punietur.

Deu dies després, el 15 de maig, sempre des de Saragossa, l'infant Alfons dóna ordres als veguers, perquè actuïn contra qualsevol prelat que contravinqui les seves ordres (Vinke, 1936, doc. 25):

Incontinenti ipsum prelatum [...] pena capitis puniatis [...] Nos enim tolerare non possumus, quod occasione aliquarum sentenciarum vel processuum promulgatorum indebite et iniuste, cum moniti nec citati non fuerimus nec in nobis fatica inventa fuerit de directo, nobis vel gentibus nostris periculum seu scandalum generari.

Malgrat les seves disposicions, però, no tothom obeeix. El 3 de juny, mentre el rei està tornant de Bordeus, l'infant va acceptar les disculpes del bisbe d'Urgell. El comte Roger Bernat de Foix —«intendens nocere domino regi patri nostro» (Vinke, 1936, doc. 27) escriu l'infant—, havia obtingut un mandat d'un cardenal que l'obligava a publicar les sentències del papa, i ell no va tenir més remei que obeir, tot i a contracor.

15.4. El relat de l'ambaixada a Felip III, pel febrer de 1284, sembla creïble només pel que fa als noms dels dos missatgers, el bisbe de València Jaspert de Botonac i el jutge Pere Costa.⁵⁹³ El relat en si mateix —que explica la ira del rei Pere, el fet de retraure a Felip III d'haver trencat les «cuvinences» que hi havia entre ells, i voler-lo desafiar a duel «·C· cavalers per ·C·, o ab ·M· cavalers per

593. Els dos són de València, que és on residia Desclot a l'època, i estava en estret contacte amb la família Botonac, com relleva Coll. El dia 10 el rei havia ordenat a Desclot que fes un préstec al bisbe per cobrir les despeses del viatge (vg. Coll, vol. iv, p. 9).

altres ·M·, o ab aytans com el vula» (II, 108), amb la successiva negativa del rei de rebre'ls, tant que seran els dotze pars de França els que s'entrevistaran amb els dos emissaris catalans, en un bosc lluny de la capital sense donar-los cap resposta (II, 109)— sembla en bona mesura inventat, a partir de dades, minses potser, segurament poc certes,⁵⁹⁴ o confonent elements, ja que la mateixa ambaixada havia de parlar amb la reina Margarida, primogènita de Ramon Berenguer V de Provença i des de sempre hostil a Carles d'Anjou, reina a la qual Jaume I havia cedit els seus drets sobre el comtat, i li fou prohibit.⁵⁹⁵

La manera de fer del rei Pere sembla una rèplica, si fa no fa, dels diàlegs i del desafiament amb Carles d'Anjou, amb la mateixa empenta baronívola i cavalleresca del comte-rei, i l'esmunyedissa actitud dels monarques francesos que es neguen a una resposta. És a dir, en altres —i menys simbòliques— paraules, que per por es neguen a enfrontar-se al rei d'Aragó.⁵⁹⁶ Les formes i els continguts d'aquestes temptatives de contacte, per part de Pere II, amb Felip III, s'haurien d'estudiar més a fons amb l'ajuda de nova documentació d'arxiu. Semblaria, pel que he pogut trobar, que aquest apropament anava precedit per unes missatgeries preparatòries: primer, el 2 de juliol des de Logronyo, el rei escriu a Antonio Beck, que ja havia intervingut a les negociacions pel matrimoni entre l'infant Alfons i la filla d'Eduard I (vg. Soldevila, 1963, p. 298-299), per «tractare et procurare inter illustrem regem Francie et nos concordia atque pacem» (vg. apèndix 8 c), perquè «dicti regis Francie amicismam nos habere placeret», tot i així, aquests tractes no van tenir, evidentment, cap èxit.

Més endavant Pere II es dirigeix al seu nebot, el futur Felip IV. El 18 de novembre de 1283 el rei havia escrit al «diligende nepoti suo domino Philipo, illustris regis Francie primogenito». Volia saber de la seva salut i de la del «nepotis nostris Caroli fratris vestri» —el futur aspirant a la Corona d'Aragó—, i l'avisava que «cum per quibusdam nostris negociis explicandis ad illustrem regem Francie [...] ad vos nostros sollempnes nuncios transmittere intendamus»

594. És possible que la queixa de no haver-lo *deseixit* es correspongui, en part, als continguts reals de la missatgeria, ja que en la que el rei Pere envià pel juny de 1284 a Rodolf d'Habsburg, li fa explicar «com lo Rey de Ffrança a gran tort e sens tot acuyndament s'és esforçat de fer mal aquell que poc a la terra del seinnor Rey» (Soldevila, 1965, p. 659).

595. Els ambaixadors que pel juny de 1284 havien d'anar prop de l'emperador, també havien de tornar a intentar de veure la reina mare Margarida, i dir-li «com lo senyor Rey li tramès ab lo bisbe de València, com aquell bisbe anà a París, missatges especials seus, los quals no lexà hom anar a ella ne passar oltra París» (Soldevila 1965, p. 659).

596. És possible que, a més de la rèplica de les premisses al desafiament, tornem a trobar el Pseudo-Turpí, ja que per a Bordeus es parla directament de cent cavallers, mentre que al Pseudo-Turpí Agoland envia a Carlemany una ambaixada amb «optione pugnandi secundum vellem suum [...] centum contra centum, vel mille contra mille» (VIII).

(ACA, Cancelleria Reg. 47, f. 121v). Li demana que els rebin i que vetllin, perquè puguin retornar incòlumes.

La intervenció del primogènit del rei de França, si és que n'hi va haver, també va ser infructuosa. Però no és l'única vegada que Pere II contactarà amb el fill de la seva germana, Felip de Navarra, per intentar pacificar les relacions amb França i no arribar a la guerra. Potser per aquesta raó, com veurem més endavant i com expliquen Desclot i Muntaner, Felip IV es dirigirà al seu oncle, segons explica Desclot, per obtenir i pactar una retirada honorable i segura per al derrotat exèrcit invasor, a més d'altres contactes epistolars, en el transcurs de la guerra, dels quals és impossible determinar els continguts.

El mateix dia, el comte-rei havia també escrit a «Viro nobili et dilecto Johannes de Grailli, senescalco ducatum Aquitanie», per dir-li que «noveritis nos litteram recepisse et ipsam intelleximus diligenter, regraciantes quamplurimum vobis quod placet super factis nostris intendere et nobis consulere» i «scire vobis facimus per presentes» (ACA, Cancelleria Reg. 47, f. 121v) de la mateixa ambaixada, tot i que, el que no resulta gens clar és quina havia de ser la intervenció del senescal d'Aquitània en la qüestió.

Finalment, la posterior ambaixada a l'emperador Rodolf i la documentació deixen constància, respecte al relat de Desclot, bé de les queixes que el rei Pere presentava al rei de França, bé de les dificultats de la missió, per les traves que hi posaria Felip III. Tanmateix, deixen entendre que el contingut de l'ambaixada no era tan, o exclusivament, baronívol i desafiant, i que, tot i desconèixer-ne les condicions i els arguments, aquesta mirava d'aconseguir la pau. Pau, per obtenir la qual, el rei seguirà treballant fins a guerra començada.

Simultàniament a l'ambaixada al rei de França, el rei Pere II s'havia dirigit també al papa: el 10 de febrer li escriu per dir-li que és impossible per a ell, i per als seus solemnes ambaixadors, arribar a la cort papal per tal d'explicar-se, justificar-se i defensar els seus drets. Per això, li demana que se li assigni un lloc segur per poder mostrar i provar la seva innocència i demana que les iniquès sentències a càrrec seu siguin revocades (vg. apèndix 8 d). Però, el 13 de febrer de 1284 li torna a escriure una lletra, inicialment respectuosa, «ut auditis rationibus nostris amovere possimus a corde sanctitatis vestre obscurum quoddam, quod contra nos, ut dicitur, concepistis» (vg. apèndix 8 e). Tampoc aquesta vegada els ambaixadors no van poder arribar «quare rex Ffrancie et rex Karolus patiuntur insidias per omnia loca terrarum eorundem per que predicti nuncii nostri haberent transitum facere in eundo ad Romanam Curiam» i, per això, li demana que li concedeixi, «ducatum» per tal que puguin arribar segurs a Roma.⁵⁹⁷ El mateix dia, es dirigeix també a tot el col·legi dels

597. El 9 de febrer de 1284, l'infant Alfons també havia enviat una missatgeria al papa, vg. ACA Cancelleria, Reg. 62, de la lloctinència de l'infant Alfons.

cardenals per informar-los dels fets i perquè intercedeixin a prop del papa (vg. apèndix 8 *f*). Pel que en sabem va ser tot inútil, perquè es tornarà a dirigir al papa i als cardenals el 12 de desembre de 1284, des del setge d'Albarrasí sempre sense cap resultat⁵⁹⁸ (vg. apèndixs 8 *h* i 8 *i*).

Em sembla que s'ha de remarcar, doncs, com el silenci de Desclot sobre aquestes gestions de pau, i la manera com explica l'ambaixada a Felip III, simplifiquen, i molt, la història i les actuacions del rei Pere, per matisar-ne, altre cop, el caràcter cavalleresc. Si pels seus interessos de presentació historiogràfica, el cronista es podia beneficiar dels fracassos d'aquestes gestions, perquè li permetien d'enfosquir el caràcter i les injustes actuacions dels enemics del rei Pere, d'altra banda, i al mateix temps, no li convenia narrar-les pel fet que introduïen un matís no tan heroic en el caràcter del mateix rei, cosa que, molt possiblement, no li interessava.

15.5. El següent bloc de capítols, 110-116, ens fa tornar enrere en el temps, perquè relata la victòria que el 8 de juny de 1283 Roger de Llúria obtingué sobre una flota marsellesa al port de Malta. Molt possiblement, com assenjala Coll, Desclot depèn de la relació que Roger envià al rei, de la qual ell mateix parla, a II, 114, tot i que possiblement no l'envià amb tanta immediatesa, perquè, si la missatgeria no ens ha arribat, sí que ho ha fet la resposta del rei, que és del 26 d'agost, a la qual diu a Roger que (Carini, 1882, doc. dccxxxix):

fem vos saber que reebem vostres letres, quens trameses per en G^o. de Cimateonar et entesem ab gran goig et ab gran pagament aqueles coses quens trameses a dir dela desconfita et dela victoria deles Galees de Prohensa.

És possible, tanmateix, que el rei rebés més d'una relació, tenint en compte que, el mateix dia, escriu també a Pere de Queralt per agrair-li, tot i no estar clar, la que sembla la mateixa informació (Carini, 1882, doc. ccclx). L'estructura de la narració de Desclot fa pensar en la dependència d'un relat documental, al seu torn derivat de molta i diversa informació oral.

Desclot deixa d'explicar la necessària premissa a l'acció; és a dir, el fet que els habitants de Gozzo i de Malta s'havien declarat súbdits del rei Pere,

598. L'ambaixada va arribar a Roma, aquest cop, després d'un viatge, aparentment llarguíssim i potser difícil, de més de tres mesos. Però ja era massa tard: Martí IV havia mort —així que en podem fixar l'arribada després del 29 de març. Això ho sabem per un document del 12 de juliol, publicat a l'apèndix 11 *a*, dirigit a Felip III, al qual el rei li explica el fet, i li demana que deixi passar els nous ambaixadors, un dels quals devia ser Galceran de Tous —les credencials a ACA Cancelleria, Reg. 57, f. 150v—, en aquest cas no sabem si hi va arribar, però diria que no, ja que a primers de novembre era al costat del rei moribund, vg. Coll, vol. v, p. 156.

el qual els acull com a tals el 19 d'abril de 1283 (vg. Carini, 1882, doc. cccclx), i que una expedició, dirigida per Manfredi Lancia, havia anat a ocupar les illes i posar setge al castell, que era encara a mans dels angevins. Desclot enfoca el seu relat des de tota una altra perspectiva. Torna enrere a Carles d'Anjou el qual, després de la derrota de Nicòtera, envia a enllestir vint galeres a Marsella i, quan passa per la ciutat, de camí cap a Bordeus, les envia a Nàpols. Des d'aquí, segueixen cap al sud per cercar la flota catalana i finalment arribar a Malta —evidentment amb l'objectiu d'alliberar el castell del setge, considerada la importància estratègica i comercial de l'illa, tot i que això Desclot no ho diu.

L'estol entra en contacte amb uns mercaders regnícoles que comercien amb Sicília, i aquests n'informen la reina Constança, de tal forma que deurem indirectament al relat dels mercaders les informacions sobre la flota angevina, mentre que la resta de la notícia, amb la relació de la fulminant i cavalleresca victòria de Roger de Llúria,⁵⁹⁹ la deurem a la relació del mateix almirall.

Desclot, que havia tancat el capítol II, 114 amb un eco del *Magnificat*, com feia notar Coll (IV, 24), dona ara notícies sobre els efectes de la derrota en camp angeví, al capítol II, 115. El díptic és retòricament molt efectiu i estudiat, ja que, abans tenim l'exaltada celebració dels vencedors, a la qual hi hem de veure, també, una concessió a la propaganda reial, que sempre havia declarat la protecció de Déu, i després la desesperació dels derrotats, a qui Déu ha abandonat.

El capítol es clou amb la notícia de la requesta d'ajuda a Venècia, per part de Carles el Coix i del papa, amb la negativa de la república d'intervenir. És difícil interpretar, altre cop, el silenci de Desclot. Perquè això que no ens diu és que, a part de consideracions polítiques respecte als equilibris italians i a possibles hostilitats amb Carles, la negativa de Venècia a ajudar el partit angeví era, en última instància, una resposta a la requesta, ja citada amb anterioritat, que el rei Pere II va dirigir el 15 de gener de 1283 al Doge Giovanni Dandolo perquè, si no el volia ajudar, almenys es mantingués neutral (Carini, 1882, doc. ccclxviii).

Com hem vist, Pere II ja havia iniciat els contactes amb les repúbliques marineres italianes. Abans que a Venècia, el 15 d'octubre 1282 havia escrit al comú de Pisa, a guerra començada, per treure'l de l'aliança amb Carles. Ara segueix amb la mateixa intenció. El 10 de febrer de 1284, des de Barcelona, escriu una carta a Oberto Spinola, a Gènova, i li envia Huguet de Romaní,

599. Aquest, com relata Desclot, a II, 113, en lloc d'atacar per sorpresa la flota angevina, li envia un missatge per tal que s'aparellessin per a la batalla, fet que Desclot no jutja i que Mun-taner qualifica com més «folia que seny» (LXXXIII).

home de confiança en les més delicades missions d'aquests anys. Aquest, com veurem al final del capítol, va fer un vertader tour d'ambaixades per Itàlia⁶⁰⁰ (Saint-Priest, 1847, vol. 4, p. 208):

Petrus Dei gratia, etc. Dilecto suo Oberto Spinole salutem et dilectionem. Cum propter quedam negocia nostra mittamus ad partes vestras dilectos et familiares nostros Albertum de Volta, Huguetum de Romanino et Bartholomeum Mathoses, rogamus amicitiam vestram quam nobis caram et propiciam reputamus, quatenus predictis nunciis credatis super hiis que vobis ex parte nostra duxerint proponenda, tam de statu nostro, quam etiam de manifesta injuria quam dominus papa nobis intulit indebite, et injuste scientes pro certo, quod nos sumus prompti et parati, et erimus semper ad vestrum beneplacitum et honorem.

Com sempre, el vertader contingut de la missatgeria s'ha d'expressar oralment, per si la carta caigués a mans de l'adversari. Els missatgers li han de fer relació sobre l'injust comportament del papa, que li ha negat ajuda per a l'expedició a Barbaria, i, també, li han de fer una proposta per part del rei, quina era? Si pensem que Gènova no participà activament a l'empresa del rei Pere, hem de sospitar que, a l'igual del que havia fet amb Pisa i Venècia, senzillament demana a Oberto Spinola, de família tradicionalment gibellina, que la república no ajudés Carles amb la seva flota.

Pere II, evidentment, tenia clara la importància del control del mar, tant per qüestions logístiques com per la seva importància militar, i, poder comptar almenys amb la neutralitat —si no amb la col·laboració—, d'una gran potència marítima com Gènova havia de ser una bona jugada, bé diplomàtica, bé estratègica. Entre els aspectes dubtosos de les relacions amb Gènova, queda per considerar el fet que la república marinera havia estat la gran valedora, i l'indispensable suport militar, en l'ascensió al tron de Constantinoble de Miquel VIII Paleòleg. Huguet de Romaní, juntament amb un altre genovès, Benedetto Zaccaria, és un dels missatgers que tenen els contactes amb l'emperador de Constantinoble. Pressuposa, el contacte amb Gènova, també contacte amb la cort imperial bizantina?

El bloc de capítols es clou, capítol II, 116, amb el breu relat de les victorioses incursions fetes per la flota catalana, arran de la victòria de Malta, en el litoral italià fins a arribar al golf de Nàpols, al cor dels dominis angevins, expedició en la qual es feren tributàries del rei d'Aragó les illes d'Ischia i de Ca-

600. Això que no sabem és si aquest viatge es va complir, puix que el dia d'expedició de les cartes és el mateix de les que anaven dirigides al papa i que no varen arribar pel bloqueig de francesos i provençals. Tenint en compte que el papa es queixà del contacte amb els romans, que veurem més endavant, s'ha de creure que aquesta ambaixada sí que arribà a destinació.

pri, fet estratègicament molt important, perquè permetrà controlar les comunicacions navals de la capital del regne de Carles d'Anjou.⁶⁰¹

15.6. La narració de Desclot deixa ara el sud d'Itàlia, i fa també un salt temporal, ja que passem del final de l'estiu de 1283 a l'abril de 1284, per relatar, als capítols II, 117-118 —també absents a la primera redacció— la presa d'Albarraší. Sobretot a la segona redacció, Desclot és sempre més genèric en la seva ubicació temporal, ja que introdueix el relat amb «so fo e-l mes d'abril» sense dir de quin any, o hauríem de pensar que el text, almenys segons les seves intencions, anava dividit per anys, com uns annals, i, per tant, no feia falta repetir?

Aquest és un dels molts setges —Múrcia, Montesa, Balaguer— que Desclot afegeix a la segona redacció. Així que, a part d'entendre com va obtenir la informació relativa a les operacions del setge, sobretot ens haurem de preguntar, com és que decideix de relatar-los a la segona i no a la primera redacció?, és només una qüestió de dificultats pràctiques, en relació amb la hipòtesi cronològica formulada per Jordi Rubió, i més amunt esmentada, o hi ha, també, altres motius?

Pel que fa a les informacions obtingudes, hem de creure que, segons reporta Coll, Desclot al cap de poc temps de la caiguda d'Albarraší era a Tarassona, de tal forma que, com a mínim, ja a l'època podia haver aconseguit informació de primera mà. A més, sempre segons Coll, Desclot fa mostra de conèixer personalment Albarraší, i això justificaria els detalls en les descripcions de la ciutat i en la disposició de les tropes del rei Pere. Tot i aquesta precisió, com també per a les negociacions de pau, el relat és molt pobre.⁶⁰² És molt possible que fos un setge sense especials episodis d'heroisme ni estratègies, fonamentalment un bloqueig de la ciutat per prendre-la per la fam, com era la tàctica habitual.⁶⁰³ Tanmateix, em sembla notable el fet que per al relat del setge de Mallorca, sobretot, i, en menor mesura, del setge de Múrcia, per

601. Sobre tots aquests esdeveniments, vg. Amari, 1886, vol. 2, p. 13-18 i 26-33.

602. Tot i així, és possible que el cronista utilitzés també algun document, sobretot pel que fa a les negociacions de pau. Això m'ho fa pensar un fet: Pere II dona 15 dies als assetjats per rendir-se, i Desclot s'equivoca de dies, perquè dona com a primer dia de les treves aquell que, en la realitat, és el de la rendició. Tant Coll com Soldevila discuteixen el desfasament cronològic i intenten justificar-lo, però no pensen en un senzill error de lectura de Desclot, semblant al de la missatgeria dels sicilians en què es relatava la revolta de Palerm, comentat més amunt. La pobresa del relat de Desclot troba correspondència en la pobresa dels estudis contemporanis: hi ha moltíssima documentació inèdita, i el mateix paper desenvolupat per Juan Núñez de Lara en tots aquests anys mereixeria anàlisis més detallades, a tall d'introducció es poden citar, perquè són absents a la bibliografia catalana, pel que he pogut veure, Gaibrois, 1922-1928, vol. II, p. 59-92, i uns documents publicats per Cubells, 1916, doc. 98-102 i doc. 134-143.

603. Vg. Burns 1987b, p. 64-66.

als quals tenia fonts narratives, Desclot s'hi entreté molt amb riquesa i complexitat narrativa, o, com a mínim, insereix episodis que podríem dir literaris, com ara per a Múrcia; mentre que en els altres casos és molt eixut, exacte sí, però gens literari. És a dir que, en el cas dels setges, Desclot no està disposat a inventar, quan no tingui materials, però sí a acollir les invencions ja desenvolupades per altres.

La pregunta que feia al començament em sembla que té la seva importància, i que aquest afegit, com els dels altres setges en què Pere II té protagonisme, no l'hauríem de veure només com una posterior recerca d'informacions, sinó, també, com un replantejament amb vista a la confecció de la segona redacció, fet aquest que també hem vist en més d'una ocasió. És possiblement veritat, com suggereix Coll (IV, 33), que es pensés que el setge devia ser més breu del que efectivament fou, i que en la perspectiva dels grans esdeveniments militars venidors, abans a Sicília i després a Catalunya, la presa d'un castell o d'una vila, sense conseqüències duradores, podia ser un fet negligible, això, també, considerada la perspectiva retòrica de narrar només grans fets.

Tanmateix, aquesta perspectiva no varia amb la segona redacció. Senzillament, diria que s'eixamplen els límits en els quals es poden incloure els grans fets. Vull dir que, si per a altres esdeveniments més enrere en el temps havia de fer recerques de fonts que el portessin a tenir una quantitat de dades suficients i satisfactòries, en el cas del setge d'Albarrasí no feia falta: només el fet d'entrar al servei directe del rei, com a molt un mes després de la conquesta del castell, i en plenes operacions de repoblació d'aquest, li havia de proporcionar abundosa informació, en les xerrades amb la *família* del rei, tal com per poder-ne incloure un relat ja a la primera redacció. Per la qual, tanmateix, val la pena de recordar-ho, Juan Núñez no és un personatge important, ja que n'és absent també el relat del parany que li hauria parat de tornada de Bordeus i que, al meu entendre com ja he dit, és fals, o millor dit, podria ser una falsa notícia escampada a art justament per justificar l'atac a Albarrasí en el moment que es feu. Perquè, una cosa que em sembla que s'ha de fer és diferenciar entre les raons polítiques que dugueren al setge justament en aquell moment, i les historiogràfiques que motivaren Desclot a incloure'n el relat.

Des del punt de vista de les raons històriques, al que ja he proposat al capítol precedent, es poden afegir les explicacions que aporten les *Gesta Comitum*, que en aquest cas semblen prou informades:

Cum etiam Iohannes Nuniz, nobilis baro Castellae et dominus ciuitatis et castrí d'Albarraym, denegaret dicto domino regi Petro dominium dicti loci d'Albarraym, ac multa damna et mortes regno Aragonia intulisset, et nobilis rex Petrus pluries hoc clausis oculis suis clementia pertran-

sisset, et praedictus nobilis eidem domino regi et suis inferre nouas et intolerabiles iniurias non cessaret, non potuit plus dissimulare, clamore gentium ualido excitatus. Opinatissimum igitur et inexpugnabile castrum d'Albarraym strenuus rex obsedit; et cum in omnibus existeret semper uictor, post multum temporis cepit castrum (GCB III, 75).

A part de l'efectiu perill de Juan Núñez, com a enemic a la rereguarda, i que seguirà amb les seves ràtzies i incursions durant tota la guerra, la presa d'Albarrasí em sembla que té sobretot un valor propagandístic i exemplar. El rei s'havia passat, si fa no fa, la meitat del seu regnat, a més de les experiències fetes durant el del seu pare, lluitant contra la noblesa rebel. Ja hem vist com l'empresa a Sicília no agradà a tothom, sobretot als nobles aragonesos que van obligar el rei a convocar Corts, a les quals el rei va cedir a llurs requestes, així com farà a les successives Corts de Barcelona. També he esmentat que el clima a l'interior dels seus reialmes era prou inquiet, a causa, també, de l'excomunió i de les seves conseqüències pràctiques a la vida quotidiana. Amb aquest panorama em sembla que l'eliminació d'un enemic independent i «anàrquic» com era Juan Núñez, i que és descrit portant-se com un baró rebel, a part d'un fet de seguretat interna i d'eliminació de buits de poder en el territori, havia de ser també un avís a no trencar, o no trencar-la més, la concòrdia dels estats amb vista a la guerra imminent.

Des d'un punt de vista historiogràfic, em sembla que hi hem de veure, si les meves consideracions són exactes, la presència activa de la imatge propagandística d'Alexandre el Gran, segons la qual el rei Pere «fo lo segon Alexandri per cavaleria e per conquesta» (pròleg). Només Sicília, per molt que fos, podia no ser prou per justificar la comparació, de tal forma que Desclot es veié impulsat a integrar la seva primera redacció, a més de per completesa, de molts episodis de conquestes que a la primera havia deixat de banda, com ara Múrcia, Montesa, Balaguer i, finalment, Albarrasí. Tot i que, els últims tres episodis, sí que són importants, malgrat que menors, per a la política interna, política que Desclot, no debades, havia deixat de banda a l'hora de redactar la primera redacció, molt més centrada en grans fets i episodis complexos.

15.7. L'allargament del setge d'Albarrasí obliga Desclot a tornar bastants mesos enrere, puix la narració dels fets que clouen el capítol II, 118 ens havia dut fins a l'octubre del 1284, mentre que els fets que obren el capítol II, 119 ens tornen a situar al mes de maig de 1284. Aquest capítol obre el següent bloc de capítols, II, 119-129, l'últim que Desclot dedica als fets italians. Tant és així, que no esmentarà la mort de Carles d'Anjou ni la del papa Martí IV. També la matèria d'aquest grup de capítols deu dependre de les relacions

de l'almirall,⁶⁰⁴ a més de les creacions i interpretacions del propi Desclot, és clar. El seu interès rau, a més de la importància dels fets narrats —la victòria del golf de Nàpols, amb la captura del futur Carles II i la represa de les activitats militars angevines a gran escala—, en el més ampli tractament historiogràfic que reberen.

Les operacions militars, d'ençà de la partença del rei Pere, havien vist com a episodi de relleu la batalla de Malta i estaven en una fase, podríem dir, de pausa relativa: els catalanosicilians seguien amb les incursions d'almogàvers, ocupant places i avançant a poc a poc per Calàbria,⁶⁰⁵ mentre els angevins mantenien posicions i preparaven importants forces per a la gran ofensiva de l'estiu-tardor de 1284. El capítol II, 119 ens presenta aquesta situació, amb la progressiva penetració catalana, remuntant la costa calabresa, i una altra derrota angevina a Scalea. El capítol següent ens presenta, ara, els preparatius catalans per a la campanya de primavera.

Narrativament i ideològicament, hi ha un detall que em sembla important: és l'únic indret de la crònica de Desclot en què parla la reina Constança, altrament important i muda espectadora. Tot i així, diria, el seu paper, sempre des d'un punt de vista narratiu, ha de ser desenvolupat d'acord amb unes normes, diríem socials. És clar que qui dóna ordres és la reina, tot i l'evident auxili del seu consell de guerra, i així la trobem abans de l'expedició a Malta, capítol II, 110, fent armar velers. Però, en el cas d'aquella victòria, Desclot no va narrar els fets amb prodigalitat de detalls i amb desenvolupaments literaris, sinó que es mantenia en un to més oficial i eixut, cosa que no farà per a la narració d'aquest últim, importantíssim, episodi de les campanyes italianes.

Així que, aquí també és la reina qui «féu armar molt bé e ricament ·XXXIII· galees» (II, 120), tot i que no sabem encara amb quina finalitat.⁶⁰⁶ En part podem interpretar aquest element com un recurs narratiu per donar suspens a la narració —d'acord també amb altres episodis, sobretot encapçalats pel rei Pere, com, en concret, l'expedició a Sicília, amb els albarans llegits després de la partença de Menorca—, ja que sabrem el perquè d'aquests preparatius al ca-

604. Segons Muntaner, aquestes relacions foren dues, perquè en arribar a Barcelona la notícia de l'empresonament de Carles el Coix, amb la requesta d'instruccions sobre què n'havien de fer, l'ambaixada «trobà lo senyor rei a Barcelona, que ja havia haüdes les noves per lo lley que l'almirall li tramès con la batalla fon vençuda» (CXIII).

605. El relat de Muntaner és, com tota aquesta secció, imprecís i excessiu, ja que atribueix als catalans unes conquestes exagerades, que hauran de correspondre, més aviat, a l'arc de totes les expedicions i incursions, fins a inventar-se, per possible equivocació, una gran batalla, la que diu dels comtes (cap. CXVI-CXVII). Molt més i més exactament informat és Saba Malaspina, sobretot pel que fa a les incursions dels almogàvers, vg. per exemple X 2 i 11.

606. Muntaner, del tot diferent, dóna la responsabilitat d'organitzar l'expedició a l'infant Jaume i en revela des del començament els objectius (capítols CIX i CXIII).

pítol següent, a l'arenga de l'almirall a les seves tropes. La intervenció, finalment activa, de la reina la devem més aviat a raons de patetisme narratiu, un necessari mitjà per elevar el to del relat, tot i respectant les tendències misògines de Desclot. Ja que és ella qui mana d'enllestir la flota i qui convoca davant ella l'almirall, els còmits i els nauxers per donar-los un discurs. Però, aquest discurs no té res de militar.

És clar que el pla de les operacions es deu haver establert d'acord amb la seva voluntat, però no se'n fa paraula. Les de la reina són «femenines» paraules d'emoció, ja que «tot en plorant» es dirigeix a Roger de Llúria per incitar-lo al valor i a la lleialtat, i ho fa recordant-li la gratitud que té envers ella i el casal del seu marit, on es va criar:

Amic Roger, ben sabs tu com yo t'è nudrit, petit enfant, e mon senyor lo rey d'Aragó t'à nudrit e molt amat, e t'à fet gran bé e gran hondrament e t'à fet almirayl de la sua host, per so cor à gran fe en tu e sap que és leyal, e valent e prous; e ara és mester que o sies, que yo, e mos enfans e tota ma compaya estam en fe de Déu e de tu (II, 120).

La flota salpa i fa una aturada a Stromboli, fet que dona l'oportunitat a Desclot d'entretenir-se altre cop en una admirada descripció de l'armada, com al capítol II, 89. És al capítol següent, el II, 121, tot dedicat a l'emotiva arenga de Roger de Llúria, que sabrem l'objectiu de l'estol: atacar la flota angevina que s'està recollint a Nàpols. La resposta de les tropes és, evidentment, entusiasta. El relat de com es descabdellaren els esdeveniments varia lleugerament d'historiador a historiador.

Hi ha dos fets que s'han de recordar i tenir en compte, per explicar com van anar les coses i per què van anar d'aquella manera. Primer, no s'ha d'oblidar el fet que, pel que sembla, Carles de Salern no sabia, al contrari de Roger de Llúria, que una flota angevina de reforç estava a punt d'arribar.⁶⁰⁷ Segon, s'ha de considerar la insegura personalitat del príncep, que, amb la seva decisió d'acceptar batalla, respon a la insatisfacció dels napolitans i del seu consell, davant la ultratjosa superioritat de la flota catalana que bloquejava tota operació d'entrada i sortida del port de Nàpols —el mateix Carles d'Anjou, en una carta al papa que veurem més endavant, parla d'«actus impatientiae stimulis, & vesanis quorumdam consiliis instigatus». Una cosa que Desclot no sap, o no diu, és que el príncep Carles tenia l'expressa prohibició del seu pare d'acceptar batalla, justament en espera de tenir un estol molt més poderós que

607. Segons Guillaume de Nangis, Carles no ho sabia perquè els missatgers, qui «per mare navigant festinanter, capti sunt a Siculis, qui mare curiosius observabant» (*Gesta Philippi* 526).

el català.⁶⁰⁸ Tot i així, Desclot sembla que vol donar tota la responsabilitat, únicament i des de l'inici, a Carles de Salern.

Desclot narra, a II, 122, que Carles és informat de l'arribada de l'estol català a prop de Salern, i envia un lleny armat «per saber si era veritat e per escosir quantes galees eren». L'informador, un genovès,⁶⁰⁹ s'equivoca i diu que són només vint, de tal manera que les podran derrotar amb facilitat. El príncep hi està d'acord i dona ordre d'armar les naus, «mas les gents de Nàpols no vulien entrar volenters en les galees». Mentrestant, l'armada de Roger de Llúria arriba a Capri, una de les bases d'operacions en el golf de Nàpols. Allà es decideix l'estratègia: passar davant Nàpols i provocar a batalla l'estol angeví. En el cas que aquest no l'accepti, fingir de tornar cap a Sicília, i amagar-se, a la nit, a Ponza, en espera de poder atacar per sorpresa l'altre estol angeví, el que havia d'arribar des del nord (II, 123).

El relat de Desclot presenta una molt bona informació. Tot i així, no és sense incongruències: al capítol II, 124 explica com es compleixen els plans i, en veure que «l'armada de Nàpols no'ls eixia, meseren-se en mar e feeren la via de Sicília».⁶¹⁰ Però, malgrat el que semblava ja establert al capítol anterior, es torna a plantejar l'estratègia, potser senzillament per construir una d'aquestes escenes de decisions preses en total acord entre el príncep, o el comandant, i el seu consell. Perquè, al contrari del que s'havia dit abans, de combatre per separat les dues parts de l'estol, ara, com si fos una novetat i reprenent els entusiasmes de l'arenga, es torna a dir d'atacar les galeres napolitanes i no esperar que s'uneixin a les provençals i pisanes que estan a punt d'arribar.

Així que, en lloc d'amagar-se a Ponza, ho fan a l'illa de Nísida, més a prop de Nàpols, i és enviada una «barcha armada» a espia els moviments de l'enemic dins el port de la ciutat. Sembla que els insults i les provocacions han funcionat, perquè, si abans, segons Desclot, els napolitans no es volien embarcar, ara:

tota la ribera de Nàpols resplandeyx, axí com si era jorn, dels grans lums qui-y són, e dels elms febrits e dels hòmens armats qui-s reculen en les galees (II, 124).

608. Com recorda Guillaume de Nangis: «Misit autem de Provincia per mare nuntios ad filium literas deferentes, in quibus prohibebat ipsimet, ne conflictum erga Siculos per mare inciperet vel habere» (*Gesta Philippi* 526).

609. Mentre que per Saba, X 13, eren dues galeres de Gaeta.

610. Potser és en aquesta ocasió que ocorregué, si és veritat, l'episodi que relata Villani, semblant a un de Desclot al capítol II, 116, quan escriu que Roger de Llúria «venne nel porto di Napoli colla detta armata gridando e dicendo grandi spregi del re Carlo e di sue genti, e domandando battaglia, e saettando nella terra. E ciò facie il detto Ruggeri di Loria per trarre il prenze e sue genti a battaglia, come quegli ch'era il più savio amiraglio di guerra di mare ch'allora fosse al mondo» (VIII xciii). Una magnífica reconstrucció de la batalla, amb fortes tints literàries, a Amari, 1886, vol. 2, p. 45-52.

Els cronistes estan d'acord en el fet que, a les galeres angevines, Carles era acompanyat per tota la noblesa i els cavallers francesos que eren a Nàpols, tal com escriu Villani «con tutta la sua baronia, Franceschi, e Provenzali, e del Regno» (VIII xciii), en uns vaixells així plens «de cavalers e de gens armades, que no'n podien pus caber» (II, 125) i «ab gran gatzara de trombes e d'altres estrumens» naveguen a l'encontre de la flota catalana.⁶¹¹ Tal com ho descriu Desclot, sembla que l'estol angeví va més a una festa —tant és el colorisme i el fàcil entusiasme—, que a una batalla.

Batalla que és descrita de manera força diferent a les fonts, si són de part catalana o si són proangevines. En el cas d'aquestes, Villani parla d'una estratègia de Roger de Llúria que consistia a atacar directament la galera del príncep Carles, sense preocupar-se de les altres naus, així que, davant de l'envestida catalana, bona part de l'estol angeví s'escapa i Carles, abandonat, amb la meitat de:

le sue galee, ov'erano i baroni e' cavalieri, che di battaglia di mare s'intendeano poco, tosto furono sconfitti e presi con VIII delle loro galee (VIII xciii).

La derrota és dura, però és limitat el significat de la victòria: batalla curta contra forces inferiors en nombre i qualitat.⁶¹²

Al contrari, Desclot —i Muntaner hi està fonamentalment d'acord—, descriu una batalla molt llarga, amb una estratègia més complexa per part de Roger de Llúria. Aquest deixa una part dels seus vaixells a la rereguarda (II, 126), mentre els altres comencen a llençar dards, cairells i llances en una batalla sangonosa i llarga —«era gran feredat de veer tant hom nafrat e mort» (II, 127). És possible, tanmateix, que no anés del tot equivocat Villani, perquè al relat de Desclot assumeix especial importància l'atac del veler de l'almirall contra el del príncep Carles, fet que deixa creure que efectivament es va anar a intentar capturar-lo.

611. També a les *Gesta Comitum*: «Karolus princeps Salerni, [...], fecit armari multitudinem galearum, et posuit cum multis nobilibus armatis, militibus et peditibus se in eis. Et cum insequenter Rogerium cum magno tubicinorum et armorum strepitu ac tumultu» (GCB III, 75).

612. Saba també, X 13, que ja ho havia fet comentant la batalla de Nicòtera, torna a notar la poca habilitat dels francesos en els combats marítims, «in mari bellorum exercitium nullum erat, set neque illos experientia fecerat bellatores», ell també parla de la retirada de bona part de la flota, que deixa sola la galera del príncep. Tot i així, Saba, que descriu moltes de les armes utilitzades, com també foc i calç, senzillament diu que: «Igitur in distantia IIII leucarum a terra iungunt se galee contrarie, alie aliarum proris percutiunt latera et uteros impellendo; set heu, quia numerus prevalet et ars et experientia semper vinci, regnicole sane relictis Gallicorum galeis excedunt bello et suorum in faucibus hostium caterva dimissa *vertunt proras ad terram*» (X 14).

Altres relats, d'alguna manera seguits per Michele Amari, deixen creure que l'estratègia fou la de deixar creure que s'escapaven, com resulta de forma imprecisa també a Desclot, per tal de descompondre les files dels angevins i després atacar-los, dirigint-se contra les galeres del príncep i dels cavallers francesos. És molt complicat guanyar la resistència aferrissada dels cavallers que defensaven Carles de Salern, per la gran quantitat i valerosa resistència d'aquests. Així que, dos mariners, a cops de destrat, fan forats al vaixell del príncep,⁶¹³ que, davant el perill d'enfonsar-se, es rendeix juntament amb el seu seguici de nobles.⁶¹⁴

Desclot, que en unes ocasions —pel que em sembla, quan ja disposa d'una font d'alguna manera narrativa— té tocs literaris que podríem definir com a cinematogràfics, amb una gran capacitat de visualització dinàmica. Així presenta l'escena:⁶¹⁵

e·l príncep romàs damunt en la popa de la galea ab gran re de comtes e de barons. E·l almirail del rey d'Aragó, ab gran re de sa compaya, saltà en la galea del príncep ab les espaes en les mans, e donare de grans colps de lonc e de través, que no era nuil hom qui davant lur pogés estar, que no fos mort o nafrat. E·l almirayl del príncep, qui avia nom Guillem l'Estandart, mès mans a cridar:

—*Beils seyor!* ¡Assí és lo príncep qui·s *rent* a vós e al rey d'Aragó!—

—E mantenen l'almirayl correc avant e demanà qual era·l príncep; e·l príncep féu-se avant e donà-li l'espaa, e·l almirayl pres-lo per la mà, e trasclo de la sua galea e mès-lo en l'altra sua (II, 127).

També Saba imagina una intervenció molt acalorada del capità del vaixell, Renaut Gaulard, qui crida: «Nobis ergo bello cedentibus et non resistentibus eis mortis orribilis veniam indulgebunt» (X 14).

Era el 5 de juny de 1284, i les conseqüències d'aquesta derrota podien haver estat molt més greus, si no hagués arribat Carles el dia següent a Nàpols i

613. Saba, que confirma la dada, així descriu l'escena: «duo ex Catalanis, qui flatum didicerant velud pisces diu sine respiratione tenere sub aquis, ad instar mergorum promergunt se in mare ac galeam principis student sub sale per latera *terebrare*, alii vero per portam in fundum galee descendunt *crebrisque bipennibus instant* tabulas medias *certatim eruere*» (X 14).

614. Vegeu què escriu Bartolomeo de Neocastro, el qual en bona mesura concorda amb Desclot: «Princeps quidem sedebat in puppa trepidus, et prae verecundia dolorosus. Videns vero admiratus, quod magnates illi inexpugnabiles forent, voce magna exclamat dicens: 'Ad palos, ad palos, o juvenes, perforate galeam, et fundo maris omnia deperdantur'. Et cum hoc factum fuisset, jam in galeam ipsam ex diversis foraminum partibus aqua plurima introivit» (LXXVII).

615. També a Neocastro, el príncep avisa de qui és, però en aquest cas, en veure que la seva galera s'enfonsa, és ell qui es rendeix, tot i cercar, entre els vencedors, algun *miles*.

reprimit violentament els brots de rebel·lió.⁶¹⁶ L'emoció de l'episodi, per part catalana i siciliana, rau també en l'alliberament, després de 18 anys de presó, de la germanastra de la reina, Beatriu.

La secció es clou amb l'arribada de Carles II a Messina i el seu empresonament al castell de Matagrifone, sense fer paraula de la voluntat d'uns quants sicilians de matar el príncep, en venjança per la mort de Conradí, com explica Muntaner (CXIV), ni de les reaccions de Carles a la notícia de la derrota i l'empresonament del fill.

Villani narra un episodi, molt possiblement inventat, però extremadament expressiu amb tocs de realisme literari, perquè els que hi intervenen parlen cadascú en el seu llenguatge. Després de la batalla, els ciutadans de Sorrento envien una ambaixada a Roger de Llúria amb uns regals per a ell i:

giugnendo a la galea ov'era preso il prenze, veggendolo riccamente armato e con molta gente intorno, credettono che fosse messer Ruggeri di Loria, sì gli si inginocchiarono a' piedi, e feciongli il detto presente, dicendo: «Messer l'ammiraglio, come ti piace, da parte del tuo Comune da Sorrenti illocati quissi palombola, e stipati quisi agostari per uno taglio di calze: e plazesse a'dDeo com'hai preso lo figlio avessi lo patre; e sacci che fuimo li primi che boltaimo». Il prenze Carlo con tutto il suo dammaggio cominciò a ridere, e disse all'ammiraglio: «Per le san Dio, che sont bien fetable a monsignor le roi!». Questo avemo messo in nota per la poca fede ch'hanno quegli del Regno al loro signore (VIII xciii).

Amb l'entrada de Carles el Coix al castell de Matagrifone, Sicília desapareix de l'horitzó de la crònica de Desclot.⁶¹⁷ És difícil explicar el seu silenci de forma tan radical, perquè, tot i que es pot pensar que els fets per explicar no són de gaire relleu amb vista al que passava a Catalunya, que no és del tot veritat, tot i així no arriba ni a esmentar la mort de Carles d'Anjou, tan important per a la part central de la crònica.⁶¹⁸

616. L'episodi, que mostra l'impacte, és dels poquíssims reportats al *Cronicó* de Mascaró: «*De captione regis Karoli per Rogerium de Loria*. Anno domini ·M^oCC^oLXXXIII^o· nonas junii fuit captus Karolus filius regis Karoli per Rogerium de Loria admirantum domini Petri regis Aragonum et fuit captus in mari cum ·XXX· gualis» (BC 485, f. 248v-249r).

617. Per a Carles II el Coix a les cròniques catalanes, vg. Aguilar Ávila, 2004.

618. Muntaner i les *Gesta Comitum* en parlen d'una manera força semblant, perquè a la notícia de la mort de Carles, equivocadament col·locada durant el setge d'Albarrasí, «non fuit qui propter interitum inimici motum ad laetitiam in eius facie cognouisset, sed dixit quod de melioribus militibus de mundo mortuus erat unus» (GCB III, 75), i d'aquí passa a la *Crònica de Sant Joan de la Penya* (138), amb l'afegit que «no volc revelar» la notícia a ningú. Mentre que, a Muntaner, és el cronista mateix que comenta «e pot hom bé dir d'ell que el jorn que morí, morí lo mellor cavaller del món, après lo senyor rei d'Aragon e el senyor rei de Mallorca» (CXVIII). Un últim tribut al mite de Carles.

És molt complicat raonar sobre silencis, quan aquests no es poden interpretar com a censure. En aquest cas, tot i no poder-ho demostrar, crec que es tracta d'una qüestió de presses i falta de temps. Ja he comentat com, possiblement, s'ha d'interpretar la falta dels capítols II, 105-129 a la primera redacció. En conseqüència, hauríem de pensar que Desclot, en el moment de fer recerques per a la segona redacció, bé no va trobar tota la informació necessària, bé, i em decanto per aquesta segona hipòtesi, no va tenir temps de trobar-la, havent d'interrompre la seva feina, per la raó que fos. Potser per la seva mort, ocorreguda, segons la hipòtesi de Coll (1991, p. 261), entre el 4 de setembre i el 26 de desembre de 1288.

Això explicaria bé el fet que ens trobem davant la circulació de manuscrits que contenen només els capítols revisats de la segona redacció, com ara el més antic A, BC 487, bé el fet que no toqués la segona part, on també, com veurem, tenia materials per a integrar.

15.8. Una altra de les coses que Desclot es deixa de narrar és la reacció de Carles a la notícia de la derrota, tot i que, s'ha de dir, sembla que la notícia fos atractiva gairebé només per a cronistes de part angevina.

Una primera font de les reaccions del comte d'Anjou, tot i que molt parcial, és la carta que el mateix Carles envià al papa, el dia següent de la batalla, un cop acabat d'arribar a Gaeta i ser informat dels esdeveniments (Papon, 1777-1786, vol. III, ap. xxv):

Noverit Sanctitas vestra quod pridem sexto presentis mensis Junii coram Tusci & Campani Littoris cum vassallorum meorum stolo pretergressus in Gayetanam maritimam, nuntium habui sollicitudinis & angoris, quod cum vassella rebellium Sicilie in Neapolitanam maritimam navigassent, Carolus primogenitus meus &c. tunc regni vicarius, actus impatientiae stimulis, & vesanis quorundam consiliis instigatus &c. consensu galeis novis cum plurium nobilium comitivâ, hostes predictos, qui quantitatis & armationis prerogativâ gaudebant, die Lune quinto predicti mensis invaserat, & quamvis ibi cesa fuisset impugnantium multitudo, demum in hostium venerat potestatem. Quo sic raptò, reliquarum galearum pugna succisâ, hostes predicti discesserant, & in insulam succederant Capritanam. Cujus rumoris gravitate percussus, versus partes discriminis toto posse contendi, & comperto quod hostes adventu nostro prescito, siculas partes petiverant.

La versió que Carles dóna de les seves reaccions és extremadament controlada —«nuntium habui sollicitudinis & angoris»—, atribueix els motius de l'acció a un «actus impatientiae stimulis, & vesanis quorundam consiliis instigatus», i insinua que els enemics s'han escapat, espantats en saber de la seva

arribada.⁶¹⁹ El mateix Carles, tornarà a explicar el fet, i la seva importància, uns dies després, el 14 de juny, en un diploma enviat a diversos aliats italians (Amari, 1886, vol. 3, p. 353-354):

Karolus Dei gratia Rex Jerusalem et Sicilie, etc. Nobilibus et discretis viris, Potestati, Capitaneis, Anzianis, Consilio et Comuni Civitatis Pisarum etc. Et si credimus quod de captione Karoli primogeniti nostri Salerni principis rumores jam ad vos pernix fama perduxerit; ne tamen exinde nostre caritatis instintu, cuius honores affectuose zelamini, plus quam in causa sit, concipiatis angoris, ad sinceritatis vestre notitiam presentium tenorem deducimus, quod in eius captione nihil, aut valde modicum, nostris iuribus est subductum. Et licet ad rumorem captionis ipsius, adiacens regio perstrepuerit; tamen ad adventum nostrum, qui post casum ipsum infra triduum intercessit, vascellis hostium qui adhuc per adiacentem marittimam navigabantur, protinus in Siciliam refugis, omnis turbatio requievis; et factus est ad nos ex omnibus regni partibus concursus fidelium et nunciorum Universitatum quamplurium, qui, predicti casus acerbitate commoti, nobis as prosecutionem assumpti negotii iuxta nostre ... dispositionis arbitrium, prompta personarum et rerum subsidia, sinceris affectibus, obtulerunt. Ita quod, contemplatione captionis dicti principis, credatur nostris adjectum iuribus potius quam subtractum: circa predictum itaque casum in eo efficacissime consolati, quod divina gratia per eundem principem nos locupletavit in sobole; ac attendentes quod in portu nostro Neapolis, galee munitissime quinquaginta quatuor, galeoni septem, et plura vassella; [...] ad continuationem assumpti negotii, sine intermissione aliqua confidenter intendimus, et totis nisibus preparamus, quod per mediterraneas regni partes terrestris exercitus, et per utraque marittima regni latera vassellorum nostrorum extolia in hostium rebellium nostrorum Sicilie promeritum exterminium duce domino feliciter dirigantur. Ita quod in brevi, divina favente clementia, letos rumores de nostris processibus audietis.

La maquinària de la comunicació es posa immediatament en marxa, per tal de tranquil·litzar els aliats.

Davant d'un esdeveniment que es podia creure greu i dens de conseqüències, Carles fou, com reporten moltes fonts, «de captione vero filii quamplurimum turbatus, sed hoc quantum potuit sub dissimulatione praeteriens» (Nangis, *Gesta Philippi* 526). Vindrà d'aquestes mostres de freda tranquil·litat, la idea de la ràbia envers el seu fill?, o, al contrari, la ràbia fou tal que necessità de la més consumada habilitat diplomàtica i comunicativa per silenciar-la?

619. Guillaume de Nangis escriu que es mogué a batalla «motus et incitatus clamoribus eorundem (*scil.* la flota catalonosciliana) ac de adventu patris inscius» (*Gesta Philippi* 526).

El cas és que altres fonts, en aquest cas proangevines, ens narren d'altres i força més violentes reaccions, de les quals devia haver circulat immediatament notícia, juntament amb els missatges oficials del comte d'Anjou. El primer a parlar-ne és Salimbene de Adam, que declara haver escrit el capítol el 14 de setembre del mateix any. El menoret escriu en el viu dels esdeveniments, i ens deixa una imatge ben viva dels dubtes, les expectatives i les simpaties que engendraven els fets de Sicília i els dos reis, quan comenta que: «Inter istos duos reges, scilicet Karolum et Petrum Aragónum, pro regno Siculorum habendo graves insidie versabantur. Finis istorum ignoratur adhuc. [...] et qui diligunt regem Aragonie multa bona dicunt de eo; qui vero regem Karulum diligunt, ex eo faciunt istud idem» (II, 770). Salimbene comença el capítol en qüestió escrivint:

Nam absente rege Karulo filius eius, cui dederat principatum Apulie, ivit et pugnavit cum exercitu Petri Aragonum bello marino, et succubuit ipse cum exercitu suo et ductus fuit ad carcerem. Nec fuit ibi rex Aragonie, sed admirandus eius cum suis. Veniens autem rex Karolus Neapolim post paucos dies a captione filii, congregata contione, dixit quod filius erat stultus et fatuus et insensatus et quod insipienter fecerat sine suo consilio eundo ad pugnam, et ideo de eo curare nolebat, ac si numquam natus fuisset. Et exheredavit eum et abstulit ei principatum et dedit illum filio filii capti, quem principatu privavit, et in signum letitie demonstrande et tristicie amovende et nove promotionis nepotis per civitatem cum militibus hastiludium fecit, et sic *finxit se longius ire* (II, 769-770).

L'interès de la notació de Salimbene és doble, ja que per una banda ens mostra, diríem, la seva atenció cap a notícies de tipus polític, més que estrictament militar, i de com actuaven els polítics famosos. Per l'altra, potser, ens permet d'avaluar el comportament de Carles no només com un legítim esclat d'ira pel comportament *insensatus* d'un fill no gaire considerat, sinó, també, com una manera per treure importància a l'ocorregut, minimitzant, i gairebé reduint a zero, el valor del presoner. Carles II és desheretat i ràpidament substituït en tot i per tot pel seu fill, Carles Martell, en una acció potser més irracional, però de signe igual a la continguda a les cartes acabades de citar, puix per tranquil·litzar els aliats *finxit se longius ire*.

També per un altre cronista filoangeví, Tolomeo da Lucca, la reacció de Carles és, com diu Barbero (1983, p. 123) la de qui «ostenta indifferenza e persino amaro sollievo». Així descriu el dominic toscà les paraules del comte d'Anjou:

Confortamini, inquit, quia hodie perdidimus unum sacerdotem, qui nostrum impediabat regimen ac vigorem bellandi (*Historia* 1190).

Veiem com amb el pas del temps la reacció de Carles es fa més moderada, cada cronista la modifica segons el seu gust, però no deixa de ser una reacció de profunda irritació contra el seu fill. Per exemple, com escriu Villani:

come intese la novella della sconfitta e presa del prence suo figliuolo, fu molto cruccio e disse: «Or fost il mort, por se qu'il a falli nostre mandamant!» (VIII xciv).

Sembla que les més violentes reaccions de Carles contra el seu fill són transmises únicament per uns cronistes güelfs, ja que, per exemple, segons Bartolomeo de Neocastro, gens favorable al comte d'Anjou, aquest, en saber de la no bona situació que hi ha a Nàpols, «in magis acerba et deteriora lamenta convertitur, quod filii successum infelicem ingemuit, et dolorem pater non omittit» (LXXVII). Després, a la nit, quan finalment es troba sol, diu als servidors, en una escena de notable força retòrica i tràgica:

«Dimittite me in tenebris, et, vobis remotis, sinite me ut glutiam dolores meos». Et hoc dicto sedens amaris lacrymis pectus rigat; anhelat senectus regis languida, et surgens tamquam leo rugiens murmurat; dolor mentis in gemitus renovat, pudor inordinati consilii principis magis obest, solitudo consolationes non invenit (LXXVIII).

En aquest moment, arriba la reina, que li dirigeix un llarg discurs de consolació, amb el qual aconsegueix calmar el rei.

És possible que la versió que relata Bartolomeo, a més de les seves capacitats inventives, degui també quelcom a versions oficials de part angevina. En efecte, el relat que fa Saba Malaspina d'aquest episodi, escrit a menys d'un any de distància,⁶²⁰ és com una barreja de diferents i oposats elements, composta amb la notable intel·ligència política del cronista. Saba narra justament que la notícia li va arribar a Carles un cop arribat a Gaeta, ciutat de la fidelitat de la qual, a l'època, no es podia refiar del tot, i que:

Rege predicto non sine omnium stupore ac admiratione multorum subito applicante, statim excogitate infidelitatis abducto rancore in fragilis sui status ambiguitate fidei robur assumpsit; ubi primo regi dolenda sibi captio filialis innotuit. Postquam ergo *vox* tam mesta regias *aves* inibi percussit, illico rex *obstupuit* et per senilia *ossa* eius *gelidus tremor* irrepsit; ac certificatus, quod debellatus ab hostibus ducebatur, solus se reducit in partem, symilis factus letargicis, quos subita sensualitas alteratio quodam inertis sopore afficere consuevit. Nec est tamen mora, debita sensualitate

620. Diu haver acabat la seva crònica el 29 de març de 1285.

membris tabescentibus restituta, rex in agonia cogitationum alternarum existens prolixius cogitabat (X 19).

Carles pensa si és el cas de seguir la flota de Roger de Llúria o no, per tal de rescatar el seu fill. Finalment decideix que és millor seguir per Nàpols i allà organitzar un passatge general de tot l'exèrcit contra els sicilians:

Quoddam in se ipso palliatum solamen admittens et assumptam ultro consolationem spiritibus levis impendens, quamquam omnis in principe cari stet cura parentis, facta tamen principis tamquam iuvenis regia voce detestans, non plus de ipsius captione quam de unius amissione stolidi se curare dicebat; nichilominus tamen [...] compresse vocis murmure lamentatur et frequenter graves ab ymo pectore luctus educens, ultro flens, visus et auditus exprimere mestas voces secum tacitus repetebat: «O rex magne, rex regum et dominus dominantium, quem das de tot laboribus nobis finem! Hiccine pietatis est honor? Heccine divinitatis premiatio, ut labores innumeros tali compensatione concludas? sic nos in scepra reponis? Sic concedisne nostre dignitatibus fascibus repotiri?». Sub hiis laborans lamentis venit Neapolim mestuosus, de fecunda tamen principis sobole statum sue posteritatis quodam adhibito consolationis moderamine contentando (X 19).

Finalment, a la *Chronique anonyme des roys de France finissant en 1286*, composta entre el 1286 i el 1314, trobem una barreja de saviesa política amb dolor patern, que amplifica la figura «tràgica» de Carles —l'altra cara del seu mite—. El comte d'Anjou:

quant il fu arrivez (*scil.* a Gaeta), et il sot la nouvèle du prince, ce ne fet mie à demander s'il ot grant duel à son cuer; mès mout le couvri sagement, et fist samblant qu'i ne l'en chausit. [...] Et li rois qui ne pot oublier son fuiz, em prist une maladie, et la porta tant que il pot sanz faire samblant pour ses anemis; et quant il ne pot plus, il acouça malades, et trespasa à la volenté Jesu Christ (98).

La notícia de la derrota circulà molt i llargament, tot i que de forma més o menys àmplia i exacta, d'una manera que ens permet també de penetrar en la manera de propagar-se les notícies, i sobretot de la seva recepció en ambients en els quals els actors devien ser prou desconeguts i, doncs, era possible confondre's, cosa que ja hem tingut ocasió de comprovar més d'un cop. Per exemple, els *Annales Placentini Gibellini* donen una notícia per a la qual és curiosa l'amalgama d'elements força exactes i de confusions:

Die Lune 5. mensis Iunii frater naturalis regis Aragonensis qui in Scicilia pro ipso rege dominatur, cum hominibus Mixine et Scicilie armatis omibus galeis et lignis sicut plus poterat, et fuerunt galee numero 52, et cum aliis navibus venit iuxta civitatem de Napulis, per tria miliaria; quo cognito et scito per domnum principem filium domni regis Karoli, deliberato consilio cum suis baronibus et sapientibus statuit ire ad prelium, pugnaturus cum illis de Scicilia, et armatis 36 galeis et aliis legnis sicut melius potuit, ipsemet princeps cum omnibus Francigenis militibus qui secum erant intravit in ipsas galeas, qui fuerunt 300 milites bene armati, et fuerunt sue dictorum militum numero 9 galee. Qui primo ivit ante alios, et alie galee et naves sequebantur; et sic ipse domnus princeps sicut probus et valens insultum fecit in eos viriliter et potenter; et illi se aperierunt, et clauserunt infra se dictum domnum principem et omnes de dictis galeis, quos omnes ceperunt. Unde visis ipsis captis per illos de Napuli, in continenti illi de Napuli terga vertentes fugam petierunt, et ipsi de Scicilia cum captis recesserunt; et post paucos dies domnus rex Karolus cum galeis et ligni armatis applicuit in civitatem Napoli, ubi receptus fuit cum magno honore (578).

Sembla que, un cop tornat el rei Pere a Catalunya, no sempre fos clar qui era qui comanava els exèrcits catalanosicilians.⁶²¹ Amb la definició de *frater naturalis* hem de pensar que, potser, es fa una confusa al·lusió a Roger de Llúria, que era germà de llet de la reina. Els nombres de les naus són exagerats, però, en aquest relat, la tàctica adoptada per l'estol catalanosicilià coincideix en molts elements amb la que relata Bartolomeo de Neocastro, que escriu que l'almirall «percutit audacter in galeas hostium insequentes, ponens eas in circuitu repentino. Jam pugna vehemens oritur, jam Pharii galeas hostium cateni ferreis ligant» (LXXVII).

Tot i així, la notícia ha d'haver arribat a l'anònim redactor d'una font directament o indirecta angevina, com demostra el detall de l'acolliment de Carles a Nàpols, que coincideix amb la seva propaganda i no amb els fets, ja que es va trobar amb uns brots de revolta, reduïts amb sangonosa violència.⁶²²

Que fou una gran notícia ens ho demostra la seva presència en uns annals centroeuropeus, els *Annales Moguntini* —l'última notícia és del 1309—, als quals és l'única menció de la guerra de les Vespres:

Eodem anno (*scil.* 1283) Petrus rex Arragonum cepit principem filium regis Karoli cum plus quam duabus milibus; de quibus decollavit citra mille de Gallicis apud Neapolim supra mare (3).

621. Per exemple, els *Annales Mantuani* diuen que el príncep de Salern «captus fuit per mare et desconfitus a filio regis Ragonensis» (29).

622. Vg. Amari, 1886, vol. 2, p. 53-55.

Mentre que en el cas dels alsacians *Annales Colmarienses maiores*, va acompanyada d'algunes entrades més dedicades als fets de Sicília:⁶²³

1283 Item rex Arragonum Petrus principem filium regis Caroli cepit; ex eis multitudinem hominum interfecit (211).

Si hem de fer cas a les *Gesta Comitum*, i si llegim entre línies les declaracions del mateix Carles, les expectatives que engendrava la captura de Carles de Salern eren grans, ja que, a través d'ell s'esperava d'obtenir la pau (GCB III, 75). Però Carles d'Anjou, com hem vist, s'encarregà, a més d'amb les paraules acabades de citar, si no amb fets, de desmentir aquestes expectatives.

15.9. El relat d'aquestes últimes operacions de guerra, encara en vida dels dos contendents, no el trobem a Desclot. Qui s'encarrega de donar-nos més elements, i de valor, entre les fonts catalanes no és tant el sempre dubtós Muntaner, sinó la *Crònica del rei Pere*, que, en descobrir i publicar, he proposat d'atribuir a Galceran de Tous. Galceran no és un gran escriptor i, com a historiador —pel que es pot jutjar de la secció sobreviscuda de la seva obra—, sembla que narra només allò que va veure personalment i que li va ser explicat al moment, sense haver fet recerques de fonts. Així ell narra, amb precisió i detalls, molts episodis de l'última fracassada ofensiva de Carles, de la ràtzia a l'illa de Gerba i de la traïció d'Alaimo da Lentini (cap. I-X), de la qual res diuen, potser per raons diferents, ni Desclot ni Muntaner. Un cop acabats de relatar aquests fets, físicament i narrativament, passa a Catalunya, amb el vaixell que duia Alaimo i el mateix Galceran, i narra la revolta de Berenguer Oller, per la pasqua de 1285.

En aquests silencis de Desclot, és possible que hi hàgim de veure una certa censura a propòsit de les traïcions dels sicilians, que esmenta, però molt de passada (II, 119), però, hi podem percebre, també, una certa dissensió entre el rei i el seu fill, l'infant Jaume, l'actuació del qual no va agradar gaire al pare.

En una carta que li escriu el 29 de maig de 1285 des del coll de Panissars, li diu que li envii a Catalunya el príncep Carles de Salern, i que «super facto vero Alaymi de Lentino et aliorum capitulorum, que nobis misistis per fra-

623. Ja que entre moltíssimes notícies de diferents arguments trobem «1282. Rex Arragonum et cives Messani Carolum, fratrem regis Francie, de suis finibus turpiter expulerunt» (210) o, per la mort del papa, uns curiosos versos satírics, juntament amb el record de la mort de Felip III i Pere II: «1285. Papa Martinus obiit: Institi anguillis, mortem gustavit in illis; l' assas et coctas martyrisavit eas. [...] Item rex Francie a domino Petro, quondam rege Arragonum, creditur interfectus. Petrus, rex Arragonum, mortuus (212)»; la notícia, a aquests annals, i als altres, de moltes execucions, no serà altra cosa que una exageració: els dos traïdors executats, Riccardo Riso i Arrigo Nizza, es tranformen en milers.

trem Galcerandum de Tous» no n'està satisfet, ni de l'empresonament de la dona, Macalda, ni dels fills (La Mantia, 1918, doc. lxxviii):

ex quo eum nobis misistis ad subeundum iudicium, non debuissetis absque sententia vel mandato nostro taliter procesisse, cum hoc videatur derisio nostre Curie et contemptus. Et ex quo isto modo procedere volebatis, fuisset melius quod non misissetis eum nobis. [...] Propterea sciatis quod nos scribimus nobili Rogerio de Loria quod mitat nobis incontinenti duodecim taridas et triginta galeas armatas de armata Sicilie, quas necessarias habemus pro expugnanda et invadenda armata regis Francie, Dei auxilio mediante. Et mictimus specialiter super hoc Salvatorem predictum dicto Almirato ut hoc expediat festinanter.

Aquesta secció de la crònica es clou amb el breu relat de la incursió a Navarra (II, 130), pel novembre de 1284, en resposta a la franconavarresa de l'any precedent. Amb aquest capítol, tornem a trobar la primera redacció, que es diferencia de la segona només per ser retòricament menys elaborada, i no sempre tan clara, tot i contenir fonamentalment les mateixes dades.

El control de les fronteres amb Navarra, que era a mans dels francesos, era de fonamental importància, com resultarà clar a l'època de la invasió de Felip III. La gran importància d'aquest control, i els temors que tenia el rei, ho podem percebre del relleu que adquireixen, per exemple, mínimes qüestions eclesiàstiques. El 17 de novembre de 1284, des de Saragossa, el rei escriu a l'abat de Gemont perquè (Vinke, 1936, doc. 39):

Intelleximus, quod per renunciacionem abbatis eiusdem monasterii, qui nunc est, vos intenditis dicto monasterio de persona racione regis Ffrancie providere; unde, cum rex Ffrancie eiecerit et expelli fecerit de terra sua omnes illos, qui oriundi sunt de terra nostra, scolares scilicet et clericos atque laycos, et non videatur ydoneum, quod nos suos naturales sustineamus in terra nostra, volumus et vos requirimus, quatenus provideatis eidem monasterio de persona quod habeat debitum naturalitatis nobiscum, et non de persona extranea.

15.10. Hi ha un tema que vull esmentar, entre aquells que són fora de l'atenció del cronista, per la raó que tampoc no ha estat posat en relleu o estudiat pels historiadors. La mort de Ferran Soldevila, malauradament, amb la seva obra inacabada, ens deixa a les fosques de molts aspectes del regnat de Pere II, que mereixerien investigacions d'arxiu més detallades. El tema que vull esmentar és el de l'activitat diplomàtica i propagandística del rei en el curs de l'any 1284, com a possible moment de preparació a la guerra amb França.

L'únic episodi estudiat d'aquesta activitat és el de l'ambaixada enviada a Rodolf d'Habsburg, des del setge d'Albarrasí, el 12 de juny de 1284, publicada i comentada pel mateix Ferran Soldevila (1965), ambaixada que ja he tingut l'ocasió d'esmentar. Això que falta a l'estudi de l'historiador —per tal de posar la carta, més aviat memorial per als ambaixadors, en el seu just context—, és notar que els seus continguts ideològics i de propaganda són perfectament coherents amb els de tota la seva comunicació institucional des del començament de la guerra, ja detingudament analitzats.

En segon terme, l'hem de veure com un moment dels continuats contactes, començats pel febrer d'aquell any, amb tots els seus reals i possibles aliats, en un afany de fer públiques les condicions de l'enfrontament entre els dos reis, fent mostra d'una voluntat comunicativa que hem vist molt activa en Pere II, més encara que en Carles d'Anjou. D'aquestes múltiples ambaixades, no en són clars, de moment, ni els continguts ni les finalitats, si no són, senzillament, un moment més de la utilització per part del rei dels mitjans de comunicació, d'acord amb les possibilitats de l'època, per fer públiques les seves accions polítiques. Una de les característiques de la seva comunicació oficial és que hi empra un to i una soltesa de gran rei, amb un gest de qui, des de sempre, pertany a una nissaga d'ampli i reconegut prestigi europeu.

Més amunt hem vist la carta que Pere II enviava a Oberto Spinola, a Gènova, ara veiem, també, com torna a entrar en contacte amb nobles romans, cosa per la qual l'acusarà el papa en una butlla del 10 de maig de 1284 (*Registres* 573):

Petrus etc., nobiles viris, providis et discretis comitibus, vicecomitibus, baronibus et ceteris militibus, civibus, ac honorabili populo alme urbis, salutem et prosperam dilectionem in Domino. Plenarie fiduciam gerentes de legali amicitia vestra quam firmiter sencimus nostris ossibus medullitus adherere, attendentes inde in omnibus factis que nos prospere superna clementia potest facere et de facili crescere in hoc mundo per vos posse consilio et auxilio multipliciter adjuvari nostros familiares nuncios et dilectos Albertum videlicet de Volta et Hugonem de Romanino et Bartholomeum Mathoses ad vos duximus destinandos qui vestre amicitie ex parte nostram bonam voluntatem quam ad vos omnes habemus exponent ac lucide declarabunt, vos dulciter deprecantes quatenus auditis rationibus nostris dignemini nos habere penitus excusatos quia litteris seu nunciis vos tam excellentes amicos non duximus visitandos. Et quia caram reputamus amicitiam vestram inter alia, dedimus in mandatis nunciis supradictis quod vobis manifestum totaliter nostrum statum ac voluntariam injuriam et injustum processum quam et quem dominus papa nobis fecit et contra nos etiam ordinavit; vos insuper deprecamur quod credatis nostris nunciis pre-

dictis super hiis et aliis que vobis ex parte nostra duxerint referenda. Et sumus parati pro vobis facere quicquid cedent ad vestrum commodum et honorem (Saint-Priest, 1847, vol. 4, p. 207-208).

Però, aquesta no era més que una etapa d'una llarga gira que els seus ambaixadors, Huguet de Romani, Albert de Volta i Bartolomé Matoses, havien de complir, pel que sembla, gairebé per tot Itàlia.

Aquell mateix 11 de febrer, Pere II envia moltes altres lletres, iguals o de continguts semblants —per les quals es demana que «attente quod latoribus presentium credatis super hiis quod vobis ex parte nostra duxerint referenda», que, també, tracten sobretot de la mala voluntat del papa i de l'amenaça del rei de França. Nombroses d'aquestes cartes anaven dirigides als seus aliats gibel·lins, és a dir a Frederic, fill de Guido Novello, a Guido Novello, a Guido da Montefeltro, i als marquesos de Monferrato i de Saluzzo (ACA, Cancelleria Reg. 47, f. 123v). N'hi havia, també, per al comú de Gènova, per al de Pisa i per al Doge de Venècia (ib., f. 125r). Gènova era ciutat d'especial atenció, puix, a més d'anar dirigida als ciutadans en general, la carta esmentada amb anterioritat a Oberto Spinola, anava també dirigida a tota la família Spinola, als Doria i als Della Volta; és a dir, a algunes entre les principals famílies patrícies de Gènova, i també a Corrado d'Antioquia i altres nobles aliats seus (ib. f. 125v).

A més, els ambaixadors duïen cartes per a les poblacions de nombroses altres ciutats italianes. Allèn d'adreçar-se a Gènova i a Roma, el rei es dirigia també als habitants de Florència, de Bolonya, de Perusa, d'Arezzo, de Siena, de Lucca i de Viterbo (ib. f. 126r), ciutats indirectament controlades per Carles, o directament pel papa, i on la presència gibel·lina era encara forta. I, finalment, portaven una resposta per als ambaixadors de l'emperador.

Que Pere II s'esperés algun avantatge concret és dubtós, més aviat és una altra mostra, bé de la capacitat del rei per moure's diplomàticament per l'ampli escenari europeu, bé de la necessitat, sobretot per part seva, d'erigir-se com a personatge públic per tal de contrarestar la propaganda d'unes forces tan influents i tan en el centre de l'atenció —i de l'acció— política internacional com eren les dels seus adversaris, el rei de França, el rei de Nàpols i el papa.

16. ELS PREPARATIUS DE LA INVASIÓ DE CATALUNYA (CAPÍTOLS 131-136)

16.1. Hi ha dos elements, entre aquells que són característics de la manera d'escriure història de Desclot, que s'han pogut observar més d'un cop, tot i que, potser, no els he singularitzat explícitament. Un d'aquests és la manera peculiar amb la qual tracta l'activitat diplomàtica del rei, o, podríem dir més extensivament, els contactes epistolars que, molts cops, eren preliminars a unes entrevistes. Hem pogut comprovar com redueix al mínim, per exemple, els contactes que precediren i seguiren les entrevistes de Tolosa-Campillo, així com no diu paraula de tota l'activitat diplomàtica del rei en terres italianes, o, un cop tornat als seus reialmes, de la mantinguda amb l'emperador Rodolf d'Habsburg, tot i que n'havia de tenir coneixença. En uns casos, és possible que fos per desconeixement, en molts altres, com serà el cas ara per als intercanvis epistolars, les requestes i les entrevistes del rei Pere amb el seu germà, Jaume II de Mallorca, és cert que en sabia prou i, si no en va voler parlar, és perquè tenia els seus motius, bé retòrics, bé polítics.

Sembla com si l'única activitat diplomàtica de què pot parlar és aquella que presenta resultats immediats, no importa si negatius o positius, tant des d'un punt de vista polític com retòric. És aquest el cas, per exemple, de l'ambaixada enviada al papa o de la rebuda per part dels sicilians, o dels intercanvis amb Carles d'Anjou, al setge de Messina i abans del desafiament de Bordeus, o encara, i des d'un punt de vista totalment oposat, de les ambaixades fracassades que acaba de relatar a prop de Felip III. Aquesta manera de fer de l'historiador em sembla prou coherent amb el seu tarannà general d'escriptura, concentrat al voltant de grans fets o gests, acuradament lluny del dia a dia. Malgrat el fet que, aquesta manera d'escriure pot causar que sigui menys clar el significat històric dels fets narrats, o fer més difícil copsar les relacions de causa i efecte entre diferents esdeveniments.

Aquesta sensació és també conseqüència de l'altre element del qual ja he

parlat: en les seves manipulacions i censure, Desclot és tan subtil, a vegades, com per vorejar la incomprensió de les causes dels fets, per part nostra i també per part d'ell. Ja hem vist en una altra ocasió com va ser acusat de no haver entès res del significat real de les entrevistes de Tolosa. Aquest fet el tornem a trobar: Desclot, per exemple, no justifica de cap de les maneres el perquè de la primera incursió francesa a Aragó; i, pel seu relat, sembla com si l'ambaixada que Pere II envia a Felip III només protestés perquè el rei de França havia trencat les treves. També hem vist com Desclot no diu paraula de cap acció del papa contra el rei d'Aragó. Ara, al començament del capítol 131 ens diu que el rei de França, tot i que ja feia dos anys que es preparava per a envair Catalunya, es posà «molt corruixat e falló» en sentir de la presa d'Albarrasí i de la incursió en Navarra, així que «cuytà més lo fet» i s'apressà en els preparatius bèl·lics, a la descripció dels quals, i a la potència de l'exèrcit francès, Desclot dedica tot el capítol 131.⁶²⁴

El cronista no parla, potser perquè no en té coneixement, de les dificultats internes amb què el rei de França es va haver d'enfrontar per tal d'organitzar l'expedició, tampoc no esmenta les temptatives d'Eduard I de portar la pau, ni els contactes epistolars que Pere II tenia amb el seu nebot, el futur Felip IV. Tanmateix és evident que, tot i amb ambigüitat, ens presenta la guerra amb França com absolutament no relacionada amb la de Sicília, com si no tinguessin res a veure l'una amb l'altra. També en aquest cas, seria possible pensar que no va entendre el significat real dels esdeveniments. Tot i així, em sembla molt més creïble, i més responent a la seva intel·ligència i manera de treballar, pensar que sigui tota una manera, diguem-ne, propagandística i política de presentar els fets. És que, amb vista a la situació europea dels anys 1285-1288, i a les possibilitats i esperances de trobar una solució acceptable a la complexa situació política, desencadenada per la conquesta de Sicília i agreujada per la de Mallorca, aquestes possibilitats es veien facilitades si els dos fronts de tensió —guerra amb Nàpols i guerra amb França— es veien com a separats, i que no tenien cap relació entre ells.

16.2. A partir d'aquest punt de la crònica, el seguiment que Desclot fa del rei i dels seus moviments comença a ser gairebé a diari, i en conseqüència, la meua anàlisi es farà també més detallada, amb la consideració afegida que,

624. En aquest capítol, hi ha una frase, de comentari a les increïbles dimensions de l'exèrcit francès —«quaix no és cosa que's dege creure si hom no'u havia vist»— que ha estat interpretada, amb diversos matisos, com responent al testimoni ocular del mateix Desclot (vg. Amari, 1886, vol. 2, p. 127; Soldevila, 1971, p. 645, i Coll, 1991, p. 208), tot i així, em sembla que s'ha d'interpretar, més aviat, com una formulació retòrica per donar crèdit als números, i de cap de les maneres respon a una observació directa de l'autor; només que pensem en totes les «veritats» vistes i contades per Muntaner.

faltant per a aquests últims mesos l'estudi detallat de Soldevila, queden molts més aspectes per aclarir i discutir, i documentació per publicar.

Tot i aquesta major precisió de Desclot, la introducció al text de la crònica del present capítol, el 132, i del següent, diria que respon més a raons polítiques que de precisió històrica. Em sembla evident, només que considerem la manera com Desclot, que ignora les Corts catalanes, dóna la notícia de les Corts aragoneses de 1284-1285. El cronista no diu res de quines són les requestes aragoneses, senzillament escriu que feia temps que el rei era a Saragossa i «no·s podia avenir en negun cas ab los aragonesos», així que els reuneix i pronuncia un discurs, que és l'única versió que tenim, diguem-ho així, dels continguts i desenvolupament d'aquestes Corts a la crònica.⁶²⁵

El rei acusa els aragonesos de la impossibilitat d'avenir-se, ja que cada dia vénen amb alguna nova requesta, i que li sembla que «si d'aquests ·C· anys hich stava, que tota hora hauria assats què fer». I ell no es pot aturar més: el rei de França i el papa vénen sobre ell i la seva terra, «so és a saber, Catalunya» i no pot retardar més els preparatius de guerra, ja que n'està combatent dos, i de grans, alhora, a Sicília i ara aquí; l'enemic ja és reunit a Tolosa, i si ell perd Catalunya, «ja no·n cobraria d'ara tant bona» (cap. 132). Així que els deixa, puix que no es pot aturar més: si el volen ajudar a defensar la seva terra, que és també d'ells, «farets-ho bé e gint», en cas contrari no hi pot fer res. De manera que, el rei se'n va i, passant per Lleida i Sixena, es dirigeix cap a Barcelona.

Aquí no es tracta tant de saber si les requestes dels aragonesos eren legítimes o no, i si era el moment més adient per avançar-les. Això que importa és la forma de presentar els fets, fets que adquireixen notable significat en les comparacions entre Catalunya i Aragó, totes favorables al Principat, que Desclot ha anat escampant al llarg de la seva crònica i que ja hem examinat al seu lloc. No sabia dir si l'afirmació del rei, que Catalunya és *sa terra*, mentre que, hem de deduir, Aragó no ho és, depèn d'aquest sentiment antiaragonès de Desclot, o és que hi hem de veure el sentiment reial de vincle amb una terra, i un *honor*, que és lligat a la seva nissaga des de sempre, mentre que el regne d'Aragó és una adquisició i encara recent. Sigui com sigui, la fidelitat catalana de Desclot, crítica amb els aragonesos, és evident. Més difícil d'apreciar, en aquest cas, és la posició crítica respecte a l'autoritarisme del rei, ja que ara la seva decisió sembla perfectament justificada. Així com ho serà per a l'epi-

625. El rei ja havia començat a convocar ajuda a la defensa, com per exemple, en una carta del 18 de gener de 1285: «Justicie juratis et concilio de Magaillon. Sepades que porque jente estrannia entiendo de venir contra nos, querendonos toller el regno et mudando nuestro nom de Rey, quisiemos nos certificar [...] si nos seruiria» (Cubells, 1916, doc. 114). La requesta és encara genèrica, però és interessant, i efectiva, l'expressió de treure el regnat i canviar el nom de rei, canviar-lo per quin?, pel de simple cavaller, com dirà, ho veurem més endavant, el mateix Pere II?

sodi següent, narrat al capítol 133, pel qual podem dir que és evident una consciència que podríem definir, si se'm perdona l'expressió, de classe. Es tracta de la temptativa de rebel·lió ciutadana i popular acabdillada per Berenguer Oller.

16.3. És aquest un moment de la història social de Barcelona que mereixeria més atenció i investigació d'arxiu per aclarir-ne, tant com sigui possible, tots els aspectes i les implicacions, també perquè, com recorda Carme Batlle (1999, p. 47), és una entre altres revoltes populars a l'Europa d'aquells anys (vg. Wolff, 1968, i Batlle, 1970). Tot i així, allò que ara m'interessa és més aviat el relat que en fa Desclot, i les seves característiques, relat que és, juntament amb el de Bartolomeo de Neocastro i de Galceran de Tous, tot el material narratiu amb què es pot comptar i, possiblement, el de millor qualitat. És evident que el de Neocastro és de segona mà, i el de Galceran no sembla producte de la seva observació directa, sinó el resum d'una informació sumària. Entre els tres relats, el de Desclot és el més ric d'informació i de detalls narratius, sense tenir la garantia, tanmateix, que, a part els elements més generals confirmats per les altres fonts, tots aquests detalls siguin fiables.

Aquella que és clara és la perspectiva de defensa de l'ordre establert i dominant, format per la noblesa, el clergat i l'alta burgesia, en definir els revoltosos com a «vils gents», i això a Desclot, a Galceran i a Bartolomeo. Desclot és més difús descrivint les accions dels rebels, més sintètic Galceran, i coincideixen en la general espera de la població en el retorn del rei, per tal de poder pacificar la ciutat, davant la impotència dels oficials reials. Desclot és l'únic a afegir, també, que el pla de l'Oller era d'executar tots aquells que se li oposaven i retre la ciutat al rei de França. Impossible saber, sobre l'única base del testimoni de Desclot, si això és veritat, per difícil que sigui de creure, si era senzillament una veu, o si hi hem de veure una excusa per justificar la sumària execució dels rebels. Rebels que sembla que no tenen ni la més remota justificació a llur conducta perquè, com deia abans, el cronista no ha parlat mai de les conseqüències internes ni de la guerra ni de l'excomunió i, així, ha tret qualsevol raó al malcontent popular.

Desclot conta que Pere II, un cop informat de la situació, es dirigeix ràpidament cap a Barcelona. Tothom n'està al cas, i tant els prohoms com l'Oller decideixen d'anar-li a l'encontre, per posar-se en situació d'avantatge abans que el rei entrés a la ciutat. Tanmateix Pere II, «qui era dels certs e dels savis cavallers del món», s'anticipa a tothom i, cavalcant tota la nit del divendres 23 de març, entra en son palau, abans que es faci de dia, el Dissabte Sant 24 de març. Al matí, rebuda la notícia, Berenguer Oller perd bona part de les seves esperances, tot i així va a veure el rei, que cavalca pels carrers de la ciutat amb poca companyia. En acostar-se al rei, intenta de besar-li la mà, però Pere II,

en saber qui és, es nega i li diu que «no era costum ne usanssa de reys que la ·I· al altra besàs la mà». L'Oller es disculpa, dient que no és cap rei ni fill de rei i que voldria parlar amb ell de coses que li serien de profit. Pere II accepta i el fa conduir al palau reial, només ell i els seus companys més propers. El dia següent, diumenge de pasqua 25 de març, arrossegats per uns muls, Berenguer Oller i set companys són penjats a una olivera, l'Oller més a dalt de tots.⁶²⁶

Per a un cronista de l'època, aquest havia de ser un esdeveniment prou important com per veure's obligat a narrar-lo, fet confirmat per la seva presència a la crònica de Neocastro (XCI), a més de la de Galceran de Tous, mentre que no l'esmenten les *Gesta Comitum*. Tot i així, Desclot sembla com si es volgués justificar per haver-ne parlat, i intenta reconduir l'ocorregut a la seva línia de conquestes, com si fos un acte més d'Alexandre, ja que escriu que:

major fet fo e major conquesta que si hagués pres ·IIII· castells, o ·V·, de sos anamichs. Que diu lo prohóm en un proverbi antich que no és tan forts anamich com cel qui és familiar d'om.

El relat, molt breu, de la *Crònica del rei Pere*, deixa sospitar que alguns elements del relat de Desclot, sobretot els més literaris, podrien haver estat inventats, o almenys en part modificats, pel cronista. Galceran escriu que el rei:

la nit de Pascha tramès cavallers e hòmens seus per la ciutat, per pendre aquells qui eran capitans de les vils gens, e molts d'altres d'aquella companya. E·l matí de Pascho lo rey, son cors anant ab moltes d'altres gens a peu e a cavall, manava'lls penjar (XI).

Segons Galceran, Pere II arribà a Barcelona el dia 24, «e fo aquí lo vespre de Pascha», com també pensa Soldevila (1963, p. 232), i no la nit entre el 23 i el 24, com diu Desclot. Sobretot, això que no seria veritat és la trobada entre el rei i el revoltat —si no fou veritat, fou, però, molt ben trobada—, i l'entrada de tots al palau reial. Perquè, al contrari i amb més realisme, havia tingut lloc una operació més coordinada, i a l'estil policial, com també resulta per la documentació citada per Soldevila.

626. Soldevila (1971, p. 646) cita els noms d'uns companys de Berenguer Oller, però del document del qual els extreu no en dóna la referència. Aquest document és l'ACA Cancelleria, Reg. 56, f. 36r, datat el 25 de març (publicat per Batlle, 1970, p. 29), i dirigit a Bernat de Peratallada, veguer de Barcelona i Girona. El rei li diu que, en arribar a Barcelona es trobà amb uns habitants «proditores nostros et rebelles» que havien comès «plures excessus et facta illicita contra magestatem regiam», puix que uns quants «fugam arripuerunt» mana que siguin capturats. D'uns es dóna la professió —un sabater, un pellisser, un frener, un blanquer i un teixidor, fet que caracteritza socialment els rebels, o almenys una part d'ells, com que provenien de l'estament dels menestrals (vg. més anàlisis a Wolff, 1968, i Batlle, 1970).

Això que també es dedueix del testimoni de Galceran és una certa major confusió i inseguretat, respecte al que conta Desclot, durant i també després l'actuació reial, ja que aquest escriu que «foren presos aquell jorn molts d'altres justs e no justs, e lurs bens presos e mal menats». Sembla, del relat de Galceran, que la tensió social era més forta —i més profunda—, que no la d'un senzill enfrontament entre classe baixa, per un costat, i la resta del cos social per l'altre.⁶²⁷

Com he dit, també Bartolomeo de Neocastro parla de l'episodi. El seu relat és breu, molt retòric i cronològicament imprecís, ja que no col·loca l'esdeveniment al març, sinó al maig, o juny, després de l'expedició a Perpinyà, que Neocastro, com veurem més endavant, confon amb Roses. Tanmateix hi ha elements que deixen pensar que la versió que reporta Desclot no la devem tota a la seva elaboració, i que una de semblant va circular a Sicília. Neocastro, que a l'Oller li diu Pere i no Berenguer,⁶²⁸ també el defineix com «unus de popularibus terrae hujus». A la notícia de les rebel·lions, el rei «vehementi dolore compungitur», perquè «quos enim credebat amicos habere, invenit domesticos potius inimicos». Escriu Neocastro que: «jam Petrus ille Ollerius palatium regium jam tenet hospitio; jam popularibus auris extollitur; jam pars regis habet». És a dir, que Desclot i Neocastro concorden en reproduir aquella que, diria, és a mig camí entre una veu i un acte de supèrbia: l'actuació com a rei de l'Oller. El rei entra a Barcelona el Dissabte Sant, com a Desclot, a trenc d'alba, i:

cum ad palatium suum accederet, vidit summo diluculo Petrum Ollerium inferius extra palatium armatum, volentem ire per civitatem, et statim salutavit eum dicens: «Rex, bene veneris». Ast rex respondens ait eum: «Qui es tu?» — «Petrus Ollerius sum». Et rex statim jussit, quod amplecteretur collum muli, quem rex equitabat, et tenens brachia ejus, traxit eum usque ad palatium; et descendens de mulo, fecit capi sex alios fautores ejus et manescalcum unum, qui cum eo erant, et introducens eos in cameram suam, confestim eos fecit deorbari. Summo vero diluculo die festo Resurrectionis Dominicæ, fecit eos subtus montem Joëtti per gulam suspendi in arboribus et in furcis; et sic civitas illa in fide sua quievit (XCI).

Hi ha alguns elements comuns en els dos relats, de Bartolomeo i de Desclot, com la trobada entre els dos, el diàleg, més breu i menys sucós a Neo-

627. Ja que afegeix: «sí que anch nulla ciutat no fo nuyl temps en major dampnatge ne en major brugit per aytal jorn con fo la ciutat de Barsalona, que·ls majors acusaven los migans e·ls manors, e·ls mitgans encalsaven e prenién los manors». Aquestes dades corroboren algunes conclusions de Wolff, 1968, i Batlle, 1970.

628. A les *Històries* de Pere Tomic és dit Guillem Oller «lo qual penjà ab ·xii· companys» (f. 45r).

castro, o l'ordre de capturar l'Oller just en aquell moment, tot i diferències i major crueltat a Neocastro, ja que per ell el rei ordena de cegar els presoners abans de penjar-los. A falta de dades documentals més fidedignes, és difícil creure un testimoni o l'altre, tot i decantar-me més, entre els tres, per l'eixuta i professional fredor de Galceran. Ell dóna tota la impressió que ens trobem en una típica situació en què la gravetat dels esdeveniments, juntament amb la ràpida i imprevista acció reial, devien engendrar «veus», o «versions», més o menys imaginades, o difoses a art. I que eren enriquides a mesura que es contaven, per satisfer la curiositat popular a falta de relacions més objectives i, possiblement, poc satisfactòries.

16.4. Amb els fets narrats als capítols següents, ens traslладem a finals d'abril, ja que tracten de la ràpida escomesa del comte-rei a Perpinyà, amb l'empresonament i fuga del seu germà, Jaume II de Mallorca.⁶²⁹ Per a la reconstrucció d'aquest episodi disposem de cinc fonts principals —més unes de secundàries—, totes gairebé contemporànies, tres d'historiogràfiques i dues de documentals.⁶³⁰ Aquestes fonts no han estat mai considerades totes alhora: ni Coll ni Soldevila, evidentment, no coneixien la crònica de Galceran, i no fan servir la protestació del rei Jaume II de Mallorca del 23 d'agost de 1295. Tots dos es basen principalment en el relat de Desclot; Coll utilitza, a les notes, també la relació de les *Gesta Comitum*, mentre que desconeix un document, fet servir per Soldevila, i molt possiblement conegut per Desclot, en tant que era inèdit: una carta del rei Pere II als súbdits de Jaume II de la qual es dóna aquí per primer cop edició.⁶³¹ Al seu torn, Soldevila no considera mai el testimoni de les *Gesta Comitum*. Tot i coincidir, evidentment, sobre molts

629. Hi ha diferències, entre Coll i Soldevila, en la datació dels fets, ja que el primer els data a mitjan abril, seguint massa de prop el relat de Desclot, que és cronològicament imprecís, i el segon, més encertadament, al meu entendre, el 24-26 d'abril de 1285.

630. En parla també Bartolomeo de Neocastro abans de relatar l'episodi de Berenguer Oller, però confon els llocs, perquè escriu que el rei, un cop va conèixer els pactes entre el seu germà i el rei de França: «in Rosam cum certo numero equitum et peditum de nocte accedens, intravit in eam, et fratrem, uxorem cepit et filios, ac partem mactavit ex hostibus, et partem cum eorum periculo fugae posuit. Postea, deceptis custodibus, frater aufugit ad hostes. Rex vero uxorem ejus et filios tamquam innocuos liberavit» (XCI).

631. Aquest document, ara publicat íntegrament per primer cop, té una història força curiosa: Soldevila l'esmenta sovint ja a partir del 1926, i el 1963 i a les notes a Soldevila, 1971, p. 646-647 en cita més d'un passatge. Tanmateix, contràriament al seu costum sempre rigorós i exacte, mai no dóna la referència del registre al qual és contingut el document. Gràcies a l'ajuda, de debò imprescindible, del Dr. Jaume Riera i Sans l'hem pogut localitzar i publicar. A ell tots els meus agraïments, per trobar-lo, per interpretar-ne la posició al registre i per revisar la meua transcripció. S'ha de dir que Zurita (*Anales* IV lvi; 2, p. 201-203 i lxxi; p. 254) ja el coneixia i l'utilitza al seu relat sense esmentar la font de les notícies, com a introducció a Desclot, aquest sí citat expressament.

dels punts principals de la història, hi ha no poques divergències, per considerar al seu moment, que ens permetran d'apreciar, també en aquest cas, la manera de treballar de Desclot, amb els seus subtils tocs d'invenció literària.

Desclot ens explica que el rei, després d'haver estat uns dies a Barcelona per «ordenar e tornar en dret la ciutat» (II, 134), amb «companyes de cavallers» —sense que sigui possible fer-se una idea, ni aproximada, de quants eren— es dirigeix cap a Girona i d'aquí a l'Empordà. Segons l'itinerari del rei, redactat per Soldevila, aquest partí de Barcelona el 12 d'abril, i el dimarts 13 ja és a Figueres. Escriu Desclot que «nengú no sabia son coratge», i tothom pensava que anirien a establir algun port amb vista a la invasió francesa, «mas lo rey havi·altre en son coratge».

Arribat a aquest punt de la narració, el cronista torna enrere i fa un resum de la conducta del rei de Mallorca, ja comentada i analitzada al capítol precedent: que els dos germans no s'avenien, i que el rei Pere II ja havia sentit a dir que Jaume II havia tractat amb el rei de França i el papa, de manera que es temia que els deixés passar per les seves terres,⁶³² «per la qual cosa lo dit valent rei venc a Perpinyà» com escriu la *Crònica de Sant Joan de la Penya* (138).

Si hem de fer cas a Desclot, el rei i els seus cavallers no s'aturen fins que són ben a prop de Perpinyà, on descansen una estona per tornar a posar-se en marxa, i «encara negú de la companyia no sabia lo rey hon volia anar ne quina voluntat havia». Aquí, tornem a trobar-nos amb Albert de Mediona curiós de la voluntat reial. Hem vist al capítol 11 com, a la primera redacció (I, 79), Desclot ja havia utilitzat aquest mateix cavaller en una situació molt semblant, i com a la segona redacció, potser adonant-se de la repetició —a més de qüestions lligades a la no-premeditació del rei en l'empresa de Sicília—, va eliminar aquell primer episodi, per conservar aquest segon. N'Albert es fa portaveu dels altres cavallers i demana al rei quin ardit té en cor de fer, i el rei li contesta «que nós ferem tal ardit que no vis lonch temps ha pus bell». N'Albert està molt content, pensant que el rei «li hagués dita veritat e dexellat son coratge», i va i ho explica als altres cavallers, que comencen a especular, que si aniran a Narbona, o a córrer en terres de Carcassona, o si s'anaven a entrevistar amb el rei de França.

Arribats a pocs centenars de metres de Perpinyà, el rei dóna ordre que tothom s'aparelli per entrar en acció, així que descobreixen quina és la destinació. En fer això el vescomte de Cardona, Ramon Folc, demana al rei que el

632. Escriu Desclot: «moltes coses que havia hoýdes e enteses per cert, que aquell rey En Jachme havia tractades ab lo rey de Franssa e ab lo apostoli contra ell. [...] e que no donàs als francesos [...] pas e entrada per la sua terra». A la carta del rei Pere, trobem: «encara que ns volíem certificar d'él que, pus nostres enemics passaven segurament per sa terra per fer mal a nós [...] con aguéssem entès per cert que él avie fetes cuvinençes contra nós ab lo rey de France et ab l'Esgleya». Als pactes entre Jaume II i Felip III es concorda que «per totam terram nostram cum bona voluntate et gracia nostra libere transire poterunt et morari» (Lecoy de la Marche, 1892, vol. 1, doc. xxx).

disculpi: la reina de Mallorca és parenta seva, i ell no vol fer cap ardit contra ella. El rei, diríem amb una rialla, accepta les excuses del «cortès» vescomte i es dirigeix cap a la ciutat. Amb aquest episodi, termina aquella que podríem definir com a introducció a l'expedició.

De les cinc fonts a la nostra disposició, Desclot és qui ens ofereix un relat més llarg, i, ja podem dir, més literari. Galceran, tanmateix, coincideix amb Desclot, si no en els elements narratius, almenys en la cronologia i en l'estructura: ja que ell tampoc no parla d'intercanvis epistolars precedents a l'escamesa, i presenta una cronologia semblant a la de Desclot, i a l'acceptada per Coll. Tanmateix, tot i ser més eixut, Galceran proporciona alguns detalls desconeguts per Desclot, com ara la presència de l'infant Alfons, el nombre d'integrants de l'expedició i l'aturada al coll de Panissars, fets aquests que ens permeten creure que la seva font d'informació fou bona:

Quant lo rey En Pere ac estat en la ciutat de Barsalona ·III· setmanes, après la festa de Pascha, anà-sse'n a Gerona, e no y astech mas una nit. E al matí cavalcà ab ·CCCC· cavallers, e ab ·V· milia hòmens de peu e ab son fill N'Anfós, e anà-sse'n a Ffigueras, e d'aquí mantinent anà-sse'n al Coyl de Penisars, e féu donar civada ab jorn. E mantinent que hagueren donada civada, lo rey cavalcà ab tota sa gent, e passà en Rosselló aquella nit, sí que alba de jorn fo a les portas de Perpinyà sens nulla sabuda, e les guaytas foren anadas dormir, per tal com lo jorn s'esclarie (XII).

Del tot diferent, al revés, són els altres tres testimonis: el relat de les *Gesta Comitum*, el de la carta del rei, de la qual diria que depèn el de les *Gesta*, i el del document del rei Jaume II. En efecte, les *Gesta Comitum*, tot i recordar, com Desclot, els precedents acords entre els dos reis germans, també parlen del fet que, abans d'anar a Perpinyà, el mateix Pere II:

Fratrem suum regem Iacobum litteris et nuntiis requisisset ut iuuaret eundem contra regem Franciae, quem contra se et regnum suum venire manu armata fuerat suspicatus, praefatus rex Iacobus nedum dominum Petrum regem fratrem suum iuuare annuit, immo nec uistam secum habere uoluit, requisitus per fratrem pluries et pulsatus (GCB III, 76).

Les *Gesta* no ens donen més elements de quan i com va ser el viatge fins a Perpinyà, però, en aquesta explicació, oblidada tant per Desclot com per Galceran, coincideixen amb això que diu el mateix rei a la seva carta als mallorquins:⁶³³

633. Hi ha frases que coincideixen amb l'ambaixada del juliol de 1283, vista més amunt, ja que parla de requesta d'ajuda feta «tam ex debito ffraternalis dileccionis quam ex debito convencionum inter ipsos initarum».

Et sapiats que, pus nós fom en aquestes guerres, lo requesem moltes vegades ab gran instància que's vis ab nós per parlar ab él, axí con aquel ab qui tans de bons deutes avíem, per aver son conseyl et sa ajuda, la qual vista no·ns volc atorgar ne aver ab nós.

Aprés, pus él no pudíem veer, requesem-lo per nostres missatges que, si él dubtave de fer-nos valença a palès, que·ns feés ajuda secretament de diners, et que poguéssim ésser certs de la sua bona voluntat que devia aver ves nós. Et con no poguéssim aver d'él neguna bona re[s]posta sobre açò, requesem-lo per nostres missatges que·ns feés valença per rahó de la dita cuvinença, la qual él nos denegà molt durament, posan raons et escuses que no·n eren bastans ne l'escusaven, que eren molt cruels e d'àvol enteniment, les quals són vergonoses et doloroses de recontar.

Excuses que farà explícites, com a raons, el mateix Jaume II a la seva carta, que veurem més endavant. El rei Pere afegeix que, tot i tenir informacions contràries, encara esperava que el seu germà s'ho repensés, seguís «la noblea de la sua sang» i complís amb el deute que tenia amb ell. En això esperà tant com pogué, fins que el rei de França ja era a Tolosa i ell, Pere II, era vingut a Figueres per defendre's.

El rei arriba a Figueres el dia 13 d'abril, i pocs dies després, entre el 17 i el 18, narra ell mateix:

con a nós donàs hom a entendre per cert que'l dit rey de Malorches cuytave lo rey de France per venir tost o de trametre de sa companna en Rosse-lló, tramesem-li En Berenguer de Rosanes, cavaller nostre, que·ns mara-vellàvem con él trametia per nostres enemics ne·ls volia metre en sa terra contra nós; encara que·ns volíem certificar d'él que, pus nostres enemics passaven segurament per sa terra per fer mal a nós, si nós et nostres valedors ne poríem passar per fer mal a nostres enemics, que no·ns calgués tembre d'él ne dels seus hòmens; e él denegà'ns-o tot.

És a dir, que això que es dedueix de la carta reial coincideix perfectament amb les dades del seu itinerari: el rei és a Figueres del 13 al 23 d'abril, amb una estada el dia 15 al coll de Panissars, dada que confirma el relat de Galceran de Tous. Pere II torna a ser a Figueres el dia 27 i s'hi queda fins al 7 de maig, quan el tornem a trobar al coll de Panissars. El raid a Perpinyà s'ha de situar doncs, segons argumenta Soldevila, els dies entre el 23 i el 27. Queda doncs desmentit el relat de Desclot —i amb ell el de Galceran— en parlar d'una ràpida escomesa amb «una cavacada gairebé sense sostes», puix el rei es queda 10 dies a Figueres, abans d'anar a Perpinyà, dies durant els quals va estar força ocupat. Haurem de pensar que és un invent, també l'episodi protagonitzat per Albert de Mediona?

Els deu dies anteriors a l'anada a Perpinyà, a més d'altres temes relatius a

la defensa —del dia 22 és la primera convocatòria general, vg. apèndix 9 a—, havia intentat inútilment, doncs, contactar un últim cop amb el seu germà.

A propòsit d'aquestes convocatòries, de les quals Desclot no en parla ara, tot i conèixer-les, vull fer notar una dada que no he vist mai citada pels historiadors: el fet que d'entrada el rei Pere s'esperés un doble atac francès. Pel que es dedueix de la documentació, Pere II creia que Felip III atacaria pel costat de Catalunya i el seu fill, Felip, rei de Navarra, atacaria pel costat d'Aragó, justament per la frontera amb Navarra. Què és que li fes pensar això no és clar, potser va interpretar com a proves les precedents incursions franconavarreses, i sabent que l'exèrcit enemic s'aplegava a Tolosa, pensà que des d'allí es dividiria en dos cossos d'expedició. Fos quina fos la raó que duia Pere a aquestes previsions, això que importa és que creia això.

D'aquesta manera, catalans i valencians són convocats a la frontera amb el Rosselló, allà on començaran a arribar a primers de maig, mentre que els aragonesos s'havien de reunir en diferents localitats i ports per a la defensa d'Aragó:

Cum igitur nunc pro certo sciamus quod dictus rex Francie appropinquat iam ad partes Cathalonie cum exercitibus suis, ubi nos oportet per resistendo inimicis nostris personaliter interesse, et mitit Ffilipum eius filium ad partes Navarre pro guerra facienda contra nos et regnum nostrum quantum possit [...] pro defensione nostri et vestri et tocius regni, pro resistendo viriliter et potenter, et malum inferendo inimicis nostris existentibus in Navarra (apèndix 9 a).

Però, al cap de pocs dies és informat correctament «que, segund por çierto entendimos, el rey de França et don Ffelip con toda lur gent vienen d'acá de part de Rosseylló, et ningunas de lurs compannas non vienen de otro cabo, que nós oido ayamos nin sepamos» (apèndix 9 c) i per això diu a part dels aragonesos que vinguin per la frontera de Catalunya. Aquests tardaran a venir, i més endavant en veurem unes raons i les conseqüències del retard. Tanmateix, és important determinar ja ara aquesta qüestió, a més de per raons d'estricta fidelitat històrica o d'estratègia militar —i perquè no havia estat esmentada mai pels historiadors moderns—,⁶³⁴ perquè permet d'explicar les acusacions de Desclot als mateixos aragonesos de no haver intervingut en ajuda del rei, com un, possiblement intencionat, malentès.

Tornem al relat de la cavalcada a Perpinyà.

Deu anys més tard d'aquest maig de 1285, és Jaume II de Mallorca qui conta els esdeveniments, protestant contra la renovació de l'acte de vassallatge al rei d'Aragó, ara Jaume II, fill del rei Pere. El rei de Mallorca comença

634. Mentre que Zurita ho sap i aprofita les convocatòries, vg. *Anales* IV lviii; 2, p. 209-210.

dient que «turpiter», i contra la voluntat del pare, Jaume I, el seu germà li va imposar el pacte de vassallatge⁶³⁵ «volendo eciam super hoc nobis movere guerram», i diu que acceptà les injustes i honeroses condicions per «metu et timore ipsius et potencie sue», perquè el seu germà era més poderós i no s'hi podria resistir (Lecoy de la Marche, 1892, vol. I, doc. xxxvi):

propter minas et terrores quod nobis inferebat, habuimus et oportuit nos de necessitate sibi facere quandam recognicionem de accipiendo pro ipso in feudum honoratum predictum regnum.

Jaume II es justifica d'haver rebutjat les requestes d'ajuda del seu germà, perquè, sent Pere excomunicat, «omnes vassallos et subditos suos ab omni sacramento fidelitatis et omagio quibus sibi antea tenerentur» ara n'és exempt. En saber-se que el rei de França s'estava preparant per venir contra Catalunya, el rei Pere, «fratrem nostrum», va demanar ajuda «per virtutem dictarum conventionum de iuvando nos ad invicem» —i es tractarà dels primers contactes dels quals parla la mateixa carta del rei als mallorquins.

El rei Jaume II, amb una certa hipòcrita contradicció, segueix justificant-se i explicant, i així ens dóna els continguts d'aquelles «raons et escuses que no'n eren bastans ne l'escusaven, que eren molt cruels e d'àvol enteniment, les quals són vergonneses et doloroses de recontar»:

Et nos, deliberate sibi respondissemus quod nos eum in illo casu juvare non tenebamus nec debebamus, cum guerra ipsa esset guerra Ecclesie, quam injuste et injuriose et sine consilio et voluntate nostra sibi procuraverat, invadendo et occupando dicto regnum Sicilie, quod erat et est patrimonium Romane Ecclesie, et sic per pacta illa vel convenciones generales, que erant inter nos et ipsum, nos non eramus astricti ad ipsum iuvandum, cum hoc eciam quod, si hoc sibi promissemus specialiter et expresse, ad hoc minime teneremur, adjicentes quod pater noster, si viveret, in tali casu nullatenus juvaremus; ipse vero, no obstantibus omnibus et singulis suprascriptis, absque omni causa racionabili, atque prodicionaliter et injuste, nobis etiam jacentibus de maxima et gravissima infirmitate, post suam visitacionem nobis factam, per quendam militem nomine Berengarium de Rosanes, quem nobis per tres dies ante miserat ad videndum et visitandum

635. Jaume II, el 20 de gener de 1279 havia jurat que «recepimus a vobis, domino Petro, rege Aragonum [...] in feudum honoratum» les seves terres i que «constituimus nos de presenti feudatarium vestrum»; a més deia que «promittimus tamen nos et nostri, et adhuc de presenti nos et successores nostros obligamus, quod juvemus, valeamus et defendamus vos et successores vestros cum toto posse nostro contra cunctos homines de mundo» (Lecoy de la Marche, 1892, vol. I, doc. xxvii). Són aquestes les *cvinences* a les quals més d'un cop es refereixen tant el rei Pere com Desclot.

nos et consolandum et offerendum pro ipso nobis omnia que nobis grata esse possent, sicut fieri debet et consuevit inter bonos fratres, manu armata et exercitibus congregatis de nocte, more hostili ac prodicionali, invasit villam nostram Perpiniiani et castrum dicte ville, in quo eramus et jacebamus infirmi, ut supradictum est, expugnavit.

És a dir, en resum, que tant el relat de Galceran de Tous, com, i molt més, el de Desclot són en part desmentits, i en bona mesura completats per la documentació. Haurem de pensar que, possiblement, circulà un relat, força resumit, dels fets, on sortia l'itinerari del rei, però no els dies en què es complí, de forma tal que es podia pensar en una expedició molt més ràpida i directa de la que fou en efecte.

Tot i així, de la narració de Galceran de Tous, i malgrat la imprecisió de dates, es desprèn que el rei es dirigeix a la frontera amb un exèrcit —i d'«exercitibus» parla també Jaume II—, tot i que no gaire gran, de 400 cavallers i 5.000 soldats a peu. Es concreten, així, les ambigües «companyes de cavallers» de què parlava Desclot, i s'entén amb claredat que, en l'anada cap al nord, el raid a Perpinyà no era ni l'únic ni el primer objectiu de l'abandonament de la capital, com confirma la carta del rei —«nós som venguts a Figueres per defendre-nos».⁶³⁶

D'aquesta forma, el testimoni de Desclot, amb la seva impressió d'una expedició a sorpresa, ràpida, amb no gaire gent i exclusivament dirigida a Perpinyà, queda encara més aïllat ja que ens dóna una versió que no coincideix amb la que es pot reconstruir a partir de la documentació d'arxiu. Hem de pensar que tot el que conta en aquesta primera part del relat és inventat? Si la resposta fos sí, com hauríem d'interpretar la segona part de la seva història? En la impossibilitat de poder contestar en termes absoluts, segurament ens haurem de moure amb força cautela, i haurem de tenir menys confiança de la que la crítica *a priori* acostuma a donar al testimoni de Desclot.

Hi ha també un aspecte que cal destacar: Desclot narra amb gran profusió de detalls, molta més que els altres testimonis, aquest episodi, tot plegat, breu. A més, és l'únic a entretenir-se en particulars i esdeveniments, de caràcter exemplar, presumptivament ocorreguts durant el viatge. És evident com en aquest cas, igual que en altres, Desclot està fent literatura en el seu relat, com en molts altres episodis, sobretot d'aquesta part final de la crònica, tots episodis que, històricament significatius, almenys en el plantejament ideològic

636. Zurita escriu que el rei «fuése a poner en Figueras, mediado el mes de abril, para esperar allí sus gentes. Y deliberó de subirse a la montaña y esperar en ella a los suyos» (*Anales IV* lx; 2, p. 214). Sembla, així, que no lliga aquesta anada a Figueres amb la que explica a IV lvi, quan tradueix la carta del rei. De totes maneres, dóna igualment la idea que el rei estava organitzant les defenses.

de Desclot, han rebut un tractament literari extremadament acurat. I això, com ja és confirmat per molts altres esdeveniments que s'han pogut analitzar, vol dir amb «invencions».

Aquest que ens ocupa no és un episodi secundari, però, des d'un punt de vista ideològic, ja que fonamenta i justifica el destronament de Jaume II i la posterior ocupació de l'illa de Mallorca, amb la successiva conquesta de Menorca. És per aquesta raó, diria, que Desclot dedica tanta atenció al seu relat, contribuint, de passada, a donar nous tocs literaris a la seva representació de Pere II: misteriós, aventurer, valent i agosarat. Tampoc ens ha de meravellar en excés aquesta deformació literària de la realitat «històrica», i no, com és el cas de Ramon Muntaner, a escassos anys de distància dels fets, sinó en vida encara dels personatges. Ja ho hem vist fer, en formes diferents, però amb igual rerefons ideològic, a *Le roy de Sezilie* d'Adam de la Halle o al *Libre de l'infant En Pere*, només per citar dos casos que ja he analitzat, i dos d'extremats, a més de tantes invencions i transformacions, grans i petites, que ja hem pogut apreciar en Desclot mateix.

El cronista segueix el seu relat, de manera que es deixa intuir com a força novel·lesca, dient que el rei es presentà, amb quatre o cinc companys, davant les portes de la ciutat. En trobar-les encara tancades, crida perquè li obrin. A la mala gràcia amb la qual li contesten, ell «pregà'l benignament que li obrís». La guàrdia en crida altres i demanen qui és qui vol entrar, Pere II contesta que no vol entrar per fer cap mal a ningú, i que ell és el rei d'Aragó que «venia per bé lur, e que li obrissen». Les guàrdies, en saber qui era, se n'alegren, perquè l'estimaven molt i perquè era «lur senyor natural», però han de guardar les formes, per no ser reptades de traïció, així, al crit: *a mort*, «gitaren pedres e cayrells e maseren gran crits». Vista la situació, el rei crida els altres de la seva companyia:

E vengueren tuyt, e los servents acostaren-se a les portes ab los scuts abressats e feriren ab les destrals grans colps en les portes, sí que trencaren les portes, e les barreres, e les cadenas e tot quant hi havia, malgrat d'aquells qui eran dins qui-ls ho defenian (II, 134).

L'escena és molt espectacular i moguda, però, per les consideracions acabades de fer, no inspira total confiança, ja que, tal com la descriu Desclot, sembla més una acció de setge que no una ràpida i silenciosa entrada en la ciutat. A més, com n'eren, de fràgils les portes de Perpinyà!

Tampoc la continuació del relat de Desclot no és sense contradiccions, perquè escriu que «lo rey entrà per la vila, e, ans que la meytat de la gent se fos regoneguda ne hagués sentit lo brogit, emparà's ab sa companya del castell». És a dir, que de soroll se n'havia fet prou, però no tant com per despertar tota

la ciutat i, sobretot, posar sobre l'avís la guàrdia del castell.⁶³⁷ Justament, mentre puja cap al castell, el rei es troba amb Amalric de Narbona i el nebot de l'arquebisbe de la mateixa ciutat,⁶³⁸ que acabaven d'arribar i volien veure el rei de Mallorca, que —sempre segons Desclot, aquí confirmat, amb una mica d'exageració, pel mateix Jaume II—, estava malalt. Però, en arribar el grup de francesos al castell, en troben les portes tancades i, tot i picar a la porta, «aquells del castell no·ls volgueren obrir, per ço car sentien lo brogit de la vila e saberen que·l rei d'Aragó era aquí». Així que, tan bon punt arriba el rei els fa presoners i, com ja ha explicat al començament de l'escena, s'empara del castell.

Al relat de Desclot, com és evident, o a la tradició manuscrita, hi ha algun error o alguna inconseqüència, perquè les dues afirmacions es contradiuen: els defensors del castell estan prou sobre l'avís per no obrir les portes als enviats del rei de França, però no prou perquè el rei Pere no hi entri amb extrema facilitat i sense cap resistència. A més, hi ha massa gent que arriba a la ciutat a la mateixa hora, sense que el criteri de qui entra, i qui no, sigui gaire clar. La meua impressió és que aquí, el cronista, ha volgut, per una banda, mantenir el necessari caràcter de secretesa i rapidesa, i per l'altra, jugant amb la literatura, imaginar-se la captura dels enemics en una situació alhora còmica i dramàtica, sense adonar-se que hi havia alguna contradicció. Aquest podria ser un indicatiu de la falta de revisió a fons de la secció de la crònica que va del capítol 131 fins al final, aquella part per a la qual no hi ha diferències entre la primera i la segona redacció.

Les incongruències, i les sospitoses manipulacions, del relat de Desclot, les posa en evidència el relat de Galceran de Tous, a falta del testimoni de la carta reial i de les *Gesta Comitum*, que no entren en detalls. Això no vol dir, necessà-

637. Els aparats de variants de l'edició Coll no recullen cap lliçó diferent, en aquest passatge, que pugui fer pensar en un error de la tradició.

638. Les *Gesta Comitum* parlen, al contrari, d'«Amalricum filium Eymerici de Narbona, et quendam nobilem de Durban» (GCB III, 76), i Galceran en confirma el testimoni en parlar de «lo fill d'En Almayrich de Narbona, qui era aquí vengut per manament del rei de Ffransa ab cavallers e ab companya» (XII), tot i així la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, que de les *Gesta* depèn, parla, a les tres redaccions, del mateix Amalric. Amb tot, és possible que aquí es tracti bé d'un lapsus de Desclot, bé d'un error en la tradició manuscrita, perquè, quan al capítol 139 torna a parlar del rei Pere II i resumeix el desenllaç del capítol 135, escriu exactament «lo fill del senyor de Narbona». És possible que hi hagués confusió, perquè, per exemple, als *Annals de 1285* trobem: «En l'any de ·MCCLXXXV· entrà lo rey en Perpinyà abans que·l rey de França fos vengut dessà, e n' trasch d'aquí lo rey de Mallorques e sos fills e N'Aymerich de Narbona si terz de cavallers, e n' trasch molt aver lo primer diluns d'abril», i la notícia sembla que depèn, en bona mesura, de la mateixa font del *Cronicó* de Mascaró, on trobem una mica més d'informació: «*De captione Perpiniani*. Anno Domini ·M^oCC^oLXXXV^o· dictus dominus rex, post intravit Perpinianum, ante quam rex Francie venisset ad Collum de Peninças, et inde tulit secum captos uxore regis Majoricarum et eius filios et Almaricum de Narbona, se tercio militum cum multa pecunie quantitate. Et rex Majoricarum, timens capi, exivit per unum foramen castri Perpiniani predicti» (BC 485, f. 249r).

riament, que el seu relat es correspongui absolutament a la realitat dels fets, però sí que sembla més coherent i creïble. La *Crònica del rei En Pere* diu que a:

alba de jorn fo a les portas de Perpinyà sens nulla sabuda, e les guaytas foren anadas dormir, per tal com lo jorn s'esclarie. E les gens del rey d'Aragó hagueren escales e muntaren als murs, e puxs anaren a les portes e obriren-les.

E lo rey En Pere, ab tota sa gent, intrà laïns en Perpinyà, e anch ceyls de la vila no'n santiren res ne's pogren pendre a armes, ans, prets tots los officials de son frare En Jacme, e·ls mès en pressó. E puxs, pres lo fill d'En Almayrich de Narbona, qui era aquí vengut per manament del rey de Ffransa ab cavallers e ab companya.

E puxs lo rey En Pere tramès cavallers al castell on era son frare En Jacme, qui adonchs era rey de Mallorca e de totes les illas entorn, que li ratessen lo castell. E·l rey En Jacme, qui laïns era, ac son consel, e viu que alre no podie fer, ne's podie tenir a ell, féu-los obrir les portas e raté lo castel e tot so que laïns era, e ell mès-se en una cambre del castell ab sa muler e ab sos infans (XII-XIII).

El rei, a la seva carta, es limitava a dir que: «aguem a enantar forçadament contra él, axí que ab cavallers e ab companna nostra presem lo castel de Perpennà, on eren él et la regina e·ls enfans». Mentre que el rei Jaume II, com Desclot, especificava l'ocupació de la «villam» i del «castrum», però parla d'una entrada «de nocte, more hostili ac prodicionali». El detall que es va penetrar la ciutat de nit no contradiu els altres testimonis, ja que parlen d'un moment entre la nit i l'alba. Mentre que la manera com ho feren és més semblant a la de Galceran, que parla d'escales i de pujar silenciosament la muralla per poder obrir les portes de la ciutat —i això pot ser interpretat com a hostil i enganyós—, que no a la de Desclot, tan baronívola i sorollosa com poc probable.

El relat de Desclot segueix, al meu entendre, amb confusions, com de qui vol fer molt, i molta literatura, amb uns elements per compaginar que no són ni gaire precisos ni detallats, al contrari del que semblaria. El cronista explica que aquell dia, que hauria de ser el dimarts 24 d'abril, el rei feu «ço que li plach», i que el següent, el 25, «cavalcà per la vila ans de menjar», tothom n'és content i el saluda com a senyor. Pere II es dirigeix a la casa del Temple on troba un gran tresor del seu germà, que requisa, i als mateixos cofres del tresor troba una carta «scrita ab pergami, sagellada ab ·II· bolles de plom pendents, la una del rey de Fransa, l'altra de l'apostoli» en la qual es contenien els pactes entre ells, pels quals el rei de Mallorca «promatia de valer e de ajudar ab tot son poder per mar e per terra al rey de Franssa» en la seva guerra amb el rei d'Aragó, i que, a canvi, rebria el regne de València. Tot i així, el rei Pere en «aquella saho» no va voler dir res a ningú i va guardar secret el document.

El dia segueix, i s'acaba aparentment, amb ulteriors requisicions de béns i mercaderies, i amb l'empresonament de dos cancellers fidels al seu germà.⁶³⁹

Com recorden Coll i Soldevila, i com hem pogut veure més amunt, efectivament els dos reis, de França i de Mallorca, havien signat un pacte a l'agost de 1283 al qual es parla d'ajudar el rei de França «*omne consilium et auxilium quod poterimus fideliter*». En aquest acord, tanmateix, no es diu res, enlloc, de la recompensa amb el regne de València, quan senzillament es parlava d'independència; és a dir, de no dependre ja d'un jurament de fidelitat al rei d'Aragó.⁶⁴⁰ Coll pensa que el document de què parla Desclot no es correspon amb el que formalitzava els acords (IV, 81). Emperò, el mateix rei, a la seva carta, parla de l'existència d'acords amb el rei de França i el papa, i diu que «axí o avem nós trobat puix, et o podem mostrar per veritat et per cartes». Així doncs, no és del tot inversemblant el detall en si, que el rei hagués trobat les cartes dels acords, i els hagués conegut així amb precisió. Tanmateix, es pot pensar que Desclot no les va veure, que parla per relats d'altres, i doncs ho imagina amb un aspecte més solemne del que tenien. Això que es tracta de saber és si ens trobem davant d'una involuntària deformació del relat per part de Desclot, o si és una deformació voluntària per part del rei, que tenia raons exculpatòries per a l'acció en contra de Jaume II. Però, aquests mateixos motius fan dubtar del fet que el rei tingués secret el document, ja que, per un costat, la traïció del rei de Mallorca era un fet prou sabut i, per l'altre, pocs dies després, ell i l'infant, en parlaran als mallorquins, així que el secret hauria durat molt poc.

Arribats a aquest punt, es diria que la narració torna a començar, com si depengués d'un altre bloc d'informacions, perquè Desclot escriu:

E enaprès, quant lo rey fo vengut e entrat en lo castell de Perpinià, hon son frare lo rey en Jachme era, e hach stat aquí ·II· jorns, entés per cert que·l dit rey En Jachme, son frare, era malalt e no volia exir d'une cambre hon jahia. E lo rey d'Aragó emparà's de tot lo castell e posà ses gaytes e ses guardes per los murs a totes parts, en tal manera que no paria que ·I· aucell, per sutil que fos, ne pogués axir de nenguna part, que no fos vist (II, 134).

La notació final és, literàriament, molt hàbil perquè anticipa, sense revelar-ho, que l'única manera d'escapar-se era per sota terra i no per dalt, però

639. Aquest detall és confirmat pels annals citats més amunt i per les *Gesta Comitum*: «cepit [...] equum ipsius regis, aurum, argentum et alia multa munera pretiosa, et consiliarios eius omnes» (GCB III, 76).

640. Lecoy de la Marche (1892, vol. 1, p. 199) creu que Desclot pot haver fos en un de sol dos documents, un del rei de França i un del papa, i exclou que el descrit pel cronista pugui correspondre a un document autèntic del rei francès, el del papa podia ser la butlla del 2 de gener de 1285 amb la qual li concedia els delmes de tres anys per defensar-se del seu germà (*Registres* 549).

què vol dir Desclot exactament? El terme «enaprés» l'hem d'entendre com després de tot això ja contat? Passats els dos primers dies, el 24 i el 25 d'abril, als quals ja sabem què féu, s'assabenta «per cert», al vespre del 25 o al matí del 26, que el seu germà està malalt i tancat en una habitació, de la qual és ell qui no vol sortir. Com és que tarda dos dies a saber on és i què fa el seu germà, quan havia de ser, i era, el seu primer objectiu? Però, la frase següent ens fa tornar enrere, perquè l'acte de prendre control del castell, i, hem d'imaginar, posar guàrdies, ha estat un dels primers, que ens ha contat Desclot, un cop entrat a Perpinyà, dos dies abans. Hem de pensar que, un cop pres el control del castell, i el fet que ningú en pogués sortir, es va desentendre d'on era Jaume II? Al meu entendre ens trobem davant d'un dels nombrosos passatges pels quals és difícil de dir si es tracta d'un error de la tradició o si, potser més probable, es fa palesa la falta de revisió per part de Desclot.

El relat continua dient que «quant açò fo fet», el rei envia dos cavallers a la cambra del rei de Mallorca perquè parlin amb ell. Quan «açò fo fet», a què es refereix?, posar les guàrdies? Doncs seríem al primer dia, o assabentar-se d'on era Jaume II? Els dos portaveus li han de dir que el rei «era aquí vengut, no gens a dapnatage ne desonor» d'ell, «ans ho era per profit, e honor e defeniment d'ell, e de sos fills e de tota sa terra». I a més, li fa dir que s'havien d'ajudar contra tothom per raó del parentiu i pels pactes establerts quan, el 20 de gener de 1279, Jaume II s'havia reconegut vassall de Pere II. Finalment, li requeria que «li liuràs o li fes liurar totes les forces e los castells que ell tenia en Rocelló, per tal que ell los pogués guardar a ell, e atressí squivar que no'n pogués venir dan en Catalunya [...] ni'ls francesos no se'n poguessen ajudar en res contra lo rey d'Aragó». Els dos ambaixadors exposen a Jaume II totes les peticions del seu germà, aquest les accepta i l'escriu allí present, el canceller Pere de Santcliment,⁶⁴¹ estén «cartes en forma publica».

Quan li tornen aquestes cartes perquè les firmi, Jaume II es nega a obrir la porta, perquè per aquell dia —varen respondre els seus servents— s'havia cansat massa i estava descansant. L'escriu tornarà tres cops més, al llarg del dia, sense cap resultat. El rei Pere sospita algun engany, i decideix de fer-lo vigilar amb atenció, però res més, puix no seria cosa *covinent* entrar en l'habitació, on el rei Jaume II jau malalt.

Abans de seguir amb el relat de Desclot, serà el cas d'analitzar-ne aquesta part, que presenta prou elements d'interès. Com ja havia assenyalat a les seves notes Soldevila, hi ha coincidències entre el text de Desclot i la carta del rei Pere II. Però jo diria més: Desclot la coneix i, quan i com vol, l'aprofita. No seria el primer cop que, fins i tot, Desclot extreu detalls de la documentació per construir la seva narració.

641. Per a Pere de Santcliment,vg. van Landingham, 2002, p. 58-67.

A la carta, el cronista troba que el rei Pere diu que «pus él no podíem veer, requesem-lo per nostres missatges», i que «estan en nostre poder, demanam-li [...]», així que, diria, en pren inspiració per crear i expandir ara aquesta mena de no-diàleg entre els germans, diàleg que, com hem vist, en bona part ja havia precedit l'ocupació del castell de Perpinyà, i que decideix narrar-lo tot ara per crear expectativa, tensió i preparar narrativament la fuga del rei de Mallorca. A la carta del rei Pere trobem, no debades, unes requestes, entre fetes abans i mentre Jaume II era presoner, que coincideixen exactament amb les que han de presentar els ambaixadors de la narració de Desclot, fins al punt de fer servir, si fa no fa, les mateixes paraules:

ne y à vulgut esguardar la fraternitat en què és ab nós, ne la cuvinença la qual és entre nós et él, ne la sennoria mayor que nós y avem [...] Et él estan en nostre poder, demanam-li que·ns feés retre los castels et totes les forces de sa terra, que·ns en poguésem defendre et ajudar contra nostres enemics, et sap Déus que açò feyem a profit nostre et seu, per ço cor él los devie deliurar al rey de France; et si a nós les agués liurades, ab la ayuda de Déu nós les àgrem bé deffeses, et él et els seus ne pogren ésser en millor esperança de nós que dels francesos.

Evidentment, no ens hem d'estranyar si veiem que Desclot fa servir un recurs, el d'aprofitar la documentació d'arxiu, que és dels més coneguts i valorats de la seva manera de treballar, només es tracta d'afegir-ne un cop més. Hem d'aprofundir, però, per copsar de quina manera aprofita el document. Puix no es tracta només d'un fragment de text agafat per inserir-lo al seu, sinó que funciona com un estímul per a construir situacions narratives, i tornar a donar vida al document, que és així transformat en un acte de paraula viva i directa.

Malgrat tot, es fa difícil entendre exactament què passà, ja que els testimonis són, almenys en part, contradictoris: Desclot, juntament amb el mateix rei de Mallorca, és l'únic a dir que Jaume II estava malalt, i que va utilitzar aquest argument per no veure's amb el rei Pere. La carta del rei no és clara, ja que «demanam-li» pot no significar necessàriament de persona, mentre que la *Crònica del rei En Pere* de Galceran, sembla que confirma el fet que els dos germans no es veieren. En aquest cas, és Pere que no vol veure Jaume, i no es diu paraula de les requestes fetes al rei de Mallorca:

E·l rey En Pere entrà dins lo castell, e astablí-lo de cavallers e de sirvents, e féu molt bé gordar lo castell e la porta de la cambra on son frara era, mas lo rey En Pere no·l volch vaer ne parlar ab ell, per tal com era molt despugat d'ell e d'açò que havie fet contre ell, e per son consel venia lo rey de Ffransa en terra del rey d'Aragó, e li havie promès que li aydaria a pendra lo rey En Pere son frara, e a conquerir tota la terra.

Tinc tota la impressió que no va circular cap relació detinguda dels fets ocorreguts. Les relacions que es varen conèixer, i podien ser més d'una parcialment diferents, no eren més extenses que els relats prou esquemàtics de la carta reial, de les *Gesta Comitum* o de la *Crònica del rei En Pere*. Tampoc la carta del rei és, ni ho vol ser, absolutament explícita i detallada. A més, diria que la font dels tres historiadors no era cap relació directa d'algú que havia assistit a tots els fets, com ara el canceller Pere de Santcliment, així que el testimoni arribat a orelles de Galceran i de Desclot ja devia haver estat prou transformat, passant de boca en boca, com per poder-ho ser ulteriorment. De tal forma que, Desclot, a partir de la carta reial i d'una o més relacions, breus i en part contradictòries, com mostren les incongruències de la narració, decideix de donar la seva versió, amb un marge d'invenció que hi és molt fort, i que, tanmateix, no és senzill de delimitar amb total precisió.

Desclot escriu que, mentrestant, el rei Jaume II s'havia penedit de les concessions fetes al seu germà, que significaven fer el doble joc, ja que no podia col·laborar amb els uns i els altres. A més, sabia que era culpable envers el seu germà —tot i defensar, més tard, les seves raons—, i estava convençut que seria jutjat a mort, un cop Pere hagués descobert els acords establerts amb el rei de França.⁶⁴² El cronista ara s'esplaia en un ampli i vivaç apartat que es mou, narrativament, dins i fora de la cambra reial. A l'interior, trobem Jaume II, que cerca una manera per evadir l'atenta vigilància, i un dels mestres d'obres del castell, que li suggereix, com a única oportunitat, la de sortir a través d'una «aygüera» que ve de la cuina, i que és segura però «lege e plena de sutzura». Jaume II, tot i la malaltia, accepta i per aquí sortirà.

Les altres fonts concorden a grans trets sobre la forma d'escapar-se del rei de Mallorca, perquè les *Gesta Comitum* parlen de «per quendam secretam et immundam ac foetidam castris fistulam» (GCB III, 77), deixant fins i tot pensar en alguna cosa pitjor que l'aigüera de la cuina.⁶⁴³ Dubte que no aclareix la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, que escriu «una clavaguera o albelló» (138). Mentre que Galceran és més genèric i escriu que: «quant vench la nit, féu obrir una portella qui era en la sua cambra» (XVII), Mascaró diu «exivit per unum foramen» i el mateix Jaume II no especifica, per escriure que «personam autem nostram divina miseratio de manibus ejus miraculose eripuit». Finalment, la carta del rei no dóna cap aclariment, però sí que sembla que confirma això que diu Desclot, d'un canvi d'idea en el rei de Mallorca, perquè,

642. També Galceran insisteix sobre el sentit de culpabilitat de Jaume II perquè escriu que, puix «li era molt colpable, pensà's que se'n fugís» (XVII).

643. Coll (1993, p. 189) havia notat també la possible influència del Pseudo-Turpí, un episodi al qual Agoland, assetjat a Agen per Carlemany, «nocte quadam [...] per latrinas et foramina fraudulenter exivit» (IX).

com escriu Pere II als mallorquins: «però con agués atorgat de liurar-les-nos, no-n plach nostre Sennor que-s vencés de la sua mala volentat, et de nitz exí del castel et fugí, que nós no-l vulíem fer guardar axí com a pres».

La relació de Desclot és molt detallada, fins i tot en descriure els vestits del rei de Mallorca⁶⁴⁴ el qual, un cop sortit de l'aigüera:

Si bé tot s'era malalt forment e de febla complecció, no-u parech en l'anar, car comensà d'anar a peu tost e hivàs, mils que si tos temps hagués anat; e tench lo camí d'un castell que ha nom Sa Roca (II, 134).

Desclot ha anat utilitzant la veritable malaltia de Jaume II com un element narratiu: justifica el fet de no entrar a la seva cambra i una certa tranquil·litat per part de Pere II, que pensa que, en aquelles condicions, encara menys podria escapar-se, i proporciona el detall descriptiu, que definiria de còmic, de la sobtada «recuperació» per tal d'allunyar-se del perill. Però, el relat de Galceran de Tous, tot i no entrar tant en detalls, ni parlar de malalties, és altra vegada més creïble, ja que fa allunyar Jaume II amb cavalls, mostrant una col·laboració en la fugida més àmplia que la del sol mestre d'obres:

E, quant vench la nit, féu obrir una portella qui era en la sua cambra, e exí fore del mur al vall del castel, e d'aquella portella ni d'aquella part nuyt hom, d'aquells qui gordaven lo castel, no-s duptaven ne y goytaven. E per aquella portella lo rey En Jacme exí-sse'n, e hòmens privats seus hagueren-li apparllats cavals, e anà-sse'n al castel de La Rocha, e lexà sa muler e sos fils (XVII).

Fora de l'habitació reial, es desenrotlla una escena igual de moguda, i amb fortes tintes de comicitat: el rei se'n va al llit, «mas ell dormia e altri vetllava» (II, 134). Tres vegades les guàrdies, en sentir uns grans cops, com si «hom trencàs lo mur del castell» (II, 135), desperten el rei, i tres vegades aquest, que arriba tot amoïnàt i amb la seva massa, els acusa d'*embriachs* o *encantats*, fins que a l'última els diu «stats-vos suau, e si-u sentits altre vegada, cridats grans crits e sabrem què és. Mas bé-m creu que vosaltres cridats tots en foll per tal que no-us adurmats» (II, 135).

Al matí següent, dia 26 d'abril, en entrar els missatgers a l'habitació reial, només es troben amb la reina plorant i amb el rei desaparegut. El rei Pere es

644. Tampoc aquí no falten incongruències, i fretura de retocs finals, perquè el cronista escriu que el rei entrà a l'aigüera precedit pel mestre d'obres, amb una llanterna, i seguit per dos escuders, «e abans que isquésan, pres comiat de sa muller la ragina [...] e ella romàs en sa cambra e lo rey se'n anà», que eixissin d'on? De l'habitació per entrar a l'aigüera?, doncs, potser és equivocat el verb, o eixissin de l'aigüera a l'aire lliure? Doncs és equivocat l'ordre de presentació de les accions.

lamentava amb ella que ell no volia fer cap mal al seu marit, al contrari, i que aquest l'ha «scarnit e gabat», que li ha fet gran dany, i molt major «ha ssi mateix, e a sos fills» i a ella.⁶⁴⁵ Per la ciutat, s'escampa la notícia que el rei Pere ha matat el seu germà. Davant de la rebel·lió popular totes les temptatives del rei de tranquil·litzar la població són inútils, tant que ha d'abandonar Perpinyà amb gran rapidesa, emportant-se la reina i els seus fills, tres nois i una noia. Arribats a la Jonquera, el vescomte de Cardona convenç el rei d'alliberar la reina, que estava embarassada, «e ella anà-sse'n en Rosselló ab una sua filla», mentre que els tres nois són duts a Torroella de Montgrí⁶⁴⁶ i el rei «vench-se'n per Geronès».

El relat de Desclot és extremadament detallat i mogut, tot i així no li falten errors o mancances en la informació. Totes les fonts confirmen l'alliberament de la reina i de la seva filla, especificant de manera diversa a precís de qui va ser alliberada, i afegeixen que ella se n'anà a reunir-se amb el seu marit, cosa que Desclot dirà al capítol següent.⁶⁴⁷ Una frase de la carta del rei als mallorquins, «et nós tornam-nos-en a Figueres, sens mal que no feem a ningú de la terra, ne fora rahó, per ço cor éls no avien colpa, ans los era mal et greu, et complirien volunterosament lur deure ves nós si poguessen», confirma en la substància, si no en els detalls que semblen exagerats, l'existència d'aldarulls a Perpinyà, ja que, de forma contrària, el rei no tindria cap necessitat d'especificar que no va fer mal a cap ciutadà.⁶⁴⁸

Això que Desclot no sap amb precisió és l'exacta destinació del rei Pere, ja que escriu «vench-se'n per Geronès», mentre que Galceran de Tous i la carta

645. Escriu el rei a la seva carta als mallorquins que «per ço que a nós pogués fer dampnage, no à vulgut guardar dampnage seu meteix, ne de sos cavallers ne de sos sozmesos».

646. Amalric de Narbona va ser dut a Girona segons Desclot, i aquesta dada és confirmada per la documentació, com nota Soldevila; els tres fills del rei, a invasió iniciada, són portats a Barcelona, com també afirmen, amb precisió, tot i ignorar la primera destinació, les *Gesta Comitum*, segons les quals van ser nodrits «delicate et diligenter [...] in palatio Barchinonae» per un cavaller, desterrat de Carcassona, de nom Vilar, que, al cap d'un temps, «fraudulenter» s'escapà i tornà els nens al rei de Mallorca (GCB III, 77).

647. Galceran escriu «E, per prechs dels rics hòmens de Catalunya, deliurà la dona e la filla, e tramès-les al rey de Mallorques, e ratench-se ·III· fillets seus» (XVII), les *Gesta* diuen que: «reddit eam nobilibus Cataloniae, qui attinebant ei proxima linea parentelae» (GCB III, 77), mentre que el rei diu que «amenam-nos-en la regina e els fils, et puix tramesem-ne la regina e la filla, et retinguem-nos los fils».

648. Una confirmació del fet que circularen veus no gaire «pacífiques» del desenvolupament dels fets la podem trobar a com els relata el *Thalamus parvus* de Montpeller, que parla de setge: «En lan de M e CC e LXXXV, el mes d'abril, venc lo rei en Peyre re dAragon a Perpinhan sens al pong de lalba, e pres per assetge lo castel de Perpinhan: e pres lo rey de Malhorgas e la reina soror que era del comte de Fois, els enfants fills del rey de Malhorgas» (339). No he esmentat aquests annals entre les fonts de l'episodi per ser la seva narració absolutament esquemàtica. Tanmateix, si feia falta, confirmen l'entrada a trenc d'alba.

del mateix rei precisen que «vench-se'n a Figueras», fet que confirma la documentació, ja que el dia 27 ja hi expedeix documents, com assenyala Soldevila,⁶⁴⁹ mentre que l'infant és enviat directament a Barcelona —com escriu ell mateix «nos pro aliis eiusdem guerre negociis ad partes miserit Barchinone».

Des d'aquí, Alfons escriu el 2 de maig als mallorquins (vg. apèndix 9 b): els recorda els pactes de mútua ajuda que havien firmat els reis Pere i Jaume, i, amb ell, també els ciutadans de Mallorca. Però, ara que el rei de França ve contra el rei Pere, el rei Jaume, malgrat haver estat sol·licitat més d'un cop, es nega d'ajudar-lo i rep públicament l'enemic. Així que, Alfons demana als mallorquins, de part seva i del rei, que no segueixin el mal comportament de llur rei, puix la seva *abominabile* conducta i l'*atrocitate* d'ell «absoluit subditos suos ab omni fidelitate et homagio», i els exorta que es mantinguin fidels al rei Pere, amb una lleialtat al casal «in qua estis a maternis uberibus educati».

Uns dies més tard, també Pere II escriu als mallorquins, és l'11 de maig, i és la carta més d'un cop esmentada. Però, aparentment, aquest document no va ser enviat, tot i ser copiat al registre: el final és barrat i substituït per un altre amb data 28 de juny. És difícil saber per què. En principi, s'ha de dir que qui pensava enviar com a missatger el rei Pere és el mateix Ramon de Muntrols que ja havia anat en missió de part de l'infant. És possible que, al moment d'enviar el document, s'assabentés de l'èxit de la missió enviada pel seu fill, i per això decidís d'esperar? Semblaria la solució més probable, ja que, quan el 28 de juny la carta és completada i enviada, en canvia el to de la part final, la part afegida en aquest moment: un cop havent explicat què havia passat a Perpinyà, i per què, el rei ja no demana fidelitat, sinó que havent ja «entès con vós avets bona volentat de fer et de cumplir vostre deute ves nós, et de regonèixer et de guardar la naturalea que avets ab nós», ara senzillament els amonesta que perseverin i que, si de cas, eviarà ajuda militar.⁶⁵⁰ Finalment, els informa de la situació a Catalunya, de l'entrada dels francesos i de com pensa dur endavant la guerra.

649. Tot aquest episodi és narrat per Muntaner de forma, com no podria ser altrament, força diferent, per tal d'exculpar al màxim Jaume II de Mallorca (CXIX), a propòsit del seu relat comenta Zurita: «con grande afición procura de persuadirnos esto por las razones que a él le parece; y así por librar de culpa al uno en su obra quedan culpados los dos» (*Anales IV* lvi; 2, p. 205).

650. El rei escriu que «nós vos trametrem ajuda de cavallers o de galees o de compannas, aquella que vós vullats» tot i que, en principi, no sabem res d'eventuals intencions franceses de desembarcar a Mallorca. Zurita dona la notícia, de la qual desconec la font, que un cop la flota francesa ha fet la seva base principal a Roses «hacia sus viajes a la Proenza y a las islas de Mallorca y Menorca porteano lo que era necesario para la provisión del ejército» (*Anales IV* lxii; 2, p. 227), es podria pensar que la notació de Zurita explica la frase del rei i n'és confirmada.

16.5. Des del castell de la Roca, explica Desclot, el rei Jaume II escriu a Felip III: és el 27 d'abril i el rei de França es troba a Lesignan, entre Carcassona i Narbona.⁶⁵¹ Jaume II li conta tot el que ha passat i «pregava al rey de França [...], que's cuytassen al pus tots que poguessen» i que els «liuraria tots los castells e les forces de Rocelló» (II, 136) —deia la carta del rei que el «dit rey de Malorches cuytave lo rey de France per venir tost o de trametre de sa companna en Rosselló [...] lo rey de Malorches à liurada tota la terra que tenia deçà et tots los castels et les forces [...] als franceses».

Desclot narra ara, únic a fer-ho entre les fonts medievals, un debat entre els ambaixadors de Jaume II, el rei de França, el llegat papal —el cardenal Jean Cholet—, i els fills del rei, el futur Felip IV, de moment rei de Navarra i nebot del rei Pere II, i Carles de Valois, rei intitulat pel papa a la Corona d'Aragó, i altres nobles. De ben segur hi ha, al relat de Desclot, com en altres ocasions semblants, una bona part de creativitat personal i de saborosa fantasia. Tot i així, la presència d'una certa quantitat de detalls «creïbles», a més d'informació de part francesa, molt exacta, em fan pensar en el fet que es basi, almenys en part, en el relat d'algun informador que hi hagués assistit.⁶⁵² Els missatgers inciten el rei Felip a apressar-se, que Pere II ja s'ha retirat, i tindran via lliure fins a València, i el cardenal li fa ressò declarant, amb un excés de seguretat, que «menys de colp e de batalla conquerrem tota sa terra».

Felip III, tanmateix, és més cautelós. Recorda que Pere II és «un dels millors cavallers del món», que es defensarà, de ben segur, fins a la mort, i que és capaç de qualsevol ardiment, només que es recordin del que va passar a Bordeus, fet que el cardenal nega, dient que ho feia «tot així com a leyró». Aquesta observació insultant mou la defensa de l'hereu, Felip de Navarra, i les seves baralles amb tots els altres interventors, que l'acusen de ser del «mal linatge d'Aragó».

És possible que Desclot, en imaginar i construir les acalorades intervencions de l'infant Felip en defensa del seu quart de sang aragonesa, inventi en part, i en part segueixi això que li deia el seu informador. Tanmateix, recordem, perquè ho hem vist i ho tornarem a veure, que Desclot podia ser també al

651. Com es desprèn de les tauletes de cera de Pierre de Condé, el rei havia estat a Tolosa del 9 al 21 d'abril (p. 446), havia arribat a Carcassona el dia 24 per marxar-ne el 26 (p. 453 i 446), d'aquí ateny Narbona el dia 28 i s'hi queda fins al 2 de maig (p. 446).

652. Coll (1991, p. 209) parla amb raó del fet que, pel que fa a la informació del que passava rere les línies franceses «és on hi ha una base d'informació més sumària i un treball més ardu, i sovint magníficament reeixit, d'elaboració literària», tot i que per a aquest episodi en concret parla també de la utilització de «veus públiques» relatives a la propaganda francesa anticatalana (1991, p. 211). Veurem que hi ha més que «veus». Que alguna veu devia haver circulat de les picabaralles entre els germanastres Felip i Carles, i del no-conveniment del primer a fer la guerra, ho demostra l'autònoma presència d'un episodi semblant a Muntaner (cap. CXXI).

cas que Felip de Navarra no sembla que fos del tot convençut en la seva participació a la guerra, i de les relacions diplomàtiques que va tenir, abans i durant la mateixa, amb el seu oncle, el rei Pere II.

El comte de Foix, per la seva banda, corrobora aquesta idea d'una ràpida victòria, ja que Pere II, malgrat les nefastes previsions de l'infant Felip,⁶⁵³ és «I· dels pobre reys del món de terres e de haver».

El dia següent, el cardenal de Santa Cecília, Jean Cholet, té un magne sermó davant de tots els principals integrants de l'armada dels croats. Ja hem vist al capítol 4, com un dels arguments de la propaganda francesa era el de lluitar contra els heretges patarins, contra els càtars i els qui els ajudaven com, uns setanta anys abans, ja ho havien fet contra un altre Pere, el primer d'aquest nom i avi del present. El discurs del cardenal Cholet ens aporta ara, i de manera molt valuosa, altres arguments de la propaganda dels Capets, propaganda que, per a aquest fet en concret, la tradició historiogràfica i documental francesa sembla que no ha transmès, en l'afany, si no és una casualitat, de reduir al màxim el record de tan formidable desastre.

El cardenal apella a la fidel col·laboració que des de sempre hi ha hagut entre el casal de França —sense distingir entre carolingis i Capets— i l'Església. De com els reis van ajudar el papa contra els longobards, i de com Carlemany conquerí Constantinoble, perquè l'emperador era enemic de l'Església, i també «quaix tota Spanya» contra els enemics de la fe, de la qual n'obtingué el domini com a recompensa. Després d'això, salta a la contemporaneïtat per recordar com Carles d'Anjou, «segons moltes veguades» han entès, i «jatssia que fos cosa desesperada», gràcies a l'ajut de Déu «prés e vencé Frederic (*sic!*)», Manfred i Conradí, perseguïdors de l'Església de Roma. Aquesta es creia «devuymés que tots sos anamichs fossen morts»:

Mas ara s'és levat lo pus sotil e·l pus minve de poder príncep del món, ço és a saber Pere d'Aragó, que axí com aquell qui és pobra e va robar los camins per tal que puxa cobrir sa pobresa d'aquella robaria, axí ell, com fos pobre e no li bastassen ses rendes, és vengut ocupar lo regna de Ssisília e ha fet los vassalls de la Sglésia rabatllar; mas ells són bé dessabuts, car cúydan star bé fermes en la valenssa d'aquell e soferen-sa ab bastó de canya, segons que tuyt sabem qual és lo seu poder (II, 136).

Pere II, a més, «ha feyt enderocar totes les sglésies e·ls monestirs de la sua terra» i se serveix de «serrayns per destroyr crestianisma». Però no s'ha de tenir por d'ell, perquè a França hi ha cinquanta comtes, cadascun dels quals té

653. Les paraules de Felip, que revelen també friccions entre germans, preveïen que «entrem en la terra de mon oncle e que siam tuyt presos, e morts e destroyts».

més poder que el rei d'Aragó. A la terra d'aquest hi ha tanta «gran pobresa» que —com un modern exèrcit d'invasió colonial— «los huns amb diners que-ls darem, los altres per temor, los altres per grat, los altres per força, conquerrem-los en breu». El discurs del cardenal es clou amb la promesa d'ajut per part de Roma, tant material com espiritual, ja que de croada es tracta, i tothom que hi mori anirà directe al paradís. Enmig de les veus d'entusiasme, hi ha qui, com Gui de Dampierre, comte de Flandes, no ho veu tan fàcil i crida a una racionalitat més pràctica.

Coll (1993, p. 182-189), sembla que creu que aquest llarg discurs, amb el seu recorregut per la història del valor francès i de l'històric paper de la monarquia francesa en defensa de l'Església, fos un invent del mateix Desclot, i que, a més, fos un testimoni de la circulació de les llegendes èpiques franceses a terres catalanes. Hauré de dissentir de l'il·lustre mestre i proposar tota una altra interpretació, a part del fet de notar que, com emergeix del mateix estudi de Coll, tot i que les citacions «èpiques» s'haguessin d'atribuir al mateix Desclot, no cal, ni molt menys, pensar en fonts de debò èpiques, ja que són tots elements presents a la tradició pseudoèpica en llatí, molt més propera, culturalment, a un canceller.

No sabia dir si això que va fer Desclot, va ser recopilar diversos arguments de la propaganda capeta i angevina, que podia conèixer bé, per muntar el discurs del cardenal de Santa Cecília, o si, en realitat, això que va fer va ser traduir, amb les eventuals necessàries manipulacions, algun text, o proclama, es podria dir, de la propaganda francesa. La idea de la continuïtat entre monarquia carolíngia i capeta és un dels elements que s'anaven desenvolupant amb més força, a la primera meitat del segle XIII, com un dels eixos de l'autoconsciència monàrquica i de la ideologia capeta. I va ser utilitzada, i reforçada, gràcies a l'homonímia amb l'il·lustre avantpassat, per part de Carles d'Anjou.⁶⁵⁴

Potser tampoc no és casual la tria d'exemples que il·lustra aquesta relació de «reciproca protezzione» (Barbero, 1983, p. 10) entre monarquia franca i Església, ja que dels tres exemples més antics —rescat de Roma i victòria sobre els longobards que l'assetjaven; conquestes de Constantinoble i d'Espanya—, almenys el segon —l'emperador de Bizanci excomunicat i Carles que estava preparant la invasió de l'Imperi— i el tercer —un altre Carles a la conquesta, d'una part, d'Espanya— troben bona correspondència amb la contemporaneïtat.

El segon argument, al capdavall, més que a França, es refereix estrictament a Carles d'Anjou, i al seu «mite» eclesiàstic de defensor i fidel braç armat de l'Església de Roma contra els seus enemics moderns, els diabòlics Ho-

654. Vegeu els arguments exposats a Capo, 1977; Barbero, 1983, p. 9-17, i Lewis, 1986, p. 148.

henstaufen, dels quals és parent, tot i que ara no és esmentat, Pere II d'Aragó. També les acusacions al rei d'Aragó, d'haver fet rebel·lar el regne de Sicília, vassall de Roma, ja les hem trobades a les butlles papals d'excomunió, així com el desprestigi amb el qual era vist, com a pobre i de poc poder.

Es passa, després, a acusacions més «religioses», tot i que genèriques, que encaixen bé amb els heretges o els infidels —i hem vist que el papa havia definit Pere com a infidel, i l'acusava de destruir esglésies i d'aliar-se amb els musulmans.⁶⁵⁵ També la confiança de guanyar ràpidament la guerra, amb la qual es clou l'arenga del cardenal, correspon força bé a bona part de l'entusiasme dels croats francesos, que ja pensaven el mateix a l'època de la incursió a Navarra per l'estiu del 1283. Com escriu Guillaume de Nangis: «Dicebatur enim quod si ulterius processissent, eo quod Petrus improvisus aderat, nec in aliquo munitus, totum regnum tunc Arragoniae de facili occupassent» (*Gesta Philippi* 524).

Com recorda Coll (IV, 110), també la imatge de la sustentació a una canya formava part de la propaganda francesa, ja que la tornem a trobar a Nangis: «Sic ergo stultus et insipiens populus, qui se super baculum arundineum conquassandum cito, Petrum de Arragonia, innitebat, sua superbia et insipientia deletus, ac civitas eorum destructa sunt, qui humilitate indemnes poterant conservari» (*Gesta Philippi* 530).

De tal forma que aquesta arenga, més que donar-nos elements sobre la pressuposada difusió de llegendes èpiques en terres catalanes, és testimoni, i molt més valuós, d'unes formes retòriques a través de les quals la monarquia francesa havia aconseguit mobilitzar la seva impressionant maquinària bèl·lica. Raons necessàries i imprescindibles per tal de poder encetar una guerra d'agressió, a falta d'amenaçes i precedents atacs, contra un regne veí i de religió catòlica.

655. És possible que sigui una acusació genèrica i propagandística, i que no tingui res a veure amb la utilització de tropes sarraïnes per part de Manfred —que d'altra banda després utilitzà el mateix Carles—, ni de Pere II, vegeu capítol 140.

17. ELS FRANCESOS AL ROSSELLÓ (CAPÍTOLS 137-145)

17.1. Els últims trenta capítols de la crònica de Desclot, que en constitueixen la part, potser, històricament més valuosa i literàriament més notable, presenten encara més emfatitzades algunes característiques notades al capítol precedent, com ara el seguiment del rei, i de les accions de guerra, quasi a diari, i un tractament retòric extremadament cuidat, amb molts diàlegs i àmplies descripcions. Només considerant els quatre relats gairebé contemporanis —a més de Desclot, els de Galceran de Tous, de les *Gesta Comitum* i de Guillaume de Nangis— la narració de Desclot no només és la més completa, tot i no voler dir que no se li escapin molts esdeveniments, sinó que és, també, la més detallada i elaborada. Malgrat tot això, i malgrat la imaginable proximitat als llocs on ocorregueren els esdeveniments narrats —si no hi hem de veure fins i tot la seva presència—, el nivell d'«invenció» per part de l'historiador no disminueix, tot al contrari.

Les preguntes a fer, entre d'altres, són al meu entendre les que afecten la manera com Desclot aplegà els materials que integren aquesta secció, les formes i els temps d'elaboració del relat i la seva intencionalitat. Em sembla el cas de tornar a considerar una de les hipòtesis de treball ja formulades, en analitzar el text del cronista, pel que fa a les relacions entre les dues redaccions. Hipòtesi que consisteix a pensar que, a la pràctica, la segona redacció de l'obra, amb la revisió que comporta, només comprèn els primers 130 capítols, i la mort del cronista li va impedir revisar l'última part del seu treball, fet que explicaria per què la part del text que va del capítol 131 fins al final, aquella part que és comuna, presenta problemes de redacció, com ara incongruències, contradiccions i fretura de polidesa. La tradició testimonia aquest procés amb el manuscrit que transmet la primera redacció completa; aquells, amb sigla A, E, G, L, P i, potser, C, que només transmeten els primers 130 capítols de la segona redacció, i aquells, que són la majoria, que han comple-

tat la segona redacció amb el final de la primera, per tal d'obtenir un text complet.

En primer lloc, doncs, prenem en examen la manera de treballar en aquesta secció per part de Desclot. Coll escrivia que la «font principal» d'aquesta part «sembla ésser l'experiència personal del mateix cronista, ja per contacte directe d'aquest amb els esdeveniments que historia, ja pel testimoni qualificat de contemporanis seus, ja per les veus públiques captades molt a la vora de llur prístina formulació», i cita uns passatges en què veu, amb diferent grau de probabilitat, el possible testimoni ocular del cronista⁶⁵⁶ (1991, p. 208). Jo diria que els llocs citats són de molt escassa evidència; són, més aviat, formulacions retòriques per avalar el difícilment creïble, que no permeten situar Desclot en proximitat física als esdeveniments, també tenint en compte les tasques burocràtiques i administratives que havia de dur a terme.

Tot i així, puc subscriure les altres dues afirmacions, que les fonts de Desclot consisteixen principalment en relats de testimonis —i comptem-hi també la documentació—, i veus públiques. Sobretot d'aquestes en trobarem moltes, que ens permeten de situar Desclot majoritàriament a Barcelona i de veure'l com un testimoni important dels humors, les pors i les converses de la ciutat, i que, per això mateix, ens permet de penetrar la «recepció» pública dels esdeveniments. A banda d'això, em sembla que es pot profunditzar en el tipus de fonts de què disposava Desclot, i també en la seva manera d'arreglar i guardar les notícies.

Ja hem vist la precisió de les notacions cronològiques en els moviments del rei Pere entre el 23 de març i primers de maig de 1285, i també hem pogut veure que, allà on hi havia error, podríem dir que era per absència de moviments, i devia dependre de la qualitat i precisió del relat a la seva disposició. Per a la secció que és ara objecte d'examen, es pot notar la mateixa temptativa de precisió i exactitud en la descripció dels moviments dels francesos: tot i ser sovint imprecís i confús, com nota Coll, és tanmateix el cronista que més extensa informació dóna d'això que ocorria en el camp adversari, i que més intenta de donar-la organitzada. Mentre que pel que fa al rei Pere s'ha d'apreciar com, per llargues seccions, que corresponen a moments de continuat moviment per part del rei, tot i no precisar el dia del mes, sí que hi ha una notació diària dels seus desplaçaments. Tot i així, podem observar que hi ha com diferents blocs de notícies, i que no sempre estan ben fosos o relacionats els uns amb els altres.

Jo diria que la millor manera per explicar aquest procediment és la de pensar en una paral·lela notació diària per part de l'historiador, sense una pre-

656. Són totes fórmules que recorren al «quí tal cosa veïés», o «seria impossible de creure en no veure-la», capítols 131, 150, 159 i 167.

cisió cronològica igual en l'assenyalament del número del dia en la seva font. Allà on estigués, molt possiblement a Barcelona, devien arribar cada dia notícies dels moviments del rei, i prou de les tropes i de l'enemic, a més d'altres notícies de tot tipus, i la ciutat devia ser un bon lloc de propagació, i captació, de veus. Però, les notícies arribaven per blocs, diguem-ne, i no sempre devia ser possible col·locar-les exactament en el temps. A mesura que anaven arribant, Desclot les havia d'apuntar, per anar-les reorganitzant després, de tal forma que, a finals de 1285 i primers de 1286 es va dedicar a reelaborar-les i donar-hi forma narrativa, sense poder, pel que sembla, investigar més, tal com deixen deduir les llacunes en la seva informació.

No seria l'únic cas d'historiador de fets absolutament contemporanis que procedeix d'aquesta manera. A més de pensar en els nombrosos annalistes, que hem vist i seguirem veient, que apunten les notícies tan bon punt els arriben, o poc després, o cronistes com Salimbene de Adam, una de les millors comparacions possibles és amb el notari Galbert de Bruges. Testimoni directe de la guerra civil desencadenada a Flandes, per la primavera de 1127, arran de l'assassinat del comte Carles el Bo, Galbert «in tanto tumultu rerum», ens explica, «cum locum scribendi [...] non haberem, summam rerum in tabulis notavi, donec, aliquando noctis vel diei expertata pace, ordinarem secundum rerum eventum descriptionem presentem, et sic [...] in arcto positus fidelibus transcripsi» (35).

És a dir, que Galbert prenia apunts sobre tauletes de cera i, en moments de pau, reordenava i posava en net el seus apunts. En un moment, a finals de maig de 1127, quan pensava que tot ja estava pacificat, i tenint més temps i tranquil·litat a disposició, va afegir el pròleg i els capítols introductoris, molt més retòrics i complexos. Però va haver de reprendre i seguir la seva crònica fins a l'any següent, a causa del nou brot de guerres i lluites, sense, aparentment, unificar del tot els criteris i la forma (vg. Bruce, 1982, p. 63-66).

Si la comparació no és del tot equivocada, tot i la perspectiva geogràfica i temporal més reduïda de Galbert, es podria formular la hipòtesi que Desclot va procedir d'una manera semblant: prendre apunts de totes les notícies que anaven arribant, per reordenar-les en moments de calma, sempre ajudant-se, quan era possible, amb la documentació per ell emesa o a la seva disposició.⁶⁵⁷

657. Es pot veure, també, que aquest procediment no era, en principi —però sí en la seva realització final— gaire lluny del seguit per qui prenia notes anualístiques. Confrontem-ho, tot i llur error d'any, amb el relat de la invasió als *Annals de 1285*: «En l'any de ·MCCLXXXVI· entrà lo rey de França en Perpinyà. E après, lo darrer dia dins ju[n]y, pujaren les osts del rey de França al coy de Massanet per entrar en Ampurdà. E après, al ·XIX· dia dins juny, passaren les osts del rey de França a Ssent Feliu de Guíxols. E après, al ·XXVII· dia dins juny, assetjà lo senyor rey de França Gerona ab ses hosts. E après, lo dissapte qui ffo a ·XXVIII· de juliol, foren

Un cop arribat a un moment en què els esdeveniments que havia decidit d'historiar es podien considerar com a conclosos, amb la mort del rei Pere II, la nit entre el 10 i l'11 de novembre de 1285, el cronista es va posar a ajuntar el relat d'aquests convulsos mesos a la crònica que ja havia començat, i havia deixat a mig escriure, sense operar una ulterior recerca de notícies, i no sent sempre capaç de col·locar exactament els esdeveniments en la justa cadena temporal.

Com he dit, aquesta part de la crònica presenta també un altre problema, de fàcil observació i menys fàcil solució: el de la manipulació retòrica de les notícies, i, en conseqüència, de quines són les fonts remotes d'aquesta pràctica literària. Fins a aquest punt de la narració, la capacitat, a vegades extrema, de manipulació retòrica per part de Desclot, actuada sobretot en la invenció de diàlegs, no havia resultat sempre tan evident, donada la distància des dels esdeveniments, i la no-regularitat de la seva aplicació. Havia suggerit, també, que podíem constatar aquesta major retorització bé en presència d'esdeveniments d'extrem relleu, bé quan Desclot tenia a disposició fonts, narratives o documentals, riques en detalls.

El quefer de Desclot es feia, fins a aquest moment, prou diferent, per exemple, del de Muntaner, per citar només un altre historiador que escriu en català i proper en el temps. Muntaner sempre retoritza, la seva crònica és molt homogènia des d'aquest punt de vista, el seu nivell de manipulació de les notícies és constant, quan en té, i quan no en té sempre les inventa, i és gairebé impossible detectar la diferència de tipologia de les seves fonts basant-se en el seu estil.

No és així per Desclot, que, per la selecció i l'equilibrat ús dels diàlegs, i doncs de les recreacions més enllà del senzill relat dels fets, és més proper, d'entre els historiadors sovint esmentats, a Saba Malaspina o a Bartolomeo de Neocastro. La diferència fonamental rau en l'estil, ja que els dos sicilians, com que escriuen en llatí, tenen un estil molt més retoritzat, depenent de les *ars dictaminis*, el de Bartolomeo, i amb fortes influències clàssiques, sobretot virgilianes, a més de cancelleresques, el de Saba. Tot i les diferències de regis-

desbaratades ·XXV· galeas del rey de França, e desbarataren-les ·XI· galeas del rey d'Aragó. E après, lo dia de Santa Maria d'Agost, donaren salt franceses al rey d'Aragó prop Gerona, e perdé-y lo rey d'Aragó ·XII· cavallers e hòmens molts, e fo-y naffrat lo rey e quaix mort. E après, En Roger de Loria almirayl del rey d'Aragó ffo vengut de Sicília, e desbaratà lo navili de França de nits e aconseguí ·XVII· galeas que s'enmenà. Enaprès lo dimecres, ço ffo ·V· dies dins setembre, pres Gerona lo rey de França a pati. Enaprès, ço ffo lo diyous a ·XVII· de vuytubri, morí lo rey de França a sson lit a Vilanova, prop Castayló en Ampurdà. Enaprès, lo dichmenge, los franceses mogueren de Vilanova e anaren-se'n, e passaren lo coy de Panissars e perderen moltes gents e molt tresor. En aquell any matex, lo dia de Sent Martí, ço ffo lo dissapte al ·XIè· dia dins lo mes de noembre, morí lo rey En Pere d'Aragó a Vilafrancha de Panadés».

tres estilístics, a causa de les diferències entre llatí i vulgar, hauríem de veure una certa semblança de fonts literàries?, hem de creure que Desclot, tot i escriure en català, imita historiadors llatins?, en concret, diria, Sal·lusti? No estic en condicions de demostrar-ho, tanmateix, és una altra hipòtesi per tenir en compte, i sempre present, al moment de comentar i avaluar unes quantes escenes i episodis dels propers capítols.

17.2. Aquesta guerra no va tenir, diríem ara, la mateixa cobertura informativa que la de Sicília. Tot i la gran preparació per part de tots els participants, sobretot el papa, amb les seves butlles, i Pere II, amb les missions diplomàtiques per tot Itàlia i a prop de l'emperador Rodolf d'Habsburg, al moment del descabdellament de les accions aquestes van ser massa ràpides perquè en poguessin circular gaires notícies, i exactes, a l'estranger. Hem de tenir també en compte l'escàs interès, per part francesa, per difondre relats precisos del gran fracàs, i la sobtada mort de Pere II que en va limitar les possibilitats, tot i encarregar-se, com veurem, d'adreçar a nombrosos monarques i nobles una relació de la victòria. Aquesta situació explica, per exemple, que l'anònim annalista del *Memoriale Potestatum Regiensium*, reprès per Alberto Miliolo al *Liber de temporibus* (571), presenti aquesta narració:

Item eodem anno Rex Franciae cum toto suo posse intravit, & occupavit Regnum Petri Aragonensis, & destruxit Civitates, & Castra dicti Regni; & maxima mortalitas ibi fuit ab utraque parte dicti Regis Franciae, & Petri Aragonum. Sicut audivimus, sicut scripsimus. Talia sunt hodie. Finis ignoratur istorum. Illi, qui supererunt, poterunt videre futura (1167B).

O que també l'anònim dels *Annales Placentini Gibellini*, que hem vist sovint molt ben informat, escrigui la seva entrada sense tenir cap notícia definitiva:

et exercitus domni regis Francorum est sicut fertur in ossiditione civitatis Girone trabucando ipsam (579).

O, finalment, la narració de Salimbene:

Item, millesimo, supraposito, rex Francie, post mortem patru sui regis Karoli, copiosum exercitum et quasi innumerabilem conduxit in Hispaniam contra Petrum Aragonum, volens ipsum omnino destruere. Talia sunt hodie in festo santi Xisti, MCCLXXXV; finis ignoratur istorum (II, 843-844).

Que la rapidesa de la guerra no va donar temps per desplegar la mateixa propaganda que durant la guerra de les Vespres, no vol dir que no n'hi hagi hagut, el fet que els francesos van silenciar com va ser possible el fracàs final,

no vol dir que la monarquia capeta no utilitzés les armes de la propaganda. Ja hem vist alguns dels seus arguments, al capítol precedent, i, com es pot deduir de les testimoniances següents, un dels elements que devia haver difós la propaganda francesa és el de les dimensions de l'exèrcit.

Hi ha qui senzillament parla d'un gran exèrcit, i entre aquests hi hem de col·locar els historiadors francesos. Però altres, com Desclot (II, 131 i 137), Galceran de Tous (cap. XIX), l'anònim de les *Gesta Comitum* (GCB III, 78), Muntaner (cap. CXIX) o Villani (VIII cii), són més precisos en proporcionar uns nombres increïbles: els cavallers serien uns 17.000 per Desclot, Galceran i Muntaner, i més de 20.000 per *Gesta* i Villani;⁶⁵⁸ els infants apareixen sense nombre per *Gesta* i Muntaner, més de 80.000 per Villani i, entre tots, uns 200.000 per Desclot i Galceran, cosa que revela que eren aquestes les xifres que devien córrer al moment de la invasió. En realitat, l'exèrcit francès, tot i ser per l'època un gran exèrcit, no comptava amb més d'uns 19.000 soldats entre tots, 3.000 cavallers, 4.000 homes d'armes i 12.000 soldats a peu de diferents tipus.⁶⁵⁹

Tot i descomptar la tendència a magnificar i exagerar el nombre de combatents en un exèrcit, sobretot dels enemics derrotats, per tal de magnificar les pròpies gestes, hi ha com una certa coherència en les xifres dels historiadors, a més historiadors de diferents procedències, ja que quatre són catalans i un és toscà, Villani, que depèn de fonts franceses. Coherència que revelen molts detalls presents només en aquestes, i que em fa pensar, més que en l'autònom multiplicar de cada cronista, en unes xifres que devien provenir d'una font única, diria francesa, i difoses a propòsit, possiblement per espantar l'adversari davant el vendaval d'homes armats al qual s'havien d'enfrontar.

L'autor de les *Gesta Comitum*, quan parla de l'exèrcit enemic, aprofita l'avinentesa per fer, alhora, una mica de literatura i una mica de moral:

Infinitus erat numerus pugnatorum. Refulgebat sol in clipeis aureis, et montes ab eis splendore fulgureo resplendebant; sed gentis quae in sua fortitudine et ferocitas potentia confidebat, dissipata est finaliter fortitudo per fortiorem et magis iustioerem ac strenuam gentem nostram, ut rei et negotii exitus post probavit (GCB III, 78).

658. Coll (IV, p. 118) cita també el testimoni d'uns annals de la sèrie *Barcinonense* que parlen de 12.000 cavallers, de fet es tracta dels *Annals de Barcelona de 1291* i dels *Annals de 1323*, igual que Mascaró (BC 485, f. 248v) i «cum familia peditum sine numero».

659. Aquests són els nombres que donen els càlculs de Contamine (1984, p. 116), que estan fets a partir de les despeses que ocasionà l'expedició, despeses que pujaren a 1.228.751 lliures de Tournai (vg. RHF 21, p. 517-519). Per com tractar els nombres oferts pels cronistes medievals, vg. Burns, 1990b, vol. 1, p. 153-157, i García Fitz, 2005, p. 476-491.

17.3. Desclot, després d'haver relatat la crida a les armes de la host dels croats al capítol 136, ara ens la presenta al moment en què aquesta entra al Rosselló, el 4 de maig, tan confiada en les seves forces que, en veure el Pirineu, els soldats «hagueren gran goig e materen grans crits e aücaren axí com si ja haguéssan conquesta tota la terra, que no's cuydaven que nengú los gosàs sperar ni defendra a ells» (cap. 137). És possible que fos veritat tanta confiança i seguretat en les pròpies forces, o almenys que fos la idea que volia difondre l'armada francesa. Desclot insistirà més d'un cop en aquest estat anímic dels invasors, prest, tanmateix, a dubtar i recular a la primera dificultat. Una gran marea humana, espantosa i en la seva força confiada, que davant qualsevol resistència es descompon, tremola, torna enrere per prendre nova empena fins a empantanar-se, veurem, definitivament en el setge de Girona.

Ara Desclot presenta l'exèrcit que s'acampa a prop de Salses i aquí troba resistència per part dels habitants. De seguida, el rei Felip, nerviós, pensa en una traïció del rei de Mallorca, però el comte de Foix li explica que els habitants s'estimen més el rei Pere que el seu germà. «Donchs ells són traïdors» crida el rei Felip, justificant la primera massacre acomplerta pels croats. L'endemà l'armada es torna a posar en marxa, i Desclot aprofita per mostrar-la en moviment, dividida per escales, amb els seus capitans i les senyeres, utilitzant un dels típics recursos de l'èpica clàssica: el del catàleg de l'exèrcit minuciosament descrit amb els seus components ètnics, els seus cabdills i els diferents cossos de soldats. Fet, aquest, que em confirma en les meves sospites de presència de fonts literàries clàssiques darrere alguns comportaments retòrics de Desclot.

Al capítol següent, el 138, Desclot, el millor informat entre els cronistes no francesos, segueix notificant els moviments de l'exèrcit francès. Tot i les imprecisions i llacunes en la informació al seu abast, sembla que Desclot va arribar, si fa no fa, a les notícies que devien ser reportades al rei pels seus informadors, alguns dels quals es devien moure pel mateix campament de l'enemic o formar part de la família del rei de Mallorca.⁶⁶⁰ La host francesa avança, amb lentitud i moltes precaucions però, de moment, imparable. Les

660. El mateix cronista parla d'«ardits i missatges» que arribaven cada dia al rei i de «spies que havia en la ost del rey de Franssa» (II, 139). El 3 de maig el rei, com hem vist, escrivia als nobles aragonesos que «segund por cierto entendimos, el rey de França et don Pfelip con toda lur gent vienen d'acá de part de Rosseylló, et ningunas de lurs compannas non vienen de otro cabo, que nós oido ayamos nin sepamos», el mateix 3 de maig (vg. apèndix 10 a) escrivia a l'infant per dir-li que: «vos feem saber con le rey de França era vengut a Narbona. Ara us fem saber que s'acosta aençà aytant com pot» i li demana que s'apressi a conduir tropes, i l'infant difon la requesta a diferents vicaris i batlles. El 5 de maig, un dia després de l'entrada dels francesos al Rosselló, el rei escriu al «Baiulo episcopi Gerunde in Ullano [...] Sicut ad audientiam nostram pervenisse, iam talibus rex Francie cum exercitibus suis appropinquans in terram que est in introitu terre nostre» (ACA Cancellaria Reg. 56, f. 94v).

taulettes de cera de Pierre de Condé ens permeten de seguir-ne els moviments a diari: el 6 de maig és «in castris prope Perpignianum» (p. 499), el 10 de maig Felip III ja és a l'horta de Perpinyà (p. 461) on es quedarà fins al dia 13, i des d'on fan cridar el rei de Mallorca.

Desclot no es limita, però, a proporcionar tota la informació que li pot haver arribat, perquè la tracta i la manipula segons les seves conveniències, puix ens explica que els ambaixadors francesos, en un nou detall de la supèrbia galla, es meravellen de la pobresa del rei Jaume, que pensaven, pel sol fet de ser senyor de Montpeller, que havia de ser més ric que el rei d'Aragó.

Desclot va mostrant aquests gestos de desconfiança per part de Felip III, així com, un cop entrat en els dominis del rei de Mallorca, l'hem vist dubtar a Salses i el veurem altres vegades, cada cop que la fidelitat dels súbdits a Pere II, llur senyor natural, els durà a oposar-se a l'avançada de l'exèrcit croat. És que Felip III vol veure les coses clares, i, no es refia del tot de Jaume II, o com a mínim dels seus súbdits, així que tot i prometre-li ajuda i compensació dels torts rebuts pel seu germà, vol els castells del Rosselló; la vila de Perpinyà amb cent hostatges; la llibertat de comerciar per tot Rosselló i la possibilitat d'enrolar els homes d'armes de la terra. Jaume II es veu en dificultat, però no té més remei que acceptar, i li entrega els castells de la Clusa —l'Ecluse, just abans del pas del Pertús—, i de la Roca, on ell mateix condueix els soldats francesos que l'han d'ocupar.

Segons la cronologia de Desclot, aquesta reunió entre els dos reis, i el consegüent lliurament de castells i forces s'hauria esdevingut l'11 de maig. Tot i així, és molt possible que, en efecte, això ja s'hagués donat abans, potser quan, el 27 d'abril, Jaume II havia enviat missatgers a Felip III per informar-lo de l'ocorregut a Perpinyà. Això m'ho fa pensar la carta de Pere II als mallorquins publicada a l'apèndix 9 *d*. Malgrat que haurem de pensar en una certa propaganda, per part del rei, i manipulació per tal de magnificar la culpa del seu germà i obligar, almenys moralment, els mallorquins a passar al seu costat, malgrat això hi ha afirmacions donades com a segures i, evidentment, com a ocorregudes abans del que conta Desclot. Escrivia el rei Pere el mateix 11 de maig que, a Jaume II:

están en nostre poder, demanam-li que ns feés retre los castels et totes les forces de sa terra, que ns en poguéssem defendre et ayudar contra nostres enemics, et sap Déus que açò feyem a profit nostre et seu, per ço cor él los devie deliurar al rey de France.

Això, evidentment, el rei ho sabia ja abans d'anar a Perpinyà, i, a més, diu que Jaume II ja donava als francesos «ayuda de viandes et de ferre et d'altres coses de la sua terra», però ara, segueix més endavant:

Ara lo rey de Malorches à liurada tota la terra que tenia deçà et tots los castels et les forces, et no solament los seus mes aquels de qui él avia presa postat, que's tenien per él, a feu, o preses en pennora, als franceses.

Em sembla molt difícil que el rei pogués donar aquests detalls el dia mateix del lliurament de les forces.

A més d'ocupar els castells, Felip intenta entrar a Perpinyà i hi envia mil cavallers, els quals són acollits com a enemics, amb fletxes i pedres, tant que pensaren que el mateix rei d'Aragó era tancat dins la vila. Tornant al campament, com per descarregar la ràbia, saquegen un monestir femení, i maten i violen les monges.

També Galceran reporta episodis de sacrilegis comesos pels francesos els quals, hem vist més amunt, acusaven els catalans de ser heretges:⁶⁶¹

Mentre que'l rey En Pere era al coyl de Penisars ab sa gent, per deffendre al rey de Ffransa que no entràs en Catalunya, cor se pensave que aquén entràs, e per altre loch no, per ço con los passos d'aquellas muntanyas són molt forts, el rey de Ffransa era en Rosseyló ab grans gens, e tench tota la terra a sa voluntat, sí que destrouhien e guastaven tota la terra, e masseren foch a esgleyas e les enderrocaven, e prenien les ymages de Santa Maria [e] dels crucifixes e trencaven-les, e dehien que allò eran ymatges de paterins, e dasonraven-les molt (XX).

Tanmateix, segons el testimoni del mateix rei, bé aquests episodis devien haver estat molts més dels recordats, bé ja havien començat abans que els croats arribessin a Perpinyà, ja que Pere II escriu als mallorquins que, els francesos:

van ya mostran lur mercè qual és, que non porten fe a nenguns, ni encara a monestirs, ni homes ni dones d'orde, d'ociure et de destruir, et d'aontarles en moltes desguisades maneres, sí que n'àn ya molts morts et destruits, et creem que faran atressí dels altres en què els púschan aver poder.

El dia següent, el 12 de maig, els habitants de Perpinyà es veuen obligats a deixar entrar els francesos, davant la impossibilitat d'una adequada resistència. Solucionat el problema d'assegurar les espatlles de l'expedició, l'exèrcit reial es mou «l'endemà», dia 13, per acampar, segons diu Desclot,

661. Segons conta Salimbene, un dels arguments per predicar la croada contra Catalunya era que «ibi multiplicabantur heretici, usque adeo quod inquisitores heretice pravitatis illuc ire non poterant occasione hominum Petri Aragónum, quos ibidem tenebat» (II, 820), vegeu també més amunt al capítol 4.

«entre Perpinyà e una casa del Templa que ha nom lo Mas Déu», i Pierre de Condé ens dóna el rei «in castris ultra Perpenianum» (p. 446) des del dia 13 fins al 19 (p. 499).⁶⁶²

Aquí Desclot comet un error, perquè identifica els moviments del rei de França amb els de les seves hosts, ja que escriu que «anà demunt e devall per tot Rocelló» i que «ordonà que l'endemà entràs en Catalunya e vench-se'n atendar ab ses osts prop d'un loch qui és apellat lo Voló»⁶⁶³ (II, 138). En realitat, sabem que Felip III no es desplaça de les proximitats de Perpinyà fins al dia 19, i el 22 ja el trobem a Elna. Podem comprovar, estudiant el seu itinerari, que el rei es mou del seu campament només un cop el trajecte i el nou lloc d'acampada són segurs, i això ho fa molt a poc a poc, donades també les dimensions de l'exèrcit. Així que mai no arribaria fins al Voló en tan poc de temps, i deixant-se a l'esquena ciutats hostils com Elna i Cotlliure, les quals, segons el testimoni de Desclot, es tenien pel rei Pere II. Qui evidentment es mogué per tot el territori i anà a establir-se a prop del pas per on es pensava que s'havia d'entrar a Catalunya, reforçant també la posició avançada del castell de la Clusa, va ser només part de l'exèrcit. Aquesta consideració ens permetrà de corregir uns petits errors dels comentadors que m'han precedit i, sobretot, solucionar algunes aparents contradiccions en les fonts.

17.4. Al capítol següent, el 139, Desclot deixa de parlar dels francesos per tornar al rei Pere II, i aquí veiem amb claredat això que deia més amunt de la falta de polidesa dels diferents blocs de relats. El cronista ens fa tornar enrere, al final del capítol 135, al retorn del rei des de Perpinyà i als proveïments presos per allotjar els presoners; parla d'una «guerra» que hi havia entre Ponç Hug V d'Empúries i el vescomte Dalmau de Rocabertí, de la qual ni Desclot n'havia parlat amb anterioritat, ni té cap rellevància per a la narració, i que resulta com una notació aïllada.⁶⁶⁴ I segueix, com al capítol esmentat, sent imprecís respecte als moviments del rei: sabem que Pere II és a Figueres des del 27 d'abril fins al 6 de maig, i a partir de la nit d'aquest dia, o el següent, ja és al coll de Panissars. Però, aquí sembla que Desclot no sap on és el rei, ni quan és que s'assabenta de les notícies, perquè escriu, de manera molt general, que després d'haver tornat de Perpinyà, i haver fet fer les paus entre el comte i el vescomte —cosa que féu l'infant Alfons i amb anterioritat—, «puys entès per

662. Coll (IV, p. 126 nota) i Soldevila (1971, p. 650) diuen erròniament fins al dia 15.

663. Zurita, que llegeix les seves fonts amb intel·ligència i sentit comú, tot i dependre de Desclot per a molta part del seu relat de la invasió, escriu que a Voló «estaba la mayor parte del ejército francés alojada», sense esmentar el rei, i que «de allí movió la avanguardia la vía de la ser-ra» (*Anales IV* lx; 2, p. 216).

664. Vg. Sobrequés, 1980, p. 78.

cert» que els enemics havien entrat al Rosselló i que —cosa vertadera—, el rei «ab ses osts se acostava poch a poch ves sa terra».

També Galceran, si no hem d'imaginar algun error de còpia en el manuscrit, és imprecís en aquest punt, perquè escriu que «quant lo rey En Pere ach estat ·III· jorns a Figueras, un misatge li vench, qui li dix que·l rey de Ffrança era vengut ab grans gens a Perpinyà» (XVIII), ja que, quan els francesos són a Perpinyà el rei ja era al Panissars. A més, per la mateixa carta del rei als mallorquins, i altres que he anat citant, sabem que Pere II estava perfectament assabentat dels preparatius i dels moviments de la host enemiga, ja que escriu d'haver tingut paciència amb el seu germà fins a primers d'abril, «tro que·l rey de France ab ses hosts fo a Tolosa vinén contra nós et nostra terra, et nós som venguts a Figueres per defendre-nos». I és exactament des de Figueres que són emeses les convocatòries.

Ara hi ha, en paraules de Soldevila: una «nova al·lusió de Desclot, aquesta més extensa i precisa, a la negligència del rei Pere en l'aparellament de la resistència» (1971, p. 650). Desclot escriu que el rei:

no era en aquella saó bé aparallat d'esperar tan gran poder com aquell era [...] car ell no havia encare ajustats ab si ·LXXX· cavallers per nulla res del món, ni de servents sinó les maynades, ne no havia encara asoldats ne aplegats neguns cavallers de sa terra [...] que hans se'n entramatia menys, no se'n era entramès tro assí, que si hagués a garrajar ab ·I· sotil cavaller de sa terra. Però quant viu que axí era e si no·y acorria en breu, que tot era per·dut, tramès letres a ses osts (II, 139).

Les hosts han d'arribar ràpidament, un cop «vistes les presents», perquè els francesos «éran ja en assò que devian passar los munts que partian Catalunya e Rocelló». Aquí Desclot, altre cop, no diu la veritat, perquè sabem per la documentació, citada per Coll i Soldevila —i per la fórmula «vistes les presents» semblaria que ell l'està citant—, que ja a partir de mig gener hi ha lletres de convocatòria de les tropes, i, com hem vist, des del 22 d'abril, a pocs dies de saber que l'exèrcit francès s'està recollint a Tolosa, hi ha les convocatòries generals.⁶⁶⁵ Tampoc és veritat que no anés proveït de soldats, perquè hem vist com, dirigint-se al nord, explica Galceran, anava acompanyat d'un petit exèrcit de 400 cavallers i 5.000 homes a peu, suficient per vigilar els passos i controlar la situació abans de l'arribada de les altres tropes. És a dir, que el retret que Desclot dirigeix al rei és seu personal, correspon a la seva idea, o

665. Soldevila escriu que el dia 22 d'abril «s'adreça especialment als catalans dient-los que els francesos ja s'acosten i que acudin per a quatre mesos» (1971, p. 650), hem vist que les convocatòries eren generals per a tots els súbdits.

a la que li proporcionava la seva font, i no pas a la realitat, com també testimoniaven les *Gesta Comitum*.

Aquestes, sense ser ni més precises ni més exactes, tan sols més retòriques, presenten tota una altra situació, respecte a Desclot, i més corresponent a la que es dedueix de la documentació i de Galceran, en dir que:

Auditis armorum fragoribus Gallicorum, Aragonum rex Petrus intrepidus magis conualescebat, et illius gentis ferocem multitudinem destruere satagebat. Ascendit igitur ad collem de Panizars cum suo exercitu, unde transire ab omnibus credebantur, et ibi tentoria sua fixit (GCB III, 78-79).

Evidentment, no entrava en els plans de guerra de Pere II, el fet de lliurar batalla campal abans encara que els enemics no entressin a Catalunya⁶⁶⁶ —ja veurem en detall, comentant el capítol 147, quina era la seva estratègia—, però la convocatòria de tropes per vigilar els passos s'havia fet prou a temps. D'algun manera, sembla com si Desclot, o la seva font, va malinterpretar unes paraules del rei mateix. El dia 28 de juny havia escrit, a la continuació de la carta als mallorquins que:

nostres amics ni nostres naturals no's deuen ne'ls cal desanegar, per assò que, si a Déu plau, tot és per lur dan, que nós avem establits nostres locs, et plauria'ns qu'èls entrasen més aenant, que, con nós ayam nostres gens que ayustam adès, et nostra armada de Sicília, si a Déu plau, nós cobrarem aquella terra et molt més, a gran honor et crecimén nostre et dels nostres, et a gran dan et pèrdo a d'èls.

I quan un mes després, el 28 de juliol, emet les convocatòries perquè les tropes acudeixin a la frontera, escriu aquestes paraules que exemplifiquen molt bé la seva estratègia:

Fem-vos saber que, con lo rey de França ab ses osts entrà en nostra terra, per ço con nós ladoncs no aviem justades nostres gens, presem acort que pus segura cosa era d'establir los locs et de menar lo fet per guerra, tro que nostres gens agéssem justades et endemig seriem mils certificats de lur poder et de lur estament, on con, la mercè de Déu, èls se sien molt minvats et minven tots dies, sí per mort de malauties, sí ab armes, fiant en Nos-

666. Zurita reporta la notícia d'un acord entre el rei Pere i Sanç IV —que no sé d'on extreu—, de quan s'entrevistaren a finals de 1284: «ofreció el rey de Castilla que le ayudaría con su persona contra el rey de Francia si entrase por sus reinos; y que se hallaría en la batalla con él. Y con esta confianza deliberó el rey hacer tal ayuntamiento de gentes que pudiese salir en campo contra los franceses y darles batalla» (*Anales* IV li; 2, p. 187). Si això fos veritat, tota la conducta de la guerra demostraria que el rei havia canviat de plans.

tre Senyor et en la bontat de nostres gens, és acort et volentat nostra que·ls donem batala, a la qual avem assignat dia lo primer dia del mes de setembre primer vinent.⁶⁶⁷

Això que el rei diu clarament és que, al moment de l'entrada al Principat, no tenia prou soldats per entrar en batalla campal, i era, a més, poc cert del nombre d'invasors, fet que, diria, reforça la meua interpretació dels nombres tan diferents que ha transmès la tradició. Podem veure, també, com al *Croni-có* de Mascaró és recollida l'entrada següent:

Anno domini ·M^oCC^oLXXXV^o. in prima ebdomeda mensis madii, exercitus civitatum Barchinone, et omnium aliarum civitatum, villarum et aliorum locorum Cathalonie et Aragonum, iverunt apud Collem de Paninças ad defendendum Cathalonia, ex eo quare Philippus rex Franchorum de voluntate supremi pontificis veniebat contra rege Aragonum, bene cum ·XIIIm· mille cohoptertis equorum et cum familia peditum sine numero, et cum centum galeis per mare, que fuerunt destructe et capte ut sequitur.⁶⁶⁸ (BC 485, f. 248v).

La informació és confirmada per la *Crònica del rei En Pere*, que, al seu torn, presenta una certa confusió de dates, perquè la notícia de l'entrada de Felip III a Perpinyà arribà al rei Pere quan aquest era al Panissars, i no a Figueres, mentre que és des d'aquí que va emetre les lletres convocatòries, però era el 22 d'abril i no de maig. Galceran posa aquest episodi després de la captura del rei Jaume, mentre que les convocatòries en són precedents, com hem vist, cosa que dona prova de la dificultat d'obtenir informacions exactes per part de qui estava lluny del teatre de les operacions:

Quant lo rey En Pere ach estat ·III· jorns a Figueras, un misatge li vench, qui li dix que·l rey de Ffrança era vengut ab grans gens a Perpinyà. E mantinent que·l rey En Pere sabé assò, tramès misatgers per tot son regne, que totes les gens qui armes sabessen portar, a caval e a peu, que ven-

667. ACA Cancelleria Reg. 57, f. 167r, aquesta i les altres lletres convocatòries les publico a l'apèndix 11.

668. És aquesta l'última notícia de la guerra present al ms. 485, és a dir que no hi ha copiat, o s'ha perdut, l'*ut sequitur*, i és transcrita a peu de pàgina sense portar cap títol, i en un segon moment, per la mateixa mà. Mascaró depèn de la mateixa font de la qual copien els *Annals de Barcelona de 1291*: «Anno MCCLXXXV in mense madii, cunctorum civitatis Barchinone et aliarum civitatum, villarum et locorum Catalonie et Aragonie iverunt ad Collem de Paninças ad defendendum Cathalonia contra Ffilipum rege Franchorum, qui de voluntatem Pape veniebat contra Petrum regem Aragonum cum XII millia equitibus et peditibus sine numero et cum centum galeis per mare, que fuerunt destructe per Rogerium de Loria» (AHCB, L-5, f. 34v).

guessen al coy de Penisas, e mantinent, haüts los misatgers, que no esperassen lo un a l'altre. E ell rey En Pere vench-se'n al coy de Penises, e aquí ell sa atendà, e après, totes les osts de Catalunya vengren e atendaren-se aquí (XVIII).

Galceran podria també fer referència a altres lletres, i, en tal cas, una d'aquestes seria la publicada a l'apèndix 10 *a*: les tropes havien d'estar ja ben preparades: les convocatòries surten de Figueres el 22 d'abril i, en menys de dues setmanes, ja són al front, si és que els dies assenyalats a la documentació —el 3 escriu el rei des de Figueres, el 5 l'infant des de Barcelona—, i els que esmenta Mascaró —primera setmana de maig—, fan referència, com sembla evident, als mateixos contingents de soldats.⁶⁶⁹

Encara menys és veritat, al relat de Desclot, que els francesos ja estaven a punt de passar les muntanyes, com ja notava Soldevila (1963, p. 237). Però, abans de treure unes —hipotètiques— conclusions, seguim. El text de Desclot continua sent ambigu, o contradictori, perquè el cronista escriu que:

puys quant les letres e-lls misatgers del rey d'Aragó foren venguts per tota la terra, meravellaren-se molt d'aquest ardit e de la saviesa del rey d'Aragó, que tant havia tengut d'açò a ffer que per forssa s'avia a fer. [...] mas ell los havia tant trigat de fer saber assò e aytambé tant breu temps assignat de sa-guir lo seu manament.⁶⁷⁰

No van poder arribar amb tots els efectius que estaven demanats. Fins al punt que el rei pensa que tot està perdut, «si Déus no li'n valgués e la sua certesa». Mentre està a Figueres, i creient que el rei de França és encara molt lluny —com efectivament hi és—, els seus espies li diuen que el passatge pel coll de Panissars està «ordonat per l'endemà matí». La notícia —que, com veurem, és falsa—, deixa el rei dubtós, i Desclot, amb un recurs més típic de Muntaner, ens en presenta els pensaments:

E lo rey, quant açò hach entès, meravellà-sse'n molt e stech entra si mateix pensiu, no per reguart ne per temor que ell hagués, mas temie's que les gents de la sua terra no-s donassen espahordiment e smay quant sabessen que'l rey de França era daçà los munts passat menys de colp. Per què lo rey fo en molts pensaments, que no-s sabia si-s fes manament per la ter-

669. La no-coincidència absoluta en les dates ha de dependre de l'arribada escalonada dels diferents contingents, a l'apèndix 10 *a* es veu com l'infant convoca els lleidatans el dissabte 5 de maig i els diu que sortirà de Barcelona amb l'estendard el diumenge vinent.

670. Comenta Soldevila que «ací esclata sense palliatius i amb una certa ironia la censura per la tardana actuació» del rei, i això li sembla indicatiu que aquesta part va ser redactada després de la mort del rei. Ja veurem què se'n pot pensar.

ra que tuyt lexassen los lochs plans e que s'allsassen en los castells e en les forces, o ell si isqués a carrere als francesos. Emperò quant hach sobra açò pensat, hagué bon cor e enfortit, e pensà's que si a fer-se venia, més li valia morís stant rey, que si sos anamichs s'onrassen d'ell a la longua en nulla res (cap. 139).

Tampoc aquesta introspecció en els pensaments del rei no té gaire sentit i coherència: Pere II no va pensar mai d'enfrontar-se als francesos abans que passessin les muntanyes. Ni d'altra banda, amb l'excepció de Girona i poques altres localitats, no es tancaren dintre tots els castells i les forces, perquè havien despoblat, en un segon moment, gairebé tot el territori fins a arribar a Barcelona. Així doncs, què vol dir que «més li valia morís stant rey»? Quina era l'opció contrària?

El rei, sempre segons el relat de Desclot, se'n va a la Jonquera, des de Figueres, amb 38 cavallers i 70 servents, i amb els mateixos segueix pel Panissars, després d'haver organitzat les «defenses»: encendre unes grans fogueres per tots els passos, de manera que l'enemic cregués que «totes les osts d'Aspanya» eren allà concentrades.⁶⁷¹ L'estratagema, com explicarà al capítol següent, funcionà, i «en breu de dies», arribaren totes les tropes convocades pel rei. Aquí tornem a coincidir amb la documentació, ja que el rei és al Panissars a partir del dia 7 i, com hem vist, durant la primera setmana de maig començaren a arribar les hosts catalanes. És també veritat, com noten Coll i Soldevila, que el rei no havia pogut fer «soccorriment encara d'alguna res» als cavallers, tal com resulta a la documentació publicada a l'apèndix 9 a. I també és veritat que l'infant Alfons, que havia tornat a Barcelona, «fes manament [...] que per tots los loguars de Catalunya [...] fes hom repicar les campanes».⁶⁷² Desclot afegeix a la notícia una àmplia citació de l'*Usatge* 68, el *Princeps namque*, que regulava la convocatòria d'ajuts al comte-rei i que, com hem vist, ja era invocat a les convocatòries del 22 d'abril.⁶⁷³ Com es pot explicar la curio-

671. Recorda Soldevila (1971, p. 650) que un estratagema semblant l'havia fet servir Jaume I «per conseguir la submissió del moros menorquins» a *LdF* 120.

672. L'ordre de l'infant Alfons és del 7 de maig, quan el rei de França és encara a Perpinyà, «faciamus per vos et alios oficiales vestros immiti sonum et fieri faros et campanas repicari per totam Cataloniam secundum Usaticum Barchinone», vg. apèndix 10 b.

673. Desclot afegeix, com Galceran de Tous —i vg. el document apèndix 10 c—, que ni arribaren totes les tropes, ni hi participaren els aragonesos: «Mas dels cavallers d'Aragó hi vengren molt poch, si nó tan solament aquells qui eran de casa del rey, los altres no y volgren venir ne de les altres gens naguna, ans li falliren, que no y volgren venir per tal com eran en discordia ab ell per moltes de cosas que li demanaven, les quals ell no ls volie atorgar. Encara que les gens de Cathalunya no y vengren axí complidament con al fet pertanyia per moltes rahons» (XVIII). Molt possiblement, com ja he dit, la no-participació dels aragonesos ha de ser redimensionada i va ser, en bona mesura, una altra «veu» que circulava per Barcelona: bona

sa composició d'aquest capítol, amb la notable quantitat de notícies, algunes comprovades, i altres del tot imprecises o falses?

La meua impressió és que Desclot intenta compaginar unes informacions parcials i, sovint, contradictòries: per la documentació sap de les convocatòries de tropes, però no sap amb precisió on és el rei, no sap quan hi és —a part del fet que és entre Figueres i la frontera—, ni sap exactament quan arribaren les tropes. Aquestes dades, relativament segures però limitades, les ha de fer encaixar amb aquelles que, diria, són veus i que, tot i contradir molts dels elements que té entre les mans, devien ser prou fortes com per recollir-les i fer-ne l'estructura de l'episodi. Veus de por, possiblement originades —si la meua hipòtesi respecte als nombres de la host enemiga és exacta—, per les desmesurades dimensions de l'exèrcit francès i la seva amenaça imminent.⁶⁷⁴ I veus d'insatisfacció social —ja les hem vistes presents a les arrels de la rebel·lió de Berenguer Oller—, que les Corts de Barcelona i la proclamació de la constitució *Rocognoverunt proceres* no havien del tot tranquil·litzat. Només d'aquesta manera es poden explicar les «crítiques» al comportament i a la falta de previsió del rei, crítiques que només poden originar-se en medis llunyans del teatre, i del centre neuràlgic, de les operacions, i possiblement hostils al rei o, almenys per part de qui era insatisfet amb les dificultats originades per les guerres, que encara no havien dut cap benefici. Veus que es devien haver recollit durant la guerra, i en vida del rei, i no després, quan ja no tindrien gaire sentit.⁶⁷⁵ Veus que transformen la crida de les tropes «per fars o per alimares» en unes grans fogueres que espanten l'enemic, tot i que hi podria haver quelcom de veritat en la notícia. I veus segons les quals, l'única salvació era en les mans de Déu, consideració, aquesta, prou rara a la crònica de

part dels soldats i cavallers eren destinats a vigilar les fronteres d'Aragó contra possibles, i amenaçades, invasions franceses per aquell costat, i a fer front a les operacions de Juan Núñez de Lara (vg. Zurita, *Anales* IV lviii-lix, 2, p. 209-211), tal com emergeix de les lletres convocatòries del rei als aragonesos —vg. apèndix 11 d, 11 e i 11 g. Escriu el rei als que estaven destinats a la defensa que: «E femos vos esto saber por esto, que si Don Johan Nunnez et su companna son estraguados, como nos cuydamos, la frontera serà segurada, et podredes seer con toda aquella companna de cavallo e de pie que aducir pod[re]des con nós a la batayla», i si no pot ser «avemos vos por escusado et queremos que finquedes a la frontera según que aviades ordenado» (ACA Cancelleria, Reg. 57, f. 171v).

674. Diu encara Galceran que: «Quant les gens de Catalunya entazeren la gran multitut de les gens ab què·ll rey de Ffransa venia, foren molts espaorduts» (XIX).

675. Escriu Soldevila: «tampoc no hem de separar l'eventualitat, ans al contrari, que el rei hagi volgut donar als enemics la sensació d'incúria i fins de desmoralització, amb el consegüent xoc psicològic en experimentar els primers contratemps. En els corresponents capítols de Desclot trobem sovint mostres d'aquest doble estat d'esperit dels francesos» (1963, p. 237), no es tractarà que aquest tipus de volguda impressió, de tan bé que estava construïda, s'havia difós també entre la població catalana, o, almenys, part d'ella?

Desclot.⁶⁷⁶ I això quan, ja hem pogut apreciar, el rei tenia una estratègia pensada i estava organitzant les defenses de terra —amb les nombroses convocatòries—, i de la costa —per a aquestes, vg. apèndix 10 e i 10 f.

17.5. El capítol 140 ens duu altre cop al campament francès, ja que a la seva narració Desclot procura fer un seguiment sinòptic dels diferents teatres d'acció. Però, com si fos un altre bloc argumental, torna a resumir això que ha acabat d'explicar, de les fogueres i de l'anada del rei amb pocs companys al coll de Panissars. Ara, l'efecte sobre els observadors és encara més gran de l'esperat, ja que van pensar que «totes les gents del món fossen aquí», i no només les d'Espanya com a la precedent menció. La notícia no va ser ben acollida al campament francès, i el rei n'és molt decebut: pensaven que Pere II hauria fugit, i que, l'endemà, l'entrada a Catalunya seria cosa fàcil. Mentre que descobreixen que era tot al contrari, perquè el rei és allí amb tot el seu exèrcit, i ells hauran de fer marxa enrere. I així fou, ja que de «bon maytí dessatendaren-sa les tendes e tornaren-se'n sus al pla de Rocelló».

El matí següent, quan encara estan a prop dels passos, arriba la notícia que el rei d'Aragó amb tot el seu exèrcit, integrat —a més de la cavalleria que no és esmentada— per 10.000 genets sarraïns i 100.000 homes a peu, està a punt d'arribar, d'entrar a Perpinyà i barrar-los el pas. La notícia engendra el pànic, tant que la retirada es transforma en una fuga desordenada amb l'abandonament d'ingents quantitats de materials. Un cop arribats a Perpinyà van entendre que era tota una mentida i «tengueren-sa per fort scarnits». Per tal d'evitar nous perills d'inseguretat, el cardenal Cholet aconsella d'ocupar Perpinyà i venjar-se sobre el seus habitants. A les observacions del rei Felip que no pot trencar la seva paraula, el cardenal li diu que ja en té l'absolució i que no es preocupi de res.⁶⁷⁷ De manera expeditiva, els francesos demanen i obtenen

676. L'origen evidentment eclesiàstic de l'autor de la *Crònica del rei En Pere* —segur també si no és Galceran de Tous—, explica fàcilment el seu continuat recurs a la providència. Pot ser, tanmateix, significatiu d'un estat d'ànim més generalitzat el fet que ell insisteix molt sobre aquest aspecte, per exemple dient que «axí deliurà Déus lo rey d'Aragó e les suas gens de les mans dels ffrancesors erguyloses e sens tota mercè [...] E axí eren ten fort desconfortats, que no havien altre confort sino Déus, a qui reclamaven tuyt e pregaven-lo que's combatés per ells e que los deliuràs de les mans d'aquellas gens sens mersè» (XIX). De semblant sentiment es fa testimoni també Muntaner (cap. CIX).

677. El rei de França prometia l'absolució per part del papa, gran amic seu, als nobles provençals que havien jurat el testament de Ramon Berenguer V de Provença —vg. I, 51a, i capítol 5; l'aliat del rei Pere, Guido da Montefeltro, és posat per Dante a l'infern, entre els consellers fraudulents, perquè, a prec del papa, li va aconsellar com podia enganyar les gents de Preneste, i el papa el convenç perquè «tuo cuor non sospetti; | finor t'assolvo» (*Inf* XXVII 101-101), però un cop mort el comte, el diable el sostreu a sant Francesc, per endur-se'l a l'infern, perquè «assolver non si può chi non si pente, | né pentere e volere insieme puossi | per la contradizion che nol consente» (118-120).

hostatges, mentre que molts perpinyanesos s'escapen —totes coses ja ocorregudes abans en correspondència de la narració del capítol 138. L'ocupació de la ciutat és violenta, amb robatoris i violacions, com era d'esperar.⁶⁷⁸

Desclot narra ara un episodi de valor d'un ciutadà de Perpinyà: un comte picard vol violar una dona, «la pus bella dona de Perpenyà», en resistir-se amb violència el comte la mata. El marit, malgrat el dolor, aconsegueix convidar a casa seva el comte i tota la seva companyia, i, un cop havent-los emborratxat, els degolla tots 32 quants eren, i s'escapa per venir-se'n al coll de Panissars. A part d'aquesta última anècdota, aquí també Desclot treballa sobre veus, diferents tipus de veus, i, com hem vist per les informacions repetides, sense haver coordinat bé les parts del seu relat, que devien correspondre als apunts que n'havia pres.

Unes veus són les de l'imminent atac francès: ja hem vist que, possiblement, un destacament avançat de l'exèrcit francès s'havia acampat pels volts del castell de la Clusa,⁶⁷⁹ i seria, doncs, aquest destacament que va entrar en contacte visual amb els defensors catalans —van pensar aquests que era tota l'armada?, algú d'ells va difondre la notícia d'un atac imminent?— i seran aquests mateixos qui, en retirar-se, havent comprovat que el pas del Pertús estava ben vigilat, van portar al campament francès les notícies de la presència del rei a la frontera amb un poderós exèrcit. També podem pensar que els espies del rei Pere havien de treballar en els dos sentits, de recollir i difondre notícies. I alguna falsa informació que toqués l'excés de seguretat dels croats, amb l'amenaça d'intervenció catalana, com serà més endavant, clarament havia de beneficiar els interessos dels defensors del país.⁶⁸⁰

678. La violència, ja en les intencions, de l'exèrcit francès és testimoniada, per exemple, pels versos de l'anònim participant en el debat poètic del «1285», ja esmentat al capítol 4, quan escriu: «Frances, que de cor non an par | devon forzar | e borgoingnon, | los patarins a Rom'anar, | e qui clamar | s'an d'Aragon | al gran foc seran menat pres, | com rason es, | e gitad'al ven lor cenes; | e quan seran de vostr'obediensa | faran tal fin qu'al mar per lo sablon | s'aviaran, com l'arma a perdison. || Los d'Aragon veirem penjar, | ni plus scampar | poiran rason, | e l sieu seignor veirem ligar | et aforcar | coma lairon; | non i sera lo premier mes | [...] | [...] | los cassaran per aver soa semenza, | e pois veirem cascun de soa maison | e de son linh morir en la preison» (Riquer, 1975, vol. III, p. 1599-1600). Repeteixo que, al meu entendre, aquest debat poètic s'ha de datar abans de l'entrada dels francesos a Catalunya, i diria fins i tot al Rosselló, i no, com creu Riquer, tot al llarg de la guerra.

679. Muntaner escriu que «la host del rei de França estec atendada de Perpinyà a's Veló» (CXXI).

680. Hi ha un element curiós, i sospitós: el rei no va comptar mai amb un exèrcit tan nombros, i de tal composició, tot i la presència documentada de sarraïns, però Galceran escriu que el «rey d'Aragó no era mas ab mil cavallers e tro ab ·C· milia hòmens a peu» (XIX) i, a Desclot, trobem que al setge de Balaguer el rei hi era amb «·I^a· de les majors hosts que [...] hagués hanc ab sí, que bé eren tria milia cavallers e bé ·C· milia hòmens a peu» (II, 75), semblen coincidències volgudes.

És evident que no hi va haver cap temptativa d'atac francès: el rei, i el gruix de l'exèrcit és, com hem vist, segons les tauletes de Pierre de Condé «in castris ultra Perpenianum» del 13 de maig (p. 446) al 19 del mateix mes (p. 499), mentre que el 22 ja és testimoniats «in castris Elnensibus» (p. 446), on es quedarà fins al 31 de maig (p. 435). Com argumentaré en breu, és en aquests dies, entre el 19 i el 22, que hem de situar el setge i la presa d'Elna. És possible que, en la tensió del moment, circulessin veus i notícies descontrolades, i la presència de l'enemic a prop dels passos fos interpretada com a preliminar a l'atac.

No sé fins a quin punt Muntaner treballa de fantasia, com moltes altres vegades, tot i així sembla que treballa sobre un tipus de veus semblants a les que arribaren a Desclot, però que són callades, o desconegudes, per Galceran de Tous i per l'anònim de les *Gesta Comitum*. El cronista de Peralada, però, va molt més enllà i transforma l'anunci de l'atac en un fet: les gents del rei de França intenten passar, «e anc tan foll asaig gents no feren», ja que:

a colp foren contra ells més de cinquanta mília entre almogàvers e sirvents de mainada, qui feriren en la devantera llur, de tal manera que per la muntanya avall los veérets girar, e caer cavalls e cavallers; e preseren tant de damnatge aquell dia, que més de mília hòmens a cavall hi perderen, e gents de peu sens nombre (CXXI).

Desclot, més senzillament, transforma la invasió en una gran onada que arriba fins a les muntanyes, xoca i torna enrere, sense morts, a desgrat del rei, com diu al començament del capítol 141 —i a II, 95 i II, 107—, per caure, en venjança, al damunt d'Elna.⁶⁸¹

Malgrat que «tot Rocelló, aytant com pla era, se tenia per lo rey de Franssa—»,⁶⁸² la ciutat d'Elna no ho feia, perquè es mantenia fidel al rei d'Aragó i es preparava per a la defensa. Desclot narra que els ciutadans d'Elna van demanar ajuda al rei Pere, i aquest els envià un cavaller, en Ramonet d'Urtx, amb trenta altres cavallers que de nit entren a la ciutat.

Al dematí «lo rey de Franssa fo devant Elna atendat ab sa ost, que tenia d'aquí tro a Perpinyà per poch hon ha ·II· leugas d'Elna» (II, 141). L'afirmació és ambigua i en part inexacta:⁶⁸³ qui és acampat davant Elna serà l'avantguarda de l'exèrcit, ja que el rei en serà a la rereguarda, «in castris ultra Per-

681. Coll (IV, 145) creu com realment ocorregut «el moviment de reculada dels croats davant la defensa de Panissars», i no només d'una petita part de l'exèrcit, i el data «aproximadament entre els dies 10 i 12». No sé si és un error, o Coll pensava que l'exèrcit francès que era el 10 a Perpinyà i el 13 més enllà de la ciutat, entre aquestes dues dates hagués anat i tornat del Panissars.

682. Escriu Galceran de Tous: «el rey de Ffransa era en Rosseyló ab grans gens, e tench tota la terra a sa voluntat, sí que destrouhien e guastaven tota la terra» (XX).

683. Per això, com veurem, engendrà ambigüitats en els comentaris de Coll i Soldevila.

penianum», a prop del Masdéu, justament a unes dues llegües d'Elna. Però, evidentment, des de lluny la percepció és d'un gran exèrcit que ocupa el territori i es disposa allargat tot al llarg del trajecte i, necessàriament, el rei ha de ser al seu cap.

Missatgers de Felip III diuen als ciutadans d'Elna que es rendeixin, i aquests es neguen i responen que combatran.⁶⁸⁴ Durant tres dies no passa res, fins que el rei Felip perd la paciència i ordena l'atac per al dia següent —ja veurem com Guillaume de Nangis explica què passà aquests tres dies i per què el rei ordenà l'atac. Tensions i pors duran Ramonet d'Urtx a abandonar la ciutat, i ulteriors ajuts enviats pel rei Pere, i acabdillats per Bartolomeu de Clariana, no van arribar a temps.⁶⁸⁵ Les defenses de la ciutat foren ràpidament vençudes i la massacre fou tremenda:

Entraren dins e aquí lexaren-se anar a hòmens e a fembres e a infants, axí que no·y guardaven nulla res. E entraven en les sglésies de la vila e robaven-les, e trencaven les creus e les ymatges dels sants que·y éran, e gitaren-ho tot a perdicció, e gitaren les relíquies dels sants que·y éran; e prenien los infants petits e batièn-ne les parets, e puys jahien e forçaven les fembres vídues e poncelles e les altres, e no·y guardaven reverència d'església ni d'altar, ans jahien ab elles aquí enleix, e puys quant havien jagut aytant com sa volían, hocehien-les e nafraven-les malament, que no·y valia mercè clamar ne cridar, ne nulla res; que hanch tan gran legesa ne tan gran crueltat no fo feta per gents de nenguna ley, crestians, ne juheus, ne serraÿns, ne pagans (II, 141).

També Galceran parla de grans matances i sacrilegis, tot i no especificar on esdevingueren, i hi afegeix el relat d'un miracle:

anaren-se'n a la vila d'Euna e praseren-la e aucieren totes les gens que hi eren sens tota merçè. E majorment faeren assò la companya del cardenal qui havie nom Johan Salvat, qui ere ffransès.

Mas gran miracle hi demostrà Déus, que axí com ells aucieyan e devoraven les gens de laïns, una dona axí de una cambre ab un seu fillet en lo bras, per tal com per amor de l'infant cuydave's que la duptassen de auçiu-re e que restauràs a mort. E vench un cavaller armat ab un bordó en la ma, e donà a l'infant e a la mara per mig del cors, que oltra los passà darrera lo bordó, e mantinent caech morta la mara ab l'infant. E aquí matex, a vista de

684. Com nota Soldevila (1971, p. 651) per aquesta raó a totes les fonts franceses Elna és definida com a orgullosa.

685. Coll, IV, p. 147, i Soldevila, 1971, p. 651 citen el document publicat a l'apèndix 10 *d*, document que, al meu entendre, mostra un excés de confiança, per part del rei, en les possibilitats de resistència d'Elna.

molta gent, vench una pera molt gran vers lo cel e donà-li ten gran colp sus en lo cap a aquell cavaller, que tot lo trencà e caech mantinent mort (XX).

Les *Gesta Comitum* també insisteixen en el sangonós relat de la presa d'Elna:

Verum de Perpignano Gallici recedentes ad ciuitatem Elenensem uenerunt; quam per nostros derelictam, interfectis quos inuenerunt omnibus, destruxerunt, combusserunt et ad nihilum inhumaniter redegerunt; [...] gens effera Gallicorum, quae praetextu indulgentiae ad tantum excidium confluebat, humano sanguine et semine ecclesias polluebat, moniales, ut de aliis taceamus, et Deo dicatas uirgines opprimebat, uasa aurea et argentea, cruces, libros, pannos sericos, imagines beatae Virginis et alia ornamenta ecclesiastica uenalia publice alter alteri exponebat; cymbala de campanilibus deponebant, et uel uendebant, uel perfracta et conflata in thecis propriis pro libito reponebant. Sic in introitu inceperunt; sic et peius in medio et in fine, quantum eis male licuit, patrauerunt (GCB III, 79).

Com recorda Coll, tampoc els historiadors francesos no volgueren, o pogueren, ometre aquesta massacre, tot i reduir-ne, almenys en part i quant als sacrilegis, els efectes.⁶⁸⁶ Segurament el més detallat d'ells és Guillaume de Nangis, recordem-ho monjo a Saint Denis, que ens dóna també molts detalls que falten a les fonts catalanes, i justifica la massacre en tant que era contra «excommunicatos et contemptores praeceptorum sanctae matris ecclesiae». Segons Guillaume, estant el rei a Perpinyà, aquest es planteja on colpir «super hostes primitus», i va semblar, «maxime regis Majoricarum», que Elna

686. La major part de les fonts franceses i italianes gairebé no donen detalls de l'estada al Rosselló; qui parla de la massacre d'Elna són fonts més tardanes com, per exemple, la *Branche des royaux lignages*: «Puis commencent par la cité | a faire une mortalité | et une destruction tèle | c'onques hons ne vit plus cruèle. | De touz costez à ce se plient | que quanqu'il encontrent ocient; | n'espargnent fam, filz ne fille» (v. 12463-12469); o la *Chronique anonyme des roys de France finissant en 1286*: «Toute le citez fu gastée, et les genz mors par leur folies: car se il eussent rendu la vile au roi Phelippe paisiblement, et il se fussent mis à sa volenté, il n'eussent perdu ni les vies ni les chateus» (99). Tot i així, és recordada al *Thalamus parvus* de Montpellier en un breu resum de la guerra: «Et en aquel an meteis, mes dabrill, venc lo rei de Fransa et un cardenal en Rossillon ab lurs grans hostz, e cremeron Salsas: e passet a Castelnou, e non lo poc assetjar: e parti se la hostz daqui, et anet assetjar Enna, et auciron li homes e femenas et enfans: e daqui anet sen la host a Gerona, et estet IIII meses o plus, tant que renderon se aquels de dedins ab covinens que no degon morir. Et en aquel meteis an, el mes de setembre, foron desbaratadas XXV galeas del rei de Fransa estiers las autras que eron davant desbaratadas. Et apres mori lo rei de Fransa a Gerona. Et apres Sant Miquel, un divenres, mori lo senher en P. Rei d'Aragon a son lieg, quant las hostz sen foron tornadas» (339). De la presa de Salses ja n'hem parlat més amunt; del castell de Castellnou, Desclot diu que, juntament amb pocs altres, encara es tenia pel rei Pere (II, 153) sense esmentar cap temptativa de prendre'l.

—«cognominatam superbam»—, era un bon objectiu per ser la porta d'entrada —«Januam [...] quae patebat quasi in januis»—, i fidel al rei d'Aragó. Després d'un primer atac, al segon dia, veient-se molt debilitats, els ciutadans demanen treves de tres dies, pensant d'escapar-se —els francesos sembla que no es van assabentar de l'entrada i sortida dels cavallers de Ramonet d'Urtx:

Et interim dum cessarent Gallici a conflictu, ipsi in eminentiori loco civitatis super turrin altissimam majoris ecclesiae ignem accenderunt, sperantes quod Petrus de Arragonia, qui non longe in montibus aderat, viso igne, ad eorum succursum et subsidium adveniret. Sed fraude eorum percepta, rex Franciae iteratos insultos ad civitatem fieri imperavit. Legatus etiam Romanae ecclesiae gentem absolvens Francigenam, ut nemini parcerent admonuit, sed eos tamquam hostes fidei Christianae, utpote excommunicatos et contemptores praeceptorum sanctae matris ecclesiae, trucidarent. Tunc equitum aciebus ad bellum circumquaque civitatem dispositis, servientes et pedites ad muros urbis accedentes, invitatis hostibus, qui se, quantum poterant, defendebant, facto impetu portas fregerunt, et super muros scalis appositis ascenderunt. Mox in urbe reliquus intrans exercitus hostes passim trucidant, nulli aetati vel sexui parcentes. Populus autem civitatis timore perterritus ad majorem fugit ecclesiam, putans loci reverentia aut fortitudine ibi mortis periculum evitare. Sed quia sanctae matris ecclesiae et ministrorum ejus praeceptum contempserant, damnato et impio praebentes auxilium, ipsis nec loci sanctitas suffragium contulit, aut fortitudo potuit praevalere. Nam portas ecclesiae confringentes Gallici, omnes absque misericordia tam mares quam foeminas, senes et parvulos ibidem in ore gladii peremerunt. Quidam tamen armiger, Batardus de Rossilione dictus, qui turrin monasterii cum quibusdam aliis ascenderat, ad voluntatem regis Franciae se reddens mortis dispendium meruit obtinere. Sic ergo stultus et insipiens populus, qui se super baculum arundineum conquassandum cito, Petrum de Arragonia, innitebat, sua superbia et insipientia delictus, ac civitas eorum destructa sunt, qui humilitate indemnes poterant conservari (*Gesta Philippi* 530).

Del Bastard de Roussillon ja en tornarem a parlar més endavant, mentre que ara és el cas d'aturar-se a considerar més detingudament la data de l'atac i de la presa de la ciutat.⁶⁸⁷ Tant Coll (IV, 145) com Soldevila (1971, p. 651),

687. Catalunya era molt llunyana per als historiadors del nord de França —ja hem pogut comprovar com per un d'ells s'anava de Mallorca a València a cavall—, i veiem com és transformada per un anònim cronista, en el temps i en les raons, la presa d'Elna, tot i mantenir la massacre: «Mil II.C.III.XX.V. En cest an, meut le roy Phelippe et ses deux fils, Phelippe et Charle, et le légat Colès, et la chevalerie de France; et passerent Tollouse, et entrèrent en la terre de Roussillon, qui est ès marches d'Arragonne, et se rendirent au roy ceulx de Perpegon et ceulx de Chattillon. Adonc vint l'ost a Pierrelatte, où Pierre d'Arragonne estoit, qui s'en parti par nuyt et bout-

reporten la notació de Pierre de Condé que dóna, pel dia 22 de maig, l'exèrcit «in castris Elnensibus» (p. 446), i pensen que aquest dia començà l'atac i que la presa de la ciutat fou el dia 25. Tanmateix, em sembla que s'ha de reconsiderar la datació.

Per això que ens deixen entendre les notes de Pierre de Condé, veiem com la host viatja a poc a poc, amb freqüents i llargues aturades. Estan en territori enemic, i aquest s'ha de fer segur perquè el rei pugui avançar, i, en general, els dies que no queden recordats, són els dies en què comencen els desplaçaments de l'avantguarda de l'exèrcit. A més, quan Condé dóna una data, aquesta es correspon a l'ocupació d'un lloc. De tal forma que, si el dia 22 fos el del començament del setge, i no el de l'entrada a Elna, escriuria «fora d'Elna» —*circa, apud, super*—, i no *in castris*, fórmula que sempre assenyala l'entrada en una ciutat.

El mateix Desclot diu, tot i que de manera lleugerament confusa, que «lo rey de Franssa fo devant Elna atendat ab sa ost, que tenia d'aquí tro a Perpinyà per poch hon ha ·II· leugas d'Elna», és a dir que quan els primers arriben davant Elna, la rereguarda encara està a prop del Masdèu. Aquí trobem el rei fins al 19 de maig i, per molt lentament que avancessin, no costava tres dies per cobrir dues llegües, uns deu quilòmetres, fins al dia 22. Això que em sembla més probable, és que el dia 22 assenyala el moment d'arribada del rei al campament fora de la ciutat, un cop aquesta, no oblidem-ho hostil a ell i al rei de Mallorca, ja havia estat pacificada; és a dir, destruïda.

Si el meu raonament és exacte, l'atac devia començar el dia 18, o el 19, per terminar el dia 21, o el 22 mateix. La notícia devia arribar al rei Pere bastant més tard, o no s'explica que encara el dia 25 volgués enviar ajuts. D'altra banda, hem de pensar que, a mesura que es completava l'ocupació del Roselló devia ser més difícil rebre informacions i moure homes. Hi ha un altre element que podria confirmar aquesta hipòtesi. Coll (IV, 149) cita un fragment d'una carta del rei Pere II al bisbe de Girona, amb la qual li demana ajuda, del dia 23 a la qual es parla que «abhominables crudelitates et neces nepharias comiserunt gentes suae, nedum in laicos verum et in clericos et moniales».⁶⁸⁸ És veritat que el rei esmentava semblants excessos ja el dia 11,

ta le feu en la ville. Dont vint au rouy de France l'évesque de d'Yaune, et se plaint à luy qu'on l'avoit chacié hors de son évéschié pour ce qu'il ne vouloit mie assentir à Pierron d'Arragonne, ains vouloit obéir à la court de Rome. Dont fist le roy asseoir la cité de d'Yaune; et quand elle fut prinse, les François mirent tout a l'espée, et femmes et enffans, par le consentement du légat Colet, qui de l'auctorité de Dieu et l'apostole absoloit tous ceulx qui les Arragonnoys occioient» (*Chronique anonyme finissant en 1308*, p. 131-132).

688. El document és ACA, Cancelleria Reg. 56, f. 108r. Coll ni en donava la referència ni coneixia l'edició de Vinke. El text és interessant, sobretot amb vista a la posterior desobediència del bisbe, i em sembla el cas de citar-lo sencer: «Episcopo Gerundae. Cum rex Francie super

dirigint-se als mallorquins, però en tornar-los a esmentar justament sense recordar el saqueig d'Elna, no serà perquè encara no en tenia coneixença?

17.6. Ara Desclot deixa de parlar de la host francesa per relatar dos episodis de part catalana, que s'han de situar, diria, entre el 22 i el 31 de maig, quan l'exèrcit francès és a Elna. Desclot sembla que té clara la cronologia relativa, ja que hi ha uns abans i uns després, però no té mitjans exactes per col·locar-los, a part de dir que el primer és successiu a la presa d'Elna, que el segon el segueix, i que, dedueixo jo, deuen haver-se esdevingut quan els francesos encara no s'havien apropiat prou a les muntanyes com per controlar totalment el Rosselló. El primer episodi, narrat al capítol 142, i que no és documentat per cap altra font, explica les divisions internes a la població de Cotlliure, i com una part d'aquesta, fidel a Jaume de Mallorca, va atreure el rei Pere per capturar-lo i lliurar-lo als francesos.

El segon episodi, narrat al capítol 143, és una valerosa i arriscada acció de ràtzia acabada pel comte d'Empúries, Ponç Hug V, contra un comboi francès que havia descarregat menjar i vi a Cotlliure. El caràcter del relat, així aïllat, el fet de narrar les gestes d'un noble, el fa semblar-se molt a l'episodi narrat al capítol 89, de l'ardit del comte de Pallars a Alcoll. Tot i no tenir-ne altra documentació, correspon prou bé a dades proporcionades per altres textos de nombroses accions de guerrilla contra els invasors ja al Rosselló, fet que desmenteix l'afirmació de Desclot de falta de previsió i rapidesa per part del rei Pere.⁶⁸⁹

oblaciones iuris ei facta per nos et nuncios nostros sollempnes in posse Romane ecclesie vel comunium personarum nos, terram nostram ac gentes invadere nitatur hostiliter cum suis exercitibus, nulla diffidacione premissa, et iam in terris Rossilionis, in quibus rex Maioricarum eum recepit vel quas per se intrare potuit, abhominabiles crudelitates et neces nepharias comiserint gentes sue, nedum in laicos verum eciam in clericos, religiosos vel moniales, prout ad vestram audienciam credimus pervenisse, nosque eorum superbe audacie pro deffensione nostri et vestri et comuniter omnium quorumlibet aliorum tam clericorum quam secularium ceperimus et intendamus resistere viriliter et potenter divino auxilio mediante, pro qua deffensione et resistencia oportet nos necessario in militibus et peditibus magnas expensas facere, ad quas ad presens sufficere non possumus, nisi vos et alii prelati, clerici ac religiosi terre nostre mutuo nos iuvetis: ideoque ad vos recurrimus confidenter, rogantes vos et requirentes, quatenus, attendentes naturalitatis debitum et qualiter res vestra et ecclesie agitur, in hoc parte mutuatis nobis ad opus predictarum expensarum XXX milia solidorum Barchinonensium de quibus respondeatis dilectis nostris Iacobo de Brannya et R. De Bancho, quibus plenam potestatem dedimus assignandi vobis super redditibus et proventibus nostris denarios supradictos, credentes nichilominus eis in hiis, que vobis circa premissa ex parte nostra duxerint referenda. Datum in Panissars, X kalendas Iunii» (Vinke, 1936, doc. 43), i vg. el doc. 42 per a l'autorització als dos missatgers.

689. De forma general, en parla el mateix Desclot a principi de capítol: «Quant lo rey d'Aragó [...] se'n fo tornat al coll de Panissàs, tramatia tots dies cavallers e servents a la ost del rey de Fransa qui-y guanyaven molt e fahían de grans ardots» (II, 143).

17.7. A continuació, Desclot dedica un breu capítol, el 144, a una ambaixada que el rei de França hauria enviat a Pere II per tal que, per manament de Déu, els deixés passar, ja que havien d'anar a ocupar «la terra de Catalunya qui era donada a aquell rey de Fransa e a son fill Carlot». No hi ha cap font antiga, ni narrativa ni documental, ni de part catalana ni francesa,⁶⁹⁰ que ens parli d'aquesta ambaixada. Tot i que no se'n pot descartar rotundament l'existència, em sembla més aviat un invent de Desclot, que no varen pensar de creure i seguir ni els cronistes posteriors que la utilitzaven.

Aquest invent li ofereix l'ocasió per fer pronunciar a Pere II una altra de les seves moltes frases heroiques, de les que tant agradaven a la historiografia patriòtica, una peça més del retrat de Pere II dibuixat per Desclot, ja que el rei contesta als ambaixadors:

Certes [...] fort ha poch en la terra de Catalunya aquell qui la ha donada a altre, e menys aquell qui la ha presa, car mon linatge la conquès ab spase. Per què sàpien tuyt que qui la volrà, costar-li ha (II, 144).

La frase és molt senzilla, i lliga perfectament amb unes quantes idees que Desclot ha anat desenvolupant al llarg de la seva crònica: la força, la consciència i l'antiguitat del llinatge, enfrontat a la negativa de reconèixer el dret feudal de l'Església al damunt dels seus estats —fet que arrenca de la coronació de Pere I de la qual ja hem parlat més d'un cop. Tot i així, sembla aquest un altre capítol al qual la definició del personatge no és del tot acabada i arrodonada, ja que en aquest cas al rei impulsiu i valerós se li dona un matís de descuidat —en contradicció amb el to magnificatiu o, com a mínim, exculpori de la resta de la crònica, però en línia amb les crítiques que Desclot ja li havia dirigit als capítols precedents— ja que li retreu de no haver defensat amb prou cura els passos, a part el Pertús, «per què li tornà a gran dan».

17.8. En el seu joc de simultaneïtat narrativa, que pretén reproduir la sensació d'ansia, dubte i precipitació dels esdeveniments, Desclot torna a passar al campament francès per relatar-nos un episodi, possiblement en bona part inventat, que li serveix per seguir caracteritzant els mòbils humors, de

690. No trobo aquest episodi, o com a mínim menció de l'ambaixada, ni a Galceran de Tous, ni a les *Gesta Comitum*, ni a Muntaner, que utilitza, a vegades, aquesta part de la crònica de Desclot, ni a altres obres més modernes, que també coneixen Desclot, com la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, Pere Tomic, Gabriel Turell, Gauberto Fabricio de Vagad o Pere Miquel Carbonell. Tampoc és present a les fonts franceses com Guillaume de Nangis, o que de fonts franceses depenen com Villani. Tan sols el trobo, per primer cop, a Zurita, i sense ampliacions (*Anales IV lxx; 2*, p. 220). La carta suara citada al bisbe de Girona del dia 23 de maig, estableix que els francesos van entrar al Rosselló «nulla diffidatione premissa».

goig i d'alegria, de la gran host enemiga, on la confiança en les seves forces, causada per la presa d'Elna, es torna en dubte i desànim en veure que no podien passar les muntanyes, i que els cavallers i els servents del rei Pere els ataquen contínuament:

Per què se'n tornaren molts d'ells en lur terra; e al tornar prenien ·III· pedres e gitaven-les vers lo coll de Panissàs d'una en una, e deyan que la una gitaven per l'arma de lur pare, e l'altre per l'arma de lur mare e l'altra per lur perdó a gasanyar. E puy prenien de la terra del peu de la muntanya, e portaven-se'n hun bocet ple e tenien lur carrera; e dehían que'l perdó havían guanyat, pus que la terra havían vista e sa'n portaven⁶⁹¹ (II, 145).

Si fos veritat, potser hauríem de situar aquests episodis durant l'aturada de l'exèrcit a Palau del Vidre, entre el 3 i el 6 de juny, «in castris Palacii Templi» (p. 435), ja que s'havia estat nou dies a Elna i en una setmana s'havia avançat només uns tres quilòmetres, com recorda Coll (IV, 160). I la font d'informació de Desclot serien, indirectament, encara els espies que hi havia dintre de l'exèrcit francès. Tot i creure que aquestes situacions es van repetir més d'un cop, tanmateix no podem descartar la hipòtesi que Desclot decideixi narrar ara uns gestos dels croats que podrien remuntar a un altre moment, i construeix una situació psicològica de l'exèrcit enemic creïble, explicant-ne unes possibles defeccions.⁶⁹² El gest dels croats que es retiren, que caracteritza bé les raons de superstició religiosa que, en bona mesura, n'animaven els propòsits, el trobem molt semblant i explicat en un altre, molt més greu, moment de dubte i aturada forçosa, durant el setge de Girona. El narra l'anònim autor de les *Gesta Comitum*, que, pel que sembla, n'havia estat testimoni ocular.⁶⁹³ Ho fa de forma lleugerament diferent, però igualment expressiva:

691. Tractant-se d'una croada, el tema de les indulgències era de gran importància, com resulta, per exemple, de la narració que de l'expedició fa Bernat Gui: «Anno Domini M.CC.LXXXV. eo tempore quo solent reges ad bella procedere, rex Franciae Philippus cum Philippo, primogenito suo, rege Navarrae, postmodum vero rege Franciae, necnon cum Karolo, filio suo, tunc tempore rege novo Aragoniae nominato, et cum domino Johanne Chauleti, cardinali legato, collecto exercitu magno valde et praedicata cruce in tot regno Franciae, cruceque assummentibus concessa a papa plena indulgentia peccatorum, processit versus Aragoniam contra Petrum, regem Aragonum, accipere pro Karolo, filio suo praedicto, sibi regnum; quia Martinus papa quartus Petrum Aragonum a regno deposuerat et privaverat per sententiam regno suo, illudque conulerat praedicto Karolo, filio regis Franciae, occupandum» (*Flores chronicum*, 707K-708B).

692. No és narrat per Desclot, però ja ho hem trobat amb antelació, quan, en el curs de la marxa de l'exèrcit croat a enfrontar-se amb el Miramamolí, hi ha unes defeccions, després de les primeres operacions de la campanya, de tropes ultramuntanes que, com escriu la *Crònica latina de los reyes de Castilla*: «quod ad bellum venerant contra regem Marroquitanum, sicut eis fuerat predicatum; quem, cum non inveniebant, volebant modis omnibus repatriare» (36).

693. «Qui uidit testimonium perhibuit ueritati» (GCB III, 86).

Tanta enim erat deuotio ad captandam indulgentia, quod qui non poterant sagittam aut aliud armorum genus proicere in obsessos, quantumcumque longe lapidem mitterent ad fortunam; et quia dominum regem nostrum uocare regem, per cardinale prohibiti, non audebant, mittebant a remotis lapidem contra eum, dicentes quilibet: «Contra Petrum d'Arrao pro indulgentia lapidem istum mitto» (GCB III, 84).

Tanmateix, Desclot utilitza aquest episodi per descriure'ns —amb un toc de realisme imaginari, ja que, amb totes les possibilitats, no té elements certs sobre què construir l'escena—, un moment de dissensió a l'interior de la host francesa. El cardenal retreu al rei la seva immobilitat, que ja ha passat massa temps sense haver superat les muntanyes, i que, de seguir així, tant se val tornar enrere. La crítica de Desclot, en muntar aquesta escena, va dirigida, com ja hem vist sovint, a l'excessiva participació de l'Església en temes de política profana, ja que el rei Felip III, picat, li contesta que és fàcil de dir, mentre s'està tancat a la tenda «a gran ayre», però ells «saben més de guerra» que no ell, i coneixen «quina gent ha Pere d'Aragó». Que si té tanta pressa i se sent tan segur, que hi vagi ell, el cardenal, a la davantera amb els cavallers pagats per l'Església «e que us matats primers, jo e tota ma gent vos seguirem aytant leu, si tots hi sabíam morir; e d'altrament no's pot fer» (II, 145).

És aquest l'últim episodi de la croada datable, tot i amb inseguretat, a l'estada al Rosselló, puix amb el proper que serà narrat, al capítol 146, ja ens trobem amb les operacions per travessar els Pirineus i, per raons de coherència expositiva, les analitzaré al capítol següent.

18. ELS FRANCESOS AL PRINCIPAT: L'ATAC I LA DEFENSA (CAPÍTOLS 146-156)

18.1. «Mentre que'l cardenal e lo rey de Franssa staven en aquest parlament, vench-los devant» (II, 146) l'abat de Sant Pere de Roda, enviat pel rei de Mallorca a explicar als francesos com entrar a Catalunya. Comença així el capítol en què Desclot narra com la host francesa aconseguí travessar les muntanyes i entrar, finalment, a l'Empordà. Els problemes presentats per aquest esdeveniment —qui ensenyà als francesos el pas per on saltar-se les defenses del rei Pere, per on van passar els francesos i quan— ja han estat discutits llargament per Coll i Soldevila, que van arribar a unes conclusions prou segures, les quals, tanmateix, deixen encara espai per a aclariments i aprofundiments, sobretot si, això que ens interessa, no és solament descobrir «la notícia veritable», sinó també l'origen i la raó de totes les altres.

Això que diu Desclot és molt complex i fa tota la impressió d'haver estat complicat per intentar fer-hi encabir totes, o la major part, de les veus que circulaven pel principat. L'abat de Sant Pere de Roda ve, es diria que el dia 8 o 9 de juny, de part del rei de Mallorca. Aquest li fa dir que parlin amb «los hòmens de la terra del compta d'Empúrias e spacialment ab alguns hòmens de Castelló d'Ampúrias» —als quals el rei havia promés franqueses, a ells i a «tot lur linatge per tots temps»— i els demani que aquests homes li ensenyin un «pas que és sobra la vila de Peralada». El rei Pere no sospitava que podrien passar per allí —«per rahó de les malehes e de la stretura e de la lagesa de la carrera que era en aquell pas»—, i ja feia deu dies que estaven treballant per obrir el pas i facilitar el passatge dels soldats. Un piquer de Castelló, «bandejat del compte d'Empúrias, havia mostrat, e trobat e spiat aquell camí, per mil sous de tornesos que hom li havia promesos».

Abans de seguir, apuntem ja alguns elements: com resulta de Desclot, i d'altres cronistes, circulaven veus que apuntaven la sospita de la traïció, bé sobre Jaume II, bé sobre el comte Ponç Hug V o, més en general, sobre els seus

súbdits,⁶⁹⁴ i Desclot, no sabent qui escollir, les reparteix malgrat les contradiccions —que el rei diu... que parlin amb uns ciutadans de Castelló... que un bandejat ho ha trobat... i ha estat pagat amb moneda francesa. Desclot sospita principalment de Jaume II, però no sap de la seva presència al campament francès, o no li interessa posar-ho allà, i prefereix atribuir una part en la traïció també a l'Església, que en uns casos havia passat a l'enemic. Desclot no sap exactament de quin pas es tracta, senzillament sap, i potser era obvi, que és un dels que estan al damunt de Peralada. Últim element: li sembla difícil que un exèrcit pugui passar per un pas, el que sigui, tan complicat sense una llarga preparació preliminar, però no s'adona que seria encara més difícil que ningú dels de l'exèrcit català que vigilaven les muntanyes i els passos, per malament que ho fessin, no s'adonés de res.

L'endemà, possiblement el 10 de juny, es posen en marxa, i a la nit una part de l'exèrcit comença a entrar pel pas sense trobar oposició. Uns vuitanta servents de Castelló, que vigilaven el coll, no es van adonar de res fins a trobar-se els enemics tan a prop que només els quedava una fuga ràpida. Un cavaller del comte d'Empúries en portà notícia al rei Pere (II, 147). En veure's segurs, els francesos baixen a poc a poc «prop del pla, en ·I· poget qui és assats prop de la vila de Peralada, e aquí atendaren-se tots justats en ·I· loch ben strets e ab gran reguart que havien». Possiblement és l'11 de juny, quan Pierre de Condé apunta «in primis vallibus Appuriae» (p. 453), i envien missatgers al rei per fer-li saber com havia anat, on eren i que «havían tant bé stablit lo pas» (II, 147). Felip se n'alegra, tot i així espera tres dies abans de passar⁶⁹⁵ i, per assegurar-se camí i avituallaments, envia la flota a Roses.

Coll, seguint el testimoni de Muntaner, identifica el pas amb el coll de la Maçana;⁶⁹⁶ i Muntaner, que de Galceran de Tous derivi la informació, com sembla probable, o no, concorda amb ell, perquè Galceran escriu que entra-

694. Això sembla que és el que pensava el rei a finals de juny, com escriu a la carta als mallorquins, a la part redactada el 28 d'aquest mes: «Et si tot los franceses són entrats en la terra d'Empurdà, és esdevengut per falsia de les gens d'aquella terra, segons que creem que avets entès, et aquels per qui an feita la falsia, lur en reten els et retran mal guardó».

695. Els tres dies són recurrents als testimonis, justificats per diferents raons. Tot i així, a Pierre de Condé trobem l'11 de juny com a dia d'entrada a l'Empordà i el 14 com el dia d'arribada davant Peralada «in castris Petrae Latae» (p. 446).

696. Coll, cita els *Annals de 1285* publicats més amunt, que reporten que «lo darrer dia dins ju[n]y, pujaren les osts del rey de França al coy de Massanet per entrar en Ampurdà», i pensa en un error de còpia. Els autors de Catalunya Romànica n'estan tan convençuts, com per escriure: «L'estiu de l'any 1285 el pas de la Maçana fou variat per tal de permetre el pas a l'exèrcit dels croats de Felip l'Ardit. S'arranjà una via directa que per la capçalera del torrent de la Maçana, al fons de la vall, menava a les Colomates, evitant la carena on més tardanament fou bastida la torre de la Maçana. Per tal de poder baixar vers la Llosa fou arranjat un pas pel coll Tarrés» (1989-1990, vol. VIII, p. 115).

ren «per lo coy de la Massana, qui era endret Paralada» (XX) —formulació que confirma, indirectament, també el testimoni de Desclot. Però Galceran, potser per ser monjo i voler exculpar l'Església, apunta directament al rei de Mallorca, sense intermediaris:

lo rey de Ffransa demanà de consel lo rey En Jacme de Mallorques com porie entrar en la terra del rey d'Aragó. E ell dix-li:

—Senyor, les muntanyas són grans e molt forts d'aquella part on hom purie pus leugerament entrar, e el coy de Panisars és lo rey d'Aragó ab sa gent, e no pories entrar sens gran dampnatge. Mas jo us liuraré de mos hòmens qui us mostraran un pas da què ells no y gayten, e aquén de nit podets entrar ab vostres osts—.

Tot axí con ell ho dix, tot axí fo fet (XIX).

Fins aquí, podem explicar les diferències amb una diversa utilització de les veus que corrien, davant del no saber qui havia ensenyat als francesos per on passar. Però veiem, i no serà ni la primera ni l'única aparent contradicció entre les fonts, que, si Desclot parlava de servents de Castelló que havien descobert l'enemic, sense esmentar qui els manava i que s'escapen, Galceran, al contrari escriu, tot i coincidir en el passatge nocturn, que:

com vench la nuyt, comansaran a entrar per lo coy de la Massana, qui era endret Paralada. E en la mitge nit, En Dalmau de Rochabertí, qui era d'aquella part en les muntanyes, viu que·ls ffrancesos entraven, e que eren ten grans gens que no·ls ho pogren vedar, féu-ho asseber al rey En Pere, qui era al coy de Panissars (XIX).

I Galceran pot ser un bon testimoni, ja que sembla que en aquells dies era a Girona.⁶⁹⁷ Muntaner, cronista allunyat en el temps i, com hem vist repetidament, de no gaire fiar, dóna un testimoni que en part és integrat amb els de Desclot i Galceran de Tous. Segons Muntaner, així estava organitzada la vigilància dels passos: era el comte d'Empúries qui controlava els colls de Banyuls i de la Maçana, mentre que el vescomte de Rocabertí vigilava el Pertús i el rei, el Panissars (cap. CXX).

Tot plegat, em sembla més de fiar Galceran, tot i així és possible que els homes que dirigia Dalmau de Rocabertí fossin, efectivament, de les tropes de Castelló, fet que permetria explicar les informacions de Desclot i de Muntaner, i que justificaria també el perquè de les acusacions que Desclot fa als de Castelló d'haver ensenyat per on passar als francesos, d'acord amb això que

697. Ja que escriu «que·ns trametés totes les osts a Girona», tot i així en va haver de marxar amb el rei, jo diria, si tenim en compte les poques coses que relata del setge.

també deia el rei, prova que havia de ser la «veu» més difosa a Barcelona. Aquestes sospites lliguen amb les que veurem de seguida, de l'escassa fidelitat del comte d'Empúries.

Muntaner recull també la veu que acusava uns monjos de la traïció, però no esmenta el rei de Mallorca, és clar, ni els ciutadans de Castelló, i els fa estrangers. Coneixedor dels llocs, i imaginatiu, Muntaner, sense gaire esforços, floreix de detalls la travessia nocturna de les muntanyes, ell també coincidint que només una part, relativament reduïda de l'exèrcit, passà aquella nit. Però per ell, com era necessari, els vigilants lluitaren de valent abans de fugir i anar a informar el rei Pere. El rei de França s'alegra de la bona notícia i en tres dies condicionen el camí perquè hi puguin passar també els carruatges. Pere II els fa atacar per uns almogàvers, malauradament massa pocs, i les hosts catalanes s'han de retirar.⁶⁹⁸

Muntaner, confirma la primerenca ocupació del port de Roses, però afegeix una altra informació, de quan el rei Pere era a Peralada, entre el 13 i el 14 de juny:

Missatge los venc del monestir de Sent Quirc, qui era al pla, passada la muntanya del coll de la Maçana, que el rei de França era al monestir de Sent Quirc ab tota la cavalleria (CXXII).

Del fet que Muntaner defineix el monestir de Sant Quirze de Colera com «qui era al pla», podem pensar que la indicació de Desclot d'on s'acampà l'exèrcit francès, «prop del pla, en ·I·poget», que ningú ha intentat localitzar, no assenyala la plana de l'Alt Empordà, sinó algun turonet entre el coll de la Maçana i Espolla, que és ja a la plana, com podria ser, per exemple, el Castellar Gran, d'uns 530 metres d'altitud, un lloc segur, i amb aigua, per on controlar el territori i poder-se defensar en ser atacats (vg. Catalunya Romànica, 1989-1990, vol. VIII, p. 47-48). De cap de les maneres, però, diria jo, coincideix amb Sant Quirze, que no pot ser definit un *poget*, per trobar-se al fons d'una vall, i que, a més es troba prou desviat cap a l'est en el camí de baixada al pla. Sant Quirze és un lloc natural on acampar-se si es ve del coll de Banyuls, camí de contrabandistes, però no pel de la Maçana. I per molt que Muntaner conegui el territori, em sembla que no ens hauríem d'estranyar per una informació equivocada, ja que tots els testimonis d'aquest fet cometen errors, a vegades sabent

698. A Desclot, més endavant al capítol 147, es tracta de 100 cavallers i 800 servents que havien de passar «per la serra de la muntanya» per comprovar quants eren els francesos que havien passat, i si era possible aïllar-los, per tal que «no poguessen haver gens de vianda». Però fou inútil: els enemics eren massa i segurament acampats. Com sempre Muntaner exagera, inventa i modifica al seu albir i a la seva conveniència.

que ho fan, per tal de compaginar elements diferents i contradictoris, sense tenir-los tots a les mans.⁶⁹⁹

Però, aquesta informació de Muntaner coincideix, d'alguna manera, amb la que donen les *Gesta Comitum*. El seu anònim autor no sap qui va donar la informació als francesos, i no li van arribar o no acceptà veus, i escriu que:

Ipsi furtim et de nocte per alia loca, uersus collem de Banyuls, usque ad haec tempora omnibus immeabilia transierunt timore, ut uidetur, domini regis nostri, et prope monasterium Sancti Ciriaci de Colera sua fixit tentoria gens immunda⁷⁰⁰ (GCB III, 79).

Si tenim en compte que el gruix de l'exèrcit francès, juntament amb el rei, malgrat això que diuen uns testimonis, no va passar ni aquell mateix dia ni pel mateix pas, com veurem en breu, hem de creure que va penetrar més d'un grup de francesos pels passos menys vigilats i vigilables? Molta de la diversitat i contradictorietat de les notícies la devem, sens dubte, a la tensió del moment, a la por i a les sospites engendrades per la situació, per la impossibilitat, en uns casos, d'arribar a la informació correcta, i en d'altres per la manca d'una informació «oficial», però no podem pensar, també, que l'aparent contradicció representa una multiplicitat real? L'anàlisi dels testimonis francesos, o que depenen de fonts franceses com Villani, podrà ajudar a aclarir alguns dubtes.

El principal i més antic testimoni narratiu de part francesa és Guillaume de Nangis. Aquest escriu que, un cop destruïda Elna, el rei i l'exèrcit es dirigeixen cap als Pirineus —entre el 3 i el 6 de juny el rei, segons Pierre de Condé, és al Palau del Vidre, i potser només l'avantguarda és al Voló on la situa Desclot— preguntant-se quina era la manera més còmoda i segura de passar les muntanyes. Nangis, que ha de treure tot el partit possible per fer positiu un desastre militar, magnifica les dificultats del passatge dient que les muntanyes «sunt enim tantae altitudinis, ut pene coelos videantur attingere, et maxime passum Eclusae, per quem patebat introitus» (*Gesta Philippi* 530). A més, el pas de la Clusa, és a dir el Panissars, «sic munierat Arragoneses doliis arena repletis, et grossis lapidibus, quod nulla multitudo gentium per eunde locum posset ascendere, quin cito reppelleretur, aut mortis periculum sustinere»⁷⁰¹ (530-532).

699. Aquest fet resulta evident a Zurita, el qual escriu que: «el real del rey de Francia se asentó delante de la villa de Peralada, al pie de la montaña junto a San Quirz» (*Anales* IV lxi; 2, p. 222). És molt difícil compaginar les tres localitzacions, perquè donin sentit exacte.

700. La *Crònica de Sant Joan de la Penya* parla explícitament de «passar per la vall de Banyuls» (141).

701. A aquest propòsit, Coll (IV, p. 132) esmenta i resumeix un document, datat a Figueres 30 d'abril, sense donar-ne la referència. És l'ACA Cancelleria, Reg. 56, f. 87v, dirigit al batlle de Girona, al qual es llegeix que «visis presentibus mitat domino regi ·II· bonos magistros de

Aquí, entra en joc el Bastard de Rosselló, que li diu al rei Felip «quod loca cognoverat non longe a predicto passu Eclusae distantia, per quae posset secure suae gentis exercitus transmeare, et se eos per illa, si vellet, fideliter conducturos» (532). Coll (IV, p. 169-170), per motius evidents, i diria que amb tota la raó, dóna més confiança a Nangis sobre aquest aspecte, que no als historiadors catalans, per haver d'estar millor informat del que passava al campament invasor. Es pot afegir que totes les fonts franceses que parlen del pasatge en responsabilitzen el Bastard.⁷⁰² El rei li dóna fe i, per consell dels barons, «jussit in convalle montium castra metari exercitum, ut semper eos prae oculis habentes Arragonii de monte, putarent quod per passum quem observabant ascendere niterentur».

És a dir que, segons Nangis, l'exèrcit francès, i serem possiblement al dia 9 de juny, deixa el campament avançat de la Clusa —i al Voló, com diu Desclot al capítol 138, serà el gruix de l'exèrcit amb el rei—, per desplaçar-se cap a l'est, sempre mantenint-se a la vista dels catalans que vigilaven el Panissars, perquè creguessin que per allà volien passar i no veiessin els soldats que se n'allunyaven. També la font que segueix Villani parla d'una maniobra semblant, ja que el rei «fece armare tutta la sua gente, e fece vista di combattere il detto passo» (VIII cii). Nangis, que ha d'exaltar el rei que està biografiant, escriu, contra tota versemblança, que el mateix Felip III «acceptis secum quamplurimis militibus et servientis armatis, clam egrediuntur de exercitu cum Bardo».

L'ascensió és difícil, tant «quod videbatur impossibile, non sine grandi hostium admiratione», però, a poc a poc l'exèrcit passa per l'altre cantó. Aquí Nangis, que desconeix la geografia del lloc, malinterpreta el seu informador, ja que escriu que els catalans que vigilaven el Panissars, veient que «ex adverso, quod non sperabant, Gallicos ascendisse statim relictis pampilionibus suis, fugae praesidium assumpserunt». És fàcil reconèixer-hi, per una banda

petra et octo picapetras et ·XX· vel triginta magistros de axia et veniant omnes cum suis ferramentis et apparatus. Similiter mitat Guillelmus des Camps ballistarium et veniat cum omnibus apparatus suis de ballistas facienda et aptanda».

702. Altra cosa és decidir si efectivament, com proposa Coll, podia ser algun descendent il·legítim de Nunó Sanç, comte de Rosselló. A les tauletes de Pierre de Condé ja és en el llibre dels pagaments el 19 de juny: «Bastardus de Rosselione, ad hernesia, XX l. Tur.» (p. 477). També la *Branche de royaus lingnages* l'esmenta (v. 12480) i li atribueix la responsabilitat del pasatge, igualment magnificant l'alçada de les muntanyes: «par le conseil à cel bastard, l passa li rois et ses compaignes l de Pirre les hautes montaignes, l que noif, ne vent, ne glâce n'use, l assez près du pas de l'Escluse, l où les oz d'Arragon refurent» (v. 12486-91), igual que la *Chronique anonyme des roys de France finissant en 1286*: «Et i fu pris unz escuiers c'on apeloit le Bastart de Rouseillon, qui se rendi a la volenté le roi Phelippe, et fu amenez davant lui; et ne volt pas li rois qu'il fust occis» el Bastard els acompanya per un pas a través de les muntanyes, «et sachiez que elles estoient si hautes qu'il sambloit que elles batissent aus nues» (99).

la fuga dels qui vigilaven el pas de la Maçana, i per l'altra la retirada del rei Pere, un cop informat del passatge de l'enemic. Nangis segueix amb una informació interessant, que ens permet lligar amb altres, ja que diu que:

Franci vero castra eorum protinus diripientes, et in montis cacumine sua figentes tentoria, cum magna ciborum et potus penuria, per dies tres propter laborem quem in ascensu montium sustinerunt, quieverunt. Pausato igitur ibidem Francorum exercitu, suis praecepit rex gentibus, ut versus villam quandam, quam Petramlatam cognominant equitarent.

Sabem per Pierre de Condé que l'11 de juny els francesos entren a l'Empordà i el 14 són davant Peralada (p. 446), fet que justifica els tres dies que, segons Nangis, varen estar a les muntanyes. Recordem que, també per Desclot, el rei Felip va esperar tres dies per passar i, mentrestant, va enviar la flota a Roses —i són els mariners d'aquests vaixells els que atacaren Castelló el dia 16 de juny i el castell de Sant Salvador (vg. Desclot II, 152 i 154). Tanmateix, em sembla poc creïble que, tot i les dificultats de la travessia, l'exercit francès necessités tres dies de descans, i, sobretot, no veig per què en condicions tan incòmodes al mig de les muntanyes, quan les fonts catalanes parlen de campaments abans de baixar fins a la plana, però sense tantes dificultats. Sembla com una excusa, ja que tot ha de ser extremadament ardu, sense saber exactament les raons del comportament de les tropes.

Hi ha altres elements que donen fonts franceses i Villani que, potser, poden aclarir el dubte i confirmar la sospita més amunt formulada. Tot i ser cronistes lleugerament més tardans, un continuador del *Chronicon* de Géraud de Frachet, escriu sense dubtes que l'exèrcit passà «per passum Ecluse» (7), mentre que Primat, a la *Chronique*, en la traducció de Jean du Vignay, escriu que el rei:

monta les mons Pirreïens, qui sont fors et moult desvoiables, et passa par delez le pas de l'Escluse avec son ost [...] et quant ceulz d'Arragon virent l'ost du roy, qui estoient en hault en la montaigne du pas de l'Escluse, tous armez et tous arrez pour deffendre celi passage, qui est le plus fort de toute la terre, et ne cuidoiert en nulle manière que le roy de France deust par ailleurs monter, si furent adont moult merueilleux et esbahis et espoentez de tres grant paour, et s'enfuirent aus citez et aus chastiaux (103).

Podríem pensar en un error, si no fos que Giovanni Villani, al meu entendre, soluciona el problema. El cronista florentí, amb paraules molt semblants a les de cronistes francesos que acabem de llegir, però més clares i lògiques, escriu que:

Una mattina molto per tempo il detto re con parte di sua gente, alla guida del detto Bastardo, tennero per altro cammino su per le montagne, lasciando il più di sua oste e tutti i suoi arnesi incontro al passo delle Schiuse, e tennero per aspre e diverse vie piene di spine e di pietre, le quali erano impossibili a potersi fare per gente umana, e onde Piero d'Araona non si prendea guardia; ma alla fine con grande affanno, e perdendo e guastando molti di loro cavagli, furono di sopra alla detta montagna. Piero d'Araona veggendo che'l re di Francia gli era di sopra del passo, abbandonò la speranza di quello, e partissi con tutta sua gente, lasciando le tende e gli arnesi e tornossi adietro in sue terre, e lasciò il detto passo.⁷⁰³ Allora tutta la gente ch'era rimasa al piè del passo nel campo del re di Francia con loro somieri e arnesi e bestiame passarono per lo detto passo senza contrario niuno, e vennero là dov'era il re di Francia, la quale oste stette in su le montagne tre giorni con grande difalta di vittuaglia. Poi lo rei con tutta sua oste scese delle montagne nel piano di Catalogna, e prese e ebbe al suo comandamento Pietralata, e Fighiera, e molte terre del contado d'Ampuri (VIII cii).

Ja Nangis havia dit que una part de l'exèrcit, de la qual no torna a parlar, s'havia quedat per no despertar sospites. Mentre que, si el pas de la Maçana era tan ardu, com hi podien haver passat tots els carruatges? L'única manera per explicar-ho seria creure la interpretació de Muntaner, que havia estat preparat durant deu dies, explicació que intenta solucionar la dificultat. La versió de Villani resol prou dubtes, tot i les seves confusions i errors.⁷⁰⁴ D'altra banda, com hem pogut observar, el rei no viatjava a l'avantguarda, sinó al darrere, i es movia només quan el terreny era del tot segur.

En conclusió, podríem reorganitzar els fets d'aquesta manera: després del dia 6, potser entre el 7 i el 8, l'exèrcit francès, amb el rei, és al Voló i a la Clusa, des d'aquí, per consell del Bastard de Rosselló, un cos expedicionari es dirigeix al coll de la Maçana.⁷⁰⁵ La nit entre el 10 i l'11 de juny la passa per entrar «in primis vallibus Appuriae», i s'acampa en una localitat indeterminada, que podria ser el Castellar Gran. Potser, però és més difícil de demostrar, un segon grup entra pel coll de Banyuls i s'atura a Sant Quirze de Colera. Aquests envien notícies al rei Felip de l'èxit de l'empresa i s'esperen en una

703. Aquesta informació és confirmada per Desclot, el qual diu que la host de Barcelona, havent vingut per mar, «lexaren les tendes parades e dins molta bella roba e molt bell arnès que no se'n podien portar» (II, 147).

704. A Desclot, el rei, quan sap que els francesos ja són d'ençà dels Pirineus, envia tropes «per esmar quant éran aquells que éran passats, ne si'y éran tots» (II, 147), sospitant que no podia haver passat tot l'exèrcit.

705. Potser aquest grup correspon a aquells primers 500 cavallers i 5.000 servents que es presenten sota les muralles de Peralada el dia 14 de juny, com escriu Desclot a II, 150.

posició segura, sense baixar a la plana i entrar en contacte amb les hosts enemigues, de les quals desconeixen l'entitat. Només d'aquesta manera —un grup no gaire gran en espera—, s'explica el perquè de l'aturada de tres dies entre les muntanyes, aturada que ens hem de creure, ja que és testimoniada per fonts diferents i oposades. Un cop segur de l'èxit de l'empresa, el rei envia la flota perquè assegurí els avituallaments i ataquí també per la costa, i espera a veure què fa el rei Pere.

Aquest, com veurem en breu, és ràpidament informat del passatge, i el dia 12 deixa el coll de Panissars, potser per no trobar-se encerclat, per dirigir-se cap a Peralada, primer, Castelló després i, davant del perill, finalment cap a Girona. En aquesta situació de relativa seguretat, finalment Felip III, amb el gruix de l'exèrcit, els carruatges, tendes i tot el que feia falta per a un exèrcit tan gran, passa pel coll de Panissars, equivalent pels francesos, que no coneixien bé el territori, al pas de la Clusa.

D'aquesta manera, diria que he confirmat, allà on fos possible, les anàlisis de Coll i de Soldevila, tot i així les he integrades, fent servir també informació que no havien pres en consideració, o que havien descartat com a «no veritable». La meua anàlisi intenta donar una interpretació responent més al testimoni de les diferents fonts i, també, a les necessitats logístiques i de seguretat d'un exèrcit de les dimensions del francès, encapçalat pel rei i els seus fills: Felip, rei de Navarra i hereu a la corona de França, i Carles «rei d'Aragó», que per aquesta raó necessitava de les màximes condicions de seguretat.

La complexa, i calculada, operació de superació dels Pirineus demostra que, si no era en els plans estratègics del rei Pere donar batalla als invasors fins que no fossin prou debilitats —com diu ell mateix—, tampoc no ho era en els plans dels francesos. Al contrari del que havien fet Carles d'Anjou i Conradí, atacant, Manfred i el mateix Carles defensant, que havien anat directament a la batalla campal per resoldre d'un cop la guerra, el pla d'invasió dels croats francesos s'assembla més al de la guerra de Sicília: lenta penetració en territori enemic assegurant sempre les posicions, esperant, potser, que sigui l'altre qui es rendeixi.

18.2. Ara, podem tornar a la narració de Desclot, per tal de seguir simultàniament els moviments del rei Pere i aquells de l'exèrcit francès que va ocupant el territori. El mateix dia 11, Pere II, en ser informat del que havia ocorregut, «romàs tot vermell per la cara e stech hun poch torbat entre ssi» (II, 147), no perquè es preocupés d'ell mateix, sinó per l'efecte que la notícia podia tenir sobre l'exèrcit i la població. En un discurs als seus consellers, per tal de tranquil·litzar-los, el rei explica que tot va segons el seus plans, que no haurien pogut tenir durant gaire temps aquelles posicions i que ja pensava de deixar entrar els francesos, un cop hauria assegurat castells i forces. Les ma-

lalties i les incursions ràpides ja matarien les dues terceres parts de la host enemiga, i a l'última «pensàvem que bé li poríam nós dar batalla».⁷⁰⁶ L'única cosa és que els francesos han aconseguit entrar més aviat del que estava previst, quan encara no s'havia recollit el blat.

Sempre intentant tranquil·litzar tothom, el rei envia un cos de soldats a comprovar quants francesos han passat i si es poden aïllar. Quan rep la resposta negativa, el rei, tot sospitant del comte d'Empúries de col·laboració amb l'enemic, ordena a les milícies que es retirin cap a Girona, passant per l'interior i no per la plana de l'Empordà, que ja podia ser perillosa. El rei mateix, i és el 12 de juny, se'n va a la Jonquera, amb bona part de la cavalleria.⁷⁰⁷

El relat de Galceran de Tous, tot i molt més essencial, concorda amb el de Desclot en els temps i afegeix matisos a les intencions del rei:

E com lo rey En Pere ach assò sabut, lo matí ac son consel que se'n anàs e que'ns tramatés totes les osts a Gerona, sinó los cavallers que ratench ab si.

E mantinent lo matí, totes les osts se n'anaren al mils que pogren tro a Gerona, per ço com los ffrancesos eren ten grans gens, e la terra de Empurdà qui és tota plana, que si fossen tres tantes de gens, no'ls gosaran esperar (XX-XXI).

El rei Pere, el mateix dia 12 de juny o possiblement el dia 13, va fins a Figueres, que troba gairebé abandonada, i hi convoca el comte d'Empúries per tal de comprovar-ne la fidelitat.⁷⁰⁸ El rei se li dirigeix amb un noble discurs, tot

706. Aquí diria, com en altres passatges que veurem més endavant, i que assenyala Soldevila, Desclot cita les lletres convocatòries del 28 de juliol. El discurs del rei a la crònica és plausible, tanmateix el cronista, com ja hem vist més d'un cop, transforma frases de la correspondència —ara la carta als mallorquins— en discursos: «presem acort que pus segura cosa era d'establir los locs et de menar lo fet per guerra, tro que nostres gens agéssem justades et endemig seriem mils certificats de lur poder et de lur estament, on con, la mercè de Déu, éls se sien molt minvats et minven tots dies, sí per mort de malauties, sí ab armes, fiant en Nostre Senyor et en la bontat de nostres gens, és acort et volentat nostra que'ls donem batala, a la qual avem assignat dia lo primer dia del mes de setembre primer vinent».

707. Estic d'acord amb Soldevila (1971, p. 65), que corregeix l'afirmació de Desclot, i de Coll, que el segueix, que es tracta del diumenge dia 10.

708. És en aquest capítol que el rei promet al comte, anticipant-se als fets, de compensar-lo per les seves pèrdues amb la concessió «in perpetuum per francho et libero alodio», en lliure i franc alou, d'altres terres mentre les seves són ocupades pels francesos. Coll (V, p. 6-7) recorda un document, sense donar-ne la referència, en què el rei formalitza aquestes concessions. El document en qüestió no és datat, i Coll creu que «degués ésser expedit a darrers de juliol o a primers d'agost». En efecte, el document és copiat a un registre de la lloctinència de l'infant Alfons, ACA Cancelleria, Reg. 62, f. 156r, i és transcrit entre un datat el 27 de juliol i un altre el 6 d'agost. És interessant l'anticipació operada per Desclot, i també el fet que, al seu imaginat parlament, el rei elogia la fidelitat del comte, tot i no refiar-se'n, una mica contradictòriament, de

entreteixit d'aquells valors feudals i reials examinats al segon capítol, i Ponç Hug, que és innocent, li contesta jurant-li la fidelitat seva i la del seu llinatge i se'n torna a Castelló per comprovar els ànims de la població, fet que torna a engendrar sospita en ell «quant axí se'n era volgut anar tot primer» (II, 148).

Segons Desclot, Pere II de Figueres va a Peralada, i d'aquí a dormir a Castelló, on comprova la bona voluntat del comte i de la població, per tornar altre cop a Peralada on, al dematí, arriben les tropes franceses, que Pierre de Condé ens dona a Peralada el dia 14. Ni Muntaner ni Galceran ens testimonien tants vaivens del rei —potser una altra veu—⁷⁰⁹ i el porten directament:

a Pperalada ab ·D· cavalers, e ragonagueren la vianda e l'establiment de dins, e grans res de les gens de Ffransa qui eran molt prop d'aquí (XXI).

Mentre que, per Muntaner (cap. CXXIII), des de la muralla de Peralada es podia veure tota l'armada francesa acampada al «plan dels Aspres de Peralada» i fins i tot la flota que era a Roses.

En veure la posició, perillosa per a ell, amb l'enemic tan a prop, el rei convoca el consell dels barons que l'acompanyaven per decidir què fer. Aquí, Desclot munta una gran escena retòrica, tot i que en part contradictòria amb la seva caracterització del rei Pere. Fins a aquest moment, després d'una inicial condició de desídia —que tornarem a trobar— àmpliament criticada, havíem vist el rei molt segur en les seves decisions, amb uns plans de guerra ja molt clars amb antelació i a llarg termini, fins i tot gaudint en fer sorpreses als seus més directes col·laboradors.

Al contrari de Desclot, Galceran és molt concís en narrar què es va fer a Peralada: un cop comprovades les provisions i vist que a la ciutat «no's podien tenir, féu despoblar la vila e manà a les gens que se'n anassen a Gerona. E puxs féu metre foch a la vila».⁷¹⁰ Desclot, per la seva banda, decideix tornar-

seguida, perquè la concessió a Ponç Hug comença exactament amb aquestes paraules: «Noverint universi quod nos Petrus Dei gratia Aragonum et Sicilie rex, attendentes quod vos nobilis Poncius Hugo comes Impuriarum ac vicecomes de Basso et de Capraria, estis et fuistis valitor noster in guerram quam habemus et movet contra nos et terram nostram rex Francie, et tote dicte guerre tanquam valitor noster amisistis totum vestrum comitatum Impuriarum, et ipsum rex Francie occupavit et etiam detinet occupatum, et ex hoc dispendium non debeatis sustinere set pocius a nobis emendam et contribuendam habere».

709. Desclot, a més d'utilitzar-ne, en reporta unes, que testimonien la gran producció i difusió que hi havia d'haver en moments difícils com eren aquells, com quan el rei parla als delegats de les tropes ciutadanes, i aquests «stigueren torbats e pensius, mas pensaven-sa de tot en tot que·l rey hagués feta pau» amb els francesos (II, 147).

710. Muntaner, que no perd ocasió per fer combatre els catalans, imagina que, en veure l'exèrcit enemic tot acampat pels plans —20.000 cavallers i 200.000 homes a peu—, les tropes catalanes surten a l'atac, maten molts enemics, i, fins i tot, que el comte de Pallars ha d'obligar

nos a presentar, en un moment de dificultat, la situació del rei que demana consell als seus barons: «vosaltres vehets com som assí en aquest loguar, yo e vosaltres, hon és tota Catalunya, per ço car yo só rey e senyor, e vosaltres capdals e senyors, après de mi, de la terra»⁷¹¹ (II, 149). No em sembla, diu el rei, que puguem tenir aquesta ciutat, però si hi ha vitalles per a sis mesos, si ho creieu convenient, deixem-hi tropes i marxem d'aquí, «que no·ns devem tots metra en ·I· punt de perdra, ne no seria ardiment, ans seria follia». Però, si no és possible defensar-la, abandonem-la tots:

E no·us cuydets que·us diga res per flaqueza de cor, que si·us volets no n'ich ha nengú que mils s'o aventur ne·u git tot a ·I· punt que jo faré. Mas no seria bo; que en tota guerra ha mester saviesa e seny.

El comte de Pallars, portaveu dels altres, respon que se senten molt honorats de la confiança, innecessària, i que seran ells els que comprovaran les condicions de la ciutat: que ell se'n vagi a Castelló com més aviat millor, perquè, si ell es perdés, tota la terra seria perduda —la visió aristocràtica de la societat és evident: el rei, molt per damunt dels altres, i els magnats que, tanmateix, dirigeixen, o aconsellen, la correcta política del senyor.

A aquestes paraules, el rei pregunta: «E com [...] no·m puix jo aventurar a tota res axí com vosaltres?». El rei imprudent i valeros torna a emergir, però ara —una mica tard i, diria, que fora de lloc, però per Desclot qualsevol moment pot ser bo pel seu *speculum principum*— ara és allixonat i, puix ha demanat consell, doncs el seguirà. La ciutat no es pot defensar i Dalmau de Rocabertí ordena que el dia següent sigui abandonada i cremada:

E açò que fer·na devem, val més que·u fassam sta nit, ans que·ls francesos nos tenguen de totes parts asetjats; [...] quant vendrà que·ls franssesos s'aparellaran que·ns donen al maytí batalla, nosaltres atressí ferem semblant, en guisa qu'els ho coneguen, que nós nos aparellem de defendre; e quant vendrà al vespra, jo parlaré ab los hòmens de la vila e faré·ls hich tots axir.⁷¹²

l'infant Alfons a retirar-se; i així durant cinc dies (cap. CXXIII). Desclot només parla d'una escaramussa amb l'avantguarda just abans d'abandonar la ciutat (II, 150).

711. És evident la percepció especial del comte d'Empúries, el qual deu fidelitat feudal al rei, però no té la seva terra del rei, com els altres senyors i vescomtes, ja que és el de comte d'Empúries títol més antic que els altres i, en origen, autònom del de Barcelona.

712. Aquestes, i altres, afirmacions, i el fet que els francesos pensaven que el rei Pere era dintre la ciutat, són totes confirmades per Guillaume de Nangis: «cum autem ante villam suus stetisset exercitus, gens villae, quae eosdem a longe venire conspexerat, portas suas mox fecit claudere, fingens quod vellet se contra eos modis omnibus defensare. Et quia Petrus de Aragonia in villa adesse dicebatur, Philippus rex Franciae jussit, consilio suorum, figi tentoria, proponens in crastino villam toto gentis suae conamine facere impugnari. Sed illi de villa metuentes

El dia 15 de juny el rei és a Castelló, d'on surt el dia 16, amb un estratagema, per no caure presa dels ciutadans que es volien rendir a les tropes franceses que ja havien ocupat Roses, i anar cap a Girona, on el trobem el dia 17 de juny (II, 151-152).⁷¹³ El que segueix és un capítol llarg i detallat, en què Desclot continua donant cos a l'atmosfera d'ansia i de por per part de la població, disposada a entregar-se als francesos per tal de salvar la vida; de perill i d'incertesa per al rei i el seu seguici, que s'han de moure amb gran rapidesa per la plana de l'Empordà, comprovant si és possible defensar-se, abans d'abandonar-la. Tot això, al mig d'una població en part procliu a la traïció i amb els exèrcits enemics que comencen a ocupar-la i fer-la sempre més insegura.

18.3. Malgrat les tauletes de cera i les cròniques, és difícil saber exactament els temps dels moviments dels francesos, tot i que en part es poden seguir i interpretar: del 14 al 21 de juny són, segons Pierre de Condé, «in castris Petrae Latae» (p. 446). Durant aquests dies s'han assegurat el control de l'Empordà, ocupant Roses i Sant Salvador, mentre Felip de Navarra conquereix Figueres. Mentrestant la flota ha avançat per assegurar les posicions per a l'avançada i l'imaginable setge de Girona, a més d'espantar la població i beneficiar-se de les ràtzies.

Tot i les defenses organitzades pel rei (vg. apèndix 10 e i 10 f), els *Annals de 1285* reporten que: «al ·XIXè· dia dins juny, passaren les osts del rey de França a Ssent Feliu de Guíxols» mentre que per Desclot (II, 154) arribaren fins a Blanes saquejant tota la costa. Em sembla possible que, en aquesta ocasió, s'esdevingués una massacre que narra Galceran, i que d'ell reprèn Mun-taner (cap. CXXVII):⁷¹⁴

ejus potentiam, quam videbant numero gentis praevalidam, cum nocte quievisset Francorum exercitus, sublatis omnibus quae habebant et ferre poterant per diversos hortos, apposito in villa prius igne, nocte media aufugerunt» (*Gesta Philippi* 532).

713. L'episodi és confirmat per Galceran: «E·l rey En Pere, ab lo comte d'Empuries e ab sos cavallers, anà-sse'n a Castayó de Empuries. E aqui lo comte viu e conech que, si aquí sa aturaven, que eren perduts, per ço com les gens de la vila eran en voluntat que, mantinent que·l rey de Ffransa vengués, que li obririen les portas e·s ratrien a ell. E axí lo rey e·l compte pensaren-se'n de exir, e vengren-se'n a Gerona» (XXI). La narració de les *Gesta Comitum* confirma, a banda dels vaivens, la narració de Desclot, quan s'acorda amb Galceran i en uns altres detalls, amb la principal diferència que fa aturar Ponç Hug uns dies més a Castelló per intentar controlar-ne els habitants, que semblaria un error d'interpretació, per entendre que el comte no havia sortit juntament amb el rei, que ho fes uns dies després.

714. Les *Gesta Comitum*, en una inventiva contra els «immundos et rabidos Gallicos», a més de confirmar la destrucció de Sant Feliu de Guíxols, esmenten també les de Roses, Castelló, Tossa, Lloret, Blanes i Palafolls; Desclot és més genèric, puix que diu que de Cotlliure a Blanes destruïren i mataren, sense especificar (II, 154).

E lo rey de Ffransa féu venir al port de Sent Ffaliu, qui es luny de Gerona ·II· leguas, ·CL· galeas e tarides armades, sí que masseren foch al monastir e a tota la vila. E totes les gens de la terra fugiren, e s'amagaren per les muntanyes e per los boschs. Puxs, a poch de dies, lo almirayl de la armada del rey de Ffranse féu cridar per la terra que totes les gens qui eren fuÿtes venguessen salves e sagures, e, si no havien que menjar, que ell los en daria. E les mesquines de gens pobres, qui saberen assò, tornaren-ne bé ·CC· a Sent Ffaliu, entre hòmens e fembras e infans, e, quant foren venguts, prazeren-los tots e maseren-los tots en un alberch, e puxs maseren-hi foch e aquí cremaren tots (XXIII).

El 21 juny trobem la host de terra ja en moviment «in castris ultra Petram Latam» (p. 435), potser fora de Figueres, i «in castris super Burellum» (p. 467), localitat no identificada.⁷¹⁵ Els dies següents l'avançada es fa més ràpida, ja que el 24 juny ja són «in castris juxta Basquarium» (p. 435) —Bàsara a la riba del Fluvià—, i s'han assegurat ulteriorment la rereguarda amb l'ocupació del «castelli de Laribus prope Petram Latam» (p. 435). Fins que el 26 de juny són, com veurem més endavant, «in castris versus Gironam» (p. 461) i el 27 de juny «in castris Gironae»⁷¹⁶ (p. 435), on es va quedar, l'exèrcit de terra, fins al 12 de setembre, ja que el 13 ja és «in recessu a Gironda» (p. 482). Aquests són, com sempre, els moviments de les avantguardes, ja que, si hem de creure Desclot, i és raonable, al castell de Llers s'aturaren durant dos dies per tal de coronar Carles de Valois, Carlot, i dividir-se les terres encara no conquerides (II, 153-154).

18.4. El dia següent d'haver arribat a Girona, el dia 18 de juny, el rei Pere dirigeix un ample i sostingut parlament als prohoms de les tropes ciutadanes: els tranquil·litza i els diu que se'n tornin a casa. Només s'han de quedar «òmens sabuts» (II, 153), gent experta per a les operacions militars que s'han de dur a terme. En aquest capítol, i en d'altres que ja hem vist i veurem d'aquesta part de la crònica, Desclot segurament es fa ressò de les necessitats comunicatives del rei Pere: no és la primera vegada que el veiem cuidar-se d'aquest aspecte, el de l'opinió pública, i segurament, en aquells moments de perill i tensió, la seva intervenció pacificadora havia de ser fo-

715. Al mapa de castells de l'Alt Empordà (Catalunya Romànica, 1989-1990, vol. VIII, p. 57), no apareix cap castell amb aquest nom, que hem d'imaginar deformat en el text de Pierre de Condé. Es podria pensar, bé en el castell de Bufalaranya, entre Roses i Sant Salvador, per completar el control de la zona, bé, si havia de ser un castell al llarg del camí cap a Girona, en el castell de Vinyol o en el de Creixell.

716. Reporten els *Annals de 1285* «E après, al ·XXVIIè· dia dins juny, assetjà lo senyor rey de França Gerona ab ses hosts», vg. Coll, IV, p. 41-43.

namental. I, en aquesta sospita, ens assegura la presència de tensions socials, ja examinades, i de veus que acusaven el rei de descurat, totes veus que seguirem analitzant.⁷¹⁷

D'altra banda, tot i no poder-ne individuar amb seguretat els models, Desclot segueix amb la classicització retòrica de la seva crònica. Tot i haver ja fet sovint recurs als diàlegs, a vegades llargs, en moments clau de la seva narració, mai com en aquesta secció no apareixen tan sovint, tan carregats de valors i d'ideologia, amb un estil que, en el marc de registre mitjà de la prosa vulgar, podríem definir com elevat.

Després de dirigir-se a les tropes, el rei demana qui es farà càrrec de la defensa de la ciutat, i Ramon Folc de Cardona, en qualitat de castellà de Girona, s'ofereix voluntari. El rei li entrega els soldats per a la defensa i abandona la ciutat, que el vescomte reforça en les seves fortificacions. És possible que les coses hagin anat d'aquesta manera, i és més possible que no, donant-nos així mostra de la manipulació retòrica que Desclot opera sobre els fets. Efectivament, per Galceran de Tous directament el «rey En Pere lliurà la ciutat de Gerona a N Ramon Folch, que la gordàs ab ·C· cavallers e ab ·CCCC· bons sirvents, sens altra gent de la ciutat» (XXII). I les *Gesta Comitum*, també, diuen que el rei «rogauit nobilem Raimundum Fulconis», tot afegint «ut nobilis et de stirpe fidei ab antiquo» (GCB III, 82), insistint, doncs, sobre els mateixos valors nobiliaris que trobem a Desclot. Si creiem el testimoni, autònom i coincident, de *Gesta Comitum* i Galceran, haurem de pensar que Desclot, en destacar el valor de Ramon Folc amb la seva coratjosa oferta, vol fer un elogi especial i directe del vescomte de Cardona.

Malgrat les contradiccions, que anirem veient, tot aquest llarg episodi de la història es juga entre la fidelitat i la traïció, i si no es deixen de notar els comportaments de revolta social, o de passatge a l'enemic, que és també traïció de la fidelitat al llinatge en el cas dels nobles,⁷¹⁸ aquests s'han de compensar amb una exaltació contrària de la noblesa catalana fidel al rei, i la millor manera de fer-ho és magnificar-ne els comportaments i evidenciar-ne els valors a través de llargs diàlegs.

717. Just al final de capítol, Desclot escriu que «tots los altres lochs d'una jornade a enllà de Barcelona éran desanparats e havian lexats rònechs, que nengú no y era romàs, tant éran spahordits com hoÿren dir que ls francesos tenían tot Anpurdà e que l rey d'Aragó se'n era vengut a Barcelona» (II, 153).

718. És en aquesta òptica aristocràtica i laica que s'han de llegir unes paraules de Ramon Folc. Al comte de Foix, que li demanava la rendició de Girona i li garantia l'absolució del jurament de fidelitat per part del cardenal, el vescomte de Cardona contesta: «que per mi perda tots temps llinatge de Cardona bona nomenada e guany nom de baÿa, e de falcia e de trahició [...] jo creu bé que l cardenal me'n poria absolra quant a Déus, mas són ben cert que no m poria absolra de mala fama e que les gents tots temps no parlassen de mi» (II, 156).

L'abandonament de la ciutat per part de la comitiva del rei i dels seus habitants potser no va ser tan tranquil. Escriu Galceran⁷¹⁹ que el rei:

puxs féu manament als ciutadans de la ciutat, que se'n exísen e que se'n anassen. E axí les gens de la ciutat, la major pertida, sinó bonas gens d'armes, exiren de la ciutat e se n'anaren en Barsalona e en altres loch. E tal ere rich e honrat qui adonchs fo pobre e freturós, per tal com los cavallers e los sirvents los robaven e los tollien tot quant havien, que dehien que més valia que ells ho haguessen que si'ls francesos ho havien. E puxs assò fet, lo rey En Pere vench-se'n a la ciutat de Barsalona (XXII).

També Desclot —és el 19 de juny, un cop organitzades les defenses de Girona— fa marxar el rei per anar cap a Barcelona, on arriba el dia 20, tot i recordar alguns castells i forces que havia fet fortificar, entre els quals, important perquè és gairebé a la frontera, el de Besalú, que ja fou atacat durant la marxa dels francesos, i resistí, com testimonien les *Gesta Comitum* (GCB III, 81). És de Besalú, al càrrec d'Albert de Mediona, que havien de sortir raids de desorb dels francesos mentre posaven setge a Girona, com recorda Muntaner (cap. CXXVIII).

També pel que fa al llarg setge de Girona, Desclot és el més detallat i ric en informació. Els altres testimonis, francesos i catalans, es detenen sobretot de manera genèrica sobre la llarga durada del setge i la valerosa resistència dels defensors, fins a parlar de les grans mortalitats. L'àmplia atenció que Desclot dedica als dos mesos que durà el setge de Girona, segurament es deu als bons informadors que va tenir i que li van contar molts episodis de valor, d'heroisme i de la resistència de Ramon Folc i dels seus.⁷²⁰

719. Desclot havia dit que, en arribar a Girona, el rei havia trobat almogàvers saquejant el call jueu (II, 152). L'anònim de les *Gesta Comitum* en parla com d'un fet generalitzat —«cum enim a facie eorum fugerent nostri, nostros depraedabantur, sic quod quasi omnes bonis propriis spoliati ignorabant quod melius esset eis, iacturam tantam et damnum suscipere inter nostros, uel Gallicae se committere feritati, sicut et plures praedam nostrorum ueriti iam fecerunt» (GCB III, 82)— mentre que Muntaner parla d'episodis semblants a l'abandonament de Peralada (cap. CXXIV-CXXV). És difícil dir quin d'aquests episodis és veritable; tots tenen un punt de raonable possibilitat, tot i descomptar possibles excessos narratius, sobretot per part de Muntaner.

720. Cap dels altres cronistes catalans, és clar, ni els contemporanis Galceran de Tous o l'anònim de les *Gesta Comitum*, ni Muntaner, li dediquen una atenció llunyanament comparable, tot i tenir en compte el caràcter més sintètic que caracteritza les dues obres més antigues, i ple de llacunes pel que fa a Galceran. Això que proporcionen, i afegeixen a Desclot, són petits detalls, anècdotes i impressions que Desclot no va arribar a saber o no va considerar importants, com per exemple l'estratègia psicològica dels defensors a la *Crònica del rei En Pere*: «E los cavallers e los sirvens fayhien tots jorn exidas en la ost, e fayhien gran dan als francesos e se'n tornaven en la ciutat sans e saus. Mas de jorn nuy l hom no paria als murs, si donques batalla no y

Però, jo diria que aquesta àmplia atenció es deu també al fet que aquest setge té un lloc simbòlic: és aquí que, al cap i a la fi, fou derrotada la host enemiga, de manera que, fos la que fos la seva vinculació amb la ciutat o amb els Cardona, el setge ocupa el lloc cèntric de la gran i definitiva batalla, al costat de la de Santa Maria d'Agost, tot i que, com veurem més endavant, per raons oposades. I lloc simbòlic, i retòric, expressiu dels valors de la nissaga, la fidelitat i la noblesa té el llarg parlament entre Ramon Folc de Cardona i Roger Bernat III de Foix, caràcters narrativament semblants i antagonics. Els dos, juntament amb Ponç Hug d'Empúries, entre els grans magnats del Principat, els dos, sempre amb Ponç Hug, entre els barons rebels capturats a Balaguer. Però, Ramon Folc i Ponç Hug, malgrat les sospites que aquest últim havia despertat, representen l'èxit de la política interna del rei Pere, amb vista a l'alta noblesa, per haver-los transformat en fidels súbdits i importants col·laboradors. Mentre que l'altre, Roger Bernat, és exactament el contrari: ell és l'oposició continuada, la lluita inacabable que duu fins a la traïció, a l'igual del seu cunyat, Jaume II de Mallorca, marit de la seva germana Esclarmunda.

hagués, ne paria que null hom hagués en la ciutat, que de jorn dormien e raposaven. E la nuyt astaven tots per los murs, e goytaven e cridaven e fayien ten gran brugit que semblava que tot lo món abissà's, sí que ls francesos de la ost no podien la nuyt dormir, e dehien que assò no eren gens, ans eran diables d'infern, qui de jorn no parien e de nits manaven aytal brugit» (XXIII).

19. ELS FRANCESOS AL PRINCIPAT: LA DERROTA I LA VICTÒRIA (CAPÍTOLS 157-167)

19.1. Després d'haver parlat de les primeres accions del setge de Girona, amb les quals arribem als últims dies de juny - primers de juliol, Desclot torna a observar el rei Pere, els preparatius que prengué per a la defensa abans de tornar a Barcelona i la seva estada a la capital. Aquí podem tornar a comprovar la manca de polidesa de la seva obra —recordem que, si la meua hipòtesi és correcta, aquesta part de la crònica pertany a la primera redacció i no la va corregir a l'hora d'aprestar la segona, perquè això que diu Desclot és incoherent, bé pel tipus d'informacions que dóna, bé pel retrat que proporciona del rei.

Respecte al primer punt, hem de pensar que, molt possiblement, el cronista va residir a Barcelona durant l'estiu, lluny del teatre d'operacions i exposat a escoltar tot tipus de veus crítiques envers el comportament del rei, veus que eren també engendrades per la por. Això que passava, passava lluny i, fins a la victòria naval del 28 de juliol, només es tractava de la resistència de Girona i d'importants, però molt poc esperançadores, operacions de guerrilla i destorb de l'avituellament de l'enemic, a més del lent esgotament que a l'exèrcit invasor li duïen les condicions higièniques i climàtiques. Pel segon punt, recordem les modificacions a les quals va sotmetre el retrat del rei a la segona redacció, molt més coherent —malgrat algunes crítiques— i heroic, respecte a la primera, a la qual Pere II tenia menys protagonisme i no estava tan particularitzat.

Desclot havia tancat el capítol 153, on parla de la vinguda del rei a Barcelona, recordant les forces i els castells que encara estaven en poder seu⁷²¹ i donant-nos, des d'una perspectiva absolutament barcelonina la notícia, ja re-

721. La informació sembla que depèn com d'un «comunicat oficial» fet pel rei mateix quan arribà a Barcelona el dia 20 de juny, ja que dos d'aquests castells, Llers i Sant Salvador, com hem vist, ja eren a mans dels francesos abans del dia 24 del mateix mes.

portada més amunt, que la població dels voltants de Barcelona «tengueren-se per desesperats» en saber de la vinguda del rei a la capital, així que «tots los altres lochs d'una jornada a enllà de Barcelona éran desanparats e havian lexats rònechs, que nengú no-y era romàs, tant éran spahordits com hoÿren dir que'ls francesos tenían tot Anpurdà e que'l rey d'Aragó se'n era vengut a Barcelona» (II, 153). Ara, al capítol 157, quan torna a parlar de Pere II, escriu que, en ser informat que els francesos han iniciat el setge de Girona, el rei demana ajut als nobles aragonesos, que, amb l'única excepció del germanastre del rei Pere, segons Soldevila (1971, p. 657) Pere d'Ayerbe, no varen intervenir.⁷²²

E lo rey d'Aragó, qui viu que no li acorrian ben ses gents, ne era ben ajudat per aquells, no gens per flaqueza de cor, mas per no poder, car los seus ajudar no li volían, gità's aquest fet a no cura e penssave'n menys que si garrajàs ab ·I· sutil cavaller de sa terra; mas que cassave, e menjave, e bevia, e sojornava a Barchelona e no havia cura de res (II, 157).

En veure'l en aquest estat d'ànim, els barons i ric-homes del principat s'entrevisten amb el rei per recordar-li la situació de perill,⁷²³ que han cedit en un mes el que no havien de cedir en deu anys, i que estan a punt de perdre-ho tot «majorment si vós vos ho gitats a no cura e sòts negligent d'aquest feyt». Els nobles li demanen que «lexets estar vostra fellonia e vostra despagement» i que s'estableixin «frontalés entorn el setge de Gerona a totes parts» per tal de fer «alguns ardots e algunes esdemeses tot dia». Els barons estan preocupats que els francesos pensin que han trobat «gents sens cor», i hi va l'honor i la reputació de «tota la cavallaria d'Aspanya».

El rei respon, dient que no hi ha cap rei que tingui tan bons vassalls, i mostra la seva confiança —d'una manera força ingènua— que es guanyarà, sobretot gràcies a ells, els nobles, ja que ell, diu el rei, «no ssó cor un cavaller, e, entre'ls altres, si'm pot romanir lo cavall e les armes, aytant bé cuyt viure de cavallaria com nengú que-y sia; mas no seria aquest bon cuyt ne bon pensa-

722. Zurita (*Anales* IV lxxiii; 2, p. 229), que també pensa en Pere d'Ayerbe, suavitzava la qüestió, respecte a Desclot, molt possiblement amb raó, dient que van venir tots els que no estaven vigilant les fronteres de Navarra i Albarrasí, així com resulta de les convocatòries del 28 de juliol, vg. apèndix 11 *b-e*.

723. Desclot ja havia fet servir la mateixa expressió per descriure l'aparent deixadesa del rei en establir les defenses dels passos: «que hans se'n entramatia menys, no se'n era entramès tro assí, que si hagués a garrajar ab ·I· sotil cavaller de sa terra» (II, 139). Una crida semblant a la desídia del rei l'havia fet, segons Bartolomeo de Neocastro, capítol LVII, justament Pere d'Ayerbe abans de Bordeus. Coll (IV, 54) pensa que aquesta entrevista es va fer el 9 de juliol; jo crec, considerats tots els elements tòpics i ja apareguts, que és, almenys amb els continguts que relata Desclot, un invent del cronista.

ment aquest a vosaltres». Accedeix, doncs, a les requestes dels nobles i passa a l'acció: fa enllestir unes galeres i envia tropes a Hostalric i a Besalú «per córrer tot el dia e fer mal en la ost dels franssesos». Aturem-nos aquí, abans de seguir amb el comentari del capítol.

La narració de Desclot provocà notables dificultats a Soldevila, ja que el seu olfacte d'historiador, i el seu coneixement de la documentació d'arxiu, xocaven amb la gran —a vegades àdhuc exagerada— confiança en el testimoni del cronista. Comenta Soldevila (1963, p. 245): «És possible que hi hagués alguna cosa de tot això. La documentació, de tota manera, no mostra un estroncament de l'activitat defensiva del rei. I, d'altra banda, és possible que el seu pla de campanya contribuís a fer-lo aparèixer com a poc curós de la lluita». De manera prou genèrica, Galceran de Tous escriu que:

Mentre que-ls ffrancesos tenien en aytal tribulació la terra e fayien molt de grans crueltats, qui displayien molt a Déu Totpoderós, lo senyor rey En Pere estava en Barsalona, e astablia e ordonava sa terra al mils que podia. Mas tota fiança e son poder donà a Déu, e totes les suas gens atrassí, e pregaven-lo die e nuyt que Ell fos lur batayer, e a la fi si fo, baneyt ne sie Ell (XXIV).

Mentre que, les *Gesta Comitum*, diuen que Besalú ja havia estat investida per l'atac francès, quan l'exèrcit marxava cap a Girona, i que «in quo loco scilicet Bisulduni tenebant frontieriam plures nobiles et alii milites nostri regni» (GCB III, 81). Notícia amb què està d'acord Muntaner, que diu que Besalú va ser establida al moment d'organitzar la defensa de Girona i del territori que l'envoltava com a frontera (cap. CXXVIII).⁷²⁴

Soldevila parla justament d'«impressió» i recorda els plans de campanya, plans que ja havia esmentat Pere II al moment d'abandonar el Panissars: Girona havia d'aguantar el pes de l'atac, els francesos «haurian-sa star al pla, e morrián-na bé la terssa part per malalties, e la terça que nós n'auciuriam en mesclas e en torneigs; e la terssa que romandrián, pensàvem que bé li poríam nós dar batalla» (II, 147). Sembla increïble que, si tan clar tenia el desenvolupament de la guerra, fallés el rei en la primera mesura que calia organitzar, a part de la defensa de Girona: la d'establir la frontera per tal d'atacar repetidament petits grups d'enemics, sobretot els destinats als avituallaments. Desclot aquí, n'estic convençut, ens està reportant la «impressió» que havia de regnar a la ciutat, en veure el rei que, merescudament, descansava, i espe-

724. Això seria, doncs, amb antelació a la pressuposada conversa del rei amb els barons, i també d'uns documents del 18 de juliol, relatius a la defensa de Besalú, citats per Soldevila (1971, p. 657).

rava que els esdeveniments fessin el seu curs, i que en això semblava descuidar-se de la guerra.⁷²⁵

En aquest moment, Pere II encara no podia fer gaires coses, sinó esperar que l'exèrcit francès s'empantanés i minvés per malalties i desànim, com va passar, al setge de Girona —i com mostren les lletres convocatòries del 28 de juliol—, i esperar que arribés Roger de Llúria amb la flota des de Sicília per poder passar al contraatac per mar.⁷²⁶ L'èxit de les mesures defensives és tal que, al cap de poc temps, el mercat està saturat d'esclaus francesos que es venien, «com si fossen serraïns», per menys de cinc sous.

També la frase del rei —que fos per ell podria viure com un cavaller—, que, segons Soldevila «encarna bé l'esperit cavalleresc del rei, pots ser més que cap altre de les seves frases» (1971, p. 657), al meu entendre és massa cavalleresca i tot per ser ni remotament creïble. La idea de viure com un cavaller errant, d'això es tractaria, és exclusivament literària, i de cap de les maneres pot ser acceptable, si no la considerem en el marc del tractament literari de la figura del rei. Aquell tractament que, com hem vist més amunt, als capítols 8 i 9, Desclot va incloure a la segona redacció, i que depenia del *Libre de l'infant En Pere*, o de la precoç mitització del rei que n'era a les arrels. Tota aquesta escena, amb les seves contradiccions, arriba a Desclot a través de veus, i ja marcada per l'elaboració literària del personatge del rei en clau cavalleresca, i ell l'aprofita per crear una altra de les «seves» frases cèlebres pronunciades pel rei.⁷²⁷

725. D'alguna manera, aquestes crítiques s'assemblen a les que els intervencionistes feien al mariscal Kotutzóv a *Guerra i pau*, no entenent la seva estratègia d'espera. Alguna veu semblant arribà també a Sicília, ja que Bartolomeo de Neocastro, amb la seva habitual retòrica patètica, escriu que: «Tot inde patria trepidat; populus Barchinonensis ad regem adiens ait: 'Domine rex, ecce hostes prope sunt; vides quod civitas haec in plano fundata est; aut nos, si potes, defende ab hostibus, aut patiare, quod hostes sine praejudicio nostro recipiamus, vel quod euntes alibi, patriam hostibus relinquamus'. Rex lacrymarum inde vultum gerens, respondit dicens: 'Consulite vobis, quia Dominus providebit'» (XCI).

726. Escrivia el rei en la continuació de la carta als mallorquins, la part del 28 de juny, tot just començat el setge de Girona i ben abans de la pressuposada escena narrada per Desclot, que: «Si a Déu plau, tot és per lur dan, que nós avem stablits nostres locs et plau-nos qu'els entrasen més aenant, que con nós ayam nostres gens que ayustam et nostra armada de Sicília, si a Déu plau, nós cobrarem aquella terra et molt més». Amb carta del 29 de maig (ACA Cancelleria Reg. 56, f. 116r), des del coll de Panissars, dirigida al fill Jaume a Sicília, el rei Pere diu que: «Propterea sciatis quod nos scribimus nobili Rogerio de Loria quod mitat nobis incontinenti duodecim taridas et triginta galeas armatas de armata Sicilie, quas necessarias habemus pro expugnanda et invadenda armata regis Francie, Dei auxilio mediante, ·IIII°· kalendas junii» (La Mantia, 1918, doc. lxxviii).

727. El mateix Soldevila (1963, p. 246) redueix la frase a una «plausible» interpretació realista com anar a «oferir els seus serveis a algun altre príncep, possiblement africà», a imitació, hauríem de pensar, del que féu Enric de Castella; tot i així, em sembla que el sentit de la frase de Desclot és el més literari que he apuntat, i no aquest.

Desclot ha omès d'explicar una cosa, com tot sovint passa quan es tracta de contactes diplomàtics. Coll (V, p. 156) i Soldevila (1971, p. 663) esmenten ràpidament un document datat el 12 de juliol —publicat a l'apèndix 11 a— sense donar-ne la referència, i, sobretot, sense parlar de l'episodi que ens revela. Escriu Coll, i Soldevila el reprèn, que Galceran de Tous «va ésser enviat al rei de França i al cardenal legat, possiblement en una temptativa d'explotar diplomàticament l'estabilització de la situació militar en consolidar-se la defensa de Girona». Però, a part de no entendre clarament en quin sentit es podia explotar la situació, el document en qüestió no diu això.

El rei Pere recorda a Felip com va obstaculitzar les ambaixades que, el 1284, havia enviat al papa, i que, quan finalment van poder arribar a Roma el papa s'havia mort —ja que varen arribar després del 29 de març del 1285 i abans del 15 de maig quan fou consagrat el nou papa Honori IV, sense saber que ja havia estat elegit el 2 d'abril. Ara, i això s'havia escapat a Coll i Soldevila, «cum inceptum negocium intendemus ducere ad effectum, ad eandem Curiam alios magis sollempnes nuncios nunc proponimus destinare». Pere II no vol tractar amb el rei de França, és del nou papa que s'espera una intervenció, i a Felip III només li demana que deixi passar els ambaixadors —entre els quals hi devia haver Galceran de Tous— pels seus dominis i pels de Carles II el Coix, i que puguin arribar a Roma amb tota seguretat. L'ambaixada, pel que sembla no va tenir cap èxit, potser perquè Felip III i el legat papal no varen donar el permís, puix no en torno a trobar rastres als registres. D'altra banda, Galceran —que no sembla que en parli— no fa l'efecte d'haver-se allunyat del Principat, a jutjar per la qualitat de la seva informació i, a primers de novembre, és segurament a Vilafranca al llit de mort del rei. És a dir, que el rei Pere encara tenia alguna esperança, ingènua tot sigui dit, posada en una intervenció papal per tal d'arrestar la guerra, i, malgrat s'estigués organitzant per a la defensa, no descartava gestions diplomàtiques per poder arribar a la pau. Però, quina pau s'esperava? Impossibile dir-ho. Era només una altra maniobra publicitària per cridar l'atenció sobre aquella que, al seu entendre, era una injusta invasió dels seus reialmes?

19.2. Ara Desclot decideix narrar, com ja ha fet altres poques vegades, un episodi de valor, diguem-ne, particular: parlant en general d'actes de pirateria, explica la sortosa empresa d'un pirata d'Alacant, Albesa, que entra fins al port de Narbona i aplega un botí de més de cent mil sous de Barcelona. No és el primer cop que Desclot insereix en el teixit de la història reial —en el sentit que els fets narrats són acomplerts o emanen directament del rei—, alguna gesta operada de manera autònoma a la voluntat del rei. La funció narrativa i historiogràfica d'aquests episodis és segurament múltiple.

En primer lloc, li serveix per dinamitzar i omplir seccions escasses de fets, però importants des del punt de vista dels successius desenvolupaments. En aquest cas concret, a falta d'altres empreses, i com a introducció de la primera victòria important, que és naval, la gesta d'Albesa té la responsabilitat de marcar el punt d'inflexió: fins ara els francesos, de la forma que fos, havien guanyat. A partir d'ara, comencen a perdre.

En segon lloc, podem pensar que són unes anècdotes que, tot i que no són gestes de reis, ja que no entren en l'objecte principal de la seva manera de fer història, tanmateix les coneix i li vénen bé per narrar. És a dir, que la historiografia de Desclot, tot i no ser una història del dia a dia, o que s'ocupa d'un gran ventall de possibles subjectes, com les històries de tipus local i de caràcter més aviat «burgès», de tant en tant sí que s'obre a una narració i concepció del relat històric, que no és només militar i reial.

En tercer lloc, es pot dir també que, d'aquesta manera, la narració assoleix una dimensió més coral, perquè no és només el rei, o els seus col·laboradors més propers —com ambaixadors o almiralls—, qui ocupa el focus de l'atenció de l'historiador, sinó que se'ns presenta una forma d'actuació col·lectiva, en què hi ha una més àmplia presència de protagonistes. Hi hem de veure també unes velades crítiques al centralisme reial, o, més senzillament, un cert to reivindicatiu d'una participació política més àmplia, en línia amb les reivindicacions de les Corts del 1283?

Em sembla que, en bona mesura, trobem confirmació a aquestes hipòtesis a l'apartat següent del mateix capítol, ja que l'empresa d'Albesa, i d'altres pirates, estimula els almiralls Ramon Marquet i Berenguer Mayol a l'acció —els pirates guanyaven només amb «lenyatsos», i ells, que tenien onze galeres, no feien res. El rei, en un primer moment, exhorta a la prudència, a l'espera de l'estol sicilià, ja que els francesos són deu vegades superiors —una altra crítica a la immobilitat del rei?— i finalment accedeix a llurs requestes.

Malgrat aquest primerenc entusiasme, l'estol surt i torna a Barcelona més d'un cop, ja que no troben mai condicions favorables per combatre, i no s'atreveixen a atacar la flota francesa, tan nombrosa que «paria que fos bosch, tanta e tan gran era». I aquí, tenim altres veus, declaradament de Barcelona, que han de ser, d'alguna manera, el remot origen de tot el capítol o, com a mínim, d'aquesta segona part, perquè, escriu Desclot que:

Les gents de Barcelona, e majorment hòmens de poble, que axí'ls veýan anar e tornar tot dia e res no fahien, maldeýan-los e matían-los en fama que En Ramon Marquet e En Berenguer Mallol havian presos dinés del rey de Fransa e éran logats que no ferisen en la sua armada (II, 157).

Un altre cop, les veus del malcontent que Desclot recull i utilitza. I és malcontent popular, aquell que havia donat aire a la revolta de Berenguer Oller, possiblement, malcontent d'aquells que estaven més espantats i se sentien més en perill, i per això veien traïció pertot arreu —el rei de Mallorca, el comte d'Empúries, l'abat de Sant Pere, ara Marquet i Mayol. Desclot fa servir la veu perquè narrativament és un bon estimulador, i potser ho va ser també de fet, i fou motiu per passar a l'acció, que significà la primera victòria naval en aigües catalanes, abans encara de l'arribada de l'*invencible* Roger de Llúria.

Tanmateix, dóna una perspectiva dels fets tocada per la sospita, per la por i la indecisió, quan els mateixos esdeveniments podien ser presentats d'una manera ben diferent. És a dir, que Desclot, tot i de formes lleugerament diferents, segueix fent servir les veus com si fossin fets, no revisa i no distingeix, no fa del tot la seva feina d'historiador —la que li hem vist fer molts altres cops— de seleccionar la qualitat de les notícies i de les fonts, i es queda, en aquest cas, amb la primera font d'informació, que no era la més fidedigna, cosa que devia saber.

Considerant la situació des d'un punt de vista literari, no es pot no apreciar com la narració, enfocada d'aquesta manera, és molt més emotiva i patètica, que si Desclot ens hagués contat aquests dos mesos segons la confiada perspectiva expressada a les cartes reials. La relativa seguretat amb la qual el rei s'havia enfrontat a l'atac enemic, havia deixat pas a un clima de traïció, abandonament, incertesa i por que semblava que hagués de dur a la catàstrofe, quan, finalment, la reacció popular —és a dir, dels col·laboradors més propers al rei, nobles i almiralls— capgirava la direcció dels esdeveniments per dur al més inqüestionable triomf. És possible que la narració de Desclot sigui voluntàriament orientada per assolir aquest efecte? És difícil de dir amb seguretat, i podria donar-se el cas que la resposta no sigui inequívoca. Si hem de jutjar per les capacitats narratives mostrades i utilitzades per Desclot en altres episodis de la crònica, hauríem de dir que sí: és evident que les necessitats literàries l'han dut a forçar la maquinària retòrica, i a seleccionar, amb aquesta finalitat, informacions que sabia falses, des d'un punt de vista històric, però que li permetien dibuixar un curs dels esdeveniments molt més fort emotivament i amb final catàrtic. Si mirem, al contrari, la forma de recollir i seleccionar les informacions que Desclot ha mostrat al seu text, sobretot a la segona part dedicada al rei Pere, hauríem de respondre que no: l'efecte és involuntari i casual, Desclot va explicar tal com ho sabia, sense ni plantejar-se, en un primer moment, la fiabilitat de les seves informacions, i no va tenir un segon moment per comprovar-les a través de la documentació i d'altres testimonis més fidedignes, perquè aquesta part de la seva obra no va tenir temps de revisar-la.

19.3. Com reciten els *Annals de 1285*, més d'un cop citats:

E après, lo dissapte qui ffo a ·XXVIII· de juliol, foren desbaratades ·XXV· galeas del rey de França, e desbarataren-les ·XI· galeas del rey d'Aragó.

Si és prou segur el dia de la primera victòria naval de la flota catalana sobre la francesa, molt menys ho és l'indret on va tenir lloc i, en menor mesura, el seu desenvolupament.

Les fonts franceses callen, sempre que poden, qualsevol insuccés de la croada, per donar-ne una interpretació especial que veurem al seu moment, així que, per a aquest episodi les fonts a la nostra disposició són només catalanes. Aquestes van ser analitzades per Coll (IV, p. 68-70), tanmateix el fet que no conegués la *Crònica del rei En Pere* i que no dugué a terme, al meu entendre, una anàlisi del tot acurada, aconsella, sense entrar en excessius detalls, de replantejar el problema.

El relat de Desclot (II, 157-158) és el més ric i detallat dels contemporanis, tot i així és imprecís, i àdhuc reticent, sobre el lloc de la batalla. Galceran és precís i concís, com sempre, però malauradament el seu text s'interromp al bell mig del relat. Les *Gesta Comitum*, i la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, presenten una relació que és errònia, i que sembla que deriva de la confluència d'aquesta batalla i de la del 3 de setembre, ara sí amb la presència de Roger de Llúria.⁷²⁸ Muntaner, com sempre i com nota també Coll, és molt fantasiós,

728. No sabia dir si això depèn, bé d'un error de l'autor al moment de recollir les informacions, en un moment prou posterior a les batalles, ja que, a més són imprecises i exagerades en el nombre dels participants, bé d'una confusió seva a l'hora de passar-les per escrit donada la presència dels mateixos noms de localitats als dos relats, o si, finalment, es tracta d'un error de l'arquetip de tota la tradició. Així és el text: «Cum enim nauigium regis Franciae per uastum et spatiosum mare huc et illuc pergeret pro libito uoluntatis, uenit primitus Raimundus Marquet, cuius Barchinonae et amirayl duodecim uel quindecim galearum, et cepit ac destruxit in loco uocato Frumigeus plus quam triginta galeas de nauigio Gallicorum, personas et galearum corpora secum ferens, praeter plures qui interfecti fuerant in conflictu. Et cum aliud totum nauigium esset in ebrietatis laetitia apud Roses, superueniens Rogerius amirayl domini regis nostri, in eos insiliens destruxit quasi totum nauigium aduersorum, maiorem partem interficiens personarum, Barchinone alios captos ducens; inter quos Guillelmus de Lodeua, praedictus amirayl deuicti et superati nauigii, fuit captus et ductus cum aliis Barchinonae sub compede nobilis regis nostri; hic postea habuit se redimere in magna pecuniae quantitate» (GCB III, 83). L'anònim distingeix dues batalles, una a les Formigues i l'altra a Roses, però les relata com si fossin consecutives, cosa que es dona en la batalla del 27-29 d'agost i no en la del 28 de juliol. A més, si l'emplaçament de la doble batalla és correcte, pel que sembla, per a la del 27-29 d'agost, no ho és per a la del 28 de juliol; d'altra banda, és correcte que guanyaren Ramon Marquet i Berenguer Mayol la del 28 de juliol, però no la d'agost, on les flotes anaven juntes i sí que hi era Roger de Llúria; finalment, sí que Guillaume de Lodève fou capturat a la batalla del 28 de juliol.

i el seu relat és, per molts aspectes, increïble. Tot i així, pot transmetre algun detall autèntic per tenir en compte.⁷²⁹

El fet mateix que Desclot no localitza la batalla amb claredat fa pensar —com per a la qüestió del pas pel qual penetraren les tropes franceses—, que no tingués una informació fiable i que, possiblement, tampoc no fos del tot clar, ja al moment, el lloc exacte on es produí l'enfrontament. D'altra banda, hem de pensar també, com ja he dit més d'una vegada, que amb bones possibilitats no existien reports oficials escrits, com havia estat el cas de les operacions a Sicília, quan la reina encara es trobava a Barcelona. Ara el rei n'havia de ser informat directament, i les «relacions» dels fets havien de passar de boca en boca abans d'arribar a les orelles dels tres cronistes contemporanis. Si hi havia reports, aquests anaven dirigits cap a Sicília, per tal d'informar la reina i els infants Jaume i Frederic, i, per això mateix, estaven fora de l'abast dels cronistes catalans.⁷³⁰

Aquesta consideració em porta també a sospitar que qui relatà la batalla a Desclot no n'havia de ser, ni molt menys, testimoni ocular i era, senzillament, una anella, més o menys remota de l'origen, de la cadena de transmissió oral de les notícies. Donades aquestes premisses, veuré fins on es poden reconstruir els fets amb un raonable nivell de probabilitat, sobretot compaginant i confrontant els testimonis de Desclot i de Galceran de Tous.

Segons conta Desclot, l'estol salpa de Barcelona «·I· divendres a vespra», que correspondria al 27 de juliol a la tarda, per «ferir en l'armada del rey de Franssa» (II, 157). Galceran els dóna unes finalitats menys heroiques, però, d'entrada, més factibles i creïbles, tot considerant el nombre de velers catalans i francesos, i en línia amb les precedents escomeses, ja que escriu que:

Les galeas pertiren de Barsalona per anar en Ayguas Mortes, o là on trobassen navili del rey de Franssa, qui vengués ab vianda ne ab altres cosas a la ost (XXIV).

És a dir, que havia de ser una expedició de pirateria, a l'estil de les que ja s'estaven duent a terme, però a una escala més important. D'aquesta manera

729. No es pot excloure, per exemple, que l'espia de Cadaqués, en Gras, hagués estat de debò informador del rei a l'època, tot i així els detalls més importants del relat de Muntaner no afecten aquesta batalla en concret, sinó que són elements de tècnica bèl·lica marina de gran precisió i interès. Un dels elements que hem d'atribuir al passatge de veus és el creixent nombre de galeres capturades i d'enemics morts d'un relat a l'altre, galeres que a les *Gesta* arriben a ser més de trenta; mentre que a Desclot les cinc capturades són enfonsades davant l'encaç de la flota enemiga.

730. Escriu explícitament Desclot que el rei, després de la batalla del 28 de juliol: «tramès un barca armada en Ssicília e féu saber aquesta batalla e aquest desbarat de les galeres del rey de Franssa, a la regina, e ·N· Jachme, son fill, e a tots lo hòmens de Ssicília, per tal que haguessen goig tuyt e que se'n alegrassen» (II, 158).

la consideració formulada per Desclot sembla una consideració *post eventum*, i no la intenció inicial de l'empresa.

Els dos cronistes coincideixen en el fet que la flota arribà a l'altura de Sant Feliu de Guíxols, o, millor, en superà el port, ja que Galceran diu «com foren en la mar de Sant Ffaliu», i Desclot diu «devant», per afegir que «lexaren detràs l'armada major del rey de Franssa», armada que estacionava justament entre Sant Feliu i Palamós. Aquesta consideració —més la notícia de Galceran de Tous que esmentarà a continuació— ens podria portar a pensar que l'estol s'aturà justament a les illes Formigues, uns cinc quilòmetres al nord de Palamós, aquells illots que esmenten confusament les *Gesta Comitum* com a lloc de la batalla i que, no sent-ho, podien aparèixer, d'una forma o altra, al relat de les operacions.⁷³¹

Segons encara explica Desclot, fou enviada «una barca armada» per recollir informacions, i aquesta tornà dient que Felip III havia triat 24 galeres, en les quals «havia mesa tota la flor de la sua armada, axí com dels millors mariners e ballasters», que eren entre Sant Feliu i Roses i tenien previst dirigir-se contra Barcelona. Galceran, al seu torn, dóna una informació que no és gens incompatible amb la de Desclot i, al contrari, fa molt més raonable i entenedora la manera que tingueren d'obtenir notícies, ja que explica que els de l'estol:

trobaren un gran leny de janovesos e de proensals, qui era exit de Sent Ffaliu, en què havie molts fransesos qui se'n tornaven en Ayguas Mortas, los quals moriren tots, mes, ans los demanaran quines noves sabien, e ells dixerren que a Rosses havie ·XXV· galeas molt riquement armadas de tota la flor de la ost, qui gordaven aquella mar per raó del navili qui portaven la vianda en la ost.

És notable el detall descriptiu, comú als dos cronistes, que es refereixen a aquesta part de la flota com de «la flor de la host».

Ara Desclot sembla imprecís, o ho era la seva font, ja que escriu que, un cop varen saber la notícia en foren molt alegres «e no s'o trigaren guayre, ans que bateren de rem e sus en hora de vespres, hun poc abans, foren llà hon aquelles ·XXIII· galleres éran armades, e sempra que les viren, cridaren-los que s'aparallassen de la batalla» (II, 158). És a dir que, segons Desclot, des de la nit entre el 27 i el 28 —en què s'havien aturat «devant San Feliu»— fins a la tarda del dia 28 —que arriben a la localitat indeterminada on eren les galeres franceses, i lliuren la batalla—, no feren cap aturada. Galceran, al contrari, tot i coincidir en l'hora, la tarda, en què es tingué la batalla, és més precís sobre

731. Sobre aquesta batalla, vg. Badia, Bofarull, Carreras i Piñero, 1985, p. 30-50 on s'anallitza en detall el testimoni de Desclot i Muntaner sense, però, fer-ne una síntesi.

els moviments de la flota catalana, i demostra de tenir, molt possiblement, una font millor, perquè escriu que, un cop rebudes les informacions:

E mantinent, assò entès, axí com a hòmens de gran cor e de gran voluntat, anaren-se'n a les Medas de Torrella de Muntgrí, e aquí mengaren e reffrescaren, e assò fo en la ora de despertada. E puxs pertiren d'aquí e bateren de rem, e entraren-se'n al golff de Rosas, on eran les ·XXV· galeas del rey de Ffransa, e com ceyls del rey de Ffransa vaeren venir les galeas del rey d'Aragó, qui no eran mas ·XI·, pensaren-sa que venguessen per so que's massesen en lur poder, mas emperò armaran-sa molt bé, e s'aperellaren de moltes armes que havien e molt arnès. E exiren-los a carere, e los catalans vengueren armats e apparellats de ffarir. E assò fo ves ora de vespres, e mantinent anaren-se'n ffarir, sí que cascuna galea del rey d'Aragó tenie entorn duas o tres galeas d'aquellas.

Aquí, malauradament, s'interromp el manuscrit que transmet la *Crònica del rei En Pere*, el BC 241, i només ens queden els títols dels capítols. Però, a part de donar-nos un detall possible, és a dir que l'estol s'aturà la nit fins al matí per descansar a les illes Medes, Galceran dóna també una possible raó del perquè de la indeterminació del lloc de la batalla: la flota francesa era a Roses, però l'estol català és vist, possiblement per espies, quan, un cop superada la punta de Montgó, entra al golf de Roses i la flota francesa li surt «a carere». D'aquesta manera, la batalla s'esdevingué, al contrari d'altres narrades anteriorment, en un punt indeterminat de mar, entre Roses i l'Escala.

Galceran, però, pel fragment que queda, és genèric respecte a l'estratègia, si és que n'hi veu una, mentre que Desclot ens en presenta una de típica: ferir en el mig de la formació enemiga, per fragmentar-la i poder combatre-la per parts, reduint els efectes de la inferioritat numèrica i, com al golf de Nàpols, atacar el vaixell de l'almirall, i, d'aquesta manera, escapar la resistència dels altres. La batalla, si hem de creure el relat de Desclot, fou extremadament violenta i sangonosa: els mariners catalans, un cop rodejades set galeres enemigues que havien aïllat, hi saltaren a l'abordatge:

com a hòmens folls qui no guardaven nulla res, hanch sol no duptaren nulla cosa, mas que feriren ab lurs coltells, dassà e dallà, e damunt e devall, a totes parts, de popa tro sus en proha, axí que·ls huns per mort e los altres per nafres mortals, axí buydaren aquelles ·VII· galeres, que no·y roman-gueren entre tots car ·CC· hòmens e preseren-los (II, 158).

Guanyat el primer grup d'enemics, es llancen contra el segon, format de galeres de Narbona que també derroten. A la vista d'això, les altres, que eren de Marsella, s'escapen cap al sud, i són possiblement aquestes que avisen la

flota de Palamós de l'ocorregut —Zurita n'està segur (*Anales* IV lxiv; 2, p. 232). A les galeres capturades hi havia l'almirall: el provençal Guillaume de Lodève.⁷³² Els presoners que valien algun rescat són fets presoners i portats a Barcelona, juntament amb cinc de les set galeres capturades, «en les ·II· que romanien materen los mariners e los galiots que havien presos e, ab ells ensemps, meseren-les a fons».

De tornada cap a Barcelona els surt a l'encontre l'armada que era a Palamós,⁷³³ però els almiralls barcelonins aconseguixen escapar-se, malgrat el necessari cansament, dirigint-se a mar obert i amb l'ajuda de la nit, que va sobrevenir d'allà a poc. La tornada a Barcelona fou triomfal, amb grans guanys i mínimes pèrdues, mentre, com recita el títol del capítol XXVI de la *Crònica del rei En Pere*, «lo rey de Ffransa fo molt irat, com sabé que les suas galeas eran estades desbaratades». El rei Pere n'informa seguidament la reina Constança i En Jaume, missatge que desgraciadament no ens ha pervingut, i aprofita l'avinentesa per ordenar que «vistes les presents, l'armada vingués a totes passades».

19.4. Al llarg capítol següent, el II, 159, Desclot narra, amb enorme riquesa de detalls, la batalla de Santa Maria d'Agost. Aquesta batalla, l'única de terra d'alguna mínima importància, almenys simbòlica, com per haver entrat al record historiogràfic, abans de la massacre del Panissars, ha tingut un tractament prou oposat per part dels cronistes, a més de presentar certs problemes de dinàmica dels esdeveniments i de localització, de tal manera que necessitarà una anàlisi detinguda. Per ser el capítol de Desclot llarg i amb molta informació, aniré comentant-lo pas a pas.

Explica el cronista que el rei, un cop havent ordenat les seves coses per mar i per terra, «hach en voluntat d'anar personalment ves Gerona e de donar

732. A una carta del mateix rei del 14 d'octubre, publicada sencera a l'apèndix 12, Pere II escriu: «decem tantum galee Cathalonie ·XXIII·or· galeas regis predicti vicerant, et ipsarum ceperant alium admiratum nomine Guillelmo de Lodeva».

733. Coll intenta localitzar la batalla a partir de l'afirmació de Desclot, segons la qual la flota, guanyada la batalla, anà «tro a ·X· milles» per trobar-se amb l'armada de Palamós, i doncs dedueix que «el combat naval que ara ens ocupa va esdevenir-se deu milles al nord de Palamós» (IV, 68-69). En realitat Desclot diu que l'estol català havia recorregut deu milles des del lloc de la batalla, i no diu que la flota francesa els sortís a l'encontre just fora de Palamós, al contrari, com diu Muntaner (CXXXI) els vaixells francesos foren trobats a la badia de Tamaríu, a l'altura de Palafrugell, i abans de trobar-se amb l'estol català, doblaren el cap d'Aiguafreda. La meua proposta funciona perquè, les deu milles navegades, durien la flota catalana a doblar el cap d'Oltrera i, un cop superades les Medes, a trobar-se de sobte l'estol francès al davant que remuntava costa amunt, havent doblat el cap d'Aiguafreda, i amb prou marge de temps per desfer-se de les galeres enemigues que arrossegaven i dirigir-se mar enfora.

als francesos batalla si les suas gens pogués replegar».⁷³⁴ Amb aquesta finalitat, envià missatgers amb lletres per «tot lo compdat de Barcelona»:

Per les quals los fahia a saber l'estament de la ost dels francesos, com éran minvats de lur poder per rahó de malalties e de pestilèncias que Déus los havia donades en aquella ost, e per rahó de molts assaigs e de molts ardots que·ls seus cavallers havían feyts sobre aquells. E per ço era enteniment seu de donar batalla a ells a dia sabut; d'on requeria e pregave a tuyt generalment e singularment a casquí, per la fe e per la naturalesa que a ell havien hahuda tots temps, que ell los assignave dia que ells fossen ajustats là hon ell fos per fer lo seu manament; e açò per res no fallís (II, 159).

Coll recorda unes lletres convocatòries del 28 de juliol segons ell «concebudes en termes semblants» (IV, 72), mentre que Soldevila (1971, p. 658) que en cita uns fragments, està convençut que Desclot les cita directament. Comparteixo l'opinió de Soldevila, per això he citat tot el passatge de Desclot i, ara, reproduïx una d'aquestes lletres, la dirigida a les ciutats i viles —les altres a l'apèndix 11:

Fem-vos saber que, can lo rey de França ab ses osts entrà en nostra terra, per ço con nós ladoncs no avíem justades nostres gens, presem acort que pus segura cosa era d'establir los locs et de menar lo fet per guerra, tro que nostres gens agéssem justades, et eldemig seriem mils certificats de lur poder et de lur estament; on con, la mercè de Déu, éls se sien molt minvats et minven tots dies, si per mort de malauties, si ab armes, fiant en Nostre Senyor et en la bontat de nostres gens, és acort et volentat nostra que·ls donem batala, a la qual avem assignat dia lo primer dia del mes de setembre primer vinent. E si tot nós avem aüda ja de vós ajuda d'ost, no duptam per la feultat et naturalea que avets ab nós, et de requerre et de emprar-vos que siats ab nós a aquela batayla ab vostres aparalament et ab vostres armes al mils que puscats, segons que a aytal fet se pertany, de la qual batala avem esperança bona en Nostre Senyor que aurem victòria. Et per ço que ab vostre conseyl et dels altres feels nostres puscam ordenar en aquel fet ço que melor sia, ab la ajuda de Déu, pregam-vos e us requerim que siats ab nós ·X· dies abans del dit primer dia de setembre.

A banda, però, d'aquesta notació respecte a les fonts documentals de Desclot i a llur utilització, amb la presentació d'un cas extremadament eloqüent —malgrat que les convocatòries són per més endavant i es refereixen a la pro-

734. Les *Gesta Comitum* escriuen: «Cum enim ascendisset in animum nobilis domini regis Petri Gallicos in persona propria expugnare» (GCB III, 85), diria que els dos cronistes reproduïxen una mateixa fórmula, potser oficial.

jectada batalla final—, el passatge mereix altres comentaris. Desclot fa mostra de conèixer les cartes contingudes al registre 57, al f. 167r la dirigida als «hòmens de ciutats, e de viles» de Catalunya, acabada de citar, i al f. 169r la dirigida a «barons, e a cavallers» sempre catalans (vg. apèndix 11 c). D'aquesta manera em sembla voluntari, i no pas casual, el fet que omet, ara, la menció de dues altres cartes, contingudes als f. 171r-v (vg. apèndix 11 d, e), dirigides a Roís Eixemèn de Luna, a Pedro Cornel i a altres nobles aragonesos que vigilaven les fronteres de Navarra.

Això vol dir que, tot i les dificultats posades pels aragonesos arran de les Corts de 1283-1284 i l'escassa participació a la defensa de Catalunya entesa en sentit estricte, del Principat i no de la Corona d'Aragó en general,⁷³⁵ Desclot redueix, gairebé anulla, voluntàriament i expressa l'ajuda dels nobles aragonesos, i en fer això va ser prou seguit pels historiadors moderns. A banda de fer caure tot el mèrit de la victòria sobre els catalans i la flota siciliana, amb quina altra finalitat, Desclot aviva aquesta competició entre aragonesos i catalans? Notem, a més, l'absoluta imprecisió temporal del relat: Desclot no lliga les lletres de convocatòria, que està emprant al seu text, emeses el mateix dia de la batalla naval —no sap el dia de la batalla?, no ho vol fer? A més, sembla que tot passi en un dia o dos, quan, entre les convocatòries i l'arribada del rei a la frontera, transcorregueren un parell de setmanes, perquè afegeix que, un cop enviades les lletres —que sabem que són del 28 de juliol—, envia a Aragó l'infant Alfons amb altres lletres «e ab pregàrias d'aquella rahó matexa a tots los aragoneses», i «après parti's de la ciutat de Barcelona».

L'infant envia cartes a Aragó el dia 6 d'agost, com recorda Coll (IV, p. 73), cartes que publico a l'apèndix 11 g, amb les quals convoca els aragonesos pel dia 12 del mateix mes a Saragossa, mentre que el rei marxa de Barcelona a la tarda del dia 10 per anar, segons Desclot, a Montserrat i d'allà a Sant Celoni, el dia 11, i a Hostalric, possiblement el dia 12, on hi havia frontera amb els francesos.

Arribem així als esdeveniments que dugueren a la batalla de Santa Maria d'Agost. Coll li dedica molta atenció i detallades anàlisis per tal de determi-

735. Zurita escriu que, reunits els «ric-homes» a Saragossa: «de concordia y consentimiento de los que pretendían ser desaforados del rey por no se haber proveído en satisfacer a sus agravios, ordenaron en el principio del mes de julio que todos los ricos hombres, caballeros y infanzones que no estaban en las fronteras de Navarra y Albarraçin fuesen a servir al rey en esta guerra, no embargante que no se habían cumplido las sentencias que se habían dado en la corte de Zuera por el justicia de Aragón con el consejo de la corte general» (*Anales* IV lxxiii; 2, p. 229). Com hem vist amb anterioritat, el *Cronicó* de Mascaró i els *Annals de Barcelona de 1291* parlaven de «cunctorum civitatis Barchinone et aliarum civitatum, villarum et locorum Catalonie et Aragonie» recordant, d'aquesta forma, una participació massiva dels súbdits del rei, i no només dels catalans. El tema s'hauria de tornar a estudiar, tanmateix em sembla que ja es pot descartar, o, com a mínim, redimensionar radicalment, la clàssica tesi de la no-participació aragonesa en la guerra.

nar el lloc on s'esdevingué i com anaren les coses. Per fer-ho, es basa principalment, i gairebé exclusivament, en el testimoni de Desclot, i redueix les altres fonts a simples anècdotes, o a informacions errònies i desviades. En efecte, el relat de Desclot és, i amb escreix, el més detallat sobre la batalla, tanmateix, a part de Muntaner, com sempre fantasiós i elogiador, la seva narració és prou diferent, i per uns aspectes radicalment, de les altres narracions, de les franceses i també de les catalanes. D'aquesta manera, sospitant possibles manipulacions per part de Desclot, em sembla que és metodològicament més correcte no descartar *a priori* cap testimoni, al contrari, cal analitzar-los amb atenció i, un cop obtingut un relat més o menys coherent a partir d'aquestes fonts, confrontar-lo amb el de Desclot per examinar-lo en els detalls, bé per integrar-ne informacions, bé per observar-ne confusions i possibles manipulacions.

Possiblement la primera, i més antiga notícia de la batalla, és la força concisa reportada pels *Annals de 1285*, als quals trobem:

E après, lo dia de Santa Maria d'agost, donaren salt franceses al rey d'Aragó prop Gerona, e perdé-y lo rey d'Aragó ·XII· cavallers e hòmens molts, e fo-y naffrat lo rey e quaix morí.

La notícia, essencial i freda, sense cap mena de manipulació o revisió, testimonia clarament que aquella no va ser una victòria. D'especial interès, però, és el fet de detallar que el rei hi fou nafrat i, a causa de les nafres, va estar, o es va creure que estigués, a punt de morir. Abans, tanmateix, d'examinar uns testimonis francesos, em sembla més adient començar, amb un recorregut a l'inrevés, pel més tardà dels testimonis catalans, la *Crònica de Sant Joan de la Penya* que, tot i derivar la seva informació bàsicament de les *Gesta Comitum*, n'afegeix la seva pròpia. Proporciona un relat breu de l'esdeveniment, al qual, però, són presents, al meu entendre, gairebé tots els elements útils per poder fundar l'anàlisi:

Una vegada, emperò, s'esdevenc que com gran multitud de francesos fossen anats vers Banyoles per córrer e destruir la terra, lo dit Rei En Pere ab aquella poca companya que tenia ferí en ells, e era tant gran la multitud dels franceses, que aquí cuidà ésser desbaratat e vençut lo dit rei. Mas lo poder de Déu, qui null temps no fallí a rei d'Aragó ne fallà-li ajuda, ell preservà de la vençó. Moriren-hi XII milia persones e de l'altra part moltes. E aquesta vençó se cuidà esdevenir per tal com la sua gent no era bé aparellada, per la qual cosa li'n fugiren molts. E fo fama en host que el rei d'Aragó era estat mort en la batalla damunt dita, per què les gents de l'establida de Gerona hagueren gran paor. Mas encontinent saberem la veritat, de què hagueren gran plaer e goig (XXXVI, 144).

Els elements que s'hauran d'analitzar són: l'emplaçament de la batalla, «vers Banyoles»; el nombre dels combatents, ja que, segons quina tradició, s'inverteixen les proporcions —ara són molts els francesos i pocs els catalans, ara l'exacte contrari; el fet que Pere II no en sortí guanyador; les pèrdues⁷³⁶ i, fet important, la veu, ja testimoniada també pels annals, de la ferida del rei, i que de la mateixa ferida es podia haver mort.

Les *Gesta Comitum*, generalment font de la *Crònica*, confirmen alguns d'aquests elements, com l'emplaçament, el fet de la casualitat de la trobada, sobre el qual insisteixen gairebé totes les fonts, mentre que introdueixen el detall que el rei no havia avisat els seus del que anaven a fer, presentant certes semblances, tot i l'extrema síntesi, amb el relat que va fer servir Desclot:

Venit itaque quadam uice cum paucis de suis militibus, die Assumptionis beatae Virginis scilicet, contra eos inter Balneolas et Gerundam. Ibi casu obuians multitudini militum Gallicorum, strenuissime in persona propria duxit bellum; sed quia suis non praedixerat quid facere proponebat, eorum aliqui inermes quasi uenerant ad insultum. Quamobrem de regis nostri militibus usque ad duodecim perierunt et plures fuerunt uulnerati; et nouercente fortuna, quae non manet omnibus semper una, eclipsim illa die patitur sol uictoriae, qui in omnibus aliis uictoriis semper apparuit gloriosus. Forsan Dominus uoluit eum ad tempus dimittere et humiliare, ne elatus de praeteritis superbiret. Post haec, dum rex noster et Gallici ad suos redissent, Gallici clamantes per exercitum nuntiauerunt quod interfecerant regem Petrum; et cum falsis rumoribus ingens laetitia esset extra, obsessis ineffabilis fuit dolor, sed sciuerunt illico per quosdam de exercitu ueritatem (GCB III, 85).

Cap d'aquests testimonis explica les raons de la topada; és a dir, què hi feien allí catalans i francesos, motiu que sí que dona Muntaner. Com sabem, el cronista de Peralada coneix Desclot, però el tipus d'imaginació literària que tenien no coincideix del tot, més aviat el contrari, de tal manera que, com ja hem pogut comprovar, no sempre Muntaner segueix les invencions de Desclot, i prefereix afegir les seves, tot i barrejar-les amb altres tradicions. D'aquesta manera, el testimoni de Muntaner, malgrat l'elevat nivell d'invenció, es fa especialment important, justament pels elements que manté del relat de Desclot i pels que introdueix per modificar-lo.⁷³⁷

736. Em sembla que s'ha de creure que el «XII mília» de la crònica és un error de lectura o de còpia, ja present a la redacció llatina de la crònica, pel «militibus [...] duodecim» de les *Gesta*, ja que el nombre de dotze cavallers és confirmat pels annals i per Desclot.

737. Soldevila (1971, p. 970-971) ja notava moltes de les semblances entre els dos cronistes, però, no tenint demostrat el coneixement del primer per part del segon, pensava, bé en una font comuna, bé en algú que li hagués recitat, a Muntaner, el relat de Desclot, justificant, així, les semblances i atribuint les diferències, com sempre, a un anònim intermediari.

Muntaner escriu que l'atac dels francesos pren per sorpresa el rei i els seus, que «estaven alegres e pagats» de l'èxit de les seves cavalcades:

Lo jorn de madona santa Maria d'Agost, que ell se n'anava envers Besuldó, a alba del dia esdevenç en una celada de quatre-cents cavallers franceses, qui s'eren meses en celada per ço con reacoa venia de Roses a la host ab vianda. E per aquell lloc hòmens a cavall e a peu los assaltejaven totes vegades; e per ço meteren-se en aquell lloc de nuit, que els ne poguessen castigar (CXXXIV).

La resta del relat de Muntaner l'analitzaré al seu moment parlant del de Desclot, perquè en bona mesura d'aquell depèn, però això que és important és la causa de la topada i del parany, la celada que havien preparat els francesos: Muntaner no segueix el detallat relat de Desclot, i senzillament explica que va ser una contramaniobra dels francesos que protegien el comboi d'aviuallament. És molt possible que aquesta mateixa raó fos al darrere de les altres dues versions catalanes, i que els redactors de les *Gesta Comitum* i de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, per brevetat, no volguessin entrar en detalls. La importància de l'ambientació que Muntaner dóna a la batalla, rau en el fet que, únic entre les fonts catalanes, coincideix amb les franceses a proporcionar aquesta explicació.

Abans de passar a Desclot, convindrà justament examinar les fonts franceses, més Villani que en depèn, ja que podem comprovar que els punts de contacte entre aquestes i les catalanes, a banda de Desclot, són més d'un. Guillaume de Nangis, el més antic dels testimonis no catalans, explica que:

in sero vigiliae Assumptionis beatae Mariae accidit, quod Petrus de Arragonia cum quadringentis equitibus et duobus milibus peditum armatis in insidiis poneretur, putans in mane Francorum victualia de portu Rosarum ad exercitum venientia depraedari (534).

Però la Verge, que protegeix els seus fidels, «non est permissa hoc quod impius conceperant adimpleri». El moviment de tropes catalanes és vist «a quodam garçione in insidiis positus» ja durant la nit, de manera que el conestable i el mariscal de l'exèrcit francès, Raoul de Nesle i Jean d'Harcourt, surten «in aurora» amb cinc-cents cavallers —Muntaner deia quatre-cents—, els sorprenen mentre «latebant in insidiis» i els ataquen:

Petrus vero ipsos venire percipiens, quia paucis ad suorum numerum videbantur, in damnum sui ipsius, vel potius mortis dispendium, eosdem invadere festinavit. Tunc e contrario Franci probose et audaciter venientes, in ipsos toto virtutis suae conamine irruerunt, consertoque praelio fit acre

bellum ex utraque parte. Sed Francis praevalentibus, Arragones fugere compulsi sunt. Quos aliquantulum insequentes Gallici, de ipsis tam equites quam pedites centum pronos in terram mortuos dejecerunt, et multo plures fugentium insequendo lethaliter vulnerarunt. Petrus etiam ad mortem vulneratus turpiter aufugit, et de dictis vulneribus satis cito postea, Francis ignorantibus, expiravit. Cumque revertisset ad sua tentoria gens Francorum, inventum est de suis nisi duos solummodo cecidisse. Pro quo laetantes et exultantes, hoc regi suo cum gaudio narraverunt. Rex vero pro illorum victoria Dominum et beatam virginem ejus matrem collaudans, de hoc tamen quod Petrus evaserat, tristi fuit, ignorans quod lethaliter fuisset sauciatus (534-536).

Hi ha alguns elements que ja val la pena de destacar, i pels quals coincideixen les fonts ja examinades: l'error de valoració del rei Pere respecte al nombre d'enemics, el fet que els catalans es trobaven desorganitzats i foren sorpresos i, en bona substància, la victòria dels francesos. Hi ha encara un altre element que em sembla per subratllar: segons el testimoni de Nangis els francesos saberen de seguida que el rei estava ferit, però no que de la ferida s'havia mort, mentre que les *Gesta Comitum* escriuen que anunciaven que *interfecerant* el rei. Semblaria així que hem de pensar que la veu de la mort del rei, ràpidament desmentida com asseguren tant les *Gesta* com la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, s'originés en un primer moment entre els mateixos catalans, en mal interpretar això que deien els francesos que havien ferit Pere II.⁷³⁸

La continuació de la *Chronique* de Géraud de Frachet es presenta semblant, en els elements principals, a la versió de Guillaume de Nangis, en tant que narra que el rei Pere havia parat un parany a un comboi d'avituallament que venia de Roses, i coincideix en el nombre del seu petit exèrcit, «tribus milibus peditis et quingentis equitibus armatis» (7). També per Géraud, la Verge «suos numquam deserit in adversis», però, per ell, els cavallers que surten a enfrontar-se amb el rei d'Aragó són encara menys que a Nangis, puix són només «centum illico et quinquaginta sex armati equitibus». La batalla és tremenda, els enemics gairebé tots morts i el rei ferit a mort, i «de dictis vulneribus non parum post, ut multi aiunt, mortem, sicut dignus erat, dicitur incurrisse». Géraud es basa en veus —«ut multi aiunt», «fertur»—, colora un

738. És difícil estar-ne segurs, però la crònica de Galceran de Tous sembla que no en parlava, de la batalla: no hi ha cap capítol que esmenti l'esdeveniment al títol; tenint en compte la llargada dels capítols sobreviscuts, cap dels perduts sembla que pugui correspondre a un de molt llarg i amb un argument tan complex com per no ser evidenciat al títol. Més complicat es fa determinar el perquè de l'eventual silenci, va preferir no parlar-ne?, no el va interpretar com un fet important? No ho sé, però, considerant les característiques d'aquest crònica, jo diria que Galceran no en va ser informat, o no amb prou elements.

poc més les tintes del relat, i hi afegeix detalls però, al capdavant, confirma el de Nangis.⁷³⁹

Ni s'hi allunya gaire la *Chronique* de Primat, que ha de tenir, si fa no fa, la mateixa font de Géraud: també per Primat els francesos eren només 156, i per això, el rei Pere li surt a l'encontre, tot i «ignorans et mescongnoissans la force et la hardiesce des François» (104). Gran fou la massacre dels cavallers catalans, Pere II n'és ferit i morirà d'aquí a poc, sense que ho sàpiguen els francesos.⁷⁴⁰ Afegeix, però, que el rei havia estat fet presoner i s'havia escapat tallant una corretja del cavall. És un petit detall que, com veurem, podria no ser gens insignificant.⁷⁴¹

739. «Quos videntes Aragonii, quia pauci ad eorum numerum videbantur, protinus invaserunt; sed Franci, de gloriosae Virginis Mariae auxilio spem habentes, in ipsos fortiter irruerunt eosque, non diu viriliter debellantes, fere omnes occiderunt, ipsorum rege Petro letaliter vulnerato. Qui vix tandem fugam arripiens, de dictis vulneribus non parum post, ut multi aiunt, mortem, sicut dignus erat, dicitur incurrisse. Fertur enim in dicto conflictu fuisse milites Aragoniae fortiores et nobiliores, et ex eis V. vel IIII. sicut postea belli declaravit exitus, indutos armis Petri simillimas armaturas, ut nequirent a Gallicis veraciter apprehendi; sed quamquam vere exterius non novissent, ipsorum gladios interius non evasit: unde mirum est ac etiam pro magnum miraculum celebrandum. Nam die Gallis solummodo quattuor ceciderunt, cum bene pugnantibus contra se XXV. quilibet inveniret Gallicos Aragonenses».

740. «El temps de celi siège, environ l'Assumption de la benoite Vierge Marie, le roy de France Phelippe envoia à un port de mer qui est appellé le port de Roses, où le navire roial estoit, pour apporter à l'ost la vitaille qui là estoit gardée. Et quant Pierres d'Arragon le sot, il fist un embuscement en la voie par là où les noz devoient revenir; et furent en cel embuscement V. C hommes d'armes et III. M. pietons pour rober et oster la vitaille aus François quant il retourneroient à nostre ost. Mais le connestable de France, Raoul de Neele, si sot bien avant ceste chose, li et le conte de la Marche; si appellèrent à eulz Jehan de Harrecourt, Mouton de Blainville, le sire de Mellon et plusieurs autres chevaliers preux et hardis, tant que il furent C e LVI hommes de cheval; et se hastèrent tost et isnelement pour corre li à l'encontre avant que nostre gent qui venoient avec la vitaille peust estre assaillie. Et dont, quant les Arragonnois virent que il venoit poy de François contre eulz au regard du nombre des leur, ignorans et mescongnoissans la force et la hardiesce des François, si les assaillirent tantost et se ferirent entre eulz. Mais les François se combatirent forment, vigueureusement et serrément, et le firent si bien celi jour que tous ceulz de la compaignie Pierre d'Arragon furent à bien pou pris ou occis, et Pierre meisme fu navrez à mort et fu chascié de la bataille; et les noz admenèrent à l'ost la victaille franchement et delivrement. Et ledit Pierre s'enfuy et se muça en une abbéie, et fu mort assez tost aprez, sanz ce que les François le sceussent. Et dient aucuns que Pierres fu tenu au corps en celle bataille; et si comme nos gens crioient que l'en le tenist au frain, il coupa les cheveiches du frain et eschapa par la force du cheval; et là fu navré a mort. Et ja soit ce que les plus nobles du royaume d'Arragon fussent adont en celle bataille, toutes fois s'en alla il poy à leurs propres lieux de si grant nombre comme il estoient qui ne fussent occis ou navrez».

741. Una veu semblant, si és una veu, arribà a Bartolomeo de Neocastro, que la reproduïx en un altre context. El cronista messinès narra que el rei, en un atac al campament francès és fet presoner i se salva lluitant contra tots els enemics (XCIV). La notícia de la mort del rei, a conseqüència de les ferides obtingudes a la batalla, arribà a gairebé tots els cronistes de l'altra banda dels Pirineus, tot i les diferents consideracions que aquests poden aportar, producte del seu

Giovanni Villani, per la seva banda, tot i confirmar el relat dels esdeveniments ja analitzats, afegeix altres veus, «si dicea che in quella scorta venia la paga della gente del re di Francia» (VIII ciii), i bé racionalitza, bé explica més detingudament, perquè soluciona l'aparent contradicció de sortir amb tan pocs cavallers, contra les notables tropes del rei Pere, dient que si anaven «grossi di gente, erano certi che'l re d'Araona né sua gente non uscirebbono a battaglia, com'altre volte non avea fatto se non a suo vantaggio». Així que, els pocs que el rei veurà, 300 com a Nangis, són per atreure'l i parar-li un contrapary. Com a Primat, Villani parla de la ferida del rei:

Alla fine, come piacque a dDio, i Franceschi sconfissero il re d'Araona, e egli fu fedito duramente nel viso d'una lancia, e fu ritenuto e preso per le redine di suo cavallo. Il detto re con tutta la fedita ch'avea, fu accorto, e colla spada tagliò la redine al suo cavallo, e diegli degli sproni, e uscì della pressa, e fuggì con sua gente [...]. Lo re Piero tornato a Villafranca, non abbiendo buona cura della sua fedita, e per alcuno si disse ch'egli giacque carnalmente con una donna non essendo salda né guerita la piaga, onde poco appresso ne morì [...] (VIII ciii).

Es veu que la font de Villani és posterior a les altres, puix que, malgrat la imprecisió cronològica, la mort no segueix ràpidament la ferida, tot i ser-ne la causa, i confirma que va estar a punt de ser capturat.

Abans, doncs, de passar a examinar el relat de Desclot, es pot intentar de reconstruir una versió més o menys comuna entre les ja examinades, per tal de poder-la després comparar amb la de Desclot, versió que podem imaginar, per un costat, a l'origen de la major part de versions, i, per l'altre, haurem de creure prou acostada als fets. Resumint, es pot dir que, la vigília de Santa Maria d'Agost, els espies dels francesos sorprenen el rei Pere amb un petit exèrcit d'uns 400/500 cavallers i uns dos o tres mil homes a peu. Els francesos pensen que els catalans anaven a parar una emboscada a un comboi que venia de Roses —cosa possible, però no del tot segura. Per la seva banda, els testimonis catalans diuen que, el dia següent, el 15 d'agost, el petit exèrcit i el rei es trobaren amb uns cavallers francesos que feien ràtzies a la terra. En aquest cas, la versió de Desclot podrà permetre, potser, de compaginar les dues versions, producte dels diferents punts de vista i d'informació. Les fonts catalanes

raonament o de les «veus» que circulen, com per exemple Tolomeo da Lucca, que a la *Historia Ecclesiastica* escriu, no sense confusions, que: «quaedam tamen pars militiae descendit in Vallem Cataloniae, quae obviam habuit Regem Aragonum cum sua militia, ut gesta Francorum tradunt; pugnantque ad invicem, & multi caede cadunt ex utraque parte, in quo bello tradunt Gallici, Regem Aragonum Petrum lethaliter fuisse percussus, de quo vulnere sive ex mala custodia, sive ex febre superveniente, moritur» (1192C).

afirmen que els francesos eren molts, mentre que el rei ataca amb pocs, i que no sabien què es feien, mentre que els francesos diuen el contrari, que els van enganyar i que eren molts menys que els enemics.

Això que sembla més segur, o probable, com a resultat de l'anàlisi de totes aquestes fonts, és que, efectivament, el rei i el seus, mentre pensaven atacar un comboi francès, van ser presos de sorpresa i desorganitzats, i que la sorpresa els va fer creure que els enemics no els estaven esperant, sinó que anaven pel seu compte fent ràtzies al territori. És possible que les fonts franceses exagerin la predeterminació dels plans d'acció, tanmateix, com veurem també a Desclot, sembla prou segur que les tropes del rei Pere varen ser vistes i perseguides, mentre que el rei, bé pensava haver despistat els enemics, com diu Desclot, bé no s'ho esperava, perquè no sabia que l'havien vist, com suggereixen, potser amb encert, aquests altres cronistes. Això que ningú amaga és la desorganització de l'acció catalana, tot i que el fet sigui expressat de diferent manera, posant èmfasi sobre el valor dels uns o dels altres davant d'un enemic molt superior.

Uns altres fets són gairebé segurs: el rei Pere va ser ferit en la lluita —altra cosa és si és aquesta ferida la que més tard li provocà la mort—; que es va difondre la notícia de la seva mort, abans en la host catalana, possiblement, i prou després en la francesa, fet que s'hauria d'explicar bé amb una ferida greu, bé que, en el caos general, tothom hagués perdut de vista el rei, després d'haver-lo vist ferit i, potser fins i tot, fet presoner. Aquest particular no tothom el narra: els catalans és evident que no ho facin, per no tocar el prestigi del rei, malgrat l'eventual fugida valerosa;⁷⁴² els francesos, potser perquè no tothom se'n va assabentar, sempre en la confusió general de la batalla.

19.5. Ara, per analitzar la versió de Desclot, es tracta de llegir-la a la llum d'aquesta altra versió, a grans trets coherent, que podríem dir comuna, a fi de ressaltar-ne les eventuais contradiccions, fer-ne emergir els aspectes parcialment amagats o aparentment incongruents, i veure, finalment, si Desclot modifica i manipula les dades, i quan ho fa, per tal d'obtenir una versió totalment diferent de les altres que no faci caure cap ombra sobre el prestigi del rei.⁷⁴³ Això, també, que em proposo fer és tornar a comprovar els emplaçaments

742. Altra cosa és que es pugui relatar un episodi semblant per al comte d'Empúries, puix dona l'oportunitat d'exaltar l'heroisme del seu germà.

743. Que Muntaner no accepti tacar-ne la fama és explicable —d'altre gènere són les crítiques que hem vist que li dirigia per haver-se fet enganyar al moment del desafiament de Bordeus—, però l'andònim de les *Gesta Comitum*, igualment elogiador de la personalitat del rei que Desclot, en un eloqüent acte d'honestetat historiogràfica —a diferència del nostre cronista—, escriu que «quia iuxta veritatem gesta regalia scribi debent, ne uideatur criptitans adulari, unum regali uictoriae contrarium non omitto» (GCB III, 85).

probables dels diferents moments de la batalla, per confirmar, o corregir, la minuciosa reconstrucció que en va fer Coll i Alentorn al seu moment.

Desclot ens presenta el rei a Hostalric, on arriba potser el mateix dia 12 d'agost, i des d'aquí decideix anar a prop de Girona per «stablir» —amb molta antelació es diria, si és aquesta la finalitat— el puig de «Tudela», una posició segura des d'on atacar els francesos «a dia sabut de la batalla», que havia de ser, segons el testimoni de les convocatòries, l'1 de setembre. L'endemà, dia 13, la seva companyia es posa en marxa —i els nombres són prou semblants als de les tradicions franceses: 500 cavallers i fins a 5.000 soldats a peu, entre almogàvers i altres— «e tuyt féran la sua voluntat, mas no sabían res de son cor, hon volia anar, mas que ell anava primer e ells qui'l seguïren axí com fan ovelles a lur pastor» (II, 159). No és la primera vegada que Desclot ens presenta el rei Pere seguit per la seva companyia, o exèrcit, sense que aquests sàpiguen on s'estan dirigint. És en bona mesura un aspecte de la seva construcció literària del personatge del rei, tot i així, en aquest cas, Desclot no devia anar gaire lluny de la realitat, només que recordem les consideracions fetes a propòsit de l'expedició a Sicília. Desclot no fa menció d'atacar cap comboi francès, tot i que havia de ser entre les finalitats de l'ardit, mentre que, d'altra banda, és possible que això pensessin els francesos, com a principal justificació pel fet de trobar el rei i les seves tropes tan lluny de llurs fronteres.

Les tropes viatgen tot el dia, amb pauses per descansar, i tota la nit, fins que, a l'alba del dia 14, «foren sus devant Gerona». L'escena que segueix és una d'aquestes nombroses escenes «cinematogràfiques» —d'acció, tensió narrativa i visualització— que a vegades Desclot introdueix a la seva crònica. A la incerta i encara poc matisada llum de l'alba, i amb els primers rumors del campament que es desperta, els catalans «passaren devant la ost dels francesos axí prop, que no havia ·I· tret de ballesta entra·ls huns e los altres, ans si parlassen alt, los huns pogueren hojr los altres ço que dýen». L'exèrcit francès rodeja Girona, i en la seva majoria ha d'estar acampat en l'esplanada davant la ciutat entre el riu Onyar i el Ter; així que, aquest últim quedava com a reduïda separació entre les dues hosts.

L'escena té quelcom de surrealista i espectral: en el silenci grisenc i encara mig adormit del trenc del sol, els guaites francesos veuen desfil·lar la host del rei d'Aragó, segura i desafiant⁷⁴⁴ —«bé sperts e afrontats»— i es queden tan esbalaïts —«com si vessen ·I· ase volar»— que no poden ni saben dir paraula.

744. És possible que l'excés de seguretat que regnava en la host catalana, tot i el fet que aquest episodi no és del tot veritable, vingués de les fàcils victòries i ràtzies que operaven contra els francesos que corrien el territori, i que anaven i venien de Roses, així com narren les *Gesta Comitum*, que diuen «sic quod in multa uilipensione nostri habentes Gallicos, decem erat eis facile uincere quinquaginta» (GCB III, 85).

Els defensors de Girona, amb Ramon Folc de Cardona al capdavant, els veuen i intueixen que deu ser el rei, l'únic que pot dur a terme una acció tan agosarada, i comencen a cridar «Aragó, Aragó!» pensant que atacarien l'enemic. Però el rei «passà gint e suau», en veure que ningú l'escomet, i, no sent en les seves intencions donar batalla, «anà-sse'n avant ab tota sa companyia, tro que la ost del rey de Franssa l'agueren perdut de vista», per dirigir-se al puig de Tudela on varen estar tot aquell dia 14 d'agost.

Aquesta narració, esplèndida, planteja dos tipus de problemes. El primer és: com l'hem d'interpretar? Mentre que el segon afecta, més senzillament, el lloc del pressuposat campament i el veritable objectiu de l'ardit.

Comencem per aquest segon punt: recordem que les altres fonts deien que les tropes del rei varen ser descobertes per uns espies quan —sempre segons els francesos i Muntaner—, es dirigien per parar un parany als combois d'avituallaments que venien des de Roses. Que fos veritat o no —no és aquest el punt, atès que no el podem saber amb certesa—, el fet és que, si els francesos pensaven això, vol dir que van veure l'exèrcit català dirigir-se cap al nord per superar Girona —com també s'entén a la narració de Desclot, «camí de Castelló d'Ampúrias» diu més endavant Felip III, i afegeix que «si per ventura en Anpurdà los podiam encloure»— per posicionar-se, així, entre la ciutat i Roses.

Aquest fet exclou com a destí del rei, al meu entendre, el puig de Sant Grau en què pensava Coll (IV, 74), a uns vuit quilòmetres a l'oest de Girona, per almenys dues raons: per arribar-hi no cal passar davant Girona, tot el contrari, puix fer-ho seria una inútil desviació que allargaria el camí, i seria perillosa si es volia mantenir la secretesa. En segon lloc, el puig de Sant Grau, tampoc no em sembla pas una bona posició per les pressuposades finalitats del rei, ni per les que li atribueix Desclot —una base on fer-se forts i aplegar tropes de cara a la batalla final—, ni per les que li pensaven les fonts franceses, atacar els aprovisionaments, ja que està massa a l'oest i massa a prop de Girona per permetre una acció ràpida i segura. Si els francesos van poder pensar que la host catalana es dirigia a preparar un parany, el camí de les tropes havia de ser cap al nord, nord-est i a superar la ciutat —recordem que les *Gesta Comitum* deien «entre Girona i Banyoles», mentre que Muntaner deia que la topada va ser «camí de Besalú». Així que, jo crec, bé el relat de Desclot, amb les seves raons, bé el «comú» a les fonts franceses, amb les seves, apunten per una direcció de marxa —tot i mantenir amb prou seguretat el passatge molt a prop de Girona—, i una localitat de campament diferent de les suggerides per Coll.

En conseqüència, s'hauria d'escollir alguna localitat més al nord de la ciutat, com podria ser el puig de Sant Dalmau, no tan alt com el de Sant Grau, però més espaiós per acampar un exèrcit, si aquesta era de debò la finalitat del rei, i en igual o millor posició per atacar l'enemic encara al setge de Girona.

Aquell que quedaria com a real i per tant necessari de manipular i justificar d'altra manera, al relat de Desclot, seria el passatge massa a prop de la ciutat de Girona, que afavoriria la descoberta de la host reial per part dels espies francesos.

Venim ara a l'altre punt dubtós: el relat de Desclot, correspon a la veritat?, alguna de les narracions és totalment fidedigna? És possible que les dues parts, catalans i francesos, haguessin d'amagar alguna cosa: els catalans, la substancial derrota i el fet d'haver estat presos de sorpresa, que vol dir descoberts, potser a causa de l'arriscada maniobra d'apropar-se excessivament a la ciutat i a l'exèrcit enemic; els francesos, uns temps de reacció potser no del tot ràpids i, sobretot, el fet que, d'haver aprofitat millor la «victòria», la guerra podia haver agafat una direcció completament diferent. És a dir, que tampoc els guanyadors —en el sentit reconegut també per Desclot, que foren els qui es quedaren el camp de la batalla—, tampoc aquests, jo diria, no en van sortir amb la consciència d'haver fet tot el que s'havia de fer.

És bastant evident, doncs, que, per bé que fos veritat el relat de Desclot, la versió francesa hauria de justificar la lentitud de reacció en haver-se deixat passar al davant, a pocs centenars de metres, el rei d'Aragó amb un petit exèrcit i no haver-lo atacat. Mentre que, si fos veritat el relat francès, d'uns espies que descobreixen una marxa que es vol secreta, és aquest error, amb les successives greus conseqüències, que s'hauria d'amagar i transformar per part dels historiadors catalans. En la impossibilitat de trobar una prova que confirmi una o altra versió, davant de l'espectacular i atrevida versió de Desclot, em sembla que la transmesa per la historiografia francesa, en la seva senzilla i banal obvietat, té tot l'aspecte d'apropar-se més al que passà de debò —i no oblidem que amb aquesta versió està en substancial acord la resta de la tradició catalana. Tot i així, del relat de Desclot s'haurà de mantenir, potser, el fet d'un passatge molt proper a la ciutat de Girona i al campament francès, ja que cap font diu on va ser descoberta la host catalana.

La invenció de Desclot, doncs, maquillaria, amb un acte de valentia i de menyspreu per a l'enemic, una manca greu en les mesures de seguretat de l'expedició, o, senzillament, un cas desafortunat. És evident que aquest episodi inventat, o profundament manipulat, com molts altres que hem vist, a tan poc temps dels fets ocorreguts, i en un historiador que ha gaudit de tant renom d'objectiu i fidedigne, pot sorprendre, bé per la seva consciència d'historiador, tacada per la invenció, bé per l'eventual credulitat dels lectors —els de la primera hora— que havien estat testimonis dels fets. No tinc altre remei que remetre a les consideracions expressades a la introducció respecte a la falta de sentit en parlar d'un historiador objectiu, i afegir que tals consideracions s'haurien d'aprofundir, sobretot a la llum de tot això que ha estat dit respecte a la importància de la correspondència amb la versió oficial dels fets, per

part de Desclot, i de la retòrica a l'hora d'escriure, amb la influència de models d'historiografia clàssica.

Els francesos, segueix narrant Desclot, tenen un consell per decidir què fer, i l'opinió que va prevaler va ser la del rei Felip: està convençut que entre aquelles tropes hi ha el rei Pere, i que segurament van «camí de Castelló d'Ampúries» per atacar «alguna rècua d'atzembles». De manera que, suggereix enviar entre cent i dos-cents cavallers que comprovin què fan, disseminin espies i, si fos el cas, demanin ajuda, perquè «si per ventura en Anpurdà los podiam encloure, gran cosa seria». És remotament possible, com hem vist, que les motivacions de l'ardit del rei fossin les que ara Desclot posa en boca del rei Felip, però es fa evident com el cronista està perfectament al cas dels fets tal com els relataven també les altres fonts —com les sospites dels francesos i la presència d'espies escampats per la regió. Però, aquestes mateixes motivacions tenen aquí tota una altra significació, ja que són conseqüència d'una exhibició de coratge i seguretat, i no, al contrari, d'imprevisió. A més, a la versió de Desclot, els francesos tenen totes les raons per estar al cas dels moviments de la host catalana, per haver-la vista desfilar davant la ciutat, sense descobrir-la, com afirma la versió comuna, potser per descuit del rei, si és que, efectivament, van passar molt a prop de Girona.

Els francesos, amb un nombre de cavallers molt semblant als 160 de les fonts franceses més «heroiques», Primat i Géraud de Frachet, cerquen el rei camí de Castelló i no el troben ni aquell dia ni a la nit, tot i córrer «per munt e plans, e per puigs e per muntanyes».

A partir d'aquest punt, i malgrat el detallat, molt informat, però confús, relat de Desclot, és al meu entendre encara més complicat esbrinar què va passar exactament. Hi ha una sèrie d'elements comuns a totes, o moltes, de les versions que, per això mateix, apunten a correspondre als fets. Tot i així, la contradicció d'altres elements, juntament amb el contrast entre relats genèrics i extremadament exactes, com el de Desclot i, en part, el de Muntaner —que en bona mesura el reprèn—, fan més que àrdua la reconstrucció.

Desclot explica que, després d'un dia de descans al puig de Tudela, a mitjanit el rei, amb 10 o 12 companys, fa ensellar el cavall, sonar la botzina i es posa en marxa. El nombre de dotze companys correspon, potser no pas per casualitat, al dels morts d'algunes de les fonts ja examinades. Baixa cap a la vall en direcció a Besalú,⁷⁴⁵ i la resta de cavallers i servents el segueixen com i quan poden, i per on pensen que és. Aquest fet genera, en paraules de Desclot, la confusió, ja que els homes a peu acaben per precedir el rei d'entre dos i tres quilòmetres —si la meua reconstrucció, diferent de la de Coll, és creïble, els

745. La presència d'aquest detall en encetar el relat de Muntaner, i més enllà, entre altres detalls exclusius de Desclot, així com la presència de Guillem Escrivà, en delaten la procedència.

servents haurien pogut passar a l'esquerra i el rei a la dreta del turó de Can Valentí, fet que explicaria llurs diferents posicions— mentre els cavallers segueixen per la serralada —que seria el serrat de Cal Gall— d'on davallen en escoltar la botzina del rei —això seria, doncs, en el pla entre aquesta serra, la de Sant Patllari i Banyoles. «E açò fo lo jorn de sancta Maria d'agost», el dia 15.

Segons Desclot, els servents van veure a trenc d'alba, a dalt d'una serralada, els cavallers francesos que, havent-los cercat tota la nit, els trobaren per casualitat. Però, és gairebé segur que no va ser cap casualitat. Si hem de creure totes les fonts que ja hem vist, menys Desclot, el rei Pere i la seva companyia van ser seguits i se'ls va posar una emboscada, en la qual van caure. Fet que va ser interpretat com a casualitat pels catalans, que no se'ls esperaven. D'altra banda, es pot llegir també entre línies la versió de Desclot, i acceptar, d'alguna manera, una certa part de casualitat «raonada»: les tropes franceses que li van sortir al darrere els van cercar camí de Castelló, en no trobar-los els van buscar pel territori circumdant, i, sabent que hi havia frontalers a Besalú, possiblement es van dirigir cap al nord per barrar-los el pas. A la serra de Sant Patllari, els servents veuriem els francesos, col·locats en una bona posició, ja que en aquell indret el camí s'estrenyia per passar entre les muntanyes i l'estany de Banyoles.

D'entrada, hi ha dubtes: qui pensa que són tropes catalanes que vénen del camí de Vic, passant per Santa Pau —que és on es dirigirà després de la batalla el rei; qui creu que és Albert de Mediona que ve de Besalú, fent el mateix camí en direcció contrària; qui opina, finalment i amb raó, que són els francesos. Un cop comprovada aquesta última eventualitat, els servents ataquen: des de molt lluny —massa, jo diria— comencen a llençar pedres i llances, mentre els francesos s'estrenyen en un reng tan estret que semblaven molt pocs,⁷⁴⁶ fins que, un cop els servents han acabades les municions, els cavallers francesos els ataquen al seu torn i els desbaraten. Un cavaller de Calatrava corre a avisar el rei i demanar ajuda, perquè cinc mil cavallers enemics els ataquen i els estan massacrant —*sic!*— quan el mateix Desclot havia dit que eren entre cent i dos-cents.

Del relat de Desclot no s'entén què passà exactament: en part ha de ser culpa del seu informador, que no devia tenir una visió de conjunt de la batalla, en part de la seva necessitat, mal acabada, de manipular els fets. Una cosa

746. Però no eren a dalt de la serralada?, i per què aplegar-se, fent més efectius i perillosos els llançaments enemics, quan s'havien d'esparpallar? Es diria que Desclot capgira el sentit de l'acció, d'una de les accions que varen possiblement ocórrer, tot i mantenir descontextualitzats uns particulars: si els servents giten objectes i llances és perquè s'estan defensant dels cavallers francesos que, al seu torn, per fer més efectiu i mortal l'atac, s'han aplegat en formació compacta de batalla.

que resulta clara de tots els relats, tot i les diferències, és la sorpresa de l'atac i, d'altra banda, la desorganització —producte de l'excés de seguretat?— amb la qual marxaven les tropes catalanes. Tot i així, hi ha coses que no s'entenen, sobretot a la narració de Desclot, i que fan difícil compaginar-ho tot en un únic relat coherent. Quants eren els servents que caminaven a l'avantguarda? Desclot no ho diu, tot i que hem de pressuposar, també seguint les altres fonts, que fossin tots, és a dir un nombre d'homes a peu, entre servents i —no ho oblidem— almogàvers, que oscil·la a les fonts entre dos i cinc mil, mentre que el nombre dels cavallers francesos és, en teoria, molt reduït, ja que varia entre els cent cinquanta i, més raonablement, els cinc-cents.

Tot i així, hem vist com les fonts franceses donen nombres a la baixa, mentre que les *Gesta Comitum* i la *Crònica de Sant Joan de la Penya* parlen de «multitudini militum Gallicorum». La mateixa incoherència la trobem a Desclot, testimoni, potser, d'una confluència de veus i notícies diferents i, possiblement, caòtiques, a la base del seu relat: els cavallers francesos són entre cent i dos-cents, quan s'estrenyen en reng semblen 60 i després pareixen ser tants com cinc mil.⁷⁴⁷ Si semblaven encara menys dels que eren, aquest fet justificaria l'atac insensat dels servents que narra Desclot —però en cap cas cinc mil poden semblar seixanta, si no n'hi havia moltíssims d'amagats, fet que confirmaria el fet que ens trobem davant d'una emboscada—, i un semblant error de valoració de l'enemic és també això que emergeix de les fonts franceses.⁷⁴⁸

D'altra banda sembla difícilment creïble, si no pensem en una absoluta desorganització, que cinc mil homes a peu —i recordem que hi havia almogàvers—, puguin ser tan aviat i durament derrotats per pocs cavallers, per organitzats que fossin. I les gestes dels almogàvers a Calàbria? D'acord que Desclot encara no les coneixia al moment de redactar aquest capítol, però els soldats eren els mateixos i les mateixes havien de ser les capacitats de lluita.

747. Tot i així, almenys una de les seves fonts ha de ser molt exacta, perquè, malgrat les manipulacions i confusions, hi ha detalls geogràfics que semblen extremadament precisos, per exemple: el cavaller de l'orde de Calatrava diu al rei que els cavallers francesos els han atacat «aquí davant vós, part aquell puig, al pujant d'una serra». He proposat que aquesta serra fos la de Sant Patllari, ara bé, abans ens havia dit el cronista que els servents s'avançaven al rei d'una mitja llegua, i, efectivament, si aquesta col·locació meua és exacta, uns quatre quilòmetres més enre de la serra, el rei es trobaria exactament al punt de tombar el puig de Sant Joan que l'impediria de veure allò que estava passant.

748. Hem vist que Nangis escriu: «quia paucis ad suorum numerum videbantur», i Primat: «quant les Arragonnois virent que il venoit poy de François contre eulz au regard du nombre des leur, ignorans et mescongnoissans la force et la hardiesce des François, si les assaillirent tantost et se ferirent entre eulz». Villani, per la seva banda, creu més lògic pensar que fou la cavalleria qui va atacar, i no els homes a peu.

Com és possible que tants, contra tan pocs, es deixin guanyar d'aquesta manera? Sobretot els almogàvers, que hem vist tan hàbils en la lluita contra la cavalleria, mai no es posarien en situació de tant perill i mai no perdrien l'oportunitat de fer un ric botí. Tot i així, els morts de part catalana no són més de vuit o nou, sempre segons Desclot.

El rei Pere no pot venir en ajut ràpidament perquè els cavallers no estan armats degudament, així que primer hi van vuitanta, després seixanta més i finalment el rei amb la resta. Malgrat els gestos de valor del rei i dels seus, llur acció no pot ser del tot eficaç —si hem de creure Primat, perquè desconeixien la força i l'ardiment dels francesos—: els enemics estan armats de cap a peus, els catalans no. Malgrat això, escriu Desclot, els guanyen, tot i que no fan més que fer-los caure del cavall —60 d'un cop amb les llances. Però, havent desaparegut tots els servents —tots cinc mil de sobte!, i com és que, en veure la intervenció de la cavalleria, no tornen?— no hi ha qui remati la feina, i els francesos caiguts a terra poden tornar a pujar a cavall sans i estalvis, mentre el rei està a punt de ser ferit de gravetat.⁷⁴⁹

Les coses es compliquen, i el relat de Desclot deixa traspuar elements dels altres i, diria, de més veritat. Escriu el cronista que «la batalla s'enfortí règeament», i, malgrat llur superioritat numèrica, els cavallers del rei Pere temien que li estiguessin preparant una emboscada —«que no·y hagués aguayt» diu Desclot— i per bona o mala sort es dispersaren, de tal manera que el rei es trobà només amb vint-i-dos cavallers. Però «ho menaren tan bé, que hanch Rotllan no·s menà mils en feyt d'armes». Per què havien de témer una emboscada, si no és efectivament això el que havia ocorregut? No oblidem que Rotllan morí justament en una emboscada. Com és possible que també la cavalleria abandoni el rei?, i com se'n va sortir viu, lluitant vint contra cent cinquanta enemics o més? Segons Desclot, el rei Pere —ell també, així com els francesos, tement un «aguayt» per part de l'enemic, per si hi havia més francesos, o per si les tropes catalanes no es reunien— decideix abandonar el camp de la batalla.

Al moment de comptar els morts entre els seus, el rei veu que són només tretze —altres fonts deien dotze com hem vist—, i dels francesos una vintena, entre aquests quatre barons molt importants.

Hi ha encara un altre element del relat de Desclot que no tindria gaire sentit, si no lligués amb els altres relats. Escriu el cronista que el rei vol baixar del cavall per ajudar un burgès de la seva casa que jeia ferit, però un cavaller li

749. Aquí Desclot, que amb anterioritat ja ha introduït un possible parent seu, el servent Guillem Escrivà, que perd la vida justament per rematar la feina al rei intentant matar un cavaller francès caigut a terra, utilitza el recurs al «jo l'he vist», l'únic a tot el text, i per això mateix, potser, més sospitos, per certificar la veridicitat del seu relat.

diu que no ho faci perquè la «regna del cavall és trencada per colp d'espasa». Com és que el rei no se n'ha adonat?, quin és el problema per baixar del cavall, si, al cap i a la fi, ha de descendir-ne de totes maneres per fer-se ell mateix nusos a les regnes? Muntaner, a qui possiblement aquesta escena feia el mateix efecte d'escassa comprensibilitat que a mi, decideix mantenir l'element de les regnes tallades per un cop d'espasa, però el situa al mig del combat, i escriu, de manera més raonable —que no vol dir més vertadera— que, a causa d'això, «el rei se cuidà perdre [...] que el senyor rei anà així abandonat, que el cavall lo menava ça e lla» (CXXXIV), fins que quatre almogàvers no l'ajuden.

Però, hem vist que els annals més amunt citats deien que a la batalla «fo y naffrat lo rey e quaix morí»; que la mateixa cosa deia la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, i que totes les fonts franceses escrivien que el rei va morir de les ferides rebudes en aquella batalla, tot i que ells ho van saber més tard. Això vol dir, com ja apuntava, que les veus de la mort del rei s'originaren en el camp català.⁷⁵⁰ És a dir, que és gairebé segur que Pere en va sortir, de la topada, amb unes ferides —eren tan greus com per pensar que s'hagués mort? Però, a part de les ferides, hi ha una altra raó que engendrès la por i el dubte? Justament aquí és on intervé el particular de les regnes del cavall del rei que eren tallades, massa veritable com a element per ser un invent, però poc creïble en la seva formulació, com perquè Muntaner decideixi de canviar-ho.

En aquest cas, les fonts franceses, a més de confirmar la ferida rebuda pel rei, afegeixen, en uns casos, una altra notícia. No totes, ni en són del tot segures, a confirmació de la confusió de la topada en particular i, més en general, de la dificultat d'obtenir informacions segures sobre el desenvolupament d'una batalla. Escriu Primat que: «dient aucuns que Pierres fu tenu au corps en celle bataille; et si comme nos gens crioient que l'en le tenist au frain, il coupa les cheveiches du frain et eschapa par la force du cheval; et là fu navré a mort» (104). Com hem vist més amunt, una versió semblant havia arribat també a Neocastro, i a Giovanni Villani, que escrivia que el rei «fu fedito duramente nel viso d'una lancia, e fu ritenuto e preso per le redine di suo cavallo. Il detto re con tutta la fedita ch'avea, fu accorto, e colla spada tagliò la redine al suo cavallo, e diegli degli sproni, e uscì della pressa».

Jo diria que aquestes veus, amb un grau diferent de credibilitat, i que semblen força probables, permeten de donar consistència, i explicar per una ban-

750. Bartolomeo de Neocastro, sense especificar la batalla, explica que vint-i-quatre cavallers francesos el capturen «reducentes ipsum captum ad castra Francorum», però el rei roba l'espasa al que el controlava pel costat esquerre, el mata i fa el mateix amb el que tenia a la dreta, «et eo ipso rex impulit equum calcaribus, et revolutu vultu in eos, duos alios interfecit, et alios cedentibus, retrocessit» i així s'allibera fins que un «cuneus» de cavallers catalans vénen a ajudar-lo (XCII).

da, les altres veus que parlaven de la mort del rei, que algú hauria vist ferit i fet presoner, però no l'haurien vist escapar-se; i, per l'altra, aclareixen i motiven el detall, força transformat en Desclot, o almenys presentat amb notables omissions, de les regnes tallades.

Per concloure, Desclot tanca la narració dient que el rei «vench-se a dinar» a Santa Pau⁷⁵¹ i no havia qui veiés «tan alegre hom, ni tant yoyòs, ni tant statger, com lo rey fo aquell dia». O és un últim toc de vernís, per part de Desclot, per tal de transformar en positiu un episodi que no ho fou, o és que el rei tenia prou motius de ser feliç, però per raons força oposades a les de Desclot: no per haver guanyat una batalla, sinó per haver salvat la pell i haver escapat viu del desastre.

19.6. Després de la llarga narració dedicada a la batalla de Santa Maria d'Agost, la crònica de Desclot presenta sis capítols seguits, de II, 160 a 165, que relaten el setge de Girona, del qual ja havia explicat les primeres fases al capítol II, 156. La seva narració és necessàriament fragmentària, i per més d'un motiu: el setge ocupa gairebé tota la guerra i, si vol mantenir una certa consecució cronològica, l'ha d'intercalar amb altres accions i esdeveniments; els setges, amb llur transcórrer dia a dia, no presenten gaires possibilitats de narració continuada, que vagi més enllà d'una sèrie d'episodis fragmentaris, per bona que sigui la font de l'historiador; en últim lloc, hem vist que no és el primer setge que ocupa les planes de la crònica de Desclot —Mallorca, València, Xàtiva, Múrcia, Balaguer, Messina, Albarrasí—, i a cap li ha dedicat molta atenció, amb l'excepció del de Mallorca,⁷⁵² per al qual ja tenia una font narrativa estructurada. Tot i així, i tenint justament en compte tots aquests factors, es pot destacar que li confereix prou espai el cronista, bé per ser, al capdavant, el moment determinant de la guerra, aquell on, també segons el pensament del rei, s'havia de guanyar o perdre, bé per les possibles relacions de Desclot amb el vescomte de Cardona, que emergeix com una de les figures menors més destacades, juntament amb Roger de Llúria.

751. Santa Pau, al final de la vall del Ser a la Garrotxa, és bastant lluny del lloc de la batalla i fora de camí, si la destinació del rei era Besalú. Si l'afirmació de Desclot és certa, ja que no en tenim proves documentals, hem de pensar que el rei es va endinsar en les muntanyes, lluny de les posicions franceses justament per evitar altres possibles emboscades o topades. És la posició de Santa Pau, així desviada cap a l'oest, que va determinar, jo crec, les propostes de localització que havia fet Coll, molt desplaçades cap a l'oest i força diferents de les meves, del puig de «Tudela» amb el puig de Sant Grau i del lloc de la batalla, que situava «en el petit eixamplament de la vall de Llèmana on conflueixen la riera d'aquest nom amb un petit afluent de la seva riba esquerra que baixa de Granollers de Rocacorba» (IV, 89-90).

752. Tampoc no s'ha d'oblidar que tret de Mallorca, presa amb la força, totes les altres ciutats i castells es rendiren.

La seva narració obre amb el famós episodi de les mosques.⁷⁵³ Explica el cronista que la host francesa, que ja feia temps que assetjava la ciutat, rebia mal cada dia pels atacs i les escomeses dels frontalers que el rei tenia a Besalú i a Hostalric, i pels mateixos defensors de Girona. I afegeix:

E nostra Senyor d'altra part, qui tota vegada mantén los humils e po-neix los argullosos, tramès-los demunt en aquella ost pestilèncias, e malalties, e fam e totes malas venturas. Car primerament los tramès pestilèncias de mosques, que·y hach tantes que e·l romanent del món no foren hanch vistes tantes ensemps; e éran mosques ben tan grosses e tan grans com una glan, e entraven per les narils als cavalls e devall per lo ces, que no·y valien mantes, ne tanques de cuyr, ne nengun giny que fessen, que·ls ho poguéssan vedar; e mantinent que·ls éran entrades per ·I· dels lochs demunt dits, no·y havia tant forts ne tant poderós cavall, que tantost no caygués a terra mort fret, axí que bé·n moriren en aquella ost, per aquelles mosques, ·IIII· mília cavalls de preu e ben ·XXm· d'altres, sens tot ssi, que hanch la plaga que Déus donà en Egipte al rey Farahó no poch ésser major que aquesta. E enaprés Déu donà sobra les gents d'aquella ost diversses malalties e mortaldats, axí que·l terç d'aquelles gents tant grans, e spacialment dels comptes e dels barons, moriren de diversses malalties que Déus li donava, que no·y bastava hom a sabollir, tants ne morian tots dies. Per què, si vergonya no·ls fos, se'n foren tornats los franssesos volenters en lur terra e no·u volgueren haver comenssat per neguna res d'aquest món; mas, pus fet s'ere, hagueren star axí entrò que Déus los donà sentència definitiva, e morí lo rey de Franssa e·ls altres foren desbaratats e ahontats [...] (II, 160).

Aquest capítol, que he reproduït gairebé sencer, és molt interessant amb vista a la fabricació i circulació de les notícies, així com respecte al muntatge que en fa Desclot, bé pel que diu, bé pel que no diu.

Al moment d'analitzar les altres fonts que narren, d'una forma o altra, els estralls que causaren les malalties en la host francesa, les haurem de dividir, evidentment, en dos blocs: les de part francesa i les de part catalana. Per simplificar les coses convindrà començar amb les franceses. En aquestes es pot notar com, segons el plantejament del cronista, fins i tot ni es parla de pestilències i malalties, per no dir de les mosques, com és el cas de les cròniques de Primat i de Géraud de Frachet. Pel que fa a les altres fonts, directament o indirecta d'origen francès, totes recorden la pestilència, algunes les mosques i l'escassetat de menjar —tot i no esmentar-ne la causa. La primera de totes aquestes és la de Guillaume de Nangis, el més antic dels cronistes de part

753. Vegeu un llistat de les ocurrències a Aguilar Àvila, en premsa a.

francesa, tot i que s'ha de notar, com és evident, que, amb l'única excepció del menoret Salimbene de Adam,⁷⁵⁴ cap d'ells parla d'intervencions divines.⁷⁵⁵

Sed dum obsessam sic tenebat civitatem, putans cives, quod ad ipsos victualia venire non poterant, fame perimere, magnum totius sui exercitus patitur detrimentum. Nam tantam aestus molestiam et quarundam muscarum importunitatem sustinebant, quod passim per exercitum moriebantur homines et jumenta: tantusque foetor ex equorum cadaveribus mortuorum per aëra ascendebat, quod vix sanus aliquis in eodem loco eodem tempore poterat permanere (*Gesta Philippi* 534).

754. «Item in hoc supradicto millesimo Philippus rex Francie in Hispania ultimum diem clausit in civitate Geronda, ubi erat cum exercitu magno quem conduxerat contra Petrum Aragonie regem. Multi etiam de exercitu regis mortuis sunt, non ab hoste percussi, sed a voluntate divina, cui omnia, quando vult, moriuntur et vivunt» (II, 862). En la formulació d'aquesta notícia es poden notar tant la confusa eixutesa de les informacions que arribaren al fratre, que decidí unir la mort del rei amb la pestilència a Girona, com les seves reduïdes simpaties, al final de la seva vida, pel partit Capet-papal, en contra d'un judici més favorable a Pere II —que anomena rei, cosa que cap de les fonts no catalanes fa, pel fet d'haver estat excomunicat i destronat—; finalment, la voluntat divina hem de pensar que és una consideració seva personal i espontània.

755. Per exemple: la *Chronique anonyme des roys de France finissant en 1286*, escriu que «il faisoit si gran chaut et i avoit tant de mousches que ceus de l'ost n'i pooient durer; ainçois en moroit tant chascun jour que c'estoit merveilles. Et si i moroit tant de chevaus qu'il i avoit si grant pueur qu'il ne pooient durer en l'ost» (100); i la *Chronique anonyme finissant en 1308*: «Après, passèrent les François les mons et vindrent à Gironde, et assirent la ville et le chasteau, qui moult estoit fort. Là fut l'ost de France moult agravé durement par famine et par une pestilence de mouche, qui cruèlement les constraignoient; si en morurent moult gran plenté de gens, et pluseurs en retournèrent arrière» (133); o els *Flores chronicum* de Bernat Gui: «Gerundam, eamque obsedit et cepit aestivo tempore, volens inde ulterius procedere Barchinonam; sed gravis epidimia exorta in exercitu impedivit». La notícia, evidentment, circulà prou, ja que la trobem a Itàlia, per exemple, als *Annales Ianuenses*: «in eodem exercitu fuit fames et mortalitas mirabilis, et quod mirabile est audire, supervenerunt musce invise in tanta quantitate et tam nequissime, quod quasi omnes equos occiderunt» (314), o a Tolomeo da Lucca, a la *Historia Ecclesiastica*: «Volebat autem ulterius procedere; sed tanta epidemia invadit exercitum, quod Regi consulitur ultra non procedere propter damnum suae gentis» (1192B), o a Villani, detallat i racional com sempre: «Ma stando al detto assedio, l'oste del re di Francia cominciò molto a scemare per cagione del lungo dimoro del campo in uno luogo fermo; per la molta ordura e carogna di bestie morte, per lo grande caldo v'appario diversa quantità di mosche e di tafani, i quali pareano avvelenati, e pugnendo, e uomini e bestie ne morivano; e crebbe tanto la pestilenza, che ssi corruppe l'aria, e molta gente morieno nell'oste, onde al re di Francia, e al suo consiglio, e a tutta l'oste molto era grave, e volentieri vorrebbe lo re essere sofferto del suo saramento» (VIII cii), i fins a l'Imperi germànic, ja que la trobem també als *Annales* d'Hermannus Altahensis: «papa excitavit contra eum dominum Philippum regem Francie, qui cum multis milibus militum intravit Arragoniam. Sed per multitudinem muscarum illius terre et inopia alimentorum, que etiam pecunia heberi non poterant, multi equi et homine perierunt. Et ipse rex mortuus ibidem» (414).

És a dir, que les fonts franceses només serveixen per confirmar, des d'un punt de vista històric, la gravetat de la situació higiènica al camp francès, la importància, i l'impacte, de la invasió de mosques i les greus dificultats en les quals es trobaven, tan greus, que seran determinants per a l'evolució final de la guerra, tant que els proporcionarà una bona raó historiogràfica per explicar aquest desenllaç sense haver de parlar de fracàs. Però de res serveixen per aclarir les maneres en què presentà el fet la historiografia de part catalana.

Un testimoni important, al meu entendre, per determinar-ne la possible presentació original, i els successius desenvolupaments, l'ofereixen les *Gesta Comitum*:

Qualiter autem Dominus pro hoc mendacio, pro uiolatione ecclesiarum et monialium, et sanctorum corporum distractione, et pro aliis multis per eos illatis iniuriis nobis et etiam toti mundo duxerit puniendos, qui uident testimonium perhibuit ueritati. Nam insana rabies Gallicorum, infesta mortalibus, immortalibus odiosa, odibilis immortalibus, percussa fuit plaga pessima uehementer. Immisit igitur Dominus tantam muscarum multitudinem in acies Gallicorum, quod satis iudicari poterat una de plagis maioribus Pharaonis, sicut et hi deteriores sunt et crudeliores in omnibus Pharaone. Muscae istae partim erant liuidae, partim uirides, in quadam sua parte colorem rubeum denotantes; erant adeo uenenosae, quod non poterant equum uel iumentum aliquod aliud tangere quin occiderent eum statim; sic quod ex ista plaga pro maiori parte equi exercitus perierunt et iumenta alia infinita. Tot fuerunt cadauera iumentorum et hominum occisorum, quod aer illorum foetore et putredine est infectus. Ex cuius infectione multi nobiles Gallici, comites et barones, et alii milites et pedites infiniti, morte praeuenti, de exercitu perierunt, sic quod per plagam ista ualde fuit diminutus numerus pugnatorum. Istam eandem plagam sensit postea rex Francorum. Tantus in exercitu erat foetor, quod multi de nostris afficiebantur in muris et turribus ciuitatis. Illi etiam qui extra circa Gallicas acies nostri erant, propter foetorem nimium propinquare exercitui non audebant (GCB III, 86-87).

Una consideració s'ha d'anticipar: com ja ha estat notat amb antelació, les fonts catalanes, fins a Pere Tomic, no relacionen les mosques amb la profanació del cos de sant Narcís, però diria que justament a les *Gesta* trobem l'embrió del lligam. Unes pàgines abans, l'anònim havia recordat la profanació del cos del sant (GCB III, 84), i ara connecta clarament la punició divina amb la «sanctorum corporum distractione».

Com és evident, hi ha bastants punts en comú amb Desclot, i un primer element és l'ordre mateix de la presentació: d'entrada es parla de la pestilència de mosques, que mata milers de cavalls i que és comparada a una de les plagues d'Egipte; després de la mort de «comptes e barons» —«comites et ba-

rones»—, però no directament per les mosques sinó per les malalties, diverses malalties, i tot plegat està encapçalat per la idea de la venjança divina. Per tal d'explicar aquestes —moltes— coincidències, es pot pensar, bé que un historiador depèn de l'altre, bé que tinguin una font en comú.⁷⁵⁶ A una carta que el rei Pere va escriure el 14 d'octubre —la publico sencera a l'apèndix 12 *b*—, dirigida entre els altres destinataris als reis de Castella, de Portugal i d'Anglaterra, a la qual narra la guerra i la victòria final, trobem el que va ocórrer explicat d'aquesta manera:

Set Rex regum et Dominus dominancium, iustus iudex qui superbis resistit humilibus, autem dat gratiam tantam iniusticiam ac superbiam que contra nos fiebat, ulcione divina percellens actusque nostros pia miseracione disponens, conatus nepharios regis prefati et suorum non permisit ad effectum, iuxta ipsorum inordinatum desiderium, pervenire. Set quia mortem peccatorum non vult, set pocius ut convertantur et vivant, primum in eos sue correctionis virgam inmisit. Ipse namque in prefate civitatis obsidione manentes, multos barones ac alios milites, tam ex vulnere quam ex egritudine, ac pene ·XL· equorum millia, amiserunt. Et quia nondum perverse agere quieverunt, nec virgam correctionis huiusmodi salubriter receperunt, eosdem Dominus sue punicionis baculo flagellavit. [...] Set rex predictus, cum suis gallicis neronitzans, more Neronii in flagellis induratus extitit, nec flagellum divinum cum paciencia recognovit, et ob hoc iratus Dominus, tam ipsum regem quam in suos, severitatem ipsius vindicte suo iusto iudicio exercuit evidenter. Nam rex prefatus diu in partibus istis infirmitate retentus, viam universe carnis ingrediens, diem clausit extremum, suosque complices, hostes nostros, immo verius hostes Dei, de regni nostri finibus expellentes, in illius virtute cuius adiuti manu Saul ac David ·X· millia percusserunt.

És evident que no és aquest document la font directa dels dos cronistes, ja que el rei no parla de les mosques, ni utilitza la imatge del Faraó —el significat i les implicacions de la qual ja hem vist en detall al capítol 9—, per introduir, al seu torn, l'emperador Neró. Tanmateix, hi ha aspectes de la presentació que em fan pensar que la font de Desclot i de l'anònim fos algun

756. El coneixement de Desclot per part de l'anònim de les *Gesta* és insinuat més d'un cop per Coll, sense que, tanmateix, cap de les proves, al meu entendre, sigui definitiva. Una afirmació de l'anònim, «qui iudit testimonium perhibuit ueritati», faria pensar que aquest fos a la ciutat assetjada, tot i que podria també significar que el seu informador directe hi hagués estat. En tot cas, la presentació retòrica dels fets no té necessàriament a veure amb el testimoni personal dels mateixos fets, que pot dependre, en la seva formulació, d'una altra font. D'altra banda, si fos veritat que l'anònim era a Girona, hauríem de pensar, eventualment, que fos Desclot que s'hi inspirà, és a dir que s'hauria de capgirar la relació de dependència. Tot i així, la hipòtesi més raonable és que són independents l'un de l'altre.

comunicat o relació oficial, fet confirmat, diria, per la presència del Faraó i de les plagues d'Egipte també al relat de Bartolomeo de Neocastro.

En especial, hi ha un d'aquests aspectes, pel qual el rei coincideix encara més amb Desclot que amb l'anònim de les *Gesta*: l'afirmació que la punició, amb la plaga de mosques i malalties, és un càstig diví per humiliar els superbs,⁷⁵⁷ i que, d'entrada, Déu només volia avisar els francesos —«mortem peccatorum non vult, set potius ut convertantur et vivant». Però, en no entendre el significat del càstig, «Dèus los donà sentència definitiva, e morí lo rey de Franssa», «Dominus sue punicionis baculo flagellavit [...] severitatem ipsius vindicte suo iusto iudicio exercuit evidenter. Nam rex prefatus diu in partibus istis infirmitate retentus, viam universe carnis ingrediens, diem clausit extremum». Desclot, d'alguna manera, explícita com es devien haver penedit els francesos «neronitzantes» —fent una possible referència a la crema de Roses a finals d'agost—: havien de tornar-se'n, però la vergonya els ho va prohibir —tot i que alguns sí que van tornar, si hem de creure una de les fonts franceses citades, que escriu que «pluseurs en retournèrent arrière».

Un altre element, que em fa pensar que Desclot no és a l'origen de la formulació de la notícia, i que reproduceix, almenys en part, algun comunicat oficial, és justament aquest to religiós i providencial, així inusual a la seva crònica i que, les poques vegades que apareix, no sembla que sigui mai producte de la seva directa i espontània intervenció.

Com ja s'ha dit, les fonts sicilianes són les primeres que relacionen la profanació del cos de sant Narcís amb la plaga de les mosques, mosques que surten, bé del sepulcre, bé del mateix cos del sant. En parla de manera ràpida Nicola Speciale a la *Historia Sicula* (II i), mentre que qui li dedica àmplia atenció, amb una breu biografia del sant inclosa, és Bartolomeo de Neocastro

757. Uns tons encara més forts, adients al seu estatus de frare, a la crònica de Galceran de Tous: «XIX. Con Nostre Senyor Déus abaxa erguyl e malvestat, axí-n pres al rey de Ffransa e a ses gens, que per Déu Nostre Senyor foren abatuts e confusos Ver és e cert, que Déus Totpoderós volch que erguyl e vanagloria fos baxada e decauhuda entre-ls hòmens, e majorment el rey de Ffransa e el rey d'Aragó, que lo un que abatés l'altre. E que nagan d'aquests no pogués dir que, per riquesa ni per multitud de gens ne per bona cavallaria ne per esforços d'armes, vensecs ni sobràs lo ·I· l'altre, mas volch Déus Totpoderós que a Ell tan solament fos donada gloria e honor e forsa e vertut. Que, tot axí com los fils d'Irael foren deliurats en breu de hora de les mans dels Holofernes qui-ls tenie assetjats ab lo major poder del món, e fo mort e vantsut per lo seny de una fembra sola ebra, qui havie nom Judit, per la voluntat de Déu, tot axí deliurà Déus lo rey d'Aragó e les suas gens de les mans dels ffrancesors erguyloses e sens tota merçè. [...] E·l Senyor fo piadors e misaricordiós, e reguardà la lur dolor e la lur minva, e reguardà l'erguyl e la malícia de la malvada gent qui venia no degudament e malvada, e baixà lo lur poder e lur erguyl tro en abís, en la casa de Luciffer príncep dels dimonis, e deliurà lo rey d'Aragó e les suas gents. Baneyt e loat sie Ell e la sua bonesa, aquell ver Déus qui és Rey dels reys e Senyor dels senyors, e alre no és sinó Ell».

que, després de parlar de la profanació del cos del sant, i notar que Déu veié «ex alto» els profanadors, relata:

Ecce sequenti die tria foramina apparuerunt in arca monumenti sui in fundo, duo ab extremitatibus et unum in medio, ab unoquoque quorum innumerabile sinyphes volantes exhibant adeo, quod ex ipsis aërem totum cooperuerunt. Erant quidem formatae ad modum muscarum silvestrium, seu vesparum grossarum volantium, habentes duos aculeos pungitivos, unum ex parte anteriori et alterum ex parte posteriori, pedes vero quatuor, duos a quolibet latere, inducentes pestem in pedibus et aculeis earum. Et volantes supersedebant super homines, aut equitaturae vel alia animalia; et in quacumque parte hominis, aut equitaturae, vel animalis sedentes, locum ipsum mordebant, veneno ipsum interficiebant, et inflantes moriebantur, nec poterant evadere, postquam morsi erant, nisi triduo. Foetor cadaverum adeo aërem infecit, quod, licet alii morsi non fuissent, prae foetore tamen cadaverum, cum aër exinde fuisset infectus, moriebantur. In hac pestilentia Gallici nullum remedium invenerunt, nulla valuit medicina; alter alterum iuvare non poterat, et videntur catervatim subito et quasi inexcusabili morte rapi. Prae illa pestilentia mortui fuerunt ibi de populo Gallicorum inter nobiles et populares plusquam sexaginta millia personarum. Similem pestilentiam passus exstitit a Domino populus Pharaonis propter peccatum eius (XCVII).

Aquesta notícia planteja alguns problemes, el principal dels quals, i que ara ens interessa, és: on s'originà la idea de miracle?, a Catalunya o a Sicília? D'entrada, s'ha de dir que la crònica de Bartolomeo és molt més propensa al clima miraculós que no les contemporànies catalanes, i que el fet que la idea del miracle no penetri a la tradició catalana fins ben avançat el segle xv, amb el llibre de Pere Tomic que coneixia els cronistes sicilians, duu a pensar que la idea brollàs justament a Sicília. Hem de considerar, també, abans de poder formular qualsevol hipòtesi, les fonts de Bartolomeo, el qual està prou ben informat dels fets de la guerra, i també dels precedents, puix hem vist que relatava l'episodi de la revolta de Berenguer Oller, malgrat algunes omissions i petites confusions. És bastant evident, diria, pensar que la font de tota aquesta informació foren les missatgeries que el rei enviava a la reina Constança i als infants Jaume i Frederic, per informar-los d'això que passava al Principat, i hauria de ser aquest el cas també per a aquesta notícia, com mostra la menció del Faraó.

Tanmateix, hi ha elements i, també, transformacions de dades que deixen pensar bé en un lapse de temps considerable entre els fets i la redacció de la missatgeria, bé, i millor, en una sèrie de passatges, possiblement orals, entre la mateixa i les orelles del cronista —per exemple: la carta del rei parlava de 40.000 cavalls morts, Neocastro de 60.000 homes. Mentre que l'absència de

l'element de la venjança, característic de totes les fonts catalanes, la podem atribuir al lliscament cap al miracle, que assumeix en si totes les característiques sobrenaturals i providencials, transformant l'acte en acte de sant i no de Déu.

Les coincidències que presenta Neocastro amb el relat de les *Gesta Comitum*, que —no ho oblidem, relaciona d'alguna manera la profanació del sarcòfag del sant amb la plaga— em fan pensar que aquesta relació hagués de ser prou semblant a la que arribà a mans de l'anònim cronista. Però, jo diria, considerats tots els elements, la relació explícita entre els dos fets, i doncs tots els detalls «verídics» del miracle, que es devien haver originat a Sicília mateix, en algun moment entre l'arribada de la relació i el moment en què Neocastro escriu, cap al 1293. Tant que aquest, encuriós, es procurà també notícies sobre el sant local gironí.

És evident que una altra hipòtesi seria pensar directament en un origen gironí, sempre de tipus popular i oral, brollat un cert temps després dels fets. Tanmateix, si aquesta fos la hipòtesi bona, hauríem de tenir alguna testimoniança a les cròniques o a les compilacions historiogràfiques catalanes del segle XIV, i no tan presta notícia als historiadors sicilians, mentre que és exactament el contrari. D'aquesta manera, la hipòtesi que millor explica totes les dades que posseïm, mentre no n'emergeixin d'altres, és la que acabo de formular d'un origen sicilià, tot i que, possiblement, no n'hauríem de veure com a directe responsable, malgrat la seva sensibilitat als miracles, el mateix Bartolomeo de Neocastro.

19.7. Als capítols següents, Desclot relata alguns altres episodis del setge que, pel fet de trobar, en uns casos, confirmació en altres fonts, a més de ser en bona mesura plausibles, tenen tot l'aspecte de correspondre a fets que de debò passaren. Com ara, la temptativa francesa d'excavar una cava i la contramaniobra dictada per Ramon Folc, al capítol II, 161; les gates fetes fer pel rei de França i l'expedició nocturna que les cremà, matant també el seu constructor (II, 162);⁷⁵⁸ les proeses dels ballesters sarraïns (II, 163) i com es va butjar un assalt amb escales (II, 164).⁷⁵⁹

758. En parla Guillaume de Nangis: «rex Franciae contra cives assultus incassum fieri, propter murorum urbis fortitudinem, praeparari jussit ingenium, per quod possent muri civitatis suffodi et dirui. Quod opus cum fuisset sagaciter adimpletum, et fossore ingenium per longum sub terra spatium jam transmisissent, quidam ex civibus de muris hoc percipientes, nocte quadam de urbe egressi combusserunt ingenium, et magistrum qui illud fecerat suffocarunt» (534), ho recorda també la *Crònica del rei En Pere* al capítol XXII.

759. En aquests casos, també tenim remota confirmació per part de Nangis, que recorda com «gens urbis super muros constituta se sagittis et grossis lapidibus peroptime defendebant». Com notava Coll (V, p. 101) Nangis no s'està d'expressar admiració per l'«impetus» amb què el vescomte de Cardona «mirabiliter animabat» els seus a la defensa; vg. en general Mirambell, 1963.

Després d'aquests esdeveniments, diguem-ne indatables, i que els cronistes situen en moments diferents de la seva narració —normalment, però, precedint la plaga de mosques—, el relat de Desclot arriba a narrar la fase final de la guerra, fase que es pot tornar a seguir, en el seu descabdellament, dia a dia amb suficient seguretat. El primer d'aquests successos és la rendició de Girona. Desclot escriu que el rei de França, que es tenia «per scarnit e guabat» (II, 165) envià una ambaixada a Ramon Folc. El comte de Foix i el seu germà, Ramon Roger, per tal que el rei no «romangua ahontat», deuen convèncer el vescomte de Cardona a retre la ciutat «per prechs, ne per amor, ne per servey, ne per manasses, ne per temor» —el «modis omnibus, quibus possent» de Nangis. Ramon Folc, que ja sabia que, tard o d'hora, li tocava de retre's «per destret de vianda», «n'hach gran goyg, per ço car lo pleyt movien de la part del rey de Fransa» i no donava a ell la responsabilitat d'haver tractat primer la rendició de la ciutat. Això s'esdevindria, segons Coll i Soldevila, el 16 d'agost.

Nangis, que confirma que les negociacions foren dirigides pel comte de Foix i el seu germà, escriu, però, que foren els mateixos barons els que van suggerir a Felip III de tractar la rendició, ja que sabien les condicions d'escassetat de queviures que hi havia a l'interior de la ciutat —«statum urbis non ignorantes».⁷⁶⁰ Mentre que, segons les *Gesta Comitum* fou el vescomte de Cardona qui suggerí la rendició. És evident que Nangis està millor informat que Desclot sobre allò que passava al campament francès, tanmateix, ja que el cronista de Saint-Denis acusa, com veurem ara mateix, els dos nobles de conivència amb llur parent de Cardona, és possible que vulgui descarregar sobre ells tota la responsabilitat de les negociacions, puix no tingueren les conseqüències esperades. L'afirmació de les *Gesta*, al contrari, tot i que, potser, no es pot creure al peu de la lletra, dóna crèdit a això que ha dit Desclot que Ramon Folc ja es veia obligat a fer aquell pas.⁷⁶¹

Hi ha, abans de seguir, una consideració per fer, i que només he trobat expressada per un historiador antic, Giovanni Villani:⁷⁶² la voluntat de tractar

760. Soldevila (1971, p. 660) troba estrany que unes provisions que havien de durar fins a Nadal, segons deia el rei al capítol II, 153, ja s'haguessin acabat a mitjan agost; la cosa més probable és que no fos veritat la primera afirmació, i que, si les paraules eren del rei, ho hagués dit per conferir seguretat a la resta del país. El fet que el 28 de juliol convoqués a batalla per a l'u de setembre vol dir que havia d'estar ben informat de les provisions que havia deixat a la ciutat.

761. Escrivia el rei a la seva carta del 14 d'octubre: «Ipsamque tandem habuisse infra trium mensium spacium, propter magnum defectum victualium eorum qui circa prefate civitatis custodiam fuerant deputati, personis tamen eorum cum omnibus bonis suis ex pacto permissis inde exire libere et abire».

762. «Come lo re d'Araona fu sconfitto per lo modo detto di sopra, il re di Francia ebbe grande allegrezza, e misesi a strignere la città di Gironda, la quale sentendo come lo re d'Araona loro signore era stato sconfitto e fedito a morte, e essendo in grande stretta di vittuaglia, che non era loro rimaso a vivere che per tre giorni, si s'arrenderono al re di Francia» (VIII civ), Vi-

per un costat, i de rendir-se per l'altre, justament el dia 16 d'agost, no serà també influenciada per la notícia de la ferida del rei a la batalla del dia anterior i la falsa notícia de la seva mort?

Però, el relat de Desclot deixa d'explicar no poques coses. Nangis havia escrit que, ja durant les primeres fases del setge, el comte de Foix i Ramon Roger «in civitate ibant» per veure's amb llur familiar, el vescomte de Cardona, «et cum eo loquebantur multotiens [...] sicut quidam asserunt: sed si bona pro rege Franciae et ejus gente locuti sunt, a pluribus ignoratur». És aquest element de sospita, davant d'un comportament segurament ambigu dels dos nobles, el que desencadenarà ulteriors sospites més endavant. Estaven jugant un doble joc, en espera de veure qui guanyaria?, o hi hem de veure, senzillament, la fidelitat a la família, als seus lligams i pactes matrimonials, més que la fidelitat feudal al propi senyor? Perquè, continua Nangis, les ofertes de negociacions són acceptades i Ramon Folc, com és normal, demana uns dies per informar-ne el rei Pere per saber si rebrà ajuda o no.

Les narracions de l'episodi són, com hem vist molt sovint, parcialment diferents, perquè cada historiador segueix les informacions que té i la seva línia argumental, de manera que és difícil esbrinar exactament què passà. Nangis explica quines eren les condicions i com, un cop acceptades, els catalans deixen pacíficament la ciutat, i afegeix:

Tantaque ibidem victualium penuria inventa est, quod, sicut apparuit, nisi pax fuisset tam cito prolucuta, et hinc inde inter partes composita, cives in brevi fame defecissent. Propter quod patenter ostenditur, aut regem Franciae fuisse proditum, aut Fuxi comitem et Remondum Rogeri simplices et deceptos, qui bene statum civium minime advertissent (*Gesta Philippi* 536).

Nangis és dubtós, però l'anònim de les *Gesta Comitum*, que hem vist poc disposat a narrar fets bèl·lics, però molt ben informat del que passava a l'interior de la ciutat, dona més informacions que permeten confirmar i matisar el relat del francès. Ell explica que Ramon Folc i els seus patien «multis aegritudinibus et famis molestia» i que, a l'exèrcit que els assetjava, hi havia «amici et conscii qui hoc sciret». El vescomte, desitjós d'ajudar l'«anxietati, penuriae et angustiae» dels seus, va al rei de França per demanar-li permís per tractar la rendició de la ciutat «fingentes exterioribus victualium abundantiam intus esse», ja que, afegeix, amb l'escassetat de queviures i les malalties s'hauria vist

llani escriu a molta distància dels fets, però té alguna font francesa prou pròxima a aquests, on podia haver trobat la notícia, d'altra banda, és un historiador prou sagaç i racional com per poder haver emès ell mateix la hipòtesi.

obligat a fer-ho de totes maneres (GCB III, 87). L'anònim no fa noms, tanmateix no fa ni falta, puix el relat de Nangis —que és així en bona mesura confirmat— ens permet de veure-hi, en els amics i connivents, Roger Bernat III i Ramon Roger de Foix, als quals també l'historiador francès acusava de saber què passava a l'interior de la ciutat.

Tractades les condicions, i amb l'assentiment del rei Pere, la ciutat és abandonada. L'anònim no insisteix sobre les raons i les conseqüències de l'engany —tot i seguir parlant de la fam que patia l'exèrcit francès— i prefereix magnificar i justificar Ramon Folc i els defensors de Girona, com per rescatar-los de qualsevol ombra de culpabilitat:

Creditur uero et pro certo asseritur quod, nisi Gerunda et qui erant intus prohibuissent, ultra Barchinonam gens rea Gallica adquisisset. Capta igitur fuit Gerunda per regem Franciae uigilia sanctae Mariae septembris; et est sciendum quod, si obsessi uictualium sufficientiam habuissent, Gallici propter praedictam plagam et aeris intemperiem et uictualium carestiam in obsidione non poterant plus durare, sicut ipsimet in exitu probauerunt (GCB III, 87).

Aquesta era exactament l'estratègia que havia seguit el rei Pere, en l'evident esperança que els defensors i les malalties fessin la seva part.

Tornem, doncs, a seguir el fil de la narració de Desclot. Un cop presentades les requestes de rendició, Ramon Folc demana tres dies de temps i n'informa el rei; aquest li diu que accepti, només que s'esperi vint dies per veure si li pot enviar ajuda. Els pactes són signats: Ramon Folc té vint dies de temps, a partir del 19 d'agost, per esperar ajuda del rei. Cas que no li arribés, en té altres sis per deixar la ciutat.⁷⁶³

Ara Desclot explica que el rei, en saber de les dificultats en què es trobaven els defensors de Girona, va elaborar un pla per tal d'enviar-los ajudes: mentre la cavalleria fingia un atac, per tal de distreure els francesos, quinze mil servents llençarien sacs de farina, especialment elaborats per a l'ocasió, dintre la ciutat. Ara bé, no hi ha cap altra font que ens parli d'aquest estratagema que havia de perllongar la resistència de la ciutat: les franceses perquè no el podien

763. Coll (V, p. 105), notant les semblances entre el text de Desclot i el de Guillaume de Nangis, pensa que Desclot s'ha basat en la documentació, les «cartes publicas, jurades e atorgades per ab ·II· las parts» de les quals parla el mateix cronista. Si comptem els vint dies a partir del dia 19, arribem, com a dia de la rendició, al 7 de setembre —que coincideix amb la data de les *Gesta*, com veurem— i la de l'abandonament de la ciutat el dia 10; si, al contrari, comptéssim a partir del dia 16, en què s'iniciaren les negociacions, arribaríem al 5 de setembre, que és la data que proposen els *Annals de 1285*, més d'un cop citats, i una inscripció posada a l'entrada de la Força de Girona a la qual fa referència Coll (V, p. 127), publicada a Mirambell, 1963, p. 51.

saber; mentre que, pel que fa a les catalanes: Galceran de Tous no sabem què deia perquè el text ja s'ha acabat, Muntaner ni parla de la rendició i les *Gesta Comitum* pot ser que no en sabessin res, cosa dubtosa considerada llur molt bona informació a aquest respecte, fet que indueix a dubtar que no fou veritat. No hi ha elements segurs, doncs, ni per confirmar ni per desmentir la notícia que dona Desclot, tot i que se li poden presentar unes altres objeccions, a més del silenci de les *Gesta*. En efecte, em sembla poc coherent amb els plans de guerra: a pocs dies de la data fixada per a la batalla final, l'1 de setembre, amb les condicions de l'exèrcit francès —les que s'havien previst, prou completades per la seva reducció i debilitament, i quan només faltava l'arribada de la flota de Sicília, que arribaria en uns pocs dies, era necessari seguir mantenint Girona?, sobretot era el cas d'arriscar-se amb una maniobra com la planejada?

Un altre aspecte de dubte és l'extrema elaboració del pla i la seva espectacularitat, fets que em deixen pensar en notables dificultats d'execució. Finalment, considerada la posició narrativa, per la qual tots aquests preparatius són interromputs per una notícia sorpresa —recurs que no és la primera vegada que Desclot fa servir—, tot això em fa dubtar del relat de Desclot, almenys en la forma en què el presenta. No sabria dir si no era una altra d'aquestes notícies que circulaven per tal de tranquil·litzar la població, que es veuria molt desanimada i espantada en saber de la caiguda de Girona, que era per tots el dic que impedia als francesos d'arribar fins a Barcelona, com havia escrit l'anònim de les *Gesta Comitum*.

19.8. A continuació, Desclot narra, amb gran riquesa de detalls, la gran victòria naval de l'estol de Roger de Llúria, per fi arribat des de Sicília, sobre la flota francesa. Aquest episodi, i el relat que en fa Desclot, malgrat els detallats comentaris de Coll i Soldevila, presenta nombrosos problemes: el de l'emplaçament de la batalla, si fou una batalla o dos i, finalment, la precisió de l'exacta cronologia dels esdeveniments. Intentaré aclarir-los amb un nou i atent examen de totes les fonts per tal d'arribar a unes conclusions probables i, en bona mesura, diferents de les tradicionals.

El primer episodi de la narració podria veure com a informador el mateix protagonista de l'escena: Esteve de Seta, porter reial. Diu Desclot que el dia 24 d'agost, ja passats cinc dels vint dies que tenia de temps Girona abans de rendir-se, mentre el rei era a Hostalric on «s'anava deportant cavalcant en son cavall», li arriba un missatger, Esteve de Seta, que li demana albíxeres perquè li porta una bona notícia: l'armada de Sicília ha arribat, i li explica el perquè del retard.⁷⁶⁴

764. Coll (V, p. 108) nota la imprecisió de la informació de Desclot, ja que aquest narra com a fets de la campanya de 1285 els de la de 1284, però justament aquest fet desmenteix la seva hipòtesi (V, 109) que Desclot es trobés a Hostalric amb el rei, perquè si fos així tindria infor-

El rei en «fo molt alegra e pagat» i amb tota tranquil·litat segueix cavalcant. Després se'n va a dinar, a fer la migdiada i se'n torna, cavalcant tota la nit, a Barcelona, on arriba el dia 25, per veure's amb Roger de Llúria.

La descripció de les trenta galeres és admirada i exaltada, testimoni, ara sí prou fiable, que Desclot les va veure i que la seguretat que donaven, amb la fama d'invencibilitat que duïen amb si, devia donar molta confiança als ànims dels barcelonins. El rei envia de seguida un missatge a Ramon Folc per dir-li que, amb l'arribada de Roger de Llúria, es pot rendir tranquil·lament segons els termes ja establerts, «e puys lo rei ordenà tot aquell dia ab En Roger quin ardit ferían per mar» (II, 165).

Ara, com diu el mateix cronista, es deixa de parlar dels fets de terra per passar als del mar, i el capítol següent, el II, 166, ens fa tornar enrere a finals de juliol, tot i que de manera molt aproximada —com sempre li passa a Desclot quan no sap on situar exactament en el temps un esdeveniment, no obstant això, la seva possible presència a la ciutat. Perquè escriu que, després de la victòria que obtingueren Ramon Marquet i Berenguer Mayol, per tal que els mariners no es dispersessin, els dos almiralls fan armar deu de les onze galeres que tenien, i estan alguns dies «surgides en la plage sopra les àncorres, denant la ciutat de Barcelona» (II, 166). Des d'aquí, es mouen i s'aturen a Sant Pol del Maresme, treuen les galeres en terra perquè «les spalmassen» i esperen de trobar alguna aventura com la precedent. Un altre cop, un eclesiàstic, ara l'abat cartoixà de Sant Pol, avisa el rei de França.⁷⁶⁵ Aquest, desitjós de venjança, ordena aparellar vint-i-cinc galeres amb els armaments de quaranta. Els almiralls francesos juren que o guanyaran o moriran en l'intent.

Dic que Desclot no sap bé quan situar els esdeveniments, i és massa ràpid o senzillament imprecís i genèric, perquè els pocs dies a Barcelona, més dos a Sant Pol, que és quan ho sap el rei de França, més els preparatius de l'estol francès, ens portarien a finals de la primera setmana d'agost, com a molt cap al deu d'aquest mes, mentre que la notícia successiva és que, mentrestant, ja havien arribat les galeres de Sicília, les quals arribaren el dia 23. És a dir, que el temps de sortida de Barcelona de l'estol català i el d'aturada a Sant Pol varen ser més llargs del que diu Desclot. Pel que fa a la coordinació i l'exacta fixació dels esdeveniments d'aquest últim parell de setmanes, entre finals d'agost i primers de setembre, hi ha notables, i comprensibles, problemes al relat

mació correcta. Al contrari, amb bones possibilitats es trobava a Barcelona, així que el que es crigué de la guerra de Sicília li devia haver arribat confusament i de segona mà, mentre que els detalls realistes del relat li vindran del seu informador.

⁷⁶⁵. Potser no és veritat, tanmateix no foren pocs els eclesiàstics acusats de col·laborar amb els francesos i expulsats del regne, vegeu el primer apartat del proper capítol.

de Desclot i, en conseqüència, no sempre és fàcil reconstruir els fets i llur exacta cronologia amb precisió.

Segueix dient, Desclot, que Roger de Llúria no sabia res de la flota francesa quan «l' digmenge a vespra» partí de Barcelona a «hora de prim son» i avisaren Ramon Marquet i Berenguer Mayol, que encara devien ser a Sant Pol. Coll (V, p. 113) creu que aquest diumenge és el 2 de setembre, Soldevila (1971, p. 661) oscil·la entre el 26 d'agost i el 2 de setembre.⁷⁶⁶ Jo, per la meua banda, estic més convençut que s'ha de tractar del 26 d'agost, almenys per dues raons: en primer lloc, no hi ha raó perquè la flota es demorés a Barcelona deu dies. Havent arribat el dia 23, i havent parlat el rei amb Roger de Llúria tot el dia 25, ja n'hi havia hagut prou per proveir-se i sortir el 26 a la nit. Tenint també en compte que, amb vista a la rendició de Girona, com més aviat colprien la flota francesa, i impossibilitaven del tot els aprovisionaments de l'exèrcit de terra, millor. D'aquesta manera, la rendició de la ciutat es faria com a inefectiva per a l'avançada de l'exèrcit cap al sud, sense protecció marina ni avituallament, i l'única sortida per als francesos seria la que ocorregué: guarnir la ciutat i retirar-se.

En segon lloc, perquè, per molt que, com he dit, els temps que dona Desclot són imprecisos, com més es redueixi la distància entre la primera batalla, la de juliol, i la trobada de les dues flotes, més es podran justificar els fets. Mentre que, amb la cronologia proposada per Coll, les galeres barcelonines estarien massa temps a Sant Pol, com per poder acceptar la ràpida traïció de l'abat i la igualment ràpida intervenció de la flota francesa. També es pot afegir, com aniré mostrant, que, amb aquesta data del 26 d'agost, encaixa molt millor la seqüència de tota la resta d'esdeveniments.

Les dues flotes es reuneixen, sembla que a Sant Pol, per formar-ne una d'important, sent ja 40 galeres i uns altres llenys menors fins a arribar a 80 veles, i avancen tant que, al matí següent —segons la meua proposta, el 27 d'agost—, ja estan més amunt de la flota francesa —que es troba a Palamós—, tot i que no sabem exactament fins on havien remuntat la costa. Detall que és determinant per poder resoldre el problema del lloc de la batalla, i si fou en dos temps o en un.

766. La cronologia dels esdeveniments d'aquestes últimes setmanes oscil·la d'una setmana. Els càlculs de Coll i Soldevila es basen en els de Lecoy de la Marche, que, al seu torn, raona segons el testimoni, no sempre gaire fiable, del *Thalamus parvus* que escriu «en setembre» (1892, vol. 1, p. 274-275). Neocastro —aquí seguit per Zurita (*Anales* IV lxxviii; 2, p. 243)— va del tot equivocadament puix diu que l'estol sicilià arribà el 27 de setembre i la primera trobada amb els enemics «ad locum qui dicitur Caput Sancti Philei» va ser el primer d'octubre (XCIII-XCV). Tanmateix, la que em sembla interessant és la cronologia relativa dels fets —pensant que podria haver retardat tot d'un mes redó—, ja que diu que l'estol s'aturà a Barcelona només tres dies, fet que confirmaria, així, indirectament la meua proposta. Badia, Bofarull, Carreras i Piñero (1985, p. 59-60) amb uns arguments en part semblants als meus, també creuen en el 26 d'agost.

El mateix dia 27, arriben de Sicília quatre galeres més que eren en retard. Aquestes no s'esperen i es posen en ruta per reunir-se amb les altres, tot i no saber on les trobarien. Les quatre galeres són seguides de prop per altres 8 velles, armades per servents de Barcelona. Al vespre, sortosament es reuneixen i, escriu Desclot, «isqueren a la punta d'un cap d'una muntanya» i van veure l'estol francès que navegava pensant d'anar a trobar els deu vaixells que eren a Sant Pol.⁷⁶⁷ Els francesos, en pensar que són exactament les poques galeres que busquen, corren a l'encontre, mentre els catalans «donaren a vela e a rem tot justat e meseren mans a fugir». Com suggereix Coll (V, p. 115) «la fugida degué fer-se en direcció nord-est cercant l'empar de l'estol de Roger de Llúria». L'encalç durà molt, fins que, en baixar el sol, els francesos, tement allò que pogués passar, ho deixen per tal de no veure's en perill.

Els catalans naveguen encara i, finalment, troben el gruix de l'estol, possiblement amarrat a les Medes —Muntaner parlava de fer «la via del cap d'Aiguafreda» (CXXXV)—, com ja havia estat el cas en la precedent expedició. Informats de la situació, tornen enrere i es troben amb les vint-i-cinc galeres dels francesos. Aquests, terroritzats, ho intentaren tot per tal d'escapar-se, com fer-se passar per catalans i sicilians, però la batalla fou tremenda.⁷⁶⁸ Dotze galeres franceses aconseguen escapar-se i «no's gosaren aturar del port d'Aygües Mortes a ensà», les altres foren capturades, moltíssims els morts —la carta del rei Pere parla de quatre mil, Desclot diu cinc mil, tot i que possiblement fonen els caiguts de dues batalles— i molts, els presoners.

«Aytantost» escriu Desclot, diria al dematí del 28, Roger arma les tretze galeres capturades, que estaven en millors condicions que moltes de les seves, i n'envia tretze de les seves a Barcelona, que, amb unes dificultats degudes al temps, hi arriben.⁷⁶⁹ L'endemà, el dia 29 o potser encara al mateix 28, Roger

767. Coll (V, p. 115) diu que el contacte va ser entre Sant Pol i Sant Feliu de Guíxols, des d'on sortia la flota francesa, però em sembla que s'ha de corregir la seva afirmació —Badia, Bofarull, Carreras i Piñero redueixen les mesures i pensen que és «entre Blanes i Sant Feliu» (1985, p. 95). Primer, entre les dues localitats no hi ha una «punta d'un cap d'una muntanya» que no sigui la mateixa punta que tanca, pel costat sud, la badia de Sant Feliu; segon, el gruix de la flota francesa era a Palamós, pel que sabem, i no a Sant Feliu; tercer, Neocastro escriu que a Sant Feliu fou la primera batalla entre les dues flotes, i, tot i haver-se equivocat, és possible que el nom sortís al relat que era la seva font; finalment, si baixem massa al sud es fa difícil justificar tot el que passà en una nit, aquella entre el 27 i el 28 d'agost.

768. Els *Annals de 1285* confirmen que la batalla fou de nit, tot i no donar més elements: «E après, En Roger de Loria almirayl del rey d'Aragó ffo vengut de Sicília, e desbaratà lo navili de França de nits e aconseguí ·XVII· galeas que s'enmenà».

769. Malauradament, el text de Galceran de Tous és incomplet ja que queden només els títols dels últims capítols, un d'aquests diu: «XXIX. Con en la ost del rey de Ffransa vench veu que les lurs galeas havien desbaratades aquellas del rey d'Aragó, e faeren grans convits e dons, e puxs saberen lo contrari e foren molt dolents». Ja que cap altre cronista en parla, d'aquest episodi, és

de Llúria resol, de manera força cruel, el problema dels presoners: els cinquanta de valor, que Desclot no anomena, són guardats per al rescat; uns trescents que eren ferits, són lligats a una corda i arrossegats al mar per una galera, fins que es morin ofegats; als restants dos-cents seixanta se'ls arranquen els ulls, menys a un que servirà de guia, i són enviats al rei de França a Girona, perquè li anunciïn la desfeta. Tenint en compte les condicions del viatge, hi hauran arribat, com a molt aviat, el dia 30 d'agost:

E quant lo rey de Fransa e lo cardenal los viren e hagueren entès que tota lur armada era desbaratada, per hun poch no perderen lo seny. E lo rey de Fransa donà's tant de mal saber, que sempre fo malalt, que hanch puyes no'n levà tro que fo mort⁷⁷⁰ (II, 166).

Desclot no diu, com no ho havia dit abans, i malgrat la precisió de molts altres detalls, on s'esdevingué la batalla. És possible que el lloc no fos del tot «definible», tot i ser proper a altres que surten a les fonts. Possiblement no ho diu perquè no n'està segur —i ja hem vist la dificultat de localitzar exactament un combat naval, i aquesta inseguretat havia de ser augmentada a causa dels elements contradictoris dels relats, perquè hi hagué dues batalles que en uns casos foren relatades com si fossin una. En efecte, les fonts estan clarament dividides entre qui situa la topada entre Sant Feliu de Guíxols i les illes Formigues i qui la situa a Roses; entre qui només esmenta una batalla i qui dues.

Coll va discutir llargament la qüestió (V, p. 118-121) amb la consuetada agudesia, però no del tot amb encert en aquest cas, així que s'haurà de tornar a considerar el problema, tot i que, ben mirat, ja Desclot donava claus per a la solució. Coll fa un buidatge complert de les fonts que relaten la/les batalla/batalles i les localitzacions que en donen, però s'han de tornar a mirar de manera més complexa i de conjunt, no només per uns detalls considerats aïlladament.

Les fonts franceses, més Villani, a part de qüestions de cronologia,⁷⁷¹ do-

difícil saber a què es refereix, l'única possibilitat que se m'acut és que, com fou per la batalla del golf de Nicòtera, en veure els observadors francesos de la costa les tretze galeres en males condicions que se'n tornaven, van pensar que havien estat derrotades i que fugien, per canviar d'idea a l'arribada dels tristos missatgers dels quals parla Desclot, aproximadament el 30 de agost.

770. Per Desclot, sembla com si Felip hagués emmalaltit pel disgust i el desplaer. Aquesta interpretació patètica devia haver circulat bastant, perquè també Villani pensa una cosa semblant, puix escriu que, a la notícia de la derrota de Roses, «si diede molta malinconia e dolore, per la quale amalò forte di febbre e di flusso» (VIII cv).

771. Ja que per reduir l'impacte de la derrota —i potser depenent de la mateixa comunicació oficial— les fonts franceses diuen: Guillaume de Nangis: «Igitur post deditionem urbis Gerundensis, rex Francie eandem reparari et inforciari praecipiens, postquam illam gentibus, armis, ac victualibus satis sufficienter munierat, redire proposuit propter instantem hyemem in partibus Tholosanis. Et etiam quorundam nescio consilio in damnum sui ipsius et gentis suae

nen totes coherentment com a lloc —i únic— de la batalla el port o la badia de Roses i, d'alguna manera, s'ha de creure, ja que, juntament amb la derrota de la flota, hi ha relatada la rebel·lió de la mateixa ciutat, i l'episodi dels francesos que, en abandonar-la, li calen foc —fet que, com he suggerit més amunt, podia recordar el rei a la seva carta quan deia que «neronitzaven». Però, la versió d'aquestes fonts seria com una reducció a la conseqüència final, considerades, també, les dificultats que podien tenir uns estrangers per saber on exactament s'havia produït la primera batalla.

De les fonts catalanes, les *Gesta Comitum* no són de fiar, ja que, com hem vist més amunt, confonen les dues batalles, la de juliol i la de l'agost, potser perquè l'autor va ser atret justament pel mateix lloc on s'havien tingut, és a dir Roses, però poden transmetre elements importants, com és el de les illes Formigues com a altre emplaçament possible. Muntaner dona com a col·locació de la primera batalla les illes Formigues i de la segona Roses (CXXXV-CXXXVI), i pensem que pot dependre en bona mesura —en el fons de la narració més que en els detalls fantasiosos—, de Galceran de Tous, i, per això, pot ser un testimoni prou valuós. En això, coincideix amb els sicilians —que devien dependre de la mateixa relació enviada pel rei a la reina—, en especial amb Nicola Speciale, amb les petites diferències que Neocastro parla de Sant Feliu —*Sancti Philei*—, que és ben a prop, i no de les Formigues, i situa la segona batalla a Roses (XLV). Només l'anònim *Chronicon Siciliae* parla únicament de Roses, però aquesta és una crònica més tardana i no sempre de fiar —tot i conservar dades precioses, com hem vist—, i es pot haver confós.

D'aquesta forma, em sembla que es pot sintetitzar i dir, d'acord amb totes les consideracions fetes, que hi va haver una primera, i decisiva batalla, molt possiblement a prop de les illes Formigues, la nit entre el dia 27 i el 28, que és la batalla que narra Desclot, i també, de forma molt semblant, Neocas-

periculum, majori parti navigii, quod in portu Rosarum habuerat, dedit licentiam redeundi» (536); Primat: «Quant le roy de France ot pris la cité de Gironde, il estoit mesconnoissant et ne savoit riens de la mort Pierres d'Arragon, et il estoit jà mal ordené de soy, et entroit en une maladie; si prist une partie de son navire et se retrait vers Nerbonne, pour ce que il estoit mal disposé, et pour le temps d'yver, qui aprouchoit. Et quant les Arragonnois sorent que il se estoit retraist, si s'assemblèrent et allèrent au port de Roses; si ravirent les nefz et occistrent plusieurs des gens de France qui là estoient. Et assez tost aprez il assistrent la cité de Gironde, et porforcèrent les François qui estoient demourez pour garder la cité à issir de celle cité» (104); i Géraud de Frachet: «Mense vero obsidionis tertio Geronna capitur et munitur; ac inde rex quorundam consilio se retrahens, quia infirmus erat, disponens se trahere versus Carcassonam, partem quandam suarum navium licentiat. Sed exinde dampnum maximum dicitur incurrisse; quia dictas naves invenientes Aragonii illico locaverunt, et alias insequentes regis naves, ac viriliter debellantes, partem ex eis maximam lucrati sunt.» (7).

tro, i on, segons Coll, es capturà l'almirall francès Enguerrand de Bailleul.⁷⁷² Després de la batalla, segons el relat de Desclot, la flota seguí cap al nord. I és durant el viatge, d'acord amb els testimonis catalans i sicilians, i no en total desacord ni amb Desclot —tot i que no en fa explícita menció—, ni amb els francesos, que hem de situar la segona batalla, la de Roses, potser el dia 29. El mateix Desclot diu que els velers seguiren costejant fins a Narbona, potser el dia 29, o, millor, el 30, per veure si trobaven les dotze galeres que s'havien escapat. Però en saber que eren a Aiguësmortes, tornaren enrere i s'aturaren a Cadaqués, que era dels francesos. Els seus ciutadans, en saber de la derrota de l'invasor, es rendiren a Roger de Llúria. Hauríem de ser aproximadament cap al dia 31 d'agost, quan els presoners cecs arribaren a Felip III i, possiblement, també la notícia de la batalla de Roses, fet que va fer possiblement confondre, a la tradició francesa, les dues batalles.

És que, si no pensem en dues batalles, una més al sud amb les vint-i-cinc galeres enviades contra Ramon Marquet i Berenguer Mayol, i una altra a Roses, on era el gruix de la flota francesa, tot i ser armades per la batalla només les galeres que Felip III envià cap al sud i que foren derrotades a la primera batalla, les coses no s'entenen, no es motiven, ni s'explica el mateix relat de Desclot, que és evidentment incomplet. Perquè, per exemple, em sembla molt difícil poder entrar en port a Cadaqués, i que els seus ciutadans consignin el castell, si Roses és encara fermament en mans franceses i la seva flota amarrada al seu port.

D'altra banda, si llegim el relat que en fa Nangis, de la batalla de Roses, podem comprovar que no té res a veure amb la batalla que explica Desclot. Les dues són profundament diferents, tant per les dinàmiques tant, diria jo,

772. Badia, Bofarull, Carreras i Piñero (1985, p. 59-69) amb una anàlisi de les fonts minuciosa però no crítica, estan convençuts que s'esdevingué a les Formigues; finalment, ells també creuen en una batalla en dos temps (p. 72-73), però no s'hi entenen a demostrar-ho. Coll (V, p. 119 i 306) resol admirablement l'aparent problema de la identitat de l'almirall, que a la carta del rei Pere era «*admiratum Escotum nomine*» mentre que a Nangis, «*Ingerranus de Balliolus*», demostrant que eren la mateixa persona. Però, condicionat per la idea que la batalla fou una i no dues, no considera que, segons el testimoni de Nangis, l'almirall Enguerrand fou capturat a Roses i «*redempto*» pràcticament de seguida, mentre que, segons el testimoni del rei, d'acord amb Desclot, els presoners, i entre aquests Escot, «*nostro carceri mancipandi ad vitam fuerunt retenti*». Així que, tenint en compte que Desclot parla d'«almiralls» capturats a la batalla que relata, la de les Formigues, i no diu noms —mentre que segons Neocastro es deia «*Joannes de Orreo*»—; que el rei sembla que fon les dues batalles en una, i, finalment, que Nangis ha d'estar millor informat del que passava a la host francesa, s'ha de pensar que: bé Escot i Enguerrand, malgrat la demostració de Coll, eren dues persones diferents, bé, i millor, que en realitat Enguerrand fou capturat a Roses i alliberat de seguida pels francesos, mentre que l'almirall que fou capturat a les Formigues fou un altre, potser el que esmenta Neocastro —tot i que el seu *Joannes de Orreo* podria ser confusió pel nom del mariscal Jean d'Harcourt.

per la mateixa constitució de la flota francesa que és descrita en acció: a la primera, galeres de guerra perfectament armades; a la segona, en bona mesura vaixells de càrrega.

A continuació de la citació precedent, Nangis escriu que:

Cumque recessissent quamplures galeae, gens Rosarum et de confinio naves et arma assumentes in magna multitudine, partem navigii quam in portu Rosarum Franci relinquerant protinus invaserunt, consertoque praelio multos de familia regis Franciae occidentes, damna eidem quamplurima intulerunt. Ibidem ab Arragoniis captus fuit classis amiralius Ingerranus de Balliolo, miles egregius, et alius quidam in armis strenuissimus Aubertus de Longa Valle interfectus, qui super Arragones ulterius quam debuit pertransivit. Istum Aubertum, ut tradunt aliqui, cum potuisset eidem in instanti succurrere, occidere permisit Joannes de Hardicura Franciae marescallus. Videntes ergo gentes regis Franciae, quod ibidem diu non valerent substinere, combustis suis prius garnisionibus, et Ingerrano de Balliolo milite redempto, in villa portus Rosarum ignem apponentes protinus recesserunt (536).

El relat és prou confús —hem de pensar que, en aquells últims, frenètics i dramàtics dies de la invasió, la fixació del record no devia ser gaire exacta, sobretot si qui escriu no és ni remotament testimoni ocular, i ho fa a distància de temps i d'espai, havent-se de fiar de fonts, potser oficials, i havent, a més, de manipular les dades per maquillar tant com fos possible la derrota.

La carta del rei Pere confirma que la captura de l'almirall fou durant una batalla naval, «la» batalla segons el seu relat, amb la confusió, o, senzillament, fusió de les dues batalles:

Stolium enim nostrum regni Sicilie, quod circa adquisicionem civitatis ac principatus Taranti moram traxerat, que nobis de partibus Calabrie adquirenda restabat, Barchinonam preveniens, nostroque stolio Cathalonie coniungens ac felici navigatione procedens, cum stolio magno regis prefati maritimum bellum inivit, ipsumque, Domino favente, devicit, et obtenta palma victorie de hostibus trihumfavit. In quo quidem bello, preter admiratum Escotum nomine et aliquos alios stolii regis prefati, qui nostro carceri mancipandi ad vitam fuerunt retenti, ultra ·IIIor· millia hominum gladio ceciderunt, galeas et naves, barchas et alia ligna quamplurima perdiderunt.

Que el rei està fent una síntesi de dues batalles —que es podria entendre com una en dos temps—, em sembla clar perquè, si examinem amb atenció, quatre mil morts —Desclot deia cinc mil—, són massa per a una sola batalla naval, i el rei parla de «galeas et naves, barchas et alia ligna quamplurima», fet que s'adiu o a les dues batalles, comptant-hi la de la badia i el port de Roses,

ja que, en teoria, a la batalla naval, la de les Formigues, només hi participaven vint-i-cinc galeres. Molt possiblement, és d'un relat oficial així de sintètic que Desclot agafa l'estructura de la seva narració, després enriquida amb detalls, propis o que li vénen d'informadors secundaris.

A confirmació de la meua hipòtesi, veiem que Villani, que, tot i dependre de fonts franceses —i, doncs, només parla de la batalla de Roses—, no té els mateixos escrúpols de maquillatge ideològic, escriu clarament, com Muntaner, els sicilians i, en bona mesura, Nangis —acord, doncs, entre dues tradicions historiogràfiques diferents i àdhuc oposades—, que:

Avvenne che in quegli giorni era venuto di Cicilia in Catalogna Ruggieri di Loria ammiraglio del re d'Araona con XLV galee armate in aiuto di suo signore; sentendo che'l navilio del re di Francia era nel porto di Roses, e assai scemato e straccato, si l'asaliro colle sue galee e coll'aiuto di quegli della terra che'ssi rubellarono al re di Francia e tennono co' Ciciliani, si furono sconfitti e presi i Franceschi, e fu arso gran parte del navilio del re di Francia, e fu preso l'amaraglio, ch'avea nome messer Inghirramo di Baliuolo. E alla detta battaglia del porto di Roses venne al soccorso dell'oste del re di Francia il suo maliscalco con grande gente a piede e a cavallo; ma poco e niente poterono adoperare alla difensione del loro navilio ch'era in mare, ma veggendolo preso, misono fuoco nella terra del porto di Roses, e si tornarono all'oste del re di Francia (VIII civ).

La proximitat del relat de Villani als altres francesos és tan evident que no mereix comentaris, a part de notar el fet que, senzillament, aclareix això que els altres intentaven de reduir, transformant-ho en una mena de revolta ciutadana que destruïa uns quants vaixells, sense cap batalla naval, i derrota, amb la flota catalana. Al capdavant, el relat coincideix prou amb el de Muntaner —sobretot en descriure dues batalles radicalment diferents, la segona de les quals, la de Roses, no pot ser de cap de les maneres l'única batalla que relata Desclot.

Muntaner també (CXXXVI) parla d'una primera topada amb la flota francesa, i, un cop aquesta és derrotada, hi ha la batalla amb «cinc-cents» cavallers que eren allí per l'avituellament, i que, desconfits, s'escapen a Girona al rei de França. Això que no hi és a Muntaner és la rebel·lió ciutadana —potser els francesos van confondre els habitants de Roses amb les tripulacions de les galeres?— i no es parla de la crema de la ciutat.

19.9. A continuació, i sense donar cap indicació temporal, Desclot escriu que el comte de Foix i el seu germà vingueren a Cadaqués per tractar amb Roger de Llúria i demanar una treva. Roger, la nega amb duresa, i el comte de Foix «irat e falló» li contesta que pari atenció i no sigui tan mal educat amb un

gran senyor com és el rei de França, perquè aquest, en un any, armarà tres-centes galeres, i «veurem qui guanyarà, que el rei d'Aragó no hi podrà competir». Roger respon, amb calma i mesura, que no és mal educat, senzillament no vol treves amb el rei de França. I que n'armi tres-centes de galeres, que ell amb només cent en guanyaria fins a mil:

Ne sol no'm pens que galera ne altre vexell gos anar sobra mar menys de guiatge del rey d'Aragó; ne encare no solament galera ni leny, mas no creu que nengun peix se gos alssar sobra mar si no porta hun scut ab senyal del rey d'Aragó en la coa per mostrar guiatge d'aquell senyor rey d'Aragó (II, 166).

Si no és vera, la frase és ben inventada, i respon força bé al sentiment de confiança i seguretat que devia tenir Roger de Llúria en les seves habilitats i forces, i, si calia, ajudava a reforçar el mite de la invencibilitat de la flota catalanosiciliana. No és la primera vegada, ni serà l'última, que veiem Desclot lluir-se en la creació d'alguna frase que es farà famosa.

El comte de Foix, en escoltar aquesta resposta, «pres-sa a sonriura», i els dos germans s'acomiaten per tornar a Felip III, que malalt, segons Desclot, ja s'havia traslladat a Castelló d'Empúries. Aquest escriu, al començament del capítol següent, que el rei de França, un cop havent entès la derrota de la seva armada, «per olor e per fellonia gità's en son lit e hach tanta de tristor ab si matex, que hanch puys no fo adret» (II, 167). En agreujar-se la malaltia, el rei es féu treure del setge de Girona i emportar «çeladament» a Castelló, i d'aquí es mourà, sempre segons Desclot, un cop tota l'armada de terra és en retirada, per acampar-se a Vilanova de la Muga.

Les tauletes de Pierre de Condé no testimonien cap aturada a Castelló: el 13 de setembre assenyalen l'exèrcit «in recessu a Gironda» (p. 482), després el situen a Vilanova del 20 al 27 de setembre (p. 462) i el 27 un altre cop «super Burellum» (p. 467). No es pot excloure que durant alguns d'aquests dies el rei fos emparat per les muralles de Castelló, a escassos quilòmetres de Vilanova,⁷⁷³ però m'estranya que hi fos tan abans de la retirada general tal com diu Desclot. La seva afirmació planteja alguns problemes, és veritat això que diu?, si és que sí, quan fou l'ambaixada?, i quan havia anat el rei Felip a Castelló, si és que hi havia anat?

Per raons òbvies, les fonts franceses callen, però també de les catalanes Desclot és l'únic a fer-ne menció, ja que ni Muntaner en parla. Només aquest fet ha d'aixecar la sospita, perquè no seria el primer cas en què Desclot inven-

773. Les *Gesta Comitum* escriuen que «uenerunt usque Castilionem, totam illam planitiem occupantes» (GCB III, 88).

ta un episodi, per tal de colar una frase d'efecte que no es correspon a la veritat. A més, seria com una rèplica d'una altra requesta de treves que més enllà farà Felip de Navarra. Si fos veritat, tanmateix, però sense tan bonica frase — i, en principi podem creure que és inventada la forma de la notícia, no tota la notícia —, hauríem de pensar que la missió de pau del comte de Foix fou a primers de setembre, a pocs dies de la derrota de Roses i abans de la rendició definitiva de Girona. És a dir que, seguint la cronologia de Desclot, el rei malalt s'anticiparia d'uns quants dies a la retirada de tot l'exèrcit.⁷⁷⁴

La cronologia relativa que proposa Desclot és: batalla de Roses, el rei de França emmalalteix i es fa dur a Castelló; contemporàniament hi ha l'ambaixada a Roger de Llúria i, a continuació, la rendició de Girona. La data segura de la seva rendició, el 5 o el 7 de setembre, fa poc creïbles les dates proposades per a la retirada del rei Felip, puix, segons els temps de la narració de Desclot, l'ambaixada s'hauria de datar el 3 o el 4, com a molt el 5, i els mateixos dies la retirada de Felip III. La missió a prop de Roger de Llúria havia d'obtenir unes treves que permetessin la rendició de Girona, i la segura entrada en la ciutat dels francesos, que podien témer quelcom de la presència catalana a Roses. Això que se'm fa difícil de creure, i que d'alguna manera ho posa tot en dubte, és justament que el rei Felip fos a Castelló abans de la rendició de Girona, i que es pogués sense tot l'exèrcit, com està disposada a acceptar la crítica sobre el testimoni, únic al meu entendre, de Desclot.

Fins a aquest moment, com hem vist, el rei es mou a la rereguarda de l'exèrcit. Ben protegit, Felip III és l'últim a desplaçar-se i a arribar, almenys així sembla que hem d'interpretar, com ja hem vist, les datacions de les tauletes de Pierre de Condé. El fet que Desclot qualifiqui la retirada del rei de «çeladament», podria encaixar amb aquestes dades, però això que no encaixa, diria jo, és exactament el tema de la seguretat del rei, que, a més a més, està malalt. Tots els testimonis concorden, si fa no fa, en el fet que l'exèrcit francès tenia greus problemes d'avituallament a causa de les continuades ràtzies operades pels frontalers contra les expedicions de carruatges, que justament cobrien el camí entre Girona i Roses. A més, Roses, a menys de deu quilòmetres de Castelló, ja no era una localitat segura: era a mans dels catalans, i Roger de Llúria, si hem de creure Desclot, era a Cadaqués, i, segons Muntaner, ja s'estava preparant per barrar els passos de retirada als francesos. Era segur per al rei complir aquest viatge, i quedar-se, amb una limitada escorta, al mig d'un país de què desconfiar, si no decididament perillós?

Les altres fonts tampoc no parlen d'un prudencial allunyament del rei abans del seu exèrcit. De les franceses, Nangis escriu que, un cop presa i munida Gi-

774. Coll (IV, p. 126) i Soldevila (1971, p. 661) segueixen Lecoy de la Marche i situen la marxa del rei Felip a Castelló els dies 6 o 7 de setembre.

rona, el rei «redire proposuit propter instantem hyemen in partibus Tholosanis». Ja veurem les explicacions, menys de desastre és clar, que la historiografia francesa proposava per a la retirada. Això que emergeix del relat de Nangis, tot i la confusió —voluntària?— de posar la batalla de Roses després de la retirada general, és que tot l'exèrcit es mou juntament amb el rei el dia 13 de setembre. Nangis dóna compte, també, de la setmana que trigaren per arribar a Vilanova, on són documentats a partir del dia 20 com hem vist, tot i les presses que devien tenir, perquè «tantam pluviarum molestiam perpassi sunt, quod vix prae mollitiae terrae possent aut pedibus aut in equis incedere, vel propter aquarum decursus in suis pampilionibus habitare» —i havien de tenir un bon nombre de carruatges per moure el campament i els ferits. De part catalana, també, tant les *Gesta Comitum* (GCB III, 87) com Muntaner (CXXXIX) concorden a datar la retirada del rei de Girona, un cop ocupada la ciutat.

En fi, tinc tota la impressió que aquí Desclot segueix alguna veu, una d'aquelles veus que esmentarà més endavant, fent gala, en aquesta ocasió, d'una bona capacitat de valoració de les seves fonts, quan escriu que el rei Felip morí a Perpinyà «jatsia que alguns diguessen que morís a Castalló d'Anpúrias, e altres dían que morí a Vilanova, prop Peralada, e altres dían que morí al passar del coll de Panissàs en la gàbia hon lo portaven malalt, mas la primera rahó és la pus vera» (II, 167).

Coll (V, p. 143) dedica una llarga nota a analitzar els llocs de mort del rei Felip, que en efecte morí el 5 d'octubre a Perpinyà.⁷⁷⁵ Això que m'interessa més és rellevar que circulessin veus diferents i contradictòries i que, en el cas d'una notícia donada per Desclot que no té cap altre suport testimonial —al contrari, que es contradiu amb el testimoni de totes les altres fonts—, podem ben creure que d'una veu es tracta, i no seria la primera vegada que en segueix una en aquesta darrera part de la crònica.

Mentre que, segons Desclot, Felip III ja és a Castelló, el seu fill, Felip IV, un mes més tard, tracta amb Ramon Folc perquè abandoni Girona, ja que els

775. Castelló és mencionat, segons diu Coll, per dos annals de la sèrie *Barcinonense*, en concret els *Annals de Barcelona de 1311*; els *Annals de 1285*, escriuen: «Enaprès, ço ffo lo diyou a ·XVII· de vuytubri, morí lo rey de França a sson lit a Vilanova, prop Castayó en Ampurdà», i Muntaner fins i tot n'assenyala la casa, la d'en Sord de Vilanova (CXXXVIII); em falten testimonis per al coll de Panissars, però en tenim per a Peralada, ja que Nicola Speciale escriu: «Rediit itaque Girundam numerosa illa militia flebilis sine duce, ubi gravioris fletus materiam invenerunt. Nam Philippum Regem eorum egritudo gravis invaserat, quem redire parantem ad propria secus Petralatam oppidum de libro viventium, que supervenerat, egritudo delevit» (II v). Però, les veus no sembla que es limitin als cronistes catalans: Primat el fa viatjar per mar, perquè escriu que el rei: «si prist une partie de son navire et se retrait vers Nerbonne, pour ce que il estoit mal disposé, et pour le temps d'yver, qui aprouchoit» (104), mentre que al centre d'Europa, a l'Alsàcia, als *Annales Colmarienses minores*, de 1298, fins i tot es deia que: «1285. Rex Franciae a Petro rege Arragonum creditur interfectus».

terminis de la rendició han passat —hauríem de ser, doncs, al dia 5 de setembre.⁷⁷⁶ El vescomte de Cardona avisa el rei Pere, que és encara a Barcelona, que li enviï carruatges per poder abandonar la ciutat, que deixen tres dies després, perquè hi entrin els francesos, «mas no·ls durà longuament, ne poseÿren guayre aquella ciutat» (II, 167).

La historiografia francesa antiga, per tal de dissimular la derrota tant com fos possible, és concorde a afirmar que la retirada de l'exèrcit, un cop ocupada i munida Girona es va decidir, bé per raons físiques, bé per logístiques: Primat i Géraud de Frachet, per exemple, atribueixen la retirada a la malaltia del rei. Una altra raó esgrimida és l'escassetat de vitualles i les malalties de la host, com ho diuen Tolomeo da Lucca o Bernat Gui. Altres, com Nangis que hem vist, addueixen qüestions pràctiques lligades a l'estació de l'any. Altres, finalment, com Villani, en donen una explicació acumulativa en què hi caben totes: «i suoi baroni presono per consiglio di partirsi e tornare in tolosana, e per nicessità il conveniva loro fare per la difalta della vittuaglia, e del tempo contrario dell'autunno, e per la malaltia del loro re» (VIII cv).

És evident que, donada la situació de l'exèrcit, devastat per les malalties i les dificultats dels aprovisionaments, fetes insalvables per la destrucció de la flota —a més possiblement de qüestions econòmiques com el pagament de tot l'exèrcit—, l'opció de seguir cap a Barcelona es feia inviable, i tot aconsellava la retirada per tal de passar l'hivern, recuperar forces i reorganitzar-se. Però, els francesos pensaven seriosament de tornar per a la campanya següent? Tot faria pensar —sobretot pel fet d'ocupar i deixar munida de defensors Girona— que aquesta era la primera intenció, i que el descabdellament dels fets —esperable, tot sigui dit—, va fer canviar els plans.

19.10. Malgrat que el rei Pere hagués convocat les tropes per a la batalla el dia 1 de setembre, evidentment els últims esdeveniments, a part de possibles retards, l'havien aconsellat d'esperar. Sobretot després de la victòria naval de

776. Si hem de compaginar la làpida de la Força de Girona citada més d'un cop per Coll (V, p. 127), els *Annals de 1285* —que escriuen: «Enaprès lo dimecres, ço ffo ·V· dies dins setembre, pres Gerona lo rey de França a pati»—, i tenint en compte que Desclot parla de tres dies entre la requesta i l'abandonament, hem de pensar que la primera fou el dia 5, i alguns compten a partir d'aquest dia, i la retirada el 7, com diuen les *Gesta Comitum*, mentre que Desclot no especifica. Soldevila (1971, p. 661) proposa el 7 per a la requesta, i fixa l'abandonament el dia 10, perquè Desclot escriu que, quan varen deixar Girona, Ramon Folc va a Sant Celoni on troba el rei. Rei que és documentat a Barcelona fins al 7 i a Sant Celoni a partir del 10 fins al 13. Això no vol dir que no hi hagués arribat abans, en un dels tres dies en què no el tenim documentat, puix el viatge no era tan llarg com per necessitar tant de temps. A més, no crec que Ramon Folc cobrés la distància entre Sant Celoni i Girona en un sol dia: havien d'estar prou cansats i anaven amb carros ben carregats, de tal manera que les dues dates —sortida de Girona dia 7, rei a Sant Celoni, on el troba el vescomte de Cardona, a partir del 10— no són tan discrepants.

Roger de Llúria els francesos no tenien cap més altra opció que retirar-se, i devia pensar que no valia la pena arriscar vides en una batalla, quan els podien prendre, com fou, al pas dels Pirineus. Ramon Folc troba el rei a Sant Celoni, som al dia 9 o al 10 de setembre, i aquí «stegueren-sa [...] alguns dies», concretament fins al dia 13, quan «hagueren sabudaria e certinitat que·l rey de Fransa era malalt a Castelló d'Empúrias, e que tota la ost dels franssesos s'era partida de Gerona», així que el rei:

Hach son concell ab sos cavallers e ab sos richs hòmens e ordenà que se'n anàs ab tota sa gent atendar al coll de Penissàs, per tal que·ls franssesos no poguessen axir de la terra sens gran mal.

I per dreteres i camins de muntanya, amb calma, fan camí, alliberen places, deixen controlada Girona,⁷⁷⁷ fins que acampen a Darnius, on el rei és documentat almenys entre el 19 i el 27 de setembre.

Ara Desclot explica que els francesos, buscant una sortida alternativa al Pertús, van atacar Besalú «que a no sabut una nit exirien-sa de la terra». Intentent convèncer Albert de Mediona, que regia el castell, que els l'entregués, i a la negativa ataquen. El setge dura alguns dies fins que, amb valor i astúcia, Albert de Mediona els derrota i en moren una gran quantitat. Ara bé, quan va ocórrer aquest fet? Desclot és l'únic a contar-ho, i diu que, després d'aquesta escamesa, l'exèrcit francès es mogué de Castelló a Vilanova, on el sabem el dia 20 de setembre, de tal manera que l'hauríem de situar entre el 13 i el 20 d'aquest mes, dies en què sabem que l'exèrcit s'està retirant lentament i amb dificultats, a causa de les fortes pluges. Però, té sentit? L'atac encara podria tenir alguna lògica directament de tornada del setge, per tal de protegir-se la retirada, sent Besalú base de frontalers —així doncs, per què no atacar abans? Però, córrer tants quilòmetres, com els que hi ha entre Castelló, o Vilanova, i Besalú, havent de travessar les línies enemigues —ja que per aquestes muntanyes estan passant les hosts de Pere II—, per trobar-se molt lluny de qualsevol pas, té alguna lògica i credibilitat?, i a més, tenint en compte que Desclot és l'únic a relatar l'episodi?

Al meu entendre, aquí el cronista s'equivoca, i, no tenint més elements, i possiblement corrent moltes veus diferents, col·loca ara aquell mateix episodi que, ja hem vist, havia ocorregut, amb tot el sentit, a finals de juny, durant la marxa de l'exèrcit francès cap a Girona.

Des de Vilanova, on era el campament reial, «seguns que és fama publi-

777. Géraud de Frachet escriu, en forma d'acusació, que: «Et cum novissent Aragonii regem a Geronna cum exercitu recessisse, illic cum paganis et judaeis quamplurimis quos habebant velociter redierunt, Francos qui remanserant obsidentes» (7).

ca e comuna», Felip de Navarra envià el dia 28 de setembre un missatge al rei Pere, oncle seu, per demanar-li que, vistes les condicions del seu pare, els deixés sortir del país «que no li vadàs lo pas al axir e que'l aseguràs a ell e a tots cels que ab ell se'n tornaren, car, si'u fahia, açò seria profit seu e de tot lo món» (II, 167). El rei Pere li respon que «com a honrat nabot seu» farà això que podrà per assegurar-li la conducta dels cavallers, però «dels servents asegurar no'ls poria, que pus venguts éran allí que no'l ne obayrien en aytal cas».

Aquesta mateixa ambaixada ens és testimoniada també per Muntaner, en uns termes molt semblants,⁷⁷⁸ i la manera com és reportada per Desclot fa pensar Soldevila (1971, p. 662) que el cronista està citant el document original, confirmant, així, la seva efectiva existència. Tot i no quedar-ne rastre documental als registres, ni altres historiadors que en parlin, és molt possible que Soldevila tingués raó, i que en aquest cas hàgim de creure Desclot.

Com ja hem vist, no és la primera vegada que hi ha intercanvis epistolars entre Pere II i Felip de Navarra: pel febrer de 1284, Pere II havia demanat al nebot Felip que cuidés l'èxit de l'ambaixada que enviava al seu pare —i se li dirigia «diligende nepoti suo domino Philipo, illustris regis Francie primogenito». Com resulta d'un document inèdit (vg. el document publicat a l'apèndix 11 f), i que mai no he vist citat, s'havien escrit més d'un cop pel juliol i l'agost d'aquell mateix any 1285, en plena campanya i en secret. Felip demana al rei Pere que li enviï un missatge secret, i el rei contesta que no l'hi pot enviar «modo quo scripsisti», perquè seria massa perillós per a ell i, si el descobrisin, seria força deshonorable per a tots dos. No pensi, escriu el rei, que aquesta sigui una excusa, o que estem cansats de complir el nostre deure, «quare prompti et voluntarii sumus et semper erimus offerre ius et equitatem, et iam obtulimus, sicut scitis». Quan es presenti una ocasió millor i més segura «nos eum vobis aliter ipsum nuncium super hoc et exponenda de aliis que scripsistis, omnimoda veritate misissemus libentissime, novit Deus». Malauradament, no en sabem el contingut de les missatgeries, però aquests precedents, més la manera com Desclot reporta la lletra, són prou garanties de credibili-

778. Això que canvia són les condicions de salvetat, ja que el rei assegura els fills de Felip III —que per Muntaner ja és mort— i els que cavalquen a prop de l'oriflama. En parla també Bartolomeo de Neocastro (XCVII), segons el qual els dos germans, Felip i Carles, anaren personalment prop el rei Pere. Els termes del missatge són, amb les normals variacions retòriques del sicilià, idèntics als de Desclot. La resposta del rei Pere és, al contrari, semblant a la de Muntaner, cosa que demostra que aquí no tenen documentació i inventen: «Rex vero, hiis auditis, nepotum precibus haeret, mandans ut eos et totam sequelam vexilli eorum tantum praeter periculum permittantur abire; tamen in perditionem et jugulum singulorum mandat mortiferos gladios denudari. Ipsisque decursis, iterum caedes fit maxima». Això vol dir que, bé la versió de Muntaner és més propera a la realitat que la de Desclot, bé que la font de Muntaner és siciliana.

tat de l'existència de la missatgeria de què ens parla, tot i callar els precedents contactes.

M'agradaria pensar que el futur Felip IV, estigués tractant alguna forma de pau o treva amb el rei Pere. Però què?, i amb quines condicions? No oblidem que Desclot havia narrat la disconformitat del rei de Navarra amb la guerra, i sobretot que no creia en una ràpida i victoriosa solució. Haurem de pensar, doncs, que aquella notícia que donava Desclot era vera, o que la va construir perquè coneixia l'existència, i potser els continguts, dels posteriors intercanvis epistolars entre oncle i nebot.

Penosament l'exèrcit es mou el dia següent de l'ambaixada, i els francesos s'acampen a la Jonquera, per tal de poder passar el Panissars l'endemà. El rei Pere també es mou, i aquell mateix dia acampa allà prop dels francesos.

Aquella expedició, que havia començat amb un aire tan triomfal, ara veu l'últim acte de la tragèdia: la caravana invasora ha de tornar a passar els passos de muntanya, però, malgrat els acords establerts amb el rei Pere —si creiem Desclot i Muntaner—, tal com reciten les *Gesta Comitum*, allò que el rei no va poder dur a terme al moment de l'entrada a Catalunya a causa de la traïció —és a dir, la destrucció de l'enemic— ara ho complirà —«tunc Gallicorum fraude interposita adimplere nequiuuit, nunc sua et suorum strenuitate obtinuit cum triumpho» (GCB III, 89).

Aquell mateix dia 29 de setembre, en què els francesos són acampats a la Jonquera i les hosts del rei d'Aragó els vigilen des de prop, segons Desclot i únicament Desclot, el rei va tenir un discurs «en presència de tuyt». Com glossa Soldevila «va parlar-los en termes de gran saviesa i de digna humilitat. Desclot, probable testimoni presencial, reproduceix el parlament» (1963, p. 252). «Déu ens ha fet gran honor i gràcia, no pels nostres mèrits, sinó per la seva pietat», comença el rei, i recorda, «segons que tuyt sabets», com el francesos van entrar amb gran alegria a Catalunya i ara n'eixiran amb gran dol i vergonya. A causa d'ells, molts dels seus súbdits han rebut mal, i ell n'és especialment responsable, perquè no va voler acceptar els bons consells que els seus lleials súbdits li donaven, i va dur el «feyt» —interpretem la defensa del país—, de manera desordenada. Però, Déu, a qui no agrada la supèrbia, els ajuda. Finalment, el rei demana que ells, els seus súbdits, li perdonin si va fer «nengunes coses que-us vinguéssan a desplaer»:

E pus Déus nos mostra tanta d'onor que nostras anamichs, que són totes les gents del món, nós vehem venssuts davant menys de colp, prenamna venjansa que sían castigats de semblants coses a fer que han feytes, e tota vegada ajam mercè e misericòrdia d'ells, pus Déus la ha haguda de nós (II, 167).

Ramon de Montcada, senescal de Catalunya, i un cavaller aragonès⁷⁷⁹ responen per tots: si abans tenien voluntat de servir-lo, després de les paraules que el rei els ha dit, ara en tenen deu vegades més, i faran per ell, el rei, qual-sevol cosa fins al final, posant-hi ells, llurs fills i tots els seus béns. A banda d'això, Ramon de Montcada, com a senescal de Catalunya, i estant a Catalunya, vol la davantera. El rei n'està honorat i d'acord. Farà desplegar la seva senyera, però, perquè «els aragonesos no se'n tinguen per ahontats», s'haurà de fer acompanyar per un anònim cavaller aragonès, «car yo vull que en aquest fet catalans e aragonesos sían axí com a frares e a germans en tota res». Tots els cavallers ploraren de pietat «quant axí vahien lo rey humilment e benigna parlar». La reunió plega, i tothom va a menjar i a descansar, que el dia següent, el 30 de setembre, serà un dia dur.

La crítica més romàntica i civilment sentimental, començant pels mateixos francesos, no ha pogut no destacar la noblesa del discurs del rei, i només en una ocasió marginal, una nota, Soldevila troba «una mica estrany» aquestes paraules. Tot i així, davant de la impossibilitat de no creure Desclot, afegeix: «però, en l'actitud en què el posa Desclot, pogué realment pronunciar-les; tant més que responen a la impressió que s'extreu de diversos moments de la narració de Desclot» (1971, p. 662).⁷⁸⁰ Altre cop l'agut olfacte d'historiador fa dubtar a Ferran Soldevila, però una certa insuficiència metodològica a l'hora de llegir les fonts —insuficiència pròpia de l'època—, i la impossibilitat de no seguir el prejudici positiu en favor de l'objectivitat de Desclot, l'obliguen a acceptar com a verídica una escena, i com a reals uns fets, dels quals el seu instint, amb raó, dubtava.

Ja d'entrada, podem veure com aquest to misericordiós, gairebé evangèlic envers els enemics, contrasta absolutament amb expressions més veterotestamentàries com l'exultació de l'anònim de les *Gesta Comitum*, home de religió no l'oblidem, que diu expressament —com en resposta a Desclot— que el rei actuà «solita sua et suorum clementia procul pulsa», i, a massacre acabada, exclama:

Benedictus Deus, qui in manus fidelium tradidit inimicos! O Catalonia, || saecla per omnia || glorificeris, || magna mereberis || et dominaberis, || aere frueris! (GCB III, 89-90).

779. Com és que Desclot, testimoni presencial, no sap el nom del cavaller aragonès?, no serà pas un cavaller inventat per equilibri «nacional» amb els catalans, com resulta del discurs del rei?, i doncs, també, com resulta evident per molts altres indicis, no serà que Desclot no hi era al Panissars?

780. Coll també sospitava del discurs, i, més encertadament, escriu que les crítiques que Desclot li feia al rei les «fa expressar hàbilment i bellament pel mateix rei» (1991, p. 214).

Sinó que també el mateix rei, a la carta del 14 d'octubre, ja sovint esmenada, demostra més un esperit de venjança que no de misericòrdia, ja que es torna a evocar el Déu dels exèrcits de l'Antic Testament, i no el misericordiós del Nou:

Set rex predictus, cum suis gallicis neronitzans, more Neronii in flagellis induratus extitit, nec flagellum divinum cum paciencia recognovit, et ob hoc iratus Dominus, tam ipsum regem quam in suos, severitatem ipsius vindicte suo iusto iudicio exercuit evidenter. Nam rex prefatus diu in partibus istis infirmitate retentus, viam universe carnis ingrediens, diem clausit extremum, suosque complices, hostes nostros, immo verius hostes Dei, de regni nostri finibus expellentes, in illius virtute cuius adiuti manu Saul ac David ·X· millia percusserunt. Die dominica post festum Sancti Michaelis et die lune sequenti vicimus, immo ipsos, ut loquamur verius, vicit Deus, in personis et rebus eorum quasi inextimabili dampno dato, sic itaque factum est actore Domino.

Veia bé, Soldevila, en notar coherència amb conceptes expressats amb anterioritat, però aquests són tots conceptes que s'adiuen, i concorden, amb la imatge de príncep, i de la seva relació amb els vassalls, que Desclot havia anat elaborant, com hem pogut comprovar, tot al llarg de la seva crònica, i no necessàriament —tot el contrari— tenen a veure amb el caràcter, la personalitat i les idees del rei. Altre cop trobem el rei que demana perdó per uns errors comesos; altre cop la importància determinant del consell dels nobles —de les Corts podríem dir—;⁷⁸¹ altre cop la idea que el bon govern ve de l'harmònica interacció entre les dues forces polítiques, amb el rei que és quasi el braç executor de les idees de les Corts; altre cop la magnanimitat i fidelitat dels vassalls al seu senyor; altre cop la necessitat d'equilibrar entre catalans i aragonesos; altre cop, en fi, una situació d'idealització de valors feudals, tot sovint en obert contrast amb la realitat dels fets tal com els coneixem.

Desclot es revela com un autèntic especialista en la creació d'un univers de nobles comportaments, molt més ideal que real, més a prop de la novella que de la història, i que tant agradava a la crítica romàntica i positivista. Desclot també —no només Muntaner— crea a la seva crònica un món, i la història és el seu material per fer-ho, adequadament corregit i manipulat, sobretot dirigit, com ja he insinuat més d'un cop, a edificar un *speculum principum*, una teoria política més pràctica, i no tan ingènuament hipòcrita, com la de Muntaner, tot i ser les dues igualment lluny de la realitat.

781. Aquest particular li podria venir a Desclot, a més de per les seves idees polítiques, per una fórmula present a les convocatòries del 28 de juliol, on el rei escriu que «podamos con vuestro consello et de los otros ricos homnes ordenar lo mellor».

Tot el dia 30 de setembre i encara l'1 d'octubre, va durar el penós trànsit d'això que quedava de l'exèrcit francès. Fos com fos, el rei malalt i els seus fills, possiblement amb altres nobles d'alt rang i els malalts, van passar. Amb la resta dels soldats invasors la massacre va ser tremenda i el botí enorme. El camí era sembrat pels morts, de malaltia o en batalla, des de Girona fins a Narbona, diuen uns cronistes.⁷⁸² El relat de Desclot és prou moderat en els seus tons, i també el de Muntaner, mentre que qui més l'eleva i dona aire a una notable retòrica violenta, i molt lluny de l'al·locució present a Desclot, a penes maquillada per l'elevada construcció del llatí, és, altre cop, l'anònim de les *Gesta Comitum*, possiblement un monjo, segurament un home de religió:

In transitu dicti collis, uexillo regio flammigero praeunte, domino rege nostro cum suis militibus ac peditibus leonina facie in Gallicos irridente, eos deicit in campo, solita sua et suorum clementia procul pulsa. Tantis enim erat fragor armorum, uox Gallicorum plangentium et lamenta, quod caelum petere uidebantur; et quia non sufficebant nostrorum uires militum ac peditum ad caedendum, usque ad castrum de Montesquiu confinia feriendo, interficiendo, Gallicos insequendo, ibi eos prae lassitate deserere habuerunt. Sed quis uidit unquam ita ferientes milites cum ensibus, cum clauis uel massis et cum lanceis, tot ruptos cassides et clipeos, et in omnibus militaribus factis ita aciem ordinatam? Credo usque ad istam diem omnibus inauditum. [...] Auri et argenti quod inde nostri milites et pedites habuerunt, non potuit esse pondus; lapides pretiosi, monilia auri texta, panni serici, totam Cataloniam pauperiem ditauerunt (GCB III, 89).

782. El moviment del que quedava de l'exèrcit invasor és així datat per Pierre de Condé: el dia 2 d'octubre ja han superat els ports i són al Voló (p. 462), el 4 arriben a Perpinyà (p. 447), on el dia 5 mor Felip III, és el 7 que arriben a Narbona, on es queden fins al dia 12 (p. 447) per ser el 13 a Carcassona (p. 447). El mateix Nangis recorda els atacs, tot i no exagerar els tons de la derrota, ja que en principi per ell, com pels altres cronistes francesos, aquesta era només una retirada estratègica per passar l'hivern: «Transeuntes igitur per passume Eclusae montes Pyrenaeos, ab Arragoniis, qui super montes stabant in latebris, multum infestati damna quamplurima receperunt. Nam si aliquando uidebant paucos ab exercitu elongari, statim in ipsos irruentes rapiabant quicquid poterant, et incontinenti ad suas forteritias fugiebant» (*Gesta Philippi* 536).

20. ELS PREPARATIUS PER A LA MORT (CAPÍTOL 148)

20.1. Un cop l'exèrcit invasor, o, millor, allò que en quedava, ha tornat a França, el rei pot començar la seva tornada a Barcelona per tal de comprovar les condicions dels territoris devastats i reorganitzar-los. La primera estada és a Castelló d'Empúries, on la documentació el situa els dies 3 i 4 d'octubre, el 6 és a Bàscara; després es dirigeix a Torroella de Montgrí, possiblement el dia 7, on, segons Desclot, recupera el tresor segrestat a Perpinyà al seu germà; el 9 és a Montagut, d'on possiblement envia ordres perquè s'intimi la rendició als defensors de Girona, el 10, a Hostalric i el dia 12 ja és a Barcelona (vg. Soldevila, 1971, p. 663). Sempre segons Desclot, en el curs del seu itinerari el rei perdonà a tothom i féu d'haver «tota la terra en pau».

De fet, no tot va ser tan pacífic, com ja notava Soldevila: el document del dia 6, publicat sencer a l'apèndix 12 *a*, ens el mostra ordenar al bisbe de Girona, i a altres eclesiàstics de la seva diòcesi, que «exeatis de regno et dominacione nostra», tenen vuit dies de temps per fer-ho o farà sortir gent seva contra ells. Això perquè, davant la requesta d'ajuda, a la qual eren obligats per l'usatge *Princeps Namque*, no només no el van ajudar, sinó que «contra nos et valetores nostros recepistes, iuvastes ac deffendistes inimicos nostros, terram nostram indebite invadentes». Podem intuir que aquesta no va ser l'única acció contra el clericat català col·laboracionista, perquè, tres dies després, el 9 d'octubre des de Montagut, envia una altra carta, que ens deixa percebre més, i que ens fa veure quines havien de ser les mesures emprades contra el clericat menor (Vinke, 1936, doc. 47):

Bernardo Cavallerii. Quod clericis seu religiosis, qui non cesserunt a divinis et qui non venerunt ad cardinalem vel ad exercitum regis Francie, et qui non participaverunt cum eis, nec fecerunt aliquod subsidium inimicis nostris verbo vel facto, non emparetis bona eorum nec eos faciatis exire de

locis suis, si vobis tamen constiterit de predictis; et hec discrecioni vestre comitamus. Datum in Monte Acuto, VII idus Octobris.

Podem comprovar com, un cop més, Desclot censura amb el silenci el comportament de l'Església. Sempre que ha pogut, i més, no ha parlat de l'hostilitat papal, no esmentant mai, per exemple, les butlles d'excomunió, i, només en comptades ocasions, hem vist la participació clerical, que fos pel bé o que fos pel mal. A més, Desclot tampoc no havia parlat de gaires dissensions internes, havia omès les primeres traïcions dels sicilians i havia concentrat totes les seves crítiques en la revolta, socialment baixa, de Berenguer Oller i en la, presumida, no-collaboració aragonesa. Ara també, omet les mesures de repressió en contra de l'Església catalana col·laboracionista, bé per no fer emergir esquerdes en la unitat nacional, bé per no desdibuixar el retrat misericordiós del rei Pere, que tot ho perdona.

20.2. Un cop tornat a la capital del Principat, la seva primera preocupació és, segons Desclot, la d'organitzar l'expedició «que prengué per forssa o per grat» l'illa de Mallorca, i per això ordena a Roger de Llúria que vagi amb tot l'estol a Salou. «Mas no plach a Déu que ell personalment hi anàs», perquè, un cop organitzat el passatge, li agafa la malaltia, i se li agreuja tant que, durant el viatge cap a Salou, s'ha d'aturar i el duen «en bastiment de fusta» fins a Vilafranca del Penedès. És el 27 d'octubre.

Abans d'examinar el relat que Desclot fa dels últims dies del rei, de tornar a considerar els seus propòsits en l'organització de l'expedició a Mallorca i de les seves altres possibles accions politicomilitars, almenys segons el que escriu Soldevila, hi ha una altra cosa que el rei havia de fer, i que encaixa perfectament amb les seves preocupacions comunicatives: fer saber a tothom de la seva victòria.

El dia 14 d'octubre Pere II escriu als reis de Castella, de Portugal i d'Anglaterra, a les reines de Castella i Portugal, a altres personatges castellans i, possiblement, a l'emperador Rodolf, tots preocupats per la seva salut i la dels seus regnes, i els vol informar:⁷⁸³ com ja sabeu —escriu—, el rei de França, no content dels seus dominis i riqueses, al contrari, d'aquests i aquelles sedejant, va envair les nostres terres, i amb una gran quantitat de soldats, per subjugar-les;

783. El text original a l'apèndix 12 *b*. Tot i que al registre no consta entre els destinataris, em sembla possible entendre que el rei escrigué també a Rodolf d'Habsburg, perquè hi ha un document del 18 d'octubre (ACA Cancelleria, Reg. 58, f. 72r) —és a dir, de dos dies després— en què es mana que es donin vestits i tot allò necessari als missatgers que van a Anglaterra, que són Domènec de Pere i Nadalet, i també a Salvador i Miquel de Tarassona, que van a Alemanya. Això hauria de significar que les dues missatgeries tenien els mateixos continguts: entregar la lletra en qüestió.

va ocupar el comtat d'Empúries i va posar setge a Girona, que es va haver de rendir al cap de tres mesos per fretura de vitualles. Però el Rei dels reis i Senyor dels senyors, jutge just que defensa els humils dels superbiuosos, va acudir en nostra ajuda i no va deixar que actes tant nefands es poguessin dur a terme. Tanmateix, Ell no vol la mort del pecador, sinó la seva conversió, i va colpir amb la verga de la correcció: mentrestant del setge, barons, soldats i milers de cavalls es moriren, qui per ferides, qui per malalties. Però, el rei francès no ho va entendre ni es van corregir els invasors, així que Déu els va flagel·lar amb el bastó de la seva punició. L'estol que venia de Sicília els va guanyar en una gran batalla naval: es va capturar l'almirall i altres personatges importants, que són ara presoners, i van morir més de quatre mil enemics. I abans, en una altra batalla naval, deu galeres catalanes n'havien derrotat vint-i-quatre de franceses i capturat un altre almirall. Però aquest rei, amb els seus gals neronitzants, com Neró es mantingué dur en les persecucions, ni va reconèixer el flagel diví; per això aïrat, Déu exercí la seva justa venjança en el rei i en els seus. El rei va emmalaltir, va seguir el camí de la carn i va morir. Els seus còmplices, enemics nostres o, millor, de Déu mateix, van ser expulsats del nostre regne, amb aquella mateixa ajuda amb què la mà de Saul i de David va percutir deu mil enemics. El diumenge després de Sant Miquel i el dilluns els vam guanyar, millor, els va guanyar Déu, i vam infligir en les persones i coses un dany immens; el comtat d'Empúries és recuperat i els nostres enemics envermelleixen la terra i el mar. D'això us volem informar, esperant que voldreu gaudir dels nostres èxits.

És una carta mesurada i dura, tota entreteixida de justícia i venjança divines, del Déu dels exèrcits de l'Antic Testament. Rere el mèrit de la victòria atribuït a Déu, hi llueix la satisfacció, bé de la victòria, bé, i més, de la mateixa protecció de Déu en una guerra en què s'enfrontava a una croada, beneïda pel papa i acompanyada pel seu llegat, que donava indulgències i perdonava els francesos per qualsevol delictes. És una guerra de legitimitat i d'idees, tot i que mai, ni el rei ni cap altre contemporani, no s'expressaria d'aquesta forma. És el triomf de tots aquells qui havien patit la supèrbia de Roma, disfressada de voluntat divina, i defensada per la mà armada dels reis de França i de Nàpols: i Pere II els havia derrotat tots dos.⁷⁸⁴ És difícil estar més satisfet de la victòria, i expressar-ho amb més moderació al moment de comunicar-la. I l'havia de fer saber, així com durant aquests últims tres anys com a mínim, havia escrit constantment a mig Europa per explicar-se, justificar-se, gloriejar-se, promocionar-se i moure's sobre un escenari ampli, més enllà dels reduïts confins del seu país, en unes accions polítiques, i militars, en les quals la paraula, la pro-

784. Com destaquen els *Annals de Barcelona de 1291*: «la guerra qui ffo entre l'Esgleya de Roma e el rey de Franchia e el rey Karles, d'una part, e el rey d'Aragó de l'altre tan solament» (AHCB, L-5, f. 35r).

paganda, la comunicació «de massa» és, o és pensada, part tan important com els fets i les poques, decisives, batalles.

20.3. Desclot, evidentment, no parla de la reconquesta, o ocupació, de Mallorca, per ser acte acomplert per l'infant Alfons, ja després la mort del pare. Es limita a dir que no podent anar-hi ell mateix, el rei Pere hi envià l'infant «e dix-li sa voluntat e son cor, e ensenyà'l e adoctrinà'l com sa dugués captenir en aquell viatge». Explica, sempre el cronista, que el rei no feia això per la mala voluntat que tenia al seu germà, perquè ja li ho havia perdonat —tot i que, estava perfectament en el seu dret de treure-li els regnes pel fet que el rei de Mallorca havia trencat els pactes—,⁷⁸⁵ sinó que ho feia com a mitjà per aconseguir la pau amb el papa i els altres prínceps —entenem els reis de França i de Nàpols—, com si el regne insular fos una moneda d'intercanvi, sembla que s'entén.

A banda de no saber si aquestes intencions, que Desclot dóna al gest del rei, són veritables o no, s'ha de destacar que Desclot no diu tot el que sap. Potser es podria pensar que no era «políticament correcte» parlar de contactes secrets, ja que hem vist que no ho havia fet per a tots aquells que el rei havia tingut amb italians i sicilians abans de l'expedició a Sicília, així com res ens ha dit dels que tenia amb el seu nebot, el futur Felip IV. Tot i així podem pensar que, els entesos, ho entendrien, ja que les paraules que el rei malalt diu al seu fill, amb les quals «ensenyà'l e adoctrinà'l com sa dugués captenir», deixen entendre que aquella no era una expedició militar com qualsevol altra, i que necessitava de tacte i de comportaments especials.

Coll (V, p. 147) cita una carta⁷⁸⁶ del 12 de setembre a la qual s'ordena d'armar secretament una barca, i que es porti un missatger, un tal Miquel Juneda, a Mallorca, «ubi ipse dicit», que l'esperin fins que acabi la seva missió, i que això «cicius et secrete expediat». Desclot devia conèixer aquest document, i el seu significat, si la hipòtesi d'identificació de Coll és exacta —així com n'estic convençut—, perquè qui havia de fer armar el vaixell i posar-lo a disposició del missatger era justament Bernat Escrivà, ell mateix.

785. El cas de dret feudal contra Jaume II de Mallorca —com el posterior contra Jaume III— és semblant al que pogué Felip II August contra Joan sense Terra, rei d'Anglaterra, i que va portar a la plena recuperació, per part de la corona francesa, dels territoris de Normandia, Maine i Anjou, abans dominis del rei anglès. Zurita, amb més sentit de la realitat, llegeix d'altra manera i escriu que «de ninguna cosa tuvo el rey más principal cuidado que de la venganza y castigo que debía tomar del rey don Jaime su hermano» (*Anales* IV lxxi; 2, p. 254). Com hem vist més amunt, Jaume es justificava dient que no li devia ajuda, perquè la guerra que havia mogut era injusta, i anava contra l'Església, i perquè, com a excomunicat, ell estava obligat a no fer fe als deutes de fidelitat (vg. Lecoy de la Marche, 1892, doc. xxxvi).

786. Com gairebé sempre que Coll esmenta un document, no en dóna la referència de registre i foli, així que s'ha de tornar a cercar, aquesta carta és publicada sencera a l'apèndix 11 *b*.

Aquesta carta, i la missió que ens revela, és una prova certa, més enllà de sospites, que el rei ja tenia els seus contactes a l'illa i que, tan bon punt va veure clarament quin havia de ser el prompte desenllaç de la guerra, començà a moure fils, perquè qui estava disposat a col·laborar amb ell, per tal de fer-li ocupar l'illa, estigués preparat. Que la situació a l'illa li fos favorable, i Desclot ho devia saber, ja ho mostra el procés de redacció de la carta als mallorquins més d'un cop citada. La seva segona part, afegida a finals de juny, ja revela com el rei tenia fidels a l'illa que estaven disposats a ser súbdits seus i no de Jaume II.

Qui era el seu contacte principal no és clar, i els historiadors antics i moderns no ho diuen.⁷⁸⁷ Però, el successiu descabdellament dels fets confirma que l'ocupació de Mallorca, i la momentània unió al Principat, estava ja pactada amb bona part dels poderosos de l'illa.⁷⁸⁸ El silenci dels historiadors antics respecte a la col·laboració d'uns mallorquins pot tenir diversos motius que, a falta d'un estudi detingut, són difícils de determinar.

787. Un control de la documentació dels registres d'Alfons relativa a Mallorca no m'ha permès solucionar la qüestió, tot i que una investigació més detallada podria donar-hi llum. Em sembla que es pot pensar que es tractés de Ponç de Saguàrdia, el lloctinent del rei Jaume II en l'illa. Qui posa sobre la pista és Zurita: l'historiador aragonès, que ja havia utilitzat la primera part de la carta als mallorquins parlant del raid de Perpinyà (*Anales* IV lvi; 2, p. 201-202), ara al moment de tractar de la reconquesta de Mallorca (IV lxxi; 2, p. 254-255) cita una carta dirigida a Ponç, que sembla la part final de la mateixa carta als mallorquins, tot i que és més llarga, detallada i conté més raons i explicacions. Hem de pensar que hi havia una altra carta, ara perduda, explícitament dirigida a Ponç, o, senzillament que en aquesta forma és una reconstrucció del mateix Zurita? És possible que es tracti d'un error del cronista, que interpreta l'adreça final a Ponç, de la primera versió de la lletra, com a encapçalament de la part final, per Zurita interpretada com a lletra a part, tanmateix, curiosament, amb la mateixa datació de la primera part, 11 de maig, i no de la segona 28 de juny. Ara bé, el cronista exclou que fos el lloctinent el contacte, perquè diu que aquest era «criado» del rei de Mallorca, i deixa anònims qui havien mostrat voluntat de mantenir-se fidels al rei Pere. Tanmateix, Ponç de Saguàrdia no era pas criat del rei Jaume II —el castell pairal era a prop de Ripoll, tot i tenir possessions al Rosselló—, sabem, per exemple, que era dels barons rebels que es van desear del rei Jaume I el 30 d'octubre de 1274 (Soldevila, 1995, vol. I, p. 365) i dels que eren a Montboló el 1276 (vol. I, p. 395), és dels que han de pagar el bovatge a Pere II el 1277 (vol. II, p. 124) i torna a formar part dels barons rebels el 1278 (vol. II, p. 160 i 170). És a dir, que més d'un cop es va rebel·lar i més d'un cop va ser perdonat, i d'aquí vénen els deutes de gratitud amb els reis Jaume I i Pere II. Tot i així, Ponç, un cop ocupada Mallorca, abandonà l'illa (vg. GCB III, 92).

788. Muntaner, que sempre ha maquillat la traïció de Jaume de Mallorca, diu que és amb ell mateix que està pactada l'ocupació perquè no se n'apoderin els francesos, i per aquesta raó, diu el rei a l'infant: «a pocs dies que hi ajats estat, vos serà retuda la ciutat, e puis tota la illa; mas bo és que no es faça de mantinent, ans parega que en sien forçats, per tal que els francesos no en pussen entrar en la mala sospita contra nostre frare» (CXLI). Però, potser, deixa besllumar la veritat i ens deixa una pista, perquè escriu que és el mateix Jaume II que escriu a Ponç de Saguàrdia perquè entregui el regne al rei d'Aragó, confirmant així, d'alguna manera, la meua sospita. El *Thalamus parvus* de Montpeller diu explícitament que l'illa es va rebel·lar al rei Jaume (339).

20.4. L'ocupació de l'illa de Mallorca és el primer objectiu que, segons Soldevila, el rei Pere es proposava de dur a terme un cop derrotat l'enemic. Els altres, d'acord amb l'historiador, eren de solucionar les qüestions pendents relatives a la conquesta del regne de Nàpols, de la successió al tron de Navarra, de les relacions amb Sanç de Castella i els infants de La Cerda (Soldevila, 1963, p. 255). És evident que el regne de Nàpols, amb l'empresonament del seu rei, Carles II, era un problema per resoldre i una conquesta per terminar, de la forma que fos, però no tenim la menor idea de què pensava fer.⁷⁸⁹

Tampoc sabem què pensava, amb vista a la reivindicació de la corona de Navarra, més enllà de la teoria de no renunciar-hi, així com escrivia a Felip —actual rei de Navarra per raó del casament amb l'hereva Joana— a la misatgeria secreta: «quia in prefacionibus istius litere vos salutamus tot regem Navarre, protestamur quod propter hoc juri nostro non possit in posterum preiudicium generari».

Pel que fa a les relacions amb Sanç de Castella i «el seu incompliment del tractat d'aliança», Soldevila cita el testimoni de Muntaner, segons el qual Pere II mai no havia pensat fer ell personalment el passatge a Mallorca. Qui hi havia d'anar era, des del començament, l'infant Alfons, mentre que ell aniria a Xàtiva per alliberar els infants de La Cerda, proclamar Alfons rei i venjar-se de Sanç IV (cap. CXLII i CLVI). Soldevila, amb raó, no està del tot disposat a creure la versió de Muntaner, tot i així no descarta que aquest fos un dels plans pel futur del rei.

Deixo estar, perquè se sobresurt dels meus propòsits i límits, què és el que pensava fer Alfons II, un cop rei, en les seves relacions amb Castella, i les evolucions —i precipitacions— d'aquestes. Em limitaré a considerar la situació en vida del rei Pere. Ja d'entrada em sembla que la idea de l'incompliment per part de Sanç IV del tractat d'aliança, el de Campillo, és per revisar o, com a mínim, per matisar. És veritat que s'havien jurat ajuda recíproca contra enemics externs, però, en aquest cas concret, l'hem d'interpretar com quelcom més que una fórmula? Tinc tota la impressió que aquesta idea és més aviat idea d'uns historiadors de l'època, poc fonamentada, com la de la no-collaboració d'Aragó, i no del tot un fet. O almenys, tot i la no-collaboració activa de Sanç IV, potser el rei Pere no la veia com un

789. S'ha de dir que, possiblement, no pensava res en particular, almenys que li pertoqués a ell directament, ja que amb document del 8 de maig de 1285, l'infant Alfons declara que havent estat «sollepniter emancipatum a dicto patre nostro» confirma al germà, l'infant Jaume, la donació que el rei Pere i la reina Constança li havien fet del regne de Sicília, i ho repeteix el 2 de novembre, ja preparat per salpar cap a Mallorca (La Mantia, 1918, doc. lxx i cxi). Això vol dir que les qüestions sicilianes ja eren assumpte de l'infant Jaume, Jaume I de Sicília i, més tard, II de Catalunya-Aragó.

incompliment.⁷⁹⁰ Faltant-nos qualsevol possibilitat de saber amb raonable certesa què és el que pensava i creia el rei Pere, ens hem de limitar a interpretar-ho amb l'anàlisi i la valoració dels seus actes i de la seva comunicació.

Pel que fa a les seves relacions, i projectes, amb Castella, és veritat que els infants de La Cerda eren en poder seu, i quedarien en poder del seu fill Alfons, tot i així, havien de ser alguna cosa més que una arma de xantatge polític, tal com havien estat en el passat? Crec que no. En el mes i escaig des de l'acabament de la guerra fins a la seva mort, Pere II escriu dos cops, que jo sàpiga, a Sanç. La primera carta, en què anuncia la victòria sobre els francesos, l'acabem de veure i analitzar, i es pot afegir —tot i haver-se d'interpretar com una fórmula repetida també per als altres destinataris—, que l'encapçalament és: «Serenissimo et sibi karissimo tanquam fratri dompno Sancio». Examinats els destinataris de la lletra, resulta evident que el rei escriu a aquells que considera els seus aliats, tot i no poder-los considerar ni efectius ni del tot fidels.

Però hi ha encara una altra carta, que mai no he vist esmentada pels historiadors catalans, i que publico a l'apèndix 12 c. És de pocs dies després, del 20 d'octubre, i va dirigida al «Al muy alto et noble et caro sobrino don Sancho», al qual desitja «salut et verdader amor, como a sobrino que tenemos en conta de hermano, que mucho amamos et en que mucho fiamos, por a qui mucho de vida et de salut et d'ondra cobdiàçamos». També aquestes són interpretadores com a fórmules, i en efecte ho són, però hi ha diferents gradacions en les fórmules dels documents per tal de significar diferents nivells de relació.

La carta tracta qüestions de frontera, amb danys que es van produir en el curs d'una de les accions dels aragonesos contra Juan Núñez, fets pels quals el rei Sanç es queixa. Pere li contesta que el creu, i que va ser ell qui va enviar els aragonesos «nos, seendo con los françeses d'aquella manera que odiestes», i fa referència a la carta del 14 d'octubre. A Pere, li sap molt de greu pels incidents, «la qual cosa mucho a nos pesa de corason», i fins i tot creu, si de cas, que «lo fezieran mas por poner entre vos et nos algun destorbo et desavinença que por otra cosa ninguna». Però, que no es preocupi, perquè quan es vegin ja en parlaran.

Aquest document em confirma en la idea que directament entre els dos reis no hi havia més tensió que en altres temps, i que, si de cas, eren altres els que la volien fer créixer. Que entre els dos la situació era cordial, i de moment sense ganes, ni gaires raons, de revenja per part del rei Pere, m'ho fan creure bé els tons de la comunicació, bé, i encara més, la llengua de la carta. Pere II dic-

790. Zurita, tot i parlar explícitament de pactes entre el rei de Castella i el de França (*Anales* IV lix; 2, p. 211-212), no recull enlloc semblant hipòtesi ni parla encara, per aquests anys, de friccions entre Aragó i Castella que poguessin requerir represàlies, com la de la proclamació d'Alfons de La Cerda rei de Castella.

ta i fa escriure en castellà i no en llatí, amb la qual cosa, a diferència, per exemple de la carta del dia 14, s'està posant a un nivell de cordialitat i comunicació íntima i extraoficial. Mentre que, si aquesta fos, més senzillament, una carta rutinària plena de fórmules, que havien d'amagar les seves reals intencions d'hostilitat, o si fos un document oficial, la carta seria en llatí.⁷⁹¹

Així doncs, si la meua anàlisi és correcta podem desmentir, altre cop, una informació de Muntaner, treure de dubtes, si encara fos possible, Ferran Soldevila i, d'alguna manera, enfosquir els nostres coneixements respecte als immediats projectes polítics del rei Pere, més enllà de la recuperació del regne de Mallorca, amb les seves possessions continentals.

20.5. Ara es tracta d'analitzar el relat que Desclot fa dels últims dies del rei, el més llarg i detallat que tenim, comprovar-ne la credibilitat i les fonts. Una primera cosa s'ha de posar en clar: Desclot no hi va ser present,⁷⁹² de tal manera que les seves fonts per narrar l'episodi són, en un principi, les de sempre: relats de testimonis —potser el mateix bisbe de València, Jaspert de Bottonac, o l'abat de Santes Creus, oncle de Bernat Escrivà—, els documents, i, finalment, la fantasia, que val per a les necessitats retòriques i ètiques. Tanmateix, com podrem comprovar, cap d'aquestes fonts era del tot fidedigna.

Al cap i a la fi, Desclot fa això mateix que s'havia fet per a les escenes de la mort del rei Jaume, bé al *Libre dels fets*, bé a la seva mateixa crònica, i, diria que, en paral·lel amb aquesta l'hem de veure, com un moment modèlic, un altre, en el comportament del rei, vist com a rei exemplar, i com es volia fer creure que s'havia comportat, més que com l'històric Pere II. És a dir, que les necessitats modèliques, com moltes altres vegades, guanyen les d'estricta objectivitat històrica.

El rei ha sortit el dia 27 d'octubre de Barcelona, la malaltia l'agafa fent camí i l'han de «portar hòmens en bastiment de fusta» fins a Vilafranca del Penedès. La malaltia s'agreuja, però no per culpa seva, ja que el rei segueix a la lletra els consells del seu metge, que no és altra persona que Arnau de Vilanova. Com que ell no pot dur a terme el passatge a Mallorca, com hem vist, hi envia l'infant Alfons, el qual és a Salou el dia 6 de novembre. Malgrat que fins a aquest dia Alfons sigui al costat del seu pare, l'infant, potser no pas per casualitat, és sempre absent del relat de Desclot.

Ara, al rei «membrà-li de nostra senyor Déu e volch-se avenir ab ell, segons son poder, en ço que li era tengut». La preparació a la mort, a una bona

791. Sobre les diferents llengües utilitzades a la Cancelleria Reial, tot i que no es fan explícites apreciacions respecte a llur significat, vg. Burns, 1988, i Estal, 1997.

792. Malgrat això que creu Soldevila (1963, p. 258), potser malinterpretant Coll, la documentació ens el mostra a Barcelona.

mort en pau amb el Creador, era un moment important a la vida d'un home, més si era un poderós, com mostren els testaments reials, i encara més si ex-comunicat. Així que hem de creure que, almenys part del que explica Desclot, es correspon a la veritat. S'ha de dir, tanmateix, que bona part d'aquestes accions creïbles, com confessions, últimes penitències i darrereres voluntats, formen part de qualsevol «mort normal» i que no cal tenir testimonis per narrar-les. Això que és important és la notable èmfasi que Desclot posa en descriure una bona mort, perfectament en pau amb Déu i l'Església, perquè palesaquina imatge del rei volia transmetre l'historiador, element important, també, amb vista a les possibles fonts, com veurem al final del resum de l'episodi.

El rei, segueix Desclot, fa cridar l'arquebisbe de Tarragona i els bisbes de València i Osca, així com altres prelats, barons i cavallers —un bon públic— i els diu que:

Ell era passat en Sicília, no gens en desonor ni en perjudici de la Sglésia de Roma, mas que-u cuydava fer a son dret; e lo apostoli com havia ananantat contra ell e sa terra molt durament e sens colpa en què no era ell ne sa terra, emperò, per ço com scrit és que la sentència de son pastor, justa o no justa, déu ésser servada, per tall ell havia servat tota vegada, pus que ho sabé, la sentència del vet que contra ell havia gitat lo apostoli.

A raó d'això, demana molt humilment de ser absolt de la sentència papal —l'excomunió que, com a tal, no és mai esmentada abans pel cronista, i que és el primer cop que se'n parla com a càstig papal—, «que ell era aparallat en poder seu de jurar manament de Sglésia e de fer tota res que fos dret ni rahó en aquell feyt e d'ascusar si personalment, quant pogués, o per missatgers sollemnes que'n tramatria al apostoli sobra aquest feyt, que mal no maria».⁷⁹³

En escoltar-lo tothom plora de pietat, «per dur cor que hagués», per veure tanta humilitat en qui havia estat «dels enfortits e dels ardits cavallers del món e mils de son cor». L'arquebisbe pren consell amb els altres prelats, i accepta, pren sagrament del rei que aquest estarà «a manament e voluntat de la Sgleya» i l'absol de la sentència.⁷⁹⁴

793. Escrivia el rei al papa el 10 de febrer de 1284: «patenter hostendere intendamus personaliter per nos ipsos, seu etiam per sollempnes procuratores nostros ad hoc specialiter deputatos» (vg. apèndix 8 d).

794. L'autor de les *Gesta Comitum* devia tenir unes fonts semblants, si no són les mateixes, tot i decidir de sintetitzar i no entrar en gaires detalls, puix escriu: «Petrus nobilis rex predictus, uerus et deuotus ac humilis christianus, uere contritus, uere poenitens et confessus, Ecclesiae reconciliatus, omnia recepit ecclesiastica sacramenta; et sic Deo deuotus, nobilior rex de mundo in manus archiepiscopi Tarraconensis, episcoporum et nobilium sui regni, uigilia uel die sancti Martini spiritum reddidit Deo uiuo» (GCB III, 92), la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, tot i reprendre les *Gesta*, redueix i elimina la reconciliació amb l'Església.

És el cas d'aturar-se aquí i comentar aquest primer moment. Una observació preliminar respecte als temps i la cronologia: el rei passà a Vilafranca gairebé dues setmanes, del 27 d'octubre a la nit fins entre el 10 i l'11 de novembre en què es mor, però al relat de Desclot tot sembla que passa molt de pressa, uns pocs dies com a molt. A més, a la narració, no és respectat l'ordre dels esdeveniments, ja que el cronista els barreja i els inverteix. Aquesta primera consideració ja porta, no sols a confirmar que no va ser testimoni presencial, sinó a poder deduir, també, que el relat que li van fer d'aquests dies no era ni gaire detallat ni gaire exacte.

Es pot pensar que l'escena de la confessió, de la qual Desclot no ens diu el dia exacte, fou uns pocs dies després d'haver arribat —«la malaltia s'enfortí tota vegada de dia e de nit». Però, si hem de calcular sobre l'absència de l'infant Alfons, hauríem de datar-la després del 5 del mes de novembre, quan l'infant ja ha abandonat el capçal del pare per anar a Salou. Mentre que, al contrari, pels seus continguts, l'hauríem de veure com tot just precedent o contemporània d'un document datat el 2 de novembre.

Desclot no diu que el rei durant aquests dies, a part d'haver pogut organitzar l'expedició a Mallorca, el dia 2 féu confirmar a Alfons la donació del regne de Sicília a l'infant Jaume, donació que ja havia estat feta pel maig i que, considerades les seves condicions de salut, semblava prudent confirmar (vg. els documents citats a La Mantia, 1918, doc. lxx i cxi). És a dir, que el trobem sí, malalt, però aparentment prou actiu. Es nota com la principal, i àdhuc única, preocupació del rei en la seva primera confessió és la qüestió de Sicília i de l'excomunió, ja que dels altres pecats en parlarà genèricament més endavant, però el seu discurs, al relat que en fa Desclot, és quelcom contradictori, i sembla construït a partir de peces prefabricades extretes de la documentació.

El rei comença dient, com hem vist, que la conquesta de Sicília no volia ser deshonor per al papa, en tant que els reis de Sicília eren feudataris del papa, sinó que era un dret seu. Això el rei ho va explicar, i ho hem vist, moltes vegades: era la versió oficial, de la legitimitat dels seus fills al tron de Sicília, i es fa estranya a la boca del rei moribund davant qui havia de saber com estaven les coses. Però, la idea és una idea profundament feudal i laica: el papa és considerat com a autoritat feudal, no pas religiosa, i d'aquesta autoritat se'n qüestiona el dret, privilegiant la legitimitat de la transmissió directa de l'*honor* a l'interior de llinatge —tan determinant n'hem vist el concepte—, respecte al dret del senyor de retribuir-lo.

La segona frase, que el papa havia anat durament contra ell i sense cap culpa per part d'ell, reforça els continguts de la primera, i no ens situa en un context pròpiament confessional. És a dir, que Pere segueix sense reconèixer cap culpa per part seva. Al contrari acusa, sense fer-ho directament, el papa d'in-

justificada prevaricació, i torna a revalidar la idea de voler enviar missatgers a Roma per tal de defensar la seva causa.

Aquestes posicions, les havia intentat defensar a les ambaixades que havia enviat a Roma pel febrer de 1284, ja considerades més amunt i, potser, a la que havia intentat remetre pel juliol de 1285. El rei escrivia aleshores que volia defensar «in presencia vestri et fratrum vestrorum in consistorio publico et privato nostrum bonum propositum et nostram bonam intencionem ac iura nostra proponerent» (apèndix 8 *e*), i que «si in aliquo contra nos processistis vel terram nostram seu heredes nostros hoc fecistis iusticie detrimento, et quod etiam contra nos no auditos iuste non debetis procedere nec potestis» (apèndix 8 *e*). Però, malgrat això, ja que la «sentència de son pastor, justa o no justa, deu ésser servada, per tall ell havia servada tota vegada». És de la sentència, evidentment injusta, que vol ser absolt. És a dir, que seguim sense cap penediment, tot i que la imatge exterior del discurs i els plors dels oïdors voldrien transmetre la idea contrària.

Coll (V, p. 150-152) ha mostrat com aquesta frase ve, directament o indirecta, del *Decret* de Gracià, i dubto que la pronunciés el rei, havent de provenir de la font eclesiàstica de Desclot, bé perquè, potser, no formava part de la seva cultura i forma d'expressar-se, bé perquè el seu comportament i les seves precedents paraules l'havien contradita. A l'ambaixada al papa, acabada d'esmentar, el rei amenaça «quod in die stricti iudicii requirat a manibus vestris, si quod malum occasione predicta mundo eveniat et si dispositio nostra contra inimicos fidei ordinata impedimentum sustineat vestris temporibus tam iniuste». El rei, a una altra carta, es nega a ser espoliat del «regno nostro Aragonum et aliis terris nostris et omne honore regio» (apèndix 8 *d*), i requereix, i això és important, que «processus et sentencie contra nos habiti ac eciam promulgati nulli sunt», tot protestant contra la «iniquitas» de la situació. Aquests sentiments semblen encara perfectament vigents el 12 de juliol, quan escriu a Felip III que deixi passar els seus ambaixadors per tal que vagin al papa i «nostrum sanum, iustum et fidelem propositum in presentia domini Pape et fratrum eiusdem, ad utilitatem tocius christianitatis, valeant declarare» (apèndix 11 *a*).

És veritat que, al llit de mort, els sentiments i les idees poden canviar, però em sembla difícil que les del rei Pere ho fessin tant i en tan poc temps, quan, al llarg de la seva vida, havia fet mostra de notable coherència i pertinàcia en les seves creences. Sobretot, em sembla sospitós si pensem que tot el que havia dit i fet fins a aquell moment, i algunes de les paraules que li fa dir Desclot també, contradiuen aquesta idea de tan radical penediment. El rei no havia demanat humilment que se l'absolgués de la sentència, havia requerit, diria altivament, que fos anul·lada o revocada. És força diferent, i és per aquesta finalitat que un any i mig abans enviava al papa els seus «sollempnes procuratores».

Però hi ha una frase, la de «jurar manament de Sglésia», que la trobem justament a un altre document, sempre del 2 de novembre, un jurament, seguit el dia següent d'un codicil testamentari, segons el qual el rei jura «stare mandatis ecclesie in omnibus» (Udina, 200, p. 167). A més, si a Desclot, i indirectament a les *Gesta*, és l'arquebisbe de Tarragona qui «absolvé'l d'aquella sentència», un cop jurat d'«astar a manament e voluntat» de l'Església, al document citat, és el seu confessor, el guardià del franciscans de Vilafranca, qui li fa jurar, i qui «audita diligenter et celeriter devota confessione peccatorum omnium ipsius domini regis eundem in mortis articulo constitutum a vinculo excommunicatione quorumlibet et ab omnibus peccatis suis dicte ecclesie absolvit».

És, com a mínim, curiós que unes accions que es van dur a terme, i unes paraules que suposadament es van pronunciar, siguin tan semblants en dos testimonis, perquè aquests són autònoms l'un de l'altre —sobretot si considerem, com farem, les característiques del document en qüestió—, i al mateix temps són tan diferents en llur significat profund. Com si Desclot, cosa que no seria gens aliena al seu quefer, hagués manipulat per canviar-ne les característiques, puix hem vist que, la del rei, de poca confessió es tracta i, a més, és posada a mans d'un arquebisbe més important i no d'un senzill confessor, que només l'absoldrà, més endavant, dels pecats comuns. L'absolució hi és, té més valor, per qui ha estat concedida, i ha estat fet per raons prou diferents.

Una cosa, tanmateix, no és gens clara al relat de Desclot: en què havia de consistir estar «a manament e voluntat de la Sgleya»? Comptat i debatut, podia significar una cosa sola, com declara el document esmentat: restituir el «regnum Sicilie ecclesie romane». Com és que, si Desclot està utilitzant el document, justament salta aquest particular, i es manté en la vaguetat?

Desclot continua narrant, amb molt de dramatisme, que, un cop obtinguda l'absolució, el rei fa sortir tots de l'habitació «car sentia's regehament agreujat, que tant era febla, que a penas podia parlar». L'endemà, el rei fa venir el bisbe de València i altres prelats i, havent-se girat al bisbe, li demana que li aconselli què és el millor que pot fer, i que ho faci no «com a rey, mas axí com a hom mort», puix espera de ser-ho en breu. El bisbe està molt agraït que confii tant en ell, però no li pot respondre com ell vol, perquè seria gran dol i tristor per a tota la terra si ell morís, i confia que guarirà ràpidament. Li aconsella «que semblers a vostras antesessós, reys d'Aragó, qui tots temps foren bons crestians»,⁷⁹⁵ sobretot al rei Jaume, i com a penitència, puix tothom falla, l'exhorta que perdoni «tot hom que mal vos hage fet ne a qui hajats por-

795. A la carta al papa, escrivia el rei «Pedum osculum beatorum antecessorum nostrorum sequi in hoc specialiter vestigia cupientes, qui semper catolice vixentur sub nomine individue trinitatis».

tada mala voluntat negun temps» —i això farà segons explica Desclot, però no pas del tot, com hem vist, a la realitat. A les paraules del bisbe «respòs lo rey axí com se poch, per ço com a penes podia parlar, tant era feble» que acceptava el seu consell i així faria.

De seguida, envia missatgers perquè s'alliberessin tots els presoners fets a raó de la guerra amb França. També aquest gest el retrobem al jurament suara citat, ja que el rei «omnes captivos cuiuscumque condicionis existat liberat et absolvat», tot i que sabem que no fou així, ja que, com a mínim, Carles de Salern encara quedà anys empresonat. També Desclot ho sap, perquè almenys en part contradiu i rectifica l'afirmació del document, escrivint que s'alliberen els presoners que «no fossen tals que per lur presó speràs hom haver pau, axí com lo príncep de la Morea e molts d'altres barons asenyalats», i afegeix que, tot i haver-los perdonat, no seria «mercè, ans fóra dapnatge e peccat, si anar los hen lexàs, e destrouiment de sa terra, que jamés no fóra en pau». És a dir que, un altre cop, el sentit pràctic, polític i laic de Desclot predomina sobre el religiós expressat pel document, i planteja el problema de com explicar bé les semblances bé les diferències. Sobretot quan es demostra que qui té raó és Desclot, ja que els presoners importants no s'alliberaren més que amb rescat, i el príncep es quedà presoner encara fins al 1288.

Fins aquí, doncs, sembla que Desclot ha construït la seva narració, i la descripció del modèlic comportament del rei, a partir, potser, d'un relat, però sobretot d'elements que agafava de la documentació, com li hem vist fer més d'un cop, corregint i modificant allí on li semblava oportú, sobretot des de la seva òptica laica, i amb una certa coherència amb el caràcter del rei, tal com l'havia anat construint.

Ara, després de la confessió de tots els pecats, el rei fa com una confessió pública, i aquí diria que Desclot inventa, a partir de les veus, que tant ha fet servir en aquesta part de la seva crònica, i justament per contradir-ne algunes. Perquè el rei comença dient que «totes les gents de ma terra e d'altres lochs m'an mès en fama que jo són stat tots temps mal crestià e specialment are com defenia ma terra al apostoli e al rey de Franssa que, segons mon semblant, me fahien gran tort». És a dir que, aquella dissensió interna que havia d'haver sorgit necessàriament, arran de les dificultats de tota mena causades per la guerra i, sobretot, per l'excomunió, dificultats que Desclot havia silenciada, ara emergeix a l'últim discurs exculpatori del rei —i, com ja he dit, podem pensar que aquestes eren almenys part de les premisses de la rebel·lió de Berenguer Oller.

El rei reconeix, genèricament, que ha pecat molt i que, com a tal, ara no és digne de combregar, així que demana al guardià dels framenors de Vilafranca i a Galceran de Tous que, en oració privada, demanin senyals a Déu que l'autoritzin a combregar. Els dos fan dir misses i resen, però no apareix cap senyal

contrari al rei i que l'indiqués com a indigne, i el rei rep el cos de Crist, així com testimonia també el document citat.

Però la malaltia s'agreuja durament i «tant l'affebli, que quaix no vehia ne hoÿa, sinó a gran pena», quan, després de dos o tres dies, li arriba la notícia que els francesos han abandonat Girona, amb la qual cosa hauríem de ser al 4 o el 5, a tot estirar el 6, de novembre, tot i que segons els comptes de Desclot ja és el 8. El rei n'és content, no per mala voluntat, perquè ja els ha perdonat, sinó perquè no vol deixar el regne amb problemes si hagués de morir. L'endemà, un altre missatger li porta la notícia que Carles II ja és a Barcelona i que «havia gran desig de la sua vista». El rei entén el missatger «a males penes, que tant era febla, que ja havia perdut lo veher e lo oyr, e no·y poch respondra res de paraula, mas que·s gità los brassos encrohats sobre·ls pits, e ubrí los ulls ves lo cel e féu senyal que molt ho graÿa a Déu».

L'endemà, després d'haver pronunciat poques paraules, la nit entre el 10 i l'11 de novembre, el rei Pere morí.⁷⁹⁶

Aquí, com ja he anticipat, es tornen a presentar problemes de cronologia, perquè els francesos van abandonar Girona el dia 25 d'octubre, de manera que, en teoria, i, diria a la pràctica, el rei podia haver-ne estat informat abans encara de deixar Barcelona, i donar ara la notícia sembla més aviat qüestió de tornar a insistir sobre el perdó del rei als seus enemics. Tampoc pot haver estat informat el dia 9 de l'arribada de Carles II, perquè, com assenyalava Coll (V, 160-161), hi ha un document de l'1 de novembre (ACA Cancelleria, Reg. 58, f. 82v) —de quan sabem que el rei encara és en plena consciència—, en què s'ordena de donar 150 sous als missatgers que li han portat la notícia.⁷⁹⁷

El dol de tot el públic a la mort del rei és gran, i en difondre's la notícia ho és encara més, més encara d'això que havia estat pel seu pare, ja que «planquéren-lo més que hanch rey que fos en Spanya». I:

Assí finex lo libre del rey En Pere, dels bons feyts d'armes que ell féu sobra serrahins e altres gents, e com morí.

D'aquesta manera Desclot clou la seva obra tal com l'havia començada, centrant-se en el rei Pere. Molt possiblement aquesta frase pertany a la segona redacció, puix encaixa molt amb la ideologia del pròleg que, justament, en la seva formulació present, hauria d'haver estat escrit amb vista a la segona redacció,⁷⁹⁸

796. Les fonts oscil·len entre el 10 i l'11, vegeu la discussió i interpretació a Coll, vol. v, p. 161-163.

797. Sobre l'empresonament de Carles II, vg. Arienzo, 1983.

798. El text copiat al ms. BC 152 acaba amb la notícia de l'arribada de Carles a Barcelona (Coll, vol. V, p. 160 l. 16) i no sé si per acabament del text model, voluntat del copista o per accident.

mostrant així que una de les característiques de la revisió va ser justament la d'augmentar el protagonisme del rei, també per l'època en què era infant i els primers anys del regnat, per tal de transformar, diríem, una «crònica» en un «llibre del rei Pere», amb una àmplia introducció que parlés dels nobles antecessors.

Ara bé, del relat de Desclot hi ha molts moments i accions que, evidentment, podem creure, ja que no passen dels normals rituals d'una mort reial. N'hi ha d'altres, en especial el dramatisme de les condicions, sempre pitjors del rei, que podem pensar que són en bona mesura un toc de retòrica degut al gust del cronista. D'altra banda, hem vist com l'ordre dels esdeveniments que explica Desclot no és gens per fiar, al contrari és prou equivocacat, i pot provenir bé d'un relat oral, molt resumit i inexacte, bé de la seva voluntat d'anar arreglant el mateix relat segons com li semblava més dramàtic.

Però, hi ha un últim aspecte del relat de Desclot a prendre en consideració: el dels continguts dels seus discursos, ja que he proposat que alguns vénen agafats pel mateix Desclot de la correspondència. Tot i així, el problema més important és el de les relacions que corren entre el text de Desclot i el del jurament del 2 de novembre i el successiu codicil del dia 3, ja que hi ha fortes coincidències, també verbals com s'ha vist, que apuntarien que és aquesta la font de Desclot, o, com a mínim, li serveix per confirmar el relat del seu informador. Però, hi ha, també ho hem vist, no poques ni mínimes diferències. Com s'explica?, i quin valor hem de donar al testimoni dels dos documents? Ja que, segons el valor que tinguin, de retruc adquireix un significat i una importància diferent també el relat de Desclot.

Això ho dic perquè, malgrat que a l'edició d'Udina no se'n diu paraula, més d'un cop ha estat posada en dubte l'autenticitat dels dos documents. La primera a fer-ho fou Michele Amari (1886, vol. 1, p. 155) sense trobar, a Catalunya, gaire ressò, fins que sobre el tema hi tornà Santiago Sobrequés el 1954 (vg. Martínez Ferrando, 1980, p. 13 i 46-47). L'historiador trobava estrany que el papa «no fes mai retret a Alfons de no haver complert la darrera voluntat» del pare; era també estrany per ell, que no se'n faci esment a la documentació posterior ni ningú no la utilitzi mai; i, finalment, també que el mateix dia el rei Pere fes jurar a Alfons que confirmés la cessió del regne al germà i, alhora, el tornés al papa. Aquestes incongruències el duïen a concloure que «podria tractar-se d'una falsificació feta posteriorment».

Ferran Soldevila cita els dos historiadors que l'han precedit, Amari i Sobrequés, però sembla que no vol prendre una decisió explícita (1963, p. 259-261 i 319). Malgrat això, o per sortir al pas, proposa que el document en si mateix és autèntic, però el jurament «va ser arrencat» al rei moribund «sota la pressió del seu confessor». Soldevila pensava, doncs, que havia estat mantingut en secret, i que, posteriorment, se l'havia jutjat com a no vàlid, i per això mateix, es-

borrat al registre on havia estat copiat⁷⁹⁹ (ACA Cancelleria, Reg. 55, f. 20v-21v). És a dir que, en bona substància, Soldevila creia que el document en si era autèntic, però no vàlid, per haver estat obtingut amb la força o l'engany.

Malauradament, ni Sobrequés ni Soldevila esmenten el parer de Giuseppe La Mantia, expert diplomatista sicilià, tot i conèixer-ne l'obra, perquè, d'haver-ho fet, potser les coses s'haurien aclarit abans. La Mantia (1918, p. 249-255) creu rotundament que els dos documents són falsos i escriu: «Ho collocato tra i documenti falsi questo documento, nel senso che esso, formato dall'umile monaco guardiano di Villafranca, e da alcuni prelati, non corrisponde affatto alle volontà estreme del re Pietro, anzi contiene risoluzioni che costui non avrebbe mai accolto, oltre le frasi irriverenti verso il Re». La Mantia també, com Sobrequés, insisteix en la incompatibilitat d'aquests dos documents amb la confirmació de la renúncia als drets sobre Sicília de l'infant Alfons signada el mateix dia del jurament,⁸⁰⁰ i segueix dient que:

aggiungerò qui le prove che fanno ritenere falso il documento. Per la forma è da notare che la natura del documento è del tutto anormale, nè i testimoni che si dicono *sottoscritti* apposero le loro firme, forse per vergogna di un simile atto. Le linee di cancellazione, che sono nel registro, indicano evidentemente che il documento non ha valore per la Cancelleria regia, e certamente furono tracciate nello stesso tempo. La pergamena conservata a rotolo fra molte altre, come ancora è costume nell'Archivio di Barcellona, restò obliata e non fu cancellata [...] È strano poi che due atti, compiuti in giorni diversi (2 e 3 di novembre), si siano scritti in una stessa pergamena, contro i sistemi notarili e giuridici prevalenti dovunque, e che nel primo documento si siano omissi i nomi dei testimoni ed aggiunti nell'altro.

En fi, La Mantia parla d'una «origne ecclesiastica del falso documento», redactat principalment per obtenir les donacions i les almoines deixades al codicil.

Comparteixo totalment les observacions i dubtes dels meus predecessors, només hi vull afegir una última observació que ha d'augmentar la contradicció dels dos documents. El codicil del 3 de novembre obre amb la frase: «Nos Petrus [...] existentes in nostro pleno sensu et memoria, infirmitate detenti, eligimus sepulturam nostram in monasterio Sanctarum Crucum» (Udina, 2001, p. 168) quan la sepultura, justament a Santes Creus, ja l'havia elegida al testa-

799. Udina (2001, p. 168) no cita aquest testimoni.

800. Es diria que els redactors del document del 2 no sabien que el rei havia fet deixar Sicília a Jaume, o s'haurien encarregat d'anul·lar la donació, mentre que l'única reserva que fan a decisions precedents afecta les propietats eclesiàstiques, propietats que hem vist requisades en els casos de traïció.

ment, l'únic, signat el 3 de juny de 1282 a Portfangós abans de salpar per a la recuperació de Sicília.⁸⁰¹ D'aquesta forma, es fa una repetició equivocada, ja que ara no es tracta d'elegir, sinó, com a molt, de confirmar. Es diria que l'extensor del codicil no coneixia el testament del rei, o no se'n recordava, i la repetició és causada per tal de justificar les donacions i indemnitats concedides al monestir.

Això que queda per aclarir, cosa que no estic en condició de fer, és qui, quan i per què va concebre aquest de fals, si al moment de la malaltia i mort del rei o en un segon moment. El testimoni de Muntaner, em fa inclinar per la primera hipòtesi. El cronista explica que, un cop l'infant Alfons deixà el seu pare, aquest, el dia després «volc que el testament seu se publicàs altra vegada». L'escena és la mateixa de Desclot, amb el mateix públic, però amb uns continguts lleugerament diferents, perquè si Desclot sembla que cita i utilitza justament els dos documents falsos, Muntaner, al contrari, esmenta i resumeix el testament autèntic amb l'actualització de la deixa del regne de Sicília a l'infant Jaume (CXLVI).

Muntaner, a banda del resum del testament, és molt concís i elimina, ell tan religiós, totes les professions de religiositat i patiments que eren presents a Desclot. Un cop el rei és mort, segueix Muntaner, els marmessors envien un missatger a l'infant que és a Mallorca i li donen «dos traslladats autèntics del testament» —efectivament del pergamí del jurament i codicil hi ha dos trasllats— perquè els portés a l'infant, ara rei Alfons II.

El problema és que el document del 2/3 de novembre no és un testament, i d'altra banda, quina raó hi havia per enviar-li el testament del 1282, que Alfons havia de conèixer perfectament bé?, quina raó hi havia, si les voluntats del rei no havien estat modificades? És possible, doncs, que Muntaner relati fets efectivament ocorreguts, amb els mínims canvis deguts a les seves manipulacions, o les de la seva font. Només en aquest cas hi havia alguna raó per enviar tan ràpidament el document, perquè la decisió de l'abandonament de Sicília, introduïda al jurament, era una novetat, i ben important respecte al document firmat per l'infant Alfons el mateix dia en què en confirmava l'atribució al seu germà Jaume, i aquesta modificació s'havia de posar ràpidament en execució com a mitjà, juntament amb l'alliberament de tots els presoners, per obtenir promptament la pau.

Com deia, no estic en condició de saber exactament qui fabricà el fals i quines eren exactament les seves intencions. És molt possible que aquestes fo-

801. «Elegimus nobis sepulturam in monasterio Sanctarum Crucum [...] mandantes quod corpus nostrum sepeliatur in predicto monasterio et quod sepultura nostra fiat bene et honorifice» (Udina, 2001, p. 163) i l'arquebisbe de Tarragona i el bisbe de València ho havien de ben saber ja que eren dos dels executors testamentaris.

ren, en efecte, a part de beneficiar-se de les donacions i immunitats catalogades al codicil del 3 de novembre, fixar les bases de la pau amb el papa. El «qui», són possiblement els mateixos testimonis i executors dels dos documents: el confessor del rei; Hug de Mataplana, prebost de Marsella i, a partir del 1289, bisbe de Saragossa; Ponç prebost de Solsona i Bertran de Vilafranca, camerari de Tarragona. Tot i així, no hi seran implicats també altres eclesiàstics, com l'abat mateix de Santes Creus o el bisbe de València?

Hem vist com no tota l'Església catalana havia estat fidel al rei, i havia col·laborat amb els francesos,⁸⁰² i de retruc amb Roma, així que no ens hauria d'estranyar una solució «política» del conflicte que salvés la pau del país i la fidelitat a l'Església, tot i traïr la voluntat del rei, dels seus hereus i de molts súbdits.

Si això és veritat, i ho és també que Desclot va fer servir justament aquests documents per tal de construir retòricament la seva escena de la mort del rei, en podem treure almenys dues conclusions. En primer lloc, ens expliquem les modificacions o censures al text de Desclot, en tant que, bé no estava d'acord amb el contingut, bé sabia que no s'havia dut a terme, sense tanmateix saber per cert que el document fos una falsificació. En segon lloc, el relat que Desclot fa dels últims dies del rei és en bona mesura fals, que no vol dir del tot equivocat, ja ho he dit, puix que, més enllà de la seva fantasia i de la seva voluntat de presentar un rei coherent amb ell mateix, i amb com l'havia presentat i construït, també als últims instants de la seva vida, la resta de les dades provenen de testimonis no fidedignes, els dos documents. Com tampoc no eren fidedignes, si n'hi va haver, els testimonis oculars i els informadors, sigui Jaspert de Botonac o l'abat de Santes Creus, Giner, oncle de Bernat Escrivà, ja que els dos havien d'estar involucrats, d'una forma o una altra, en la falsificació.

Així com clou, amb la mort del rei Pere, la crònica de Desclot, així finalitza aquest estudi. Així termina com havia començat, amb l'anàlisi d'un episodi en què es mostra la trama del treball de l'historiador, filant notícies que vénen de documents, d'informadors, de la seva fantasia i de les necessitats de la història que ha de relatar, i que vol narrar d'aquesta i no d'una altra forma.

Finito libro sit laus et gloria Christo

802. A banda del document del 6 d'octubre publicat a l'apèndix 12 a, s'han de recordar totes les veus d'altres traïcions eclesiàstiques, com les que afectaren el passatge dels Pirineus, de l'abat de Sant Pol o la de l'abat i dels monjos del monestir aragonès d'El Vayo de què parla Zurita (*Anales* IV lx; 2, p. 218).

APÈNDIXS

APÈNDIX 1

- a) *Com lo rey En Pere pres muller dona Maria de Muntpesler, e a cap de ·I· any e ·III· mesos l'emprenyà en l'alberch d'En Tornamira (Gesta Comitum Barcinonensium IV, ms. O, BC 152, f. 44v-45v)*

En aquest any mateix damunt dit (*scil.* 1203) lo dit En Pere, rey d'Aragó e comte de Barchelona, com hac maridades ses sors, pres muller dona Maria de Muntpesler, filla qui fou del noble príncep Guillem de Muntpesler. E lo dit Guillem senyor de Muntpesler havia haüda per muller la filla del noble Emperador de Costantinoble, la qual havia nom dona Evioles. E aquesta dona Maria era bona e savia, mas no era gayre bella en ses faysons, per què lo rey En Pere no se n'altava ne's volia acostar a ella. Per què stegren axí lonch temps que no fou la ·I· ab l'altre.

E·ls consols e·ls prohòmens de Muntpesler, com vaheren que·l senyor rey En Pere no havia cura de la dona sa muller, jatsia açò que ell fos massa cortés entre dones, hagren reguart, si la un o l'altra moria d'ells, que la terra romanqués menys de hereu. E pensaren e tractaren entre ells en qual manera ho porien fer, que·l senyor don Pere fos ab la dona sa muller. E tractant en aquests affers, hagren d'acort que parlassen ab los cambrers del senyor rey e faherenho. E dixeren axí als cambrers:

—Senyors, si vosaltres vós volets, porets fer gran bé e gran honor a tota la senyoria del rey d'Aragó, e axí mateix gran mercè e profit que serà vostre e·n valrets més—.

E·ls cambrers resposeren als dits consols, e dixeren-los:

—Senyors, nós som aparellats de fer tota res que sia bé e honor del senyor rey e de la senyora regina—.

—Ara— dixeren los consols —vosaltres farets axí, per amor de la regina e de nós, que, quant lo senyor rey demanarà dona o donzella, digats-li que vos-

altres li haurets-li una dona, la pus honrada e la pus richa e la millor de tot Muntpesler. Mas que ell hauria a ffer axí, que la dona aquella non iria en altre loch sinó en l'arbecch d'En Tornamira, ço és aquella nit que empendrien. E ncar que, que li'n dixessen que la dona aquella no volia que lum hagués en la cambra hon ells abdós fossen la nit, per ço com ella era de honrat loch, e havia marit lo pus honrat de tot Muntpesler, e no volia que fos conaguda. E axí com açò haurets dit al senyor, e ell vos ho hage atorgat, amanar-li-ets nostra dona matexa e vostra, que és la regina d'Aragó, sa muller. E, si a Déu plau, aquella nit ell la emprenyarà e haurà fill, lo qual serà hereu de tot lo regna e plaent a Déu —.

E·ls cambres, hoÿdes aquestes paraules, dixeren que ells havien gran pahor del rey que no·s captengués mal d'ells com sabria açò que ells haurien consentit. E·ls consols dixeren-los:

—No hajats pahor de res, car nós vos farem sagrament e homanatge que us starem davant de tot dan e de tot perill que ells ne deguessen haver —.

Ffinalment los cambres atorgaren lo fait.

Enaxí, que a poch dies, lo senyor rey requès als cambres que li percasassen una dona l'endemà. E·ls cambres parlaren ab los dits consols de Muntpesler e endreçaren los affers axí com era emprès, e empengueren la nit que la dona Maria regina anàs a l'alberch d'En Tornamira. E axí fou fait.

E·ls consols ab lo conseyll hagren ja endressats los affers, segons que damunt és dit, ab la regina, la qual se aparellà per anar al dit alberch, ab ·I· dona e ab dues donzelles, secretament. E amanaren-la al dit alberch e colgaren-la a·l lit. E puy lo senyor rey vench. Emperò les dones e les donzelles, qui eren vengudes ab la regina, foren ja colgades en ·I^a· altra cambra, la qual era davant aquella hon jahia la regina, enaxí que no havia sinó ·I· portxe en mig. E·ls consols eren en una altra cambra amagats, per ço que·l senyor rey no conegués res. Adonchs lo senyor rey se colgà prés la regina. E·ls cambres jagueren de ffora la cambra al portxe.

E quant vench al matí en l'alba, los cambres foren aparellats de donar aygua a mans al rey, axí com havian acostumat, e entraren en la cambra. E·l senyor rey se levà del lit e pres aygua a mans, e·ls dits consols de Muntpesler foren aparellats ab lurs brandons encesos e ab lur notari, e agenollaren-se davant lo rey, e van-li besar la ma e dixeren-li que bon prou li faés, car ell havia jagut aquella nit ab madona la regina.

E quant lo rey hoÿ açò, fou fort irat, majorment contra los cambres, mas no·u féu gayre aparés. E tantost, los damunt dits consols dixeren al scrivà, que y havian amanat, que fahés una carta testimonial d'assò, ço és com lo senyor rey havia estat e jagut aquella nit ab la senyora regina e muller sua. La qual faheren exir fora de la cambra sua en lo portxo ab la dona e ab les donzelles qui ab ella eren vengudes aquí. E en aquella nit lo rey la emprenyà. E·ls

dits consols o ordonaren que la regina no exís d'aquell alberch entró hagués encahut. E axí's féu. La qual regina havia estat ·I· any e ·III· mesos que no havia estat ne jagut ab son marit lo rey, si nó aquella nit.

b) Ací parle com fou batejat l'infant En Jachme ne perquè ach nom Jachme (Gesta Comitum Barcinonensium IV, ms. S, BC 487, f. 126v)

Devets saber que, après pochés dies que dona Maria hac enfantat hun bell fill, los pròmens de Monpaller sí'l volgren fer batejar, e vengren devant la reyna dient-li que batejassen l'infant. He ella dix-los axí: —Honrats pròmens, pus tant de bé m'avets fet e m'fets, prech vos axí, com a bons pròmens e lleals que sóts, que lo batejar d'aquest infant se face en aquesta manera que us diré. Ajats-me —dix ella— aytal clergue qui és hom sant e devot de Déu, he demà digua missa, e com la missa come[n]serà ajats-hi aparellats ·XII· siris bla[n]chs, cascun de pes de ·III· lliures a honor de la Santa Trinitat, he fermats-los devant l'altar de madona santa Maria de les Taules, e an aquell altal lo prevere diga la missa, he après ajats ·XII· infants verges, e cascun tenga una candela beneyta enseza, he puy cascun encena huns d'aquells ciris, he, abans que tot assò sia, ajats mès nom a cascun ciri, son nom de cascun apòstol, he sia cascun nom en hun alberà escrit e fermat a cascun ciri, he aquests ·XII· ciris, axí ordonats en la missa, sien bé gardats, e aquell qui més durarà de cremar e sserà major tros, aquell regonoxets, e gardats en son alberà cal nom hi és scrit, he aytal nom age l'infant—.

He axí com ella ac dit ne hordonat fou fet. He lo ciri en qui era lo nom de sent Jachme durà més que nagun altre de cremar. He l'endemà batejaren l'infant ab gran honor, e meteren-li nom Jachme. He aquest fo lo bon rey En Jachme qui pres Mallorca e tolch molta terra a moros. He cant l'infant En Jach[me] se batejà a Monpaller, no y era lo rey En Pere, ans era en Aragó anat, per què la reyna dona Maria era molt corusa de l'infant, com no avian pus areter en la terra si nó aquell.

APÈNDIX 2

a) *Com lo rey En Jacme anà en Almaria (Gesta Comitum Barcinonensium IV, ms. O, BC 152, f. 54v-55r)*

En l'any de Mil ·CCXVI·, ço fou mitjant juny, partí de Barchelona lo bon rey d'Aragó En Jacme, e comta de Barchelona, ab tot son estol, e anàsse'n en Almaria. E aquí hac de forts bataylles ab sarrahins, entre les quals n'ach una, ço fou lo jorn de Sant Miquel, en què moriren ben ·XXX· mília sarrahins. E en aquell jorn morí lo sol. E lo dit rey En Jacme pres la ciutat d'Almaria e comanà-la a genovesos. E aportà-sse'n ab si les portas del palau de rey sarrahí d'Almaria, qui eren de leutó obrades a la morischa, e mès-los en lo portal de ffora de son palau, qui és en la ciutat de Barcelona. E com lo rey En Jacme se fou levat ab tot son estol d'Almaria, e se'n fou tornat en Barchelona, los dits genovesos, a qui ell havia comanada la ciutat d'Almaria, faheren pati ab los sarrahins, que·ls retrien la ciutat d'Almaria si·ls donaven molt tresor. E·ls sarrahins prometeren-los que·ls en darien ·VII· barrils plens de dobles. E·ls genovesos atorgaren-los-ho. E·ls sarrahins aportaren los barrils an Almaria e liuraren-los als genovesos, e·ls genovesos preseren los dits ·VII· barrils e regonegueren-los ·I· poch de sobre, e veheren que eren dobles, e cuydaren-se que tots fossen plens de bones dobles aytals com dessús eren, e liuraren-los la dita ciutat d'Almaria. E·ls sarrahins faheren franchs los genovesos en Almaria. E·ls genovesos mantinent partiren-se d'aquí, e reculliren-se en ·I^a· nau e anaren-se'n. E quant foren dins mar, regonagueren bé tots los dits ·VII· barrils, e atrobaren-los tots plens de foylares, salvant que havia dasús, a la bocha dels barrils, unes poques de bones dobles, per que·ls genovesos se tengren per enganats fort dels sarrahins, e foren dolents, com per tan poch haver havian feta tan gran trahició al rey d'Aragó En Jacme.

b) *XI. Com l'abat de Muntaragó exí de l'orde e tractava que pogués desheretar son nabot, l'infant En Jacme* (Desclot, *Crònica*, primera redacció)

Devets saber que dementre que aquest infant se nodria en Aragó, lo qual tenia en poder En Sanxo son avunclo, l'abat de Muntaragó, qui havia nom En Fferrando, lo qual era avunclo del dit infant En Jacme e frare del dit En Sanxo, si li vench en cor que s'exís de la abadia. E quant ne fou exit si li començà a parlar e tractar ab en Guillem de Muncada e ab alguns capdals de Cathalunya e d'Eragó, que's partissen entre ells tota la terra e que desheretassen l'infant En Jacme, qui encara era poch. Los quals dixeren que aquell assats havia de Muntpesler, qui fou de sa mara, e que d'aquell fos senyor. E axí u faheren, que's partiren entre ells tota la terra e's faheren sagrament e homanatge que nagun no contrestàs contra la part de la ·I· a l'altra per envege ne per altra cosa, e que quescun se tengués per pagat de la sua part. E aquell qui contra açò faria, que romangués bare e traydor.

En aquest endemig, aquest infant En Jacme fou crescut, e hac pres de ·XX· anys e, Déus qui ho volch, sentí lo dit tractament que En Fferrando son avunclo, ab En Guillem de Muncada e ab los altres capdals, havia feit. Perquè ell se coronà e's levà rey e senyor de tota la terra, e encontinent començà a garrajar ab En Sanxo, [e ab En Ferrando] son frare, e ab En Guillem de Muncada e ab aquells qui desheretar lo volien, los quals per pahor del rey En Jacme se reculliren tots al castell de Monçó, qui era dels Templers, e que aquí fossen saus. Mas lo rey assetjà lo dit castell, e tench-lo tant assetjat que'l pres ab tots aquells qui dins eren, ço és ab En Fferrando son avunclo, e ab En Guillem de Muncada, e ab d'altres molts, e com los hac presos volch-los fer tots negar. Mas per prechs del comta de Rosselló, appellat en Nuno, qui era son cosí, e d'En Sanxo son avunclo, e de tot son consell, donà'ls sentència que fossen axellats de tota la sua terra, ço és de Cathalunya e de Aragó. E açò feit, lo dit rey En Jacme romàs en poder del dit en Nuno, comte de Rosselló, e d'En Sanxo son avunclo, e aquests eren los seus majors consellers.

XII. De la bondat del rey En Jacme

Devets saber que aquest rey en Jacme era lo pus bell hom del món, e era major que altre hom un gran palm, e era ben format e complit de tots sos membres, e havia gran cara e vermella e frescha, e'l nas lonch e bé dret, e gran bocha e frescha, e belles dents e blanques, e blanchs [...], e beylls hulls negres, e belles seyilles, e grans spatles, e lonch cos e delgat, e'ls brassos grossos e ben feits, e belles mans, e lonchs dits. E era molt ardit, e prous de ses armes, e larch

de donar, e agradable a tota gent e molt misericordiós, e era tot son cor e sa volentat de garrejar tots temps ab sarrahins.

E En Guillem de Muncada, com lo dit rey en Jacme l'ach exellat, sí se n'anà en Castella e aquí ell estech. E stant aquí, a ell vench al cor, per ço com era hom ben tractant, que parlàs matrimoni de la sor d'En Fferrando rey de Castella ab lo dit senyor En Jacme rey d'Aragó. La qual sor del dit rey de Castella havia nom dona Alienor. Perquè lo dit en Guillem de Muncada si tramès ·I· correu ab letra sua e del rey de Castella de prechs al senyor rey En Jacme d'Aragó, que degués perdonar al dit Guillem de Muncada, per tal que li pogués venir davant, e parlaria ab ell de coses que li seria gran proffit.

E·l dit rey En Jacme, vista la letra e·ls prechs del rey de Castella, respòs-li que li plahia molt, e que li perdonava, e que pensàs de venir sau e segur. Perquè lo dit Guillem de Muncada vench aytantost com poch davant lo rey En Jacme, e com li fou davant parlà-li lo dit matrimoni, lo qual vench a acabament. E·l senyor rey En Jacme pres per muller dona Alienor, germana del rey de Castella En Ferrando, de la qual hac ·I· fill qui hac nom N^oAmfós, e puys partiren-los per lo parentesch qui era entre ells gran, e assò feu fer lo apostoli a requesta d'alcuns richs hòmens d'Aragó a qui no plahia lo dit matrimoni.

E aquests richs hòmens d'Aragó, tot secretament, faheren assaber al Papa lo gran parentesch qui era entre·l rey d'Aragó e la regina sa muller, per ço que y poguessen metre tot destorp. E quant lo Papa hac hoït açò, maravallà's molt com ell no era estat demanat en aquest matrimoni a ffer, per lo parentesch qui hi era, e que ell hagués dispensat si's podia fer o no. E dix que, pus en primer no l'havian demanat de consell, ja no sofferria aytal matrimoni, si ben se havia haüt infant. Per què hi tramès lo senyor En Jacme, bisbe de Sabinal, cardenal de Roma, lo qual los departí. E l'infant N^oAmfós romàs ab lo pare lo rey En Jacme, e la dita dona Alienor anà-sse'n en Castella.⁸⁰³

c) *IX. Du roy d'Arragon, comment il conquist Maillogres*
(*Chronique de Saint Denis*)

En cel an meismes, messires Jacques, roys d'Arragon, tint son parlement en la cité de Barselongne, et manda touz les barons de son réaume et toute la chevalerie (*var.* sa baronie), et leur dist que la court de Ronme li avoit mandé

803. El capítol continua amb el text corresponent a GCB II, [xxiv, 4]: «E lo senyor rey En Jacme d'Aragó, havent cor noble de ressemblar son linatge e de crexer son regna e no en res minvar, començà guerra ab los sarrahins qui eren sos vehins e entrà en lur terra ab gran host, e pres lo castell de Borriana e molts d'altres castells forts, puys, après açò, vench li en cor que fahés lo viatge d'Almaria. E aço fou en l'any de Mil .CCXV.».

qu'il alast en la terre d'outramer moustrer sa prouèce et sa chevalerie contre Sarrasins. «Mais il m'est aviz, dist le roy, que miex me vendroit moustrer ma prouèce (*var.* et ma chevalerie) contre les Sarrazins qui sont prochainz de moy et joignent à nostre réaume (*var.* de moy et de mon royaume). Se vous le loez, vezci près de nous le roy de Maillogres, qui ne nous aime ne ne prise I. bouton, et si tient belle terre et bonne, laquelle nous porrons bien avoir, se vous me volez aidier. Et se Diex donne grace que nous la puissions conquerrre, nous en départirons à noz amis bien et largement; et en sera Nostre Sire Jhesu Crist serviz et honorez, et la fausse loy qu'il tiènt destruite». Les barons respondirent qu'il estoient prest de lui aidier, et de mètre les cors et les vies à bandon.

Quant le roy vit le bonne volenté de ses hommes, si assambla son ost de tant de gent comme il pot avoir, et entra en la terre de Maillogres. Les fourriers qui aloient devant accueillirent la proie, si comme chièvres, bues, moutons, et amenèrent en l'ost au roy d'Arragon; et mistrent à mort touz les Sarrazins qu'il trouvèrent. Si leva la noise et le cri, et s'en alèrent Sarrazins fuiant vers les forterescs et vers les vaus de Buryenne. Et en tel manière s'en ala le roy d'Arragon, gastant tout devant lui, tout droit chemin à la cité de Maillogres; et d'autre part, il envoya II. frères, les meilleurs chevaliers de son ost, ès vaus de Burienne. Et en tel manière s'en ala le roy d'Arragon.

Tant alèrent les deux frères avant, qu'il vindrent a I. chastel près d'une vallée; là se reposerent jusque a l'endemain. Quant vint au matin, si commandèrent tantost à leur gent qu'il feussent tuit garni de leur armes, et tuit prest pour aler avant seur leur anemis, et il si firent si comme il orent commandé. Les II. frères s'armèrent et s'en alèrent devant, ne n'attendirent pas leur compagnie, comme cil qui ne cuidoiènt pas être si près de leur anemis. Si ne furent pas esloigné de leur ost plus du quart d'une mille, que Sarrasin, qui estoit muciez ès roches, leur coururent sus et les avironnèrent de toutes pars. Cil qui se virent surpris, se mistrent à deffense, et avoient espérance qu'il fuissent tost secouru de leur gent, avant qu'il feussent pris ne ocis; mais les Sarrazins se hastèrent mout d'euls empirier; si les boutèrent jus de leur chevas, et puis leur boutèrent les glaives ès cors; si les ocistrent. Quant il orent ce fait, il tournèrent en fuie vers I. chastel qui estoit à II. milles d'iluec. Et les Arragonnois chevauchièrent tout le chemin, si trouvèrent leurs maîtres ocis. De ceste aventure furent si esbahi et troublé qu'il ne sorent que dire ne que faire. Si gardèrent et quistrent de toutes pars se il peussent trouver ceux qui ce domage leur avoient fet, et pensèrent qu'il estoient torné vers le chastel qui estoit devant euls; si s'en alèrent hastivement cèle part, et assaillirent le chastel tantost comme il i furent venu. Et cil dedens se deffendirent, et firent brandons de feu sus la plus haute tour, pour ce que cil des autres villes voisines les poissent veoir et qu'il les venissent secorre. Et li Arragonnois entendirent à

assaillir, et tant firent qu'il entrèrent ens par devers les jardins; si pristrent par force le chastel, et ocistrent touz ceus qu'il i trouvèrent, et homes et fames et enfanç; et puis boutèrent le feu ou chastel partout, et se mistrent au chemin droit au roy d'Arragon, et li contèrent le domage qu'il avoient eu.

Li rois fu mout dolens et corrouciez de la mort des II. chevaliers, et jura et promist à Dieu qu'il ne retourneroit mais vers Arragon, devant qu'il auroit leur mort vengée. Le roy de Maillogres, qui bien savoit comment l'en gastoit sa terre, demanda secours au roy de Garnète (*var.* Garnate), et au roy de Maroc, et au prince d'Aumarie; et d'autre part, il le fist asavoir au roy de Barbarie et à cil de Bougie, pour avoir secours et aide. Quant il ot Sarrazins assemblez, si issi hors de Maillogres contre le roy d'Arragon à bataille. Le roy Jacques fu d'autre part, qui bien ordena ses batailles, et leur moustra exemple de chevalerie, et qu'il pensassent de bien férir seur Sarrazins, s'il vouloient avoir l'amour de Dieu.

Quant les Arragonnois furent près de leur anemis, si bessèrent les glaives et se férèrent en euls. Entre les Sarrazins, en y avoit I. merveilleusement grant et plain de grant force: si tenoit une guisarme, et s'en vint vers le roy, et le cuida férir à plain bras estendu; mais le roy torna de costé pour le cop eschever, et I. chevalier, qui fu près du Sarrazin, féri son cheval d'une lance jusques aus boiaus. Au trébuschier que le Sarrazin fist de son cheval, si comme la teste li enclina vers terre, le roy le féri entre les jointures de son hiaume et la gorgière, d'une espée longue et grelle; si li embati tout outre parmi la gorge. Quant le Sarrazin se senti à mort féru, il hauça la guisarme et féri I. chevalier parmi la teste si gran cop qu'il li embati plaine paume dedenz, et trébuscha le chevalier et le cheval tout en I. tas par devant lui. Après ce que le Sarrazin ot fait ce cop, il chai mort entre les piez des chevaus.

En ce Sarrazin avoit le roy de Maillogres grant espérance d'avoir victoire; si se douta, et tuit li autre Sarrazin orent grant paour. Les Arragonnois, qui bien virent leur foible contenance, lor coururent sus hastivement, et férèrent et chaplèrent seur euls, tant qu'il les menèrent à desconfiture, et qu'il tornèrent en fuie vers Maillogres. Et les Arragonnois les enchaucièrent si près, qu'il entrèrent avoec euls dedenz la vile, et tindrent par force d'armes les portes ouvertes, tant que le roy et gran partie de sa gent furent entrez enz. Si mistrent à mort touz les Sarrazins qu'il trouvèrent en la ville, et les fames et les enfanç mistrent en chaitivoison. Li roy fist mètre sa bannière haut en la plus maistre tour, pour ce que sa gent, qui venoient après lui, seussent certainement qu'il avoit la ville prise. Et puis se reposèrent, car il estoient forment travaillé de la bataille, et trouvèrent vins et viandes assez pour ler cors aasier.

Quant il orent séjourné I. poi de temps, il se mistrent à la voie et vindrent à une cité qui a non Vicenne. Mès cil de la ville, qui sorent leur venue, envoièrent contre euls les clez de la cité, et se rendirent à la volenté du roy. D'i-

leuc se partirent, et alèrent à une autre cité que l'en appelle Valance, où saint Vicent fu nez, que Dacien, l'emperère de Ronme, fist rostir pour ce qu'il estoit crestien. Quant il vindrent devant la cité, si tendirent leur tentes et leur paveillons tout entour, et mandèrent à ceus dedenz bataille ou qu'il se rendissent. Les Sarrazins virent bien qu'il no porroient longuement durer; si se rendirent par tel condition que cil qui ne voudroient estre crestien qu'il s'en poissent aler sauvement, et seroient conduiz hors de la contrée et du país, et qu'il en peussent porter la moitié de leurs muebles. Le roy regarda que la ville estoit deffensable, et qu'il i porroit longuement séjourner avant qu'elle peust estre prise; si s'acorda de tenir les convenances fermement. Quant il furent asseuré, il ouvrirent les portes, et le roy entra en la ville et se mist en saisine de forterèces.

Après ce que le roy ot conquis toute la terre de Maillogres, il en départi à ses barons et à ses genz si largement que tous s'en tindrent apaié; et fist la foi crestienne monteplier par tout le réaume (106-108).

APÈNDIX 3

a) *Ll.c. Com la comtessa de Proença anà veher la regina de Ffrança*
(Desclot, *Crònica*, primera redacció)

Diu lo libre que quant lo matrimoni fou feit de Carles ab la filla d'En Ramon Berenguer comte de Proença, la regina de Ffrança si hac gran desig de veher la comtessa sa germana, e la comtessa axí mateix havia desig de veher ella. Finalment que la regina de Ffrança tramès a dir a son cunyat que con vendria al seu comtat d'Enjou, qui és en Ffrança, que y manàs sa germana, per tal que aquí haguessen vistes abdues, e Carles respòs-li que ho faria molt volenters.

Per què, a poch de dies, ell amanà sa muller la comtessa a la ciutat de Paris, hon era lo rey de Ffrança e la regina sa muller. E aquí hagren vistes e faheren grans corts e manaren molt gran alegre. Mas no durà gayre a la comtessa, per ço que, quant la cort fou plena, lo citi de la regina fou pus alt, e ella sech alt axí com tany a regina, e la comtessa de Proença sech baix ab d'altres comtesses que y havia. E com la comtessa viu que sa germana no la ss'avia asseguda de prop si, per poch no sclatà de dolor. Sí que, quant ·I· poch hac segut, dix que gran mal li fahia lo cor perquè se'n volia anar a la sua posada de tot en tot. Axí que hanc la regina que nangun qui hi fos no la poch aturar. E quant fou a la posada gità's al lit, e aquí plorà e féu gran dol.

E Carles, com sabé assò, fou fort dolent, axí com aquell qui la amava molt. E tantost anà-sse'n a ella e trobà-la al lit plorant, e tantost ell fo irat de gran fellonia e cuydà's que alcun li hagués feit desplaer, e besà-la e dix-li:

— Amiga, digats-me que és assò que havets, ha-us feit naguna persona res que us desplaçia? Si u ha, digats-m'ò, car per cert jo us en venjaré encontinent, e sia ella qui's vulla, si fer se pot per res—.

E la comtessa, qui sabia que ell la amava molt, dix-li axí:

— Senyor, pus axí ho volets saber, dir-vos-ho-he, car yo a vós no us poria res tenir celat. Qual dona à'l món, qui tan dolenta dege ésser com yo? Car huy he presa la major deshonor que hanc nulla dona pogués fer null temps, que ver és e cert que vós sòts frare de pare e de mare del rey de Ffrança, e yo axí mateix de la regina, e huy, com tota la cort era plena, la regina sigué alt en son siti, e yo ab les altres comtesses seguí als seus peus. Perquè d'assò són fort dolenta e despagada, e me'n tench fort per deshonorada. Per què us prech e us deman en do que encontinent nós en tornem en Proença, que si gayre hic aturava gran pahor he que'l cor no m'ich sclatàs—.

Sobre assò li respòs lo comte e dix-li:

— Germana, no tingats assò en mal a nagun, que àls no s'i pot fer, car custodia és que nenguna dona no pot seure a par de vostra germana ne de naguna altra regina, si donchs no és regina axí mateix. Mas confortats-vos bé, que jur-vos per lo sacrament de Sancta Sgleya e per la bona amor que jo us he, que, si yo són viu, ans que sia ·I· any passat vós serets regina, e lavors porets seure en lo siti de vostra sor. E d'assò us fas sacrament e encara vos en bes en la boca—.

Sobre assò ella se confortà, mas no tant, que a cap de ·IIII· jorns pres comiat del rey e de la regina e se'n tornà en Proença, e d'assò fou molt despagat lo rey e la regina com axí tost se'n volgren tornar.

LId. Com lo comte d'Enjou e de Proença Carles anà a Roma a l'Apostoli

Aytant com lo comte se'n fou tornat en Proença ab la comtessa, féu armar ·V· galeas, e anà-sse'n a Roma a l'Apostoli, e quant fou en Roma, l'Apostoli e'ls cardenals se maravellaren molt d'ell, com axí era vengut que res no'ls havia feit asaber. Emperò reeberen-lo ab gran honor e li faheren gran festa. E l'endemà ell pregà l'Apostoli e'ls cardenals que ajustassen collegi, car ell los volia dir perquè era vengut, e faheren-ho, e com tots foren ajustats, levà's lo comte e parlà a l'Apostoli e dix-li axí:

— Pare sant, jo he entès que vós havets emprats tots los reys e fills de reys de christians, que ells que deguessen pendre la conquesta de la terra del rey Mamfré, e tots han-vos-en dit de no. D'on yo, a honor vostra e de Sancta Sglésia Romana e de la sancta fe cathòlica, prech la dita conquesta en aquella manera que vós la prometíets als altres reys o fills de reys. È per ço són ací vengut, que sol no n'é demanat mon frare lo rey de Ffrança de conseyll ne degun altre, ne sol no saben que hic sia vengut. E axí, sol que vós me bestets de tresor, de mantinent ahordonaré e apparellaré la dita conquesta, car bé sabets vós, pare sant, que'l meu poder no és tan gran que menys de vostra ajuda yo pogués fer tan gran conquesta, com lo rey Manfré sia ·I· dels grans senyors del

món e cell qui viu honradament, e ha molta bona companya, per què serà mester que ab gran poder comencem aquest feyt—.

E quant lo comte de Proença hac dit açò, levà's l'Apostoli de la cadira hon sahia, e và'l abressar e besar en la bocha, e dix-li axí:

—Ffill de la Sancta Sglésia Romana bé sies tu vengut, e yo, de part de Déu e del poder qui a mi és donat e de sant Pere e de sant Pau, te fas moltes gràcias de la proferta que m'as feyta, e don-te sus adès la corona del regne de Sicília e de tot quant posseix lo rey Mamfré, e te'n fas rey e senyor a ·III· generacions—.

E encontinent féu-lo sanador de Roma e dix-li:

—Jo't promet que jo't bastaré de moneda aytanta com obs n'ages, e del tresor de sant Pere, tro la dita conquesta hages feyta—.

E'l comte Carles pres la corona e'l regne de Sicília aquell dia que l'Apostoli li donà e'l coronà. E aquesta donació fou feyta a gran dan de tota cristiandad, segons que hoïrets.

E assò feyt, lo comte Carles exí del consistori ab la corona en lo cap e ab una altra en la ma, la qual posàs al cap de la comtessa muller sua com seria en Proença, ab ·I· cardenal qui fou legat de l'Apostoli, que li liurà lo dit Apostoli que se n'anàs ab ell e que coronàs sa muller regina de Sicília, e axí's complí.

Lle. Com lo rey Carles pres comiat de l'Apostoli ab molt tresor que li liurà ne com les regines foren ensemps en la ciutat de Paris

E quant tot açò fou feyt e complit e aquesta donació fou publicada, lo rey Carles pres comiat de l'Apostoli, e l'Apostoli liurà-li molt tresor e manà al dit cardenal que no's partís d'ell. E quant hac pres comiat de tota la cort de Roma, tornà-sse'n a Marseylla. E aquí ell atrobà la comtessa sa muller, la qual hac gran goig e majorment com fou coronada regina, car lo cardenal encontinent, ab lo rey Carles ensemps, li posaren la corona al cap e que fos regina de Sicília. E aytantost com assò fou feyt, lo rey Carles pregà lo cardenal que'l speràs aquí a Marsella, e ell iria en Ffrança e manaria gran companya de cavallers e de servents qui passarien ab ell al regna de Sicília.

E mantinent Carles e sa muller entraren en Ffrança e vengren a Paris, e les regines segueren tota hora en ·I· siti de què fou molt alegre cascuna. E si elles hagren gran alagria, lo rey de Ffrança hac gran desplaer d'assò que Carles hac feyt contra lo rey Mamfré, enaxí que si ho pogués destolre faera-ho volenters, mas no poch deffallir a son frare, ans li donà secors e ajuda, aquella que poch, atressí tots los barons de Ffrança li faheren ajuda qui d'aver qui de persones, en tal manera que ell se ajustà ab gran poder per venir contra Mamfré. E pres comiat de son frare lo rey de Ffrança e vench-se'n en Proença en la ciutat de Marseylla ab tota aquella companya.

LII. Com l'Apostoli donà a Carles lo regne de Cecília e de Poylla e de Principat, e despossehí lo rey Mamffré

E quant lo Apostoli ha depositat lo rey Mamffré de son regne e l'hac donat al rey Carles, comte d'Enjou e de Proença, [que era frare del rey de França] lo qual per temps morí a Tuniç, [LIIII.] aquest rey Carles se aparellà en la ciutat de Marsella, hon atrobà lo cardenal damunt dit, e aquí ajustà grans gents per anar contra lo rey Mamffré e sa terra, axí com és Poylla e Principat e Secília e tota la Calabria. E féu gran pertret en lo qual despès molt tresor del Papa e seu, e encara si'n manlevà e'n treffegava per les grans messions que n'havia a ffer.

LIV. Com N'Anrich de Castella prestà gran tresor al rey Carles

En aquella saho N'Anrich de Castella era a Tuniç, lo qual per temps son frare lo rey de Castella havia gitat de sa terra, e prenia sou aquí del rey de Tuniç, qui li fahia gran honor. Sí que ajustà aquí molt gran tresor, lo qual tresor tramès en Gènova. E Carles, qui sabia que N'Anrich damunt dit havia gran tresor en Gènova, e que l'havia comanat aquí a ·I· bon hom genovés, tramès-li a dir que ell lo pregava, axí com a amich, que li prestàs aquell seu tresor que havia en Genova, per ço com ell lo havia gran mester. E N'Anrich respòs-li que'l pensàs pendre a son servey e a ssa honor. [LV.] E Carles reebé aquell tresor, e puy anà-sse'n en Roma, e aquí féu fer galeas e altres vexells, e ab ajuda de l'apostoli aparellà's molt richament per terra e per mar.

E anà-sse'n en Principat e en Poylla, ço és davant lo pont de Xiprè, qui és a l'entrant de la Terra de Lavor. E quant fou aquí, ajustà bé ·III· milia hòmens a cavayll, entre picarts, e ffrancesos, e alamanys, e romans, e de gent a peu molta sens nombre.

LVI. Quant lo rey Mamffré hac sabut que Carles venia sobre ell

E'l rey Mamffré, qui hac sabut que Carles venia sobre ell e sa terra, tramès missatgers a les comunes e a sos barons. E quant foren venguts davant ell, demanà'ls de conseyll, e dix-los axí:

— Barons, lo comte Carles, axí com ja u sabets, s'és apareyllat de venir contra mi e la mia terra, e vostra que és, car aytan bona part vós hi havets com yo, per què vull que'm conseyllets, e ja si seria bon que establíssem lo Pont de Xiprè e'ls altres passos de nostre regne, de cavallers e d'òmens a peu, per tal que nostres enemichs no poguessen entrar en la terra, ne fer aquí

nuyll mal ne nuyll dampnatge. E apparellem-nos tuyt de anar contra nostres enemichs—.

En assò respòs lo comte Gualvany, e parlà per tots los altres e dix axí:

—Senyor, bo és que tuyt nós apparellem e anem contra nostres enemichs. Mas yo tendria en bo que·ls lexàssem entrar en la terra, e puys que·ls axissem a bataylla, car si·ls vedàvem l'entrar, semblaria que u fahéssem per pahor, e que [no] haguéssem poder de combatre'ns ab éls en ·I· camp—.

E quescuns dels altres barons donaren aquest conseyll mateix, ço és que bo seria que·ls lexassen entrar. En assò los respòs lo rey e dix:

—Pus vosaltres ho conseyllats, fasse's axí. Mas yo vull saber de vosaltres quina ajuda me farets, ne ab quants cavallers serà quescun al jorn de la bataylla, ne ab hòmens de peu axí mateix—.

E quescun féu-li gran proferta de paraula, mas als obs no foren ab la meytat de la companya que havian promès, axí com aquells qui havien en cor de trahir lur senyor e de liurar-lo a mort dins al camp, com axí u havien emprès ab Carles, do puys n'agren mal guardó d'ell, segons que hoïrets en aquest libre.

LVII. Com lo rey Carles hac bataylla ab lo rey Mamfré

Ab tant Carles ab sa cavallaria passà lo pont de Xiprè, e entrà en la terra del rey Mamfré, e aquí ell estech bé arreat e apparellat de la bataylla. E·l rey Mamfré fou apparellat axí mateix e hac ab si ·V· milia hòmens a cavall dins lo camp de Cadencar prop lo pont de Xiprè. E·l rey Mamfré donà la davantera al comte Gasart e al comte d'Esera, e ell fou en la segona scala, e·l comte Barthomeu en la terça, e·l comte Galvany en la ·IIII·, e·l comte Almarich en la ·V^a·, e·l comte Jordà en la ·VI^a·. [LVIII.] En assò abdues les hosts se mesclaren e s'ajustaren, e·l comte Gasart e·l comte d'Esera, qui havien la davantera e que deguessen fer les primeres ferides, van-se'n passar a la host del rey Carles, e van trahir e leixar al camp lo rey Mamfré llur senyor, e venir contra ell. D'on foren tuyt smayats, mas lo rey Mamfré gens, per assò no·s perdé, ans anà ferir primer en los francesos e en los proençals. E puys après ferí lo comte Barthomeu molt abrivadament, sí que y ac molt cavaller abatut de son cavall e molts naffrats de la ·I^a· part e de l'altra, e puys après feriren tots los altres comtes. E mentre que la bataylla era molt forts e cruel, lo comte Gualvany e molts d'altres, qui eren detràs en la reguarda, començaren de fugir e de anarse'n. E quant lo rey Mamfré viu e coneix que·ls seus li fugien e que axí lo havien trahit, punyí son cavayll dels sperons tot armat, e mès-se l'escut davant e sa lança, e va ferir en la pressa dels cavallers ffrancesos e dix, entre ssí, que més amava morir estant rey que viure desheretat. E aquí lo rey Mamfré morí ab la

major partida de la sua gent, per ço com los seus li falliren, so és aquells comtes qui li foren traydors.

E quant la bataylla fo fenida, Carles ab sa gent levà lo camp e comtaren los morts, e atrobaren que y havia morts, entre una part e l'altra, bé ·VI· milia cavallers, e de la gent a peu sens nombre, e entre'ls altres cavallers morts sí atrobaren mort lo rey Mamfré. Per què lo rey Carles lo féu soterrar ab gran honor dins al camp mateix. E puys anà avant entre terra per tot lo regne de Sicília, sens null contrast que no atrobà, e pres gran res d'aquells comtes e d'aquells barons qui eren estats traydors al rey Mamfré al jorn de la bataylla, los quals li fugiren, d'on ne cuydaven haver bon guardó del rey Carles. Mas ell los féu tots morir a mala mort. E entrà per la terra poderosament, fahent de grans justícies, sens nulla mercè, a totes les gens de Cecília, encara que·ls apellava traydors. E aquells que y atrobà d'altra terra, los quals eren soldaders del rey Mamfré, robà e·ls tolch tot quant havien. Encara mès en gran servitut totts ceylls de la terra, so és en poder de ribauts e de vils gens qui·ls tenien sots lurs peus e senyorejaven sobre ells en gran superbia. Per què la gent de la terra, so és los cecilians e·ls poyllesos e·ls calabresos, desamaven fort Carles per la superbia que·ls fahien les sues gents.

LIX. Com la comuna de Pisa tramès missatge a Corralí, nabot del rey Mamfré

Sobre assò la comuna de Pisa e d'altres barons de Cecília trameseren missatge a Corralí, qui era nabot del rey Mamfré, lo qual era en Alamanya, que vengués, que ells li farien la messiò de tot ço que mester hagués e li ajudarien ab tot lur poder, per terra e per mar, per cobrar e conquerir lo regne de Poylla e de Principat e de Sicília. E quant Corralí hac haüt aquest missatge, apparella's ab lo fill del duch de Ostelrich e ab ·D· cavallers almanys, e vench-se'n per Lombardia entró la ribera de Gènova en ·I· port appellat Sahona. E d'aquí anà-sse'n per mar entró en Pisa.

E ara lexem estar aquesta rahó e parlem de Enrich de Castella.

LX. Quant N'Anrich de Castella pres comiat del rey de Toniç per venir al rey Carles

Diu lo libre que quant Enrich de Castella sabé que Carles hac conquesta Sicília e Poylla e tot Principat, sí pres comiat del rey de Toniç e venc-se'n al rey Carles, per tal com hac fe que·l fahés senyor d'una partida de la terra la qual hac conquesta ab lo seu tresor. E quant Carles viu En Enrich, féu-li molt bell semblant e acuyllí'l molt gint, no per tal que jamés lo volgués veher en sa

terra ne retre-li lo tresor que y havia menlevat. E quant vench a cap d'un gran temps que Enrich hac estat en sa cort e viu que Carles no li'n donava nagun recapta, ·I· dia parlà ab lo rey Carles e dix-li axí:

— Senyor rey, bé és ver que yo havia aytant tresor en Gènova, lo qual jo havia guanyat ab lo rey de Tunij. E vós tramesés-me a dir, per vostres mis-satgers e per vostres cartes que m'aportaren, que per amistat e que per parentesch, e per ço com vos era gran mester a conquerir la terra del rey Mamfré, que yo que us prestàs aquell tresor, e promesés-me, que si vós conqueríets la terra, que me'n dariéts tal partida que a vós seria honor de donar e a mi de pendre. E yo, encontinent, fiu manament a aquells qui tenien lo meu tresor que us fos deliurat a tota la vostra voluntat. Per què jo us prech que vós que'm donets de la terra que havets conquesta ab lo meu tresor, tanta que yo puxa viure honradament, o que'm retats mon tresor—.

E respòs Carles, e dix-li axí:

— Sapiats, En Enrich, que yo no són ara ben appareyllat que us reta vostra tresor, ne he en cor que us do ma terra sol ·I· palm, mas com jo u havia ben apparllat rètre-us vostre tresor. E entretant daré ració a vós e a vostra companya mentre siats en ma cort—.

— Senyor— dix En Enrich —yo no y vull pas vostra ració, ne'm pensava gens que axí us capdellàssets de mi, ne aytal gardó me retréssets, segons que m'haviéts promés. E pus axí és, retéts-me ço que us he prestat e partir-m'è de vós, que no vull pus seguir vostra cort—.

— Per ma fe— dix Carles —vós podets anar llà hon vós vullats, mas del tresor no us en retré ara gens, car no u he bé avinent—.

Com Enrich de Castella se partí de Carles, e s'acompanyà ab Corralí contra Carles

Ab tant Enrich se partí davant Carles molt despugat, e desexí's d'ell e de sa amor e deffià-lo, e cavalcà e anà-sse'n en Pisa. E aquí fou molt bé acullit per los richs hòmens de Pisa e per tot lo poble, e majorment per la partida qui era contra Carles, e faheren-lo sanador de Roma. [LXI.] E quant los romans saberen que En Enrich era vengut en Pisa, e encara que era sanador de Roma, foren-ne molt alegres, e tots aquells de Romania e de Scalona, per ço com eren despagats de la senyoria de Carles. Adonchs los pisans trameseren mis-satge a Corralí que vingués ardidament, que ells lo metrien en Roma e li valrien contra Carles. Perquè mantinent Corralí vench en Pisa, e aquí ell fou molt bé acullit per los pisans, e aytantost apparellà's ab aquells de Pisa, e de Toscana e ab lo comte Gualvany, qui fugí de la batalla del rey Mamfré, lo qual era aquí vengut ab lo fill del duch de Ostarich. E ab tota aquella host parti's

de Pisa e vench-se'n en Roma, e aquí reeberen-lo ab gran honor, e N'Anrich de Castella sobre tots, qui ja era aquí ab ·CCC· cavallers espanyols. E dix Enrich a Corralí:

— Senyor, ben siats vós vengut ab tota vostra companya, e són molt pagat de la vostra venguda, e vehem e havem tuyt cor e volentat que us vellam de tot nostre poder contra Carles. E pensem de anar al pus tost que puxam, que ja no atrobarem qui'ns gos sperar, e si u fan, no vahés hanc tanta sanch escampada. Encara us dich que la major partida de la host de Carles son ribauts e arlots e vils gents, e les gents de Poylla e de Cecília, qui l'amen poch e amaran més la vostra partida que la sua —.

Atressí li vengren molts barons de Roma qui li dixeren que li'n valrien de tot lur poder contra Carles. [LXII.] E quant vench a poch de dies, Corralí ab totes ses osts fou apparellat, e exí's de Roma e anà-sse'n vers la terra de Poylla. E quant Carles sabé que Corralí venia dessus ell, apparellà's ab totes ses gents e vench-se'n en les encontrades de la Terra de Lavor, prop lo pont de Xiprè, e ordonà aquí ses hosts e[n] ·III· tires de gents. E Corralí ab ses hosts passà lo pont de Xiprè, e fou en la Terra de Lavor prop la ost de Carles, ço és en lo camp appellat de Candencar, e aquí ell ordonà ses batalles per escales. E donà la primera escala e N'Enrich de Castella, e la davantera, ab los cavallers spanyols, e ls pisans e ls toscans hagren la segona scala, e ls romans la terça, e Corralí ab los alamanys fou en la reguarda e ab lo comte Gualvany e ab lo fill del duch de Ostalrich.

E quant Carles viu que Corralí axí hac ordonades ses batalles e hac molt bona cavallaria, e viu la senyera d'En Enrich en la davantera, hac molt gran pahor e tench-se per perdut, e partí's de la sua ost ab ·CCC· cavallers e mèsse detràs ·I· puig en aguayt, e si vehia que ls seus fossen desconfits, que ell pogués scapar o dar-los, si obs hi fos.

Com Corralí hac bataylla ab lo rey Carles

Ab tant abdós les osts se mesclaren e sa ajustaren, e En Enrich de Castella, qui havia la davantera, ab los spanyols ferí primer en la primera tira dels proençals e dels picarts, sí que tots los desbaratà e ls manà a mal. E l pisans e ls toscans feriren après en la segona tira del rey Carles, hon era lo comte de Fflandres, sí que ls flamenchs e ls proençals no pogren sofferir los colps dels pisans ne dels toscans ne dels romans, e desbarataren-se. Puy Corralí, qui havia la reguarda, ab los alamanys va ferir abrivadament sobre tots los cavallers de Carles, sí que n'ocieren tants e enderrocaren tants de lurs cavalls, que ls camps n'eren tots cuberts, sí que Corralí ne sos cavallers no podien anar sinó sobre hòmens morts, sí que aquells de Carles començaren a ffigir e

escappar al mils que pogren. E Corralí romàs al camp ab tota sa host ab gran alagrança, mas la ·I^a· partida de sa ost encaçaven aquells qui fugien, los altres descavalcaren per levar lo camp e per pendre la roba e l'arnès dels morts, e no's cuydaven pas que haguayt hi hagués en null loch, ans se pensaven bé que Carles fos estat en aquella bataylla e que fos mort o fuyt.

Com Carles exí detras lo puiyg, e com vençé la ost de Corralí

Ab tant Carles, qui era detras lo puyg ab ·CCC· cavallers, hac vist de la host tot ço que n'era sdeventgut, e viu que la sua ost era perduda, e que Corralí era romàs al camp, e que eren tots escampats e descavalctas, e que levaven lo camp, dix a sos cavallers axí:

—Barons, firam en ells ardidament, que tots són nostres! Que vels-vos tots descavalcats e sol no's guarden de res, perquè abans que ssien's aparel·llats ne muntats a cavall los haurem nós tots desconfits e morts—.

Perquè mantinent exiren detras lo puyg ab les senyeres esteses, e començarem de ferir en la ost de Corralí e trobà'ls a peu tots scampats e desarmats, e Corralí ab sa ost, com vaheren assò, pensaren-se que fosen major gent que no eren, e desbarataren-se. E Corralí fugí e anà-sse'n vers Roma, e N'Anrich de Castella, qui vahé que tota la ost se desbaratava, fugí axí mateix, e mèsse en ·I^a· abadia de monges, e·ls monges liuraren-lo a Carles. E Carles féu-lo metre en ·I· castell molt forts qui ha nom Canosa, e aquí ell lo féu estar ben ferrat e pres. [LXIII.] En assò Corralí, ab sa companya e ab lo comte Gualvany e·l fill del duch de Ostelrich, se foren alunyats molt luny de llà hon era estada la bataylla. E com la nit fou venguda, Corralí demanà de conseyll lo comte Gualvany e·l fill del duch de Ostelrich si se'n tornarien en Roma o que farien.

—Senyor— dix lo comte Gualvany —si nós en Roma tornariem, Carles n'euria sabuda e vendrie'ns dessus, e porie'ns fer gran dan. Mas nós, tots tres tot privadament, partescam-nos d'esta companya, e mudem-nos de vestadures, e en loch de mercaders anem-nos-en a Cartayna, qui és riba mar, e aquí metrem-nos en una barcha, e anar-nos-em en Pisa, e aquí reforçarem e pendrem tal conseyll qui seria bo per nós—.

—Sènyer— dix Corralí —vós deyts bé, e façam ho axí com ho havets conseyllat—.

Adonchs ells se desguarniren e·s vestiren com a mercaders, per tal com no fossen coneguts, e tot privadament partiren-se de llur companya, e anaren tant a peu, fins que foren en les enconrades de Gayeta, riba mar, e assò era de Coesma. E aquí ells atrobaren una barcha de pescadors, e dixeren-los:

—Vosaltros bé senyors, volets-nos aportar ab aquesta vostra barcha en Pisa? e pagar-vos-em a vostra voluntat—.

E·ls pescadors resposeren hoc, e que ho farien molt volenters. E quant se foren avenguts del nòlit, muntaren en la barcha, e faheren vela e hagren bon temps tot aquell dia e la nit, fins en l'altro dia que·l vent los donà a l'encontra, e no pogren anar pus avant, ans hagren arribar en ·I· loch agrest, riba de la mar, qui era prop de ·I· castell qui·s tenia per l'apostoli, e ere'n alcayt ·I· cavaller parent de Corralí, encara que·l pare de Corralí l'avia feit cavaller e li havia feit gran bé. E quant foren arribats aquí, exiren en terra axí com a hòmens que no eren usats de la mar, encara que no havien menjat ne begut, bé havia dos dies, sinó fort poch. E·l senyor de la barcha pensà's ab si mateix que aquests eren honrats hòmens e si u dehia al alcayt del castell aquell, que ell ne hauria bon guardó, e quaix qui va fer lenya, partí's de la barcha e anà-sse'n al dit castell.

—O alcayt, senyor, si vós me dats bon loguer, jo us daré molt a guanyar—.

—Si faré— dix l'alcayt.

—Si vós me dats ·X· onzes d'or, jo us ho diré—.

—Molt volenters— dix l'alcayt —les te daré si tu'm mostres bona cosa—.

E llavors dix lo barquer:

—Sapiats que tres gentils hòmens han logada una mia barcha per anar en Pisa, e és-me semblant que sien nobles hòmens e de la companya de Corralí—.

E quant l'alcayt hac entès assò, muntà a cavall mantinent ab sa companya, e anà-sse'n a la mar e trobà aquí los cavallers qui eren devallats en terra per ço com la mar los havia tabuxats, e pres-los sens tota fençó e amana'l-se'n al seu castell. E·l dit alcayt conech bé lo comte Gualvany, per ço com moltes vegades lo havia vist, e puy per ell sabé que aquí era Corralí e·l fill del duch de Ostelrich. E aquests honrats hòmens dixeren a l'alcayt que li darien ço que li plagués e que no·ls dexelàs ne·ls descobrís, e que·ls ne jaquis anar. E l'alcayt retench-los axí ab belles paraules, e amagadament ell tramès a dir a Carles com ell tenia pres Corralí e d'altros cavallers ab ell. E Carles tantost tramès-hi cavallers qui·ls li amenassen, e axí fou feit. E quant Carles los hac en son poder, mantinent ell los féu metre en presó.

Ara devets saber que certa cosa era que tota la terra que·l rey Carles tenia era estada de l'avi de Corralí e de son avonclo, per què no era maravella si Corralí la demanava ne la garrejava contra Carles, car sua devia ésser per dret. E quant Karles hac en son poder Corralí fou desiyós que·l pogués ocure. E après de ·I· mes que l'hac tengut pres, féu-lo jutjar a ·I· jutge qui li volia mal, e jutjà-lo en la ciutat de Nàpols, e donà'ls sentència que perdessen lo cap tots tres axí com eren companyons, ço és Corralí e·l comte Gualvany e·l fill del duch de Ostelrich.

E quant foren jutjats, hagren hagut aquesta sentència, menaren-los en la plaça del Carme de Nàpols, ço és al Mercadal, e quant foren aquí dix lo rey Carles cridant:

—Ha-hic nagun qui-ls vulla tolre lo cap?—.

E tot hom cayllà. E altra vegada ell tornà dir assò mateix, e tot hom callà. Encara ho dix la terça vegada, e tuyt cayllaren. E açò dehia ell per ço com fahia aparès que li sabés greu e que'l poble no se'ns cruxís, mas pus assí eren jutjats, no s'i podia àls fer. E com Carles hac assò dit ·III· vegades levaren-se aquells del linatge de Griff, qui eren burgezes e cavallers de Nàpols, e dixeren al rey:

—Senyor, nós los los tolrem per honor vostra—.

E'l rey Carles respòs a aquells de Griff:

—Pus vosaltres ho volets fer, en bona hora—.

E lavors aquells tolgren-los los caps al mig del Mercadal, e primerament lo tolgren a Corralí. Enaprés volgren-los tolre als ·II· comtes, co és a Gualvany e al fill del duch de Ostelrich, mas ells dixeren al rey Carles:

—Senyor, no plàcia a Déu que nós perdam los caps en aquell loch hon Corralí l'à perdut, per ço com ell és de pus alta sanch que nós, encara més que era nostre senyor. Per què us pregam que us fassats mudar lo sep als seus peus, e aquí muyram—.

E'l rey Carles manà que axí fos fet, e als peus de Corralí ells los tolgueren los caps. E quant assò fou feit, lo rey Carles ab tota sa gent soterraren Corralí al Carme, ab los ·II· comtes. E quant vench a cap de ·VIII· jorns, lo rey Carles se penedí com los hac aquí soterrats, perquè-ls trasch del Carme e, ab gran honor, soterrà'ls hom a l'episcopat.

E puy's lo rey Carles tench poderosament tota la terra de Cecília. Emperò si membràs a Carles dels sarrahins de Babilonia, qui preseren ell e son germà, qui eren anats aquí per ells a destrohir e a tolre lur terra, e no-ls faheren nuyll mal, ans los ne lexaren anar, ells e lurs gents, sans e saus, donchs bé fahera ell rahó e mercè com hac pres Corralí, qui venia demanar ab rahó sa terra, que'l lexàs anar, e que no l'ociés. Car axí com ell havia atrobada mercè ab gents qui no eren de sa lig, que ell la hagués a Corralí, qui era cristià e de sa lig. Mas Déus tot poderós qui veu totes coses e a Ell, a qui no plau crueltat ne desmesura, ans li plau mercè e pietat, lo qual fa dels alts baixs e dels baixs alts, li reté d'açò guardó. Car, ell regnant malament e cruel sobre ses gents, sí l'hagren totes en hoy.

E Déus don-li'n compliment de justícia, car lo rey En Pere d'Aragó lo gità del regne de Sicília, segons que en aquest libre hoyrets, emperò, abans d'assò, l'infant En Pere, rey d'Aragó segons que damunt és dit, hac presa la filla del rey Mamfré per muller, ço és a ssaber dona Costança, de la qual hac ·III· fills e una filla, el primer hac nom N'Amfós, el segon Jacme, el terç Frederic, e'l quart Pere e la filla hac nom dona Violant.

LXIV. Com Carlot fill del rey Carles pres muller la filla del príncep de la Morea

Aquest Carles hac tan gran anomanada per tot lo món, que totes les gents lo temien e·l duptaven. E aquest rey Carles, comte d'Enjou e de Proença, hac ·I· fill de la primera muller qui hac nom Carlot, la qual muller fou filla del comte de Proença en Ramon Berenguer. E·l príncep de la Morea donà sa filla al dit Carlot ab tota la terra de la Morea, enaxí que fou príncep de la Morea. E·l rey Carles, per aquesta terra de la Morea, cuydava guanyar tota Romania, emperò fou-li deffensada. E·l dit Carlot destróhí molts christians grechs qui eren de la Morea, e hac ·I· fill de sa muller qui hac nom axí mateix Carlot. E com Carlot, fill del rey Carles, hac fait gran pertret per passar en Romania, a Déus no plach e morí's. Del qual romàs ·I· fill poch, qui per tostemps fou rey e hac nom Carles. E axí son pensament ne son tractat no poch venir a ffi, emperò si n'havia feyt molt gran aparellament de naus e de galeres e d'altre arnès, lo qual arnès se perdé segons que oyrets anant.

Quant lo rey Carles per mala cura féu perdent al rey de Xipre tota Acre e tota la Soria

Devets saber que aquest rey Carles, per son ergull e per flaquea de cor e per mala cura, se despossehí de sa terra e de son regisme ·I· rey de Jherusalem, qui era en Xipre, la qual havia conquesta per temps ab espaha e per sa prohesa, e lla havia tolta a sarrahins, e possehida bé ·XII· anys. Encara aquest rey de Xipre haguera presa Acre e tota la terra e tolta a sarrahins, si·l rey Carles no fos. Lo qual rey Carles estava a sou del rey de Xipre, e despenia tot lo tresor del rey de Xipre en Jherusalem, ço és en cavallers e servents que·l rey Carles tenia aquí per deffendre la terra als sarrahins qui y venien quescun any ab grans gents. Sí que per temps la li tolgren sarrahins, e fou despossehit bé ·V· anys. E·l dit Carles sí tramès al Temple ·I· comte de Poylla qui havia nom comte Rotger de Sant Gervasi, lo qual tenia terra per lo rey Carles, e no y féu sí no tot mal. E·l dit rey de Xipre, estant en Xipre, se cuydava que·l rey Carles fahes bé sos affers, e·s fiava en ell e en ses gents. Sí que la terra d'Acre e de Soria vench en gran confusió per les sues gents, que hanc per Carles no y vench sinó trebayll e carestia. E quant vench a la longa, lo rey Carles e·l comte Rotger hagren a deseparar Acre e Soria e tornaren-se en Poylla molt pobrement. E·l rey de Xipre perdé Acre e Soria per lo mal recapte que·l rey Carles e la sua gent hi donaren.

b) *Chronique de la Morée* (capítols 418-427)

418. Si avint chose que, a cellui temps, li empereor Fredric d'Alemaigne si segnorioit le reame de Cecille et tout le reigne de Puille, Romaine et Champaigne de Rome et toute Ytalie; et avoit chassié le pape de Rome qui lors estoit, pour son pooir et par sa persecucion que il fist contre l'Ecglise. De quoy le pape estoit fuis de Rome et s'estoit reduys a la cité de Venise; et avoit excommunié l'empereor et entredit son pays.

419. Doncs, pour ce que messire Charle de France, le conte d'Anjo, estoit adonc le plus vaillant prince dou monde et le plus entreprenant, si luiquist le pape, par ses lettres et par ses messaiges plusieurs fois, que il vousist venir et entreprendre la guerre contre le roi Maffroy, car il coroneroit dou regne de Cecille et de cellui de Puille et lui donroit dou tresor de saint Pierre tant comme mestiers lui seroit pour maintenir la guerre contre le roy Maffroy qui persecutoit la sainte Ecglise de Rome, et que, se il le pooit vaincre, que il lui donroit ceaux reaulmes et le feroit confermer de la sainte Ecglise de Rome. Mais messire Charles n'avoit volenté de ce faire, car il desoit que, se il entreprenoit celle guerre, que il metteroit en guerre le roy de France son frere et l'empire d'Alemaigne, de quoy porroit entrevenir grans maux.

420. Sur ce avint chose, ainxi comme a Dieu plot, que le roy de France si fist une semonse et requist le roy d'Engleterre que il deust venir veoir la roïne de France, sa suer, et que il amenast ou lui la roïne, sa femme. Et le roy d'Engleterre si vint moult volentiers et moult honerablement ou grant compaignie de chevaliers et de dames. Et quant les .ij. rois furent ensemble, si menerent gran feste.

421. Si avint .j. jour, soiant les .ij. roïnes ensemble, cele de France et celle d'Engleterre, menant feste et deduyt, et ainxi comme elles seoient, si les vint veoir la contesse d'Anjo, leur aînée suer. Et quant les .ij. roïnes virent venir leur suer, si se leverent encontre lui et le saluerent, et puis s'asirent ensemble. Donc, pour ce que la contesse s'asit ygal avec elles et ne leur porta nulle reverence, pour ce que la bonne dame se fioit pour ce que elle estoit leur suer aînée et ne leur porta reverence comme a roïnes, la roïne de France, qui estoit la seconde suer après la contesse d'Anjo, si lui va dire ainxi: «Certes, contesse, vous ne faites mie vostre devoir quant vous ne portés reverence a nous .ij. roïnes qui sommes les plus nobles et riches dames dou monde et vous seez a ygal de nous, car il ne vous afiert mie pour la dignité et la poissance que Dieu nous a donnée plus de vous; si le deveriés cognoistre.»

422. Et quant la noble contesse oÿ ceste parole et ramprone que sa suer lui disoit, de la grant honte qu'elle ot si ne pot sonner mot, ne ne vot plus seoir avec les .ij. roïnes ses suers; ains se leva de present, sans congié prendre; et s'en ala droit a son ostel, et entra droit en ses chambres, et commença a faire

le plus gran dueil du monde, du grant despit que elle ot de ce que sa suer lui ot dit.

423. Si avint chose que messire Charles de France, le conte d'Anjo son baron, vint de la ou il estoit en deport en la compaignie des .ij. rois ses freres. Et quant il fu entré en la sale, si demanda ou la contesse sa femme estoit. Si lui dirent qu'elle estoit en ses chambres. Et li contes, qui moult l'amoit, si entra de manoyes en la chambre ou la contesse estoit.

424. Et quant la contesse vit ainxi soudainement le conte, son baron, en ses chambres, si fu moult vergoigneuse; et au plus tost qu'elle pot si se torcha les yeux des larmes qu'elle avoit ploré. Mais li contes, qui sages et apperevans estoit, ainxi tost comme il vit la contesse en la chiere, si cognut qu'elle avoit ploré. Si lui demanda qu'elle avoit et pour quoy elle avoit ploré. Et elle lui respondi qu'elle n'avoit ploré. «Par le paterne Dieu, fist li contes (car c'estoit son serement), vous me dirés la verité ou je vous corouceray.» Et quant la dame vit le conte yrier et jurer et vit qu'elle ne se pooit celer ne escondire, si lui conta et dist l'afaire de mot a mot, comment la roïne de France sa suer l'avoit reprochié pour ce qu'elle s'estoit assise a ygal avec les roïnes.

425. Et quant le conte ot entendu la bonne dame sa femme coment et par quel orgueil la roïne de France, sa suer, l'avoit ainxi deboutée, qui estoit sa suer aînée, si en out mout gran despit et gran yre, car celle qui estoit meneur d'age, et la devoit honorer et avancier, si l'avoit ainxi reboutée arrieres. Or va jurer li contes et dist a la contesse sa femme: «Par le paterne Dieu, que est mon serement, je ne seray jamais aise ne repos fin a tant que vous serés roïne couronnée.»

426. Et lors ala tout droit au roy de France son frere et lui dist ainxi: «Monseignor le roy, fist li contes, il est ainxi que nostre Saint Pere le pape de Rome mequist par plusieurs fois par lettres et par messaiges d'aler vers lui, et que il me coronera et fera roy de Cecille et de Puille et me fera confaronnier de la saicte Eglise, mais que je veuille entreprendre la guerre contre le roy Maffroy qui persecute la sainte Eglise de Rome; et je ne le voulu entreprendre pour aucune occaission. Et ore m'est venue la volenté de faire le. De quoy vous pri et requier que ce soit pour vostre commandement e volenté et que vous me veuillés aidier d'aler honnerablement, comme il appartient a vostre honnor et au mien; car j'ay esperance en Dieu que je seray accroisse-mens de vostre coronne et de nostre lignage.»

427. Et quant li rois de France oÿ parler son frere de vouloir entreprendre la haulte besoingne, si lui en sot bon gré et en fu moult liés.

APÈNDIX 4

LXVa. Com lo rey En Jacme passà en Ultramar
(Desclot, *Crònica*, primera redacció)

En l'any de Mil ·CCLXIX·, en lo mes de gener, lo senyor En Jacme rey d'Aragó començà a fer son viatge en Ultramar per anar en Soria, ço és ab naus e ab galeres e ab tarides, per ço com havia haüts missatgers del gran Tatre, lo qual havia nom Abagà, e tramès-li a dir que li daria tant de poder, ço és de gent aytantes, com ne hagués obs per conquerir la terra d'Oltramar, axí com és Acre e Soria e tota la terra de Egipte. E al terç jorn d'agost qui vench après, lo senyor rey En Jacme d'Aragó partí de Barcelona ab ·XX· naus e ab ·XX· galeras e ab ·XXV· tarides.

E quant fou al golff de Leó hac mal temps, so és de xalochs e de levants qui duraren bé ·VIII· jorns, sí que tot lo navili se scampà, ço és al port de Mallorca e de Manorcha e de Iivissa, e les naus corregren en Aygües Mortes. E per la mar qui féu gran mal al rey e a la regina dona Bereng[er]a sa muller, exí en terra, e per lo mal temps que havien haüt no volch fer lo passatge ne anar-hi ell personalment. Mas manà a sos fills e als altres barons que y anassen. E ells atorgaren-li-u e·ls plagué molt.

E mantinent trameseren ·I· leny armat per cercar l'estol e que·l fahessen tot ajustar al port de Maó, qui és en la illa de Mallorca. E axí fo feit. E·ls fills del rey eren aquests, so és En Fferran Sanxes, fill del dit, bort, lo qual era almirayll de tot l'estol, e·N Pere Fferrandeç, fill del rey ledesme menor. Ab d'altres honrats barons molts e ab la major partida de les naus e de l'altre navili passaren en Ultramar, e faheren gran bé e gran profit en la terra d'Acre, car era molt desconortada per rahó del Crach qui era pres, e y havia gran carestia, que·l muig del forment valia an Acre ·VI· besants. E sempre que l'estol del rey d'Aragó hi fou junt, baxà lo forment a ·III· besants e a ·II· e mig, per

les grans viandes que ells hi aportaren. E la terra tench-se per segura. E·l rey En Jacme, qui era romàs del viatge e era en Aygües Mortes, tornà-sse'n en Cathalunya.

E sempre en l'altre any qui vench après, lo rey tramès missatgers a sos fills e als altres barons qui eren passats en Acre, que se'n tornassen en Cathalunya. Los quals, mantinent que hagren haüts los missatgers del rey, se reculliren e·s mogren d'Acre, so és la festa de Sant Andreu en l'any de Mil ·CCLXX·, e preseren terra al Goy de Gerones. E aquí En Ferran Sanxes e N'Axemen d'Orrea, son sogre, exiren en terra ab tota lur companya, e vengren-se'n per terra, e passaren pel rey Carles, e parlaren molt ab ell, e'n cara que preseren son servey. Perquè l'infant En Pere fou fort despagat de son frare En Fferran Sanxes, com sabé que s'era girat per Carles, qui era son enemich e'n cara que havia prés son servey.

LXVb. Com lo rey de Ffrança passà a Tuniç

En l'any de ·MCCLXX·, devets saber que Luýs rey de Ffrança se'n passà a Tuniç, ço fou a la entrada del mes de juliol, ab ·III· de sos fills, ço és ab lo major qui havia nom Phelip, lo qual havia per muller la filla del rey d'Aragó, e ab lo segon qui havia nom Tristany e era comte d[e Ne]v[e]rs, e ab lo terç qui havia nom Sire Pere pelegrí, e ab lo comte de Payteus frare del dit rey, e ab d'altres comtes e barons qui per nombre eren ·LXXVII· senyors de senyera, e archibisbes, e bisbes, e d'altra clerecia e ab moltes d'altres gents e ab fort gran poder.

E partiren d'Aygües Mortes ab ·XL· naus e ab ·LXX· galeras, e vengren en la illa de Sardenya en castell de Càller davant la palissada, e aquí ell ajustà tot son estol. E aquells qui tenien lo castell, com los viren, hagren pahor e tancaren lo castell, car cuydaven-se que·l rey de Ffrança lo volgués pendre e no·ls lexaren entrar. E·l rey de Navarra, qui era a Mallorca, vench-se'n al rey rey de Ffrança al castell de Càller. E aquí escampaig hagren lur consell, e ja si irien en Oltramar ho a Tunis. E·l rey de Ffrança dix que havia haüt missatge del rey de Tuniç, que si ell hi venia ab gran poder que·s tornaria christià e li liuraria tota la terra.

—E per tal que mils me creats— dix lo rey de Ffrança al rey de Navarra —dic-vos que d'assò parlaren ffrare Ffrancesc Cendre e frare Ramon Martí de la orde dels Preycadors—.

Sobre assò hagren d'acort, e u tengren tuyt per bò, que, puys axí era, més valia a Tuniç que era pus prop. E dit assò, tramès missatge lo rey de Ffrança al rey Carles e li féu saber que li'n vengués en ajuda ab tot son poder sobre Tuniç, car ell lo speraria aquí. E quant lo rey de Ffrança ab tota la gent de l'es-

tol, los quals eren molts, e ab tot son estol hac estat a escampaig ·V· jorns, féu fer vela e anà-sse'n a Tunij. E aquí pres terra, ço és lo jorn de Sant Jacme e de Sant Cugat, entre la Goleta e'l carcre de les Levaneres vers Cartayna. E al pendre de la terra no y morí mas ·I· hom. E puys, a cap de ·III· jorns, la host del rey mudà's davant Cartayna e aquí se tendà. E après ·X· jorns passats, so fo ·I· dijous matí, armaren-se tuyt e anaren combatre Cartayna, e pujaren per los murs e preseren-lo.

E puys, a poch de jorns, caech en malaltia Tristany fill del rey de Ffrança e morí. E puys, a cap de ·III· dies de dol e de ira, morí lo rey de Ffrança Luy's. E après d'altres ·III· dies que'l rey de Ffrança fo mort, vench lo rey Carles de Sicília aquí, ab ·XXX· galeras, e féu homanatge a son nabot Phelip, e après tots los altres barons de Ffrança, e tengren-lo per senyor e per rey.

Puys, a poch de dies, totes les hosts foren ajustades e aparellades, e'l rey Carles stablí les batalles, e pensaren de ferir entre'ls sarrahins. El rey Carles ferí sobre ells devers Lescayo, e'l comte de Sant Pau e'l comte de Payteus e'l comte d'Artes après; e'l rey de Navarra anà ferir devers los archs de Cartayna, e tots los altres barons après ell. E foren desbaratats los sarrahins. E moriren-hi bé ·V· milia dels sarrahins, e de part del rey de Ffrança y morí son almirayll ab dos altres nobles barons, e d'altra part ·XII· cavallers. E puys en l'altra jorn après, que era dijous, tots los christians anaren contra los sarrahins altra vegada. Mas los sarrahins no'ls speraren, ans fugiren e lexaren totes lurs tendes, e'ls christians barrejaren les tendes dels sarrahins e tot ço que y era.

E puys, a poch de temps, Carles féu pau ab lo rey de Tunij per tresor que'n pres. E quant la pau fou feyta, ans que la host se partís d'aquí, vench aquí lo fill del rey d'Anglaterra qui havia nom Sire Alduart, ab tota sa host molt bé aparellats. E puys levaren-se del setge ab totes ses hosts e ab tot lo navili e passaren-se a Tràpena. E a ·XII· jorns que foren venguts, vench fortuna e mal temps de vent a la Proença, e tant que bé ne anaren en terra ·XXX· naus, e moriren-hi bé ·X· milia personas, e naguna nau del rey d'Anglaterra no y pres mal. E assò fou a la entrada de octubre en l'any de Mil ·CCLXXI·. E aquí mateix com lo rey de Navarra fou en terra a Tràpena pres-lo malaltia e morí ab molts d'altres barons. E'l rey de Ffrança pres comiat del rey Carles e tornà-sse'n en Ffrança.

LXVc. Com N'Alduart anà en Acre

E Sire Alduart, fill del rey d'Anglaterra, estech a Tràpana entre l'abril qui vench, ço és en l'any de Mil ·CCLXXII·, puys parti's d'aquí ab tot son navili, e tornà-sse'n en Ultramar ab sa muller e sire Jacme son frare. Ço és al

mes de deembre, qui vench après d'aquest any mateix, passà ab sa companya al rey de Xipre. E Sire Alduart, e·ls Templers e aquells de [l']Espital anaren a ·I· castell de sarrahins qui és après de Cesària e ha nom Cato, e desconfiren-lo e preseren-ne bé ·XXX· mília bèsties menudes e ·D· bèsties grosses, e moriren-hi ·IIII· almiralls e bé ·D· sarrahins. E·l ·VI· jorn tornaren-se en Acre ab gran guany.

LXVd. Com Sire Alduart fou naffrat per I enxixí

Puy a poch de dies vench ·I· enxixí e naffrà Sire Alduart en lo castell d'Acre de tres naffres, ·I^a· nit en sa cambra com se volia gitar, mas no volch Déus que morís d'aquellas naffras. E com fou guarit N'Alduart, ell mateix ocís aquell enxixí qui l'havia naffrat, e gità'l per una finestra. Puy ell fogí e anà-sse'n en sa terra com abans poch.

LXVI. Quant lo rey de Castella e sa muller vengren en Barchelona

En l'any de Mil ·CCLXXIIII· N'Amfós rey de Castella e la regina sa muller, vengren en Barchelona, lo qual anava al Papa, e assò fou a ·XV· kalendas de gener, la qual regina fou filla del senyor En Jacme rey d'Aragó, la qual vench ab ·III· fills e ab ·IIII· fillas, e stegren en Barchelona ·XL· jorns. E·l rey d'Aragó son sogre féu-li sos obs ·X· jorns, e la ciutat de Barchelona ·I· jorn, e despenien lo jorn ·X· mília morabatins. E puy anà-sse'n a Perpenyà, e aquí estech gran temps, per ço com volia anar al Papa. E·l rey de França no·l lexà passar, entró lo consili fo manat del Papa.

En aquell any fo lo gran consili general de tots los majors clergues e prelats de tota la cristiandat e de tots los prínceps. E fou-hi lo senyor En Jacme rey d'Aragó, e N'Amfós rey de Castella, ab gran multitud de gents, e·l rey de Ffrança En Phelip e sos fills, ab lo papa En Guillem de Plasença. Lo qual consili fou a Leho del Roine, e en aquell consili fou elet Emperador en Alamanya. E en aquest consili foren los grechs, e s'acordaren ab la fe de Roma. E foren desbosts los frares de penitència, ço és aquells qui tornaren a la fe de Roma, e aquells qui no y tornaren són catius.

E·l rey N'Amfós de Castella no poc acabar res de sos affers ab lo Papa e tornà-sse'n a Muntpesler. E mentre era aquí, novelles li vengren que son fill major En Fferrando era mort en Castella. E a poch de dies, estant aquí mateix, li vengren altres novelles, que son nebot, fill de son frare En Johan Manuel e net que era del rey d'Aragó, era mort. E puy, a cap de poch de dies, li vench altre ardit, que una sua filla, que havia nom Alienor, era morta. Puy

a cap de temps morí l'archibisbe de Tolodol, fill del rey d'Aragó, lo qual ocieren sarrahins en la frontera de Castella ab gran res de richs hòmens de Castella. E aquest any mateix morí lo rey de Navarra.

LXIX, LXXI-LXXII. Com l'infant En Pere vench de Ffrança, e'l comte d'Empúries hac enderrochat Ffigueres, e lo comte d'Empúries fou pres

En l'any de Mil ·CCLXXVI· a ·VIII· jorns de maig, l'infant En Pere, fill del noble En Jacme rey d'Aragó, fou vengut en Gerona, lo qual venia de Ffrança. E'l comte d'Empúries, lo qual havia nom En Huguet, havia enderrochat Figueres, ço és ·I^a· pobla que'l dit infant havia feita de novell. E assò sabé molt greu a l'infant, e féu citar lo comte que comparegués davant ell. Per què lo dit comte, haüt consell, vench-se'n metre en son poder. E l'infant féu-lo ben guardar fins que l'hagués feit jutjar per dret.

E après assò, a cap de ·VIII· jorns, En Guillem de Canet, e N Arnau de Corçaví, e En Ramon Roger de Pallars, e En Galceran de Pinós, e En Ponç Ça Guàrdia, ab bé ·CL· cavallers e ab bé ·IIII· mília hòmens de peu, assetjaren ·I· castell qui havia nom Muntbauló, qui era d'En Guillem de Castellnou, lo qual anava en cort de l'infant En Pere. E clamà's a l'infant dels dits cavallers, qui axí·l garrajaven estant ell ab ell. E l'infant En Pere tramès-los missatge que's deguessen levar del setge de Muntbauló. E·ls cavallers resposeren que no levariën per null hom, car no u devien fer.

E com l'infant En Pere hac hoït assò fou fort felló, e encontinent parti's de Gerona ·I· dissapta matí ab ·LXXX· cavallers, e vench-se'n jaher a Figueres. E·l digmenge vench-se'n jaher a Saret. E aquí ell atrobà En Guillem de Castellnou, e·ls cavallers qui tenien assetjat Muntbauló no era sinò ·I^a· leugua luny d'aquí. E·l diluns bon matí, levà-sse'n lo senyor infant ab En Guillem de Castellnou, ab tota l'altra companya, e foren entre tots ·C· hòmens a cavall e ·III· mília hòmens a ppeu. E anaren-se'n vers los cavallers qui tenien assetjat lo dit castell, e a l'exit foren prop ells, e l'infant si deesme de cavallers cuytà-sse, e ab la sua senyera desplegada anà ferir en la host. E aquells de la host qui·ls veheren venir, so és a ssaber ·XXX· cavallers qui·s guaytaven aquell matí, anaren ferir sobre l'infant, sí que li'n trencaren l'escut reyal. E l'infant trencà la lança sobre ells, e puy's mès mans a la massa e féu-los de mortals colps, sí que enderocà del cavall En Ramon Roger e En Galceran de Pinós, ab si ·VIIÈ· de cavallers. Ab tant, l'altra companya del senyor infant fou venguda, e desbarataren tota la host, sí que tots aquells qui tenien assetjat lo castell fugiren, qui a cavall, qui a peu, e lexaren les tendes e tot quant hi havia. E aquells de l'infant preseren tot l'arnès e les tendes e bé ·CXL· besties, entre cavaylls e muls e rocins. Puy's l'infant, ab tota la presa que hac fei-

ta, tornà-sse'n a Saret, e d'equí vench-se'n a Gerona, hon era sa muller e sos infants.

Aprés partí's d'aquí ab tota sa companya, e vench-se'n en Barcelona, e ab lo comte d'Empúries, lo qual s'enmanà pres e ben ferrat.

LXVII-LXVIII. Com lo rey En Jacme hac guerra ab los capdals e cavallers de Cathalunya

En aquell any mateix damunt dit, fou la guerra entre lo senyor En Jacme rey d'Aragó e ls capdals e ls cavallers de Cathalunya. E En Fferran Sanxes, fill del rey En Jacme bort, se tenia ab ells e era cap de tota la guerra.

E a cap de ·VIII· jorns passats del mes de juny, que l'infant fou vengut de Gerona, morí En Ramon de Cardona, estant en la guerra damunt dita. E l'infant En Pere hac noves de València, e encontinent anà-sse'n là per recobrar e guardar lo regne de València. Cor alguns sarrahins se eren alçats per alguns castells, los quals fahien gran dan al dit regne, perquè tots foren presos e morts per ma de l'infant En Pere. E puy's stablí bé los castells de christians.

LXX. Com l'infant En Pere negà En Fferran Sanxes son avuncló

En aquell any mateix damunt dit, l'infant En Pere, partint de València, anà-sse'n en Aragó, e com fou aquí prés En Fferran Sanxes son avuncló, per ço com mantenia la guerra damunt dita, e féu-lo negar en ·I^a· aygua que hom appella Segre. Estant l'infant en Aragó, los cavallers de Cathalunya manlevaren lo comte d'Empuries sots fermança de dret del senyor rey En Jacme, en Barchelona estant, e lexà-lo anar.

LXVII. Com En Guillem Ramon de Muncada e l Maestre del Temple hagren bataylla ab sarrahins

En l'any de Mil ·CCLXXVII·, ço fou mijant juny, En Guillem Ramon de Muncada ab lo Maestre del Temple e ab En Garcia de Loris d'Aragó, ab ·CL· cavallers e ab ·D· hòmens de peu, anaren cavalcar en la vall d'Albayda, e trobaren-se ab ·DC· cavallers sarrahins, e mesclaren-se ab ells. E moriren aquí tots los christians, que negun no y scappà, sinò En Guillem Ramon de Muncada si cinquesme, e fo naffrat en la cuxa, e tornà-sse'n a Xàtiva, d'on eren partits, e aquí atrobaren lo rey En Jacme.

LXXIII. Com passà d'esta vida lo rey En Jacme en València

En aquell any mateix damunt dit, a ·XXVII· jorns de juliol, passà d'esta vida en la ciutat de València lo rey En Jacme d'Aragó e de València e de Mallorca e comte de Barchelona e de Rosselló e d'Urgell e senyor de Muntpesler, lo qual fou sebullit a Poblet. E romaseren dos fills seus, lo major hac nom En Pere, qui fou rey d'Aragó après son pare, e l'altra hac nom En Jacme, qui fou rey de Mallorca e comte de Rosselló e senyor de [la] baronia de Muntpesler.

APÈNDIX 5

Carme en honor de Jaume II (BC 772, f. 1r)

Lux patris et geniti sancti spiramnis esto
divus propositi ceptum cum fine modesto
l[ux] [...]na cor et os virt[....]or
5 u[...] [pro]fundas Deus almi nec [pe]natis undas
fac sit [ut] hoc gratum merita cum l[au]d[a]re tuum
et placeat d[omi]nis audire qu[omod]o legendum
s[p...de]betur in hiis quod sit melius referendum
s[u]p[li]co quae dictum sit grata mente relictum
10 ignorans quoniam de regibus audeo fari
exor[.] veniam nequeo satis hos venerari
de facto guerre regum volo pauca referre
Aragonum regi Jacobo quem laus super etra
e fert ista egregi [.....] [..]ancia [m]e[tra]
signifer Ecclesie regum [re]x obtine[...ico]
15 metrorum serie reprobos actus inimico
rex Castellane quem nomen fallit inane
tergum verte fuge fuge plange dole geme luge
imbrem timore fame fraudose subdite fame
i timeas enses catalanos aragonenses
20 si repetis guerram tibi scis insurgere terram
gens tua pacificum regem probat odit iniquum
ii regi credas Jacobo sine laude recedas
concedas isti fit ab hoc legi data Christi
Murcia suscepta timet hunc Almeria Cepta
25 Gallia Castella desit comitere bella

gens tua congesta laudant hunc inclita gesta
 pressa fame muscis bellis prius ausa coruscis
 terga dedit retro regnanti Francia Petro
 sperne puer maculam fraudis rex desere mulam
 30 mox Alcalanum Lorce nemus opida planum
 crede tue gentis et consilio sapientis
 Alfonso cede regnatura patris ede
 sis rex contentus regnorum per te retentus
 hoc censent leges hoc Rome curia reges
 35 legitimus sedes regni patris intret et edes
 hoc nisi vis fieri cupie[....]stis et exul haberi
 si te rex obicis hostes preponis amicis
 obfuit audaci preponere iurgia paci
 nil sine pace Deo placet et lis displicet ipsi
 40 inde supersedeo rex iam lege quod tibi scripsi
 Blanche regine laudes dare nescio plene
 quam decor Almene Galathee sancta Marine
 vita pudica sine macula conformat Elene
 gentes francigene tua gens probat et peregrine
 45 huic sancte domine preconia laudis amene
 nec cantilene complent nec verba latine
 pacis divine via lucis stella serene
 absque metu pene mereatur abesse ruine
 g[ra]ti vicine pia compaciatur etene
 50 iratu verbigene redolens expers rosa spine
 imperio digne mea suscipe metra benigne
 verbis parce meis non verba sive inspice mentem
 sit pia mens in eis te redde compacientem
 respice Raimundum qui laudum lampade mundum
 55 illustras a te pre regibus intitulate
 laudum precones dignas capiant daciones
 solvere digneris promissam tui genitoris
 qui miserens miseris fuit et pius omnibus horis
 quem non abscondit laus properes et ampla sophia
 60 qui michi propicia laudanti dona spondit
 laudes verifficas tibi cantant climata mundi
 Marte caves tu[n]di gentes placas inimicas
 plus superant numerum preconia laudis habunde
 gestarum rerum quam sidera vel maris unde
 65 danda tue soboli quevis tibi subd[...]
 a soli
 gens erit ex legum bone rex fortissime regum

me pie commemores et quicquid aves tibi fiat
hoc Deus efficiat tibi summos prestat honores
I A C O B U S justus audax cautus ortus beata umilis stirpe
70 audax et iuste probat imperiale genus te
ortus es et ca[utus] umilis rex stirpe beatus.

APÈNDIX 6

I. *XCI. Com lo rey entrà en Palerm* (Desclot, *Crònica*, primera redacció)

Adonchs lo rey entrà en Palerm, e aquells de la ciutat faeren gran festa per lo rey, e reberen-lo a gran honor. E·l rey cavalcava en ·I· bell cavall, e tota la gent anava a peu davant ell, e aportaven-li ·I· pen[ó s]obre·l cap, e·ls richs hòmens destraven-lo per les regnes, e les dones e les donzelles estaven per terrats e per finestres, e tuyt cridaven e dehien:

—Ben sia vengut lo nostro rey d'Aragó e de Sicília—.

E anaven-li cantant e ballant davant tro l'agren mès en son palau, e en la casa que hom appella la Sala Vert. E covidaren-lo, e li donaren a menjar richament, e faheren festa be ·III· jorns.

E com los ·III· [jorns] foren passats, lo rey féu ajustar conseyll, e vench aquí gran gent de viles e de castells qui són entorn la ciutat de Palerm. E quant tots foren ajustats dix-los lo rey axí:

—Senyors, bé sabets que yo era passat en la Barberia a honor de Déu e de tota la cristiandat, e per confondre los sarrahins. E mentre jo era aquí, misatgers vostres me vengren a Alcoyll, e de tota la universitat de Sicília, que jo anàs pendre lo regne de Sicília, qui era meu e de ma muller e de mos fills, e que vosaltres me bastariéts de cavallers e de gents e de toç ço que mester hagués contra Carles. Per què yo vull saber ara, de vosaltres, si u atorgats axí com ells m'o dixeren—.

E quant lo rey hac parlat levà's ·I· cavaller de Palerm, lo qual parlà per tota la universitat e dix axí:

—Senyor rey, veres son les paraules que vós havets dites. E axí u atorga tota la comunitat de Sicília, e·ncara que són appareyllats de fer e de seguir la vostra voluntat. Mas volen vos pregar d'una cosa, senyor, per tal que mils sien

ligats en la vostra amor e en la vostra gràcia: que·ls atorguets e·ls confermets les bones costumes del rey En Guillem—.

E quant lo cavaller hac assò dit, lo rey respòs e dix:

—Barons, ço de que vosaltres me pregats és leugera cosa de ffer, car jo n'è major volentat que vosaltres de atorgar-vos totes les bones custumes del rey Guillem, e d'assò us faré bones cartes ab mon sagell pendent—.

Adonchs la gent, com lo rey hac assò dit, fou molt alegre e faheren-li moltes gràcies. E après faheren-li homanatge de ésser seus, e per fer e per dir tot ço que a ell plagués.

Ab tant les taules foren meses e anaren tuyt menjar.

[XCII.] E quant lo rey hac menjat, ordonà sos affers per anar de Palerm a Macina, e tramès ses cartes per tota la illa que tot hom a cavayll e a ppeu degués venir a Rendàs. E puys après tramès sos missatgers al rey Carles, qui tenia assatjada Mecina, e·ls missatgers foren aquests, ço és En Pere de Queralt, e En Ruhi Xemenet de Luna, e En Guillem Aymerich, cavallers e honrats hòmens, e anaren a Carles. E quant foren a ·IIes· leugues prop de la host de Carles, trameseren ·II· hòmens d'orde al rey Carles, primers, e que li'n faessen assaber que missatgers del rey d'Aragó venien a ell, e que·ls degués assegurar. E·ls frares d'orde parlaren ab Carles, e ell respòs-los que venguessen salvament. Mas los missatgers del dit rey d'Aragó no·s cuydaven que·ls dits hòmens d'orde haguessen parlat ab Carles ne fossen assegurats. E·l rey Carles, com sabé que missatgers del rey d'Aragó devien venir a ell, féu manament a ·LX· cavallers que·s faessen avant en lo camí, e que gardassen bé que nuyll hom no pogués entrar dins la terra hon era lo seu setge sens lur sabuda. E quant los missatgers del rey d'Aragó veeren aquells ·LX· cavallers, agren pahor. E En Pere de Queralt dix als seus companyons:

—Barons, armem-nos, car aquesta gent és mal ensenyada e porien-nos fer una honta. E si tant serà que u volguessen fer, que no·ns haguessen debades, e·ns deffensem al mils que poguésem—.

E quant assò hac dit En Pere de Caralt, garniren-se tots, e axí garnits anaren avant per lo camí. E quant los dits cavallers los veeren, conegren tantost que eren los missatgers, e acostaren-se a ells e demanaren-los hon era lo rey d'Aragó, e ells resposeren-los que a Palerm.

Adonchs se n'anaren tots ensemps fins a la host del rey Carles, hon atrobaren altres cavallers qui·ls reeberen honradament e·ls donaren hostal. E après tot hom se partí d'ells, salvant ·I· cavaller qui romàs tota hora ab ells. E si volets saber quin hostal agren, sapiats que·ls mès hom en una sglèsia, e no y hac pas matalaff ne travesser, sinó molt fè que y hagren mès. E aduix-los hom ·II· flascons de vi, e ·VI· pans de forment negres e leigs, e ·II· poylls en ast, e una caldera de cols cuytes ab carn de porch. E estegren ·I· jorn e una nit que no·ls lexà hom parlar ab Carles.

E com vench sendemà, Carles los se féu venir davant. E com li foren da-

vant, agenyollaren-se a ell e saludaren-lo. E En Pere de Queralt parlà primer e dix-li axí:

— Rey Carles, lo senyor nostro rey d’Aragó nos tramet a tu, e per tal que crees que nós som missatgers seus, vet aquesta carta de crehença e aquesta altra de la missatgeria —.

E Carles pres-les e viu que axí era veritat. Puys dix-los:

— En nom de Déu, ara digats ço que vostre senyor vos ha manat —.

— Senyor— dix En Pere de Queralt —féts legir la carta segona que jo us he donada de la missatgeria —.

E Carles no la volch fer legir aquella hora, ans posà-la sobre ·I· lit en què sehia. E com En Pere de Queralt viu que no y volch fer legir la carta, començà de parlar e dix-li axí:

— Lo rey d’Aragó En Pere d’Aragó, senyor nostre, te diu e·t mana que li deliures la terra [de] Sicília, qui és sua e de sos fills, car molt la has tenguda a gran tort, e les gents de Sicília són forts agreujades de la tua senyoria e han requesta la ajuda del rey d’Aragó, per què ell los vol ajudar, axí com a aquells qui són seus e de ssa terra —.

[XCIII.] E quant Carles hac hoyt assò, per poch no exí de seny, e stech una gran peça que no poch parlar, mas que anava rossegant ·I· bastonet que tenia en la ma. E quant hac axí estat una pessa, respòs e dix:

— Certes, la illa de Sicília no és pas mia ne sua, que ans és de la Sglèsia de Roma. Mas jo vull que vosaltres anets a la ciutat de Mecina, e acabats ab ells que hajam treves de ·VIII· jorns, dins los quals jo us hage feta resposta —.

— Senyor— dixeren los missatgers —molt volenters ho farem, e no romandrà ja en nós si fer-ho volen —.

Ab tant los missatgers se partiren davant Carles, e anaren-se’n davant la ciutat de Mecina, e dixeren-los que eren missatgers del rey d’Aragó En Pere, e que volien parlar ab lur capitani, e que·ls lexassen entrar. E aquells de la ciutat de Mecina hagren gran goig e obriren-los les portes, e entraren-se en la ciutat e vengren davant lur capitani, lo qual havia nom Ser Alaymo. E En Pere de Queralt, dix-li que ells eren missatgers del rey En Pere d’Aragó, e que·l pregaven que hagués treves ab Carles de ·VIII· jorns, dins los quals Carles los hagués respost a la missatgeria que ells li havien aportada.

— Senyors— dix lo capità —jo ben creu que vosaltres siats missatgers del noble rey En Pere d’Aragó e de Sicília, mas ja, si a Déu plau, treves ne pau nós no haurem nuyll temps ab Carles, e partits-vos davant nós, que àls no s’i pot fer —.

E quant los missatgers veheren que no podien res acabar tornaren-se’n a Carles e dixeren-li-ho.

— Donchs— dix Carles —vets-vos-en a vostra posada, que demà haurets ma resposta —.

E·ls missatgers tornaren-se’n a lur ostal.

Quant Carles se recullí en una galera e passà a Rèjols

E quant vench l'endemà matí, Carles se recuyllí en una galera tot secretament, e lexà sa host e anà-sse'n a Rèjol. E féu manament al seu senescal que donàs comiat als missatgers del rey d'Aragó, e que·ls dixés que adés d'ell altra resposta no haurien. E puys que encontinent que·ls missatgers se'n serien tornats, fahés passar tota la host sua a Rèjol. E quant vench lo matí, lo senescal de Carles dix als missatgers que se'n tornassen a lur senyor lo rey d'Aragó, e que li dixessen que ell enviaria sos missatgers ab resposta.

E aytantost preseren comiat e tornaren-se'n al rey d'Aragó, mas ells no sabien pas que·l rey Carles se'n fos passat a Rèjol. [XCIV.] E quant los missatgers del rey d'Aragó se'n foren anats, tantost lo senescal de Carles féu fer crida per tota la host, que tuyt se pensassen de recuyllir e se'n passassen a Rèjol. E encontinent tothom se recuyllí e passaren-se'n a Rèjol, e Carles lur senyor. [XCV.] E·ls missatgers del rey d'Aragó vengueren-se a llur senyor lo rey, lo qual atrobaren en la vila de Randàs, e dixeren-li ço que Carles los havia dit.

II. Intercanvi de cartes apòcrifes entre Carles d'Anjou i Pere II

Aquest intercanvi de cartes és transmès per l'anònim *Chronicon Siciliae*, del qual cito, de mitjan segle XIV. Tanmateix, ha tingut també tradició separada, ja que, per exemple, és copiat al ms. BC 559. L'historiador les inseureix quan Carles sap que Pere ha estat coronat rei de Sicília. Tenen tot l'aspecte d'un exercici escolar que omplia el buit retòric respecte a què es digueren els dos reis a llur primer contacte.

a)

Carolus Dei gratia Jerusalem, & Siciliae Rex, Ducatus Apuliae, & principaus Capuae, Andegaviae, Provinciae, Folcarcherii Comes, Petro filio quondam illustris viri regis Aragonum.

Si se sanae mentis consideratione, librata lance Justitiae, tuum apprehendisses consilium, & si non ad fatuam animadversionem mentis denuo delirasses, profecto tuas rapidas manus more violentis praedonis ad Regnum nostrum Siciliae, quod cum multis bellorum angustiis, & sanguinis affusione, & nostro proprio sanguine ab occupantium detentione retraximus, matre jubente, & suadente Ecclesia, nulla honoris & lucri affectione protractus, aliquatenus convertisses, sed veracissime intuemur, quod tuum est infatuatum consilium, dum tui rapacem dextram fuisti conatus extendere, ut capta preda raptisque spoliis exultares. Non considerasti, tu improbe, nostrae Matris Ec-

clesiae insuperabilem excellentiam, quae cunctis habet nationibus imperare, & cui totus Orbis terrarum, & omnes obediunt creaturae; haec est, in qua dominus Deus fixit totius Christianae fidei fundamentum. Haec est, quam pontus, aethera colunt, praedicant & adorant, & tenentur ei omnes, qui sub Sole sunt, reddere tributaria debita, & praestare obsequia capitibus inclinatis. Non considerasti celsitudinis nostrae potentiam, quae altitudinem collium reducit ad plana, montium cacumina declina ad infima, superbiorum elata cornua destruit, & confundit, prava in directa convertit, & aspera in vias planas deducit. Et ne longaeva petantur exempla, considera, demens, considera ad quid quondam Manfredi Principis Tarentinorum, filii olim Friderici Romanorum Imperatoris, soceri tui, devenerit ingeniosa potentia, dum in campo Beneventano contra nos praelium attentasset. Ubi est eius insuperabilis dignitas? ubi divitiarum opulenta faecunditas? ubi solatiorum, & locorum amaena jocunditas? Haec omnia cum suo Regno & principatu, & suo toto dominio unus dies maestus sustulit, & subiecit, dum ausus fuit in campo belligero contra nostram potentiam apparere. Animadvertite, insane, ad quid quondam Conradini tui affinis devenerit elata superbia? quomodo suus numerosus exercitus nostro Marte prostratus est, & quomodo praedo translatum in praedam, mortis patibulum recto iudicio invenisset, ac crudelissimi spiculatoris gladio passus fuisset supplicium dirae mortis. Haec omnia te debuisse terrere, insipiens; dicis enim in corde tuo: *non est Deus*; corruptus & abominabilis factus es gentibus, dum in talibus matrem ofendis Ecclesiam, hostem te praeparas ceteris Christianis, sputum misisti in Caelum, ipsum in facem tuam cadet. Omnis enim, qui se ultra sui statum extendit, superbo spiritu ad alta ascendit, ruinae detrimentum attingit; stultum namque et fatuum esse dignoscitur, aliquem contra majorem, cui par esse non potest, contendere, & debilem inermem insurgere contra fortem: nam ei sua tenuitas triste pariter eventus parat, & talium vita semper prosperis successibus caruit. Quare tibi tenore praesentium praecipiendo mandamus, quatenus confestim, lectis nostrarum literarum apicibus, a Regno nostro Siciliae cum tua gente propere discedas, & nunquam reversus, ab eo te totaliter debeas absentare: alioquin nostra victoriosa lilia tam per mare quam per terras sic hostiliter, sic potenter contra te & tuos complices dirigemus, quod Deo dante, cujus res agitur, de te tuaque gente & de proditoribus Regni nostri Siciliae ac aliis tales exterminium faciemus, sic quo vae illis erit, qui ad vasa non poterunt habere recursum, qui se non poterint a potentia nostri magnifici exercitus absentare. Datum &c.

b)

Petrus Dei gratia Aragonum, & Siciliae Rex, Carolo Andegaviae, Provinciae, & Forcalcherii Comiti &c.

De magna tui cordis arrogancia superba manavit epistola, quae in singulis suis partibus terribilibus coruscationibus visa est ignes evomere, fulguris sagittas emittere, & atroces minas cervicibus eructare. Cujus epistolae intellecto & considerato tenore, de nullius statera justitiae ejus manabat loquela; sed omni humilitate vacuae procellosas ampullas, & minarum grandines expergebant; sed considerare debueras, quod nec leporinam imitemur naturam, nec pertimeamus minas verborum tuorum, frondibus arboris leviores, nec meticulosarum ranarum mores persequimur, quae quovis sono pusillo fugiunt, se securas stagnorum suorum latebris receptantes. Cito enim vero experimento recognoscere poteris, si nostros pedes convertemus in fugam, & si latebrosa receptacula requiremus. O quanta occisionis strage primo terra madescet! o quanti sanguinis aspersione mare tingetur! Nam ipsius procellae liquido tinctae cruoris liquore peremta corpora peregrina ad litora transportabunt. Sed nunc si more bellorum Aragonenses in aliquo offendentur, cum sine strage utriusque partis bella non possint procedere, speramus tamen in Deo, in quo totum nostrum cogitatum, & ancoram spei nostre jactavimus, quod sic docebit manus nostras ad praelium, & digitos nostros fortificabit ad bellum, quod ingemiscet ac dolebit Gallica natio de diro exterminio suae gentis. Tristis erit Provincia, & sicut Rachel lugebit de occisione filiorum suorum, dum non videbit eos sua sabbata venerari. Insons Apulus & Calaber ingemiscet, & Latinis atque Graecis sonis in organum miserae lamentationis erumpent. Tunc dicitur a singulis: *Beatae steriles, quae non conceperunt, & beatae mammae, quae nullum filium lactaverunt.* Inflatu etiam tenor epistolae tuae praefatae Regis Manfredi soceri nostri nobilem potentiam fuisse tuo Marte praclusam, nec non & regis Conradini Secundi nostri affinis floridam adolescentiam gladio tuo protervo, & iniquo judicio fuisse destructam, non sine tui elatione spiritus te jactabat. Sed non consideras, impie, quod unde credis acquirere gloriam, inde infamiae tibi nota assurgit, & periculum reservatur. Sanguis enim ipsorum vociferatur super terram; justae lacrymae miserandae matris Regis Conradi ascendentes ad aethera jam caeli pulsavere tribunal, & effusae ante conspectum summi Judicii, & Regis aeterni meruerunt exauditionem attingere. Ipse enim sanguinem justum vindicat, & ulciscitur interemtus filios innocentum; si vero tu Regem juvenem adolescentem & agnum sine macula, reni sui jura recuperare volentem, raptum a te, & ad accisionem deductum, tua falsa & feroci sententia condemnatum turpiter occidisti; credis tam facinorosum scelus sine paena transire, & peccatum transcendere sic enorme? O nephas! quantum tuus furor a rationis tramite deviavit, dum Regem captum

ad necis excidium tradidisti! O scelus nefandum! Quis umquam princeps captum principem trucidavit? Nonne ille magnanimus Alexander Porum Lindorum Regem captum in bello non occidit, sed potius conservavit? Et, ne longe exempla petamus, nonne tu, & magnificus Rex Franciae frater tuus capti a Sarracenorum Soldano, misericordiam implorantes, fuistis ab eo misericordiam consecuti? Tu vero Nerone Neronior, & crudelior Sarracenis, innocentem agnum in tuo reclusum carcere mortis iudicio subfecisti; propter quae destruat te Deus, quod tam nefanda praesumpsisti, subvertendo Regum, Dumque clementiam in severitatem, & parcendi genus in severae ultionis mortem impie pervertendo. Viri enim sanguinum & dolosi suos dies dimidiare non poterunt, ac regna diu non stabunt, quae benigna clementia non conservat. Considera, proterve, considera quantam afflictionem miseris regnicolis intulisti. Nam non contentus eras indebitarum collectarum ipsos gravare oneribus, sed subtiles vias, & occasiones tinctas colore mendacii invenire conatus es, per quas ipsos pro rebus reos faceres, & ab eis tamquam a barbaris aurum subtiliter extorqueres, & quos purae fidei tenebat integritas, mendaciorum maculabas infamia, ut ipsos a divitiis spoliare; demum indifferenter omnes proditorum nomine maculabas, ut eorum substantiam tu insatiabilis usurarius usurpares, & post hoc eis insontibus dirae necis supplicium inferres. Unum tamen nefandum, & cunctis nationibus odiosum ab horrida Gallicorum gente non absque Dei iudicio fuit commissum, quod prava gens tua Gallica lectum miserorum regnicolarum non sine magna, & eorum gravi injuria violabat, & dum pro vindicandis eorum injuriis, & puniendis hujusmodi sceleris patratibus, ad te nitebantur recurrere, aditus negabatur eisdem. Tu vero tamquam surdus, & non audiens, non intendere voces calamitosorum clamantium simulabas; & sic audacia sceleris crescebat, & pullulabat undique licentia tam nefandi sceleris patratum. Haec & alia innumerabilia scelera de summo cardine Deus ultionum respiciens, tuum, ut veraciter credimus, dissipabit dominium, tuam superbam potentia deponet de sede, & nostram humilitatem dignabitur exaltare. Nam semper Deus injustas iras ultore percutit gladio, nec virgam peccatorum super sortem justorum diu stare permittit, ne justii extendant ad impia manus suas. Quid ergo, impie, tamquam tubae vocem tuam exaltas? non desines ab ira tua, non desines, semper in tua superbia malignari? Jam Regis nomen non habes, dum regnum amiseris. Hoc enim accidit e nutu divinae spirationis, Sicularum corda tangentis, nec adhuc cognoscis, improbe, casum tuum? Jam tua cadit superbia, nam superbis Deus resistit, & frangens elatorum cornua, respicit mansuetudinem humilium servientium secundum meritum, superbia cunctis gradibus odiosa amicos non habet, & undecumque sibi congerit inimicos. Justam namque causam fovemus. Nam hereditaria jura Regni Siciliae, Ducatus Apuliae, & Principatus Calabriae serenissimae Dominae uxoris nostrae, filiae quondam Regis Man-

fridi, & amitae Regis Conradi prosequimur: ad cujus prosecutionem negotii jam Deus vias prosperas praeparavit, suam nobis licet indignis auxiliantem dextram porrigens, ut te altissimum, & tuis subditis, ac cunctis gentibus odiosum evellamus radicitus, & confundamus; & non labore contra nos cum spernendo tuo exercitu properare. Nos enim sic contra te, sic magnifice, sic potenter, Deo nobis favente, cum nostro victoriosissimo exercitu, tam per mare, quam per terras, cum nostris insigniis vincentibus veniemus, quod te, tuam gentem, & prolem de facie terrae delebimus, & leonem, qui pullos Aquilae interficiens deplumavit, nostro victoriosissimo dracone sic interficiemus moribus intoxicatis, & sic in nihilum reducemus, quod non invenietur de te memoriam per terram. Tunc scies & senties, quid Aragonum dextra valet, quid tibi Regum interitus profuerit, & effusio sanguinis innocentum. Datum &c (Gregorio, 1791-1792, vol. II, p. 148-153).

APÈNDIX 7

I. Aquestes tres breus lletres són transmeses pel ms. BC 488, f. 1r, el manuscrit que conté el *Chronicon Siciliae*, i semblen afegides posteriorment, ja que són copiades per una altra mà sobre un paper diferent. La segona i la tercera ja foren publicades per Soldevila (1915-1916, p. 130). No és del tot clar quan se suposa que les haurien d'haver intercanviades, tot i que pel to i els arguments sembla que corresponen, com a moment narratiu, a la primera ambaixada de Pere II a Carles, mentre aquest assetjava Messina. L'ur principal funció és la de servir per omplir l'escassetesa de discursos, a les cròniques de l'època, entre dos personatges que donaven de si justament en la retòrica de les recíproques acusacions. Tot i la fantasia de l'autor, la primera lletra de Pere II està muntada a partir de materials «originals», mentre que les altres dues mostren el to poc «curial» del qual parlava Carles d'Anjou a la carta reproduïda al número III. Cal notar el to d'erudició clàssica de la tercera carta.

a) *Littera missa per dominum regem Petrum regi Karolo*

Magnifico principi Karolo, regi Jherusalemitanus, Petrus, Dei gracia Aragonum et Sicilie Rex.

Cum venissemus ad partes barbaricas ad expugnandum fidei inimicos, misimus nuncios nostros ad Romanam Ecclesiam cum quibusdam nostris petitionibus quas non potuimus obtinere, et propterea venimus in Siciliam, audientes Siculos querelantes que vos eos iniuste gravatis et hostiliter impugnatís, unde nostrum auxilium implorarunt. Et quare nolumus eis defficere nec possemus, propter uxorem nostram et liberos ad quos Regnum dinoscitur pertinere iure hereditario, vos rogamus que ab huius iniuriis et molestiis dissistatis et recedatis, in his que vobis dixerit ex parte nostra. Datum etc.

b) *Littera missa per dictum Regem Karolum dicto domino Regi Petro*

Petro, solo nomine Aragonum et Sicilie regi dicto, si nomen tibi noviter acquisitum volueris retinere, Karolus rex Sicilie, Andegavie, Provincie et Folcalquerii comes, ac Santi Montis Angeli dominus, rex Jherusalem.

De spelunca quam nunc inhabitas decebit caput emittere, si tue iuventutis sinat audacia, quanta strenuitas solet in nostris militibus inveniri, qui te avidissime duxerint spectandum, sed nisi minus mora virium tuarum cito expediat locum quo latitas, actore Domino, visitabunt. Datum etc.

c) *Responsiva dicti domini regis Petri*

Petrus, Dei gratia, rex Sicilie, Karolo, solo nomine regi Jherusalem, almi regni a civibus procul esse.

De spelunca quam dicis nos caput emittere, videbis si oves tuas exparseris ad pascendum, strenuitas tuorum militum quam nimis laudas probata est, quare solent dare terga fuge et frequenter inermis et vilibus agarenis, cum igitur per Dei gratiam in getulos, barbaros atque partos nostre audacia prevaleat iuventutis, si huc accesseris ut affirmas probabis, actore Domino, parum numerum gentis ybere gallicorum viribus prevalere. Datum etc.

II. *Martini IV. Papae epistola ad Karolum regem Siciliae ne singulari certamine congrediatur cum Petro Rege Aragonum*

Aquesta altra carta apòcrifa està construïda a partir de materials de la butlla original que el papa envià a Carles contra el duel (Marca, 1688, p. 579-581).

Regi Siciliae illustri. His quos sincerae caritatis zelus afficit esse solet gravius de carorum inordinatione turbari, acerbius illorum errores arguere, illosque diutius increpare. Hunc morem erga te, fili carissime, exigente qualitate prosequimur, nunc praesertim cum vices, licet insufficientibus meritis, geramus illius qui quos diligit arguit & castigat non indigne, servamus. Quod est enim verbum in quo te audivimus nobis insciis & saltem ex hoc juris censura invitis omnino censendis tam temerarie consensisse, videlicet ut cum Petro Rege Arragonum particulare certamen, ita quod tu centesimo milite ac ipse similiter e regione conveniatis, in illo insimul conflagatis, inire promiseris, & in subitatione spiritus praevio juramento firmaris communi consensu pariter in poenam partis succumbentis adjecto ut ille quem ex vobis contingeret in certamine ipso succumbere, si de illo vivus evaderet, ex tunc nec Regem se nec alicujus terrae dominum nominet, sed & toto tempore vitae suae solus in-

cedat, planicie Burdegalensi pro loco & Kal. Iunii pro termino ad id, ut praedicitur, assignato. An nescis quod regnum Siciliae a Romana tenes Ecclesia, & es nobis & ipsi ad multa exinde sub juramenti corporalis vinculo repetiti multotiens obligatus? Ex quo satis advertisse debueras ipsius regni negotium tam contra dictum Regem Arragonum quam quoslibet eandem Ecclesiam & te impugnantes in illo ipsius Ecclesiae non minus esse quam tuum. Vnde igitur tanta praesumptio? Quod tibi jus ista permittit? Quae ratio persuadet ut in te ac centum militibus circa defensionem regni propriae potentiae ipsius Ecclesiae finem ponas, immo immensae virtuti filii Dei vivi, qui discipuli suis, quos ipsius Ecclesiae jecit velut praecipua fundamenta, *Ego*, inquam, *vobiscum sum usque ad consummationem saeculi*, eidem Ecclesiae promisit potentiam perpetuo assisticem. Profecto, fili carissime, non est sermo iste qui misericordiam provocet, sed iram concitet & furorem accendat. Estne itaque inconsulte hoc actum? Suntne ista tuae solitae providentiae opera? Num tibi ad prudentiam putas ascribi vel ad imprudentiam potius imputari quod praefatum Regem Arragonum tibi prorsus viribus inaequalem, ut de ceteris taceamus, qui velut desperatus censetur, haec agere, utpote contra Dei justitiam ipsius Ecclesiae, tam tuorumque potentiam desperans merito posse subsistere, tibi iudicio bellicae damnataeque fortis aequasti? Quomodo te potuit inimici tam insidiosus, tam subdoli, terram tuam fraudulenter ingressi adeo provocatio irritare ut ad tam inordinata procederes, ad tam erronea prosilires, quasi te in eventu quocumque, nobis non consentientibus tuae voluntatis arbitrio, ab iis possis absolvere ad quae ipsi Ecclesiae, nobis, nostrisque successoribus pro regno eodem tam solemniter es astrictus, tam obnixè teneris vel jure id negante amittere in eo tibi commissum imperium illud a te taliter abdicando? Non attendis ad quam indiscreta, quam temeraria, quam damnosa te per hoc dicti Regis Arragonum prorumpere fecit iniqua sagacitas sagaxque nequitia, ut scilicet regnum tuum cum ipso, qui nullum jus habet in illo, eventui, quantum in te fuit, pari commiseris, & te consentiente in re tua sit tibi & ipsi par iudicium, par exitus, par eventus; ut ipse, quem sui graves & enormes excessus in eandem Ecclesiam tuamque commissi magnificentia culpae gravioribus obligant, brevis & aequalis tibi & sibi pugnae commissio poenas redimat graviores, non tam aequale quam idem cum passis injurias ipse tantas & tales inferens iudicium subiturus; ut tu, cujus vires mundus majores non dubitat, tuas angustares spontaneus & suas illis in cujusdam non laudandae animositatis impetu inconsultus aequares; ut te a recuperatione Siciliae, quam non in sui fortitudine brachii sed in populi rebellionem Siculi occupavit, quin verius de ipsorum rebellium ipsam occupatam jam tenentium manibus clandestinus insidiator & usurpator accepit, sollicitudo hujus futuri conflictus abstraheret, & tam ipse quam alii qui forsitan in tua persecutione non dormiunt, te maxime ipsius occasione conflictus absente, suas liberius insidias prosequantur. O fili,

si adesset tuae praesentiae copia, si daretur mutuis hora narratibus, quam plenius commisas in praemissis temeritates exprimeret lingua quam littera, quam amarius argueret, quam profundius increparet, quam clarius causas justas increpationis ostenderet vivus sermo quam scriptus! Verum quia in iis increpatione affectui paterno sola non sufficit nisi & correctio subsequatur, ad remedium caelestis correctionis intendimus, ad illud plenis desideriis suspiramus; ideoque promissionem tuam prorsus illicitam & juramentum super ea praestitum temerarium declarantes & carere viribus, teque ad illorum non teneri observantiam decernentes, ab illis te nihilominus absolvendo, quatenus processere de facto, serenitatem regiam monemus, rogamus, & hortamur attente, in remissionem tibi peccatorum suadentes, & nihilominus sub debito nobis & ipsi Ecclesiae praestiti juramenti factique vassallagii & homagii arctius injungentes quatinus a prosecutione promissorum & juratorum totaliter prorsus abstineas & omni modo desistas. Nos enim universis & singulis Christi fidelibus ne illa tibi prosequenda qualitercumque suadeant, neve in illorum prosecutione tibi consilio, auxilio, vel favore, aut alio modo quovis assistant, districtius inhibemus. Et nihilominus in omnes secus quolibet modo praesumentes, cujuscunque sint praesentiae, conditionis, aut status, etiamsi regalis vel imperialis aut cujuslibet alterius secularis dignitatis honore praefulgeant, non obstante aliqua indulgentia sub quacunque forma vel expressione verborum eis vel eorum alicui ab apostolica sede concessa, etiamsi de ipsa oporteat plenam & expressam sive de verbo ad verbum in nostris litteris fieri mentionem, ex nunc excommunicationis sententiam promulgamus, & re, nisi praedictis nostris monitis & mandatis praecise parueris, eandem sententiam incurrere decernimus ipso facto; nullo tibi suffragaturo in hoc ejusdem sedis privilegio vel indulto, quae, cujuscunque tenoris vel expressionis existant, quoad in omnino viribus vacuumus.

III. Carta de Carles d'Anjou als aliats nord-italians

Litterae Caroli I. Siciliae Regis ad Mutinensem Rempublicam, quibus Petrum Aragonum Regem injustum, infidum, atque infamem evincere conatur, & qualibus conditionibus conductum antea ipsos fuerit singulare certamen, exponit, Anno 1283.

Memoriale sit Ambassadoribus Regiis euntibus ad partes Italiae, quod Civitatibus & Amicis Italiae exponant ea, quae sequuntur.

Karolus &c. Talibus &c. Salutem. Quia firmiter credimus, quod de statu & processibus nostris felices libenter auditis rumores, amicitiae vestrae cupimus esse notum, quod in scriptione praesentium cum carissimo Domino &

nepote nostro Rege Franchorum Illustri apud Morasum sani eramus, hilares & jocundi, gratia omnium Creatoris; & ut de processibus nostris, & Petri olim Regis Aragonum veritatem sciatis, totius facti seriem, pactorum, & belli initorum inter Nos & ipsum, vobis ut Amicis nostris carissimis, in quodam rotulo cum Literis nostris de credentia, per portitorem praesentium destinamus: per cujus tenorem dilucide videre poteritis, quod per sanctam Romanam Ecclesiam Regno Aragoniae, & omnibus aliis Terris suis, ac etiam per se ipsum privatus est, prout in processu Summi Pontificis, & dictis pactis, & conventionibus continetur. Et per hoc videre poteritis, quod ipsum excaecaverunt ejus peccata, a natura operum Praedecessorum suorum sic turpiter deviando, quod in defectus multiplices incidit, ut evidenter apparet. Factum enim istud novum est, extraneum, & horribile cuique bono viro ad intelligendum ac etiam audiendum: de quo omnes debent mirari, qualiter homi tantae propaginis propria voluntate tam graves defectus incurrit, verecundiis inexcusabilibus oneratus. Super quibus boni debent dolere, quod homo tantae bonae originis, in tot & tantos defectus se posuit, ut dictum est. Et poteritis videre per ea, quae sequuntur, quod sententiam, per quam appellabamus eum de prodicione vel quasi, intelligere clare poterat & debebat, & nullatenus ignorare.

Dicebamus primo & dicimus, quod nullatenus sperabamus, nec credere tenebamus, quod idem Petrus deberet intrare, vel invadere Regnum nostrum, eo quod tractaverat, & tractabat nobiscum tunc de Matrimonio contrahendo inter unum de Liberis suis & unam de Infantibus filii nostri: & dum in Urbem veteri eramus, per dies non multos ante rebellionem Siculorum, nobis super tractatu hujus Matrimonii Praepositum Massiliensem cum suis Literis de credentia destinavit; per quam credentiam nobis dixit Dominus Praepositus, quod dictus Petrus de dicto Matrimonio contrahendo magnam voluntatem habebat, quodque supra Saracenos ire intendebat in brevi: & volebat nobis inter cetera promittere, ut si contingeret, ipsum Regnum aliquod acquirere contra Saracenos, quod Regnum sic acquisitum filio suo, qui cum filia filii nostri contraheret, & alias Terras, si quas acquireret, assignaret. Insuper dixit nobis dictus Praepositus alia multa verba amicabilia ex parte ipsius. Item ex eo quod dictus Petrus de Aragonia requisivit Summum Pontificem super Decimis terrae tunc suae, sibi per ipsum Summum Pontificem concedendis, & super eo quod ipse Romanus Pontifex dictam Terram reciperet in guardia & protectione sua & Ecclesiae Romanae, asserendo sibi, quod ipse ibat contra Saracenos ad exaltationem Fidei Christianae. Item ex eo quod ipse Petrus de Aragonia, cum nobis suas Literas destinaret, ipse semper in eisdem suis Literis Nos ipsos Regem Siciliae nominabat, & nostrum filium in suis Literis filium Regis Siciliae nominabat. Item ex eo quod cum memoratus Rex Franchorum intellexisset, quod idem Petrus vasa sua paraverat ad navigandum per

mare, ipse Franchorum Rex misit eidem Petro Nuncios suos solempnes, dicentes sibi, quod ipse Petrus nihil faceret, neque iret contra Nos, nec contra filium nostrum: & si hoc ipse faceret, haberet pro firmo, quod ipse Rex Franchorum teneret & haberet illud, tamquam si personae suae propriae factum esset; ipse vero Petrus respondit eisdem Nuntiis, se contra Nos, seu contra filium nostrum non facturum aliquid, quod eidem Regi Franchorum displicere deberet. Illud etiam vos scire volumus, quod tractatus Matrimonii supradicti de liberis filii nostri, & Petri praedictorum durabat & tunc, quando ipse Petrus intravit & invasit Regnum nostrum.

Item ex eo quod idem Petrus non solum in dicto tractatu Matrimonii, immo etiam in multis aliis ostendebat amorem erga Nos & filium nostrum, ad hoc ut ipse nos posset melius decipere, & ad hoc ut nos possemus minus percipere de mala voluntate, quam erga nos habebat, & de iis, quae contra nos facere intendebat, & ad hoc ut magis deberemus confidere de eodem. Item ex eo quod idem Petrus nullatenus ostendit displicere sibi, cum nos ivimus contra principem Manfredum quondam ejus Socerum, nec umquam aliquam petitionem, seu querelam de dicto Regno Siciliae fecit coram Summo Pontifice, nec etiam coram nobis. Et omnes causae suprascriptae fuerunt sibi dictae, quando Nos appellavimus eum pro Bello faciendo. Et ad hoc poteritis cognoscere & scire quod ipse Petrus saepe dictus potuit bene scire & cognoscere, qualiter & quare Nos appellabamus eum ad faciendum Bellum supradictum. Istud etiam vos scire volumus, quod appellatio praedicta, quam Nos sibi faciebamus, & quam Nos sibi mandavimus per Nuntios nostros, fuit facta hoc modo, videlicet: Quod ipse intraverat Regnum nostrum Siciliae contra rationem, & malo modo, nulla diffidatione nobis facta, propter rationes & causas hic scriptas, & per Nos sibi mandatas. Per quas ipse intelligebat, & intelligere debebat, qualis erat forma appellationis praedictae, quam sibi mandabamus. Nos enim dictam appellationem sibi mandavimus, & verba praedicta curialius quam potuimus. Et tamen injunximus Nuntiis nostris, quod ipsi declararent eidem Petro forma appellationis praedictae, & specialiter illa verba, *quod malo ordine intraverat*, si non intelligeret, qualiter Nos intelligebamus eadem. Quare Nuntii nostri, cum sibi dixissent, quod Nos appellabamus eum in ista forma, quod nostrum Regnum intraverat contra rationem & malo modo, nulla diffidatione praemissa, dixerunt ei, Nos ipsis injunxisse, quod si ipse non bene intelligeret illa verba, quae sibi mandaveramus; videlicet quod ipse intraverat malo modo, prout nos intelligebamus eadem, quod ipsi sibi clare dicerent, & darent intelligere. Ipse vero Petrus eisdem Nunciis nostris respondit alta voce, & coram multis ibidem praesentibus, audientibus, & intelligentibus, se bene intelligere vim & tenorem verborum illorum, quod male intraverat. Nam per illa verba intelligebat, quod nos imponebamus ei pravitatem, infidelitatem, & prodicionem. Et tunc praefati Nuntii nostri res-

ponderunt, quod ex quo intelligebat illa verba supradicta eodem modo, quo Nos intelligebamus, non erat necessarium eidem ea verba amplius declarare. Dixerunt etiam sibi iidem Nuntii nostri, quod si nos curialius potuissemus mandasse, quam sit dicta forma per eundem Petrum intellecta & responsa, & per Nos similiter intellecta, nos hoc fecissemus libentius, quam per verba praedicta. Verba enim supradicta, quae Nos sibi mandavimus, & illa, quae vobis tenore praesentium intimavimus, non potuimus, nec possumus curialius denotare, ex eo quod facti turpitudine id requirit. Quod quidem factum Attentatum per eum non potest dici seu discooperiri absque contumelia. Nos enim credebamus, & credere debebamus, consideratis propagine ex qua idem Petrus descendit, & simulatione, quam de se ipso ostendebat, quod si ipse certus esset, se moriturum *in Bello* ipsa die, cogitando se facere quod debebat, ipse debuisset & voluisset potius eligere *Bellum* faciendo quod debebat, quam se sic turpiter absentare, & se onerare de tot & tantis contumeliis, & injuriis contractis in conventionibus supradictis, promissis et juratis per eundem. In quo facto, simulatione, & exemplo ipse dedit suspicionem multis filiis proborum hominum per exemplum, quod dedit eis. De quo cor suum debet esse in magna anxietate & grandi dolore, si delectaretur in bono, & si ipse sapiens esset, & adverteret facta sua praedicta, & conventiones praedictas initas inter Nos, & eundem, in quibus poenae gravissime continetur.

Et quia *Bellum* & conventiones supradicta sciuntur, & divulgata sunt per universum Orbem, ideo ipsius excessus amplius aggravatur, & dat poenis exemplum: cum casus similis numquam, aut raro acciderit de voluntate ambarum partium, contumeliis & injuriis tam magnis, & poenis tam grandibus oneratus. Propter quas rationes ipse debuisset potius voluisse mori in dicti *Bello*, quam se cum tanta ignominia absentasse. Nos certe pro firmo asserimus, quod nos magis voluissemus in memorato *Bello* mori, quam in die ad *Bellum* faciendum assignata non venisse, sicut ipse non venit, nec comparere curavit. Et hoc idem deberet velle omnis homo, qui desiderat honorem acquirere, & infamiam evitare. Et turpissimum quidem est in homine non dubitare acquirere infamiam, vel eam cooperire sub velamine truffae, sive bordae, ostendendo, infamiam non esse, ubi est. Et certe omnes illi, qui hoc vitio laborant, utuntur grandi excessu, & non videntur fervere in bene faciendo. Probo tamen homini difficile quidem est, scire se in suis excessibus confortare, cum natura & ratio confirmationem hujus sibi non suadeant, immo tollant. Propter quod nos dicimus, quod sic illi se confortantes, habent grandem praerogativam, eo quod de facili in eorum excessibus & infamiis confortantur; licet hoc non consonet rationi: non tamen per hoc auferunt, nec auferre possunt noticiam & cognitionem infamiae hominibus hujusmodi. Et in hoc, ut nobis videtur, possunt cognosci pii ab impiis evidenter, quia saepe contingit, quod probi homines appetentes bene facere, & dubitantes infamiam con-

sequi, timent & dubitant, ne delinquerent vel excederent, si facerent aliqua, in quibus, si ea facerent, nullatenus excederent nec peccarent. Et hoc contingit propter magnum desiderium, quod habent de bono faciendo, & honore acquirendo, & propter magnum amorem, & dubitationem, quam habent de malo faciendo, & infamiam consequendo. E ad hoc probi homines, quoniam in hoc minus cognoscunt propter grandem amorem, & dubitationem, quam habent de malo faciendo & infamiam consequendo, & propter grandes labores & poenas, quos & quas in eorum cordibus substineret, minus possunt ipsi invenire de excusationibus & rationibus & velamentis, ad cooperiendum, colorandum, & monstrandum modo infamiae, si intrarent in eandem. Verumtamen illi, qui parum valent, & parum infamiam dubitant, non multum curant, nec multum cogitant, nec multum timent, incurrere infamiam: immo, cum ipsam consequenter parum inde curant, & in hoc de facili se confortant, & de facili inveniunt vias, colores, & simulationes, ad hoc ut infamia non sit ibi, ubi vere est. Propter quod apparet, hominem non dubitantem infamiam, non de facili posse convinci, ut cognoscat, se eadem infamia oneratum. Et haec sunt vera, & consonant rationi. Et vere fatuitas quaedam esset, eadem suadere alicui, infamiam non dubitanti, ipsum ex aliquo facto consequutum, vel consequuturum infamiam, ex quo cognoscunt, illum infamiam non timere.

Et propter praedictas rationes dicimus, quod si idem Petrus olim rex Aragonum dubitat, & dubitavit infamiam sibi suadet, & grandis bonaque propago, unde descendit, ipse bene ostendet in antea, & cognoscet infortunia & infamias, quae contigerunt eidem. Et nisi ipse ostendat, se inde dolere, fatue ageret, qui ipsum in antea ab incursione infamiae initae Et vere si dictus Petrus tantum timisset infamiam consequi, quantum Judas Machabeus, probus & bonus miles, qui dubitavit & timuit de Sole, quod ab eodem Sole verecundiam haberet, si ipse Juda male faceret, praecavisset sibi idem Petrus, nec supradicta fecisset, quae sibi infamiam perpetuam irrogarunt, prout omnes sciunt, & communiter haec agnoscunt. Nec credant aliqui, quod Nos suprascripta intimemus ad hoc, ut eumdem Petrum diffamare velimus; sed quia pura & clara veritas sic se habet. Nec possumus, excessus, culpas, & infamias ejusdem curialius denotare. E haec sciuntur fere per omnes gentes. Propter quod possent, & debent homines advertere, si nos veritatem diximus in praemissis. Nos enim si aliud quam veritatem in praemissis poneremus, ut fatui ageremus, & in nostram infamiam redundaret. Et praeterea vos scire cupimus, quod Nos de suprascriptis conventionibus inter Nos & eumdem Petrum conventis, promissis, & juratis, habemus duo paria Literarum apertarum, Sigillo dicti Petri, & quadraginta Militum communitas. Insuper amicitiam vestram scire volumus, quod Illustris Rex suorum pendonibus munitarum quas parati sumus ostendere omnibus, qui super praedictis conventionibus dubitent. Ipse vero Petrus saepe dictus habuit & habet Literas nostras suis prae-

dictis consimiles, Sigillo nostro, & quadraginta Militum communitas. Insuper amicitiam vestram scire volumus, quod Illustrem Rex Franchorum supradictus, attendens, quod Petrus memoratus loco & die *ad dictum Bellum* faciendum assignatis comparere aliquatenus non curavit, eadem die contra eundem Petrum consequitur viriliter & potenter, sic quod in brevi dictis Regis Franchorum potentia per opera cognoscetur. Insuper noveritis, quod die Martis XXV. Mensis Maji proxime praeteriti intravimus Civitatem Burdegalensem, in qua fuimus continue usque ad diem Veneris XI. diem Junii proxime praeteriti, licet ultra praefatam diem Junii Nos non teneremur expectare eundem, tum propter defectum ipsius, qui dictum diem defecit, tum ob infamiam, quam ob hoc incurrit, ut est dictum; qui nec venit, nec se aliquatenus excusavit, sicut homo de toto honore simpliciter, & finaliter desperatus (Muratori, 1740, p. 649-654).

APÈNDIX 8

I. CXXX. *Com lo senyor rey En Pere d'Aragó entrà córrer en Tudela de Navarra* (Desclot, *Crònica*, primera redacció)

Diu lo libre que com lo rey d'Aragó en Pere hac pres Albarazí, partí's d'aquí e anà-sse'n en Tudela de Navarra, e attendà's aquí ab ses hosts, e hac hi gran res de gens a cavaill e a ppeu, ço és Mil ·D· cavallers tots armats e cuberts de ferre, e més de ·X· mília hòmens a ppeu. E estech aquí ben ·III· dies d'aquella part vers Puig de Sanxo, qui és assats prop de la vila. E·l rey no volch que hom hi talàs res, mas les gents no·s pogren d'assò capdellar, e talaren gran res de la orta a llur guisa, que hanc nuyll hom lus exía, jatsia que y fos en Johan Nunyis bé ab ·CCC· hòmens a cavall, e ab gran res de servents.

Cant lo rey viu que aquí no feya res, per tal com nagú no li exia, hac son acort que entràs lahins en Navarra, per çò que·s pogués venjar de la honta que·l rey de Ffrança li havia feita sobre treves.

Per què féu desatendar, e passà l'aygua d'Ebro ab barques e ab pons que y hac feyts fer, e entrà-sse'n en Navarra bé ·VI· leugues dintre terra. E per ço com Navarra és fort espès poblada, cremaren e affogaren vilas, e aldeyas sens nombre, ço és ben ·LXXX·, e aportaren-se'n molt gran guany, ço és de molta bona roba de preu e d'altres coses moltes. Mas l'endemà que·l rey se fou desatendat e levat del setge, En Johan Nunyis, ab companya de cavallers, se mès en celada, e pres una gran rèchoa de atzembles les quals aportaven vianda a la host del rey d'Aragó, per tal com se pensaven que·l rey fos encara aquí a Puyig de Sanxo. E no cabalcaren res, tro que vengren en les mans d'En Johan Nunyis.

E con lo dit rey En Pere, segons que damunt és dit, hac calcigada e correguda tota la terra de Navarra a sa guisa, tornà-sse'n en Aragó, e aquí ell donà comiat a totes ses gents. E puys ell se'n vench a Sarragoça per delitar e reposar son cors, car ben ho havia mester, tant havia treballat lo estiu passat.

E estech aquí fins en la setmana de Rams prop Pasqua, per ço com no's podia bé avenir ab les gents del regna d'Aragó, qui li fahien demandes e conformacions de alguns privilegis e furs, los quals al rey no era veyiares que, del tot axí com ells o demanaven, los ho deguéis atorgar, sens gran perjudici seu e de sa senyoria. Enaxí que, en esta contesa, estech lo rey tot lo dit temps embargat en Aragó, que no podia res fer de sos affers axí com obs fora ne ell volia, jatsia que bé o hagués mester segons l'ardit que puyis li vench aquí moltes vegades, ço és que'l rey de Ffrança s'era apparellat ab gran poder de venir sobre ell e sobre sa terra, ço és Cathalunya.

Ara lexem estar lo rey d'Aragó e parlem un poch del rey de Ffrança.

II. a) Carta de creença per als ambaixadors del rei Pere al seu germà Jaume II de Mallorca (Logronyo, 29 de juny de 1283)

Inclito et karissimo fratri suo Iacobo Dei gratia regi Maiorice, comiti Rossilionensi et domino Montepessulani, Petrus per eandem Aragonum et Sicilie rex, salutem et sincere dilectionis effectum. Mittimus ad vos dilectum nostrum Simonem de Gerundella, exhibitorem presencium, rogantes fraternitatem vestram quot credatis eidem super hiis que vobis ex parte nostra duxerit referenda. Datum apud el Gronyo ·III° kalendas iulii, anno Domini ·M^oCC^oLXXX^o· tercio (ACA Cancelleria, Reg. 47, f. 119v).

b) Instruccions del rei Pere a Simó de Gironella, ambaixador proper a Jaume II de Mallorca (Logronyo, 29 de juny de 1283)

Petrus Dei gratia Aragonum et Sicilie rex, dilecto suo Simoni de Gerundella, vicario Tarrachone, salutem et dilectionem. Mittimus vobis per Raimundum de Conillano, quem simul vobiscum ire volumus ad regem Maiorice fratrem nostrum, litteram nostram de credencia ad ipsum regem, mandantes vobis quatenus coram baronibus, militibus et aliis hominibus de suis, quos ibi inveneritis, exponatis sibi ex parte nostra qualiter rex Francie et rex Karolus intendunt venire contra nos et terram nostram, et iniuste ut credimus, unde requirimus eum per vos quod cum toto posse suo deffendat nos et adiuvet in hac guerram, cum ad hoc teneatur tam ex debito fraterne dilectionis in quo est nobiscum quam ex debito conveniencie, ac quod super hoc respondeat nobis in continenti nam si concesserit nobis facere valenciam et iuvamen, nos cum eo procurabimus et ordinabimus deffensionem terre nostre et sue, et si hoc nobis denegaret, quod credere non possumus, oporteret

nos aliter ordinare ad deffendendum terram nostram. Et tam de huiusmodi requisitione quam de ipsius responsione faciatis fieri publicum instrumentum iuxta consilium dicti Raimundi de Conillano qui vos informabit super eo, et ad presens volumus supersedere ad faciendum aliam hostensionem instrumenti pactionum in itarem inter nos et eum. Datum ut supra (ACA Cancellaria Reg. 47, f. 120r).

- c) Pere II a Antonio Bek, home de confiança del rei Eduard I, perquè el seu rei ajudi a posar pau entre ell i el rei de França (Logronyo, 2 de juliol de 1283)

Petrus etc. dilecto et discreto viro Antonio Bech, salutem et dilectionem. Noveritis nos intellexisse qualiter vos libenter laboratis pro illustri rege Anglie et ex vobis tractare et procurare inter illustrem regem Francie et nos concordia atque pacem, quod cum solo zelo sincere dilectionis et probitatis vestre procedere cognoscamus, et quia dicti regis Francie amicitiam nos habere placeret, cum nos credamus ei de aliquo iniuriari, nec sciamus talem causam malivolencie gratum habemus plurimum et acceptum, et in processu negotii quandocumque nobiscum loqui et tractari contingat, poterit hoc videri in responsione nostra et omnibus aliis que facere poterimus bono modo. Nolumus enim in nobis tantam audaciam vel honus assumere quod in omni iure et equitate nos ponere non velimus. Et de hoc nobilis Iordanus de Insula, qui nobis locutus est in partibus Sicilie de pace cum illustri rege Carulo facienda, potest vobis veritatis testimonium perhibere. Datum apud El Gronyo ·VI°· nonas iulii anno ut supra (ACA Cancellaria Reg. 47, f. 120r).

- d) Pere II al papa, perquè li concedeixi l'oportunitat de defensar els seus drets i aixequi les injustes sancions que hi ha sobre els seus dominis (Barcelona, 10 de febrer de 1284)

Cum protervus, contumax seu rebellis dicitur non debeat litigator cui locus competens idoneus vel securus ad comparendum sub iudicis examine non extitit assignatus, et cui fas non est, per se vel per suos procuratores, adire tribunal sine mortis periculo summe sedis, idcirco nos Petrus Dei gracia Aragonum et Sicilie rex, intelligentes quod sacrosante Romane Ecclesie Summus Pontifex contra nos insontes et ignorantes, non citatos ut iuri convenit nec convictos, in tantum stilum indignacionis sue evexit quod de facto cum de iure non posset, omni honore sibi salvo, regno nostro Aragonum et aliis terris nostris et omni honore regio, ut dicitur, spoliavit, privando nos omnibus supradictis; verum cum nos beatitudini summe sedis et inclite maiestati Sum-

mi Pontificis memorati et summo cetui cardinalium quos constat tanquam illesas columnas fore ortodoxe ecclesie fundamentum, patenter hostendere intendamus personaliter per nos ipsos, seu etiam per sollempnes procuratores nostros ad hoc specialiter deputatos, quod processus et sentencie contra nos habiti ac eciam promulgati nulli sunt penitus, ipso iure, et quod clare errante per summe sedis antistitem patrem ac dominum nostrum spiritualem processum extitit contra nos et nostram regiam dignitatem. Quia tamen nos vel nostri sollempnes procuratores sine mortis periculo ad sacrosancte Romane Ecclesie sedem accedere non possemus, nec eciam inibi existentes hostendere iura nostra, propter inimicorum nostrorum potentiam, quam in itineribus publicis quibus Romam acceditur et etiam in Romana Curia ipsos est notorium exercere.

Atamen ne iura nostra sepulta penitus videantur, et ut processum sententiarum contra nos habitaram iniquitas detegatur, idcirco nos Petrus Dei gracia rex prefatus, facimus, ordinamus atque constituimus certos et speciales procuratores nostros vos Arnaldum de Rexacho et Bernardum de Orle, et quemlibet vestrum insolidum, ita quod non sit melior condicio occupantis ad petendum, postulandum et requirendum a Summo Pontifice et a toto cetu cardinalium sancte Romane Ecclesie et a quolibet eorundem, quod dictus Summus Pontifex cum assensu dictorum cardinalium vel sine assensu ipsorum, si solus hoc facere potest, det et assignet nobis et nostris sollempnibus procuratoribus locum tutum, ydoneum et securum ad quem nos vel nostri procuratores possimus sine omni impedimento et sine omni obstaculo libere accedere et ibi degere ac redire, et omnia dicere ac proponere nos volumus super nullitate seu revocatione facienda processuum et sententiarum que contra nos per ipsum Sumum Pontificem ut dicitur facta et promulgata fuerunt, et in quo loco ydoneo et securo nos et nostri procuratores possimus dicere, proponere et allegare, hostendere ac probare omnia que sufficiant atque prosint nobis et regnis et terre nostre ad iniquitatem sententiarum predictarum atque processuum derogandam.

Volumus eciam quod si qua contra nos vel regna et terram nostram voluerit facere, decetero Sumus Pontifex, seu quivis alius iudex eius, quod positus contra predicta, nomine nostro, vos opponere, dicere, excipere, probare et allegare et iuramentum in animam nostram facere cuiuslibet generis existat, et appellare a qualibet sententia et prosequi appellationem, promittentes nos ratum et firmum perpetuo habituros quicquid per vos, vel alterum vestrum, in predictis factum dictum fuerit, seu eciam procuratum et ne de iudicato solvendo vos oporteat vel pro satisfacione alia satisfadante promitemus pro vobis iudicatum solvi et dictam aliam satisfadacionem notario publico infrascripto recipienti nomine omnium quorum intersit vel interesse poterit, sub ypoteca rerum nostrarum. Et ut predicta maiori gaudeant fir-

mitate presens procuratorium sigilli nostri maioris cerei pendentis munimine iussimus sigillari. Datum Barchinona ·iiii^o idus februari. (ACA Cancellaria, Reg. 47, f. 124v)

- e) Novament el rei al papa, per queixar-se que els seus enemics no deixen arribar els seus ambaixadors a la Cúria, i demana que li doni assegurances perquè hi puguin anar (Barcelona, 13 de febrer de 1284)

Sanctissimo in Christo patri ac domino, domino Martino, divina clemencia sacrosancte Romane Ecclesie Summo Pontifici, Petrus Dei gracia Aragonum et Sicilie rex. Pedum osculum beatorum antecessorum nostrorum sequi in hoc specialiter vestigia cupientes, qui semper catolice vixentur sub nomine individue trinitatis, cum favore et aliquo nos temporali auxilio predictae sancte Romane Ecclesie desiderantes insuper ut sanctitas vestra hoc in nobis notare certissime valeat, et ut auditis rationibus nostris amovere possimus a corde sanctitatis vestre obscurum quoddam, quod contra nos, ut dicitur, concepistis, destinavimus nostros sollempnes nuncios ad vos mittere iamdiu est qui in presencia vestri et fratrum vestrorum in consistorio publico et privato nostrum bonum propositum et nostram bonam intentionem ac iura nostra proponerent quod ad temporale nequivimus nec adhuc secure possumus, quare rex Ffrancie et rex Karolus patiuntur insidias per omnia loca terrarum eorundem per que predicti nuncii nostri haberent transitum facere in eundo ad Romanam Curiam, tradentes in mandatis predicti reges gentibus suis quod omnes homnines de partibus vel terris nostris qui transitum facerent per terras seu loca eorum, maxime qui signa nostra portarent, caperetur e capti in vinculis tenerentur, et multi de partibus seu terris nostris iter suum peragentes per loca predictorum regum intendentes sua propria negocia agere et non nostra capti fuerunt, et quidam in vinculis positi et aliqui etiam interfecti. Quare pie sanctitati ac dominacioni vestre, quanto humiliius possumus, supplicamus quot dignemini ducatum concedere nostris predictis nunciis scribendo cum effectu regibus antedictis, ut eisdem nunciis ducatum presentent taliter quod secure se vestro conspectu presentare valeant et super predictis nostrum desiderium declarare; alias cum nos simus parati predicta facere ac docere de iure nostro in presencia vestri et fratrum vestrorum et manifeste hostendere quod si in aliquo contra nos processistis vel terram nostram seu heredes nostros hoc fecistis iusticie detrimento, et quod etiam contra nos no auditos iuste non debetis procedere nec potestis, et hoc facere non possumus, quare predictos nuncios secure ad vos mittere non valemus, et si sic fiat quod non videtur credendum iniurie inde nascentur unde iura consueverunt ortum habere, supplicamus altissimo

Creatori iusto Iudici qui non precio, non precibus flectitur seu amore, et quod in die stricti iudicii requirat a manibus vestris, si quod malum occasione predicta mundo eveniat et si dispositio nostra contra inimicos fidei ordinata impedimentum sustineat vestris temporibus tam iniuste. Datum Barchinone idus februarii, anno Domini Millesimo ·CC°LXXX°· tercio (ACA Cancellaria, Reg. 47, f. 123r).⁸⁰⁴

f) La mateixa que l'anterior demanant la intervenció dels cardenals (Barcelona, 13 de febrer de 1284)

Viris venerabilibus et reverendis in Christo patribus cetui cardinalium, Petrus Dei gracia Aragonum et Sicilie rex, salutem et perpetuam dilectionem in Domino. Cum super multis que cedent ut firmiter credimus ad laudem et honorem altissimi Creatoris, et ad conservationem seu deffensionem iuris nostri intendamus sollempnes nuncios mittere ad romanam Curiam et hoc propositum nostrum fuerit iam est diu sicure ad dictam curiam accedere potuissent et super hoc etiam scribamus Summo Pontifici, supplicantes sanctitati eiusdem humiliter ut ducatum prestare debeat nostris predictis nunciis, et quod scribat nichilominus regi Francie et regi Karolo qui hoc manifeste impediunt quod si ipsi reges non impediunt dictos nuncios accedere ad Romanam Curiam, qui nuncii valeant nostrum bonum proposito exponere et iura nostra allegare in presencia Summi Pontificis atque vestri confidentes de benignitate ac benivolencia vestra. Rogamus atque attente requirimus paternitatem vestram quot dignemini apud Summum Pontificem interponere partes vestras, et ad hec inducere concedenda que in litteras quas sanctitati ipsius mittimus continentur. Quarum tenorum litterarum in hiis presentibus ad dotandum bonitati vestre que ab eo petimus duximus inserendum. Qui tenor talis est sanctissimo in Christo patri ac domino domino Martino divina clemencia sacrosancte Romane Ecclesie Summo Pontifice, etc. Datum etc. Que si denagata fuerint, quod non credimus, supplicamus altissimo Creatori quod requirat a manibus Summi Pontificis et eorum omnium qui in hoc consenserint si quod malum mundo eveniat occasione predicta et bonum quod agere intendimus suis temporibus perturbetur. Datum Barchinone idus februarii, anno Domini ·M°CC°LXXX°· tercio (ACA Cancellaria, Reg. 47, f. 123r).⁸⁰⁵

804. Ja a Saint Priest, 1847, vol. 4, p. 227-228, revisat sobre l'original.

805. Ja a Saint Priest, 1847, vol. 4, p. 229 revisat sobre l'original.

- g) El rei dóna instruccions a l'infant Alfons de com ha d'actuar amb el comte de Foix i que, si les coses en Val d'Aran estan solucionades, que vagi cap a ell a Aragó (setge d'Albarrasí, 30 de maig de 1284)

Inclito et karissimo filio suo primogenito infanti Alfons, salutem et sincere dilectionis effectum. Fem vos saber que vim vostres letres, les quals nos tramesés per En Jacme Fiveller, et entesem bé et diligentment aquelles coses que en aquelles letres se contenien, et que el dit Jacme nos dix de paraula.

On, quant al fet del plet que En Ramon Folch, el comte de Pallars, el comte d'Urgel et els altres richs hòmens et cavallers qui ab vós són an consellat et vulgut, de tot en tot segons que vós nos tramesés a dir, que feéssets ab lo comte de Fox, lo qual plet serà parlat et tractat en Urgellet entre'l comte de Fox et entre'l peborde de Solsona, en Guillem de Castellaulí, et en Jacme de Biayna, axí com largament se contenia en les vostres letres, sobre'l qual plet en Ramon Folch, el comte de Pallars et en Berenguer de Pugvert, et en Guillem Ramon de Josa, et en Guillem de Castellaulí són anats al comte de Fox, et vos responem que enteses les raons que vós nos tramesés a dir en les vostres letres, et per lo temps qui és en aytal estament, pus lo fet és atorgat per vós et àls no se'n podia fer, que nos atressí no y podem àls dir mas que's faça axí con èls an consellat et vulgut.

A l'altre fet que'ns tramesés a dir, que és acort del comte de Pallars et dels altres richs hòmens qui són ab vós, que ab aquexes compaynes que havets ple-gades entrets en la val d'Aran per gitar los franceses, és-nos semblant que diguen molt bé et honor nostra et vostra, et pus lo fet del comte de Fox an vulgut menar a lur voluntat, que'ls digats e'ls enaguets que en aquex fet cové degen nós et vós ben servir. Però nós vos havem fet ja saber nostre ardit con justam compayna et con avem tramès per los richs hòmens et els cavallers de Cathalunya, a qui nós avem donats diners et per nostres feveters, et a vós atressí, que vengats a nós en Aragó ab tota aquela compayna que porets et que'ls n'endugats.

Et si veets que'l fet de la val d'Aran se puscha fer sens que aquest altre fet, per lo qual nos havem tramès per vós et per los cavallers, no's n'aja a leguiar ne a valer menys, et és viars a nós que fer se puscha, per ço con enfre poch dies se'n farà ço que fer se'n puscha, és bo et honrament nostre et vostre, segons que damunt és dit, que y anets, mas si aquest altre fet n'avia menys a valer ne se n'avia a laguiar, més val que us en vingats a nós en Aragó ab tots aquels que puscats, et que endugats los richs hòmens e'ls cavallers que vinguen.

Als altres fets que'ns tramesés a dir dels reptamens qui són fets davant vós, tenim per bo que vós no us en metats en altres tractamens, d'aytant enfora que diguats que volets haver consell de nós de qui vós tenits loch, et que'l demig los fets sien alongats, per zo con vós et èls avets a ésser en nostre servey. Et sobre aquestes coses et les altres que vós nos tramesés a dir, havem de

nostra resposta enformat en Jacme Faveller, qui us o contarà largament de paraula. Datum in obsidione Albarrazini, ·III° kalendas junii, anno Domini ·M^oCC^oLXXX^o· quarto. (ACA Cancellaria, Reg 47, f. 126v)

b) Noves protestes amb el papa i nova requesta de colloquis
(Albarrasí, 12 de desembre de 1284)

De infrascriptis fuerunt nuncii frater Ffranciscus commendator de Ascone et Petrus Sancii canonicus tutelanus

Sanctissimo patri in Christo ac Domino, domino Martino divina providentia sacrosancte Romane Ecclesie Summo Pontifici, Petrus Dei gratia Aragonum et Sicilie rex, pedum oscula beatorum, et devotum ac debitum cum omni reverentia famulatum.

Sanctitatem vestram volumus non latere quod licet diu desideravimus, et non sine multa diligentia pro negociis que nos contingunt, ad Romanam Curiam procuratores plures mittere curavimus, numquam tamen ipsis procuratoribus ad eandem Curiam securus aditus patuit vel accessus, immo quotquot per nos missi fuere capti et male tractati extiterunt, procuracionis litteris et omnibus rebus aliis spoliati, de quo dolemus plurimum, novit Deus quia ultra quam nos vellemus et in votis habuimus, est ex causa huiusmodi retardata nostrorum missio nunciorum.

Cum igitur pro eisdem nostris negociis reliquosum fratrem Ffranciscum de ordine milicie Templi, comendatorem domus de Azcone, et dilectum Petrum Sancii canonicum tutelanus clericum domus nostre, comisso eis procuracionis officio, ad pedes vestre beatitudinis destinamus, eandem sanctitatem vestram obsecramus in Domino humiliter et devote quatenus ex officio vestre benignitatis memoratis procuratoribus nulla contradicionis obstacula detinerant vestre liberalis gracie hostium inapertum, et vos sicut pius dominus et pater misericors et pie dignemini eosdem procuratores audire et eos in suis iustis petitionibus favorabiliter exaudire, credentes si placet sanctitati vestre eisdem vel eorum alteri de hiis que ex parte nostra communia vestra presentia duxerint referenda. Datum in civitate de Albarrazino ·IIe· idus decembris, anno Domini ·M^oCC^oLXXX^o· quarto. (ACA Cancellaria, Reg. 47, f. 131r)

i) Això mateix als cardenals (Albarrasí, 12 de desembre de 1284)

Venerabilibus in Christo patribus cetui cardinalium reverendo, Petrus Dei gracia Aragonum et Sicilie rex, salutem et devotam reverentiam cum honore. Ad noticiam vestri sacrosancti collegii presentium tenore deducimus

quod quamquam nos alias cum multa diligentia et cautela per mare et per terram nostros procuratores ad Romanam Curiam pro causis et negociis nostris que in eadem Curia nos contingunt pluries mittere curaremus, ipsi tamen procuratores post iter arreptum actenus non potuerunt evadere manus et insultus nostrorum hostium et illorum qui nobis adversantur cotidie nec ad vestram presenciam pervenire.

Verum cum pro eisdem negociis, adhuc etiam iterato non sine magno periculo religiosum fratrem Ffranciscum de ordine milicie Templi, comendatorem domus de Azcone, et dilectum Petrum Sancii canonicum tutelanum, clericum domus nostre, comisso eis procurationis officio, ad eandem Curiam destinemus, exuberantiam vestre benignitatis instanter requirimus et rogamus quatenus predictis procuratoribus vel eorum alteri super hiis que ex parte nostra reverendo cetui vestro retulerint fidem adhibentes plenariam, eos tanquam pii patres et providi dignemini clementer audire ac etiam nos per ipsos in nostris iustis petitionibus prosequi graciosè. Datum in civitate de Albarrazino pridie idus decembris. (ACA Cancelleria, Reg. 47, f. 131r)

APÈNDIX 9

- a) Convocatòria general a tots els súbdits perquè acudeixin a la defensa contra els francesos⁸⁰⁶ (Figueres, 22 d'abril de 1285)

Sub ista forma scripsimus civitatibus, villis et locis Catalonie:

Probis hominibus et universitati Barchinone: sciatis quod, intellecto per nos quod rex Francie cum exercitibus suis veniebat contra nos et terram nostram, mandavimus vobis que staretis parati cum apparamentis vestris et pane ad ·IIIor· menses, licet assignare distulerimus diem certam ad veniendum, volentes par[c]ere vestris laboribus et expensis. Cum igitur nunc per certo sciamus quod dictus rex Francie cum exercitibus suis appropinquat terre nostre, et sit nobis et vobis valde necessarium ut eis viriliter resistamus, mandamus vobis quatenus visis presentibus veniatis ad nos cum armis et apparamentis vestris et pane ad quatuor menses, pro resistencia dictis inimicis nostris, in defensione nostri et vestri et tocius terre nostre viriliter facienda. Et hoc nullatenus defferatis cum periculum evidens sit in mora, caventes vobis ne propter moram vestram nobis vel terre nostre dampnum valeat evenire. Datum Figuriis ·X^o· kalendas may, anno Domini ·M^oCC^oLXXX^o· quinto.⁸⁰⁷

[...]

Item scripsimus nobiles Catalonie in hunc modum:

Gastone vicecomiti Bearn vel procuratori suo: sciatis quod nos, intellecto quod rex Francie cum exercitibus suis veniebat contra nos et terram nostram,

806. Aquestes convocatòries generals són molt llargues i repetitives, en publicaré només unes parts que revesteixen més interès per al comentari de Desclot i la reconstrucció dels fets.

807. Segueixen els noms de 10 localitats més de Catalunya i la notació: «Scripsimus postea hominibus Rippacurcie et de Paillares et de Sobrarb quot remaneret in custodia ipsarum parcium. Datum ·VII°· idus may».

mandavimus vassallis et subditis nostris quod starent parati, licet eis assignare distulerimus certam diem ad veniendum, volentes parcere eorum laboribus et expensis. Cum igitur nunc per certo sciamus quod dictus rex Francie iam appropinquat terre nostre cum exercitibus suis, vos rogamus, requirimus et monemus quatenus, cum sit nobis et vobis valde necessarium ut eis resistamus viriliter et potenter, ad nos visis presentibus omni mora postposita veniatis cum militibus et hominibus vestris paratis armis, victualibus et aliis apparatibus pro resistencia dictis inimicis nostris, simul nobiscum in defensione nostri et vestri ac tocius terre nostre viriliter facienda, attendendo fidelitatem et naturalitatem qua nobis tenemini, quamque predecessores vestri erga nos et nostros semper fideliter habuerunt, et qualiter etiam omnes nobiles, religiosos et alios quoscumque naturales nostros Catalonie movet et inducit in hoc casu Usaticus Barchinone. Datum Figeriis ·X^o· kalendas may.

Item scripsimus feudatariis in hunc modum:

Berengario de Castrogalino: sciatis quod nos, intellecto quod rex Francie cum exercitibus suis veniebat contra nos et terram nostram, mandavimus vos et alios feudatarios nostros stare paratos, licet assignare distulerimus certum diem ad veniendum volentes parcere laboribus et expensis. Cum igitur nunc per certo sciamus quod dictus rex Francie iam appropinquat terre nostre cum exercitibus suis, et sit nobis et vobis valde necessarium ut eis resistamus viriliter et potenter, vobis dicimus et mandamus quatenus visis presentibus veniatis ad nos cum equis et armis et aliis apparamentis vestris ut serviatis nobis feudum quod a nobis tenetis et etiam servitium quod in hoc casu ad defensione terre nostre milites et omnes naturales Catalonie monet et inducit ad serviendum nobis contra gentes extraneas Usaticus Barchinone. Quia vero vobis acorrimentum facere non possumus in presenti nos excusatos habere velitis, quia diu est quod vobis et aliis militibus acorrimentum libentissime fecissemus ut possetis melius stare paratus ad servicium nostrum, set facultas deffecit et adhuc defficit, novit Deus, speramus autem in Domino quod in brevi oportunitatem habebimus quod de hoc servicio et aliis poterit vobis nostra remuneracio integre respondere. Datum Figeriis ·X^o· kalendas may.⁸⁰⁸

[...]

Sub ista forma scripsimus civitatibus, villis et locis Aragonie:

808. Segueixen el llistat de tots els nobles als quals s'escriu; la convocatòria pels homes de les ordes militars (aquesta publicada per Vinke, 1936, doc. 41), pels vassalls de l'Església, amb l'advertència als veguers que «mandamus vobis quatenus si forte, quod non credimus, prelati et religiosi ac milites et homines eorum existentes sub districtu vestro in hoc negligentes fuerint vel remissi, vos ipsos et bona eorum ad id sine mora aliqua compellatis, taliter facientes quod diligentiam vestram inde merito comendemus»; a aquestes segueixen les mateixes convocatòries ara per al regne de València.

Probis hominibus, concilio et universitati civitatis Osce: sciatis quod nos, intellecto quod rex Francie cum exercitibus suis veniebat contra nos et terram nostram, mandavimus vos stare paratos cum armis et apparamentis vestris et pane ad quatuor menses, licet vobis assignare distulerimus diem certum volentes vestris parcere laboribus et expensis. Cum igitur nunc pro certo sciamus quod dictus rex Francie appropinquat iam ad partes Cathalonie cum exercitibus suis, ubi nos oportet per resistendo inimicis nostris personaliter interesse, et mitit Ffilipum eius filium ad partes Navarre pro guerra facienda contra nos et regnum nostrum quantum possit. Et sit nobis et vobis ceterisque fidelibus nostris valde necessarium ut eis resistamus viriliter et potenter, fidelitatem vestram requirimus et rogamus quatenus ·XV°· die in introitu instantis mensis madii cum equis, armis et apparamentis vestris et pane ad ·III^{or}· menses apud Exeam pro defensione nostri et vestri et tocius regni, pro resistendo viriliter et potenter, et malum inferendo inimicis nostris existentibus in Navarra, attendentes fidelitatem et naturalitatem quam predecessores vestri et vos erga nos semper fideliter habuistis et qua nobis tenemini specialiter in hoc casu. Scituri quod, quam cito sine periculo a partibus istis recedere poterimus, ad regnum Aragonie personaliter accedemus, vel infantem Alfonso karissimum nostrum primogenitum transitemus. Datum Figeriis X^o· kalendas may.⁸⁰⁹

[...]

Sub ista forma scripsimus nobilibus et richis hominibus Aragonie et mesnaderiis:

Petrus Dei gracia Aragonum et Sicilie rex, viro nobili et dilecto Petro Corneli, salutem et dilectionem: sciatis quod nos, intellecto quod rex Francie cum exercitibus suis veniebat contra nos et terram nostram, mandavimus preparari vassallos et subditos nostros, dies eis assignare distulimus diem certum volentes eodem parcere laboribus et expensis. Cum igitur nunc pro certo sciamus quod dictus rex Francie iam appropinquat ad partes istas Cathalonie cum exercitibus suis, et mitit Philipum filium suum ad partes Navarre, et sit nobis et vobis valde necessarium ut eis resistamus viriliter et potenter, rogamus vos, requirimus ac monemus quatenus visis presentibus accedatis apud Frescano cum militibus, equis, armis et aliis apparamentis vestris pro resistencia dictis inimicis nostris simul cum aliis richis hominibus et militibus Aragonie, quibus super hoc scribimus ad defensionem nostri et vestri et regni tocius viriliter facienda, attendendo fidelitatem et naturalitatem quam predecessores vestri et vos erga nos et nostros semper fideliter habuistis et qua nobis tenemus specialiter in hoc casu. Scituri quod nos ad presentis non possumus accedere ad partes Aragonie, cum oporteat

809. Segueix el llistat de totes les viles a les quals s'escriu dividides pels llocs de reunió.

nos propter adventum dicti regis Francie in partibus istis personaliter remanere. Quam cito enim de partibus istis recedere sine periculo valeamus, accedemus ad parte Aragonie, vel mittemus infantem Alfonsum karissimum nostrum primogenitum. Datum in Figeriis X^o kalendas may⁸¹⁰ (ACA Cancellaria, Reg. 56, f. 77v-84v).

b) L'infant Alfons escriu als mallorquins per informar-los de l'ocorregut a Perpinyà i per cridar-los a la fidelitat que deuen al rei d' Aragó, pare seu (Barcelona, 2 de maig de 1285)

Infans Alfonsus etc., dilectis suis iuratis, probis hominibus et toti universitati civitatis et insule Maiorice: ad mentem credimus vos habere pacta iam dudum inita inter serenissimum dominum Petrum, Dei gracia regem Aragonum et Sicilie, patrem nostrum, et illustrem Iacobum, Dei gracia regem Maiorice, fratrem suum, quod invicem iuarent se contra omnes personas, cum castris, terris et gentibus utriusque, et quod uterque dictorum regum <voluit> voluit et precepit omnibus suis subditis et vasallis quod si forsitan alter erorum deficeret in predictis, subditi ipsius deficientes tenerent se et iuarent alterum contra eum, cuius tenet subditi morati tam diu donec ille deficiens in predictis defectum ipsum corrigeret et supleret, et in casu predicto quilibet dictorum regum absoluit subditos suos ab omni fidelitate et homagio quibus eis esset astricti quo ad tenendum se et iuvandum illum ex predictis regibus contra quem fieret dictus deficiens donec deficiens, reverteretur ad servandum pacta predicta inita inter eos. Que quidem pacta vos, de mandato et licencia predicti regis Maiorice per syndicos civitatis et insule Maiorice propterea ad predictum dominum regem patrem nostrum specialiter destinatos sacramento et homagio dicto domino Petri patri nostro prestitis, firmastis et sollempniter approbastis.

Post modum vero sicut vos credimus non latere, cum rex Francie cum multis valitoribus suis pararet se ad veniendum contra predictum dominum patrem nostrum, volens apprehendere terram suam et indebite contra Deum et omnem iusticiam occupare, et dictus dominus rex pater noster pluries per nuncios et litteras requisiverit predictum regem fratrem suum ut iuxta pacta predicta [manu]teneret et iuaret eum contra regem Francie et valitores suos invasores illicitos terre sue, ipse rex Maiorice non advertens quod pacta iam dicta homagio et sacramento firmavit, servare renuit totaliter dicta pacta immo, quod abhominabile est, contra dictum dominum regem patrem nostrum fratrem et dominium suum, cum predicto rege Francie pacta

810. Segueix el llistat de nobles, *mesnaderii* i ordes militars.

inivit, et in terra sua valitores ipsius regis Francie receptavit publice et receptat.

Quo circa legalitatem et fidelitatem vestram in qua estis a maternis uberibus educati et quam semper erga dictum dominum regem patrem nostrum et predecessores suos observatis fideliter et devote, ex parte predicti domini regis patris nostri et nostra requirimus et monemus vobis, sub virtute dictorum homagii et sacramenti per syndicos vestros predictos dicto domino patri nostro prestitorum, firmiter iniungentes quatenus attempta atrocitate dicti regis Maiorice, qui fratrem et dominum suum, contra Deum et homines et naturale debitum, et contra pacta sacramenta et homagia supradicta, in tanto periculo deserit adiuvere, immo sibi contrarium se opponit, et consideratis omnibus considerandis vos deinceps teneatis cum dicto domino rege patre nostro, et eum iuvetis contra predictum regem Maiorice fratrem suum et contra omnes volentes eum vel terram suam offendere, prout ad hoc scitis vos specialiter obligatos. Quam quidem requisicionem et monicionem tanquam a dicto domino patre nostro personaliter factam admitatis cum ipse dominus rex huius guerre negociis multipliciter occupatus in frontere regni sui stare habeat personalis, et nos pro aliis eiusdem guerre negociis ad partes miserit Barchinone. Super hiis autem nobis voluntatem vestram et propositum intimetis per litteras vel nuncios speciales. Datum Barchinone ·VI°· nonas madii, anno Domini ·M^oCC^oLXXX^o· quinto.

Item fuit postea litera de credencia Raymundo de Monterols apud predictos iuratos et universitatem predictam, datum ut supra

Item fuit facta alia littera de credencia dicto Raymundo de Munterols apud Petrum de Ribalta, datum ut supra

(ACA Cancelleria, Reg. 62, f. 145r-v)

- c) El rei, en saber que no hi haurà invasió per la part de Navarra, convoca els cavallers aragonesos allà on és ell (Figueres, 3 de maig de 1285)

Domino Petro domino de Ayerbe. Sepades que, segund por çierto entendimos, el rey de Françia et don Ffelip con toda lur gent vienien d'acá de part de Rosseylló, et ningunas de lurs compannas non vienien de otro cabo, que nós oido ayamos nin sepamos. On maguer que nós los catalanes avremos con nós, con todo esso avemos huebos d'acá vuestro servicio et vuestra ayuda. Por que vos pregamos quanto podemos que lo mas ayna que vos podades vengades a nós, vistas las presentes, con vuestros cavalleros et vuestras compannas que adocir poredes, guisados de cavallos et d'armas et de lorigas et d'otros aparellamientos vuestros por servir et ayudar a nós, assí commo fiamos en vos, contra nuestros enemigos que son ya a la entrada de nuestra tierra, et pregamos-

vos que en esto non aya falla nin tarda ninguna. Datum Figueris ·Vº· nonas may anno Domini ·MºCCºLXXXºVº.⁸¹¹ (ACA Cancelleria, Reg. 56, f. 92v).

d) Carta de Pere II als mallorquins en què els informa de l'ocorregut a Perpinyà i els requereix la fidelitat que li deuen (coll de Panissars, 11 maig de 1285 - Barcelona, 28 de juny de 1285)

Petrus Dei gracia etc. dilectis militibus, probis hominibus et universitati⁸¹² civitatis et insule Majoricarum

Ab gran amargor de cor nos cové de fer saber a vós la mala volentat que'l rey de Malorches, nostre frare, nos à mostrada, no solament per paraula o per semblant, mas per obra, tan fortament que, per ço que a nós pogués fer dampnage, no à vulgut guardar dampnage seu meteix, ne de sos cavallers ne de sos sozmesos, qui foren et són naturals del sennor rey nostre pare et nostres et seus, ne y à vulgut esguardar la fraternitat en què és ab nós, ne la cuvinença la qual és entre nós et él, ne la sennoria mayor que nós y avem, segons que vós avets oït et sabetz.

Et sapiats que, pus nós fom en aquestes guerres, lo requesem moltes vegades ab gran instància que·s vis ab nós per parlar ab él, axí con aquel ab qui tans de bons deutes aviem, per aver son conseyl et sa ajuda, la qual vista no·ns volc atorgar ne aver ab nós.

Aprés, pus él no pudíem veer, requesem-lo per nostres missatges que, si él dubtave de fer-nos valença a palès, que·ns feés ajuda secretament de diners, et que poguésem ésser certs de la sua bona voluntat que devia aver ves nós. Et con no poguésem aver d'él neguna bona re[s]posta sobre açò, requesem-lo per nostres missatges que·ns feés valença per rahó de la dita cuvinença, la qual él nos denegà molt durament, posan raons et excuses que no·n eren bastans ne l'escusaven, que eren molt cruels e d'àvol enteniment, les quals són vergonnoses et doloroses de recontar.

Encara, nós, jatsia ço que'l contrari n'entesésem et coneguéssem en partida per àvols semblans, fiàvem et aviem esperança que la noblea de la sua sang e·ls grans deutes que avem ensems li donassen a rregonèxer et a fer son deute

811. El document és enviat a «richis hominibus et masnaderis infra scriptis» entre d'altres 41: Jaume d'Eixèrica, Pere Ferrándis, Artal d'Alagon, Atho de Foces, Eximén de Uraya, Ruy Eximén de Luna (barrat), Gombal de Tramacete, Pedro Martínez de Luna, Artal de Luna, Lope Ferrench de Luna, Pedro Sessé, Bernat Guillelm d'Entença, Pedro Jordan de Peña, Jaume Pere, Sanç d'Antillón, Pedro Cornel, Roderico de Figerolis, etc. I també a ciutats, viles i aljames.

812. Afegit en un segon moment, en primera redacció anava dirigit només als «militibus populatis in civitatis et insule».

ves nós. Et açò esperam tant con més poguem, ço és a ssaber, tro que'l rey de France ab ses hosts fo a Tolosa vinén contra nós et nostra terra, et nós som venguts a Figueres per defendre-nos.

Et con a nós donàs hom a entendre per cert que'l dit rey de Malorches cuytave lo rey de France per venir tost o de trametre de sa companna en Ros-selló, tramesem-li En Berenguer de Rosanes, cavaller nostre, que·ns mara-vellàvem con él trametia per nostres enemics ne·ls volia metre en sa terra contra nós; encara que·ns volíem certificar d'él que, pus nostres enemics passaven segurament per sa terra per fer mal a nós, si nós et nostres valedors ne poríem passar per fer mal a nostres enemics, que no·ns calgués tembre d'él ne dels seus hòmens; e él denegà'ns-o tot.

On nós veén que no avíem més temps que soferre o poguésem, con aguéssem entès per cert que él avie fetes cuvinençes contra nós ab lo rey de France et ab l'Esgleya, et axí o mostrave él per obra, donan a éls ajuda de viandes et de ferre et d'altres coses de la sua terra, et denegan aquelles a nós et a nostres hòmens, et axí o avem nós trobat puix, et o podem mostrar per veritat et per cartes, aguem a enantar forçadament contra él, axí que ab cavallers e ab companna nostra presem lo castel de Perpennà, on eren él et la regina e·ls infants. Et él estan en nostre poder, demanam-li que·ns feés retre los castels et totes les forces de sa terra, que·ns en poguésem defendre et ajudar contra nostres enemics, et sap Déus que açò fèyem a profit nostre et seu, per ço cor él los devie deliurar al rey de France; et si a nós les agués liurades, ab la ajuda de Déu nós les àgrem bé deffeses, et él et els seus ne pogren ésser en millor esperança de nós que dels francesos, dels quals és sabuda cosa, et provada de tant de temps, con memòria d'òmens basta, que n'és mal près a tots aquels qui si meteixs ne lur terra an mesa a neguna mercè lur. Però con agués atorgat de liurar-les-nos, no·n plach nostre Sennor que·s vencés de la sua mala volentat, et de nitz exí del castel et fugí, que nós no·l vulíem fer guardar axí com a pres, et lexà la regina et sos fils.

Et nós tornam-nos-en a Figueres, sens mal que no feem a ningú de la terra, ne fora rahó, per ço cor éls no avien colpa, ans los era mal et greu, et complirien volunterosament lur deure ves nós si poguessen. Et amenam-nos-en la regina et els fils, et puix tramesem-ne la regina et la filla, et retinguem-nos los fils, qui són et seran pus salvament en nostre poder, que non és lo rey lur pare là on és, ni foren éls si romases fossen.

Ara lo rey de Malorches à liurada tota la terra que tenia deçà et tots los castels et les forces, et no solament los seus mes aquels de qui él avia presa postat, que·s tenien per él, a feu, o preses en pennora, als franceses, que van ya mostran lur mercè qual és, que non porten fe a nenguns, ni encara a monestirs, ni homes ni dones d'orde, d'ociure et de destruir, et d'aontar-les en moltes desguisades maneres, sí que n'àn ya molts morts et destrouits, et crem que faran atressí dels altres en què éls púschan aver poder.

On nós volens fer saber a vós aquestes coses, per ço cor som certs que sots despagats de tota desonor et minva de nós et de nostres naturals, et que us plau nostra honor et nostre creximent per la naturalea et el deute que agués et avéts ab lo sennor rey nostre pare et ab nós, et per lo deute en què a nós sots tenguts et obligats.

[Preguem-vos⁸¹³ e us requerem e us amonestem que vós guardets la naturalea e·l deute et feeltat a què vós sots tenguts et aver devets, et que per voluntat ne per manament de negun no feéssets cosa que contra nós fos ne contra nostra sennoria ne contra vós meteys, ans nos salvets e·ns mantengats nostra sennoria et nostre dret segons que bons homes et leals que vós sots devets fer et sots tenguts per la naturalea et per la obligació de la cuvinença per ço que nós ne sia, pus obligats tots temps de fer gràcia et mercè a vós et als vostres. Et sobre asò trametem-vos lo feel escrivà nostre En Ramon de Munterols, lo qual cregats de ço que us dirà e us mostrarà de part nostra. Datum in Colle de Panissars ·V^o· idus may.

Similiter probis hominibus et universitati civitati et insule Maioricarum
Similiter Poncio de Guardia]

E avem entès con vós avets bona volentat de fer et de cumplir vostre deute ves nós, et de regonèixer et de guardar la naturalea que avets ab nós, et el benifeit que reebut avets del sennor rey nostre pare, la qual cosa nós tenim per tenguts de graïr molt, et de guardonar a vós et als vostres per tots temps. Pregar, requerem et amonestan-vos que en aquesta bona voluntat perseverets, et que·ns fassats saber vostre enteniment, que nós vos trametrem ajuda de cavallers o de galees o de compannas, aquella que vós vullats, et encara nos y irem en nostra persona pròpria, si mester y era. Et si tot los franceses són entrats en la terra d'Empurdà, és esdevengut per falsia de les gens d'aquella terra, segons que creem que avets entès, et aquels per qui an feita la falsia, lur en reten éls et retran mal guardó, et nostres amics ni nostres naturals no·s deuen ne·ls cal desanegar, per assò que, si a Déu plau, tot és per lur dan, que nós avem establits nostres locs, et plauria'ns qu'éls entrassen més aenant, que, con nós ayam nostres gens que ayustam adès, et nostra armada de Sicília, si a Déu plau, nós cobrarem aquella terra et molt més, a gran honor et creximén nostre et dels nostres, et a gran dan et pèrdoa d'éls. Et sobre·stes coses trametem a vós Berenguer de Vilalta cavaller nostre, al qual creegats de ço que us dirà de nostra part, et si alcunes coses volets ab él tractar ni parlar, que o porets fer axí con fariáts ab nós personalment. Datum Barchinonae ·IIII°· kalendas julii (ACA Cancelleria Reg. 56, f. 98r-v).

813. El text entre claudàtors, al registre, és ratllat. Com em suggereix Jaume Riera i Sans molt possiblement la primera lletra no es va expedir i va ser corregida més tard, per adequar-la a la nova situació i nous destinataris.

APÈNDIX 10

- a) L'infant Alfons escriu a Bernat de Montpaó, i altres veguers, que s'apressin a dur les tropes a la frontera, i inclou el missatge original que el rei li havia enviat (Barcelona, 5 de maig de 1285)

Bernardo de Monte Pavone vicario Ilerde. Noveritis nos recipisse litteram a domino rege patri nostro sub hac forma: Petrus Dei gratia Aragonum et Sicilie rex, inclito et karissimo primogenito suo infanti Alfonso, salutem et dilectionem sinceram. Ben sabets con vos personalment tramesem per amernar cuytosament les hosts. Encara vos feem saber con lo rey de França era vengut a Narbona. Ara us fem saber que s'acosta aençà aytant com pot, on vós de[ym], pregam que vós que cuytets les hosts de venir aytant con porets, en gisa que vós et éls hic siats adès, et que trametés a tots los oficials nostres de Çinqua aençà, que après vós pensen de venir ab les hosts sens neguna tarda. Datum in Figeriis .V^o. nonas may, anno etc. Quare vobis dicimus et mandamus ex parte dicti domini regis et nostra quatenus festinetis venire cum omnibus exercitibus vicarie vestre, scientes quod nos crastina die dominica proponimus exire de civitate Barchinone cum vexillo et exercitu ipsius civitatis. Datum Barchinone .III°. nonas may.

Similis fuit missa Ramon de Orchau vicario Cervarie
Similis fuit missa Galceran de Castro Eulino vicario Villefranche
Similis fuit missa Poncio de Monte Pavone vicario Terrachone
Similis fuit missa Raymundo de Molina vicario Rippacurcia et Pallars
Datum ut supra (ACA Cancellaria, Reg. 62, f. 146v).

- b) L'infant Alfons ordena de fer sonar les campanes i encendre fogueres, segons els *Usatges*, per cridar a la defensa de la terra (Cardedeu, 7 de maig de 1285)

Guillermo de Castro Eulino vicario Villefranche: noveritis nos recepisse mandatum a domino rege patre nostro quod faciamus per vos et alios oficiales vestros immiti sonum et fieri faros et campanas repicari per totam Cataloniam secundum Usaticum Barchinone ut omnes homines ad subveniendum in defensione dicti domini regis et terre sue cicius excitentur. Quare vobis ex parte dicti domini regis dicimus et mandamus quatenus per omnia loca vicarie vobis comisse tam militum quam religiosorum quam aliorum faciatis sonum immiti et campanas repicari et faros fieri per montes ad hoc ut omnes celeriter veniant ad succurrendum dicto domino regi. Et circa hec sitis sollicitum et intentus. Datum in Carotitulo nonas may (ACA Cancelleria, Reg. 62, f. 151v).

- c) El rei torna a escriure als nobles aragonesos perquè vinguin a ajudar-lo en la defensa de les fronteres (coll de Panissars, 16 de maig de 1285)

Sancio de Antilione. Como ya vos ayamos enviado dezir por nuestra carta quel rey de Ffrança et don Phelip su fillo con toda lur gente son en Rosseilló, contra nós et contra nuestra tierra, et que viniessedes apareillado de servir et de ayudar a nós, otra vegada vos rogamos que, vistas las presentes, vengades a nós al collado de Panissars con cavaillos, armas et otros aparailamientos vuestros. E en esto no aya falla nin tarda ninguna, porque grand periglo ha en la tarda. Datum apud Collem de Panissars ·XVII° kalendas junii (ACA Cancelleria, Reg. 56, f. 103r).⁸¹⁴

- d) El rei escriu als ciutadans d'Elna que els envia ajuda i ordena que defensin la ciutat (coll de Panissars, 25 de maig de 1285)

Probis hominibus et universitati de Elna. Fem vos saber que us trametem per cap en Bartholomeu de Clariana ab bona compayna de servens ben arreatz, per què us deym e us manam, sotz la pena de la fe et de l'homenatge que·ns sòtz tengutz, que tingatz per cap lo dit Bartholomeu, et que fassatz per él així con per nós personalment faríetz, e esforçatz-vos bé que nós vos darem conseil bon, si a Déu plau. Encara us manam que creegatz al dit Bartholomeu

814. La carta va dirigida a 26 nobles més, entre aquests a Pere Ferrandis, Jaume de Xèrica, Jaume Pere i Pedro Cornel.

de ço que us dirà de nostra part. Datum in Colle de Panissars ·VIII° kalendas junii (ACA Cancelleria, Reg. 56, f. 111r).

- e) El rei escriu als comanadors de les ordes militars perquè s'encarreguin de la defensa de les costes (coll de Panissars, 7 de juny de 1285)

Fratri Galcerando de Timor gerenti vies castellani Emposte. Cum rex Francie cum exercitibus et gente sua sit in Rossilione intendens nos terram ac gentem nostram hostiliter invadere, per terram videlicet et per mare, et nos sumus in Colle de Panissars cum nobilium, militum, civium ac peditum terre nostre comendabili comitiva parati suis nephandis conatibus viriliter resistere ac potenter, et necessario expediat nobis ac vobis et toti terre nostre ut ripariam maris similiter deffendamus, ideoque ad ipsius riparie deffensionem miliciam Hospitalis, Templi, Calatrave et Montis Albani ordinis, milicie Sancti Jacobi, duximus deputandam ut faciliora presentis guerre honera debeant subportare. Qua propter discrecionem vestram rogando requirimus quatenus cum militibus et familia Hospitalis ac peditibus omnibus eiusdem qui ad nostrum presentem exercitum non venerunt Barchinonam accedentis parati equis, armis, victualibus et aliis apparamentis ut ibidem et ubique in riparia frontariam tenatis et inimicis nostris ac eorum galeis et taritis armatis terram nostram fortiter deffendatis, previdentes de continua proteccionem et custodia riparie supradicte. Et hoc nullatenus defferatis quia periculum maximum est in mora. Datum in Colle de Panissars ·VII° idus junii.

Similis fratri Berengario de Sancto Justo, magistro milicie Templi
Comendatori Alcanicii
Comendatori Montis Albani
(ACA Cancelleria, Reg. 56, f. 124r)

- f) El rei encarrega la defensa de la costa entre Palafrugell i Palamós (coll de Panissars, 8 de juny de 1285)

Scripsimus Arnaldo de Ripparia et Bernardo de Bedos, militibus, quod cum hominibus de Palafrugello et aliorum locorum qui deputati sunt ad custodiam ville de Palamos intrent ipsam villam et simul cum eis deffendant et tueantur ipsam bene et solliciter. Et mandamus hominibus dicti loci et aliis qui ibi erunt, quod in custodia et munitione dicte ville pareant et obediant vobis in omnibus tanquam nobis. Datum ·VI° idus junii (ACA Cancelleria, Reg. 56, f. 123v).

APÈNDIX 11

- a) Al rei de França, perquè deixi passar Galceran de Tous, ambaixador seu, i perquè pugui anar a parlar amb el nou papa (Barcelona, 12 de juliol de 1285)

Regi Francie. Cum propter quedam que ad bonum et honorem Dei tempore domini Martini, felicitis recordationis summi pontificis, ad Romanam Curiam nostros nuncios misissemus, videlicet fratrem Franciscum de ordine milicie Templi et Petrum Sancii clericum nostrum, iidem nuncii quasi furtim se mortis periculo subponentes propter viarum pericula manifesta ad dictam curiam accesserunt, set dictum dominum papam morte preveniente predicti nuncii, quod nomine nostro perficere intendebant, minime valuerunt. Et cum inceptum negocium intendemus ducere ad effectum, ad eandem Curiam alios magis sollempnes nuncios nunc proponimus destinare. Set cum in eundo et redeundo sibi videamus mortis periculum iminere, cum terra per quam transire habent sit vobis subiecta seu aliis nostris capitalibus inimicis, discretionem vestram ex parte summi pontificis ac tocius Romane Ecclesie requirimus quatenus predictis nunciis securum ducatum prestare debeatis, et tractare nichilominus cum effectu cum hiis qui gubernant terram Provincie loco principis Salerni, filii regis Karoli quondam, ut simili modo eisdem nostris nunciis ducatum securum present, taliter ut secure ad predictam Romanam Curiam possint dirigere gressus suos, et nostrum sanum, iustum et fidelem propositum in presentia domini Pape et fratrum eiusdem, ad utilitatem tocius christianitatis, valeant declarare, alias quia sine securitate vestra voluntas nostra per predictos nuncios ipsi domino pape exponi non poterit, prout duximus ordinandum, vestre soli voluntati non nostre necligentie poterit non inmerito imputari. Et credatis venerabili fratri Galcerando de Tous, monacho Sanctarum Crucum, ordinis cistercensis, latori presentium super hiis que circa predicta ex parte nostra vobis duxerit refferenda. Datum Barchinone ·IIII°· idus iulii anno Domini ·M^o CC^o LXXX°· quinto.

Aliam misimus eidem regi sub eadem forma, excepta credencia

Similes duas misimus, alteram cum credencia alteram sine credencia, domino Johanni tituli Sancte Sicilie Cardinali datos ut supra (ACA Cancelleria, Reg. 47, f. 133r).

b) Convocatòria a les ciutats catalanes per acudir a la batalla contra els francesos (Barcelona, 28 de juliol de 1285)

Paciaris, probis hominibus et universitati Ilerde. Fem-vos saber que, can lo rey de França ab ses osts entrà en nostra terra, per ço con nós ladoncs no aviem justades nostres gens, presem acort que pus segura cosa era d'establir los locs et de menar lo fet per guerra, tro que nostres gens agéssem justades, et eldemig seriem mils certificats de lur poder et de lur estament; on con, la mercè de Déu, éls se sien molt minvats et minven tots dies, sí per mort de maulaties, sí ab armes, fiant en Nostre Senyor et en la bontat de nostres gens, és acort et volentat nostra que·ls donem batala, a la qual avem assignat dia lo primer dia del mes de setembre primer vinent. E sitot nós avem aüda ja de vós ajuda d'ost, no duptam per la feeltat et naturalea que avets ab nós, et de requerre et de emprar-vos que siats ab nós a aquela batayla ab vostres aparalament et ab vostres armes al mils que puscats, segons que a aytal fet se pertany, de la qual batala avem esperança bona en Nostre Senyor que aurem victòria. Et per ço que ab vostre conseyl et dels altres feels nostres puscam ordenar en aquel fet ço que melor sia, ab la ajuda de Déu, pregam-vos e us requerim que siats ab nós ·X· dies abans del dit primer dia de setembre. Datum Barchinone ·V^o· kalendas augusti⁸¹⁵ (ACA Cancelleria, Reg. 57, f. 167r).

c) Convocatòria a uns cavallers catalans per acudir a la batalla contra els francesos (Barcelona, 28 de juliol de 1285)

Viro nobili et dilecto Poncio de Ribellis. Fem-vos saber que, con lo rey de França ab ses osts entrà en nostra terra, per ço con nós ladoncs no teniem justades nostres gens, presem acort que pus segura cosa era d'establir los locs et de menar lo fet per guerra, entrò que nostres gens agéssem justades et eldemig seriem mils certificats de lur poder et de lur estament; on con, la mercè de Déu, él[s] se sien molt minvats et minven tots dies, sí per mort de maulaties, sí ab armes, fiant en Nostre Senyor et en la bontat de nostres gens, és acort et

815. Segueix el llistat de totes les localitats a les quals és enviada la convocatòria amb els noms dels missatgers que les han de transmetre.

volentat nostra que·ls donem bataylla, a la qual avem assigna[t] lo primer dia del mes de setembre primer vinent. On vos pregam tan carament con podem, que ab tots los cavallers et sirvens que aver puscats, siats ab nós [a] aquela batayla al mils are[a]ts que puscats, segons que a aytal fet se pertany, de la qual batayla avem esperança bona en Nostre Senyor que aurem victòria. Et per ço que ab vostre conseyl et dels altres richs hòmens et cavallers nostres puscam ordenar en aquel fet ço que mellor sia, ab la ajuda de Déus, pregam-vos e us requerim que siats ab nós ·X· dies abans del dit primer dia de setembre. Datum Barchinone ·V^o· kalendas augusti.

Sub simili forma scripsimus infra scripstitis richis hominibus et militibus

Guillem de Peralta

Gauseran de Pinós

Guillem de Bellera

N'Alvaro

Bernat Roger de Erill

Gauseran d'Anglerola

Pérez de Meytat

(ACA Cancelleria, Reg. 57, f. 169r).

- d) Convocatòria a uns nobles aragonesos perquè acudeixin a la batalla contra els francesos, si no han de vigilar la frontera de Juan Núñez (Barcelona, 28 de juliol de 1285)

Roderico Eximini de Luna. Sepades que quando el rey de França con sus huestes entró en nuestra tierra, porque nuestras gentes no eran plegadas con nós, ovimos acuerdo que mas segura cosa serie d'estableçer los lugares et levar el feyto por guerra hata nuestras gentes fuessen plegadas, et en este comedio podríamos seer certificados de lur poder et de lur estamieto; ond como ellos, loado Dios, sean muy menguados et menguan todos dias, sí por muertes d'enfermedat, sí con armas, fiando en Dios et en la bontat de las nuestras gentes, es acuerdo et voluntat nuestra de darles batayla, a la qual assignamos dia el primero dia d'este mes de setembre primero vinent. E femos vos esto saber por esto, que si Don Johan Nunnez et su companna son estraguados, como nos cuydamos, la frontera serà segurada, et podredes seer con aquella companna de cavallo e de pie que aducir pod[re]des con nós a la batayla. Si por aventura fuere d'otra guisa, avemos vos por escusado et queremos que finquedes a la frontera según que aviades ordenado. E si ovieredes de venir, seades con nos ·X· dias ante del dito primero dia de setembre, por que podamos con vuestro consello et de los otros ricos homnes ordenar lo mellor, Dios querendo. Datum Barchinone ·V^o· kalendas augusti

Similis
 Eximenis de Urrexia
 Lупpo Fferrench de Luna
 Artaldo de Luna
 Didaco Petri d'Escoron
 (ACA Cancelleria, Reg. 57, f. 171r-171v)

- e) Convocatòria als nobles aragonesos per acudir a la batalla contra els francesos (Barcelona, 28 de juliol de 1285)

Viro nobili et dilecto Petro Corneli. Sepades que quando el rey de França con sus huestes entró en nuestra tierra, por que nuestras gentes no eran plegadas con nós, oviemos acuerdo que más segura cosa sería d'estableçer los lugares et levar el feyto por g[u]erra hata nuestras gentes fuessen plegadas, et en esti comedio podríamos seer certificados de lur poder et de lur estamiento, ond como ellos, loado Dios, sean muy menguados et menguan todos dias, sí por muertes d'enfermedat, et con armas, fiando en Dios et en la bontat de las nuestras gentes, es acuerdo et voluntat nuestra de darles bataylla, a la qual assignamos dia el primero dia d'esti mes de setembre primero vi-nient. E femos vos esto saber por que vos apercibades d'aver quanto mas de buena companna podierdes a aquel dia, ca nos fiamos en Dios que nos dará ende victoria. Empero por esta raçón non tardedes vuestra venida, mas que vingades segund que avíades ja en talant quanto mas ayna podredes, et los otros viengen en pues vos. Datum Barchinone ·V^o· kalendas augusti⁸¹⁶ (ACA Cancelleria, Reg. 57, f. 171v).

- f) El rei Pere a Felip, fill del rei de França, sobre la impossibilitat, en aquell moment, d'enviar-li un missatge secret (Barcelona, 5 d'agost de 1285)

Excellenti et karissimo nepoti suo domino Philippo, excellentissimi regis Francie primogenito, Dei gratia regi Navarre et Campanie et Brie comiti palatini, Petrus eadem gracia Aragonum et Sicilie rex, salutem et intime dilectionis constanciam ac continuum incrementum. Literas vestras dictatas obti-me et affectuosas satis ylariter recepimus, et tenorem ipsarum intelleximus diligenter. Unde vos scire volumus quod nuncium nostrum secretum sic ins-tructum et munitum non videtur nobis posse, modo quo scripsistis, sine ma-

816. A més de Pedro Cornel, va dirigida a Pere Ferrandis, Artal de Luna, Bernat Guillem d'Entença i 35 nobles més.

ximo persone sue periculo ad vos miti; quod si contingeret non expediret honori vestro, et nobis redundaret ad dedecus et gravamen. Nec reputetis quod hoc dicamus ad excusandum vel differendum legationem dicti nuncii, nec quod in nobis inventa fuerit nec invenietur fatica in aliquo quod facere debeamus, quare prompti et voluntarii sumus et semper erimus offerre ius et equitatem, et iam obtulimus, sicut scitis. Set, ut alia via securior quam ydoneam videritis, super missione dicti nostri nuncii assumatur, nos eum vobis aliter ipsum nuncium super hoc et exponenda de aliis que scripsistis, omnimoda veritate misissemus libentissime, novit Deus; verum, quia in prefacionibus istius literae vos salutamus tot regem Navarre, protestamur quod propter hoc iuri nostro non possit in posterum preiudicium generari, nec vos cedent de huiusmodi protestacione, nec ad oprobium reputetis si placet, cum hoc pro salvando iure nostro solummodo faciamus. Datum Barchinone nonas augusti anno Domini ·M^o CC^o LXXX°· quinto (ACA Cancelleria, Reg. 47, f. 133v).

- g) L'infant Alfons convoca la noblesa aragonesa a Saragossa abans d'acudir en ajuda del rei Pere (Barcelona, 6 d'agost de 1285)

Infans etc. Viro nobili et dilecto avunculo suo Petro Ferrandi. Cum pro negociis predicti domini regis et nostris, que celeritatem desiderant, ad partes Aragonie festinanter accedamus, ut super ipsis negociis ex parte ipsius domini regis et nostra vobiscum et aliis richis hominibus Aragonie alloquamur, vos requirimus et sicut karius possumus deprecamur quatenus die sabbati proxima ventura sitis nobiscum apud Cesaraugustam. Nos enim erimus ibidem ipsa die, Domino concedente. Datum Barchinone ·VIII· idus augusti⁸¹⁷ (ACA Cancelleria, Reg. 62, f. 157v).

- b) A Bernat Escrivà, perquè faci armar un vaixell que porti un missatger secret a Mallorca (Sant Celoni, 12 de setembre de 1285)

Bernardo Scribe. Mandamus vobis quatenus incontinenti armetis secreta unam barcam idoneam quam tradatis armatam Micheli Juneda latori presentium et faciatis mandamentum naute et comiti dicte barce quod ponant dictum Michelem in terra in illo loco insule Maiorice ubi ipse dicit eis et expectent ipsum donec redierit ad ipsam barcam. Et hoc cicius et secreta expediatis. Datum apud Sanctum Celedonium ·II^a· idus septembris (ACA Cancelleria, Reg. 58, f. 51v).

817. La lletra és dirigida també a 37 nobles més.

APÈNDIX 12

- a) El rei escriu al bisbe de Girona i altres eclesiàstics que havien ajudat els francesos invasors que abandonin els seus regnes (Bàscares, 6 d'octubre de 1285)

Petrus Dei gracia etc., venerabilibus et dilectis Berengarii per eandem episcopo et capitulo Gerundensi. Si bene recolitis, antequam rex Francie cum exercitibus suis intraret ad invadendum terram nostram, monuimus universos homines regni nostri tam prelatos quam milites, quam homines eorundem que iuvarent nos ad deffendendum terram nostram et resistendum dicto regi, prout tenebantur per Usaticum Barchinone, unde cum vos et quamplures clerici ac religiosi vestre diocesis et homines vestri et ipsorum, nedum pro nobis succursum aut iuvamen faceritis, immo contra nos et valitores nostros recepistis, iuvastis ac deffendistis inimicos nostros, terram nostram indebite invadentes. Idcirco vos monemus ac vobis mandamus quatenus visis presentibus incontinenti exeatis de regno et dominacione nostra, assignantes vobis terminum octo dierum a die confeccionis presentium computadorum, infra quod exueritis de dominacione et regno nostro, alias ex tunc contra personas vestras gravius procedere haberemus. Datum Baschare ·II· nonas octubri.

Sub predicta forma scripsimus infrascriptis

Abbati de Baynoles

Abbati de Amer

Abbati sancti Felicis de Guixols

Abbati et conventui sancti Petri de Gallicantu

Preposito sancti Martini Gerundensi

Abbati de Villabertran

Abbati sancti Michaelis de Fluviano

Abbati sancti Petri de Bisuldoni

Abbati de Camporotundo

Abbati sancti Laurentii de Monte
 Priori de Letone
 Priori sancte Marie de Bisuldoni
 Priori sancti Michaelis de Cruylles
 Priori de Uyllano
 (ACA Cancellaria, Reg. 57, f. 208v)⁸¹⁸

- b) El rei Pere comunica als reis de Castella, Portugal i Anglaterra, i altres personatges importants, el desenvolupament de la guerra amb els francesos i la seva victòria final (Barcelona, 14 d'octubre de 1285)

Serenissimo et sibi karissimo tanquam fratri dompno Sancio, Dei gracia illustri regi Castelle, Toleti, Legionis, Gallicie, Siville, Cordove, Murcie, Jaeheni et Alguarpii, Petrus per eandem Aragonum et Sicilie rex, salutem et intime dilectionis continuum incrementum. Dignum duximus, et expediens fore decrevimus, vestre celsitudini tanquam honoris in omnibus participi et consorti statum nostrum ac regni nostri, et ea que circa nos acta sunt, hiis temporibus intimare. Noverit igitur, excellencia regia, magnificum principem Philipum, felicitis recordacionis regem Francorum illustre, et suis non contentum finibus nec diviciis saciatum, set pocius sicientem, regnum nostrum suo quod absit imperio subiugare, terram nostram cum multitudine bellatorum hostiliter invasisse, ac comitatum Impuriarum pro parte sui maxima ocupasse, et Gerundensem civitatem copioso exercitu obsedisse. Ipsamque tandem habuisse infra trium mensium spacium, propter magnum deffectum victualium eorum qui circa prefate civitatis custodiam fuerant deputati, personis tamen eorum cum omnibus bonis suis ex pacto permissis inde exire libere et abire. Set Rex regum et Dominus dominancium, iustus iudex qui superbis resistit humilibus, autem dat gratiam tantam iniusticiam ac superbiam que contra nos fiebat, ulcione divina percellens actusque nostros pia miseracione disponens, conatus nepharios regis prefati et suorum non permisit ad effectum, iuxta ipsorum inordinatum desiderium, pervenire. Set quia mortem peccatorum non vult, set pocius ut convertantur et vivant, primum in eos sue correctionis virgam inmisit. Ipse namque in prefate civitatis obsidione manentes, multos barones ac alios milites, tam ex vulnere quam ex egritudine, ac pene ·XL· equorum millia, amiserunt. Et quia nondum perverse agere quieverunt, nec virgam correctionis huiusmodi salubriter receperunt, eosdem Dominus sue punicionis baculo fla-

818. Després d'haver transcrit el document he descobert que, tot i no citar-lo ni Coll ni Soldevila — que sembla que desconeixen aquest estudi — ja havia estat publicat per Vinke (1936, doc. 46) on per error és datat a Barcelona i no a Bàscara.

gellavit. Stolum enim nostrum regni Sicilie, quod circa acquisitionem civitatis ac principatus Taranti moram traxerat, que nobis de partibus Calabrie adquirenda restabat, Barchinonam preveniens, nostroque stolio Cathalonie coniungens ac felici navigatione procedens, cum stolio magno regis prefati maritimum bellum inivit, ipsumque, Domino favente, devicit, et obtenta palma victorie de hostibus trihumfavit. In quo quidem bello, preter admiratum Escotum nomine et aliquos alios stolii regis prefati, qui nostro carceri mancipandi ad vitam fuerunt retenti, ultra ·III· millia hominum gladio ceciderunt, galeas et naves, barchas et alia ligna quamplurima perdidit. Ante tamen quam ista contingerent, decem tantum galee Cathalonie ·XXIII· galeas regis predicti vicerant, et ipsarum ceperant alium admiratum nomine Guillelmo de Lodeva. Set rex predictus, cum suis gallicis neronitzans, more Neronii in flagellis induratus extitit, nec flagellum divinum cum paciencia recognovit, et ob hoc iratus Dominus, tam ipsum regem quam in suos, severitatem ipsius vindicte suo iusto iudicio exercuit evidenter. Nam rex prefatus diu in partibus istis infirmitate retentus, viam universe carnis ingrediens, diem clausit extremum, suosque complices, hostes nostros, immo verius hostes Dei, de regni nostri finibus expellentes, in illius virtute cuius adiuti manu Saul ac David ·X· millia percusserunt. Die dominica post festum Sancti Michaelis et die lune sequenti vicimus, immo ipsos, ut loquamur verius, vicit Deus, in personis et rebus eorum quasi inextimabili dampno dato, sic itaque factum est actore Domino, ut comitatum Impuriarum ipsis ibidem presentibus ab integro iurisdictioni nostre redito, hostes prefati tam in terra subrubuerint quam in mari, hec autem magnitudini vestre ad gaudiorum cumulum significare curavimus, sperantes immo scientes vos nobis de votivis successibus congaudere, presertim cum hoc negocium tamquam vestrum proprium vos contingat et res vestra gravatur in omnibus et per omnia in hac parte. Datum Barchinone ·II°· idus octobris.

Similem literarum

Violanti Dei gracia regine Castelle

Dompne Marie Dei gracia regine Castelle et Legionis

Dompne Elisabet, Dei gracia regine Portugalli et Algarbe

Dompno Dionisio Dei gracia regi Portugalli et Algarbe

Domino Eduardi regi Anglie, domino Ibernice et duci Aquitanie

Dompno Johanni illustris regis Castelle quondam filio

Dompno Lупpo Diaz de Vizcaya

Dompno Diago Lупpo de Haro

Dompno Gomacio Garcia abbatis de Valladolid

(ACA Cancellaria Reg. 47, f. 134v-135r)⁸¹⁹

819. Ja publicada per Carini (1884, vol. II, p. 60-62) i per Gaibrois (1922-1928, vol. III, doc. 89) —obra que sembla desconeguda als meus predecessors—, n'he revisat l'edició sobre l'original.

- c) El rei escriu al rei Sanç de Castella per tal de resoldre qüestions de frontera, originades per la lluita contra Juan Núñez de Lara (Barcelona, 20 d'octubre de 1285)

Al muy alto et noble et caro sobrino don Sancho, por la gracia de Dios rey de Castiella, de Tholedo, de Leon, de Gallicia, de Sivilla, de Cordova, de Murcia, de Jahen et de Algarbe, de nos don Pedro por essa mesma gracia d'Aragon et de Sicilia rey, salut et verdader amor, como a sobrino que tenemos en conta de hermano, que mucho amamos et en que mucho fiamos, por a qui mucho de vida et de salut et d'ondra cobdiçiamos. Viemos vuestra carta en que nos feziestes saber de como los de Cuenca vos mostraron que las huestes de Aragon vinieran cerca de Cuenca en puez don Johan Núñez, qui mucha presa se levava d'Aragon, et que los de Cuenca dixeran a las huestas de Aragon que con ellos ensemble eran aparayados de seguir don Johan por las malfetrias d'Aragon, et los de Aragon, non querendo ir mas adalant, vinieron, et veniendo que roparon et mucho mal fizieron en Castella. On sepades, sobrino, que ben assi como vos nos lo embiastes dizir, assi lo creemos nos e en tal manera fue fetcho, que nos, seendo con los françeses d'aquella manera que odiestes, embiamos nos por los aragoneses que veniessen a servicio nuestro, e todos los demas scendo aparayados de venir a nuestro servicio, levatoronse algunos qui los nos devieron levandolos en pues don Johan, et quando cerca ell fueron, sopieron lunyar el fetcho deguisado, que ondra vuestra ni nuestra non se complisse en elli, despues partendose de don Johan, veniendo ad Aragon, fazieron escontra Castiella, lo que odiestes. La qual cosa mucho a nos pesa de corason, e creet que lo fezieran mas por poner entre vos et nos algun destorbo et desavinença que por otra cosa ninguna. E de todas estas cozas faillaredes vos verdat quando las querades saber, e, Dios querendo, vos viniaredes a essas fronteras, poredes vos ende certificar, e seremos ensemble et faremos nos en aquello quanto vos por bien tengades. Datum Barchinone ·XIII° kalendas novembris, anno Domini Millesimo ·CC^oLXXX^o quinto (ACA Cancelleria, Reg. 47, f. 136r).⁸²⁰

820. En aquest cas també he descobert que havia estat publicada per Gaibrois (1922-1928, vol. III, doc. 90) després d'haver-ne fet l'edició, he pogut corregir alguns pocs errors de transcripció.

BIBLIOGRAFIA

FONTS HISTORIOGRÀFIQUES I DIPLOMÀTIQUES

- Adam de la Halle. *Oeuvres complètes*. París: E. de Coussemaker, 1872.
- ADAM, Salimbene de. *Cronica*. Edició de G. Scalia. Bari, 1966. 2 v.
- ALBERT, Ricard; GASSIOT, Joan. *Parlaments a les Corts Catalanes*. Barcelona: Barcino, 1928. (ENC)
- ALTAHENS, Hermann. *Annales*. (MGH; SS XVII)
- Annales breves Wormatienses*. (MGH; SS XVII)
- Annales Colmarienses maiores*. (MGH; SS XVII)
- Annales Colmarienses minores*. (MGH; SS XVII)
- Annales Ianuenses*. Edició de L. T. Belgrano i C. Imperiale di Sant' Angelo. Roma, 1890-1929. 4 v.
- Annales Lubicenses*. (MGH; SS XVI)
- Annales Mantuani*. (MGH; SS XIX)
- Annales Moguntini*. (MGH; SS XVII)
- Gli Annales Pisani di Bernardo Maragone*. Edició de Michele Lupo Gentile. Bologna, 1936. (RIS n. s.; VI, 2)
- Annales Placentini Gibellini*. (MGH; SS XVIII)
- Annales Rivipullenses II*. Ms. BUB 588. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2006. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)
- Annales S. Iustine Patavini*. (MGH; SS XIX)
- Annales Sancti Victoris Massiliensis*. (MGH; SS XXIII)
- Annales de Weaverly*. (RHF; 18)
- Annals de 1285*. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2006. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)
- Annals de Barcelona de 1278*. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2006. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)
- Annals de Barcelona de 1291*. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2006. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)

- Annals de Barcelona de 1311*. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2006. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)
- Annals de Ripoll I*. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2006. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)
- Annals de Ripoll II*. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2006. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)
- Annals de Tortosa I*. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2006. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)
- Annals de Tortosa II*. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2006. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)
- BENOIT, Fernand. *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant a la maison de Barcelone*. Mònaco; París, 1925. 2 v.
- BERGER, Élies. *Les registres d'Innocence IV*. París, 1884-1911. 4 v.
- BEZANIS, Alberto de. *Cronica Pontificum et Imperatorum*. Edició d'Oswald Holder-Egger. Hannover; Leipzig, 1908. (MGH; SRG in usum scholarum)
- Biographies des Troubadours*. Edició de J. Boutière i A. H. Schutz. 1a ed. París, 1964. — Edició de J. Boutière i A. H. Schutz. 2a ed. París, 1973.
- CARBONELL, Pere Miquel. *Cròniques d'Espanya*. Edició d'Agustí Alcoberro. Barcelona, 1997. 2 v. (ENC)
- CARINI, Isidoro. *De rebus Regni Siciliae*. Palerm, 1882. (Documenti per servire alla storia di Sicilia; V)
- *Gli Archivi e le Biblioteche di Spagna in rapporto alla storia d'Italia in generale e di Sicilia in particolare*. Palerm, 1884.
- Cerverí de Girona. *Lírica*. Edició de Joan Coromines. Barcelona, 1988. 2 v.
- La Chanson de la Croisade albigeoise*. París, 1989. [Intr. Michel Zink, adaptació Henri Gougaud]
- Chronica Adefonsi Imperatoris*. Edició de Luis Sánchez Belda. Madrid, 1950.
- Chronica Regia Coloniensis*. (MGH; SS XVII)
- Chronicon Siciliae*. Vegeu: GREGORIO, Rosario. *Bibliotheca Scriptorum qui Res in Sicilia Gestas sub Aragonum Imperio retulere*. Palerm, 1791-1792. 2 v.
- Chronique anonyme, finissant en 1308*. (RHF; 21)
- Chronique anonyme*. (RHF; 21)
- Chronique anonyme des roys de France, finissant en 1286*. (RHF; 21)
- Chronique de Morée (1204-1505)*. Edició de Jean Longnon. París, 1911.
- Chroniques de Saint Denis*. (RHF; 21)
- CINGOLANI, S. M. «Historiografia catalana al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 1. *Crònica del rei En Pere». *Acta Medievalia*, núm. 25 (2003-2004), p. 201-227.
- «Historiografia catalana al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 3. *Gesta Comitum Barcinonensium IV*». *Llengua & Literatura*, núm. 15 (2004), p. 7-30.
- «Historiografia catalana al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 2. *Libre de l'infant En Pere». *Caplletra* [en premsa a].
- Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XI)*. Edició de Gener Gonzalvo i Bou. Barcelona: 1994. (TJC, Lleis i Costums; II/3)

- Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*. Vol. I: *Cortes de Cataluña*. Madrid, 1896.
- Cronica Comunia*. Ms. AHCB L-9 i L-10. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2006. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)
- «Crónica del rey Don Alfonso décimo». A: *Crónicas de los Reyes de Castilla*. Edició de Cayetano Rosell. Vol. I. Madrid, 1875. (BAE; 66)
- Crónica de San Juan de la Peña*. Edició de C. Orcastegui Gros. Saragossa: Institución Fernando el Católico, 1985. [Versió aragonesa]
- Crònica General de Pere III el Cerimoniós*. Edició d'A. Soberanas. Barcelona: Alpha, 1961. [Versió catalana]
- Crónica latina de los reyes de Castilla*. Edició de M. Desamparados Cabanes Pecourt. Saragossa, 1985.
- «Cronica S. Petri Erfordensis» A: *Monumenta Erphesfurtensia, saec. XII. XIII. XIV*. Edició d'Oswald Holder-Egger. Hannover; Leipzig, 1899. (MGH in usum scholarum)
- Crònica del rei En Pere*, Cingolani. 2003-2004.
- Cronicó de Mascaró*. Ms. BC 485. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2006. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)
- Cronicó de Perpinyà (segle XIII)*. Edició de Josep Moran i Ocerinjauregui. Montserrat, 1998.
- CUBELLS, Manuel (1916). «Documentos diplomáticos aragoneses (1259-1284)». *Revue Hispanique*, núm. 37 (1916), p. 105-250.
- DANTE, Alighieri. *La Divina Commedia*. Ed. de Giorgio Petrocchi. Torí, 1975.
- DESCLOT, Bernat. *Crònica*. Edició de Miquel Coll i Alentorn. Barcelona, 1949-1951. 5 v. (ENC)
- DEVIC, C; VAISSETE, J. *Histoire générale du Languedoc*. Tolosa, 1872-1879. 8 v.
- ELLENHARD. *Chronicon*. (MGH; SS XVII)
- FERNÁNDEZ DE HEREDIA, Juan. *Libro de los fechos et conquistas del principado de Morra*. Edició d'Alfred Morel-Fatio. Ginebra, 1885.
- FINKE, Heirich. *Acta Argonensia*. Berlín; Leipzig, 1908-1922. 3 v.
- FRACHETO, Girardus de [Géraud de Frachet]. *Chronicon*. (RHF; 21)
- Galbert de Bruges. *Histoire du meurtre de Charles le Bon comte de Flandre*. Edició d'Henry Pirenne. París, 1891.
- Gaufridi de Collone [Geoffroy de Courlon]. *Excerpta Chronicon*. (RHF; 22)
- Gervase of Tilbury. *Otia imperialia*. Edició de S. E. Banks i J. W. Binns. Oxford, 2002.
- Gesta Comitum Barcinonensium*. Edició de L. Barrau Dihigo i J. Massó Torrents. Barcelona: IEC, 1925.
- Gesta Comitum Barcinonensium I i II*. Edició de Stefano Maria Cingolani. Alacant, 2005. (Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives)
- Gesta Comitum Barcinonensium IV*. Vegeu: CINGOLANI, S. M. «Historiografia catalana al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 3. *Gesta Comitum Barcinonensium IV*». *Llengua & Literatura*, núm. 15 (2004), p. 7-30.
- Gesta Triumphalia per Pisanos facta*. Edició de Michele Lupo Gentile. Bolonya, 1936. (RIS n. s.; VI, 2)

- GREGORIO, Rosario. *Bibliotheca Scriptorum qui Res in Sicilia Gestas sub Aragonum Imperio retulere*. Palerm, 1791-1792. 2 v.
- GUI, Bernard. *Flores chronicum*. (RHF; 21)
- GUIART, Guillaume. *Branche des royaus Lignages*. (RHF; 22)
- Guillaume de Nangis. *Chronicon*. (RHF; 20)
- *Vita Sancti Ludovici*. (RHF; 20)
- *Gesta Philippi Regis Francia*. (RHF; 20)
- Guillaume de Tyr. *Historia rerum in partibus Transmarinis gestarum: L'Estoire de Eracles Empereur et la conquete de la terre d'Outremer*. París, 1844. (RHC, Historiens Occidentaux; I)
- Guillem de Puy Laurens. *Historia Albigensis*. (RHF; 20)
- Histoire de la guerre des Albigeois*. (RHF; 20)
- HOLDER-EGGER, Oswald. «Italienische Prophetieen des 13. Jahrhunderts I». *Neue Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, núm. 15 (1890), p. 141-178.
- «Italienische Prophetieen des 13. Jahrhunderts II». *Neue Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, núm. 30 (1905), p. 321-386.
- «Italienische Prophetieen des 13. Jahrhunderts III». *Neue Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, núm. 33 (1908), p. 95-187.
- HUICI, Ambrosio. *Colección diplomática de Jaime I, el Conquistador*. València, 1916-1922. 3 v.
- HUICI MIRANDA, Ambrosio (†); CABANES PECOURT, María Desamparados. *Documentos de Jaime I de Aragón*. València; Saragossa, 1976-1988. 5 v. (Textos Medievales)
- Iohannis abbatis Victoriensis. *Liber certarum historiarum*. Edició de Fedorus Schneider, Hannover; Leipzig, 1909-1910. (MGH in usum scholarum)
- Jaume I. *Llibre dels fets*. Edició de Jordi Bruguera. Barcelona, 1991. 2 v. (ENC)
- JAMSILLA, Nicola de. *Historia*. (RIS; VIII)
- JIMÉNEZ DE RADA, Rodrigo. *Historia de rebus Hispanie sive Historia Gothica*. Edició de Juan Fernández Valverde. Turnhout: Brepols, 1987 (CCCM; 72).
- JUNYENT I SUBIRÀ, Eduard. *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*. Barcelona, 1992.
- KERN, F. *Acta Imperii Angliae et Francia 1267-1313*. Tübingen, 1911.
- La gran conquista de Ultramar*. Edició de Pascual de Gayangos. Madrid, 1877. (BAE; 44)
- LA MANTIA, Giuseppe. *Codice Diplomatico dei re Aragonesi di Sicilia (1282-1355)*. Vol. I. Palerm, 1918.
- LACARRA, José Maria. «Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del Valle del Ebro (segunda serie)». *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*. [Saragossa], núm. 3 (1947-1948), p. 499-727.
- LECOY DE LA MARCHE, Albert. *Le Rire du Prédicateur: Récits facétieux du Moyen Age*. Turnhout: Brepols, 1992. [Textos traduïts per A. L. M., presentació, notes i annexos per Jacques Berlioz]
- Liber Feudorum Maior*. Edició de Francisco Miquel. Barcelona, 1945. 2 v.
- Libre de l'infant En Pere*. Vegeu: CINGOLANI, S. M. «Historiografia catalana al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 2. **Libre de l'infant En Pere*». *Caplletra*. [En premsa a]

- LLULL, Ramon. *Libre de meravelles*. Edició de Salvador Galmès. Barcelona, 1931-1934. 4 v. (ENC)
- Lu Rebellamentu di Sichilia, lu quali hordinau e fichi fari Misser Iohanni di Prochita, contra re Carlu, narrato da Anonimo Messinese del secolo XIII in Due cronache del Vespro in volgare siciliano del secolo XIII*. Edició d'Enrico Sicardi. Bolonya, 1935. (RIS n. s.; XXXIV, 1)
- MALASPINA, Saba. *Die Chronik*. Edició de Walter Koller i August Nitschke. Hannover, 1999. (MGH; SS XXXV)
- MALISPINI, Ricordano. *Storia Fiorentina*. Edició de Vincenzo Follini. Roma, 1976. [1a ed. 1816, reimpr. anast.]
- MARCA, Petrus de. *Marca Hispanica sive Limes Hispanicus*. París, 1688. [Barcelona, 1998, reimpr. anast.]
- MARTÈNE, Edmund; DURAND Ursin. *Thesaurus Novus Anecdotorum*. París, 1717. 5 v.
- Matteo di Giovenazzo, *Diurnali*. (MGH; SS XIX)
- Memorial histórico español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades que publica la Real Academia de la Historia*. Madrid: Real Academia de la Historia, 1851-1963. 50 v. [Documentos de la época de Alfonso el Sabio, vol. I i II]
- Memoriale Potestatum Regiensium*. (RIS; VIII)
- MUNTANER, Ramon. *Crònica*. Vegeu: SOLDEVILA, Ferran. *Les quatre grans cròniques*. Barcelona: Selecta, 1971.
- MURATORI, Ludovico Antonio. *Antiquitates Italicae medii aevii*. Vol. III. Milà, 1740.
- NEOCASTRO, Bartolomeo de. *Historia Sicula (1250-1283)*. Edició de Giuseppe Paladino. Bolonya, 1921. (RIS n. s.; XIII, 3)
- Nicola Speciale, *Historia Sicula*. Vegeu: GREGORIO, Rosario. *Bibliotheca Scriptorum qui Res in Sicilia Gestas sub Aragonum Imperio retulere*. Palerm, 1791-1792. 2 v.
- NICOLAU D'OLWER, Lluís. «L'escola poètica de Ripoll en els segles X-XIII». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1915-1920: Vol. VI. Barcelona: IEC, 1923, p. 3-84.
- OLIVIER MARTIN, F. [et al.]. *Les registres de Martin IV (1281-1285)*. París, 1901-1935.
- OTTOKAR, Iohannes. *Österreichische Reimchronik*. Edició de Joseph Seemüller. Hannover, 1890-1893. (MGH scriptorum qui vernacula lingua usi sunt; V, 1-2)
- Pere III, *Chronique*. Edició d'Amadeu Pagès. Tolosa; París: Privat-Didier, 1941.
- Pierre de Condé. *Tabulae ceratae*. (RHF; 22)
- Pierre des Vaux-de-Cernay. *Historia Albigensis*. Edició de P. Guébin i E. Lyon. París, 1926-1939. 3 v.
- PRIMAT. *Chronique*. (RHF; 23) [Traducció de Jean du Vignay]
- PSEUDO-TURPIN. *Die Chronik von Karl dem Grossen und Roland*. Edició de Hans-Wilhelm Klein. Munic, 1986.
- Riccardo de S. Germano. *Chronica*. Edició de Georg Heinrich Pertz. Hannover, 1864. (MGH in usum scholarum)
- RIQUER, Martí de. *Los trovadores*. Barcelona, 1975. 3 v.
- RYMER, Thomas. *Foedera, conventiones, literae et cujuscunque generis acta publica inter reges Angliae et alios quosvis imperatores, reges, pontifices, principes, vel communitates*. Londres, 1727. 2 v.
- Sicardus Episcopus Cremonensis. *Cronica*. Edició d'O. Holder-Egger. (MGH; SS XXXI)

- Sigeberto de Gembloux. *Chronografia, continuatio Mortui Maris*. (MGH; SS VI)
- SOLDEVILA, Ferran. *Les quatre grans cròniques*. Barcelona: Selecta, 1971.
- Thalamus Parvus – Le Petit Thalamus de Montpellier*. Montpellier, 1840.
- TEULET, Alexandre; LABORDE, Joseph de; BERGER, Élie; DELABORDE, H.-François. *Layette du Trésor des Chartes*. París, 1863-1909. 5 v.
- Tolomeo da Lucca. *Annales*. Edició de Bernhard Schmeidler. Munic, 1984. (MGH Scriptores Rerum Germanicarum, n. s.)
- *Historia Ecclesiastica*. (RIS; XI)
- TOMIC, Pere. *Històries e conquestes dels reys de Aragó e comtes de Barcelona*. Barcelona, 1495. [Reimp. anast., Textos Medievales, Saragossa, 1970]
- TURELL, Gabriel. *Recort*. Edició d'Enric Bagué. Barcelona, 1950. (ENC)
- UDINA I ABELLÓ, Antoni. *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó: De Guifré Borrell a Joan II*. Barcelona, 2001.
- Usatges de Barcelona: El Codi a mitjan segle XII*. Edició de Joan Bastardas. Barcelona, 1991.
- VERONENSIS, Laurenti [Lorenzo Veronés]. *De Bello Maioricano libri octo / La Guerra de Mallorca, en ocho libros*. Edició de Jaume Juan Castelló. Barcelona, 1996.
- VILLANI, Giovanni. *Nuova cronica*. Edició de G. Porta. Parma, 1990-1991. 3 v.
- VINKE, Johannes. «Der Eheprozeß Peters II. Von Aragon (1206-1213), Mit Veröffentlichung der Prozeßkarten». *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, núm. 5, (1935), p. 108-189.
- *Documenta Selecta mutuas civitatis arago-cathalaunicae et Ecclesiae relationes illustrandas*. Barcelona: 1936 (Biblioteca Històrica de la Biblioteca Balmes; sèrie II, vol. 15).
- ZURITA, Jerónimo. *Anales de Aragón*. Edició d'Àngel Canellas López. Saragossa, 1998. 6 v.

ESTUDIS

- ABADAL, Ramon d'. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*. Barcelona, 1987. [1a ed. castellana 1966, 1a ed. catalana 1972]
- *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós*. Barcelona, 1989.
- AGUILAR ÀVILA, Josep Antoni. «Fieri pax per eum: Carles II d'Anjou a la Crònica de Muntaner». *Estudis Romànics*, núm. 26 (2004), p. 129-153.
- «De plaga muscarum: els mals de França a les cròniques catalanes medievals», *13è Colloqui Internacional de l'AILLC*, Girona, 8-13 de setembre de 2003. [En premsa a]
- «Elements profètics en les Cròniques de les vespres sicilianes». *Literatura profètica a la Corona d'Aragó i a la Mediterrània occidental (segles XIII-XVIII)*. V Colloqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga, Girona, 18-20 d'octubre de 2004. [En premsa b]
- AINAUD DE LASARTE, Joan. *Pintures del segle XIII al carrer de Montcada de Barcelona*. Barcelona, 1969.
- ALVIRA CABRER, Martín. «Dimensiones religiosas y liturgia de la batalla plenomedieval: Las Navas de Tolosa, 16 de julio de 1212». *XX Siglos*, núm. 19 (1994), p. 33-46.

- ALVIRA CABRER, Martín. «El desafío del *Miramamolín* antes de la batalla de Las Navas de Tolosa (1212). Fuentes, datación y posibles orígenes». *Al-Qantara*, núm. 18 (1997), p. 463-490.
- «La cruzada albigense y la intervención de la Corona de Aragón en Occitania: El recuerdo de las crónicas hispánicas del siglo XIII». *Hispania*, núm. 60 (2000), p. 947-976.
 - *12 de septiembre de 1213. El jueves de Muret*. Barcelona, 2002.
 - *Pedro el Católico, Rey de Aragón y Conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, Testimonios y Memoria Histórica*. Saragossa, 2006.
- AMARI, Michele. *La Guerra del vespro Siciliano*. 9a ed. Milà, 1886. 3 v.
- ARIENZO, Luisa d'. «Documenti sulla prigionia di Carlo II d'Angiò, Principe di Salerno». *XI CHCA: La società mediterranea all'epoca del Vespro*. Vol. II. Palerm, 1983, p. 489-556.
- ASPerti, Stefano. «El rei i la història. Propostes per a una nova lectura del *Libre dels feys* de Jaume I». *Randa*, núm. 18 (1985), p. 5-24.
- *Romanistisches Zeitschrift für Literaturgeschichte*, núm. 7 (1983), p. 275-296. [Edició original italiana de la referència anterior]
 - «La qüestió de les prosificacions en les cròniques medievals catalanes». A: *Actes del Novè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. I. Barcelona, 1993, p. 85-137. 2 v.
- AURELL, Martí. «Chanson et propagande politique: les troubadours gibelins (1255-1285)». A: *Le forme della propaganda politica nel Due en el Trecento*. Roma, 1994, p. 183-202.
- *Les noces del comte: Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*. Barcelona, 1998. [Edició original en francès, 1995]
- AVALLE, D'Arco Silvio. *I manoscritti della letteratura in lingua d'Oc*. Nova edició de Lino Leonardi. Torí, 1993. [1a ed. 1961]
- BADIA, Lola. «Sobre una versió vulgar de l'epítom català de la *Historia Gotica*». *Estudis de llengua i literatura catalanes XXXI*. Barcelona, 1995, p. 23-36. (Miscel·lània Germà Colón; 4)
- BADIA I HOMS, Joan; BOFARULL I GALLOFRÉ, Benjamí; CARRERAS I VIGORÓS, Enric; PINERO I COSTA, Miquel Dídac. *El combat naval de les Illes Formigues, VII centenari, 1285-1985*. Palafrugell, 1985.
- BAGUÉ, Enric; CABESTANY, Joan F.; SCHRAMM, Percy E. *Els primers comtes-reis*. Barcelona, 1980. (Biografies Catalanes; 4) [1a ed. 1960]
- BALDWIN, John W. *The Government of Philippus Augustus. Foundations of French Royal Piower in the Middle Ages*. Berkeley; Los Angeles; Oxford, 1986.
- BARBERO, Alessandro. *Il mito angioino nella cultura italiana e provenzale del Duecento e Trecento*. Torí, 1983.
- *L'aristocrazia nella società francese del medioevo*. Bolonya, 1987.
- BASTARDAS, Joan. *Sobre la problemàtica dels Usatges de Barcelona*. Barcelona, 1977.
- BATLLE, Carme. «Aportació a la història d'una revolta popular: Barcelona 1285». *Estudis d'Història Medieval*. Vol. II. Barcelona, 1970, p. 21-29.
- *L'expansió baixmedieval (segles XII-XIV)*. Barcelona, 1999. (Història de Catalunya; 3) [1a ed. 1988]

- BEER, Jeanette M. A. *Narrative Conventions of Truth in the Middle Ages*. Ginebra, 1981.
- BISSON, Thomas N. «L'essor de Catalogne: identité, pouvoir et idéologie dans une société du XIIIe siècle». *Annales ESC*, núm. 39 (1984), p. 454-479.
- *Història de la Corona d'Aragó a l'edat mitjana*. Barcelona, 1988. [Edició original en anglès, 1986]
- «Unheroed Past: History and Commemoration in South Frankland before the Albigensian Crusades». *Speculum*, núm. 65 (1990), p. 281-308.
- BLASCO I BARDAS, Anna M. *Les pintures murals del Palau Reial Major de Barcelona*. Barcelona, 1993.
- BOFARULL, Prósper de. *Los condes de Barcelona vindicados*. Barcelona, 1836. [Reimp. anast. Barcelona, 1988]
- BONNASSIE, Pierre. *Cataluña mil años atrás (Siglos X-XI)*. Barcelona, 1988.
- BOSCOLO, Alberto. «L'heredità sveva di Pietro il Grande, re d'Aragona». *XI CHCA: La societat mediterranea all'epoca del Vespro*. Vol. I. Palerm, 1983, p. 83-99.
- BOURNAZEL, Éric. «Mémoire et parenté (le problème de la continuité dans la noblesse de l'an Mil)». A: DELORT, Robert; IOGNA-PRAT, Dominique [ed.]. *La France de l'an Mil*. París, 1990, p. 114-124.
- BOYER, Jean-Paul Boyer. «La 'foi monarchique': royaume de Sicilie et Provence (mi-XIIIe - mi-XIVe siècle)». A: *Le forme della propaganda politica nel Due en el Trecento*. Roma, 1994, p. 85-110.
- BRESC, Henri. «1282: classes sociales et révolution nationale». *XI CHCA: La societat mediterranea all'epoca del Vespro*. Vol. II. Palerm, 1983, p. 241-258.
- BROSSARD-DANDRÉ, Michèle; BESSON, Gisèle. *Richard Coeur de Lion: Histoire et légende*. París, 1989.
- BRUCE ROSS, James [ed. i trad.] Galbert of Bruges, *The Murder of Charles the Good*. Toronto; Buffalo; Londres, 1982.
- BRUGUERA, Jordi. *El vocabulari del Llibre dels fets del rei En Jaume*. València; Barcelona, 1999.
- BURNS, Robert I., S. J., «Rehearsal for the Sicilian War: Pere el Gran and the Mudejar Countercrusade in the Kingdom of Valencia, 1276-1278». *XI CHCA: La societat mediterranea all'epoca del Vespro*. Vol. II. Palerm, 1983, p. 259-287.
- «The Loss of Provence. King James's Raid to Kidnap its Heiress (1245) Documenting a Legend». *XII CHCA: Montpellier, la Couronne d'Aragon et les Pays de Langue d'Oc (1204-1349)*. Montpellier, 1987a-1989. 3 v.
- *Moros, cristians i jueus en el regne croat de València*. València, 1987b. [Edició original en anglès, 1984]
- *Societat i documentació en el regne croat de València (Diplomatariu I: Introducció)*, València, 1988. [Edició original en anglès, 1985]
- «Castillo de Razón, Castillo de Fuerza: Los mundos de Alfonso el Sabio y Jaime el Conquistador». A: BURNS, Robert I., S. J. [ed.]. *Los mundos de Alfonso el Sabio y Jaime el Conquistador. Razón y fuerza en la edad media*. València, 1990a, p. 27-47. [Edició original en anglès, 1985]
- *L'Islam sota els croats*. València, 1990b. [Edició original en anglès, 1973]
- CABESTANY FORT, Joan F. «El Cronicle de Guillem Mascaró: l'autor i l'obra». *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 25 (1980), p. 115-122.

- CABRÉ, Miriam. *Cerverí de Girona and his Poetic Traditions*. Woodbridge, 1998.
- CAPO, Lidia. «Da Andrea Ungaro a Guillaume de Nangis: un'ipotesi sui rapporti tra Carlo I d'Angiò e il regno di Francia». *Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age-Temps modernes*, núm. 89 (1977), p. 811-888.
- CARRASCO, Juan; SALRACH, Josep M.; VALDEÓN, Julio; VIGUERA, M. Jesús. *Historia de las Españas Medievales*. Barcelona, 2002.
- CARTELLIERI, Otto. *Peter von Aragon und die sizilianische Vesper*. Heidelberg, 1904.
- CHIBNALL, Marjorie. *The World of Orderic Vitalis*. Cambridge, 1984.
- CICCARELLI, Diego. «I Francescani e il Vespro siciliano». *XI CHCA: La società mediterranea all'epoca del Vespro*. Vol. II. Palermo, 1983, p. 359-370.
- CINGOLANI, Stefano Maria. «Estra lei n'i son trei». *Cultura Neolatina*, núm. 44 (1984), p. 9-47.
- «*Nos en leyr tales libros trobemos plazer e recreation*. Estudi sobre la difusió de la literatura d'entreteniment a Catalunya els segles XIV i XV». *Llengua & Literatura*, núm. 4 (1990-1991), p. 39-127.
 - «Filologia e miti storiografici: Enrico II, la corte plantageneta e la letteratura». *Studi Medievali*. 3a sèrie, núm. 32 (1991), p. 815-832.
 - «Modelli storici, tradizioni culturali e identità letteraria nella Catalogna medievale». *Llengua & Literatura*, núm. 5 (1992-1993), p. 479-494.
 - «Carlomagno e Guglielmo d'Orange. Vecchiaia, giovinezza e morte alle origini della letteratura in francese». *Studi medievali*. 3a sèrie, núm. 34 (1993), p. 341-363.
 - *Le storie dei Longobardi. Dalle origini a Paolo Diacono*. Roma, 1995.
 - «*Pour remembrer des ancessurs, ovvero: Goffredo di Monmouth e Wace fra historiae e adventures*. Storiografia e poesia nella cultura medievale. Roma, 1999, p. 81-95.
 - «Memòria i estratègies comunicatives al 'Libre' del rei Jaume I». *Revista de Catalunya*. Nova etapa, núm. 154 (setembre 2000), p. 111-141.
 - «Historiografia catalana al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 4. *Libre del rei Pere*». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 55 (2005-2006). [En premsa]
 - «Seguir les vestígies dels antecessors: Llinatge, regalitat i historiografia a Catalunya des de Ramon Berenguer IV a Pere II (1131-1285)». *Anuario de Estudios Medievales*. 2006a. [En premsa]
 - «De la història privada a la història pública». *Butlletí de la Societat Catalana d'Història*. 2006b. [En premsa]
 - *La memòria dels reis. Les quatre grans cròniques i la historiografia catalana dels segles X al XIV*. Barcelona, 2006c.
- CLANCHY, M. T. *From Memory to Written Record, England 1066-1307*. 2a ed. Oxford, 1993.
- COLL I ALENTORN, Miquel. «Geni i figura de Jaume I». *Jaume I el Conqueridor 1276-1976*. Barcelona, 1976, p. 2-12.
- *Historiografia*. Barcelona, 1991. (Obres I)
 - *Llegendari*. Barcelona, 1993. (Obres IV)
- COLL I ROSELL, Gaspar. *Manuscripts jurídics i illuminació*. Barcelona, 1995.
- CONTAMINE, Philippe. *War in the Middle Ages*. Oxford, 1984. [Edició original en francès, 1980]

- CONTAMINE, Philippe. «Aperçus sur la propagande de guerre: de la fin du XIIe au début du XVe siècle: les croisades, la Guerre des cent ans». *Le forme della propaganda politica nel Due en el Trecento* [Roma], (1994), p. 5-27.
- CORTADELLAS I VALLÈS, Anna. «La llegenda de la rendició del comte Hug V d'Empúries en la historiografia catalana medieval». *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 2 (1989), p. 144-158.
- «Sis llegendes inèdites de la historiografia catalana medieval». *Llengua & Literatura*, núm. 11 (2000), p. 7-39.
- DELPECH, François. *Histoire et légende: Essai sur la genèse d'un thèmes épique aragonais*. París, 1993.
- DOMÍNGUEZ, César. «Repertorio de materiales hispanomedievales para el estudio de las cruzadas: 1. El manuscrito 152 de la Biblioteca de Catalunya». *Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, núm. 11 (1997), p. 505-518.
- DOXEY, Gary B. «Genovesos i pisans a les illes Balears (1146-1229)». *XIV CHCA: La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*. Vol. III. Sassari, 1996.
- DUBY, Georges. *La société chevaleresque*. París, 1988. [1a ed. 1979]
- DUNBABIN, Jean. *Charles I of Anjou, Power, Kingship and State-making in Thirteenth-Century Europe*. Londres; Nova York, 1998.
- ELLIOTT, Allison G. «L'historiador com a artista: manipulació de la història a la crònica de Desclot». *Quaderns Crema*, núm. 9 (1984), p. 27-52. [Edició original en anglès a *Viator*, núm. 14 (1983), p. 195-209]
- ESPADALER, Anton M. «El retrat del rei En Jaume a la crònica de Bernat Desclot». A: *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*. Vol. I. Barcelona, 1997, p. 63-69.
- «El final del *Jaufré* i, novament, Cerverí de Girona». A: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Vol. 47. 1999-2000, p. 321-334.
- ESTAL, Juan Manuel del. «Els usos lingüístics de la Cancelleria Aragonesa als anys 1291-1308, amb una referència especial als Regnes de València i de Múrcia». A: COLOMINA, Jordi [ed.]. *Llengües en contacte als Regnes de València i de Múrcia (segles XIII-XIV)*. Alacant, 1997.
- EVANGELISTI, Paolo. «I *paupers Christi* e i linguaggi dominativi». A: *La propaganda politica nel Basso Medioevo*. Spoleto, 2002, p. 315-392.
- FALCO, Giorgio. *La Sacra Romana Repubblica*. Milà; Nàpols, 1973.
- FERRANDO, Antoni. «Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri». A: *Actes del desè Colloqui internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. II. Barcelona, 1996, p. 197-216.
- FIELD, Ramon Vidal de Besalú. *Obra Poètica*. Edició de Hugh Field. Barcelona, 1989-1991. 2 v.
- FONT I RIUS, José M. «La conquesta: un procés històric». A: *En torno al 750 aniversario*. Vol. I, p. 237-278.
- GAIBROIS DE BALLESTEROS, Mercedes. *Historia del reinado de Sancho IV de Castilla*. Madrid, 1922-1928. 3 v.
- GALBRAITH, Vivian H. *Kings and chroniclers: Essays in English Medieval History*. Londres, 1982.
- GARCÍA FITZ, Francisco. *Las Navas de Tolosa*. Barcelona, 2005.

- GARRIDO I VALLS, Josep-David. *Jaume I i el regne de Múrcia*. Barcelona, 1997.
- GEANAKOPOLOS, Deno J. Geanakoplos. «The Greek Population of South Italy and Sicily and its Attitudes to Charles of Anjou and Michael Palaeologus before and during the early phase of the Sicilian Vespers». *XI CHCA: La societat mediterrànea all'epoca del Vespro*. Vol. III. Palerm, 1983, p. 177-182.
- GEANAKOPOLOS, Deno J. Geanakoplos. *L'imperatore Michele Paleologo e l'Occidente, 1258-1282*. Palerm, 1985. [Edició original en anglès, 1959]
- GIMENO BLAY, Francisco M. «A propòsit del manuscrit vulgar dels tres-cents: el ms. K.I.6 d'El Escorial i la minúscula cursiva librària de la Corona d'Aragó». A: *Miscel·lània Joan Fuster*. Vol. VIII. València; Barcelona, 1994, p. 25-77.
- GIRONA, Daniel. «Mullerament del Infant En Pere de Cathalunya ab Madona Constança de Sicília». A: *Primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Vol. I. Barcelona, 1909, p. 232-299.
- GRANSDEN, Antonia. «Propaganda in English Medieval Historiography». *Journal of Medieval History*, núm. 1 (1975), p. 363-382.
- GUENÉE, Bernard. *Storia e cultura storica nell'occidente medievale*. Bolonya, 1991. [Edició original en francès, 1980]
- GUGLIELMI, Nilda. «La Crònica de Neocastro: poder y sociedad en la Sicilia del siglo XIII». *XVII CHCA: El món urbà a la corona d'Aragó del 1137 als decrets de nova planta*. Vol. III. Barcelona, 2003, p. 387-402.
- HARVEY, Ruth. «The Empress Eudoxia and the Troubadours». *Medium Aevum*, núm. 70 (2001), p. 268-277.
- HAUF, Albert. «Més sobre la intencionalitat dels textos historiogràfics catalans medievals». *Medieval and Renaissance Studies in Honour of Robert Brian Tate*. Oxford, 1986, p. 47-61.
- HILLGARTH, Jocelyn N. *Los reinos Hispánicos 1250-1516, 1: Un equilibrio precario: 1250-1410*. Barcelona, 1979. [Edició original en anglès, 1976]
- *El problema d'un imperi mediterrani català 1229-1327*. Palma de Mallorca, 1984.
- «La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva crònica». *Llengua & Literatura*, núm. 5 (1992-1993), p. 7-102.
- HLAVÁČEK, Ivan. «L'exploitation du matériel diplomatique dans les chroniques de la Bohême médiévale». A: GENET, Jean-Philippe [ed.]. *L'historiographie médiévale en Europe*. París, 1991, p. 77-88.
- HOUSLEY, N. *The Italian Crusades. The Papal-Angevin Alliance and the Crusade against Christian lay Power, 1254-1343*. Oxford, 1982.
- HUICI, Ambrosio. *Estudio sobre la batalla de las Navas de Tolosa*. València, 1916.
- IGLÉSIES, Josep. *La conquesta de Tortosa*. Barcelona, 1961.
- KIECKHEFER, R. *Magic in the Middle Ages*. Cambridge, 1989.
- LANDINGHAM, Marta van. *Transforming the State. King, Court and Political Culture in the Realms of Aragon (1213-1387)*, Leiden; Boston; Colònia, 2002.
- LECOY DE LA MARCHE, Albert. *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*. París, 1892. 2 v.
- LÉONARD, Émile G. *Les angevins de Naples*. París, 1954.
- LEWIS, Andrew W. *Le sang royal. La famille capétienne et l'État, France, Xe-XIVe siècle*. París, 1986. [Edició original en anglès, 1981]

- LEWIS, Archibald R. «Jaime el Conqueridor: Montpellier y el sur de Francia». A: BURNS, Robert I., S. J. [ed.]. *Los mundos de Alfonso el Sabio y Jaime el Conqueridor: Razón y fuerza en la edad media*. València, 1990, p. 159-178. [Edició original en anglès, 1985]
- LLADONOSA, Josep. *La conquesta de Lleida*. Barcelona, 1961.
- LOMAX, Derek W. «The authorship of the *Chronique Latine des Rois de Castille*». *Bulletin of Hispanic Studies*, núm. 40 (1963), p. 205-211.
- MACDONALD, Robert. A. «Derecho y política: El programa de reforma política de Alfonso X». A: BURNS, Robert I., S. J. [ed.]. *Los mundos de Alfonso el Sabio y Jaime el Conqueridor: Razón y fuerza en la edad media*. València, 1990, p. 179-232. [Edició original en anglès, 1985]
- MANSSELLI, Raoul. *Il secolo XII: religione popolare ed eresia*. Roma, 1983.
- MARCOS, Ernest. *Almogàvers. La història*. Barcelona, 2005.
- MARTÍ DE BARCELONA. «La cultura catalana durant el regnat de Jaume II». *Estudios Franciscanos*, núm. 91 (1990), p. 213-295.
- «La cultura catalana durant el regnat de Jaume II». *Estudios Franciscanos*, núm. 92 (1991), p. 127-245 i 383-492.
- MARTIN, Georges. «Cinq opérations fondamentales de la compilation: l'exemple de l'*Histoire d'Espagne* (étude segmentaire)». A: GENET, Jean-Philippe [ed.]. *L'historiographie médiévale en Europe*. París, 1991, p. 99-109.
- MARTÍNEZ FERRANDO, J. Ernest. *La tràgica història dels reis de Mallorca*. Barcelona, 1960.
- MARTÍNEZ FERRANDO, J.; SOBREQUÉS, Santiago; BAGUÉ, Enric. *Els descendents de Pere el Gran*. Barcelona, 1980. (Biografies Catalanes) [1a ed. 1954]
- MARTÍNEZ, Salvador. «Épica románica en Cataluña. Reliquias de una tradición latina». A: *Studia in honorem prof. M. De Riquer*. Vol. IV. Barcelona, 1991, p. 25-67.
- MELVILLE, Gerd. «Le problème des connaissances historiques au Moyen Age. Compilation et transmission des textes». A: GENET, Jean-Philippe [ed.]. *L'historiographie médiévale en Europe*. París, 1991, p. 21-41.
- MIRAMBELL BELLA, Enric. *El setge de Girona en temps de Pere el Gran*. Barcelona, 1963.
- MIRET I SANS, Joaquim. «Itinerario de Pedro I de Cataluña, II en Aragón». A: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Vol. 3, 1a part. Barcelona, 1905-1906, p. 79-88, p. 238-249, p. 265-284, p. 365-388, p. 435-450.
- «Itinerario de Pedro I de Cataluña, II en Aragón». A: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Vol. 4. Barcelona, 1907-1908, p. 15-36, p. 91-114.
- «Notes sobre la expedició del rey Pere lo Gran a Berbería». A: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Vol. 7. Barcelona, 1914, p. 354-360.
- MURRAY, Alexander. *Ragione e società nel Medioevo*. Roma, 1986. [Edició original en anglès, 1978]
- NORTH, J. D. *Horoscopes and History*. Londres, 1986.
- OSTROGORSKI, Georg. *Storia dell'impero bizantino*. Torí, 1993. [Edició original en alemany, 1963]
- PALACIOS MARTÍN, Bonifacio. *La coronación de los reyes de Aragón (1204-1410), aportación al estudio de las estructuras políticas medievales*. València, 1975.
- PALACIOS MARTÍN, Bonifacio. «Imágenes y símbolos del poder real en la Corona de Aragón». *XV CHCA: El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*. Vol. I, 1r. Saragossa, 1996, p. 189-229.

- PAPON, Abbé. *Histoire générale de Provence*. París, 1777-1786. 4 v.
- PISPISA, Enrico. «Costruzioni storiografiche e propaganda politica: l'esempio di Bartolomeo di Neocastro». A: *La propaganda politica nel Basso Medisero*. Spoleto, 2002, p. 29-48.
- PROCTER, Evelyn S. «Materials for the reign of Alfonso X of Castile, 1252-1284». *Transactions of the Royal Historical Society*, núm. 14 (1931), p. 39-63.
- PUJOL, Josep M. [ed.] Jaume I, *Llibre dels fets*. Edició de Josep M. Pujol. Barcelona, 1991. [Introducció]
- «The *Llibre del rei En Jaume*: A Matter of Style». A: DEYERMOND, Alan [ed.]. *Historical Literature in Medieval Iberia*. Londres, 1996, p. 35-65.
- PUJOL, Josep. *La memòria literària de Joanot Martorell*. Barcelona, 2002.
- RENEDO, Xavier. «Elements messiànics en el *Llibre dels fets* del rei Jaume I». *Literatura profètica a la Corona d'Aragó i a la Mediterrània occidental (segles XIII-XVIII)*. V Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga, Girona, 18-20 d'octubre 2004. [En premsa]
- RIQUER, Martí. *Història de la literatura catalana medieval*. Barcelona, 1964. 3 v.
- ROMANO, David. «Los funcionarios judíos de Pedro el Grande de Aragón». A: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 33 (1969-1970), p. 5-41.
- «El judío Jucef Ravaya, tesorero real, en la ocupación de Sicilia (fines de 1282)». *XI CHCA: La societat mediterranea all'epoca del Vespro*. Vol. IV. Palerm, 1983, p. 149-159.
- RUBIÉS, Joan Pau; SALRACH, Josep Maria. «Entorn de la mentalitat i la ideologia del bloc de poder feudal a través de la historiografia medieval fins a les quatre grans cròniques». A: *La formació i expansió del feudalisme català: Homenatge a Santiago Sobrequès i Vidal*. (Estudi General 5-6). Girona, 1985-1986, p. 467-506.
- RUBIÓ I BALAGUER, J. *Historia i historiografia*. Barcelona, 1987. (Obres; VI)
- RUFFI, Antoine de. *Histoire des Comtes de Provence*. París, 1655.
- RUIZ DOMÈNEC, José Enrique. *A propósito de Alfonso, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza*. Barcelona, 1996.
- RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades*. Cambridge, 1954. 3 v.
- *I Vespri Siciliani*. Milà, 1976. [Edició original en anglès, 1958]
- SAINT-PRIEST, Alexis. *Histoire de la conquête de Naples par Charles d'Anjou, frere de saint Louis*. París, 1847. 4 v.
- SALRACH, Josep Maria. «Contribució dels monjos de Ripoll als orígens de la historiografia catalana: els primers crònics». A: *Art i cultura als monestirs del Ripollès*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1995, p. 17-35.
- «*El procés de feudalització (segles III-XII)*». A: *Història de Catalunya*. Vol. 2. Barcelona, 1998. [1a ed. 1987]
- SANZ ARIZMENDI, Claudio. «Sobre la muerte de Alfonso I, el Batallador». *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, xxi (1909), p. 571-572.
- SCHMIDT-CHAZAN, Mireille. «L'idée d'Empire dans le *Memoriale historiarum* de Jean de Saint-Victor». A: GENET, Jean-Philippe [ed.]. *L'historiographie médiévale en Europe*. París, 1991, p. 301-319.
- SHIDELER, John C. *Els Montcada: una família de nobles catalans a l'edat mitjana (1000-1230)*. Barcelona, 1987. [Edició original en anglès, 1987]

- SMITH, Damian J. «Motivo y significado de la coronación de Pedro II de Aragón». *Hispania*, núm. 60 (2000), p. 19-50.
- «Guerra Santa y Tierra Santa en el pensamiento y la acción del rey Jaime I de Aragón». [En prensa]
- SOBREQUÉS, Santiago. *Els Barons de Catalunya*. Barcelona, 1980. (Biografies Catalanes; 3) [1a ed. 1957]
- *Els Grans Comtes de Barcelona*. Barcelona, 1985. (Biografies Catalanes; 2) [1a ed. 1961]
- SOLDEVILA, F. «Pere II el Gran: el desafiament amb Carles d'Anjou». *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 9 (1915-1916), p. 123-172.
- *Les gestes de Pere el Gran, Anuari dels Catalans*. Barcelona, 1926.
 - *Pere II el Gran*. Barcelona, 1953.
 - «Un poema joglaresc sobre l'engendrament de Jaume I». *Estudios dedicados a Ramon Menéndez Pidal* [Madrid], núm. 8 (1957), p. 71-80.
 - *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*. Barcelona, 1963.
 - «L'ambaixada de Pere el Gran a l'emperador Rudolf de Habsburg». A: *Homenaje a Jaime Vicens Vives*. Vol. I. Barcelona, 1965, p. 651-659.
 - *Jaume I. Pere el Gran*. Barcelona, 1985. (Biografies Catalanes; 5) [1a ed. 1955]
- SOLDEVILA, F. *Pere el Gran*. Barcelona: IEC, 1995. 2 v. [1a ed. 1950-1962]
- TOURTOULON, Ch. de. *Don Jaime I el Conqueridor*. 2a ed. València, 1874. 2 v. [Traducció autoritzada i revisada per l'autor]
- TROMBETTI BUDRIESI, Anna Laura. «La sfida di Bordeaux: divagazioni sul tema di un duello mancato». *XI CHCA: La società mediterranea all'epoca del Vespro*. Vol. IV. Palerm (1983), p. 409-419.
- UBIETO ARTETA, Antonio. «La aparición del falso Alfonso I el Batallador». *Argensola*, núm. 9 (1958), p. 29-38.
- *Historia de Aragón. Creación y desarrollo de la Corona de Aragón*. Saragossa, 1987.
- UDINA I MARTORELL, Frederic; UDINA I ABELLÓ, Antoni M. «Consideracions a l'entorn del nucli originari dels *Usatici Barchinonae*». A: *La formació i expansió del feudalisme català: Homenatge a Santiago Sobrequés i Vidal*. (Estudi General 5-6). Girona, 1985-1986, p. 87-104.
- UNALI, Anna. «Considerazioni sulla spedizione africana di Pietro III d'Aragona». *XI CHCA: La società mediterranea all'epoca del Vespro*. Vol. IV. Palerm, 1983, p. 421-431.
- VAJAY, Szabols de. «Eudoquía Cómnenas, abuela bizantina de Jaime el Conquistador». *X CHCA: Jaime I y su época*. Vol. II. Saragossa, 1980, p. 611-631.
- VALLA, Lorenzo. *La falsa donazione di Costantino*. Milà, 1994. [Introducció, traducció i notes d'Olga Pugliese]
- VENTURA, Jordi. *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*. Barcelona, 1996. [1a ed. 1960]
- VIGUÉ, Jordi [ed.]. *Catalunya Romànica, VIII-IX: Empurdà*. Barcelona, 1989-1990.
- VILLACAÑAS, José Luís. *Jaume I el Conquistador*. Madrid, 2003.
- VINKE, Johannes. «El entredicho de 1283 a 1285». A: *Investigación y Progreso*. 1931.
- VONES, Ludwig. «Historiographie et politique: l'historiographie castillane aux abords du XIVe siècle». A: GENET, Jean-Philippe [ed.]. *L'historiographie médiévale en Europe*. París, 1991, p. 177-188.

- WARD, John O. «Some Principles of Rhetorical Historiography in the Twelfth Century». A: BREISACH, Ernst [ed.]. *Classical Rhetoric & Medieval Historiography*. Kalamazoo, 1985, p. 103-165.
- WEST, Geoffrey. «Style as Propaganda: the Use of Language in Three Twelfth-Century Hispano-Latin Historical Texts (*Historia Roderici*, *Chronica Adefonsi Imperatoris* and *Historia Silense*)». *Dispositio*, núm. 10 (1985), p. 1-14.
- WIERUSZOWSKI, Helene. «Conjuraciones y alianzas políticas del rey Pedro de Aragón contra Carlos de Anjou antes de las Vísperas Sicilianas». *Boletín de la Academia de la Historia*, núm. 107 (1935), p. 547-602.
- *Politics and Culture in Medieval Spain and Italy*. Roma, 1971. [Cap. 7. «Der Anteil Johannes von Procida an der Verschwörung gegen Karl von Anjou», p. 173-183; cap. 8. «La corte di Pietro d'Aragona e i precedenti dell'impresa siciliana», p. 185-222; cap. 9. «Politische verschwörungen und Bündnisse König Peters von Aragon gegen Karl von Anjou am Vorabend der sizilianische Vesper», p. 223-278]
- WOLFF, Philippe. «L'épisode de Berenguer Oller à Barcelone en 1285: Essai d'interprétation sociale». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 5 (1968), p. 207-222.
- ZIMMERMANN, Michel. *Els orígens de Catalunya. Emancipació política i afirmació cultural*. Barcelona, 1989.

ÍNDIX GENERAL

En nom de Déu e de Nostra Dona Santa Maria començen [els capítols de] les cròniques del libre del rey En Pere

TAULA	7
SIGLES	9
1. INTRODUCCIÓ	11
2. EL PRÒLEG	23
2.1. Criteris historiogràfics	23
2.2. La noblesa	26
2.3. La imitació dels avantpassats i la ideologia reial	29
2.4. Consciència del llinatge i historiografia	33
2.5. Models cavallerescos	35
2.6. Genealogies, ideologies i història	35
2.7. El rei Pere II	39
2.8. La historiografia catalana, segles XI-XIV	42
3. EL BON COMTE, EL GRAN SENESCAL I LA UNIÓ AMB ARAGÓ (CAPÍTOLS 1-3)	51
3.1. Llegendes i història	51
3.2. Guillem de Montcada i el seu exili a la primera redacció. El Gran Senescal exiliat (capítol 1)	53
3.3. Aragó al segle XII segons Desclot	55
3.4. La mort d'Alfons I el Bataller, fonts i llegendes (capítol 2)	59
3.5. Comte de Barcelona i príncep d'Aragó (capítol 3)	65
3.6. Desclot i la llegenda del Gran Senescal	68

4.	EL REI PERE I «ARMES I AMORS» (CAPÍTOLS 4-6)	75
4.1.	El silenci sobre Alfons I de Catalunya	75
4.2.	Pere I a la historiografia precedent, models i estructures	79
4.3.	L'engendrament del rei Jaume I, les fonts de Desclot	86
4.4.	El rei Pere I catòlic o heretge, propaganda i contrapropaganda	90
4.5.	Pere I al <i>Libre dels fets</i>	93
4.6.	Desclot, Pere I i Maria de Montpeller (capítol 4)	100
4.7.	Las Navas de Tolosa, tradició i invenció (capítol 5)	107
4.8.	Muret: follia, coratge, deslleialtat (capítol 6)	114
5.	EL BON COMTE I L'EMPERADRIU (CAPÍTOLS 7-10)	121
5.1.	La llegenda del Bon Comte i l'emperadriu: criteris d'anàlisi	121
5.2.	La pèrdua de Provença, reconstrucció dels fets	122
5.3.	La pèrdua de Provença, històries i silencis	126
5.4.	Els cronistes proangevins, Guillaume de Nangis i Guillaume de Puylaurens	128
5.5.	El mite angeví, Adam de la Halle i Guillaume Guiart	131
5.6.	Dante, els cronistes güelfs, Giovanni Villani i la <i>Chronique de la Morée</i>	134
5.7.	Els cronistes catalans i sicilians, Bartolomeo de Neocastro, la interpolació anònima	137
5.8.	Desclot, la primera redacció i els canvis d'estratègies (capítol I, 51a-b)	143
5.9.	El perquè d'una llegenda, memòria i reivindicacions	149
5.10.	El Bon Comte, mite de Desclot	153
5.11.	Les fonts de la llegenda	157
5.12.	Desclot creador de mites (capítols 7-10)	160
5.13.	Mirall de prínceps	168
6.	«EL REY EN JACME, AQUEL QUI CONQUÈS MALORQUES E VALÈNCIA» (CAPÍTOLS 11-51)	175
6.1.	Jaume I a les <i>Gesta Comitum</i>	175
6.2.	La infantesa del rei (capítol 11)	179
6.3.	La descripció del rei i el primer matrimoni (capítol 12)	182
6.4.	Estructures narratives i iconogràfiques de l'expedició a Mallorca	186
6.5.	Les Corts de Barcelona (capítols 14-33)	189
6.6.	<i>Reportationes</i> , fonts i propaganda de la conquesta de Mallorca	195
6.7.	La conquesta de Mallorca (capítols 34-47)	204
6.8.	El segon matrimoni del rei Jaume (capítol 48)	208
6.9.	Les conquestes de València i Xàtiva (capítol 49)	210
6.10.	La guerra amb Castella per la successió navarresa (capítol 50)	217
6.11.	El matrimoni de l'infant Pere i Constança (capítol 51)	219
7.	CARLES D'ANJOU «ONDE PUGLIA E PROENZA GIÀ SI DOLE» (CAPÍTOLS 51a-64)	223
7.1.	Trencament del model de cròniques nacionals	223
7.2.	El mite de Carles d'Anjou i Desclot	224

7.3.	Carles d'Anjou a la primera redacció (capítols I, 51a-51b)	226
7.4.	La novel·leta de la conquesta del regne de Sicília, les versions güelfes	227
7.5.	La seva versió més antiga: Desclot (capítols I, 51c-51e)	231
7.6.	La secció sobre Carles d'Anjou: remanipulació i fonts (capítols 52-53)	235
7.7.	Carles i Manfred (capítols 54-58)	239
7.8.	Carles i Conradí, història i llegendes (capítols 59-63)	244
8.	L'INFANT PERE I EL FINAL DEL REGNE DE JAUME I (CAPÍTOLS 65-73)	255
8.1.	Problemes i estructures de la secció	255
8.2.	Les fonts	257
8.3.	La conquesta de Múrcia (capítol 65)	261
8.4.	Les croades del rei Jaume I i de Lluís IX (capítols I, 65a-d)	270
8.5.	El Concili de Lió (capítol 66)	276
8.6.	Els últims anys del rei Jaume (capítols 67-72)	277
8.7.	La mort del rei (capítol 73)	280
8.8.	Muntaner i l'última gesta de Jaume I	286
9.	DE DRACS I FARAONS: EL REI PERE, LES LLEGENDES I LA PROPAGANDA	291
9.1.	Estructures biogràfiques i fonts	291
9.2.	Un rei cavalleresc	293
9.3.	Dracs i lleons a Bartolomeo de Neocastro	298
9.4.	Carles és el drac	302
9.5.	Moisès, el Faraó i l'alliberament d'Israel	305
9.6.	El drac, Alexandre el Gran i la propaganda	309
9.7.	El <i>Libre de l'infant En Pere</i>	313
10.	EL REI PERE II: DE VALÈNCIA A CAMPILLO (CAPÍTOLS 74-76, NOVEMBRE 1276 - MARÇ 1281)	317
10.1.	La presa de Montesa (capítol 74)	317
10.2.	La presa de Balaguer i la teoria política de Desclot (capítol 75)	319
10.3.	Les entrevistes de Tolosa i de Campillo segons Desclot (capítol 76)	321
10.4.	Els infants de La Cerda i les negociacions amb Castella i França	326
10.5.	El capítol 76 a les dues redaccions	335
10.6.	Les entrevistes a la crònica de Muntaner	338
11.	DELS PREPARATIUS DE GUERRA A L'ANADA AL NORD D'ÀFRICA (CAPÍTOLS 77-82, 1281 - AGOST 1282)	343
11.1.	Els preparatius de l'expedició a Sicília, dubtes i certeses	343
11.2.	Els preparatius polítics i les raons de l'anada al nord d'Àfrica	345
11.3.	Raons de Pere i de Constança pels cronistes medievals	347
11.4.	Miquel Paleòleg i la teoria de la conspiració	355
11.5.	«Que una mà no sàpiga que fa l'altra». La secretesa dels últims preparatius (capítols 77-79)	362

11.6.	Les fonts de Desclot i els almogàvers	367
11.7.	La flota salpa de Portfangós i arriba a Alcoll (capítols 79-80)	369
11.8.	Els retards en la partença i les notícies de la revolta	371
11.9.	La més antiga relació de les Vespres Sicilianes (capítols 81-82)	375
12.	EL REI PERE II: D'ALCOLL A TRAPANI, PASSANT PER ROMA (CAPÍTOLS 83-90, 1 DE JULIOL - 30 D'AGOST 1282)	381
12.1.	Raons historiogràfiques de l'episodi africà	381
12.2.	Diferències de fonts entre les dues redaccions (capítol 83)	382
12.3.	Secretesa dels projectes del rei	384
12.4.	L'expedició a un punt mort (capítol 84)	387
12.5.	L'ambaixada a Roma i a Palerm (capítols 85-86)	389
12.6.	L'ambaixada vista per altres cronistes	391
12.7.	Els sicilians demanen ajuda al rei (capítols 87-88)	397
12.8.	El consell de guerra: l'exèrcit no sabia on anaven	400
12.9.	El comte és prou i el rei és savi (capítol 89)	402
12.10.	El rei accepta la corona de Sicília (capítol 90)	403
12.11.	La versió oficial de la invasió i la seva propaganda	404
12.12.	A Trapani (capítol 90)	408
13.	EL REI PERE II: DES DE PALERM FINS A MESSINA (CAPÍTOLS 91-98, 101-103, 4 DE SETEMBRE 1282 - 5 DE MAIG 1283)	411
13.1.	L'entrada a Palerm (capítol 91)	411
13.2.	L'estil de l'historiador i el de la propaganda	413
13.3.	Diferències d'estil entre les dues redaccions	416
13.4.	L'ambaixada a Carles d'Anjou (capítols 92-94)	418
13.5.	La retirada del setge de Messina (capítol 94-95)	423
13.6.	Pere II i Macalda Scaletta (capítol 96)	431
13.7.	La victòria del golf de Nicòtera (capítols 97-98)	434
13.8.	Propaganda i diplomàcia per a la victòria final	439
13.9.	Diferències de redacció i temps de composició	444
13.10.	Incursions almogàvers i victòries a Calàbria (capítols 101-103)	445
13.11.	El rei Pere excomunicat	450
14.	EL DESAFIAMENT DE BORDEUS (CAPÍTOLS 99-100, 104-105, NOVEMBRE 1282 - JUNY 1283)	453
14.1.	El desafiament	453
14.2.	El relat de Desclot (capítols 99-100)	457
14.3.	Altres versions, les més antigues (Saba, Neocastro, Muntaner, Carles d'Anjou)	460
14.4.	Velles interpretacions i noves hipòtesis	467
14.5.	Les intencions i els preparatius dels duelistes	472
14.6.	La tornada a Catalunya, les fonts de Desclot i les vertaderes intencions del rei (capítol 104)	475
14.7.	A Bordeus (capítol 105)	479

14.8.	Altres testimonis	481
14.9.	El rei escriu i explica	483
14.10.	La tornada des de Bordeus i Juan Núñez de Lara	484
15.	ENTRE BORDEUS I LA INVASIÓ DE CATALUNYA (CAPÍTOLS 105-130, JUNY 1283 - NOVEMBRE 1284)	491
15.1.	La situació politicomilitar el 1283	491
15.2.	Les dues redaccions, temps i maneres de composició (capítols 105-107)	492
15.3.	La política interna el 1283: Castella, Jaume II i l'Església	495
15.4.	L'ambaixada a Felip III, febrer de 1284, i al papa (capítols 107-109)	499
15.5.	La victòria de Malta i els contactes diplomàtics amb Itàlia (capítols 110-116)	502
15.6.	El setge i la conquesta d'Albarrasí (capítols 117-118)	505
15.7.	La batalla del golf de Nàpols, 5 de juny de 1284 (capítols 119-129)	507
15.8.	Les reaccions de Carles d'Anjou i els ressons europeus de la derrota	514
15.9.	Últimes operacions a Sicília i incursió a Navarra (capítol 130)	520
15.10.	Propaganda reial el 1284	521
16.	ELS PREPARATIUS DE LA INVASIÓ DE CATALUNYA (CAPÍTOLS 131-136, OCTUBRE 1284 - MAIG 1285)	525
16.1.	Silencis i estratègies comunicatives de Desclot	525
16.2.	Les Corts de Saragossa (capítol 132)	526
16.3.	La revolta de Berenguer Oller (capítol 133)	528
16.4.	A Perpinyà és empresonat Jaume II (capítols 134-135)	531
16.5.	La propaganda francesa (capítol 136)	548
17.	ELS FRANCESOS AL ROSSELLÓ (CAPÍTOLS 137-145, 3 DE MAIG - 6 DE JUNY 1285)	553
17.1.	Fonts, manipulació i estil de Desclot	553
17.2.	Difusió de les notícies i temes de la propaganda	557
17.3.	Felip III entra al Rosselló (capítols 137-138)	559
17.4.	El rei Pere al Panissars i l'organització de la defensa (capítol 139)	562
17.5.	Els francesos al Rosselló, la presa d'Elna (capítols 140-141)	569
17.6.	Primeres accions de destorb (capítols 142-143)	576
17.7.	L'ambaixada francesa i la resposta del rei (capítol 144)	577
17.8.	Primeres dissensions a l'exèrcit francès (capítol 145)	577
18.	ELS FRANCESOS AL PRINCIPAT: L'ATAC I LA DEFENSA (CAPÍTOLS 146-156, 9-29 DE JUNY)	581
18.1.	Els francesos entren a l'Empordà (capítols 146-147)	581
18.2.	Mesures de defensa del rei Pere (capítols 147-152)	589
18.3.	Els francesos a Peralada (capítols 153-154)	593
18.4.	L'organització de la defensa de Girona (capítols 155-156)	594

19.	ELS FRANCESOS AL PRINCIPAT: LA DERROTA I LA VICTÒRIA (CAPÍTOLS 157-167, 29 DE JUNY - 1 D'OCTUBRE)	599
19.1.	L'organització de la defensa, veus i pors de la població (capítol 157)	599
19.2.	Les primeres operacions navals, els actes de pirateria (capítol 157)	603
19.3.	La primera victòria naval, 28 de juliol de 1285 (capítol 158)	606
19.4.	La batalla de Santa Maria d'Agost, les fonts franceses i catalanes	610
19.5.	La batalla de Santa Maria d'Agost, el relat de Desclot (capítol 159)	619
19.6.	El setge de Girona: les mosques (capítol 160)	628
19.7.	El setge i la rendició de Girona (capítols 161-165)	635
19.8.	La batalla naval de les Formigues-Roses, 27-29 d'agost 1285 (capítols 165-166)	639
19.9.	La retirada de l'exèrcit francès (capítols 166-167)	647
19.10.	El dia del Panissars, 30 de setembre de 1285	651
20.	ELS PREPARATIUS PER A LA MORT (CAPÍTOL 148, 2 D'OCTUBRE - 11 DE NOVEMBRE)	659
20.1.	La tornada a Barcelona, mesures contra el clergat col·laboracionista	659
20.2.	La comunicació oficial de la victòria	660
20.3.	La reconquesta de Mallorca	662
20.4.	Altres objectius del rei abans de la mort	664
20.5.	La mort del rei i el fals testament	666
	APÈNDIXS	677
	APÈNDIX 1	679
	a) <i>Com lo rey En Pere pres muller dona Maria de Muntpesler, e a cap de ·I· any e ·III· mesos l'emprenyà en l'alberch d'En Tornamira (Gesta Comitum Barcinonensium IV, ms. O, BC 152, f. 44v-45v)</i>	679
	b) <i>Ací parle com fou batejat l'infant En Jachme ne perquè ach nom Jachme (Gesta Comitum Barcinonensium IV, ms. S, BC 487, f. 126v)</i>	681
	APÈNDIX 2	682
	a) <i>Com lo rey En Jacme anà en Almaria (Gesta Comitum Barcinonensium IV, ms. O, BC 152, f. 54v-55r)</i>	682
	b) <i>XI. Com l'abat de Muntaragó exí de l'orde e tractava que pogués desheretar son nabot, l'infant En Jacme (Desclot, Crònica, primera redacció)</i>	683
	<i>XII. De la bondat del rey En Jacme</i>	683
	c) <i>IX. Du roy d'Arragon, comment il conquist Maillogres (Chronique de Saint Denis)</i>	684
	APÈNDIX 3	688
	a) <i>L'lc. Com la comtessa de Proença anà veber la regina de Ffrança (Desclot, Crònica, primera redacció)</i>	688

<i>LId. Com lo comte d'Enjou e de Proença Carles anà a Roma a l'Apostoli</i>	689
<i>LIIe. Com lo rey Carles pres comiat de l'Apostoli ab molt tresor que li liurà ne com les regines foren ensemps en la ciutat de Paris</i>	690
<i>LIII. Com l'Apostoli donà a Carles lo regne de Cecília e de Poylla e de Principat, e despossehí lo rey Mamffré</i>	691
<i>LIV. Com N'Anrich de Castella prestà gran tresor al rey Carles</i>	691
<i>LVI. Quant lo rey Mamffré hac sabut que Carles venia sobre ell</i>	691
<i>LVII. Com lo rey Carles hac bataylla ab lo rey Mamfré</i>	692
<i>LIX. Com la comuna de Pisa tramès missatge a Corralí, nabot del rey Mamfré</i>	693
<i>LX. Quant N'Anrich de Castella pres comiat del rey de Toniç per venir al rey Carles</i>	693
<i>Com Enrich de Castella se partí de Carles, e s'acompanyà ab Corralí contra Carles</i>	694
<i>Com Corralí hac bataylla ab lo rey Carles</i>	695
<i>Com Carles exí detras lo puiyg, e com vençé la ost de Corralí</i>	696
<i>LXIV. Com Carlot fill del rey Carles pres muller la filla del príncep de la Morea</i>	699
<i>Quant lo rey Carles per mala cura féu perdent al rey de Xipre tota Acre e tota la Soria</i>	699
<i>b) Chronique de la Morée (capítols 418-427)</i>	700
APÈNDIX 4	702
<i>LXVa. Com lo rey En Jacme passà en Ultramar (Desclot, Crònica, primera redacció)</i>	702
<i>LXVb. Com lo rey de Ffrança passà a Tunis</i>	703
<i>LXVc. Com N'Alduart anà en Acre</i>	704
<i>LXVd. Com Sire Alduart fou naffrat per I enxixí</i>	705
<i>LXVI. Quant lo rey de Castella e sa muller vengren en Barchelona</i>	705
<i>LXIX, LXXI-LXXII. Com l'infant En Pere vench de Ffrança, e'l comte d'Empúries hac enderrochat Ffigueres, e lo comte d'Empúries fou pres</i>	706
<i>LXVII-LXVIII. Com lo rey En Jacme hac guerra ab los capdals e cavallers de Cathalunya</i>	707
<i>LXX. Com l'infant En Pere negà En Fferran Sanxes son avuncló</i>	707
<i>LXVII. Com En Guillem Ramon de Muncada e'l Maestre del Temple hagren bataylla ab sarrahins</i>	707
<i>LXXIII. Com passà d'esta vida lo rey En Jacme en València</i>	708
APÈNDIX 5	709
<i>Carme en honor de Jaume II (BC 772, f. 1r)</i>	709
APÈNDIX 6	712
<i>I. XCI. Com lo rey entrà en Palerm (Desclot, Crònica, primera redacció)</i>	712
<i>Quant Carles se recullí en una galera e passà a Rèjols</i>	715
<i>II. Intercanvi de cartes apòcrifes entre Carles d'Anjou i Pere II</i>	715

APÈNDIX 7	720
I.	
a) <i>Littera missa per dominum regem Petrum regi Karolo</i>	720
b) <i>Littera missa per dictum Regem Karolum dicto domino Regi Petro</i>	721
c) <i>Responsiva dicti domini regis Petri</i>	721
II. <i>Martini IV. Papae epistola ad Karolum regem Siciliae ne singulari certamine congrediatur cum Petro Rege Aragonum</i>	721
III. Carta de Carles d'Anjou als aliats nord-italians	723
APÈNDIX 8	729
I. <i>CXXX. Com lo senyor rey En Pere d'Aragó entrà córrer en Tudela de Navarra</i> (Desclot, <i>Crònica</i> , primera redacció)	729
II.	
a) Carta de creença per als ambaixadors del rei Pere al seu germà Jaume II de Mallorca (Logronyo, 29 de juny de 1283)	730
b) Instruccions del rei Pere a Simó de Gironella, ambaixador proper a Jaume II de Mallorca (Logronyo, 29 de juny de 1283)	730
c) Pere II a Antonio Bek, home de confiança del rei Eduard I, perquè el seu rei ajudi a posar pau entre ell i el rei de França (Logronyo, 2 de juliol de 1283)	731
d) Pere II al papa, perquè li concedeixi l'oportunitat de defensar els seus drets i aixequi les injustes sancions que hi ha sobre els seus dominis (Barcelona, 10 de febrer de 1284)	731
e) Novament el rei al papa, per queixar-se que els seus enemics no deixen arribar els seus ambaixadors a la Cúria, i demana que li doni assegurances perquè hi puguin anar (Barcelona, 13 de febrer de 1284)	733
f) La mateixa que l'anterior demanant la intervenció dels cardenals (Barcelona, 13 de febrer de 1284)	734
g) El rei dóna instruccions a l'infant Alfons de com ha d'actuar amb el comte de Foix i que, si les coses en Val d'Aran estan solucionades, que vagi cap a ell a Aragó (setge d'Albarrasí, 30 de maig de 1284)	735
h) Noves protestes amb el papa i nova requesta de col·loquis (Albarrasí, 12 de desembre de 1284)	736
i) Això mateix als cardenals (Albarrasí, 12 de desembre de 1284)	736
APÈNDIX 9	738
a) Convocatòria general a tots els súbdits perquè acudeixin a la defensa contra els francesos (Figueres, 22 d'abril de 1285)	738
b) L'infant Alfons escriu als mallorquins per informar-los de l'ocorregut a Perpinyà i per cridar-los a la fidelitat que deuen al rei d'Aragó, pare seu (Barcelona, 2 de maig de 1285)	741
c) El rei, en saber que no hi haurà invasió per la part de Navarra, convoca els cavallers aragonesos allà on és ell (Figueres, 3 de maig de 1285)	742

d) Carta de Pere II als mallorquins en què els informa de l'ocorregut a Perpinyà i els requereix la fidelitat que li deuen (coll de Panissars 11 de maig de 1285 - Barcelona, 28 de juny de 1285)	743
APÈNDIX 10	746
a) L'infant Alfons escriu a Bernat de Montpaó, i altres veguers, que s'apressin a dur les tropes a la frontera, i inclou el missatge original que el rei li havia enviat (Barcelona, 5 de maig de 1285)	746
b) L'infant Alfons ordena de fer sonar les campanes i encendre fogueres, segons els <i>Usatges</i> , per cridar a la defensa de la terra (Cardedeu, 7 de maig de 1285)	747
c) El rei torna a escriure als nobles aragonesos perquè vinguin a ajudar-lo en la defensa de les fronteres (coll de Panissars, 16 de maig de 1285)	747
d) El rei escriu als ciutadans d'Elna que els envia ajuda i ordena que defensin la ciutat (coll de Panissars, 25 de maig de 1285)	747
e) El rei escriu als comanadors de les ordes militars perquè s'encarreguin de la defensa de les costes (coll de Panissars, 7 de juny de 1285)	748
f) El rei encarrega la defensa de la costa entre Palafrugell i Palamós (coll de Panissars, 8 de juny de 1285)	748
APÈNDIX 11	749
a) Al rei de França, perquè deixi passar Galceran de Tous, ambaixador seu, i perquè pugui anar a parlar amb el nou papa (Barcelona, 12 de juliol de 1285)	749
b) Convocatòria a les ciutats catalanes per acudir a la batalla contra els francesos (Barcelona, 28 de juliol de 1285)	750
c) Convocatòria a uns cavallers catalans per acudir a la batalla contra els francesos (Barcelona, 28 de juliol de 1285)	750
d) Convocatòria a uns nobles aragonesos perquè acudeixin a la batalla contra els francesos, si no han de vigilar la frontera de Juan Núñez (Barcelona, 28 de juliol de 1285)	751
e) Convocatòria als nobles aragonesos per acudir a la batalla contra els francesos (Barcelona, 28 de juliol de 1285)	752
f) El rei Pere a Felip, fill del rei de França, sobre la impossibilitat, en aquell moment, d'enviar-li un missatger secret (Barcelona, 5 d'agost de 1285)	752
g) L'infant Alfons convoca la noblesa aragonesa a Saragossa abans d'acudir en ajuda del rei Pere (Barcelona, 6 d'agost de 1285)	753
h) A Bernat Escrivà, perquè faci armar un vaixell que porti un missatger secret a Mallorca (Sant Celoni, 12 de setembre de 1285)	753
APÈNDIX 12	754
a) El rei escriu al bisbe de Girona i altres eclesiàstics que havien ajudat els francesos invasors que abandonin els seus regnes (Bàscara, 6 d'octubre de 1285)	754

b) El rei Pere comunica als reis de Castella, Portugal i Anglaterra, i altres personatges importants, el desenvolupament de la guerra amb els francesos i la seva victòria final (Barcelona, 14 d'octubre de 1285)	755
c) El rei escriu al rei Sanç de Castella per tal de resoldre qüestions de frontera, originades per la lluita contra Juan Núñez de Lara (Barcelona, 20 d'octubre de 1285)	757
BIBLIOGRAFIA	759
Fonts historiogràfiques i diplomàtiques	759
Estudis	764
ÍNDIX GENERAL	775

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927) [exhaurit]
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RAFOLS, *Forma conventus tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950) [exhaurit]
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952) [exhaurit]
- 3 Josep PUIG I CADAFAALCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930) [exhaurit]
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIV^{en} segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935) [exhaurit]
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936) [exhaurit]
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans», vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936) [exhaurit]
- 9 Josep PUIG I CADAFAALCH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948) [exhaurit]
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950) [exhaurit]
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950) [exhaurit]
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro: Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952) [exhaurit]
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952) [exhaurit]
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955) [exhaurit]
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955) [exhaurit]
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956) [exhaurit]
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956) [exhaurit]
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958) [exhaurit]
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona: (Segles XVI al XVIII)* (1959) [exhaurit]
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960) [exhaurit]
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962) [exhaurit]
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963) [exhaurit]

- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-1958* (1966) [exhaurit]
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Valldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968) [exhaurit]
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970) [exhaurit]
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)
- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona: Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983) [exhaurit]
- 34 Josep BAUCCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona: Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolíngi a Catalunya*, 1a part (1986) [exhaurit]
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitāb al-ʿAmal Bi-l-aṣṭurlab» (Llibre de l'ús de l'astro-labi) d'Ibn al-Samḥ: Estudi i traducció* (1986) [exhaurit]
- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses: Segles X-XIII* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989) [exhaurit]
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana: Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991) [exhaurit]
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. II, *Col·lecció diplomàtica* (1991) [exhaurit]
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617: Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: L'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994) [exhaurit]
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsímil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsímil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del Viage literario de Jaume Villanueva* (1998)

- 50 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 1, *Barcelona: Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana: Diari català (1789-1881)* (1999) [exhaurit]
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa, 1a part, Prefaci. Introducció. Diplomataris (docs. 1-698)* (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa, 2a part, Diplomataris (docs. 699-1478)* (1999)
- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa, 3a part, Diplomataris (docs. 1479-1873). Mapes. Índex* (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ i LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 ([1908]; ed. facsímil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ i LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 ([1921]; ed. facsímil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Diplomataris de l'Orient català (1301-1409): Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* ([1947]; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, *1907-1942* (2002)
- 58 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del monestir de Sant Pere de les Puelles, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. V, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada, 1a part, Prefaci. Introducció. Diplomataris (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. V, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada, 2a part, Diplomataris (docs. 387-630). Mapes. Índex* (2003)

- 62 Josep PUIG I CADAFALCH, *Josep Puig i Cadafalch: Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català: L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* ([1908]; ed. facsímil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions* (2006)

IECentanys19072007

ISBN 84-7283-841-2

9 788472 838413